Ç. MERAY, S. L.

MONTREUX
BOĞAZLAR KONFERANSI
TUTANAKLAR BELGELER

1976

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO. 390

MONTREUX BOĞAZLAR KONFERANSI

TUTANAKLAR BELGELER

SUNUŞ

FAHRİ S. KORUTÜRK

Çevirenler

SEHA L. MERAY **OSMAN OLCAY**

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — ANKARA . 1976

SUNUŞ

22 Haziran 1936 tarihinde başlıyarak 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan senetlere kadar Montreux Konferansı çetin çekişmeler içinde, ileride açıklanacağı gibi, iki ana tez etrafında gelişmiştir.

Bunlardan birincisi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Baş Temsilcisi Maxime Litvinoff tarafından savunulmuş ve genellikle Karadeniz'de kıyısı olan diger ülke temsilcilerince desteklenmiştir.

İkincisi ise, Birleşik-Krallık Baş Temsilcisi Lord Stanley başta olmak üzere Karadeniz dışında bulunan ülke temsilcileri tarafından ileri sürülmüş ve desteklenmiştir.

Türkiye'nin konferansa katılan bütün ülkeler tarafından itibar gördüğü, imzacı bütün devlet temsilcilerinin Türkiye'ye ters düşmemek gayreti içinde özel menfaatlerini korumaya çalıştıkları dikkati çekmiştir.

Tarih gösteriyor ki, savaşların nedenleri genellikle yine savaşların sonunda imzalanan barış andlaşmalarında düğümlenmektedir. Galip devletler zaferden sonra çok kere ihtiraslarının ve çıkarlarının esiri kalarak duygusallıktan kurtulup yeteri kadar mâkul çizgilere gelemiyorlar, zorladıkları andlaşmalarda geleceğin savaşının tohumlarını atmaktan kendilerini kurtaramıyorlar... İçinde bulunduğumuz yüzyılın I. ve II. dünya savaşlarını ve sonuçlarını hatırlamak, bu gerçeğe en son örnekleri verecektir.

Deniz Harp Akademisinde öğrenci olduğum sıralarda, 1923 Lozan Andlaşması, getirdiği mutlu sonuç yanında, bazı hükümleri ile, özellikle Türk Boğazları statüsü ile, biz genç subaylara ıztırap veriyordu. 1930'lara düşen o öğrenim yıllarında Boğazların askerlikten arındırılmış olması, tahkim edilemez bulunması ve (Boğazlar Komisyonu) adı altında Türklerin yanında yabancıların da katıldığı ortak bir uzmanlar heyetinin kontroluna bırakılmış olması, aramızda sık sık tartışmalara neden oluyordu.

O sıralarda, bize ders vermekte olan yabancı emekli bir deniz albayı harp oyunlarımız tatbikatında "Boğazlarda Türklere bazı imtiyazlar tanımarak Lozan statüsünün değiştirilmesi lüzumuna kani olduğunu, fakat tarafları tatmin edici nasıl bir çözüm yolu gerektiğini bir türlü kestiremediğini" ileri sürdükçe, biz genç subaylar, "tek çözüm yolunun Boğazlarda Türk egemenliğinin kabulü ve bu hakkın Türklere geri verilmesi olabileceğini" hararetle savunurduk. Fakat 1930'larda dünya siyasî ortamı, bu iddiayı gerçekleştirmek için henüz yeteri kadar bir olgunluğa ulaşmış değil idi.

Lozan'ı Atatürk, uzun Osmanlı dönemine ait tarihte emsali geçmemiş siyasî bir zafer olarak nitelemiştir. Bu gerçek yanında, Lozan'ın Türk Boğazları dediğimiz Karadeniz Boğazı - Marmara denizi ve Çanakkale Boğazı kompleksinde teşekkül eden coğrafî sınırlar içinde Türk egemenliğini tamamiyle sağlamış olmadığı da bir gerçekti. Ayrıca, Lozan'ın Anadolu yarımadasının devamı olan Ege adalarını Türk hâkimiyeti dışında bırakmakla Cumhuriyet Türkiyesine kâfi derecede bir güvenlik getirmiş olmadığı da muhakkaktı.

1930'larda Deniz Harp Akademisinde hararetle tartışmasını yaptığımız, Boğazlar bölgesindeki bu zaaf Montreux konferansı ve sözleşmesi sonunda ortadan kaldırılmıştır.

Montreux'nün birinci özelliği, Lozan'ın Boğazlar bölgesinde Türkiye hesabına açık bıraktığı bir boşluğu doldurmasında ve Cumhuriyetimize büyük bir güvenlik getirmiş bulunmasındadır. Diğer taraftan Montreux, uluslararası ilişkilerde siyasî andlaşmaların "Müzakere ve barışçı yollar" ile günün şartlarına daha uygun bir hüviyete sokulabileceğine, tarihte ender rastlanan bir örneği getirmiş olması bakımından dikkate şayandır.

Filhakika, I. dünya savaşından sonra yapılan siyasî konferans sonuçlarının ve andlaşmaların hemen hiç biri, imzacı devletlerin hür iradeleri ile ve müzakere ve barış yolu ile değiştirilmiş değildir; Montreux, bu yoldan değiştirmenin tek örneğidir. Tek taraflı geçersiz sayılan andlaşmaların ise, imzacıları arasında er veya geç mutlaka yeni bir anlaşmazlığa ve savaşa yol açtığını gösteren yakın tarihte pek çok örnek mevcuttur. Uluslararası anlaşmalarla 1960 yılında kurulan yeni bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Başkanının Londra ve Zürih anlaşmalarını tek taraflı bozmuş olmasının meydana getirdiği Kıbrıs bunalımı, bu düşüncenin haklılığına gösterilebilecek en son örneklerden biridir.

Montreux'de başlıca iki tezin çarpıştığını işaret etmiştik. Şöyle ki; bu tezlerden biri, Karadenizin bir transit denizi olmadığını, başka bir deyişle, bir ucundan girilip öteki ucundan çıkılabilen herhangi bir (açık deniz) sayılamıyacağını ve bu nedenle uluslararası (serbest deniz) rejimine tâbi tutulamıyacağını ve netice itibariyle Karadeniz'de kıyısı olan ülkeler gibi öteki dünya ülkelerinin de bu denizde harp gemilerini tıpkı ticaret gemilerini açık denizlerde gezdirdikleri şekilde kayıtsız şartsız dolaştıramıyacaklarını iddia etmiştir.

Diğer tez ise, Karadeniz'in Boğazlardan geçilerek girilebildiği için "Denizlerin serbestliğini kabul eden", "Uluslararası hukuk rejimi"nden ayrılamayacağını ve dünya devletlerinin bu deniz çevresinde vukua gelebilecek büyük hastalıklar, tabiî âfetler, yangınlar, isyanlar vb. gibi felâket zamanlarında insanî düşüncelerle daima yardıma açık tutulması gerektiğini savunmuştur.

Konferansın dâvetçisi olan Türkiye ise, bir yandan ülkesinin Lozan'da açık bırakılmış bulunan güvenliğini ve Boğazlardaki egemenlik hakkını sağlamakla birlikte, öte yandan bölge ve dünya barışını koruyabilmek için ilgili ülkelerce ileri sürülen farklı görüşlerin bağdaştırılabilmesinde bir denge unsuru olmak gayreti içinde çalışmıştır.

Montreux Konferansı tutanakları ve belgeleri dikkatle incelenirse görülecektir ki, müzakereler, II. dünya savaşından çok sonra uluslararası "yumuşama-détente" siyasî anlayışına bu savaştan önce Boğazlar bölgesinde getirilmiş ilk örneği vermiştir. Bu müzakerelerde Türkiye Cumhuriyeti doğu-batı arasında kıymetli bir denge ve dünya siyaset arenasında itibarlı bir kuvvet unsuru olarak dikkatleri üzerinde toplamıştır. Nitekim, konferansta, katılanların hiç birisi, Türk tekliflerinin tam karşısına çıkmamış, böyle bir davranıştan daima uzak kalmıştır. Bu bakımdan konferansın açılışında, katılan devletlerin Baş Temsilcilerinin konuşmaları dikkatle incelenmeye değer. Özellikle, temsilcilerin kapanıştaki konuşmaları ve bunların içerisinde konferans Başkan Yardımcısı ve Redaksiyon Komitesi Başkanı şöhretli hukukçu Yunan Baş Temsilcisi Nicolas Politis'in sözleri tarih açısından önemli bir anlam taşır. Zira, konferansta gerek Teknik Komiteye gerekse Redaksiyon Komitesine ağır görevler düşmüştür. Katılan devletler çetin müzakereler sırasında ileri sürülen çeşitli önerilerin Genel Kurulun

tasvibini sağlıyabilecek bir ifadeye sokulabilmesindeki yüksek maharetinden dolayı Politis'i tebrik etmişlerdir. Son konuşmalarda bunlara teşekkür mahiyetinde cevap veren Yunanlı diplomatın şu sözleri ise cidden ilgi çekici olmuştur:

"Bu konferansın uluslararası haklılık bakımından başarıya ulaşmasına büyük önem veriyordum. Bu itibarla bana verilen görevi başarmaya çalıştım. Türkiye, buradan dünyaya haklılığın sancaktarı, uluslararası uzlaşmanın koruyucusu ve barışın düzenlenmesinin savunucusu olarak çıkmıştır. Türkiye'yi yücelten her şey, dostları için bir kazançtır. Açıkça söylemek isterim ki, bana burada elimden geldiği kadar çalışmakta güç veren, bu duygu olmuştur. Çünki Türkiye'nin kazancı, dolaylı olarak benim ülkemin kazancıdır."

Montreux'ün yürürlükte kalma süresi, uzun tartışmalara yol açmıştır. İngiltere, elli yıl geçerli olmasını isteyerek en uzun süreli öneriyi getirmiştir. Sovyetler Birliği, uluslararası ilişkilerin süratle gelişmesini ve koşulların da ona uygun olarak süratle değişmekte olduğunu ileri sürerek Türk tezine yaklaşmış, sözleşmenin 10-12 yıl geçerli olmasını istemiştir.

Montreux, bugün fiilen kırk yaşını doldurmuş ve bu arada ikinci dünya savaşı gibi çok çetin bir sınav geçirmiştir. Henüz ortada değişikliği ve yürürlükten kaldırmayı gerektiren neden ve istekler mevcut değildir.

Türk Boğazları, tarihte olduğu ve bugün olduğu gibi yarın da dünya siyaset arenasında uluslararası ilişkilerdeki önemini daima koruyacaktır. Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli ve bir deniz gücüne sahip olduğu devirlerde, dünya siyaset sahnesinde bir Boğazlar meselesi, hatta bir Orta-Doğu meselesi görülmemiştir. Vaktaki Osmanlı Devleti zâfa düşmüştür, o zaman, uluslararası ilişkilerde, ya başlıbaşına veya Orta-Doğuya bağlı bir Boğazlar meselesi, bir Karadeniz-Akdeniz hâkimiyeti meselesi, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, değişmiyen gerçek odur ki, Boğazlara sahip olan Osmanlı Devletinin ve Türkiye Cumhuriyetinin, silâhlı anlaşmazlıkların sonucu üzerine etkisi daima büyüktür. Nitekim, I. dünya savaşında Osmanlı İmparatorluğu zayıf ve bir deniz gücüne mâlik olmadığı halde, Boğazları canı ve kanı ile savunmuş, Karadeniz-Akdeniz bağlantısı bu savunma ile I. dünya savaşının kaderine en büyük etkiyi yapmıştır.

II. dünya savaşında ise Cumhuriyet Türkiyesi, Montreux sözleşmesini sadakatle korumak suretiyle silâhlı çarpışmaları bu bölgeden uzak tutabilmiş ve savaşanlara, sonuna kadar Boğazlara sahip olmanın değerini hissettirmiştir. Bu itibarla, bundan sonra da her iki cihan savaşının ve bu bölge coğrafyası ile siyasî gelişmelerin dikkatle mutalâa edilmesinde, dünya barışı için büyük yararlar olduğu kanısındayım.

20'nci Yüzyılın başlarında İngiltere, Akdenizde en güçlü iki ülkenin deniz kudretine üstün bir deniz gücünü elinde tutmak siyasetini gütmüştür. Ancak, I. dünya savaşından sonra ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya, Washington ve Londra deniz konferanslarındaki anlaşmalarla süper devletlerin deniz gücü dengesine yeni bir takım orantılar getirmiştir. Ve bu koşullar altında cereyan eden II. dünya savaşı ortaya yepyeni bir tablo çıkarmıştır. Şimdi görülen odur ki, Akdeniz'e girmiş olan Amerika Birleşik Devletleri, siyasî ittifaklarla bu denizde tutunmak, kalmak veya oradan çekilmek hesabını incelemektedir. Öte yandan Sovyetler Birliği ise, Karadeniz'in doğusu ve kuzeyi ile birlikte, siyasî ittifaklariyle batısını da elinde tutmaktadır. Hitler Almanyası da, Balkanlarla birlikte güney Sovyet topraklarını ve Kafkas kıyılarını işgal etmiş ve Karadeniz'de bugünkü Sovyetler Birliği durumuna sahip olmuş iken doğu ve güney-doğu cephesindeki II. dünya savaşının talihini eline

geçirememişti. Çünkü o tarihlerde Almanya, Karadeniz'de üstün bir deniz gücüne sahip olma imkânını sağlıyamamıştı. Bu nedenle, bütün güney-doğu cephesinin lojistik hizmetlerini karadan yapmak zorunluğu, Almanyayı bu bölgede mağlup etmiştir. Zira, bilindiği gibi Türk Boğazları, Montreux sözleşmesine sadakat gösteren Cumhuriyet Türkiyesi tarafından kapalı tutulmuştur. Bu durum, güçlü Alman denizaltı gemilerinin, Ege denizi yolu ile Boğazlardan Karadeniz'e geçerek, sonuna kadar mevcudiyetini muhafaza eden Sovyet donanmasının imhasına ve Alman sevk ve idaresine Karadeniz'deki deniz yolu sevkiyatını yürütmeye imkân bırakmamıştır. Lâkin bugün Sovyetler Birliği, tarihin hiç bir devrinde görülmemiş üstün bir deniz gücü ile, Karadeniz ile birlikte dünya denizleri üzerinde iddia sahibidir ve Akdeniz'e inmiştir. Ve burada dostlukları, ittifakları ile tutunması, yerleşmesi söz konusudur.

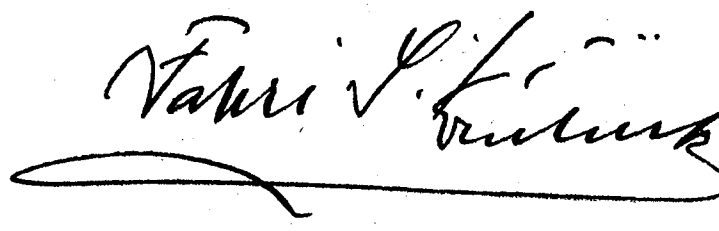
Bütün bu realiteler, yerli bir Karadeniz ve Akdeniz devleti olan Türkiye Cumhuriyetinin coğrafyası ve potansiyeli ile, dünya siyasetinde, birbirine muarız olan kuvvetler karşısında dünya barışını korumak açısından ne denli hayatî bir sorumluluğu olduğunu meydana çıkarmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, dünya barışını korumak açısından kendisine düşen bu büyük sorumluluğu, elbette kendi gücü yanında bugün geçerli olan Montreux uluslararası sözleşmesinin hükümlerini dikkatle tâkip ve denetlemekle yürütecektir. Bu uluslararası sözleşmenin etrafında vukua gelebilecek her türlü anlaşmazlıkları ve aykırılıkları önleme durumunda olan Türkiye'nin tatbikatta mâruz kalabileceği tazyiklerin ve hatta saldırıların, Birleşmiş Milletler tarafından dikkatle izlenmesine ve karşılanmasına kesin zorunluk vardır. Bu bakımdan Montreux Konferansı hükümlerine bütün siyasetçilerin çok yakından ilgi göstermelerinde ve bu hükümlerin inceliklerine bilgi edinmelerinde mutlak bir zaruret mevcuttur.

Montreux sözleşmesinin anlaşmazlık anında, maddeleri arasında dolaşarak bir sonuca varılmasını ümit etmek yanlıştır veya hiç değilse yeterli değildir. Sözleşmede görülen maddeler pek çok değişik önerilerin ve bu önerilerin arkasında yatan pek farklı siyasî ve askerî düşüncelerin bağdaştırılması ile meydana gelmişlerdir ve ancak konferans tutanakları okundukta ve belgelerden sezilecek art niyetlere hâkim olundukta, bu maddelerin ruhuna ulaşılmak mümkündür. Ve yine bu bakımdandır ki Montreux senetlerini ve tutanaklarını Türkçe'ye kazandıran Sayın Prof. Seha L. Meray ve Sayın Büyükelçi Osman Olcay'a Türk aydınlarının ve sorumlularının borcu büyüktür.

Türk Boğazları ile 1936 Montreux sözleşmesinin tarafları arasında daha dengeli bir yenisini sağlamak, bugünkü koşullar altında kolay olamayacağından bu sözleşmenin yapısının çok dikkatle incelenmesinde ve müşahade altında tutulmasında büyük yararlar olduğu kanısındayım.

40 sene önce genç bir deniz kurmay subayı olarak, müzakerelerini yakından tâkip ettiğim tarihî Montreux Konferansının tutanaklarını, ben bugün, bu düşünceler altında yeniden okumaktan ve değerlendirmekten büyük bir zevk duydum.

Ankara 20 Ekim 1976 FAHRİ S. KORUTÜRK



AÇIKLAMA

Lozan Barış Konferansı'nın tutanaklarını ve belgelerini[1] dilimize çevirdiğim zaman, önemli bir eksikliğin kaldığını bilmekteydim: Lozan'da 24 Temmuz 1923'de imzalanan Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme'nin yerini, onüç yıl sonra, 20 Temmuz 1936'da Montreux'da imzalanan, Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme almıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi bugün de yürürlüktedir. Oysa, Türkiye için yaşamsal önemi olan Montreux Boğazlar Sözleşmesini hazırlayan Konferansda yapılan konuşmaların, öne sürülen görüşlerin ve ortaya çıkan tartışmaların tutanakları, Konferansa sunulan tasarıların metinleri, tümüyle, bugüne dek dilimize çevirilip yayınlanmamıştır[2].

Bu boşluğun doldurulması için gerekli çalışma, sekiz kitaplık Lozan Barış Konferansı tutanaklarının ve belgelerinin çevirisinden sonra, gözümde büyürken, mutlu bir rastlantı işimi çok kolaylaştırdı: Eski Dışişleri Bakanlarımızdan, Birleşmiş Milletler'deki Sürekli Temsilcimiz, Sayın Büyükelçi Osman Olcay, Dışişleri Bakanlığı Yüksek Danışmanlığına atanmıştı. Sayın Olcay'ın Ankara'da bulunuşundan yararlanarak, ortaklaşa bir çalışma sonucunda, Montreux Konferansı tutanaklarının ve belgelerinin, Konferansın 40. yıl dönümünde, dilimize çevrilerek yayınlanması sağlanmış oldu. Sayın Olcay'ın her bakımdan olumlu katkılarından yoksun kalsaydım, bu çeviriyi, daha uzun süre, tek başıma ve bu biçimde gerçekleştirebilme olanağını bulamayacaktım. Öte yandan, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel belgelerini yayınlamakta büyük bir anlayış gösteren Fakültemiz Yayın Kurulu üyelerine gönül borcumu belirtmek isterim.

*

Tutanakları ve belgeleri dilimize Fransızca resmî metinlerden çevirdik[3]. Çeviri çalışmasında karşılaştığımız bir güçlük, tutanak metnindeki konuşmaların, ara sıra, istenebilecek açıklıkta olmamasıydı. Bu, belki de, temsilcilerin, çoğu zaman, hazır konuşma metinleri okumaktan çok, bir tartışma ortamı içinde görüş açıklamalarından ileri gelmiş olabilir. Belki de, konuşanlar, *verbatim* tutanağa geçen konuşmalarını, sonradan açıklığa kavuşturucu biçimde düzeltme olanağını, vakitsizlikten, bulamamışlardır. Böyle de olsa, konuşmaları, elden geldiği ölçüde doğru ve olduğu gibi yansıtmağa çaba gösterdik.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkçeye 1936'da çevrilmiştir[4]. Biz, 1936 dilinin eskiliğini göz önünde tutarak, Sözleşmeyi yeniden Türkçeye çevirmeyi gerekli

1) *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar - Belgeler* (çeviren: Seha L. Meray), Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Üniversite Basımevi, II Takım, 6 cilt, 8 kitap, 1969–1973.

2) Sayın Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu *(Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1973), Montreux Konferansıyla ilgili olarak, benim göremediğim, bir yayını belirtmiştir: *Montreux Konferansı. Alenî Celselerin Zabıtları*, İstanbul, Akşam Matbaası, 1936, 47 sayfa.

3) *Actes de la Conférence de Montreux Concernant le Régime des Détroits, (22 juin - 20 juillet 1936). Compte Rendu des Séances Plénières et Procès-Verbal des Débats du Comité Technique*, Octobre 1936. Imprimé par H. Vaillant-Caemanne S. A., Liège (Belgique), 1936. En vente aux Editions A. Pedone, 13, rue Soufflot, Paris Ve.

4) *Düstur*, tertip III, c. 17, ss. 665–679.

gördük. Sözleşmenin kaleme alındığı Fransızca metnine bağlı kalmakla birlikte, 1936 Türkçe metninden, ayrıca çevirisi Birleşik-Krallık Dışişleri Bakanlığınca yapılmış İngilizce metinden[5] de yararlandık. Kitabın sonunda, bir ek bölümde (Resmî Metinler), Sözleşmenin Fransızca aslıyla, İngilizce ve 1936 Türkçe çevirilerini de vermenin yararlı olacağını düşündük. Baskının ve sayfa düzeninin, teknik olanaklar elverdiği ölçüde, resmî Fransızca baskıya benzetilmesine çalışılmıştır,

*

Montreux Boğazlar Konferansında, Türk temsilci heyeti üyeleri arasında genç bir deniz kurmay subayı olarak bulunan, Sayın Cumhurbaşkanımız FAHRİ S. KORUTÜRK, bu çeviriyi, ona değer kazandıran, aydınlatıcı bir *Sunuş* yazısıyla onurlandırmışlardır. Kendilerine yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Ankara,
29 Ekim 1976

SEHA L. MERAY

5) Sözleşmenin Fransızca resmî metni ile Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığınca yapılmış İngilizce çevirisi, *Milletler Cemiyeti - Andlaşmalar Dizisi* içinde yayınlanmıştır: *Société des Nations - Recueil des Traités; League of Nations - Treaty Series*, 1936-1937, Vol. CLXXIII., ss. 214-241, No. 4015.

Boğazlar Rejimine İlişkin

MONTREUX KONFERANSI SENETLERİ

22 Haziran - 20 Temmuz 1936

GENEL OTURUMLARIN TUTANAKLARI

VE

TEKNİK KOMİTENİN TUTANAK - ÖZETLERİ

EKİM 1936

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince toplantıya çağrılan Montreux Konferansı, oturumlarını 22 Haziran 1936, pazartesi günü, saat 16 da açmıştır. Gerek Genel Konferans, gerek Teknik Komite olarak, bir ay süren görüşmelerden sonra, Konferans, 20 Temmuz akşamı Montreux Senetlerini imzalamakla sonuçlanmıştır.

Bu görüşmelerin ayrıntıları Konferans'ın tutanaklarıyla, Teknik Komite'nin tutanak-özetlerinde belirtilmiş bulunmaktadır. Bu yüzden, bunlardan, bu Giriş'te söz etmek gerekmeyecektir.

Bu Konferans'ın hazırlanmasını gösteren aşamalar için aynı şey söylenemez; konuyla yakın ilişkisi olmamış okuyucu bunları bilmeyebilir.

Mutlu bir rastlantıyla bu satırları kaleme alan, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, 1933'den bu yana, Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansında olsun, Milletler Cemiyeti Genel Kurulunda olsun, bu Cemiyet'in Konseyinde olsun, gösterdiği çabalara tanık olmuştur. Giriş'i kaleme alanın, Konferans'ça Genel Sekreterlikle görevlendirilmesinin nedenlerinden biri de belki budur; kuşkusuz kendisinin, hem Milletler Cemiyeti Sekreterliği üyelerinden olması, hem de Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansının Sekreteri bulunması yüzünden, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin öne sürdüğü nedenleri ve bu Hükümetçe sözü geçen üç makam önünde yapılan girişimlerin derin etkenlerini anlayabileceğini düşünmüştür.

Türkiye'nin, Boğazlar'ın statüsünü değiştirmede duyduğu istek, önce Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansında ortaya çıkmıştır.

24 Mart 1933'de, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulmuş sözleşme tasarısı üzerindeki, özellikle bu tasarının 96. maddesi üzerindeki görüşmeler sırasında, Türkiye temsilcisi, başka konulara da değinen konuşmasında, Lozan Andlaşmasında, Büyük Savaş ertesinde imzalanmış barış andlaşmalarının askerî hükümleriyle, doğal olarak aynı yazgıyı paylaşması gerekecek askerî nitelikte hükümlerin bulunduğu belirtilmişti.

Birleşik-Krallık tasarısının 19. maddesine Macar temsilci heyetince sunulmuş değişiklik önerisinin, Konferans Genel Komisyonunca, 23 Mayıs 1933 de, incelenmesi sırasında, Türk temsilci heyeti başkanı ve Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, silâhların azaltılması sözleşmesinin 19. maddesinin kabul edilmesinin, kara ağır toplarını kaldırmakla birlikte, deniz ağır toplarını olduğu gibi bıraktığını Konferansa anlattı. Sözü geçen maddenin kabulü, Boğazlar'da, orada bulunmakta olan askersizleştirilmiş bölgeler yüzünden, başlı başına özel bir durum yaratabilecekti. Cumhuriyet ülkesinin bütünleyici parçası olan Boğazlar'ın güvenliği bu yüzden tehlikeye sokulmuş olabilecekti. Bundan başka, 24 Temmuz 1923'de Lozan'da imzalanmış Sözleşmenin öngördüğü askersizleştirme rejimi olduğu gibi tutulursa, Türkiye'ye, eşitliğe aykırı bir davranışta bulunulmuş olacaktı. Her zaman savunageldiği, haklarda eşitlik ilkesine bağlı kalan Türk Hükümeti, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulmuş tasarıya

Boğazlar'ın askerî rejimine ilişkin maddeler ekleyerek, bunu tamamlamağa kendini zorunlu görmekteydi. Dr. Aras şunları söylemiştir:

> "Kuşkusuz, kara ve hava silâhlarını sınırlayan Birleşik-Krallık sözleşme tasarısının maddelerinin kabulüyle ve, özellikle 19. maddesiyle, Lozan Andlaşmasıyla özel bir rejime bağlanmış bulunan Boğazlar'ın statüsüne köklü bir değişiklik getirilmektedir. Gerçekten, ağır sahra toplarının kaldırılması ve hava silâhlarının sınırlandırılması, Boğazlar'ı, şimdikinden daha büyük bir güvensizlik durumuna sokabilecektir."

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, sorunu Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansının önüne getirmekle yetinmemiştir. 17 Nisan 1935'de, Stresa Andlaşmalarının ardından ve Milletler Cemiyeti'ne Fransa, Birleşik-Krallık ve İtalya adına B. Laval'in sunmuş olduğu karar tasarısının tartışılması sırasında ve oylamaya geçilmeden önce, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Dışişleri Bakanının ağzından, Boğazlar'a ilişkin askerî hükümler konusunda bir bildiride bulunmuş ve bu hükümlerin, ona göre, "ayırım gözetici nitelikte olduklarını" belirtmiştir. Bu hükümler, "Türkiye zararına bir eşitsizlik durumu yaratmaktadır. Üstelik, bu eşitsizlik, bu hükümlerin kabulünü etkileyen koşullarda meydana gelen derin değişikliklerle, koşulların daha da uğrayabileceği temel değişiklikler ne olursa olsun, varlığını sürdürmektedir."

Dr. Aras, görüşünü desteklemek üzere, ilke bakımından iki neden öne sürmüştü: "Bu nedenlerden biri, Türkiye için, başka her Devlet gibi, güvenliğini sağlama zorunluğudur. Öteki neden şudur: Varlığını koruması için gerekli bütün uyanıklıkla birlikte, barışı sağlamlaştıracak bütün çabalara içtenlikle katılmaktan geri durmayan Türkiye, bu alandaki istekli davranışının, kendisin karşı eşitliğe aykırı bir davranışa yol açmasını kabul edemez."

Bu konuya ilişkin olarak, Konsey Üyelerinin Türkiye temsilcisine verdikleri yanıtlar, 17 Nisan 1935 toplantısıda hazır bulunan bu satırların yazarını, Türk Hükümetinin isteğinin, daha o zaman, Devlet adamlarının bilincinde yer etmeğe başladığına inandıracak nitelikte idi.

Aynı yılın 14 Eylülünde, Genel Kurulun sekizinci genel oturumunda, Dr. Aras, silâhlar konusunda işlem eşitliğine ilişkin olarak öne sürülmüş görüşmelere değinerek, Boğazlar'daki askersizleştirilmiş bölgelerle ilgili yeni bildirilerde bulundu. Dr. Aras'ın söylevinden aşağıdaki parçaları almakla yetineceğim:

> "Bu bölgeyle ilgili askerî hükümler, Türkiye'nin kıyı savunmasına ve ülkesinin iki kesimi arasında geçiş ve taşıma güvenliğine ağır bir zarar vermektedir. Üstelik, bu durum, söz konusu hükümlerin kabulünü etkileyen koşullarda meydana gelen derin değişikliklere ve bu koşulların daha da uğrayabileceği temel değişikliklere aldırmadan, varlığını sürdürmektedir.
>
> "Bu konuda, şu noktayı açıkça ortaya koymak isterim: Yürürlükteki andlaşmaların saptadığı durumda değişiklikler olursa, Türkiye kendisini, Boğazlar'ın askerî rejiminde, bu değişikliklerin sonucu olacak değiştirmeler yapma zorunda görecektir."

Türk Hükümetinin çeşitli uluslararası toplantılarda açıkladığı istekler ve niyetler gitgide belirginleşirken, ve Lozan hükümlerinin gözden geçirilmesi yolunu hazırlarken, özü bakımından Akdeniz'e ilişkin bir nitelikte yeni bir bunalım, olup bitenlerin hızlanmasına yol açtı. Uzak olmakla birlikte, gerçekleşebilir gibi görünen birtakım

varsayımlar, kesinlikler olmasa bile olasılıklar görünümüne bürünmekteydi. Boğazlar'ın güvenliği için temel güvence olan, Lozan Sözleşmesinin 18. maddesi, en azından, uygulanması kuşkulu bir nitelik almaktaydı.

Türk Hükümeti, İngiliz, Bulgar, Fransız, Yunan, İtalyan, Japon, Romen, Sovyet ve Yugoslav Hükümetlerine gönderdiği, 10 Nisan 1936 notasında, işte bunu belirtti. Bu nota, aynı gün, bilgi edinilmesi için, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ve onun aracılığıyla da, Milletler Cemiyeti Üyelerine ulaştırıldı. Notada, yukarıda sözü geçen toplantılarda öne sürülmüş kanıtlar, genel güvensizlik durumu ve, gerekirse, Lozan Sözleşmesinin 18. maddesinin uygulanmasını artık bekleme olanaksızlığı özellikle belirtilerek, yineleniyordu. Anımsanacaktır ki, bu maddeye göre, İmzacı Devletler ve, bütün durumlarda, dört Büyük Devlet, tehdit edilmiş Boğazlar'ın savunulmasını, birlikte ve bu amaçla Milletler Cemiyeti Konseyinin kararlaştıracağı önlemlerle, üzerlerine almaktaydılar. Türk notası, bu kanıtlamayı, gözler önüne sermekte ve Türkiye için, böyle bir durumda, haklı savunmasının gereğini yapabilme hakkını istemekteydi.

Türk Hükümeti, 10 Nisan notası da açıkça gösterdiği gibi, "Boğazlar Sözleşmesinin görüşmelerine katılmış Devletlere, Türk ülkesinin dokunulmazlığı için zorunlu güvenlik koşulları içinde ve Akdeniz'le Karadeniz arasında deniz ticaret ulaşımının sürekli gelişmesi bakımından, en geniş görüşlü bir anlayışla, en kısa bir süre içinde, Boğazlar rejiminin düzenleyecek anlaşmalara varmak üzere, görüşmelere girişmeğe hazır olduğunu bildirmek" durumunda kalmıştı.

Bu çağrı karşılıksız kalmadı. İmzacı Devletler, Türkiye'nin öne sürdüğü nedenleri anlayışla karşıladılar ve Montreux'ye tam yetkili temsilciler gönderdiler. Konferans, açılış toplantısını, İsviçre Konfederasyonu Siyasal Federal Dairesi Başkanı [Dışişleri Bakanı] B. Motta'nın başkanlığında, 22 Haziranda yaptı. İtalyan Hükümeti, 23 Haziran oturumunda okunan bir notada açıklanan nedenlerle, Konferansa temsilci heyeti gönderememişti.

Lozan Sözleşmesi hükümlerinin sona erdirilmesine ya da değiştirilmesine herhangi bir karşı çıkışları olmadığını bildirmekle birlikte, Hindistan, Güney Afrika Birliği, Kanada, Yeni-Zelânda ve İrlanda Özgür Devleti Hükümetleri, Konferans çalışmalarına katılamayış nedenlerini Konferansa bildirdiler.

***

Konferansın, çalışmalarını düzenlemek için kabul ettiği yöntem, en basit yöntemlerden biriydi. Daha açılış toplantısında, Lozan'da 24 Temmuz 1923'de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşme'nin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin bir Sözleşme tasarısını alan Konferans, bu tasarıyı incelemeğe girişmeden önce, kendisini bekleyen çalışmaların genişliğini ölçmek ve bu çalışmaları başarıyla sonuçlandırmak için yürürlüğe konulması gereken yolları kararlaştırmak olanağını buldu.

Konferans, önce, Avustralya temsilcisi, Avustralya'nın Londra'daki Yüksek Komiseri çok sayın B. Stanley Bruce, Yunanistan temsilcisi, Dışişleri eski Bakanı, Yunanistan'ın Paris'deki Ortaelçisi B. Nicolas Politis ve, Milletler Cemiyeti Sekreterliği Silâhsızlanma Bölümü Müdürü B. Aghnides'ten oluşan Bürosunu atamakla işe başladı; B. Bruce Konferansın Başkanı, B. Politis Başkan Yardımcısı ve B. Aghnides Konferansın Genel Sekreteri görevlerine getirildiler. Konferans, bundan sonra, İsviçre Siyasal Federal Dairesi Başkanı B. Motta'yı Onur Başkanı seçti.

İkinci oturumda, Konferans, vakit geçirmeden, bir Yetki Belgelerini İnceleme Komisyonu kurdu ve her toplantı sonunda basına bir bildiri kaleme alınmasını kararlaştırdı. Alışılmış olandan daha ayrıntılı olan bu bildiriler, her oturum sonunda okunduktan sonra, basın temsilcilerine dağıtıldı.

Aynı toplantıda, Konferans, Başkanının önerisi üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince sunulmuş sözleşme tasarısını tartışma temeli olarak almayı ve bu tasarıyı madde madde incelemeyi kararlaştırdı.

Konferans, bundan başka, bir Teknik Komite ile bir Yazı Komitesi kurmayı kararlaştırdı; birinci Komitenin Başkanlığına, Romanya temsilcisi B. Contzesco, ikinci-Komitenin Başkanlığına da, Konferans Başkan-Yardımcısı B. Politis getirildi.

Konferans, Türk tasarısının maddelerini bir ilk okuyuşta gözden geçirdikten sonra, bu tasarı, ortaya çıkardığı teknik sorunların incelenmesi için, Teknik Komiteye gönderildi. Ancak, Teknik Komite, tasarının teknik yönlerini hukuk, denizcilik, v.b. bakımlarından incelerken, temsilci heyetleri başkanları, kendilerine bırakılan zamanı, herşeyden önce siyasal bir nitelikte olan birtakım ilke sorunlarının çözülmesini engelleyen görüş ayrılıklarını yatıştırmak için kullandılar. Böylece, Türk tasarısının maddelerinin Teknik Komitede incelenmesi sona erer ermez, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Komitede gerçekleştirilmiş ilerlemeden esinlenerek ve özel görüşmeler yoluyla elde edilmiş çözümlerden yararlanarak, Konferansa, Türk tasarısının değiştirilmiş bir biçimini sunabildi; bu da, Konferansın çalışmalarını bir hayli kolaylaştırdı.

Konferans, Başkanın önerilerinden akıllıca esinlenerek, komisyonlar, alt-komisyonlar, komiteler, alt-komiteler gibi, bir alt-organlar kalabalığı yaratma yoluna gitmedi. Bütün ilke sorunlarını Konferans kendine ayırdı ve Teknik Komiteye, örneğin tonaj, çap, uluslararası hukuk, havacılık, v.b., teknik nitelik gösteren anlaşmazlık konularını gönderdi. Teknik Komitenin, sağlık harcı, ya da uluslararası hukuk, ticaret donanması ya da savaş donanması, topçuluk ya da havacılık olsun, bütün bu sorunlarla uğraşmasını istemek gibi, ustaca bir yönteme başvurdu; incelenen sorunun niteliğine göre, temsilci heyetlerinin Teknik Komitede kendilerini sağlık uzmanları, hukukçular, denizciler, topçuluk, havacılık teknisyenleriyle temsil ettirmelerini de, bekleneceği gibi, kabul etti. Bu yöntemin yardımıyla, metinlerin hazırlanması oldukça kısa bir süre içinde tamamlanabildi; böylece, 20 Temmuz 1936 da, Boğazlar bölgesinin hemen yeniden silâhlandırılmasını öngören bir Sözleşme ile, Sözleşmede belirtilen rejimi 15 Ağustos 1936'dan başlayarak Türkiye'nin geçici olarak uygulamasını öngören bir Protokol imzalanması olanağı sağlandı.

***

Bu cilt, dört bölüme ayrılmıştır; birinci bölüm, Konferansın tutanaklarını kapsamaktadır.

İkinci bölüm, Teknik Komitenin tutanak-özetlerini içermektedir.

Üçüncü bölümde, Konferansın ya da Teknik Komitenin oturumlarında sözü edilen ekler yer almaktadır.

Son olarak, bir dördüncü bölüm, Montreux'de 20 Temmuz 1936'da imzalanmış Senetleri kapsamaktadır.

Th. AGHNİDES
Konferansın Genel Sekreteri.

1 Nitekim, tutanak-özetlerinde sözü geçen Deniz Kuvvetleri Komitesi, Konferansda temsil edilen Devletlerin deniz kuvvetleri uzmanlarından oluşan Teknik Komitedir.

İÇİNDEKİLER

KONFERANSDA TEMSİL EDİLEN TEMSİLCİ HEYETLERİNİN DİZELGESİ 15

I

Genel Oturumların Tutanakları

BİRİNCİ OTURUM, Pazartesi, 22 Haziran 1936, saat 16:

1. Siyasal Federal Daire Başkanı, B. G. Motta'nın açış söylevi 23
2. Temsilci heyetleri başkanlarının söylevleri: B. Aras (Türkiye); B. N. Titulesco (Romanya); Lord Stanhope (Birleşik-Krallık); B. Paul-Boncour (Fransa); B. Litvinoff (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği); B. Sato (Japonya); B. Politis (Yunanistan); B. Soubbotitch (Yugoslavya); B. Nicolaev (Bulgaristan) 24
3. Konferans Başkanının, Başkan-Yardımcısının ve Genel Sekreterinin atanması 34
4. B. G. Motta'nın Onur Başkanı seçilmesi 35
5. Konferansın gelecek çalışmaları gündeminin kabulü 36

İKİNCİ OTURUM, Salı, 23 Haziran 1936, saat 10.30:

6. Başkanın söylevi 36
7. Başkanın bildirileri 37
   a) B. Aras'ın (Türkiye) mektubu 37
   b) İtalya Dışişleri Bakanının mektubu 37
8. Yetki Belgelerini İnceleme Komisyonunun seçilmesi 38
9. Görüşmelerin açıklığı 38
10. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) incelenmesi 38
    Genel görüşme:
    B. Menemencioğlu (Türkiye), Lord Stanhope (Birleşik-Krallık), B. Sato (Japonya), B. Litvinoff (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), B. Paul-Boncour (Fransa), B. Contzesco (Romanya), B. Mavroudis (Yunanistan), B. Soubbotitch (Yugoslavya), B. Neicoff (Bulgaristan) 38
11. Teknik Komite ile Yazı Komitesinin kuruluşu 47
12. Basına bildiri 47

ÜÇÜNCÜ OTURUM, Salı, 23 Haziran 1936, saat 16:

13. Başkanın bildirileri:
    a) Hindistan Hükümetinin Konferansa katılmayışı konusunda Lord Stanhope'un mektubu 48
    b) Güney-Afrika Birliği Yüksek Komiseri B. te Water'in mektubu 48
14. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) incelenmesi 49
    Başlangıç 49
    Birinci madde 51
    Kesim I 51
    Madde 2 51
    Madde 3 56
    Madde 4 57
    Madde 5 58

15. Yöntem 58
16. Basma bildiri 58

DÖRDÜNCÜ OTURUM, Çarşamba, 24 Haziran 1936, saat 10.30:

17. Yeni-Zelânda 'nın Londra'daki Yüksek Komiserinin bildirisi 59
18. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) incelenmesi (görüşmelerin arkası).

Kesim II. — Savaş gemileri ve yardımcı gemiler:

Madde 6 59
Madde 7 70
Madde 8 72

19. Teknik sorunların incelenmesi 72
20. Basma bildiri 72

BEŞİNCİ OTURUM, Perşembe, 25 Haziran 1936, saat 10.30:

21. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) incelenmesi (görüşmelerin arkası).

Kesim II:

Madde 9 72
Madde 10 79

Kesim III. — Sivil ve askerî uçaklar:

Madde 11 79

Kesim IV:

Madde 12 81

Kesim V:

Madde 13 82

22. Konferansın gelecek çalışmalarında izlenecek yöntem 84
23. Basına bildiri 85

ALTINCI OTURUM, Pazartesi, 6 Temmuz 1936, saat 17:

24. Teknik Komite Başkanının açıklaması 85
25. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tesarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) 87

Yöntem: Değiştirilmiş biçimdeki tasarının tartışma temeli olarak kabulü 87

Başlangıç 90
Birinci madde 90
Madde 2 91
Madde 3 91
Madde 4 93
Madde 5 94
Madde 6 94

26. Basına bildiri 100

YEDİNCİ OTURUM, Salı, 7 Temmuz 1936, saat 10:

27. Türk temsilci heyetince sunulmuş, Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısıyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan, Türk tasarısının değiştirilmiş biçiminin (Ek II) karşılaştırılmalı tablosunun basına bildirilmesi 100
28. Tutanakların uygun bulunması 100
29. Başkanın, Yazı Komitesinin kuruluşuna ilişkin telkinleri 100
30. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):

Kesim II. — Savaş gemileri ve yardımcı gemiler:
Madde 7 101
Madde 8 101
Madde 9 103
Madde 10 (Birleşik-Krallık temsilci heyetince 6 Temmuzda değiştirilmiştir) 107
Madde 11 (Birleşik-Krallık temsilci heyetince 6 Temmuzda değiştirilmiştir) 112
31. Basına bildiri 114

SEKİZİNCİ OTURUM, Salı, 7 Temmuz 1936, saat 16:

32. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 11 114
Madde 12 118
Madde 13 118
Madde 14 118
Madde 15 121
33. Basına bildiri 132

DOKUZUNCU OTURUM, Çarşamba, 8 Temmuz 1936, saat 10:

34. Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin raporu 132
35. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 16 (Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen yeni metin) 133
36. Basma bildiri 146

ONUNCU OTURUM, Perşembe, 9 Temmuz 1936, saat 10:

37. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 17 146
Madde 18 148
Madde 19 155
Kesim III. — Sivil ve askerî uçaklar:
Madde 20 156
Madde 21 158
38. Basına bildiri 162

ONBİRİNCİ OTURUM, Perşembe, 9 Temmuz 1936, saat 16:

39. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 22 162
Madde 23 (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi heyetince önerilen yeni metin) ... 165
Madde 24 175
Madde 25 175
Madde 26 181
40. Yazı Komitesinin kuruluşu 181
41. Basına bildiri 181

ONİKİNCİ OTURUM, Pazartesi, 13 Temmuz 1936, saat 11:

42. Başkanın bildirileri: 182
a) İrlanda Özgür Devleti Yüksek Komiserinin mektubu 182
b) Kanada Yüksek Komiserinin mektubu 183
43. Türk temsilci heyetinin bildirisi 183
44. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Yazı Komitesince saptanmış metinlerin incelenmesi 185

Başlangıç 185
Birinci Madde 186
Kesim I. — Ticaret gemileri:
Madde 2 187
Madde 3 190
Madde 4 191
Madde 5 196
Madde 6 197
45. Basıma bildiri 197

ONÜÇÜNCÜ OTURUM, Çarşamba, 15 Temmuz 1936, saat 10:

46. Teknik Komite Başkanının açıklaması 198
47. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Teknik Komite ve Yazı Komitesince saptanmış metinlerin incelenmesi 200
Madde 2 ve Ek I 200
Madde 5 *bis* 202
Madde 9 *bis* 203
Madde 15, paragraf *d*) 205
Madde 18 ve 25 206
Okul-gemileri konusunda Japon temsilci heyetinin önerisi 206
Kesim. II — Savaş gemileri ve yardımcı gemiler:
Madde 7 207
Madde 8 207
Madde 9 208
Madde 10 209
Madde 11 211
Madde 12 ve 13 213
Madde 14 213
48. Basına bildiri 216

ONDÖRDÜNCÜ OTURUM, Çarşamba, 15 Temmuz 1936, saat 17:

49. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 15 216
Madde 16 219
Madde 17 223
Madde 18 223
Madde 19 231
Madde 20 231
Madde 23 232
Madde 8 (Teknik Komitece önerilen metin) 232
Askıda bırakılmış sorunlar: 1) Hafif su üstü gemilerinin Boğazlar'dan geçişini sınırlamayı öngören hüküm; 2) Boğazlar'dan kendi başlarına geçmeleri kabul edilen gemilerin tonajı ... 232
Madde 15 (Ek 1 *bis* ve 2) 234
50. Basına bildiri 234

ONBEŞİNCİ OTURUM, Perşembe, 16 Temmuz 1936:

51. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (görüşmelerin arkası):
Madde 20 (Teknik Komitece önerilen metin) 234
Madde 21 (Türk temsilci heyetince önerilen yeni metin) 236

Madde 22 240
Madde 24 240
Madde 25 (Teknik Komitece geçici olarak kabul edilen metin) 241
Madde 26 243
Birinci Madde 252
Başlangıç 253
Protokol (Birleşik-Krallık heyetince önerilen metin ve Sovyet temsilci heyetince önerilen değişiklik) 254
52. Yöntem 256
53. Basına bildiri 256

ONALTINCI OTURUM, Cumartesi, 18 Temmuz 1936, saat 15:

54. Konferans Senetlerinin metinlerinin incelenmesi (Bölüm IV) 256
Başlangıç 257
Madde 1-18 258
Madde 19 258
Madde 20 260
Madde 21 260
Madde 22-24 261
Madde 25 261
Madde 26, 27 ve 28 261
Madde 29 261
Ek I 261
Ek II, III ve IV 262
55. Japon temsilci heyetinin bildirisi 262
56. Protokol 264
57. Mezarlıklar konusunda Türk temsilci heyetinin bildirisi 265
58. Basına bildiri 268

ONYEDİNCİ OTURUM (Açık oturum), Cumartesi, 18 Temmuz 1936, saat 17.30:

59. Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin ikinci raporu 268
60. Konferans Senetlerinin kabulü ve Başkanlığa saygı sunuşu 268

ONSEKİZİNCİ OTURUM (açık oturum), Pazartesi, 20 Temmuz 1936, saat 22:

61. Konferans Senetlerinin imzalanması 274
62. Konferans Senetlerinin imzalanmasına katılamayan Tamyetkili Temsilcilere yakınlık duyuş oylaması 275
63. Temsilci heyetleri Başkanlarının söylevleri : 275
B. Aras (Türkiye) 275
Lord Stanley (Birleşik-Krallık) 277
B. Litvinoff (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) 277
B. Titulesco (Romanya) 279
B. Sato (Japonya) 279
B. Paul-Boncour (Fransa) 280
B. Soubbotitch (Yugoslavya) 281
B. Nicolaev (Bulgaristan) 282
B. Politis (Yunanistan), Başkan-Yardımcısı 282
B. Fischer (Vaud Kantonu Devlet Konseyi Başkanı) 283
Konferans Başkanı 284
64. Konferansın kapanışı 284

II

Teknik Komitedeki Görüşmelerin Tutanak-özeti

BİRİNCİ OTURUM, Çarşamba, 24 Haziran 1936, saat 16:

1. Çalışmaların açılışı ve yöntem 287
2. Başkanın seçimi 288
3. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi 288
   Başlangıç 288
   Birinci Madde 288
   Kesim I:
   Madde 2 289
4. Basma bildiri 296

İKİNCİ OTURUM, Perşembe, 25 Haziran 1936, saat 16.30:

5. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi:
   Madde 2 (tartışmanın arkası) 297
   Madde 3 301
   Madde 4 301
   Madde 5 303
6. Basına bildiri 304

ÜÇNÜNCÜ OTURUM, Cuma, 26 Haziran 1936, saat 10.30:

7. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi:
   Kesim II 305
   Madde 6 305
8. Bir Uzmanlar Komitesi kurulması 311
9. Basına bildiri 312

DÖRDÜNCÜ OTURUM, Cuma, 26 Haziran 1936, saat 16.30:

10. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi:
    Madde 6 (görüşmelerin arkası) 312
11. Basına bildiri 320

BEŞİNCİ OTURUM, Pazartesi, 29 Haziran 1936, saat 16.30:

12. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi:
    Madde 6 (görüşmelerin arkası) 321
    Madde 7 321
    Madde 8 323
    Madde 9 324
    Madde 10 326
    Kesim III. — Sivil ve askerî uçaklar:
    Madde 11 326
    Kesim IV:
    Madde 12 326
13. Basına bildiri 328

ALTINCI OTURUM, Salı, 30 Haziran 1936, saat 10.30

14. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) incelenmesi:
    Madde 13 329
15. Türk temsilci heyetinin, Birleşik-Krallık temsilci heyetince 24 Haziran 1936 da sorulmuş soruları yanıtlaması 334
16. Basma bildiri 335

YEDİNCİ OTURUM, Çarşamba, 1 Temmuz 1936, saat 10:

17. Sözleşme tasarısının (Ek I) ikinci okunuş olarak incelenmesi:

Başlangıç 336
Birinci Madde 337
Kesim I:
Madde 2 339
18. Basma bildiri 347
SEKİZİNCİ OTURUM, Perşembe, 2 Temmuz 1936, saat 16.30
19. Sözleşme tasarısının (Ek I) ikinci okunuş olarak incelenmesi (görüşmelerin arkası) :
Kesim III. — Sivil ve askerî uçaklar :
Madde 11 348
20. Sözleşme tasarısının I. ve II. kesimlerine verilecek başlıklar 355
21. Harç koyma yöntemi 355
DOKUZUNCU OTURUM, Cuma, 3 Temmuz 1936, saat 10.30:
22. Sözleşme tasarısının (Ek I) ikinci okunuş olarak incelenmesi:
Madde 3 356
Madde 4 357
Madde 5 357
Kesim II:
Madde 6 358
Madde 7 359
Madde 8 360
Madde 9 360
Madde 10 361
Kesim III:
Madde 11 361
Kesim IV:
Madde 12 361
Kesim V:
Madde 13 362
23. Basına bildiri 363
ONUNCU OTURUM, Cuma, 10 Temmuz 1936, saat 17.30:
24. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:
Madde 9: Denizaltılar 364
Madde 15, paragraf *d*) 366
ONBİRİNCİ OTURUM, Cumartesi 11, Temmuz 1936, saat 10:
25. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:
Madde 15. paragraf *d*) (görüşmelerin arkası) 371
Madde 18 (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyeti ile Romanya temsilci heyetince önerilmiş değişiklikler) 377
26. Basına bildiri 382
ONİKİNCİ OTURUM, Cumartesi, 11 Temmuz 1936, saat 15.30:
27. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi: 382
Madde 11: Avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık durumunda gemilerin oldukları yerde kalması 382
Madde 15: Teknik Komite tartışmaları sonucunda, paragraf *d*) yerine konulmak üzere ortaya çıkan yeni metin 383
Madde 25 385
Madde 11 (görüşmelerin arkası) 392
Madde 15, paragraf *d*) (görüşmelerin arkası) 393
28. Basma bildiri 393

ONÜÇÜNCÜ OTURUM, Salı, 14 Temmuz 1936, saat 10:

29. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:

Madde 2 (eski madde 3) 394

Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen Ek I 396

ONDÖRDÜNCÜ OTURUM, Salı, 14 Temmuz 1936, saat 15.45:

30. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:

Birtakım savunma öğeleriyle donatılmış ticaret gemileri 408

Savaş tehdidi durumunda ticaret gemilerinin gidiş-geliş rejimi 409

Madde 2 ve Ek I (görüşmelerin arkası) 409

Boğazlar'dan geçmelerine izin verilen denizaltılar 410

Avarya durumunda oldukları yerde kalan savaş gemileri 411

Okul-gemileri 411

Madde 25 (görüşmelerin arkası) 412

ONBEŞİNCİ OTURUM, Çarşamba, 15 Temmuz 1936, saat 16:

31. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:

Yakıt taşıma hizmetinde kullanılan yardımcı gemiler 415

ONALTINCI OTURUM, Perşembe, 16 Temmuz 1936, saat 9.30:

32. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi:

Madde 15 (Ek I *bis* ve II) 417

Madde 20 418

ONYEDİNCİ OTURUM, Perşembe, 16 Temmuz 1936, saat 15.30:

33. Komiteye gönderilen metinlerin ve sorunların incelenmesi:

Madde 20 (görüşmelerin arkası) 423

Madde 25 (görüşmelerin arkası) 424

***

Deniz Kuvvetleri Uzmanları Alt-Komitesi olarak toplanan Teknik Komite

31 Haziran 1936, Salı, saat 15.45 de yapılan OTURUM:

1. Başkan seçimi 427

2. Alt-komitenin çalışma programı 428

3. Yardımcı gemilere ilişkin sorunlar 428

4. Boğazlar'dan geçmesi kabul edilmiş deniz kuvvetleri: kuruluşları ve toplarının çapı ile ilgili koşullar 431

5. Tuna Avrupa Komisyonu yanında duran karakol gemileri 434

6. Madde 6, paragraf *b*) ve *d*) 434

***

III. — Ekler

I. — Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısı 437

II. — Türk temsilci heyetince sunulmuş Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısıyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan, Türk tasarısının değiştirilmiş biçiminin karşılaştırmalı tablosu 441

***

IV. — Montreux Konferansının Senetleri

Boğazlar'ın rejimine ilişkin olarak, Montreux'de, 20 Temmuz 1936 da imzalanan Sözleşme 461
Montreux'de, 20 Temmuz 1936 da imzalanan Protokol 475

***

Resmî Metinler

— Convention concernant le régime des Détroits. Signée à Montreux, le 20 juillet 1936 479
— Convention regarding the régime of the Straits. Signed at Montreux, July 20th, 1936 495
— Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 Tarihinde imza edilen Mukavelename .. 511

KONFERANSDA TEMSİL EDİLEN TEMSİLCİ HEYETLERİNİN DİZELGESİ

Avustralya

Temsilci :

Sayın B. S. M. BRUCE, C.H., M.C., Avustralya Commonwealth'inin Londra'da Yüksek Komiseri.

Danışman :

B. K. OFFİCER, O.B.E., M.C., Londra'da Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi.

Sekreter :

Binbaşı O. W. FUHRMAN, O.B.E.

B. Bruce'un özel sekreteri :

Miss WOOD

Büyük-Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik-Krallığı

Temsilciler :

Sayın Kont STANHOPE, K.G., D.S.O., M.C., D.L., Yarbay, Bayındırlık İşleri Birinci Komiseri (Temsilci Heyeti Başkanı).

Başka görevlere atanan sayın Kont Stanhope, 4 Temmuz 1936'dan başlayarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti Başkanlığını sürdürememiştir; bu görev, Lord Stanley'e verilmiştir.

Sayın Lord STANLEY, M.C., M.P., Amirallik Dairesi, Parlamento Sekreteri.

Sayın Sir Alexander CADOGAN, K.C.M.G., C.B., Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı.

B. G. W. RENDEL, C.M.G. (Büyükelçilik Müsteşarı), Dışişleri Bakanlığı, Doğu İşleri Bürosu Başkanı.

B. G. G. FİTZMAURİCE, Dışişleri Bakanlığında Üçüncü Hukuk Danışmanı.

B. E. E. CROWE, Dışişleri Bakanlığında İkinci Sekreter (Birleşik-Krallık Temsilci Heyeti Genel Sekreteri).

B. A. E. LAMBERT. Dışişleri Bakanlığında Üçüncü Sekreter.

Binbaşı J. A. HERBERT, M.P., Lord Stanley'in Parlamento Sekreteri.

Tuğamiral R. M. BELLAİRS, C.B., C.M.G., Milletler Cemiyeti Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Sorunları Sürekli Danışma Komisyonunda İngiliz Deniz Kuvvetleri Temsilcisi.

B. E. A. SEAL, Amirallik Dairesine "Principal".

Deniz Binbaşısı W. H. BREMNER, D.S.O., D.S.C., R.N., Milletler Cemiyeti Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Sorunları Sürekli Danışma Komisyonunda İngiliz Deniz Kuvvetleri Temsilci-yardımcısı.

Deniz Ordonat Subayı H. M. HORNE, R.N., Milletler Cemiyeti Kara, Deniz, ve Hava Kuvvetleri Sorunları Sürekli Danışma Komisyonunda İngiliz Deniz Kuvvetleri Temsilci-yardımcısı.

B. P. J. HENNİKER-HEATON, Lord Stanley'in özel sekreteri.

Kurmay Yarbay A. C. ARNOLD, O.B.E., M.C., G.S.O. 2., Askerî Harekât ve Haber Alma İşleri Dairesi.

Yarbay L. G. S. PAYNE, M.C.,A.F.C., Milletler Cemiyeti Kara, Deniz, ve Hava Sorunları Sürekli Danışma Komisyonunda İngiliz Hava Bakanlığı Temsilcisi.

Deniz Albayı M. H. S. MACDONALD, S.D.O., O.B.E., R.N., Boğazlar Komisyonunda Birleşik-Krallık Temsilcisi.

Albay C. E. HUGUES, O.B.E., Savaş Mezarlıkları İmparatorluk Komisyonu [Yakın-] Doğu Denetçi Yardımcısı.

Bulgaristan

Temsilciler :

E. B. Dr. Nicolas P. NİCOLAEV, Tamyetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Genel Sekreteri (Temsilci Heyeti Başkam).

E. B. Nicolas MONTCHİLOFF, Bulgarlar Kralının Bern'de Olağanüstü Temsilcisi ve Tamyetkili Ortaelçi, Milletler Cemiyeti'nde Bulgaristan Sürekli Temsilcisi.

E. B. Pierre NEİCOFF, Tamyetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Siyasal İşler Dairesi Müdürü.

Uzmanlar :

B. Anton KARANDJOULOFF, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Daire Başkanı.

B. Milio MİLEFF, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Özel Kalem Müdürü.

Yedek Deniz Albayı Georges SLAVİANOFF, Demiryolları Bakanlığında Denizcilik Servisi Başkanı.

Fransa

Temsilciler :

E. B. PAUL-BONCOUR, Senatör, Fransa'nın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi (Temsilci Heyeti Başkanı).

E. B. PONSOT, Fransa Büyükelçisi.

Temsilci yardımcıları :

E. B. POZZİ, Tamyetkili Ortaelçi.

General MOUCHARD, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Yardımcısı.

Tuğamiral DECOUX, Deniz Kuvvetleri Genel Kurmayından.

B. BASDEVANT, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı.

Genel Sekreter :

B. H. SPİTZMULLER, Büyükelçilik Sekreteri.

Teknik danışmanları :

Deniz Albayı DELEUZE.

B. COURSİER, Fransa Konsolosu.

Uzmanlar :

Yüzbaşı LELAQUET, Kara Kuvvetleri Genel Kurmayından.

B. Jacques NOİROT, Deniz Ticaret Bakanlığı Deniz Trafiği Dairesi Başkanı.

Sekreterler :

B. D'ALEXANDRY D'ORENGİANİ, Fransa Konsolos-yardımcısı.

B. Albert CHAMBON, Uzak-Doğu Tercüman Sekreteri.

B. Roger SEYDOUX.

Yunanistan

Temsilciler :

E. B. N. POLİTİS, Yunanistan'ın Paris'de Olağanüstü Temsilcisi ve Tamyetkili Ortaelçisi, Dışişleri eski Bakanı.

E. B. MAVROUDİS, Dışişleri Bakanlığı Genel Müdürü, Dışişleri eski Bakanı.

Yardımcı temsilciler :

E. B. R. BİBİCA-ROSETTI, Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi.

B. PAPADAKİS, Dışişleri Bakanlığında Müdür.

Teknik danışmanı :

B. Alexandre CONTOUMAS, Ortaelçilik Birinci Sekreteri.

Uzman :

Deniz Albayı ECONOMO, Boğazlar Komisyonunda Yunanistan Temsilcisi.

Genel Sekreter :

B. ANDROULİS, Dışişleri Bakanlığında Bölüm Başkanı.

Japonya

Temsilciler :

E. B. N. SATO, Paris'de Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçi.

E. B. M. HOTTA, Bern'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi.

Teknik danışmanlar :

B. YAMADA, Deniz Albayı, Paris'de Deniz Ataşesi.

B. YOSHİTOMİ, Büyükelçilik Sekreteri.

Genel Sekreter :

B. YOSHİTOMİ, Büyükelçilik Sekreteri.

Sekreterlik üyeleri :

B. OGAWA, Diplomatik ataşe.

B. YUKAWA, Diplomatik ataşe.

B. YAMAZU, Diplomatik ataşe.

B. ANAN, Kançılar.

Romanya

Temsilciler :

E. B. N. TİTULESCO, Dışişleri Bakanı.

E. B. C. CONTZESCO, Tamyetkili Ortaelçi, Tuna Avrupa ve Uluslararası Komisyonlarında Temsilci.

E. B. C. ANTONİADE, Milletler Cemiyeti'nde Tamyetkili Ortaelçi.

E. B. V. V. PELLA, La Haye'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi.

General N. SAMSONOVİCİ, Genel Kurmay Başkanı.

Tuğamiral Eugène ROSCA.

E. B. N. RAİCOVİCİANU, Tamyetkili Ortaelçi.

Albay S. NENİSİOR.

Türkiye

Temsilciler :

E. B. T. Rüştü ARAS, Dışişleri Bakanı (Temsilci Heyeti Başkanı).

E. B. F. OKYAR, Londra'da Türkiye Büyükelçisi.

E. B. Suad DAVAZ, Paris'de Türkiye Büyükelçisi.

E. B. Numan MENEMENCİOĞLU, Büyükelçi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri.

E. B. Asım GÜNDÜZ, Korgeneral, Genel Kurmay İkinci Başkanı.

E. B. Necmeddin SADAK, Milletler Cemiyeti'nde Türkiye Sürekli Temsilcisi, Sıvas Milletvekili.

B. Ziya KIZILTAN, Baş Danışman, Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Danışmanı.

B. Sadullah GÜNEY, İktisat Bakanlığı, Deniz Ticareti Müsteşarı.

B. Müşfik Selâmi İNEGÖL, Dışişleri Bakanlığında Daire Başkanı.

Dr. Asım ARAR, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında Sağlık İşleri Genel Müdürü.

B. Fahri ENGİN, Savaş Filosu Komutanı.

B. Rıfat MATARACI, Kurmay Albay.

B. Şefik ÇAKMAK, Kurmay Yarbay, Hava Alayı Komutanı.

B. Yusuf EGELİ, Kurmay Binbaşı.

B. İhsan ORGUN, Hava Binbaşısı.

B. Fahri KORUTÜRK, Deniz Binbaşısı, Türkiye'nin Roma Deniz Ataşesi.

B. Seyfi KURTBEK, Kurmay Yüzbaşı, Paris'de Türkiye Askerî Ataşesi.

B. Refik Amir KOCAMAZ, Başkonsolos, Dışişleri Bakanının Özel Kalem Müdürü.

Genel Sekreter :

B. Cevad AÇIKALIN, Dışişleri Bakanlığı, Daire Başkanı.

Sekreterlik :

B. Abdülkadir ÖRENCİK, Dışişleri Bakanlığı Personel Dairesi Başkanı.

Dr. Bedri Tahir ŞAMAN, Büyükeçilik Birinci Sekreteri, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterinin Özel Kalemi Müdürü.

B. Hasan Rifat SÖZEN, Konsolos.

B. Nedim Veysel [İLKİN], Büyükelçilik Birinci Sekreteri.

B. Fatin RÜŞTÜ [ZORLU], Büyükelçilik Sekreteri.

B. Celâlettin ZİYAL, Büyükelçilik Sekreteri.

B. HAYRETTİN, Büyükelçilik Sekreteri.

Basın Bürosu :

B. Vedad Nedim TÖR, İçişleri Bakanlığında Genel Müdür.

Bn. Asude ZEYBEKOĞLU, Basın Ataşesi.

B. Şekip ENGİNERİ, Basın Ataşesi.

Haberleşme servisi :

B. Muvaffak MENEMENCİOĞLU, Anadolu Ajansı Genel Müdürü.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

Temsilci :

E. B. Maxime LİTVİNOFF, Dışişleri Halk Komiseri.

Genel Sekreter :

B. Edouard HOERSCHELMANN, Dışişleri Halk Komiserliği Genel Sekreteri.

Uzmanları :

B. Lev ANTSİPO-THCİKOUNSKİ, III. Sınıf Flagman Mühendis, Londra'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Büyükelçiliğinde Deniz Ataşesi.

B. Georges LACHKEVİTCH, Dışişleri Halk Komiserliğinde Hukuk Danışmanı.

B. Anatole, MİLLER, Dışişleri Halk Komiserliğinde Birinci Doğu Dairesi Müdür Yardımcısı.

Sekreterler :

Bn. Nadejda RİVLİNA, Dışişleri Halk Komiserliğinde Redaktör.

B. Leonti JAKOVİEV, Paris'de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Büyükelçiliğinde Ataşe.

Yugoslavya

Temsilci :

E. B. Dr. İvan SOUBBOTİTCH, Milletler Cemiyeti'nde Yugoslavya Sürekli Temsilcisi.

Uzmanlar :

B. Dr. Slavko RAYKOVİTCH, Ortaelçilik Sekreteri.

Deniz Yarbayı Hyacinthe MUNDORFER.

Sekreter :

B. Dr. Feodor KORENİTCH, Ortaelçilik Ataşesi.

Basın İşleri görevlisi :

B. Bogdan RADİSTA, Basın Ataşesi.

I

GENEL OTURUMLARIN TUTANAKLARI

BİRİNCİ OTURUM

Pazartesi, 22 *Haziran* 1936, *Saat* 16

İsviçre Siyasal Federal Dairesi Başkanı B. MOTTA'nın Başkanlığında

1. Siyasal Federal Daire Başkanı, Ekselâns B. Motta'nın açış söylevi.

Ekselânslar, Bayanlar, Baylar.

Burada kısa bir süre için resmen temsil etmekte olduğum İsviçre Federal Konseyinin selâmını ve dileklerini sizlere sunmakla büyük bir onur duymaktayım. Konferansınız için toplanma yeri olarak İsviçre topraklarının bir köşesini seçmiş olmanıza teşekkür ederiz. Bu Leman gölü, güler yüzlü kentlerinde ve kıyılarında, görevleri ve kaygıları uluslararası yaşamın ağır sorunlarını incelemek ve çözmek olan insanlara kucak açmak için yaratılmış görünmektedir.

Toplantınızın konusu üzerinde bir şeyler söylemek bana düşmez. Böyle yapmağa kalkışsaydım, rolümden çıkmış ve ölçüyü kaçırmış olurdum.

Konferansı toplama girişiminde bulunan ve böylece istemci görevini yüklenen taraf, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye Cumhuriyeti, İngiliz, Bulgar, Fransız, Yunan, İtalyan, Japon, Romen, Sovyet ve Yugoslav Hükümetlerine sunduğu bir notayla istemini açıklamış ve durumunu belirtmiştir; bu notayı, bilgi edinilmesi için ve bir nezaket davranışı olmak üzere, bu yılın 10 Nisanında, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine de göndermiştir.

İzninizle –görüşmelerin sonucu tümüyle saklı tutulmakla birlikte– şunu belirtmezsem, bana düşeni yerine getirmemiş olacağımdan korkarım: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, diplomatik önemli bir sorunun çözüme bağlanmasında, yüksek düzeyde dürüst davranmanın ve en uygun yöntemi kullanmanın, en istenir güzel bir örneğini vermiş olmaktadır. Gerçekten, söz konusu olan, 24 Temmuz 1923'lere kadar uzanan yazılı bir sözleşmenin, derin bir değişikliğe uğramış olgusal koşullara uydurulmasıdır. Bundan başka, bir Devletin ülkesel egemenliğini, başka Devletlerin çıkarları ve genel ticaretin gereksinmeleriyle bağdaştırmak söz konusudur.

Görüşmelerinizi sonuçlandıracağına kuşku duymadığım anlaşmanın, herkesin başkalarına karşı duyduğu güveni güçlendirmeğe katkıda bulunmasını dilerim! İsterdim ki, bu anlaşma, yıllardır hepimizin içinde yaşamak zorunda kaldığımız, kaygıları ve karışıklığı azaltmağa yardım etsin! Bu anlaşma, bir kez daha andlaşma kurallarının –*pacta sunt servanda* belitiyle (aksiyomuyla) korunmuş olan kuralların– ne de olsa değişmez olmadıklarını göstersin. Bu kuralların kimi zaman tarafların iradesiyle değişmesi bilgece bir davranış olur; çünkü, hukuk –tarihin en büyük trajedyacısı Eschyle'in belirttiği gibi– durağan değildir. Hukuk kımıldar, yer değiştirir, gelişir ve insanlara, aralarında adaleti ve barışı gerçekleştirme araçlarından biri olmak üzere, o soylu erdem olan, ölçülü davranmayı salık verir.

İşte bu duygularla, Bayanlar ve Baylar, sizlere, bütün yüreğimle Federal Konseyin dileklerini sunuyor ve Konferansınızın açılmış olduğunu bildiriyorum.

Sizlerden, kendinize bir Başkanla bir Başkanlık divanı seçmenizi dilemezden önce, bu ilk oturumda birkaç söz söylemek istediklerini açıklamış olan birçok temsilci heyetine söz vermemi uygun karşılayacağınızı düşünmekteyim. Söz alanların dizelgesini (listesini), kendilerini yazdırma sırasına göre, size bildireceğim ve onlara bu sıra uyarınca söz vereceğim. Bu söylevler tamamlanır tamamlanmaz, sizden, bir Başkan, bir Başkan-Yardımcısı ve bir Genel Sekreter seçmenizi dileyeceğim; sonra da, ayrılma için izninizi istemekle onur duyacağım.

Söz almak için adlarını yazdırmış olanlar şunlardır; bunları yazılma sırasını göz önünde tutarak okuyacağım: B. Aras, Türkiye Dışişleri Bakanı; B. Titulesco, Romanya Dışişleri Bakanı; Lord Stanhope, İngiliz Hükümeti Üyesi; B. Paul-Boncour, Fransa'nın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi; B. Livinoff, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Dışişleri Halk Komiseri; B. Sato, Japonya'nın Paris Büyükelçisi; B. Politis, Yunanistan'ın Paris Ortaelçisi; B. Soubbotitch, Yugoslavya'nın Milletler Cemiyeti'ndeki Temsilcisi; B. Dr. Nicolaev, Bulgaristan temsilcisi.

2. Temsilci Heyetleri Başkanlarının Söylevleri:

B. ARAS (Türkiye).– Bu oturumun başında, Türk temsilci heyetinin sizlere sunmakla onur duyduğu, Boğazlar'a ilişkin sözleşme tasarısının doğuşunu anlatmak üzere söz alırken, bu fırsattan yararlanarak, Federal Danışman Ekselâns Motta'ya, bugünkü toplantımıza başkanlık etmeği kabul buyurdukları için, herşeyden önce ve yürekten teşekkürlerimi sunmak isterim.

İsviçre Siyasal Dairesi Başkanının yüksek kişiliği bizce uzun süreden beri bilinmektedir; kendileri uluslararası politikada sivrilmişler arasında yer almaktadırlar.

Hepimizin duyduğumuz gönül borcu, kuşkusuz, bize büyük bir konukseverlik göstermekle kalmayan, ayrıca, yüzyıllardır sürüp gelen kendine özgü geleneğe dayanarak yarattığı bu huzur havasıyla uluslararası tartışmaları da kolaylaştıran bu İsviçre'ye yöneliktir.

Konferansımızın toplanması konusunda gösterdikleri büyük kolaylıklardan ötürü, Vaud kantonu ile Montreux bucağını da selâmlamak ve onlara teşekkür etmek isterim.

Baylar, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, çağrısını karşılıksız bırakmadığınız için sizlere teşekkür etmektedir. Hükümetlerinizin kanıtladığı anlayışlı davranış, Montreux Konferansına toplanabilme olanağını sağlamıştır.

Aslında, Türkiye'nin kendine özgü egemenliği içinde kalan bir rejimi sizlerle birlikte düzenlemek üzere size bir sözleşme tasarısı sunarken, 1923 rejiminin varlık nedenini yitirmiş olduğunu ve bu rejimi temelinden değiştiren koşullar sonucu olarak uygulanmaz duruma düşmüş bulunduğunu gördükten sonra, Boğazlar rejiminin düzenlenmesinde uluslararası işbirliğini kurmak istedik.

Bu düzenleme için, dünya ticaretinin, coğrafya oluşumu yüzünden özel bir durumda bulunan Karadeniz'in kıyılarıyla olan çıkarlarını elden geldiğince geniş ölçüde göz önünde tutmağa çaba gösterdik. Tasarımızda, Baylar, ticaret gemiciliğine tam bir özgürlük vermek istedik ve, bu amaçla, savaş durumunda, Türkiye savaşan Devlet bile olsa, tarafsız gemilerin özgürce geçişini korumak isteyerek, ulusal savunmamızın çıkarlarını bile azçok gözden uzak tutmaya kadar da gittik.

Ancak, yine de, özellikle Türkiye'nin güvenliğini, üstelik Karadeniz kıyıdaşlarının güvenliğini ilgilendiren bu bölgeyi, savaş gemilerinin ne biçimde geçebilecekleri sorunu kalmaktaydı.

Türkiye, Boğazlar'ın askersizleştirilmesini, bugünkü koşullardan tümüyle değişik koşullar altında kabul etmişti. Lozan Sözleşmesi'nin 18. maddesiyle belirgin kılınmış olan ortaklaşa güvence, gerçekte, Boğazlar rejiminin tüm yapısının dayandığı destekti; oysa, bu desteğin kendisinden bekleneni veremeyeceği, bugün açıkça ortaya çıkmıştır.

Bu güvencelerle koşullandırılmış –kaldı ki eksik biçimde koşullandırılmış–askersizleştirme, artık sürdürülemez; çünkü, böyle bir durum, her Devletin kendi ülkesini savunmada sahip olduğu en temel hakkına aykırı düşer.

Uluslararası topluluk, henüz erişilmemiş olsa da, herkesce özlemi çekilen ülkü uğrunda, başkalarının güvenliğine saygı gösteren üyelerine dayanmak zorundadır; ancak, bu üyelerin özel durumları, her zaman bu destekleme gereklerini sağlamaya elverişli olmayabilir. Ortak güvenliğe her Devlet, enaz ölçüde de olsa, güçleriyle katkıda bulunmalıdır.

Türkiye'nin yaralanmaya en açık noktası Boğazlar'dadır. Bunu korumak, onun hakkıdır; nasıl ki herkesin de ödevi, ortaklaşa güvenlik alanında ancak bu hakka saygı göstererek, üstelik bu hakkı destekleyerek, onun işbirliğini beklemektir.

Askersizleştirme hükümlerinin kaldırılması yönünde işleyen güvenlik nedenlerinin, mantık açısından sonucu, tıpkı askersizleştirme gibi, Türk ülkesinin güvenliğini tehlikeye sokabilecek gerçek yüzer kaleler olarak ortaya çıkan savaş gemilerinin geçişini yasaklamak olmak gerekirdi.

Böyle de olsa, Türkiye'nin tasarısında kabul ettiği, bu basit çözüm olmamıştır. Türkiye, savaş gemilerine bile, Marmara ve Karadeniz havzalarında güvenliğinin kaçınılmaz zorunluluklarıyla bağdaşan bir geçiş özgürlüğü sağlamak istemiştir.

Baylar, biz size ticaret gemiciliğinin tam özgürlüğünü göz önünde tutan ve Türkiye'nin, iç deniz olan Marmara'nın ve özel bir durumu olan Karadeniz'in genel ve özel güvenlik gereksinmeleriyle koşullandırılmış, savaş gemilerine geçiş özgürlüğü sağlayan bir düzenleme önermekteyiz.

İnanıyorum ki, Kemalist Türkiye'nin politikası, gerçekçi düzeyde bir barış ve iyi geçim politikası sayılmak için kanıtlarını yeterince ortaya koymuştur. Tasarımız, işbirliği yolunda beslediğimiz içten isteğimizi bir kez daha görebilmemizi sağlayacaktır.

Bu yeni sözleşme için, sizden anlayışlı olmanızı istiyoruz. Tasarımızı kabul etmekle, neredeyse iki yüzyıldır, hep savaş ve bunun sonuçları açısından göz önünde tutulan Boğazlar'ı, uygar halklar arasında bir işbirliği ve bir barış köprüsü yapacaksınız. Uygar halklar, kuşkusuz, size bu yüzden gönül borcu duyacaklardır.

B. TİTULESCO (Romanya). – Türkiye Dışişleri Bakanının, B. Motta'ya ve İsviçre Konferderasyonuna sunduğu heyecanlı saygılara Romanya bütün yüreğiyle katılmaktadır. İsviçre, uluslararası yaşamda, ancak bu yaşama çok yakından katılanların gerçek değeriyle anlayabilecekleri bir rol oynamaktadır. Bizler, dünyanın bunca ülkesinden gelmiş politika adamları, İsviçre toprağında, içinde herbirimizin vatanlarının, kişiliklerini yitirmeden kaynaşabilecekleri insanlığın bu vatanını yaratmaya çalışıyoruz; öyle ki, evrensel büyük uyum yaratılabilsin; bu, belki özenişli bir düş, ama

öylesine etkin bir gerçek ki, bizi bu yüzden hiçbir düş kırıklığı usandıramaz, hiçbir duraklama bize yılgınlık veremez; yarınların yoğrulduğu bu ışık bizde öylesine güçlü ki, düşüncelerimizi de, yüreklerimizi de aydınlatmakta. Onaltı yılı aşan bir süredir, dünya barışını tehlikeye sokabilecek olayları İsviçre toprağında izlemek durumunda kaldık; öyle ki, yaşamımızın en güçlü heyecanlarını İsviçre Konfederasyonunun ortasında duymuş olduğumuz için, kendimizi biraz hukukça da İsviçre yurttaşları saymaktayız.

Şu da var: Kendi yurdumuza karşı duyduğumuz bağlılığı destekleyecek ve düzene bağlayacak olan, "uluslararası toplum yurtseverliği" diyebileceğim bir ikinci bağlılık duygusunu da İsviçre topraklarında öğrenmeye, örgütlemeye ve güçlendirmeye çağrıldık; bu, yapıcı bir gerçek güç olarak, parıltıyla doğmak üzere olan bir kavramdır; ya da, geçmiş mutsuzluklar onun bir çiçek gibi açmasını hazırlamağa yeterli olmamışsa, bu kavram, yokluğu ile, geleceğin karanlıklardan başka bir şey olmadığını ve insan türünün, ilerlemek için değil, ona açtığımız krediyi hak etmesi ve, çoktandır varolduğunu sandığımız şey olarak gerçekleşmesi için daha da acı çekmesi gerektiğini bize göstermeklidir.

Ya federalizm ya da anarşi! İşte, İsviçre toprağı üstünde öğrendiğimiz büyük ders. Ve bizi beklemekte olan başka düş kırıklıkları ne olursa olsun, bu ülkenin tarihi, önümüze konmuş olan iyimser seçenek öğesini güçlendirmekten başka bir şey yapamaz.

Bizi bekleyen güç günlerin İsviçre'de yaşanacağını ve aramızda İsviçre temsilcisinin, ışıkları bizi çoğu zaman aydınlatmış ve yiğitliği ile enerjisi bize her zaman değerli yardımlarda bulunmuş B. Motta olacağını bilmekle de mutluluk duymaktayız.

Türkiye'nin sayın Dışişleri Bakanı Ekselâns Tevfik Rüştü Aras, bize az önce, bu Konferansın uğraşacağı sorunun, Türkiye'nin ve Karadeniz'in güvenliği ile ilgili bir sorun olduğunu söyledi.

Bize dağıtılmış olan metinleri öğreneceğiz ve bu metinleri özenle inceleyeceğiz.

Ancak bu Konferansın eşiğinde, bir bildiride bulunmak isterim: Türkiye'nin güvenliğine dokunan herşey Romanya'nın da güvenliğine dokunmaktadır ve Karadeniz'e dokunan herşey Romanya'yı en yüksek ölçüde ilgilendirmektedir; çünkü, açık denize tek çıkış olanağımız, Karadeniz ve Boğazlar yoluyladır.

Türkiye'nin sayın Dışişleri Bakanı, söylevinde şunları demekte haklıydı: "Türkiye'nin yaralanmaya en açık noktası Boğazlar'dır. Bunu korumak onun hakkıdır; öteki Devletlerin ödevi de, bu hakkı desteklemektir."

Ben, Boğazlar'ın, Türkiye'nin yüreği bile olduğunu söyleyeceğim. Şu var ki, Boğazlar, aynı zamanda Romanya'nın ciğerleridir. Bir bölge, coğrafya konumuyla, bir ulusun yüreği ve bir başka ulusun da ciğerleri olduğu zaman, en basit bilgelik, bu iki ulusa birleşmeyi ve bir bütün oluşturmayı zorunlu kılar. Bunu, Romanya da, Türkiye de anlamış bulunmaktadırlar. Balkan Paktı ile, bu iki ülke, yazgılarını, Yunanistan'la Yugoslavya'nın da yazgılarını, birbirlerine bağlamışlardır.

Balkan Antantı ülklerinin, karşılıklı çıkarlarıyla, her ülkenin yaşamsal çıkarları karşısında bölgenin güvenliğini üstün tutma anlayışıyla yoğurulmuş dayanışmalarını açıklamadan bir an geçmesine izin vermemek gerektiğini düşündüm.

Baylar, Türkiye'ye onur getiren bir noktayı daha susarak geçiştirmenin haksızlık olduğunu sanmaktayım.

Uluslararası bağıtlanmalara saygının, uygulanması gittikçe azaldığı ölçüde değeri artan bir ilke olduğu bugünlerde, Türkiye, olgular yaratsa bile hiçbir zaman hak doğurmayacak olan, bağıtlanmalardan kurtulmak için tek yanlı davranışlara başvurmak yerine, yasaya bağlı kalarak, tek yanlı davranma yolundan kaçınarak, karşılıklı rıza gerektiren yasal yolu seçmekle övülecek bir tutum göstermiştir.

İnsanın içinden şunu demek gelebilir: İşte başka örneklere yol açabilecek tehlikeli bir örnek olay.

Ben çok tanınmış bir *antirévisionniste* olduğum için, inancımı açıkça söylemenin, uluslararası ünüme daha da zarar vereceğini sanmıyorum.

Türk isteminde, sınırlara ilişkin bir gözden geçirme hiç de söz konusu değildir. İster öz ya da yöntem konusunda olsun, isterse uluslararası yasa ile bağdaşan neyse o konuda olsun, ister bir yasalaştırma eğilimiyle birlikte giden, özel çıkarların bir itişi sonucu uluslararası yasa ile bağdaştığı sanılan neyse o konuda olsun, bunun böyle olduğunu görmek, beni bu konuda görüşümüzü açıklamak durumunda bırakmamaya yetmektedir.

Böyle olunca, burada bu konuya ilişkin tek söz bile söylemeğe gerek yoktur. Ancak, sınırlara ilişkin olmayan yeniden gözden geçirmeler konusunu Türkiye'nin açmamış olduğunu anımsatmama izin verilmesini dileyeceğim. Onarımların uzun tarihçesi, Barış Andlaşmalarının bir kesiminin aralıksız ve barışçıl biçimde yeniden gözden geçirilmesi tarihçesinden başka nedir ki? Ve bu uzun, çoğu zaman güç ve her zaman pahalıya patlayan tartışmalar, önce "Yasayı artık uygulamıyorum" deyip, sonra da yasanın varolmadığına kendini inandırmak sisteminden çok daha üstün tutulmağa değerdi.

Kim olursa olsun hiç kimseye zarar vermeyen, Türk Hükümetinin kullandığı yöntem, bağıtlanmalara olan inanca güç kazandırmıştır; bu konuda, Türkiye, ancak bizim gönül borcumuzu hak etmektedir.

Böyle olunca, Türkiye'nin bu davranışı bir ödül de gerektirmektedir. Herbirimiz kendi çıkarlarımızı inceleyelim. Bu Konferansda herbirimiz bütün gücümüzle ulusal zorunluluklarımızı savunalım. Ancak, unutmayalım ki, Avrupa'da bugünkü sınırlar düzenine saygıyı ve bunu sağlayacak araçları dış politikasına temel yapmış bir ülke, kimi alanlarda akla yatkın istemler öne sürer de aradığı anlayışı bulamazsa, yasaların karşılıklı rıza ile uyarlanması sistemine olan inanca korkunç bir yumruk indirilmiş olacaktır.

Bu konferansın başında, Romanya Krallık Hükümeti, dost ve müttefik Türkiye'ye dileklerini şu yalın sözlerle ulaştırmak istemektedir: Başarı, adalet.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, Bay Aras'ın, Bay Motta size ve İsviçre makamlarına, bu Konferansın bu güzel Montreux kentinde toplanmasını kabul ettiğiniz için olduğu kadar, bizler için almış olduğunuz düzenlemeler için de, öylesine güzel belirttiği teşekkürlere katılmak isterim.

Bay Aras, size ve Türk Hükümetinin öteki üyelerine içten teşekkürlerimizi açıklarken de, hepimizin duygularını dile getirdiğimi sanmaktayım. Uluslararası bir Konferans, çok karmaşık büyük bir hazırlık çalışması gerektirir; size ve meslekdaşlarınıza, şimdiye kadar büyük bir başarıyla gerçekleştirmiş olduğunuz bu çetin çalışma için teşekkür ederiz. Bizler, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine de, Sekreterliğin eşsiz personelinden bir bölümünü hizmetimize verdiği için, sonsuz gönül borcu duyguları içindeyiz.

Böylesine güzel bir dille verdiği söylevinde, B. Aras, Boğazlar Sözleşmesinin 1923 Temmuzunda imzalanmasından bu yana, dünya durumundaki değişikliğe de değindi. O dönemde bir genel silâhsızlanma özleminde bulunduğumuz ve Milletler Cemiyeti'nin, savaşların önlenmesi konusunda gerçekte yapabileceğinden daha büyük bir ölçüde yetkilerini kullanabileceğine inandığımız kuşku götürmez. Son olayla, Milletler Cemiyeti üyelerinin ortaklaşa eyleminin ancak yavaş işlediği ve ulusların, hiç olmazsa başlangıçta, kendilerine özgü savunma araçlarına güvenmeleri gerektiğini göstermiştir. Böyle olunca, bu koşullar altında, Türkiye'nin, koşulların bugünkünden başka olduğu bir dönemde hazırlanmış bir sözleşmenin hükümlerini değiştirmek istemesi doğaldır.

Sanırım ki hepimiz, andlaşmalardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin, uluslararası ilişkilerin temeli olduğu kadar, dünya gönenci ile halkların mutluluğu için yaşamsal önemi olan güvenlik duygusunun da temeli olduğu inancındayız. Bu son yıllar boyunca birçok andlaşmanın tek yanlı bir davranışla sona erdirildiğini gördüğümüz de, en az bunun kadar doğrudur; hiç kimse, sanırım, bu yüzden dünya durumunun daha iyileştiğini öne süremeyecektir.

Böyle olunca, hepimiz, Türkiye'ye, biz imzadaşları, 1923 Sözleşmesi hükümlerinde yapıldığını görmek istediği değişiklikleri görüşmek üzere çağırarak, bir başka, sanırım daha iyi bir yol seçmiş olduğu için özellikle gönül borcu duymaktayız. Türkiye'nin bu davranışı, onun görüşlerine katılmamız için elimizde olan herşeyi yapmamız yolunda hepimize bir ön-istek vermektedir. Hükümetim adına, bu Konferansın başarıyla sonuçlanmasına ve hepimiz için doyurucu olacak bir sözleşmenin imzalanmasına ne denli sarsılmaz bir istek duyduğumuzu belirtmek isterim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Uluslararası toplantılarda, içinde geliştikleri koşullardan öylesine kendiliğinden fışkıran konular vardır ki, ülkeleri adına konuşanların ödevi, özgünlüğü (orijinal olmayı) bir yana bırakarak, kendilerinden önce konuşmuş olanların söylediklerini, aynı ölçüde içtenlikle yineleyerek, yeniden ortaya koymaktır. Bize bir kez daha konukseverlik gösteren bu soylu ülke adına, sayın Başkan B. Motta'nın bizleri karşıladığı bu açılış oturumunun ana konusu, kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine sunulan saygıdır. Daha önceki bir Sözleşmenin yarattığı durumun günümüz koşullarına artık uygun düşmediğini –ne denli güçlü oldukları Hükümetimce değerlendirilmiş olan nedenlerle– düşünen Türkiye, bu Sözleşmenin imzacılarına başvurarak, Sözleşmeyi bu yeni koşullara uyarlamak için kendisiyle görüşmelerde bulunmalarını istemiştir.

B. Rüştü Aras, kendisine şunları söylememe izin versin: Başkanca olduğu kadar, bu kürsüde benden önce konuşanlarca da, onun yüreğinde derin izler bırakması gereken sözcüklerle yöneltilmiş bu saygıyı, ülkemin duygularının içtenliğine eklenen, kişisel bir içtenlikle ben de yinelemekteyim.

Şimdiden uzun sayılabilecek bir işbirliği boyunca, bu duyguları üçüncü kez dile getirme mutlu olanağını bulduğumu unutamam.

İlk kez, Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'nde karşılamakla büyük kıvanç duyduğumuz zamandı; öyle bir kıvanç ki, sonradan hiçbir bulutla karartılmamış olduğunu açıkça söyleyebilirim, Çünkü, Türkiye –bugün de özel bir biçimde kanıtladığı gibi– o zaman üstlenmiş olduğu yükümlülüklere bağlı kalmıştır.

İkinci kez, Dışişleri Bakanı olarak, Türkiye'nin Paris temsilcisiyle, Dostluk ve Hakemlik Andlaşmamızı imzalayabildiğim zamandı.

İşte bugün de Türkiye, bu olaya özel bir değer verdiren koşullar altında, bu Andlaşmayı yaptığı ve Milletler Cemiyeti'ne girdiği sırada üzerine aldığı yükümlülükleri bir kez daha ciddî olarak yerine getirdiğini doğrulamak fırsatını bizlere vermektedir. İngiliz meslekdaşım Lord Stanhope'un çok haklı olarak az önce söylediği gibi, bugünkünden çok başka bir hava içinde – bu dediklerim bugünkü havanın daha iyi olduğu anlamına gelmez – imzalanmış bulunan Sözleşme, o zamanlar öngördüğü çift amaca artık uygun düşer görünmemektedir; bu çift amaç şuydu: bir yandan Türkiye'nin güvenliği, öte yandan da, uluslararası ilişkilerin ve ilgili öteki ülkelerin güvenliği.

Türkiye, üzerine almış olduğu yükümlülükleri, o kabaca ve tek yanlı ortadan kaldırmalar yerine –bunlara az önce böylesine doğrudan değindiği için İngiliz meslekdaşım Lord Stanhope'a teşekkür ederim– açılışını yaptığımız Konferansı üstün tutmuştur. Bunları, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, tam bir anlayışlı davranışla, böylesine karmaşık karşılıklı çıkarları bağdaştırmak yolunda içten bir istekle, Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin temsilcileri olan meslekdaşım B. Ponsot ve ben, bu görüşmelere katıldığımızı belirtmek için söylüyorum.

1923 Sözleşmesinin ikili bir amacı vardı. Göz önünde tutmamız gereken değişikliklerde de bu amaç ikili kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin tartışma temeli olarak bize sunduğu metni gereken özenle ve ona katmak istediğimiz anlayışlı davranışla incelerken de, bu amaç kafalarımızda ikili kalmaktadır.

Türkiye'nin güvenliği, elbette. Türkiye'nin, bu düşünceyi üstün kılma çabasında bulunması onun hakkıdır; B. Aras'ın, ülkesinin çıkarlarını incelikten ayrılmayan nasıl bir direngenlikle savunduğunu yeterince bildiğimiz için, görüşünü öylesine bir güçle ortaya koyacağını da düşünebiliyoruz.

Şu var ki, öteki ülkelerin güvenliğini de göz önünde tutmak gerek; bu ülkeleri de aşarak, burada ulaşım yollarının özgürlüğü ile Boğazlar'dan geçiş özgürlüğü görünümünü alan, barışın genel yararı da söz konusudur; dostum B. Titulesco, kardeşlik duyduğumuz lâtinliğinden esinlendiği benzetmeler yapma bolluğu içinde, az önce, Boğazlar Türkiye'nin yüreği ise, Romanya'nın da ciğerleridir, demişti. Sanırım ki, bu kürsüde benden sonra yer alacak B. Litvinoff, slâv imgeleme yetisinde (muhayyelesinde) özdeş bir durumu anlatmak için benzer imgeler bulacaktır.

Bütün bunlar –kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri de bunu çok iyi anlamaktadırlar– çözmemiz gereken sorunların ne kadar karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Fransa Cumhuriyeti Hükümetince, bu sorunların, Türk Hükümetinin isteklerini, en dostça duyguyla birlikte, [Milletler Cemiyeti] Misakının genel yükümlülüklerini desteklemeyi, böylece, bizi burada birleştiren barışın sürdürülmesini sağlamayı amaçlayan özel anlaşmaların bizleri bağladığı ilgili öteki uluslarla da tam bir anlayış birliği içinde kalmada kesin bir iradeyle, göz önünde tutulacağını bilmesinin [Türk] meslekdaşımız için yeterli olacağını düşünüyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sovyet Hükümeti, Türk Hükümetinin, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin gözden geçirilmesi önerisini kapsayan 11 Nisan notasına istekle karşılık vermiştir. Sovyet Hükümeti, 28 Nisan tarihli yanıtında, "Boğazlar rejimini Türkiye'nin güvenlik çıkarları ile uyum içine sokmak ve bu bölgede barış ve huzur sağlamak amacıyla yapılacak görüşmelere katılmağa hazır olduğunu" bildirmiştir.

Sovyet Hükümeti, bugün burada, yalnız 1923 Lozan Konferansına katılmış Devletlerden biri olarak değil, aynı zamanda, çıkarları Boğazlar sorununun çözümüne doğrudan doğruya bağlı Karadeniz Devletlerinden biri olarak da temsil edilmektedir. Buna, Sovyet Hükümetinin, coğrafya durumu, kıyılarını yalayan denizler arasında ulaşım eksikliği ve, herşeyin üstünde, evrensel barışı olabildiğince çok güvencelerle donatılmış görmede sürüp giden kaygıları nedeniyle duyduğu özel ilgiyi de eklemek gerekir.

B. Paul-Boncour'un telkinini izleyeceğim; Romanya ile Türkiye Dışişleri Bakanları, Boğazlar'a ilişkin olarak en yaşamsal organları kendilerine ayırdıklarına göre, ben de, aynı benzetmeden yararlanarak, Boğazlar'ın bizim için, yalnız ülkemi dış dünyaya bağlayan değil, aynı zamanda ülkenin çeşitli parçalarını da birbirilerine bağlayan bir can damarı niteliğinde olduğunu söyleyeceğim.

Lozan Konferansına katılmış öteki Devletlerin de Türkiye Cumhuriyeti'nin çağrısını kabul ettiklerini, böylece, Lozan Sözleşmesinin gözden geçirilmesini adaletli ve uygun saydıklarını sevinerek görmekteyim.

Lozan Konferansı, uluslararası durumda, dünya savaşından doğan bir karmaşanın (kaos'un) hüküm sürdüğü bir dönemde, Avrupa Devletlerinin yeni koşullara kendilerini uyarlamağa yeni yeni başladıkları, dış politikalarının doğrultusu ve amaçları henüz saptanmadığı ve, kimi durumlarda, bunlara ilişkin yanlış görüşlerin bulunduğu bir dönemde toplanmıştı. O dönemin, dünya savaşının savaşların sonuncusu olduğu yollu yanılmasından esinlenen, barışçı akımı çok güçlü idi. O sırada hiçbir hükümet, açıkça saldırı ve emperyalist yayılma vaizları vermeği ya da savaşı övmeği göze alamazdı.

O zamandan bu yana geçen onüç yıl, bu bakımdan çok büyük değişiklikler getirdi. O güçlü barışçılık akımı oylum (hacim) bakımından azaldı, güçsüz ve birbiriyle bağlantısız küçük dereciklere bölündü. Uluslararası karşıtlıklar yeniden aşırı bir sivrilik kazandı ve, orta çağdan çağdaş zamanlara, dünya savaşına kadar, halkları kanlı çatışmalara iten güçler, kimi ülkelerde başlarını had bilmezcesine kaldırdılar; bu güçler, açıkça ve utanmaksızın, savaş öğütlemekte ve savaş hazırlamaktadırlar.

Dünya, gerçek savaşlardan da kurtulamadı. Öte yandan, neredeyse bütün ülkelerin dış politikada niyetleri bu dönem içinde belirginlik kazandı. Bugün biz, neredeyse yanılmaksızın, barışı elden gelebilen en büyük ölçüde kurtarmağa yönelik çabalarda bulunanlarla, bunun tersine, bütün dış politikalarını barışa karşı saldırıya dayandıranları gösterebilecek durumdayız.

Bütün bu değişiklikler ve bütün bu etkenler, Konferansın karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümünde kaçınılmaz olarak göz önünde tutulmak gerekir. Böyle davranırken, Lozan Konferansından bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nin, barışçıl eğilimlerinin yeterince inandırıcı kanıtlarını vermiş olduğunu özellikle göz önünde tutmalıyız.

Türkiye'nin barışçıl davranışı, bence, ülkesini savunmada sınırsız hakkını yeniden sağlamak amacını güden önerilerine karşı tutumumuzun kesin etkeni olmak gerekir. Kişisel savunma hakkı, soyut olarak incelenmemelidir; bu hak, barışın genel çıkarları ile eşgüdüm içine sokulmalıdır. Bu hakkın, bilerek ve isteyerek, öteki ülkelerin çıkarına aykırı davranmak için ve bir saldırı amacıyla kullanılabileceği konusunda korkular varsa, bu hakka karşı zorunlu olarak bir başka tutumda bulunmak gerekir. Andlaşmaların gözden geçirilmesi konusunda da aynı şey söylenebilir. Gözden geçirme, barışın sürdürülmesine, daha da iyisi, barışın güçlendirilmesine tüm olarak uygun düştüğü zaman alınacak tutum, bu gözden geçirmemenin siyasal düzen bozuklukları

doğurabileceği, uluslararası barış ve huzuru karıştırabileceği ya da başka Devletlerin çıkarlarına zor kullanarak aykırı davranmaya varabileceği durumlarda, kendini zorunlu olarak kabul ettirecek davranıştan bambaşkadır.

Bana öyle görünüyor ki, Lozan Sözleşmesinin gözden geçirilmesi sorunu, barışçıl niyetlerle dolu olarak bu Konferansa katılan herkesin iyi niyetiyle, Karadeniz'deki Devletlerden hepsinin çıkarlarını korumakla birlikte, Türkiye'nin haklı istemlerini karşılayarak çözülebilir. Aynı zamanda, Karadeniz bölgesinde barış sağlanmış ve güç kazanmış olacaktır; bu da, evrensel barışın sağlamlaştırılmasına da katkıda bulunacaktır.

Sovyet temsilci heyeti, böyle bir anlayış içindedir ki, bu Konferansdaki öteki temsilcilerle işbirliği yapmaktan mutluluk duyacaktır.

B. SATO (Japonya). – Benden önce bu kürsüden konuşmuş olan ve İsviçre Konfederasyonuna gönül borçlarını açıklamağa özen gösteren temsilcilerin sözlerine yürekten katılmaktayım. Kendi hesabıma, İsviçre'nin bizlere böyle dostça sunduğu konukseverlik için, Başkan B. Matta'ya teşekkürlerimi yenilerim.

Konferansın konusuna gelince, Japonya Hükümeti, Türk Hükümetini, Boğazlar Sözleşmesinin gözden geçirilmesini istemesine götüren nedenleri çok iyi anlamaktadır; bu yüzden Japonya Hükümeti, bu Konferansda temsil edilmesi için Türk Hükümetinden gelen istemi gecikmeden kabul etmiştir.

1923 Sözleşmesine taraf olan, ayrıca, bu Sözleşmenin 18. maddesi uyarınca, askersizleştirilmiş bölgenin güvencecisi Devletlerden biri olan Japonya, bu hükümlerden birtakımının gözden geçirilmesi gereğini kendisi de çok iyi anlamaktadır; çünkü, uluslararası koşullar değişmiştir ve Japonya, söz konusu senedin yapılmasından sonra, Milletler Cemiyeti üyeliğinden ayrılmıştır.

Bu koşullar altında, Japon Hükümeti, açılmakta olan görüşmelere, olabildiğince kısa bir süre içinde bir anlaşmaya varmak amacıyla, bütün iyi niyetini katmağa hazırdır. Japon temsilci heyeti, daha şimdiden, Türk önerilerini, kalın çizgileri içinde, anlayışla karşıladığını bildirmekle mutluluk duymaktadır.

Bununla birlikte, Japon temsilci heyetinin, üzerine dikkatleri çekmek istediği bir nokta vardır: Japonya bugün Milletler Cemiyeti dışında bulunduğundan, Japonya'nın uluslararası politika yapıtına işbirliğini artık geçmişteki biçimler içinde getiremeyeceği kendiliğinden anlaşılır. Ancak, Japon temsilci heyeti, uzlaşma ve işbirliği anlayışıyla dolu kaldığı için, bugünkü koşullara uyarlanmış ve herkesce kabul edilebilir bir formül bulunmasının çok güç olmayacağını sanmaktadır. Ne olursa olsun, temsilci kurulumuzun dürüst ve içten işbirliğinin sizlerle birlikte olacağına güvence vermek isterim.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Dostum B. Titulesco'nun az önce vermiş olduğu çok güzel ve uyarıcı söylev, bu kürsüye gelmeme belki de gerek bırakmayabilirdi. Onun açıkladığı görüşler benim de görüşlerimdir; onun geliştirdiği duygular Hükümetimin de duygularıdır; sayın Başkan B. Motta'ya ve İsviçre Konfederasyonuna sunduğu sevgi dolu saygılı selâmdan başlayıp, sınırların değiştirilmesine karşı çıkışla, andlaşmaların yeni koşullara uyarlanması arasındaki, benim de tümüyle paylaştığım ayırımdan geçerek, söylevini bitirdiği başarı ve adalet dileklerine kadar, söylevinin çeşitli kesimlerine, küçük anatomik ayrıntılar dışında, katılabilirim.

Böyle de olsa, Hükümetimle Türk Hükümeti arasındaki ilişkiler o niteliktedir ki, kendi adıma konuşmazlık edemem. Elden geldiğince kısa keseceğim.

Yunanistan Krallık Hükümeti, müttefik ve dost Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin girişimine, daha başından beri, en canlı bir anlayış beslemektedir. Yunan Hükümeti, bu davranışı, yalnız iki ülke arasında çok şükür varolan, sıkı ve güven dolu bağlar yüzünden göstermiş de değildir.

Bu duygu, önümüzdeki konuyla ilgili olarak, öne sürülen dâvanın özü bakımından haklı ve genel çıkarlarla uyum içinde olduğu inancıyla desteklenmektedir.

Türkiye, güvenliği konusunda en büyük tasayı duymakta yerden göğe haklıdır. Uluslararası topluluk, üyelerinin güvenliğine saygı göstermekle yetinmemelidir. Bunu gerçek kılmak için elinden gelen herşeyi yapmalıdır; çünkü, eninde sonunda, bundan kendisi de kazançlı çıkmaktadır.

Türkiye, koşullardaki değişikliğin, onüç yıl önce Boğazlar için kurulmuş rejimin değiştirilmesini zorunlu kıldığını haklı olarak düşünmüştür.

Uluslararası hukuka uygun davranmağa saygılı olan Türkiye, zorunlu duruma gelmiş küçük düzeltmelerin, ilgili bütün Devletlerin anlaşmasıyla yapılmasına özen göstermiştir.

Türkiye, bu Konferansa sunduğu sözleşme tasarısında, Boğazlar statüsünün hangi noktalarda ve ne biçimde değiştirilip düzeltilebileceğini göstermiştir.

Yunan Krallık Hükümeti, bu tasarının esinlendiği, hem geniş görüşlü hem de uygulama değeri olan, düşünüş biçimine gereken değerini vermektedir.

Yunan Hükümeti, bu tasarının tartışılmasına, söz konusu bütün çıkarları göz önünde tutan ve güvence altına alınması Yunanistan'ın kendi güvenliğini özellikle ilgilendiren, Türkiye'nin güvenliğini tam olarak karşılayacak bir anlaşmaya bir an önce varılması içten isteğiyle katılacaktır.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Yugoslavya Krallığının temsilcisi olarak söz alırken, herşeyden önce, bize bir kez daha konukseverlik gösteren, soylu İsviçre ülkesine ve onun çok sayın temsilcisi, Federal Danışman B. Motta'ya saygı duygularımı açıklamak isterim.

B. Titulesco ile B. Politis'in böylesine güzel bir dille söyledikleri herşeye tümüyle katılmaktayım. Söyleyeceklerim, ne yazık ki, onların söylediklerini, onlarınki kadar iyi olmasa da, yinelemekten başka bir şey olamayacak.

Böyle de olsa, şu bildiride bulunabilirim:

Yugoslavya Krallık Hükümeti, Türkiye'nin çağrısına karşılık vererek, Boğazlar'ın yeni bir statüsünün hazırlanması için öteki Devletlerin çabalarına katılmağa hazırdır. Bu çalışmaya, siyasal gerçeklere anlayış gösteren bir düşünceyle ve Devletleri, hukukça kabul edilmiş biçimler içinde, işbirliği eder görme inancı ile girişmekteyiz.

Konunun gerektirdiği bütün özenle inceleyeceğimiz tasarıda, ticaretin ve ticaret transitinin özgürlüğü büyük ilkesine tam bir saygı gösterileceğine inanmaktayız.

Bir yandan, haklı güvenlik isteklerinin, öte yandan da, stratejik gereksinmelerin, bütün ilgililerin isteklerini karşılayacak mutlu bir bağdaşım içinde adaletli biçimde değerlendirileceğini ve birleştirileceğini de umuyoruz.

Biz, elimizden geldiğince, bu yolda çaba harcayacağız. Böylece, uluslararası bir ödevimizi yerine getirebilmiş olmağı düşünüyoruz: Büyük bir uluslararası sorunun çözümüne kendi katkımızı getirmek ve, aynı zamanda, dâvaları gönlümüze yakın olan ve

güvenliği bizleri en yüksek düzeyde ilgilendiren, dostlarımızın ve müttefiklerimizin çağrılarına karşılık vermek.

B. NİCOLAEV (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti, burada Başkan Motta'mn temsil ettiği İsviçre Hükümetine, barış ve uluslararası adaletin örgütlenmesi için işbirliğinde bulunma dâvasına örnek bir bağlılık davranışını kesintisiz sürdürmüş bu sevimli ülkede bulduğumuz konukseverlik için, daha önceki konuşmacıların açıkladıkları teşekkürlere tümüyle katılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Boğazlar Sözleşmesinin kısıtlayıcı hükümlerinin gözden geçirilmesi için yaptığı girişim, Sofya'da olumlu karşılanmıştır.

Bulgar Hükümetinin bu tutumu, Bulgaristan'ı uzun bir tarihten beri Türkiye'ye bağlayan dostluktan esinlenmektedir; şu da var ki, bu davranışı, bir başka düzeydeki düşünceler de zorunlu kılmaktadır; bu düşünceler, özü bakımından, Türk girişimin temelinde olan düşüncelerle birleşmektedir.

Türk Hükümetinin notası bize ne demektedir? Bu nota, Lozan Sözleşmesinin yapıldığı dönemdeki koşullardan tümüyle değişik bugünkü koşulları belirtmektedir. Bu gözlemlerin doğruluğu her türlü kuşkudan uzaktır.

Onüç yıl önce, herkeste, büyük Devletlerin, silâhların adım adım sınırlanmasına doğru yol aldıkları izlenimi vardı. Bu Devletler, kendi koruyuculukları altında imzalanmış 1919 Barış Andlaşmaları uyarınca da buna zorunluydular. Bu andlaşmaların anlayışına göre, silâhsızlandırılmış ülkeler, bir çeşit öncülük görevi yapmış olacaklardı. Öteki ülkeler, ortak güvenliğin örgütlenmesine uygun düşen bir tempoyla onları izleyeceklerdi. Silâhsızlanma ya da askersizleştirme, bu sınırlamaların yüklendiği ülkeler için güvenliğin azaltılmasıyla hiçbir durumda eşdeğerde sayılamazdı.

Gerçekte, neler olup bitti? Andlaşmalarm öngördüğü silâhların sınırlandırılması gerçekleşemedi. Tam tersine, ve silâhsızlanma doğrultusunda harcanan bütün o çabalar ne olursa olsun, bugün baş döndürücü bir silâhlanma yarışının tanıklarıyız.

Bu koşullar altında, askerî nitelikte kısıtlamaların yükünü taşımayı süregötüren küçük Devletlerin durumu nedir? Her zamankinden daha da güvensizlik içinde bir durum; çünkü, bugüne dek işleyen ortak güvenlik sistemi, kendi güvenliklerini sağlıyacak araçlardan yoksunluğun yerini alacak güçte kuşkusuz değildir. Böylece, Devletlerin yeni bir uluslararası örgütlenme uğrunda sınırlandırılmış egemenlikleri, gerçekte, barış için sürekli bir tehlike olan, kısıtlanmış bir güvenlik anlamına gelmektedir!

Andlaşmalar gereğince silâhsızlandırılmış ve kendi güvenliği bakımından Türkiye'den de olumsuz bir durumda bulunan Bulgaristan, doğaldır ki, barışa canla başla bağlı bir Devlet olarak, güvenliğini, karşılık sağlamaksızın azaltan kısıtlamalardan kurtulmaya yönelik Türk Hükümetinin girişimini yakınlık duygularıyla karşılamaktadır. Bulgaristan, 11 Nisan notasında belirtilen nedenlerin kesinlikle inandırıcı olduğu görüşündedir. Lozan Sözleşmesinin kimi hükümleri, bugünkü koşullar altında, uygulanamaz olmuştur. Türk Hükümeti, bu hükümlerin, barışı tehlikeye sokmaksızın, sürdürülemeyeceği kanısındadır. Bu yüzden de, Sözleşmenin gözden geçirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bunu elde etmek için, Türk Hükümeti, rızaları gerekli olan imzacı Devletlere doğrudan doğruya başvurmuştur.

Bulgaristan bu imzacı Devletlerden biridir. Türkiye'ye bir Dostluk Andlaşmasıyla bağlıdır. Bu iki sıfatla, Bulgaristan, Sözleşmenin gözden geçirilmesini kabul ettiğini ve bu amaçla yapılacak çalışmalara katılacağını bildirmektedir. Bulgaristan o düşüncededir ki, uygulanmaz duruma düşmüş andlaşmaların –barış içinde ve barışçıl yollardan– değiştirilmesi, dünyayı bölen ve büyük savaş tehlikeleri yaratan uluslararası büyük anlaşmazlıkların aşama aşama çözümünde bize kalan en büyük yardım kaynağıdır. Artık tutunamaz niteliğe bürünmüş uluslararası durumlarda ancak şiddet yollarıyla değişiklikler yapma olanağı bulunduğu inancı yeniden güç kazanırsa, bu, insanlık için büyük bir mutsuzluk olacaktır.

Şu var ki, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi, Bulgaristan'ı en yüksek düzeyde ilgilendiren sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Karadeniz'e kıyıdaş, açık denize çıkışı kesilmiş durumda olan Bulgaristan'ın dış ticareti büyük bir oranda Boğazlar'dan geçmektedir.

Bulgar Hükümeti, 11 Nisan tarihli Türk notasının, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin yaşamsal gereksinmelerini göz önünde tuttuğunu büyük bir sevinçle görmektedir. Bugün hazırlanmasına çağrılmış olduğumuz yeni rejimin, Boğazlar'dan her zaman ve her durumda gemilerin gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünü sağlamağa elverişli güvenceleri kapsayacağına, Bulgar Hükümeti, bu yüzden inanmaktadır.

3. Konferans Başkanının, Başkan-Yardımcısının ve Genel Sekreterinin atanması.

BAŞKAN.– Sanırım ki, B. Titulesco, Konferans Başkanının, Başkan-Yardımcısının ve Genel Sekreterinin atanması konusunda önerilerde bulunacaktır.

B. TİTULESCO (Romanya). – Çalışmalarımızın büyük bir önemi olacaktır. Bu yüzden, seçeceğimiz Başkanın büyük bir otoritesi olması gerektiğini düşünmekteyim. Bu iş için, uluslararası gerçekleri iyi bilen, herşeyi açık seçik gören, çok derin bir siyasal sezgi gücü olan ve tarafsızlığı herkesce beğenilen bir kişiyi düşündüm. Bu kişi, Milletler Cemiyeti'ne, bu örgütün en güç anlarında başkanlık etmiştir. Başkanlık için, Avustralya temsilcisi B. Bruce'u öneriyorum.

Başkan-Yardımcısı olarak, uluslararası alanda kendini saydırışı, yetenekleri ile eş düzeyde olan, yeteneği de, halklar arasında iyi geçimi sağlamak için cömertçe harcadığı kafasının ve yüreğinin düzeyinde bulunan bir kişiyi önermeme izin vermenizi dileyeceğim. Yunanistan temsilcisi, B. Nicolas Politis'i, daha doğrusu bizim Nicolas Politis'imizi, Milletler Cemiyeti ve insanlık uğrunda çalışan, bugün neyse yarın da öyle olacak, o insanı öneriyorum.

Son olarak, Konferansa bir Genel Sekreter de seçmek gerekmektedir. Milletler Cemiyeti Sekreterliğinin ana cıvatası olan, ayrıca büyük Arthur Henderson'un çok yakın çalışma arkadaşlığını yapmış, sarsılmaz bir ülkücüyü düşündüm. Dostumuz B. Aghnides'i aday olarak gösteriyorum. Kendisinin, silâhsızlanma çalışmaları sırasında ün kazandığını bilmekteyim; oysa şimdi, onu bir silâhlanma işiyle görevlendiriyoruz. Ancak, elden ne gelir, sayın Başkan, sayın Baylar? Yaşamı güzelleştiren çelişkilerden biri de budur işte?

BAŞKAN.– Hiç kimse başka öneride bulunmayacaksa, sanırım oya başvurmak gereksiz olacaktır; görüş birliğindeyseniz, Konferansa Başkan olarak, Avustralya temsilcisi ve yanılmıyorsam, bu ülkenin Londra'da Yüksek Komiseri olan –bu akşam aramızda

bulunmamakla birlikte, çok kısa bir süre sonra Montreux'ye gelecek olan –B. Bruce'u; Başkan-Yardımcısı olarak, B. Nicolas Politis'i ve Genel Sekreter olarak da, Milletler Cemiyeti Silâhsızlanma Bölümü Müdürü B. Aghnides'i alkışlarla bu görevlere seçmiş olduğunuzu bildireceğim.

Alkışlarla, B. BRUCE Konferans *Başkanlığına,* B. Nicolas POLİTİS *Başkan-Yardımcılığına* ve B. AGHNİDES *Genel Sekreterliğine atandılar.*

4. B. Motta'nın Onursal Başkan seçilmesi.

B. TİTULESCO (Romanya).– Ekselâns B. Motta'nın, Onursal Başkanımız olacağını söylemeğe bile gerek görmüyorum; yoksa, bütün önerilerimi geri alırım.

Alkışlarla, B. MOTTA *Onursal Başkan atandı.*

B. MOTTA, Onursal Başkan.– B. Titulesco'nun yapmış olduğu böylesine dostça bir çağrıya direnmek çok güç. Onursal Başkanlık gibi yüce bir ünvanı hak etmediğimin bilincinde olmakla birlikte, bu çağrı dostluğun buyruğu olduğu için, bunu kabul ediyorum. Aynı zamanda, aranızda bulunmayan Başkanınız B. Bruce yerine, bu oturumun başkanlığına B. Politis'in geçmesini dilerken, bütün görüşmelerinizi yöneten yüksek dostça ve cana yakın tutumu belirtmeme izin vermenizi isteyeceğim. Bu oturum, gelecek çalışmalarınızın başarılı olacağını gösteren en iyi belirtiler altında geçmiştir. Biraz önce söylediğiniz herşey, Konferansın tam bir başarıya ulaşacağının güvencesidir. Sayınızı arttırmanız da gerekebilecektir. Bir olguya değinmek istedim. Üzerinde daha çok durmağa gerek görmüyorum. Ülkem için sunduğunuz ve bende içtenlik yankıları yapan böylesine dostça saygılara teşekkür etmezsem, ödevimi yerine getirmemiş olurum. Ülkem ve Hükümetim adına, hepinize teşekkür ederim.

Bütün konuşmacıların bana kişisel olarak yönelttikleri sözlere de –ne diyeceğimi bilememe duyguları içinde– hepinize teşekkür ederim. Ben bu sözleri, ancak konuşmacıların iyi dilekleri sayabilirim.

Seçmiş olduğunuz kişileri kutlarım. Seçtikleriniz, güveninizi çok hak eden kişilerdir.

B. Nicolas Politis bu toplantının başkanlığına geçer geçmez, aranızdan ayrılmam için izninizi isteyeceğim.

B. POLİTİS, *Başkan-Yardımcısı, Başkanlık koltuğuna oturdu.*

BAŞKAN.– Baylar, yapmış olduğunuz böylesine övücü seçim için, Başkanlık Divanının duygularını dile getirmek üzere, az önce atamış olduğunuz Başkanın burada olmayışına üzülmekteyim. Bir Başkan-Yardımcısı için, daha hemen ilk toplantıda, Başkanın yerini almak, pek benzeri olmayan bir ayrıcalıktır. Bu fırsattan yararlanarak, teşekkürlerimle birlikte, çalışmalarınızın yönetiminde aldığım –gösterişsiz ve sınırlı olmasını umduğum– paydan kıvanç duyduğumu da söyliyeceğim; çünkü bu pay, en eski ve en derin duygularımdan birini okşamaktadır. Yaşamımın büyük bir bölümünü uluslararası hukuku ve uluslararası adaleti incelemekle geçirdim. Böyle olunca, bu Konferansda, söz alanlardan birçoğunun oturum boyunca da söyledikleri gibi, çalışmalarımızın belirtici niteliği, çok erken –düşünüldüğünden de çok erken– yaşlanmış olan metinlerin, şimdiki gerçek gereksinmelere uyarlanmasını, hukuk kuralları uyarınca, uluslararası düzeltme kuralları uyarınca ve bir adalet anlayışı içinde gerçekleşmiş olacaktır.

İleride bir örnekolay (emsal) oluşturacak bu çalışmaya yardımcı olmak, benim için çok büyük bir sevinçtir; Montreux Konferansı çalışmalarının ileride –değişik-

liklerin huzur, yöntem ve hakgözetirlik içinde yapılmasında izlenmesi gerekecek– bir örnek olarak anılmasını, yüreğimin derinliklerinden gelen duygularla dilemekteyim.

Başkan B. Motta'ya, bir başka çeşit teşekkürleri kendi adıma sunmak için birkaç söz daha söylemem gerekiyor. B. Motta, bu Konferansın açılışına başkanlık etme inceliğini gösterdi. Onun bu koltukta geçirdiği birkaç saatten sonra, daha şimdiden, kendisinden, onun yüreğinden ve kafasından yayılan ve tümüyle bir adalet ve barış ülküsüne yönelmiş bir elektrik akımının varlığını duymaktayım.

Benim gibi, onu uzun zamandır tanımakla onurlanmış olanlar, bu duyguların onda derinlemesine yer etmiş olduğunu bilirler. B. Motta bize, böylece, çift bir hizmette bulunmuş oldu: Önce, böylesine konuksever olan İsviçre Konfederasyonunun en sevimli kesimlerinden birinde yapılmakta olan çalışmalarımıza, İsviçre Konfederasyonu adına gelerek bizleri onurlandırdı; sonra da, yarattığı ve çalışmalarımızı özellikle kolaylaştırcak ve başarıya ulaştıracak hava ile bizlere yardımcı oldu. Az önce seçmiş olduğunuz Başkanlık Divanı, bunun gerçekleşmesi için kuşkusuz bütün gücüyle çalışacaktır. Bu yüzden, B. Motta'ya içten gönül borcumuzu belirtmek isterim.

5. Konferansın gelecek çalışmaları gündeminin kabulü.

BAŞKAN. – Gelecek çalışmalarımızın gündemini, kalın çizgileriyle, saptamanızı isteyeceğim. Bana en uygun görünen yöntem, önce Türk Hükümetince sunulmuş tasarı konusunda bilgi almak ve bu tasarı üzerinde genel bir görüşmeye girişmektir. Bu genel görüşme, birtakım düşünceler ortaya çıkaracaktır; bundan sonra, gelecek çalışmalarımızı daha da isabetle saptayabiliriz. Genel oturum biçiminde toplanmamızı sürdürüp sürdürmeyeceğimizi ya da komisyonlara bölünmemiz gerekip gerekmeyeceğini kararlaştıracağız; komisyonlara bölüneceksek, bu komisyonların kaç tane olması gerektiğini ve çalışmalarımızın nasıl bir hızla yürütülmesini de kararlaştıracağız.

Benim görüş biçimimi kabul ediyorsanız ve, bu konferansda varılacak sonuçlara elden geldiğince hızlı yol almak üzere, hemen yarın sabah bu genel görüşmeye başlanmasını ve görüşmeleri öğleden sonra da sürdürmemizi önereceğim.

Başkanın önerdiği yöntem *kabul edildi.*

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*].– Yarınki oturumlarımız açık olmak yerine kapalı olursa, çalışmalarımızın daha hızlı ilerleyeceğini düşünmekteyim. Yarın kapalı oturum olarak toplanmamızı öneriyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

İKİNCİ OTURUM

Salı, 23 *Haziran* 1936, *saat* 10.30

Başkan: B. S. M. BRUCE

6. Başkanın söylevi.

BAŞKAN [*Çeviri*],– Konferans çalışmalarına başlamadan önce, beni Başkan seçmekle, Konferansın bana verdiği büyük onur için teşekkürlerimi sunmak isterim. Dün burada bulunarak, İsviçre Hükümetiyle, Konferansı açmak için Montreux'ye gelen B. Motta'ya, meslekdaşlarımın sundukları teşekkürlere katılamadığım için üzülmekteyim.

Anlattığım nedenlerle burada bulunmayışıma üzülmekle birlikte, bu bulunmayışın, B. Titulesco beni Konferansın Başkanı olarak önerirken, değerimi yeteneklerimin ötesine giden sözlerle övüşünü dinlemenin beni sokacağı güç durumdan kurtardığını da düşünmekteyim. Bana gösterilen bu onura, ancak, en büyük isteğimin Konferansa elimden gelen bütün hizmetleri yapmak olduğunu söylemekle karşılık verebilirim. Güçsüzlüğümün bilincinde olmakla birlikte, bilgeliği ve görgüsü, yetersizliğimi dengeleyecek olan B. Politis'in yardımından yararlanacağımı düşünmek, beni çok yüreklendirmektedir. Genel Sekreter olarak, Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansı boyunca çok büyük işler yapmış olan B. Aghnides'in seçilmiş olmasında da, benim için büyük bir destek görmekteyim.

Ben, kişisel olarak, Konferansın başarıya ulaşmasına büyük önem vermekteyim. Öyle bir izlenim edindim ki, herkes, yeni koşullar yüzünden değişikliklerin gerekli olduğunu açık yürekle söylemek üzere Konferansa gelen Türk temsilci heyetinin bu davranışına ancak hayranlık duymuştur. Bu yöntem, yöntemlerin en iyisidir ve barış yapıtına gerçek bir katkıda bulunmaktadır. Bu davranışın, bütün dünyanın hayranlığını kazandığında kuşkum yoktur; bu davranış, izlenmesi gereken bir örnektir; herkesin içten isteği de, kuşkusuz buna benzer davranışlarda bulunulmasıdır.

Birçok Avustralya'lı şimdi Konferansda görüşmelerin konusu olan bölgede canlarını yitirmiş oldukları için, Avustralya, Konferansa çok büyük önem vermektedir. Bu Avustralya'lılar gözüpeklik, özveri ve yurtseverlik örneği vermişlerdir; şu var ki, Gelibolu yarımadasındaki mezarlar, aynı zamanda, canlara kıyıcı ve boş bir şey olan savaşın, sonsuzluğa uzanan tanıklarıdır. Ben de bu yarımadada birçok ay geçirdim; orada, Türk askerlerinin yiğitliğine ve şövalye karakterine hayran olmasını öğrendim. Onlar düşmandılar, ancak büyük düşmandılar. Bugün, yeni koşullar altında, Konferans çabalarının başarıyla sonuçlanması umudumu açıklamaktan başka bir şey yapamam; çünkü, Türkiye'nin davranışı, Türklerin savaşta yiğit isler, barışta da saygıdeğer olduklarını göstermektedir.

7. Başkanın bildirileri.

a) B. Aras'ın mektubu

Başkan, Türk temsilci heyeti Başkanından aldığı bir mektubu okuttu:

"İtalya'nın Milletler Cemiyeti'ndeki sürekli temsilci heyeti aracılığı ile, Ekselâns İtalyan Dışişleri Bakanından aldığım telgraf mesajı metnini, Ekselânsınıza sunmakla onur duyarım.

(İmza) R. ARAS."

b) İtalya Dışişleri Bakanının mektubu

İtalyan Dışişleri Bakanının mektubu aşağıdadır:

"Ekselânsınızın geçen 29 Nisan tarihli notasını anımsatarak, bu notada Ekselânsınızın, ilgili Devletlerin 22 Haziranda toplanma konusunda görüş birliğinde olduklarını bildirdiğini ve Krallık Hükümetini çalışmalara katılmak üzere temsilcilerini göndermeğe çağırdığını belirtmekle onur duyarım. Sözü geçen notaya yanıt olarak, Ankara'daki Krallık Büyükelçisi, bu ayın 22'sinde başlayacak olan toplantılara katılabileceğini sanmayışının nedenlerini bildirmişti. Başka bir deyimle, Ekselânsınızın da bildiği üzere,

Hükümetim, şimdiki durumun, Konferansın konusu olacak böylesine önemli çıkarlarla ilgili sorunların incelenmesi ve olumlu sonuçlara varılması için en elverişli bir durum olduğunu düşünmemektedir. Bu yüzden, Krallık Hükümeti, Konferansın, en başta önerdiği gibi, Milletler Cemiyeti Konseyinin gelecek oturumundan sonraki bir tarihte toplanması görüşünü belirtmişti.

"Krallık Hükümeti, bu düşüncelerine bağlı kalarak, durumun çeşitli yönleri açıklanır açıklanmaz, Konferansın çalışmalarına katılmağa hazır olduğunu doğrular. Bu arada, Krallık Hükümeti, herşeyden önce bir Akdeniz Devleti olmakla duyduğu ilgi ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Andlaşmasının imzacısı olması bakımından, gelecek toplantılardaki görüşmeler için olduğu kadar, bu toplantılarda ele alınacak sorunların tümü için de en kesin çekincelerini belirtmek zorunluluğunu duymaktadır.

"Bu notayı Montreux Konferansı Başkanına ulaştırarak, kendisinden bunu her temsilci heyetine bildirmesini dilerseniz, Ekselânsınıza gönül borcu duyacağım.

(İmza) CİANO."

B. ARAS (Türkiye). – Bu telgrafı aldığımı bildirirken, İtalyan temsilci heyetinin varlığından bizleri yoksun bırakan –Türkiye'ye ve Konferansa bağlı olmayan– engeller ortadan kalkar kalkmaz, İtalya'nın Konferansda temsil edileceği sözverisinden ülkemin duyduğu sevinci Konferansa belirtmek isterim. Mektubun bu kesimini, Konferans çalışmalarının süregittiğini görerek ve Türkiye'nin, bu Konferansda İtalyan temsilci heyetini de görmekle mutlu olacağını belirterek kaydetmekteyim.

8. Yetki Belgelerini İnceleme Komisyonunun atanması.

BAŞKAN, temsilci heyetlerinin yetki belgelerini Konferans Genel Sekreterine ulaştırmalarını bildirdi.

Başkan, Fransa, Birleşik-Krallık ve Türkiye temsilcilerinden oluşan bir yetki belgelerini inceleme komisyonu kurulmasını önerdi.

Bu öneri *kabul edildi.*

9. Görüşmelerin açıklığı.

Konferans, her oturum sonunda, basma bir bildiri kaleme almağı *kararlaştırdı.*

10. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) **incelenmesi.**

Başkanın önerisi üzerine, Konferans, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince sunulmuş sözleşme tasarısını, temsilci heyetleri bakımından hiçbir bağlanmaya yol açmamak koşuluyla, tartışma temeli olarak almayı *kararlaştırdı.*

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Önce B. Bruce'a, ülkeme ilişkin güzel sözleri için teşekkür etmek isterim. Avustralya'lılar ve Türkler, bugün anılmasına değer verdiğim kardeşlik bağlarıyla birleşmişlerdir ve bu nedenledir ki, Montreux Konferansına Avustralya temsilcisinin başkanlık etmesinden özel bir sevinç duymaktayız.

Şimdi, sizlere sunmakla onur duyduğumuz tasarının gerekçesini açıklamak isterim. Tasarıyı, içerdiği kesimler ve maddelere göre yapılmış bölünmeler uyarınca izleyeceğim; doğaldır ki, daha sonra, temsilci heyetlerinin isteyebilecekleri tamamlayıcı bütün bilgileri vermeğe de hazır olacağım.

Tasarının çeşitli kesimlerini ele almadan önce, bu tasarının, yeniden silâhlanma sorununa hiç değinmediğini belirtmeliyim. Böyle olunca, tasarının çeşitli bölümlerini incelerken, bu konuya değinemeyeceğim. 1923 Sözleşmesindeki askersizleştirme hükümlerinin kaldırılması yönünde bizi esinlendiren nedenler üzerinde durmam da, kuşkusuz, gerekmemektedir; bilindiği gibi, bu hükümlerin kaldırılmasının üstü örtülü olarak kabul edilişi, Montreux Konferansının toplanmasına olanak sağlamıştır.

Yalnız şunu söyleyeceğim ki, tasarımızda, 1923 Sözleşmesinin askersizleştirme hükümlerine –doğrudan ya da dolaylı olarak– değinen ne varsa hepsini bilerek ve isteyerek bir yana bıraktık.

Sözleşme tasarısı, beş kesimde toplanan onüç maddeden oluşmaktadır. Her kesime ilişkin olarak genel bir açıklamada bulunduktan sonra, bunu her maddeye ilişkin kısa açıklamalarla tamamlayacağım.

Kesim I, hastane-gemileriyle balıkçı gemilerini de kapsamak üzere, ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçişi konusundadır. Bu düzenleme üç durum öngörmektedir: barış durumu; Türkiye'nin tarafsız kaldığı, savaş durumu; Türkiye'nin savaşan (muharip) olduğu, savaş durumu. Bu kesimin belirtici niteliği şudur: Türkiye, üç durumda da, coğrafya açısından özel konumu olan Karadeniz kıyılarıyla, Akdeniz'in ulaştırdığı bütün kıtalar arasında, evrensel ticaret gemiciliğine en uygun düşen biçimler içinde, tam bir geçiş özgürlüğü sağlamağa önem vermiştir.

Tasarının 2. maddesine gelince, ticaret gemilerine Boğazlar'dan transit geçişleri sırasında yapılması zorunlu hizmetlere ilişkin olarak, Lozan Sözleşmesindeki metinden daha uygun bir metin kabul ettik. Genel yararlara yönelik zorunlu hizmetlerin yerine getirilmesini, sıkı bir biçimde, daha önce 1923 Sözleşmesinde öngörülmüş olanlarla sınırlamak istedik. Özellikle, Lozan Sözleşmesinin koymuş olduğu ayrıcalıklı ortaklıklarca (imtiyazlı şirketlerce) yapılan hizmetlerle, Devletçe yapılan hizmetler arasındaki ayırımın sürüp gitmemesine önem verdik. Lozan'da ayrıcalıklı ortaklıkların aldıkları ücretlerin olduğu gibi tutulduğunu, oysa öteki harçlar konusunda ya hiçbir şey söylenmediğini ya da bunların kaldırıldığını anımsayacaksınız. Sağlık hizmetleri, kılavuzluk hizmetleri ve fenerler hizmetleri gibi zorunlu hizmetleri eşitlik düzeyine getirmeğe özel bir önem verdik. Sağlık hizmetleri, Boğazlar'ın kıyılarını olduğu kadar, ticaret gemilerinin geçişini de ilgilendirmektedir. Söz konusu olan, kıyıların bulaşmasını önlemek kadar, bulaşmış bir gemi ardından Boğazlar'dan geçen gemilerin bulaşmasını önlemektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, ticaret gemilerinden Türkiye'nin aldığı sağlık harçları, yapılmış hizmetler karşılığıdır. Bu harçlar, Türk Hükümetinin az önce kendiliğinden aldığı bir kararla azaltılmıştır; kaldı ki, Türk Hükümetinin, deniz ticaretine yüklenmiş genel giderleri gelecekte ağırlaştırmak gibi hiçbir niyeti yoktur.

Tasarının 3. maddesinde, aynı geçiş özgürlüğü, Türkiye'nin tarafsız kaldığı bir savaş durumunda, ticaret gemileriyle balıkçı gemilerine tanınmaktadır. Ancak, tarafsız sıfatını Milletler Cemiyeti Mısak'ı'na göre, tanımlamak sorunu kalmaktadır; kuşkusuz, biz bu tarafsız sıfatına ilişkin olarak, Milletler Cemiyeti Misakı'nın gerekleri konusunda önyargılarda bulunarak, tarafsız sıfatının bir tanımını vermeğe kalkışamazdık. Böyle olunca, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Misakı uyarınca ve Cemiyet'in bir üyesi sıfatıyla

üstlendiği yükümlülüklere bağlı kalmakla yetindik. Şu da var ki, ülkenin egemen Devleti olarak, bu tarafsızlık sıfatından doğan yoklama (ziyaret) hakkının ve öteki hakların, geçmişte olduğu gibi, Türkiye'ye tanınmış kaldığında hiçbir kuşku da duymamaktayız.

Tasarının 4. maddesinde, Türkiye'nin savaşan (muharip) olduğu bir savaş durumu bakımından, düşmana yardımda bulunmama koşulu, bütünüyle Lozan Sözleşmesinden alınmıştır; bir yenilik oluşturan ana çizgi de, özgür geçişi, günün aydınlık dönemiyle sınırlamakla, ticaret gemiciliğinin özellikle yararına belirmektedir. Askerleştirilmiş ve savunma durumuna sokulmuş bir bölgeden, günün her saatında ve tam bir özgürlük içinde geçişin, ticaret gemiciliği için yaratacağı tehlike üzerinde uzun uzadıya durmamın gerektiğini sanmıyorum. Açıkça bellidir ki, herhangi bir karışıklığı önlemek üzere, izlenecek yolu Türkiye'nin göstereceğini ve gemilerin günün aydınlık döneminde geçmeleri gerektiğini söylemek zorundaydık.

Tasarının 5. maddesi, yukarıda değindiğim kaçınılmaz zorunluluğu, başka bir deyimle geçişi ve kıyıları her türlü bulaşma (*contamination*) tehlikelerinden korumayı ele almaktadır. Şu var ki, burada da sağlık yoklamalarının (ziyaretlerinin) transit geçen gemilerde yapılmasını zorunlu kılmakla, sağlık yoklamasının ticaret gemilerini hiçbir gecikmeye uğratmadan yapılması yolunda bir yükümü metne koymak istedik. Bu yoklamaların gündüz ve gece, hangi saatte olursa olsun yapılması gerekecektir.

Savaş gemileriyle ilgili II. Kesime geliyorum. Bu kesimi şu sözlerle tanımlayabiliriz: "Güvenlik içinde özgürlük."

Savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkmak bakımından geçiş özgürlüğü Lozan Sözleşmesinde de koşula bağlanmıştır. Ancak, Türk tasarısının görmezlikten gelemeyeceği temel nitelikte bir öğe daha vardır: Marmara iç denizini de kapsamak üzere, Boğazlar bölgesinin güvenliği söz konusudur. Bu bölgede, yabancı savaş gemilerinin geçişi, Türkiye'nin ve donanmasının güvenliğine hiçbir durumda bir tehdit oluşturmamalıdır. Bu yüzden, Boğazlar'a girecek kuvvetlerin sınırına ilişkin bir ilk düzenleme yapılmıştır.

Bunun gibi önemli olan ikinci nokta, Karadeniz'in özel konumu ile, kıyıdaşlarının güvenliğine ilişkindir. Bu denize özgürce ulaşma bakımından gereksinmeler, yalnız, bu denizde bulunan dost Devletlerin limanlarına bir nezaket ziyaretinde bulunma özgürlüğü ile belirtilebilir. Şu var ki, tek bir girişi olan bu denize, bu bölgede herkesin isteğine uygun düşen, gürültüsüz patırdısız bir yaşam kurmuş olan kıyıdaşların savunulmayan kıyılarını ve çok küçük tutulmuş donanmalarını tehlikeye sokabilecek güçte yabancı savaş gemilerinin girişine, zarar görmeden, izin verilemez.

Böyle olunca, bu denize girebilecek kıyıdaş-olmayan Devletlerin toplam kuvvetleri için ikinci bir kuvvet sınırlaması öngörülmüştür; ayrıca, Karadeniz'e herkes için nezaket ziyaretleri olanağını sağlamak amacıyla, Devletler arasında herbirinin sırayla bu haktan yararlanmasını ve nezaket ziyaretleri için bu denize gireceklerin toplam tonaj yüzünden sıkıntıya uğramamalarını sağlamak üzere, yedi günlük bir sınırlama öngörülmüştür.

Bu II. Kesim, 6., 7., 8., 9. ve 10. maddelerden oluşmaktadır.

Tasarının 6. maddesi, az önce söylediklerimi düzenlemektedir ve olağan barış dumuna ilişkindir. Bu 6. maddenin (*a*) fıkrası, önbildirimde bulunmağı zorunlu kılmaktadır. Özgür geçiş için Türkiye'nin iznini zorunlu kılmamakla, iyi niyetlerimizin yeni

bir örneğini verirken, gemilerini Karadeniz'e sokmak iseyen çeşitli Devletler arasında geçişi düzenleyebilmek için, bir aylık bir önbildirim süresine uyulmasını istedik.

Boğazlar bölgesinin güvenliği ile ilgili ençok (*maximum*) tonaj konusu (*b*) fıkrasında ele alınmaktadır; böyle bir tavan saptama zorunluluğu duymamıza yol açan nedenleri az önce açıklamıştım.

Karadeniz'e kıyıdaş-olmayanların bu denize sokabilecekleri ençok tonajı (*c*) fıkrası saptamaktadır. Bunun nedenleri, II. Kesim konusuda sizlere yaptığım genel açıklamada belirtilmiştir.

Bu maddenin (*d*) fıkrası, Boğazlar'dan geçecek donanmanın kuruluşunda değişiklik yapma özgürlüğünü vermektedir. Biz, bir kruvazör (*croiseur*) ve iki torpidodan (*torpilleurs*) oluşan bir deniz birliği öngördük. Şu var ki, bir Devlet bu tabanda bir değişiklik isterse, (*d*) fıkrasında öngörülen mekanizma bu isteği yerine getirme olanağım vermektedir.

Maddenin (*e*) fıkrası, Karadeniz'de kalışı onbeş gün olarak saptamaktadır. Gerçekten, bu sürenin ziyaretler için yeterli olacağını düşündük.

Bu maddenin (*f*) fıkrası, III. Kesimin uygulanmasıyla, savaş gemilerinin taşımaları olasılığı bulunan uçakların, geçiş sırasında ve artık Boğazlar bölgesine girmiş bulunmaları durumunda, kullanılmalarını yasaklamaktadır.

Öte yandan, (*g*) fıkrası, transit geçişin durmaksızın yapılmasını zorunlu kılmaktadır; aslında bu, 1923 Lozan Sözleşmesindeki hükümlerin yinelenmesidir.

Son olarak, (*h*) fıkrası, açık denize çıkacak, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler donanmalarına ilişkindir. Bu (*h*) fıkrasında, Karadeniz kıyıdaşlarının savaş gemileri için benzer bir düzenleme öngörülmüştür; ancak, şöyle bir ayırımla: Donanmalarının daha önce sınırlandırılmış olduğu ve Akdeniz'deki kuvvetler bakımından hesaba katılamayacak olan bu deniz bakımından, 25.000 tona kadar olan gemiler için –önceden Türkiye'nin iznini almaları ve, Marmara için gerekli güvenlik açısından, geçişi teker teker yapmaları koşuluyla– açık denize çıkış olanağı öngörülmüştür. Dönüşlerinde, bu gemiler, Marmara Denizi'ne ilişkin kuvvet sınırlaması bakımından aynı hükümlere ve aynı geçiş önbildirimine elbette bağlı olacaklardır.

Tasarının 7. maddesi, Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaş zamanında, savaş gemilerine, daha önceki koşullar altında, geçiş özgürlüğü tanımaktadır. Türkiye tarafsızken, savaş gemilerinin geçişine ilişkin olarak da, aynı tarafsızlık çekincesi bu maddeye konulmuştur; çünkü, tarafsızlık, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olarak üstlendiği yükümlülüklerden ileri gelmektedir.

Tasarının 8. maddesinde, savaş zamanında, Türkiye savaşansa (muharipse), düzenleme mekanizması, doğal olarak, egemen bir Devlet için savaştan doğan zorunluluklara bağlı kalmaktadır.

Tasarının 9. maddesi, savaş tehdidi durumunu ele almaktadır. Savaş tehdidi, kuşkusuz, hem egemen Devletin topraklarının güvenliğini, hem de genel olarak barış dâvasını ilgilendiren bir durumdur. Ana amaç, Türk topraklarını, herhangi bir Devletten gelebilecek beklenmeyen bir saldırıya açık bırakmamaktır; ancak, amaç aynı zamanda, olası bir saldırgana oldu-bitti yapma olanağını vermemek, böylece de, bu saldırganı barışı bozma olanaksızlığı içinde bırakarak barış dâvasına hizmet etmektir. Bu savaş tehdidi durumunda, Türkiye, hemen özel bir düzenleme (yönetim kuralları)

yayımlama hakkını elinde tutmaktadır. Türkiye'nin politikası bu yasal savunma doğal hakkının hiçbir zaman keyfe bağlı kararla bahane olarak kullanılmayacağına yeterli bir güvence oluşturabilir; ancak, Türkiye, dünya kamuoyunun isteklerini daha çok yerine getirmek üzere, savaş tehdidi durumunun saptanması için Milletler Cemiyeti'ne ve Sözleşmeyi imzalamış Devletlere haber vereceğini belirterek, bu düzenlemeye kısıtlayıcı bir hüküm eklemekten çekinmemiştir.

Bu söylediklerim, şunu belirtmeme yol açıyor: Türkiye'nin istediği, Milletler Cemiyeti'nin bir yardımda bulunması değil, yalnız, varolup olmadığını anlamak üzere, savaş tehdidi durumunu tanımlamasıdır.

Savaş gemileri için sağlık önlemlerine ilişkin 10. madde, Lozan Sözleşmesindeki aynı hükümleri olduğu gibi benimsemektedir.

Savaş gemileri için düzenleme böyle bir anlayışla düşünülmüştür. Genel mekanizma, imzacılar arasında, geçişlerin denetimini neredeyse kendiliğinden işler duruma sokmakta, böylelikle de, 1923'den bu yana varolagelen bir Komisyonu gereksiz kılmaktadır. Böyle olunca, Türkiye, bu Boğazlar Komisyonunun kaldırılmasını isteyerek, sözleşme tasarısına bu Komisyona ilişkin maddeleri koymamıştır.

Kesim III, sivil ve askerî uçaklara ilişkindir. Doğaldır ki, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bir bölgenin üstünden uçakların uçmasına izin vermek söz konusu olamaz; bugünün araçları öylesinedir ki, berkitilmiş bölgeyi tehlikeye sokabilecek uçaklara karşı hemen önlemler alma kesinlikle zorunludur. Bu yüzden, berkitilmiş bölge üstünde uçakların uçamayacaklarını söylemek doğaldır. Bununla birlikte, Türkiye, uçakların Karadeniz'e çıkışının ya da Karadeniz'le Akdeniz arasında geçişinin, Türkiye'nin ülkesi boyunca saptayacağı bir yolu izleyerek ve hava ulaşımı konusunda Türkiye'de yayımlanmış yönetim kuralları *(réglementation)* uyarınca sağlanmasına önem vermiştir.

IV. Kesimde, görüşmelerinize sunulmuş olan sözleşme tasarısının getirdiği düzenleme dışında, Türkiye'nin egemen haklarının özellikle belirtilmesine gerek olduğunu düşündük. Gerçekten, kimi durumlarda, egemenliğin kullanılmasının olanaksızlaşması düşünülmeğe değer. Bu yüzden geçişin her zaman zararsız ve saldırgan nitelikten yoksun olması gerekir. Boğazlar bölgesinde özgür geçişin, geçen gemilerin yol açabileceği karışıklıklar doğurmasını ve kıyı Devletinin buna herhangi bir karışmada bulunmamasını hiç kimse düşünemez. Bu durumlarda, geçişteki gemilere uluslararası yönetim kurallarının uygulanması gerekir.

Kesim V, yeni üç nokta içermektedir. Birinci nokta, Sözleşmenin, Türk tasarısına göre, imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girmesi gereğidir.

Kabul edeceksiniz ki, Baylar, Boğazlar'daki düzenlemeyi, imzacı Devletlerin katılmasıyla ve elden geldiğince en yasal yoldan gerçekleştirmek isteyen Türkiye, sözleşmenin yakın ya da uzak bir gelecekte yürürlüğe konmasını beklemeyi ve bunun doğuracağı tehlikelerle karşılaşmağı göze alamaz.

Montreux kararı, bize göre, Boğazlar'ın [yeni] rejimini oluşturmalıdır.

İkinci nokta: Yeni sözleşme geçici olmalıdır. Türkiye gerçekçi ve içten olduğu için geçici bir düzenleme istemektedir; çünkü Türkiye, ülkesel düzenlemeler dışında, kesin bir düzenlemenin, karşılığında bir denge güvencesi sağlamaksızın, egemenliğine aykırı düşeceğine inanmaktadır.

Üçüncü nokta: Her beş yılda, sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesi olanağı. Türkiye'yi böyle bir gözden geçirme olanağını önermeye iten aynı düşünce, aynı iç-

tenlik olmuştur; tek şu kuçük ayırımla ki [değişikliği] ülke Devletinin kabulü, bunun "olmazsa olmaz" (*sine quo non*) koşulu kalmalıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetince sunulmuş sözleşme tasarısı konusunda daha ayrıntılı bir açıklama dinledik. Şimdi, sizlere, yöntemimiz konusunda danışmak istemekteyim. Sözleşme tasarısının az-çok ayrıntılı bir incelenişini de kapsayan genel açıklamayı dinledikten sonra, başka ülkelerin temsilcileri, belki de, sözleşmenin tümü üzerinde, ayrıntılara kaçmadan, giriş niteliğinde konuşmalar yapmak isteyebilirler. Bu çeşit bildirilerin ancak giriş niteliğinde olabileceğini ve temsilcilerin, ileri bir tarihte, genel ilkeleri bile, daha kesin ve daha ayrıntılı olarak inceleme hakkını saklı tuttuklarını söylememe gerek olmadığını sanırım.

Lord STANHOPE [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetince sunulmuş sözleşme tasarısının ana çizgileri üzerinde giriş niteliğinde çok genel konuşmalar yapılması çağrınızdan bir an önce yararlanmak isterim. Konferansa bu tasarıyı tartışma temeli olarak kabul etmeyi önerirken, öyle sanırım ki, bu tasarının genel ilkelerini kabul etmemizi telkin ettiniz; böyle yapmakla, önerilerin yazıldığı biçimde bizlerce kabul edilmiş sayılması hiç de söz konusu olmayacaktır; öyle önemli ya da ayrıntı niteliğinde noktalar olabilir ki, bunlara ilişkin maddeleri ele aldığımız zaman, aramızdan kimileri bunlara değişiklik önerileri getirmek isteyebilirler.

Önce şunu görmekteyim: Türkiye'nin sözleşme tasarısı, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi sözünün herhangi bir biçimde edilmesinden kaçınmaktadır. B. Menemencioğlu, bu sabah, o güzel söylevinde bu noktaya değindi; ancak, şöyle bir değinip geçiverdi. Bununla birlikte, ben, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin, 1923 Sözleşmesinin bütün imzacıları için çok büyük önemde bir sorun olduğunu düşünmekteyim. Sanırım ki, sayın Başkan, yaşamınız boyunca, Boğazlar'ın askersizleştirilmesine sıkı sıkıya bağlı olaylar yaşadınız; yurttaşlarımızdan pek çoğu, başarıya ulaşması, gerçekten, başlangıçta Türk ordularının yiğitliği yüzünden engellenen kanlı savaşlara katıldı; böyle de olsa, bu başarı sonradan, barış andlaşmasının koşullarıyla sağlanmıştı. Bu yüzden, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi, aramızdan pek çoğumuz için –hepimiz için bile– çok büyük önemi olan bir konudur. Bununla birlikte, bunun, Türkiye'nin güvenliği için yaşamsal bir önemde olduğunu da kabul ediyoruz. B. Aras, Boğazlar'ın Türkiye'nin yüreği olduğunu söylemişti; onun, gerçeği dile getirmiş olduğunu kabul etmeğe hazırız.

Birleşik-Krallık'da Majestelerinin Hükümeti adına, Türk temsilci heyetine, kendi hesabımıza, Boğazlar'ın askerleştirilmesine razı olmağa hazır bulunduğumuzu bildirmekle mutluluk duymaktayım; şu koşulla ki, bütün taraflar için gerçekten adaletli ve hakgözetir bir sözleşme olarak imzalayabileceğimiz, her bakımdan istekleri karşılayan bir sözleşme yapabilelim. Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi ilkesini kabul etmiş bulunuyorsak, bunu, bu konuya ilişkin hükümlerin kaldırılmasını, üstü örtülü olarak değil, 1923 Sözleşmesine son vererek, bir sözleşmenin gerçekleştirilmesine varacağımız konusunda duyduğumuz inançla yaptığımızı, Türk temsilci heyetine anımsatmakla, söylediklerimin kapsamını kısıtlamış olacağımı sanmıyorum.

Türk tasarısında, 1923 Sözleşmesinin Boğazlar Komisyonuna ilişkin hükümlerinden vazgeçilmiş olmakla, önemli bir eksiklik de görmekteyim. Herbiri birçok ulusun topraklarını yalayan, iki denizi birleştiren uluslararası bir deniz ulaşımı yolunun söz konusu olduğunu unutmamalıyız. Hiçbir biçimde Türkiye'nin egemenliğini kullanmasına karışmaksızın, bu uluslararası yoldan gemilerin geçişine ilişkin olarak yayım-

lanabilecek her yönetmeliğin uygulanmasına göz kulak da olacak, uluslararası bir organın bulunması ilkesinden vazgeçilmemesini telkin etmek isterdim. Bu yüzden, bu sorunu, sözleşme tasarısının tartışılmasına ayrıntılı olarak girişiğimiz zaman, yeniden ortaya atmak hakkımı saklı tutuyorum.

Ticaret gemileriyle savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi ve bunların Karadeniz'e ve Akdeniz'e çıkmaları konusunda, kimileri önemli, kimileri ayrıntılara ilişkin birtakım sorunlar da vardır. Bu sorunları da, bunların ele alındığı çeşitli maddelerin tartışılmasına başladığımız zaman ortaya atmak istemekteyim.

Bu çekincelerle, Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, Türk Hükümetinin sözleşme tasarısını, tartışma temeli olarak kabul etmeğe hazırım.

B. SATO (Japonya). – Kendi adıma, Türk temsilci heyetinin sunduğu sözleşme tasarısını tartışma temeli olarak kabul etmekte bir güçlük duymamaktayım. Bununla birlikte, bu tasarı ancak dün elimize geçmiş olduğu için, Hükümetimin izlenimini ve değerlendirmelerini henüz bilebilecek durumda da değilim. Böyle olunca, genel oturumda ya da komisyonlarda, madde madde tartışılması sırasında, Hükümetimin görüşünü açıklama hakkımı saklı tutuyorum.

Daha şimdiden, üzerinde çekince öne sürmek istediğim bir nokta vardır: Söz konusu olan, 9. maddedir. Temsilci heyetim, bu maddenin birkaç anlama gelir gibi olduğunu düşünmektedir; daha doğrusu, maddenin kaleme alınış biçimi çok açık ve basit olsa bile, buna karşılık, bu maddenin sonucu ve öngördüğü girişim bizi biraz kuşku içinde bırakmaktadır.

Bu çekinceyle, Türk tasarısını tartışma temeli olarak kabul ediyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Her şeyden önce, Türk Hükümetini, yan tutmazlık ve açık görüşlülük anlayışıyla işlenmiş, dikkat çekici bir belge olan bu sözleşme tasrısı için kutlamak isterim. Bu anlayış biçimi, belgeyi kaleme alanları, yalnız Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliğini değil, aynı zamanda öteki ülkelerin ve özellikle Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliğini de göz önünde tutmaya yöneltmiştir.

Bu sözleşme tasarısında, Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süre bağlı kalmış olduğu çok eski bir ilkeden ayrılmaktadır: Boğazlar'ın savaş gemilerine tüm kapalılığı ilkesi. Bu da, biraz önce değindiğim anlayış biçiminin şimdiden bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu Boğazlar'ın –özellikle Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın– özel bir niteliği olduğunu ve kimi kanallarla, başka boğazlara benzemediğini hepimiz bilmekteyiz: Bu Boğazlar, kapalı bir deniz olan Karadeniz'den başka hiçbir yere götürmemektedir; başka ülkelere gidecek transit için kullanılamazlar. İşte, durumun bu özelliklerini göz önünde tutaraktır ki, Avrupa'lı birçok Devlet adamı, bu arada örneğin Lord Palmerston ve Wellington Dükü, pekçok vesile ile, Boğazlar'ın kapalı olmasını savunmuşlardır.

Bu Boğazlar'ın kapalılığı, yalnız Türkiye'nin değil, bütün Karadeniz Devletlerinin güvenliği bakımından çok büyük bir önemdedir. Kuşkusuz, bu güvenliği güvence altına almanın en iyi biçimi, Boğazlar'ı, kıyıdaş-olmayan Devletlerin savaş gemilerine tümüyle kapatmak olacaktır. Bununla birlikte, Hükümetim, bu kapalılık üzerinde direnmemektedir; Hükümetim, Boğazlar'ın, ticaret gemilerine tam bir geçiş özgürlüğü tanınırken, belirli amaçlarla ve belirli kısıtlamalar altında, bütün ülkelerin gemilerine açık kalmasını öngören Türk önerisini desteklemeğe hazırdır.

Sanırım ki, hiçbir Devletin, uygulama bakımından, deniz üsleri bulunmayan ve hiçbir çıkışı da olmayan Karadeniz'e savaş gemilerini göndermekle elde edeceği çıkar yoktur. Şu var ki, uluslararası uygulamada, savaş gemilerinin nezaket ziyaretlerinde bulunmak üzere gönderilmesi de alışılagelmiş bir davranıştır; Türk Hükümeti, bu çeşit ziyaretler için, Karadeniz'e gidecek savaş gemilerine izin vermekle, bunu göz önünde tutmuş bulunmaktadır. Devletleri böyle bir ayrıcalıktan yoksun bırakmağı, kuşkusuz, istememekteyiz. Bununla birlikte, bundan, Karadeniz ülkelerine hiçbir tehlikenin doğmaması için, birtakım sınırların kabul edilmesi gerekir. Karadeniz'e gidecek gemilerin tonajını ve sayısını ne denli sınırlarsak, Avrupa'nın ve Asya'nın bu bölgesinde güvenlik de öylesine artmış olacaktır; ve, dünyanın bir kesiminde güvenliği yaratırsak, böylelikle genel güvenliğe de büyük bir katkıda bulunmuş oluruz.

Buna karşılık, Karadeniz ülkelerinin, savaş gemilerini, uluslararası büyük yollar ve okyanuslar doğrultusunda geçirmek bakımından tam bir özgürlükten yararlanmamalarını gerektirebilecek hiçbir neden de yoktur.

Sovyetler Birliği, özel bir durumda bulunmaktadır: Aralarında hiçbir bağlantı bulunmayan denizlerle çevrilidir. Deniz kuvvetlerimizin, çeşitli limanlarımız ve deniz üsleri arasında özgürce gidip gelmesi doğal bir zorunluluktur; adalet anlayışı içinde, bu hakkımıza karşı çıkılmayacağına güven duyuyorum. Bizim, Karadeniz'de tersanelerimiz vardır ve buralarda yapılan gemilerin ileride bağlanacakları üslere gitmekte özgür olmamaları için hiçbir neden yoktur. Ayrıca bizim başka denizlerde ve limanlarda da tersanelerimiz vardır ve buralarda yapılan gemilerin de Karadeniz donanmamıza katılmasını engellemek için de bir neden yoktur. İşte bu görüşleri göz önünde tutaraktır ki, birtakım noktalarda birkaç küçük değişiklik önerisinde bulunmaklığım olasılığı bulunsa da, Türkiye'nin tasarısını görüşme temeli olarak kabule hazır olduğumu söylemekteyim. Bu noktalardan biri üzerinde –Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çıkarlarına ilişkin olanı üzerinde – özel bir çekince öne sürmekliğim gerekecek.

Boğazlar'ın yeniden silâhlandırılması konusunu tartışmak niyetinde değilim; hepimiz, Türkiye'nin kıyılarını, ülkesini ve Cumhuriyetini savunmada tam bir özgürlüğe hakkı olduğunu tanıdığımıza göre, bu noktanın uzun bir tartışma gerektirdiğini sanmıyorum. Türk önerilerini temel alarak, Lozan Andlaşmasının gözden geçirilmesi için toplanan bu konferansa katılmakla, hepimiz, bu andlaşmanın Boğazlar'ın silâhsızlandırılmasına ilişkin hükümlerini ortadan kaldırmanın yerinde olduğunu kabul etmiş bulunuyoruz. Bu noktada öne sürülecek herhangi bir çekincem yoktur ve buna ilişkin maddeleri sözleşme tasarısında yazıldıkları biçimleriyle kabul ediyorum.

Sonuç olarak, Konferansa, Milletler Cemiyeti'ni unutmamamız gerektiğini anımsatmak isterim. Milletler Cemiyeti ölmüş değildir; varlığını sürdürmektedir ve karşılaştığı güçlüklerden her zamankinden daha sağlam ve güçlü olarak çıkacaktır. Bu yüzden, onun da çıkarlarını korumaklığımız ve bir saldırı kurbanlarına, destek ve yardım sağlamak için, Milletler Cemiyeti'nin istemi üzerine gönderilebilecek savaş gemilerinin Karadeniz'e girebilmeleri ve buradan çıkabilmeleri olasılığını da öngörmekliğimiz gerekir. Sözleşme tasarısını kaleme alanların bu noktayı gözden kaçırmadıklarını biliyorum; ancak, bunun, sözleşmede daha büyük bir açıklıkla belirtilmesini isterim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa) .– Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği sayın temsilcisinin sunduğu düşünceleri büyük bir dikkatle dinledim. Romanya ve Bulgaristan temsilcilerinin de, herhalde, sunacakları düşünceleri de daha az olmayan bir ilgi ile dinleyeceğim. Gerçekten, böyle bir konuda, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin gö-

rüşlerinin hepimizce en başta göz önünde tutulması gerektiği kanısındayım; çünkü, bu Devletler, bütün öteki Devletlerden önce, dünyanın bu bölgesinin güvenliğine neyin uygun düşeceğini en iyi bilecek durumdadırlar.

Şimdi sunabileceğimiz görüşler, doğaldır ki, çok genel bir nitelik taşımaktadır ve özellikle maddeler üzerindeki tartışma sırasında, karşılaşan çeşitli çıkarlar arasında uyum arama gereği ortaya çıkacaktır.

Büyük bir olasılıkla, bu maddelerin görüşülmesinin yanısıra, teknik komisyonların hazırlık çalışmalarına gereksinme duyulacaktır. Bu demektir ki, görüşmelere temel olarak, bize Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince verilen ve biraz önce büyük bir açıklıkla ve eksiksiz olarak sunulan sözleşme tasarısını kabul ediyoruz.

"Görüşmelere temel" demek, elbette –Birleşik-Krallık sayın temsilcisinin görüşlerini öne sürerken açıkça belirttiği gibi– istenen ve uygun görülen her değişikliği önerme hakkının saklı tutulduğu demektir. Yapabildiğimiz çok ivedi bir incelemeden sonra, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin görüşmelerimiz için önerdiği tasarı, bize, ana çizgileri ve genel havası bakımından kabul edilebilir ve 1923 Sözleşmesinin varmak istediği amaçları da göz önünde tutar göründü. Kuşkusuz, her ne kadar şimdi görüşmelerimizin temeli, başlıca ilgili olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin getirdiği sözleşme tasarısı olacaksa da, 1923 Sözleşmesinin varmak istediği amaçların varlıklarını koruduklarına ve bu amaçlara varmak için 1923 Sözleşmesinin kullandığı yollar günümüzün gerçeklerine uymadığına göre –bu konuda görüş birliği içindeyiz– günün koşullarına uygun başka yollara başvurulması gerektiği de bir gerçektir.

Bu amaçlar ikidir: En başta ve herşeyden önce, Türkiye'nin güvenliği; ancak, öte yandan, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin de güvenliği ve, genellikle, bu Devletlerin dünyanın öteki kesimleriyle ulaşım özgürlüğü. Bu amaçlar bugün de vardır; böyle olunca, bunlar üzerinde kafamızı çalıştırmamız gerekmektedir; sürekli kalan bu amaçlar açısından, Türk Hükümetinin son derece ilginç telkinleri içeren sözleşme tasarısını incelemeliyiz; bu sözleşme tasarısını, tartışma temeli olarak, Fransız Hükümeti adına kabul etmekteyiz.

Az önce ulaşım özgürlüğünden söz ettim. Bu bakımdan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği sayın Temsilcisinin sözlerinin son bölümünü işitmekle mutluluk duydum. Gerçekten, tartışmalar sırasında, bana öyle geliyor ki, barış zamanı koşulları yanı sıra – bunlar Türk Hükümetinin sözleşme tasarısında da çok iyi belirlenmiştir – ve, Türkiye'nin savaşan (muharip) ya da tarafsız olabileceği bir savaş durumundan doğabilecek durumun yanı sıra – bu da sözleşme tasarısında belirtilmiştir – son derece nâzik bir ara dönem vardır; bu da, savaş tehdidi ya da, başka bir deyimle, Boğazlar'ın hem Milletler Cemiyeti Misakı'nın genel hükümlerine, hem de Milletler Cemiyeti çerçevesi içinde oluşan ve Türkiye'nin de hepimizin değer verdiği önemli bir katkısının bulunduğu, özel misaklardan doğan sözleşmelere göre ortaya çıkan durumdur.

Ayrıntılı tartışmalarımız sırasında, bu bakımdan, iki aşırı nokta –barış ve savaş– yanında, 1923 Sözleşmesinin yerini alacak olan yeni sözleşmenin ne ölçüde hem Milletler Cemiyeti genel Misakının, hem de bunu güçlendirmek amacını güden özel misakların uygulanmasına olanak tanıdığını incelemek gerekecektir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Romen temsilci heyetinin bu Konferansa katılırken taşımak niyetinde olduğu anlayış ve dostluk havası, dün, burada, Romen tem-

silci heyeti Başkanının yaptığı konuşmadan açıkça belli olmaktadır. B. Titulesco'nun yokluğunda, Türk sözleşme tasarısını görüşmelere temel olarak almayı nasıl anladığımız konusunda, Fransa temsilcisinin yaptığı açıklamaların, Romanya'nın da görüşlerini yansıttığını belirtmekle yetineceğim. Romanya temsilci heyeti, sözleşme tasarısının içerdiği çeşitli önerilerin ortaya koyduğu öz ve biçim konularını, bu açıklamaları temel alarak, dostluk duygularıyla, ancak, burada temsil ettiği çıkarları da sürekli olarak göz önünde tutarak inceleyecektir.

B. MAVROUDİS (Yunanistan). – Yunan temsilci heyeti, görüşme temeli olarak Türk temsilci heyetinin sunduğu tasarıyı kabul etmektedir. Madde madde görüşmelerde birtakım açıklamalar istemek hakkını saklı tutmakla birlikte, bu tasarının genel yapısını uygun bulmaktadır.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Yugoslav temsilci heyeti, genel oturumda daha önce söylediği gibi, Türk temsilci heyetince hazırlanan sözleşme tasarısını görüşme temeli olarak kabul ettiğini yineler. Çeşitli maddelerin incelenmesi sırasında, Yugoslav temsilci heyeti, gerekirse, değişiklikler sunacaktır; ancak, daha şimdiden, bu tasarının ana çizgileri bakımından çok kabul edilebilir bir tasarı olduğunu bildirir.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti, sözleşme tasarısınının kimi hükümlerinin anlamına açıklamalar getiren çok ilginç gerekçesinden ötürü, Türk temsilci heyetine teşekkür etmektedir.

Bununla birlikte, Bulgar temsilci heyeti, kimi hükümlerin, özellikle I. Kesimdekilerin (ticaret gemileri) ek açıklamalar gerektirdiği kanısındadır. Yine bu hükümler arasında, sözü geçen Kesimin 3., 4., 5. maddelerini de saymak isteriz. Özellikle Lozan Sözleşmesinin metni ile, Türk Hükümetince sunulan tasarının metni arasında görülen birtakım başkalıklar vardır. Bu tasarıya sokulmuş değişikliklerin birtakım az-çok başka türlü yorumlamalara yol açabileceğini sandığımız için, Bulgar temsilci heyeti, zorunlu görülen ek açıklamaların genel oturumda mı, yoksa tasarı hükümlerinin ayrıntılı incelemesi sırasında ilgili komisyonlarda mı istenip sağlanabileceğini öğrenmek istemektedir. Bulgar temsilci heyeti, tasarıya ilişkin genel tutumu ile ilgili olarak bu çekinceleri belirttikten sonra, bu tasarıyı yeterli bir görüşme temeli saymakla birlikte, Konferans çalışmalarına katkısının şu iki kaygıdan esinleneceğni de belirtmek ister: Birincisi, andlaşmalar gereğince silâhsızlandırılmış Karadeniz'e kıyıdaş ülke olarak, güvenliği; ikincisi de, Boğazlar rejimine sıkı sıkıya bağlı yaşamsal ekonomik çıkarlar.

11. Teknik Komite ile Yazı Komitesinin kuruluşu.

Konferans, Türk Hükümetinin önerdiği sözleşme tasarısının madde madde görüşülmeğe başlanmasını ve maddeler görüşüldükçe, üzerinde özel bir inceleme gereği ortaya çıkabilecek çeşitli noktaların gönderilebileceği bir Teknik Komite ile bir Yazı Komitesi kurulmasını *kararlaştırdı*. Bütün temsilci heyetlerinin, hem Teknik Komitede hem de Yazı Komitesinde, kendilerini temsil ettirebilecekleri açıkça bellidir.

12. Basına bildiri.

Konferans, birtakım değişikliklerle, Genel Sekreterin kendisine sunduğu basına bildiri metnini *kabul etti*.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Salı, 23 Haziran 1936, Saat 16

Başkan: B. S. M. BRUCE

13. Başkanın bildirileri:

a) Lord Stanhope'un, Hindistan Hükümetinin Konferansa katılmayışı konusundaki mektubu.

BAŞKAN, kendisine, Konferansın Başkanı sıfatıyla, 23 Haziran 1936 tarihinde Lord Stanhope'un gönderdiği bir mektubu okutturdu.

Bu mektup şöyle demektedir:

[*Çeviri*]

"Hindistan Hükümetinin isteği üzerine, bu Hükümetin Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesini görüşmek üzere şu sırada Montreux'de toplanmış bulunan Konferansda kendisini temsil ettirmek niyetinde olmadığını ve Sözleşme hükümlerinin ortadan kaldırılması ya da değiştirilmesi konusunda, bu Konferansda kararlaştırılıp Majestelerinin Birleşik-Krallık'daki Hükümetince kabul edilebilecek kararlara hiçbir karşı çıkışta bulunmayacağını bildirmekle onur duyarım."

b) Güney-Afrika Birliği Yüksek Komiseri B. te Water'in mektubu.

BAŞKAN, bundan sonra, Güney-Afrika Birliği'nin Londra'daki Yüksek Komiseri B. te Water'den gelen 19 Haziran 1936 tarihli bir mektubu okutturdu. Bu mektupta şöyle denilmektedir:

[*Çeviri*]

"Güney-Afrika Birliği Hükümeti adına ve yönergelerime (tâlimatıma) uygun olarak, Konferansın Senetleri arasına konulması için, aşağıdaki bildiriyi size sunmakla onur duyarım:

"Türk Hükümeti, başlangıçta, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanmış Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi Konferansına, İngiliz İmparatorluğu adına katılmak üzere yalnız Birleşik Krallık Hükümetini çağırmıştı. Sözleşmenin, İngiliz İmparatorluğu adına imzalanmış olması nedeniyle, Dominionlara ayrı ayrı çağırı göndermeyi olanak dışı saymış olan Türk Hükümeti, sonradan, kimi Dominionları, İngiliz İmparatorluğu temsilci heyetinde kendilerini temsil ettirmeğe çağırmıştır.

"Sözleşme hükümlerinde de belirlendiği üzere, Güney-Afrika Birliği, bu Sözleşmenin imzası ile sonuçlanan çalışmalara katılmağa çağrılmamış ve Sözleşmeyi imzalamamıştır. Sonradan da Güney-Afrika Birliği ile Sözleşme arasında, Bağıtlı Taraflar açısından bu Sözleşmeye katıldığı anlamını verebilecek özgül *(spécifique)* herhangi bir bağ da kurulmuş değildir. Bu nedenlerle, Birlik Hükümeti, bu Konferansa katılma konusunda kendisine yapılan çağrıyı kabul edemeyeceği için üzgündür.

"Konferans üyelerinin de bilecekleri gibi, 1923'te Sözleşmenin imzalanmasından bu yana Güney-Afrika Birliği, belirli ve ayrı bir uluslararası var-

lık olmuştur; ancak Konferansa bu sıfatla temsilciler gönderme çağrısı almamıştır.

"Bununla birlikte, bu konudaki her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmak amacıyla, Güney-Afrika Birliği Hükümeti, Konferansa şu noktanın bildirilmesi gerektiği kanısındadır ki, yukarıda açıklanan nedenlerle, Sözleşmeden kendisi için ortaya çıkan özel haklar konusunda bir istemi olmadığı gibi, bu hükümlerin nasıl olursa olsun kaldırılmasına ya da değiştirilmesine karşı herhangi bir diyeceği bulunmağa haklı bir nedeni de yoktur."

Konferans, Hindistan ve Güney-Afrika Birliği Hükümetlerinin bildirilerini kaydetti.

14. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) **incelenmesi.**

Başkanın önerisi üzerine, Konferans, sözleşme tasarısını madde madde incelemeyi *kararlaştırdı.*

Başlangıç (Préambule).

Birinci fıkra.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Aslında birer kaleme alma biçimi konusundan başka bir şey olmayan iki nokta üzerine dikkati çekmek istemekteyim. Yazı Komitesinin, bu ilk fıkrayı incelediği sırada, hiç olmazsa biraz önce okunan iki mektupta ileri sürülen nedenler bakımından, burada temsil edilen ülkelerin adlarında birtakım değişiklikler yapılmasını önereceğim.

Başkanın önerisi üzerine, bu fıkra Yazı Komitesine gönderildi.

İkinci fıkra.

Lord STANHOPE (Birleşik - Krallık) [*Çeviri*]. – İkinci tümcede, "... uluslararası ticaretin yararları" sözlerini okuyoruz; oysa, kanımca, "uluslararası deniz ve hava ulaşımının" demek daha iyi olurdu. Salt uğraştığımız konunun kapsamının, aslında bu fıkranın yazılış biçiminin yansıttığından ne kadar daha geniş olduğunu belirtmek için ortaya attığım bu konu da bir kaleme alış sorunudur.

B. ARAS (Türkiye). – Hava ticaretine gelince, bu konuda çekinceler öne süreceğim; bildiğim kadarıyla, bu hava ticareti henüz çok gelişmiş değildir. Üzülerek söylemek gerekir ki, uçaklar, ticaret amacından başka amaçlar için kullanılmaktadır. Bu, ileride tartışabileceğimiz bir ilke sorunu olmaktadır.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Birleşik-Krallık temsilcisinin söylediklerini tümüyle destekliyorum; üstelik, ileri sürdüğü düşünceyi genişletmek de isterim. Kanımca, gelecek sözleşmenin yararını yalnız ticaret düşünceleriyle sınırlamak hem bu sözleşmenin kapsamını çok daraltmak, hem de 1923 Sözleşmesinin izlediği amaçların berisinde kalmak olur. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin ve benim, bu sabah üzerinde durduğumuz genel yararlar vardır; Milletler Cemiyeti Misakı'nın ve Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde yaratılmış özel misakların uygulanmasına ilişkin genel yararlar gibi. Bize öyle geliyor ki, Sözleşmenin başlangıcı, son kaleme alınış biçimiyle, burada bizi kaygılandıran konuların etkisini daha çok göstermelidir; örnek olarak, Lord Stanhope'un da istediği üzere, deniz ve hava ticaretini de

içine alacak biçimde uluslararası ticaretin yararları gösterilebilir. Dünden beri belirttiğim ve bugün de belirtmekte olduğum gibi, esinlendiğimiz düşünce –bu düşünce, bugünkü görüşmede, Hükümetimin ve benim davranış çizgimiz olacaktır – Türkiye'nin güvenliği ile Milletler Cemiyeti Misakı ve özel misaklar çerçevesinde genel güvenliğin sağlanması konusundaki çift kaygıdır.

B. CONTZESCO (Romanya).– Yazı Komitesinin, Sözleşmenin Başlangıcına kesin bir biçim vereceğini bilmekle birlikte, kabul edilecek metin, sonradan gelen maddelerin anlamını bozabileceği için, bana öyle görünüyor ki, kimi deyimler üzerinde durulması gerekmektedir.

"Uluslararası ticaret" deyimi, bana biraz sınırlı görünüyor. Herhalde, şimdiki metin, bana burada kesin olarak uygun gelen, "uluslararası denizciliğin yararları" deyimini atlamaktadır.

Tasarı, "Türkiye'nin güvenliği"nden söz etmektedir. Hepimiz, bunun, izlenecek amaçlardan biri olduğunu biliyoruz ve, kendi hesabımıza, bunu dostça düşünüyoruz da. Ancak, başka Devletlerin çıkarları da vardır.

Bu nedenle, bu Başlangıçın son kaleme alınışında, şu iki deyimin gözden kaçırılmamasını diliyorum: "iç denizcilik" (gemilerin iç sularda gidiş-gelişi) ve "Karadeniz'e kıyıdaş olanların yararları", ya da, daha da iyisi, "bütün dünyanın yararları".

B. ARAS (Türkiye). – "Uluslararası ticaret" deyiminin bütün gereksinmeleri karşıladığını sanıyorum; yeter ki bu gereksinmeler ticaret alanında kalsın.

Genel güvenliğe ilişkin öneriyi gelince, bunu memnunlukla karşılıyoruz.

Terimleri genişletmek ve bunlara açıklık verilmek istendikçe, çoğu kez, kimi sözcükler kullanılmasaydı ya da kabul edilen terimlere çok büyük bir üstünlük tanınmasaydı, ortaya çıkmayacak olan bir dengesizliğe yol açılmış olur. Sonuç olarak, bana öyle geliyor ki, bir yandan genişletilmiş "uluslararası ticaret" deyimini, öte yandan "Türkiye'nin güvenliği ve genel güvenlik" deyimini kabul edebiliriz.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Belki hem Türk temsilci heyetinin kaygılarını karşılayabilecek, hem de aynı zamanda izlediğimiz amaçlara daha uygun düşebilecek bir terim önermek istemekteyim. Bu terim, "uluslararası ilişkiler" dir. Böylece, öngörülen koruma, ticaret ile sınırlandırılmamış olur; çünkü, sorun daha geniştir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye).– B. Paul-Boncour'a şunu anımsatmak isterim: İkinci paragrafta şöyle demekteyiz: "... Çanakkale Boğazı'ndan .... geçişi ve gemilerin gidiş-gelişini düzenlemek isteğiyle duygulu olarak." Demek ki, söz konusu olan gerçekten gemilerin gidiş-gelişidir (*navigation*); bundan sonra uluslararası ticaretin yararlarından söz ediyorsak, bu yararları koruma gereğinin altını çizmek istediğimiz için böyle yapmaktayız.

BAŞKAN [*Çeviri*].– Bu noktada bu kadarı ile yetinebiliriz sanırım. Bu fikra üzerinde çeşitli görüşler dile getirildi ve, kanımca, sözleşme tasarısının kesin biçimde kaleme alınması için kurmak niyetinde olduğumuz Komiteye bu işi bırakabiliriz. Böylece, kullanılacak terimlerin uygunluğunu tartışmak için bir fırsatımız daha olur. Ancak, ben de bu fikranın, elimizdeki belgenin özüne değindiğini ve bu özün uluslararası ticaretin basit yararlarının ötesine uzandığını hepimizin kabul etmemiz gerektiğini belirtmek isterim. Kanımca, deyimlerin bir ölçüde genişletilmesi ve, her ne kadar belge açıkça Türkiye'nin güvenliğinden söz etmekte ise de, gerçekte bütün ulus-

ların güvenliğinin söz konusu olduğunun da göz önünde tutulması daha iyi olacaktır. Yazı Komitesinin, bu belgenin metnine son biçimini verdiği sırada, çeşitli görüşleri bağdaştıran bir formül bulabileceği kanısındayım.

Konferans, Başlangıç metnini, yer alan görüş alış-verişini de göz önünde tutmasını isteyerek, Yazı Komitesine göndermeyi kararlaştırdı.

Üçüncü fıkra.

Hiçbir görüş öne sürülmedi.

Birinci Madde.

Hiçbir görüş öne sürülmedi.

KESİM I

Madde 2.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*].– Bu maddenin çok büyük önemi üzerinde hepimizin görüş birliğinde olacağımızı sanırım. Bu sabahki açıklamasında, B. Menemencioğlu, elimizdeki metnin sağladığından çok daha büyük açık-seçiklik getirmişse de, bu açıklamadan sonra bile, bir çok nokta, benim bakımımdan, tüm aydınlığa kavuşmuş olmaktan uzak kalmıştır. Anladığıma göre, B. Menemencioğlu, önce, bu maddede sayılan hizmetler için alınan harçlarda hiçbir arttırma öngörülmediğini söyledi. Ancak, hükümetler değişir ve, sanırım ki, her ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de değişebilir; her ne kadar bugünkü Türk Hükümeti hiç kuşkusuz bu konuda güvence verebilirse de, herhangi bir ülkenin hükümetinin kendinden sonra gelebilecekler adına böyle bir nitelikte söz verebilmesi olanaksız görünmektedir. Bu bakımdan, Sözleşmede, bugünkü Türk Hükümetinin niyetlerinin gelecekte de sürüp gideceği güvencesini verecek bir hükmün öngörülmesi akıllıca bir tutum olur sanırım. Boğazlar'dan geçecek gemilere yapılan hizmetlerden dolayı alınacak harçların, söz konusu hizmetlerin giderlerini karşılamak için gerekli olan ölçüyü aşamayacağına ilişkin bir tümce konulması yerinde olur.

Ayrıca, örneğin, Türk gemileri ile başka bir ülkenin gemilerinden ve Sözleşmeyi imzalamış olmayan ülkelerin gemilerinden alınan harçlar arasında ayırım gözetilmeyeceğini gösteren bir tümcenin de konulması doğru olur. Türk Hükümetinin, giderlerin, bütün ülkelerin gemileri arasında hakgözetirliğe uygun olarak dağıtılmasından yana olduğuna kanım kesindir; böyle olunca, Türk Hükümetinin çıkarları açısından olduğu kadar bizim çıkarlarımız için de, bu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmamanın ve durumu sözleşmenin kendisinde öngörmenin doğru olacağı kanısındayım.

Benzer bir başka nokta üzerinde, bildiğim kadar, bir limanda gerçekten durmaksızın geçip giden gemilere sağlık hizmetinde bulunulması alışkanlığı yoktur. Bana söylendiğine göre, bir limana gitmekte olmayan, transit geçiş yapan gemilerden sağlık hizmeti için harç alman tek yer, Çanakkale Boğazı imiş.

Üstelik, kimi hizmetlerin isteğe bağlı ya da zorunlu olma niteliği konusunda da birtakım kuşkularım var. Örneğin, yedekçiliğin (römorkörcülüğün) isteğe bağlı olacağı açık olmakla birlikte, kılavuzluk için de öyle olacak mı? Kılavuz hizmeti istemeyen gemilere kılavuzluk harcı ödetmek açık bir haksızlık olacağı gibi, güpegündüz, harita üzerin-

de iyice belirlenmiş geçitleri kullanarak geçen, belki de sık sık bu yoldan geçmiş gemilere bu külfeti yüklemek gereksiz görünmektedir.

Bu önerileri, daha ayrıntılı bir inceleme yapılsın diye sunuyorum. Daha az önemi olan noktalar Teknik Komitece incelenebilir; ancak, belki de adı geçen Komitenin, Türk temsilci heyetinden daha geniş bilgi isteyebileceği ve maddeyi Komiteye göndermezden önce, Türk temsilci heyetinin yanıtlayabileceği, daha önemli başka noktalar da bulunabilir.

B. CONTZESCO'nun (Romanya) önerisi üzerine, Konferans, Türkiye temsilcisinin bütün temsilcileri topluca yanıtlamasını *kararlaştırdı.*

B. CONTZESCO (Romanya). – Birleşik-Krallık temsilcisinin çok yerinde görüşlerini az-çok tamamlamak isterim. Bu sabah, sözleşme tasarısını görüşme temeli olarak kabul etme kararını verdiğimizde, 1923 Sözleşmesi metnine başvurmaktan ve bu metinle bize sunulan tasarı arasında karşılaştırmalar yapmaktan kendimizi alıkoymuş olmak istediğimizi sanmıyorum.

Söyleyeceklerimin, gerçekleri saptamaktan çok, soru niteliği vardır. Bunlar, belki de, B. Aras'a, yeni metnin ivedilikle incelenmesi zorunluluğunda kalmamızdan ötürü, bize gerekli görünen birtakım aydınlatmaları Konferansa vermek olanağını sağlıyacaktır.

Tasarının 2. maddesi konusunda şuna dikkati çekmek isterim: Maddede sözü geçen sağlık harcı, 1923 Sözleşmesinde, yapılmış bir hizmet karşılığı olarak düşünülmüş değildi. Gerçekten, bir gemi, transit olarak geçtiği sırada, gemide salgın hastalık yoksa, herhangi bir hastalık olayı yoksa, ve hiçbir hekim çağrılmamışsa, özellikle gemi hiçbir limana uğramadan ve ilgili konsoloslarca vize edilmiş sağlık patentası ile yolculuk etmekteyse, hizmet yapıldığından söz edilemez. Bu yüzden, alınacak hiçbir sağlık harcı da olmamalıdır. Bu anlayışımın doğru olup olmadığını bilmek istiyorum. Doğru değilse, bu konuya ileride döneceğim.

Kılavuzluğa gelince, 1923 Sözleşmesinin ilk maddesi, isteğe bağlı olarak, kılavuzluğu öngörmekteydi. Yeni metinde, bütün durumlarda, kılavuzluk, yapılmış hizmet olarak öngörülmüştür. Bir gemi, bilmediği bir yerden geçerken kılavuz almasının zorunlu olması açıkça bellidir. Ancak, kılavuza gereksinme duymayan ya da özel kılavuzları olan gemiler de vardır.

İkinci fıkrada, ticaret gemileri söz konusudur. Oysa, birinci fıkrada "hastane-gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere", ticaret gemilerinden söz edilmektedir. İkinci fıkrada bu son üç kategorinin sayılmamış olması isteyerek midir, yoksa, yalnız gereksiz bir yinelemeden mi kaçınılmak istenmiştir?

Öte yandan, 2. madde ile 6. madde arasında, gine sağlık denetimine ilişkin olarak çok sıkı bir bağlantı olduğunu da belirtmek isterim.

Bu 5. madde konusunda, transit geçen gemilerle, limana uğrayan, orada bir süre duranlar arasında ayırım gözetilmediğine dikkati çekmek isterim. Bu nedenle, sağlık denetimi bir durumda gereksiz, başka bir durumda anlaşılır görünebilir ve bu son durumda, Türk Hükümetinin gerçekten yaptığı hizmet karşılığı olarak koyabileceği sağlık harcının alınmasını haklı kılabilir. Ancak, biraz ötedeki şu tümce parçası pek açık gelmiyor: "uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde ve bu konuda Türkiye'de yürürlükte olan hükümler". Bu metin parçasında görülen iki deyimin birleştirilmesi, kanımca güç anlaşılabilir. Yalnız uluslararası sağlık kuralları mı söz konusudur? Türk

kuralları, çerçeveyi saklı tutmakla birlikte, bunları değiştirebilir mi? Bu hüküm, hem bizim için hem de herkes için büyük ilgi çekebilecek niteliktedir; hangi yönetim kurallarının yerine getirilmesi gerektiği ve hangi önlem çerçevesinin göz önünde tutulduğu bilinmelidir.

"Bununla birlikte, bu denetim günün her saatında yapılmak gerekecektir" denilen 5. maddenin son paragrafına gelince, bu sınırlamanın, gemilerin geçmesini önlemek için bilerek ve isteyerek mi yapıldığını sormak isterim; böyle bir sınırlama, sözleşmenin başka yerlerindeki hükümlerle –örneğin, gemilerin gündüz ve gece geçişinden söz eden 2. madde ile– çelişki göstermiş olur. Biz, Karadeniz kıyıdaşları için, 5. madde gereğince gece de gemilere gidiş-geliş olanağının bulunup bulunmadığını bilmek önemlidir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkan sıfatıyla bu noktada bir açıklama yapmak isterim. Çalışmalarımıza temel almağa karar verdiğimiz, Türk temsilci heyetinin sunduğu tasarının görüşülmesi sırasında, 1923 Sözleşmesinin maddelerinden, karşılaştırmalar yapmak amacıyla söz edilmesi, yalnız kabul edilebilir değil, son derece yararlıdır da sanırım.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyetinin görüşüne göre, ticaret gemilerinin Boğazlar'dan gidiş-geliş ve geçiş özgürlüğünün tam olması için, bu gemilerin yükümlü bulunacakları harçların ve vergilerin, ilgili maddelerde yer alması gerekecek, aşağıdaki koşullara uyması öngörülmelidir:

1) Bu harçların ve vergilerin, geçen gemilerin istemesi üzerine, bunlara gerçekten yapılmış hizmetlerden birtakımının karşılığı olması;

2) Bunların sınırlandırılmış biçimde sayılı olması, başka bir deyimle, hepsinin önceden saptanmış bulunması ve bilinmesi;

3) Türk bayrağını da kapsamak üzere, bütün bayraklar için eşit olmaları ve sonradan yapılacak her değişikliğin bütün öteki imzacı Devletleri kendiliğinden kapsamına alması;

4) Bu harçların ve vergilerin ölçülü olmaları, gerçekten yapılan hizmetlerle orantılı olmaları;

5) Bu harçlar ve vergiler bakımından, Boğazlar'dan transit geçen ve bir Türk limanına uğrayacak olan ticaret gemileri arasında bir ayırım gözetilmesi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İzlenecek en iyi yöntemin, kurulmasını öngördüğümüz Komiteye ayrıntılı noktaları inceletmek olduğunu sanmakla birlikte, benimsenmesi gerekecek davranış çizgisi konusunda kendisine genel bir görüş vermedikçe, bu Komitenin çalışmalarına girişebileceği kanısında değilim. Bu bakımdan, sanırım ki, Türkiye temsilcisinin yanıtlamasında, özellikle burada değinilen temel ilkelerden sözetmesi çok yararlı olacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyetince bu sabah yapılan konuşmaların tutanaklarda yer alacağını ve yapılacak hizmetlerin ne biçimde göz önünde tutulacağı konusunda gelecek sözleşmenin yorumlanmasına bu konuşmaların yarayabileceğini söyleyerek, Lord Stanhope'un isteğini belki karşılayabilirim. Bu konuda, Hükümetim, bu harçları ağırlaştırmayı hiç düşünmedikten başka, tersine, onları azaltmış bulunmaktadır. Bütün bu maddelerin yalnız transit geçişi amaçladığını belirtirim. Türk limanlarında durma ve bu limanlarda Türk yasalarına göre alınabilecek harçlarla ilgili

herşeyin bu tartışma dışında olduğu açıktır. Bu koşullar içinde, bir ayırım yapmak gerektiğini sanmadık.

Birleşik-Krallık temsilcisi işlem eşitliğine değindi. Tasarının 2. maddesinde yer alan şu deyim isteğini karşılamıyor mu: "bayrak ve yük ne olursa olsun"?

Şimdi, sağlık harcı konusunda Romanya'lı meslekdaşımın isteklerini karşılamağa çalışacağım. Transit geçen gemi uzun bir yolculuk yapar ve, Türkiye'nin kıyıları boyunca giderek, iki boğazdan geçer. Durum bu iken bilinmektedir ki, tıp ve sağlık korunması açısından, bulaşmış *(contaminé)* bir gemi, kıyıları, üstelik kıyıların ötesindeki bölgeleri de bulaştırabilir. Gerekli sağlık önlemlerini alabilmek için, uluslararası uygulamada bütün gemileri denetleyen bir örgüt kurulmasına gidilmektedir. İşte bu örgütün işleyişini sağlamak içindir ki, bütün gemilerin çok küçük bir harç ödemeleri istenmektedir. Nasıl ki her ülkede, bulaşıcı hastalıklarla savaşmada, bütün yurttaşlara, sağlık örgütünün yaşatılmasını sağlayan vergiler ödetilmektedir. İşte bu düşünceyle, hem kendi ülkemizde, hem de komşu ülkelerde bulaşmayı önlemek için, bütün gemilerden önemsiz bir katkıda bulunmalarını istemekteyiz.

Meslekdaşlarım, bu harcın ağırlaştırılmaması konusunda direnmekte elbette haklıdırlar. Bu konuda Lord Stanhope'un görüşüne tümüyle katılıyorum. Türk temsilci heyetinin açıklaması, yorum bakımından değeri olan tutanaklarda yer alacaktır. Alınacak çok küçük harç, gerçekten yapılacak hizmetlerin karşılığı olacaktır. Kaldı ki, harçları % 25 indirdiğimiz de bilinmektedir ve bu sabah yapılan açıklamalarla, Türkiye, bunları arttırmamayı üstlenmektedir.

Bugünkü kaleme alınış biçimiyle kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) konuları çok açık değildir; daha doğrusu, bunlar, Türkiye'nin değerlendirmesine bırakılmaktadır.

Şunu düşünmekteydik: Kılavuzluğun zorunlu olması gereken durumlar vardır; örneğin, savaş sırasında ya da birtakım önlemlerin alınması gereken zamanlarda, durum böyledir. Bu gibi durumlarda, istense bile, gemileri tehlikeye sokmamak olanağı yoktur. Bu konunun Teknik Komitece incelenmesi gerektiği kanısındayım.

Tasarının 5. maddesinde "gün" deyimini kullanırken, günün yirmi-dört saatten oluştuğunu düşünmüştük.

Bulgar meslekdaşımın "yapılan hizmetler"e ilişkin sorularına, herkes için ve bayrak ne olursa olsun, işlemin eşit olacağını söylemekle karşılık vermiş olduğumu sanıyorum.

Öngörülen harcın ölçülü olduğunu düşünüyoruz ve bu sıfatın kullanılmasının nedeni budur.

"Bayrak ne olursa olsun" deyimi, bütün dünya için işlem eşitliği olacağını gösterir.

B. Başkan ve sevgili meslekdaşlarım yeterli buluyorlarsa, şimdilik verdiğim bu açıklamalarla yetineceğim.

B. CONTZESCO (Romanya).– B. Aras'ın bize vermek inceliğinde bulunduğu açıklamalar için gönül borcu duymaktayım. Bu açıklamaları birçok noktalar için yeterli buluyorum. Sağlık harcı konusunda yeniden söz alma cesaretini gösteriyorsam, yapılmış hizmet kavramının bu hizmetin yapılmasının gerekli olduğu düşüncesi ile birleştirilmesi gerektiğini sandığım içindir. Bir gemi, transit olarak, durmadan ve içinde Paris ve Venedik Sağlık Sözleşmeleri uyarınca yapılmış ya da yapılacak resmî açıklamalara göre, hasta bulunmadan geçiyorsa, bir metinde öngörüldüğü için bunlardan harç al-

mak, ne yazık ki ödeyecek başka ve oldukça yüksek harçları olan bu gemilere biraz pahalı gelebilir. Bu sözleri size söyleyen, hem bu harçlara karşı çıkmış hem de Avrupa ve Tuna Komisyonunun hazırladığı ve oldukça yüksek harçlar öngören hükümleri imzalayan kişilerden biridir. Bu harçlara karşı çıkmaya ara vermedim ve sonunda, bunları, başka çıkar yol kalmadığı için onayladım. Sizi kesinlikle inandırmak isterim ki, komisyon, kaçınılabilecek hiçbir hizmetten para almamaktadır.

Sağlık harcı konusunda, bir geminin kaptanına, gemisi bulaşmış bir limana uğramamış ise ve bu yüzden sözünü ettiğim tatsız işleme katlanmasına hiçbir gereksinme yoksa, "Şurada durun! Geminizi asalaklardan (parazitlerden) temizlemek niyetindeyim" diyemem ki.

Bu yüzden Romanya temsilci heyeti, Türk temsilci heyetinin açıklamalarında, sağlık harcının alınacağı durumlara ilişkin olarak, daha somut güvenceler bulmaktan çok mutlu olacaktır.

B. NEİCOFF (Bulgaristan).– Paris'te 21 Haziran 1926'da imzalanan Uluslararası Sağlık Sözleşmesinin 52. maddesi şöyle demektedir: "Hükümetler kendi ülkelerinin limanlarında ya da kıyılarında durmaksızın karasularından geçen gemilere herhangi bir sağlık yoklaması yapmaktan kaçınacaklardır."

B. ARAS (Türkiye).– Bulgar meslekdaşımın sözünü ettiği uluslararası Sözleşmeyi şu nedenle onaylamadık: Sözü edilen bölge öylesine büyüktür ki, gerçekte, bir kaç millik bir karasuları söz konusu değildir; gemiler, Türkiye'nin kendi sularından, saatler boyunca değil, günler boyunca geçmektedirler. Bilimsel bir gerçektir ki, bir gemi bulaşmış ise, gidiş-gelişleri kıyıları, üstelik ülkenin geri kalan kesimlerini bile bulaştırabilir. Bu, bütün salgın hastalıklar komitelerince kabul edilmiştir. Biz, belgelerini görmek için bütün gemileri ziyaret edebilmeyi istiyoruz; çünkü, bu yapılmazsa, bu gemilerin bulaşmış olup olmadıklarını anlayabilmek güçtür. Bu yoklamayı (ziyareti) geminin ve genellikle deniz ulaşımının zarara uğramamasını sağlayacak bir hızla yapmayı üstlenmekteyiz. Bu amaçla, son derece çabuk çalışan bir servis de kurduk. Boğazlar Komisyonu, pek çok kez, bu hizmetlerin çok memnunluk verici olduğunu saptamıştır.

Bütün gemiler söz konusu harcı ödeyecek olurlarsa, bu hizmetin kurulması için gerekli olan katkıları en küçük düzeyde kalacaktır. Bulaşmış bir tek gemi, alınacak önlemlerin giderlerini karşılayamaz. Böyle bir ödeme, tek bir gemi için ya olanak dışı ya da çok yıkıcı olur.

Şunu da eklemek isterim ki, kendi öz çıkarlarımız, harçları yükseltmemeği ve transit ticaretini ağırlaştırmamayı ya da güçleştirmemeyi gerektirmektedir. Bu, bizim için, hem ticaret hem de güvenlik açılarından önemlidir. Gerçekten, bu ticaretten herkes yararlanmaktaysa, yeni bir güvenlik güvencesi sunulmuş demektir.

Böyle olunca, ilke açısından, tam bir görüş birliği içinde bulunmaktayız. Uygulamada, birtakım zorunluluklar, çok ölçülü bir özveride bulunulmasını istememizi gerektirmektedir. Tek istediğimiz, bu özverinin, söz konusu zorunluğun sınırlarını aşmamasıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*].– Çalışmalarımızın bu aşamasında, görüşmeleri genel oturumda sürdürmeğe yer olmadığını anımsatmak isterim. Burada hazır bulunan temsilcilerin, yaptığımız bu ön-incelemelerden sonra, bu konuların teknik yönlerini tartışabilecek durumda olduklarını sanmıyorum. Bu sorunları, tutanaklara dayanarak görüşmelerin tam kapsamını, üzerinde görüş ayrılıkları beliren noktaları saptayabilecek

olan Komiteye göndermek daha iyi olacaktır; Komite, bir limanda durmaksızın karasularından geçen bir gemiye sağlık yoklaması (ziyareti) yapma hakkı gibi, Sağlık Sözleşmesi imzalandığı sırada uzun uzun tartışılıp sonuca bağlanan konuları çözebilecektir. Komite bir anlaşma tabanı bulmak üzere bu konuları inceledikten sonra, üzerinde bir karar alınmamış olan noktalara ilişkin olarak burada yeniden görüşmede bulunulabilir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Çalışma yöntemi konusunda Başkanın önerisini bütün gücümle destekliyorum. Bu konuların genel oturumdan çok, bir alt-komitece daha yararlı biçimde incelenebileceği kanısındayım. Başkan gibi ben de, bu konunun bir ön-inceleme için bir komiteye gönderilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum; komite bir anlaşmaya varamayacak olursa, sorunu Konferansa geri gönderebilecektir.

Konferans, Başkanın önerisini kabul etti ve 2. maddenin Teknik Komiteye gönderilmesini kararlaştırdı.

Madde 3.

B. CONTZESCO (Romanya) – Aynı durum az-çok burada da kendini göstermektedir. Hiç kuşkusuz, 2. madde şu ya da bu yönde düzeltilecek olursa, 3. maddeye de benzer değişiklikler getirilmesi gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Tasarının 3. maddesinin kaleme alınış biçiminin, 2. maddede yapılacak değişikliklere bağlı olduğu bir gerçektir.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Tasarının 3. maddesinin ikinci fıkrası, Milletler Cemiyeti Üyelerinin, Misak'dan doğan yükümlülüklerine ilişkindir. Sözleşme tasarısı gözden geçirildiği zaman, sık sık buna değinildiği görülmektedir. Yazı Komitesi sözleşmeyi bütünü ile gözden geçireceği zaman, şimdiki tasarıda olduğu gibi birçok vesilelerle bu yükümlülüklerden söz etmektense, Milletler Cemiyeti Üyelerinin üstlendikleri yükümlülüklerin tümünün tek bir maddede öngörülmesi bence daha iyi olur.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Tasarının 3. madde 2. fıkrasına ilişkin olarak, Bulgar temsilci heyeti, tasarının, Boğazlar'dan özgürce geçiş rejimi ile, Milletler Cemiyeti'nin Misak gereğince alabileceği bir kararının Türkiye için doğurabileceği yükümlülükler arasında eşgüdüm sağladığına dikkati çekmek istemektedir. Bulgar temsilci heyeti, bu eşgüdümün, yalnız 3. maddenin 2. fıkrasında olduğu gibi, geçiş özgürlüğünü sınırlandırıcı yönden değil, aynı zamanda, Milletler Cemiyeti'nin bir kararı gereğince, bir saldırı eylemininin, tasarıda öngörülenden daha büyük tonajda gemilerin geçmesini zorunlu kıldığı durumlarda, daha yüksek bir tonaja geçiş hakkı tanımak biçiminde, genişletici yönden de sağlanması gerektiğini belirtmektedir.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilcisinin tümüyle haklı olduğunu sanıyorum. Milletler Cemiyeti Üyelerinin yükümlülükleri ile, bundan doğan sonuçlar bir tek maddede gösterilebilir.

Bulgaristan temsilcisinin öne sürdüğü görüşlere gelince, şuna dikkatini çekmek isterim: Burada söz konusu olan, yalnız ticarettir ve bunda hiçbir tonaj sınırlandırması yoktur. Sınırsız olduğuna göre, tonajı arttırma olanağı da yoktur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Gerçekten o kanıdayım ki, bir sözleşmenin birçok yönlerine değinen bir yükümlülük ele alındığında, genellikle uygulanacak yöntem, bundan bir tek maddede söz etmektir. Çalışmalarımızı bitirdiğimizde alacağımız kararın böyle

olması olasılığı varsa da, şu anda bir önyargıya varmanın, bu yola gidilirse ortaya çıkarabileceği güçlükler yüzünden, doğru olmayacağını sanıyorum. Böyle olunca, Yazı Komitesinin dikkatinin bu noktaya çekilmesini ve tasarıya son biçimiyle hazırlarken bunu göz önünde tutmasının istenmesini öneriyorum.

Başkan-Yardımcısı, 3. maddede kullanılan "tarafsız" *(neutre)* teriminin, tasarının son biçimini saptamakla görevli komitece incelenmesi gerekeceğine dikkatimi çekmiş bulunmaktadır. Bu terim, Briand-Kellogg Misakı'nın imzalanmasından önce kaleme alınmış bulunan Lozan Andlaşmasından aktarılmıştır; bu konuda kişisel bir görüş öne sürecek durumda olmamakla birlikte, bugünkü koşullar içinde bunun kullanılmasının doğru olup olmayacağı kuşkulu sayılabilir. Bu konuya da Yazı Komitesinin dikkatinin çekilmesini öneririm.

Konferans, 3. maddenin Yazı Komitesine gönderilmesini kararlaştırdı.

Madde 4.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bay Başkan, komitede görüşülebilecek konuların, daha baştan, genel oturumda görüşülmesi yolunda bu sabah bize tanımış olduğunuz hakkı kötüye kullanmak istemiyorum. Bu bakımdan Yugoslavya temsilcisiyle aynı görüşteyim ve ayrıntıya ilişkin bir konuya değineceğim için kendisinden önceden özür dilerim.

1923 Sözleşmesinin 2. maddesi Ekinin 1. paragrafının *(c)* fıkrasında şöyle denilmektedir: "gemi ya da uçak düşmana yardım etmiyorsa". Uçak konusunu, şimdiki görüşmenin dışında kaldığı ve ticaret gemiciliği kesimine konmaması gerektiği için, bir yana bırakacağım. Bununla birlikte, biraz daha ileride şöyle deniliyor: "bunlar özellikle düşmana savaş kaçağı, düşman birlikleri ya da düşman uyrukları taşıyarak". Bu son tümce parçası yeni metinden çıkartılmıştır. Yeni metin, gerçekten, şöyledir: "Savaş zamanında, Türkiye savaşansa [muharipse], tarafsız ticaret gemilerine, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, geçiş özgürlüğü tanınacaktır." Bu yeni metin daha mı açık görünecektir, bilemiyorum; ne olursa olsun, düşmana ne biçimde yardım edilmeyeceğini öğrenmek isteyenlerin incelemelerine daha elverişli olup olmadığını bilmiyorum. Bu konu açıklığa kavuşuncaya kadar, eski metnin, biraz belirsiz olmakla birlikte her sözleşmede kullanılan bir deyim olan "özellikle" (*notamment*) deyimini içerse de, her bakımdan yerinde olduğunu sanıyorum. Herhalde, eski metin biraz daha açık seçikti. Korkarım ki, B. Aras, böyle davranılmakla ileride karışıklıklar ya da tartışma konuları çıkmayacağı yolunda bize güvence veremeyecektir.

İkinci fıkraya gelince, savaş durumunda, Türkiye de savaşansa, izlenecek yolu Türkiye'nin göstermesi çok doğaldır. Şu var ki, metin, Boğazlar'dan geçişin "gündüz" yapılacağını öngörmektedir. Bu kısıtlamanın nedenleri bulunduğunu kabul ediyorum; gerçekten, mayınlanmış bir deniz yolundan geçmekte güçlükler vardır. Ancak, bu kısıtlama üzerine gine de dikkatinizi çekmek istedim; çünkü, şimdiye kadar bu metin, "gündüz ve gece" diyen 1923 Sözleşmesi Ekinin 1. paragrafının *(b)* fıkrasına uymaktaydı. Belki de Türk temsilcisi, bize, Hükümetinin, 4. maddenin ikinci fıkrasına gerçekten kısıtlayıcı bir nitelik vermek isteyip istemediğini açıklayabilir.

B. ARAS (Türkiye). – Gerçekten, niyetimiz kısıtlamadır. Geceleyin, geçmek isteyen gemiler için olduğu kadar, Türkiye'nin kendi güvenliği için de tehlike olabilir. Kaldı ki, bu maddede, açık olduğu kadar gerçekçi bir yazış biçimi önermek istedik. Bir ülke savaş durumunda olunca, herşeyden önce bu savaşı kazanmağı düşünür. Türkiye

açısından, bir savunma savaşından başkasını düşünmek olanağı yoktur. Türkiye, ancak saldırıya uğrarsa savaşa girebilir. Biz savaş durumunda bile, olabildiğince özgür bir ticaret sağlamağa çalıştık; ancak, Boğazlar'ın, Türkiye'nin göstereceği yoldan geçilebileceğini belirttik. Elden geldiği ölçüde açıklık vermiş olmak için şunu da belirteyim ki, bu yol, tek bir çizgi olmayacaktır; tersine, gösterilecek yol, her iki günde bir, üstelik her gün, ve üstelik günde birkaç kez değiştirilecektir; çünkü, yalnız bir çizgi gösterilecek olursa, pek çabuk öğrenilebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İleri sürülen noktaların daha çok yazılış biçimiyle ilişkisi olduğu kanısındayım ve bunları Yazı Komitesinin incelemeğe çağrılmasını öneriyorum.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – "Bu gemilere, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla" diyen tasarının 4. maddesinin birinci fıkrasıyla, "gemi ya da uçak, özellikle düşmana savaş kaçağı, düşman birlikleri ya da düşman uyrukları taşıyarak yardım etmiyorsa" diyen [1923 Sözleşmesi] Ekinin 1. paragrafının *(c)* fıkrası arasındaki kaleme alış başkalığını belirtmek isterim. Eski metindeki sayımın sınırlandırıcı olmadığı, "özellikle" zarfının kullanılmasından bellidir. Bu bakımdan, "düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri" demek, bize daha basit göründü.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Doğru anlıyorsam, her iki durumda da amaç aynıdır: Düşmana yardım edilmemesi gerekmektedir. Kanımca burada söz konusu olan, hangi sözcüklerin kullanılacağı sorunundan başka bir şey değildir.

Konferans, 4. maddeyi Yazı Komitesine göndermeyi kararlaştırdı.

Madde 5.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferansın, 5. maddeyi, daha önce, 2. maddenin görüşülmesi sırasında ele almış bulunduğunu ve birincinin kaleme alınışının, ikinci konusunda alınacak karara bağlı olduğunu anımsatırım.

B. ARAS (Türkiye). – "Günün her saatında" derken, hiçbir kısıtlama niyetimiz bulunmamaktadır. Bu, sağlık denetiminin gündüz ve gece, gemilerin hizmetinde olacağı anlamına gelmektedir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Bir temsilci heyetinin burada birtakım konuları öne sürmesinin, bunları Teknik Komite önünde öne sürmesine engel olmayacağını düşünmekteyim. Doğru düşünüp düşünmediğimi öğrenmek istiyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Temsilci heyetlerinin bu bakımdan tam bir özgürlükleri vardır. Tasarının 5. maddesi üzerinde başka gözlemler yoksa, I. Kesimin bir ilk incelemesini böylece tamamlamış olduğumuzu saptayacağım.

Konferans, 5. maddeyi, 2. madde açısından incelenmek üzere, Teknik Komiteye göndermeyi kararlaştırdı.

15. Yöntem.

Karşılıklı görüşler belirtildikten sonra, Konferans, kendi oturumları ile, isteyen bütün temsilci heyetlerinin kendilerini temsil ettirebilecekleri Teknik Komitenin oturumlarının ard arda sırayla yapılmasını *kararlaştırdı.*

Gelecek genel oturum, 24 Haziran Çarşamba günü saat 10.30 da yapılacaktır. Teknik Komite, ilk oturumunu öğleden sonra yapacaktır.

16. Basına bildiri.

Basına bildiri tasarısı okundu ve birtakım değişikliklerle *kabul edildi.*

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Çarşamba, 24 Haziran 1936, saat 10.30

Başkan: B. S. M. BRUCE

17. Yeni-Zelânda'nın Londra'daki Yüksek Komiserinin bildirisi.

BAŞKAN, Yeni-Zelânda'nın Londra'daki Yüksek Komiseri Sir James Parr'ın kendisine gönderdiği bir mektubu okuttu.

Bu mektup şöyledir:

[*Çeviri*]

"Yeni-Zelânda Dominionundaki Majesteleri Hükümetinin, Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesini görüşmek amacıyla 22 Haziranda Montreux'de toplanacak olan Konferansda kendisini temsil ettirmek niyetinde olmadığını size bildirmekle onur duyarım. Üstelik, Hükümetim, bu Sözleşme gereğince elde etmiş olabileceği bütün haklardan vazgeçtiği gibi, bu Konferansda Sözleşme hükümlerinin kaldırılması ya da değiştirilmesi konusunda verilecek kararlara da hiçbir karşı çıkışı olmayacaktır."

Yeni-Zelânda'nın Londra'daki Yüksek Komiserinin bildirisi kaydedilmiş oldu.

18. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) incelenmesi.

KESİM II
SAVAŞ GEMİLERİ VE YARDIMCI GEMİLER

Madde 6.

Birinci fıkra.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Karadeniz'in dışındaki Devletlerle bu denize kıyıdaş Devletler arasında bir ayırım gözetmek gereğini dile getirmiş olduğum ilk söylevimde de belirtmek fırsatını bulduğum gibi, 6. maddeyi ufak değişikliklerle kabule hazırım. Bunun sonucu olarak, "yardımcı gemiler" sözcüklerinden önce "Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin" denmesini, ve denizaltılar için yapılan kuraldışılığa uçak-gemilerini de koyarak, metni şöyle değiştirmeyi öneriyorum: "denizaltılarla uçak-gemileri dışında."

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Tasarının 6. maddesinin bu fıkrasını tartışmak benim için oldukça güçtür. B. Litvinoff'un önerisi, 6. maddenin tümünü etkileyen çok önemli bir ilkeyi ön plâna çıkarıyor; ben de, 6. maddeye ilişkin olarak, birtakım genel düşüncelerimi sunmak istiyorum; çünkü, bu düşüncelerimin, bu soruna olduğu kadar, maddenin geri kalan parçasına da uygulanacağını sanmaktayım.

Lozan Konferansında temel iki ilke üzerinde anlaşmaya varmıştık: 1) Boğazlar, uluslararası iki deniz arasında uluslararası bir geçit yolu oldukları için, her ulusun

deniz kuvvetlerini buradan geçirme hakkı olduğu; 2) Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliğinin korunması bakımından, hiçbir ulusun Karadeniz'e, bu deniz kıyıdaşı Devletlerin en güçlü donanması olanınkinden daha önemli bir deniz filosunu göndermeğe hakkı bulunmadığı. Bunun sonucu olarak, bir yandan Karadeniz'e giriş özgürlüğü, öte yanda da, bu denize kıyıdaş Devletlerin güvenliği sağlanmış oluyordu. Her iki yandan da, genel bir ilke karşılıklığı vardı.

Üzerinde durulması gereken bir nokta da şuydu: güvenlik esnekliğe kavuşturulmuş olduğu için, daha sağlamlaştırılmıştı. Amerika'lı dostlarımızın dedikleri gibi, "endaze" (*aune, ell*) esnekleştirilmişti. Bundan önceki Konferansda şunun üzerinde anlaşmaya varılmıştı: Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin güçlü bir donanması varsa, Karadeniz'e güçlü bir donanma gönderilebilecektir; ancak, Karadeniz kıyıdaşı Devletlerin en güçlüsünün donanması güçsüz ise, başka bir Devlet de bu denize ancak güçsüz bir donanma gönderebilecektir.

Bize sunulmuş olan önerilerde, bu ilkeler ortadan kalkmış bulunmaktadır. En başta, endaze esnekliğini yitirmektedir; Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden herhangi birinin kuvveti ne olursa olsun, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan herhangi bir ulusun bu denize gönderebileceği kuvvetin belirli bir sayı ile sınırlandırılması ve bunun sonucu olarak da, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güçlü ya da güçsüz olmasının, Boğazlar'dan bu denize gönderilebilecek donanmaların ne artması ne de eksilmesi sonucu vermesi öneriliyor. Aslında daha da büyük olduğunu sandığım, bir başkalık da şudur: Bir yandan Karadeniz'e doğru geçişte ve geçiş özgürlüğünde, öte yandan da güvenlik arasında bir karşılıklılık (mütekabiliyet) olacağına, Karadeniz'e doğru giriş özgürlüğü, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çıkış özgürlüğünden başkalaştırılmış olmaktadır. Bunlar çok önemli ve bu Konferansın görüşmesini beklediğimiz önerileri tümüyle altüst eden noktalardır; ayrıca, bu noktalar, Lozan Sözleşmesindeki hükümlerden de ayrılmaktadır. Hem karşılıklılık (mütekabiliyet) yok olmuş, hem de esnek endaze ortadan kalkmıştır. Söylemeğe gerek yoktur ki, ben ve temsilci heyetimiz Montreux'ye geldiğimizde, bu öneriler bizim için beklenir şeyler değildi; bu yüzden, sorunu tümüyle Hükümetime bildirerek, yönerge (tâlimat) istemek zorunda kaldım. Bu yönergeleri bugünkü oturumdan önce alabileceğimi umut ediyordum; üzülerek söylemek zorundayım ki, bu yönergeler henüz gelmemiştir; böyle olunca da, şu anda önerilerin görüşülmesine etkin bir biçimde katılacak durumda değilim. Yapabileceğim tek şey, burada görüşülmesini beklediğimizden böylesine değişik öneriler içeren 6. madde tasarısının tümü üzerinde tutumumu saklı tutmaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Lord Stanhope'un ileri sürdüğü görüşlerin, 6. maddenin tümünü mü, yoksa şimdi sunulan görüşleri mi kapsadığını bilmiyorum; ne olursa olsun, ben, kendi açımdan, Lozan'da kabul edilmiş ilkelerden hiçbirini değiştirmek niyetinde değilim.

Lozan Konferansında, Karadeniz'in özel durumu yüzünden, bu denizde yabancı gemilerin varlığının sınırlandırılması gerektiği ilkesinin kabul edildiği, sanırım herkesce bilinmektedir. Bununla birlikte, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin savaş gemilerine hiçbir sınırlama konulmamıştı ve bu savaş gemileri başka denizlerde sefer yapmak için, Karadeniz'den çıkmakta tüm özgürlüğe sahiptiler; böyle olunca, benim söylediklerim de bu ilkeyi değiştirmemektedir.

Mantık açısından, benim değiştirme önerim, hele 6. madde tasarısının başlangıçı Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin limanlarına yapılacak ziyaretlere değindiğine göre, tümüyle haklı bir temele dayanmaktadır. Burada, Karadeniz ülkeleri donanmalarının

söz konusu olmadığı bellidir; çünkü, bu donanmalar Karadeniz'e kıyıdaş başka ülkelerin limanlarını da ziyaret edecek olsalar bile, Karadeniz'den çıkmamaktadırlar ve Boğazlar'dan geçmeleri de söz konusu değildir. İşte, "Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin" sözcüklerinin konulmasını önerişimin nedeni budur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 6. madde hükümlerinin önemli ilke sorunları ortaya çıkarabileceği kuşkusuzdur; kimi hükümetlerin yönergelerinin temsilci heyetlerince istenmesi de gerektiğine göre, çeşitli noktaların incelenmesini ertelememiz zorunlu görünmektedir. Ancak, şunu da belirtmek isterim ki, bu giriş fıkrasında sözü edilen ziyaretler, basit nezaket ziyaretleridir. Açıkça belirtilmiş olmamakla birlikte, bu ziyaretlerin Karadeniz'de yapıldığı da besbellidir ve Konferansın bu konuda varabileceği görüş saklı kalmak koşuluyla, sözünü ettiğim daha geniş kapsamlı sorunların bu ilk fıkrada ortaya çıkacağını sanmıyorum. Bununla birlikte, 6. maddenin, Karadeniz'in içinde ya da dışında, yalnız nezaket ziyaretlerini öngördüğü kabul edilince, bu ziyaretlere hangi temel üzerinde izin verileceğinin, çok güçlük çıkarmadan düzenlenebilmesi olasılığı vardır. Böyle olunca, her ne olursa olsun temel bir ilke ortaya çıkacak olursa, maddenin herhangi bir parçasına geri dönebilmek hakkımız saklı kalmak koşuluyla, maddenin tümünü, bir anlaşma temeli bulabilmek için incelememizi öneriyorum.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu maddeyi, ortaya büyük ilke sorunları çıkarmayan ikinci derecede önemli bir madde saymakta biraz güçlük çekmekteyim. Karadeniz'e doğru savaş gemilerinin geçişlerini, bu maddenin, yalnız nezaket ziyaretleriyle sınırladığını, Konferans saptamakta olsa gerek. Oysa, geleceğin bize neler sakladığını önceden bilmek çok güçtür; böyle de olsa, daha şimdiden kolluk (polis) önlemleri almak amacıyla yapılacak ziyaretler olasılığı aklıma gelmektedir. Örneğin, son günlerde İngiliz basınında, küçük bir balıkçı teknesinin, Kuzey Denizi'nde avlanacak yerde, Afrika kıyılarını izleyerek Okyanus'u aştığını ve Güney Amerika'ya uzandığını ve bu tekneyi geri dönüp kendi işini görmeğe zorlamak gerektiğini yazdılar. Karadeniz'de de böyle olaylar meydana gelir mi, bilemiyorum; ancak, meydana gelmeyeceğini kim öne sürebilir?

Çok daha geniş bir başka ilke de ortaya çıkmaktadır. Gerçekten Karadeniz uluslararası bir deniz sayılıyorsa –Hükümetimin savunacağı görüşün de bu olacağını sanıyorum– daha maddenin eşiğinde, savaş gemilerinin Karadeniz'e girişlerinin nezaket ziyaretleri yapan gemilere sınırlandırılacağını söylemek, işi biraz aceleye getirmek olur. Karadeniz uluslararası bir deniz ise, bir donanmaya bağlı gemilerin bu denizde neden talim yapamayacaklarını, bayraklarını gösteremeyeceklerini, v. b., anlayamıyorum. Böyle olunca, bu sınırlandırmanın ortaya çıkardığı sorun çok önemlidir; çünkü, Karadeniz'e giden gemilere, Karadeniz'den gelip başka yerlere giden gemilere uygulanandan ayrı bir rejim mi uygulanacaktır?

B. SATO (Japonya). – Konferans, Boğazlar'dan geçecek savaş gemilerinin en yüksek toplam tonajını 14.000 ton olarak saptamağa ve Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin en yüksek toplam tonajını da 28.000 ton olarak saptamağa karar verecek olursa, Hükümetim, savaş gemilerinin Karadeniz'e girişleri konusunda birtakım sınırlamalar kabule hazırdır. Bununla birlikte, Hükümetim, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler donanmalarının çıkışlarına da benzer sınırlamalar uygulanması koşuluyla, buna razı olacaktır. Bu koşul, kanımca, hakgözetirliğe uygundur. Demek oluyor ki, Konferans, Akdeniz'den gelen savaş gemilerinin geçiş özgürlüğünün, yalnız sözü geçen yabancı gemilerin nezaket ziyaretleri durumlarıyla sınırlandırıldığına ilişkin 6. maddenin 1. paragrafı hükmü-

nü kabul edecek olursa, aynı hükmün, Boğazlar'dan geçecek olan Karadeniz Devletleri donanmaları için de geçerli olması gerektiği konusunda karara varmalıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birçok temsilci heyetleri yönergeler (tâlimat) beklemekte olduklarına göre, 6. madde konusunda herhangi bir sonuca varabileceğimizi sanmıyorum. Bu koşullar altında, en iyisi, bu maddeyi ertelemektir. Tasarının tümünü inceledikten sonra, çeşitli hükümlerine ilişkin olarak temsilci heyetlerinin görüşlerini öğrenebildiğimiz zaman, çabalarımızı üzerinde toplamamız gereken noktaların hangileri olduğunu da bilmiş olacağız.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – 6. maddeyi şimdilik ertelemeyi ve büyük sorunlara, temsilci heyetleri Hükümetlerinden bekledikleri yönergeleri aldıktan sonra değinmeyi kabul ediyorum.

Bu akıllıca, kaldı ki kaçınılmaz bir yöntemdir. Bununla birlikte, ben, sözleşme tasarısının bu ilk okunuşunu bir görüş alış-verişi vesilesi sayıyorum ve bu bakımdan, Birleşik-Krallık ve Japonya temsilcilerinin görüşlerini bildirmiş olmalarından dolayı kendilerine gönül borcu duyuyorum. Öteki temsilci heyetlerinin aynı şeyi yapmalarından mutluluk duyacağım.

Ben de aynı açık yüreklilikle davranacağım ve, her ne kadar tartışmalara hemen girmeyeceksek de, büyük sorunlara ilişkin görüş biçimimi açıklayacağım; ancak, öne sürülen görüşler henüz belleklerimizde bütün tazeliği ile dururken, hemen belirteyim ki, Karadeniz'le coğrafya bakımından aynı durumda olan bir başka deniz bulunmadığı gerçeği görmezlikten gelinemez. Baltık Denizi ya da Akdeniz, Karadeniz'le coğrafya açısından aynı durumda olsalardı, Karadeniz Devletleriyle dünyanın öteki Devletleri arasında hak eşitliği olmasına karşı çıkmazdım; ne var ki, durum böyle değildir. Akdeniz, kapalı bir deniz değildir; bu denize iki ucundan da girebilirsiniz; başka denizler için de böyledir. Oysa, Karadeniz'e girmek istiyorsanız, ancak belirli bir amaçla girmek istemektesiniz. Bu amaç, ziyarette bulunmak da olabilir, güç durumda kalmış bir Devletin yardımına, Milletler Cemiyeti'nin bir kararının uygulanmasını sağlamak üzere, gitmek de olabilir. Ben, yabancı gemilerin Karadeniz'e girebilmeleri için, başka bir yasal amaç düşünmekte güçlük çekmekteyim. Daha uzak bölgelere erişebilmek için geçilmesi gereken denizlerin durumuysa tümüyle başkadır. Bu gibi durumlarda, sınırlandırma düşünülemez. Böyle olunca, Karadeniz donanmaları neden kısıtlanmak istensin?

İngiliz temsilci heyeti, bundan böyle, nezaket ziyaretleri dışında, hiç bir savaş gemisinin hiçbir denize girmemesi gerektiği önerisinde bulunsaydı, böyle bir ilkeye hiç de karşı çıkmazdım. Bunun olanak dışı olduğu açıkça bellidir ve işte bu nedenledir ki, Karadeniz için bir kuraldışılık öngördük. Silâhlı kuvvetlerin eylemini sınırlandırabilirsek, bunu niçin yapmayalım? Bunu barış yapıtının bir parçası olarak görmekteyiz, başka bir düşüncemiz de yoktur.

Japonya temsilcisi, sınırlandırmanın Karadeniz Devletlerine de uygulanması koşuluyla, hiçbir sınırlandırmaya karşı çıkamayacağını bildirmiştir. Kesinlikle ne demek istemektedir? Sovyet donanması Akdeniz'e gitmek üzere Karadeniz'den çıkarsa, Akdeniz'de ancak onbeş gün kalabileceği, sonra da Kradeniz'e dönmesi gerekeceği görüşünde midir? Ya da, ona göre, bu donanma, başka bir Sovyet limanına gidebilecek midir? Biz, kesin bir amaç belirlemeden yer değiştirecek değiliz; bu da ya bir ziyaret, ya kendi ülkemizin başka limanlarına gitmek için olacaktır ki, bir çeşit sınırlandırmayı

kapsamaktadır. İstediğimiz, savaş gemilerinin yer değiştirme amaçlarının tanımlanmasını olabildiğince sıkıya bağlamaktır.

Şimdilik bu nokta üzerinde daha çok durmayacağım; ancak, herhangi bir görüş alış-verişi sırasında, ikinci derecede sorunlar üzerinde karara varma olanağı belirecek olursa, bunu yapmakta yarar olacağı görüşündeyim. Örneğin, 6. maddenin birinci paragrafında öngörülen kuraldışılığın uçak-gemilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesine ilişkin değişiklik önerimin kabul edilmesi olanağı belki de ortaya çıkabilir. Bu noktaya bir karşı çıkış yoksa, belki de bu değişiklik kabul edilmiş sayılabilir ve bu konuya bir daha dönmemiz gerekemez.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Biraz önce değinilip geçilen ve üzerlerinde önemli temsilci heyetlerinin Hükümetlerinden yeterli yönergeler (tâlimat) almadıklarını söyledikleri, son derece ciddi ilke sorunları yanı sıra, bir de, daha şimdiden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği sayın temsilcisinin uçak-gemileri için yaptığı üzere, birtakım gemi sınıflarının eklenmesi ya da çıkarılması gibi konular ortaya atılacak olursa, savaş gemilerine uygulanan kuralların yardımcı gemileri de kapsayacak biçimde genişletilmesi konusuna ilişkin olarak, Hükümetimin en kesin bir çekincesini bildirmekliğim gerekmektedir.

Yardımcı gemiler, Teknik Komisyonun görüşmelerine herhalde konu olacaktır; ortaya çıkacak sorunlar çok değişik yorumlara yol açabileceği için, bu görüşmelerin çok açık-seçik olmaları gerekecektir. Son Londra Andlaşması, yardımcı gemilerin bir tanımını yapmışsa da, bu tanım, kuşkusuz, ancak adı geçen andlaşmayı imzalayanlar için geçerlidir. Sözleşme metninde "yardımcı gemiler" genel deyimi bırakılacak olursa, yeniden söylüyorum, Hükümetim şimdiden en kesin bir çekince öne sürmek zorunda kalacaktır. Hükümetimin görüşüne göre, hiç değilse genellikle kullanılan deyim olarak, ve yineliyorum, Teknik Komitenin seçeceği tanım saklı kalmak üzere, yardımcı gemilerde savaş gemilerindeki niteliklerden hiçbiri yoktur; yardımcı gemiler silâhsızdırlar ve kimi ülkelerde –örneğin benim ülkemde – birtakım maddelerin taşınmasında ticaret gemisi görevi yapmaktadırlar. Böyle olunca, bir aylık önbildirim zorunluğunun ya da öteki kısıtlamaların, tıpkı I. Kesimde sözü geçen her zamanki ticaret gemilerine de olduğu gibi, uygulanmaması gerekir.

Yardımcı gemilere, insan ya da eşya taşıt gemisi niteliği tanınıyorsa, bunların savaş gemileriyle aynı tanımlama içinde, aynı başlık altında bile, bir arada tutulamayacağı hemen ortaya çıkar. Böylece, Karadeniz'e savaş gemilerinin girişlerinin nezaket ziyaretleriyle sınırlandırılması yolundaki bu görüş, petrol ya da herhangi başka bir madde taşıyan yardımcı gemiler düşünülünce, büsbütün gülünç görülebilir.

Böyle olunca, bu görüşmelere ağırlığını koyan çok daha genel nitelikte konular saklı kalmak koşuluyla ve varılacak çözümler ne olursa olsun, savaş gemileriyle yardımcı gemilere uygulanması zorlanmak istenilen ortak ölçüte karşı çekinceler öne sürmek zorunluğundayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 6. madde tasarısının meydana çıkardığı önemli ilkeler göz önünde tutulunca, bu maddenin çeşitli kesimlerini inceleyerek şunu saptamamız gerektiğini sanıyorum: Ortaya çıkan konuların incelenmesinde ilerleyerek, karşılaşılan belli başlı sorunlara ışık tutmak olanağı var mıdır; yoksa, bu maddenin tümü, temsilci heyetlerinin hükümetlerinden başka yönergeler alıncaya kadar, bunların bizce görüşülmesini olanak dışı bırakacak ölçüde, biraz önce sözü edilen temel ilke ile öylesine sıkı sıkıya bağlı mıdır? En çok ilgili Devletlerin temsilcileri, izlenmesini en uygun gördükleri yöntemin hangisi olduğunu bildirebilirler mi?

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddenin görüşülmesi sırasında ortaya çıkan büyük ilkelerin inclenmesinin, Konferansın bütün üyeleri hükümetlerinden yönergeler alıncaya dek ertelenmesi konusunda Başkanın önerisine tümüyle katılıyorum. Bununla birlikte, bu görüş alış-verişini sürdürmekte de yarar görüyorum; özellikle, üzerinde bir önanlaşmaya varabileceğimizi sandığım 6. maddenin kimi kesimleri üzerinde böyle bir anlaşma, çalışmalarımızın geri kalan bölümü için de umut verici bir işaret olacaktır.

Türk Hükümetinin bu konuya ilişkin görüşünü yeniden anlatmaklığıma gerek yoktur sanırım; maddenin metni de bunu ortaya koymaktadır.

Karadeniz ile Akdeniz arasında tam bir özdeşlik olduğunu savunmamaktayız. Kimi noktalar da özdeşlik, başka noktalarda andırış (*analogie*) vardır. Bunun içindir ki, Karadeniz'i özel bir durumda saymak yolunu tuttuk.

Bir özdeşlik gördüğümüz noktalardan biri, güvenlik olmuştur; bu konuda yararlı bir görüş alış-verişinde bulunabiliriz. Bu güvenlik, bir uçtan bir uca, başka bir deyimle Karadeniz Boğazı'nın girişinden Çanakkale Boğazı'nın çıkışına kadar ve *vice versa*, Boğazlar arasındaki güvenliktir. Bu güvenliği sağlamak için de, Türk donanmasının kendi gücünü göz önünde tutarak, Boğazlar'dan girecek savaş gemilerinin tonajında bir sınırlandırma istemekteyiz. Türkiye, uluslararası ulaşım konularında her türlü kolaylıkları sağlamak isteğindedir; ancak, buna karşılık da, geçişin –bu terimin tam anlamıyla– zararsız olması için hükümler konulmasını öteki hükümetlerin kabul etmesini beklemektedir. Bu noktada bir anlaşmaya varabileceğimizi sanıyorum.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Aras'ın söylediklerine tümüyle katılıyorum. Boğazlar'ın güvenliğinin, bizim tartıştığımız sorundan kesin olarak ayrı bir sorun olduğunu düşünmekteyim. Bu yüzden, belki de, bu sabah görüşmekte olduğumuz sorunu bir yana bırakarak, Boğazlar'ın güvenliğine ilişkin noktaların incelenmesinde ilerlemeler elde edebilme olanağı vardır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Durumu iyice anlamışsam, şöyle özetleyebilirim: Bütün temsilci heyetleri, Karadeniz bölgesinde güvenliğin sağlanması gerektiği ve bu denize kıyıdaş olan ülkelere bir saldırıyı hem kolaylaştırmamak, hem de buna olanak vermemek gerektiği görüşündedirler. Bundan sonra, öteki sorun ortaya çıkmaktadır: Bu bölgenin güvenliğini sağlamak için birtakım sınırlandırmalar üzerinde anlaşmaya varılacak olursa, Karadeniz Devletlerinin donanmalarının Karadeniz'den çıkmalarına da sınırlamalar konulmalı mıdır ve, konulacaksa, bunlar ne olmalıdır? Doğru anlıyorsam, şimdilik ikinci noktayı bir yana bırakarak, ne ölçüde bir uyuşmaya vardığımızı saptamak üzere, Karadeniz'e girişe konan sınırlandırmalar sorununu ele almamız önerilmektedir; doğaldır ki, bu özel sorun üzerinde öne sürülebilecek bütün görüşler, sorunun öteki yönleri üzerinde de sonradan anlaşmaya varacağımız varsayımına dayanacaktır.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Ben, Bay Aras'ın söylediklerini, korkarım ki, biraz başka bir biçimde anladım. Bana kalırsa, iki sorun vardır. Önce, Karadeniz'e giriş ve bu denizden çıkış sorunu; sonra da, Boğazlar'dan geçiş sorunu. B. Aras'ın, Karadeniz'e giriş ve Karadeniz'den çıkış sorunlarını değil, Boğazlar'dan geçiş sorununu ele almamızı önerdiğini sanıyorum. Bunların birbirinden ayrı konular oldukları kanısındayım; ikinci sorunu görüşebilecek durumda olmakla birlikte, şimdilik birinci sorunu ele alabileceğimi sanmıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Düşünceme açıklık getireceğim. İki Boğaz arasında güvenlik için şu üç düzenleme öngörülmüştür: Hangi yandan olursa olsun, savaş gemi-

lerinin geçişinde bir önbildirim süresi; eski Lozan Sözleşmesinde de öngörülmüş olduğu gibi, savaş gemisi geldiğinde, durmasına da gerek olmaksızın vereceği bir işaret; son olarak da, hangi yandan olursa olsun, her tek geçiş için 14.000 tonluk bir sınırlama. Bu üç nokta kararlaştırıldıktan sonra, azaltıcı ya da arttırıcı kuraldışılıklar (istisnalar) ele alınmaktadır.

Bu güvenlik önlemleri bütünü içinde, her iki yandan da denizaltıların geçişinin yasaklanmasının da öngörüldüğünü eklemeliyim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Boğazlar'ın güvenliği ile Karadeiniz'in güvenliği gibi iki konunun ortada bulunduğu her ne kadar doğru ise de, nasıl Karadeniz'le Boğazlar birbirine sıkıca bağlıysa, bu iki konu da birbirine öylesine sıkıca bağlıdır. Bunları ayırmak zor olacaktır. Örneğin, kimi gemilere Boğazlar'dan geçmeleri için izin verilmezse, bunların Karadeniz'deki varlıklarını ilgilendiren bir sınırlama konulmuş olmaktadır ve *vice versa*. Öte yandan, Türk tasarısında, önbildirim şöyle açıklanabilir: Belirli bir zamanda Karadeniz'de ancak belirli sayıda gemi bulunabilir. Demek oluyor ki, önce de söylediğim gibi, iki konu birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

B. ARAS (Türkiye). – B. Litvinoff'a belirtmem gereken, küçük bir ayırım var. Biz, Karadeniz'deki güvenlik ile Boğazlar'daki güvenliği özdeş saymıyoruz. Boğazlar'daki güvenlik, bir parça Türk donanmasının gücüne, bir parça da geçişin hangi koşullar altında yapıldığına bağlıdır. Bu geçiş, bir yardım yükümlülüğü gereğince yapıldığı durumlarda bile, olabildiğince zararsız olmalıdır. Görüldüğü gibi, Karadeniz için, Boğazlar'dan bir seferde geçişin sınırlandığı tonajın iki katı bir tonaj kabul edilmiştir. Önbildirimden söz ederken, gemiler ister Karadeniz'den ister Akdeniz'den gelsin, önbildirimin aynı olması gerektiğini söylemedim. Ben, yalnız, önbildirim ilkesinden söz ettim.

Gemi geldiğinde işaretin verilmesini iki yandan geliş için de önerdim.

Kalıyor denizaltılar sorunu. Burada, üzerinde bir ön-anlaşmaya varılabilecek ve görüşmelerin geri kalan kesimi için uğurlu bir işaret sayılabilecek, bir ilke sorunu vardır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türkiye Dışişleri Bakanıyla benim aramızda ne biçim, ne de küçük ayırımlar bakımından, gerçek bir temel ayrılık vardır. Ben, Boğazlar'ın güvenliği, Karadeniz'in güvenliğinin aynı olmalıdır demek istemedim; ben, yalnız, iki sorun arasında bir ilişki olduğu kanısındayım; bu da, sanırım, mantıklı bir düşüncedir. Üzerinde şimdiden anlaşabileceğimiz noktalar varsa, gelecekteki görüşmelere zarar vermeksizin, bunu yapmamız gerekir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yöntem konusunda herkes anlaşmış göründüğüne göre, şimdi Sözleşmeyi görüşmeyi sürdürebiliriz ve, ortaya çıkan büyük sorunlara dokunmadan, şimdiden inceleyebileceğimiz noktaların hangileri oluğuna bakabiliriz.

Paragraf a).

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Aras'ın anlattığı üç ilke üzerinde, kendisiyle görüş birliği içinde olmaktan mutluluk duymaktayım. Önbildirim konusunda, Hükümetim, bunu ilke olarak kabul etmekle birlikte, gösterilen süreyi çok uzun bulmaktadır. Çoğu durumlarda, önbildirim süresi, yanılmıyorsam, yedi günden on güne uzamaktadır; şu var ki, bu sorun, gerçekten Teknik Komitenin yetkisine

girmektedir; ben, şimdilik, bir önbildirim ilkesini kabul ettiğimizi söylemekle yetineceğim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben de önbildirim ilkesini kabule hazırım; ancak, bu nokta üzerindeki tartışma bile, iki konuyu ayırmanın ne denli güç olduğunu göstermeğe yeter sanırım. Örneğin, önbildirimin süresi, büyük ölçüde, Karadeniz'de yabancı gemilerin varlığı sorununa bağlı kalacaktır. Karadeniz'de bulunabilecek yabancı gemilerin sayısının ve tonajının sınırlandırılması görüşü, örneğin, kabul edilecek olursa, bunun sonucu olarak, bu denize gemi göndermek isteyen bir Hükümetin, kendi kendine, denizin boş olup olmadığı, belirli bir anda orada kaç gemi bulunduğu ve Karadeniz'in dolu durumundan çıkması için ne kadar zaman beklemek gerektiği sorularını sorması gerekecektir. Bu bilgiler ancak Türk Hükümetinden elde edilebilecektir ve toplanmaları belki de bir ay sürebilecektir. Gördüğünüz gibi, böylece, önbildirimin süresi sorunu, ister istemez, Karadeniz'de yabancı gemilerin varlığı sorununa bağlanmaktadır.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Sanırım ki, şu anda yaptığımız inceleme, Teknik Komiteye, aşağıdaki sorunlar üzerinde çalışmak olanağını verebilecektir: önbildirimin süresi, gemi kategorileri, v. b.; böylece, ilke sorunları üzerinde hükümetlerden beklenilen yönergeler yüzünden olabilecek gecikme, Teknik Komite değindiğimiz sorunları derleyip toplayabileceği için, zaman yitirilmesine yol açmayacaktır.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Umarım ki, önbildirimin süresi görüşüldüğünde B. Litvinoff beni destekleyecektir; çünkü, ikimizin de, bu süreyi azaltmak istediğimizi sanıyorum.

B. SATO (Japonya). – Türk Hükümetinin, kendisini, savaş gemilerinin geçişinde önbildirimde bulunulmasını istemeğe yönelten kaygılarını anlıyorum. Hükümetim, ilke olarak, bu hükmü kabul etmektedir; Türk Hükümetinin tasarısında yer alan bir aylık süreyi de Hükümetim kabul etmeğe hazırdır. Bununla birlikte, kimi temsilci heyetleri bu süreyi kabulde güçlükle karşılaşıyorlarsa, bu sorunu Teknik Komitede görüşmeye de hazırız.

B. CONTZESCO (Romanya). – Romen temsilci heyeti önbildirimi ilke olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, bir aylık süre bana oldukça uzun görünüyor. Ancak, bu konuyu genel oturumda görüşmek de pek uygun düşmeyecektir; bu işi Teknik Komiteye bırakmak daha iyi olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu paragrafı genel oturumda daha çok tartışmamız gerekmez sanırım. Paragrafın ortaya çıkardığı sorunları görüşmek Teknik Komiteye düşecektir; önbildirimin süresine gelince, bunun, maddenin öteki hükümleri üzerinde alınacak kesin kararlara bağlı olacağını sanmaktayım.

Kabul edildi.

Paragraf b).

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Hükümetim adına, bu maddedeki ilkeyi kabul etmeğe hazırım; ancak, burada da, Teknik Komitenin tartışması gereken bir konu olduğunu sanıyorum; çünkü, 14.000 tonu olduğu gibi kabul edeceğimize pek güvenemiyorum. Birçoğumuz için biraz daha yüksek bir rakam daha uygun gelecektir; çünkü 7.500 tonluk gemiler vardır ve bunlar için 14.000 ton sınırı oldukça sıkıntı verici olur. Bu da, aslında, Teknik Komiteye gönderilmesi gereken

bir sorundur. Şimdilik, ilkeyi kabul etmekle birlikte gösterilen rakamı kabul etmediğimi belirtmekle yetiniyorum.

Şunu da ekleyeyim ki, bu söylediklerim, sorunun tümünü ilgilendiren son üç satırı kabul ettiğim anlamına gelmemektedir; bu son üç satır, bu sabah tartıştığımız daha genel ilkeye bağlıdır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*] – 6. maddenin birinci bölümüne önerdiğim değişikliğin kabul edilmesi, başka bir deyimle, bu bölümle yalnız Karadeniz kıyıdaşı Devletlerin gözönünde tutulması koşuluyla, bu paragrafı olduğu gibi kabul etmeye hazırım.

B. ARAS (Türkiye). – Lord Stanhope ile aramızda ufak bir anlaşmazlık olduğunu sanıyorum. Bu *b*) paragrafının son üç satırı, Karadeniz'de bulunan yabancı gemilerin en yüksek toplam tonajına değil, Boğazlar'da bulunan gemilerin en yüksek tonajına ilişkindir. Aslında, görüşlerimiz arasında özdeşlik olduğunu sanıyorum.

B. SATO (Japonya). – Bu *b*) paragrafında Karadeniz'e gidecek yabancı filonun, bir kruvazör *(croiseur)* ile iki topidodan *(contre-torpilleur)* kurulu olacağını öngören hükümler vardır. Öğrenmek istediğim, Türk temsilci heyetinin, böyle bir filonun kuruluş biçimine mi büyük önem verdiği, yoksa, en yüksek toplam tonajı mı daha çok önemli saydığıdır. Verilecek karşılık olumlu ise, Türk temsilci heyeti, filonun kuruluş biçimine bu paragrafta değinilmesinde direnmekte midir? Bu soruyu ortaya atmamın nedeni, *b*) fıkrasında filonun başka bir biçimde kuruluşunun öngörülmüş olmasıdır.

B. ARAS (Türkiye). – Bir kruvazör ve iki topidodan söz etmekle, filonun kuruluşuna ilişkin bir bilgi vermek istedik; ancak, bu filo, örneğin, iki kruvazörden de kurulabilir; yeter ki toplam tonaj aşılmasın. Başka bir deyimle, filonun başka bir biçimde kurulmasına kesin olarak engel olmak istemedikse de, bir yandan da, hem nitelik hem de nicelik bakımından bir bilgi de vermek istedik.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bir noktanın belirlenmesini istemekteyim. Bana öyle geliyor ki, *b*) paragrafının amacı, belirli bir anda Boğazlar'da ya da Boğazlar dolaylarında bulunacak yabancı gemi tonajının kesin bir rakamla sınırlandırılmasıdır; bu paragraf, *h*) paragrafında yer alan hükümle karşılaştırılınca, Türk Hükümetinin, bunu hem Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere hem de başkalarına uygulamak istediği ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu ortaya atışımın nedeni, bu maddenin, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelere değil, yalnız başkalarına uygulanacağı görüşünde olan Sovyet temsilcisinin söylediklerileyle de ilgili olmasıdır.

B. LİTVİNOF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu maddenin ilk paragrafına, "Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin" sözcüklerini önerdiğim zaman, *h*) paragrafının tümüyle kaldırılacağını ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin donanmalarına ilişkin yeni bir maddemiz olacağını sanıyordum.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türkiye'in güvenliğiyle ilgilendiğimize göre, karşılıklı bir yükümlenme olacağı anlayışındaydım. Bu açıdan bakılınca, Boğazlar'a gemiler ister doğudan ister batıdan gelsin, sorun aynı kalmaktadır ve ben, tonaj sınırlandırılması ilkesini ancak bu koşulla kabul etmekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – B. Litvinoff'un kabulünü aslında ben de böyle anlamıştım. Başka bir madde hazırlamak düşüncesi Karadeniz'den Akdeniz'e geçişe ilişkindi; Boğazlar'ın güvenliğiyle ilgisi yoktu.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde bakımından hangi noktaya vardığımızı saptamakta özellikle yarar olduğu kanısındayım. Bana kalırsa, 6. maddenin *b*) paragrafında, Sözleşme tasarısı, Boğazlar'ı çevreleyen bölgenin güvenliğinden söz etmekte ve *h*) paragrafındaki hükmün eklenmesiyle, *b*) paragrafı hükümleri bütün ülkelerin donanmalarına uygulanır duruma getirilmektedir; kaldı ki, bütün bu hükümlerin amacı, Türkiye'nin durumunun korunmasıdır. Bu sorun, bizim ilgilendiğimiz, Karadeniz'den çıkış ve bu denize giriş sorunundan ayrıdır. Böyle olunca, bu sorunu şimdi çözüme bağlamak mı, yoksa ertelemek mi istediğimize karar vermemiz gerektiği görüşündeyim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu maddenin son paragrafına dikkatinizi çekmek isterim; burada, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle öteki ülkeler arasında bir ayırım gözetilmekte ve, Türk Hükümetinin izniyle, ilk kategorideki ülkelerin ağır tonajdaki gemilerinin Boğazlar'dan geçişiyle ilgili bir hüküm yer almaktadır. İleride görüşülmesi gereken bu nokta üzerinde, şimdilik daha çok durmak istemiyorum. Yalnız, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin içinde oldukları durumla, öteki ülkelerin durumları yüzünden, böyle bir ayırımın ortaya çıktığını belirtmekle yetineceğim. Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin yüksek tonajlı gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine hiçbir zorunluluk yokken, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler için böyle bir zorunluluk olabilir. Örneğin, Sovyetler Birliği büyük gemilerinden birini bir denizden ötekine göndermek isterse, bunu ancak bu gemileri Boğazlar'dan geçirerek yapabilir. Üstelik, Türkiye'nin güvenliğinden söz ettiğimiz zaman, Karadeniz ülkelerinin güvenliği de söz konusu olmaktadır ve bu ülkelere kendi silâhlı kuvvetlerini diledikleri gibi kullanabilmekte tam özgürlük tanınmalıdır. Kimi gemilere geçişi tıkayarak, bunlara sahip olan ülkelerin, bu gemilerle kendi sınırlarının yalnız belirli bir kesimini savunabilecekleri söylenemez. Türk Hükümetinin, 6. maddenin bu paragrafında, Karadeniz ülkelerinin gemileri için birtakım kolaylıklar öngörürken, bu noktayı düşünmüş olduğunu anlamaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisine, temsilci heyetinin amacının, *b*) paragrafının, bütün donanmaları kapsaması olup olmadığını ve, vereceği karşılık olumlu ise, bu hükmü olduğu gibi mi tutmak istediğini, yoksa değiştirmeyi mi düşündüğünü soracağım.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın sorusunu yanıtlamadan önce, tartışma üzerinde bir gözlemde bulunmak isterdim. Az önce, aynı anda Boğazlar arasında bulunabilecek savaş gemilerinin tonajının sınırlandırılması ilkesini, tonajın rakamı saklı kalmak üzere, kabul etmiştik. Bu noktada, B. Litvinoff'un da aynı görüşte olduğunu sanıyorum.

Türk Hükümetini, tasarıyı kaleme alırken esinlendiren düşünce şuydu: 14.000 ton rakamını –500 ton aşağı ya da yukarı olması sorunu üzerinde durmuyorum– şu anda görevli Türk donanmasının yarısının karşılığı olduğu için seçmiştik.

h) paragrafında, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin, Boğazlar'dan geçiş için saptanan en yüksek tonajdan daha büyük tonajda bir savaş gemisi geçirmek isteyebileceği durum için bir kuraldışılık öngördük. Maddenin *b)* paragrafı kesin olarak iki yönlüdür ve hem Karadeniz'e giren hem de Akdeniz'e giren gemileri kapsar. Bu paragraf her iki durumu da amaçlamaktadır.

B. CONTZESCO (Romanya). – *b)* paragrafı, gerek birinci gerek ikinci fıkrasında, şimdiye kadar öne sürülen görüşlerden başka görüşlere de kuşkusuz yol açmaktadır. Ben, kendi hesabıma, Romen temsilci heyetinin bu konudaki görüşlerini şimdiden bildirmekten çok mutluluk duyardım; ancak, iki nedenle bunu zamansız

saymaktayım. Bu *b)* paragrafının birinci fıkrası, "İşbu Sözleşmede öngörülen koşullar içinde" sözleriyle başlamaktadır. Bu tümcenin, şimdi bize görünenden çok daha büyük bir kapsamı olabilir. Henüz tam olarak ne demek istediğini, belirli hangi hükümlere ilişkin olduğunu kesinlikle bilmiyoruz. Bu madde ile ilgili olarak birçok temsilci heyetleri hükümetlerinden yeni ya da ek yönergeler beklediklerinden, görüşlerini bildiremeyeceklerini söyledikleri içindir ki, özellikle bu ilk güçlüğe dikkati çekmek istiyorum.

Bu *b)* paragrafının ikinci fıkrasının da, şimdiye kadar yaptığımızdan çok daha geniş tartışmalara konu olması gerekir; çünkü bu noktada, iki ilke karşı karşıya gelecektir: Bir bakıma ve belirli bir noktaya kadar, gemilerin sayısına ilişkin bütün başka özel güvenlik önlemini ortadan kaldırabilecek olan, Boğazlar'ın silâhlandırılması ilkesi ile; birinci fıkrada sözü edilen, tonajın yarısına ilişkin ilke.

Bu nedenlerle, Roman temsilci heyeti, verimli görüşmeler yapılabilmesi için bu noktaların Teknik Komitece incelenmesini beklemenin daha uygun olacağını sanmaktadır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin öne sürdüğü çok mantıklı noktaya büyük yakınlık duymakla birlikte, bu maddeler üzerinde yaptığımız ön incelemenin de Teknik Komite çalışmaları bakımından son derece yararlı olacağını sanıyorum. Böyle olunca, genel görüşme gereksiz olarak uzayıp gitmedikçe, bu genel görüşmenin sürdürülmesinin ilginç olacağı kanısındayım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Basit bir kaleme alış sorunu ortaya atmak istiyorum. Bu *b)* paragrafının ikinci fıkrasının dördüncü satırında, "yukarıda belirtilen yabancı birlik Boğazlar'ı ancak iki seferde geçebilecektir" denilmektedir. Bu deyimin kötü olduğunu ve Türk temsilci heyetinin, herhalde, yabancı birlik *(unité étrangère)* değil, deniz kuvveti *(force navale)* demek istediğini sanıyorum. "Yabancı birlik" denirse, sanki Boğazlar'ın ortasında durması gerektiği anlamı verilmek isteniyormuş gibi olmaktadır.

Paragraf c).

Saklı tutulmuştur.

Paragraf d).

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bu paragrafta da, "deniz birliği" deyimi yerine, "deniz kuvveti" denilmesi gerekmektedir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Kanımca, bu fıkra pekâlâ 6. maddenin *b)* fıkrasına eklenebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu nokta üzerinde herkesin görüş birliği içinde olabileceğini sanırım.

B. ARAS (Türkiye). – Bu öneriyi memnunlukla kabul ediyorum.

Paragraf e).

Saklı tutulmuştur.

Paragraf f).

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bana öyle geliyor ki, bu paragraf uçak-gemilerine değil, sıradan savaş gemilerine ilişkindir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Öyle sanırım ki, ileride alınacak karar ne olursa olsun, siz uçak-gemilerinin Sözleşmenin bütününün hükmü altına girmesini istiyorsunuz ve ilk değişiklik önerinizin bu paragrafla hiçe inmemesine çaba gösteriyorsunuz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Düşüncemi iyi anladınız.

Paragraf g).

B. CONTZESCO (Romanya). – Bir soru sormak istiyorum. Bu *g)* paragrafı şöyle kaleme alınmıştır: "Boğazlar'dan transit geçen savaş gemileri, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık dışında, hiçbir durumda, geçişlerini yapabilmek için kendilerine gerekli olan zamandan daha çok Boğazlar'da kalamayacaklardır." 1923 tarihli Lozan Sözleşmesinin metninde ayrıca şu sözler yer almaktaydı: "geceleri demirlemeyi ve gemi güvenliğini sağlamak için gerekli süreyi de kapsamak üzere".

Bana öyle geliyor ki, tasarının bu fıkrası, transit durumunda olan ve yavaşlığı yüzünden daha uzun süre harcayan bir geminin, gece süresinden yararlanıp yararlanamayacağı konusunu bir noktaya kadar karanlıkta bırakmaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – Bu metni yazarken, Romanya temsilcisinin de istediği gibi, geçişi tamamlamak için gereken bütün zamanı vermeğe çalıştık.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – *g)* paragrafının ikinci fıkrasında sözü geçen 1907 tarihli ve XIII sayılı La Haye Sözleşmesi, barış zamanını değil, savaş zamanını ilgilendirir; bu yüzden, bu fıkra 6. maddede değil, 7. maddede yer almalıdır.

B. ARAS (Türkiye) .– Bu doğrudur.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Hukuk açısından, Lord Stanhope'un görüşünü desteklemekteyim. Yalnız savaş zamanında uygulanan bir Sözleşmeye başvurulduğu bir gerçektir. Doğaldır ki, bu Sözleşmenin hükümlerini barış zamanında da uygulamakta özgürsek de, bu Sözleşmeye başvurmanın sakıncaları olabileceğini sanıyorum; kuşkum yoktur ki, B. Politis de benimle aynı görüştedir.

Paragraf h).

Saklı tutulmuştur.

Madde 7.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yazı Komitesinin, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan yükümlülükler konusunda kabul edilebileck en uygun formülü incelemesi önerilmiştir.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisine bir soru sormak isteyecektim. B. Aras, tasarının, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle ötekiler arasında bir ayırım öngördüğünü anımsayacaktır. Bununla birlikte, tarafsızlık sorunu ortaya atıldığında, karşımıza şu güçlük çıkacaktır: Maddedeki varsayıma göre, savaş zamanında Türkiye bir tarafsızsa, burada bulunan bizler, bu sözleşmede kabul ettiklerimizle bağlı olacağız; ancak, donanmaları olan başka uluslar da var ki, bunlar bu Konferansda bulunmamaktadırlar ve belki de bu nedenle bu sözleşmeyi de imzalamayacaklardır. Bu uluslardan birinin gemilerinin Karadeniz'e girmek istediğini ve Türkiye'nin de, Sözleşme hükümlerine dayanarak, belirli bir tonajdan çoğunu kabul edemiyeceğini düşünürsek, bu Devlet, Türkiye'nin çıkışına izin verdiği tonaja eşit bir tonajın girmesini kesinlikle isteyebilir. Böyle bir durum, Türk tarafsızlığı sorununu ortaya çıkarabilir;

çünkü, Türkiye, duvarın ayrı yanlarında yer almış iki Devlete aynı sınırlandırmayı kabul ettirememe durumuna düşmüş olur. Bu noktayı şimdilik yalnız, ileride üzerinde görüşme yapıldığında, B. Aras'ın bu konuyu düşünebilmesi için belirtiyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Sayın Başkan, biraz önce, Milletler Cemiyeti Misakı'na göndermede (atıfta) bulunan bu maddenin üçüncü fıkrasına ilişkin olarak ileri sürdüğünüz düşünceyi destekliyorum; ortada bir kaleme alış sorunu olduğunu söylediniz ve Lord Stanhope'un dünkü önerisine uygun olarak, Milletler Cemiyeti Üyelerinin yükümlülüklerini ilgilendiren herşeyi, tasarı metninde şimdi yapıldığından daha çok bir araya toplamak gerektiğini belirttiniz. Ancak, ortada bir kaleme alış sorunundan çok daha önemli bir sorun bulunduğu kanısındayım; söz konusu olan, son derece önemli bir ilke ve yorum sorunudur. Gerçekten, 7. madde, 1923 Sözleşmesini derinliğine değiştirmektedir. Bu sözleşme, savaş durumunda, Karadeniz'e girebilecek olan savaşan kuvvetleri sınırlandırmamaktaydı; böyle olunca, sorun ortaya çıkmıyordu. Oysa, bize önerilen Sözleşme tasarısının 7. maddesi, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş durumunda savaş gemileri ile yardımcı gemilerin – bu yardımcı gemilere ilişkin çekincemi yinelemek isterim – girişini, barış zamanını düzenleyen bir önceki madde hükümlerinin sınırlandırmalarına bağlı kılmaktadır. Düşüncemi iyi anlatıp anlatamadığımı bilmiyorum. Bu 7. madde gereğince, 1923 Sözleşmesinin tersine, Türkiye tarafsızsa, savaşan kuvvetler Karadeniz'e özgürce giremeyeceklerdir ve bir önceki maddenin sınırlandırmalarına bağlı olacaklardır.

Sözleşme tasarısının üçüncü fıkrasında, bu maddenin birinci fıkrasında öngörülen geçiş özgürlüğünün, Milletler Cemiyeti Üyesi olarak Türkiye için Misak'dan doğan yükümlülüklere bağlı olduğu kesinlikle yazılı olmasaydı, bunu tehlikeli bulurdum. Bu konuda, tümüyle aynı görüşteyim. Son derece önemli saydığım yorum güçlükleri asıl şu noktada ortaya çıkmaktadır: Misak'dan doğan yükümlülükler yalnız bir geçiş özgürlüğünün azaltılması olasılığı olarak değil, Türkiye'nin tarafsız olduğu varsayımından kalkılan bir savaş durumunda bile, karşılıklı yardımlaşma kuvvetlerinin hiçbir biçimde sınırlandırılmamasını sağlayacak bir geçiş özgürlüğünün genişletilmesi olarak değerlendirilmelidir; böyle olmazsa, Milletler Cemiyeti Misakı işlemez duruma gelmiş olur.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu maddeye iki değişiklik önerisinde bulunacağım. Birincisi, savaşan ülkelerin savaş gemilerinin, Boğazlar'ı Karadeniz'e doğru geçme izinleri olmayacağını öngörmektedir. Karadeniz dışındaki bir savaş durumunun bu denize de bulaşmamasını amaçlayan bu değişiklik önerisinin nedenlerini anlayacaksınız. Savaşanlardan birinin gemilerine Karadeniz'e giriş izni verecek olursak, savaşan öteki tarafın gemilerinin de girmesine karşı çıkamayacağımıza göre, iki donanma Karadeniz'de çarpışmaya tutuşabilirler. Bu yüzden, bütün savaşan tarafların gemilerinin Karadeniz'e girmelerinin yasaklanması istenmeğe değer. İkinci önerim de şudur: Karadeniz ülkelerinden biri, bir başka ülkeyle savaş durumunda olursa, bu ikinci ülkenin hiçbir gemisinin, Milletler Cemiyeti'nin bir kararı olmadıkça, Karadeniz'e girmesine izin verilmemelidir.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Başkanın çağrısına uyarak yapılması gerekli bir araştırmanın sonucu saklı kalmak koşuluyla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetinin önerdiği değişiklikler, az önce işaret ettiğim kaygıları her bakımdan karşılar nitelikte görünmektedir.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Ortaya atılan sorunun son derece ciddî bir yönü üzerine dikkatinizi çekerim. Önerilen düzenlemeye benzer bir düzenlemeyle, Sözleş-

meyi imzalamamış olan Devletlere bir prim verilmiş olabilir. İmzacı-olmayan Devletler, ortak hukuka bağlı olacaklardır. Milletler Cemiyeti'ne üye bulunmayan imzacı-olmayan ülkeler açısından ortak hukuk *(droit commun)* biraz geride kalmış bir hukuktur. Bu hukuk düzeninde tarafsızlık sorunu bütün katılığı ile ortaya çıkmaktadır. Sözleşmeyi imzalamamış ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan ülke, savaşan ülke olarak kendinde gördüğü hakların kullanılmasına karşı yapılacak sınırlandırmaları açıkça tanımayabilir. Böyle olunca, tarafsız Türkiye, bu Devletle anlaşmazlığa düşebilir ve karışmak istemediği bir savaşa bu yüzden sürüklenme tehlikesine uğrayabilir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin önerisiyle birlikte incelenmesi gereken, çok ciddî bu hukuk sorunu ortaya çıkaran bu düşüncelerimi açıklamakla yetiniyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Lord Stanhope'un, B. Paul-Boncour'un ve B. Litvinoff'un öne sürdükleri çok yararlı bütün önerileri ve görüşleri dinlemekten mutluluk duydum; B. Politis'e de, Türkiye için çok ciddî olan bir soruna dikkatimizi çektiği için teşekkür ederim. Misak'dan doğan bütün yükümlülükleri, Türkiye'nin güvenliğiyle birlikte bütün ülkelerin de güvenliğini göz önünde tutarak, ayrı bir maddede inceleyeceğiz. Ancak, şimdiden bir nokta üzerinde hiçbir kuşku gölgesi bırakmamak isterim: Türkiye bütün yükümlülüklerine ve, doğaldır ki, Milletler Cemiyeti Üyesi olmasından doğan yükümlülüklere de, tam bir titizlikle saygı gösterecektir.

7. *maddenin incelenmesi ertelendi.*

Madde 8.

Hiçbir görüş öne sürülmedi.

19. Teknik sorunların incelenmesi.

Hızlı bir görüş alış-verişinden sonra, Konferans, kurulmuş olan Teknik Komiteye, temsilci heyetlerinin, ortaya çıkabilecek her konu için yetkili teknisiyenleri göndermek özgürlüğü olduğundan deniz kuvvetleri konularında ikinci bir teknik komite kurmamayı *kararlaştırdı.*

20. Basına bildiri.

Basına bildiri tasarısı okunarak, birtakım değişikliklerle *kabul edildi.*

BEŞİNCİ OTURUM

Perşembe, 25 Haziran 1936, saat 10.30.

Başkan: B. S. M. BRUCE

21. Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yerine geçmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince önerilen sözleşme tasarısının (Ek I) **incelenmesi** *(görüşmelerin arkası).*

Madde 9.

B. SATO (Japonya). – Salı sabahki genel oturumda, tasarının 9. maddesine ilişkin bir çekince öne sürmüştüm. Ancak, Japonya temsilci heyetinin çekincesi, bu madde-

de ele alınan temel sorun üzerinde değildir. Türk Hükümetinin, 8. maddede eylemsel savaş durumu için öngörülen olağanüstü önlemleri savaş tehdidi durumlarına da, gerekirse, yayma niyetine, Hükümetimin hiçbir karşı çıkışı yoktur. Yakın bir tehlike karşısında, Türk Hükümetinin, güvenliği bakımınan ivedi önlemler almak zorunluluğunu duymasını çok iyi anlamaktayız. Japonya'nın, Türk egemenliğine kesin bir saygısı vardır ve, 9. maddedeki hükümlerin özüne ilişkin olarak, hiçbir güçlük çıkaracak değiliz.

Bize güç gelen, önerilen maddenin ikinci parçasındaki hükümlerdir. Bu maddede okuduğumuza göre, önlem alınır alınmaz, Türk Hükümeti bunu, "gereğinin yapılması için, Milletler Cemiyeti'nin bilgisine sunacak ve işbu sözleşmenin imzacısı Devletlere bildirecektir."

Sayın Türk temsilcileriyle yaptığım dostça konuşmalardan ve Salı sabahı yapılan açıklamalardan anlaşılıyor ki, Türk Hükümetinin amacı, öteki Devletlere bir güvence, bir karşı-ödün vermektir; böylece bu Devletler, Türk Hükümetinin eylemine yol açan ciddî durumun varlığını bir açıdan denetleme olanağını bulmuş olacaklardır. Türk Hükümeti, ayrıca, Boğazlar Sözleşmesinin eski imzacıları arasında, Milletler Cemiyeti'ne artık üye olmayan, ancak, yine de kendisine öngörülmüş bilginin verileceği bir başka Devlet bulunduğunu da unutmamıştır. Yalnız Türk önerisinin bize karşı gösterdiği hakgözetirlik anlayışını değil, aynı zamanda bu önerinin kanıtladığı geniş görüşlülüğü de değerince anlamaktayım.

Yapılan açıklamaları iyi anlamışsam, Türk Hükümeti, savaş tehdidi durumu varlığının gerçekliğinin saptanması işini ya Milletler Cemiyeti'ne ya da Sözleşmenin imzacılarına bırakacaktır; ancak, bu durum saptamasından da ileri gidilmeyecektir. Böyleyse, bana öyle görünüyor ki, bir kez bu durum saptanması yapıldıktan sonra, Türk Hükümetinin, gereğine göre, aldığı önlemleri ya sürdüreceği ya da kaldıracağı sonucuna varılabilir.

Japon Hükümetinin görüşüne göre, bu durum saptamasını yapmak için, yöntemi karışık ve yavaş olan Milletler Cemiyeti'ne gidilmektense, yalnız Sözleşmenin imzacılarının düşüncelerini bildirmek üzere aralarında danışmaları, yeterli ve etkin olacaktır. Böylece, gereksiz bir yineleme ve görüş çatışması önlenmiş olabilecektir. Milletler Cemiyeti Üyesi olan imzacılar için, böyle bir durumda, bu örgütün işe karışmasının istenilir bir şey olabileceğini de anlayışla karşılıyoruz. Ancak, Boğazlar sorununda başlıca ilgililerin, Sözleşmeyi imza edenler olduğuna da dikkati çekebiliriz; bu, 9. maddenin uygulanmasıyla ortadan kalkmış bulunan, aslında kendilerine Sözleşme ile (6. madde ile) tanınan bir yetenektir; bu yüzden, durumu değerlendirmede herkesten önce onların çağrılmaları hem doğal, hem de mantık gereği olacaktır. Kaldı ki, bütün bu düşünceler, Cemiyet'in Üyeleri için Milletler Cemiyeti Misak'ından doğan hakları hiçbir bakımdan zedelemediğine göre, her Üye, savaş tehdidi durumunda, Cemiyet katında yararlı görebileceği her türlü başvurmada bulunmak özgürlüğüne sahip olacaktır.

Yukarıdaki nedenlerle, Türk Hükümetinden, 9. madde ile öngörülen durumlarda, gerektiğinde aralarında danışabilmeleri için, yalnız Sözleşmenin imzacılarına haber vermesini istemeyi uygun görüyoruz; doğaldır ki, imzacılardan bir takımının Milletler Cemiyeti Misakı gereğince sahip oldukları ve bu sözleşmenin uygulanma yollarından bağımsız olarak, isteklerini karşılayabilecek haklarını kullanma yetkileri saklı kalacaktır.

Herhalde, Türk Hükümetinin, gerektiğinde Milletler Cemiyeti'ne göndereceği görüşün gerçek kapsamını bilmeğe büyük önem vermekteyiz: Benim anladığım gibi, yalnız, bir savaş tehdidi durumunun varlığını saptamak amacına yönelmiş bir girişimden başka bir şey söz konusu değilse, bir formül üstünde anlaşmak kolaylaşabilir.

Gördüğünüz gibi, Baylar, bu madde üzerinde kesin bir öneri ileri sürmüyorum. Gerçekten, Türk Hükümetinin görüşünü yalnızca bu Sözleşmenin imzacılarına vermesini yeğlemekteyiz; böylece gereksiz bir işlem yinelenmesi ve sonuçlarını açıklıkla öngörmediğimiz bir yöntem önlenmiş olur. Üç yıl önce, Türk tasarısını olduğu gibi memnunlukla kabul edebilir, üstelik destekleyebilirdik de. Yazık ki, bugün durum değişmiştir ve biz, özü bakımından siyasal bir nitelik taşıyacak olan bir Milletler Cemiyeti yöntemini önceden kabul edemeyiz. Bu durum üzücü olsa da, yapılacak bir şey göremiyoruz: burada, bir olgu söz konusudur. Gördüğünüz gibi, şu anda, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan bir Devletin kaygılarını dile getirmekten başka bir şey yapmamaktayım. Daha önce de söylediğim gibi, bizim için güçlük, söz konusu maddenin özüne ilişkin değildir; bu güçlük, yalnız maddenin, Sözleşmenin imzacıları için kurduğu güvence ile ilgili bölümünden gelmektedir; bana öyle geliyor ki, herkesin isteğini yerine getirecek bir uzlaşma bulunması olanak dışı değildir. İşte bunun içindir ki, bu konudaki görüşlerinizi bildirirseniz sizlere gönül borcu duyacağım. Başkanımızdan da, bu açıklamamın yol açabileceği görüşmeleri bir ön-tartışma niteliğinde saymasını dileyeceğim. Öne sürülecek görüşler üzerinde derinliğine düşündükten sonra, soruna, Konferans Temmuzda yeniden işe koyulduğu zaman dönebileceğiz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 9. madde gerçekte iki sorun ortaya çıkarmaktadır; bu sorunlardan biri öze, öteki, savaş durumunun Milletler Cemiyeti'ne ve Sözleşmenin imzacılarına bildirilmesine ilişkindir. Birinci sorundan, başka bir deyimle, Türkiye'nin kendini bir savaş tehdidi altında saydığı zaman, haklı gördüğü önlemleri almak hakkından başlamak üzere, bu sorunları ayrı ayrı tartışmayı öneriyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Aslında çok açık olan bu çok önemli madde üzerinde Türk Hükümeti temsilcisinin yorumlarda bulunup bulunmayacağını beklemekteydim. Başkan, bizi, görüşlerimizi bildirmeğe çağırdı. Kendi açımdan, görüşümü memnunlukla açıklıyorum.

Her ne kadar, bundan önceki maddelerde, Türk Hükümeti, hazırlamakta olduğumuz yeni Sözleşmeden doğabilecek bütün hükümleri hem Milletler Cemiyeti Misakı'nın, hem de, benim direnerek belirttiğim gibi, bu Misak'ın sonucu ve güçlendirilmesi niteliğinde olan özel ve bölgesel anlaşmaların hükümlerine uygun kılmak bakımından kesin iradesini açıklamışsa da –bu yüzden Türk Hükümetini kutlamak isterim– Japon temsilcisinin belirttiği ve bir çözüme bağlanabilmesi olanak dışı görünmeyen güçlüğü de bir yana bırakacak olursak, Türk Hükümetinin bu 9. maddede, Türkiye'nin doğrudan doğruya ya da taraf bulunabileceği anlaşmaların bir sonucu olarak, kendini tehdit altında sayması durumunda, güvenliğinin gerektirdiği önlemleri almak durumunda kalabileceğini belirtmek zorunluluğunu duymasını da çok iyi anlamaktayım. Milletler Cemiyeti kararları kimi zaman öyle yavaş ve öyle duraksamalarla alınıyor ki –ne yazık ki, yakın zamanlarda bunun örneklerini de gördük– barış durumu ile, önlenemezse, savaş durumu arasında, Devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamasını gerektiren bir gerginlik ve tehdit dönemi yer almaktadır. İşte, 9. madde hükmünden bu anlam ortaya çıkmaktadır ve ben, kendi hesabıma, buna tümüyle katılmaktayım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Romen temsilci heyeti, Türk Hükümetinin, ülkesinin güvenliğini, önerdiği önlemlerle güvence altına alma kaygısını, içtenlikle hem anlamaktadır, hem de bunu kabul etmektedir.

Bununla birlikte, yalnız, bu maddede öngörülen önlemlerin, diyebilirsem, zaman içinde sıralanışı bakımından, bir karşı çıkış anlamına gelmeyen, bir görüşümü dile getirmek istiyorum. Türkiye'nin kurmayı tasarladığı berkitilmiş yerlerin (istihkâmların), Boğazları, bir donanmanın tonaj üstünlüğünden kuşkusuz çok daha iyi güvence altına alabileceğini ve alacağını, dün bir ara söylediğim gibi, yineleyeceğim. İleride görüşülecek olan bu nokta üzerinde durmuyorum. Gine de, bir telkin niteliğinde olmak üzere, bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Alınacak önlemlerin, bir başka deyimle, 8. maddedeki Türk Hükümetinin önceden verilmesi gereken özel izni dışında bir savaş gemisinin geçişinin yasaklanmasının, bayrağı ne olursa olsun bütün gemilere mi, yoksa yalnız, tutumları, belirli bir zamanda, Türk Hükümetinin görüşüne göre, bir savaş tehdidi sayılabilecek Devletin ya da Devletlerin bayrağını taşıyan gemilere mi uygulanacağını bilmek isterim. Başka bir deyimle, öteki Devletlerin, bildiğimiz gibi belirli kurallara bağlı olacak savaş gemileri, daha geniş görüşlü önlemlerden yararlanabilecekler midir? Zorlama önlemleri, yalnız, Türkiye'nin kendisini tehdit eder saydığı Devlete ya da Devletlere mi uygulanacaktır?

Bu madde hükümlerinin uygulanmasında gözetilecek, zaman içinde sıralanıştan da söz ettim. Bununla, Türk Hükümetinin Milletler Cemiyeti'ne vermesi gereken görüşü anlatmak istedim. B. Sato'nun öne sürdüğü telkinin sonucunun ne olacağını daha sonra göreceğiz. Şimdiden bilmek istediğim, Milletler Cemiyeti'ne verilecek görüşün, Türk Hükümetinin önlemlerinden önce mi ya da sonra mı geleceğidir. Gerçekten, savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine konacak yasak bugün kararlaştırılırsa, Milletler Cemiyeti katındaki girişim ve Sözleşmenin imzacısı Devletlere bildiri daha sonra yapılırsa, kendisine böyle bir önlem uygulanacak olan ülkenin bundan bilgisi olmayabilecektir.

Hem açıklama hem de telkin niteliğinde öne sürmek istediğim görüşler bunlardır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferansın hiç bir başka üyesi bu madde üzerinde söz almak istemiyorsa, temsilci heyetlerinin genel görüşünün bu hükmün akla yatkın olduğu ve Konferansın bunu kabul ettiği sonucuna varacağım.

Kabul edildi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi de, Japonya temsilcisinin ortaya attığı sorun üzerinde görüşmeleri açıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddede öngörülen önlemlerin işleyişine ve Milletler Cemiyeti konularına ışık tuttukları için, Fransa temsilcisi ile Japonya temsilcisine teşekkür ederim.

Önce, B. Paul-Boncour'un çok haklı kaygılarına değineceğim. Bu sorunun, daha önce de kararlaştırdığımız gibi, özel bir maddede ele alınması görüşüne biz de katılıyoruz. Türk Hükümeti, her zamanki gibi, dürüst davranmış olmak için, bir güvence sunmak ve bu amaçla, ilgili taraflara bilgi vermek istemiştir; ancak, Milletler Cemiyeti üyesi olduğumuz için de, önce Milletler Cemiyeti'ni düşünmüştür. Dikkat etmiş olacağınız gibi, gerek Konseye gerek Genel Kurula başvurmayı öngören hiçbir Misak maddesinden söz etmemiş bulunuyoruz. Biz, bu 9. madde ile, yalmz Türk Hükümetinin bu önlemleri almak üzere öne sürdüğü nedenlerin incelenebilmesi için, Milletler Cemiyeti'

ne görüş bildirmek istedik. Romanya temsilcisinin biraz önce dediği gibi, bu önlemler ciddîdir; ancak şunu hemen söylemeliyim ki, bunları gerektirecek durum da gerçekten çok ciddî olacaktır. İşte bunun içindir ki, bu çok ciddî sorun karşısında Romen temsilci heyetinin hoşgörülü davranmasını istemekteyim; Romen temsilci heyeti başkanının, çok açık biçimde ve içtenlikle, Türkiye'nin güvenliğinin Romanya'nın güvenliği ile –ve *vice versa*– birleşmekte olduğunu belirttiğini anımsatmak isterim.

Bu nedenledir ki, Japon temsilci heyetinin haklı isteklerini yerine getirmekte hiçbir güçlük çekmemekteyim; yeter ki, gerek bölge paktlarının, gerekse Milletler Cemiyeti Misakı'nın işlemesiyle ilgili olarak B. Paul-Boncour'un yerinde telkinlerinin ayrı bir maddede ele alınması yoluyla, Türkiye'nin ve başka ülkelerin, Milletler Cemiyeti Üyeleri olmaktan doğan ödevleri, yükümlülükleri ve hakları da saklı kalsın.

Bu açıklamalardan sonra, B. Sato'nun sözünü ettiği satırlardaki biçimiyle, Türk Hükümetinin niyetini iyice anlamış olduğunu eklemeğe gereksinme duymuyorum.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Belki de bu maddenin son satırındaki "bunu bildirerek" sözcüklerini çıkarmakla, açıklanan istekleri karşılamak olanağını bulabiliriz. Bu değişikliğin sonucu olarak, Milletler Cemiyeti'ne de, imzacı Devletlere de eksiksiz olarak aynı biçimde bilgi verilmiş olacaktır.

B. SATO (Japonya). – Önerilen çıkarma benim isteğimi tam karşılamamaktadır. Gerçekten, yaptığım açıklamanın başlıca amacı, 9. maddeyle öngörülen durumlarda, Milletler Cemiyeti'ne değil, yalnız imzacı Devletlere haber verilmesiydi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japonya temsilcisine anımsatmama izin verilir mi: Bu maddeye, Milletler Cemiyeti'ne bilgi verileceği konusunda bir hüküm konmakla, neredeyse kaçınılmaz olan bir ödev yerine getirilmiş olmaktadır. Ülkesi şu sırada Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Japon temsilcisinin görüşünü çok iyi anlamakla birlikte, belirtmek isterim ki, bu Sözleşme, Milletler Cemiyeti'nde –tıpkı öteki Sözleşme gibi– kütüğe yazılacağına (tescil edildiğine) göre, söz konusu bildirinin yapılması en basit bir nezaket gereğidir.

B. SATO (Japonya). – Japon temsilci heyetinin önerisinin, Milletler Cemiyeti'ne karşı bir saygısızlıktan esinlenmemiş olduğunu belirtmek isterim. Savaş tehdidi durumunda Milletler Cemiyeti'nin rolü olabileceğini biz de kabul etmekteyiz. Ancak, söz konusu olan, Türkiye temsilcisinin de doğruladığı gibi, savaş tehdidi durumunun varlığını Milletler Cemiyeti'nce de saptattırmaktan başka bir şey değilse, bu bildiri bize yararsız görünmektedir; bize kalırsa, sözleşmenin imzacısı Devletlerin haberi olması yeterlidir. Bunun tersine, Milletler Cemiyeti'ne yapılan bu bildirinin sonucu, Cemiyet'çe Misak'ın uygulanması ile ilgili bir yöntemin benimsenmesine yol açacaksa, korkarım ki, Japonya'nın böyle bir hükmü kabul etme olanağı yoktur.

Doğaldır ki, Milletler Cemiyeti Üyelerinin, Sözleşme karşısındaki yükümlülüklerine ilişkin apayrı bir maddenin konulmasına, Japon temsilci heyeti karşı çıkamayacaktır; ancak, metnin kaleme alınışını yakından incelemesi gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japon temsilcisinin belirttiği görüşlerde haklı noktalar bulunduğunun ben de farkındayım; ancak, şuna da dikkati çekmek isterim ki, bu maddeye ya da bir başka maddeye, söz konusu sözcüklerin konulması, yalnız Sözleşmenin Milletler Cemiyeti kütüğüne geçirilmesi zorunluluğuna bağlanmaktadır. Milletler Cemiyeti'nce kütüğe geçirilmiş bir sözleşme gereğince alınan birtakım önlemlerin bu örgüte bildirilmesinin, Milletler Cemiyeti Misakı ile de, bu Misak'ın uygulanması ile de,

kimi durumlarda Milletler Cemiyeti üyelerine düşen önlemler alma yükümlülükleriyle de bir ilgisi yoktur. Günün birinde, ortaya bir savaş tehdidi çıkarsa ve Türkiye de, bu madde gereğince, kendi güvenliği bakımından zorunlu gördüğü için birtakım önlemler alırsa, bu Sözleşmenin imzacısı bütün Devletler, Türkiye'ce bu önlemlerin alınmasını gerekli gördükleri için, Türkiye bu önlemleri alacaktır. Türkiye, bu Devletlere durumu bildirecek, bu Devletler de, Japon temsilcisinin telkin ettiği üzere, olayların öngörülen önlemleri haklı kılıp kılmadığını incelemek için toplanabilecekleri gibi, Türkiye'ye gerekli gördükleri bütün görüşlerini de bildirebileceklerdir. Milletler Cemiyeti'ne haber verme, yalnız andlaşmanın kütüğe geçirilmesinden doğan bir yükümlülüğün yerine getirilmesi niteliğinde olacaktır.

Türkiye, savaş tehdidinin, Milletler Cemiyeti mekanizmasının kendisi bakımından işletilmesini gerektiren bir durum doğurduğu kanısındaysa, bu işletiş, haber verme üzerine değil, ancak Misak'ın maddelerinde öngörülen biçimlere uyularak gerçekleşebilecektir.

Kanımca, 9. maddede, Japonya'yı, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan Devlet sıfatıyla sıkıntıya sokabilecek hiçbir şey yoktur.

B. ARAS (Türkiye). – Lord Stanhope'un telkininden ve Başkanın açıklamalarından esinlenerek, B. Sato'nun isteklerini karşılayabileceğini sandığım, yeni bir formül önereceğim. Bu formülün metni şöyle olacaktır: "... işbu Sözleşmenin imzacılarına gereğinin yapılması için haber vererek ve bu haber verme, Türkiye'yi, Milletler Cemiyeti'ne de gereken bildiride bulunmak zorunluğundan bağışık kılmayarak,..."

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Ben Lord Stanhope'un değiştirdiği biçimiyle, ilk metinden yanayım.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Japon meslekdaşımızın kaygıları çok haklı temellere dayanmaktadır; ancak, ana nedeni Japonya'nın –kendi hesabıma çok üzücü saydığım– Milletler Cemiyeti'ne üye bulunmaması olan birtakım güçlüklerden kaçınılabileceğini sanmıyorum. Bir yandan Japonya ile, öte yandan Milletler Cemiyeti'ne Üye Devletler arasında bu anlaşma yokluğu ortaya çıkabilir; düşünülmesi gereken tek sorun şudur: Japonya'nın hakları nasıl korunabilir? Japonya'nın hakları, ister yalnız sözleşmenin imzacılarına başvurmakla, ister hem sözleşmenin imzacılarına hem de Milletler Cemiyeti'ne başvurmakla korunabilir; çünkü, Milletler Cemiyeti'nin öne sürebileceği bir görüşün Japonya'yı bağlayamayacağı açıkça bellidir. Sözleşmenin imzacıları bir Konferansda toplansalar bile, Japonya onlarla görüş birliğinde olacağına güvenemez; çünkü, orada da, çeşitli görüşler ortaya çıkabilir ve Japonya, ortaklaşa incelemeğe sunulacak olaylara ilişkin değerlendirme özgürlüğünü, egemen Devlet olarak, saklı tutabilecektir.

Türk temsilci heyeti, 9. madde için, görüşleri bağdaştırabilir görünen yeni bir kaleme alış sunmaktadır; ne var ki ben, ilk metin üzerinde bile, uyuşma olanağı bulunduğu görüşündeyim. Türkiye iki ödevle karşı karşıya bulunmaktadır: Türkiye, durum yüzünden, 6. madde ile üstlenmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirememektedir; güvenlik kaygısının yalnız haklı değil, üstelik zorunlu da kıldığı bir kuraldışılık istemektedir; bu kaygı, 9. maddede, son derece başarılı bir biçimde açıklanmaktadır ve Türkiye'yi bu bakımdan kutlamak gerekir; çünkü, Türkiye, olağanüstü koşullar yüzünden ve güvenlik kaygısıyla, alışılmış bir kurala aykırı olarak alınmış bir önlemin uluslararası bir denetim altına alınmasını kabul etmemekle kalmamakta, aynı zamanda, bu denetlemeyi işletme girişiminin kendisinden geleceğini bildirmek gibi, mutluluk verecek bir davranışta da bulunmaktadır. Bu 9. maddenin metni, tasarıdaki metniyle, sağlıklı bir uluslararası örgütlenme özlemi taşıyan herkesce beğenilmeğe değer niteliktedir.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Üyesi olduğu için, sözleşmenin imzacılarına haber verme yükümlülüğünden bağışık tutulsa bile, ne olursa olsun, Milletler Cemiyeti'ne haber vermek zorunluğundadır. Niçin mi? Çünkü, bir savaş tehdidinin bütün Milletler Cemiyeti mekanizması bakımından önemli sonuçları olabilir de, ondan. Türkiye, örgütün bir üyesi ve alacağı önlemle yaratacağı durumun sorumlusu olarak, yalnız Milletler Cemiyeti'ne haber vermek ve onun denetimine katlanmak durumunda değildir; Milletler Cemiyeti'ne bir an önce haber vererek, bu örgütün, gerektiğinde, ortaklaşa yardımlaşma ve, hiç değilse, ortaklaşa güvenlik sisteminin uygulanamasını sağlayacak bütün önlemlerin işletilmesinde de Türkiye'nin çıkarı vardır.

Ne var ki bütün bunlar, üçüncü Devletleri ilgilendirmemektedir. Bu üçüncü Devletler özgürlüklerini tümüyle saklı tutmaktadırlar. Örneğin, Japonya, Cenevre'de varılacak kararın tersine, Türkiye'nin öne sürdüğü savaş tehdidi nedeninin haklı bir temele dayanmadığı kanısında olursa, tıpkı Boğazlar Sözleşmesini Türkiye ile tek başına imzalamışcasına, bu sorunu Türk Hükümeti ile görüşmek durumunda bulunacaktır.

Özet olarak, bu sözleşmenin, imzacısı tarafların karşılıklı ilişkileri açısından uygulanmasıyla, Türkiye gibi, Milletler Cemiyeti Üyeliğinin doğurduğu hakların ve ödevlerin açık bilinci içinde olan ve bunları içtenlikle göz önünde tutan Milletler Cemiyeti'ne Üye bir ülke bakımından, Misak'ın uygulanması arasındaki uyumun en küçük bir güçlük çıkarabileceğini sanmıyorum. Böyle olunca, şu kanıdayım ki, Japon Hükümetinin, her ne olursa olsun, değerlendirme özgürlüğünü saklı tuttuğunu söylemekle, B. Sato'nun belirtmiş olduğu haklı kaygıya her bakımdan karşılık verilmiş olmaktadır.

B. SATO (Japonya). – Görüşlerini bildirmek inceliğinde bulunan Başkana ve bütün temsilcilere gönül borcu duymaktayım. Sayın Başkanın yorumu, birçok noktalarda Hükümetimin kaygılarını karşılamaktadır. Gerçekten, Milletler Cemiyeti'ne haber verme, yalnız olayın varlığını saptamak için olacaksa ve Misak'ın öngördüğü meknizmayı işletmeyecekse, Hükümetimin kimi karşı çıkışları ortadan kalkmaktadır.

Bu konudaki yetkisi herkesce bilinen B. Politis'in o çok iyi düşünülmüş yorumuna gelince, bu yorum, 9. madde karşısında, Milletler Cemiyeti Üyesi olmayan Devletin durumunu açıklıkla ortaya koymaktadır. Gerçekten, Hükümetim, Milletler Cemiyeti'nce verilebilecek karara karşı görüş bağımsızlığını koruyabilecekse, kanımca, Hükümetim bu madde metnini kabul edebilecektir sanırım.

Ancak, bu oturumun başında da söylemiş olduğum gibi, bu sabah yalnız bir görüş alışverişinde bulunuyoruz; nasıl olsa çalışmalarımıza ara vereceğimize göre, yaptığım açıklamanın yol açtığı tartışmaları Hükümetime bildireceğim ve yeniden toplandığımızda, Hükümetimin az çok kesin görüşünü size sunabileceğim.

Öte yandan, B. Aras'a da, 9. madde metnini kendisi değiştirmek inceliğinde bulunduğu için gönül borcu duymaktayım. Onun değişiklik önerisi, Milletler Cemiyeti Üyesi olmayanı da içermek üzere, Sözleşmenin imzacılarının durumuna açıklık getirmektedir. Bununla birlikte, bizim için, kaleme alış biçimi ikinci derecede önem taşımaktadır; asıl sorun, ilke üzerinde anlaşmaya varabilmektir. Hükümetimin tutumu kesinlik kazanınca, bu maddenin kaleme almışı konusunda Yazı Komitesinin çalışmalarına katılmak üzere izninizi isteyeceğim.

9. *madde üzerindeki tartışmanın sürdürülmesi ertelendi.*

B. CONTZESCO (Romanya). – Az önce söylediğim sözlere tam anlamlarını vermeğe çalışacağım. Görüşlerimi iyi dile getirememiş olacağım ki, Türk temsilci

heyetinin, taşımadığım birtakım duyguları taşırmışım gibi gösterdiği izlenimini edindim. Ben, Türk Hükümetinin güvenlik kaygısına büyük saygı duyduğumu, bunu anladığımı ve kabul ettiğimi söylemiştim. Burada B. Titulesco'nun dile getirdiği duyguları unutmadığım gibi, onları tümüyle paylaşmaktayım; özellikle, B. Titulesco'nun, Boğazlar'ı, yürek ve akciğer gibi öylesine yaşamsal organlara benzettiğini unutmuyorum. Bu organların gerekliliğini, diyebilirsem, tıp açısından göz önünde tutarak, bizden istenen hoşgörü yerine, B. Aras'a, büyük bir içtenlikle, savunduğu görüşe karşı duyduğum bütün anlayışı, saygıyı ve bu tezi kabul edişi sunuyorum.

B. ARAS (Türkiye). – B. Contzesco'ya en içten ve sıcak teşekkürlerimi sunarım.

Madde 10 (II. Kesimin son maddesi).

B. NICOLAEV (Bulgaristan). – 10. maddenin kendisi üstünde bir bildiride bulunmak nitetinde değilim. Ancak, II. Kesim'in madde madde görüşülmesinin sonuna geldiğimiz için, Bulgar temsilci heyetinin, dün de bugün de, Türk tasarısının, Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçişine ilişkin bu II. Kesim'inin, madde madde, ayrıntılı biçimde incelenmesine katılmaktan kaçındığına dikkatinizi çekmek isterim.

Bununla birlikte, yürürlükteki andlaşmalar nedeniyle Bulgaristan'ın özel bir durumda olduğunu göz önünde tutarak, bu Kesimin 6. maddesini olduğu kadar, ondan sonraki maddeleri de kapsayacak, genel nitelikte bir bildiride bulunmak zorunluluğunu duymaktayız.

Dünkü konuşmasında, Fransız temsilci heyetinin değerli başkanı, hazırlamakla ödevli bulunduğumuz sözleşmenin amacının, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin güvenliği olması gerektiğini belirtmişti. Bulgaristan'ın başlıca kaygısı olan ve Bulgar temsilci heyetinin bugüne kadar yaptığı konuşmalarda belirtilmiş bulunan bu noktayı, genel bir formül içinde, böylesine iyi bir biçimde dile getirmiş olduğu için, B. Paul-Boncour'a teşekkürü özellikle borç biliyoruz. Fransa temsilcisinin bu konuşması, aynı zamanda, dünya güvenliğini ve barışını güvence altına almış olan 1919 andlaşmalarına taraf Devletlerin, Bulgaristan'ın güvenliğini sağlamak için, yeni Sözleşmeye konması gereken uygun formülleri bulmağa çaba göstermekten geri kalmayacaklarına inancımızı güçlendirmiştir. Bu güvenlik, Milletler Cemiyeti Misakı'nın kimi maddelerinde, bu sözleşmenin hiçbir biçimde zedelememesi gereken, bir dayanak bulmaktadır. Bu yüzden, sözleşmeyi Misak'la tam uyumlu kılmak için burada salık verilen eşgüdüm çalışmaları sırasında, Milletler Cemiyeti Misakı'nın ilgili maddelerinin işleyebileceği bütün durumların, yalnız kısıtlayıcı bir açıdan değil, aynı zamanda, savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini genişletici açıdan da öngörülmesi gerekmektedir.

Bulgar temsilci heyeti, gerek komitelerde gerek genel oturumda, bu konuda önerilecek formüller üzerinde söz hakkını saklı tutmaktadır.

KESİM III
SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR

Madde 11.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türk meslekdaşlarımın değerlendirmelerine sunulmak amacıyla, bir telkinde bulunmak istiyorum. Sanırım ki hepimiz, her ulusun kendi ülkesi üzerindeki uçuşları denetleme hakkı olduğu kanısındayız. Bu

nedenle, bana öyle geliyor ki, 11. madde gereksiz görünmektedir ve bunun [tasarıdan] çıkartılması herkesin ve en başta Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşecektir.

Gerçekten de, pek çoğumuzun farkına varmağa başladığımız gibi, yasak bölgeler, bu bölgelerin gözetlenmesini, üstelik fotoğraflarının çekilmesini engellemekte pek yararlı olamamaktadır. Yeni buluşlar, örneğin kızıl-ötesi ışınların kullanılması, çok uzaktan fotoğraf çekilmesi olanağını vermektedir. Bu yüzden, birçok ülke, yasak bölgelerinin azaltılması konusunu incelemekte ve zaman ilerledikçe gitgide buna daha kararlı bir biçimde yönelmektedir. Bu madde sözleşmede kalacak olursa, Türkiye, sanırım ileride görecektir ki, bu madde, yasak bölgelerin azaltılarak, ülkelerimize giriş ve ulaşımımızı iyileştirme bakımlarından çok büyük bir önemi olan, sivil havacılığa daha büyük kolaylıklar sağlanmasına engel olacaktır.

Sözleşmede 11. madde bulunsun ya da bulunmasın, Türkiye'nin, kendi topraklarının tümü üzerindeki uçuşları denetleme hakkı her zaman olacaktır ve, bir kez daha söylüyorum, bu maddenin tasarıdan çıkartılması hem kendi açısından, hem bizim açımızdan yeğdir.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilcisinin, yasak bölgelerin sayıca artışından duyduğu kaygıları hem çok iyi anlıyorum, hem de bunları paylaşıyorum. Ancak, yazık ki, bu durum, herbirimizin iradesi dışındadır. Umut edelim ki, en kısa zamanda, genellikle insanlık ve özellikle Avrupa, bir ortaklaşa güvenlik sağlamayı başarabilsin.

Bu maddeyi kaleme alırken, sivil ve askerî uçakların, berkitilecek (tahkim edilecek) olan Boğazlar üzerinden uçamayacaklarını belirtmek istemiştik; aynı zamanda da, bu hakkımızı kötüye kullanmayacağımızı ve hava ulaşımını engellemeyeceğimizi anlatmağa da çalışmıştık. Bunun içindir ki, uçakların geçiş yolunu Türkiye'nin göstereceğini de öngördük.

Bununla birlikte, maddenin bir bölümünün gereksiz olduğunu da kabul ediyorum. Bu maddede sözünü ettiğimiz, "Akdeniz'le Karadeniz arası" bölge, belki de uçakların üzerinden en az geçtikleri bölgedir. Böyle olunca, Lord Stanhope da aynı görüşteyse, "Akdeniz'le Karadeniz arasında" sözlerini metinden çıkartarak, uygun geçiş yollarını her yönden gösterme olanağını bulabiliriz. Bireysel ya da ortaklaşa güvenliğin gerçekleştireceği ilerlemelere göre, yasak bölgeleri olabildiğince sınırlamağa çalışacağız.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Birleşik-Krallık temsilcisinin az önce ileri sürdüğü kaygılar beni ilgisiz bırakmamaktadır.

Bize sunulan sözleşme tasarısının 11. maddesinin, Lozan Sözleşmesi kurallarını kökten değiştirdiği –denebilirse– altüst ettiği bir gerçektir. Öte yandan, Türk Hükümetinin aldığı birtakım önlemlerin, Boğazlar'm yeniden askerleştirilmesinin bir sonucu olduğu da açıkça bellidir.

B. Aras'ın, "Akdeniz'le Karadeniz arasında" sözcüklerini çıkarma telkini başlıbaşına bir iyileştirme niteliğindedir. B. Aras'ın da çok haklı olarak dediği gibi, Türk Hükümeti, yalnız, Akdeniz'den Karadeniz'e doğru, yatay diyebileceğimiz bir geçişi düşünmüştür. Gerçekten de, bu yönden ancak sınırlı sayıda uçağın geçebileceği ortadadır; ancak, bir de dikey olarak nitelendireceğim bir başka yol daha vardır; başka bir deyimle, Boğazlar üzerinden, uçakların batıdan doğuya değil, kuzeyden güneye uçmaları durumu vardır. Birçok uluslar için –özellikle benim ulusum için– bu geçiş yolu son derece ilginçtir.

Sanırım ki –ve söze karışmamın tek nedeni de budur– bu konu, Teknik Komitenin sorunu derinliğine incelemesi gereken yönlerinin başlıcalarından biridir.

Ortada bir gerçek var: 11. madde, gemilerle uçakları eş tutan Lozan Sözleşmesinin hükümlerini tersyüz etmektedir. Kuşkusuz, Türk tasarısının 11. maddesindeki eğilimi, uçaklara tümüyle özel bir durum yaratmak, daha doğrusu, bunların uçuşlarını Türkiye'de yürürlükteki yönetim kurallarına bağlı kılmaktır. Böyle olunca, Teknik Komitenin çalışmalarının amacı, Türkiye'nin uçaklara uygulamayı kabul edebileceği kuralların, uluslararası hava ulaşımı sözleşmesine uyumunu sağlamak olacaktır. Önemli bir havacılığı olan ulusların, Uluslararası Havacılık Sözleşmesindeki kurallardan tümüyle değişik kurallar kabul etmelerini beklemek neredeyse olanak dışıdır. Burada, Boğazlar'ın ve Karadeniz'in özel konumu yüzünden her an karşımıza çıkan özel bir durum olduğu doğrudur. Kaldı ki, bu özel durum nedeniyle burada toplanmış bulunuyoruz; böyle de olsa, Teknik Komite, Türkiye'nin kaygıları ile, korunması sanırım hepimizin yararına olan, hava ulaşımı özgürlüğü arasında bir uzlaştırmaya varmağa çalışmalıdır.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilci heyeti aynı görüşte ise, Boğazlar'ın silâhlandırılması zorunlulukları ile, hava ulaşımının genel zorunluluklarını bağdaştırmak amacıyla, B. Paul-Boncour'un görüşünü benimseyebiliriz.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Aras'ın görüşüne tümüyle katılıyorum ve bu maddelerin Teknik Komiteye gönderilmesini kabul ediyorum.

Sözlerimin B. Paul-Boncour'ca tam olarak anlaşıldığına güvenebilmek için şunu belirtmek isterim: Türk toprakları üzerinde uçuş konusunda, Lozan Sözleşmesiyle karşılaştırıldığı zaman, yeni bir durumun yaratılmasında hiçbir sakınca görmemekteyiz. Biz, yalnız, havacılık gibi büyük bir hızla değişen bir alanda gelecek için bir esneklik sağlayabilmek amacıyla, hem Türkiye'nin hem de kendi öz çıkarlarımız bakımından, Sözleşmede bu 11. maddenin bulunmaması gerektiğini düşünmekteydik.

11. *Madde Teknik Komiteye gönderildi.*

KESİM IV

Madde 12.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – 12. maddenin metnini iyi anlıyorsam, Türkiye, Boğazlar Türkiye'nin karasularında bulunsalar da, bu sözleşme hükümleriyle kendini bağlamağa hazırdır; ancak, bu bağlanma ile, egemenliğine hiçbir biçimde dokunulmamış olacağını da belirtmek istemektedir.

Bununla birlikte, şimdiki kaleme alınış biçimiyle, bu maddenin bir başka türlü yorumlanması olanağı da vardır. Örneğin, Türkiye'ye, Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra, şöyle demek olanağını verebilir: "Bu sorun Türkiye'nin egemenliğini ilgilendirmektedir; böyle olunca da, bu egemenliği korumak amacıyla, Sözleşmenin herhangi bir hükmünü değiştirmeğe hakkımız vardır". Açıkça bellidir ki, içimizden hiç birimiz, böyle bir anlayışı kabul edemez; çünkü, sözleşmenin herhangi bir değeri olması isteniyorsa, bölümlerinden herbirinin bütün imzacılarca yerine getirilmesi gerektiğinin kabul edilmesi zorunludur. Bununla birlikte ben, Türk temsilcisinin ilk yorumu benimsediğine kuşku duymamaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – Lord Stanhope'un görüş biçimini tümüyle paylaşıyorum. Biz kendi isteğimizle, uluslararası ulaşımı kolaylaştırmak için bir sözleşme kabul etmek-

teyiz; ancak, bu sözleşmenin ne hükümleri ne de kapsamı bakımından, hiçbir zaman, Türkiye'nin tam egemenliğine dokunabilecek bir yorumlanmasına ya da uygulanmasına gidilmemelidir. Bu konferansa katılan herkesle birlikte kabul ettiğimiz maddelere sıkı sıkıya bağlı kalınması gerekir.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Sanırım ki, Türk temsilcisinin, maddeye Lord Stanhope'un yaptığı ilk yorumu kabul ettiği açıkça bellidir; şimdi, bütün tarafların isteğini olduğu gibi dile getiren bir metin bulma ödevi Yazı Komitesine düşmektedir.

12. *madde Teknik Komiteye gönderildi.*

KESİM V

Madde 13.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bir sözleşmenin, onaylanma tarihinde değil de, imza tarihinde yürürlüğe girmesi göreneğe pek uygun düşmemektedir; 13. maddenin değindiğim fıkrası bize birtakım güçlükler çıkarabilir. Örneğin, bu fıkranın olduğu gibi kabul edildiğini ve sonuç olarak, ya bir ya da birkaç Devletin sözleşmeyi onaylamadıklarını varsayalım. Türkiye, hiç kuşkusuz, Boğazlar'ın vakit geçirilmeksizin silâhlandırılmasını istemektedir; ben, bizim de, Türkiye'nin bu konudaki isteklerini kabul ederek, onaylamaların gecikmesi durumunda, bunları yerine getirmesine olanak tanımamız gerektiğini düşünmekteyim. Ancak, güçlüğü çözüme bağlamanın birçok yolları vardır. Örneğin, bir protokol düzenleyerek, bu protokolda, imza tarihinden geçerli olmak üzere, Lozan Sözleşmesinin askersizleştirmeyle ilgili hükümlerinin uygulamadan kaldırıldığı bildirilebilir.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Birleşik-Krallık temsilcisinin sunduğu görüşleri destekliyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilcisinin, bizim başlıca kaygımızı karşılayan telkinini tümüyle kabul ediyorum. Bununla birlikte, Protokole bağlı olmaksızın, sözleşmenin, Türkiye dışında iki ülkece onaylanması üzerine yürürlüğe girmesini istemekteyim.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Aras'ın son telkininin birtakım güçlükler çıkarabileceğini sanırım. Örneğin, şöyle bir durum ortaya çıkabilir: Türkiye ile başka iki Devlet sözleşmeyi onaylayabilir ve, o sırada, dördüncü bir Devlet, kendisinin onaylamadığı bir imzalamaya, başka bir Devletin onaylaması yüzünden kendini bağlamış durumda bulabilir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben, Türk önerisini kabul etmeğe hazırım; ancak, öyle sanıyorum ki, bir ülkenin erteleyebileceği bir onaylama yüzünden – buna sık sık rastlanmaktadır– Konferansa katılan öteki Devletlerin çabalarının hiçe inmesi olasılığını düşünmemiz gerekir. Beş üyece, başka bir deyimle, Konferansa katılanların yarısınca onaylandıktan sonra, Sözleşmenin tümüyle yürürlüğe girmesini önermek Türk temsilci heyetine karşı daha cömertçe davranmak olur.

B. ARAS (Türkiye). – Ben, sözleşmenin yürürlüğe girmesinin, toplam olarak, üç ülkenin onaylaması üzerine olmasını öngörmekteydim; ancak beş rakamını da kabul edebilirim. Demek istediğim, bütün çok-taraflı andlaşmalarda benimsenen kurala da uygun olarak, sözleşmeyi yürürlüğe koyabilmek için, bütün imzacıların onaylamasını beklememek gereğiydi.

B. SATO (Japonya). – 13. maddenin 2. paragrafi konusunda, Lord Stanhope ile aynı güçlük karşısında bulunuyorum.

Benim ülkemde, bir sözleşme ya da andlaşma, hiçbir zaman, imzalamayla yürürlüğe girmemektedir. Ülkemizde benimsenen yöntem gereğince, onaylama işleminin beklenmesi gerekir. Bütün iyi niyetimize karşın, bu durumda, bir kuraldışılık (istisna) yapamayacacağız.

Lord Stanhope'un telkin ettiği, bir protokol düzenleme yönteminin de büyük güçlükler çıkarıp çıkarmayacağını düşünüyorum. Bu yöntem, bütün imzacıların, sözleşmeyi daha sonra onaylama olanağını ellerinde tutmalarını öngörmektedir; bu onaylama, ya Parlamentoca, ya da, benim ülkemde olduğu gibi, başka bir makamca yapılacaktır. Bununla birlikte, bu onaylamanın yapılacağı, kesin olarak, söylenemez. Onaylanma olasılığı vardır; ancak, hukuksal yönteminin sonucu konusunda bir önyargıda bulunulamaz.

Bu onaylama gerçekleşmezse, ne olacaktır? Öngörülen özel protokol gereğince, askersizleştirilmiş bölge ortadan kalkmış ve Türk Hükümeti berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerlerin yapımına başlamış olacaktır.

Aynı gözlem, Türk temsilcisinin sunduğu telkin için de geçerlidir. Gerçekten, bu sözleşme, üç ya da beş Devletin onaylamasından sonra yürürlüğe girecek olursa, Başka Devletler bunu onaylamadıkları sürece, sakınca ortada kalacaktır. Bu noktada biraz açıklamalarda bulunulur ve Konferansın görüşleri belirirse, bundan mutluluk duyacağım.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın ince davranışını ve meslekdaşlarımın hoşgörürüsünü kötüye kullandığım için özür dilerim. Ancak, bütün Konferans üyelerinden bu onaylamalar konusundaki kaygılarımızı iyice anlamalarını dileyeceğim. Konferans üyelerini burada toplanmağa çağırmışsak, bunun nedeni, biz Türklerin yaşadığımız bu bölgede –bu bölge sözcüğünü en geniş anlamında, herhangi bir belirli bölgeyi aklımdan geçirmeksizin kullanıyorum– en tam bir huzurdan yararlanılamamasıdır. Kaldı ki, herkes bunun kaygısındadır. Bu koşullar altında, bir protololde, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi yanında, bir de, savaş tehdidi maddesi öngörülemez mi diye kendi kendime sormaktayım; bu son noktaya ilişkin olarak, Türkiye'nin hakkım hiçbir zaman kötüye kullanmayacağını en kesin biçimde bildiririm; kaldı ki, öngördüğümüz denetime hemen başlayabiliriz. Geri kalan bölümü için, bütün başka andlaşmalarda olduğu gibi, imzacıların yarısı ya da üçte ikisi onaylayınca, sözleşmenin yürürlüğe gireceğini söyliyebiliriz.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu çetin noktayı Teknik Komiteye sunmakta yarar olacağı kanısındayım. Şimdi bana, bu sözleşmenin yeni bir sözleşme olmakla kalmayıp, ayrıca, eski sözleşmeyi ortadan kaldıran bir sözleşme olduğu da belirtilmiştir; öyle olabilir ki, birçok Devletler, salt yeni sözleşmeyi henüz onaylamadıkları için, eski sözleşme ile bağlı kalmış bulunabilirler.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Herkesin, Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşüne katılarak, sorunun Teknik Komiteye gönderilmesinden yana olacağını sanıyorum.

Düşündüğüm bir de şu nokta var: Sözleşmenin ancak imzacıların çoğunluğunca onayladıktan sonra yürürlüğe gireceğini kabul ettiğimizi varsayalım; bu çoğunluğun, en yüksek tonaja sahip kimi ülkeleri içermesi uygun olmaz mı? Her ne ise, en

iyisi, bu maddeyi, hukuk yönlerini incelemek ve sonra da Yazı Komitesine göndermek üzere, Teknik Komiteye göndermemiz olacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Komiteye gönderilmesini ben de kabul ediyorum; ancak, uluslararası bir düzenleme kurmakta olduğumuza da dikkatinizi çekmek zorunluğunu duymaktayım. Türkiye, imzacı Devletlerden herbiriyle, teker teker bağlanmamaktadır; böyle olsaydı, herbiri ile ayrı ayrı görüşmekte belki yarar da görebildirdi. Yeniden söylüyorum, söz konusu olan, çoğunluğun yeterince hukuksal sayılacak bir hak yarattığı, uluslararası ortaklaşa bir düzenlemedir. Yapılmış olan konuşmalara bir de bunu eklemeyi gerekli görmekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komiteye gönderilen tek konu, onaylamalar sorunudur. Maddenin, şimdi görüşebileceğimiz, başka yönleri de vardır.

Lord STANHOPE (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Çalışmalarımızın sonunda gerçekten iyi bir sözleşme yapmayı başarabileceğimizi düşünerek, bir kez daha iyimser görüneceğim. Bu gerçekleşirse, bunun, uluslararası yaşamda çok kısa bir süre sayılabilecek onbeş yıl sonra ortada kalkması gerçekten yazık olacaktır. Bu yüzden, bağıtlanan taraflardan biri, diyelim ki, iki yıllık bir sona erdirme (fesih) önbildiriminde bulunmadıkça, sözleşmenin, herhangi bir ülke ona sonverme isteğini bildirinceye kadar, varlığını sürdüreceği öngörülmelidir. Benim telkinim, içimizden birinin, sözleşmeye sonverme isteğini bildirmesi durumu saklı kalmak koşuluyla, sözleşmenin onbeş yıldan öteye de sürdürülmesidir. Sonuç olarak, istediğim, sözleşmenin kesin olarak onbeş yıl için yürürlüğe konulması, ondan sonra da, imzacılardan biri –bu, Türkiye olabileceği gibi, doğaldır ki başka bir Devlet de olabilir– buna sonverme isteğini iki yıl öncesinden bildirmediği sürece, sınırsız olarak, belki de sonsuzluğa dek sürüp gitmesidir.

B. ARAS (Türkiye). – Lord Stanhope'un görüşünü tümüyle paylaşıyorum.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sözleşmenin süresi konusunda Teknik Komitede bir öneride bulunmak hakkımı saklı tutuyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 13. maddenin son fıkrası üzerinde söz alacak olan var mı? Bu fıkranın, Sözleşmenin süresine ilişkin olarak saptanacak hükümlere göre gözden geçirilmesi gerekeceğini sanıyorum.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Bu sorunun Teknik Komiteye gönderilmesini öneriyorum.

Böylece kararlaştırıldı.

22. Konferansın gelecek çalışmalarında izlenecek yöntem.

BAŞKAN, Konferansın, Sözleşmenin ilk okunması sayılabilecek işini bitirdiğini görmektedir. Teknik Komitece incelenmesi gereken noktalar ortaya atılmıştır. Başkanın kanısınca, Konferansın genel oturumu ertelense bile, bu Komitenin çalışmalarını sürdürmesi gerekmektedir; görüşmelerin hızla gelişmesi ve incelemeleri kolaylaştırmak için de bir Yazı Komitesinin şimdiden kurulması yerinde olacaktır. Bu Teknik Komite, birtakım maddeleri, ancak son biçimlerinin verilebileceği bir duruma getirdikten sonra, Yazı Komitesi işe başlayabilir. Yazı Komitesi, yararlı ve hızlı çalışabilmek için, olabildiğince sınırlı tutulmalıdır. Öte yandan, Başkan, bütün temsilci heyetlerinin yetkilerine hiçbir kısıtlama getirmemek niyetinde olduğundan, Yazı Komitesinin, üyeleri bakımından belirli bir kuruluş saptanmadan, kurulmasını önermektedir.

Bu Komite, kendilerini özellikle ilgilendirebilecek herhangi bir konu açısından, bütün temsilci heyetlerine açık olacaktır. Böylece, isteyen her temsilci heyeti, Yazı Komitesine, istediği oturumuna katılmak üzere temsilci gönderebilecektir.

Asıl Konferansın genel çalışmasına gelince, bunun kesintiye uğramadığı, Teknik Komite ve Yazı Komitesince sürdürüldüğü ve genel oturumun, bu komitelere hazırlanan metinleri yararlı bir biçimde inceleyebileceği anlaşılır anlaşılmaz, yeniden toplanacağı açıkça bellidir.

Konferansın çeşitli üyelerince sorulan sorulara yanıt olarak, Başkan, bütün temsilci heyetlerinin eşit olarak Yazı Komitesinin tartışmalarına katılmağa hakları bulunduğunun doğal sayıldığını, ancak, bu komitenin olanak ölçüsünde az sayıda üye ile toplanmasını sağlayabilmek için, bu hakkın ölçülü kullanılması bilgeliğini göstereceklerini belirtti. Genel Sekreter, temsilci heyetleriyle sıkı temas içinde kalacak ve temsilci heyetlerinin, kendi ülkeleri için büyük önem taşıyan, tasarının şu ya da bu bölümüne katkıda bulunmak üzere, özel çıkarları ve haklarıyla, çalışmanın gereklerini bağdaştırmak konusundaki incelik ve ustalığına güvenilebilecektir.

Kısa bir görüş alış-verişinden sonra, Başkanın önerileri kabul edildi.

23. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiri tasarısını uygun buldu.

ALTINCI OTURUM

Pazartesi, 6 *Temmuz* 1936, *saat* 17.

Başkan: B. S. M. BRUCE

24. Teknik Komite Başkanının açıklaması.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bundan aşağı yukarı on gün önce, Konferansın genel oturumlarına ara vermiş olduğumuzu anımsayacaksınız. O günden bu yana, Teknik Komitemiz verimli olduğunu sandığım bir biçimde çalışmıştır.

Şimdi, Teknik Komite Başkanından, bu Komitenin çalışmaları konusundaki raporunu sunmasını dileyeceğim.

B. CONTZESCO (Teknik Komite Başkanı). – Bana övünç veren güveninizle başkanlığına getirildiğim Teknik Komite, kurulduğu tarih olan geçen 24 Hazirandan bu yana, büyük bir kararlılıkla çalışmaya koyulmuştur; Teknik Komite, biri Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesi biçiminde olmak üzere, on oturum yapmıştır.

Türk temsilci heyetince sunulan ve Konferansca görüşme temeli olarak kabul edilen sözleşme tasarısı, birbiri ardından iki kez okunarak incelenmiştir.

Birtakım noktalar üzerinde, Komite, değişik yöndeki görüşleri birbirine yaklaştırmayı başararak, artık yalnız Yazı Komitesinin son bir gözden geçirmesine kalmış, kesin ilke anlaşmalarına varacak kadar oldukça önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir.

Birtakım başka metinler üzerinde, çeşitli temsilci heyetleri hiçbir değişiklik önergesi sunmadıkları ya da, önerileri yalnız kaleme alış biçimine ilişkin olduğu için, Komite, bunları kesin olarak kabul edilmiş saymıştır.

Son olarak, daha çok teknik nitelikteki olan bir üçüncü kategori sorun vardı ki, bunların çözüme bağlanması için, askerî deniz kuvvetleri uzmanlarının ışık tutması özellikle gerekmekteydi; önemli birtakım noktalarda bu uzmanlar işlerini bitirmiş olmakla birlikte, kimi noktalarada henüz bir sonuca varamamışlardır. Ancak, bu görüşmelerin mutlu bir sonuç vermekte gecikmeyeceğini düşündüren nedenler de vardır.

Size, tutanaklarda bütün ayrıntıları bol bol bulunan bu basit gözlemler dışında biraz daha bilgi vermeyi zorunlu görmedim; çünkü, en önemli birtakım paragraflar Konferansın kendisince saklı tutuldukları ve bunların, Komiteye, görüşülmek için sunularak, son biçimleriyle bütün kapsamını etkileyebilecek nitelikte olan metinlerle çok yakından ilişkisi olduğu için, bunların metinleri geçici bir kararsızlık görüntüsüne bürünmüştür.

Konferansın çalışmalarına yeniden başlaması, sözü geçen paragraflara, başlangıçta eksikliği görülen, anlamı ve kapsamı elbette getirebilecektir; Teknik Komite de, gerekirse, girişilen incelemeyi tamamlamak için kendisine düşen görevi yerine getirecektir.

Teknik Komitenin 3 Temmuz tarihli oturumu sırasında, Birleşik-Krallık temsilci heyeti,Türk temsilci heyetinin tasarısına dayanan ve bu tasarıda öne sürülen ilkelerle Birleşik-Krallığın görüşlerini bağdaştırmak amacını güden değiştirilmiş metin tasarısı sunmak niyetini açıklamıştı. Yeni herhangi bir görüşmeye girişmeden, sözü edilen ve ancak 4 Temmuz öğleden sonra dağıtılan bu metnin Konferansca incelenmesini beklemek gerekmekteydi.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin belirttiği gibi, Konferansın çalışmalarını kolaylaştırmak ve, karşılıklı çeşitli tezleri bağdaştırarak, Konferansın bir sonuca varmasını hızlandırmak amacıyla hazırlanmış olan, bu yeni metnin tartışılması ışığında değiştirilmesi olanağı bulunan tutumları kesinleştirmekten, bu yeni durum karşısında çekindiğimi anlayacaksınız.

Komitenin çalışma durumuna ilişkin ayrıntılara girmekten kaçınarak, çok genel nitelikte bir açıklama ile yetinmeyi daha doğru buluşumun nedenlerinden biri de budur.

Açıkladığım bu nedenler göz önünde tutulunca, Teknik Komitenin, görevinin yalnız bir bölümünü, başka bir deyimle, olanaklar elverdiği ölçüde yerine getirebildiği sonucuna varılabilir sanırım; Konferans, kendisine sunulan yeni metnin incelenmesinden sonra, Komitenin görevini sürdürmesine karar verilecek olursa, Komitenin üyeleri ve başkanı hizmete hazır olacaklardır.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin tasarısını ilk gözden geçirişimde, Komite çalışmalarının boşuna yapılmamış olduğunu ve elde edilen ilerlemelerin size sunulan yeni metinlerde, kesinleşmiş sonuçlar olarak yer aldığını görmek, benim için, bütün Teknik Komite meslekdaşlarımca paylaşılacağından kuşkum olmayan, içten bir sevinç kaynağı olmuştur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komite Başkanına ve şu son günlerde Montreux'de yapılan çalışmalara katılan herkese, gösterdikleri çabalar için teşekkür ederken, bütün Konferansın isteğini dile getirdiğimden kuşku duymuyorum.

Özellikle, Komitenin, ileride kendisine gereksinme duyabileceğimiz bütün konularda yardımını sunması bizi çok mutlu kılmaktadır.

25. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı. Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II).

Yöntem: Değiştirilmiş biçimdeki tasarının tartışma temeli olarak kabulü.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi, şöyle bir durum karşısındayız: Teknik Komite toplantılarının sonucu olarak, birtakım görüş ayrılıkları giderilmiş, çeşitli konular, yalnız metnin kaleme alınışı dışında, tümüyle çözüme ulaştırılmış, birtakım başka konuların da Konferansın kendisince incelenmek üzere saklı tutulması gerekmiştir. Böyle olunca, çalışmalarımızı en elverişli biçimde yürütmek için hangi temel üzerinde durmamız gerektiğini düşünmek durumundayız. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, Türk temsilcilerince sunulan sözleşmeyi değiştiren bir sözleşme tasarısı kaleme almış olduğunu görmüşsünüzdür. Kanımca, bu Teknik Komite ile temsilci heyetleri arasında, gelecekteki çalışmalarımızın başarı müjdecisi sayılabilecek bir işbirliği örneğidir.

Teknik Komite Başkamnın sözlerinden anladığıma göre, Birleşik-Krallık temsilci heyetince hazırlanan tasarıda, Komitece incelenerek çözüme bağlanan neredeyse bütün noktalar yer almaktadır; bu bakımdan sanırım ki, çalışmalarımızı kolaylaştırmak için, bundan sonraki görüşmelerimize, Türk sözleşmesinin bu yeni biçimini temel almakta ve bunu da, tıpkı ilk tasarıyı incelediğimiz gibi, başka bir deyimle paragraf paragraf incelemekte yarar olacaktır. Şimdi sözü, isterse, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan metne ilişkin yorumlarını sunması için, Birleşik-Krallık temsilcisine veriyorum.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Meslekdaşlarımın da görmüş olacakları gibi, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Konferansa, öngörülen Sözleşmenin değiştirilmiş bir tasarısını içeren bir belge sunmuştur. Bu yeni bir tasarı değildir; tümüyle özgün (orijinal) Türk tasarısına dayanan ve onun basit bir gözden geçirilmiş biçimidir. Tasarı, Türk metni temsilci heyetlerine verildiğinden bu yana yapılan görüşmelerin sonuçlarını, daha elverişli bir biçimde eşgüdümleme ve yeniden eritip kalıba dökme denemesidir. Bu tasarıda, özellikle Teknik Komitede yer alan görüşmelerin sonuçları göz önünde tutulmuştur; üzerinde geçici olarak görüşbirliği sağlanan bütün noktaları tasarının içermesine çalışılmış bulunmaktadır. Tasarı, ayrıca çeşitli temsilci heyetleri arasında, burada ya da Cenevre'de olsun yapılmış resmî olmayan görüşmeler sırasında ileri sürülen görüşleri de göz önünde tutmaktadır; görüşmenin kolaylaştırılması için, ayrıca, tasarıya, bize özgü ve bu görüşmeler sırasında ortaya attığımız birtakım telkinleri de koyduk.

Böyle olunca, umarım ki Konferans, kendisine sunulan önerilerin ayrıntılı incelenmesinin, başka bir deyimle, öngörülen sözleşmenin ikinci okunuşunun çerçevesi olarak, bu tasarıyı kabul edebilsin. Görüşmelerimizi sürdürmek için en iyi yöntemin, bu tasarıyı madde madde incelemek, çeşitli noktalarını, sırasıyla bunlar ortaya çıktıkça ele almak olacağını düşünmekteyim.

Özellikle Türk temsilci heyetinin bu telkini kabul edeceğini umarım.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilci heyetince hazırlanan tasarıyı okumak için kırk-sekiz saatlik vaktim oldu. Katlandığı zahmet için, Birleşik-Krallık temsilci heyetine teşekkür ederim. Tartışmanın madde madde olması koşuluyla ve görüşmeler sırasında öne sürebileceğim birtakım görüşler ve öneriler saklı kalmak üzere, bu tasarının görüşmelere temel alınmasında bir sakınca görmemekteyim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Kuşkum yoktur ki, hepimiz, Birleşik-Krallık temsilci heyetine, hepimizin yararına olmak üzere katlandığı zahmet için gönül borcu duymaktayız; özellikle, İngiliz temsilci heyeti bu metne, Teknik Komitede ye da özel konuşmalar sırasında, üzerinde anlaşmaya varılmış kimi noktaları da koyduğu için, bu çalışması hem çok işimize yarayacak, hem de işlerimizi kolaylaştıracaktır. Buna karşı, Konferansın ilk genel oturumunda Türk sözleşme tasarısını görüşmelerimize temel kabul etmiş bulunmamızdan doğan bir güçlük ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerimize bu kararı bildirmiş ve Türk tasarısını onlara göndermiş bulunmaktayız. Böyle davranmak, hükümetlerimizle haberleşmeyi çok kolaylaştırmıştır; şöyle ki, çeşitli maddelerin içeriğini her seferinde belirtmeden, madde sayısını bildirmekle yetinebiliyorduk. Şimdi, çalışma yöntemimizi değiştirirsek ve, Türk sözleşme tasarısını tümüyle bir yana bırakarak yeni tasarıyı temel alacak olursak, yalnız ilk oturumda alınmış karardan dönmekle kalmış olmuyoruz; aynı zamanda, hükümetlerimizle haberleşme işimizde kargaşaya yol açma tehlikesini de yaratmş oluruz. Bu nedenledir ki –Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bunda bir sakınca görmeyeceğine de güvenerek– Türk tasarısını tümüyle yok saymamayı, bu tasarıyı madde madde incelemeyi ve her maddenin incelenmesinde Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunduğu metni ve getirdiği değişiklikleri karşılaştırmayı önermekteyim. Böylece, çalışmalarımızın ilk temelinden olabildiğince az ayrılmış olacağız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyet temsilcisinin öne sürdüğü nedeni herkes anlayacaktır. Başkan sıfatıyla, Türk tasarısını görüşmelerimize temel kabul ettiğimizi ve, yalnız değişikliklerle yetinmeyerek, bu tasarıdan ayrılacak olursak, durumu şimdi yaptığımdan çok daha başka biçimde sunmaklığım gerekeceğini düşünüyorum. Bununla birlikte, yanılmıyorsam, görüşmelerimizi Türk tasarısı üzerinde sürdürmekteyiz; ancak, bu tasarıya pek çok değişiklik önergesi ve biçimsel değişiklik getirildiği için, Birleşik-Krallık temsilcileri, özgün (orijinal) tasarıyı değiştirmektense, yeni baştan ele alınmış bir belge sunmayı daha uygun bulmuşlardır.

Ortaya atılan noktada hiçbir ciddî güçlük görmemekteyim. Hem özgün (orijinal) tasarının içeriğini, hem de önerilen değişiklikleri göz önünde tutarak çalışacağız. Görüşmeler sırasında, değişiklikleri hükümetlerimize, Birleşik-Krallık tasarısındaki biçimleriyle sunmayı daha uygun bulmamız olasılığı bulunacağı gibi, yapacağımız açıklamalarda, bir metinden ötekine geçtiğimiz de olabilecektir. Ne olursa olsun, Sovyet temsilcisinin ortaya attığı ve kapsamını çok iyi anladığım sorunu, uygulamada çözmek yolunu bulacağımıza inanıyorum.

Başka bir görüş öne sürülmeyecekse, *yeni tasarıyı paragraf paragraf incelememizi öneriyorum.*

Böylece kararlaştırıldı.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sözlerinizden, Türk tasarısında bunlara karşılık oluşturan maddeleri, değiştirildikleri ölçüde, aynı zamanda okumamız gerektiği anlamını mı çıkarmalıyım?

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İzlenmesi gereken yöntemin bu olduğunu sanırım; ancak, bir de Birleşik-Krallık temsilcisine, uygulanacak en uygun yolun hangisi olduğunu düşündüğünü sorabiliriz.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu tasarıyı sunmakta amacımız, yalnız şu ya da bu maddeye değişiklikler telkin etmekten öteye, biçimsel değişikliklerle, mad-

delerin sırasına ilişkin değişiklikler de getirmekti. Kimi durumlarda, yalnız bir maddeyi ikiye bölmek ya da Türk tasarısının bir maddesinin kimi yerlerini kendi tasarımızın değişik bir yerine yerleştirmekten başka bir şey yapmadığımız ve tartışmaya yol açmasına gerek olmayacak nitelikte değişiklikler getirdik. Bunu yaparken de, gerek Teknik Komite görüşmelerinde, gerek yapılan başka görüşmelerde, izlenecek en uygun yöntem konusunda genel bir anlaşmaya varıldığını bilmenin etkisi altındaydık. Değiştirilen her tasarıda, ortaya yeni maddeler çıkar ve bir *görüşmenin başlarında, maddelere* yeni sıra sayıları verilmesi ve başka sayılar taşıyan maddelerin araya sokulması olayına her zaman rastlanır. İletme (*référence*) güçlüğüyle de hep karşılaşılır ve hemen her seferinde, tasarılarda kendilerine verilen sayıları taşıyan maddelerin neye ilişkin olduğunu belirtmek zorunluluğu ortaya çıkar.

Bizim metinde, bu güçlüğü bir kezde çözmenin en iyisi olacağını düşündüğümüz için, maddelerin paragraflarını baştan sona yeniden sayılandırmakla yetinmiş bulunuyoruz. Kanımca, Türk tasarısını madde madde ele alarak, yeni tasarının maddeleriyle karşılaştırmak son derece güç olacaktır; çünkü, bunu yapacak olursak, bizim tasarının içinde durmadan bir yerden bir başka yere atlamak gerekecektir. Tasarımızda pek çok yenilik bulunduğunu ya da maddelerin ilk biçiminin büyük değişikliklere uğratıldığını söylemek istemiyorum; demek istediğim, yapılan değişiklikler maddelerin sırasına ve ve iç yapısına ilişkin olduğu için, böyle bir yöntemin uygulanmasının çok zor olacağıdır. Bununla birlikte, tasarımızın her maddesini görüşmek üzere ele aldığımızda, bunun, Türk tasarısının hangi maddesinin karşılığı olduğunu ve Türk tasarısının hangi noktasını kapsadığını belirtmemize de bir engel bulunmayacaktır. Böylece, Sovyetler Birliği temsilcisinin de isteğinin yerine gelmiş olacağını sanırım.

B. TİTULESCO (Romanya). – Sanırım ki, yapılması gereken en önemli şeylerin başında, hızla ilerlememiz gelmektedir. Zaman kazanmamız gerekir. Şimdiye kadar zaman yitirdik ve kanımca, bu Konferans gereğinden çok uzayacak olursa, uluslararası kamuoyunda iyi bir izlenim bırakmış olmayacağız. Böyle olunca, Birleşik-Krallık metninin okunmasına bugün başlayalım ve bu akşam çalışabilmemiz için gerekli birkaç önlem üzerinde anlaşalım. Öte yandan, yarın sabaha kadar, Sekreterliğin, bize, birinde ilk biçimiyle Türk tasarısını, ötekinde de Birleşik-Krallık temsilci heyetinin gördüğü biçimde Türk tasarısını, karşılıklı iki sütunda gösteren bir belge hazırlamasına bir engel olduğunu da sanmıyorum.

Böylece, tartışmalara hemen başlayacağımız için, hem Birleşik-Krallık hem de Türk temsilci heyetlerinin istekleri yerine getirilmiş olacaktır; öte yandan, sunulan değişikliklerin gerçek kapsamının ne olduğunu açıkça görmek isteyenlerin –aralarında ben de varım– isteği de karşılanmış olacaktır.

Sayın Başkandan, İngiliz metni üzerinde görüşmeleri açmasını ve Genel Sekreterimizi, karşılaştırmalı bir tablo sunmağa çağırmasını diliyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Değişiklik önerisini sunmuş bulunan Birleşik-Krallık temsilci heyetine, bu yöntemin işine gelip gelmediğini sormaklığım gerektiğini sanıyorum.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu öneriyi kabul edebilirim sanırım; Sekreterlik bu işi üzerine almayı kabul ederse, elimizen gelen her yardımı kendilerine yapmağa da hazırız; yeter ki, temel olarak, bizim metin alınsın.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İyi anlıyorsam, amaç, her iki metinde aynı konuya değinen parçaları bir araya getirmek ve, böylece, herhangi bir konuda söz söylemek isteyenlerin

ve onları düşüneceklerin, söz konusu olan değişikliklerin ve karşılaşılan önerilerin neler olduğunu açıkça görebilmelerini sağlamaktır. Sunuş biçimine gelince, bunda hiçbir ilke söz konusu değildir; yalnız, izlenecek en uygun yöntemin bulunması söz konusu olmaktadır. Böyle olunca, Birleşik-Krallık metninde kimi maddeler bölündüğüne göre, önerilen çift sütunlu tablo çok yararlı olacaktır; çünkü, böylece, Birleşik-Krallık metninin her noktasının, Türk metninin neresinde bulunduğunu bize gösterecek, üstelik belki de önerilen değişikliğin nedenini de açıklayabilecektir.

B. TİTULESCO (Romanya). – Çalışmaya hemen Birleşik-Krallık metni üzerinde başlanmasını ve karşılaştırmalı tablonun yarına hazır olmasını istediğimin unutulmamasını sizden dilerim.

Sekreterlik, Romen temsilci heyetince istenen karşılaştırmalı tabloyu hazırlamakla *görevlendirildi.*

Başlangıç (Préambule).

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilci heyetince bir sakınca görülmüyorsa, Başlangıç'ın incelenmesini, tasarı üzerindeki görüşmelerin sonuna bırakmayı ve hemen birinci maddeden başlanılmasını üstün tutmaktayım.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu yönteme hiçbir karşı çıkışım yoktur.

B. TİTULESCO (Romanya). – Türkiye temsilcisinin telkinini kabul etmekteyim. Ancak, Başlangıç'ın ikinci fıkrasının görüşülmesine geçileceği zaman, "Türkiye'nin güvenliği çerçevesinde" sözcüklerine ilişkin olarak bir değişiklik önerim olacağını ve bu sözcüklere "ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin" sözcüklerinin eklenmesini isteyeceğimi şimdiden belirtmek isterim.

B. Titulesco'nun sunduğu bu değişiklik önergesi *kaydedildi.* Başlangıç'ın incelenmesi ilerdeki bir oturuma *ertelendi.*

Birinci Madde.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu maddeye, havalarda transit ve ulaşım özgürlüğü ilkesinin de eklenmesi gerektiği kanısındayım. Gerçekten de, Başlangıç'ın ikinci fıkrasında, Lozan Barış Andlaşmasının 23. maddesinde yer alan ilke belirtilmektedir. Oysa, bu 23 maddede "havadan" sözcüğü bulunmaktadır. Kaldı ki bu terim, Teknik Komitede bütün temsilci heyetlerince de kabul edilmiştir. Böyle olunca, Teknik Komite üyelerince çözüme bağlanabileck ayrıntılar saklı kalmak üzere, bu ilkenin birinci maddeye konulmasının gerektiği görüşündeyim.

B. ARAS (Türkiye). – Lozan Andaşmasının 23. maddesine dokunulmamıştır ve bu maddenin burada yeniden belirtilmesi gerekmemektedir. Birinci madde, söz konusu olan bu 23. maddenin uygulanmasıdır. Oysa, hava ulaşımına ilişkin olarak, tasarıda maddeler vardır. Bunun sonucu olarak, kanımca, çok iyi kaleme alınmış olan birinci maddeye dokunulmamasını önermekteyim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Ben, kendi hesabıma, Romanya temsilcisinin öne sürdüğü görüşü destekliyorum. B. Aras, bir, hattâ birkaç maddenin hava sorununu düzenlediğini söylemektedir; oysa, birçok maddeler de deniz sorununu düzenlemektedir. Birinci maddede, birçok kısıtlamalarla da olsa, uygulanacak ilkenin, özgürlük olduğunu belirteceksek, denizle hava arasında ayırım yapılmaması gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Teknik Komitede Türk temsilci heyetini temsil etmekle onur duydum ve, ta baştan beri, Boğazlar'dan geçiş söz konusu olduğu ve Konferansın ilk bölümünde Boğazlar'ın üzerinden uçulmayacağı ilk bölümünde kabul edilmiş bulunduğu için, bu maddede hava ulaşımının hiçbir biçimde yeri olmadığı ilkesini savunduk.

B. CONTZESCO (Romanya) – Yeni metnin 20. maddesinin ikinci fıkrasına bakarsak görürüz ki, "Türkiye, bu konuya ilişkin Türk yönetim kuralları (mevzuatı) çerçevesinde, geldikleri yer ve uyruklukları ne olursa olsun, bir yandan Avrupa ile Asya, öte yandan da Akdeniz'le Karadeniz arasında, sivil uçaklara tam bir güvenlik içinde geçme olanağını verecek gerekli kolaylıkları sağlamayı yükümlenir."

Bu maddenin görüşülmesine geçtiğimiz sırada, Türk temsilci heyetinin öne süreceği görüşler bulunabilir. Bu koşullar altında, ve uzmanlar bu sorunu daha yakından inleyerek bu konudaki raporlarını verinceye kadar, Türk temsilci heyeti de karşı çıkmış olduğuna göre, uçaklara ilişkin maddeyi kaleme aldığımız zaman çözülebilecek olan bu noktanın saklı tutulmasını öneriyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Romen temsilci heyetini memnun edecekse, buna karşı çıkmayacağım; ancak, şimdiden belirtmek isterim ki, silâhlandırılmış yerler üzerinden uçuş yapılması söz konusu olamayacaktır.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Hemen kesinlikle belirteyim ki, sorunun saklı tutulmasını bu açıdan istemiş değilim. Teknik Komite, ve en başta ben, yasak bölgeler üzerinden uçuşun söz konusu olmadığı sonucuna vardık. Ancak, bu yasak bölgeler belirli olacaktır; Boğazlar üzerinden genellikle uçuş konusu tartışılırken, yalnız öteki bölgelere ilişkin görüşme yapılabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorunu şimdiden çözüme kavuşturamayacağımız belli olduğuna göre, bu tartışmayı sürdürmek de yararlı görünmemektedir. Bu konuyu, şimdilik saklı tutarak, hava ulaşımına ilişkin madde görüşülürken yeniden ele almamızı öneriyorum.

Böylece kararlaştırıldı.

Madde 2.

Hiçbir görüş öne sürülmedi.

Madde 3.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Bu maddenin ikinci fıkrası, I sayılı Ek'e göndermede bulunmaktadır. Madde üzerinde yararlı bir görüşme yapabilmek için, bu Ek'in elimizde bulunması gerekecektir; çünkü harçların tutarını böylece öğrenmiş olacağız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şurasını belirtmek isterim ki, bu maddeyi hangi biçimde kabul edersek edelim, içereceği hükümler tümüyle I sayılı Ek konusunda varacağımız anlaşmaya bağlı kalacaktır. Bu Ek üzerinde bir anlaşmaya varılamayacak olursa, madde işleyemeyecektir. Bununla birlikte, bu maddenin, bu çekince ile, olduğu gibi kabulünde de bir sakınca görmemekteyim.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Bu metindeki ilkeyi kabul edebilmek için, Teknik Komitede yer alan tartışmalara bakmak gerekir. Birçok temsilci heyetleri, söz konusu harçlardan hiç olmazsa biri –sağlık harcı– konusunda bağışıklık

ilkesini savunmuşlardır. Şimdiden, ilke olarak 3. maddeyi kabul edecek olursak, bu temsilci heyetlerinin dile getirdikleri karşı çıkışlardan vazgeçtikleri anlamı doğabilir. Romen temsilci heyeti adına, bundan vazgeçilmediğini söyleyebilirim. I sayılı Ek'i bilmemiz, bizi yalnız, Türk temsilci heyetini memnun etmek için, ve Konferans da kabul ederse, bu harçların çok düşük olması nedeniyle, bu ilkeden vazgeçip geçemeyeceğimizi düşünmeğe yöneltecektir. İşte bunun içindir ki, maddenin metni ile I sayılı Ek arasındaki bağa işaret etmek gereğini duydum.

B. ARAS (Türkiye). – Romen temsilci heyetinin isteğini hemen karşılayacağım. Bütün temsilci heyetlerine, Türkiye'nin bu konuda en büyük kolaylıkları göstereceğini söyleme fırsatını daha önce bulmuştum; üstelik, Romen temsilci heyeti başkanı B. Titulesco ile bir anlaşmaya vardığımı bile sanıyordum. Türkiye, sağlık ve transit harçlarını zaten % 25 indirmiş bulunmaktadır. Bugün, aynı yolculuk için bu harçları iki kez almaktan vazgeçmektedir; böylece, bunları % 50 daha da indirmiş olmaktadır. Bir ya da iki ay önce yaptığımız % 25 indirimle, önceki sözleşmenin öngördüğü rejime oranla, yaklaşık olarak % 75'lik bir indirim yapılmış bulunmaktadır.

Öte yandan, şimdi söz konusu olduğu gibi, gereken bir örgütlenmeyi bir an önce kurabilmek için, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu örgütlenmeye birkaç yüz bin liralık bir katkısı olacaktır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu Ek konusunda biraz açıklamalarda bulunmam yararlı olacak sanırım. B. Contzesco'nun daha önce söylediği gibi, bu sorun Teknik Komitede uzun bir tartışma konusu olmuştur; anımsanacağı üzere, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türkiye'nin, Lozan Sözleşmesinde öngörülmeyen harçları ortaya çıkarmaması gerektiği görüşünü bütün gücüyle savunmuştu. Ancak, bir noktada, transit geçen gemilere ilişkin sağlık harcı konusunda, bir çıkmaza girdik; böyle olunca, şimdi Türk temsilci heyetiyle, bu güçlükten kurtulabilmek amacıyla, bu harç konusunda görüşmeler sürdürülmektedir. Konunun önemi kuşkusuz büyük olmakla birlikte, yaşamsal bir önem de söz konusu değildir; ticaret gemileri üzerine basan yükü çok ağırlaştırmadan, bir anlaşmaya varmamızı sağlayacak çözümü bulacağımızı umuyoruz.

Ek'de, Türkiye'nin, Lozan Andlaşmasının ilkelerine uygun olarak, alabileceği harçların neler olabileceğini göstermeğe çalışmaktayız; kendi hesabımıza, Türk temsilci heyetinin öne sürdüğü, harçlarda indirim yapılmasını ve yalnız bir yöne doğru geçişlerde harç alınmasını öngören uzlaşmayı kabule hazırız. Böyle olunca, bu metne karşı çıkışımızı geri çekmekteyiz; ancak, Ek'de, söz konusu harçların ileride yükseltilmeyeceği konusunda bir güvence elde etmiş olacağız. Sorunu büyük bir özenle inceledik; çözüm yolunun, hem –hiçkimse için ciddi bir özveri sözkonusu olmadan – herkesce kabul edilebilecek, hem de ikincil önemde olmakla birlikte çok güç olan bir sorunu çözebilecek yol olacağı sonucuna vardık. Ek'i, tasarıyla aynı zamanda sunmak olanağını bulamadığım için üzgünüm; ancak, bir-iki noktayı Hükümetime danışmak zorunda kaldım; iki-üç güne kadar, Ek'i Konferansa sunabileceğimi ummaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu maddeyi şöyle bir çekinceyle kabul etmenizi öneriyorum: Ek kabul edilmeyecek olursa, maddenin şimdi kabul edilmiş olması da geçersiz sayılacaktır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Karşı çıkışımı göz önünde tuttuğunuz için size teşekkürlerimi sunmakla birlikte, açıkça söyliyeyim ki, bu harcın alınması konusunda İngiliz ve Türk temsilci heyetleri arasında anlaşmaya varıldığını bilmemekteydim. Eski yönergelerim bu anlaşma olayının dışında kaldığı için, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin,

Türk temsilci heyetiyle uyuşarak kabul ettiği biçimdeki harç konusunda temsilci heyetimin başkanına danışmak ve eksik olan Ek'i görebilmek için, tutumumu saklı tutmaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Ek bilinmediği ve tümüyle kabul edilebilir olduğu anlaşılmadığı sürece, bu maddenin hiçbir temsilci heyetini bağlamadığı açıkça bellidir.

Madde 4.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Sağlık yoklaması (ziyareti) ve denetimi her iki yandan yapılmak gerektiği için, ikinci paragrafta, "Ege Denizi'nden" sözcüklerinden sonra, "ya da Karadeniz"den" sözcüklerinin eklenmesini istemekteyiz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu değişiklik kabul ediliyorsa, birinci fıkradaki "Boğazlar'ın girişine yakın" sözlerinin, "Boğazlar'a girişlerden birine yakın" biçiminden değiştirilmesi gerekecektir.

B. ARAS (Türkiye). – Çok haklısınız.

B. CONTZESCO (Romanya). – İkinci fıkranın metni dikkatli okununca, bir değişiklik daha yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu paragrafın şu sözcüklerle başlaması gerekirdi: "Herhangi bir bulaşıcı hastalık taşımayan gemiler..."

Gine aynı paragrafta, "Türk yönetim kurallarına uygun olarak" sözcüklerine, Teknik Komitede öne sürülen görüşler göz önünde tutularak, "ve Uluslararası Sağlık Sözleşmesi çerçevesinde" sözlerinin eklenmesi uygun olacaktır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetince önerilen değişiklikler, ilkeyi etkilemeyecek ve harçlar gine bir tek kez alınacak, böylece gemiler yalnız gidişte bir ödeme yaptıktan sonra dönebileceklerdir sanırım.

B. ARAS (Türkiye). – Öyledir.

B. PONSOT (Fransa). – 4. maddenin ilk paragrafı olağanüstü durumları, ikinci paragrafsa olağan durumları kapsadığından, sanırım ki, bunların yerlerini değiştirmek gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Önerilen ilk değişiklik dizisi üzerinde görüş birliğine varmış olduğumuzu sayabilir miyim? Genel Sekreter bunları not etmiştir ve, Türk, Romen ve İngiliz temsilci heyetleriyle temas kurarak, niyetlerinin iyi yorumlanmasını sağlıyacaktır.

Meslekdaşlarımın, şimdi de, B. Pontost'nun önerisi üzerinde görüşlerini açıklamalarını dilemekteyim.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu telkinin, Genel Sekreter ve ilgili temsilci heyetlerince incelenmesi gerektiği görüşündeyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu öneri, hiçbir ilke sorunu ortaya çıkartmamaktadır; daha geniş sorunlara yol açacak olursa, yeniden önümüze her zaman gelebilir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Dikkatimiz şu duruma çekilmiştir: 4. maddeye Türk değişiklik önerisi uygulanacak olursa, 3. maddenin ikinci fıkrasının da değiştirilmesi gerekebilecektir. Bunun, öze ilişkin bir sorun olduğunu sanmıyorum; bu işi, görüşme sonuçlarını Konferansa sunmak üzere, Genel Sekretere, Yazı Komitesine ve Türk temsilci heyetine bırakabileceğimiz görüşündeyim. Bununla birlikte, başka bir maddede de değişiklik getirmesi olasılığını düşünerek, kararımızı saklı tutmamın gerektiğini sanıyorum.

Madde 5.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkan-Yardımcısının, "tarafsız" sözcüğüne ilişkin görüşünü saklı tuttuğunu bana bir kez daha söylediğini size bildirmek isterim. Bu konuda ne düşündüğünü hepimiz bilmekteyiz; bu noktayı incelememiz gerekecektir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Milletler Cemiyeti'ne bu maddede değinmekten kaçındığımızı ve bunu genel bir maddeye (madde 23) soktuğumuzu Konferansa belirtmek istemekteyim.

B. CONTZESCO (Romanya). – 18. maddede öngörülen siyasal gerilim durumunda transit olarak geçen ticaret gemilerinin durumuna ilişkin bir soru sormak istiyorum.

Tasarının 5. maddesi, Türkiye'nin tarafsız kaldığı, savaş durumuna ilişkindir; ancak, Türkiye kendisini bir tehlike tehdidi altında görecek olursa, geçiş izni vermeğe hakkı olacak ve, doğal olarak, güvenlik önlemleri almağa da hakkı bulunacaktır. Bu önlemler alınarak, Boğazlar ya da Karadeniz Boğazı mayınlanınca, ticaret gemilerinin durumu ne olacaktır? Herhalde Türk makamlarının yardımıyla kendilerine kılavuz ve yedekçi (römorkör) sağlanacaktır. Sormak istediğim, böyle bir durumda, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe mi bağlı, zorunlu mu, özellikle ücretsiz mi olacaktır?

B. ARAS (Türkiye). – Romanya temsilcisinin kaygıları bu maddeye ilişkin olmasa gerek. Tasarının 18. maddesi, ticaret gemileri için değil, savaş gemileri için alınacak önlemleri öngörmektedir. Savaş durumu sorunu başka bir maddede ele alınacaktır.

Savaş durumundaki bir ülkeden –özellikle bu ülke bir savunma savaşı vermekteyse– ağır özverilerde bulunmasını isteyemeyeceğiz.

5. *madde kabul edildi.*

Madde 6.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu maddenin, yalnız savaş durumuna değil, aynı zamanda, 18. maddenin sözünü ettiği gerilim durumuna da ilişkin olduğunun eklenmesi iyi olur sanırım.

B. ARAS (Türkiye). – Bu noktada, B. Contzesco ile aynı görüşteyim.

B. PELLA (Romanya). – Gerilim durumundan söz edilirse, kaleme alış biçimini değiştirmek gerekir; çünkü, gerilim durumunda henüz düşman gemilerinin söz konusu olmadığı bir gerçektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Bizim düşüncemize göre, ticaret gemilerine, savaş durumunda ya da Türkiye'nin 18. madde uyarınca birtakım önlemler alabileceği durumlarda, transit özgürlüğü sağlandığına göre, bu maddeye özel bir hüküm eklenmesinde hiçbir sakınca yoktur.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Türk tasarısının bu maddeye karşılık olan maddesinin görüşülmesi sırasında, düşmana yapılacak yardımla ilgili olarak, maddeye birtakım açıklıklar getirilmesi söz konusu olmuştur. Bulgar temsilci heyeti hangi yardımın söz konusu olduğunun belirlenmesini üstün tutmaktadır.

Lozan Sözleşmesinde bunun karşılığı olan hükümde, bu konuda açık-seçiklik vardı; savaş kaçağı ve asker taşıma söz konusu idi. Bulgar temsilci heyeti, yeni tasarının bu 6. maddesinin bu yönden açık-seçik biçime sokulmasını dilemektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Belki de iki noktayı ayrı ayrı tartışmamız yararlı olabilir. Birinci noktada, bu madde hükümlerini, 6. maddenin amaçladığı tam anlamında savaş durumunda olduğu gibi, 18. maddenin öngördüğü durumlara da uygulamak söz konusudur. Bu düşünce maddeye sokulmak isteniyorsa, maddenin ciddî biçimde değiştirilmesi gerekeceğinde kuşku yoktur. Sorunu, Romanya temsilcilerinden biri ortaya atmıştır; aynı ülkenin bir başka temsilcisi de, geniş kapsamlı bir değiştirme gereğinden söz etmiştir. Türkiye temsilcisi de bu görüşü benimsediğine göre, şimdi meslekdaşlarıma şu soruyu sormak istiyorum: Bu maddenin öngörülen biçimde, başka bir deyimle, gerçek savaş durumundaki koruma ve kolaylıkların tıpkısının, 18. maddede öngörülen koşullar için de geçerli olacak biçimde değiştirilmesini istiyorlar mı?

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birinci değişikliğe gerek yok gibi görünmektedir; Romanya temsilcisi, Türkiye'nin, savaş durumundayken tarafsız ticaret gemilerine geçiş tanıyacağı görüşündeyse, yalnız savaş tehdidi durumunda bu gemilere aynı geçiş hakkını haydi haydi tanıyacağını düşünmesi gerekir.

B. ARAS (Türkiye). – Doğrudur.

B. CONTZESCO (Romanya). – Önerimi bir kolaylık sağlamak umuduyla yapmıştım; oysa, Türkiye temsilcisinin önerdiği kaleme alış biçimi ağırlaştırıcı nitelikte olmaktadır. Böyle olunca, Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşünü tümüyle paylaşıyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktada görüş birliğine vardığımızı sanıyorum. Şimdi, bu maddeye, düşmanca yardım konusunda bir açık-seçiklik getirilmesini öneren, Bulgaristan temsilcisinin ortaya attığı sorunlardan ikincisine geçelim.

B. ARAS (Türkiye). – Metni özenle inceledim; değiştirilememesinin son derece daha doğru olacağını sanmaktayım. Gerçekten, yardım konusuna açıklık getirmek istersek, iki örnek vermemiz gerekecektir; dolayısıyla da, metin yine sınırlı kalacaktır. Buna karşılık, şimdiki kaleme alış biçimi daha esnektir ve Türkiye'ye en uygun biçimde davranma olanağı sağlamaktadır

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Birtakım örnekler vermenin yararlı olacağına inancım süregitmektedir. Böylece metnin aşırı ölçüde genişletilmesi önlenmiş olabilecektir.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Konuyu Teknik Komitede görüştüğümüz sırada, "savaş kaçağı taşıyarak" deyimini kabul ettiğimizi ve, "savaş kaçağı ve düşman uyrukları" diye de açıklağa kavuşturduğumuzu anımsatmak isterim. Türk temsilci heyeti, "askerî birlikler taşınması" sözcüklerinin eklenmesine karşı çıkmıştı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Teknik Komitede, B. Aras'ın şimdi söylediklerini açıkladım; başka bir deyimle, Lozan Sözleşmesinin, "... bunlar özellikle... düşmana yardım etmiyorlarsa" hükmünün bu maddenin kapsamını hiçbir biçimde genişletemeyeceğini ya da, başka bir deyimle, sözü edilen savaş kaçağının kapsamını kısıtlamayacağını belirttim. Bu sınırlayıcı değil, yalnız belirtici bir sayıştır. Bu nedenle, Teknik Komiteye, metnin böylece kalmasını önerdim; "savaş kaçağı, v. b." sözcüklerinin eklenmesi önerisine katıldığımı sanmıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Bütün temsilci heyetlerini olabildiğince memnun etmek istiyorum ve bunun için de, sayımın sınırlayıcı olmadığı kabul edilmek koşuluyla, istendiği kadar örnek konulmasını kabul ediyorum.

B. PELLA (Romanya). – Sanırım ki, Lozan Sözleşmesinde, "özellikle" terimi kullanılırken, uluslararası hukukun geleneksel kurallarınca yasaklandığı saptanmış

bir düşmanca-yardım göz önünde tutulmaktaydı. "Özellikle" sözcüğü, bu bakımdan değer taşımaktaydı; çünkü, verilen örnekler, böyle bir yardımın belirtici durumları olmaktaydı.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Biraz uzunca süren bu tartışmanın hiçbir yararı olmadığını sanıyorum; çünkü, burada kullanılan terimlerin bir anlamı vardır. Savaşan ülkenin, tarafsız ticareti tümüyle durduramayacağı besbellidir. Uluslararası hukukta kurallar vardır; bunlar geleneksel kurallardır; burada kesinlikle amaçlanan, düşmanca-yardımdır; başka bir deyimle, "tarafsızlığa aykırı hizmetler" diye tanımlanan yardımlardır. Demek oluyor ki, yasaklanmış yardımın yapılıp yapılmadığı yargısına varılabilmek için, uluslararası hukukun geleneksel kurallarına dayanılması gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Hepimizin aynı istekle duygulu olduğunu açıkça görmekteyim sanırım; sorun, bu isteği dile getirmek için kullanılacak en doğru terimlerin hangileri olduğunu saptamaktır. Elimizin altındaki belgede kullanılan formül, en genişlerden biridir; ancak, Başkan-Yardımcımızın az önce çok doğru olarak belirttiği üzere, gerçek amaç, bir tarafsızın yasal davranışı çerçevesi dışında sayılabilecek bir yardımın yapıldığı durumları ele almaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Bulgar temsilci heyetinin isteklerinin karşılanmasını yürekten isterdim; B. Politis'in açıklamalarına her yanıyla katıldığımı söylemem bunu sağlar mı? Gerçekten de maddenin kapsamı budur; bu koşullar altında, bir de sıralama ekleyerek maddeyi ağırlaştırmakta yarar görmemekteyim.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Teknik Komite Başkanı sıfatıyla şunu öğrenmek isterdim: Bu maddenin durumu, başka herhangi bir maddenin kabulü konusunda bir örnekolay (emsal) olacak mıdır, olmayacak mıdır? Bununla ilgili olarak, az önce değindiğim ve B. Menemencioğlu'nun konuşmasına ilişkin Teknik Komite oturumunun tutanak–özetlerinden ilgili satırları okuyacağım:

> "Bunu söyleyen Türkiye temsilcisi, eski metni, uçaklara ve askerî birliklerin taşınmasına ilişkin parçaların çıkartılması koşuluyla, kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi. Komite, bu kabulü kaydetti ve birinci fıkrayı, Bulgaristan temsilcisinin savaş kaçağına ilişkin görüşünü de göz önünde tutacak olan, Yazı Komitesine gönderdi."

İşte, görüşmelerin gerçek aynası budur. Doğaldır ki, Komite, Konferansın bir alt-organıdır. Konferans kararları, Komitenin kararlarından üstündür ve Komite bunları dikkate alacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bunun bir örnekolay oluşturduğunu sanmıyorum. Hepimiz, çalışmalarımızın bir sonuca varması için işbirliği yapmaktayız ve başardığı işlerden ötürü de Teknik Komiteye gönül borcu duymaktayız. Bununla birlikte, şurası da açıkça bilinmelidir ki, bir madde yeniden görüşülmek üzere genel oturuma geldiğinde, yeni yönler gözönünde tutulabileceği ve yeni görüşler öne sürülebileceği gibi, Komitede bu konuda yapılanlardan tüm bağımsız olarak, bütün bu noktaları yeni baştan incelememize de bir engel yoktur. Böyle olunca, ben o görüşteyim ki, burada örnekolay (emsal) söz konusu değildir ve biz, bu maddenin Teknik Komitece incelenmesi sonucu öngörülen çözümden değişik bir çözüm yolu benimseyebiliriz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Ben de tümüyle bu görüşteyim.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın görüşünü paylaşmaktayım; ancak, her türlü anlaşmazlığı da ortadan kaldırmak istiyorum. Teknik Komitede B. Menemencioğlu'nun askerî birliklerin taşınmasına değinilmemesini istemesinin nedeni, ister eski metin, ister yeni metin söz konusu olsun, bunun zaten yasak olmasıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Karşı karşıya gelen çeşitli görüşleri bağdaştırmamız gerekmektedir. Hepimizin isteği aynı olduğuna göre, bunun çok zor olacağını sanmıyorum. Sorun, "düşmana yardım"dan ne anlaşıldığını tanımlayan sözcüklerin konulup konulmayacağıdır. Bulgaristan temsilcisi, hiçbir sınırlama anlamına gelmeyecek biçimde, böyle bir formülün eklenmesiden yanadır. Türkiye temsilcisi, Konferansın isteği bu yönde ise, bunu kabule hazır olduğunu, ancak, tasarının şimdiki biçimini yeğlediğini bildirmiştir.

Kanımca, şimdi bütün temsilci heyetlerinin bu konudaki görüşlerinin bilinmesi gerekmektedir; ilk olarak, Romanya temsilcisine, söz konusu yardımın niteliğini, sınırlandırıcı olmayacak biçimde tanımlayacak bir formülün eklenmesini mi, yoksa, şimdiki metni mi üstün tuttuğunu soruyorum. Konferansın bu nokta üzerindeki görüşü bir kez açıklığa kavuştuktan sonra, metni, ona kesin biçimini verecek olan Yazı Komitesine gönderebiliriz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Her türlü sayma, ister istemez, gösterici nitelikte olacak, sınırlandırıcı nitelikte olmayacaktır. Bütün durumları öngörmek olanağı kesinlikle bulunmamakla birlikte, belirsiz bir metindense, açık–seçikliğe kavuşturulmuş bir metnin üstün tutulmağa değer olduğu görüşündeyiz.

B. ARAS (Türkiye). – Neyi üstün tuttuğumuzu belirttiğim gibi, eğilimlerimizin ne olduğunu da belirtmiş bulunmaktayım.

B. LİTVİNOF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben, gerekli olduğu her zaman, açık-seçiklikten yanayım; ancak, bu durumda, buna gerek olduğunu sanmıyorum. Yararlı olmayan açıklamalar, sözleşme metnini iki katına çıkaracaktır. Böyle olunca, şimdiki metni üstün tutmaktayım.

B. RAYKOVİTCH (Yugoslavya). – Şimdiki metnin kabul edilmesinden yanayım.

B. SATO (Japonya). – Ben de şimdiki metni üstün tutuyorum.

B. MAVROUDİS (Yunanistan). – Ben de metnin olduğu gibi kalması yanlısıyım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bu konuda, B. Politis'in görüşüne büyük bir değer vermekteyim. İyi anlaşmışsam, B. Politis, az önce, tarafsızlık konusunda geleneksel ve yargısal bir yorum oluşturan kuralların varlığı nedeniyle, şimdiki metnin yeterli olduğunu söylemişti. Benim kişisel görüşüm de budur; ancak, elbette, B. Politis'in görüşü en yetkili görüştür. Bu koşullar altında, şimdiki metni üstün tutmaktayım.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – B. Politis'in yorumundan sonra, Bulgar temsilci heyeti isteğini yerine getirilmiş saymakta ve somut durumların belirtilmesinden vazgeçmektedir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Özellikle Türk temsilci heyetinin konuşmalarından ve B. Politis'in öne sürdüğü görüşlerden sonra, metnimizdeki hükümler bana yeterli gelmektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Görüyorum ki, hepimiz, bu metnin, açıklamalar eklenmeksizin, olduğu gibi kalmasını kabul etmekteyiz. Bu nokta üzerinde oybirliğiyle bir karara varmakta bize yardımda bulunan Bulgar meslekdaşımıza hepimizin teşekkür etmekliğimiz gerektiğini sanıyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Tarafsız ülkelerden söz ettiğimiz zaman, Türkiye'ye karşı tarafsız ülkeleri mi, yoksa daha geniş anlamdaki tarafsız ülkeleri mi anlatmak istemekteyiz? Öyle durumlar olabilir ki, bir ülke, Türkiye'ye karşı tarafsız olmakla birlikte, üçüncü bir ülkeye karşı savaşan (muharip) durumunda bulunabilir. Böyle bir ülke tarafsız sayılacak mıdır, sayılmayacak mımıdır? Türkiye'ye karşı tarafsızsa, ona 6. madde uygulanacaktır. Bu bakımdan, "Türkiye'ye karşı tarafsız" sözcüklerinin kullanılması daha yerinde olur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Böyle bir durumun nasıl ortaya çıkabileceğini anlayamıyorum. Bu madde, Türkiye'nin savaşan durumunda olmasını öngörmektedir; bu durumda ise, savaşa katılan bir ülke Türkiye karşısında tarafsız olamaz; ya Türkiye'nin yanında, ya karşısında olur; meğer ki, aynı anda iki ayrı savaş çıktığını düşünelim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Benim düşündüğüm de, işte buydu.

B. CONTZESCO (Romanya). – Savaştan söz ettiğimize göre, Teknik Komitede de ortaya attığım bir konuyu Konferansa, salt kişisel bilgim için, soru olarak sormak istemekteyim.

Bir an için dönmem gereken 5. madde şu sözlerle başlamaktadır: "Savaş zamanında, Türkiye tarafsız ise..." Bu "savaş zamanında" teriminin gerçek anlamı nedir? Öngörülen, Avrupa'da geçen bir savaş mıdır, Türkiye'den çok uzakta iki Devlet arasında bir savaş mı, ya da bir Avrupa Devleti ile bir Asya Devleti arasındaki savaş mı, yoksa Amerika'daki iki Devlet arasındaki savaş mı? Aynı terimin geçtiği 6. maddeden söz etmiyorum; çünkü bu maddede Türkiye'nin savaşan Devlet durumu söz konusudur ve durum açıktır; üstünde durduğum, Türkiye'nin tarafsız olduğu, 5. maddedir.

B. Sadak, bana, söz konusu savaşın ister Avrupa'da ister Asya'da, herhangi bir yerde olabileceğini, bunun, tasarının kaleme alınışı bakımından, hiçbir önemi bulunmadığını söylemişti.

Ben ise, sorunların biraz daha özüne gidildiğinde, bu kuralların, örneğin Amerika'da, ya da uzak iki Avrupa Devleti arasında, ya da iki Karadeniz Devleti arasında çıkacak bir savaşta uygulanmalarına göre, konunun bir önemi bulunduğu kanısındayım. Öğrenmek istediğim, bu madde hükümlerinin, bütün sonuçlarıyla, nerede olursa olsun, bütün savaşlara uygulanıp uygulanamayacağıdır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin sözünü ettiği güçlüğü çözmek için, 5. maddede de, 6. maddede kullanılmış aynı terimleri kullanarak, "Türkiye savaşan değilse" denilmesini öneriyorum.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – B. Contzesco'ya daha önce söylemekle onur duyduğum bir noktayı, Konferans önünde de söylemek isterim.

Savaş yüzünden birtakım kısıtlamalar uygulanması gerektiğinde, bu savaşın nerede olup bittiğini bilmekte Türkiye'nin hiçbir çıkarı yoktur. Bununla birlikte, biz bu madde hükümleriyle, ticaret gemilerine tam geçiş özgürlüğü tanımaktayız;

böyle olunca, savaşın yeri, ister Amerika ister Afrika olsun, hiçbir önem taşımamaktadır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu maddenin ortaya çıkardığı başlıca güçlük, Türkiye'nin, birinde savaşan ötekinde tarafsız olduğu, iki savaş sorununda kendini göstermektedir. Bu güçlüğün nasıl çözüme bağlanacağını bilmediğimi itiraf ederim; ancak, bu konuda öne sürülecek her türlü telkini Konferansa sunmakla mutluluk duyacağım.

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddede de "tarafsızlar... özgürlüğünden yararlanacaklardır" denildiğine göre, hiç kuşku yoktur ki, Türkiye karşısında tarafsızlardan söz edilmektedir.

B. Litvinoff'un, 5. maddede, "tarafsız" sözcüğünü, "Türkiye savaşan değilse" deyimiyle değiştirme telkinini biz kabul edebiliriz. Bununla birlikte, şuna dikkatinizi çekmek isterim ki, biz, "tarafsız" sözcüğünü kullanmışsak, ve bu sözcük, İngiliz temsilci heyetinin yeni metninde de yer almışsa, bunun nedeni, yalnız Lozan Andlaşmasının eski metnini yeniden koymak istememiz değildir. Niyetimiz, sözleşmelerde olduğu gibi her yerde, bütün araçlardan yararlanarak, dünyada, savaştan [Birinci Dünya Savaşından] sonra, yeni bir tarafsızlık kavramının oluştuğunu anlatmaktır. Gerçekten, bugün, herkesin dostu olma olanağı vardır; oysa, eskiden, "dostum değil iseniz, öyleyse düşmanımsınız" sözü geçerliydi. Bu söz, bugün yaşamını tüketmiştir. Demek oluyor ki, tarafsızlık kavramında da bir ilerleme gerçekleşmiştir; böyle de olsa, maddeyi daha da açıklığa kavuşturmak için, B. Litvinoff'un isteğine katılmakta hiçbir sakınca görmemekteyim.

B PELLA (Romanya). – İyi anlayabilmişsem, bu metin ile, iki Amerika ülkesi arasında bir savaş, iki Asya ya da Avrupa Devleti arasında bir başka savaş, üstelik, aynı zamanda ayrı ayrı üç ya da dört savaş olsa da, Türkiye tarafsız kalmışsa, geçiş özgürlüğü tanınmaktadır. Bu anlayışım doğruysa, hukuksal açıdan da, uygulama açısından da hiçbir güçlük yoktur. Çünkü metin bana açık görünmektedir.

B. ARAS (Türkiye). – Bu yorum doğrudur.

B. PELLA (Romanya). – Bu madde ile, Türkiye için, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan hakların ve yükümlülüklerin belirtildiği 23. madde bakımından bir sorun ortaya çıkmaktadır. Böyle olunca, 5. maddeyi kabul etmekle birlikte, 23. maddeye ilişkin olarak birtakım çekinceler öne sürmemiz gerekmektedir.

B. ARAS (Türkiye). – İstenirse, "23. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla" denilmesinde hiçbir sakınca görmemekteyim. Bu tarafsızlık kavramının bu maddede toplanmasının istenmiş olduğunu anlamaktayız ve bundan da çok mutluyuz.

B. PELLA (Romanya). – 5. maddeye, 23. maddeye bir gönderme (atıf) eklenmesini istemiyorum; çünkü, 23. madde bütün Sözleşmeyi etkisi altında tutan bir maddedir. Bununla birlikte, 5. maddeyi, kendi açımdan yetersiz bulduğum 23. maddenin kaleme alınış biçimine ilişkin bir çekince koyarak, kabul ettiğimi açıklamak isterim. 23. maddenin şimdiki kaleme alınış biçimi yüzünden, 5. madde bana uygun gelmemektedir; yoksa, 5. maddenin bu biçimiyle kendisine hiçbir karşı çıkışım yoktur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktanın şu sırada tartışılmasına gerek olduğu kanısında değilim. Misak'tan doğan yükümlülüklere ilişkin bütün hükümler, çeşitli maddelerden çıkartılarak, Sözleşmenin tümüyle ilişkisi bulunan 23. maddede toplanmıştır. Bu nedenle, herhangi bir biçimde Misak'tan doğan haklara ve yükümlülüklere dokunabilecek bir

madde kabul edersek, bu madde, 23. madde metninin alacağı son biçimle bağdaşması çekincesiyle, kabul edilmiş sayılmalıdır.

Sovyetler Birliği temsilcisinin ortaya attığı, iki savaş sorununa gelince, kendisinin, Türkiye'nin tutumunun bir tek maddeyle değil, hem 5., hem de 6. maddelere göre düzenleneceği görüşünü kabule hazır olup olmadığını öğrenmek isterdim. Sovyetler Birliği temsilcisi, Romanya temsilcisinin telkininin, güçlüğü, tümüyle olmasa bile, bir ölçüde çözdüğünü kabul ediyor mu?

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Evet.

6. *madde kabul edildi.*

26. Basına bildiri.

Konferans, kendisin sunulan basına bildiri tasarısını uygun buldu.

YEDİNCİ OTURUM

Salı, 7 Temmuz 1936, *saat* 10

Başkan: B. S. M. BRUCE

27. Türk temsilci heyetince sunulmuş, Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısıyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan, Türk tasarısının değiştirilmiş biçiminin (Ek II) **karşılaştırmalı tablosunun basına bildirilmesi.**

Konferans, II sayılı Ek'teki, karşılaştırmalı tablonun basına verilmesini kararlaştırdı.

28. Tutanakların uygun bulunması.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferans çalışmalarının düzenli biçimde yürütülebilmesi için, temsilci heyetlerince kırk-sekiz saat içinde, düzeltmeleriyle birlikte geri gönderilmeyen tutanakların, temsilci heyetlerince kabul edildiği ve olduğu gibi Konferans senetleri arasında yer alabilecekleri sonucuna varacağımı bildirmek isterim.

Genel oturumların değil de, Teknik-Komitenin tutanak-özetlerine gelince, pek az temsilci heyetinin bunları şimdiye kadar geri göndermiş olduğunu belirtmek isterim. Çarşamba akşamına kadar, bunlara ilişkin düzeltmeler Genel Sekretere ulaştırılmazsa, bu tutanak-özetleri, temsilci heyetlerince uygun bulunmuş sayılacaktır. Böylece de, Konferansın Senetleri arasına konulacaktır.

29. Başkanın, Yazı Komitesinin kuruluşuna ilişkin telkinleri.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yazı Komitesi, çalışmalarına artık yararlı bir biçimde başlayabileceğine göre, çeşitli temsilci heyetlerinden, Genel Sekreterle temasa geçerek, üyelerinden kimin Yazı Komitesine katılmasını istediklerini bildirmelerini dileyeceğim. Genel Sekreter, kendilerine, şu ya da bu gün, Yazı Komitesinin hangi konuyu ele alacağını bildirebilecek, böylece, temsilci heyetleri, bu Komiteye, ancak konu kendilerini ilgilendirmekteyse, üyelerinden birini göndermek olanağını bulabileceklerdir.

Böylece, Yazı Komitesine katılanların sayısı da elden geldiği ölçüde dar tutulmuş olabilecektir. Bu düzenlemenin sonucu olarak, kimi temsilci heyetlerinin hemen her oturumda temsilcileri bulunacaktır; sözleşmenin şu ya da bu kesimine özel bir önem veren başka temsilci heyetlerinin temsilcileri de, bu konular Yazı Komitesince görüşüldüğü sırada, onlara katılabileceklerdir.

Yazı Komitesinin başkanlığını, Başkan-Yardımcısı B. Politis'in üzerine alacağını meslekdaşlarıma bildirmekten mutluluk duyuyorum.

30. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası).*

KESİM II
SAVAŞ GEMİLERİ VE YARDIMCI GEMİLER

Madde 7.

B. SATO (Japonya). – Japon temsilci heyeti, 7. maddeyi, yazıldığı biçimde kabulde hiçbir güçlük çekmemektedir. Bununla birlikte, Japon Hükümeti, Londra Andlaşmasını imzalamadığı ve bu nedenle bu andlaşma Japon *Resmî Gazete*'sinde yayınlanmadığı için, teknik bir güçlükle karşılaşmaktayız. Bunun sonucu olarak, yardımcı gemilerin tanımlanmasına yapılacak bir göndermeyle (atıfla) yetinemeyeceğiz. Böyle olunca, şunu sormaktayım: Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu tanımlamayı, Londra Andlaşmasındaki tanımlamanın tıpatıp eşi olmak koşuluyla, sözleşmenin bir ekine koymayı kabul eder mi? Böylece, Japon temsilci heyeti bu sözleşmeyi kabul edecek olursa, Hükümetine, 7. maddenin kapsamını daha kolay anlatabilecektir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu tanımlama sözleşmeye geçsin de, hangi biçimde geçerse geçsin önemli değildir; Japon temsilcisinin isteğini yerine getirmeğe hazırız.

Japonya temsilcisinin isteğinin yerine getirilmesi ve 7. maddenin bu amaçla Yazı Komitesine gönderilmesi *kararlaştırıldı.*

Madde 8.

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddenin metnini kabul etmekteyiz; ancak, "yardımcı gemiler terimi ..... yardımcı gemilere uygulanmaz" sözcüklerinin arasına, "silâhsız" teriminin eklenmesini istiyoruz.

Öte yanda, "ikmal maddeleri" *(approvisionnements)* teriminin kapsamı konusunda, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bize açıklamada bulunmasından mutluluk duyacağım.

B. PONSOT (Fransa). – Fransız temsilci heyeti, bu yardımcı gemiler (*navires auxiliaires*) sorunu üzerinde durulmasından mutluluk duymaktadır. Bununla birlikte, bu kuraldışılığın kabul ediliş biçimi, tam isteğini karşılamamaktadır; şu nedenle: 8. maddenin kaleme alınış biçimine göre, "yardımcı gemiler" terimi deniz kuvvetlerine bağlı gemilere uygulanmadığı için, yardımcı gemiler, savaş gemisi olmaktan çıkmaktadır. Bizim demek istediğimiz, bu değildi. Gerçekten, koşulların zoruyla, bu gemiler neyse öyle kalmaktadırlar. Bu gemiler, nitelikleri herkesce bilinen, 25 Mart 1936 tarihli Londra Andlaşmasının tanımına girmektedirler. Böyle olunca, bizim istediğimiz,

yalnız bu gemilerin, savaş gemisi kalmakla birlikte, önbildirim yükümlülüğüne bağlı olmamaları ve Karadeniz ile Boğazlar için saptanan tonaj sınırlamasının dışında tutulmalarıdır. Kaldı ki, olgusal bir durum söz konusudur; bu durumun tanınmasını istemekteyiz. Yoksa, yeni bir durum yaratılmasını istemiyoruz.

Bugüne kadar, bu gemiler, savaş gemileri olmalarına karşın, özgürce geçmekteydiler ve bir tonaj sorununun söz konusu olmaması gerekirdi; başka türlü olsaydı, saptanmış bulunan 30.000 tonluk tonaj azaltılmış olurdu. Bu varsayıma göre, önbildirim koşullarıyla tonaj koşulları içinde, bu gemilerin karşıladıkları hizmetin –Karadeniz'den petrol almaya gitmelerinin– yerine getirilememesi sonucu doğabilir. Fransız temsilci heyetinin isteği iki biçimde karşılanabilir; ya bu gemilerin savaş gemisi sayılmayacakları açıklanır; ya da, bütün öteki koşullar bakımından savaş gemisi sayılmakla birlikte, bunların, önbildirim zorunluğuna ve tonaj sınırlamasına bağlı olmayan savaş gemileri oldukları bildirilir.. Böylece, kaleme alış biçimi şimdikinden değişik olmakla birlikte, amaç aynı kalmış olacaktır. Kanımca, bu madde şöyle kaleme alınabilir:

> "Deniz kuvvetlerine, sıvı olsun ya da olmasın, yakıt ya da ikmal maddeleri taşımak için özellikle yapılmış olan, deniz kuvvetlerinin yardımcı gemileri, öteki koşullar bakımından savaş gemileriyle bir tutulmakla birlikte, önbildirim koşuluna bağlı tutulmayacak ve sınırlamaya bağlı tonaj hesabına sokulmayacaklardır."

Bu gemilerin silâhları konusunda, Türk temsilcisinin öne sürdüğü görüş ve çekince ile ilgili olarak bir gözlemde bulunmak istiyorum.

Bu gemilerin silâhları son derece zayıftır. Silâhları, Londra Andlaşmasının sınırları içinde, ancak bunun çok altında kalmaktadır. Yalnız Karadeniz'e değil, dünyanın her yerine giden gemilerin savunulabilmeleri için düşünülebilecek en hafif silâhlardır. Bu silâhlar, kendileri için de tehlikeli olan bir yükü taşıyan bu gemilerin hiçbir savunması olmadığı için, üzerinde durulmaya bile değmeyecek niteliktedir. Bu gemiler, Londra Andlaşmasının yardımcı gemilere ilişkin tanımlamalarına göre korunmuş değillerdir; bu bakımdan da, bir çeşit, çok zayıf silâhlı, ayrı bir belirli sınıf oluşturmaktadırlar; isteyeceğimiz, Boğazlar'dan geçişe de, Karadeniz'deki ulaşıma da hiçbir tehlike yaratması olanağı bulunmayan bu silâhların hesaba alınmamasıdır. Maddenin de belirttiği gibi, bunların, çok özel nitelikleri olan, son derece zayıf ve sınırlı savunma niteliği bulunan gemiler oldukları konusunda Konferansın dikkatini çekmek isterim.

Bu nedenlerle, Türk temsilci heyetinin, ne Boğazlar'a ne de Karadeniz'e özgü olan bu görüşlerimizi göz önünde tutması bizi mutlu kılacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – İyi anlıyabiliyorsam, buraya konulacak madde, B. Ponsot'un sözünü ettiği gemi tipine ilişkin bulunmamaktadır. Ben, Fransız temsilci heyetinin isteğini olabildiğince yerine getirmek isterim. Bununla birlikte, söz konusu gemilerin kesin bir tanımlanması gerekmektedir. Bu hafif silâhlar yine çok yüksekse, bu gemilerin savaş gemileri sınıfında sayılması gerekecektir. Böyle olduğu içindir ki, "silâhsız" sözcüğünün konulması üzerinde direnmiyorum; yeter ki, hafif silâhların bir tanımlanması yapılsın.

B. PONSOT (Fransa). – Fransız temsilci heyeti, böyle bir tanımlama vermeğe hazırdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanırım ki, söz konusu petrol taşıt gemileri (*pétroliers*) hafif silâhlı iseler, önbildirim işleminden bağışık sayılacaklar ve sınırlanmış tonaj hesabına

girmeyeceklerdir. Buna karşı, daha güçlü biçimde silâhlanmış iseler, bu tonaj hesaplamasına girmeleri ve savaş gemilerini amaçlayan koşulların bunlara uygulanması gerekecektir. Şimdi yapılacak tek şeyin, gösterdiğim yönde, maddenin yazılması olduğunu sanıyorum.

Kabul edildi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisinin sorusunu yanıtlamak için belirtmek isterim ki, "ikmal maddeleri *(approvisionnements)* taşımak için özellikle yapılmış" gemiler terimiyle amaçlanan gemiler "azık ve gereç sağlama (ikmal)" gemileridir; İngiliz donanmasında çok sayıda bulunan bu gemiler, yalnız, bir filoya gidecek (yiyecek, et, konserve v. b.) ikmal maddelerini taşımakta kullanılmaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilcisine çok teşekkür ederim. Yaptığı ve tutanaklara geçecek açıklamaları, uygulama sırasında bize ışık tutacaktır.

Madde 9.

B. CONTZESCO (Romanya). – Denizaltılara ilişkin olarak öne sürdüğüm isteğe yeniden dönmeme izin vermenizi dileyeceğim. Bu konu Teknik Komitede bol bol konuşulmuşsa da, henüz kesin olarak çözüme bağlanmış değildir. Kimi temsilci heyetleri, özellikle Fransa, Birleşik-Krallık ve Japonya temsilci heyetleri, tıpkı bizim gibi, savaş sırasında denizaltılarm öteki gemilerden daha tehlikeli olmadıkları, bu yüzden de, geçişlerinin yasaklanması için bir neden bulunmadığı kanısındaydılar.

Romanya'nın şimdilik ve belki de uzun bir süre için, kendi denizaltılarını yapma olanağı yoktur. Bu yüzden, denizaltıları başka yerden sağlamak zorunluğundadır. Bu, onun, tartışılmaz hakkıdır. Bütün öteki ülkeler gibi, onun da silâhlanmak hakkı vardır. Romanya'nın, yabancı ülkelere ısmarladığı denizaltıları getirtmek ve –yapım ya da onarım için gerekli tersanelerden yoksun bulunduğuna göre– satın aldığı denizaltıları çıkartmak olanağı da bulunmazsa, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletler karşısında eşitsizlik durumuna düşmüş olacaktır. Bu, Romen temsilci heyetinin konuya yeniden dönmesini gerektirecek önemde bir sorundur.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Romanya temsilci heyetine, bu noktayı ortaya attığı için gönül borcu duymaktayım; çünkü, böyle yapmakla, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle kıyıdaş olmayan Devletler arasında ayırım gözetmek gerektiğini, en çarpıcı biçimde göstermiş oldu. Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin silâhlarını, genel bir silâhları sınırlama sözleşmesi bile olmaksızın, yalnız onları Karadeniz'de birtakım gemi kategorileri bulundurmak hakkından yoksun kılarak, kısıtlamanın ne denli kolay olduğu ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, denizaltılar konusunda, Romanya bunları kendi Karadeniz limanlarında yapamıyorsa, Karadeniz dışında yaptırıp Boğazlar'dan geçirerek getirmesine de izin verilmiyorsa, Romanya'yı denizaltı sahibi olmak hakkından yoksun kılıyoruz demektir. Bu gözlem, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletler için de geçerlidir. Örneğin, benim ülkem, Fransa'da, İngiltere'de ya da başka bir ülkede denizaltı yaptırmak istese, bunları Karadeniz'e sokmak olanağını bulamayacaktır. Böyle olduğu içindir ki, denizaltıların Karadeniz'e doğru geçişinin, bu denizde kıyısı olan Devletler için kesin zorunluk taşımadıkça, yasaklanmasını kabul edebilirim. Bu yüzden, Sözleşmeye, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere ilişkin özel bir bölüm konulması olanağının araştırılmasını dileyeceğim. Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu görüşe karşı çıkarsa, Karadeniz'e kıyı-

daş Devletlere ilişkin olarak, her madde vesilesiyle yinelenen, özel bir not konulması gerekecektir; şu anda tartışma konusu olan maddeye ilişkin olarak, şöyle denilmesini önermekteyim: "Karadeniz Devletlerinin, Karadeniz dışından denizaltı sağlamağa ve bunları limanlarına getirmeğe hakları vardır."

B. PONSOT (Fransa). – 9. madde, her yönde, denizaltılarm geçişlerini yasaklamayı öngörmekteyse de, aynı konuya değinen başka iki madde daha vardır: biri, 14. madde, daha özellikle ve yalnız denizaltıların Boğazlar'a girişini kısıtlamaktadır; öteki, 16. madde, denizaltıların, Karadeniz'e girmek için Boğazlar'dan geçişini öngörmektedir. Demek ki, iki konu birbirine bağlıdır. Açıklayayım: 14. madde, Türkiye'nin çağrısı üzerine, nitelik ve tonaj belirtmeksizin, deniz kuvvetlerinin Boğazlar'dan geçebileceğini öngörmektedir. Denizaltıların bu madde kapsamı dışında kaldığını sanmıyorum.

Bize sunulduğu biçimiyle 16. madde, 9. ve 15. maddelere de göndermede (atıfta) bulunarak, denizaltılarm geçişine böylece izin vermiş olmaktadır.

Bir sonuca varmıyorum; yalnız, tartışmaları belirgin kılmak için, bu değerlendirmeyi yapmak istedim.

B, NEİCOFF (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti, Bulgaristan'ın Karadeniz'e kıyıdaş ülke olarak güvenliğine ilişkin nedenlerle, Romen önerisini desteklediğini ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin telkinlerini kabul ettiğini bildirmek istemektedir.

B. SATO (Japonya). – Romanya temsilcisinin söylediklerinde ufak bir düzeltme yapmak istiyorum. Teknik Komitede, uzmanlarımız, denizaltıların hem savaş hem de barış durumunda, geçişlerinin yasaklanması görüşündeydiler. Tartışmalar sonunda, bu uzmanlar, savaş sırasında bütün savaş gemilerinin geçişinin yasaklanması koşuluyla, denizaltıların barış zamanında geçişine ilişkin karşı çıkışlarını geri almayı kabul etmişlerdi. Bu yüzden, 16. maddenin görüşülmesine kadar, savaş durumuna ilişkin görüşümüzü saklı tutmaktayız. Şimdilik, 9. maddeyi kaleme alındığı biçimde kabul ediyoruz.

Romanya temsilcisinin sözünü ettiği, ulusal savunma gereksinmelerine gelince, Japon temsilci heyeti, kıyıdaşların bu önemli ulusal savunma sorununa karışmaya hakkımız bulunmadığını bildirir.

Böyle olunca, kıyıdaş Devletler, Boğazlar'dan, yabancı ülkelerden satın alınmış denizaltılar geçirmek istemekteyseler, bunun önlenemeyeceği açıktır; B. Litvinoff'un önerdiği metin, bize bu bakımdan uygun gelmektedir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Romanya temsilcisinin dile getirdiği görüşlerin doğruluğunu kabul etmektedir; denizaltıların yalnız satın alınmalarının ve onarımlarının söz konusu olduğunu ve barış zamanındaki yasaklanma genel ilkesine karşı çıkılmadığını açıkça belirten bir kaleme alış biçimi bulunmak koşuluyla, Romanya temsilcisinin önerisini kabul etmeğe hazırdır.

Konuyu Teknik Komiteye göndermek belki de yerinde olur.

B. ARAS (Türkiye). – Barış zamanının söz konusu olduğunu belirtmek isterim. Savaş zamanına ilişkin maddeye geldiğimiz zaman, sorunu bu açıdan tartışacağız. Romen ve Sovyet temsilci heyetlerinin konuşmalarında hangi nedenlerden esinlendiklerini anlamaktayım. Bulgaristan'ın da böyle bir gereksinme duyacağı konusunda da

aynı görüşteyim. Bunun içindir ki, Türk temsilci heyeti, yabancı ülkelerden satın alınan ya da onarım için buralara gönderilen denizaltılarla ilgili önerilerini, bu satın alma ya da onarımlar Türkiye'ye bildirilmek koşuluyla, kabule hazırdır. Ancak bu, genel kurala bir kuraldışılıktır; genel kural, her iki yönde de, olduğu gibi kalmaktadır. Şunu da eklemek isterim ki, Türkiye, Karadeniz'de olduğu kadar, Akdeniz'de de dost ülkelerle çevrili bulunmaktadır ve her iki yönde de güvenliği tam olduğu için mutludur.

B. CONTZESCO (Romanya). – Yapmış olduğumuz öneriye böylesine dostça bir anlayış göstermiş olan Türk temsilci heyetine ve öteki temsilci heyetlerine hemen teşekkür etmek isterim. Şunu de eklemeliyim ki, Romen temsilci heyeti açısından, kaygımız, Türk temsilci heyeti başkanının belirttiği sınırın içinde kalmaktadır: yabancı ülkelerden satın alma, onarımlar için barış zamanında Boğazlar'dan geçiş, hepsi bu kadar işte; şu da var ki, bu işlemler, öteki gemilere uygulanan, önbildirim, v. b. işlemlere bağlı olmayacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Doğaldır ki, bu onarımların ya da ısmarlamaların Türk Hükümetine bildirilmesi gerekir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu, besbellidir; bu konuda Türk Hükümetine bilgi verilmesi de gerekecektir; ancak, bir deniz kuvvetinin kuruluşunda, denizaltıların bulunmasından doğan başka sorunlara girilmeyecektir. Bu koşullar altında, Romen temsilci heyeti, isteğinin karşılanmış olduğunu belirtir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Denizaltıların satın alınması kavramını biraz açıklığa kavuşturmak istiyorum. Niyetimiz, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere, Karadeniz dışında denizaltı sağlama ya da yaptırma olanağı vermektir; bunun için satın alma zorunlu değildir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Anladığıma göre, Konferans, bu maddeyi, Karadeniz Devletlerinden, bu denizde kullanılmak üzere Karadeniz dışında denizaltı yaptırmak ya da satın almak isteyenleri daha aşağı bir duruma düşürmeyecek ve onarım amacıyla, Karadeniz dışına denizaltı gönderecek ülkelere zarar vermeyecek biçimde düzeltilmesi koşuluyla, kabul etmektedir. Konferansın kararı bu ise, sorun önce Teknik Komiteye, Teknik Komitece de Yazı Komitesine gönderilebilir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sözleşme tasarısının ilk okunuşu sırasında sözünü etmek fırsatını bulduğum bir noktayı göz önünde tutmuş olmak için, bu kuraldışılığın şöyle tanımlanmasını öneriyorum: "denizaltılar ve uçak-gemileri dışında".

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Boğazlar'dan geçiş konusunda olabildiğince az kısıtlama ve kural olmasını istediğinden, denizaltıları amaçlayan yasaklamayı desteklemeğe hazır olsak da, bir uçak-gemisinin *(bâtiment porte-aéronefs)*, herhangi bir başka su üstü gemisi gibi, donanmanın bir parçası olduğu, bu yüzden de Boğazlar'dan geçişte, Türk temsilci heyetince önerilen 15.000 tonluk sınırlamanın tek sınırlama olması koşuluyla, öteki su üstü gemilerine uygulanandan başka kısıtlamaya uğramaması gerektiği görüşündeyiz. Bu çekinceyle, Devletler, Boğazlar'dan diledikleri nitelikte gemi geçirmekte özgür olmalıdırlar.

B. PONSOT (Fransa) – Fransız temsilci heyeti, daha derinliğine görüşmeler sonucunda varılabilecek karar saklı kalmak koşuluyla, Birleşik-Krallık temsilcisinin açıklamasına da uygun olarak, benzer bütün toplantılarda, çeşitli gemi tipleri arasında hiçbir ayırım gözetilmemesi için direndiğini, bir ilk görüş olarak belirtmek istemektedir. Daha

önce 1921 Washington Konferansında da, denizaltılara bile ilişkin olarak, bir donanmanın (deniz kuvvetinin) çeşitli parçaları arasında, hiçbir zaman ayırım gözetmemek konusundaki tutumumuz hep buydu. Böyle olunca, ilerideki görüşmeler saklı kalmak koşuluyla, bu konudaki tutumumuzu belirtmek istedik.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanırım ki, denizaltıları amaçlayan kuraldışılık, bunların özel bir gemi türü sayılmaları gibi, kesinlikle belirli bir nedene dayanmaktaydı ve, bir donanmaya her çeşit gemi katılabilmesi ilkesine gerçekten aykırı düşülmemesi koşuluna bağlı olarak, öngörülmüştü. Uçak-gemilerinin de dışarıda tutulması önerisine gelince, bu önemli ilke sorunu doğurduğu için, en doğrusu, bu konuyu Teknik Komiteye göndermek olacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Uçak-gemilerinin yasaklanması sorununun, Teknik Komitede daha önce görüşülmüş olduğunu sanmaktaydım. Bizim görüşümüze göre, bu, üzerinde tutumumuzu değiştirmemek kararında olduğumuz, bir ilke sorunudur; işte bunun içindir ki, yeniden Teknik Komiteye gönderilmesinde bir yarar görememekteyiz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komitenin bu sorunu ne ölçüde derinliğine incelediğini bilmiyorum. Teknisiyenlerin bu konuda söyleyecek bir şeyleri kalmamışsa, sorunu yeniden kendilerine sunmanın yararsız olacağı kuşkusuzdur. Ancak, böyle değil de, hâlâ bir anlaşmaya varma olanağı bulabileceklerse, bu fırsatın kendilerine verilmesi yerinde olacaktır. Bu noktada karar vermek Konferansa düşmektedir.

B. ARAS (Türkiye). – Biz, ilk tasarımızda, uçak-gemilerinin yasaklanması yönünde bir hüküm koymamıştık. Bununla birlikte, şunu söylemeliyim ki, her türlü silâh yasaklanması bizi mutlu kılar. Böyle de olsa, uçak-gemileri konusunda bir kuraldışılık öngörmemiş olduğumuz için, bu konuda direnmeyeceğiz ve oylamada Türkiye çekimser kalacaktır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Denizaltıların yasaklanmasına ilişkin bir noktanın aydınlanması belki de yararlı olabilir. Başlangıçta Lozan Sözleşmesinin gözden geçirilmesi görüşüldüğü sırada, denizaltıların yasaklanması hiç düşünülmemekteydi; gerçekte, şimdiki görüşmelerden önce yapılan, resmî olmayan konuşmalarda, yeni sözleşmede, denizaltıları bir donanmanın olağan birimleri sayan, ancak Boğazlar'ı su yüzünden geçmelerini öngören eski sözleşmenin hükümlerinin, olduğu gibi yinelenmesi söz konusu olmuştu. Majestelerinin Hükümeti, bu görüşmeler süresince, temel sorun sayılmayacak ve Boğazlar'ın silâhlandırılmasıyla doğrudan ilgili olmayan bütün konularda, olabildiğince Lozan Sözleşmesinden uzaklaşmamak eğiliminde olduğu için, bu düşünceyi kabule hazırdı. Montreux'ye geldiğimizde, Türk önerilerini aldık. Türk temsilci heyetinin görüşlerini elden geldiği ölçüde paylaşabilmek için büyük bir istekle davrandık; gördük ki, Türk temsilci heyeti, tasarısının 6. maddesine, denizaltılar için, yepyeni tam yasaklanma hükmünü koymuş. Bu konuda yönerge (tâlimat) istemek durumunda kaldık. Sonunda, denizaltıların tam yasaklanması konusunda, Türk temsilci heyetini destekleme kararına vardık; tam karşılıklı olma temeline dayanılarak ve evrensel olarak uygulanma ve daha ileri gitmemek koşuluyla, bu ilkeyi tümüyle benimsemeğe de hazırız. Ancak, bizim, ilkelerimizden ve önceki tutumumuzdan ayrılarak, bir anlaşmaya varmayı kolaylaştırmak için benimsediğimiz, ve Türk temsilci heyetinin tasarısında öngörülen, birtakım gemi türlerinin toptan yasaklanmasının kabulü daha çok sayıda kuraldışılıklara yol açabilecek nitelikte olursa ve örneğin, şimdi yapıldığı gibi, uçak-gemilerinin tüm yasaklanmasına götürürse, Majestelerinin Hükümeti, denizaltılar konusun-

da alacağı tutumu yeniden gözden geçirmek durumunda kalabilecektir ve bizim bu konuda herhalde yeni yönergeler istememiz gerekebilecektir. Böyle bir durumda da, Majestelerinin Hükümetinin nasıl bir tutum takınacağını öngörmek, bizim için kolay olmayacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu konuya bu kadar büyük önem vereceğini bilmiyordum.

Bence, buna gerek de yoktur; çünkü uçak-gemilerinin bugünkü tonajı öyledir ki, Boğazlar'dan geçiş için saptanan sınırlar içinde kalmaları pek güçtür. Ben ileriyi ve yeni birtakım uçak-gemileri yaratılması olanağını düşünüyordum; sorun, her ne kadar Teknik Komitede görüşülmüş ise de, derinleştirilmemiştir. Ne olursa olsun, ben, bu noktadaki kesin görüşümü, 15. maddeye gelmemize kadar saklı tutacağım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanırım ki Konferans, bu maddeyi olduğu gibi, Sovyetler Birliği temsilcisinin uçak-gemilerine ilişkin çekincesiyle, kabul etmektedir. Sovyet temsilcisi, 15. maddenin görüşülmesi sonunda bu maddeye yeniden değinmek isterse, böyle yapmakta tam bir özgürlüğü olacaktır.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Fransız temsilci heyeti, maddenin oylanmasına kuşkusuz karşı çıkacak değildir; ancak, uçak-gemileri konusunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi için olduğu gibi, 14. ve sonraki maddelerin metni üzerinde kesin karara varılıncaya kadar, bizim de, denizaltıların girişinin yasaklanmasına her türlü çekinceleri öne sürmemiz gerekmektedir; çünkü, biraz önce Lord Stanley'in de belirttiği üzere, Lozan Andlaşmasında denizaltılarla öteki gemi türleri arasında hiçbir ayırım gözeltilmemeke idi. Türkiye'nin görüşlerine olabildiğince yaklaşmak ve bu ülkenin güvenlik kaygılarını göz önünde tutmuş olmak içindir ki, Boğazlar'dan geçişlerde kısıtlamalar öngörülmüştür. Şu var ki, bu durumda da, Fransız temsilci heyetinin, yalnız bu konferansda değil, doğrudan doğruya olsun ya da olmasın, deniz konularına ilişkin her Konferansda, her zaman takındığı temel bir tutumu ortaya çıkmaktadır; bu da, denizaltılarla öteki gemiler arasında herhangi bir ayırım gözeltilemeyeceği yolundaki görüşüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, öngörülen yasaklamada, denizaltılara uçak-gemileri de eklenecek olursa, bunu kabul etme eğilimimiz biraz artacaktır; çünkü, böylece bir çeşit cezalandırma yalnız denizaltılar üzerine yüklenmiş olmayacaktır. Şu anda söz konusu olan, Boğazlar'ın güvenliği, Karadeniz'in güvenliğiğidir; bu konularda en başta yargı hakkını Türkiye'ye ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere tanımak gerekir; bu, böyle bir somut durumdur ki, bu konuda gerekli görülebilecek bir ayırım gözetmenin, birçok çeşit gemi türüne yaygınlaştırılması sonucuna gitmemesi gerekir. Ancak şu anda, yalnız denizaltılar için bir kuraldışılık söz konusu edildiğine göre, maddenin oylanmasına karşı çıkmaksızın, her türlü çekinceleri öne sürmek zorunluğundayız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Fransa'nın, denizaltılar konusunda her zaman benimsediği tutum bilindiğine göre, anlaşılması kolay olan, Fransa temsilcisinin çekincesi kaydedilmiş bulunmaktadır.

Madde 10 (Birleşik-Krallık temsilci heyetince 6 Temmuzda 1936 da değiştirilmiştir).

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Uygulama açısından, 10. maddenin yeni kaleme alınış biçimi Türk temsilci heyetine her bakımdan uygun gelmektedir. Önbildirimde, yalnız giriş tarihinin değil, aynı zamanda dönüş tarihinin de belirtilmesi ön-

görülebilir; böylece, dönüşün, tümüyle, Boğazlar'dan geçen deniz kuvvetinin keyfine bırakılmış olması önlenebilir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetinin şimdi yapmış olduğu öneri, sanırım, bizim sunduğumuz değişiklikteki hükme bağlı kalacaktır; başka bir deyimle, bildirilen tarihin değiştirilmesi durumunda, üç günlük başka bir önbildirim yeterli olacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin durumunun başka olduğunu yeniden belirtmem gerekecek. Karadeniz'e giriş için onbeş günlük bir önbildirimin aşırı olduğunu sanmıyorum. Çünkü, bir başka maddede de, herhangi bir anda Karadeniz'de bulunabilecek toplam tonaj konusunda bir kısıtlama öngörülmektedir. Bunun sonucu olarak, bir hükümet bu denize bir deniz kuvveti göndermek isterse, önce, bu toplam tonaj sınırına varılıp varılmadığını öğrenmesi ve deniz kuvvetlerini, buna göre, hemen mi, yoksa bir süre bekledikten sonra mı gönderebileceğini bilmesi gerekecektir. Bunun için de, ancak Türk Hükümeti aracılığıyla edinebileceği ve onbeş gün beklemesini zorunlu kılacak bilgilere gereksinme duyacaktır. Aynı durum, gemileri Karadeniz'den çıkmak isteyecek bu denize kıyıdaş Devletler için söz konusu değildir; bu Devletler için üç günlük bir önbildirim süresi yeterlidir kanısındayım. Bu nedenlerle, tartışılan metinde aşağıdaki değişikliklerin yapılmasını öneriyorum:

İkinci tümce şöyle kaleme alınmalıdır:

> "Bu önbildirim süresi Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler için onbeş gün, kıyıdaş Devletler için üç gündür."

Üçüncü tümcenin son satırı da şöyle olmalıdır:

> ".... işbu maddenin birinci fıkrası hükümleri uyarınca, yeni bir önbildirimde bulunulması gerekecektir."

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bizim gözümüzde, tasarımızın bu maddesi, Boğazlar'dan transit sorununa değinen maddelerden biridir. Onbeş günlük önbildirim süresi, yalnız Karadeniz'deki toplam tonaj sorununa bağlı değildir; bu önbildirim süresinin bir amacı da, bu denize girmek isteyen bir deniz kuvvetine, herhangi bir anda Boğazlar'da bulunan toplam tonajın da aşılıp aşılmadığını öğrenmek olanağını vermektir. Bu bakımdan, bütün donanmalar için aynı önbildirim süresinin tanınmasının gerekli olacağı görüşündeyiz.

Sovyetler Birliği temsilcisinin az önce yaptığı ayırım gözeticilik telkini üzerinde önemle durduğunu sanmak istemiyorum; çünkü, uygulamada, Boğazlar'a girmek isteyen donanma, ister Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin, ister bu denize kıyıdaş olmayan bir Devletin olsun, aynı bilgilerin sağlanması gerekecektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Yaptığım açıklamanın, ilk oturumda, Türkiye temsilcisince yapılan açıklama olduğunu bildirmekle yetineceğim. Türk temsilcisi, gemilerini Karadeniz'e göndermek olanağının bulunup bulunmadığını Devletlere bildirebilme zorunluluğundan söz etmiş, ancak, Boğazlar'ın kendi güvenliğine dayanan hiçbir kanıt öne sürmemişti.

B. ARAS (Türkiye). – B. Litvinoff'un da dediği gibi, ilk oturumda, bu Konferansa katılanların hepsine bilgi verebilmek olanağını öngörmüştük. Bununla birlikte, önbildirim süresi bir aydan onbeş güne indirilince, bu güçleşmektedir. Boğazlar'ın güven-

liği için saptanmış olan bu önbildirim, Karadeniz'e yabancı olan donanmaların tonajını hesaplama zamanı verebilmelidir. Önbildirim süresi ancak üç gün olursa, bu hesabı yapmak uygulama bakımından neredeyse olanak dışı kalacaktır.

B. SATO (Japonya). – Boğazlar'dan geçişleri için üç ya da onbeş gün önce kendisine haber verilecek olan Türk Hükümeti'nin, bu filoların kuruluşu konusunda Sözleşmenin imzacılarına bilgi vermesi, Konferansca ilginç ve yararlı görülmez mi? Bunu yalnız bir telkin olarak öne sürüyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben de, tıpkı Japonya temsilcisi gibi, çeşitli ülkelerin çeşitli denizlerdeki gemilerinin dolaşımının bilinmesinde yarar olabileceği görüşündeyim; bu konuda bütün ulusların bütün denizlerdeki gemilerine uygulanacak genel bir kural yerleştirilebilecek olursa, benim de buna bir karşı çıkışım olmayacaktır. Anlayamadığım, Pasifik'te ve öteki okyanuslarda ne olup bittiği konusunda hiçbir bilgi alınmazken, Karadeniz'deki gemilerin dolaşımı konusunda niçin özel bilgi sahibi olunması gerektiğidir. Devletlerin, Karadeniz deniz kuvvetlerinin dolaşımına ilişkin bilgi edinirken, bunun yanında dünyanın başka yerlerinde olanlardan habersiz kalmalarını anlayamıyorum; kuşkum yoktur ki, B. Satō, kendisine özgü adalet duygusuyla, böyle bir sonunca varacak bir isteğin mantığa uygun olamayacağını kabul edecektir.

B. SATO (Japonya). – Ufak bir anlaşmazlık olduğunu sanıyorum. Ben hiçbir zaman, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin savaş gemilerinin hareketleri konusunda bilgi verilmesini istemiş değilim. Yalnız, Boğazlar'dan geçecek gemiler konusunda, önbildirim uygulanması sonucu, Türk Hükümetince alınacak bilgileri, bu hükümetin, Sözleşmenin imzacısı olan Devletlere verebilip veremeyeceğini sordum. Bu isteğin, hakgözetirliğe aykırı olduğunu sanmıyorum. Türkiye, önbildirim yoluyla, aynı zamanda Boğazlar'da bulunacak toplam tonajı ve üst sınırı 30.000 ton olarak saptanmış olan Karadeniz'deki toplam tonajı denetleyebilecektir. Öteki imzacı Devletler, Türk Hükümetinden aynı bilgileri alacak olurlarsa, Türkiye'nin yaptığı denetlemeyi izlemek olanağını bulabileceklerdir; sorunu ortaya atmamın tek nedeni de budur.

Önbildirimin süresine gelince, hükümetim, bir aylık bir süre öngören ilk Türk tasarısını kabul etmişti. Bu süre şimdi yarıya indirilmiş bulunmaktadır; Japon Hükümeti, onbeş günlük süre Karadeniz'e kıyıdaş olan ve olmayan Devletlere aynı biçimde uygulanmak koşuluyla, bu indirimi de kabule hazırdır.

B. ARAS (Türkiye). – Bütün temsilci heyetlerinin isteklerini yerine getirmeye çalışacağım. Ben de, Boğazlar'daki bütün geçişler konusunda, her yıl sonunda, ayrıntılı bir istatistik verilmesinin, Türk Hükümeti için bir ödev olacağı görüşündeyim.

B. SATO (Japonya). – Bu sorunun, ikinci derece önemi olan bir sorun olduğunu düşünüyorum; Teknik Komitede bu sorunun yeniden ele alınıp derinleştirilmesi benim isteğimi karşılar.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 10. maddenin görüşülmesi ortaya birçok noktalar çıkarmıştır. Önce, Türk temsilci heyeti, yaptığı bir değişiklik önerisinde, Boğazlar'a girişte olduğu gibi, çıkışta da aynı koşullarla önbildirimde bulunulmasını istemiştir. İyi anlamışsam, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu görüşü, tarihlerin değişmesi durumunda üç gün kuralının uygulanması koşuluyla, kabul etmiştir.

Bu nokta üzerinde görüş birliği gerçekleşmişse, bunu Yazı Komitesine göndermekten başka işimiz kalmamaktadır.

Bir başka telkin de, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin önbildirim süresinin üç güne indirilmesini amaçlamaktadır. Türkiye temsilcisi, Hükümetinin, onbeş günlük önbildirim süresini, durumu yüzünden ve Boğazlar'ın güvenliğini daha iyi sağlamak için istediğini söylemiştir. Sovyetler Birliği temsilcisinin, başka bir süre öngören önerisinde direneceğini mi, yoksa, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere bağlı olan ve olmayan gemiler için aynı süreyi kabule hazır mı olduğunu bilmiyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Onbeş günlük önbildirime ilişkin hükmün amacı, Karadeniz'e deniz kuvveti göndermek isteyen hükümetlere verilmesi gereken bilgilerin toplanması için gerekli zamanı sağlamaktır. Ancak, bir de, Boğazlar'ın güvenliği düşüncesi vardır. Oysa, bu iki düşünceyi aynı süre karşılamamaktadır. Haber vermek için, onbeş günlük bir süre öngörmek belki de gerekebilir; oysa, güvenlik önlemi almak için, üç beş gün yeterli olabilir.

Türk temsilcisinin dediği, üç günün yeterli olmayacağıdır; güvenliğini sağlamak için onbeş günün gerekli olduğunu söylememiştir. Her ne hal ise, ben bu noktada çekincemi belirtmek zorunluluğundayım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu konuya ilişkin tartışmalarda, bir donanmanın Boğazlar'a kadar gelebilmesi için gerekli olan süre göz önünde tutulmuştur. Bu süre, başta otuz gün iken, sonunda onbeş güne indirilmiştir. Acaba, B. Litvinoff'un isteğini yerine getirmek için, istediği üç güne birkaç gün daha ekleyerek, Karadeniz'den gelen deniz kuvvetleri için, örneğin, sekiz günlük bir süre saptanamaz mı? Öne sürülen iki görüş arasında bir uzlaşma olarak, Türk temsilci heyeti bu öneriyi kabul edebilir mi?

B. ARAS (Türkiye). – Bizim için önemli olan, yeterli bir önbildirim süresi sağlamaktır. Hiç kuşkusuz, ben bu konuyu yalnız Sovyet dostlarımla görüşecek olsa idim, kolaylıkla bir anlaşmaya varırdım. Şu var ki, bir konferansdayız ve bu konuda yeterli bir önbildirim süresi bulunması koşuluyla, kararı tümüyle Konferansa bırakıyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Sözleşmede öngörülen tüm tonajın girip giremeyeceğini, Boğazlar'da bulunan tonajın tutarının ne olduğunu ve hangi koşulların uygulanması gerektiğini bilebilmek için, Türk Hükümetinin gereksinme duyduğu önbildirim süresinin ne olması gerektiği, salt yönetimsel nitelik taşımakta, üstelik belki de, yalnız olmasa bile, başlıca Türk Hükümetini ilgilendirmektedir. Öteki Devletler açısından, özellikle Majesteleri Hükümeti yönünden, önbildirim süresinin bütün ülkeler için aynı olması gerektiği görüşündeyiz. B. Litvinoff'un önerisinde hoşumuza gitmeyen, Karadeniz ülkeleriyle, bu denize kıyıdaş olmayan ülkeler arasında gözettiği ayırımdır. Önbildirim süresi yalnız yönetimsel düşüncelere dayandığına göre, bu ayırımın yararsız olduğunu sanmaktayız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Ufak bir görüş ayrılığının belirir gibi olduğu bir noktaya varmış bulunuyoruz. Sovyetler Birliği temsilcisi, önbildirim süresinin, Karadeniz Devletleri için daha kısa olması gerektiği görüşündedir; oysa Birleşik-Krallık temsilcisi, bu sürenin aynı olması gerektiği kanısındadır. Bence, ya bu maddeyi bir çekinceyle kabul etmekliğimiz, ya da, Sözleşmede, Türk Hükümetinin yönetim açısından önbildirim süresi için yeterli görebileceği en kısa süreyi belirterek, çeşitli görüşleri bağdaştırma olanağı olup olmadığını araştırmaklığımız gerekecektir. Bundan sonra da, Karadeniz'e gemiler göndermek isteyen Devletler bakımından, Karadeniz'deki toplam tonaja ilişkin sınırlayıcı hükümleri uygulamak gerektiği için, daha uzun bir önbildirim süresi tanınması gerekeceğini Sözleşmeye ekleyebiliriz.

Bu ilkeyi böylece saptadıktan sonra, çok açık bir biçimde, Boğazlar'a giriş için önceden haber verme süresinin bütün Devletler için eşit olduğunu, ancak, Karadeniz'deki toplam tonaja ilişkin sınırlandırmaların ortaya çıkardığı yönetim sorunu yüzünden, durumun saptanabilmesi için ek bir süre tanınması gerektiğini belirtebiliriz.

B. ARAS (Türkiye). – Bu telkine karşı çıkılmayacaksa, ben, kendi hesabıma, bunu uygulanabilir sayamıyorum. Bununla birlikte, en kısa süre, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler için on günden aşağı olmamalı ve kıyıdaş olmayan Devletler içinse, tonajın hesaplanması gerekeceğinden, onbeş gün olmalıdır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] – Dört ya da beş günlük bir ayrılık için, daha çok zaman harcanmasına gerçekten gereksinme duyulup duyulmadığını Konferansa sormak isterdim. Sanırım ki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, on günlük bir önbildirim süresiyle, isteklerini yerine getirilmiş sayacaklardır. Tasarı, onbeş günlük bir süreden söz etmektedir; ancak, bana öyle geliyor ki, Karadeniz'e giren tonajın hesaplanmasının, yalnız Boğazlar'a giren tonajın hesaplanmasından daha karışık olduğu göz önünde tutularak, bir ayırım gözeten bir kaleme alış biçimi bulunabileceğini sanıyorum; gerçekten de, yalnız Boğazlar'a giren tonaj hesabında, Karadeniz'e ilişkin hükümler yer almayacak ve istatistiklerin tutulması kolay olacaktır. Karadeniz'e ilişkin istatistikler, Boğazlar'dan daha önce geçmiş bulunan tonaja dayanmaktadır; her ne kadar, bu hesapların yapılabilmesi için gerekecek sürenin karşılığı olan bir ek süre öngörülebilirse de, bir de bu noktada bir hüküm getirmek, Sözleşmeyi büsbütün karıştıracaktır; bu durumda, bunu yapma zahmetine katlanmağa gerçekten değer mi diye düşünmemiz yerinde olur.

Bir başka yönden, bütün Devletler için on günlük bir süre sınırı tanınabilir ve, bunun yanında, ek bir hükümle, yapılması zorunlu olan ek hesaplar yüzünden, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler için daha uzun bir süre saptanabilir. Ortaya çıkan ayrılık öylesine önemsizdir ki, özünde karışık olan bu belgeye, bir de bu nedenle yeni bir karışıklık getirilmemesinin daha iyi olacağını sanmaktayım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bana öyle geliyor ki, güçlük, bambaşka durumlarda olmamızdan doğmaktadır. Bütün Devletler için geçerli tek bir kural olamaz. Karadeniz dışında olan ve bu denize ziyaret amacıyla gemiler göndermek isteyen bir ülke için, önbildirim süresinin onbeş, onaltı ya da yirmi gün olmasının hiçbir önemi yoktur; oysa, bir üssünden bir üssüne gemilerini kaydırmak isteyen ülkenin durumu çok başkadır. Birleşik-Krallık temsilcisine şunu sormak isterdim: Hükümeti, Bristol'den, bir gemisini başka bir İngiliz limanına göndermek istediğinde, bunu onbeş gün önceden ilân etmek zorunda kalmaktan mutluluk duyar mıydı? Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle öteki ülkeler arasında bir başkalık olmadığı kabul edilecek olursa, ne bu nokta, ne de hiçbir nokta üzerine bir anlaşmaya varabiliriz; çünkü, ortada, herkesin kabul etmesi gereken bir başkalık vardır. Kimi ülkeler için ziyaret amacıyla Boğazlar'dan gemiler geçirmek ilginç olabilir; oysa, başka ülkeler için, gemilerini Boğazlar'dan geçirerek Karadeniz'den çıkarabilmek yaşamsal bir zorunluluk taşımaktadır. Biz, deniz kuvvetlerimizi dilediğimiz gibi kullanabilmek olanağına sahip olmalıyız ve bunların kaydırılmasında, öteki ülkelerin sahip oldukları aynı kolaylıkları istemekteyiz. Bu yüzden, önbildirim konusunda en kesin çekincelerimi belirtmek zorundayım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Böylesine önemsiz bir konuda tartışmayı sürdürmeyi istemezdim. Bununla birlikte, yinelenmesi gerektiğini sandığım bir

düşünce var ki, şudur: Bu maddenin tümü, Türk sularından, başka bir deyimle, Boğazlar'dan geçişi ele almaktadır. Biz burada, bir Türk limanından bir başka Türk limanına geçişle ilgilenmiyoruz; bu konunun, Bristol'den Edimbourg'a gidecek bir geminin geçeceği yolla da hiçbir benzerliği yoktur. Güçlük, Karadeniz'in, girişinde, gemilerini geçirmek isteyen Devletten başka bir Devletin bulunduğu, uluslararası bir deniz olmasından doğmaktadır. Oysa, bu maddenin amacı, Türkiye'nin yararına ve Boğazlar bölgesinden geçişin yararına, birtakım hükümler getirmektir. Bu, daha önce de açıklamış olduğumuz bir noktadır; ancak, B. Litvinoff'un söylediklerinden sonra, bu noktaya yeniden dönmenin bir ödev olduğunu düşündüm.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu tartışmayı sürdürmenin bir anlamı olduğunu sanmıyorum; bizim asıl amacımız, çeşitli görüşleri yaklaştırmağa çalışmaktır. Sovyetler Birliği temsilcisi, 10. maddeyi olduğu gibi kabul edememektedir; acaba, Karadeniz'e gemilerini göndermek isteyen, bu denize kıyıdaş olmayan Devletler için önbildirim süresinin uzatılmasının uygun olacağını belirten bir hüküm eklenmesi koşuluyla, on günlük bir süreyi öngören bir madde konulması görüşünü kabul edebilir mi?

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Üç günlük dönemi kabul etmekle, yönergelerimin ötesine geçmiş olmaktan kaygı duymaktayım; bu süre de uzatılacak olursa, Hükümetimden yeni yönergeler istemem gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu nokta üzerine daha çok zaman yitirmememiz gerektiğini sanıyorum; bu durumda, maddeyi, ancak Sovyetler Birliği temsilcisinin koyduğu çekince ile kabul edebileceğiz.

Madde 11 (Birleşik-Krallık temsilci heyetince 6 Temmuz 1936 da değiştirilmiştir).

B. CONTZESCO (Romanya). – 11. maddenin son paragrafında değinilen 14. madde, "bir Türk limanını ziyaret" ten söz etmektedir. Bu limanın Boğazlar'da mı, başka yerde mi olduğu açıklanmamaktadır. Bununla birlikte, bu 14. maddenin sonunda şöyle bir hüküm olduğu dikkati çekmektedir.: "bu kuvvet.... 9. ve 11. maddeler hükümleri uyarınca, Boğazlar'dan transit olarak geçmek olanağı verecek bir tonajda ya da kuruluşta değilse". Bir karşı çıkışta bulunmak ya da çekince öne sürmek niyetinde değilim. Öğrenmek istediğim, yalnız şudur: Türk temsilci heyeti, bu 14. maddenin başındaki sözlerle, Boğazlar'daki bir Türk limanına mı, yoksa başka herhangi bir limana mı yapılacak ziyareti amaçlamaktadır?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] – 14. maddede bir yanlışlık vardır. Bu maddenin değiştirilen metninin altıncı satırını şöyle okumak gerekmektedir: "Boğazlar'daki bir Türk limanını".

B. PONSOT (Fransa). – Tonaj sınırlandırmasını amaçlayan 14. maddedeki kuraldışılık, bir yabancı deniz kuvvetinin, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine, bir Türk limanına yapacağı ziyarete ilişkindir. Böyle bir durum doğurabilecek bir başka olasılık da vardır. Gerçekten de, Boğazlar'ı geçiş sırasında bir gemi, bir limana sığınmasını gerektirecek bir avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık *(for-tune de mer)* ile karşılaşırsa, ya da karaya oturma da olduğu gibi, oldukça uzun bir onarıma uğramış olursa, bir savaş gemisini Boğazlar'da kımıldamaz duruma sokan bu koşullar, eşit tonajda bir geminin Karadeniz'e geçmesini engelleyecek midir? Başka bir deyimle, aksaklığa uğrayan gemi 10.000 tonluk bir kruvazör (*croiseur*) ise, belirtilen durum sürdüğü sürece, Karadeniz'e geçiş için tanınan 30.000 ton, 20.000 tona mı indirilecektir? Bu noktayı çözüme bağlamak için, tartışılan maddeye şöyle bir hükmün eklenmesi uy-

gun olacaktır sanırım: "Transit olarak geçmekte iken avarya yüzünden Boğazlar'da kımıldayamaz kalacak savaş gemileri de bu tonaja katılmayacaktır."

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Fransa temsilcisinin tasarımızda unutmuş olduğumuz bir noktayı gideren önerisini destekliyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Ben de aynı görüşteyim.

B. PELLA (Romanya). – Yalnız avarya durumunu değil, 13. maddede olduğu gibi, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan aksaklıkları içine alan bir formülün kabul edilmesini önermekteyim.

B. PONSOT (Fransa). – Bizim niyetimiz de buydu. Geminin hareketsiz kalışı ancak bir-iki gün sürerse, bunun hesaba katılması değmez. Buna karşılık, değişiklik önerimizin, örneğin, karaya oturma durumlarında yararı olabilecektir.

B. ARAS (Türkiye) – Bu açıklaması için Fransız temsilci heyetine teşekkür ederim. Fransa temsilcisinin öngördüğü hükmü belirtmek gerekir sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktanın Yazı Komitesine gönderilmesini öneriyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu madde üzerinde, ben de bir değişiklik önerisi sunmak istiyorum; ancak, bu oturuma gelinceye kadar, 11. maddenin kesin kaleme alınış biçimini bilemediğim için, önerimi yazıya dökemedim. Bu değişikliğin konusu şudur: Boğazlardan geçişi 15.000 ton ile sınırlandıracak olursak, en büyük gemi birimlerimizi (*unités*), Boğazlar'dan geçerek, bir limandan bir başka limana göndermek olanağını bulamayacağız, ve bu konuda bir kuraldışılık istemek zorunda kalacağım. Bu birimleri bölmek olanağı yoktur; bunları bir seferde, üstelik, gerektiğinde koruma gemileri (*escorte*) eşliğinde göndermek zorunluluğu vardır. Ancak, daha önce de söylediğim gibi, ileride bu nokta üzerinde bir değişiklik önergesi sunmak hakkımı saklı tutuyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Karşılığı Konferansca bizden istenmemek koşuluyla, Türk temsilci heyeti aşağıdaki değişikliği kabule hazırdır: "Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden biri, Boğazlar'dan, geçişi kabul edilen en yüksek tonajdan yüksek tonajda, varolan donanmasına bağlı bir savaş gemisi geçirmek isteminde bulunursa, bu geminin, geçişi tek başına yapması gerektiği kabul edilmektedir." Şuna dikkatinizi çekmek isterim ki, "Şimdiki donanmasına" (*sa flotte actuelle*) değil de, "varolan donanmasına" (*sa flotte existante*) deyimini kullanmaktayım.

Ayrıca, kesinlikle belirtmek isterim ki, Türk temsilci heyeti, böyle bir değişikliği, ancak bunun bir kural biçimine girmemesi ve kuraldışı (istisna) olarak kalması koşuluyla kabul edebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu hüküm, eski 6. maddenin (*h*) paragrafından çıkarılmıştır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Tam değil.

B. ARAS (Türkiye). – Bu metinden, yirmi-beş bin tona ve önbildirime değinişi çıkarmaktayız.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – "Varolan" sıfatının kesin olarak ne anlama geldiğini bilmek isterdim.

B. ARAS (Türkiye). – Bu sıfat, geçiş sırasında varolan Türk donanmasına ilişkindir; ancak, metinden çıkartılmasını da kabul edebilirim.

Bu değişiklik önerisini sunarken, nereye konulmasını istediğimizi de belirtmemiş olduğumu anımsatırım. Bu Yazı Komitesinin çözüme bağlayacağı bir konudur.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Burada, incelenmeğe değer, çok önemli bir madde söz konusudur; bu bakımdan, oturumu şimdi kapayarak, Konferans üyelerine, konuyu rahat rahat inceleme olanağı vermek yerinde olacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türk değişiklik önerisini kabul etme olanağını ortadan kaldırmaksızın, sizin de dediğiniz gibi, bunu şimdi incelemenin, özellikle Sovyetler Birliği temsilcisinin vermeği tasarladığı ve henüz bilmediğimiz değişiklik önerisine ilişkin sözlerinden sonra, olanak dışı bulunduğu görüşündeyiz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetinin, isteğimizi geniş ölçüde karşılayan bir değişiklik önerisinde bulunmuş olması yüzünden, benim bu noktada bir değişiklik önerisinde bulunmaklığıma artık gerek kalmamıştır. Bununla birlikte, hattı harp gemilerinin (*vaisseaux de ligne*) Boğazlar'dan tek bir birim olarak ya da koruma gemileri eşliğinde geçişleri konusunda, benim görüşümle Türkiye temsilcisinin görüşü arasında belirli bir ayrılık kalmaktadır. Deniz kuvvetleri uzmanımız büyük hattı harp gemilerinin, yanlarında koruma gemisi olmaksızın gönderilmesinin olanak dışı olduğu görüşündedir; bu konunun da incelenmesi gerekmektedir. Bunun dışında, Türk değişikliğini kabul etmeğe hazırım.

31. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiri tasarısını uygun buldu.

SEKİZİNCİ OTURUM

Salı, 7 *Temmuz* 1936, *saat* 16

Başkan: B. S. M. BRUCE.

32. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı. – Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) (*görüşmelerin arkası*).

Madde 11.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Türk temsilci heyetince, 11. maddeye getirilmiş bir değişiklik önergesi sunulmuş bulunmaktadır.

Türk temsilci heyetince önerilen değişiklik.

"*Fıkra* 4.

"Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, işbu maddenin birinci fıkrasında öngörülen tonajdan yüksek bir tonajda bir savaş gemisi birimini Boğazlar'dan geçirebilmeleri kararlaştırılmıştır; şu koşulla ki, bu birim, geçişi tek başına yapacaktır."

Bu metnin sözleşmenin neresine konulacağı konusunda açık-seçik bir öneri ile karşı karşıya olmadığımızı sanıyorum. Bu konuda karar, Yazı Komitesinin olacaktır. Bizim yapacağımız, bu değişiklik önergesindeki ilkenin Konferansça kabul edilebilir görülüp görülmediğini incelemektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyâlist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – 11. maddenin son fıkrası, görüşmelerin bugünkü aşamasında, 14. madde konusunda hiçbir yükümlülük kabul edemeyeceğimize göre, henüz geçici olarak kabul edilmiş sayılabilir sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bir maddeye ilişkin görüşümüzün, sonraki bir madde üzerinde varılacak kararın ışığında, gözden geçirilebileceği ilkesini daha önce kabul etmiştik.

B. SATO (Japonya). – Bu değişiklik önerisine ilişkin olarak, aydınlatıcı bilgi isteyeceğim; bu maddede, süre bakımından bir sınırlandırma yoktur; öyle ki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, bu denize giriş-çıkışta, günde bir gemi hesabiyle yılda 365 gemi sokup çıkarmak olanağına sahip görünmektedirler; meğer ki bu metin, sözleşmenin süresi boyunca, örneğin elli yıl içinde, ancak, bir tek gemi, bir kez geçirme olanağı olduğu doğrultusunda yorumlanmasın.

B. ARAS (Türkiye). – B. Sato'yu hemen yanıtlayayım. Bu değişiklik, önbildirim ve geçiş kurallarının öngörüldüğü bir maddede yer alacaktır. Süre ve tonaj konusuna gelince, bu bakımdan Akdeniz için bir kısıtlama olmadığına göre, bu değişiklik sözleşmenin süresi boyunca, beş yıllık gözden geçirme hükmü saklı kalmak koşuluyla, geçerli olacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Az önce dağıtılmış olan değişiklik önergesi metni, bu sabah Türk temsilci heyetince önerilen metinden oldukça ayrılmaktadır. Sabah, yalnız, varolan Sovyet donanmasının 15.000 tonu aşan gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermek söz konusu idi; yeni metin, göze ilişecek kadar ileri gitmektedir ve bu izni, ileride yapılabilecek bu tonaj üstündeki bütün gemiler bakımından ve bunların Karadeniz'e özgürce girip çıkmaları için öngörmektedir. Bu hüküm, karşılıklı olma ilkesine dayansaydı ve Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlere de aynı kolaylığı tanısaydı, denizlerin tam özgürlüğüne doğru yeni bir adım olacağı için, bu değişikliği hemen kabul edebilirdik; ancak, bu kolaylık, yalnız Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere tanınacaksa, her zaman gözettiğimiz karşılıklı olma ilkesine tümden aykırı düşeceğinden, bu konuda kararımızı saklı tutmak durumunda kalacağız. Bu durumda, Hükümetimizden yönergeler istememiz gerekecektir. Türk temsilci heyetince öne sürülen değişiklik önerisinin amacı bu ise, Birleşik-Krallık Hükümetinin görüşünü alıncaya kadar, görüşmenin ertelenmesini isteyeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*] –. Şunu belirtmek isterim ki, değişiklik önerisi bu sabah görüşüldüğünde, bu öneri, eski tasarı temel alınarak incelenmiş ve "varolan" sözcüğünün kaldırılabileceği belirtilmişti. Bu bakımdan, sabah sunulan metinle, bu noktada, bir ayrılık kalmamıştır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Biz, sabah sunulan değişikliğin, varolan donanmayı amaçladığını sanmıştık.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Başkan, yanlış anlamayı ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Kendi açımdan, bu yanlış anlamanın nasıl ortaya çıktığını ben de açıklamak isterim. Türkiye Dışişleri Bakanının, "varolan donanma" deyimini kullanmış olduğu doğrudur. Bu sözlerin anlamı konusunda kendisine sorduğum soruyu yanıtlarken, Türkiye Dışişleri Bakanı, geçiş sırasında varolan donanma anlamına geldiğini söylemiştir. Ben de, geçiş sırasında donanmanın elbette varolacağını ve "varolan" sözcüğünün gereksiz olduğunu söylemiştim. Türkiye

Dışişleri Bakanı, bu sözcükleri metinden çıkarmayı kabul etmiştir; ancak, bunların, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin dikkatinden kaçmış bulunması olanağı vardır.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın ve B. Litvinoff'un yaptıkları açıklamalar durumu aydınlığa kavuşturmuştur. Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin de, şu açıdan, haklı olduğunu belirtmek isterim: Aramızdaki resmî olmayan görüşmelerde, varolan donanmaya ilişkin olarak önerimizi yapmıştık. Bu öneri reddedilince, şimdiki kaleme alış biçimine geldik. Bununla birlikte, şunu da eklemeliyim ki, bu öneri, karşılığında Türkiye'den hiçbir şey beklenmemesi, karşılık istenmemesi kesin koşuluyla yapılmıştır. Bu öneri bir kuraldışılık olarak kabul edilmelidir. Türk temsilci heyeti, bu değişiklik önerisini, işte bu anlamda sunmuştur.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bir önceki konuşmamın son tümcelerini anımsatmak isterim; bu konuyu, bu öğleden sonra ya da Hükümetimizden yönerge almamızdan önce görüşmek anlamsız olacaktır. Bununla birlikte, Türk temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi pekâlâ ayrı olarak ele alınabileceğinden, 11. maddenin görüşülmesine bir engel de bulunmamaktadır. Değişiklik önerisi maddenin geri kalan bölümünü etkilememektedir ve daha sonra ele alınabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu konuda görüşünü bildirecek durumda olmadığına göre, bu değişikliği yararlı biçimde tartışma olanağımız bulunmadığı açıkça bellidir. Bununla birlikte, maddenin geri kalan bölümü üzerinde durabiliriz. Maddenin kendisi üzerinde konuşmak isteyen var mı?

B. PONSOT (Fransa). – Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan metne bu sabah getirilen değişiklik konusunda bir gözlemde bulunmak istemiyoruz. Ancak, 14. maddenin, 11. maddenin görüşülmesi sırasında değil de, daha sonra tartışılması daha yerinde olur. Bu yüzden 14. maddenin görüşülmesine geçildiğinde, sözü geçen 14. madde uyarınca Boğazlar'a girmiş tonajı hesaba katma olanağına ilişkin bütün paragrafın da incelenmesini önermekteyiz.

Maddenin bu sabah sunulan yeni bir kaleme alınış biçimine göre, dokuzdan çok gemi geçemeyecektir. Bizim, bu konuda bir karşı çıkışımız olmayacaktır. Üzerinde hemen karara varabileceğimiz tek eklenti budur. Geri kalanına gelince, dünden beri tasarıya getirilen tek değişiklik şu olmaktadır: Başlangıçta, Türk temsilci heyeti, Boğazlar'dan geçen gemilerin hiçbir biçimde Boğazlar'daki Türk donanmasının yarısından çok olamayacağı yolunda bir öneri ileri sürmüştü. Bugün bize, kabul ettiğimiz, değişik bir kural önerilmektedir. Birleşik-Krallık temsilci heyeti ise, kesinlikle bir taban (minimum) saptanmasını ve, Boğazlar'da kalan Türk donanmasının gücü ne olursa olsun, tonaj toplamı 15.000 tonu geçmeyecek gemiler için geçiş özgürlüğü olmasını istemektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Son noktadaki dokuz gemi tavanını da içeren, maddeye getirilmiş değişiklik önerileri arasındaki ayrılıkları not etmiş olduğunuzu umarım. Bununla birlikte, şu kanıdayım ki, 14. madde görüşülürken, 11. maddenin yeniden incelenebilmesi kararımız saklı kalmak koşuluyla, şimdi dağıtılmış olan değişiklik önerisi de daha sonra görüşülmek üzere, 12. maddenin görüşülmesine geçebiliriz.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Yeni madde tasarımızın son paragrafına bu sabah bir başka değişiklik önerisi daha yapıldığını sanıyorum. Bunda, 13. maddenin gösterdiği yönde, gemilerin avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık yüzünden hareketsiz kalmaları durumu öngörülmek-

teydi. Bu değişikliğin kabulü kararlaştırılmıştı; yanılmıyorsam, bu metin Yazı Komitesine gönderilmişti.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorun çözüme bağlanmış bulunmaktadır. İlke kabul edilmişti; şimdi iş, gereğinin yapılması için Yazı Komitesine kalmaktadır.

B. SATO (Japonya). – 11. maddenin eski metninde şöyle deniliyordu:

> "Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, transit geçmeksizin, Türkiye'nin izniyle, Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden gemileri bu tonaj hesabına katılmaycaktır."

Yeni metinde, Türkiye Hükümetinin izninden söz edilmemektedir. Buna karşılık, Türk Hükümetinin izninden değil, çağrısından söz eden, 14. maddeye göndermede (atıfta) bulunulmaktadır.

Bu metinden çıkartılması gereken sonuç –kendi ülkem adına konuşuyorum– okul-gemilerinin, Boğazlar'daki bir Türk limanını ancak Türk Hükümetinin çağrısı üzerine mi ziyaret edebileceklerdir? Doğaldır ki, izinle çağrı arasında ince bir ayırım vardır. Bu gibi okul-gemilerinin ziyaretlerinin hangi hükme göre düzenleneceğini öğrenmek istemekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – B. Sato haklıdır; bir ayırım vardır. Gerçekten, 14. maddede öngörülen hükümler, Boğazlar için düşünülen tonaja uygulanamazlar. Boğazlar'daki limanlarda kalacak tonajların, en üst sınırı olan 15.000 tondan ayrı tutmak isteniyorsa, Türk Hükümeti, bu tavanı aşmak için, ziyaretleri reddetmek zorunda kalacaktır. Bu yüzdendir ki, ziyaretleri ancak çağrı üzerine kabul etmeyi etkin ve olumlu bir hak olarak, Türkiye için saklı tutmak istedik. Gerçekten, izin istemek yeterli olunca, bütün ülkeler Türkiye'ye başvurabilirler; oysa, bu ziyaretler ancak Türkiye'nin çağrısı üzerine yapılabilir olursa, ülkelere tanınan bu yetenek ortadan kalkmış demektir. Bununla birlikte, bir okul-gemisi, 15.000 tonluk sınır bakımından bir sıkıntı yaratmadan ziyaret için gelmiş olursa, sorun bir çözüme bağlanabilir. Ancak, yeniden söyleyeyim ki, burada öngörülen hüküm, yalnız, bu olanağı yararlı gördüğü zaman kullanabilecek olan, Türkiye'ye tanınmış kesin çağrıya ilişkindir.

B. SATO (Japonya). – Durum böyle ise, Türk temsilci heyetinden konuyu yeniden incelemesini dileyeceğim. Gerçekten, okul-gemilerimiz Boğazlar'daki Türk limanlarını ancak çağrı üzerine ziyaret edebileceklerse, bu çağrıyı beklemeleri gerekecektir; oysa, belirli dönemlerde Avrupa'ya gelen genç subay adaylarımız, her seferinde Türk Hükümetinden izin alarak, Türk limanlarını ziyaret etme olanağına sahip olmayı üstün tutacaklardır. Sonuç olarak, eski metin, şimdiki 14. maddeye göndermede bulunan yeni metinden daha çok işimize gelmektedir. Kaldı ki, bu sorun Teknik Komitede çözülmüştü ve Türk temsilci heyeti, okul-gemilerinin ziyaretlerini kabul konusunda hiçbir karşı çıkışta bulunmamıştı sanırım. Durum böyleyse, Türk temsilci heyetinden, 11. maddenin son paragrafının eski metnine dönmesini dileyeceğim.

B. ARAS (Türkiye). – 15.000 ton bakımından sıkıntı yaratmayan ziyaretler genel kurallara bağlanmış bulunmaktadır. Burada söz konusu olan, 15.000 tonluk sınır dışındaki bir hükümdür. Bunun içindir ki, çok daha açık yazılmış ve niyetleri daha iyi belirten bu yeni metnin kabul edilmesinde direnmekteyim.

B. SATO (Japonya). – Bu konunun kalabalık bir Konferansda görüşülmesi biraz güç olduğundan, Başkandan, bu konuyu gelecek oturuma kadar ertelemesini isteyeceğim; bu arada, bu noktayı Türkiye temsilcisiyle görüşeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu yöntemin benimsenmesinin çok yararlı olduğuna hiç kuşkum yoktur. Biz, bir yandan çalışmalarımızı ilerletirken, özel görüşmelerle ne çok şey çözüme bağlanabilir! Ben o kanıdayım ki, Japon temsilcisinin, son fıkrayı Türkiye temsilcisiyle görüşme olanağı buluncaya kadar kararını saklı tutmak isteğini kaydederek, şimdi 12. maddenin görüşülmesine geçebiliriz.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Madde 12.

12. madde tartışmasız *kabul edildi.*

Madde 13.

B. ARAS (Türkiye). – Bu sabah Fransız temsilci heyetince ortaya atılan avaryalar konusu bu madde içinde yer alırsa, yerini bulmuş olacaktır sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İlke açısından tam bir anlaşma olduğunda hiçbir kuşku yoktur; ancak, sorunun 13. maddede mi, yoksa 14. maddede mi ele alınması gerektiğini özenle inceleme işini Yazı Komitesine bırakmak, kanımca daha uygun olacaktır.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Madde 14.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 14. maddenin dikkatle incelenmesi gerektiği görüşündeyim. Üstelik, Romen temsilci heyetinin isteği üzerine, *Boğazlar'daki* bir Türk limanının söz konusu olduğunun belirtilmesine karar verilmiş bulunduğunu da anımsatırım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk Hükümetince gönderilecek çağrının anlamı konusunda aydınlatılmak istemekteyim. Türk Hükümeti, bir başka hükümeti, bir Türk limanına ziyarette bulunmak üzere deniz kuvvetlerini gönderme çağrısında bulunacak olursa, bu çağrı, söz konusu kuvvetin herhangi bir tonajda ve herhangi bir kuruluş biçiminde olacağı anlamına mı gelecektir; yoksa, çağrıda, çağrılmış donanmanın belirli bir tonajı ve kuruluşu olması gerektiği bildirilecek midir?

B. ARAS (Türkiye). – Ben, bu madde ile, Türkiye'ye bir onur hakkı tanındığını anlamaktayım. Örneğin, büyük bir gemiyle yolculuk yapan bir Devlet başkanının ziyareti düşünülebilir. Böyle bir durumda, kuralın dışına çıkmak gerekebilir; kaldı ki, maddenin amacı da budur.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – İyi anımsamaktaysam, bu nokta, ilk Türk sözleşme tasarısında yer almamıştı. Belli ki, Türk Hükümeti, o sırada, bu maddeye bir gereksinme duymuyordu. Gerek Boğazlar'dan geçmesine, gerek Karadeniz'de dolaşmasına izin verilen gemilerin tonajı, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin ziyaret kabul etme olanaklarını sınırlandıran sert kısıtlamalara konu olacaktır. Biz de, Türk Hükümeti ile aynı durumdayız. Karadeniz'de tonaj sınırlandırılmasını kabul etmekle, önemli bir donanmayı bizi ziyarete çağırma olanağı açısından, kendi kendimizi kısıtlamış olduk. Biz bu hakkı kendimiz için istememekteyiz ve karşılıklı olma kabul edilirse, bu maddeye karşı çıkmak niyetinde de değilim. Bu maddede, 11. maddeye değinilmektedir; her iki durum arasında bir çeşit benzerlik de vardır. Türk Hükümeti, güvenlik düşünceleriyle, Boğazlar'a yüksek tonajlı gemilerin girmesine karşı çıkmaktadır; ancak, kimi durumlarda, yine güvenlik düşüncelerinden doğan birtakım kaygıları ortadan kaldırmak için, bir kuraldışılık koymayı kabul etmektedir. Türk Hükümeti, 11. maddeye değişiklik önerirken, bu amacı gütmekteydi;

bu durumda da aynı şey geçerlidir. Bu, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin isteğini karşılıyorsa, bunu kabule hazırım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu madde yepyeni bir biçimde karşımıza çıkmaktadır; bu konuda B. Titulesco'nun kesin yönergelerini henüz almış değilim. Bu yüzden, bu konudaki görüşümü, gelecek oturuma kadar saklı tutmama izin verilmesini diliyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – 14. madde, Boğazlar'daki Türk limanlarını ziyaret eden bir donanmanın bu limanlardan, değişik bir yoldan ayrılmasına olanak tanımaktadır; başka bir deyimle, Akdeniz'den gelerek Boğazlar'a giren bir donanma, yolunu Karadeniz'e doğru sürdürebilir. Öte yandan, Karadeniz'deki deniz kuvvetlerinin tonajını sınırlandıran 15. maddeden hiç söz edilmemektedir. Sonuç olarak, 14. maddenin sonunda 15. maddeden söz edilmesini öneriyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu noktada yanlış anlama olduğu kanısındayım. Maddenin anlamı bence çok açıktır; maddede şöyle denilmektedir; ".. şu koşulla ki sözü edilen bu kuvvet, ziyaretini bitirdikten sonra, Boğazlar'dan, giriş için izlediği yoldan ayrılacaktır." İşte, temel nokta buradadır. Amacımız, sözleşmenin öteki maddelerinde tonaja ilişkin hükümlere bir karışıklık ve kargaşa öğesi getirmeksizin, Türk Hükümeti de bunu isterse, İstanbul'a bir nezaket ziyareti olanağını öngörmekti.

Maddenin geri kalan bölümünde, söz konusu deniz kuvvetinin tonajı Boğazlar'dan geçmeğe elverişliyse, yol boyunca ziyarette bulunduktan sonra, Boğazlar'dan geçebileceği belirtilmektedir. Böyle bir durumda, bu deniz kuvveti, tonaja ilişkin hükümlerin tümüyle uygulanma alanında olacaktır.

Sanırım ki, B. Litvinoff'un göz önünde tuttuğu, 14. maddenin son hükmünde, yalnız transit kuralları öngörülmüş olması, Karadeniz'de kalışla ilgili kuralların söz konusu edilmemiş bulunmasıdır. Bu, bir gerçektir; ancak, yalnız kaleme alış sırasında bir unutulmadan doğan bir durumdur. B. Litvinoff'un belirttiği noktaların çok yerinde olduğu ve kaleme alışta yapılacak bir değişiklikte bunun göz önünde tutulabileceği görüşündeyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu açıklamanın bu noktayı aydınlatmakta yeterli olduğunu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisince kabul edilebileceğini sanıyorum.

B. PONSOT (Fransa). – Aydınlatılması gereken bir nokta daha var. İlk Türk önerisi, izin isteğinde bulunarak, Türkiye'ye nezaket ziyareti yapılmasına olanak vermekteydi; bu da, 6. maddenin şu hükmü uyarınca olabilecekti; "bu geçiş özgürlüğünün yalnız yukarıda sözü edilen gemilerin yapacakları nezaket ziyaretleri için söz konusu olduğu kararlaştırılmıştır." Ne olursa olsun, Türkiye'nin, bir izin istendikten sonra yapılacak ziyaret olanağını ortadan kaldırabileceğini düşünmedik. Bu sabah bize dağıtılan metinde, ilk düşünceye uygun bir kaleme alış biçimiyle karşılaştık.

Bu yeni kaleme alış biçimi şuydu: "... transit geçmeksizin, Türkiye'nin izniyle, Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden...."

Böylece, dolaylı da olsa, Türkiye'nin izni alınarak, bu ülkeye bir nezaket ziyaretinde bulunulabilmesi olanağı öngörülmekteydi. Bu sabah dağıtılan metinden bu tümce

çıkartılınca, bundan şöyle bir sonuç doğmuş olabilecektir: Bundan böyle, 14. madde gereğince, Türkiye'ye, izin istendikten sonra değil, ancak Türkiye'nin çağrısı üzerine nezaket ziyaretinde bulunulabilecektir.

Bu, önemsiz bir durum sayılamaz. Ziyaretler ancak çağrı üzerine yapılabilirse, bundan oldukça nazik bir durum doğabilecektir. Diplomasi yoluyla yaptıkları bütün telkinlere karşın, hiçbir zaman nezaket ziyareti yapmağa çağrılmayacak kimi Devletlerin alınganlığına yol açabilecek bir çeşit ayırım gözeticilik yapılmış olacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Sayın Büyükelçi B. Ponsot'nun kaygılarını çok iyi anlıyorum; ancak, Boğazlar'ın güvenliğinin, nezaket sorunu yanında, ayrı bir önemi vardır. Nezaket kuralları ileri sürülerek, 15.000 tonluk toplam tonaj yükseltildiği anda, biz kendimizi, bu nezaket ziyaretlerinin vereceği büyük zevkten yoksun kılmak ve bunları çağrılara bağlayarak, en düşük düzeyde tutmak durumunda kalabiliriz. 15. 000 tonluk sınır içinde kalınsaydı, bu izin kavramına dönmekte, kuşkusuz, sakıncalar görmeyebilecektik.

Her durumda, 15.000 tondan daha büyük gemilerin kendi başlarına geçmelerine ilişkin görüşümüzü de olduğu gibi sürdürmekteyiz. Denizaltılar için bizden istenmiş kuraldışılık bize tanınmasa bile, denizaltılar için konmuş yasağı olduğu gibi tutmak için, nezaket ziyaretlerinden kendimizi yoksun kılarız. Nezaket ziyaretleri tonajı arttıracaksa, biz bunlardan vazgeçeriz; oysa, böyle olmazsa, bunlardan yararlanmayı isteriz. İşte, Türkiye'nin tutumu budur.

Şunu da eklemek isterim ki, Birleşik-Krallık temsilcisinin belirttiği, Türkiye için söz konusu zorunluluk, tasarımızda, ne yazık ki, unutulmuştur. Birleşik-Krallık temsilci heyetine, bize bu zorunluluğu ve bu hakkı anımsattığı için teşekkür ederiz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sanırım ki, ortaya çıkabilecek bir başka durum daha vardır: Türk Hükümeti, herhangi bir Devletin bir deniz kuvvetini, Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyarete çağırır; aynı Devletin bir deniz kuvvetinin, aynı zamanda, ya da birkaç gün önce ya da birkaç gün sonra, 15.000 tonu geçmeyen gemilerinin Boğazlar'a girişi konusunda önbildirimde bulunmuş olması söz konusu olabilir. Önümüzdeki metin, bize dün sunulduğu sıradaki içeriğini olduğu gibi korumuş olsaydı, şimdi ortaya attığım sorunla karşılaşılmayacaktı. Sorun, bu sabah eklenen, "meğer ki bu kuvvet, Boğazlar'dan geçme olanağı verecek bir tonajda ve kuruluşta olsun" sözcüklerinden çıkmaktadır. Böyle olunca, Türk Hükümetinin çağrılısı olan deniz kuvveti, 15.000 tondan daha yüksek bir tonajda değilse, doğaldır ki, çağrılı olduğu için önbildirim uygulamasına da bağlı olmaksızın, Boğazlar'ı geçerek Karadeniz'e gidebilecektir. Bu koşullar altında, yanılmıyorsam, Karadeniz'de aynı Devletin, biri Türkiye'nin çağrısı ve izniyle, öteki de önbildirimde bulunarak girmiş iki deniz kuvveti bulunabilecektir.

B. ARAS (Türkiye). – Bir yanlış anlama olduğunu sanıyorum; umarım ki bunu düzeltebileyim. Dost bir ülkenin donanmasını çağırmanın bize vereceği özel zevkin, bu ülkenin, bütün öteki ülkeler gibi, bu sözleşmeden doğan haklarından yoksun kılınması sonucunu doğurmamalıdır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Metni daha açık duruma getirmek için, Türk temsilci heyeti bir sakınca görmüyorsa, birkaç sözcük eklenmesi yararlı olacaktır sanırım. Nezaket ziyaretlerinin belirli bir süre için yapılacağı öngörülebilir. Bu da, söz konusu ziyaretlerin niteliğini belirtmek olanağını verecektir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Biz, bu değişikliği kabule hazırız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türk temsilcisi bu değişikliği kabul edilebilir nitelikte görmekte midir? Görüyorsa, Konferansın da bunu kabul ettiği sonucuna varabilir miyim?

B. ARAS (Türkiye). – Bu değişikliği ben de tümüyle uygun buluyorum. Ancak, ülkemize yapılacak nezaket ziyaretlerini zaman bakımından kısıtlama söz konusu olduğuna göre, uzlaşmaya varma isteğimizin ne denli büyük olduğunu da özellikle belirtmek isterim. Bu değişikliği, bütün temsilci heyetlerinin isteğini karşılamaktaysa, kabul ediyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Nezaket ziyaretleri için zaman bakımından bir sınırlandırma öngörüleceği anlamında, bu değişikliği kabul edilmiş sayıyorum. Maddenin sonu, Birleşik-Krallık temsilcisinin az önce kabul ettiği gibi, Karadeniz'de bulunmasına izin verilen toplam tonajın sınırlandırılmasını öngörecek biçimde, hafifçe değiştirilmek gerekecektir. Öte yandan, Romanya temsilcisi de kabulünü, sorunu temsilci heyetinin başkanı ile görüşünceye kadar, ertelemiş olduğunu bildirmiş bulunmaktadır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben de, Romanya temsilcisinin öne sürdüğü çekincenin aynını öne sürmek isterim. Ortada, Hükümetimin hiç bilmediği yeni bir madde söz konusudur.

B. ARAS (Türkiye). – Öne sürülen çekinceleri çok iyi anlamaktayım. Bana da, bütün değişikliklere ve maddenin bütünüyle kesin biçimine ilişkin olarak aynı çekince öne sürme hakkının tanınacağını umuyorum. Şunu belirteyim ki, madde, özü bakımından, bize uygun görünmektedir; çekincem yalnız biçimle ilgilidir.

Madde 15.

B. PONSOT (Fransa). – 15. maddenin (*b*) noktası üzerinde sözlü bir açıklama yapılmasını isteyeceğiz; burada, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin donanmasıyla, Karadeniz'deki öteki donanmalar arasında bir karşılaştırma yapılıyormuş gibi gelmektedir. Bu metni kaleme alanların aklında, herhalde bütün donanmalar söz konusuydu; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin donanması en güçlü idiyse ve % 10 arttırılmış bulunursa, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin çekincesi işler duruma gelecektir. Kısacası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin donanmasıyla öteki donanmalar arasında bir yarışçılık (rekabet) yoktur; öyle ki, bu düşünceyi doğru biçimde dile getirmek için, [Fransızca metinde] "Belirli bir anda, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin Karadeniz'de en güçlü donanmasının tonajı" sözlerinden sonra, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni de kapsamak üzere" sözlerinin eklenmesi gerekecektir. Gerçekten, bugün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin donanması, en güçlü donanmadır; Karadeniz'e daha yüksek bir tonajın girmesi olanağını verecek oynak-ölçek (*échelle mobile*) in saptanmasında, bu donanmaya dayanılmaktadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Ponsot'nun dikkatimizi çektiği nokta yalnız bir unutma sonucudur. Bir tarih öngörülmesi söz konusuydu ve bu tarihin yeri boş bırakılmıştı; metin yeniden yazılırken, bu boşluk bırakılmamıştır. Kuşkusuz, bir tarih öngörmek gerekmektedir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Görüyorum ki, ilk Türk metnine göre, yeni metinde köklü değişiklikler yapılmış bulunmaktadır. En başta, Türk temsilci heyetinin sözleşme tasarısında, 28.000 tonluk bir toplam tonajdan söz edilmekteydi. Şimdi karşımıza 30.000 rakamı çıkmaktadır. Öte yandan,

Türk sözleşme tasarısı, ziyaretlerin amacını belirtmekteydi; ancak, nezaket ziyaretlerinde bulunulabilecekti. Şimdiki metinde, bu kısıtlama çıkartılmıştır. Bundan başka, bir de, birtakım değişikliklerle kabul edebileceğim bir oynak-ölçek vardır. Artışın, ancak Karadeniz donanmasının % 10 yerine % 30 artmasından sonra başlamasını önereceğim. Her Devletin tonajı, toplam tonajın yarısıyla, başka bir deyimle, 15.000 tonla sınırlandırılmalıdır. Savaş gemilerinin Karadeniz'e girmeleri için başka amaçlar da öngörülebilmesine de karşı çıkmayacağım; yeter ki, bu bir tonaj artışına yol açmasın. Öte yandan, Türk temsilci heyetinin sözleşme tasarısı, gemi kategorilerine ilişkin kısıtlamalar da öngörmekteydi: bir kruvazör (*croiseur*) ile iki topido (*torpilleurs*) söz konusu idi. Bu özel kategorilerin tanımlanmasında direnmeyeceğim; ancak, bunların, hafif su üstü gemileri olduğunun belirlenmesini önereceğim. Son olarak, bu gemilerin Karadeniz'de kalabilecekleri sürenin, bir ay yerine, onbeş gün olarak saptanması gerekmektedir. Şunu da eklemek isterim ki, toplam tonaj artışının, Karadeniz donanmasının tonaj artışına tonu tonuna değil, bir oran içinde olması gerekmektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İleri sürülen noktalar, (*d*) paragrafının son satırına kadar uzandığından, Romanya temsilcisinden, bu (*d*) paragrafı konusunda belirtmek istediğinin ne olduğunu öğrenebilir miyim?

B. PELLA (Romanya). – Bir donanmanın, insancıl amaçlarla ziyaretine ilişkin bir gözlemde bulunmak istiyorum. Altı yıldan beri, Milletler Cemiyeti'nin sosyal ve insancıl konulardaki çalışmalarına katılıyorum; bu sorunlarla uğraşan örgütlerin gündemlerine alınan konular bakımından şunu söylemem gerekir ki, "insancıl" *(humanitaire)* sözcüğünün anlamı çok geniştir. "İnsancıl amaçlar" deyiminden, depremlerde, başka âfetlerde, v. b., yapılan yardımlar anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, biliyorum ki, geçmişte birçok siyasal eylemler, insancıl bahanelerle örtülmüştür. Bu koşullar altında, bana öyle geliyor ki, Yazı Komitesi metne, yorum güçlükleri çıkmasını önleyebilecek açıklıklar getirmelidir, ya da, hiç değilse, bu açıklamalar tutanaklarda yer almalıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Üzerinde ilk durulan nokta, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin, Karadeniz'de bulunmasına izin verilebilecek gemilerin toplam tonajının attırılabilmesi için, Karadeniz donanmasının, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin şimdiki donanmasına oranla göstermesi gereken artışın % 10 yerine % 30'a çıkarılmasına ilişkin önerisidir.

Lord STANLEY (Birleşik - Krallık) [*Çeviri*] – Bu öneriyi kabul edebileceğimizi sanmıyorum. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Karadeniz'deki donanmasının şimdiki gücünün 60.000 ton olduğu göz önünde tutulacak olursa, % 30 bir artış 20.000 tona yakın bir rakama varır ki, bu iki, hatta üç kruvazör *(croiseur)* demektir. Bunun önemli bir tonaj olduğu görüşündeyiz. Donanmada % 10'luk bir artış, bir kruvazörle eşdeğerdedir; bizim görüşümüze göre, Karadeniz donanmasına bir kruvazör eklenecek olursa, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler için de aynı ölçüde bir artış tanınması hakgözetirliğe uygun düşer.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Önümüzde % 10 rakamını saptamış bir tasarı ile, bu rakamı % 30'a çıkarmayı öngören bir değişiklik önerisi bulunmaktadır. Öteki temsilci heyetlerinin görüşlerini öğrenmeden, korkarım ki, bir karara varacak durumda değiliz.

B. ARAS (Türkiye). – Türkiye, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devlet olduğu kadar, bir Akdeniz Devleti de olduğu için, ben daha çok Boğazlar sorunuyla ilgilenmekteyim.

Bunun dışında, bir an önce çözüme varılabilmesi için, Karadeniz Devletleriyle Akdeniz Devletleri arasında anlaşmaya varılmasını dilemekle yetiniyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktada bir kararı zorla kabul ettirebilecek durumda olduğumu sanmıyorum; önümde iki seçenek vardır: ya bütün temsilci heyetlerine, % 30'u mu, % 10'u mu üstün tuttuklarını doğrudan doğruya sormak; ya da, Konferansın bu sorunu, karşılaşan görüşlerin bağdaştırılabilmesi için gerekli zamanı kazanmak üzere, gelecek oturumumuza ertelemesini önermek. Kanımca, ikinci yolu benimsemek daha doğru olacaktır.

Böylece kararlaştırıldı.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bundan sonraki nokta, kıyıdaş olmayan bütün Devletlerin hepsine tanınan toplam tonaja karşılık, bir tek Devletin Karadeniz'de bulundurmasına izin verilecek gemi tonajı oranı konusudur. Tasarıda, bu oran, dörtte üç olarak sınırlandırılmış bulunmaktadır; şimdi, yarıya indirilmesi önerilmektedir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Toplam tonajın yarısının hiçbir ülkenin isteğini karşılayacağını sanmıyorum; ancak, bu konuda bir ödün verilmesi bu maddenin kabulünü kolaylaştıracaksa, dörtte üç önerimiz üzerinde kesinlikle direnmeyebiliriz. Oranın, dörtte üçten üçte ikiye indirilmesini kabul etmeğe hazırız.

B. ARAS (Türkiye). – Ben de, iki görüş arasında bir uzlaştırma olarak, üçte iki oranını önermeğe hazırlanıyordum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Hafif su üstü gemilerine ilişkin öteki önerimiz kabul edilirse, üçte iki önerisini kabule hazırım. Bu iki konu arasında bir bağlantı vardır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, uzlaşma yolunda, bu öneriyi kabul edecek kadar ileri giderse, üçte ikiyi kabulde hiçbir güçlük çıkmayacaktır.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bu uzlaşma önerisini ben de destekliyorum. Gerçekten, bu sakıntılı (ihtiyatlı) davranış, kendi başına iyidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin gösterdiği uzlaşıcı tutuma karşılık olarak, hafif su üstü gemileri konusundaki görüşünü benimseyebiliriz. Boğazlar ve Karadeniz için böylesine sakıntılı davranılınca, gemilerin niteliklerinin de göz önünde tutulması gerekir. Böylece, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin kaygılarını anlamaktayım; Fransız temsilci heyeti kendisini desteklemektedir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] .– Üçte ikiye ilişkin önerimizin olumlu karşılanmasından mutluluk duymaktayım; ancak, bu önerinin, bir başka soruna, deniz kuvvetleri kuruluşunun yalnız hafif su üstü gemileri olarak sınırlandırılması sorununa bağlanmış olmasına da üzülmekteyim. Bu sabah, başka bir öneriye ilişkin olarak belirttiğimiz aynı nedenle, bu öneriyi kabul edebileceğimizi sanmıyorum. Sabahki öneri, 9. madde vesilesiyle, Boğazlar'dan uçak-gemilerinin geçirilmesine ilişkindi. Biz, donanmamızı bir bütün olarak görmekteyiz ve toplam tonaj sınırlandırması saklı kalmak üzere hangi gemileri göndereceğimizi kararlaştırma hakkımız üzerinde direnmekteyiz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Ben bu noktaları ayrı ayrı not etmiştim ve, kanımca, bunların ayrı ayrı ele alınmaları gerekir. Ortada iki ayrı sorun vardır. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir; umarım ki, deniz kuvvetlerinin kuruluşuna yalnız hafif su üstü gemilerinin mi girmesi gerekeceği konusunda ortaya çıkan küçük görüş ayrılığı, toplam tonaj konusunda karşılaşan iki görüş arasında gerçekleştirdiğimiz uzlaşmaya engel olmaz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – İki sorun arasındaki bağ üzerinde direnmek niyetinde değilim. Birbirlerinden ayrılmalarını kabul etmeğe de hazırım; ancak, şunu da belirtmek isterim ki, Birleşik–Krallık temsilci heyeti, Boğazlar'dan geçiş konusunda, denizaltıların geçişinin yasaklanmasını kabul etmekle, sınırlandırmaya razı olduğuna göre, hafif su üstü gemileri konusunda aynı sınırlandırmanın kabul edilmesi gerekir sanırım. Benim sunduğum öneriler, hiçbir biçimde İngiliz donanmasının çıkarlarına aykırı düşmemektedir. Bu nedenledir ki, bu noktada, özel görüşmelerde bir anlaşmaya varabilme umudumu yitirmiş değilim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisine, bu sorunların ayrı ayrı ele alınmasını kabul ettiği için teşekkür ederim. Anladığım şu ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin düşüncesine göre, sözleşme gereğince Boğazlar'dan geçmeğe izinli gemilerin tonajlarına ilişkin bir sınırlama kabul edilmiş olduğu için, deniz kuvvetlerinin kuruluşunu hafif su üstü gemileriyle sınırlandırmağa hiçbir neden yoktur. İzlenecek en doğru yöntem, hiç kuşkusuz, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin telkin ettiği, doğrudan doğruya görüşmelerdir. Böyle olunca, bu noktanın ertelenmesini öneriyorum.

Böylece kararlaştırıldı.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bundan sonraki nokta, Karadeniz'de kalınabilecek süre konusudur; bir aylık sürenin onbeş güne indirilmesi önerilmiş bulunmaktadır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu noktada da, tasarıda gösterilen kesin süre ile kendimizi bağlı saymamaktayız; ancak, onbeş günün yetersiz olacağı görüşündeyiz. Konferans kabul ederse, bir aylık süreyi üç haftaya indirmeğe hazırız.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği). [*Çeviri*]. – Üç haftalık süreyi kabul ediyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferansın, süreyi üç hafta olarak saptamak konusunda görüş birliğinde olduğunu görüyorum.

Dikkatinize sunmak istediğim son nokta, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin, Karadeniz'de bulunmalarına izin verilen gemilerin toplam tonajının, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin ya da bir başka ülkenin Karadeniz donanmalarının artışına oranla artması konusundaki önerisidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi, bu artışın, tonu tonuna değil, orantılı bir artış olması gerektiği görüşündedir. Karadeniz'de bulunma izni olan yabancı gemilerin toplam tonajının artmasına olanak tanımak için, bir Karadeniz donanmasının, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği donanmasının bugünkü gücüne oranla % 30 mu, yoksa % 10 oranında mı artması gerektiğine ilişkin temel sorun üzerinde bir karar alınmamış olsa bile, bu noktanın, çözümüne varılamasa da, görüşülebileceği kanısındayım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Güçlükleri şimdiden ortadan kaldırmağa çalışmakta büyük yarar görmekteyim. Bizim tasarımızda niçin tonu tonuna bir artış öngörüldüğünün nedenlerini kısaca açıklamamda bir yarar olabilir belki. Karadeniz' de bulunmasına izin verilecek, bu denize kıyıdaş olmayan Devletlerin gemilerinin tonaj toplamı Karadeniz'deki en güçlü donanmanın tonaj toplamına eşit olacak olsaydı, ortada bir sorun da bulunmazdı. Şu var ki, kıyıdaş olmayan deniz kuvvetleri, Karadeniz'deki en güçlü donanmanın tonajına oranla, bizim görüşümüze göre, çok altta kalan bir rakamla kesin olarak sınırlandırılınca, orantılı bir artış, Karadeniz'deki en

büyük donanmanın gücü giderek arttıkça, iki donanma arasındaki ayrılığı da büyütür. Karadeniz'de şimdiki en güçlü donanmanın 60.000 ton olduğunu ve Karadeniz'e girmeleri kabul edilen kıyıdaş olmayan Devletlerin toplam tonajının da 30.000 ton olduğunu varsayalım. En güçlü donanmanın tonajı % 10 artınca, bu 6.000 ton eder; başka bir deyimle, bir kruvazör karşılığı. Kıyıdaş olmayan Devletlerin gemilerinin toplam tonajını aynı oranda arttırdığınızda, 3.000 tonluk bir artış elde edersiniz ki, bu bir ek kruvazörün gönderilmesine olanak vermez. Böylece, oran giderek bozulmağa başlar. Bu nedenledir ki, tonu tonuna bir artış ilkesini benimsemiş bulunuyoruz. Kaldı ki, yetkili kişilerin hesapları da, Karadeniz'deki en güçlü donanmanın, başlangıçta sanıldığınından çok daha büyük olduğunu da ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Yüzde sorunu ve benim ortaya atmış bulunduğum öteki noktalar görüşülünceye kadar, bu konunun açık bırakılmasını öneriyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin bu önerisinin Konferansça kabul edileceğinden ve bu konunun görüşülmesinin erteleneceğinden kuşku duymuyorum. Şu var ki, meslekdaşlarım, Birleşik-Krallık temsilcisinin yaptığı açıklamaların çok yararlı olacağını da düşünmektedirler.

Konferans, görüşmenin ertelenmesini *kararlaştırdı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi, Romanya temsilcisinin, *(a)* paragrafına ilişkin olarak ortaya attığı soruna geçerek, "insancıl amaçlar" teriminin daha açık bir tanımlanmasına gerek olup olmadığını inceleyebiliriz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Romanya temsilci heyetinin ortaya attığı sorun, benim işaret ettiğim bir noktaya dayanmaktadır. Söz konusu olan, savaş gemilerinin Karadeniz'i ziyaret amaçlarıdır.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bu konuda açıklama bekliyorum ve ne gibi tanımlamalar önerileceğini öğrenmek istiyorum.

B. PELLA (Romanya). – Bu metni ben yazmadığıma göre, onu daha belirgin duruma getirmek de bana düşmez. Bu, daha çok, metni kaleme alanların işi olsa gerek. Ne olursa, olsun, bu kaleme alma işiyle ben görevlendirilmiş olsaydım, örnekler verirdim, âfetler ve bu gibi şeylerin söz konusu olduğunu belirtirdim. Gerçekten, bu metin çok geniştir ve, sözleşmenin uygulanmasında, bugün öngöremeyeceğimiz birtakım güçlüklere yol açabilir niteliktedir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Çözüme bağlanması gereken iki nokta ile karşı karşıyayız. Bir yandan, bu maddede, Karadeniz'e yapılacak bütün ziyaretlerin amacını belirtme eğiliminde bir öneri; öte yandan, *(d)* paragrafında kullanılan "insancıl" sözcüğünü belirgin biçimde tanımlama eğilimi olan bir öneri vardır.

Birinci noktaya ilişkin olarak, Lord Stanhope'un, [Karadeniz'e girişleri] yalnız nezaket ziyaretleriyle kısıtlamanın hiç de haklı görülemeyeceği konusundaki görüşünü bildiren sözlerini Konferansa anımsatırım. Lord Stanhope, Majesteleri Hükümetinin her zaman açık ve uluslararası bir deniz saydığı Karadeniz'de, yabancı bir donanmanın ziyaretini tam anlamıyla haklı gösterecek nedenler sayılabilecek pek çok yasal ve barışçıl askerî denizcilik işlerinden söz etmişti. Örnek olarak, belirli bir ülkeye bağlı kaçak bir geminin kovalanması gibi bir işlemi göstermişti; Lord Stanhope, kamuoyunun merakla izlediği bir olayı anımsatmaktaydı. Ortaya başka durumlar da çıkabilir; dünyanın çeşitli yerlerinde yapılabilmesi önem taşıyan, kıyıdaş Devletler

için de hiçbir sakınca doğurmayan, çeşitli deniz manevraları da vardır. Ziyarette bulunulmasını gerektirecek akla yatkın pekçok amaçlar vardır; Majesteleri Hükümeti, Karadeniz'e yapılacak bütün ziyaretlere uygulanabilecek toplu bir tanımlama düşüncesini benimsemediğini açıkça belirtmiştir.

İkinci noktaya, insancıl sözcüğünün tanımlanmasına gelince, şunu açıklamak isterim ki, *(d)* paragrafının konulmasının özel amacı, Karadeniz'e girebilecek gemilere yeni amaçlar saptamak ya da yeni tanımlamalar işlemek değil, birtakım koşullar altında, Karadeniz'e girmesi kabul edilen tonajın arttırılmasını haklı kılmaktır. Öngördüğümüz durumların başında elbette doğal âfetler gelir. İngiliz donanmasının denizcilik tarihine bir göz gezdirilecek olursa, kurtarılmış canların ve yıkıma uğramış halklara yapılan yardımların, bu son yıllarda çok önemli bir düzeye eriştiği görülür. İngiliz deniz kuvvetleri, insanlığa yapılmış dikkat çekici hizmetlerle övünebilir.

Şu var ki, bu maddeyi çok genel bir biçimde kaleme aldık; bunu, bilerek yaptık; çünkü, her ne kadar, doğal âfetler –depremler, açlıklar, her çeşit yıkımlar– öngördüğümüz olasılıkların en başlıcaları idiyseler de, salt doğal âfet sayılmamakla birlikte, gine de yardımın kesinlikle gerekli olduğu ve bütün ilgililerce beklendiği, insancıl amaçların gerçekleştirildiği başka durumlar da vardır.

Üstelik, bu işte doğrudan doğruya ilgilenmemizi gerektiren bir neden de vardır; çünkü, kimi başka Devletler gibi, bizim için de dünyanın her yerinde, hiçbir siyasal düşünce söz konusu olmaksızın tehlike içinde bırakılabilecek İngiliz uyruklu kişiler ve onların malları bulunmaktadır. Bütün öteki Devletler gibi, biz de onlara yardım etmeği ya da, hiç değilse, onları tehlike bölgesinden boşaltmağı isteyebiliriz. Daha şimdiden söyleyebilirim ki, biz bu gibi durumları da öngörmekteyiz; ancak, bu davranışımızın hiçbir siyasal yönü olmadığını, herhangi bir ülkenin siyasal koşullarıyla bir ilişkisi bulunmadığını ve tek amacın can ve mal kurtarmak olduğunu iyice belirtmek için, davranışımızın insancıl yönü üzerinde durmak istedik.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Benimsenecek çözüm biçimini bulmak Konferansa düşmektedir: ya genel "insancıl" terimini olduğu gibi tutmak, ya da daha açık-seçik bir tanımlama yapmak.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu görüşmeyi, Birleşik-Krallık temsilcisinin ortaya attığı, Karadeniz'in uluslararası niteliği, açık deniz oluşu konusunun tartışılmasına vesile yapmak istemiyorum; Hükümetim, bu görüşü kabul etmemektedr. İngiliz Amirallik Dairesinin arşivlerinden ne biçim olaylar çıkarılırsa çıkarılsın, Lozan Sözleşmesinden bu yana, Karadeniz'de, dışarıdan bir yardım gerektirecek tek bir olay gösterilemez. Geleceğe ilişkin şimdiden hiçbir şey söyleyemeyiz. Karadeniz'e yapılacak ziyaretlerin amaçları arasında bu insancıl amaçların da bulunmasına karşı çıkmamaktayım; ancak, bunun 15.000 tonluk bir artışa yol açmasını kabul edemem. Bunu kabul etmek, kimi durumlarda, Karadeniz'de kendi deniz kuvvetlerimizden daha üstün kuvvetlerle karşılaşabileceğimiz demek olur. Benim karşı çıkışım daha çok, önce, tonajın artmasına, sonra da, her türlü süre sınırlamasının yokluğuna yönelmiştir. Bu demektir ki, gemiler Karadeniz'de, geliş amaçları gerektirdiği sürece, başka bir deyimle, süresiz kalabileceklerdir. Belirli bir amaçla gelmişlerse, bu amaç da ortadan kalkmışsa, deniz kuvvetlerinin orada kalmaları için bir neden de yoktur. Bu iki değişiklikle, başka bir deyimle, tonaj artışı azaltılmak ve zaman süresi saptanmak koşuluyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşünü kabul edebilirim. Bununla birlikte, aynı zamanda, bunun, Hükümetimin bilmediği ve yönerge (tâlimat)

alınmasını gerektiren yeni bir madde olması yüzünden, çekincemi belirtmem gerektiğini de yinelerim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Kanımca, önce, "insancıl" sözcüğünü bırakıp bırakmayacağımızı ya da bunu tanımlayıp tanımlamayacağımızı incelememiz gerekmektedir. Bir kez bu sorun çözüldükten sonradır ki, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin ortaya attığı, Karadeniz'e sokulacak tonajın arttırılması, ve böyle amaçlarla bu denize girmiş bulunan kuvvetlerin, işleri biter bitmez çekileceklerini öngören bir hükmün eklenmesi konusundaki iki noktayı görüşebiliriz.

B. PELLA (Romanya). – Birleşik-Krallık temsilcisinin yaptığı açıklamalardan sonra, insancıl amaçların tanımlanmasında direnmiyorum; oysa, bu terime birtakım açıklıklar da getirilebilirdi. Yardım kurumları konusunda Cenevre'de birtakım uzman komiteleri çalışmaları oldu; bu çalışmaların sonuçları arasında, en sık rastlanabilecek durumlara ilişkin birtakım belirtmeler çıkartılabilirdi. Birleşik-Krallık temsilcisi, verdiği örnekler arasında, karışıklığın hüküm sürdüğü kimi bölgelere el atmak zorunluluğunun doğabileceği durumlardan söz etmiştir. B. Rendel'e göre, bunlar hiçbir siyasal nitelik taşımayacak karışma olayları olacaktır; şu var ki, siyasal nitelikle insancıl niteliğin öylesine birbirine değdiği bir alan içinde bulunmaktayız ki, bundan birtakım anlaşmazlıklar doğabilir. Birleşik-Krallık temsilcisinin verdiği örneğin kendisi, sorunun ne ölçüde nazik bir nitelik taşıdığını ve uygulamada karşılaşılabilecek güçlükleri göstermeğe yeterlidir. İşte bu nedenledir ki, Konferansı engellememek için, tanımlama isteğimizde direnmiyorum. Bununla birlikte, bu terimin Konferansın görüşlerine uygun düşmeyen biçimde yorumlanmasını önlemek için, tutanaklara açık-seçiklik getirilmesinin yerinde olacağı görüşündeyim. Öte yandan, bu metnin, kalış süresi üzerinde çok önemli etkileri olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Eldeki metne göre, Karadeniz'e insancıl amaçlarla girecek bir donanma, burada aylarca, yıllarca bile kalabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – "İnsancıl" sözcüğünün tanımlanmasını istemiş bulunan Romanya temsilcisi, ileri sürülen görüşlerin tutanaklara geçirilmesinin yeterli olduğu kanısına varmıştır. Bundan, şimdiki metni kabul ettiği sonucunu çıkarıyorum. Konferans aynı görüşte midir?

B. ARAS (Türkiye). – Yapılan açıklamalar tutanaklara geçtiğine göre, insancıl amaçların ne olacağını tanımlamak için bunlardan yararlanabileceğiz; bu bakımdan isteğimiz karşılanmış bulunmaktadır.

Bu maddede, bir süre saptanmasından da yanayız. Gerçekten, süre saptanmayacak olursa, öteki donanmaların Boğazlar'dan geçiş sırası aksayabilecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şu iki noktanın daha incelenmesi kalıyor: Bu konu bakımından, izin verilecek ek tonaj ve, gerekirse, bu tonajın Karadeniz'de kalabileceği sürenin sınırlandırılması.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] – Kalış süresinin sınırlandırılmasına elbette ki karşı çıkacak değiliz. Amaç gerçekleştirildikten sonra, o amaçla Karadeniz'e girmiş olan gemilerin gitmeleri doğaldır. Öngörülen amaçlar dışında ziyaretlerin uzatılmasına açık kapı bırakmak niyetinde değiliz.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Bu noktada anlaşmaya varıldığını görüyorum. Konferans, kesin formülün saptanması işini Yazı Komitesine bırakmak ister mi? Yazı Komitesi, söz konusu kuvvetlerin kalış süresinin, öngörülen insancıl görevin yerine getirilmesi için gerekli zaman süresiyle sınırlandırılacağını belirten bir metin kaleme alacaktır.

Böylece *kararlaştırıldı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin, tasarıda öngörülen 15.000 ton rakamını kabul etmek eğiliminde olmadığını anladığımı sanmaktayım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu konuya ilişkin olarak birtakım kısa açıklamalar yapmakta yarar olabilir. İlk tasarımızda, her Devletin 10.000 ton, başka bir deyimle, oldukça önemli tonajda bir gemi gönderebilmek hakkı olmasını önermekteydik. Resmî olmayan görüşmelerimizde, bu hükmün sonucu olarak, bu izni çok sayıda Devletin kullanmak isteyebileceğine dikkatimiz çekildi. Altı Devletin her birinin 10.000'er ton göndermek istediklerini varsayalım; bu durumda, toplam tonaj önemli ölçüde artabilecekti. Bir toplam tonaj tavanının aşılmayacağı kesin inancının üstün tutulmağa değer olduğu ve, öngördüğümüz olağanüstü durumlarda, ek tonaj gönderebilme izninin toplam tonaj temeli üzerinden verilmesinin gerektiği bize anlatıldı. Bu kanıtların tüm gücünü kabul ettik; bu hükmü hiçbir zaman tonajı gerektiğinden daha yüksek bir düzeye çıkarmak için kullanmak niyetimiz bulunmadığı için, ek tonajın toplam olarak sınırlandırılmasını hemen kabul ettik. Ancak, bu durumda da, bir tek Devletin, öngörülen olasılıklarla başa çıkabilmesi için gerekli gördüğümüz tonajda bir gemiyi gönderebilecek duruma geçmesi istenmekteyse, toplam tonaj sınırının tek tek Devletler için olan sınırdan yüksek olması gerekmekteydi. Bu yüzden, toplam artış için 15.000 rakamını önerdik. Bunun arkasındaki tümcenin, *(c)* paragrafında kabul edilen formüle uyması için şimdi şöyle tamamlanması gerektiğini de sözlerime eklemeliyim: "böylece arttırılan toplam tonajın üçte ikisi ile sınırlı kalmak". 15.000 ton rakamını, bir Devletin 10.000 tonluk bir gemi gönderebilmesini sağlamak için seçtik.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu nokta üzerinde uzun uzadıya durmamıza gerek var mı diye düşünüyorum. Bu özel hükmün kalkış noktasında elbette belli bir düşünce yatmaktadır: Karadeniz'e gönderilecek gemiler için öngörülen toplam tonaj tavanına, tam bir âfet oduğu sırada varılmış olabilir ve bir Devlet bu yüzden gemisini gönderemeyebilir. Bu en varsayımsal durumlardan biridir; bu durum, toplam tonaj tavanına sık sık erişileceği varsayımına dayanmaktadır.

Oysa, bu gibi âfetler yüz yılda bir kez olabilir; böylesine varsayıma dayanan durumlar için hüküm getirilmesi gereksizdir sanırım. Öte yandan, toplam tonajın arttırılmasını kabul edecek olursak, Karadeniz Devletlerine vermek istenilen güvenlik ortadan kaldırılmış olur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Olasılığı çok az olduğu için bir durumu öngörmemek yolundaki görüş, bana oldukça acaip gelmektedir. Bu nitelikteki bir belgede, akıl sınırları içinde olanaklı bütün varsayımları öngörmemiz gerekir kanısındayım. Bu varsayımlar doğrulanmazsa, öngörülen durum ortaya çıkmazsa, en az herkes kadar mutluluk duyacağız. Ancak, böyle bir durumla karşılaşma olasılığının pek az olması yüzünden, bunun sözleşmede öngörülmemesi gerektiğini ileri sürmek, bana kabul edemeyeceğim kadar yanıltıcı bir görüş gibi gelmektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu hükme ilişkin bir telkinde bulunabilir miyim? En az olasılıklı durumları bile öngörmek gereğinden yana pek çok kanıtlar öne sürülebilir, sanırım. Büyük bir âfet olduğunda, bu belgenin herhangi bir hükmünün bir yardım eylemini olanaksız kılması, son derece üzücü bir durum olur. Ancak, öte yandan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi, böylece gönderilecek deniz kuvvetlerinin

Karadeniz'de kalışlarını belirsiz bir süre uzatmaları olasılığı karşısında duyduğu kaygıyı belirtmiştir. Bu kaygıyı gidermek üzere, bu nitelikte olağanüstü koşullarda Karadeniz'e deniz kuvvetleri gönderildiği, bunun sonucu olarak da bu denizde bulunan deniz kuvvetlerinin toplam tonajı öngörülen 30.000 tonluk enyüksek sınırı aştığı durumlarda, Türk Hükümetinin, bu ek kuvvetler geri çekilinceye kadar, ya da toplam tonaj bu ek kuvvetleri de kapsamak üzere, 30.000 tona indirilinceye kadar, savaş gemilerinin geçirilmesine izin vermeme yükümlülüğünü kabul etmesi öngürülemez mi? Böyle kuraldışı durumlarda bile, Karadeniz'deki gemilerin 30.000 ton rakamını ancak birkaç günü geçmeyecek bir süre aşabilmesinin sağlanması sonucu elde edilmiş olacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu hükmün, bir âfet meydana gelecek olursa, sözleşmenin, yardım göndermemize engel olmaması için bir sakıntı olarak konulduğunu anımsatmak isterim. Tonajımızı böyle dolaşık yollardan arttırmağa çalışmak aklımızdan bile geçmemiştir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sayın Başkan, önerinizi, bir âfet olduğu anda, Karadeniz'de daha önceden 30.000 ton bulunmaktaysa, bu denize, bu 30.000 tonun üstünde deniz kuvveti giremeyeceği anlamında mı anlamamız gerekmektedir?

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Önerimin amacı şuydu: Karadeniz'de 30.000 ton bulunması gibi gerçekten kuraldışı bir durum, aynı anda 10.000 tonluk bir kruvazörün gönderilmesini gerektiren korkunç bir âfetin ortaya çıkmasına rastlayabilir. Telkinimin amacı, ek bir kuvvet gönderilebilmesine olanak vermektir. Ancak, tonajları 30.000 tonluk en yüksek düzeye erişmiş olan gemilerin Karadeniz'de kalabilecekleri süre yirmi-bir gün olarak sınırlanmış olduğuna göre, bu tonajın büyük bir bölümü için bu süre daha önceden dolmuş olacaktır. 15. madde gereğince bir deniz kuvveti ya da bir gemi gönderilmiş olursa, Karadeniz'den ayrılacak olan tonajın yerine, ek kuvveti de kapsamak üzere, toplam tonaj 30.000 tona indirilmedikçe, yeni izin verilmeyecektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Böyle bir durumda, Karadeniz'de insancıl amaçlar dışında bulunan gemilerin bu denizde kalabilecekleri sürenin kısaltılması akla gelmektedir. Bu gemiler, Karadeniz'e girecek öteki gemilere yer açmak için, üç haftalık süreleri dolmadan bu denizden ayrılmalıdırlar.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Öneriyi böyle yapmıyorum; çünkü, olabilir ki, bu 30.000 ton içinde, Sözleşmeye taraf olmayan ülkelerin gemileri de bulunsun. Bu ülkelerin, yirmi-bir günlük bir süre için, gemilerini göndermeğe hakları vardır; iznin onlardan geri alınması da çok güç olacaktır. Benim telkinim, birkaç günlük bir süre için, hem özel deniz kuvvetinin, hem de toplam tonaja giren gemilerin bir arada bulunabilecekleri de göz önünde tutularak, ek tonaj gönderilmesine izin verilmesi yönündedir. Bu özel kuvvetin Karadeniz'de kalacağı sürece, olağan toplam tonajın hesaplanmasına giren gemilere tanınan tonajın, özel kuvvetin tonajına eşit ölçüde indirileceği öngörülecek olursa, bu sürenin pek büyük bir önemi kalmayacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bana kalırsa, bir sözleşme imzaladığımızda, yalnız imzacılar değil, bütün öteki Devletler de bu sözleşmeye uymalıdırlar; yoksa, sözleşmenin hiçbir yararı olmaz. Başka Devletlere, bu sözleşmeye katılmama primi verircesine, tam bir özgürlük tanırken, kendi kendimizi kısıtlamak neye yarar? Karadeniz'e donanma gönderen bir ülkeye, ancak sözleşmenin bütün maddelerini kabul etmesi ve donanmasını üç hafta içinde geri çekmesi koşuluyla izin verilebileceğinin bilinmesi gerekir. Sözleşmeyi imzalayanlar ancak üç hafta kala-

bilirken, ötekilerin süresiz kalabilmeleri hakgözetirliğe uymaz. Öteki Devletlere, Karadeniz'den üç hafta içinde ayrılmak zorunluluğunu kabul ettirebilirsek, sözleşmenin öteki hükümleri uyarınca da bu denizden ayrılmak zorunluluğunu kabul ettirebiliriz.

Bir âfet olur da, insancıl amaçlarla gemiler gönderilmesi gerekirse, Karadeniz'deki gemilerin, yerlerini bunlara bırakmak üzere, çekilmeleri gerekir. Sözleşmede, bütün Devletlerin, tıpkı üç haftadan çok kalmamak koşuluna uymaları zorunluluğunu belirten hüküm gibi, uymaları zorunlu olacak bir madde bulunacaktır. Bütün Devletlere, insancıl amaç yükümlülüğünü koyma dışında, bir olanak göremiyorum. Böyle olmazsa, Karadeniz'de üç hafta süre ile 45.000 tonluk bir donanma bulunabilecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu nokta üzerinde tartışmayı uzatmak istemiyorum; ancak, sorunun da aydınlatılması gerektiği kanısındayım. Olağanüstü koşullarda, Karadeniz'e gemi göndermek gerektiğinde, toplam tonajı 30.000 tona indirmek için, başka gemilerin hemen çekilmesinin sözleşmede öngörülebileceği görüşü öne sürülmüştür. Hangi ülkenin gemileri geri çekmesi gerekeceği konusunda küçük bir güçlük sezmekteyim. Ayrıca şuna inanıyorum ki, ortaya çok önemli insancıl sorunlar çıkaran büyük bir âfet sırasında, hemen harekete geçilmesi gerektiği ilkesi kabul edilecek olursa, yalnız birkaç günlük bir süre söz konusu olacağı için, sorun, önemini kendiliğinden yitirmektedir. Şunu da eklemek isterim ki, 30.000 tonluk tavana varıldığı bir sırada, bir âfetin başgöstermesi olasılığı da çok uzak bir olasılıktır. Bununla birlikte, böyle bir büyük tehlike olduğu kanısı varsa, bunu giderecek çareleri de düşünebiliriz. Bu özel sorunun incelenmesini, Konferansın birdenbire bir ek deniz kuvvetleri gönderilebilmesi olasılığını göz önünde tutmak üzere bir hüküm getirilmesi görüşünde olduğu belirtilmek koşuluyla, Teknik Komiteye bırakmayı öneriyorum. Komite, ek kuvvet gönderilmesi toplam tonajın aşılmasına yol açıyorsa, bu toplam tonajı 30.000 tona olabildiğince bir an önce indirmek için önlem almak zorunluluğunu da göz önünde tutarak, gerekli koruyucu hükümleri hazırlayacaktır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Karadeniz'de, bir deniz kuvvetinin, Milletler Cemiyeti'nden aldığı bir yetki üzerine yardıma gelmesi varsayımı, 15. madde çerçevesinde mi görüşülecektir, yoksa 23. maddenin incelenmesine geçildiği sıra da mı ele alınacaktır?

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 23. maddenin görüşülmesi sırasında.

B. CONTZESCO (Romanya). – Romanya temsilcisi sıfatıyla değil de, Teknik Komite Başkanı olarak bir soru sormak istiyorum. Fransız temsilci heyeti, Avrupa Tuna Komisyonunun karakol gemileri *(stationnaires)* konusunda bir istemde bulunmuştur. Bu gemiler, yeni tasarıda öngörülmediğine göre, bunların, başka bir madde dolayısıyla yapılacak ilerideki bir görüşmeye konu olup olmayacaklarını öğrenmek istemekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorunu, ileride ele almak üzere, şimdilik bir yana bırakmak gerektiğini sanmaktayım. Bu sorunun 15. maddeyi ilgilendirdiği görüşünde değilim. Bu maddeye ilişkin olarak, kimi sorunlar Birleşik-Krallık ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcileri arasında görüşme konusu olacaktır. Yeniden toplandığımızda, bütün bu sorunları çözüme bağlanmış bulacağımızı ummaktayım.

İkinci sorun, Teknik Komitece incelenecektir. Yazı Komitesinin yardımına başvurulması da olasılıkla gerekecektir.

Geriye, Romanya temsilcisinin işaret ettiği, Tuna karakol gemileri sorununun incelenmesi kalmaktadır.

B. PONSOT (Fransa). – Bu akşam yalnız konunun nasıl ortaya çıktığını açıklamakla yetineceğim. Bu ne yeni bir sorundur, ne de özellikle Fransız temsilci heyetini ilgilendirmektedir; bu sorun, aslında, Avrupa Tuna Komisyonunda temsil edilen bütün Devletleri ilgilendirmektedir.

Her ne kadar bu sorun Boğazlar konusuna yabancı bir sorun ise de, 1923 Lozan Sözleşmesinde buna ilişkin bir hüküm bulunduğu için, sözü edilmesi gerekmektedir. Yalnız Lozan Andlaşmasının bu hükmünün değil, aynı zamanda bunu doğuran 1856 Paris Andlaşması hükmünün yazgısının ne olacağı konusunda, Teknik Komitede de yapılan, işte budur.

Lozan Andlaşması ekinin 5. paragrafının *(c)* fıkrasında şöyle denilmektedir:

> "Tuna Avrupa Komisyonunda şimdi temsil edilmekte olan Devletlerin, bu nehrin ağızlarında ve Kalas'a *(Galatz)* kadar, karakol gemileri *(stationnaires)* olarak bulundurmakta oldukları hafif [savaş] gemileri, 2. paragrafta öngörülen gemilere eklenecek ve gerektiği zaman bu gemiler başkaları ile değiştirilebilecektir."

Demek oluyor ki, 1923'de yaratılmamış olgusal bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu durum ortadadır, ve önceki bir anlaşma ile yaratılmış olduğuna göre, ortadan kaldırılabileceği de kesin değildir. Böyle olunca, bir kez daha söyleyeyim, konu, yalnız Fransız temsilci heyeti adına değil, onun da katıldığı ve bir karara bağlanması gereken bir sorun olduğu için ortaya atılmıştır. Sorunun ne biçimde ortaya çıktığını belirtmek için, şöyle bir metnin önerildiğini bilmekteyim; bu konuda bir sonuca varmıyorum, yalnız soruna açıklık getirmekle yetiniyorum:

> "Şu sırada Avrupa Tuna Komisyonunda temsil edilen Devletlerin bu nehrin ağızlarında ve Kalas'a *(Galatz)* kadar, karakol gemileri *(stationnaires)* olarak bulundurmakta oldukları savaş gemileri, 26 Mart 1936 tarihinde Londra'da imzalanan Deniz Kuvvetleri Andlaşmasında tanımlandığı biçimde, küçük çarpışma (muharebe) gemilerinden başkası olamaz.
>
> "Bu gemilerin tonajı, Karadeniz'de, kıyıdaş olmayan Devletlerin savaş gemilerinin tonaj sınırlandırılması hesabına sokulmayacaktır."

Teknik Komitede hazırlanan önerinin amacı, yalnız, Boğazlar Sözleşmesinden önce çıkan bu hükmün kapsamının ne olduğunu açıklığa kavuşturmak, ve, her durumda, Londra Sözeşmesinde "küçük savaş gemileri" *("petits navires de combat")* diye adlandırılıp tanımlanmış olan basit bir gemi türünün söz konusu olduğunu saptamaktı. Londra Andlaşmasına göre, küçük savaş gemileri, özellikle, standard sutaşırımı *(maimahreci, déplacement-type)* 100 tonun üstünde fakat 2.000 tonu geçmeyen su üstü savaş gemileridir. Sonuç olarak, bir kez daha söylüyorum, Teknik Komitede bu göndermede (atıfta) bulunma, genel oturuma getirilebilmesi ve çeşitli yönleriyle göz önünde tutulabilmesi için yapılmıştı.

B. ARAS (Türkiye). – İlk tasarımızda bu konuya değinmeyişimiz, Romanya'ya saygımızdandı; çünkü, bu karakol gemilerinin *(stationnaires)* bulundukları ülkeye pek kıvanç vermedikleri bilinmektedir. Şu var ki, Romen temsilci heyeti istediğine göre, toplam tonaj 6.000 ton olacak olsa bile, durumu ve sözü geçen gemilerin toplam tonaj hesabına katılmamasını kabul ediyoruz.

B. CONTZESCO (Romanya) – Şu birkaç karakol gemisini Romanya'ya bırakmakla, bize vermek istediği kıvanç için Türk temsilci heyeti Başkanına sonsuz gönül

borcu duymaktayım. Ancak, özür dileyerek anımsatayım ki, ne Teknik Komitede ne de şimdi, Romanya temsilcisi sıfatıyla söz almış bulunuyorum. Teknik Komitede, sorunu ortaya atan, Fransız temsilcisi olmuştu; ben, az önce de söylediğim gibi, Teknik Komite Başkanı sıfatıyla konuştum. Böyle olunca, bu karakol gemilerinin, Romanya'yı, özel bir istemde bulunacak kadar, ilgilendirmediğini sözlerime eklemek isterim. Bu gemiler yeni sözleşmede göz önünde tutulacak olursa, Romanya'mn değil, Avrupa Komisyonu üyesi olan yabancı Devletlerin malı oldukları için, Romanya yalnız durumu kaydetmekle yetinebilmektedir. Bu gemiler göz önünde tutulmazlarsa, Romanya bundan yakınmayacaktır. Her halde, karakol gemileri kalacaksa, Paris Andlaşması bugün yürürlükte olduğuna göre, Romanya bu durumu da memnunlukla kabul edecektir; doğaldır ki, günün birinde gerçekleşebilecek bir olay olan, Avrupa Komisyonun ortadan kalkması durumu saklı kalmak koşuluyla.

B. ARAS (Türkiye).– Karakol gemilerine ilişkin öneriyi, karakol gemileri *(stationnaires)* varsa" sözcüklerinin eklenmesi koşuluyla kabul edebilirim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*].– Tuna'da bu karakol gemilerinin bulunması gereğine ilişkin görüşümü bildirmek istemiyorum. Bunların orada bulunmaları gerekiyorsa, bunların 30.000 ton toplam rakamının içinde olması ve bu rakama eklenmemeleri gerektiği görüşündeyim.

BAŞKAN [*Çeviri*].– Anladığıma göre, Türkiye temsilcisi bu nokta üzerinde düşünülmesinde yarar görmektedir. Belki de bu konuda önerilerde bulunabilme durumunda olabilecek midir? Böyle olunca, sorunu erteleyebiliriz.

Böylece *kararlaştırıldı.*

33. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiri tasarısını uygun buldu.

DOKUZUNCU OTURUM

Çarşamba, 8 *Temmuz,* 1936, *saat* 10

Başkan: B. S. M. BRUCE

34. Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin raporu.

BAŞKAN, Yetki Belgelerini İnceleme Komitesi Başkanı, Fransa temsilcisi B. Pozzi'yi, raporunu Konferansa sunmağa çağırdı.

B. POZZİ, Yetki Belgelerini İnceleme Komitesi Başkanı. – Montreux Konferansınca 23 Haziran 1936 da, temsilcilerin yetki belgelerini incelemek için, Fransa, Birleşik-Krallık ve Türkiye temsilcilerinden kurulan Komite, 3 Temmuz 1936 Cuma günü saat 16 da toplandı ve beni başkanlığına ve raportörlüğüne seçti.

Komite, bu Konferansa katılan temsilci heyetlerinin, Genel Sekreterce kendisine gönderilen yetki belgelerinin incelenmesine koyuldu. Komite, aşağıda adları belirtilen Devletlerin temsilcilerinin, Devlet Başkanınca verilen ve kendilerini, ortaya çıkacak

senetleri görüşmeye, bunlar üzerinde anlaşmaya ve bunları imzalamağa yetkili kılan yetki belgeleri sunduklarını saptamıştır:

Avustralya	Fransa
Bulgaristan	Yunanistan
Büyük-Britanya ve Kuzey-İrlanda Birleşik-Krallığı	Japonya
	Türkiye

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi, Dışişleri Halk Komiseri sıfatıyla, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni temsil ettiği uluslararası toplantıların sonucunda ortaya çıkan senetleri Birlik Merkez Yönetim Komitesi adına imzalamağa genel yetkisi" bulunduğunu gösteren bir mektup sunmuştur.

Romanya temsilcileri, Dışişleri Bakanının verdiği ve Romanya'yı temsil yetkileri bulunduğunu gösteren yetki belgelerini sunmuşlardır. Ayrıca, gine Dışişleri Bakanının vermiş bulunduğu ve temsilci heyetinin üç üyesini, hazırlanacak senetleri imzalamağa yetkili kılan tamamlayıcı yetki belgeleri de sunulmuştur. Romanya temsilci heyeti, Komiteye, Romanya Anayasası gereğince, Dışişleri Bakanının her türlü uluslararası senetleri imzalamağa hakkı bulunduğunu da bildirmiştir.

Yugoslavya temsilcisi, Başbakanından, Konferans çalışmalarına katılmağa kendisini yetkili kılan bir yetki belgesi almıştır. Yugoslav temsilcisi, üzerinde anlaşmaya varılacak senetleri imzalama yetkisi de veren tamyetki belgelerinin bir an önce gelmesini beklediği de Komiteye bildirmiştir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Krallık yetki belgeleri olmaksızın da sözleşmeyi imzalama yetkimiz olacağı konusunda, temsilci heyetimiz başkanımn, anayasal haklara ilişkin olarak söylemiş oldukları ne olursa olsun, Bükreş'ten bu yetkiyi ayrıca istediğimizi, bunların Majeste Kralın imzasını taşıyan belgeler olarak gelmiş bulunduğunu ve B. Titulesco'nun mektubunda adları bildirilen aynı kişilere, sözleşmeyi ayrı ayrı ya da topluca imzalamak hakkını verdiklerini Konferansa bildirmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin bu yetki belgelerini Genel Sekretere ulaştıracağını umarım.

B. CONTZESCO (Romanya) – Hiç kuşkusuz.

Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin raporu kabul edildi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bütün uluslararası konferanslarda olduğu gibi, ülkelerin temsilinde bir değişiklik olursa, alınacak yeni yetki belgelerinin bu Komitece incelenebilmesi için, Yetki Belgelerini İnceleme Komitesininin görüşmeler süresince olduğu gibi tutulması gerekecektir.

35. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı – Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası).*

Madde 16 (Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerdiği yeni metin).

"Savaş zamanında, Türkiye tarafsız kalırsa, savaş gemileri ve yardımcı gemiler, 9. maddeden 15. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen koşul-

larla aynı koşullar içinde, Boğazlar'da tam bir geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

"Bununla birlikte, bu koşullar, savaşan [muharip] bir Devlete, savaşanlık haklarına zarar verecek biçimde uygulanmayacaktır.

"Türkiye, bununla birlikte, bir savaşan donanmanın Boğazlar'dan geçmesinin belirli bir anda güvenliğini tehdit ettiği kanısına varırsa, ayırım gözetmeksizin, bütün savaşan donanmalara aynı yasağı uygulamak koşuluyla, savaşan bir Devletin gemilerinin geçişini yasaklamak hakkına sahip olacaktır.

"Savaş durumunda, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden hiçbiri savaşan durumunda değilse, savaşan Devletlere bağlı bütün savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi yasaklanacaktır.

"Bu maddenin önceki iki fıkrasında öngörülen yasaklama yürürlüğe girdiğinde, rastlantı olarak Karadeniz'de bulunabilecek olan, bu denize kıyıdaş olmayan savaşan bir Devletin bütün savaş gemilerinin, Akdeniz'e geçmesine izin verilecektir.

"Yukarıdaki koşullar altında, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin bütün savaş gemilerine de Karadeniz'e giriş izni verilecektir.

"Savaşanların savaş gemileri Boğazlar'da hiçbir elkoymaya *(capture)* kalkışmayacaklar, ziyaret ve arama hakkını kullanamayacaklar ve hiçbir düşmanca davranışta bulunmayacaklardır.

"İkmal *(ravitaillement)* ve onarımlar konusunda, savaş gemileri, deniz savaşında tarafsızlığa ilişkin 1907 tarihli ve XIII sayılı La Haye Sözleşmesi hükümlerine bağlı olacaklardır.

"Tarafsız bir Devlet olarak, Türkiye'nin hakları ve yükümlülükleri, Türkiye'nin tarafsız kaldığı savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da suları tüm özgür kalması gereken Boğazlar'da geçişi ve gidiş-gelişi engelleyecek önlemler almaya, Türkiye'yi yetkili kılamayacaktır"

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu değiştirilmiş metni son anda, söz gelimi onbirinci saatte sunmamızın nedenlerini açıklamak isterim.

İlk metnimizi dağıttığımızda, bu metin, resmî olmayan yorumlara yol açmıştı; biz de, yeni metnimizde, olanak ölçüsünde, üzerinde uyuşmaya varılan noktaların bulunmasını ve gereksiz tartışmalardan kaçınılmasını istedik. Bu metnin elden geldiğince, çeşitli tezleri bağdaştırmasını istedik. Özellikle, ilk tasarımızın 4. maddesi karşı çıkışlara yol açmıştı ve Birleşik-Krallık temsilci heyetinin temel olarak kabul edebileceği çeşitli telkinlerde de bulunulmuştu. Bu koşullar altındadır ki, 1., 2., 7., 8. ve 9. fıkraları eski metindeki fıkraların aynı olan, yeni bir metin kaleme aldık. Metnimizin yeni yerleri, eski metnin 4. fıkrasının yerine yeni bir fıkra ile, 3., 4., 5. ve 6. fıkraları getirmektedir. Yeni metin, ayrıca, Cenevre'deki resmî olmayan görüşmelerde üzerinde geçici olarak uyuşulan ve birçok temsilci heyetlerinin önem verdikleri bir başka noktayı da içermektedir. Bu noktaya ilişkin hüküm, şöyle bir hukuksal sonuç doğuracaktır: Karadeniz'e kıyıdaş hiçbir Devletin katılmayacağı bir savaşta, bütün savaşanların gemilerinin Karadeniz'e girişi yasaklanacaktır.

Görüldüğü gibi, aklımıza sonradan gelen bir düşünce söz konusu değildir; değindiğim tartışmaların son dakikaya kadar sürmüş olması yüzünden, bu değişiklik tasarısının daha önce sunulmasına olanak bulunamamıştır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Değişiklik tasarısının çeşitli noktalarını ayrı ayrı ele alarak incelememizi ve, hiçbir yüküm altına girmeksizin, başka noktalar sırasıyla çözüme bağlandıkça, bunlar üzerine geri dönmek hakkımızı da saklı tutarak, genel bir görüş sahibi olmamızı öneriyorum.

Konferans bu önerimi uygun bulduğuna göre, yeni metninin 4., 5. ve 6. fikraları üzerinde görüşmeyi açıyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu 4., 5. ve 6. fikraları özleri bakımından ve içerdikleri ilkeler açısından kabule hazırım; ancak, biçimleri üzerinde söz hakkımı, öteki fikraları görüşeceğimiz zamana bırakıyorum; çünkü, ikinci, üçüncü ve dördüncü fıkraların yerine konulmak üzere bir değişiklik önerisinde bulunmak niyetindeyim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – İyi anlıyorsam, 4. fıkra, yalnız, Karadeniz'de kıyıdaş hiçbir Devletin savaşan durumunda olmadığı bir savaşı amaçlamakta ve bu varsayımda da, Boğazlar'dan geçiş, savaşan bir Devletin bütün savaş gemilerine yasaklanmaktadır. Bize, şu anda, sunulmuş bulunan tek ilke budur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – 4. fıkra, yalnız, Karadeniz'e kıyıdaş hiçbir ülkenin katılmadığı bir savaş durumunda uygulanacaktır. Dikkatim, 5. fıkranın ortaya çıkardığı bir duraksama üzerine çekilmiştir. Yeni tasarıda 5. ve 6. fıkraları kaleme alırken, ilk niyetimiz, ister her iki savaşanın da Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkeler olması, ister Türkiye'nin 3. fıkranın kendine verdiği hakkı kullanması yüzünden, şu ya da bu nedenle, Boğazlar'dan geçişin savaşan ülke savaş gemilerine kapalı olacağı durumu öngörmekti. Yeni metinde 5. ve 6. fıkraların amacı –ister 4., ister 3. fıkralar uyarınca –Boğazlar'dan geçişi yasaklanan, savaşan bir Devletin gemilerine, kendi ülkelerine dönüş olanağını tanımaktır. Bununla birlikte, kimi temsilci heyetleri, bu olanağı genişletmekte sakınca görmekteyseler ve bunu bir tek duruma indirgemek istemekteyseler, bunu da tartışmaya hazırız. Ben, yalnız, ilk tasarıyı kaleme alanların bu bakımdan niyetlerini belirtmek istedim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Burada karşılaştığımız güçlüğü aşmamızın çok kolay olacağını sanıyorum. Biz, 4. fıkradaki ilkeyi kabul etmiş bulunuyoruz; 5. ve 6. fıkralar, Boğazlar savaşanlara kapatıldıktan sonra, kanımızca Karadeniz'e girebilmesi ya da oradan çıkabilmesi gereken gemilerin, bunu yapabilmesini sağlamak amacıyla yazılmıştır. Biz, 3. fıkrayı görüştüğümüz ve Boğazlar'ın kapatılmasını gerektiren başka çeşit bir durumu incelediğimiz sırada, Karadeniz'e giriş-çıkışlarına izin verilmesi haklı olabilecek başka gemilerin varsayımını da göz önünde tutmamız olasılığı vardır; bu bakımdan, 5. ve 6. fıkraların bu duruma da uygulanabileceğini kesin olarak bilmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte, şimdilik, fıkrayı Fransız temsilci heyetinin önerdiği temel üzerinden kabul edebiliriz sanırım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Telkininizi tümüyle kabul ediyorum. Sorduğum scrunun gerçek anlamı şudur: Fransız temsilci heyeti, 4. fıkrayı tümüyle benimsemektedir. Bunun çok iyi bir girişim ve çok iyi bir formül olduğu görüşündedir. Buna karşılık, Birleşik-Krallık temsilcisinin de çok iyi gösterdiği gibi, 5. ve 6. paragraflar da 3. paragrafa göndermede (atıfta) bulundukları ve bu [3.] paragrafa Fransız temsilci heyetinin oldukça ciddî karşı çıkışları olduğuna göre, sayın Başkanın da önerdiği üze-

re, yalnız, kabul edilmiş gibi görünen 4. paragı aftaki ilkelerle, 4. paragrafın uygulanması oldukları ölçüde, 5. ve 6. paragraflar üzerinde bir karara varmakla yetinmemizin üstün tutulmağa değer olduğunu sanıyorum. Ötekileri sonra ele alırız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi, 1. fıkranın incelenmesine geçmekteyiz. Bu fıkra üzerinde küçük bir açıklamada bulunulmasını isteyeceğim. Yanılmıyorsam, bu fıkra, Türkiye'nin tarafsız, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin de savaşan olduğu durumda uygulanacaktır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu 1. fıkradaki hüküm, genel bir ilkeyi dile getirmekle birlikte, onu izleyen fıkraların da etkisi altındadır ve, sözleşmenin başka yerlerinde de görülen, çeşitli ilke açıklamalarınınkine benzer br rol oynamaktadır. Bu, özel koşullar nedeniyle, kabulü gerekebilecek kesin kuralların sınırlandırdığı ve kalkış noktası kabul edilen varsayımı belirten hükümdür.

BAŞKAN [*Çeviri*] .– Birinci fıkrayı kabul edilmiş sayabilir miyim?

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu paragrafı, az önce ileri sürülen ve bizim de ileride belirtebileceğimiz görüşlerin ışığında kabul ediyoruz.

Bu formül, elimize ancak gece yarısı geçtiğine göre, biraz gecikmiş sayılabilir. Okuyup incelemek için elimizden geleni yapmışsak da, görüşme sırasında bile birtakım sürtüşmeler olmaktadır.

Karadeniz'in savaşan Devletlerine ilişkin durum konusunda Birleşik-Krallık temsilci heyetinin verdiği yanıt, bizi özellikle ilgilendirmektedir; Birleşik-Krallık temsilci heyetinin de önerdiği gibi, biz, özel bir görüş öne sürmemize sıra gelince, görüşmelere katılacağız.

B. PELLA (Romanya). – B. Litvinoff, geçenlerde, başka bir varsayımla ilgili olarak, bana çok yerinde görünen bir formül ileri sürmüştü. Tarafsızlığın Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellogg Misakı karşısındaki durumunun ortaya çıkardığı nâzik sorunu göz önünde tutarak "*Türkiye tarafsız kalırsa*" formülü yerine, "*Türkiye savaşan (maharip) değilse*" deyiminin konulmasını öneriyorum. Aynı formül, "tarafsızlık" terimi bulunan bütün metinler için de kabul edilebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu son gözlemi aklımızda tutmamız gerekmektedir; sanırım ki, Yazı Komitesi bu konuda bize kesin bir öneride bulunacaktır; bununla birlikte, bu konuya dikkatimizi ilk çekenin Başkan-Yardımcımız olduğunu anımsatırım; uygun bir formül bulmamıza da kuşkusuz göz-kulak olacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın önerisine tümüyle katılıyorum; "Türkiye'nin tarafsız kaldığı" deyimi, "Türkiye savaşan değilse" deyimiyle değiştirilmek isteniyorsa, bunda hiçbir sakınca da görmüyorum. Ancak, hiçbiri Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan ülkeler arasında da bir savaş çıkabileceğine, Konferans üyelerinin dikkatini çekerim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi de, 2. ve 3. fıkralarla, kaleme alanlarca, 2., 3. ve 4. fıkraların yerini almak üzere tasarlanan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetinin değişiklik önerisi üzerinde görüşmeleri açıyorum.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince önerilen değişiklik:

> "Bununla birlikte, 23. maddede öngörülen durumlar dışında, herhangi bir savaşan Devletin savaş gemileri ile yardımcı gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasaklanacaktır."

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sunduğum değişiklik önerisi, bu konunun tümünü çok daha geniş bir açıdan ele almaktadır. Bunun sonucu olarak, Boğazlar ve Karadeniz, Karadeniz'de kıyısı olsun ya da olmasın, bütün savaşan ülkelere kapanacaktır. Bu hükmün, bundan otuz ya da elli yıl önce değil, günümüzde geçerli olan genel barış kavramlarına uygun düştüğü kanısındayız. Şimdi elimizde Milletler Cemiyeti Misakı ile Briand-Kellogg Misakı gibi, savaşı yasaklayan belgeler varken, herhangi bir uluslararası andlaşmada, savaşın, şu ya da bu durumda yasal olabilirmiş izlenimini verebilecek biçimde, savaş yasaları koyamayacağımızı sanıyorum. Savaş yasa-dışıdır ve yasal olabilmesi, ancak, Misak'a uygun olarak davranan Milletler Cemiyeti'nin bir kararına bağlıdır.

3. ve 4. fıkralar, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden biri savaşan durumuna girecek olursa, bu denizin kapanıp kapanmayacağını kararlaştırma hakkını Türkiye'ye bırakmaktadır; ayrıca, bu kararın da, ister savaş eylemleri başlamadan, ister savaşın ortasında, ister daha sonra herhangi bir zaman alınabileceği öngörülmektedir. Bu, Türk Hükümetine çok ağır bir sorumluluk yüklemek olmaktadır. Savaşın bir aşamasında, Boğazlar'ın ve Karadeniz'in kapatılması, savaşanlardan birinin yararına, ötekinin de zararına olabilir; işte o zaman, Türk Hükümetinin, savaşanlardan biri yararına davranıp davranmamayı düşünmesi gerekmektedir. Türk Hükümetinin böyle bir sorumluluk altına girmek isteyip istemeyeceğini bilmiyorum. Ülkelerimiz arasındaki büyük dostluğa karşın, özellikle bu gibi durumlarda karar vermekle görevli bir örgütümüz de bulunduğuna göre, bu kadar önemli bir kararı –en iyi dostumuz bile olsa – herhangi bir ülkeye bırakmak hiç hoşuma gitmeyecektir. Elimizde, savaşanlardan hangisinin saldırgan, hangisinin saldırı kurbanı olduğunu söyleyebilecek Milletler Cemiyeti var; saldırgana hiçbir yarar sağlanmamalıdır; ancak, saldırı kurbanına da yardım edilmek gerekir.

İşte, bu gözlemlerin ışığı altındadır ki, ikinci, üçüncü ve dördüncü fıkralar yerine, 23. maddede öngörülen durumlar dışında, herhangi bir savaşan Devletin gemilerinin Boğazlar'a girmesinin yasaklanmasını öngören, tek bir fıkralık bir değişiklik önermekteyim.

Bununla, 23. maddeyi, önceden, şimdiki yazılış biçimiyle kabul etmekte olduğumuzu söylemek istemiyorum; bu maddeye, Milletler Cemiyeti'nin haklarının ve yükümlülüklerinin tümünden söz eden bir madde olduğu için değinmekteyim.

Kesinlikle o kanıdayım ki, sunduğumuz öneri, Milletler Cemiyeti'nin içinde de dışında da, Avrupa'da olduğu kadar Amerika'da da geçerli olan anlayış biçimini yansıtmaktadır; korkarım ki, Cenevre'de başardıklarımızdan sonra, bu anlayış biçiminden ayrılacak olursak, gelecekte genel güvenliği güçlendirmek ve savaşı yasa-dışı kılmak umudu derinden sarsılmış olur.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi, özellikle 2. ve 3. fıkralar bakımından, az önce sözünü ettiğim kaygıları tam yanıtlamaktadır. Şunu demek istiyorum ki, 3. fıkra, Birleşik-Krallık temsilci heyetince bize sunulan biçiminde kabul edilecek olsa da, 23. madde, Milletler Cemiyeti Misak'ndan doğan bütün hakları ve yükümlülükleri gözeten ve ilerde kabul edilecek olan yazılış biçimi saklı kalmak koşuluyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen formülü kendiliğinden kısıtlayacaktır; Birleşik Krallık temsilcisinin bana yaptığı kabul anlamına gelen işaretinden de, haklı olduğumu anlıyorum. Bununla birlikte, gine de bir yorum güçlüğüyle karşılaşılmasına yol açıldığı bir gerçektir;

çünkü, "ayırım gözetmeksizin, bütün savaşan donanmalara aynı yasağı uygulamak koşuluyla" sözcükleriyle, Milletler Cemiyeti adına ve onun başlattığı karşılıklı yardımı uygulamak için gelen gemiler söz konusu oluşuna göre, kararları ve geçiş özgürlüğünü tümüyle değiştiren bir ayırım gözeticilik öngören 23. madde arasında açık bir çelişki vardır. Elbette ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin düşüncesi bu değildir. Ancak, gine de, biraz önce okuduğum "koşuluyla" sözcüğü ile biten tümce okunur okunmaz, birçok temsilci heyetleri –üstelik sanırım bütün temsilci heyetleri– için temel madde olan ve bizim onsuz sözleşme tasarısını kabul edemeyeceğimiz, 23. maddeye açıkça ters düşmektedir.

Demek ki, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan değişiklik, kesin olarak, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin düşüncesine aykırı düşmemekte ve burada öne sürdüğümüz kaygıları karşılayacak biçimde basitleştirmektedir. Sonuç olarak, Konferansın bütün dikkatini, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi benden önce davranmış olmasaydı, açıkça söyliyeyim, benim sunmak isteyeceğim bu değişiklik önerisi üzerine çekmek istediğimi bildiririm.

B. ARAS (Türkiye). – Konferansa sunulan bütün açıklamaları dinledim. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin metni kabul edilirse, Türkiye'nin büyük bir sorumluluk yüklenecçğini belirten B. Litvinoff'u anlamaktayım. Ayrıca, ülkelerimizin son onaltı yıldır sürdürdükleri ve Türkiye'nin zaman içinde sınırsız süreceğini umduğu sıkı dostluk ilişkilerine karşın, B. Litvinoff'un kaygılarını da anlamaktayım. Söz konusu olan karar kadar önemli bir kararın alınmasını, en içtenlikle bağlı olunan dostlara bile bırakamama kaygısını anlamaktayım. Kaldı ki, bu, Boğazlar'ın güvenliğinden söz edildiği zaman, karşılıklı anlayış göstermemizi de çok kolaylaştıracaktır. Hesaplarda doğruluk, dostluğun temelidir, derler. Bir kez daha belirtmek isterim ki, B. Litvinoff'u tümüyle anlamaktayım ve ona hak vermekteyim.

Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyetine, Türkiye'ye gösterdiği güvenden ötürü teşekkür etmezsem, nankörlükte bulunmuş olurum – oysa nankörlük Türk geleneklerine her bakımdan ters düşer.

Birleşik-Krallık metni kabul edilirse, üzerimize yüklenecek ağır sorumluluğu kendiliğimizden isteyecek değildik; şu var ki, Konferans buna karar verecek olursa, bu sorumluluğu üzerimize almaktan da kaçınmayacağız. Sunulan iki metin de bize uygun gelmektedir. Bununla birlikte, hangisini üstün tuttuğumuz sorulacak olursa, üzerimizden sorumluluk kaldıracağı için, kesinlikle Sovyet önerisini yeğlediğimizi söyleyeceğiz.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Sovyet temsilci heyetince sunulmuş öneri çok önemlidir ve en büyük bir özenle incelenmesi gerekir. B. Litvinoff'un ve B. Paul-Boncour'un bu öneriyi savunuş biçimleri, bizi, daha da dikkatle üzerine eğilmeğe yöneltmektedir; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisiyle Fransa temsilcisinin kullandıkları kanıtların ağırlığı da küçümsenemeyecek kadar önemli olmuştur. Hepimiz bunun farkındayız ve bu değişiklik önerisinin sunulmasını gerektiren nedenleri anlamaktayız. Biz de, ilke olarak, bir savaşın alanını yerelleştirecek ya da gelecekteki savaş olasılıklarını azaltacak her türlü önlemi desteklemekten yanayız.

Bununla birlikte, karşı tezden yana, aynı biçimde üzerine durulmağa değer, bir-iki düşünce olduğuna da inanmaktayım. En başta, anımsanması gerekir ki, biz, yalnız gelecekteki sözleşmeye taraf olacak kendimiz için değil, bu sözleşmeye taraf olmayacak Devletler için de, bir ölçüde yasama görevi yapmaktayız; bu nedenle, burada aldığımız kararların bu Devletler üzerindeki etkilerinin ne olabileceğini de düşünmemiz gerekmektedir.

Bugünkü durumda, başka bir deyimle, Lozan Sözleşmesi rejimi altında, bu güçlük, ileri sürülen öneriler kabul edilecek olursa karşılaşılacak güçlükler kadar kesin bir nitelik taşımamaktadır. Gerçekten de, Lozan Sözleşmesi, uluslararası hukukun genel ilkeleri ve dünya Devletlerinin büyük çoğunluğunun bağlı bulunduğu uluslararası uygulama çerçevesi içinde kalmaktadır.

Denizlerin özgürlüğü ilkesi, geçiş özgürlüğü ilkesi vardır; Lozan Andlaşmasımn, imzacısı olmayan Devletlere yüklediği kısıtlamalar öylesine hafiftir ve ölçülüdür ki, bu Andlaşmanın üstü örtülü olarak bütün dünyaca kabul edilmiş olması doğaldır. Oysa, üzerine görüştüğümüz sözleşmede ve önümüzdeki önerilerde, bütün dünyaya ağır kısıtlamalar yükletilmesi öngörülmektedir; şunu da kabul etmek gerekir ki, birçok ülkeler, kendilerini uluslararası hukukun olağan ilkeleriyle, Devletlerin genel uygulamasıyla bağlı saymağa ve Türkiye'nin, Karadeniz'in kapı bekçisi olarak, tarafsızca ve kendi güvenliği için alabileceği her türlü önlemi de göz önünde tutmağa hazır olsalar bile, sahibi bulunmak savında oldukları haklarını, gereği yokken, sınırlandırdığı kanısında bulunacakları hükümleri kabule karşı çok büyük tepki göstereceklerdir. Bu türden pek çok olay gördük; örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, ilgili bütün tarafların isteklerini yerine getiren uluslararası bir andlaşmaya konu olan birtakım hükümleri, kendilerinin tüm rızası alınmadan, önem verdikleri birtakım ilkeleri sınırlandırdığı ya da zedelediği için tanımayı reddetmiştir. Bu noktayı, Türk temsilci heyetinin dikkatine sunmak isterim; çünkü, öteki Devletlerin yakınmalarını ve protestolarını karşılamak Türkiye'ye düşecektir. Türk Hükümeti, şu anda hazırlamakta olduğumuz anlaşmalar yüzünden ve bunlara taraf olmayacak Devletler açısından son derece güç duruma düşmeksizin bunu yapabileceği kanısında ise, içinde bulunduğumuz koşullarda, Türkiye'nin kararının en önemli etken olacağı kuşkusuzdur.

Bu konunun başka bir yönü de, B. Paul-Boncour'un konuşmasıyla ışığa kavuşmuştur. Sanırım ki, hepimizin amacı, tasarımızın 23. maddesini bir ana-hüküm durumuna getirmek, başka bir deyimle, anlaşmazlık çıkabilecek her durumda, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan yükümlülüklere üstünlük tanımaktır. Burada temsil edilen bütün Devletlerin de bildiği gibi, Majesteleri Hükümeti, Milletler Cemiyeti ilkelerinin en kararlı savunucularından biridir ve bu ilkeleri, gücündeki bütün olanaklarla, savunmaya kararlıdır; ancak, şu anda Misak'da yazılı bütün ilkelere, evrensel bir saygı göstermenin süregideceğini ve bu ilkelerin her koşul altında etkinliğini kanıtlayabileceğini kesinlikle ve duraksamadan sanmanın da, aşırı bir iyimserlik olacağı da bir gerçektir.

Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Devletler vardır; öyle durumlar ortaya çıkabilir ki, Milletler Cemiyeti üyesi Devletlerin yükümlülüklerinin kesin etkilerinin ve kapsamlarının ne olduğunun anlaşılması çok zor olabilir. Şu son zamanlarda bile, bu sorunun çok karmaşık biçimde önümüze çıktığına tanık olduk; bu bakımdan, Misak hükümlerini en iyi, basit ve dürüst biçimde uygulamanın çok güç bir durumun ortaya çıkartması olasılığını görmezlikten gelmenin akıllı bir davranış olmayacağım sanıyorum. Böyle olduğu için şu kanıdayız ki, 23. maddemizin üstün niteliği üzerinde direnmekle, Misak'dan doğan yükümlülüklerin, uygulandıkları yer neresi olursa olsun, açık ve kesin oldukları noktalarında buyurucu yükümlülükler sayılmaları gerektiğini öngörmekle birlikte, ileride uluslararası hukukun daha genel ölçüde kabul edilmiş ve, Milletler Cemiyeti'nin üyesi bulunsun ya da bulunmasın, bu sözleşmeyi imza etmiş olsun ya da olmasın, bütün Devletlerin bir ölçüde katıldıkları ilkelere dayanan durumların ortaya çıkabileceği varsayımının da öngörülmesi gerekmektedir.

Gerçi, sözleşme tasarımızda, Türkiye'ye geniş bir değerlendirme payı tanıyan ve ona ağır sorumluluk yükleyen bii hükme yer verdikse de, bu bizi burada toplayan düşüncenin bir sonucudur; başka bir deyimle, Türkiye'nin güvenliği, bu sorunun bütünü ile öylesine derinden bağlıdır ve Boğazlar sorunu Türkiye'nin geleceği ve bütünlüğü için öylesine bir önem taşımaktadır ki, böyle bir hükme haklı olarak gereksinme duyulmaktadır. Tasarımızın kaynağı buydu ve takındığımız tutumun nedeni de, bunda aranmalıdır.

Bu birkaç düşünceyi yalnız görüşmelere ışık tutmak için öne sürdüm. Daha çok düşünmeden ve Hükümetlerimizden yeni yönergeler (tâlimat) istemeden, kesin bir karara varmak ya da kesin bir tutuma girmek elbette ki olanak dışıdır.

B. ARAS (Türkiye). – Şimdi yapılan ve temsilci heyetimizin dikkatini, Hükümetimizin yüklenebileceği sorumluluklar ve karşılaşabileceği güçlükler üzerine çeken açıklamalar, sorunun önemini bana biraz daha göstermiş oldu. Bu koşullar altında, Konferanstan dileğim, her bir temsilcinin görüşünü bildirmesi olacaktır. Bundan sonra, Hükümetimle telefon görüşmesinde bulunarak, daha kesin yönergeler almağa çalışacağım.

B. SATO (Japonya). – Son derece ciddî bir sorun üzerinde önemli görüşmeler yapmaktayız. Birleşik-Krallık temsilcisinin dile getirdiği görüşler bizi güçlü bir biçimde etkiledi. Dünyanın bugünkü durumunda, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan Devletler ve, bunların da arasında büyük Devletler (kendi ülkemden söz etmemekteyim) bulunduğunu belirtti. Bu koşullar altında, açıkça ya da üstü örtülü olarak, Milletler Cemiyeti üyesi olsun ya da olmasın, bütün Devletlerce kabul edilebilecek uluslararası bir kural saptamağa çalışan bu Konferansın, bütün bu Devletlerin içinde bulunabilecekleri durumları göz önünde tutması önem kazanmaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Fransa temsilcilerinin dile getirdikleri kaygıları çok iyi anlamaktayım. Ancak, yine de –az önce yaptığım gibi– Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan Devletler bulunduğunu belirtmek zorundayım.

Savaşan ülkelerin gemilerinin geçiş izni ya da yasağı ilkesi üzerinde bir görüş öne sürmekte son derece güçlük çekmekteyim. Hükümetim, bu konferansın başından beri, hep karşılıklı olma ilkesi üzerinde direnmiştir. Bu karşılıklı olma genel ilkesinden kalkılınca, ya (B. Litvinoff'un önerdiği gibi) tam bir yasaklama, ya da (Birleşik-Krallık tasarısı gibi) tam bir özgürlük düşünülebilir. Bu noktada bir karara varmadan önce, bu sabah öne sürülen bütün kanıtlar göz önünde tutulunca, Hükümetime başvurmaklığım gerekecektir.

Şu var ki, daha şimdiden, bana çok önemli görünen bir konuda Konferansın dikkatini çekmek isterim: denizaltılar sorunu. Şimdiye kadar birçok kez, denizaltılarm geçişi konusunda görüşler öne sürmek fırsatını bulduk. Şimdiki tasarıya göre, barış zamanında bu geçiş yasaklanmaktadır. Oysa, Birleşik-Krallık tasarısı, savaş sırasında bu geçişe izin vermektedir. Bu bana akla tam yatkın gelmemektedir. Gerçekten de, denizaltıların barış zamanında geçişinin yasaklanması düşünülebildiğine göre, savaş zamanında haydi haydi bu yasaklanmanın öngörülmesi gerekir. Japon Hükümeti, bu soruna büyük bir önem vermektedir. Denizaltıların savaş zamanındaki davranışları, ne yazık ki, henüz uluslararası bir düzenlemeye bağlanmamıştır. Gerçi, 1930'da Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşmasında bu konuya ilişkin kurallar getirmiş bulunmaktayız. Birleşik-Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya, bu kuralları imzalamışlardır; Fransa'nın da yakında katılacağını biliyorum. Ancak, bu kurallar genelleşmemiş ol-

duğuna göre, savaş sırasında, insancıl açıdan çok üzücü durumlarla karşılaşabileceği hâlâ düşünülebilir. İşte bunun içindir ki, bu kurallar uluslararası olarak tanınmadıkça, bu savaş araçlarının kötüye kullanılması tehlikesini arttırmamak konusunda Hükümetim büyük bir özen göstermektedir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilcisinin, birtakım olasılıklarla, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan Devletler sorunu ve bunların çıkarları konusunda söylediklerini en büyük bir dikkatle dinledim. Ancak, açık bir gerçektir ki, uluslararası bir anlaşma hazırlarken, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan değil, üye olup da burada bulunmayan Devletlerin bile görüşlerinin ne olabileceğini öngörmemiz olanağı yoktur. Yapabileceğimiz tek şey, bizim görüşümüze göre, ideale az çok yaklaşan bir andlaşma ortaya çıkarmaktır. Tümüyle ideal bir andlaşma değil, neredeyse eksiksiz bir andlaşma. Daha çoğunu yapamayız. Dışarıdan kuşkusuz bize karşı çıkışlar yöneltilecektir; ancak, sanıyorum ki, kuraldışılıksız ya da pek az kuraldışılıkla, neredeyse bütün ülkeler Briand-Kellogg Misakı'na taraftırlar. Savaşan ülkelere, özellikle saldırgan durumunda yardımda bulunmamak için hesaplanmış metinlere resmen karşı çıkılamaz. Ne olursa olsun, tek başına bir ülkenin, topluca karar veren Milletler Cemiyeti'ndeki ülkelerin çoğunluğundan daha tarafsız bir biçimde, saldırı eyleminin işlenmiş olup olmadığına hüküm verebileceğini ciddî olarak hiç kimse ileri süremez. Birinin kalkıp, hangisi olursa olsun, tek bir ülkenin kararının, ellibeş, ellisekiz ya da altmış ülkenin ortaklaşa alacakları bir karardan üstün tutulması gerektiğini savunabileceğini düşünememekteyim. B. Rendel'in, bize, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan ülkelerin çıkarlarının söz konusu olduğu işlerde, Türkiye'nin içine düşebileceği güçlükler konusunda söylediklerini çok iyi anladım. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin üyesi olan Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bir karar alması söz konusu olduğu zaman, bu güçlükleri bize kuşkusuz açıklayabilir ve bunun yapılması yararlı olduğu zaman, Türkiye'nin bunu yapacağına güvenebiliriz.

Savaş sorununun çözüme bağlanmasında, saldırganla kurbanı arasında bir ayırım gözetmekten başka hiçbir yol görmemekteyim. Milletler Cemiyeti Misakı'na ve ülkenin savunması için yapılmayan savaşların yasa-dışılıkları kavramına bağlı kalmak istiyorsak, her iki savaşana aynı kolaylıkları gösteremeyiz. Japon temsilcisinin, 23. maddeyi ele aldığımızda konuyu yeniden ortaya atmak hakkını Japon temsilci heyeti için saklı tutmakla birlikte, Sovyet Hükümetinin değişiklik önerisini şimdiki biçiminde kabul ettiğini sanıyorum.

B. SATO (Japonya). – Belki de açıklamalarıma yeterince aydınlık getiremedim. Sovyet değişikliğini kabul edeceğimi söylemedim; dediğim, savaşanların savaş gemileri için Boğazlar'ın yasaklanması ya da açık olması konusundaki büyük ilkeye ilişkin olarak Hükümetimin görüşünü tümüyle saklı tuttuğum idi.

23. maddeye gelince, bu fırsattan yararlanarak Hükümetimin görüşünü belirgin kılmak istemekteyim. Hükümetim, Milletler Cemiyeti üyelerinin, Cemiyet'in Misak'ından doğan haklarını ve yükümlülüklerini hiçbir bakımdan sınırlandırmak niyetinde değildir. Bu Devletlerin haklarına saygı göstermektedir; öyleki, Hükümetim, 23. maddenin şimdiki metnini kabulde hiçbir güçlük çekmeyecektir. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin ileride alabileceği kararlarla kendimizi şimdiden bağlayamayacağımıza göre, Hükümetim, ya bu 23. maddeye bir eklemede bulunulmasını istemek, ya da imza protokolünde bir bildiride bulunmak yoluyla, durumunu saklı tutmak zorunluluğunda kalacaktır. Bu konuda kesin bir karara varmış bulunmamakla birlikte, 23. maddeyi görüştüğümüzde, Hükümetimin görüşünü açıklayabileceğimi sanmaktayım.

Birleşik-Krallık sayın temsilcisi, 23. maddenin, sözleşmenin bütün hükümlerinden üstün olduğunu belirtti. Milletler Cemiyeti'nin üyesi olup da bu sözleşmeyi imzalayanların hakları ve yükümlülükleri tümüyle bu 23. maddede saklı tutulduğuna göre, bu özel maddeye, Milletler Cemiyeti'nin sözü geçen üyelerinin bütün haklarının ve yükümlülüklerinin konulması daha doğru olur sanırım. Böylece, öteki maddelerin Milletler Cemiyeti'ne üye olmayanlarca kabulü de kolaylaşacaktır.

B. POLİTİS (Yunanistan), Başkan-Yardımcısı. – Bu çok karışık ve çetin tartışmayı aydınlatabilecek nitelikte olduğunu sandığm ve belki de Türk Hükümetinin kendi durumunu değerlendirmesinde yararlı olabilecek, hem hukuk hem de uygulama açısını kapsayan birtakım gözlemlerimi size sunmak istiyorum.

Sovyet temsilci heyetinin sunduğu değişiklik önerisinin amacı, bir bakıma, Türkiye'yi, önerinin metninde öngörülen varsayım gerçekleştiğinde, burada temsil edilen topluluğa ve ileride sözleşmeyi imzalayacakların tümüne karşı, Boğazlar'ı kapayacağı yönünde bir yükümlülük altına sokmaktır. Bu değişiklik önerisinde şöyle denilmektedir: "... herhangi bir savaşan Devletin savaş gemileri ile yardımcı gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasaklanacaktır". Burada kullanılan "yasaklanacaktır" sözü, uygulamada, "Türkiye yasaklayacak ve Boğazlar'ı kapatmak gibi sorumluluklar getiren bir ağır önlemi alacaktır" demek anlamına gelmektedir.

Bu durumda, çok değişik iki varsayım ortaya çıkmaktadır. Biri, en kolayı, Karadeniz'e kıyıdaş hiçbir Devletin savaşan durumunda olmamasıdır. Bu durumda yasaklama çok kolay olacaktır; ben de, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin değişikliğinin 4. paragrafim yazarken, yanılmıyorsam, düşündüğü gibi, savaşanların bu önlemi kabul etmeseler bile, hoş göreceklerini sanırım. Hiçbir savaşan, Karadeniz'le doğrudan doğruya ilgilenmediğine göre, girişin yasaklanması savaş eylemlerini pek aksatmayacaktır.

Ancak, öteki varsayımda durum aynı değildir; bu önemli ve karmaşık varsayımda, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devlet savaşanlardan biridir.

Bu durumda, kıyıdaş Devletin düşmanı, hem sözleşmemizden hem de Misak'tan doğan genel yükümlülükler açısından üçüncü bir ülkedir. Bu üçüncü ülke, hukuk ve uygulama bakımından, ortak hukuk kurallarına bağlıdır. Ortak hukuk ise, biraz önce B. Rendel'in çok doğru olarak anımsattığı gibi, denizlerin özgürlüğü ilkesidir: düşman kuvvetlerini, nerede olursa olsun, kovalayarak, uluslararası hukukun tanıdığı bütün yollarla onlara karşı savaşmak olanağıdır. Bu durumda, Türkiye, bu Sovyet değişiklik önerisi gereğince üstlenmiş olabileceği yükümlülüğü yerine getirmekle, savaşan durumuna düşmek tehlikesine kendini atmaktadır. Türkiye, deniz kuvvetlerini Karadeniz'e sokmasına engel olmağa çalışacağı bu savaşan üçüncü ülke ile doğrudan doğruya savaşa girmek tehlikesiyle karşılaşacaktır. Bu, Türkiye için, ağır bir sorumluluktur; B. Rendel'in az önce söylediği gibi, bu konunun en önemli etkeni, Türkiye'nin kararıdır. Türk Hükümeti, bu sorunu nasıl değerlendirecektir? Ayrıntılara girecek değilim. Yalnız, kanımca, varacağı yargımn, ileride karşılaşabileceği durumlara ilişkin olasılıklara göre değişebileceğini söylemekle yetiniyorum. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olarak, Misak'ın bütün yükümlülüklerinin tüm uygulandığı ve 16. maddenin işlediği bir varsayımla karşılaşacak olursa, topluluğun bir organı olarak, aslında bir ortaklaşa güvenlik önlemi sayılabilecek bir önlem almak sorumluluğunu üstlenebilir. Bu durumda, sorumlululuğu kolayca üzerine almasınının nedeni ne olacaktır? Bu neden, kendisini eyleme geçiren sıfatlardan dolayı, birtakım yardımların ve işbirliğinin kendisine yapılacağına güvenebilmesidir.

Şimdi de tersine, herhangi bir nedenle –varsayımım yalnız hukuk açısındandır– Misak'm tam anlamıyle işleyemediğini düşünelim. Bu, 15. maddenin 7. paragrafında öngörülen varsayımdır. Durum, biraz değişik olacaktır. Türkiye'nin sorumluluğu daha da ağırlaşacak ve Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti Misakı tam olarak işleseydi nasıl bir durumda olacak idiyse, o duruma geçmesini sağlayacak başka çareler aranması gerekecektir. Bu başka çareler neler olabilir? Ben, kişisel olarak, Milletler Cemiyeti Misakı'nın anlayışına da uygun biçimde, Misak'ın bugünkü metnindeki boşlukları doldurmak amacıyla yapılmış bölge anlaşmalarının ve özel anlaşmaların ortaya çıkardığı olanakları düşünmek eğilimindeyim.

İşte bunun içindir ki, değerli dostum Türkiye Dışişleri Bakanının dikkatini bu duruma çekiyor ve sözlerimi bitirirken, Sovyet değişiklik önerisinin uygulanmasında ilk bakışta göze çarpan sakıncaları giderebilmek için, 23. maddede yalnız Misak'tan söz etmekle yetinilmesi gerektiğini belirtmek istiyorum. Misak'dan bu söz edişi, Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde ya da onun anlayışına uygun olarak yapılmış ya da yapılabilecek uluslararası anlaşmalara genel bir değinişle tamamlamak gerekmektdir.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Hepimizin önemini anladığımız ve aralarında benimki de bulunan birçok temsilci heyetinin, giderilecek güçlük yüzünden ağırlığını iyice ölçebildikleri bir kararın alınmasında direnmeğe hiç niyetim olmadan, söz almış bulunuyorum. Temsilci heyetim, bu noktayı, Sözleşmenin en temel noktalardan biri olarak görmektedir. Üzerinde düşünülmesi gerekeceğine, üstelik kimi Hükümetlerden yönergeler isteneceğine göre, bütün temsilcilerin değerlendirme öğelerinden hepsini bilmeleri yerinde olacaktır.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti son derece önemli bir sorun ortaya atmıştır. Temsilci heyetlerinin kafasında, kanımca bir gerçeği yansıtmayan, birtakım kaygıların giderilmesi için, bunun incelenmesi gerekmektedir.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşüne göre, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nce önerilen değişikliğin kabulü, Devletlerin, denizlerin özgürlüğüne ilişkin genel haklarına aykırı düşecek ve adına Milletler Cemiyeti Misakı denilen bir Misak'la bu haklarının bir bölümünden vazgeçmemiş Devletler bakımından, bu sınırlanma özel bir önemli nitelik taşıyacak ve buna katlanılması, onlar bakımından, çok güç olacaktır. Bu kanıtın ağırlığı kuşku götürmez. Bununla birlikte, izin verilirse, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin dikkatini şu noktaya çekmek isterim: Sözünü ettikleri sakınca, burada yaptığımızın tümü için geçerli sayılabilir.

Birleşik-Krallık Hükümetinin karşı çıkışı, katılan Devletlerce, Boğazlar'da ya da Karadeniz'de uygulanacak tonajın sınırlandırılmasına, konulan önbildirim zorunluğuna ya da kalış sürelerindeki kısıtlamalara da yapılabilir. Gerçekte, bütün sözleşme, Türkiye ile Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çift güvenliğinin gerektirdiği denizlerin özgürlüğünün bir genel sınırlandırılması ile özel sınırlandırmaların uygulanmasından başka bir şey değildir. Neden mi? Çünkü, burada hazır bulunan taraflar arasında, bir anlaşmanın temelini aramaktayız ve, B. Litvinoff'un da dediği gibi, herkesce kabul edilebilecek, elden geldiğince en iyi bir sözleşme yapmağa çalışıyoruz. Ancak, yalnız aramızda sözleşmekteyiz ve çok özel bir durumu tartışmaktayız. Herhangi bir boğaz söz konusu olsaydı, herhangi bir deniz söz konusu olsaydı, tartışmamıza da yer olmazdı; besbelli ki, özgürlük ve ortak hukuk geçerli olurdu.

Formüller aramak zorundayız; çünkü, her ne kadar Karadeniz hukuk açısından açık denizse de, coğrafya bakımından özel bir durumu olduğu da bir geçektir; bu bakımdan, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin ve bu denize girişi denetleyen Devletin, ve

bir sözleşme rejimi bulabilmek için bir araya gelen Devletlerin vardıkları karar, Boğazlar'ın ve Karadeniz'in özel coğrafya durumu nedeniyle, hukuk ve uygulama açısından, öteki Devletlerin karşısına elbette çıkarılabilecek niteliktedir. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin öne sürdüğü güçlüklerin varlığı, yalnız Milletler Cemiyeti'ne üye olan ve olmayan uluslar bulunmasından doğmamaktadır. Gerçekte, güçlük, bizim burada birkaç Devlet bir araya gelerek, denizlerin özgürlüğü genel hukuk ilkesine tartışılmaz kısıtlamalar getirecek bir sözleşme üzerinde görüşmelerde bulunmamızdan doğuyor. Böyle olunca, savaş patladığı zaman, bu savaş ve savaşanlık durumunu göz önünde tutarak, barış zamanı için kabul etmiş olduğumuz sınırlandırmalara, savaş zamanı sınırlandırılmalarının eklenmesine özellikle neden karşı çıkılsın? Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerle, bu denize girişi denetleyen Devlet, Milletler Cemiyeti'ne üye bulunmaktadırlar. Bu, son derece önemli ve üye olmayan Devletlerce görmezlikten gelinemeyecek bir olgudur. Bu devletler, bu üyelik yüzünden, yerine getirmezlik edemeyecekleri yükümlülükler altında bulunmaktadırlar: hem Misak'dan doğan yükümlülükler, hem de –duru açıklamalarıyla benimkileri basitleştirip kısaltan B. Politis'in biraz önce sözünü ettiği– Milletler Cemiyeti Misakı'nın anlayışına uygun ve bu Misak çerçevesinde, kendi aralarındaki özel misaktan doğan yükümlülükler.

Savaş durumunda, savaşan taraflardan biri Milletler Cemiyeti'ne üye değilse, özel yükümlülüklerle bağlı bulunan Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle, bu denizin girişini denetleyen Devletin, salt savaşanlardan biri Milletler Cemiyeti'ne üye değil diye, bu yükümlülüklerinden kendilerini sıyırmaları nasıl beklenebilir? Bu, olanak dışıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetinin değişiklik önerisi, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle Boğazlar'ın girişini denetleyen Devleti birbirine bağlayan anlaşmaları amaçlamaktadır; savaşanlardan birinin Milletler Cemiyeti'ne üye olup olmama niteliği, bu ülkeleri birbirilerine bağlayan anlaşmaları etkileyemez.

Burada, B. Litvinoff'un bir kamtını da yineleyerek, şunu eklemek isterim ki, Briand-Kellogg Misakı, Misak'dan doğan özel yükümlülükler bir yana bırakılsa da, bir sözleşmenin, savaşanlık niteliğinde, bir savunma savaşına zorlananla, bunu yalnız Milletler Cemiyeti Misakı ilkelerini değil, aynı zamanda, bütün ülkelerin imzaladığı Briand-Kellogg Misakı ilkelerini de çiğneyerek zorlayan arasında ayırım gözetilmesine pek âlâ izin vermektedir; bu ilkeler, Birleşik-Krallık karşı çıkışına öngörülebilir. Bu nedenledir ki, bu karşı çıkışın değeri ne olursa olsun, bizi bu değişikliği kabulden önlememelidir; kaldı ki, değişiklik, yalnız belirli bir madde vesilesiyle, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, sözleşmeden çıkarmayı düşünmek şöyle dursun, sözleşmenin ana maddesi saydığını biraz önce söylediği, 23. maddeye göndermede (atıfta) bulunulmasını öngörmektedir. Ayrıca şunu da Birleşik-Krallık temsilci heyetine belirtmek isterim ki, dikkatimize sunduğu karşı çıkışı kabul edecek olursak, 23. maddede bu karşı çıkış olduğu gibi ortaya çıkacak ve o zaman da bu maddenin metinden çıkartılması gerekebilecektir. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, kimi temsilci heyetlerinin, sözleşmeyi imzalamalarını bile, bu maddenin –kesin kaleme alınış biçimine ilişkin çekinceleri dışında– metinde kalmasına bağlayacak kadar önem verdiklerine göre, bunun olanak dışı olduğunu herhalde anlamaktadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Aydınlatılması yararlı olacak iki nokta vardır. Bunlardan birincisi, yöntemle ilgilidir. Anladığıma göre, B. Politis, 23. maddede, göz önünde tutulabilecek ve bütün öteki hükümlerden üstün sayılabilecek başka bağıtlanmalara, misaklara ve yükümlülüklere göndermede (atıfta) bulunulabilirse, durumun açıklığa kavuşacağı ve elimizdeki metnin büyük ölçüde iyileştirilmiş olacağı görüşün-

dedir. Sayın Başkanın, 23. maddenin görüşülmesine şimdiden girişilmesini istemeyeceğini sanmaktayım; oysa, bu noktanın incelenmesini sürdürmek, bizi bu yola götürecektir; şu var ki, Birleşik-Kralık temsilci heyeti adına, Konferansı uyarmak zorunluluğunu duymaktayım. Daha önce incelemiş bulunduğumuz bir sorun söz konusudur; hemen söyleyebilirim ki, biz, 23. maddede sözü edilen Milletler Cemiyeti Misakı'na yeni yükümlülükler eklenmesinde çok ciddî sakıncalar görürüz.

B. Paul-Boncour'un söylediklerine gelince, 23. maddenin konusu olan yükümlülüklere bağlı olduğumuz, hem de çok bağlı olduğumuz bir gerçektir; Misak'tan doğan yükümlülükler, başka her türlü hükümlere üstün sayılmaktadır ve, bizim 16. maddeyi biraz değişik yorumlayarak, yalnız Milletler Cemiyeti Misakı ile yetinmemizin amacı, Misak'ın 16. maddesinin her zaman istediğimiz kadar kolaylıkla ve otomatik biçimde uygulanmadığını göz önünde tutmak olmuştur. Misak'ın 16. maddesi tam bir açıklıkta olsaydı, ya da bu konu tam bir yalınlıkta olsaydı, ya da her zaman böyle olacağına güvenilebilseydi, durum değişik olurdu.

Bir an için varsayalım ki, Konsey, saldırganı gösteren karar almadı; varsayalım ki Briand-Kellogg Misakı da en başından beri saldırgana damgasını vurmadı. Bu misakın metnini, bu konuda kesin bir şey söyleyebilecek kadar, yeterince bilmiyorum; ancak, sanıyorum ki, Briand-Kellogg Misakının, yanlış yapma olasılığı tehlikesi olmaksızın, saldırganı her seferinde saptamakta yeterli olacağını öne sürmek çok güç olur. Varsayalım ki, ortaya, tam bir kargaşanın hüküm sürdüğü, herkesin ne yapcağım şaşırmış olduğu bir durum çıkmıştır; bu durumda, en üstün tutulması gereken düşünce, Türkiye'nin güvenliğidir; bu konuda en doğru yargıya varacak olanın da Türkiye'nin kendisi olduğunu kesinlikle düşünmekteyiz. Bu noktada, Milletler Cemiyeti Konseyinin ya da başka bir organın, savaş karşısında alınması gereken önlemlerin ne olması gerektiği konusunda en tarafsız ve en yetenekli yargıç durumunda olacağı, bunun sonucu olarak da, bu yargının sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemek zorunlululuğu bulunmadığı öne sürüldü. Biz, bir karara varmak sorumluluğunu Türkiye'ye bırakmışsak, Misak'ın açıkseçik olmadığına, Milletler Cemiyeti'nin önlemlerinin otomatik olarak alınamayacağına, kuşkulu durumlarda, önde gelmesi gereken düşüncenin, Türkiye'nin güvenliği olması gerektiğine inandığımız için böyle yaptık; işte bunun içindir ki, Türkiye'nin en doğru karar verme durumunda olduğunu düşünmekteyiz. Şu sırada başka kanıtlar öne sürmekle herhangi bir şey kazanacağımızı sanmıyorum; çünkü, her şeyden önce öteki temsilci heyetlerinin görüşlerini öğrenmek istemekteyiz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu konunun önemi kimsenin gözünden kaçmamaktadır; Romanya için, kesin bir önem taşımaktadır. Şunu bile diyebilirim ki, bu sorunun ve bu sözleşmenin başka birkaç hükmünün tartışılması sırasında, Karadeniz'e kıyıdaş kimi Devletlerin geleceği söz konusu olmaktadır.

Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan metin karşısında, hiçbir duraksamaya yer kalmayacak biçimde, Romanya'nın, Türk Hükümetinin yükümlülüklerini yerine getirmekte gösteregelmiş olduğu dürüstlüğe kesin bir güveni bulunduğunu belirtmek isterim. Türkiye Hükümeti Romanya'ya Balkan Paktı ile bağlıdır. Bu iki ülkeyi çok eskiye giden dostluk gelenekleri birbirine bağlamaktadır; Türkiye'nin yerine getirmeği yükümleneceği ödevleri nasıl gerçekleştireceğine, Romanya'nın ne kadar güvenle baktığını söylemekliğim, burada kimseyi şaşırtmayacaktır.

Sovyet temsilci heyetince sunulan formüldeki açıklamalara da büyük bir önem ve büyük bir kapsam tanımaktayız. Bu öneride, memnunlukla paylaşmağa hazır olduğumuz bölümler vardır.

Ancak, adlarım ilk saydığımız bu iki ülke kadar ve aynı ölçüde sıkı bağlarla kendilerine bağlı olduğumuz ve onlarla da geleneksel dostluk ilişkilerimiz bulunan Devletleri temsil eden başka temsilci heyetlerinin, şu sırada, kesin bir görüş ileri sürebilecek duruma henüz gelmemiş bulunduklarını da görmekteyiz.

Bu güçlük karşısında ve çeşitli formüllerin bir sonuca varılmasına olanak verecek kadar kristalleşmemiş olduğunu göz önünde tutarak, adına konuştuğum temsilci heyetimiz başkanı B. Titulesco, Krallık Hükümetinden yeni yönergeler istemeği tasarladığını bildirmekle beni görevlendirmiştir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Rendel'in, temsilci heyetimizin görüşleri konusunda yaptığı çok açık ve eksiksiz açıklamaya şimdilik bir şey eklemek istemiyorum. Kesin kanımız şudur ki, B. Litvinoff'un değişiklik önerisinde birtakım olasılıklar öngörülmemiş ve bunlar bu yüzden öneriye alınmamıştır; söylediklerimizin bir anlamı olduğunu, Japon temsilcisinin sözleri oldukça açık bir biçimde göstermektedir. Bununla birlikte, B. Litvinoff'un önerisi, yalnız temsilci heyetimizce değil, Majesteleri Hükümetince de büyük bir özenle incelenmeğe değer niteliktedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Çeşitli temsilci heyetlerinin, hükümetleriyle danışmak istediklerini görmekteyim; bu durumda, bu temsilci heyetlerine, gereksinme duydukları yönergeler gelinceye kadar, bu görüşmenin ertelenmesini öneriyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

36. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiriyi *uygun buldu.*

ONUNCU OTURUM

Perşembe, 9 Temmuz 1936, *saat* 10.

Başkan: B. S. M. BRUCE

37. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı – Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası).*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Temsilci heyetlerinin 16. madde konusunda hükümetlerinden istemiş oldukları yönergeleri almış bulunmaları olasılığı az olduğundan, bu sabah, 17. maddenin incelenmesine geçmeyi öneriyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Madde 17.

B. CONTZESCO (Romanya). – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, yeni tasarısının metnini, yeni formülün eskisinden ne bakımdan daha iyi olduğunu belirtecek, hiç olmazsa sözlü bir açıklamayla tamamlarsa, 17. maddeyi şimdiki biçimiyle kabul etmeğe bir karşı çıkışta bulunmayacağız. Örneğin, neden, eski biçimi "geçiş... Türkiye'nin özel bir iznine bağlıdır..." olan formül yerine, "geçiş konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir" deyimi konulmuştur?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Contzesco'nun dikkati çektiği ufak kaleme alış değişikliği hukukçularımızın salık vermesi üzerine yapılmıştır; hukukçularımız, ilk Türk metninin karışıklığa yol açabileceğini düşünmektedirler. Nitekim, öyle bir durum olabilir ki, her iki dizi hüküm, başka bir deyişle, bir yandan, Türkiye'nin vereceği izne ilişkin olanlarla, öte yandan, 6. maddedekiler, aynı zamanda uygulanabilir. Gerçekte, Türkiye'nin vereceği iznin, olağan trafik düzenlemesi için öngörülen hükümlerden üstün olacağı düşünülmekteyse, durum açıklığa kavuşmaktadır; ancak, hukukçularımız yine de yanlış anlamaya olanak vermeyecek biçimde söylenmesinin daha iyi olacağı sonucuna varmışlardır. Bu nedenle, biz, kendi metnimizi, Türk tasarısını kaleme alanların niyetlerini etkilemeden, daha elverişli bulmaktayız.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Biz, eski tasarımızın 8. maddesini kaleme aldığımızda, niyetimiz, bu iznin zorunlu olduğunu ve 6. madde hükümlerinin uygulanacağını belirtmekti; bu da, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin hazırladığı formüle uygun düşüyor demektir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Yapılan açıklamalar için teşekkürlerimi sunmakla birlikte, 9. maddeden 14. maddeye kadar olan maddelerin içerdiği özgürlük ilkesinin, 17. maddede de bulunup bulunmadığını sormak isterdim.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Özgürlük ilkesinin, hem Başlangıç'ta *(Préambule)*, hem de birinci maddenin yeni birinci fıkrasında belirtilmiş olduğunu, böylece de, şu ya da bu maddeyle sınırlı olmadığını, sözleşmenin tümü için geçerli olduğunu söyleyerek, yanıtlayabileceğimi sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Öyle anlaşılıyor ki, bu madde, hukukçuların öne sürdükleri görüşler üzerine değiştirilmiş bulunmaktadır; her iki maddenin aym anlamı taşıması gerektiği düşünülmektedir; sanırım ki, bu durumda, sorunu Yazı Komitesine gönderebiliriz.

Böylece *kararlaştırıldı.*

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Dikkatimiz, 10. maddenin ortaya çıkardığı, ikinci derecede önemli bir konuya çekilmiştir. Türkiye'nin, savaşan Devlet sıfatıyla alacağı önlemlerin, 5. maddede ticaret gemilerinin savaş zamanında öngörülen geçiş özgürlüğünü kısıtlamaması gerektiğini öngören hüküm söz konusudur. Konferans, bu yönde bir eklemeyi kabul edecek olursa, bunun yerinin, her iki madde arasında bir ölçüde ilişki bulunmakla birlikte, 17. maddeden çok, 6. madde olup olmayacağına karar verilmelidir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Bana öyle geliyor ki, Birleşik-Krallık temsilcisinin belirttiği nokta, 6. maddede öngörülen varsayım Türkiye'nin savaşan durumunda olduğu bir savaş durumuna ilişkin olduğuna ve 6. madde gereğince, bu durumda, ticaret gemilerinin geçiş özgürlüğü olacağına göre, ticaret gemilerinin gidiş-gelişine ilişkin hükümler kapsamına girmektedir. Bu nedenle, kanımca, 17. maddenin tamamlanması gereksizdir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu nokta gerçekten ikinci derecede önem taşımaktadır; böyle de olsa, görüşülmesi yerinde olacağı düşüncesiyle dikkatimiz çekilmiş olduğu içindir ki, bu konudan söz ettik. Sanırım ki, Türk temsilci heyeti, bu ak-

şam dönmesini beklediğimiz hukuk danışmanımızın gelişini bekleyerek, gerekirse konuyu Yazı Komitesinde ele almamıza izin verecektir.

B. Rendel'in telkini *kabul edildi.*

Madde 18.

B. SATO (Japonya). – Temsilci heyetimin, bu maddeyi görüşebilecek durumda olmadığını bildirmekten son derece üzgünüm. Bir savsaklama tutumuna girdiğimiz sanılmasın; şu var ki, Milletler Cemiyeti'ne karşı ilerideki davranışımızı saptamamız gerekeceğine göre, bu konu bizim bakımımızdan çok ciddîdir. Hükümetimin kafasında birtakım konular hâlâ askıdadır; Konferans Başkanından, bize birkaç günlük daha düşünme payı tanımasını dileyeceğim. Konuyu görüşecek durumda olur olmaz, bunu Başkana bildirceeğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Herkesin, Japon temsilcisinin isteğini olumlu karşılayacağım düşünmekteyim. Bununla birlikte, 18. madde üzerinde, ortaya çıkardığı noktaların neler olduğunu anlamak bakımından, bir görüşmede bulunmak belki de yararlı olacaktır; bu noktalardan birtakımının Milletler Cemiyeti'yle ilişkisi olmadığı da anlaşılabilir.

B. ARAS (Türkiye). – Japon temsilci heyetinin çekinceleri maddenin özüne mi, yoksa yalnız Milletler Cemiyeti'ne göndermede (atıfta) bulunmasına mı ilişkindir?

B. SATO (Japonya). – Bu maddenin birinci bölümüne ilişkin olarak, Hükümetimin görüşünü Konferansa daha önce anlatmış bulunmaktayım. Hükümetimin, bu maddenin birinci bölümünü kabulde hiçbir güçlük çekmediğini açıkça söyledim. Maddenin ikinci bölümüne ilişkin güçlük süregitmektedir; ancak, Başkan, ön-görüşme niteliğinde olmak üzere, şimdiden konuyu incelemekte yarar görmekteyse, önce de söylediğim gibi, bu konuda kesin yönergelerim olmasa da, temsilci heyetim bu kararı kabul edecektir. Şu var ki, görüşmelere katılmaktan kaçınmaklığım gerekecektir. Bununla birlikte, ön-görüşme sırasında, görüş noktaları aşırı ölçüde kristalleşecek olursa, ileride Hükümetimin niyetlerini kesin olarak öğrendiğim zaman, bu noktada tartışmaları yeniden açtırmakta güçlük çekebilirim. Bu nedenledir ki, Hükümetimin görüşünü saklı tutmak zorunluğundayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japon temsilci heyetinin erteleme isteminin gerçek kapsasamını iyi anlayamamaktayım. Bu istemin amaçladığı, Milletler Cemiyeti'ne yapılan gönderme (atıf) mıdır, maddenin tüm özü müdür?

B. SATO (Japonya). – Bütün maddeyi saklı tutmak niyetinde değilim. Biraz önce dediğim gibi, Hükümetim bu maddenin özünü, başka bir deyimle, birinci bölümünü kabul etmektedir. Çekincemiz yalmz birinci fıkranın ikinci bölümü ile ikinci fıkra üzerinedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi açıkca anlaşılmaktadır ki, Japon temsilci heyeti, Milletler Cemiyeti karşısındaki durum, bu maddede Milletler Cemiyeti Konseyine yapılması öngörülen haber verme işlemi, son fıkrada Milletler Cemiyeti Konseyine tanınan birtakım önlemler alma yetkisi konularında hemen bir görüşme açılmasını istememektedir. Japon temsilci heyetinin istemini kabul edersek, maddenin özü üzerinde, başka bir deyişle, Türkiye'nin kendisini tehdit altında saydığı zaman 17. madde hükümlerini uygulama hakkı konusunda, görüşlerimizi bildirmemize bir engel olmayacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Japon temsilci heyeti bu noktayı inceleyinceye kadar, kendilerine, Milletler Cemiyeti Konseyinin üçte iki kararı yerine, Sözleşmeye taraf Devletlerin çoğunluğunun vereceği bir kararı öngören bir formülün uygun gelip gelmeyeceğini sormak isterdim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japon temsilci heyetine karşı hakgözetirlik duygusu ile, bu noktanın hemen görüşülmemesinin daha doğru olacağını sanıyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türkiye'nin kendini tehlikede saydığı sırada, Karadeniz'de bulunan, kıyıdaş olmayan ülkelerin gemilerinin yazgısının ne olacağını bilmek istemekteyim. Karadeniz'den çıkabilecekler mi, yoksa orada kapalı mı kalacaklar? Aynı sorun, Karadeniz dışında bulunan, bu denize kıyıdaş Devletlerin gemileri için de söz konusudur. Bu gemiler üslerine dönüş olanağı bulabilecekler midir? Sanırım ki, siz de benim gibi, bu gibi durumlarda, Birleşik-Krallık sözleşme tasarısının 16. maddesinin 5. ve 6. fıkralarındaki ilkelerin uygulanacağını öngören bir hükmün kabulünü zorunlu görmektesiniz.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Sanırım ki, B. Litvinoff, bu görüşü, 16. maddeyle ilgili olarak ele almak istemektedir; ancak, 18. maddeye uygulanıp uygulanmayacağını bilmiyorum. Karadeniz'de ya da Akdeniz'de, o sırada bulunan gemilerin, Türkiye için savaş tehdidi yaratan ülkelerin gemileri olması olasılığı vardır. Böyle olunca, bunların otomatik geçişini sağlamak, 18. maddenin hazırlanmasında en etkin olan temel görüşe ters düşecektir. Öte yandan, 18. maddede, savaşan Devletlerin [savaş] gemilerinin geçişi söz konusudur; Türkiye, bu geçişin, güvenliğine aykırı olduğu kanısında bulunabilir. Herhalde, Türkiye, Karadeniz'de ya da Akdeniz'de kalan gemilerin geçişine izin verir. Burada, savaş tehdidi daha belirsiz olduğuna göre, Türkiye'den, kendisi için tehdit teşkil eden gemileri –bunların geçişine engel olup, öteki gemileri geçirmek üzere– göstermesi istenemez. Böylece, Türkiye, 17. madddeyi dilediği gibi uygulamak konusunda kendisine bırakılan yetkiyle, Karadeniz'de ya da Akdeniz'de kalmış gemilerin geçmesine izin verebilecektir. Ancak, bu kesin bir kural değildir. Böyle bir kural, 18. maddenin etkilerini ortadan kaldıracaktır. Kaldı ki, bu konuda Milletler Cemiyeti ya da herhangi bir başka örgüt bir karar alacağına göre, Karadeniz'de ya da Akdeniz'de kalmış olan gemiler kolayca getirilebileceklerdir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisinin yaptığı açıklamanın tümüyle istekleri karşılayıcı olduğunu korkarım ki söyleyemeyeceğim. Biz burada, Türkiye'nin savaş durumunda olmadığı, hukuk açısından tarafsız kaldığı bir durumu öngörmekteyiz. Oysa, hiçbir başka tarafsız Devletin, tehdit edildiği zaman bile, başka Devletlerin gemilerine karşı önlemler alma hakkı yoktur. Örneğin, kendimizi tehdit altında saydığımız bir sırada, limanlarımızda bulunan birtakım gemileri alıkoymak işimize gelebilir; örneğin, bir İngiliz ya da Fransız savaş gemisinin alıkonmasında çıkarımız olacağı için, bu geminin Leningrad'dan ayrılmasını yasaklayabiliriz; şu var ki, böyle bir davranış, uluslararası hukuk kurallarına aykırı düşecektir.

Bu hakkın özellikle Türkiye'ye niçin tanınması gerektiğini anlıyamıyorum. Savaş tehdidi olduğu zaman, Türkiye, Boğazlar'ın güvenliğini sağlamak için gereken bütün önlemleri alacaktır. Barış zamanında Boğazlar'dan geçecek gemilerin tonajı, Boğazlara ve burdaki berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerlere yönelecek her türlü tehdidi ortadan kaldıracak kadar sınırlandırılmış bulunmaktadır; kuşkum yoktur ki, çok yakın

bir savaş olasılığı bulunsa, Türkiye, buralarını korumak için daha da enerjik önlemler alacaktır.

Temsilci heyetimin önerdiği çözümü, olabilecek tek çözüm olarak görmekteyim; başka türlü davranacak olursak, resmen tarafsız olan bir Devlete, kendisini savaş tehdidi altında saydığı için, başka ülkelerin donanmalarına karşı önlemler alma yetkisi veren, yeni bir uluslararası hukuk kuralı yaratmış oluruz. Böyle bir kuralın, öteki Devletlerce pek hoş karşılanabileceğini sanmıyorum.

B. ARAS (Türkiye).– B. Litvinoff'un açıklamalarını ilgiyle dinledim. Açıklamalarımız tutanaklarda yer alacağına göre, niyetimiz de oraya yazılmış bulunacaktır. Türkiye'nin, 17. madde hükümlerini uygulamasından birkaç gün sonra, yetkili makam, onun gerçekten tehdit altında olup olmadığını denetleyecektir. Türkiye, olanak ölçüsünde ve elinden geldiğince, başka ülkeleri sıkıntıya sokmamağa çaba gösterecektir. Umarım ki, yetkili makam kararını verinceye kadar, bir hafta ya da birkaç gün süre ile, bize güven gösterilebilir. Bizim güvenliğimizi tehdit etmeyen ülkelerin çıkarlarını en ciddî biçimde göz önünde tutacağımız da bellidir.

Bu tamamlayıcı açıklamalarımın B. Litvinoff'u rahatlatacağını umarım. Onun ülkesinin Türkiye'yi hiçbir zaman tehdit etmeyeceğine güvenim vardır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Litvinoff'un sunduğu telkin son derece ilginç ve önemlidir; bunu esinlendiren nedenleri de çok iyi anlamaktayız. Ancak, bu, yeni bir sorundur. Türkiye'nin, kendi güvenliği için bir tehdit saydığı bir Devlet donanmasının, sözleşmenin şu ya da bu hükmü gereğince, Türkiye için bir tehlike olabilecek bir duruma geçmek olanağını bulamamasını sağlamak istemesini büyük bir anlayışla karşıladığımıza kuşku yoktur.

Bir başka yönden, kabul etmek gerekir ki, Türkiye'ye, B. Litvinoff'un telkin ettiği hüküm öngörülmeksizin, kendisini tehdit edebilecek bir donanmaya Boğazlar'ı kesinlikle kapatmak hakkı tanınacak olursa, Türkiye'ye, kendisi savaşan da tarafsız da değilken, birçok gemiyi Karadeniz'de tutup kıstırarak, bunların ülkelerine dönüş yolunu kesmek yetkisi vermiş olmak sonucu doğabilir.

Gerçekte, ortaya iki sorun çıkmaktadır. Hukuksal olan birinci sorun, bu maddeden yararlanarak Türkiye'nin, bir Akdeniz donanmasını Karadeniz'e kapatması, savaşan da tarafsız da değilken, bu donanmanın üslerine dönmesini önlemesi durumunda, uluslararası hukuk açısından ne durumda olacağıdır. Hiç kuşku yoktur ki, Başkan-Yardımcımız, bu hukuk sorununa ışık tutacaktır. Öteki nokta da, söz konusu olan bu sorunların, karara varmadan önce Hükümetlerimize sunulmasında yarar olacak ölçüde, karışık olduğudur.

B. ARAS (Türkiye). – Tutanaklar, söz konusu gemileri, kıstırılmış kalmamaları için, göz önünde tutacağımızı belirteceğine göre, ortada anlaşmazlık konusu kalmayacağını sanmaktayım. Türkiye'yi tehdit eden ülkelerden söz ediyorsam, bir savaş eşiğinde, bir savaş ilânı eşiğinde ya da benzeri bir eylem eşiğinde bulunuyoruz demektir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyeti başkanının ileri sürdüğü görüşler, deniz ticareti ulaşımı açısından olduğu kadar, savaş gemileri açısından da, beni çok düşündüren, benim de üzerinde görüş belirtmiş olduğum birtakım konuları birçok noktada doğrulamaktadır.

B. Aras'ın son derece güven veren sözlerinden, doğaldır ki, huzur duyulabilir; kendi açımdan, Romanya'nın da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile tam bir

eşitlik düzeyinde, tam bir dostluk içinde olduğu için, aynı gözetici davranıştan yararlanacağına inanıyorum.

Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin gözünden kaçmamış olduğunda kuşku duymadığım ve bu durumun ortaya çıkardığı başka sorunlar da vardır. Son konuşmalar karşısında, bu sorunların pek ilginç yönleri ortaya çıkmaktadır ve bunların derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bu maddenın ilk görüşülmesi sırasında, Milletler Cemiyeti'ne haber verme işleminin, gemilerin geçişi yasaklanmadan yapılmasını telkin etmiştik. O zaman yanıt olarak bize, Teknik Komitenin oturumunda, bu sorunun Milletler Cemiyeti'nde incelenmesinin yavaşlığı yüzünden, böyle bir yöntemin güç olacağı söylenmişti. Bu, belki de doğrudur. Ancak, ilerideki görüşmelerin bir öğesi olmak üzere, şunu eklemek isterim ki, tehdit altındaki Türkiye'nin almayı uygun göreceği önlemler, Milletler Cemiyeti'nin vereceği yanıt beklenmeden de alınabilir. Gerçekten, sözü edilen anda berkiltilmiş (tahkim edilmiş) bulunan Boğazlar'ı Türkiye'nin mayınlamasına, böylece tehdidin daha ciddî bir duruma dönüşmesi ya da Milletler Cemiyeti'nin, tehdidin gerçekliğini kanıtlaması olasılığına karşı, durumun gerektirdiği her türlü askerî önlemleri almasına hiçbir engel yoktur.

Biz, ayrıca, bir geçiş yasaklanması konursa, bunun, bütün Devletlerin bütün gemilerine mi uygulanacağını, yoksa, zorlama önleminin, yalnız, tehdit eder sayılan Devletlerin gemilerine mi uygulanacağını da sormuştuk.

Bu sorunun, hemen bir çözüme bağlanmayarak, düşünmek için zaman bırakılmış olmasından hiç de yakınmıyorum.

Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan formülün, eski yazılış biçiminden daha uygun olduğunu kabul etmekteyim. Gerçekten de, "pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında sayarsa" deyimi, "savaş tehdidi durumu altında sayarsa" deyiminden daha uygundur. Bu formül hem daha somut, hem daha sınırlayıcıdır. Böyle olunca, olası uygulanmasının, kuşkusuz, isteklere daha uygun düşmesi beklenebilir.

18. maddede öngörülen bu önlem uygulanırsa –sanırım ki Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kanıtlarından biri de buydu – Türkiye'nin tarafsız olduğu bir sırada, yirmi-bir günlük bir ziyaret için, Karadeniz'de bulunan bir donanmanın, Türkiye kendisini tehdit altında gördüğü bir anda, halâ orada ise, yazgısının ne olacağını ya da, aynı koşullar altında, Akdeniz'de olup da, Karadeniz'e dönemeyen bir donanmanın yazgısının ne olacağını sormak istiyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Burada Milletler Cemiyeti'ne yapılan göndermenin (atfın), yalnız bir dış makama göndermede bulunmak olduğunu belirtmek isterdim. Milletler Cemiyeti'ne ilişkin konuları şimdi görüşmemek konusundaki kararımıza aykırı davranmayacağız.

B. ARAS (Türkiye). – Bu noktayı biraz aydınlatmağa çalışacağım. Biz, 18. maddede ne demekteyiz? Bu maddede, Türkiye'nin 17. madde hükümlerini uygulayacağı, başka bir deyimle, savaş gemilerinin ve yardımcı gemilerin geçişinin tümüyle Türk Hükümetinin kararına bırakıldığı belirtilmektedir. Bir Hükümetin, kendi güçlüklerini arttırması için, aklını yitirmesi gerekir. İlk tasarımızdaki önerimizin burada da yer almasından mutluluk duymaktayım. Gerçekten, bir Devlet, kendisini tehdit altında görünce, birtakım önlemler alır ve gemilerin geçişi de birtakım koşullara bağlanır. Bu koşullara uyacak bütün gemilerin geçebileeği, bizi bombalamak için gelenin de geçiş yasağı ile karşılaşacağı bellidir. Bu bir hukuk sorunu değil, bir uygulama sorunudur.

Türkiye, bütün bu gemilerin geçişini sağlamak için, her türlü önlemleri alacaktır; yeter ki, savaş tehdidi buna olanak tanısın. Gerçek, işte budur.

B. PELLA (Romanya). – Türkiye'nin baştemsilcisine bir soru sormak istiyorum. Yalnız savaş tehdidinden söz eden önceki metinle, "pek yakın bir savaş tehlikesi" deyiminin eklenmesiyle geniş kapsamlı bir açıklığa kavuşan yeni metin arasında büyük bir ayırım vardır. Türkiye baştemsilcisi, az önce, bize, bu durumun hemen hemen savaş durumu demek olduğunu söylemiştir. Demek oluyor ki, 18. madde uygulanma durumuna geleceği sırada, Türk Hükümeti artık kendisi için savaş tehdidi durumuna geçmiş olan ülkenin hangisi olduğunu öğrenmiş bulunacaktır. Bunun sonucu olarak, durum açık olduğuna, (A), (B), (C) ya da (D) Devletlerinden gelen genel bir tehdit değil de, yakın bir tehdit söz konusu bulunduğuna göre, acaba, ya öteki Devletlere yapılacak haber verme işleminde, ya da 17. madde hükümlerinin, yalnız, uygulanışı ile Türkiye için pek yakın bir savaş tehdidi ortaya çıkaran Devletin gemilerine uygulanacağını metinde belirtmekle, bir çözüme varılamaz mı? Böylece, savaş tehdidiyle hiç bir ilgisi bulunmayan Devletlerin donanmalarının kıstırılmış kalması önlenmiş olabilecektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*] – Romanya temsilcisinin, Türkiye için hiçbir tehlike yaratmayan Devletlerin çıkarlarının korunması gerektiğine ilişkin sözlerini tümüyle paylaşmaktayım. Bu sözler, benim söylemek istediklerimi olduğu gibi dile getirmektedir. Kaldı ki, Türkiye'yi bir tehlikeye ya da bir tehlikenin gelebileceği Devletlere karşı önlemler almak olanağından yoksun kılmak niyetinde de değilim.

Bir savaşın pek yakın olduğu bir sırada, Türkiye'nin, herhangi bir başka ülkenin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine izin vermekte sakınca görebileceğini de anlamaktayım. Bu hak Türkiye'ye tanınmalıdır. Ancak, bu hak, Karadeniz'deki ya da Karadeniz dışındaki gemilerin üslerine gitmelerini engelleyecek biçimde anlaşılmamalıdır. "Bölünmez barış" deyimi hiçbir anlama gelmiyor değilse, ve Türkiye için savaş tehlikesi pek yakın sayılıyorsa, öteki Devletler için de tehlike var demektir; savaş, özellikle Karadeniz'e kıyıdaş başka ülkelere de yayılabilir. Bu ülkelerin de, savaşın genişlemesinin gerektireceği önlemleri alabilmek için, deniz kuvvetlerini gerekli yerlere göndermek olanağını bulmaları zorunludur.

Üslerine gidecek gemilerin geçişine, bu gemiler Türkiye'yi amaçlayan tehdidin geldiği ülkenin gemileriyse, izin verilmeyeceğini açıkça belirtecek bir formül bulmak olanak dışı olmasa gerektir. Türkiye'nin, savaş patlamadan, kendisine saldıracağından kuşkusu olan ülkenin hangisi olduğunu açıklamak istemekte sakıncalar göreceğini de kabul etmekteyiz. "Pek yakın savaş" dersek, bütün dünya ne demek istendiğini anlayacaktır; Türkiye'nin de, kendisine saldırabilecek ülkenin hangisi olduğunun bilinmesi için, bunu açıkça söylemesi gerekecektir.

Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti Konseyine ya da Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir organına haber vermesi, ve aldığı önlemlerin uygun bulunduğunu bildiren kararı beklemesi gerektiğini öngören bir hüküm koyacak olursak, Türkiye, hangi tehlikenin yakın olduğunu ve nereden geldiğini söylemek zorunda kalacaktır. Bunu gizleyemeyecektir; şu ya da bu ülkeden kuşkulandığını bildirmesi gerekecektir. Demek ki, bunu gizlemeğe de hiçbir neden yoktur; böyle olduğuna göre, üslerine dönmek isteyen gemiler için geçiş hakkının, tehlikenin kaynağı olan ülkeleri kapsamadığını belirten bir formülü kolayca bulabiliriz. Gemilerin üslerine dönme izni olması zorunluluğunu savunurken, yalnız Karadeniz Devletlerinin dâvasını savunuyor değilim. Devletlerin

tümü için, herhangi bir anda Karadeniz'de bulunacak olan bütün gemiler için konuşmaktayım ve Karadeniz dışındaki üslerine dönüş olanağının kendilerine tanınmasını istiyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Sözleşmenin öngördüğü makama gittiğimizde, tehdidi bütün ayrıntılarıyla açıklayacağımızı söylemeğe bile gereksinme duymamaktayım. Ancak, o ana kadar, savaşı önlemek için herşeyin yapılması ve bizi zamansız bildirilerde bulunmağa zorlamamak gerektiğini, Konferansa bütün katılanların kabul edeceğini sanırım. Böyle de olsa, bir kez daha söylüyorum ki, seçilecek makam önünde, tehdide ilişkin bütün bilgiler verilecektir. Bu durumda, belirtilen sakıncaları gidermek için, şimdi tartışmakta olduğumuz maddeyi düşünmemek gerekmektedir; çözüm, bu makamın önünde işleyecek yöntemde bulunacaktır. Bu yöntem sürecinin çabuklaştırılması gerekecektir.

Her halde, önce de söylediğim gibi, rastlantı olarak Karadeniz'de ya da Akdeniz'de bulunabilecek olan gemilerin geçişini durdurmakta ya da güçleştirmekte hiçbir çıkarımız yoktur.

B. Litvinoff'un son açıklamasında, ilk önerinin genişletildiğini farkettim. Gerçekten, B. Litvinoff, savaş tehdidinin amaçlamadığı bütün ülkelerin gemilerinin geçişinden söz etmiştir. Bu, akla daha yakın gelmektedir. Bununla birlikte, gerçeği olduğu gibi görmek gerekmektedir. Türkiye'nin koyacağı özel koşullara uyacak bu ülkelerin gemilerine hiçbir güçlük çıkarmayacağız. Şurası da açıkça bellidir ki, bir sözleşmenin maddeleri ne olursa olsun, savaş tehdidi altında ya da savaş durumunda bulunan bir ülkenin tek kaygısı, savaşı kazanmaktır. Mayınlar yerleştirilecektir; önlemler alınacaktır ve bir geminin, Türkiye'nin koşullarını kabul etmemesi durumunda, rahat bir geçiş yapabileceğini hiç sanmamaktayım. Oysa, Türkiye'ye güvenecek her gemi, özgürce geçebilecektir. Bu, bir karşılıklı güven sorunudur.

Savaş tehdidini yaratan Devlete gelince, çağdaş savaşlarda artık savaş duyurusuna yer kalmadığını anımsamak gerekir; ayrıca, sonradan saldırgana katılacak müttefiklerin bulunması olasılığını da öngörmek gerekir. Bu nedenledir ki, sorun çok karmaşıktır. Ancak, bütün katılan ülkelere sonsuz bir güven duymaktayız; umarım ki, bu duygu karşılıklıdır; çünkü, bu kadar güç bir sorunun çözümü, ancak karşılıklı güvenle bulunabilir.

BAŞKAN (*Çeviri*]. – Türkiye, kendini bir savaş tehdidi karşısında sayarsa, bu tehdinin kaynağı olan Devletin ya da Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesini önlemek amacıyle, önlemler almağa hakkı bulunduğunu bütün temsilci heyetlerinin kabul ettiği sonucuna varabilir miyim? Bu hak tanınıyorsa, iki biçimde dile getirilmesi olanağı vardır: Ya, 18. maddede öngörüldüğü gibi, Türkiye'ye bir dilediği gibi değerlendirme yetkisi tanıyarak; ya da, Türkiye'nin bu önlemler alma hakkını, bu önlemleri ancak kendisini tehdit ettiği kanısında olduğu belirli ülkeye ya da ülkelere karşı alabileceğini belirterek sınırlayacak bir formül bularak.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Kullanmış olduğunuz terimlerle, sayın Başkan, öneriniz benimkinin tam benzeri olmamaktadır. Öneriniz, benim önerimi aşarak, Romen temsilcisinin önerisine yaklaşmaktadır. Ben, yalnız, gemilerin üslerine dönmesini sağlamak istemekteydim; yoksa, yeni gemilerin Karadeniz'e girişini sağlamak niyetinde değildim. Bir İngiliz gemisi Karadeniz'de ise, üssüne gitmesine izin verilecektir. Bir Sovyet gemisi Akdeniz'de ise, Karadeniz'deki üssüne gitmesine izin verilecektir. Bu nokta üzerinde aynı görüşte isek, Teknik

Komiteyi, düşüncemizi en iyi biçimde dile getirecek bir formül bulmakla görevlendirebiliriz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İyi anlıyorsam, herhangi bir Devletin gemilerine Karadeniz'deki ya da Karadeniz dışındaki üslerine dönmek olanağını verecek bir yöntem bulmak koşuluyla, B Litvinoff, Türkiye'ye, kendini bir savaş tehdidi altında saydığı zaman, 17. maddede öngörülen önlemleri alma konusuna dilediği gibi değerlendirme yetkisi verilmesini kabul edebilecektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Kendi hesabıma, ben kabul ediyorum. Önerim de, bu idi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Üslerine dönmek hakkının, Türkiye'nin kanısınca, söz konusu olan anda, Türkiye'nin korunma önlemi almasını gerektiren tehdidin kaynağı olan ülkenin gemilerine tanınmasına gereksinme bulunmadığını da belirtmeyi, B. Litvinoff kabul etmekte midir?

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk temsilcisi bu noktada direnmekteyse, karşı çıkmayacağım. Ancak, bu bir örnekolay (emsal) yaratacaktır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu formül, benim ortaya attığım sorunu bir hayli kısıtlamaktadır. Söz konusu olan, yalnız, üslerine gidecek gemiler değil, Türkiye'nin kendisini tehdit ettiği kanısında oldukları doğaldır ki dışında kalmak üzere, bütün gemilerin geçişi idi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferans, bu tartışmanın sürdürülmesini mi istemektedir, yoksa, B. Litvinoff'un önerisini nasıl bir yöntemle uygulamak gerektiğini bulma işini Teknik Komiteye bırakmayı mı yeğlemektedir?

B. ARAS (Türkiye). – Bu değişikliğin Teknik Komiteye gönderilmesine hiçbir karşı çıkışım yoktur. Bununla birlikte, umarım ki, çerçevesi iyice çizilsin ve hemen almaklığımız gerekecek önlemlere hiçbir biçimde engel olmasın. Ancak, Hükümetime danışmak gereğini duyduğumu anlayışla karşılayacağınızı sanmaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisine iyice anlatmak isterim ki, önerimin tek amacı, somut öneriler hazırlanmasını sağlamaktır. Teknik Komitenin yapacağı inceleme, Türkiye'yi hiçbir bakımdan, bunu kabul ederse, öneriyi de kabul etmek zorunda bırakamayacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Acaba, önce ilke konusunda bir karara varmak daha uygun olmaz mı diye düşünmekteyim. Ortada, birbirine tam uymayan, bir Romen önerisi ile bir Sovyet önerisi karşı kaşıya bulunmaktadır; her iki temsilci heyetinin, bu önerilerini, gelecek genel oturumda incelenmek ve, gerekiyorsa, Teknik Komiteye gönderilmek üzere, yazılı olarak sunmalarında yarar görmekteyim.

B. PELLA (Romanya). – Bu öneriye katılmaktayız. Bununla birlikte, bizim önerimiz somut biçimde sunulmuş bulunmadığına göre, B. Litvinoff'tan, Romen önerisi ile Sovyet önerisi arasındaki ayırımın kesin olarak ne olduğunu sormak isterdim. Biz, Türkiye pek yakın bir savaş tehlikesi ile karşılaştığında, bu tehlikeyi yaratan Devlete karşı gereken önlemleri almalıdır, demiştik; ancak, Türkiye'nin güvenliği korunmak

koşuluyla, bu önlemler, öteki Devletlerin özgürlüğünü hiçbir biçimde engellememelidir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin sorusunu yanıtlamak üzere belirtmek isterim ki, kanımca Romen önerisi, Türkiye'nin belirli bir anda kendisine bir tehdit yöneltmiş olan Devletlere karşı gerekli önlemleri almasına olanak vermekle birlikte, öteki Devletlere, sözleşmenin bütün hükümlerinin uygulanmasını sürdüregötüreceğini öngörmektedir. Buna karşı, B. Litvinoff'un önerisi, Türkiye'yi tehdit etmeyen Devletlerin donanmalarının üslerine dönmelerine olanak sağlayacak hükümlerin sözleşmeye konulması koşuluyla, Türkiye'ye, 18. maddede öngörülen hakların tanınmasından yanadır. Bana kalırsa, B. Litvinoff'un, her iki temsilci heyetinin değişiklik önerilerini yazılı sunmaları telkini çok yerindedir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – İlk metnin Türkiye'ye tanıdığını sandığımız, dilediği gibi değerlendirme hakkını sınırlamak isteyen, iki sistem karşısındayız. Bu sistemlerden her birinin de –her sistemde olduğu gibi– yararları ve sakıncaları vardır; özellikle de teknik yararları ve sakıncaları. Şu anda, bu iki sistemin teknik yararlarını ve sakıncalarını ortaya çıkarmayacak kesin bir metnin önümüzde olmasının bize çok bir şey kazandıracağını sanmıyorum. Tersine, her iki sistemi, onları inceleyip, her birinin yararları ve sakıncaları konusunda bize bilgi verebilecek olan Teknik Komiteye göndermekle, yöntem bakımından daha yararlı bir iş yapmış oluruz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya ve Sovyetler Birligi temsilcilerinin ne düşündüklerini açıkça anlamış bulunmaklığım olanağı bulunmakla birlikte, deneyleı göstermiştir ki, tartışma sırasında can alacak nokta kimi zaman gözden kaçabilmektedir; bunun için de, önerilerin gerçek niteliğini öğrendikten sonra, ilke üzerinde karara vararak, tamamlayıcı görüşü alınmak üzere, sorunun, Teknik Komiteye gönderilmesinin yerinde olacağını sanıyorum.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Bu temsilci heyetlerince sunulan metinleri öğrenmeğe doğaldır ki karşı değilim. Bununla birlikte, bu metinleri daha önce incelenmek üzere Teknik Komiteye vermedikçe, Konferans üyelerinden, bunlara ilişkin bir yeğleme oylaması beklenmemesi gerektiği kanısındayım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu görüş alışverişini kısa kesmek üzere, Romanya ve Sovyet Sosyalist Birliği temsilci heyetlerinden, değişiklik önerilerini yazılı olarak Konferans genel oturumuna sunmak yerine, Teknik Komite başkanlık divanına sunmalarının istenmesi yolunda bir ara formül öneriyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Mdde 19.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkan-Yardımcısı, bana, 19. maddenin nereye konması gerektiği konusunda bir duraksamasından söz etmiştir. En akıllıca yapılacak iş, bu konuyu Yazı Komitesine incelettirmektir samrım.

Böylece *kararlaştırıldı.*

KESİM III - SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR

Madde 20.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – 20. maddenin sonunda, sivil uçakların, bir yandan, Avrupa ile Asya arasında, öte yandan da, Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişlerinden söz edilmektedir. Oysa, görüşmekte olduğumuz sözleşme, Boğazlar bölgesine ilişkindir; Avrupa ile Asya arasındaki geçiş özellikle Boğazlar bölgesini ilgilendirmemektedir. Bu, gerçekte, bizim egemenliğimize giren bir konudur ve biz, Avrupa ile Asya arasındaki geçişe her türlü kolaylıkları tanımağa hazırız. Ancak, bu sözcüklerin bu sözleşmede ve 20. maddede yeri olduğu kanısında değiliz.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bizse, tersine –metinde de yazılı olduğu gibi– bir yandan Avrupa ile Asya arasında, öte yandan da, Akdeniz ile Karadeniz arasında geçiş olanağının açıkça belirtilmesine büyük bir önem vermekteyiz.

Bizim bu kaygımızı iyice değerlendirmek için, deniz ulaşımı ile hava ulaşımı arasında, tam bir benzerlik tanımış olan, Lozan Sözleşmesine başvurmak gerekecektir. Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin, bu benzetme açısından, Lozan Andlaşmasında öngörülen rejimin değiştirilmesini haklı göstereceği görüşünde değiliz; şu kadar ki, Boğazlar'ın askerleştirilmesine izin verildiğine göre, bu nedenle üzerinden uçulması Türkiye için ciddî bir sakınca olabilecek berkitilmiş (müstahkem) bölgeler gibi, Türkiye bakımından önemli olduğunu tam bir anlayışla bizim de göz önünde tuttuğumuz, bir nokta kuraldışı sayılabilir. Bununla birlikte kanımızca, geniş bir koridor olan Boğazlar ile, asıl Boğazlar'ı birbirine karıştırmamak, özellikle, Boğazlar bölgesinin tümü ve bu bölgenin kuzeyden batıya ya da batıdan doğuya ulaşımı ile, Boğazlar'ın, Türkiye'nin dikkatini haklı olarak çekmekte bulunan ve berkiltilmiş (tahkim edilmiş) bölümünü birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Bunun sonucu olarak, hava ulaşımının deniz ulaşımı ile bir tutulması gibi, Lozan Andlaşmasının yerleşmiş kurallarına, kabule hazırlandığımız, bu denli ciddî bir aykırılığın tanınabilmesi için, Türkiye'nin de, bu sözleşme ile kendi berkitilmiş yerlerinin (istihkâmlarının) uçuşlara karşı korunmasını istediği –ve bizim de istediğimiz– bir sırada, hava ulaşımı özgürlüğüne olanak tanımak için, bize ya kuzeyden güneye, ya batıdan doğuya uygulanabilir bir geçiş bölgesi göstermesi de gerekir.

İşte, bu nedenledir ki, bu tümce parçacığının bizim gözümüzdeki değeri öylesine yüksektir ve işte bu nedenledir ki bunun metinde kalmasını istemekteyiz.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Teknik Komitede temsilcimiz, kesin bir zorunluluk olmadıkça, yeni yasak bölgeler kurulmayacağı umudunu belirtmişti. Bu dileği neden dile getirdiğini de bütün ayrıntılarıyla anlatmıştı. Hiç kuşkusuz, bu, Türk Hükümetinin yetki alanına giren bir konudur; Türk Hükümeti söz konusu kısıtlamaları uygulamak isteğinde ise, sivil havacılığa dokunacak başka kısıtlama konulmayacağının, olabildiğince açıklıkla belirtilmesini isteyeceğim. Türkiye bu maddeyi kabul edecek olursa, sivil havacılığa kolaylıkların en çoğunu gösterecek biçimde davranan, öteki Devletlerle uyum içinde olacaktır.

Fransa temsilcisinin söylediklerini bütün gücümle desteklemekteyim: gerçekten, yasak bölgeler öngörülmekteyse, bunların özenle belirtilmesi ve bize birçok yollar arasında seçim olanağı verilmesi gerekecektir. Avrupa ile Asya arasında, birçok noktalarda Boğazlar bölgesi üzerinden uçulacağına ve, geçilmesine Türk Hükümetince izin

verilen koridor kullanılmak koşuluyla, bu yönde geçmeğe hakkımız olduğunun en açık biçimde bilinmesini istediğimize göre, bu gözlem, mantık bakımından, hem Akdeniz'-le Karadeniz arasındaki geçişe, hem Avrupa'dan Asya'ya geçişe uygulanabilmelidir.

B. ARAS (Türkiye). – Tartışma konumuz, Boğazlar bölgesidir. Şimdiye kadar, Türkiye, bu bölge dışında hiçbir yükümlülük üstlenmemiştir. İlk günden beri, askerî bölgeler üzerindeki uçuşlarla, enlemesine ve boylamasına ulaşım özgürlüğünü bağdaştıracağımızı belirttik. Bu, Avrupa ile Asya arasında uçuşa olanak vermek için kolaylaylıklar sağlayacağımız anlamına gelmez; çünkü, bu Konferansta hiçbir biçimde söz konusu olmayacak, topraklarımız bulunmaktadır.

Bu nedenle, gerek durumumuza anlayış göstermekle, gerekse bizim görüşlerimize yanaşmakla bize gösterdikleri yakınlık duyguları için, Fransız ve İngiliz temsilci heyetlerine teşekkür etmekle birlikte, kendilerinden, bu Konferanstaki görüşmeleri Boğazlar bölgesinden başka bir konuya taşırmamalarını dileyeceğim. Bu maddeye, "Avrupa ile Asya" sözcüklerinin konulmasını istemeyişimizin nedeni, budur; çünkü, bir kez daha söyliyeyim, üzerinde hiçbir bağlantıya girmek istemediğimiz Türk toprakları vardır.

Boğazlar bölgesinde uçakların izleyebileceği hem enlemesine hem boylamasına yollar göstermek yükümlülüğünü kabul ettiğimizi bir kez daha belirtirim.

20. maddenin, "Bununla birlikte" sözcükleriyle başlayan paragrafının, metnini Konferansa sunacağımız ve Avrupa'dan da, Asya'dan da söz etmeyecek olan bir önerimizle değiştirilmesini istemekteyim.

Söz konusu öneri henüz tümüyle kaleme alınmış değildir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Yeni metnin birinci maddesinin görüşülmesi sırasında, bütün sözleşmeyi etkisi altına tutan ilke olan, geçiş özgürlüğü ilkesinin, havaları da kapsamasını ve bu konuda, Lozan Andlaşmasının 23. maddesindeki "ve havadan" sözcüklerinin kullanılmasını önerdiğimi anımsatmak isterim. Bu telkinin görüşülmesi, 20. maddenin incelenmesine ertelenmişti. Teknik Komitede, bu uçaklar sorununun uzun uzadıya ve özlü bir tartışma konusu olduğunu ve her iki taraf için de istekleri çok iyi biçimde yerine getirici sonuçlara ulaşılmış bulunduğunu da anımsatmam gerekir. Türk temsilci heyetinin, kendisine sunulan isteklerin anlam ve kapsamını incelemekte gösterdiği çok büyük iyi niyet belirtilmişti. Çesitli temsilci heyetlerinin uzmanlarından, ayrıntılara ilişkin son birkaç noktayı çözüme bağlamak için aralarında anlaşmaları istenmişti. Şu anda, özellikle Türk temsilci heyetinin Teknik Komitede söylediklerine de uygun düşen sözlerinden sonra, bu görüşmeyi Konferans genel oturumunda sürdürmede yarar olup olmadığını bilmiyorum. Önce, uzmanların aralarında yapmaları gerekli görülen görüşmelerin sonuçlarını beklemek daha doğru olmaz mı? Şu anda, Konferansın üzerinde karar vermesi gereken pek çok konu kaldığını sanmıyorum.

Fransız temsilci heyeti, Boğazlar rejimine ilişkin Lozan Sözleşmesi Ekinin 1. parafının *(b)* ve *(c)* fıkralarında belirtildiği gibi, uçakların karaya ya da denize inebilmeleri konusunda bir hak yaratılmasından söz etmiştir. Bu *(b)* fıkrasında, "... Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaş süresince suları ve havası barış zamanında olduğu gibi tam bir serbestlik içinde kalması gereken ...." denilmekte, *(c)* fıkrasına ise, "... Türkiye'nin sözü geçen gemileri denetleme hakkı olacak ve sözü geçen uçaklar, Türkiye'nin bu amaçla göstereceği ve hazırlayacağı bölgelerde karaya ya da denize inmekle yükümlü bulunacaklardır" denilmektedir.

Ben, bu sözleri yalnız anımsatmaktayım; bir kez daha söyliyeyim ki, kendi hesabıma, yasak bölgelerin söz konusu olmadığını doğrulamıştım ve şimdi de doğrula-

maktayım. Yasak bölgeler konusunda, Türkiye, her türlü hakka sahiptir ve bunların sınırlarını belirtmesi, bunlara saygı gösterilmesi için yeterlidir. Söz konusu olan, üzerlerinde sivil ya da askerî uçakların uçabileceği, hem Boğazlar'da hem de Boğazlar bölgesindeki başka olanaklar, başka koridorlardır. Bu nedenle, saym Başkan, bu konunun şimdiden Teknik Komiteye gönderilmesinde yarar olacağını, karşı çıkan yoksa, belirtmek istiyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Türk temsilci heyetince yapılan açıklamaların bana doyurucu geldiğini söylemek istiyordum; bana öyle geliyor ki, ilkeler üzerinde bir anlaşmaya varılmıştır ve, bunun sonucu olarak, ortada yalnız bir kaleme alış sorunu kalmıştır. "Bir yandan Avrupa ile Asya, öte yandan da Akdeniz'le Karadeniz arasında" tümce parçasının metinde kalmasını isteyişim, ulaşım özgürlüğü kavramının bu biçimde bize önerilen metinde yer almış olmasındandı; ancak, başka herhangi bir formülü de kabule hazırız. Bir metin saptamanın hiç de güç olmadığı kanısındayım. Özet olarak, iki ilkenin belirgin kılınması söz konusudur: Bu ilkelerden biri, Türkiye'nin askerî güvenlik nedeniyle Boğazlar bölgesinde uçakların uçuşları yasaklanacak bölgeler kurma yetkisine sahip olduğudur; ikinci de, bunun karşılığında, uluslararası ulaşım için Boğazlar bölgesi üstünde uçması gereken uçakların, Türk Hükümetince saptanacak yolları izleyecekleri ve Türk Hükümetinin, bu geçişin olağan koşullar altında yapılması için gerekli bütün kolaylıkları sağlamağı üstleneceğidir. Bir metin kaleme almak kolay olacaktır; ancak, çalışmalarımızın geciktirilmemesi için, bunu Teknik Komitenin yapması daha uygun olur.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Ne elde edilmesi gerektiği konusunda hepimiz görüş birliğine varmış görünmekteyiz; bu koşullar altında, Türk Hükümetince hazırlandığı bildirilen tasarıyı görmedikçe, bu görüşmeyi sürdürmekte yarar olduğunu sanmıyorum.

Bunun, Teknik Komitenin yetkisine giren bir sorun olduğunu sanmamaktayım; ortada bir ilke sorunu vardır ve, zamanı gelince, bu sorunun genel oturumda çözüme bağlanması en iyisi olur.

B. ARAS (Türkiye). – Bu görüşe tümüyle katılmaktayım; B. Paul-Boncour'a ve Lord Stanley'e teşekkür ederim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türk Türk temsilci heyetinin, 20. maddenin ikinci fıkrası için bize getirecği metni bekleyeceğiz demektir. Teknik Komiteye gönderilmesine karar verilmeden önce, bu metnin incelenmesinde genellikle bir anlaşmaya varıldığını sanmaktayım.

Uygun bulundu.

Madde 21.

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyeti, bu maddenin tasarı metninden çıkartılmasını önermektedir. Türk temsilci heyeti, sözleşmeyi titizlikle ve tümüyle uygulayacağına inanç vermekte ve komisyonun varlığının kendisi için moral bir sıkıntı olacağını ve sorumluluğunu kısıtlayacağını düşünmektedir. Bununla birlikte, şunu da hemen söyliyeyim ki, ister beş yıllık gözden geçirmeler vesilesiyle, ister –Japonya temsilcisinin öne sürdüğü görüşlerle bağlantılı olarak– başka herhangi bir vesileyle, yıl boyunca olup biten olayları ve sözleşmenin uygulanmasına ilişkin bütün bilgileri, Konferansa bütün katılanlara sunmayı, zevkli bir ödev sayacaktır. Gerçekte, bütün katılanlara karşı her türlü sorumluluğu kabul etmekteyiz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Önceki güne kadar, elimizde, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunduğu bir metin vardı; bu metinde, komisyonun görevinin daha çok 11. ve 15. maddelerin uygulanması için gerekli istatistikleri toplamak ve bilgileri vermek olduğu belirtilmekteydi. O zamandan bu yana, önümüzde yeni bir ek, yeni bir metin bulunmaktadır; çok daha tamam olan bu yeni metinde, bizim anlayışımıza göre, Türk Hükümetince yapılması gereken birçok görevlerin, adı geçen Boğazlar Komisyonuna bırakıldığını görmekteyiz. Şunun öğrenilmesi gerekmektedir: Birleşik-Krallık temsilci heyetinin son formülündeki bütün öneriler Türk Hükümetince benimsenmekte midir, ve bize verilen ekte sözü geçen çeşitli haber verme işlemlerini Türk Hükümeti üzerine almayı kabul etmekte midir?

Ben, kişisel olarak, Türk Hükümetinin bu çeşitli görevleri üzerine alabileceğini sanmaktayım. Ben, uluslararası çeşitli komisyonların çalışmalarını ve kapsamını, topraklarında çalıştıkları için bilen bir ülkenin temsilcisi olarak, bu komisyonların iyi ve kötü yanlarını her zaman değerlendirmiş bulunmaktayım. Böyle olunca, Türkiye baştemsilcisinin, bu sözleşmenin yepyeni temeller üzerinde gözden geçirilmesi vesilesiyle, Boğazlar Komisyonunun tüm ortadan kaldırılmasını önermesini çok iyi anlıyorum. Bu ortadan kaldırmanın anlamını ve sonuçlarını gereğince değerlendirebiliyorum. Yönergelerimin, Türk baştemsilcisinin önerisine tümüyle katılmak yetkisini verdiğini hemen söylemek isterim; bizim anlayışımıza göre, Boğazlar'da gemilerin gidiş-gelişinin (deniz ulaşımının) yeni düzenlenmesi, özgür bir rejimle pek âlâ bağdaşabilir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Kuşkum yoktur ki, Türk temsilci heyeti –özel bir koşnuşmada kendilerine daha önce de söylediğim gibi– bu maddeyi koymakla Türkiye'nin egemenliğini ve yetkesini (otoritesini) zedelemeği aklımızdan geçirmediğimizi anlayacaktır. Bununla birlikte, bu maddenin tasarı metninde kalmasında, şu iki nedenle direnmekteyiz: Birincisi, bu çeşit bir uluslararası komisyonun ortadan kaldırılmasının, başka komisyonlar açısından –hem yalnız Avrupa'da değil– üzücü sonuçlar yaratabileceğidir.

Şimdilik, ikinci neden yalnız yönetimle ilişkilidir. Söz konusu komisyonun hiçbir yürütme yetkisi yoktur. Komisyonun tek görevi, ilgili hükümetlere ve, olanağı çıktıkça, Türk Hükümetine yardımcı olmaktır. Bu komisyon, yıllardan beri, hiçbir sürtüşmeye meydan vermeksizin, çalışmaktadır; tersine, önemli hizmetleri olmuştur. Bu konferansda Boğazlar'dan geçiş konusunda konulan kuralların karışıklığı yüzünden, bir komisyonun, eskisinden de daha yararlı olacağı düşüncesindeyiz; dediğim gibi, yalnız yönetim ve ticaret bakımından. Bu komisyondaki çeşitli Devletlerin temsilcileri, ülkelerine, Boğazlar'da uygulanan kurallara, geçen gemilerin sayısına, bir giriş izni istemek için en uygun zamana ve, sayılamayacak kadar çok yararı olabilecek daha bir dizi istatistiklere ilişkin yararlı birçok bilgiler verebileceklerdir.

Ayrıca, Türk Hükümetinin yanıbaşında, kendi ülkelerinin isteyebilecekleri, ve böyle olmazsa Türk Hükümetince verilmesi gerekecek, bilgileri aktarabilecek durumda uluslararası temsilcilerin bulunmsmda, Türk Hükümetinin çıkarı olacağını da düşündüm. Bir kez daha söyliyeyim, Türk Hükümetinin ulusal yetkilerine ve yetkesine (otoritesine) dokunmak söz konusu değildir; açıkladığım nedenlerle de, 21. maddenin kabul edileceğini umuyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Lord Stanley'in sunduğu görüşlere, tıpkı aynı nedenlerle ve aynı çekincelerle, katılmaktayım. Onun gibi ben de, bu hükümlerde ya da niyetlerimizde, Türk Hükümetinin egemenliğini zedeleyecek hiçbir şey olmadığına inanmaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – En başta, görüp bildikleri nedeniyle, uluslararası komisyonlara ilişkin kesin düşünceleri olan Romen temsilci heyetine içtenlikle teşekkür etmek isterim.

Türk egemenliğine dokunmak istemediklerini belirtmek inceliğini gösteren Fransa ve Birleşik-Krallık temsilci heyetlerine de teşekkür ederim. Ancak, bu egemenlik, ülkemin zaten kendiliğinden tüm sahip olduğu bir egemenliktir; Türkiye, bunu büyük bir kıskançlıkla korumaktadır; kaldı ki, bu egemenlik dokunulmazdır da.

Uluslararası komisyonu ortadan kaldırma önerimiz, tam bir kesinliktedir. Bununla birlikte, bütün ayrıntıları Hükümetimize –kararını değiştirmek için değil, bilgi edinmesi için– vermek istediğimizden, bir açıklamada bulunulmasını isteyeceğim. İstatisler ve bilgi sağlama bakımından, sanırım ki biz, komisyonun yerini çok daha elverişli olarak doldurabiliriz. Türkiye, son oniki yıldır sağlananlardan çok daha iyi istatistikler sunabilir. Bu konuda, Konferansa güvence verebilir. Benim öğrenmek istediğim, "yardım ve yararlar"dan söz edildiğinde, sözleşmeye aykırı davranılması durumunda, uluslararası komisyonda temsil edilen ülkelerin sonuçlara katlanıp, tıpkı Türkiye gibi, sözleşmenin bütünlüğünü korumak için önlemler alıp almayacaklarıdır. Bu "yardım ve yararlar" deyimini, sözleşmeye aykırı davranılması durumunda, Türkiye'nin bütün sorumluluklarını paylaşacakları anlamına alabilir miyim?

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Uluslararası Komisyonun Türk Hükümetine yapabileceği yardım konusunda, aklımda iki düşünce vardır. Birincisi, herhangi bir yetkileri olmamakla birlikte, Komisyon çalışmalarına katılan ilgili ülkelerin temsilcileri bulunursa, her ülkenin kendi temsilcisi, verilen bilgilerin bir bölüm sorumluluğunu taşıyacağına göre, komisyon raporundaki rakamlardan ya da açıklamalardan doğabilecek karşı çıkışlara, bu, bir korunma oluşturabilecektir. İkinci düşünce, yalnız yönetimin kolay işlemesine ilişkindir. Bu bakımdan, her ülkenin temsilcisi, Hükümetini olup bitenlerden haberli kılacak durumda olursa, Türk Hükümetinin ya da kurulmasını önerdiği yeni komisyonun çok büyük bir genişlikte birçok işleri yapmaktan beri tutulması olanağıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Burada bir uzlaşmaya varılabileceğini sanmıyorum; bu konuyu, genel oturumda ve hemen mi çözüme bağlamak, yoksa, özel görüşmelere mi bırakmak istediğimizi kararlaştırmamız yerinde olacaktır.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya) – Bir uzlaşma bulunması olanaksızlığı ve çözüm yollarından ya birini ya da öteki seçmekten başka yapacak bir şey olmadığı konusunda, Başkanın öne sürdüğü görüşten biraz başka bir görüş öne sürmek istemekteyim. Bana öyle geliyor ki, tam tersine, bu konu bir uzlaşmaya elverişlidir. Anlaşmazlığın ne olduğuna bir bakalım. İyice belirlenmiş bir takım yetkiler için –bunlar her halde tasarının 3 sayılı Ekinde sayılan yetkilerden başkaları olamaz– bir örgüt kurulmak istenmektedir. Önemli olan, bu yetkilerdir; örgüt, ancak bu yetkilerin sonucudur. Demek oluyor ki, burada çok önemli sayılan bu görevlerin, Türk Hükümetinin organlarınca ya da, örneğin bu organlar ve başka organlarca yerine getirilip getirilemeyeceğini saptamak gerekiyor. Örneğin, bu istatistikleri hazırlayabilmek için gereken bilgilerin, diplomatik yoldan ya da İstanbul'da görevli konsolosların işbirliği ya da aracılığı ile sağlanması akla yatkın gelmektedir. Hiçbir çözüm önermemekteyim. Yalnız şunu söylemek istiyorum ki, tek bir yol olarak, tezlerden birini ya da ötekini ya kabul ya da red etmekten başka olanak bulunmadığını sanmamaktayım.

B. SATO (Japonya).– Yugoslav temsilcinin biraz önce ileri sürdüğü görüşü işitmekle mutluyum. Biz de, bu güçlüğü ortadan kaldırmak için bir orta yol bulmağa hazırdık. Bununla birlikte, Birleşik-Krallık ve Fransa temsilci heyetlerinin –sözleşmede belirtilen bütün rakamların saptanıp sağlanmasının güçlüğü karşısında– eski Boğazlar Komisyonunu olduğu gibi tutma kaygılarını çok iyi anlamaktayız. Bu örgüt, görevini gerektiği gibi yerine getirmekteydi. Bununla birlikte, Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasından bu yana uluslararası siyasal durumda meydana gelen önemli değişikleri de göz önünde tutmak gerekir. Bu nedenledir ki, şimdi görüşmekte olduğumuz yeni sözleşmede, Lozan'da kabul edilen hükümlerle karşılaştırıldığında, pek belirgin değişiklikler vardır. Bu görüşten kalkarak, Türkiye temsilcisinin istemi bize çok akla uygun görünmektedir ve temsilci heyetimiz bu görüşe yatkın sayılabilir. Ancak, Yugoslav temsilcisinin de belirttiği üzere, *corps diplomatique*'e başvurarak, iki sistemi bağdaştırmak da olanaksız görünmemektedir. Yugoslav temsilcisi ilgili çeşitli ülkelerin konosloslarından söz etti. Gerçekten de, konsoloslar düşünülebileceği gibi, diplomatik misyonların yardımı da öngörülebilir. Türk Hükümetinin düzenleyeceği istatistikler bu yabancı misyonlara verilebilir, onlar da, bir noktaya kadar, yardımda bulunabilirler. Böylece, şimdi karşılaştığımız güçlük çözüme bağlanmış olacaktır. Sonuç olarak, sanırım ki, görüşmeleri bu temel üzerinde sürdürecek olursak, Türk tezi ile İngiliz ve Fransız tezleri arasında bir uzlaşmaya varılabilir.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti, Türkiye'nin, 21. maddede öngörülen görevleri kendi üzerine almasında hiçbir sakınca görmemektedir. Bulgar temsilci heyetinin Türkiye'ye tam güveni vardır ve Türk Hükümetinin, hazırlamağa çalıştığımız sözleşmeyi imzalayacak bütün Devletlere karşı olan görevlerinin tam bilinci içinde, yükümlülüklerini yerine getirebileceği kanısındadır. Bununla birlikte, Konferans, İngiliz temsilci heyetinin önerilerini de göz önünde tutan bir orta çözüm yolu bulacak olursa ve Türkiye de bunu kabul ederse, Bulgar temsilci heyeti buna da katılmaktan mutluluk duyacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanırım ki, durum açıktır. Hepimiz, herkesin isteğini yerine getirebileek bir çözüm istemekteyiz; şu var ki, kendimizi aldatarak, görüşlerin böylesine birbirinden ayrıldığı bir sırada, böyle bir çözüm bulabileceğimizi sanmıyalım. Kaldı ki, görüş ayrılığı, yalnız, Boğazlar Komisyonunun görevini sürdüreceğini bildiren, maddenin birinci tümcesi üzerindedir. Ortaya çıkan çok kesin tutumlar biraz olsun değiştirilebilecek olursa, bir sonuca varabileceğimizi sanmaktayım. Örneğin, işbirliğinin ve danışmanın kesinlikle Boğazlar Komisyonunun varlığını sürdürmesi yoluyla yapılmasının zorunlu olmadığı kabul edilebilse, belki uzlaşmaya varılabilir; belki de bu işbirliği ve danışma diplomasi ve konsolosluk yoluyla yapılabilir. Her halde, daha baştan, şimdiki Komisyonun varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği ve kimi temsilci heyetlerinin isteklerini karşılamak üzere, başka bir işbirliği ve danışma yolunun aranmasına gerek olup olmadığı karara bağlanmalıdır.

B. BİBİCA-ROSETTİ (Yunanistan). – Yunan temsilci heyeti, Türk temsilci heyetinin önerisini büyük bir anlayışla karşılamaktadır ve bu konuyu kendisi inceleyebilmekten mutluluk duyacağını bildirir. Yunan temsilci heyeti, Bulgaristan temsilcisinin az önce söylediği gibi, Konferansın, bütün temsilci heyetlerince kabul edilebilecek bir orta çözüm yolu bulacağını ummaktadır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu noktaya ilişkin yönergelerimin (tâlimatımın) son derece kesin olduğunu bildirmek zorundayım; şimdiki görüş-

melerin sonuçlarım Hükümetime bildirmeden ve yeni yönergeler almadan, bundan ayrılmak olanağım bulunmamaktadır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu koşullar altında, şimdilik görüşmeyi sürdürebileceğimizi sanmıyorum. Bana öyle görünüyor ki –bu duygumu size bildirmek isterim– şimdiki Komisyonun varlığını sürdürmesi sorununu çözüme bağlayabilirsek, geriye kalan güçlüklerin kolaylıkla üstesinden gelebiliriz.

21. maddenin görüşülmesinin sürdürülmesi *ertelendi.*

38. Basına bildiri.

Konferans, bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle, uygun buldu.

ONBİRİNCİ OTURUM

Perşembe, 9 *Temmuz* 1936, *saat* 16

Başkan: B. S. M. BRUCE

39. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı – Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası).*

Madde 22.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Başkanınızın birkaç dakikalık bir işi olduğundan, yerini almamı istedi.

22. maddenin görüşülmesine geçiyoruz. Bu maddenin, Birleşik-Krallık heyetince, 6 Temmuz 1936 da değiştirilmiş metni önünüzdedir.

B. PELLA (Romanya). – Türk temsilci heyetine bir soru sormak istiyorum. Bu maddede, ilk İngiliz metnindeki biçimiyle olsun, ya da aynı temsilci heyetinin sunduğu değiştirilmiş metinde olsun, şu sözler yer almaktadır: "Türkiye'nin özgürce kabul etmiş bulunduğu işbu Sözleşmenin hükümleri...". Türkiye baştemsilcisinin, bu sözlerin metinde kalması gerektiği kanısında olup olmadığını bilmek isterdim. Türkiye, bu Konferansta, bütün öteki ülkeler gibi temsil edilmektedir ve Konferans da Türkiye'nin girişimiyle toplanmıştır. Metinde böyle bir deyimin yer almasının kapsamına ilişkin birtakım kaygılar duymaktayım. Çeşitli uluslararası sözleşmeler ve andlaşmalar arasında, özgürce kabul edilip edilmedikleri temeline dayanan bir ayırım gözeticiliği hiçbir biçimde kabul edemeyiz.

B. ARAS (Türkiye). – "Türkiye'nin özgürce kabul ettiği" sözcüklerinin metinde kalması için direnmeyeceğim; ancak, bu öneri kabul edilirse, 22. maddenin şimdiki yazılış biçimi eksik kalacaktır ve değiştirilmesi gerekecektir. Bu Romen önerisi kabul edilirse, belki de, yeni tasarıyı kaleme alanlarla, yeni bir metin üzerinde anlaşabileceğimizi sanırım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin ileri sürdüğü gözlemlerin değerini iyice anlamaktayım. Bir belgeye bir ara tümce konur da, aynı ara tümce, yer alabileceği başka bir belgeye konulmazsa, bu ikinci belgede olmayışının özel

bir anlamı olduğu izlenimi yaratılmış olur. Bu bakımdan, genel düzen ve ilke nedenleriyle, belit gibi *(axiomatique)* sayılabilecek, "Türkiye'nin özgürce kabul etmiş bulunduğu" sözcüklerinin metinden çıkartılması daha iyi olacaktır; ancak, hangi koşullar altında bulunulduğu ve Türkiye'yi yasal egemenliğini özgürce kullanmakta şu ya da bu biçimde kısıtlamak mı istediğimiz konusunda ortaya atılan kuşkular düşünülecek olursa, böyle bir kuşku olanağını ortadan kaldırmak amacıyla, metne bu eklentinin yapılması, olağan zamanlara oranla daha da yerinde sayılabilir; bu koşullar altında da, bu maddenin yazılmasında bu kadar uzun tartışmalara giriştikten sonra, konuyu salt biçimsel nedenlerle bir daha açmaktan sıkılacağımı da açıkça belirtmek zorundayım. Türk temsilci heyeti, her bakımdan zararsız, uluslararası hukukun ve uluslararası durumun bütün gerçeklerine de uyan şimdiki metni isteğine uygun bulmaktaysa, buna dokunulmamasını üstün tutmaktayız

BAŞKAN-YARDIMCISI. – Romen temsilci heyeti önerisinde direnmekte midir?

B. PELLA (Romanya). – Evet; çünkü, bu sorunun, bir kaleme alış biçimi sorunu çerçevesini aştığı görüşündeyiz.

B. ARAS (Türkiye) – Bu maddenin yazılışına karşı çıkmadığım gibi, Romen önerisine de karşı çıkmak için bir neden görmemekteyim.

BAŞKAN-YARDIMCISI. – Durum, şu ana kadar şöyleydi: Romen temsilci heyeti, "Türkiye'nin özgürce kabul etmiş bulunduğu" sözcüklerinin metinden çıkartılmasını istemektedir ve Türkiye de bu isteğe karşı çıkmamaktadır. Bununla birlikte, Türk temsilci heyeti, metnin geri kalan bölümünde biçimsel bir değişiklik isteyeceğini belirtmiştir. Oysa, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu hükmün dengesinin, ancak, Romen temsilci heyetinin metinden çıkartılmasını istediği, bu ara tümcenin konmasıyla sağlandığını söylemiştir. Böyle olunca, "en iyi iyinin düşmanıdır" deyimine uyarak, elimizdeki metinle yetinsek daha iyi olmaz mı, diye düşünmekteyim. Belki de, Romen temsilci heyetinin isteğini karşılamak üzere, tutanaklarda yer alacak bir çekince öne sürmesini kendisinden isteyebiliriz.

B. PELLA (Romanya). – Romen temsilci heyetinin karşı çıkışları, üstünde pazarlık edemeyeceğimiz, bir ilke sorununa dayanmaktadır. Türk temsilci heyeti, bu tümce parçasının metinden çıkartılmasını kabul etmekteyse, öze ve ilkelere dayanan bir karşı çıkış varken, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin yeni bir kaleme alış biçiminin güçlük olacağına dayanan, biçimsel küçük karşı çıkışının kolaylıkla ortadan kaldırabileceğini sanmaktayım. Böylece, ayırım gözeticilik istemeyen Romen temsilci heyetinin yasal ve temel kaygıları göz önünde tutulmuş olacaktır.

B. ARAS (Türkiye). – Ortada bir gerçek, bir de ilke vardır. Benim kaçınmağa çalıştığım, Türkiye'yi ilgilendiren bir sözleşmede, dost bir ülkeye bir sıkıntı yaratmaktı. Bununla birlikte, benim bakımımdan, bu kaleme alış biçimi bir gerçeği yansıtmaktadır; ancak, Türkiye'ye özgü olan bu gerçekten, başkalarının sıkıntı çekmemeleri için pek âlâ söz edilmeyebilir.

B. PAUL - BONCOUR (Fransa). – Yazılması büyük güçlüklere yol açmış bulunan bir maddeyi yeniden ele almamakta Birleşik-Krallık temsilci heyetinin gösterdiği sakıntılı davranışa karşın, Türk temsilci heyetinin kanıtladığı büyük anlayışı göz önünde tutmamakla, ve aynı zamanda bu sözleşme bakımından değil, genel anlamda, sözleşmeler ve andlaşmalar kavramı bakımından, bir ölçüde temel bir sorunla karşılaşıldığını

haklı olarak ileri süren Romen temsilci heyetinin isteğini yerine getirmemekle de, yazık etmiş oluruz. Doyurucu bir kaleme alış biçimi bulmak o kadar zor olmasa gerek. Bir yandan, Romen temsilci heyeti, herkesin özgürce kabul ettiği bir sözleşme söz konusu olduğuna göre, pek de çok anlamı olmayan üç-dört sözcüğün metinde kalmasına oldukça kesin bir karşı çıkışta bulunmaktadır. Öte yanda, başlıca ilgili [Devlet olan] Türkiye, büyük bir incelik göstererek, bu sözcüklerin kalmasında bir yarar görmediğini söylemektedir. Son olarak da, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bunu kabul ettiğini, ancak yeni bir kaleme alış biçimi bulunması gerektiğini söylemektedir. Ben, bu görüşü paylaşmaktayım; çünkü, böyle bir kaleme alış biçimi bulmanın zorluğuna inanmamaktayım.

(B. Bruce, başkanlık koltuğunda, yerini aldı)

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Romen temsilci heyetinin son açıklamaları ve B. Paul-Boncour'un az önceki sözleri üzerine, 22. maddenin bizim metnimizdeki son biçiminin olduğu gibi kalmasında direnmeyeceğiz; bana öyle geliyor ki, bu konu, daha çok, Yazı Komitesinin yetkisine girmektedir. Bu sözcüklerin öz bakımından tüm gereksiz olduğunu biz de kabul emekteyiz; bu konuda öne süreceğimiz tek çekince, madde, yeniden kaleme alınmak üzere Yazı Komitesine gönderilirse, maddenin özü olan ilkeye, başka bir deyişle, bu sözleşme hükümleri ile Türkiye'nin tam egemenliğinin saklı tutulması gereğinin bağdaştırılması zorunluğuna, dokunulmaması biçiminde olacaktır. Bu konuda başta karşılaşılan güçlük, Türk egemenliğinin, andlaşma hükümlerine üstün olduğu biçiminde yorumlanabilecek kesin bir hükmün bulunması idi. Biz de, iki kavramın, çatışmaksızın bir araya gelebileceğinin belirtilmesinde yarar olacağını düşünmüştük.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye) – Romen temsilci heyetince öne sürülen düşünceyi çok iyi anlamaktayım. Ne istediğimizi, Teknik Komiteye uzun uzun anlatmıştık: bir yönetimsel kolluk (polis) yetkisiyle, bir yargısal yetki söz konusu idi; bu yetkiler, sözleşme hükümlerini etkilemediği gibi, sözleşmenin de dışında kalmaktadır. Ancak, günün birinde bize gelip de, gemilerin Boğazlar'da sanki açık denizdeymiş gibi gidip-gelebilecekleri sakın söylenmesin. Teknik Komitede açıkladığım başlıca sorun buydu. Bu nedenledir ki, Yazı Komitesinin bu düşünceyi dile getirmek için gerekli formülü bulabileceğine inanmaktayım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Türk tasarısının eski 12. maddesi olan bu 22. madde, en baştan beri, ilke bakımından oldukça önemli gözlemlere yol açmıştı; bunlardan birincisi, o günkü kaleme almış biçimi ile, bu maddenin birtakım yanlış yorumlara götürmesinden haklı olarak kuşkulanan, Birleşik-Krallık temsilci heyetinden gelmişti. B. Menemencioğlu, bu maddeye karşı duyulan kaygılara ilişkin olarak, Teknik Komitede çok ayrıntılı bir açıklama yapıldığını anımsatmıştır; ancak, doğruyu söylemem gerekir ki, Türk temsilci heyetince, "Türk makamı" ya da benzeri bir deyimle değiştirilmiş olan bu sözlerin şimdi burada, gine 22. maddede, karşımıza "Türkiye'nin egemenliği" biçiminde çıkmasına biraz şaşırdım. İşin Teknik Komiteyi ilgilendiren yönü, Türkiye'nin düşüncesinin, yalnız, son derece doğal ve yasal olarak, kimsenin de karşı çıkamayacağı biçimde, bütün Türk karasularında, hiçbir gözlem altında olmaksızın, kendi egemenlik haklarını özgürce kullanmaktan başka bir şey olmadığını, Türk temsilci heyetinin başkanının yetkili ağzından duymaktı. Bu hakkın varlığına karşı çıkabileceklerin en sonuncusu biz olabiliriz. Şu var ki, burada yazılı olduğu biçimdeki Türkiye'nin egemenliği kavramı yerine, işte bu düşünce yer almış olsun isterdim.

Üstelik, bütün hükümleri siyasal nitelikte bulunmadığına göre, bu sözleşme hükümlerinden birinin yanlış yorumlanması durumunda, sözleşmenin, uluslararası bir makam önünde hakemlik konusu olmasını Türk Hükümetinin kabul edip etmediğini de sormuştum. Örneğin, sağlık, ticaret, v.b. konular niteliğini taşıyan hükümler vardır. Teknik Komitenin sorunu ele alış açısından, çözüme varıldığı görüşünde idim. Az önce üzerinde konuşulmuş tümce parçacığının metinden çıkartılması vesilesiyle, Teknik Komitede bu maddenin tümüyle yeni baştan yazılmak üzere ele alınmasından, tam bir mutluluk duyacağımı sizlerden saklamayacağım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – En iyi çözüm yolu, belirtilen bütün gözlemleri göz önünde tutacak olan Yazı Komitesine bu maddenin geri gönderilmesi olacaktır; böylece, Romanya temsilcisinin isteği de karşılanacaktır.

Uygun görüldü.

Madde 23 (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince önerilen yeni metin).

"İşbu sözleşme hükümleri, Milletler Cemiyeti'nin Üyesi Bağıtlı Yüksek Taraflar için, Milletler Cemiyeti Misak'ından doğan haklara ve yükümlülüklere dokunamayacağından ve Milletler Cemiyeti'nin, ulusların güvenliğini etkin biçimde koruma görevini hiçbir biçimde kısıtlamayacağından, sözü geçen hükümlerin ve özellikle 5. madde ile, 9. maddeden 16. maddeye kadar olan maddeler hükümlerinin etkisinin, Misak'da, saldırgan bir Devlete karşı alınması öngörülen önlemlerin uygulamaya konulmasını hiçbir biçimde sınırlamak ve Misak'a ek anlaşmalar gereğince, bu sözleşmeyi imzalamış Devletlerin üstlendikleri ya da ileride üstlenebilecekleri yardım yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için, Boğazlar'dan savaş gemilerinin ve bu yardımın kendisine yapıldığı Devletin gemilerinin geçişini engellemek olamayacağı kabul edilmiştir."

BAŞKAN [*Çeviri*] – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetinin önerdiği, yeni bir kaleme alış biçimi sunulmuş bulunmaktadır; bu temsilci heyetinden, değişikik önerisini açıklamasını dileyeceğim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*] – Bu madde üzerinde söyleyecek çok bir şeyim yoktur; çünkü, bu metni sunmağa bizi götüren nedenleri yalnız ben değil, Fransa ve Romanya temsilcileri de tartışmış bulunmaktayız.

Biz, Milletler Cemiyeti Üyeleri için, Misak'dan doğan, ulusların güvenliğini güvence altına almayı ve savaşın yasa-dışılığı ilkesini korumayı amaçlayan bütün hakları ve yükümlülükleri korumak istemekteyiz. Biz, bir saldırı savaşı ile bir saldırıya karşı savunma savaşı arasında, herhangi bir savaşana, savaşın nedenine bakılmaksızın gösterilecek kolaylıklarla, Milletler Cemiyeti Üyelerince, Misak'a uygun olarak, bir saldırının kurbanına yardımda bulunmak üzere alınan önlemler arasında, bir ayırım yapılmasını istemekteyiz.

Milletler Cemiyeti Misak'ma dayanan ya da bu örgüt çerçevesinde yapılmış, çeşitli bölgesel ya da ikili misaklar vardır; biz, bu misaklara taraf olanların haklarını da korumak istemekteyiz.

Son zamanlarda, yalnız Cenevre'de değil, birçok ülkenin parlamentolarında da, yakın bir gelecekte, Misak'm içine alınabilecek, bölgesel misaklarla, Milletler Cemiyeti

Misak'ını ve bu Misak'm içerdiği güvenlik güvencelerini tamamlamak zorunluluğu söz konusu edilmiştir.

Değişiklik önerimizde, Milletler Cemiyeti Üyelerinin, Misak çerçevesinde üstlendikleri yardım yükümlülüklerinden, bu düşünce ile söz etmekteyiz.

Misak'ın hem metni hem de genel anlayış biçimi ile olduğu kadar, bütün ulusların güvenliği için zorunlu güvenceye ilişkin kavramlarıyla da, tam bir uyum içinde olan bu maddeye, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir Üyesinin karşı çıkacağını sanmıyorum. Hiçbir ülkeye özel olarak, hiçbir ayrıcalık tanımıyoruz; yalnız, dünya barışını ve Milletler Cemiyeti'ninin bütün Üyeleri ile bütün ulusların güvenliğini koruma konusunda bugün sahip olduğu ya da gelecekte sahip olabileceği gücü korumakta kendisine yardımcı olmak amacıyla, Milletler Cemiyeti'ne ayrıcalık tanımaktayız.

Daha çoğunu istemiyoruz; azını da vermeğe razı değiliz.

Formülümüzü kaleme alırken, Fransa ve Romanya temsilcilerinin sundukları bütün görüşleri ve başka temsilci heyetlerinin öne sürdükleri karşı çıkışları göz önünde tuttuk.

Bu öneriye ilişkin olarak, meslekdaşlarımın görüşlerini duymak beni mutlu kılacaktı; bu önerideki ilkelere saygı göstermeleri koşuluyla, ileri sürebilecekleri bütün değişiklik telkinlerini tartışmaya hazırım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bize sunulan değişiklik önerisine verdiğim önemin, Konferansca, öne süreceğim görüşün, kısalığı ile ölçülmemesini dilerim. Tersine, Fransız temsilci heyeti bakımından, görüşülen konunun temel bir konu sayıldığını sizlerden gizleyecek değilim. Fransız temsilci heyeti, önceki görüşmelerin çoğunda, aslında pek kendi özel bir görüşü olmaksızın, yapılabildiği ölçüde, ayrı görüşleri bağdaştırarak, en kısa süre içinde, uluslararası karşılıklı anlayışa güzel bir örnek olabilecek, bir sözleşmeye varılması çabası içinde olmuştur. Bu kez ise, tersine, bu değişiklik, 23. maddeye getirilmesi zorunlu olan bu eklenti, Fransız temsilci heyetine, sözleşmeye tam bir katılma isteğinin vazgeçilmez koşulu olarak görünmektedir. Gerçekten de, 23. maddenin şimdiki durumuyla metne girmesine hiçbir güçlük çıkmadığına göre, bu Konferansa katılan Milletler Cemiyeti'ne üye Devletlerin hepsinin, tam egemenliğine yeniden sahip çıkarak, artık Boğazlar'ın bekçisi olan Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'ne karşı taşıdığı ve büyük bir dürüstlükle de yerine getirdiği yükümlülüklerine bağlı olduğu sürece, herşeyin bir değeri olabileceği konusunda kesin bir değinmede bulunmadıkça, bu kadar zahmet ve güçlükle kurmağa çalıştığımız barış yapıtının yaratılmasına ters düşüleceğini ve bütün yaptıklarımızın işlemez ve kusurlu duruma geleceğini anlamış olduklarından hiçbir kuşkum yoktur.

Bu arada, şimdi aramızda bulunan, Milletler Cemiyeti Misakı'nın imzacısı olan ve umarım ki bu sözleşmenin de imzacısı olacak –ancak ne yazık ki Milletler Cemiyeti Üyesi bulunmayan– bir Devletin, içinde bulunduğumuz durumu ve görüşlerimizi korumakta duyduğumuz kaygıyı anlamakta gösterdiği incelikten ve ölçülü davranıştan ne denli duygulandığımı belirtmek isterim.

Madde metni olduğu gibi kalırsa, 23. maddeye oybirliğiyle yerleştirmeye çalıştığımız kavramlar bütününde önemli bir boşluğun kalacağını görmeyen var mıdır? Milletler Cemiyeti'nin kendi Misakında öngördüğü bir boşluğu öngörmek, bu örgütü küçümsemek anlamına gelmez; kaldı ki, Tanrı da bilir, böyle bir düşünce ne aklımdan geçer, ne de davranışım böyle bir yoruma elverişlidir; Cemiyet de – bütün anlaşmazlıklar Cemiyet'e, herşeyin başlangıç noktası olarak götürüldüğüne göre– saldırganı sap-

tamayı başaramazsa, 15. maddenin 7. paragrafında bu başarısızlığı giderecek çare yeı almaktadır. İşte, Milletler Cemiyeti'nin kendisince öngöı ülen biçimde, onun anlayışına uygun olarak, ilkelerin uygulanmasında daha da ileriye gitmek içindir ki, kimi uluslar, her zaman gerçekleşme olanağı bulunduğunu bildiğimiz bu varsayımı öngöreı ek, Milletler Cemiyeti ilkelerini korumak ve Cemiyet saldırganı saptayamamış olsa bile, saldırgana karşı eyleme geçmek amacıyla, kendi aralarında bölgesel anlaşmalar yapmışlardır.

Bu koşullar içinde, bütün temsilci heyetlerinin şunu anlamalarını dilerim ki, Lozan rejiminin yerine yeni bir rejim oturtmak konusundaki isteğimiz ne kadar güçlü olursa olsun, bu yeni rejim, yıllardan beri –ve işi hâlâ bitiremediğimize ve başladığımız barışı yaratma çabamız, umut ederim ki hâlâ süregitttiğine göre– her an yaşayan kaygımızı zedeleyecek olursa, bunu yapmamağa kararlıyız.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyeti, yalnız kişisel bir esinlenme sonucu değil, bu Konferansta ve başka yerlerde, aramızdaki görüş alışverişlerinin ve görüşmelerin bir yorumcusu olarak, barış yapıtını tamamlamak isteyen ulusların kaygılarını, kesinlikle yanıtlayan bir metin sunduğu zaman, bütün temsilci heyetlerinin bu metni dikkatle ve en büyük iyi niyetle incelemelerini, dirençle dilemekteyim. Konuşmamda, bunu söylemekle yetiniyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Kimi dostlarımızın, B. Paul-Boncour'un büyük bir konuşma ustalığıyla anlattığı kaygılarını, başından beri, çok iyi anlamış bulunmaktayım.

Konu daha somut bir biçimde getirilmiş olsaydı, örneğin, bir saldırıya uğramış olan Romanya'ya öngörülen bir yardımdan söz edilseydi, daha kolay inceleyebilirdim. Ancak, iş öylesine genel bir nitelikte sunuldu ki, incelenmesi benim için kolay olmayacaktır. Değişiklik önerisini alalı birkaç dakika oluyor. Bu yüzden, birtakım aydınlatmalara gereksinme duymaktayım.

Saldırıya uğramış bir Karadeniz ülkesinin durumu mu öngörülmektedir? Ben, öyle anlıyorum. Metinde, besbelli ki, bir unutma olmuş; çünkü, hiçbir bahane ile, bizim savaşlar kışkırtmamız söz konusu olamaz.

Ortada, biri olumsuz –yardım kuvvetlerinin geçişi sırasında Türkiye'ye ilişkin güvenliğe saygı–, biri olumlu – Türkiye'nin savaşa sürüklenmesi– iki nokta vardır. Türkiye'nin, kendisinden istenilen yükümlülüğü yerine getirdiği sırada, kendisi de bir saldırıya uğrarsa, bütün katılan Devletler ya da içlerinden kimileri –ve bu durumda, hangileri– Türkiye'ye yardım sözverisinde bulunmaktadırlar? İşte, değişiklik önerisinin incelenmesinde, yanıtları Türkiye'nin ve Konferansın çok işine yarayacak olan sorular, bunlardır.

Sir Alexander CADOGAN (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, bu yeni metni henüz aldığımızı ve gereken dikkatle incelemeğe bu yüzden vakit bulamadığımızı bildirmek isterim. Bu metnin esinlendiği nedenleri iyice anlamakla birlikte, buna ilişkin bütün konuları tam bir açıklıkla henüz görememekteyiz. Fransız temsilcisi, haklı olarak, Misak'ın, bir bunalım sırasında işlemesi beklendiği ölçüde iyi işlemeyebileceği durumlar olabileceğini ve böyle bir olasılığı karşılamak için, Devletlerin aralarında evrensel olmayan, bölgesel yardım misakları yaptıklarına dikkatimizi çekmiştir.

Oysa, bu misaklar, nitelikleri gereği, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu ya da Konseyi, saldırganı saptamak olanağını bulamadığı durumlarda işleyeceklerdir. Bu, Genel Kurulun kendi içinde bölünmesi varsayımına dayanmaktadır; Genel Kurul, iki eşit par-

çaya bölünmüş olabilir. Bu yeni metnin anlamım iyi kavramışsam, metin, Konseye götürülen ve, Konsey üyleri aynı görüşte olmadıkları, bu değişik görüşler de az çok eşit bir biçimde bölündüğü için, üzerinde Konseyce bir karar verilemeyen bir anlaşmazlık varsayımı öngörmektedir. Türk Hükümeti bir görüşten yana olabilir; ancak, Türkiye'nin taraf olmadığı bir bölgesel misak yüzünden, Türk Hükümeti, karşı görüşten olan bir Devletin kuvvetlerine kolaylıklar tanımak zorunda bırakılabilir. Bu güçlüğün, bu metinden mi çıktığını bilmemekteyim; şu var ki, bu güçlük, temsilci heyetimizi düşündüren ve bize çok çetin görünen sorunlardan biridir. Daha başka noktalar da olmakla birlikte, şimdilik bununla yetinmekteyim; maddeye ilişkin olarak yaptığımız yorumun doğru olup olmadığını öğrenmekten mutluluk duyacağımızı bildirmek isterim.

B. SATO (Japonya). – Sovyet temsilci heyetinin değişiklik önerisini henüz aldığımız için, derinlemesine incelemek olanağını sağlayacak yeterince zamanı kuşkusuz bulamadık. Ancak, daha şimdiden, bu öneriden çıkarılabilecek birtakım temel noktalar var ki, bunlar üzerinde temsilci heyetimizin görüşünü belirtmesi gerektiği kanısındayım.

23. maddede, Milletler Cemiyeti Misak'ı yanında, bu Misak'ın çerçevesi içinde ya da Misak'ın anlayışına uygun olarak yapılabilecek bölgesel ya da özel, ya da Misak'a ek anlaşmalardan söz edilmesinde birtakım güçlükler bulmaktayız.

Gerçekten, Misak'ın kendisine ilişkin olarak, bu Misak'tan doğan hakların ve yükümlülüklerin yabancısı olduğumuzu belirtmemiz gerekmektedir; ancak, durum böyle olmakla birlikte, Cemiyet'in üyelerinin, kendi bakımlarından, sözleşmede, Misak'dan doğan haklarını ve yükümlülüklerini saklı tutmalarını kolayca kabul edebiliriz; çünkü, bu haklar ve yükümlülükler belirlidir ve bilinmektedir.

Yapılmış ya da yapılacak özel anlaşmalar içinse, durum bambaşkadır. "Misak çerçevesinde yapılmış", ya da "Misak'ın anlayışına uygun olarak yapılmış" gibi formüllerin anlamları son derece bulanıktır. Belirli bir durumda, özel anlaşmalardan biri, Misak'ın gerçekten bir uygulamasından başka bir şey olmayabilir; başka anlaşmalar ise, Misak'tan gerçekten doğmuş olan yükümlülüklere önemli yeni yükümlülükler ekleyebilir; somut bir olayda, üstlenilmiş yükümlüklüklerin gerçek niteliğini saptamak güç olabilir. Misak çerçevesinde yapılmış anlaşmalar başlığı altında, neredeyse her türlü anlaşmaları toplama olanağı vardır. Sözleşmede, böylesine geniş ve belirsiz bir yükümlülükler kategorisini saklı tutmak, bizim bakımımızdan, olanaksız görünmektedir. Kaldı ki, bunlar, Türkiye'nin imzacıları arasında bulunduğu ya da bulunmadığı anlaşmaları, yapılmış ya da ileride yapılacak anlaşmaları da kapsayacaktır. Böyle bir durumda, sözleşmenin öteki maddelerinde yer alan ilkelerden geriye ne kaldığını bilmek olanağı bile neredeyse ortadan kalkabilecektir.

Temsilci heyetim için önemli olan, bu sözleşmeyi imzalayacak Milletler Cemiyeti üyelerine tanınan ve sözleşmenin uygulanmasında kuraldışı nitelik taşıyacak olan hakların ve yükümlülüklerin hangileri olduğunu kesin olarak öğrenmektir. Milletler Cemiyeti üyesi olan öteki imzacıların bu haklarının ve yükümlülüklerinin uygulanmasına benim ülkemin karışmayacağı belli olmakla birlikte, yine de, sözü edilen bu hakların ve yükümlülüklerin kapsamını ve içeriğini önceden bilmesi gerekmektedir.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Sovyet temsilci heyetinin sunduğu değişiklik önerisi, dün size, 16. maddeye ilişkin olarak, hukuk ve uygulama açısından görüşlerimi açıkladığım sıradaki kaygılarımı neredeyse tümüyle yanıtlamaktadır. Sözlerimi bitirirken, bir çare olarak, 23. maddeyi, Milletler Cemiyeti'nin genel anlayışı ve çerçevesi içinde yapılabilecek özel anlaşmalara bir göndermede (atıfta) bulunarak

tamamlamanın akla gelebileceğini söylemiştim. Sovyet değişiklik önerisinin anlamı da, budur. Şu anda, bu önerinin hükümlerini incelemek niyetinde değilim; çünkü, B. Litvinoff, metni henüz kesin saymamaktadır. Asıl, düşünce üzerinde durulması gerekmektedir; sanırım ki, kuramsal bir niteliğe bürünme olasılığı büyükçe olan tartışmalarla vakit yitirmek istemiyorsak, uygulama değeri olan birtakım varsayımların ele alınması uygun olur; değerli dostum Türkiye baştemsilcisi de, çok haklı olarak, pratik değeri olacak bir varsayımın, Karadeniz'e kıyıdaş bir ülkenin, bu denizde kıyısı olmayan bir ülke ile savaş durumunda olacağı bir savaşı ele almak olduğunu söylemişti. Böyle bir varsayımda, Milletler Cemiyeti üyelerini gerçekten güç duruma sokacak olan, Cenevre'de uzun süredir doldurmağa çalışageldiğimiz, 15. maddenin 7. paragrafındaki boşlukla karşılaşmamızdır. Genel ve evrensel bir çare bulunmadığına göre, tek çarenin, bölgesel anlaşmalar politikası olduğu, uygulama değeri olan bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Günümüzün mutsuzluğu da, Misak'ın inanırlılığı, haklı ya da haksız biçimde, giderek azaldıkça, bu politikanın özel bir önem kazanışı olmuştur. Demek oluyor ki, bu nokta, Avrupa politikası bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Şimdi burada, Milletler Cemiyeti Misakı'nı hem tamamlama hem de destekleme politikası olarak salık verilen bu politikanın uygun bulunup bulunmadığını göstermek bakımından özel bir anlam taşıyan bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız.

Sir Alexander Cadogan'ın sözleri beni çok etkilemiştir. Gerçekten, sorun, Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendirmektedir; Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'nin bir organı içinde, karşılaşılan savaşın niteliği ve saldırganın tanımlanması konusunda, öteki temsilci heyetleriyle görüş birliğinde olmaması da düşünülebilir. Ancak, anımsatmak isterim ki, Karadeniz Devletlerinden birini ilgilendiren bir savaşın söz konusu olduğu özel bir durumda, ve Karadeniz'deki savaşan Devletin bu saldırının kurbanı olduğu daha da özel bir varsayımda, bu çok belirli özel durumda, Türkiye'nin, bağlı olduğu yükümlülükler dolayısıyla –burada, özellikle, saldırganın tanımlanmasına ilişkin Londra Andlaşmasına değinmekteyim– aynı Andlaşmanın imzacısı durumunda olan öteki Devletlerden ayrı görüşte olması çok güçtür; böylece, Sir Alexander Cadogan'ın tümüyle kuramsal olan karşı çıkışı ortadan kaldırabilecektir.

Bir de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan 23. maddenin yeni metninin, başka nitelikte karşı çıkışların doğmasına yol açıp açmayacağına bakmak gerekmektedir. Bana kalırsa, açıkça söylemek isterim ki, bunları göremekeyim. Üstelik, bence, Türk Hükümetine, yalmz kendisinin hakkı olan, sorumluluğunun sınırlarını saptamakta değerlendirme yetkisini bırakmakla birlikte, öteki andlaşmalardan da söz edilmesi kesin bir zorunluluktur; ancak, 23. madde için Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen metnin, daha önce kabul edilmiş yükümlülüklerle, Londra'da Türk Hükümetinin kabul ettiği, saldırganın tanımlanması kavramını da göz önünde tutarak, tamamlanması bana kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görünmektedir. Gerçekten, bu madde tamamlanmayacak olursa, söz konusu tersliğin bir sonucu olarak, Milletler Cemiyeti organlarının görüş birliğine varamadıkları durumlarda, her türlü uluslararası örgütlenişi serin kanlılıkla yıkmayı ve dünyada Milletler Cemiyeti'nin kuruluşundan önceki kargaşa (kaos) dönemine dönüşü kabul etmiş olacağız.

İşte, Baylar, karşılaştığımız çok ağır sorun budur; Konferansın dikkatini en ciddî biçimde bu sorun üzerine çekmeyi ödevim saymaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – B. Politis'in açıklamaları benim için aydınlatıcı olmuştur. Bununla birlikte, görüşlerimi açıklamadan önce, sorduğum sorulara kesin yanıtlar verilmesini bekleyeceğim. B. Politis'in üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri,

saldırının ya Milletler Cemiyeti'nce ya da Türkiye'ce saptanabileceğidir. Oysa, bize sunulan değişiklik önerisinde, Milletler Cemiyeti'nin saptayamadığı durumlarda, saldırıyı Türkiye'nin saptayabileceğini öngören hiçbir anıştırma (îma) görememekteyim. Oysa bu, çok önemli bir noktadır; çünkü, yardım bahanesi altında bir saldırıya biz de kurban olabileceğimiz gibi, Milletler Cemiyeti'nce ya da ülkemin vicdanında saldırı açıkça saptanmamış bulunduğu bir durumda, istemeyerek, saldırganın yanında yer almamız olasılığı da vardır.

Öte yandan, sorduğum öteki sorular da önemli olmalarını sürdürmektedirler. Türkiye tarafsızken –tarafsız diyorum, çünkü, yardım gerektiren durumlarda, yardım anlaşmaları uygulanır ve sorun daha az güçlük gösterir– bu yükümlülüğün yerine getirilmesi eyleminin kurbanı durumuna düşecek olursa, güvenebileceği yardımlar ve olumlu güvenceler neler olacaktır? İşte aydınlatılmamı istediğim noktalar bunlardır.

B. TİTULESCO (Romanya). – Aranıza, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince önerilen yeni metni desteklemek ve Romanya'ya özgü durumda, bu metnin kabul edilmesini gerektiren özel nedenler bulunduğunu söylemek için geldim. Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan metne değindiğimde, bölgesel bir anlaşma gereğince yapılacak her türlü yardımı yok saymakta ve Milletler Cemiyeti'nce oybirliğiyle buyrulan yardım açısından işe bakmaktayım. Başka bir deyişle, karşıma kuramsal bir durum almış olmaktayım; çünkü, İtalya-Etyopya olayında olduğu gibi, bir kez oybirliğine varılmış olsa bile, ikinci bir kez bunun gerçekleşebileceğini bilemiyorum. Milletler Cemiyeti içinde bölünmüş oylarla karşılaşmamızdan çok korkarım.

Önünüze süreceğim sorunu, en çiğ biçimde, görevimin gerektirdiği bütün sorumluluk içinde sermekteyim. Konseyin, saldırganın kim olduğu konusunda görüş ayrılığına düştüğünü düşünün. Sanırmısınız ki, dostum Rüştü Aras'tan benim bölgesel yükümlülüklerime saygı göstermesini istemek benim için herhangi bir güçlük yaratsın? Şu var ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bir yana ittiği ilk bölgesel anlaşma Rüştü Aras'ın dostluğu olursa, o zaman Balkan Paktı'nı da bir yana itiyor demektir ki, ben bunu kabul edemem. Balkan Paktı gereğince, bir Balkan ülkesiyle birlikte, üstünde yaşadığımız gezegenin herhangi bir ülkesi bana saldıracak olursa, Türkiye bana yardım etmekle yükümlüdür; ve siz, Birleşik-Krallığın sayın temsilcileri, bugün benden, meslekdaşlarımın sonsuz emekleri yanında benim de çabalarımın ürünü olan ve uluslararası yaşamımda en çok övündüğüm bu yapıttan vazgememi mi istemektesiniz? Balkan Paktı'nı bir yana bırakmamı mı istemektesiniz? Siz, öteki bölgesel anlaşmaları bir yana iterseniz, Balkan Paktı Türkiye ile benim aramda nasıl işleyebilecektir? Bu soruyu Birleşik-Krallık temsilci heyetine açıkça sormaktayım. Ancak, Balkan Paktı yanında, benim şu sırada Milletler Cemiyeti kütüğüne geçirilmiş, karşılıklı yardım andlaşmalarım vardır. Fransa ile aramızda bir misak vardır. Türkiye'nin, bir dakika için bile olsa, Fransa ile Romanya arasınaki bu ittifak anlaşmasının etkisini ortadan kaldırma sorumluluğunu üzerine alabileceğini düşünebilir misiniz? Böyle olunca, Milletler Cemiyeti'nin bir eylemi söz konusu olduğunda, Milletler Cemiyeti Misakı'nın öngördüğü bütün eylemleri eşit düzeyde düşünmek gerektiği kanısındayım; 16. maddenin buyurduğu, başka bir deyişle, Konseyin oybirliğince buyrulan eylem, bir bölgesel anlaşma gereğince ortaya çıkan eylem (madde 23) ve, –bütün bölgesel anlaşmalar özellikle 15. maddenin 7. paragrafı öngörülerek yapıldığına ve yalnız 16. maddeyi uygulayıp, 23. madde ile 15. maddenin 7. paragrafını bir yana iterseniz, Milletler Cemiyeti Misak'nı tüm olarak uygulamış olamayacağınıza göre– daha önce varolan her türlü bölgesel yardım söz konusudur.

Milletler Cemiyeti reformundan söz edilmektedir. Ben bunu sınırlı olarak kabul ettim ve bu yoldaki eylemin sınırlı kalması için harcadığım çabalara meslekdaşlarım tanıktırlar. Şu var ki, bana, bölgecilikten, karşılıklı yardımdan söz edildi. Bu, bir İngiliz düşüncesidir, tam bir İngiliz düşüncesi. O zaman sorarım size: Bu İngiliz bölgeciliğini, bir ülkeye bunu reddetmek kavramı ile nasıl bağdaştırabiliyorsunuz? Doğaldır ki, günün birinde Türkiye'ye karşı bir politika izlesem, müttefiklerim Türkiye'nin de müttefikleri olmasa, Türkiye'nin, benim müttefiklerimin yardımıma koşmasına engel olmağa hakkı olurdu. Şu var ki, Romanya'nın Türkiye ile omuz omuza olmadığı bir geleceği düşünme olasılığı bile bulunmadığına göre (her ne kadar Romanya'nın bugün müttefiki olanlardan kimileri henüz Türkiye'nin müttefiki olmamışlarsa da), Birleşik-Krallık temsilcisine soruyorum: Cenevre'de savunuculuğunu yaptığınız bölgesel güvenliğin işlemesine, Montreux'de ne hakla engel oluyorsunuz? İşte, bunu soruyorum. Yanıtınızı beklemekteyim.

Sir Alexander CADOGAN (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Herşeyden önce, yaptığı son derece açık ve çok ilginç bulduğum konuşma için Başkan-Yardımcısına teşekkür etmek isterim. Doğaldır ki, temsilci heyetimiz bu açıklamayı aklında tutacaktır. Bugün öğleden sonra, bu madde üzerinde yeniden söz alabileceğimi düşünmemekteydim; ancak nezaket kuralları, Romanya temsilcisinin bana sorduğu bir soruyu yanıtlamaya beni zorlamaktadır. Konuşmasının başında, Romanya temsilcisi, sanırım ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan metnin, "bu anlaşmalar gereğince yapılacak her türlü yardımı bir yana ittiğini" söylemişti. Bunu söylemekle, biraz ileri gidildiğini düşünmekteyim; sanırım ki, bu sözler, tasarının uygulanması durumunda ortaya çıkacak durumu doğru biçimde yansıtmamaktadır. Romanya temsilcisinin doğrudan doğruya sorduğu daha önemli soruya gelince, bilmem ki, Hükümetimin Balkan Paktı'na saygı gösterdiğini, imzalanmasına yol açan nedenleri çok iyi anladığını, bu Pakt'ı işlemez duruma getirecek ve herhangi bir biçimde işleyişini aksatacak bir davranışta bulunmayacağım söylememe gerek var mı?

Biraz önce yaptığım konuşmanın başında, temsilci heyetimin bu metni alalı henüz birkaç dakika olduğunu ve bu değişiklik önerisinin üzerinde ne düşünmek ne de yansımalarını incelemek olanağını bulabildiğimizi söylemiştim. Birleşik-Krallık tasarısı şimdi olduğu gibi bırakılırsa, Türkiye'yi belki de, imzalamış olduğu anlaşmalar gereğince üstlenmiş bulunduğu birtakım yükümlülüklerini yerine tam getirmekten alıkoyabileceğini anlayamıyorum. Nasıl olabileceği konusunda şimdiden bir şey söyliyecek durumda olmamakla birlikte, bu olasılığı ortadan kaldırma yolunun elbette bulunduğunu düşünmekteyim. Belki de en doğru yöntem, Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar gereğince doğan haklarını ve yükümlülüklerini sınırlamak tehlikesi gösteren hükümler 16. maddede bulunduğuna göre, bu maddeye özel bir hüküm koymak olabilir.

B. TİTULESCO (Romanya). – Birleşik-Krallık temsilcisine yaptığı konuşma için teşekkür etmek isterim; ancak, izin verirse, ülkem bakımından vazgeçilemeyecek ölçüde yaşamsal bir ilgi gösterdiğim bir sorunu dile getirmekliğime karşılık, onun, konuşma gerekçesi olarak yalnız birbirimize göstermemiz gereken nezaket kurallarını ileri sürmesini yadırgama ile karşıladığım söylemeden geçemeyeceğim. Unutmayalım ki, bütün 1916 savaşımız Boğazlar'ın kapatılmasıyla engellenmişti. O tarihlerde Türkler bizim cephemizde olmadıkları, Romanya ile Türkiye'yi birbirine yaklaştırmak için elimden gelen herşeyi yaptığım ve bugün tam bir bilinçle, Türkiye ile Romanya'nın tek bir ülke olduğunu söyliyebilmem, bunların hepsi gerçektir. Bu-

nunla birlikte, yaşamsal çıkarların söz konusu olduğu bir yerde bana tutup da nezaketten söz etmek, genel bir anlaşmaya varmak için burada harcamamız gereken çabalara pek küçük bir katkıda bulunmak gibi gelmektedir. Birleşik-Krallık temsilcisinin düşüncesini iyice izleyebilmişsem, bu maddeden, Türkiye'nin yardım anlaşmalarını kuraldışı etmeyi, daha doğrusu, maddeye buna ilişkin bir kuraldışılık eklemeyi önermektedir. Ancak, kıyıdaş Devletlerin, Türkiye'nin üye olmadığı başka yardım anlaşmaları da vardır. Beni Fransa'ya bağlayan anlaşmayı özellikle belirttim. Romanya, aramızda yapacağımız bir sözleşmenin sonucu olarak, Fransa'nın karadan ya da denizden yapacağı yardıma son verecek bir kararı hiçbir zaman kabul etmiyecektir. İşte bunun içindir ki, izninizle, sözlerimi, dostum Rüştü Aras'a bir teşekkür açıklamasıyla bitirmek istemekteyim. Dr. Aras, Birleşik-Krallık temsilcisinden çok daha cömert davranmıştır. Nezaket kurallarından söz etmemiştir. Ülkeme ilişkin herşeyin özenle göz önünde tutulacağını söylemiştir.

Sevgili Aras, size yürekten teşekkür ederim. Şu anda Montreux'den, sizden gelen dostluk sözlerini ülkeme götürmek üzere, ayrılıyorum.

B. LİTVİNOFF Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. — En başta şunu söyleyeyim ki, Sovyet değişiklik önerisini, Birleşik-Krallık önerisine bir karşıöneri olarak saymak eğiliminde değiliz; çünkü, biz, 23. maddenin Birleşik-Krallık metnini aldık ve yalnız bu metni geliştirdik. Burada çok kullanılan bir terimden yararlanmış olmak için, diyelim ki, benim değişiklik önerim, 23. maddeye ilişkin Birleşik-Krallık önerisinin yeni bir biçimde kaleme alınışından başka bir şey değildir.

Bu madde üzerindeki tartışmaların bana verdiği fırsattan yararlanmayarak, Milletler Cemiyeti Misakı'nın ne olduğu, Milletler Cemiyeti'nin neyi yapıp neyi yapamayacağı, Milletler Cemiyeti Üyelerinin gerçek yükümlülüklerinin neler olduğu, Misak'ın kusurlu ve karanlık yönlerinin neler olduğu ve bunların nasıl düzeltilebileceği konusunda çok daha geniş bir açıklamaya girişmeyeceğim. Bunu yapamanın ne yeri, ne de zamanıdır. Ancak, Japon temsilcisi, Cemiyet Üyelerinin yükümlülüklerinin neler olduğunu sorduğuna göre, bu konudaki görüşümü çok kısa olarak açıklayayım: Bu ödevler, kanımca, herhangi bir saldırı eylemini kışkırtmamak, tersine, elden geldiği ölçüde, saldırıyı önlemek ve yine de saldırı gerçekleşirse, saldırı kurbanına yardımda bulunmaktır. Daha dar bir anlamda, Milletler Cemiyeti Üyesinin ödevleri, Cemiyet'in ve çeşitli organlarının bütün kararlarını yerine getirmektir.

Hepimiz çok iyi bilmekteyiz ki, Boğazlar sözleşmesinin tümünü her zaman yerine getirecek olan ülke, Türkiye'dir; sözleşmenin bütün hükümlerine kesinlikle uyulmasını denetleyecek ve her türlü aykırılıkları önleyecek olan da, yine Türkiye'dir. Bizim tek yapabileceğimiz, Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmekte izleyeceği birtakım kurallar ve görüşler saptamaktır. Kimi durumlarda, Milletler Cemiyeti'nce, Türkiye'nin kabul edip uygulamak zorunda kalacağı kesin kararlar alındığı olacaktır; ancak bunlar, çok basit durumlardır.

Türkiye temsilci heyetinin çok haklı olarak sorduğu, şu soru ile karşı karşıya bulunmaktayız: Türkiye, bu kararları yerine getirirken, bir tehlike ile –üstelik, saldırıya uğrama tehlikesi ile– karşılaşırsa, durumu ne olacaktır? Aslında bu, bir saldırı olayında karar verme eşiğinde olan Milletler Cemiyeti'nin her üyesinin sorabileceği bir sorudur.

Milletler Cemiyeti'nin kararlaştırdığı ister ekonomik ister askerî zorlama önlemlerini yerine getirirken, birtakım tehlikelerle karşılaşmamız kaçınılmazdır. Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etmemesi olasılığı bulunan saldırgan, şu ya da bu ülkeyi

düşman sayarak, onlara saldırmayı belki de düşünebilecektir. Hepimiz böyle bir tehlike atında sayılırız. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 16. maddesi, açıkça, Milletler Cemiyeti'nin bir Üyesi saldırıya uğrayacak olursa, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir Üyesinin kendisini saldırganla savaş durumunda sayabileceğini belirtmektedır. Bu ilkeyi kabul etmekteysek, her türlü tehlikeye kendimizi atmış bulunmaktayız; saldırganla savaş durumundayız, böyle olunca da, saldırgan, Milletler Cemiyeti'nin her bir Üyesine karşı elindeki her türlü zorlama önlemini almak hakkına sahiptir.

Kimi durumlarda, özellikle tehlike karşısında bulunan bir Milletler Cemiyeti Üyesi, Cemiyet'e ya da Cemiyet Üyelerine başvurarak, yardım isteyebilir. Etyopya anlaşmazlığı sırasında, İtalya'ya zorlama önlemleri uyguladığımız zaman, ortaya çıkan durum buydu. O sırada, kimi hükümetlerin, kendileri gibi Milletler Cemiyeti'ne üye olan başka ülkelere başvurarak, Milletler Cemiyeti'nin kararlarını uygularlarsa, kendilerine ne yardım yapılacağını sorduklarını anımsayacaksınız.

Türkiye de benzer bir durumda olacaktır. Yapacağı bir yardım istemi tam anlamında yasal (meşru) olacağı gibi, Milletler Cemiyeti'nin de bunu büyük bir ciddîlikle inceleyerek, birtakım önlemler alması gerekecektir.

Milletler Cemiyeti kararlarının, kimi durumlarda, istediğimiz yönde alınmaması olasılığı vardır. Bu kararlar yeterince açık olmayabilir, oybirliğiyle alınmayabilir, v.b.. Böyle bir durumda, Türkiye'nin, yolunu, Milletler Cemiyeti'nin genel anlayışından esinlenerek seçmesi gerekecektir. Türkiye'nin, belirli bir olayda, ters görüşte olan birtakım Üyelere karşı, bir saldırı olduğu görüşünü paylaşan Milletler Cemiyeti Üyelerinden olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda, Türkiye, vicdanına ve Milletler Cemiyeti Üyesi olarak yükümlülük anlayışına göre davranacaktır.

Doğaldır ki, Türkiye, geniş bir değerlendirme hakkına sahip olacaktır. Bunu önlememiz olanağı yoktur; tek yaptığımız, birtakım kurallar koymak ve kendisine birtakım yol gösterici ilkeler vermek yoluyla, 16. maddenin ilk Birleşik-Krallık metninde Türkiye için öngörülen değerlendirme yetkisini kısıtlamaktır.

Bu maddede, Milletler Cemiyeti çerçevesinde yapılmış bölgesel ya da başka yardım anlaşmalarını belirttik. Japon temsilcisi, bize, Milletler Cemiyeti çerçevesinin ne anlama geldiğini, bu anlaşmalarla, bu çerçeveye girmeyen anlaşmalar arasında ayırımın nasıl saptandığını sormaktadır. Bu soruyu yanıtlamak son derece kolaydır: her saldırmazlık misakı, saldırı kurbanına yardım öngören her misak, Milletler Cemiyeti çerçevesine girer; saldırı kavramına yer vermeyen ve bir ittifak dolayısıyla, savaşan bir ülkeye yardımı öngören her misak ise, hem Milletler Cemiyeti'nin genel anlayışına aykırı, hem de Milletler Cemiyeti çerçevesinin dışında sayılır. Özellikle, Milletler Cemiyeti Misakı'na dayanan, bu Misak'ı anan, Milletler Cemiyeti organlarının şimdi aldığı ya da ileride alacağı kararlara ilişkin hükümler içeren, karşılıklı yardımlaşma misakları varsa, bunlar, Milletler Cemiyeti çerçevesine girmiş sayılır ve Milletler Cemiyeti'nin her Üyesinin bunlara saygı göstermesi gerekir; bir Devletin kendi hesabına alacağı kararlar bu karşılıklı yardım anlaşmalarını anlayış biçiminden esinlenmelidir.

Düşüncemi açıklıkla dile getirmeğe çalıştım; bununla birlikte, Konferans üyeleri açıklamalarımı yetersiz bulmaktaysalar, Başkan-Yardımcımız olan Yunanistan temsilcisiyle Fransa temsilcisinin açıklamalarını da yetersiz bulmaktaysalar, bu tartışmaları sürdürmemiz gerekecektir; ben de, düşüncelerimi en açık biçimde anlatabilmek için elimden geleni yapacağım.

B. ARAS (Türkiye). – B. Litvinoff'a, aydınlatıcı sözleri için derin teşekkürlerimi sunarım. Durumu anladığımı sandığım gibi özetlemeğe çalışacağım ve sizden, yorumumu doğru bulup bulmadığınızı söylemenizi dileyeceğim. Milletler Cemiyeti bir karar alacağı zaman, Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin başka herhangi bir Üyesi gibi, tehlikeleri göze alarak, söz konusu kararı yerine getirecektir. Bunu anlamak kolaydır. Milletler Cemiyeti karar veremezse, bu, ya saldırının pek belirli olmadığından, ya da Milletler Cemiyeti Üyelerinin tehlikeyi göze alamadıklarından olacaktır. Böyle bir durumda, Türkiye'den herhalde, başka Üyelerin göze aldıklarından daha büyük bir tehlikeyi göze alması istenemez; meğer ki, Türkiye'ye bunun karşılığı tanınmış olsun. Böyle bir durumda, Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin öteki Üyeleri gibi davranacaktır. Ancak, Türkiye, vicdanında, bir saldırı olduğu kanısına varırsa ya da bir müttefikinin ya da bir dostunun saldırı kurbanı olduğunu görecek olursa, bu değişiklikten yararlanarak, saldırıya uğrayana yardım için genel kurallardan sıyrılmak olanağına – bu sözcüğün altını çiziyorum – sahip olacaktır. Türkiye'ye böyle bir olanak mı tanınmaktadır, yoksa kendiliğinden işleyecek bir ödev mi yüklenmektedir?

Çok haklı yönleri olan, ancak her birimiz için çok ciddî ve önemli olan bu değişiklik önerisinin incelenmesinde bu sorunun bilinmesi temel niteliktedir.

Sir Alexander CADOGAN (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu tartışmanın başında da söylediğim gibi, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, yeni metni büyük bir özenle ve birçok temsilcinin yapmış olduğu son derece ilginç açıklamalar ışığında inceleyecektir. Şimdilik, bu konuda, görüşümüzü açıklayacak durumda değiliz. İncelemede gereken bütün özeni göstermeğe söz vermekle birlikte, kararımızı saklı tutmak zorundayız. Ayrıca, Hükümetimize danışmamız da gerekecektir.

Şimdi, tartışmanın aldığı çığıra ilişkin olarak da birkaç söz söylemek istiyorum. Bunu söylemeğe bile gerek olmamalıydı; ancak, yine de Hükümetimin başlıca amacının, barışı korumak ve bir saldırgana gem vurmak için öngörülebilecek bütün hükümleri hazırlamak olduğunu belirtmek gereğini duymaktayım. Sovyet değişiklik önerisi üstünde duraksama gösteriyorsak, bu, metne verilen biçimin uygun olup olmadığını ve bu metnin içerdiği hükmün uygulamada gerçekten işleyip işlemeyeceğini düşündüğümüz içindir. Bu konuda bir kanıya varabilmek için, düşünmeğe fırsat bulmamız gerekmektedir. Türk temsilcisinin söylediği gibi, büyük bir özenle incelenmesi gereken bir metin söz konusudur; çünkü, bu metin, akla gelebilecek her açıdan incelenmesi gereken, her çeşit olasılığa açıktır.

Romanya temsilcisi, bana bir çıkışta bulundu ve, yazık ki, gitmek zorunda kaldı. Yaşamsal bir önem taşıyan bir konuyu, nezaket konusu durumuna sokmamdan yakındı. Tek söyliyebileceğim, bu iki kavram arasında bir bağdaşmazlık göremediğimdir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Bize sunulan metinleri incelemek fırsatını bulduktan sonra, büyük bir olasılıkla, daha bir ya da birkaç oturumda ele alınması sürdürülecek olan bu görüşmenin özüne girmek istememekteyim.

Yalnız, Birleşik-Krallık temsilcisinin sözünü ettiği iyi niyetle, çeşitli temsilci heyetlerinin girişecekleri incelemeye bir katkıda bulunmak istiyorum. Kendi ülkem bakımından, bizim gözümüzde, Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde imzalanmış bölgesel misaklardan biri olan Balkan Paktı'ndan doğan yükümlülüklerin ve hakların etkenliğini azaltacak hiçbir metni kabul edemeyiz. Çizdiğimiz bu sınırlar içinde, önerilen metinlerin her türlü incelenişine katılmağa hazırız.

B. CONTZESCO (Romanya). – Temsilci heyetimizin başkanı B. Titulesco'nun düşüncelerini yorumlamak bana düşmez; ancak, Birleşik-Krallık temsilcisinin verdiği karşılık üzerine, B. Titulesco'nun, bu kadar önemli, bu kadar ciddî, bu kadar yaşamsal bir konuda, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin verdiği karşılığın, bir nezaket gereği değil, bir ödev gereği verilmiş olması gerektiğine inandığını belirtmek istemiş olacağını söylersem, yanılmış olmam sanırım. B. Titulesco'nun demek istediğinin bu olduğunu düşünmekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – Dinlediğim konuşmalardan sonra, sorunun, hiç olmazsa şimdilik, yeterince aydınlatılmış olduğu kanısındayım. Karşı çıkan yoksa, bu metni incelememize vakit bırakılmasını ve metnin görüşülmesini başka bir oturumda sürdürmeği öneriyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Kuşkum yoktur ki, Konferansın bütün üyeleri, Türkiye temsilcisiyle birlikte, bütün temsilci heyetlerine bu metni inceleme fırsatı verebilmek için, bu konunun ertelenmesini isteyeceklerdir; yine kuşkum yoktur ki, üzerine en ağır yükümlülüğün düştüğü Türkiye'nin görüşlerini herkes anlamaktadır. Türkiye'nin, ileride ortaya çıkabilecek durumlara göre, içinde bulunacağı koşulları inceleyebilmesinin önemi vardır. Kanımca, yapılacak en iyi şey, bu maddeyi şimdilik saklı tutarak, ileride temsilci heyetleri metni incelemek ve Hükümetlerine danışmak için yeterince zaman buldukları yargısına varıp da, görüşmeleri genel oturumda sürdürmeğe hazır olduklarını bildirince, maddeyi yeniden ele almaktır.

Başkanın telkini *uygun bulundu.*

Madde 24.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – 24. maddeye ilişkin olarak, yalnız, kanımca, Yazı Komitesine gönderilebilecek bir konu üzerinde durmak istiyorum; belki de bu maddenin ilk incelenmesini yaptığımız şu sırada, bunu dikkatinize sunmakta yarar da olabilir. Yeni sözleşme, umduğumuz gibi, kısa zamanda hazırlanabilecek olursa, Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf Devletlerin hepsinin bunu imzalamak durumunda bulunmama olasılığı düşünülebilir. Böyle bir olasılık içinde, 24. maddeye, imzacı Devletlerin, herbiri kendi açısından, Lozan Sözleşmesine son vermeyi kabul ettiklerini belirten bir hükmün konabilip konamayacağının, Konferansda hazır bulunan hukuk danışmanlarınca incelenmesi belki de yararlı olabilecektir. Hukuk açısından incelenmesi gereken bir kaleme alış sorunu söz konusu olmakla birlikte, şimdiden not edilmesi yerinde olur sanırım.

Madde 24 ve B. Rendel'in ortaya attığı konu Yazı Komitesine *gönderildi.*

Madde 25.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan 25. maddeye ilişkin olarak birtakım söyleyeceklerimiz olacaktır.

Sözleşmenin öngörüldüğü biçimde yürürlüğe konulması, bize pek uygulanabilir görünmemektedir. Biz, sözleşmenin imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girmesini önermiştik; Birleşik-Krallık temsilci heyeti ise, bütün imzacıların onay belgelerini sunmalarını beklemeyi telkin etmektedir. Temsilci heyetimiz başkanının daha önce de söylemekle onur duyduğu gibi, bir ara çözüm önermekteyiz. Bu maddeye, imzacı her ülkenin sözleşmeyi onaylayacağını ve onay belgelerini şu tarihe kadar, şuraya sunacağını belirten, bir değişiklik önerisi sunacağız. Katılan Devletlere belirli bir süre tanınacak, tanınan

bu süre geçince, bir ilk onaylama-tutanağı düzenlenecektir. O sırada imzacı Devletlerin çoğunluğu onay belgelerini sunmuş bulunmaktaysalar, sözleşme kesinlikle yürürlüğe girecektir; şu kesin koşulla ki, bu senedin imzası sırasında, silâhlanmaya ve savaş tehdidine ilişkin bir protokol kaleme alınmış bulunacaktır.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, sözleşmenin elli yıl süreli olmasını önermektedir. Bu, bizim, onbeş yıllık bir süre önerdiğimiz sırada düşünmüş olduğumuz zaman çerçevesini aşmaktadır. Kaldı ki, ilk oturumda, Birleşik-Krallık temsilci heyeti başkanı Lord Stanhope da, sözleşmenin, bir ya da iki yıllık bir önbildirimli bozma koşulu dışında, üstü örtülü süre uzatmalı, onbeş yıllık süresi olmasını önermişti. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu ilk önerisine katılarak, önbildirim süresi bir ya da iki yıl olan bir bozmaya kadar, üstü örtülü uzatmalı, onbeş yıllık bir süre öneriyoruz.

25. maddenin tümü üzerinde, bu akşam ya da en geç yarın sabah, bir değişiklik önerisi sunacağız.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisi, bu madde üzerindeki kararımızı, değişiklik önerisini alıncaya kadar ertelememizi önermiştir. Bununla birlikte, Türkiye temsilcisi, değişiklik yapılmasını önerecekleri noktaların hangileri olacağını açıklıkla belirmiştir; öte yandan, bu maddenin görüşülmesi başlayıncaya kadar biraz zaman geçecektir. Böyle olunca, şimdiden genel nitelikte bir-iki görüş bildirmekte yarar görmekteyim. Sözleşmenin yürürlüğe girişine ilişkin güçlük, gerçekten de vardır. Bu güçlüğün doğuş nedeni, yalnız yeni bir sözleşme yapmakta olmamız, aynı zamanda, yaptığımız sözleşmenin, süresiz olması öngörülmüş başka bir belgeye son vermesidir. Hukuk açısından, böyle bir belge, ancak bütün tarafların kabulü ile sona erebilir ve bu kabul de ancak, bütün taraflar yeni sözleşmeyi onayladıktan sonra kesinleşir. Türk temsilci heyetinin, bu güçlüğü iyice görmekte olduğunu biliyorum; kabul edilmesini umduğu formülü hazırlamak için çektiği zahmeti de biliyorum; hepimizi rahatsız eden bu çıkmazdan kurtulmak için çare bulunması gerektiğinin iyice farkındayım. Bununla birlikte, açıkça belirtmek isterim ki, biz bu tasarıyı böylece kaleme alırken, sözleşmenin yürürlüğe girmesini geciktirmek istemedik; tek istediğimiz, gerçek bir hukuk sorununu çözüme bağlamaktı. Hiç kuşkusuz, sorun yeniden görüşüldüğünde, hukuk danışmanlarına danışarak, bu sorunu Yazı Komitesinde incelettirmemiz gerekecektir.

Sözleşmenin hemen yürürlüğe girmesine olanak verecek bir protokol konusunda ise, sanırım ki, bu Konferansın başında, bu konuda hepimiz görüş birliği içindeydik. Bu, benzer durumlarda çok başvurulan bir yoldur; yasal bakımdan kullanılabildiği ölçüde, Majesteleri Hükümetinin hiçbir karşı çıkışı olmayacaktır.

Şimdi de, Lord Stanhope'un dördüncü genel oturumda söylediği sözlere Türk temsilcisinin değinişine dayanarak, sözleşmenin süresi konusunda birkaç söz söylemek istiyorum. O otumdaki görüşmeleri iyi anımsayabiliyorsam, samrım ki, sözleşmenin Türk temsilci heyetince hazırlanan metnini bir ilk okuma niteliğinde gözden geçirmekteydik. Çeşitli maddeleri ayrıntılarıyla incelemiyorduk; üzerinde temsilci heyetlerimizden çoğunun hükümetlerinden yönerge (tâlimat) almamış oldukları pek çok madde ve pek çok konu vardı. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin de, özellikle sözleşmenin süresi konusunda, yönergesi yoktu; ancak, böyle de olsa, Lord Stanhope, Türk tasarısının çok kısa ve çok kesin sınırlı bir süre öngördüğünü belirtmişti. Lord Stanhope, doyurucu bir belge hazırlamağa çalışmak için toplandığımızı ve bunu başaracağımız umudunda olduğunu söylemişti. Çalışmalarımızın sonucuna bu kadar kısa bir süre tanımakla, yeterince bu konuya değer vermemiş olacağımız kanısında olduğunu belirtmişti. Lord Stan-

hope, tutumunu üstü kapalı olarak, Hükümetimizden yönerge alıncaya kadar saklı tutmakla birlikte, bir ön-görüş olarak, birçok andlaşmalarda öngörüldüğü üzere, sözleşmenin bir bozma istemi alınıncaya kadar yürürlükte kalmasını ve süresi için saptanacak tarihin sonuna kadar da geçerli kalmasını önermişti.

Daha sonra konuyu B. Eden'le görüşmek ve Hükümetimize danışmak olanağını bulduk; Türk Hükümetinin öngördüğü sürenin gerçekten de aşırı ölçüde kısa olduğu sonucuna vardık. Bu tür bir sözleşmenin bu kadar kısa bir süre için yapılmasına çok az rastlanılmaktadır; her ne kadar böyle konularda esneklik göserilmesinde, durumun gereklerini artık karşılamayan yükümlülük hükümlerinin gözden geçirilmesinde yarar olacağını anlamakla birlikte, bu Konferans, umduğumuz iyi sonuca varabilirse, bu sonucun yalnız öngörülen kısa süre için geçerli olmasının çok yazık olacağı kanısındayız.

Biz, elli yıllık süreye sıkı sıkıya bağlı değiliz; o kadar ki, 25. maddenin bizim hazırladığımız tasarısında, sözleşmenin bozulması durumunda yeni anlaşmalar yapılması gerektiğini, son fıkrada öngörmekteyiz Açıkça söyleyebilirim ki, onbeş yıllık süreyi aşırı ölçüde kısa buluyoruz; ancak, iyi bir sözleşme yapmayı başarırsak, elli yılın tam elverişli bir süre olacağı kanısını taşımakla birlikte, bizim öngördüğümüz bir sürenin bir ölçüde kısaltılması olanağını da tümüyle bir yana itmemekteyiz.

B. ARAS (Türkiye). – Başlangıçtan beri, Lozan Sözleşmesinin yaşamını sürdürmesi konusuna değinmekten kaçındım. Bir tartışma açmak niyetinde değilim; ancak, B. Rendel bu konuya değindiğine göre, hemen şunu söyliyeyim ki, görüşlerimiz, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşleriyle taban tabana karşıttır. Eski sözleşmeyi olaylar, hukuksal ve siyasal açılardan, yaşayamaz saymaktadır. Kaldı ki, oturumun başından beri yankılarını işittiğimiz Japon temsilci heyetinin çok haklı kaygıları, 18. maddenin değerini göstermek bakımından çok anlamlıdır. İşte bu nedenledir ki, burada durup, bir tartışmaya girişmek istemiyorum. Türk Hükümetinin görüşü, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşüne benzer olmaktan çok uzaktır.

Üstelik, ne mutlu ki, yepyeni bir Konferansda bulunmaktayız. Bu konferans çok daha geniştir. Yalnız Lozan Sözleşmesinin imzacılarını değil, Doğu Akdeniz'de ve Karadeniz'de bulunan bütün ilgilileri de içermektedir. Bu da, mutlu bir olaydır.

Birleşik-Krallık temsilcisinin, aramızda bulunmayan bir ülkeye nezaketle değinişi de gözümden kaçmadı. B. Rendel'i anlamaktayım; yokluğuna üzüntü duyduğum bu ülkeyle anlaşmayı, Türkiye için, bir dostluk ve iyi komşuluk ödevi sayıyorum.

Eski sözleşmeye ilişkin olarak bu gözlemlerde bulunduktan sonra, şimdi, uygulama değeri olan bir konuya geçiyorum. Gerçi, her bir Devletin onayını göz önünde tutmamız gerekmekteyse de, bir tek ülkenin bütün öteki ülkeleri engelleyememesi için, her bir Devletin de, onaylamış bulunanları göz önünde tutması gerekmektedir. Bunlar, karşılıklı nezaket sorunlarıdır. Bu nedenledir ki, onay için yeterli bir süre bırakılması gerektiğini ve Devletlerin çoğunluğu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden yana olduklarını bildirdikleri zaman, sözleşmeyi yürürlüğe koymak gerekeceğini düşünmüştük.

Birleşik-Krallık temsilcisine, protokole ilişkin sözleri için teşekkür ederim. Hukuk yönünden güçlükler olduğunu sanmıyorum. Bu da işleri kolaylaştıracaktır. Çok içtenlikle konuşmaktayım. Burada hepimiz, düzen ve uyum kurmağa çalışıyoruz; ancak, gerçeklere gözlerimizi yumamayız; ufuklarda bulutlar olduğunu görmemiz gerekir. Tutumunun herkesce anlaşılmış bulunmasından mutluluk duyduğumuz Türkiye, yolunda yürümeğe ara vermeyecektir; ancak, olaylar yolda bizi geçebilir; o zaman da, hiçbirimiz ne onaylarla, ne de imzalarla bile bağlı kalırız. İşte bunun içindir ki, bir pro-

tokol düzenlenerek, benzer sözleşmelerde olduğu gibi, kurallara uygun bir onaylama yöntemi saptanmasında, Türkiye'nin olduğu kadar, genel çıkarlar açısından da zorunluluk vardır.

Onbeş yıllık sürenin çok kısa olduğu söylendiği gibi, ben de elli yıllık süreyi çok uzun bulmaktayım. Bir kuşağı kapsayacak bir süre öngörülecek olursa, daha gerçekçi ve insanca davranmış olacağız. Gelecek kuşakların nasıl düşüneceklerini bilemediğimize, onların hangi durumlarla karşılaşacaklarını kestiremediğimize göre, hiçbir neden olmaksızın onların eleştirilerine uğramamış olmak için, çok uzun bir süre saptamamamız gerektiği görüşündeyim.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Sözleşmenin yürürlüğe girmesi konusunda birtakım gözlemleri dile getirmek istiyorum. Burada öne sürülen hukuk ilkesi, başka bir deyişle, çok-taraflı bir sözleşmenin ancak bütün imzacılarca onaylandığı zaman yürürlüğe girebileceği ilkesi, doğru olmakla birlikte, olgusal yönden, biraz kuramsal kalmaktadır. Gerçekten, uygulama göstermiştir ki –bu konuda yakınlarda birçok dersler de aldık– bu ilke çok katı bir biçimde uygulanacak olursa, bir çıkmaza girilme tehlikesiyle karşılaşılmaktadır. İmzacılardan birin ya kötü niyeti, ya savsaklaması, ya da parlamento ya da Anayasa sisteminin karışıklığı, bir sözleşmenin yıllarca yürürlüğe girmesine engel olmaya yetmektedir. Burada açıkça göze çarpan bir sakınca vardır: bu da büyükçe sayıda Devletlerin istedikleri bir durumun gerçekleşmesinin, bir tek Devletin keyfine ya da durumuna bağlanması, başka bir deyişle, genellikle olanın tersine, çoğunluğun azınlığın buyruğu altına girmesidir.

Bunu önlemek için, birçok sözleşmeye –bunun bir örneğini de özellikle Lozan Sözleşmesinde bulabiliriz– birbirini izleyen bir dizi onay belgeleri sunulması tutanakları sistemi konulmuştur; bu durumda da, hagözetir ve dürüst davranmış olmak için, tanınacak ilk sürenin oldukça uzun, üstelik, örneğin bir yıl gibi uzun olması, çok büyük bir önem kazanmaktadır. Bu sürenin sonunda, o ana kadar sunulmuş onay belgelerini kapsayan bir onay belgesi sunuş tutanağı düzenlenir ve sözleşme, o zaman, onu onaylamış bulunan Devletler bakımından yürürlüğe girer. Bundan sonra, her bir imzacı Devlet onayladıkça, birbiri ardından yeni onay belgesi sunuş tutanağı düzenlenir ve bu tarihlerin her birinde, sözleşme onu onaylamış yeni ülkeler bakımından yürürlüğe girer.

Az önce, ortada yepyeni ya da pek o kadar yeni sayılmayacak –pek de iyi bilemiyorum– bir sözleşme bulunduğu konusundaki tartışmanın gerçeğe tam uygun olduğunu sanmıyorum.

Lozan Sözleşmesi görünüşte yeni bir sözleşmeymiş gibi ortaya çıkmaktaydı. "Görünüşte" *(fictivement)* diyorum, çünkü, 1923 den önce de Boğazlar konusunda uluslararası sözleşmeler vardı. Bu sorunun, onyıllarcadır uluslararası anlaşmalara konu olduğunu söylemekle kimseye yeni bir şey öğretmiş olmamaktayım. Şu var ki, 1923 de, 1871 tarihli olan anlaşma, görünüşte yok sayılmıştı; çünkü, savaşın bu anlaşmayı sona erdirdiği kabul edilmişti. Aslında, yeni bir duruma ilişkin bir yasama çalışmasında bulunulmuyordu: XVIII. yüzyılın sonlarına uzanan, çok eski örnekolayları (emsalleri) bulunan bir durum değiştirilmekteydi. Bugün de durum, bundan pek başka görünmemektedir. Amaç, Lozan Sözleşmesinin yerine yeni bir sözleşme koymaktır; bunu yaparken de, uygulanma değeri olan bir davranışla, onaylamaların oybirliğiyle olması ilkesinin katı bir biçimde uygulanması sonucunda, az önce işaret ettiğim çıkmaza düşmemek söz konusudur.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – B. Aras'ın az önce söylediklerine göre, Konferansa katılan beş ya da altı ülkenin onaylaması yeterli olacaktır. Bu sözleşme üzerinde hükümetlerimizle sıkı işbirliği içinde çalıştık. Birçok kez, tamamlayıcı yönergeler istedik; sözleşmeyi imzalayacak olursak, bunu hükümetlerimizin izniyle yapmış olacağız. Böyle olunca, bütün katılanlarm sözleşmeyi onaylamalarını beklemeyi gerekli görmemekteyim. Günümüzde, imzalanarak kabul edilmiş bir sözleşmenin, bir ya da iki ülkenin şu ya bu nedenle onaylamamaları yüzünden yürürlüğe giremeyişine sık sık rastlamaktayız. Çok küçük bir azınlığın, kimi zaman haklı, kimi zaman tartışma kaldırır çıkarlarına, çoğunluktaki ülkelerin çıkarlarını kurban etme eğilimimiz biraz çokça duyulmaktadır.

Hükümetler uluslararası anlaşmalar imzalamaktalar, sonra da, birden bire, bunları onaylamamaya karar vermektedirler. Bu durumlarda, onay işlemi bir oyuncak yapılmaktadır. Ben, kişisel açımdan, yalnız bu anlaşmada değil, uluslararası başka andlaşmalarda da, katılanların çoğunluğunun onaylamasıyla yetinilmesinden yanayım. Sözleşmenin, bütün Konferansa katılanlarca imzalandıktan ve bunların çoğunluğunca onaylandıktan sonra yürürlüğe gireceğini belirten bir hüküm eklemekle, bir güvence de sağlayabiliriz.

Sözleşmenin süresine gelince, ben de, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerdiği sürenin bir hayli uzun olduğu görüşündeyim. Uluslararası durumun böylesine hızla değiştiği günümüzde, onbeş yıl bile çok uzun bir süre sayılabilir. Örneğin, süresiz, başka bir deyişle, sonsuzluğa dek imzalanmış olan Lozan Sözleşmesinin, aradan onüç yıl geçince, artık uygulanamaz duruma gelmiş olduğunun herkesçe kabul edildiğini görmekteyiz. Sözleşmenin süresini kısaltmak daha doğru olacaktır; geçerli oluş süresinin kısalığının bir başka yararı da, birkaç yıl sonra yeniden bir araya gelerek, sözleşmeyi ya uzatmak ya da değiştirmek kararı vermekliğimizi sağlaması olacaktır. Tersine, daha uzun bir süre için elimizi kolumuzu bağlarsak, içimizden pek çoğumuz değiştirme gereğini duysa da, bunu yapmak olanağımız bulunmayacaktır. Doğruyu söylemek gerekirse, sözleşmenin değiştirilmesi önerilebilecektir; ancak herşey başka Devletlerinin iradesine bağlı kalacaktır. Bana kalırsa, ben, on yılla oniki yıl arasında bir süre önerirdim; ancak, önerilerin sayısını arttırmamak için, onbeş yıllık bir süre önerisine katılmaktayım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Başkan-Yardımcımızın ve B. Litvinoff'un az önce yaptıkları konuşmalar üzerine, bir küçük düzeltme yapma gereğini duymaktayım. Uluslararası sözleşmelerin giderek yürürlüğe girmesi ya da yürürlüğe girebilmeleri için imzalayanların tümünce onaylanmasının gerekmediği sistemi hepimiz bilmekteydik. Önemli olan, bir Devlete, yeni bir sözleşmenin yürürlüğe girmesini, hiç bir neden yokken, geciktirmek olanağını vermemektir.

Burada belirtmek istediğim bir başka düşünce de şudur: Biz, çok yakın bir tarihte imzalanmış bir senedi kesinlikle ortadan kaldırmaktayız; bu ortadan kaldırışın tam anlamıyla yasal olması için, onaylamalar, burada, yalmz yeni anlaşmalar yapmak için bulunmamız durumunda gerekeceğinden çok daha gereklidir. Başkan-Yardımcısınca ve Türk temsilci heyetince öngörülen sistemler, kolaylıkla ve gereksiz yere, oldukça dikenli bir biçime bürünebilecek olan bir konuda, doyurucu bir bağdaştırma kuşkusuz oluşturabilir.

Öne sürmek istediğim öteki gözlem de, B. Litvinoff'un, öngördüğümüz süreyi bir hayli kısaltmayı önerirken söylediklerine ilişkin olacaktır. Bu konuda söylemek isteye-

ceğimiz herşeyi söylemiş bulunuyoruz; ancak, belki de, Türkiye'nin belirttiği bir kuşaklık bir süre öngören bağdaştırıcı formülü, bir çözüm sağlama olanağını verebilir.

Şimdi de, Yazı Komitesinin incelemesine sunmak istediğim bir noktayı belirtmek istemekteyim: Son fıkraya, yeni bir sözleşme yapmak üzere yeni bir Konferans toplanıp da bunu başaramazsa, eski sözleşmenin akla yatkın bir süre için kendiliğinden uzayacağına ilişkin bir hüküm koymak sakıntılı (ihtiyatlı) bir davranış olur sanırım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu konuda kesin bir tutum takınmaksızın, oldukça yeni bir sözleşmede, "Tuna'nın kesin statüsünü kuran Sözleşme" de yer alan aşağıdaki formülü sunmama izin vermenizi dileyeceğim:

> "İşbu sözleşme onaylanacak ve onay belgeleri olabildiğince en kısa süre içinde ve en geç 31 Mart 1922 tarihinden önce Paris'te sunulacaktır."

Bu sözleşmenin 23 Temmuz 1921 de imzalandığını anımsatırım. Böyle olunca, onaylamaların dokuz ay sonra tamamlanmış olması gerekmekteydi.

Bu sözleşmede, şunu da okumaktayım:

> "Onama belgelerinin sunuş tutanağının kapanmasından üç ay sonra, sözleşme yürürlüğe girecektir."

Demek ki, tanınan süre en çok bir yıldır.

Sözleşmenin yürürlükte kalacağı süreye gelince, şunu söylemeliyim ki, ben de, örneğin elli yıl gibi, çok uzun bir süre saptanmasından kaygı duymaktayım. Bununla birlikte, bir telkin olmak üzere, hiçbir süre saptanmamasını önereceğim. Bu, sözleşmenin sonsuzluğa dek süreceği anlamına doğaldır ki gelmez. Ancak, denebilir ki, her Devletin, beş, yedi, on yıl sonra, sözleşmeyi bozma hakkı olacaktır. Böylece, kesin bir tarih saptama zorunluğu kalmayacaktır, Ben, Türk temsilci heyeti değişiklik önerisini sunduğu zaman, inceleme konusu olabilecek birçok formül sunmuş olmaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Kanımca, 25. maddenin ister Birleşik-Krallık metni ister Türk metni olarak, bu incelemeyi yapmak üzere hukukçulardan kurulması gerekecek, Teknik Komiteye gönderilmesinin yerinde olacağını düşünmekteyim. Meslekdaşlarım, Türk ya da Birleşik-Krallık tasarılarından hangisinin Teknik Komiteye gönderilmesine karar verilmiş sayılması gerektiğini bana bildirirlerse onlara görül borcu duyacağım. Şunu da sözlerime ekleyeyim ki, metin, Teknik Komitece inceledikten sonra, Yazı Komitesine gönderilecektir.

B. ARAS (Türkiye). – Biz henüz önerimizi sunmadık; çünkü, Yazı Komitesinin işini kolaylaştırmak için, bütün temsilci heyetleriyle temas kurmak olanağını aramak istemekteyiz. Kuşku yok ki, bütün temsilci heyetleri, Yazı Komitesinde, değişiklik önerimizi tartışabileceklerdir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferans bu konuyu olduğu gibi bırakmayı herhalde kabul etmektedir. Özel görüşmeler sonunda, önce uzmanlara, oradan da Yazı Komitesine gönderilecek bir tasarı üzerinde anlaşmaya varılacak olursa, Konferansın bunu kabul edeceğini sanmaktayım.

Başkanın telkini *kabul edildi.*

Madde 26.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Uygulama değeri olan nedenlerle, bu maddenin sonuna ilişkin basit bir telkinde bulunacağım. Türk temsilci heyetine öyle gelmektedir ki, 11. ve 15. maddelerde yapılabilecek değişiklikler konusunda, ister diplomasi yoluyla, isterse bir Konferansda bile, oybirliğinin sağlanması çok güç olacaktır. Bu düşünceden kalkarak, her beş yıllık dönem sonunda, imzacıların üçte iki çoğunluğu ile değişiklikler yapılabilmesini önermek istemekteydik.

B. CONTZESCO (Romanya). – İmzacılaıa yalnız 11. ve 15. maddelere ilişkin olarak değişiklikler önermek hakkının tanınması, uygulama sonucu saptanabilecek birtakım boşlukları düzeltmek bakımından olanaklarını büyük ölçüde kısıtlar görünmektedir. Yalnız 11. ve 15. maddelerle ilgili bir formül sunarken, Türk temsilci heyetinin ya da Birleşik-Krallık heyetinin bile, üzerinde tartışılamayacak bir ilke öne sürmek isteğinde olduklarını sanmıyorum. Sözleşmenin, beş, on, oneş yıl sonra gözden geçirilmesi olanağı kabul edilince, imzacılara, bugünkü metine belirtilen iki maddeden başka maddelere de ilişkin değişiklik önerileri sunabilme olanağının tanınması gerekir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Beş yıllık gözden geçirme olanağını, tonaj istatistiklerine ilişkin sözleşme maddeleriyle sınırlandırmakla kesin olarak niyetli bulunmaktaydık. Bu maddenin özellikle bu istatistiklerin gözden geçirilmesi için kullanılacağını öngörmüştük. Bu maddenin, sözleşmenin temel hükümlerinin değiştirilmesi için kullanılabileceği görüşünde değiliz.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Bir ara çözüm yolu bulunabileceğini sanıyorum. İki gözden geçirme mekanizması öngörebiliriz: biri, Türkiye'yi de içine almak koşuluyla, üçte iki çoğunlukla değiştirilebilecek olan, Boğazlar ve Karadeniz için kabul edilen tavanları (madde 11 ve 15) ilgilendirmektedir; öteki mekanizma, imzacıların oybirliğini gerektirecek, sözleşmenin tümüyle gözden geçirilmesine ilişkindir. Bu toptan gözden geçirme için, yöntem biraz daha yavaş olacaksa da, böylece sözleşmenin dayanıklılığı için bir güvence olacaktır; oysa, tavanların gözden geçirilmesinde daha esnek bir yöntem uygulanacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Temsilci heyetimiz, Türk temsilci heyetinin yazılı olarak vereceği önerileri memnunlukla inceleyecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bir önceki madde için aldığımız kararı, bu madde için de almayı öneriyorum; başka bir deyişle, Yazı Komitesine sunulacak bir metin üzerinde görüş birliğine varılacak olursa, işlerimizin ilerlemesini elden geldiğince hızlandırmak amacıyla, bunun Komiteye sunulmasını önermekteyim.

Böylece *kararlaştırıldı.*

40. Yazı Komitesinin kuruluşu.

Konferans, B. Politis'in başkanlığındaki Yazı Komitesinin, Fransa, Birleşik-Krallık, Türkiye ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Teknik Komite başkanından kurulu olmasına ve, ilgilendiği maddeler görüşüldüğünde, her temsilci heyetinin bir temsilcisini Komiteye göndermek hakkının bulunmasına *karar verdi.*

41. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiri tasarısını değişikliklerle kabul etti.

ONİKİNCİ OTURUM

Pazartesi, 13 *Temmuz* 1936, *saat* 11

Başkan: B. S. M. BRUCE

42. Başkanın bildirileri.

a) İrlanda Özgür Devleti Yüksek Komiserinin mektubu.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Alınan iki mektup konusunda size bilgi vermem gerekmektedir. Birinci mektup, İrlanda Özgür Devleti Yüksek Komiserince, Londra'daki Türk Büyükelçiliğine gönderilmiş, bana Türk temsilci heyetince verilmiştir. Bu mektupta şöyle denilmektedir:

[*Çeviri*]

"1. Lozan'da, 1923 de yapılmış olan Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin gözden geçirilmesi konusunda Birleşik-Krallık Dışişleri Bakanına göndermiş olduğunuz 11 Nisan 1936 tarihli notamzdaki önerilerinize ilişkin olarak, Ekselânslarının 18 Mayısta bana yaptığı ziyarete değinmekle onur duyarım.

"2. Ekselânslarının benden diledikleri üzere, Türk Hükümetinin, önerilerine Saorstat Eireann Hükümetince olumlu bir ilgi gösterilmesinin istendiğini Hükümetime bildirmiştim.

"3. Hükümetimin yönergelerine uygun olarak, şimdi şunları size bildirmekle onur duyuyorum: 1924 Temmuzunda, Saorstat Eireann Hükümeti, Kralca, İngiliz İmparatorluğu adına, Lozan Andlaşmasının onaylalamasını kabul etmesine izin vermesini Saorstat Eireann Parlâmentosundan isterken, Dışişleri Bakanı, bu onaylamanın yalnız, Saorstat Eireann ile Türkiye Cumhuriyeti arasında, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak, bir barış durumu kurmak için istendiğini açıkça anlatmıştı.

"4. Bunun sonucu olarak, Saorstat Eireann Hükümeti, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmeninin gözden geçirilmesinin, Soarstat Eireann'ın rızasını gerektiren bir konu olmadığı görüşündedir.

"5. Üstelik, yukarıda sözü edilen nedenlerden ötürü, Saorstat Eireann Hükümetinin, Montreux görüşmelerine katılması için Türk Hükümetinin Foreign Office* aracılığı ile gönderilen çağrısını kabul edememekten üzüntü duyduğunu, Ekselânslarına bildirmekliğim dileğinde bulunulmaktadır.

"6. Soarstat Eireann Hükümeti, bu notanın, Boğazlar Sözleşmesinin gözden geçirilmesi konusunda toplanacak konferansın senetleri arasında yer almasını kabul etmektedir.

(İmza) John W. DULANTY
Yüksek Komiser."

* Fransızca metinde "Foreign Office". (Çevirenler)

b) Kanada Yüksek Komiserinin mektubu.

İkinci mektup, Konferans Başkanı sıfatıyla, Kanada Yüksek Komiserinden bana yazılmış bulunmaktadır:

Mektubun metni şudur:

[*Çeviri*]

"Hükümetim adına yapılan aşağıdaki açıklamayı, Konferans Başkanı sıfatıyla size göndermekle onur duyuyorum.

"24 Temmuz 1923 de, Lozan'da imzalanmış olan Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmeden, Kanada için özel bir çıkar ya da etkin bir yükümlülük doğmadığından, Kanada Hükümeti, şimdiki Konferansta kendini temsil ettirmek gereğini duymamıştır. Bununla birlikte, bu Konferansta temsil edilen Devletlerin, önceki Sözleşme hükümlerinin gözden geçirilmesini ya da değiştirilmesini öngören yeni bir sözleşme yapmağa karar vermeleri durumunda, Kanada'nın, adı geçen Sözleşmeden doğan bütün haklardan ve ayrıcalıklardan vazgeçmesi ve bütün yükümlülüklerden kurtulması gerekebileceğini kabul etmektedir.

"Bunun sonucu olarak, Kanada Hükümeti, eski Sözleşmeyi gözden geçiren ya da değiştiren yeni bir sözleşme ya da başka bir anlaşma kabul edilirse, Kanada'nın, 1923 tarihli, önceki Sözleşmeye katılmış olmaktan elde etmiş olabileceği her türlü haklardan ve ayrıcalıklardan olduğu kadar, böyle bir yönteme Kanada Hükümetince ileri sürülebilecek bütün karşı çıkışlardan da, aşağıdaki koşullarla vazgeçtiğini Konferansın bilgisine sunmak ister:

"İlk olarak, Kanada Dominionu, 1923 Sözleşmesine katılmasından dolayı kendisine herhangi bir biçimde düşebilecek her türlü yükümlülüklerden sıyrılmış kabul edilecektir.

"İkinci olarak, savaş mezarlıklarına giriş konusunda varolan hakların, Kanada'yı ilgilendirdikleri ölçüde, olduğu gibi sürdürülmesi.

"Üçüncü olarak, yukarıda belirtilen vazgeçmelerin, eski ya da yeni Sözleşmeye taraf olmayan Devletlerin genellikle yararlandıkları hakları ve ayrıcalıkları kapsamaması.

(İmza) Vincent MASSEY
Yüksek Komiser."

Bu iki mektup, İrlanda Özgür Devleti ile Kanada Hükümetinin, Konferansa katılmama nedenlerini açıkça göstermektedir. Yine açıkça görülmektedir ki, bu ülkelerden ne biri ne de öteki, görüşmelerimizin bir sonucu olarak Lozan Andlaşmasımn gözden geçirilmesine hiçbir karşı çıkışta bulunacak değildir.

Türk temsilci heyetinin kararı tümüyle kabul ettiğini sanıyorum ve bu mektupların alındığının, bu mektuplarla birlikte tutanağa geçirilmesini öneriyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Başkanın görüşünü doğruluyorum.

Başkanın telkini *kabul edildi.*

43. Türk Temsilci Heyetinin bildirisi.

B. ARAS (Türkiye). – Teknik Komitede, sayın Romanya temsilcisi, Türk temsilcisine, hazırlamakta olduğumuz uluslararası düzenlemeye ilişkin imzalama ve katılma yöntemleri konusunda birtakım sorular sormuştu.

Çalışma arkadaşım ve dostum B. MENEMENCİOĞLU, ayırım gözetici işlem konusuna ilişkin ikincil sorun üzerinde görüşümüzü bildirmekle birlikte, belirli soruların yanıtlandırılmasını Türk temsilci heyeti Başkanına bırakmak istediğini bildirmişti. Ekselâns B. Pella'yı yanıtlamak için, herşeyden önce, Lozan görüşmelerine katılan Devletlere, koşullara daha uygun ve Türkiye'nin güvenlik gereksinmelerine daha elverişli bir Boğazlar rejimi kurulmasını isteyen Hükümetimin notasını gönderdiğinden bu yana, Hükümetimin tutumunu özetlemekliğim gerekecektir.

Konferansa açılış oturumundan beri söylemekle onur duyduğum gibi, Türkiye, iki yüzyıldır savaş ve savaşın sonuçları açısından bakılan bu geçidi, bir dirlik düzenlik odağı ve uygar uluslar arasında bir birleştirme çizgisi durumuna getirebilecek bir düznlemenin kurulmasını yürekten istememektedir.

Boğazlar için sonsuzluğa uzanan bir rejim düşünülemeyeceği gibi, bayrak ayırımı gözetilmeksizin, bütün gemilere uygulanabilecek uluslararası bir düzenlemenin hükümlerini saptamak için, şu ya da bu konferansda toplanmış Devletlerin salt çıkarlarına dayanan bir rejim de kurulamaz.

Cumartesi günü, B. Menemencioğlu'nun Teknik Komitede öne sürdüğü kanıtları yinelemek istemiyorum. Sizden tek dileğim, XIX. yüzyılın yarısından bu yana, yapılageliş (teamül) kurallarına, koşullara ve her zaman aynı Devletleri temsil etmeyen imzacılara göre, elden geçirilen, tamamlanan ya da toptan değiştirilen bir çeşit yasalaştırma *(codification)* niteliği getirmiş olan çeşitli uluslararası düzenlemelere bir göz atmanızdır.

Bunları söyledikten sonra, şimdi de, sayın Romanya temsilcisinin somut sorularını yanıtlayayım.

Burada kurmayı öngördüğümüz düzenlemeyi, başka Devletlerin imzalamasına ya da katılmasına açık tutmak gerekmediği kanısındayım.

Bu düzenlemenin, sırayla kullanılamaz duruma gelmiş olan, daha önceki düzenlemeler gibi, üzerine düşen görevi yapacağı umudundayız. Öteki düzenlemelerin gerçekten yürürlükte kaldıkları sürece işledikleri gibi, bu düzenlemenin de aksamadan işleyeceğine inanmaktayız.

Lozan Sözleşmesi, 1871 Andlaşmasının etkinliğini yitirmiş olduğu kanısına varıldığı için yapılmıştı.

Bugün, bu 1923 Sözleşmesinin de, kendi payına, artık uygulanamaz duruma geldiğini düşünmekteyiz ve yeni koşullara uygun, yeni bir düzenleme kurmaktayız. Cumartesi günü, Türk temsilcisinin, ayırım gözetici işlem yapılmasının olanaksızlığı konusunda söylediklerini burada doğrularken, Türkiye'nin, hazırlanan senedin kapsadığı hükümlerin evrenselliği göz önünde tutulunca, ikili düzenleme anlaşmaları yapılmasına hiçbir gerek olmadığı kanısını taşıdığını belirtmek isterim.

Bu tür anlaşmaların yapılmasına katılmak için hiçbir neden görmeyen, hiçbir istek duymayan Hükümetim, bununla birlikte, zorunluluk duyarsa, uygun göreceği herhangi bir ülkeyle, yürürlükte olacak düzenlemenin çerçevesi içinde hazırlanacak, benzer anlaşmalar imzalamak yetkisine ilişkin bulunan, Türkiye'nin egemenliğinden doğan haklarını saklı tutmağa özen gösterecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bütün temsilci heyetlerinin, B. Aras'a, Türkiye'nin durumunu açıkça belirleyen bu konuşması için, gönül borcu duyduklarından kuşkum yoktur. Hiç değilse şu anda, hiçbir temsilci heyetinin bu konuda bir tartışma açmak

isteyeceğini sanmadığım için, Sözleşmenin ve çözüme bağlanması gereken çeşitli noktaların incelenmesine geçmemizi önereceğim. En iyisi, Yazı Komitesinin raporunu incelemekle başlamak olacaktır.

44. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Yazı Komitesince saptanmış metinlerin incelenmesi.

B. POLİTİS, Yazı Komitesinin Başkam olarak, Konferansa, Yazı Komitesince saptanmış metinleri sundu.

Başlangıç

(Yazı Komitesi, Başlangıç'ın bir ilk incelemesini yapmıştır; Başlangıç'ın kesin metni, tasarının bütün öteki maddeleri gözden geçirildikten sonra saptancaktır.)

Majeste Bulgarlar Kralı, Fransa Cumhuriyeti Başkanı, Majeste Büyük-Britanya, İrlanda ve Denizler Ötesi İngiliz Ülkeleri Kralı ve Hindistan İmparatoru, Majeste Yunanlılar Kralı, Majeste İtalya Kralı, Majeste Japonya İmparatoru, Majeste Romanya Kralı, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Yürütme Komitesi, ve Majeste Yugoslavya Kralı,

"Boğazlar" genel deyimiyle belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin gidiş-gelişini, Lozan'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış olan Barış Andlaşmasının 23. maddesiyle saptanmış olan illkeyi, Türkiye'nin güvenliği çerçevesi içinde koruyacak biçimde düzenlemek isteğiyle duygulu olarak,

İşbu Sözleşmeyi, 23 Temmuz 1923 de Lozan'da imzalanmış olan Sözleşmenin yerine koymağı kararlaştırmışlar ve tamyetkili temsilcilerini aşağıda belirtildiği üzere atamışlardır:

.....

Bu temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

B. ARAS (Türkiye). – Romen temsilci heyetinin sunmuş olduğu değişiklik önerisinde bir değişiklik yapılması telkininde bulunmak için izninizi istemekteyim; Romen temsilci heyeti, sunduğu değişiklik önerisi metnine, "Karadeniz Devletlerinin güvenliği" deyimini koymuştu. Karadeniz Devletlerinin öteki sınırlarının güvenliği bu Sözleşmeye bağlı olmadığına göre, bu deyim, gerçekten, bana çok geniş kapsamlı görünmektedir. Bu nedenle, bu formülün yerine şu formülün konulmasını telkin etmekteyim: "Türkiye'nin Boğazlar bölgesindeki ve kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliği".

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu telkini hemen kabul etmekte, iki nedenle, güçlük çekmekteyim. Önce, Romen temsilci heyetinin sunmuş olduğu bu değişiklik önerisini, Romen temsilci heyeti başkanı B. Titulesco yapmış olduğu için, onun izni olmaksızın bu değişikliği kabul etmem olanak dışıdır. İkincisi, önümde, Türk temsilci heyeti başkanının söylevi durmaktadır; bu söylevde şöyle de denilmektedir: "Ancak, gine de, özellikle Türkiye'nin güvenliğini, üstelik Karadeniz kıyıdaşlarının güvenliğini ilgilendiren bu bölgeyi, savaş gemilerinin ne biçimde geçebilecekleri sorunu kalmaktaydı." Görülüyor ki, B. Titulesco'nun önerisi, Türk temsilci heyetinin görüşünden hiçbir bakımdan değişik değildir. Böyle olunca, bu önerinin Türk temsilci heyetince kabul

edilebileceğini düşünmekteydik ve, bu anda bile, ben, Türk temsilci heyetinin görüşüne uygun olduğu kanısını sürdürmekteyim. Bunun sonucu olarak, ve B. Titulesco'nun da uygun bulması koşuluyla, B. Aras'ın öne sürdüğü değişikliği şimdilik kabul edemeyeceğim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben de, Romen temsilci heyetinin görüşünü paylaşıyorum ve, "ve kıyıdaş Devletlerin, Karadeniz'deki güvenliği" sözcüklerinin eklenmesini öneriyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Şu formülün kabul edilmesiyle, güçlüğün giderilmesi belki de sağlanabilecektir: "... Türkiye'nin güvenliği ve kıyıdaş Devletlerin, Karadeniz'deki, güvenliği..."

Bu formül *kabul edildi.*

Birinci madde	*Seçenek metin*
Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlarda denizden geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesini kabul ederler ve doğrularlar.	*Birinci fıkranın sonuna, "Boğazlar'da" sözcüğünden önce,* "ve havalarda" *sözcüklerinin eklenmesi.*
Bu özgürlüğün kullanılışı bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenmiştir.	

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyeti seçenek metni kabul etmektedir. Bununla birlikte, gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden söz edilirken, Türkiye limanlarından değil, Boğazlar'dan geçişin anlaşılması gerektiğinin bilinmesini istiyorum.

B. PONSOT (Fransa). – Havalarda gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü konusunun incelenmeğe değer olduğunu sanmaktayım. Belki de, bunun tartışılmasının yeri değildir; ancak, belki de, bu noktayı saklı tutmak daha iyi olacaktır; çünkü, bu nokta 20. maddeye ilişkindir; oysa, 20. madde üzerinde, Türk temsilci heyetinin, Ege Denizi'nden Karadeniz'e geçişi hangi koşullar altında sağlayacağını belirtecek bir metnini beklediğimizden, bir karara varamamış bulunmaktayız.

B. ARAS (Türkiye). – Bu madde, denizde gidiş-gelişi (ulaşımı) ilgilendirdiği için, havada gidiş-geliş (ulaşım) konusunun saklı tutulması yerinde olabilecektir.

B. PONSOT (Fransa). – Birinci maddenin gidiş-gelişe (ulaşıma) ilişkin olmadığına, bütün Sözleşmeyi kapsadığına dikkatinizi çekmek isterim.

B. ARAS (Türkiye). – Havalardan geçişle ilgili olarak, olanak içindeki bütün kolaylıkları göstermek isteriz; bunun da, ilgili maddede öngörülmesi gerekir. Hemen şunu ekleyeyim ki, bir ilke sorununa değinilmekteyse, Boğazlar bölgesi dışındaki bütün topraklarımıza ilişkin haklarımızı saklı tutmaktayız. Böyle olunca, öyle sanıyorum ki, bu eklenti kabul edilecek olursa, işlerimizi kolaylaştırmış olmayacaktır. Gerçekten, madde değiştirilmeyecek olursa, bizim de bir çekince öne sürmemiz gerekmeyecektir.

B. PONSOT (Fransa). – Bu konuda alınacak tutum konusunda bir önyargıda bulunmak istemiyorum. Ben yalnız şunu söylemekteyim: Türkiye'den bir metin beklemekte olduğumuz için, hava yoluyla gidiş-geliş (ulaşım) sorunu henüz görüşülmemiştir. Bu konuya değinilmemiş ya da bir çekince öne sürülmemiş olursa, Lozan Sözleşmesinin

birinci maddesi ortadan kaldırılmış anlamına gelebileceği için, bu noktayı belirtmemiz gerekmekteydi; Lozan Sözleşmesinin birinci maddesi olduğu gibi şöyledir:

> "Bağıtlı Yüksek Taraflar, aşağıda, "Boğazlar" (*"Détroits"*) genel teriminin kapsamına giren Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden ve havadan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği (özgürlüğü) ilkesini kabul ve ilân etmekte görüş birliğine varmışlardır."

Bunun sonucu olarak, aslında tartışılması gereken bir konuyu, bu konuya dokunmazlıktan gelerek, kesip atmış olabileceğiz; bununla birlikte, Fransız temsilci heyetinin tutumuna ilişkin olarak yine de önyargıda bulunmamaktayım; çünkü, Fransız temsilci heyetinin görüşü, kendisine bir metin sunulduktan sonra, belirginleşecektir.

B. ARAS (Türkiye). – B. Ponsot'ya, verdiği aydınlatıcı açıklamalar için teşekkür ederim.

B. CONTZESCO (Romanya). – Biz de özdeş bir çekince ileri sürmüştük; bu çekinceyi, tıpkı Fransız temsilci heyetinin koşullarıyla, sürdürmekteyiz.

Bir an için, Başlangıç bölümüne dönerek, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunduğu formülü kabul ettiğimi bildirmiş bulunsam da, iki formül arasında ne de olsa ince bir ayrım bulunduğu için, bu değişikliği B. Titulesco'ya bildirinceye kadar, kesin tutumumu saklı tutmak zorunda olduğumu belirtmek istemekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başlangıç bölümünün incelenmesi bitmiş olmakla birlikte, Romanya temsilcisinin ileri sürdüğü çekinceyi yine de kaydedeceğiz.

Birinci maddeye ilişkin olarak, Fransa temsilcisi ile Romanya temsilcisi, 20. maddeyle hava sorunu henüz çözülmüş bulunmadığına göre, önümüzdeki madde üzerindeki tutumlarını saklı tutacaklarını belirtmişlerdir. Bu yöntemi kabul edebiliriz; ancak, metnin bir de üçüncü kez okunması yoluna da gidemeyeceğimizi belirtmek isterim; metin iki kez okunmuştur ve artık konuları sıraları geldikçe ele alıp çözüme bağlamamız gerekmektedir. Çekincelerimizi, yalnız, şu ya da bu maddeye ilişkin olarak ortaya çıkan, ancak daha önce üzerinde bir karara varılması zorunlu olan başka bir maddede yine karşılaştığımız konularla sınırlı tutmalıyız. Bununla birlikte, sonradan gelen bir maddenin etkisinde olmayan konuları ele aldığımız zaman, bunların kendi bakımlarından çözüme bağlanması gerekir; bu durumda, güçlük gösteren noktalara çekince öne sürmenin zamanı artık geçmiş sayılmalıdır.

Birinci madde üzerine görüşmelerin geri kalan bölümünün incelenmesi, 20. madde üzerine bir karara varıldıktan sonra ele alınmak üzere, *ertelendi.*

KESİM I. – TİCARET GEMİLERİ

Madde 2

Barış zamanında, ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, aşağıdaki 3. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, hiçbir işlem (formalite) olmaksızın, geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) tam özgürlüğünden yararlanacaklardır. Bu gemiler, Boğazlar'ın bir limanına uğramaksızın transit geçerlerken, bu gemilerden, Türkiye ilgili makamlarınca, alınması işbu Sözleşmenin I sayılı Ek'inden öngörülen vergi ve harçlardan başka, hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır.

Bu vergilerin ya da harçların alınmasını kolaylaştırmak üzere Boğazlar'dan geçecek ticaret gemileri, 3. maddede belirtilen istasyonun görevlilerine adlarını, uyruklularını, tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildirecekleridir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Yazı Komitesi oturumunda ortaya atamadığı için özür dileyerek, bir-iki nokta üzerinde durmak istemektedir.

Yapılmasını isteyeceğim ilk değişiklik, 2. maddenin başında [Fransızca metinde], "gidiş-geliş" ("ulaşım") sözcüğünden sonra, "Boğazlar'da" sözcüğünün eklenmesidir.

İkincisi, bir satır ileride, "yükleri" sözcüğünden sonra, "yolcular hangi uyrukluk-ta olursa olsun" sözcüklerinin eklenmesidir. Bu, bütün ticaret andlaşmalarımızda yer alan bir terimdir; buraya konulması da iyi olur.

Üçüncüsü, 2. maddenin sonuna, şu hükmün eklenmesidir: "Kılavuzluk isteğe bağlı kalmaktadır". Aynı tümce, yeni tasarının 4. maddesinde de yer aldığına göre, 2. maddeye de konulmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz.

B. ARAS (Türkiye). – "Boğazlarda" sözcüğü ile yedekçiliğe (römorkörcülüğe) ve kılavuzluğa ilişkin tümcenin eklenmesini kabul ediyorum.

Yolcuların uyrukluğu konusuna gelince, bu sorun, çeşitli Devletlerin imzalayabilecekleri yerleşme ve ticaret andlaşmaları üzerinde bir önyargı niteliğinde olabilir. Boğazlar'a ilişkin sözleşmelerin ve düzenlemelerin hiçbirinde bugüne kadar bu sorun ele alınmamıştır. Bu yüzden, Birleşik-Krallık temsilci heyetinden bu noktada direnmemesini dileyeceğim.

Lord Stanley'in işaret ettiği birinci ve üçüncü değişiklikler *kabul edildi.*

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] – Telkin ettiğim değişikliklerden ikincisine ilişkin olarak, sorunun şu olduğunu sanmaktayım: Daha önceki sözleşmeler gereğince, geçiş özgürlüğü tamdı ve gemilerin hangi nedenle olursa olsun durdurulması söz konusu değildi. Şimdiyse, Türkiye'nin, sağlık nedenleriyle gemileri durdurması hakkına ilişkin kurallar koyduk; ancak, olabildiğince özgürlük sağlamak da istediğimizden, yolcular sorununun dikkate alınmasını istemekteyiz. Bu konudaki bir hüküm, ne Türkiye'nin geleceğine, ne ticaret andlaşmalarına dokunabilir. Türk temsilci heyeti değişiklik tasarımızı kabul edecek olursa, bundan çok mutluluk duyacağız.

B. ARAS (Türkiye). – Şimdiye kadar, sağlık denetimi yapılmakla birlikte, yolcuların hiçbir zaman –Birleşik-Devletlerin isteği üzerine ortaya çıkan bir olay dışında– denetlenmediğini belirtmek zorundayım. Bu olayda da, Ülke Devletinin tartışılmaz olan, yönetim denetimiyle, yargısal kolluk (polis) denetimi hakkının yasal bir kullanılışı söz konusuydu. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin buna mı değinmek istediğini bilmiyorum; her ne hal ise, bu konuda güçlükler yaratmak istemiyorum. Bununla birlikte, istenilen bu eklentinin kapsamı konusunda tam bir görüşe varabilmek için, bu sorunun incelenmek üzere Teknik Komiteye gönderilmesini istemekteyim.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Olabilirse, ve görüşmelerimizin daha sonraki bir aşamasında, Türk temsilci heyetinin bu değişikliği kabul edebileceğini görürsek, kendilerine gönül borcu duyacağız; ancak, şimdilik bu konuda direnmek istemiyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu konunun Teknik Komiteye gönderilmesi önerilmiştir; yapmamız gereken de budur sanırım. Ancak, bu kadar geç bir anda yeni bir düşünce ileri süren Birleşik-Krallık temsilcisine küçük bir sitemde bulunmak isterim; bu da bizi, sorunların çeşitli maddelerde sırasıyla ortaya çıktıkça çözüme bağlamak yolunda kendimize çizmek istediğimiz kuraldan uzaklaştırmış oldu. Sanırım ki, Konferans, Türkiye temsilcisinin, konuyu, gerektiğinde yeniden ele almak üzere, Teknik Komiteye göndermek önerisini kabul etmekten yana olacaktır.

B. PONSOT (Fransa). – Ben, Birleşik-Krallık temsilcisine yöneltilmiş olan sitemi, aynı görüşe katılarak paylaşmak istemekteyim. Kaldı ki, bunun, öze ilişkin olmaktan çok, bir kaleme alış sorunu olduğunu sanmaktayım; çünkü, B. Aras'ın da açıklamak zahmetine katlandığı gibi, Türkiye, durmaksızın geçen gemiler söz konusu olduğu zaman, bunları denetlemek isteğinde değildir. Bir Türk limanına uğrayan gemiler söz konusu olsaydı, Türkiye, egemenliğinin yararını göz önünde tutarak, doğaldır ki, bu egemen hakkını kullanabilecekti. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kaygısını çok iyi anlamaktayım: geçiş özgürlüğü olduğuna göre, yolcuların yazgısı, geminin yazgısıyla aynı olmalıdır; böyle olunca da bunda, Türkiye'nin güvenliğine ya da egemenliğine dokunan herhangi bir sorun görülmemek gerekir. Ben de, Türkiye'nin, genel bir durum olan bu güncel durumu saptamaktan başka bir yenilik taşımayan bu belirginlik getirme önerisini kabul edebilme olanağını öngörebilmesini içtenlikle dilemekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komitede tartışılması gereken bir sorunun söz konusu olduğu açıkça bellidir. Yapılması gereken en iyi şey, Türk temsilci heyetinin de önerdiği gibi, bu sorunu Komiteye göndermektir.

Böylece *kararlaştırıldı.*

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Birleşik-Krallık değişiklik önerisinin gerçek kapsamı bilinseydi, bu sorun hemen bir çözüme bağlanabilirdi. Barış zamanında, yolcuların uyruklularını öğrenmenin neye yarayabileceğini göremiyorum. Transit geçen gemiler söz konusu olduğuna göre, bu uyrukluk bizi pek ilgilendirmez. Her halde, bu değişiklik önerisinin gerçek kapsamım bilmemiz gerekmektedir.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan). – Yazı Komitesinde, Bulgar temsilci heyeti, harçlar konusunda işlem eşitliğine ilişkin bir öneride bulunmuştu. Bu öneri ortaya bir ilke sorunu çıkardığı için, genel oturumda öne sürülmesi kararlaştırılmıştı. Böyle olunca, önerimi yinelemekteyim.

2. maddenin metninde şöyle denilmektedir: "... Türk makamlarınca, alınması işbu Sözleşmenin I sayılı Ek'inde öngörülen vergi ve harçlardan başka, hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır." Demek oluyor ki, harçlar Ek'de saptanmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin, bu hakları indirmek hakkına her zaman sahip olduğu açıkça bellidir; kaldı ki, Ek'te bunun yapılabileceği belirtilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan akla şu soru gelmektedir: Türkiye, bu harçlarda, ya genel nitelikte ya da bu sözleşmenin imzacılarından biriyle, ya da bu sözleşmeye katılmamış başka bir Devletle yaptığı özel bir anlaşma gereğince, bir indirim yapacak olursa, bu, ayırım gözetici bir işleme yol açmaz mı? Biz, bu durumda, harçların indirimini öngören özel bir sözleşmesi bulunmayan öteki Devletlere hangi işlemin uygulanacağını sormaktayız; bu düşüncenin bir sonucu olarak da, Türkiye'nin, sonradan başka herhangi bir ülkeye tanıyacağı indirimin, kendiliğinden bütün öteki ülkelere de uygulanacağını belirten bir çeşit ençok gözetilir ulus kuralının, bu metne konulmasının öngörülmesini düşünmekteyiz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Konferans, her halde anımsayacaktır ki, Romen temsilci heyeti, henüz Konferansın incelememiş bulunduğu, I sayılı Ek konusunda bir çekince öne sürmüştü. Bu I sayılı Ek, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulmuştur; ancak, ne genel oturum olarak toplanan Konferansça, ne de Teknik Komitece hiçbir bakımdan incelenmiş değildir. Aslında ayrıntı niteliğinde bir sorun söz konusu olduğuna göre, bu Ek'in incelenmesini Teknik Komiteye bırakmayı kararlaştıramaz mıyız?

B. ARAS (Türkiye). – Harçlar konusunda, Bulgar temsilci heyetine her türlü güvenceyi vermek isterim. Türkiye'nin ayırım gözetici işlemler öngörmesi durumunda, Bulgaristan'ın bunun kurbanı olmamayı istemesini çok iyi anlamaktayım. Bulgaristan'a tümüyle hak vermekle birlikte, madde metnine bu konuda herhangi bir açıklık getirecek hüküm eklenmesine gerek olduğunu sanmıyorum. Her halde, burada ençok gözetilen ulus hükmünün konulmamasını istiyorum. Ancak, Sözleşmeye taraf olsun ya da olmasın, ülkeler arasında harçlar yönünden, Türkiye'nin hiçbir ayırıcı işlem yapmamağa kesin kararlı olduğunu resmen bildiririm. Bu sözlerimin Türkiye bakımından bir sözveri sayılabileceğini de ayrıca belirtmek isterim.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bizi her bakımdan doyuran şu son bildirisi için Türkiye Baştemsilcisine teşekkür ederiz. Bu bildiri, oturumun tutanaklarında yer alacaktır. Öte yanda, Bulgar temsilci heyeti, daha sonra incelenmesi gereken, I sayılı Ek'in metni üzerinde çekincesi olduğunu da bildirmek istemektedir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Bulgar temsilci heyetince B. Aras'a sunulan teşekkürlere ben de katılmaktayım. Bu sorunla biz de çok ilgiliyiz ve Türk temsilci heyetinin biraz önce belirttiği sözveri bizi çok mutlu kılmıştır.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Ek konusu dışında, başka söz isteyen var mı? Yoksa bu maddede sözü geçen Ek sorunu kaldı demektir. Tam bir açıklıkla, alınacak harçların Ek'de sözü geçen harçlar olduğu belirtilmiş bulunmaktadır; biz de, söylemeğe gerek yoktur ki, Ek'in çok önemli olduğunu kabul etmekteyiz. Böyle de olsa, Ek sorunu, yine de bu maddedeki ilkeye dokunmamaktadır; sanırım ki, bu ilkeyi pek âlâ kabul ederek, Ek'i Teknik Komiteye gönderebiliriz.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu maddenin özünün, Ek ile sıkı ilişkisi olduğunu söylemiştim. O sırada söylediğim sözleri bile yinelemek isteyeceğim. Demiştim ki, Ek'i incelerken, harçların gerçek bir ek yük sayılabilecek kadar yüksek olmadığını görürsem, harçları ödememe zorunluluğu ilkesinin tartışılmasından vazgeçmekliğim olasılığı vardır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bunun besbelli olduğunu sanmaktayım; ancak, yine de, bizi bu maddeyi kabulden alıkoymamalıdır; çünkü, nasıl olsa, bunu Teknik Komiteye göndermekteyiz; maddenin işleyişi, hiç kuşkusuz, bu Komitenin alacağı karara bağlı olacaktır.

Başkanın telkini *kabul edildi.*

Madde 3

Ege Denizi'nden ya da Karadeniz'den Boğazlar'a giren her gemi, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde, Türk yasalarıyla konulmuş olan sağlık denetimi için, Boğazlar'ın girişine yakın bir yerdeki sağlık istasyonunda duracaktır. Düzenli sağlık belgesi (patentası) bulunan gemiler için, gündüz ve gece, olabilen en büyük hızla yapı-

lacak ve bu gemiler Boğazlar'dan geçişleri sırasında başka hiçbir duruş zorunda bırakılmayacaklardır.

İçinde veba, kolera, sarıhumma, lekeli humma (typhus exanthémique) ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden daha az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan gemilerle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süre içinde ayrılmış olan gemiler, Türk makamlarının gösterebilecekleri sağlık koruma görevlilerini gemiye almak üzere, bir önceki fıkrada belirtilen sağlık karakolunda duracaklardır. Bu yüzden hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır; sağlık koruma görevlileri Boğazlar'ın çıkışında bir sağlık istasyonunda gemiden indirileceklerdir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – 3. maddenin birinci fıkrasına ilişkin olarak –aralarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Yunanistan'ın da bulunduğu– bir takım ülkelerin, gemilerin yabancı bir limana gelişlerinde, sağlık belgesi (patentası) gösterme zorunluğunu kaldıran bir anlaşmayı yakınlarda imzalamış oldukları bize anımsatılmıştır. Türkiye'nin bu anlaşmayı henüz imzalamadığını sanıyoruz; bununla birlikte, "düzenli sağlık belgesi (patentası)" sözcüklerinden sonra, "ya da işbu maddenin 2. fıkrasındaki hükümlerin kapsamına girmediklerini doğrulayan bir sağlık bildirisi gösteren" sözcüklerinin eklenmesinde sakıncalar görür mü? Kanımızca, bunda hiçbir yanlış anlama tehlikesi yoktur; örneğin bir gemi, sağlık belgesi (patentası) aranmayan Karadeniz'deki bir Sovyet limanına gitmekteyse, yolculuğa çıkmadan önce pekâlâ böyle bir belge almamış olabilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Ben de, Türkiye'nin, kaldı ki evrensel olmayan, yalnız birkaç Devleti bağlayan bu sözleşmeye katılmadığını sanmaktayım. Bununla birlikte, bizim, Türk limanlarını ziyaretle ilgili yasal kurallarımız vardır ve bunları uygulamaktayız; ancak, transit konusunda, Birleşik-Krallık temsilci heyetince ileri sürülen öneriye karşı çıkmayacağız ve önerdikleri eklemeyi kabule hazırız.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bundan dolayı size çok gönül borcu duyuyoruz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Benim bakımımdan da, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisini kabulde hiçbir sakınca görmemekteyim.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerdiği değişiklik kabul edildi.

B. POZZİ (Fransa). – "Düzenli sağlık belgesi (patentası)" yerine "temiz sağlık belgesi (patentası)" deyiminin kullanılmasını istemekteyim.

Böylece kararlaştırıldı.

Madde 4

Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, ticaret gemileri, 2. ve 3. maddelerde öngörülen koşullar içinde Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalmaktadır.

B. PONSOT (Fransa). – Birinci fıkrada, "ticaret gemileri" sözcüklerinden sonra, "bayrak ve yük ne olursa olsun" sözcüklerinin eklenmesini istemekteyim. Bu, 2. maddedeki durumdur ve bana, bu fıkrayı böylece açıklığa kavuşturmakta yarar

vardır gibi gelmektedir; çünkü, 5. maddeye geldiğimizde, düşman bayraklı gemilerin madde hükmü dışında tutulduğunu göreceğiz.

İkinci olarak, birinci fıkrada, "2. ve 3. maddelerde öngörülen hükümler saklı kalmak koşuluyla" deyimi yerine, "2 . ve 3. maddelerde öngörülen koşullar içinde" denilmesi daha uygun olur sanmaktayım.

4. ve 5. maddelere ilişkin bir üçüncü telkinim var. Tasarının 18. maddesinde, Türkiye'nin, pek yakın bir savaş tehlikesi durumunda, birtakım önlemler alabileceği öngörülmektedir. Türkiye'nin, bu çeşit önlemleri ticaret gemilerine karşı almak niyetinde olduğunu sanmıyorum; bu durumda, iki maddenin metnine bu doğrultuda açıklık getirilebilir; bununla birlikte, Türk temsilci heyeti, bu konudaki görüşünü bize açıklayacak olursa, değişiklik de gerekmeyebilir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Yazı Komitesinde geçen bir görüşmeyi anımsatarak, Türkiye'nin savaşan durumunda olmadığı, ancak, bir ya da iki Karadeniz Devletinin savaşan olduğu bir durumda, uçaklara ya da denizaltılara karşı savunmak için, örneğin bir top gibi, önemsiz bir silâh taşıyan ticaret gemilerinin durumunun ne olacağını merak etmekteyim. Savaş sırasında, bütün gemilere bu çeşit hafif silâhlar konmamıştı; ancak, birçoklarında vardı; bu bakımdan, bu gemilere nasıl bir rejim uygulanacağını öğrenmek istemekteyiz.

B. ARAS (Türkiye). – B. Ponsot'yu yanıtlamak için, 4. maddede, ticaret gemilerinin özgürlüğünü engelleyecek hiçbir kısıtlama öngörülmediğini belirtmek isterim. Böyle olunca, Fransız temsilci heyeti, bu konuda her türlü iç huzuru duyabilir sanırım.

Romen temsilci heyetinin bana sorduğu soruya gelince, böyle bir durum ortaya çıkacak olursa, Türkiye'nin, bu gemilere karşı tarafsızlık haklarını kullanacağını belirteceğim. Besbellidir ki, bir ticaret gemisi savaş gemisine dönüştürülürse, bu gemi kategori değiştirmiş olur. Doğaldır ki, bunu söylerken, yardım istemek için, güçlükle karşılaştıklarını bildirmek için, v.b., kullandıkları ufak bir top bulunduran gemileri göz önünde tutmamaktayım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Benim de aklımdan, ticaret gemilerinin savaş gemilerine çevrilmesinin hiç geçmediğini açıklamak isterim. Söz konusu olan, yalnız, ne kıyılara, ne Boğazlar'a, üstelik ne de karşılaşabilecekleri gemilere hiçbir tehlike sayılmayacak, ufak bir topu bulunan gemilerdir. Türk temsilci heyetinin, bir ticaret gemisinin nitelik değiştirmesine karşı çıkışta bulunabileceğini çok iyi anlıyorum; ancak, söz konusu bu değildir; Türk temsilci heyetinin söyledikleri de, sorduğum soruyu bir yanıt sayılabilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – B. Ponsot'nun ikinci önerisinin, birincisini gereksiz kıldığını sanmaktayım. Gerçekten de, bu maddeye, "2. ve 3. maddelerde öngörülen koşullar içinde" sözcüklerini koymakla, üstü örtülü biçimde, 2. ve 3. maddelerde yer alan "bayrak ve yük ne olursa olsun" sözlerini de koymuş olmaktayız.

Gerisi için, bu maddenin kaleme alınışının değiştirilmesini memnunlukla kabul ediyoruz.

B. PONSOT (Fransa). – Konunun özü üzerine görüş birliği içindeyiz. "Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, ticaret gemileri..." formülü kullanıldığında, 2. maddeye de göndermede (atıfta) bulunulduğuna göre, "bayrak ve yük ne olursa olsun"

kavramı da bunun içinde sayılır. Bununla birlikte, bunu yinelemek, metnin aydınlık kazanmasına da zarar vermez. Öz üzerinde görüş birliğine olduğumuza göre, bu görüş birliğinin de gereği olarak, bu deyimin maddeye konulmasını isteyeceğim.

B. ARAS (Türkiye). – Kabul ediyoruz.

Fransız temsilci heyetince önerilen iki değişiklik *kabul edildi.*

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bizi özellikle ilgilendiren bir sorun da, ticaret gemilerinin, barış döneminde ya da savaş döneminde değil de, pek yakın bir savaş dönemindeki durumunun ne olacağıdır.

Bu maddenin Yazı Komitesinde incelenmesi sırasında, Komite Başkanı B. Politis, bizi çok etkileyen bir gözlemde bulunmuştu. Söylediklerini iyi anlamışsam, bu pek yakın tehlike dönemi sırasında, ticaret gemileri bakımından, Sözleşmede bir boşluk olduğunu belirtmişti. Bu konunun biraz daha belirgin kılınması olanağı bulunup bulunmadığını düşünmekteyim. Türkiye'nin Boğazlar'da güvenlik önlemleri almak durumunda, olabileceği bu pek yakın tehlike döneminde, özellikle kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) gibi, somut sorunlar ortaya çıkabilir.

Bu konuyu açıklığa kavuşturacak aydınlatmalarda bulunmayı kabul ederse, Türk temsilci heyetine gönül borcu duyacağız.

B. PELLA (Romanya). – B. Aras'ın, hafif silâhlar taşıyan ticaret gemileri konusunda kaygılarımızı yatıştırıcı bilgiler verdiği için, kendisine derin bir gönül borcu duyuyorum. Bununla birlikte, uluslararası hukukun genel bir ilkesine ilişkin olarak yaptığı bir konuşmaya değinmeden de geçmek istemiyorum. Bu ilkeye göre, geçen savaşta [I. Dünya Savaşında], hafif silâh taşıyan ticaret gemileri hiçbir bakımdan yardımcı gemi sayılmamışlardı. Bu konuda da bir doğrulamaya ve yatıştırılmağa gereksinme duymaktayım.

Bulgaristan temsilcisinin ortaya attığı ikinci soruna gelince, açıkça anlaşılmaktadır ki, sözleşmenin dengesi bakımından bir boşluk değil, rejimler arasında bir ayırım sezilmektedir.

Savaş gemileri ile yardımcıları için üç varsayım öngörülmektedir: Savaş durumu, barış durumu, savaş tehdidi. Ticaret gemileri içinse, tersine, iki varsayım öngörülmektedir: Savaş durumu, barış durumu. Bir ölçüde bir uyum sağlamak ve sözleşmenin kapsamını daha açıklığa kavuşturmak için, bu sorunun da göz önünde tutulması gerekecektir.

Son olarak, üçüncü bir sorun da vardır. Tasarının 4. maddesi (eski 5. madde) incelenirken, Romen temsilci heyeti bir çekince öne sürmüştü. Bunu burada, kaleme alış biçiminden değil, öz bakımından yinelemek istemekteyim. Sözleşmenin 23. maddesinin ve belki de 16. maddesinin kapsamının ne olacağını bilmedikçe, bu metni kesin olarak kabul edemeyeceğimizi söylemiştik.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Sanırım ki, Teknik Komitede, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bir anlamda, Bulgar temsilcisinin söylediğini daha önce yanıtlamıştı. Ticaret gemilerinin gidiş-gelişi için gerçekte iki durum öngörmekteyiz. Bana kalırsa, burada bir boşluk söz konusu değildir. Türkiye'nin, bir savaş tehdidi durumunda, ticaret gemilerine savaş durumundakinden daha az elverişli bir işlem uygulamayacağı açıkça bellidir. Bu o kadar açıktır ki, savaş tehdidi durumunun, savaş durumunda deniz ulaşımından söz eden 17. ya da 18. maddeler açısından ele alınması olanağını vermektedir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu sırada, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalacak mı, kalmayacak mı, bunu öğrenmek istiyorum.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Pek yakın bir savaş durumunu savaş durumuna benzetebileceğimizi az önce söylerken, doğrudan doğruya kılavuzluğun ve yedekçiliğin (römorkörcülüğün) isteğe bırakılmadığı 15. maddeye göndermede (atıfta) bulunmuştum.

B. PONSOT (Fransa). – Bulgar ve Romen temsilci heyetlerinin ileri sürdükleri görüşler, bizi de kaygılandırmaktadır. Pek yakın bir bunalım zamanında, Boğazlar'dan ticaret transiti rejiminin ne olacağını bilmenin büyük önemi vardır. Bu, savaş durumu olacaksa –barış sırasında, bayrak ne olursa olsun, yük ne olursa olsun, geçiş özgürlüğü sağlanmış olduğuna göre– burada kurduğumuzu sandığımız rejimde ne denli büyük bir değişiklik olacağı ortadadır. Öte yandan, özgür geçişe getirilecek bir kısıtlama, bir de şu düşünce ile bizi kaygılandıracaktır: Savaş tehdidi durumunda, Türkiye kendisi için bir tehdit oluşturan Devleti belirtmemek hakkını elinde tutmaktadır. Bunun sonucu olarak, şu ya da bu ticaret gemisinin geçip geçmeyeceği konusunda tam bir kararsızlık içinde kalabiliriz.

Bu sorundan söz etmenin sırası olup olmadığını bilemiyorm; işte bu nedenledir ki, hem 4., hem de 5. maddelere bir çekince öne sürdüm. Şu var ki, belki de, bir savaş tehdidi durumunda, Türkiye'ye özel yetkiler tanıyan 18. maddeye de bir çekince öne sürülmesi gerekirdi. Öngörülen varsayımda, savaş gemilerine karşı özel önlemler almıyorsa, bunların, bu konuya dokunulmazlıktan gelerek, ticaret gemilerine de yaygınlaştırılması hiçbir biçimde kabul edilemez.

Bu sorun ciddî olabilir; çünkü, bu tür bir hükme ilişkin olarak varılacak görüş, Karadeniz'de bulunabilecek kimi Devletlere, bölgesel anlaşmalar gereğince yapılacak en küçük yardımı yürütmek için, 23. maddede ne gibi kolaylıklar öngörüldüğü ve bu maddenin nasıl kaleme alınacağının bilinmesi sorununa göre değişik yönler alabilir. Demek oluyor ki, üç temsilci heyetince böylece ortaya atılan sorunun önemi büyüktür ve bu sorun incelenmeğe değer.

B. ARAS (Türkiye). – Bu nokta üzerindeki görüşmelerin durdurulmasını öneriyorum. Konferans, genel bir oturumunda ve özellikle Türk temsilci heyeti, Fransız, Bulgar ve Romen temsilci heyetlerinden sunmaları istenecek, savaş tehdidine ilişkin bir metni daha sonra inceleyebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu, en çok uygulama değeri olan telkinlerden biridir. Aslında, bu hüküm yalnız savaş zamanını ilgilendirmektedir. Bizi, hem savaş gemileri hem de ticaret gemileri sorununu incelemeğe zorlayacak birtakım koşullar öne sürülmüştür.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Biz, ticaret gemilerinin ulaşımına ilişkin tasarı hükümlerimizde, savaş tehdidinden herhangi bir biçimde kaçınmış bulunmaktayız; çünkü, bu tasarıya göre, ortada yalnız iki durum bulunduğu açıkça bellidir: barış durumu ve savaş durumu; savaş durumu yoksa, ticaret gemilerine kesinlikle barış durumu rejimi uygulanacaktır. Savaş tehdidi ve savaş tehdidinden söz eden sonraki madde hükümlerinin amacı, yalnız, savaş gemileridir; bizim niyetimiz, savaş tehdidi döneminde alınabilecek önlemlerin, hiçbir biçimde ticaret gemileri ulaşımını etkilememesidir. Bu noktada bir kuşku varsa ve savaş tehdidi döneminde kimi ticaret gemilerine ya da ticaret gemilerinin hepsine özel bir rejim uygulanması istenmekteyse,

bunu açıkça söylememiz gerektiğini düşünmekteyim. Bizim görüşümüze göre, bu gemilerin böyle bir özel rejimden etkilenmemesi gerekir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorunun, savaş tehdidi durumuna ilişkin maddeye geldiğimiz zaman ele alınması gerektiğini sanmaktayım.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Ortada ufak bir karışıklık olduğunu sanıyorum. Birleşik-Krallık temsilcisi, savaş durumunu ya da barış durumunu açıklayarak, savaş patlak vermemişse, barış rejiminin uygulanacağını söylemiştir. Burada bir çekince öne sürmek zorunluğunu duyuyorum. Gerçekten de, 18. madde gereğince, bir savaş tehdidi durumunda birtakım özel önlemler alırsak, örneğin Boğazlar'ı mayınlayacak olursak, gemilerin gidiş-geliş (ulaşım) güvenliği, özellikle yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk bakımlarından, birtakım önlemler alınmasını zorunlu kılacağı için, 4. madde uygulanamayacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu tartışmayı artık şu anda sürdüremeyiz; ancak, Birleşik-Krallık ve Türkiye temsilcilerinin söylediklerine bakarak, üzerinde, Sözleşmenin yorumuna ilişkin olarak bir görüş ayrılığı bulunduğu anlaşılan, savaş tehdidi durumu sorununa geldiğimiz zaman, incelenmesi gereken bir konunun var olduğu bellidir.

B. PONSOT (Fransa). – Savaş tehdidine ilişkin maddenin, savaş gemilerine ilişkin kesimde değil, hem ticaret gemilerinin ulaşımına hem de savaş gemilerine değinen, ortak bir kesimde yer alması daha uygun olacaktır. Sorunun, bu 4. maddeye ilişkin olarak ortaya çıkmasının nedeni, ticaret gemilerinin söz konusu olmasındandır; oysa, 18. madde savaş gemilerine ilişkindir. İşte bunun içindir ki, konunun, savaş gemileri sorunlarının görüşülmesi sırasında değil, şimdi aydınlanması gerektiğini düşünmüştük.

Bu noktanın, 16., 18. ve özellikle 23. maddelerin kapsamı belirgin biçime gelinceye kadar ele alınmaması da, doğaldır ki, düşünülebilir. Türkiye'nin güvenliğine dokunan herşeyin kabul edilebileceği kuşkusuz besbellidir. Denizde ulaşım özgürlüğü ise bir başka ilkedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Ben de tümüyle bu görüşe katılmaktayım; ancak, burada bir kaleme alış sorununun söz konusu olduğunu sanmaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – Fransa temsilcisinin görüş biçimine katılmaktayım. Başkan bir sakınca görmüyorsa, bu maddeden bağımsız olarak da, bu sorunu Teknik Komiteye bırakabiliriz.

B. PONSOT (Fransa). – Düşüncemizi tam olarak belirginleştirmek için, sanırım ki şu değişiklik önerisi kaygılarımızı yansıtmış olacaktır: "Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidi altında görmesi durumunda, 4. maddenin hükümleri, kılavuzluk ve yedekçilikle (römorkörcülükle) ilgili hükümler dışında, yürürlükte kalacaklardır". Doğaldır ki, bu kaleme alış biçiminin, şimdikinden başka bir toplantıda özenle incelenmesi gerekir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu, sanırım, incelenmeğe değer bir sorundur. Savaş tehdidi döneminde, ticaret gemilerine ilişkin özel bir hüküm konabilir. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, şu ana kadar, sözleşmenin iki durumu amaçladığı görüşünden kalkmaktadır: savaş durumu ve barış durumu; Birleşik-Krallık temsilci heyetine göre, savaş olmadıkça, ticaret gemileri konusunda barış durumu koşulları sürdürülecektir. Şimdi, savaş tehdidi döneminde ticaret gemilerine ilişkin özel bir hüküm getirilmesi gerekip gerekmeyeceği sorununu inceleyeceksek, sorunun, daha önce Teknik Komitece incelenmesi

yararlı olmaz mı? Yoksa, Konfransın niyeti, tersine, bir ön-inceleme yapılmaksızın, 18. maddeye gelindiğinde, sorunu genel oturumda mı incelemektir?

B. ARAS ((Türkiye). – Biz, hem –aynı koşullar altında, savaş gemileri sorununu ele alan ve 18. maddeye benzer ve daha önce Teknik Komitece hazırlanacak – özel bir maddenin kaleme alınmasını ve bunda savaş tehdidi döneminde ticaret gemilerinin durumundan söz edilmesini, hem de, Başkanın önerdiği gibi, konunun, 18. madde görüşülmeğe başlandığında incelenmesini kabul edebiliriz. Bununla birlikte, 18. maddenin yerini değiştirmemek için, ayrı bir madde kaleme alınmasının daha yerinde olacağını sanmaktayım. Böylece, çalışmalarımız kolaylaştırılmış olabilecektir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Biz yalnız ticaret gemilerinin gidiş-gelişine (ulaşımına) ilişkin ve burada inceleyerek, daha sonra Teknik Komiteye göndereceğimiz bir maddeyi üstün tutmaktayız.

B. PONSOT (Fransa) – Fransa temsilci heyeti bu görüşü paylaşmaktadır.

B. POLİTİS (Yunanistan) (Başkan - Yardımcısı). – Ticaret gemileri bölümünde, savaş tehdidine ilişkin bir madde öngörmekteysek, B. Ponsot'nun belirtmiş oldukları-ndan başka sorunların da incelenmesi gerekeceğine, izninizle, dikkatinizi çekmek isterim. Gerçekten, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) sorunları yanında, bir de "düşmanmış gibi" durumunda olan gemiler sorunu vardır. Türkiye'nin bir savaş eşiğinde olduğu varsayılıyorsa, neredeyse Türkiye'nin düşmanı bulunan ülkelere, cephane ya da savaşa yarar mal taşıyan gemilerin Boğazlar'dan geçmesine izin vereceğini hiç sanmıyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorunun, 18. maddeden tümüyle ayrı bir maddenin yazılması olanağı bulunup bulunmadığını anlamak üzere, incelenmesinin istenmeğe değer olduğu yönünde görüş birliği oluştuğunu sanmaktayım. Şimdilik, belki en iyisi, konuyu olduğu gibi bırakmaktır.

B. POLİTİS (Yunanistan), Başkan-Yardımcısı. –Bayrak ve yük bakımından bir ayırım yapılmadığına ilişkin, Türk temsilci heyetince de kabul edilen, Fransız temsilci heyetinin, bir hüküm eklenmesi konusundaki önerisinin eksik olduğunu belirtmek isterim; çünkü, 2. maddede, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerisi üzerine, başka bir durum –yolcuların uyrukluğu durumu– öngörülmüş bulunmaktadır. Sözleşmenin 2. ve 4. maddeleri arasında uyum olmazsa, bunların karşılaştırılmasından üzücü bir yorum doğabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yazı Komitesinden, kabul edilen değişikliklerin ışığında, bu üç maddeyi de inceleyerek, aralarında uyum olup olmadığının saptanmasını istesek iyi olur, sanırım.

Madde 5

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, Boğazlar'da geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bu gemiler Boğazlar'a gündüz girecekler ve geçiş, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılacaktır.

Hiçbir görüş öne sürülmedi.

Madde 6

"Ticaret gemileri" ("navires de commerce") terimi, işbu Sözleşmenin II. Kesiminin kapsamına girmeyen bütün gemilere uygulanır.

B. PONSOT (Fransa). – Romen temsilci heyetini iyi anlayabilmişsem, ticaret gemilerinin, uçaklara ve denizaltılara karşı taşıdıkları hafif silâhlar konusunda birtakım tanımlamaların, bu 6. maddeye konulması yerinde olur gibime gelmektedir. Boğazlar'ın güvenliğini hiçbir biçimde tehlikeye düşürebilecek nitelikte olmayan basit silâhları bulundurması, bir ticaret gemisinin yardımcı gemiye dönüşmesi için yeterli mi sayılacaktır? Sorun, işte budur. Bunun doğrudan doğruya bir kapsamı olup olmadığını bilmemekteyim; sorunu yalnız belirtmek gerektiğini düşündüm.

B. ARAS (Türkiye). – Tasarının 6. maddesi, "ticaret gemisi" terimi, işbu Sözleşmenin II. Kesiminin kapsamına girmeyen bütün gemilere uygulanır" demektedir. Burada kuraldışılıklar (istisnalar) tanıyamayız. Ticaret gemilerinin niteliği ve yükleri ne olursa olsun, savaş gemileri kategorilerine girmemek koşuluyla, bu gemiler 6. maddenin genel kuralına bağlıdırlar.

B. CONTZESCO (Romanya). – Türkiye temsilcisinin, 6. maddenin II. Kesiminin kapsamına girmeyen gemilere, hiçbir biçimde "savaş gemisi" denilmeyeceği anlamında yorumlanması gerektiğine ilişkin sözleri üzerine, sanırım ki, 6. maddenin tamamlanması gerekmiyecektir. Ben, kendi açımdan, bu açıklamalarla yetinebilirim.

B. PONSOT (Fransa). – Oldukça karışık ve Teknik Komiteye gönderilmeğe değer bir sorun söz konusudur. Bilinmesi gereken, bir ticaret gemisinin, çok sınırlı birtakım savunma araçlarıyla donatıldığı için, gerçek savaş gemisi ya da yardımcı gemi kategorisine girip girmeyeceğidir. Geçen savaş [I. Dünya Savaşı] sırasında, böylece silâhlandırılmış ticaret gemileri hiçbir zaman savaş gemisi sayılmamışlardır. Her silâhlı ya da silâhsız gemi gibi bunlar da batırılabildiler; ancak, bir kez daha söylüyorum, hiçbir zaman ulusal deniz kuvvetlerinin bir parçası ya da savaş gemilerinin ayrıcalıklarından yararlanır sayılmadılar.

Bu noktadaki düşüncelerimizin daha da açıklığa kavuşabilmesi için, bu sorunun Teknik Komiteye gönderilmesi gerektiğini sanmaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Saatin gecikmesi nedeniyle, Konferans, bu sorunun Teknik Komiteye gönderilmesini kabul etmekte midir?

B. ARAS (Türkiye). – Savaş gemileri, yardımcı gemiler, v. b. konulara ilişkin tanımlamaların tamamlanmaması, değiştirilmemesi ya da yorumlanmaması koşuluyla, bu sorunun Teknik Komiteye gönderilmesini memnunlukla kabul ediyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Toplantıyı hemen ertelememizin bütün temsilci heyetleri için uygun düşeceğini sanmaktayım. Devlet Konseyi'nin çağrısı üzerine Chillon Şatosu gezileceğinden, Konferans bugün öğleden sonra toplanamayacaktır. Bu nedenle, Teknik Komitenin yarın sabah saat 10 da, Genel Oturumun da saat 16 da toplanmasını önermekteyim. O zamana kadar temsilci heyetlerinin hükümetleriyle danışmak, ve ertelemek zorunluğunda kaldığımız çok önemli konulardan birtakımı üzerinde kesin bir tutum takınmak olanağını da bulacaklarını umarım.

Başkanın telkinleri kabul edildi.

45. Basına bildiri.

Konferansa sunulan basına bildiri metni *kabul edildi.*

ONÜÇÜNCÜ OTURUM

Çarşamba, 15 *Temmuz* 1936, *saat* 10

Başkan: B. S. M. BRUCE

46. Teknik Komite Başkanının açıklaması.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sayın Başkan, Baylar; Birleşik-Krallık temsilci heyetince hazırlanan sözleşme tasarısının değiştirilmiş metninin ilk okunuşu sırasında, Konferans, birtakım sorunların incelenmek üzere Teknik Komiteye gönderilmesine karar vermişti.

Komite, bu görevi yerine getirmek için, 10, 11 ve 14 Temmuzda yaptığı beş oturumda bu konuları görüşmüştür. Bu görüşmelerin ayrıntıları, bu oturumların tutanaklarında yer almaktadır.

Komitenin vardığı sonuçları özetlemezden önce, şunu belirtmek isterim ki, bütün temsilci heyetleri, görüşmelerde incelenen noktaların hemen hemen tümü üstünde somut sonuçlara varılması olanağını sağlama mutluluğunu veren, çok geniş bir karşılıklı anlayış tutumuyla davranmıştır.

Komite, 9. maddeye, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin bu deniz dışında yapılan ya da satın alınan denizaltılarla, onarılmak üzere Karadeniz dışına gönderilen denizaltılar için, Boğazlar'dan denizaltıların geçişinin yasaklanmasına kuraldışı bir hüküm getirilmesinin yerinde olacağı konusunda görüş birliğine varmıştır.

Yazı Komitesinden, 9. maddeye ya da ek bir maddeye konulacak yeni hükmün metnini saptaması istenmiştir.

Tasarının 15. maddesinin, insancıl amaçlarla Karadeniz'e, bu deniz için kabul edilen en yüksek toplam tonajın üstünde bir tonajın, gerektiğinde, gönderilebilmesi olasılığına ilişkin *(d)* fıkrası hükümleri konusunda Teknik Komite içinde bir anlaşmaya varılmıştır.

Bu amaçla, Türk temsilci heyetince sunulan yeni bir metin, kesin kabulünü temsilci heyeti başkanının uygun bulmasına bağlayan Sovyetler Birliği temsilcisinin tek çekincesi ile, Komitece kabul edilmiş ve Yazı Komitesine gönderilmiştir.

Bu maddenin görüşülmesi vesilesiyle, bütün temsilci heyetlerinin ve özellikle Birleşik-Krallık ve Türkiye temsilci heyetlerinin gösterdikleri uzlaşıcı anlayışı saygıyla anmak isterim. Bu davranış yüzündendir ki, Komite, Konferansın kendisine verdiği görevi yerine getirebilmiştir.

Konferans, Teknik Komiteye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Romanya temsilci heyetlerinin ayrı ayrı sundukları, 18. maddeyi ilgilendiren iki değişiklik önerisini göndermişti. Bu önerilerin değindiği, sorunun iki yönü, Komitede uzun uzadıya tartışılmış, ancak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu konuda istemiş olduğu yönergeleri henüz almadığını bildirdiği için, Komite bu konuyu erteleme kararı almıştır.

Komite, avarya ya da karaya oturma durumlarında, savaş gemilerinin Boğazlar'da zorunlu olarak kalmaları konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Fransız ve Türk temsilci heyetlerinin ortaklaşa hazırlamayı üzerlerine aldıkları bir metin uygun görülmüş ve Yazı Komitesine gönderilmiştir (Madde 11, fıkra 4).

Son olarak, Teknik Komitede, sözleşme tasarısının 25. maddesinin, hukuk yönünden çok ayrıntılı bir tartışması yapılmıştır. Özellikle şu sorunlar Komitece görüşülmüş-

tür: Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için gerekli onaylamalar; sözleşmenin süresi; sözleşnin sona erdirilmesi ve gözden geçirilme yöntemleri; askersizleştirme hükümlerinin ayrı bir protokol ile ortadan kaldırılması; 18. madde hükümlerinin hemen yürürlüğe konması; sözleşmenin tümünün geçici olarak yürürlüğe konulması olasılığı; Lozan Sözleşmesinin imzacılarından birinin ya da birkaçının katılmama olasılığının hukuk açısından sonuçları, v. b..

Bu tartışmanın ayrıntıları, Komitenin onikinci oturumunun tutanaklarında çok doğru bir biçimde yer almış bulunmaktadır.

Teknik Komite, 25. madde konusunda henüz kesin bir sonuca varamamış ise de, karşıt görüşlerin belli olacak ölçüde birbirine yaklaştıkları da saptanmıştır. Üstelik, Türk temsilci heyeti, şu anda görüşülmekte olan tasarının 25. maddesinin yerine, tam bir metin sunmak zahmetine katlanmıştır. Komite, bu metnin görüşülmesine başlamıştır; gelecek oturumunda bunu yeniden ele alacaktır.

Konferansın son bir kararına uygun olarak, Komite, Yazı Komitesinin hazırlanmış olduğu metnin 2. maddesiyle, bu maddede alınması öngörülen harçlara ilişkin I sayılı Ek'i incelemiştir. Savaş tehdidi durumunda zorunlu kılınırsa, kılavuzluk ücretleri konusu üzerinde tartışma olmuş ve Türk temsilci heyetinin, kılavuzluk ücretlerinin savaş tehdidi durumunda olağan zamandaki tarifeye göre alınmasını kabul etmiş olmasına karşın, Bulgaristan, Fransa, Birleşik-Krallık, Yugoslavya ve Romanya temsilci heyetleri, bu gibi durumlarda, kılavuzluk hizmetinin Türk Hükümetince ücretsiz sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu nedenle, konu, temsilci heyetleri başkanları arasında görüşülmek üzere, Konferansa bırakılmıştır. Bu nokta üzerinde varılacak anlaşma saklı kalmak koşuluyla, Komite, ayrıntılara ilişkin birtakım değişikliklerle, 2. madde ile Ek'in metinlerini kabul etmiştir. Romen temsilci heyeti, 2. maddede sözü geçen sağlık harcının alınması ilkesinin kabulünü, savaş tehdidi durumunda kılavuzluk sorununun kesin biçimde çözülmesine bağlandığını bildirmiş ve bu konuda hazırlanacak maddeye, Türkiye'nin bütün durumlarda, mayınlar arasından geçişi sağlama yükümlülüğünü üstlenmesi hükmünün konulmasını istemiştir.

Şunu da sözlerime eklemek isterim ki, Türk temsilcisi şu iki konuyu kabul buyurmuştur: 1) bir geminin dönüşünün yeniden bir harç ödenmesini gerektirebileceği altmış günlük sürenin altı aya çıkartılması; 2) çıkışta, bir daha dönmeyeceklerini bildiren gemilerin, harcın yarısını ödemeleri.

Teknik Komitenin çalışmalarına ilişkin bu çok genel açıklamalar, sanırım ki, varılan sevinilecek sonuçların durumunu göstermeğe yeterlidir.

Bir de, Japon temsilci heyetini ilgilendiren bir noktayı belirtmek istemekteyiz. Söz konusu hafif su üstü gemileri olan ve toplam tonajı onbeş bin tonu aşmakla birlikte, onbeş bin tona eşit olarak kabul edilecek olan iki Japon okul-gemisinin, Boğazlar'a, gerektiğinde, yapabilecekleri ziyaretle ilgilidir; Japon temsilci heyetince yapılan ve Türk temsilci heyetince kabul edilen öneri, Teknik Komitece benimsenmiştir. Bu hüküm, sözleşmenin bir maddesine değil, ek bir protokole konu olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Söz almak istediğini sandığım, Türkiye temsilcisine söz vermeden önce, bir telkinde bulunmak istiyorum. En uygun çalışma biçimi, sanırım ki, Teknik Komitenin incelediği ve üzerinde anlaşmaya vardığı sorunları ele alarak, yapabilirsek, bunlar üzerinde Komite kararlarını kesinleştirmek olacaktır. Bu sorunlardan herbirine ilişkin olarak, Başkan-Yardımcısından, Yazı Komitesi Başkanı sıfatıyla,

bu Komitenin, görüştüğümüz maddelerden herhangi biri için ortaya atmak istediği noktalar olup olmadığını soracağım.

B. ARAS (Türkiye). – Ben de, başardığı verimli çalışma için, Teknik Komiteyi kutlamak ve Komiteye teşekkür etmek istemekteyim. Komite Başkanına, ülkeme ilişkin güzel sözleri için ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmaları kolaylaştırmak ve durumu aydınlatmak için, Japon temsilci heyetine bir ön-soru sormak istiyorum. Hazırlamakta olduğumuz sözleşmeden bağımsız olarak, eski sözleşmenin de var olup olmamasına da bakmaksızın, Japon Hükümetinin, zorunluluk durumunda, Milletler Cemiyeti Konseyi, Boğazlar'ı güvence altına almak amacını güden birtakım önlemler kararlaştıracak olursa, bunları uygulamayı kabule hazır olup olmadığını, Japon temsilci heyeti bize bildirebilirse, kendilerine büyük gönül borcu duyacağım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komitenin iyice belirli bir öğütlemesi (tavsiyesi) ile karşı karşıya bulunmaktayız; bunda Türk temsilcisinin ortaya attığı konuyla ilgili hiçbir şey görememekteyim. Bu noktayı bir yana bırakmaksızın, Japon temsilci heyetine bunu inceleme fırsatı vermemizi ve Teknik Komitenin bize sunduğu sorunların incelenmesine geçmemizi öneriyorum. Bu sorunları bitirdiğimiz zaman, Japon temsilcisi, sorulan soruyu yanıtlamağa hazır olup olmadığını ya da Milletler Cemiyeti Konseyinin alacağı kararlarla ve Misakın öngördüğü önlemlerle daha sıkı ilişkisi olan sorunları ele alacağımız zamana kadar, tutumunu saklı bulundurmağı yeğleyip yeğlemediğini bize belki de söylemek isteyecektir.

B. SATO (Japonya). – Hükümetimin, eski Lozan Sözleşmesinin 18. maddesinin uygulanması konusunda görüşünü bildirmekte gerçekten biraz güçlük çekmekteyim. Bu sorunun, Hükümetim için çok sıkıntılı olduğunu da gizlemiyorum. Bu sıkıntı, Milletler Cemiyeti'nden ayrılmış olmamızdan doğmaktadır; öte yandan, resmen sona erdirilmedikçe, Lozan Andlaşmasının 18. maddesi bizim için varolmakta süregittiği için, günün birinde bu maddenin uygulanması gerekecek olsa, Hükümetim çok zor durumda kalabilir. Şimdilik, bu sorunun saklı tutulmasını ve ileride başka bir oturumda görüşümüzü bildirmek istemekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – B. Sato'ya çok teşekkür ederim ve bu ön yanıtın bile beni çok mutlu kıldığını belirtmek isterim. Japonya Baştemsilcisinin kesin yanıtını saklı tutmasını anlamaktayım; artık, Başkanın önerdiği yönteme geçebileceğimizi sanıyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bütün temsilci heyetleri bu noktada aynı görüşte olduklarına göre, şimdi, Teknik Komitenin bize sunduğu çok ilgi çekici çalışmanın üzerine eğilmemizi öneriyorum. Bu konuda Komite Başkanını ve bütün çalışma arkadaşlarını kutlarken, hepimizin görüşlerini yansıttığıma kuşku duymamaktayım.

47. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Teknik Komite ve Yazı Komitesince saptanmış metinlerin incelenmesi:

Madde 2 ve Ek I

Sözleşmeye I sayılı Ek

(Teknik Komitenin incelediği ve yazı Komitesinin saptadığı metin).

1. *İşbu Sözleşmenin 2. maddesi uyrınca alınabilecek olan vergiler ve harçlar aşağıdaki çizelgede gösterilenler olacaktır. Türk Hükümetinin bu vergilerden ve harçlardan yapmayı kararlaştırabileceği indirimler bütün bayraklara uygulanacaktır.*

Yapılan hizmetin niteliği.	*Kütüğe yazılı darasız tonajın (tonnage de registre net) her bir tonu için alınacak vergi ya da harç tutarı. Fransız Frangı (altın)*
a) Sağlık denetimi istasyonu	*0.075*
b) Fenerler, ışıklı şamandıralar, geçit şamandıraları ve başka şamandıralar:	
800 tona kadar	*0.42*
800 tondan yukarısı	*0.21*
c) Kurtarma hizmetleri: kurtarma sandallarını, palamar taşıyıcı füze istasyonlarını, sis düdüklerini, radyofarları, b) paragrafına girmeyen ışıklı şamandıraları, aynı türden başka döşemleri (tesisleri) kapsamak üzere.	*0.10*

Not. – 100 kuruş, yaklaşık olarak 2.50 altın-franktır.

2. *İşbu Ek'in 1. fıkrasına ekli çizelgede belirtilen vergiler ve harçlar, Boğazlardan bir gidiş-dönüş geçişine uygulanacaktır (başka bir deyimle, Ege Denizin'den Karadeniz'e bir geçiş ve Ege Denizi'ne doğru dönüş yolculuğu ya da Karadeniz'den Ege Denizi'ne Karadeniz'den bir geçiş, bunun ardından da Karadeiniz'e dönüş); bununla birlikte, bir ticaret gemisi, gidiş yolculuğu için Boğazlar'a girdiği tarihten başlayarak altı aydan çok bir süre sonra, duruma göre, Ege Denizi'ne ya da Karadeniz'e dönmek üzere Boğazlar'dan yeniden geçerse, bu gemi, bayrak ayırımı yapılmaksızın, bu vergileri ve harçları ikinci kez ödemekle yükümlü tutulabilecektir.*

3. *Bir ticaret gemisi, gidiş geçişinde dönmeyeceğini bildirirse, işbu Ek'in 1. paragrafının "b" ve "c" fıkralarında öngörülen vergiler ve harçlar bakımından yalnız tarifenin yarısını ödemesi gerekecektir.*

4. *İşbu Ek'in 1. fıkrasına ekli çizelgede tanımlanan ve söz konusu hizmetlerin gerektirdiği giderlerin karşılanmasına ve bir yedek akçe fonu ya da aşırı olmayan bir döner sermaye fonu elde tutmak için gerekli miktardan yüksek olmayacak olan vergiler ve harçlar, ancak işbu Sözleşmenin 26. maddesi hükmü uygulanarak arttırılabilecek ya da tamamlanabilecektir. Bunlar, Fransız frangı (altın) ya da, ödeme tarihindeki kambio değerinie göre Türk parası olarak ödenecektir.*

5. *Ticaret gemileri, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) gibi isteğe bağlı hizmetler karşılığı olan vergileri ve harçları, böyle bir hizmet, söz konusu geminin acentasının ya da kapatanının istemesi üzerine, Türk makamlarınca, gereği gibi yerine getirilmişse, ödeme zorunda tutulabileceklerdir. Türk Hükümeti, isteğe bağlı bu hizmetler için alınacak vergilerin ve harçların tarifesini vakit vakit yayınlayacaktır.*

6. *Bu tarifeler, söz konusu hizmetler 5. madde ile 5 bis sayılı maddenin uygulanmasıyla zorunlu kılındığı aurumlarda arttırılmayacaktır.*

B. POLİTİS (Yunanistan). – Yazı Komitesi, bir genel oturumda uygun bulmuş olduğunuz, 2. maddenin kaleme alınışında birtakım küçük değişikliklerle yetinmiştir. Komite, daha çok, öz bakımından incelenmesi Teknik Komitece bitirilmiş olan I sayılı Ek'in kaleme alınışıyla uğraşmıştır.

Bu metinde kaleme alış biçimi bakımından yapılan önemlice tek değişiklik, 1. noktayla ilgilidir; Türk Hükümetinin yapmayı isteyebileceği indirimlerin, metnin başında sözü edilen harçları ve vergileri ilgilendirenlerin aynı olduğu ve yapılması olasılığı bulunan indirimlerin bütün bayraklara tam bir eşitlikle uygulanacağı belirtilmek istenmiştir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sağlık harcının zorunlu niteliği konusunda uzun zamandan beri yapılan çekinceyi sürdüregelmiştim. Teknik Komitede, bu konu, doğaldır ki, savaş durumunda ticaret gemileri için zorunlu kılınan kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetlerine bağlı olarak görüşülmüştür. Bu konuda, Türk temsilci heyeti, kılavuzluğun belki de gerekli olmayabileceğini bize bildirmiştir. Ayrıca, gine Türk temsilci heyeti, Teknik Komitenin çeşitli harç tavanları ve kimi harçların varlığının sürdürülmesi gibi birtakım gözlemlerine de büyük bir iyi niyetle karşılık vermiştir. Son olarak, Türk temsilci heyeti, bir kez geçmiş olan bir geminin, altmış günden çok kalmazsa, artık harç ödememesi gerekeceği konusunda süreye ilişkin olarak yapmış olduğum bir öneriyi de kabul buyurmuştur. Türk temsilci heyeti, bu süreyi altı aya çıkarmayı kabul etmiştir. Ben de, Türk temsilci heyetinin bu iyi niyet gösterileri karşısında, 2. maddeye ve Ek'ine karşı öne sürmüş olduğum çekinceyi sürdürmediğimi bildirdim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin isteklerinin karşılanmış olduğunu bildirmesinden hepimiz kıvanç duymaktayız. Başka bir gözlem yoksa, 2. madde ile I sayılı Ek'i kabul edilmiş sayacağım.

2. madde ve I sayılı Ek *kabul edildi.*

Madde 5 bis

(Teknik Komitenin incelediği ve Yazı Komitesinin saptadığı metin)

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidi karşısında sayması durumunda, 2. madde hükümlerinin uygulanması yine de sürdürülecektir; ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılması gerekecektir.

Kılavuzluk, bu durumda, zorunlu kılınabilecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Madde 5 *bis*, Türkiye'nin kendisini savaş tehlikesi durumunda görmesi varsayımında, ticaret gemilerinin gidiş-gelişine (ulaşımına) ilişkindir. Bu konuda yeni bir madde kaleme alınmıştır ve dün bu madde derinliğine görüşülmüştür.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – İlk gözlemim, maddelerin sayılandırılmasıyla ilgilidir. Geçici olarak 5 *bis* sayısını, sonraki bütün maddelerin sayılarını değiştirmemek için verdik; sonunda bütün sayılandırmaları gözden geçirme hakkımızı saklı tutmaktayız. 5 *bis* sayısı, bu metnin, şimdiki 5. madde ile 6. madde arasına konulacağını göstermektedir; başka bir deyimle, I. Kesiminin sondan bir önceki metni olacaktır.

Bunun dışında, Yazı Komitesi, Teknik Komitenin incelediği ve terimleri uzun uzadıya tartışılan bir metni olabildiğince açık bir biçime sokmakla yetinmiştir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Kuşkum yoktur ki, bütün temsilci heyetleri maddelerin sınıflandırılması sırasında kesin bir gözden geçirme işleminin gerekeceği görüşündedirler; bu yapıldıktan sonra ve bir anlaşmaya vardığımız zaman, önümüzde, sözleşmenin çeşitli noktalarını mantığa ve usa uygun bir sıra içinde ele alan bir belge bulacağız.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – İzninizle, Teknik Komite raporunda söylemiş olduğumu anımsatacağım; başka bir deyimle, bu madde üzerinde, savaş tehdidi durumunda kılavuzluk ücreti ödenmesi konusunda beş temsilci heyetinin bir çekin-

cesi olduğunu söyleyeceğim. Bu sorun oldukça uzun tartışılmıştır. Her iki tarafça da, eksiksiz bütün kanıtlar ileri sürülmüştür. Şimdi bütün sorun, Türk temsilci heyeti başkanının, Konferansa karşı bir gönül yüceliği göstermek isteyip istemeyeceğidir.

B. ARAS (Türkiye). – Teknik Komite Başkamnın çağrısına ve bütün temsilci heyetlerinin isteğine olumlu karşılık vermekteyim. Bununla birlikte, bunun savaş durumu için örnekolay (emsal) olmayacağının anlaşılması gerektiğini, öte yandan da, sözleşmenin, herkesi memnun edecek biçimde yazılması durumunda, anlaşmamıza bu konunun engel olamayacağının da bilinmesi gerektiğini belirtmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdilik, Türkiye temsilcisinden bize bundan daha çok güvence veremeyeceğini sanırım; bunun da meslekdaşlarımı doyuracağını umarım.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Az önce sözünü ettiğim gönül yüceliğinin hemen kanıtlandığını görmekten mutluluk duymaktayım.

Madde 5 *bis kabul edildi.*

Madde 9 bis

9. maddede kabul edilen kurala aykırılık olmak üzere, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, bu deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltılarını, tezgâha koyuştan ya da satın alıştan Türkiye'ye vaktinde haber verilmişse, deniz üslerine katılmak üzere Boğazlar'dan geçirme hakkına sahip olacaklardır.

Sözü edilen Devletlerin denizaltıları, bu konuda Türkiye'ye ayrıntılı bilgiler verilmek koşuluyla, bu deniz dışındaki tezgâhlarda onarılmak üzere de Boğazlar'dan geçebileceklerdir.

Gerek birinci gerek ikinci durumda, denizaltıların, gündüz ve su üstünden gitmeleri ve Boğazlar'dan tek başlarına geçmeleri gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde, genel oturumda derinliğine görüşülen, Karadeniz dışında denizaltı yaptırarak, bunları Karadeniz'e sokmak ya da bunları onarım görmek üzere bu deniz dışına göndermek isteyen ülkelerin durumuna ilişkin bir konuyla ilgilidir.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Bu madde 9 *bis* için, yeri ve sayısı saklı tutulan başka maddeler için belirttiğim gözlemin aynını belirteceğim.

Şu anda, Konferanstan istenilen, metin üzerinde karara vararak, bütün öteki metinler saptandıktan sonra, gereken sayıyı ve en uygun yeri bulmak işini Yazı Komitesine bırakmasıdır.

Bu madde 9 *bis*'de, bir kuraldışılık olarak, Karadeniz'e kıyıdaş ulusların denizaltılarının geçişi konusu düzenlenmiş bulunmaktadır. En önemli nokta, bu geçişe izin verilmesi için, ilgili ülkenin, Türkiye'ye, zamanında, tezgâhlanma ya da satın alma konusunda haber verilmesine bağlanmış olmasıdır. Bu kuraldışı geçiş, iki varsayımla öngörülmektedir: birincisi, yapılan denizaltının üssüne gitmesi durumu; ikincisi de, bu aynı denizaltıların yapılacak onarımlar için, üslerinden çıkarak Akdeniz'e gitmeleridir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Yalnız bir soru sormak istiyorum. Düşünülebilir ki, bu madde gereğince geçecek olan denizaltılar, bir seferde Boğazlar'dan transit olarak geçebilecek 15.000 tonluk toplam tonajın içinde sayılacaktır. Bunun böyle olup olmayacağını bilmiyorum; maddenin okunmasından çıkan anlam, bu; çünkü, 9 *bis* maddesinin kuraldışılık getirdiği tek madde, 11. madde değil, 9. maddedir. An-

layışım doğru ise, "zamanında" deyiminin daha belirgin kılınması gerekmez mi diye düşünmekteyim; bana öyle geliyor ki, önbildirim süresi transit durumundakine eşit olmalıdır.

B. ARAS (Türkiye). – B. Rendel'in yorumu çok doğrudur. Şunu söylemeliyim ki, bu "zamanında" deyiminin, basit bir önbildirimden çok daha geniş bir kapsamı vardır.

B. CONTEZSCO (Romanya). – B. Rendel'in ortaya attığı ilk soruna hiçbir karşı çıkışımız yoktur.

Sürelere gelince, "zamanında" sözcüğünün, denizaltıların teslim edildikleri ilk geçişlerine olduğu kadar, onarıma gittikleri ikinci geçişlerine ilişkin olduğunu da düşünmekteyiz. Birinci duruma hiçbir karşı çıkışta bulunmamaktayım. İkinci durumda, yapılan yorumun çok doğru olduğunu sanmıyorum; çünkü, onarım, belirli bir anda ivedilik taşıyabilir. Bu nedenle, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kendi önerisini, görüşünün, denizaltılarının yalnız ilk girişine uygulanacağı biçiminde yorumlamaması bizi çok mutlu kılacaktır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Tek amacım, bilgi edinmektir. Önbildirim süresinin, bir yönde ya da öteki yönde, çok önemli olduğunu ve bizi daha çok oyalamasına gerek bulunduğunu sanmıyorum. Tek istediğim, ne istendiğini açıkça anlamaktı. Denizaltıların toplam tonajın içinde sayılması konusunda, maddenin son fıkrasında, denizaltıların Boğazlar'dan tek tek geçmeleri gerektiğini belirten bir hüküm olduğuna sanırım dikkat etmemişim. Bununla birlikte, bu durum, 15.000 tonun özgürce geçmesine bir sıkıntı verebilir; durumun nasıl oluşacağını açıklıkla göremiyorum. Bu, çok önemli bir nokta olmamakla birlikte, bu noktanın aydınlanmasını istemekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – Karadeniz kıyıdaşlarının çok sayıda denizaltıları olmadığına göre, bu konunun, beş yıl sonra, Sözleşmenin gözden geçirilmesi sırasında incelenmesini dilerdim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Yazı Komitesince daha önce kabul edilmiş bulunan maddelere yeni noktaların konmasını isteyerek Konferansın çalışmalarını geciktirmek istememekteyim; ancak, şu ya da bu nedenle, bu maddeyi değiştirmesini Komiteden dilemek niyetinde bulunulursa, beni pek memnun etmeyen madde metnine ilişkin olarak ortaya bir sorun atmak zorunluluğunu duyardım. Bununa birlikte, bunu yalnız, madde Yazı Komitesine geri göderilirse yapacağım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İnanıyorum ki, Sovyetler Birliği temsilcisinin bu konuyu ortaya atmasına gerek kalmayacaktır; çünkü, iyi anlamışsam, maddeyi gözden geçirmek için Yazı Komitesine geri göndermek hiç söz konusu değildir. Bana öyle geliyor ki, B. Rendel, yalnız bilgi edinmek istemiştir; maddenin herhangi bir biçimde olursa olsun, değiştirmesini isteyen de yoktur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Üzerinde daha önce anlaşmaya varılmış herhangi bir sorunu yeniden açmak hiç aklımdan geçmez; bununla birlikte, bu maddede biraz karanlıkça kalan bir yön olduğuna, ve bir varsayım olarak, ileride her türlü güçlüğün ortaya çıkması olanağını kaldırmanın yararları olabileceğine dikkatim çekildi. Daha önce söylediğim gibi, ortada önemli bir konu bulunmamakla birlikte, kendi

temsilci heyetimiz içinde, buradaki görüşmelerden sonra, Yazı Komitesinin maddeye yeniden bir göz atıp, daha belirgin kılma olanağı bulunup bulunmadığını incelemesinde yarar olabileceği görüşü öne sürülmüştü.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu maddenin yeniden gözden geçirilmesini istemekteyse, bunu daha açıkça söylemesi gerektiği kanısındayım; çünkü, bana kalırsa, nasıl bir değişiklik istediklerini anlayamıyorum ve Yazı Komitesinin de, benim gibi, şaşırması olasılığı vardır.

B. ARAS (Türkiye). – Bu madde, Karadeniz'e kıyıdaşların yasal (meşru) savunma haklarına ilişkin olarak bir kuraldışılık getirmektedir. Küçük birimler (gemiler) söz konusu olduğu için, daha önce de söylediğim gibi, sorunun çok büyük bir önemi yoktur. Bu nedenledir ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinden, metni olduğu gibi kabul etmesini dileyeceğim; bu metni, herkesi memnun edecek biçimde uygulamaya çalışacağız. Bu metnin uygulanması konusunda bir yargıya varılabildiği zaman, beş yıl sonra, konuya yeniden dönülebilecektir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Hemen belirtmek isterim ki, maddenin özüne ilişkin hiçbir eleştiri öne sürecek değiliz; anlamı ne olursa olsun, bunu kabule tümüyle hazırız. Bununla birlikte, maddenin şimdiki metni birçok biçimde yorumlanabilir ve, günün birinde, bu metin yüzünden ortaya birçok güçlükler çıkabilir. Türk Hükümetinin, 9 *bis* maddesini en uygun biçimde uygulamak niyetinden hiçbir kuşkumuz yoktur. Aklımızda bir kaleme alınış sorunu vardır; ancak, öteki temsilci heyetleri, anlam belirsizliği olsa da, maddenin bu biçiminden memnun göründüklerine göre, konunun özü bizi ilgilendirmediği için, Yazı Komitesine bu metnin geri gönderilmesi için direnecek değiliz.

Madde 9 *bis kabul edildi.*

Madde 15, paragraf d).

Paragraf *d*) yerine konulmak üzere, Teknik Komite görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan yeni metin:

> *d) Bununla birlikte, insancıl bir amaçla, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan bir Devlet, bu denize bir deniz kuvveti göndermek isterse, ve, aynı zamanda, bu maddenin* (a) *ve* (b) *paragraflarında öngörülen toplam tonaj kıyıdaş olmayan başka Devletlerce kullanılmış bulunmaktaysa, bu kuvvet, toplam tonajı en çok 8.000 ton olmak üzere, aşağıdaki koşullarla gönderilebilecektir: Türk Hükümetinden bir izin isteminde bulunulacak ve bu istem hemen, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlere Türkiye'ce bildirilecektir. Adı geçen Devletler, bu istemi aldıklarından yirmi-dört saatlik bir süre içinde buna karşı görüş öne sürmezlerse ve Türkiye de buna karşı çıkmazsa, Türk Hükümeti, bu konuda gereken izni olabildiğince erken ve herhalde istemin Türkiye'nin eline geçmesinden başlayarak kırk-sekiz saatlik bir süre içinde verecektir. Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler deniz kuvvetlerinin, Karadeniz'e bundan sonraki her girişi, ancak bu maddenin* (a) *ve* (b) *paragraflarında öngörülen kullanılabilir toplam tonaj sınırları içinde yapılacaktır.*
>
> *e) Bu yöntem, önceki paragrafta öngörülen durumlarda, Karadeniz'deki toplam tonaja varılmamış da olsa, ve 8.000 tonu geçmeyen bir kuvvet söz konusu olmak koşuluyla, yalnız Türkiye'nin izni ile uygulanabilecektir.*

f) Önbildirim işlemine ilişkin 10. madde hükümleri, yukarıaaki iki paragrafta öngörülen durumlarda uygulanmayacaktır.

g) Karadeniz'deki her türlü ziyarette, amacı ne olursa olsun, kıyıdaş olmayan Devletlerin savaş gemileri bu denizde yirmi-bir günden çok kalamayacaklardır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi de, insancıl amaçlarla, Karadeniz'e bir ya da birkaç savaş gemisi gönderilmesinin zorunlu görüldüğü durumlarda nasıl bir yöntem uygulanacağı konusunda, genel oturumda üzerinde çok uzun bir görüşme yapmış bulunduğumuz bir soruna ilişkin olan, 15. maddenin *d*) paragrafının görüşülmesini öneriyorum; bu sorun, 11. maddenin konusu olan, toplam tonaj sorunu çevresinde toplanmaktadır.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. –Yazı Komitesi bu metinle pek uğraşmamıştır; çünkü, Konferans genel oturumunun, herşeyden önce, konunun özü üzerinde bir karara varması gerektiğini düşünmüştür.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Demek ki, üzerinde Teknik Komitede anlaşmaya varılan, 14. maddenin *d*) paragrafına ilişkin bir formül bulunuyor; ancak, anladığıma göre, Yazı Komitesi bu metne önerilen bütün değişiklikleri sokmamıştır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu doğrudur; şu var ki, şimdilik yalnız metnin özü ile uğraşmaktayız.

Başka gözlemler yoksa, maddeyi kabul edilmiş sayacağım; madde Yazı Komitesine gönderilecektir; Yazı Komitesi, ileri sürülen görüşlere yer verilmek üzere gerekecek değişikliklerin de yapılabilmesi için, metni biçim bakımından inceleyecektir.

Madde 15, paragraf *d*), Yazı Komitesince verilecek kesin biçimi saklı kalmak üzere, *kabul edildi.*

18. ve 25. maddeler *ertelendi.*

Okul-gemilerine ilişkin olarak Japon temsilci heyetinin önerisi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komite Başkanı, Japon okul-gemilerine ilişkin başka bir sorundan söz etmiştir. Bir Japon önerisi, bu gemilere ilişkin olarak bir madde konulması yönündeydi; ancak, bu konuda yapılan görüşmelerden sonra, öyle sanıyorum ki, bir protokolun, daha yerinde olacağı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

B. SATO (Japonya). – Bu yöntem, isteğimi tümüyle karşılamaktadır ve temsilci heyetimizin bu isteğini yerine getirmek inceliğini gösteren Türk temsilci heyetine teşekkür ederim. Kaldı ki, şimdiden, bu üç geminin adlarını, tonajlarını ve silâhlarını da bildirmek durumunda olduğumu açıklamak isterim. Bu gemiler, ondokuzuncu yüzyılın sonunda yapılmış olduklarına, başka bir deyimle, kırk yaşından daha yaşlı bulunduklarına göre, Japon Hükümeti bunları daha çok uzun yıllar hizmette tutacağını sanmamaktadır. Tersine, sanırım ki, pek yakından hizmet dışı bırakılacaklardır. Bununla birlikte, bu okul-gemileri, önümüzdeki yıl Avrupa'ya geleceklerdir; işte bu yüzden, Türk temsilci heyetinden bize bu kolaylığı göstermesini diledim. Yine de belirteyim ki, bu konu ayrı bir protokolde ele alınacak olursa, benim isteğim tümüyle karşılanmış olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi II. Kesimin incelenmesine geçmeyi öneriyorum. Bütün temsilci heyetlerine Hükümetlerinden bekledikleri yönergeler henüz gelmemiş

olduğundan, elbette, içlerinden biri, şu ya da bu maddenin incelenmesinin öğleden sonraya kalmasını isterse, bunu bildirmesi yetecektir.

Böylece *kararlaştırıldı.*

KESİM II – SAVAŞ GEMİLERİ VE YARDIMCI GEMİLER

Madde 7

İşbu Sözleşme bakımından, yardımcı gemilere uygulanacak tanımlama, işbu Sözleşmenin Ek'inde yer alan tanımlamadır.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Yazı Komitesi bu maddenin yeri konusunu ertelemenizi önermektedir. Gerçekten de, metnin tümü hazır olunca, bu maddenin II. Kesimin başında olmaktansa, bir başka yerine konulmasının daha akla yakın gelmesi olanağı vardır.

Birkaç sözle, bu maddenin anlamını size anımsatmak isterim. İlk önce, burada bir göndermede (atıfta) bulunarak, yardımcı gemilerin Londra Andlaşmasındaki tanımına uygun bir tanımlamasına yer verilmesi kararlaştırılmıştı; ancak, buna birtakım karşı çıkışlarda bulunuldu; kimileri, sözleşmenin içinde, burada temsil edilen çeşitli denizci Devletlerin taraf olmadıkları bir andlaşmadan söz edilmemesinin daha doğru olacağı görüşünü öne sürdüler. Yazı Komiteniz, tanımlama konusunda bir Ek'e göndermede bulunan şimdiki metni size önermektedir. Bu Ek'te, Londra Andlaşmasındaki tanımlama olduğu gibi yinelenecek ve bir de, bu tanımlamanın Londra Andlaşmasından alındığını belirten not bulunacaktır. Bu, belki bir çeşit kitabına uydurmaktır; ancak, Sözleşmenin metninde Londra Andlaşmasından söz edilmesinde sakınca gören temsilci heyetlerinin isteklerini yerine getirecek niteliktedir.

B. SATO (Japonya). – Konferansımızın Başkan-Yardımcısı, bu Ek'te, tanımlamanın Londra Anlaşmasından alındığının belirtilmesinde yarar görmekte midir? Bu tanımlamanın olduğu gibi konulması yetmez mi?

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Bir notla, tanımlamanın Londra Andlaşmasından alındığını söylemekten amaç, yazarlık dürüstlüğüdür; başkasının olan bir şeyi çalmış durumunda görünmemek içindir. Notta yalnız şöyle denileceektir: "Bu tanımlama, 25 Mart 1936 tarihli Londra Andlaşmasının 1 *b)* maddesinden alınmıştır."

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yanılmıyorsam, Japonya temsilcisi, bu bilginin, içinde tanımlama metninin bulunduğu sayfanın dibinde gösterilmesine karşı çıkmadığına göre, maddeyi kabul edilmiş sayabiliriz.

7. madde *kabul eaildi.*

Madde 8.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Fransız temsilci heyetinin Teknik Komiteye sunduğu ve bu Komitenin henüz incelemediği değişiklik önerisi bu maddeyi amaçlamaktadır; kaldı ki, bu değişiklik önerisi henüz temsilci heyetlerine de dağıtılmamıştır. Bu koşullar altında, bu maddenin incelenmesini, Teknik Komitenin, bugün öğleden sonra yapmasını dileyeceğim incelemenin sonucu alınıncaya kadar, bu maddenin görüşülmesini ertelemek daha iyi olacaktır sanırım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Bu değişiklik önerisini, önce Türk temsilci heyetine sunmanın daha doğru olacağını düşündüğümüz için, henüz dağıtmadık.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Teknik Komiteyi, bu maddeyi görüşmediği için temize çıkarmak istemiyorum; ancak, şu da bir gerçektir ki, bu konuya ilişkin notta şöyle denilmektedir: "Fransız ve Türk temsilci heyetleri, sonradan Yazı Komitesince incelenecek olan bir metin üzerinde görüş birliğine varmalıdırlar." Bununla birlikte, bu maddenin Teknik Komitece görüşülmesi gerektiğine göre, Komiteyi bugün öğleden sonra, genel oturumdan az önce toplarım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komiteyi son derece çalışkan olmamakla suçlamak hiçbirimizin aklının ucundan geçmez; bu sabah bize verilen rapor, Komitenin çalışmalarının en canlı tanığı olmuştur; ancak, Komite, bir de bu öğleden sonra toplanarak, bu yeni değişiklik tasarısını incelerse, Komiteye büyük gönül borcu duyacağız.

Başkanın telkini *kabul edildi.*

Madde 9

Barış zamanında, denizaltılar dışındaki savaş gemileriyle yardımcı gemiler, ister Karadeniz'e kıyıdaş olan ister olmayan Devletlere bağlı bulunsunlar, bayrakları ne olursa olsun, Boğazlar'a gündüz ve aşağıda belirtilen koşullar içinde girerlerse, hiçbir vergi ya da harç ödemeksizin, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sayın Başkan, 9. maddenin görüşülmesi sırasında, uçak-gemilerine ilişkin bir değişiklik önermiş olduğumu anımsayacaksınız. O zamandan bu yana, birtakım görüşmeler oldu ve bunlardan çıkan değişiklik sonucunda, 15. maddeye benim getirmek istediğim değişikliğe gerek kalmadığını ve önerimi geri alabileceğimi ummaktayım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Ben de, denizaltılar kuraldışılığma yapmaklığım gereken çekinceye (böyle bir deyim kullanmama izin verilirse) çekince öne sürmekteyim. Yeni metin bize sunulduğu zaman, Fransız temsilci heyetinin bunu kabul edebilip edemeyeceğini göreceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İyi anlamışsam, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi, 15. maddeye, özel görüşmelere konu olmuş birtakım düzeltmeler yapılmak koşuluyla, bu maddede uçak-gemilerinden de söz edilmesinde direnmemeğe hazırdır.

Dokuzucu madde için hiçbir yeni metin öngörülmediğine göre, Fransa temsilcisinden çekincesinin niteliğini belirgin kılmasını dileyeceğim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – B. Litvinoff'un sözlerini iyi anlamışsam, öyle görünüyor ki, yapılan özel görüşmelerde isteği yerine getirilecek ve öngörülen tonaja yalnız hafif su üstü gemileri girecektir. Bu durumda, benim denizaltılara ilişkin çekincem ortadan kalkmaktadır; çünkü, denizaltılara kuraldışı bir işlem yapılmış olmamaktadır. Gerçekten de, Fransa temsilci heyetinin bu konudaki kaygısı, denizaltıların Karadeniz'e girebilip girememesinden çok, Fransa'nın hiçbir zaman kabul etmek istemediği bir görüş olan, denizaltılara özel bir hukuksal nitelik tanıma eğilimi gösteren kuraldışılıktır; oysa, Fransa deniz kuvvetlerine ilişkin bütün konferanslarda, denizaltıların bütün savaş gemilerinin hukuk rejimine, aynı insanlık yasalarına, aynı yükümlülüklere ve ödevlere bağlı olması gerektiğini savunmuştur. Bize, yalnız su üstü hafif gemi-

lerinin kabul edildiğini belirten bir metin sunulmuş olursa, Fransa buna tümüyle katılır; çünkü, denizaltılar sorunu ortaya çıkmamaktadır. Denizaltılar dışarıda bırakılmışlarsa, bunlar denizaltı oldukları için böyle yapılmış değildir. Denizaltıların dışarıda bırakılmalarının nedeni, Karadeniz'e yalnız bir tür gemilerin, hafif su üstü gemilerinin sokulmasının kabul edilmesidir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumuriyetleri Birliği) [*Çeviri*] – 15. maddeyi istenen bu yönde değiştirme olanağı bulunacağı umudunu dile getirmiştim. Elbette anlaşmak için karşılıklı iki kişi olmak gerekir; öteki taraf uygun görürse, yeni metin, kabul edilmiş sayılabilir. Bu durumda, 9. maddenin kendisinde bir değişiklik yapılması gerekecektir. Barış zamanı için, "hafif su üstü gemiler ve yardımcı gemiler" den söz edersek, denizaltıları anmayabilirz. Bu, hem daha basit olur, hem de Fransız temsilci heyetinin isteği yerine getirilmiş bulunur.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Böyle bir değişiklik, temsilci heyetimizin karşı çıkışını kuşkusuz ortadan kaldıracaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Belli oluyor ki, bu madde, henüz görüşülmekte olan başka maddeleri de etkileyebilecek ilke sorunları ortaya çıkaracaktır; bu maddenin ya da bu maddeye önerilen değişikliklerin tartışılması niyeti varsa, biz bu madde üzerindeki görüşümüzü saklı tutmak durumunda olacağız. Kanımca, başka bir maddenin incelenmesine geçerek, bu maddenin görüşülmesini, konu aydınlandıktan ve bütün hükümleri tümüyle görmek olanağını bulduktan sonraya bırakmak daha iyi olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Böylece, bu maddenin görüşülmesinin ertelenmesi önerilmiş olmaktadır. Yapılabilecek özel görüşmelere olanak ağlamak üzere, maddelerin görüşülmesini sürekli olarak ertelemek olanağımız yoktur; bu yola gildilirse, Konferansın hiç de sonu gelmez. Bu nedenle, 9. maddenin incelenmesini, özel görüşmelere olanak sağlamak için değil de, bu konuda gerekli bütün yönergeleri almış bulunmadığımız için ertelenmiş sayıyorum.

Başkanın telkini *kabul edildi.*

Madde 10

Savaş gemilerinin ve yardımcı gemilerin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hükümetine onbeş gün önceden diplomasi yoluyla bir önbildirimde bulunulması gerekecektir. Bu önbildirimde, gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi ve sayısıyla birlikte, gidiş için, ve gerekirse, dönüş için giriş tarihleri belirtilecektir. Her tarih değişikliginin üç günlük bir önbildirim konusu olması gerekecektir.

Gidiş için geçişte Boğazlar'a girişin, ilk önbildirimde belirtilen tarihten başlayarak beş günlük bir süre içinde yapılması gerekecektir. Bu sürenin bitiminden sonra, onbeş günlük yeni bir önbildirim de bulunulması gerekecektir.

Geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı, durma zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan kuvvetin tam kuruluşunu bildirecek, ve bu kuvvetle ilgili her türlü tamamlayıcı bilgileri verecektir.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Komite, bu maddenin kesin kaleme alınış biçimini, Sovyet temsilci heyetince sunulan bir değişiklik önerisinin Konferansca incelenmesine kadar ertelemiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi:

1) Birinci fıkradaki "onbeş gün önceden" sözcüklerinin çıkartılarak, tümcenin sonuna şu sözlerin eklenmesi:

"bu önbildirim süresi, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin gemilerinin geçişinde onbeş gün, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin gemilerinin geçişinde üç gündür."

2) İkinci fıkra sonundaki "onbeş günlük" sözcüklerinin çıkartılması.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Yazı Komitesinin, bu nokta üzerindeki tartışmaları, oldukça karışık bir nitelikteydi. Bu nedenle, önbildirime verdiğimiz anlama açıklık getirmek istemekteyim.

Kabul edilen üç günlük önbildirim süresi, gerçekte ancak, maddede sözü edilen onbeş gün içinde işleyebilir. Bu açıklamaya eklenecek başka bir şey görmüyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Sovyet değişiklik önerisiyle Birleşik-Krallık değişiklik önerisinden esinlenerek, Yazı Komitesince kaleme alınması gerekecek, şu anlamda bir uzlaşma önerisinde bulunmak istiyorum: Kural olarak sekiz günlük bir önbildirim süresi kabul etmekteyiz; ancak, Akdeniz ve ötesindeki ülkelerden onbeş günlük bir önbildirimde bulunmaları rica edilmektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yazı Komitesi, ilke, daha önce genel oturumda belirgin kılınmadıkça iş göremez; Yazı Komitesi yalnız sözcüklerle uğraşır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türk telkininin kapsamının ne olduğunu tam göremiyorum; çünkü, her şey, "en az onbeş günlük bir önbildirimde bulunması rica edilecek ya da gerekecektir" sözcüklerinin kesin anlamına bağlı kalmaktadır. Biz, her zaman, bütün taraflara tek ve aynı kuralın uygulanması gerekeceğini düşündük. Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlere değişik bir yöntem uygulanmasının umulduğunun ya da daha uygun olacağının söylenmesinde hiçbir sakınca görmemekle birlikte, B. Aras'ın sözlerinden, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan bir ülkenin donanmasının, bu Devletler için uygulanan en az onbeş günlük bir önbildirimde bulunma zorunluğunu, ivedilik durumunda ortadan kaldıran sekiz gün kuralına ne ölçüde bel bağlayabileceği konusunun çok açık olarak anlaşılmadığını belirtmek isteriz.

Hepimizin aklındaki sorunun çözüme bağlanmasının, sekiz günlük, on günlük bir sürenin, ya da herhangi bir başka sürenin kabulü ve nota verişimi ya da ek protokol, ya da bu tür herhangi bir belge yoluyla, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin daha uzun bir önbildirimde bulunma süresi kabul etmeleriyle sağlanabileceği söylendi. Bunun böyle olup olmayacağını bilmemekteyim; ancak Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletleri, bunu yapmak zorunda olmaksızın, daha uzun bir önbildirimde bulunma süresine, uygulamada, razı edecek bir formül kabul etmekle birlikte, maddede korumak istediğimiz, eşitlik ilkesidir.

B. ARAS (Türkiye). – Benim telkinimle Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşü arasında bir ayrılık göremedim. Ben şunu söylemek istedim: Olağan olarak, sekiz-on günlük bir önbildirim süresi tanınacaktır; ancak, kıyıdaş olmayan Devletler için bu sürenin onbeş güne çıkarılması istenmeğe değer.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisinin telkin ettiği formüle hiçbir karşı çıkışımız yoktur. Beni söz almağa yönelten, sözü geçen Devletlerin

daha uzun, hiç olmazsa onbeş günlük bir önbildirimde bulunmağa çağrıldıklarını Türk temsilcisinin söylemiş olmasıydı. Bu da bana, şimdi Türk temsilcisinin önerisinden değişik olarak, bir umuttan ya da istenmeğe değer bir şeyden çok, bir yükümlülük anlatımı gibi görünmüştü.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu koşullar içinde, Yazı Komitesinden, bu maddeyi şu temel üzerinde kaleme almasının istenmesi gerekecektir: olağan önbildirim süresi sekiz gün olacaktır; ancak, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler için bunun onbeş güne çıkarılması istenmeğe değerdir.

Uygun bulundu.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Benimsenecek en uygun yöntemin hangisi olacağını incelemek görevinin Yazı Komitesine bırakılmasını öneriyorum. Yazı Komitesi, olabilir ki, ek bir notun ya da ek bir protokolün daha uygun düşeceği görüşüne varabilir. Yazı Komitesinin bu konuda bir karar vermesi gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu nitelikte bir kararın Yazı Komitesine de, bir başkasına da bırakılabileceğini sanmıyorum. Burada varılacak her türlü anlaşmanın alacağı biçim konusunu incelemeğe yalnız Konferans genel kurulu yetkilidir. Bir Yazı Komitesinin yetkilerinin sözcük sorunlarını aşmaması ve şimdi ortaya atılana benzer bir ilke sorunu kapsamaması gerekir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ortada bir ilke sorunu değil, gerçeklere ilişkin bir sorun vardır. Ben, Karadeniz'e kıyıdaş Devletletlerle öteki Devletler arasında bir ayırım gözetilmesinde direnmiyorum "Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkeler" ve "bu denize kıyıdaş olmayan ülkeler" deyimlerinin kullanılmasında bile direnmiyorum. Ben, yalnız, Karadeniz'e yakın ülkeler için bu sürenin kısaltılmasıyla ilgilenmekteyim ve bu noktayı Yazı Komitesinin dikkatine sunmak için belirtiyorum. Yönergelerim beş günlük süreden öteye gitmemek olsa da, sekiz günlük süreyi kabul etmeyi üzerime alıyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin ortaya attığı sorun gerçekte çözüme bağlanmıştır; çünkü, Türk temsilci heyeti görüşünü açıkladıktan sonra, sekiz günlük süreyi kabul edip etmediğimizi açıkça sormuştum. Bunu kabul edilmiş sayabilir miyim?

Sekiz gün ilkesi *kabul edildi.*

Madde 11

(İlk iki fıkranın Konferansça incelenmesi gerekecektir)

Fıkra 3 – *Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, 14. madde hükümleri uyarınca Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden gemileri bu tonaja katılmayacaklardır.*

Fıkra 4 – *Geçiş sırasında bir avaryaya uğramış olan savaş gemileri de bu tonaja katılmayacaktır; bu gemiler, onarım sırasında Türkiye'ce yayımlanan özel güvenlik hükümlerine bağlı olacaklardır.*

(Türk temsilci heyetinin[1] *bir değişiklik önerisi Konferansca incelenmek gererekir.)*

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 139.

(Japon temsilci heyetinin[1] bir önerisi Teknik Komitece incelenmiş ve Komite bu metnin yerine, Türk temsilci heyetince yazılmasına karar verilen bir ek protokol konulmasını kararlaştırmıştır.)

B. ARAS (Türkiye). – Bu 11. madde üzerindeki özel görüşmelerimiz sırasında bir uzlaşmaya varmıştık. Türk temsilci heyeti, şu sırada Türkiye'nin eylemsel hizmetteki donanmasının yarı tonajı demek olan, onbeş bin ton rakamını önermekle herkesi memnun etmek istemiştir. Bunun sonucu olarak, birinci fıkradaki "toplam tonajın yarısını" sözcüklerini metinden tümüyle çıkartarak, yalnız 15.000 tonluk sınırlamanın bırakılmasını isteyeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İyi anlıyorsam, iki ölçütün bir arada sürdürülmesi istenmemektedir. Biri, 15.000 ton rakamıdır; öteki de, Türkiye'nin eylemsel hizmetteki donanmasının yarısı. Bana öyle geliyor ki, ikincisi metinden çıkartılmaktadır. Öyle mi?

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Bu durumda, Türk donanmasına oranla bir yüzdeye herhangi biçimde değinmek metinden çıkartılırsa, ve yalnız "onbeş bin tonu aşamayacaktır" diyecek olursak, metin daha çok açıklık kazanacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Demek oluyor ki, yalnız 15.000 ton sınırını kabul ederek, maddeyi Yazı Komitesine göndermemiz önerilmektedir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu noktada şunu söylemek zorundayım ki – her ne kadar Türk temsilci heyetinin isteklerini olanak ölçüsünde yerine getirmek istemekteyse de – bu temsilci heyetinin önerisini kabul etmek bizim için çok büyük bir ödünde bulunmak olacaktır. Bu konudaki bütün tartışmalarda, Türk Hükümeti, bu hükmün amacının, Boğazlar'da bulunacak yabancı donanmaların, Türk donanmasının tonajının yarısını geçmesini önlemek olduğunu belirtmiştir. Hesaplar, bu düşünceye dayandırılmıştır. Biz 15.000 ton rakamını, yaklaşık olarak Türk donanmasının yarısı olduğu için ve, bir de rakam vermek zorunluğu olduğu için, kabul ettik. Bununla birlikte, ilk görüşmeler bu temel üzerinden yapılmış ve bütün önerinin temeli olarak, göz önünde tutulan bu Türk donanmasının yarısının sınır olması alınmıştır; bize öyle görünüyor ki, belirli bir anda Türk donanmasında bir artış olursa, bunun yanında Boğazlar'a girmeleri kabul edilebilecek toplam tonajda da bir artış tanıyacak biçimde, Türk donanmasının yarısı ölçütünün de işlemesi akla yatkın olur. Böyle bir düzenleme, Türk Hükümetinin en başta bize yapmış olduğu önerilerle de tam bağdaşabilecektir. Sorun çok önemli olmadığına ve Sözleşmede de, beş yılda bir, tonaj rakamlarının gözden geçirilmesi hükmü bulunduğuna göre, çok direnmek niyetinde değilim. Türk Hükümetinin isteklerine uymak isteğimizle, bu ödünü de memnunlukla vereceğiz. Ancak şunu belirtmeden de geçemeyeceğim ki, durum değişirse, Sözleşmede beş yıl sonra bir gözden geçirme olanağını veren bir hükmün varlığını göz önünde tutarak ve anlaşmayı kolaylaştırmak için verdiğimiz bu ödün, bir ölçüde ilke üzerinden verilmiş bir ödündür.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu kadar dostça vermiş bulunduğu bu ödünün değerini ben bildiğim kadar, ülkem de bilecektir. Gerçekten de, beş yıl sonra, bütün rakamlar yeniden gözden geçirilebilecektir. Bu konuda, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşlerini tam anlayışla karşılıyorum. Dilediğim tek şey, önümüzdeki beş yıl içinde, dünyadaki bütün donanmaların sınırlandırılması konusunda başka olanakların ortaya çıkmasıdır. Bu yolda herhalde Türkiye bir engel yaratacak değildir. Bununla birlikte, bugünkü koşullar altında, pek de büyük olmayan olanak-

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 267.

larımızla, kendi savunmamızı kendi başımıza yapmağa yeterli bir donanmamız olmasına çalışacağız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetine, bu maddenin kabulünü kolaylaştırdığı için, büyük bir gönül borcu duymaktayız; iki ölçütten birini ortadan kaldırmakla da, bir ilkeye ilişkin çok önemli bir değişiklik yapıldığının da bilinci içindeyiz.

Türk temsilci heyetinin önerileri uyarınca değiştirilen 11. madde *kabul edildi.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 11. madde üzerinde Türk temsilci heyetinin önerdiği bir değişiklik önerisi daha bulunmaktadır. Bu değişiklik tasarısının metni şöyledir:

"Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, bu maddenin birinci fıkrasında öngörülen tonajdan yüksek bir tonajda bulunan bir gemiyi (birimi), bu geçişi tek başına yapması koşuluyla, Boğazlar'dan geçirmeğe izinlidirler."

B. ARAS (Türkiye). – Değişiklik önerimizin sonuna, "en çok iki torpedo (*torpilleurs*) eşliğinde" sözcüklerinin eklenmesini isteyeceğim.

Lord STANLEY'in (Birleşik-Krallık) isteği üzerine, Türk temsilci heyetinin önerdiği değişiklik saklı tutuldu.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Okul-gemilerine ilişkin olarak varılan anlaşma üzerine, Japon temsilci heyetinin yaptığı değişiklik önerisinin geçerliliği kalmamıştır.

Madde 12

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri, taşımakta olabilecekleri uçakları, hiçbir durumda, kullanamayacaklardır.

Madde 13

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık (deniz arızası, fortune de mer) durumları dışında, geçişleri için gerekli süreden daha uzun süre Boğazlar'da kalamayacaklardır.

12. ve 13. maddeler daha önce görüşülmüş olduğundan, 14. maddeye geçiyoruz.

Madde 14.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu madde için iki değişiklik önereceğim: Birincisi, "herhangi bir kuruluşta" sözcüklerinden sonra [Fransızca metinde], "denizaltılar dışında" sözcüklerinin konulmasına ilişkindir. İkincisi, "ziyaret" sözcüğü yerine, "yirmibir günü geçmeyen nezaket ziyareti" sözcüklerinin konulmasıdır.

B. ARAS (Türkiye). – Yasaklama hepsini kapsadığına göre, denizaltılar konusunda bir diyeceğim yoktur.

B. PONSOT (Fransa). – Daha önceki bir tartışmada da temsilci heyetimizin ortaya attığı gibi, ziyaretlerin çağrı üzerine mi, izinle mi yapılacağı sorunu aklımıza takılmıştı.

B. ARAS (Türkiye). – Burada, yalnız çağrı üzerine yapılacak ziyaretler söz konusudur. Türkiye'nin izni ile yapılacak ziyaretler sorunu, durmaksızın yapılacak geçişle ilgili madde Konferansca görüşülürken incelenecektir.

B. PONSOT (Fransa). – Geçiş sorununun, Türkiye'ye yapılan ziyaretlerden başka olduğunu söylemeğe gerek yok. Fransız temsilci heyetinin, Türkiye'den çağrı almamak

kaygısını taşıyan tek temsilci heyeti olduğu izlenmini vermek istemem. Bunun içindir ki, kimse sorunu ortaya atmazsa, biz de direnecek değiliz. Ancak, şunu açık-seçik belirgin kılmak istemekteydik: Çağrı olmazsa, Türkiye'ye Boğazlar'da ziyaret yapılamaz.

B. ARAS (Türkiye) – Bu madde, çağrı üzerine yapılan ziyaretler sorununu ele almaktadır. Şu var ki, Boğazlar'dan söz ettiğimiz zaman, Boğazlar'da kalınması gerektiğini söylemek istemiyoruz; söz konusu olan, İstanbul kentidir.

İzinle yapılacak ziyaretlere gelince, bu, Konferansın iyi niyetine bağlı kalmaktadır. İznimizle bizi ziyaret edecek gemilerin tonajını da toplam tonaja katmamıza Konferans izin verirse, dost ülkelerin donanmalarının yapması olasılığı bulunan ziyaretleri memnunlukla öngörmeğe hazırız. Toplam tonajın dışında tuttuğumuz, çağrı üzerine ziyarette bulunan gemilerdir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konfransın, "denizaltılar dışında" sözcüklerini kabul ettiği sonucuna varabilir miyim?

B. PONSOT (Fransa). – Bir duraksamam daha var; bana öyle geliyor ki, gerçekten, Türkiye denizaltılar çağırma niyetinde olmazsa, sorun, Sovyet temsilci heyetinin isteğine uygun bir biçimde çözüme bağlanabilir.

B. ARAS (Türkiye). – Biz, denizaltıların yasaklanmasına ilişkin maddenin kabulünü kolaylaştırmak niyetiyledir ki, bu isteğe katıldık. Yoksa, Konferans izin verse, reddetmezdik. Şu var ki, bu düzenlemenin uyumuna saygı göstermiş olmak içindir ki, çalışmalarımızın başında işte tam Fransız temsilci heyetinin açıkladığı bu isteğe Türkiye karşılık vermiş bulunmaktadır.

B. Litvinoff'un önerdiği birinci eklenti *kabul edildi.*

B. ARAS (Türkiye). – Süre sorununda, bir ülkenin egemenliği söz konusu olduğuna göre, Sovyet temsilci heyetinin işimi kolaylaştırmasını rica edeceğim; öte yandan, bu ziyaretlerin sonu gelmez kalışlara dönüşmesinden çekinilmekteyse, yirmi-bir günlük, iki haftalık, üç haftalık, v. b. süreler saptamaksızın, "sınırlı bir süre" deyimini pek âlâ kabul edebiliriz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisinin telkinini kabule ve belirli bir süre saptanmasında direnmemeğe hazırım. Yalnız, "sınırlı bir süre için" denilebilir.

B. PONSOT (Fransa). – Çözüme bağlanmış görünen bir sorun üzerine yeniden bir tartışma açmak istemem. Şu var ki, bu ana kadar, genel oturumda ortaya atılan bu denizaltıların yasaklanmasına dikkatimiz çekilmemişti. Oysa, denizaltıların kesinlikle dışarıda tutulması, yaptığımız genel tanımlama açısından bizi rahatsız etmektedir. Önceki bir maddede ortaya çıkan bir sorunu, yalnız hafif su üstü gemilerinin kabul edileceğini belirtmekle çözüme bağlamıştık. Bu metin, hem Sovyet temsilci heyetinin isteğini karşılamakta, hem de denizaltılara karşı ayırım gözetici bir işlemde bulunmayı önlemekte idi. Bu maddede, Türkiye denizaltılar çağırmaktan vazgeçerse, benzer bir formülü biz daha kolaylıkla kabul edebilecektik.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu gözlem, hiç kuşkusuz, üzerinde az çok kesin bir karara varmış olduğumuz bir sorunu tartışmaya yeniden açmaktadır. Şu var ki, Konferans isterse, Fransa temsilcisinin ortaya attığı sorunu inceleyebiliriz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Fransız temsilci heyetini memnun etmek isteğiyle, bu ayırım gözetici işlemin Sözleşmenin içinde yer almasında direnmeyeceğim; Türk Hükümetinin, bir protokolde yer alacak ve denizaltı çağırmak niyeti bulunmadığını belirten bir bildirisiyle yetineceğim.

B. ARAS (Türkiye). – Bu formülü ben de üstün tutmaktayım, sayın Başkan.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu çözümün herkesin isteğini karşıladığını düşünmekteyim ve Türk Hükümetinin denizaltılar çağırmama niyeti bir protokolda ya da uygun başka herhangi bir biçimde belirtilmek koşuluyla, önceki kararımızdan döndüğümüzü saptamaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddenin kabulünü kolaylaştırmak için, bu niyetimizi, Konferans önünde resmen belirttiğimi hemen söyliyebilirim; aynı zamanda, sayın Başkandan bu bildirimi tutanaklara geçirtmesini rica ediyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Kabul.

B. PONSOT (Fransa). – Başkana, bu nokta üzerinde görüşmeyi yeniden açtığı için teşekkür ederim. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Türkiye temsilci heyetlerine de, Fransız temsilci heyetinin görüşelerini dikkate almayı kabul ettikleri için teşekkür ederim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Böylece, Türkiye temsilcisi, Hükümetinin denizaltılara ilişkin çağrılar konusundaki tutumunu resmen belirten bir bildiride bulunmuş ve benden bu bildiriyi öğrenmiş olmamı –öğrenmiş bulunuyorum– ve bu bildirinin Konferans tutanaklarına geçirilmesi için gerekli yönergeleri vermemi istemiş bulunmaktadır.

Şimdi, "sınırlı bir süre için nezaket ziyareti" biçimini alan, ikinci Sovyet önerisine geliyoruz.

Sovyet temsilci heyetinin sunduğu değişiklik önerisi bu biçimde *kabul edildi.*

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Kaleme alış biçimi bakımından, daha önce denmişti ki (ancak, bu metinde yer almamıştır), [Fransızca metinde] "bir Türk limanına nezaket ziyaretinde bulunmasına" sözcüklerinden önce, "Boğazlar'daki" sözcüğü eklenmelidir.

Yazı Komitesinin yönergeler almasını gerektiren bir başka sorun da ortaya atılmıştır. Metnin sonunda, 9. ve 10. maddelerden söz edilmektedir. Daha önce ortaya, 15. maddeden de söz etmek gerekir mi sorunu atılmıştı.

Son olarak, bir üçüncü sorun da ortaya çıkmaktadır: metinler arasındaki uyarlık sorunu. Şu andaki kaleme alınış biçimiyle, 14. Madde karşısında, bu maddede, "Yukarıdaki maddelerin hükümleri.... bir deniz kuvvetinin ... bir Türk limanını ziyarette bulunmasına hiçbir biçimde engel olamayacaktır" denildiğine göre, 11. maddenin, "... Devletlerin, ..., Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden gemileri bu tonaj hesabına katılmayacaktır" diyen 3. fıkrasının metinde kalmasında yarar olup olmadığını düşünmekteyim. Burada gereksiz bir yineleme var gibime geldiği için, 11. maddenin 3. fıkrası pek yararlı görünmemektedir.

Konferans, [Fransızca metinde], "bir Türk limanı" sözcüklerinden sonra, "Boğazlar'da" sözcüğünün eklenmesini *kararlaştırdı*; Konferans, ayrıca, maddenin sonunda 15. maddeden de söz edilmesini *kararlaştırdı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkan-Yardımcısının ele aldığı üçüncü nokta, 11. maddenin 3. fıkrasının metinden çıkartılmasına ilişkindir. Bu konuda söz almak isteyen varmı?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti, 11. maddenin 3. fıkrasının metinde kalmasını gerçekten istemektedir. Biz bu metni hazırladımız zaman iki amacı göz önünde tuttuk: Boğazlar bölgesindeki bir Türk limanına ziyarette bulunan bir donanma, Boğazlar'da bulunduğu sırada, bu donanmanın sınırlandırılmış tonajın içinde sayılmayacağım açıkça belirtmek istedik. Kanımca, bu sorun, ziyaretçi donanmaların sınırlandırılmış tonaja girmediğini, transit kısıtlamalarıyla bağlı olmadığım ve Boğazlar'dan geçen tonajın sınırlandırılmasına ilişkin sıkı kurallara karşın girebileceğini belirten, 14. maddenin başlarında ele alınan sorundan ayrı bir konudur. Bence, bu iki fıkra birbirini tamamlamaktadır ve biz, bunların böylece kalması gerektiği kesin kanısındayız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şunu iyice belirtmek isterim ki, 11. maddenin 3. fıkrasının kalması ya da çıkarılması tartışmasına girişmiş bulunmaktaysak, ilke sorunlarını değil, kaleme alış konularını görüşmek amacıyla böyle yapmaktayız. Bu böyle olduğuna göre, madde, ancak, 3. fıkrasının başka bir hükümle gereksiz bir yinelemeye yol açtığı kabul ediliyorsa, değiştirilebilir.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin belirttiği görüş, 11. maddenin 3. fıkrasının metinde kalmasını yararlı olacağına beni inandırmaktadır.

14. madde *kabul edildi.*

48. Basına bildiri.

Basına bildiri tasarısı okundu ve kabul edildi.

ONDÖRDÜNCÜ OTURUM

Çarşamba, 15 *Temmuz* 1936, *saat* 17

Başkan: B. S. M. BRUCE

49. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası)*

Madde 15.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi, birçok noktaları çözüme bağlanmış olan 15. maddeyi inceleyeceğiz. Örneğin, bu sabah incelediğimiz *(d)* paragrafı çözüme bağlanmıştır; şimdi maddenin *(a)*, *(b)* ve *(c)* paragraflarının ele alınmasını öneriyorum. Bu arada *(c)* paragrafı konusunda geçici bir anlaşmaya varmış ve paragrafta sözü geçen dörtte üç oranı yerine, üçte iki oranının konulmasını kararlaştırmıştık; ancak, bu değişikliğin kabulü, Sovyetler Birliği temsilcisi bakımından, tasarıda ortaya çıkan birtakım başka sorunların onun istediği yönde çözülmesine bağlı bulunmaktaydı.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) *([Çeviri]*. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, *(b)* paragrafının yeni bir metnini dağıtmış olduğuna dikkati çekerim;[1] ayrıca ben de, maddenin başlangıç kesiminin ikinci fıkrasına, şimdiki metnin yerine şu metnin konulmasını öngören, bir değişiklik önerisi sunmak istiyorum:

> "Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler, barış zamanında bu denize, 1936 Londra Deniz Andlaşmasındaki tanımlamaya uygun ve tonajı aşağıda gösterilen biçimde sınırlanan, hafif su üstü gemileri sokmak hakkına sahiptirler:"

Bu ilke üzerinde görüş birliğine varırsak, önerinin ne kaleme alınış biçimi, ne sözleşmenin neresine konulması gerektiği konusunda direneceğim. Yazı Komitesinin seçimine göre, ya 9. maddeye, ya da 15. maddenin girişine konulabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bize sunulan belirli konu, 15. maddenin giriş kesiminin değiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu konuya ilişkin olarak, meslekdaşlarıma birtakım görüşlerimi sunmak istiyorum. Tasarının 15. maddesinin amacı, Karadeniz'e geçmesine izin verilen tonajı saptamaktır; maddede, tonajı genel olarak gösteren, ancak gemi türlerini tanımlamayan bir hüküm vardır. Oysa, 9. maddede, Boğazlar'dan geçebilecek ve, gereğinde, Karadeniz'e girebilecek ya da bu denizden çıkabilecek gemilerin türleri ele alınmaktadır. Bu sınıralama henüz tartışma konusudur. Bu 9. madde konusunda varılacak karar hafif su üstü gemileri düşüncesini göz önünde tutarsa, zorluklarla karşı karşıya bırakan bir konudan, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle öteki Devletler arasındaki ayırım gözetmekten, kurtulmuş olabiliriz.

Kanımca, bu sorunun çözüm yeri 9. maddedir; 15. madde, böylece, kendisine tanınan en geniş temeli korumuş olacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sayın Başkan, sizinle tam görüş birliği içindeyim. Sizin açıkladığınız nedenle, bu değişikliğin 9. maddeye konulmasının üstün tutulması gerektiğini sanıyorum ve bu ilkenin hemen kabul edilmesini diliyorum. Bu değişikliğin sözleşme içindeki yerini şimdiden saptamayacağız; çünkü, bu konu görüşmelerimizi yavaşlatabilecek başka sorunlara da bağlı olabilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yalnız hafif su üstü gemileri için mi bir sınırlama gerekeceği sorununu çözüme bağlamamız gerekmekteyse, bu tartışmanın şimdiden yapılmaması için bir neden göremiyorum. Meslekdaşlarım, 15. maddenin giriş kesimi yerine geçirilmesine karar verilmeksizin, bu noktanın şimdi incelenmesini kabul ederler mi?

Başkanın telkini *kabul edildi.*

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Konferans, 9. madde konusunda bu noktanın saklı tutulmasını istemiş olduğunu anımsayacaktır. Şimdi, Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, bu değişiklik önerisinin içerdiği ilkeyi geçici olarak kabule hazırım; şu kadar ki, bu kabulüm, sözleşmenin, üzerinde görüşlerimizi açıklamaya hazır olduğumuz başka noktalarında varılacak anlaşmaya bağlı olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu koşullar altında, değişikliğin –bir değişiklik yapılacaksa– 9. maddeyi etkilemesi daha iyi olacaktır. Şimdi bütün sözleşmeye bir göz atmaktayız ve bu iş bitince, 9. maddeye dönerek, bu hükmün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri

1 Bknz. aşağıda.

Birliği temsilcisince kabul edilmek koşuluyla, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin yalnız hafif su üstü gemileriyle sınırlamayı kabul edip etmediğini göreceğiz.

Başkanın telkinleri *uygun bulundu.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 15. maddenin *(a)* paragrafı üzerinde görüşmeyi açıyorum.

15. maddenin *(a)* paragrafı kabul edildi.

15. *maddenin (b) paragrafı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu paragrafa ilişkin olarak bir değişiklik önerisi dağıtmış bulunmaktadır.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerdiği değişiklik:

"(b) paragrafımn şu biçimde kaleme alınması:

"Herhangi bir anda, Karadeniz'in en güçlü donanmasının tonajı işbu Sözleşmenin imzalanması tarihinde bu denizde en güçlü olan donanmanın tonajını 10.000 tonun üstünde aşarsa, *(a)* paragrafında belirtilmiş olan 30.000 tonluk toplam tonaj aynı miktarda ve en çok 45.000 tona varıncaya değin arttırılabilecektir. Bu amaçla, kıyıdaş her Devlet, işbu sözleşmenin I *bis* sayılı Ek'i uyarınca, Türk Hükümetine, her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihinde, Karadeniz'deki donanmasımn toplam tonajım bildirecektir; Türk Hükümeti de, bu bilgiyi, işbu sözleşmenin öteki imzacılarıyla Milletler Cemiyeti Konseyine ulaştıracaktır."

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bizim, *b)* paragrafı konusunda sunmuş olduğumuz değişiklik önerisi, ilgili Devletler arasında yapılan birtakım görüşmeler sonucudur. Anımsanacağı gibi, bu kesim genel oturumda ilk görüşüldüğünde, bir çıkmaza saplanmış ve ilgili temsilci heyetlerinin bir uzlaşma bulmağa çalışmaları kararlaştırılmıştı. Sunulan değişiklik önerisi işte bu uzlaşmadır. Bu metnin, çok yakında dağıtılacak, ekleri de olacaktır; bu ekler, özellikle, kaynağı bir dip-notla belirtilmekle birlikte, 1936 Londra Deniz Andlaşmasına dayanacak olan, tanımlamaları içerecektir. Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, bizi oldukça doyuran bu tür bir değişikliği kabule hazır olduğumuzu söyliyebilirim; yeter ki, tonajla ilgili rakamlar her beş yılda bir yeniden gözden geçirilsin.

B. PONSOT (Fransa). – Paragrafın başındaki "10.000 tonun üstünde aşarsa" deyiminin yerine, "enaz 10.000 ton" denmesini önermekteyim; birkaç satır sonraki, "aynı miktarda .... arttırılabilecektir" deyiminin yerine de, "aynı ölçüde .... arttırılabilecektir" sözleri konulmalıdır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin yukarıdaki değişiklik önerisinin kabul edilerek, 15. maddenin *b)* paragrafı yerine geçtiği görüşündeyim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – "Milletler Cemiyeti Konseyine" sözcüklerinin bulunduğu son satırda bir değişiklik yapılmasını önermek isteyecektim. Konsey sürekli toplantıda olmadığına göre, "Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine" demek daha doğru olur sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bunun uygun bir formül olduğunu ve Konferansın kabul edeceğini sanıyorum. Bu küçük değişikliklerle ve Fransa temsilcisinin ileri sürdüğü gözlemler uyarınca, Yazı Komitesinin incelemesi koşuluyla, Birleşik-Krallık değişiklik önerisini kabul edilmiş sayıyorum.

Birleşik-Krallık temsilci heyetince, 15. maddenin *b)* paragrafı için önerilen kaleme alış biçimi *kabul edildi.*

15. *maddenin (c) paragrafı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu paragraf, gerçekte, dörtte üç oranı yerine, üçte iki oranın konulması ve daha önce belirttiğim, hafif su üstü gemilerine ilişkin olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin öne sürdüğü çekince ile kabul edilmiştir. Bu öğleden sonra öngördüğümüz biçimde, 9. maddenin ele alınması koşuluyla, bu paragrafı kabul edilmiş sayabilir miyim?

15. maddenin *(c)* paragrafı *kabul edildi.*

BAŞKAN [*Çeviri*] – Bu maddenin *d)* paragrafını bu sabah çözüme bağlamıştık.

Madde 16.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde daha önce uzun bir tartışmaya yol açmıştı. İyi anımsıyorsam, birinci fıkrayı, Romen temsilci heyetinin önerdiği ve "Türkiye tarafsız kalırsa" sözcükleri yerine, "Türkiye savaşan değilse" sözcüklerinin konulmasını öngören değişiklikle, kabul etmiştik. Bu maddenin 2., 3. ve 4. fıkralarını, bu üç fıkra yerine geçmek üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince dağıtılan yeni bir metin konulmasına ilişkin bir değişiklik önerisi sunulduğu için, görüşemedik. Maddenin 5., 6., 7., 8. ve 9. fıkralarının tümü görüşülmüş ve kabul edilmiş bulunmaktadır. Böyle olunca, şimdi yalnız 2., 3. ve 4. fıkraları amaçlayan değişiklik önerisini[1] ele almamız gerekmektedir.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Fransız temsilci heyeti, başından beri, Sovyet temsilci heyetiyle aynı kaygıları paylaşmıştır. Değişiklik önerisinde bulunurken, Fransız temsilci heyeti, yalnız 23. maddeye göndermede (atıfta) bulunmaktaydı; oysa, Sovyet temsilci heyeti, 23. maddeyi, Milletler Cemiyeti'nin saldırı olduğunu ilân ettiği durumlarda, bölgesel misakların işlediği durumlara kadar uzatarak, bu maddeyi oldukça önemli ölçüde genişleten bir değişiklik önerisi getirmekteydi. Sovyet değişiklik önerisinin esinlendiği düşünceye, onu Konferansta savunmak onuruna eriştiğim için, elbette karşı çıkmıyorum. Şu var ki, burada bulunuşumuzun nedeni, olanakları aramak ve herbirimizin özel kaygıları arasında, amaca varmak için düşüncelerimizin çevresinde toplanabileceği genel ekseni bulmaktır. Böyle olunca, şu kanıdayım ki, ne benim ne de Sovyet temsilci heyetinin kaygılarını tam anlamıyla ortadan kaldırır nitelikte olmasa da, başka temsilci heyetlerinin isteklerini göz önünde tutacak olan bir yoldan, 16. maddeyi amaçlayan Sovyet değişiklik önerisine tamamlayıcı bir eklentide bulunarak, aynı amaca varılabilir. Gerçekten, bu değişiklik önerisinde, 16. maddenin Birleşik-Krallık temsilci heyetince kaleme alınan 2., 3. ve 4. fıkraları metni yerine şu basit fıkranın konulması öngörülmektedir:

> "Bununla birlikte, 23. maddede öngörülen durumlar dışında, savaşan herhangi bir Devletin savaş gemileriyle yardımcı gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktır."

Sıra 23. maddeye gelince, Sovyet ve Fransız temsilci heyetlerince istenen genişletmenin kabulünde birtakım güçlüklerden korkulduğuna göre, olanak ölçüsünde bu güçlüğü gidermek için, buraya şu metnin eklenmesi yerinde olur sanıyorum: "şu kadar

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 92.

ki, işbu Sözleşmenin 23. maddesinin uygulama alanına giren durumlarla, saldırıya uğramış bir Devlete, Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde yapılmış, bu Misak'ın 18. maddesi hükümleri uyarınca kütüğü yazılmış (tescil edilmiş) ve yayınlanmış, Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım andlaşması gereğince yapılan yardım durumları bunun dışında kalmaktadır."

Bu değişiklik, aynı zamanda, 23. maddeye getirilen ve Türkiye'yi, taraf olmadığı misaklardan söz ederek, hukuksal ve siyasal açıdan birtakım sakıncalarla karşı karşıya bırakabilecek olan bir değişiklik önerisine yöneltilen eleştirileri de göz önünde tutmuştur. Fransız temsilci heyetinin, başka temsilci heyetleriyle yapılan birtakım temaslardan sonra sunduğu değişiklik önerisinin amaçladığı, yalnız Türkiye'nin taraf olduğu karşılıklı yardım anlaşmalarıdır. Böylece, önceki öneriye yapılan karşı çıkışlardan çoğu ortadan kalkmaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – Sanırım ki, 16. maddeye ilişkin olarak, Sovyet temsilci heyetinin sunduğu ve Fransız temsilci heyetince değiştirilmiş metnin kabulünden sonra, B. Litvinoff, şimdiden, 23. madde konusundaki değişiklik önerisinden vazgeçebilecektir. Böyle bir vazgeçiş, işleri kolaylaştıracaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu madde daha önce görüşüldüğü sırada, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşü her bakımdan açıklanmıştı. Ancak, maddenin dayandığı genel ilkelerle ilgili olarak, Majesteleri Hükümetinin görüşünün nasıl belirdiğini birkaç sözle özetleyebilirim.

Majesteleri Hükümeti, ilke açısından, Türkiye'nin tarafsızlığı varsayımında, savaşanların hakları bakımından uluslararası hukukun olağan kurallarının uygulanmasını öngören Lozan Sözleşmesinin koyduğu ilkelerin süregitmesine her zaman büyük bir önem vermiştir. Hiç bir koşulla, savaşanlar arasında uluslararası hukuk ilkelerine ters düşen bir ayırım gözetici işlem anlamına gelecek bir hükmü kabul etmezdik. Bununla birlikte, Türkiye'nin ister Misak'tan, ister taraf olduğu andlaşmalardan doğan yükümlülüklerle bağlı olduğu durumlar dışında, Boğazlar'ın her iki savaşan tarafa da kapanması önerildiğine göre, birçok temsilci heyetleriyle yapılan görüşmeler de göz önünde tutularak bir an önce anlaşmaya varılabilmesi için, bu düşüncelerden esinlenen bir değişikliği kabule hazırız. Fransız temsilci heyetince sunulmuş bulunan değişiklik önerisi kabul edilebilir görünmektedir; biz, 23. maddenin ilk Birleşik-Krallık tasarısında yazılı olduğu biçimde kalması tek koşuluyla, Fransız değişiklik önerisini kabul edebiliriz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – İçinde kendi ülkemin çıkarlarından çok, barışın genel çıkarları ile Milletler Cemiyeti'nin soylu ülkülerini savunma isteğimizin yansıdığı, 23. maddeye getirmiş olduğum değişiklik önerisini geri çekmek, benim için kolay değildir. Bununla birlikte, bu oturumda ortaya çıkan uzlaşıcı anlayışa ben de katılmak istediğim için, 16. maddeyi amaçlayan değişiklik önerimin yerine, Fransız temsilci heyetinin değişiklik önerisinin konulmasına ve 9. ya da 15. maddeden biri, son yapılan eklemeyle, kabul edilmek ve 11. maddeye getirilen Türk değişikliğine konulan çekinceler kaldırılmak koşuluyla, kendi 23. madde metnimi geri çekmeğe hazırım.

B. SATO (Japonya). – Çeşitli temsilci heyetlerinin karşılaştıkları büyük güçlükleri ve bir uzlaşmaya varmak için harcadıkları çabaları bilmekteyim. Bununla birlikte, B. Paul-Boncour'un sunduğu yeni değişiklik önerisinin, şu anda almış bulunduğum

yönergelere tam uymadığını söylemek zorundayım. Bu durumda, yapabileceğim tek şey, Hükümetime yeniden başvurarak, yeni yönergeler istemektir. Bunu, ilk Birleşik-Krallık tasarısındaki 23. maddeye dokunulmaması koşuluyla yapabilirim.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Fransa temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi konusunda Bulgar temsilci heyeti şu görüşleri öne sürmek istemektedir: Bulgar temsilci heyetine göre, "Milletler Cemiyeti kütüğüne yazılmış karşılıklı yardım andlaşması" deyimi aşırı ölçüde geniş ve yetersizce belirlenmiş bir formüldür. Böyle olunca, Bulgar temsilci heyeti, bu formülün daha belirgin kılınması gerektiği kanısındadır. Bu belirgin kılış da, kısıtlayıcı bir görüşle yapılmak gerekir. Bize kalırsa, sözleşmemizin, bir saldırı kurbanına bir karşılıklı yardım andlaşması uyarınca yapılacak bir yardım durumunu öngörebilmesi için, 16. maddenin sözü edilen fıkrasının, Milletler Cemiyeti Misakı gereğince yardımı öngören 23. madde hükümleriyle hiçbir yöntem ayrılığı ve hiçbir bağdaşmazlığı olmaması gerekir.

Bunun sonucu olarak, Bulgar temsilci heyeti, bu sözleşmenin yalnız, Milletler Cemiyeti Misakı'na uygun olarak yapılmış ve, özellikle saldırganın belirlenmesi ve saldırı kurbanına yardımın başlatılması bakımından, Cenevre yöntemine ilişkin ve bu konuda kesin önem taşıyan başlıca hükümleri, bu Misak'ın yapısına uyabilecek nitelikte olan karşılıklı yardım anlaşmalarına göndermede (atıfta) bulunulması gerektiği görüşündedir.

Bu koşullar altında, Bulgar temsilci heyeti, imzacı taraflara saldırganı kendileri belirlemek ve böylece bu konuda Milletler Cemiyeti Konseyinin bir kararı olmaksızın yardımı işletmek hakkını veren ya da verecek olan, karşılıklı yardım andlaşması uyarınca yapılacak bir yardım durumunu öngören herhangi bir madde tasarısının bu sözleşmeye girmesi konusunda, şimdilik çekinceler koymak zorunda olduğunu üzülerek bildirmektedir. Bu konuda görüşünü açıklamadan önce, Bulgar temsilci heyeti, Hükümetinin yönergelerini beklemek zorundadır.

B. ARAS (Türkiye) – İçinde bulunduğumuz bu büyük uzlaşma ve duygu birliği havasında, Hükümetinden yönergeler isterken işini kolaylaştırmak ve görüştüğümüz metnin kabulünü öğütleyebilmesi için, Bulgar temsilci heyetine yatıştırıcı birtakım açıklamalarda bulunmağa çalışacağım.

Herkesin de bildiği üzere, biz, Bulgaristan'la, şu anda yürürlükte olan bir saldırmazlık ve dostluk andlaşması yapmış bulunmaktayız. Türkiye'den gelebilecek hiçbir saldırı eylemi, ne nesnel ne de moral bakımından, hele yukarıda sözünü ettiğimiz andlaşmayı da imzalamış bulunduğumuza göre, söz konusu olamaz.

Bulgaristan'ın da, Hükümetinin uygulayageldiği akıllı politikaya göre, herhangi bir biçimde saldırgan olamayacağına inanmaktayım.

Bu koşullar altında, Bulgar temsilci heyetinin, her bir temsilci heyetinin gönül birliğine varmak için çaba harcamasıyla, bütün Konferansın üzerinde birleşmekte özen gösterdiği Fransız önerisine Bulgar Hükümetinin de katılmasını sağlayabileceğini umuyorum.

B. NEİCOFF (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti adına, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanına, yatıştırıcı ve ülkemize ilişkin olarak çok dostça sözleri için teşekkür etmek isterim. Sayın Bakan, Fransız temsilci heyetinin önerdiği değişiklikle birlikte, Ekselânslarının sözlerini de [Hükümetime] ileteceğime güvenebilirsiniz. Bulgar Hükümetinin, bu Konferansda varılan anlaşmayı bozmayacak bir formül bulabileceği umudunu beslemekteyiz.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Hem Konferansdaki, hem de temsilciler arasında doğrudan doğruya görüşmelerde büyük emeklerle yapılan çalışmaların tanıklarından biri de ben oldum. Söz alanların çoğunluğunca şimdiden kabul edilmiş ve Hükümetlerine danıştıktan sonra konuşma haklarını saklı tutan temsilci heyetlerinin hepsince de belki kabul edilecek olan bir formüle varma olanağını sağlayan ve Konferansın bütün üyelerinde görülen iyi niyeti ben de gözledim.

Bu metne kesin kabulümü vermeden önce, ben de bunu Hükümetime sunmak zorundayım; ancak, daha şimdiden, sonradan yapılacak kılı kırk yaran bir inceleme dışında, ilk bakışta bana kabul edilebilir göründüğünü belirtebilirim.

Burada, Türkiye [Dışişleri] Bakanının sözlerini yinelemek isterim; başka bir deyimle, hazırladığımız formüllerin hiçbir Devlete karşı yönelik batıcı hiçbir ucu olmamalıdır ve yoktur da; ancak herhangi bir Devlette böyle bir niyetin varolduğu izlenimi doğmuşsa, bu Devletin bu konudaki görüşünü tartışmaya da hazırız. Biz, burada, herhangi bir Devlete karşı nitelikte bir formüle hiçbir zaman katılmayacağımız gibi, Türkiye'nin ve öteki Devletlerin de katılmayacaklarına kesinlikle güvenmekteyiz. Biz, yalnız, ilgili bütün Devletlerin kabul edebileceklerini kabul edeceğiz ve bütün komşularımızı ilgili saymaktayız

B. POLİTİS (Yunanistan). – Yunan temsilci heyetinin başkanı sıfatıyla söz alarak, bundan önceki birçok konuşmalarımda, Fransız temsilci heyetince değiştirilmiş biçimiyle, Sovyet değişiklik önerisinin esinlendiği düşüncelere duyduğum içten yakınlığı belirtmek fırsatını bulmuş olduğumu söylemek için söz almaktayım. Böyle olunca, Yunan temsilci heyetinin bu öneriye çekincesiz katıldığını belirtmek istiyorum.

B. CONTEZSCO (Romanya). – Son günlerde büyük bir dostluk havasında sürdürülen pek çok çabanın sonucu olarak ortaya çıkmış bir uzlaşma ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Sunulan metni görünce, bunu hazırlayan temsilci heyetlerinin, yalnız kendi öz çıkarlarını değil, aynı zamanda başkalarının çıkarlarını da düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu metni hazırlayan temsilci heyetleri öteki Devletlerin isteklerini de çok büyük bir ölçüde karşılamış bulunmaktadırlar. Temsilci heyetimiz başkanımn 23. maddeye ilişkin konuşmasında kısaca değindiği sorunlardan birtakımının çözüme bağlanmış olmasının, bizi memnun etmek için çaba harcandığını gösterdiğini duraksamasız belirtmek isterim. Konferansın, bu metne şu anda katılamayacağımızı anlayacağını ummaktayız. Şu var ki, temsilci heyetimiz başkanına sürekli bilgi verildiğine ve kendisinin yokluğunda da Romen temsilci heyetinin yakında görüşünü açıklayabileceğine Konferans güvenebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu maddeye ilişkin olarak durum şimdi şöyledir: İlk metne Sovyetler Birliği temsilcisi bir değişiklik önerisinde bulunmuştu; bu öneriyi, Fransız temsilcisinin sunduğu değişiklik tasarısından yana olarak geri almağa hazırdır; Sovyet temsilcisi, ayrıca, 23. maddeye getirdiği değişiklik önerisini de geri almağa hazır olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte, her iki ödün, bugün daha önce incelediğimiz, Boğazlar'a ve Karadeniz'e girişin yalnız hafif su üstü gemileriyle sınırlandırılması sorununun çözülmesi ile, Boğazlar'dan tek başlarına geçen gemilerin tonajına ilişkin 11. maddedeki Türk değişiklik önerisinin kabulü koşuluna bağlanmıştır.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, 23, madde ilk Birleşik-Krallık tasarısındaki biçimde kalmak koşuluyla, Fransız temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisini kabul

etmeğe hazır olduğunu belirtmiştir. Böylece, koşula bağlı kabullerle karşı karşıya bulunmaktayız; ancak, sözleşmenin ana bölümlerine geldiğimiz zaman, ister istemez, her noktada bir anlaşmaya varabilmek için, bu durumu ele almamız gerekecektir.

Bir de, Japonya'nın durumu vardır: Bu ülkenin temsilcisi, bu değişiklik önerisi yönergelerini bir ölçüde aştığı için, Hükümetiyle danışmak zorunda kalacağını belirtmiştir. Bunu bir an önce yapacağına ve görüşünü bize en kısa zamanda bildireceğine güveniyorum.

Bundan başka, hepsi de değişiklik tasarısına yakınlık duyduklarını söylemekle birlikte, Hükümetlerine başvurmak zorunda olduklarını belirten Bulgar, Yugoslav ve Romen temsilci heyetlerinin ileri sürdükleri çekinceler söz konusudur.

Bu koşullar altında, bu maddenin görüşülmesini yararlı bir biçimde sürdürebileceğimizi sanmıyorum; böyle olunca, şimdi 17. maddenin görüşülmesine geçerek, 16. maddeyi, kabul koşulları gerçekleştiği ve ilgili çeşitli temsilci heyetleri hükümetlerinden istedikleri yönergeleri aldıkları zaman yeniden ele almayı önermekteyim.

Madde 17

Savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, 9. maddeden 14. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri uygulanmayacaktır ve savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçisi konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde daha önce çözüme bağlanmıştı.

Madde 18.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Anımsayacağınız gibi, Teknik Komite Başkanınca sunulan raporda, dün, bu maddeye ilişkin olarak Teknik Komitede yapılan tartışmalara değinilmişti. Bu 18. madde, Japon temsilci heyetinin bir değişiklik önerisine konu olmuştur.

Japon temsilci heyetince önerilen değişiklik:

Fıkra 2.

Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin böylece almış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse, *ve işbu sözleşmenin imzacıları Devletlerin çoğunluğu da aynı görüşte olurlarsa,* Türk Hükümeti, *söz konusu önlemleri kaldırmayı yükümlenir.*

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince önerilen değişiklik[1] ile Japon temsilci heyetinin sunduğu değişiklik önerisini kabul etmektedir.

B. SATO (Japonya). – Biz, bu maddenin 2. paragrafına ilişkin değişiklik önerimizi sunmuştuk. Ancak, bir de, birinci fıkrayla iligili Romen temsilci heyetinin değişiklik önerisi vardır.[1] Japon değişiklik önerisi kabul edilirse, bizimkine gerek kalmayacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Üzerinde durmamız gereken ilk değişiklik tasarısı Romen temsilci heyetininki olmaktadır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Değişiklik önerimizin temelindeki ilke hem Konferans genel oturumunda hem de Teknik Komitede daha önce açıklanmış bulunmaktadır. Bizim önerdiğimiz değişikliğin, Sovyet temsilci heyetininkinden daha ileri gitti-

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 246.

ğinin ve bu nedenle, Türk temsilci heyetinin büyük bir kaygı ile karşıladığının tam farkındayız. Şu var ki, değişiklik önerimizin haklı nedenlere dayandığını düşünmezlik de edemiyoruz. B. Aras'ın kesin sözlerinden sonra, kendisinden daha başka türlü konuşmasını beklemenin çok zor olacağını anlamaktayım.

Şunu da belirtmeme gerekir ki, şimdi, B. Sato'nun sözlerinden sonra, Romen temsilci heyetinin değişiklik önerisi kabul edilirse kendilerinkine gerek kalmayacağını belirten Japon temsilci heyetinden, önerimize çok güçlü ve dolaylı bir destek görmüş oluyoruz. Kendimi biraz daha güçlü görmekteyim ve, bu destekten sonra, Türk temsilci heyetinin bizim önerimize doğru bir adım atmak isteyip istemeyeceğini sormak isterim. Şunu da sözlerime eklemeliyim ki, bu metnin kaleme alınışına temsilci heyetimizin başkanı da katılmış olduğu için, tartışmalar ne yönde gelişirse gelişsin, Türkiye temsilcisinin bana vereceği yanıttan sonra da, temsilci heyetimizin tutumunu kesinlikle açıklamam olanağı bulunmayacaktır. Bu kesin tutumumuzu, B. Titulesco'dan alacağım buyruğa kadar saklı tutmak durumundayım.

B. ARAS (Türkiye). – Romen temsilci heyetinin dostça saldırısı karşısında, ben de bütün gücümle Romanya'ya karşı olan Türk dostluğunun güvencesini vermek isterim. Ben, bütün temsilci heyetlerine karşı derin bir saygı beslemekteyim. Bunun sonucu olarak, Romen değişiklik önerisinin Japon temsilci heyetince desteklenmesi, bu öneriyi benim için daha kolay kabul edilebilir duruma getirmemektedir. Bu önerinin beni rahatsız etmesi, barış kaygımızdan doğmaktadır.

Açıklayayım: Bir savaş tehdidi başgösterdiği zaman, savaş patlamadıkça ve toplar gürlemeğe başlamadıkça, anlaşmazlığın çözüme bağlanması umudu kesilmemiş demektir. Böyle olunca, bu konuda kesin bir söz söylenmezse, Milletler Cemiyeti Konseyine ya da katılan Devletlere başvurulursa, ufukta beliren anlaşmazlığı durdurma umudu olabilir. Buna karşılık, Romen değişiklik önerisi kabul edilecek olursa, tehdidini üzerimizde duyduğumuz ülkeyi suçlu iskemlesine oturtmak zorunda kalırız; bu da, hem katılan Devletlerin işe karışmasını çok güçleştirir, hem de bu karışma sonucunun başarı olasılığını çıkmaza sokabilir. İşte, bu nedenledir ki, Romen temsilci heyetinin uzlaşma anlayışına çağrı da bulunmaktayız; Romen temsilci heyetinden direnmemesini dilemekteyiz. Doğaldır ki, kesin tutumunu bildirmezden önce, temsilci heyetinin başkanına başvurmak hakkını da anlayışla karşılamaktayız.

Şunu da sözlerime ekliyeyim ki, savaş tehdidi durumunda bile, ticaret gemilerinin gidiş-gelişi (ulaşımı), yükleri ve bayrakları ne olursa olsun, sürdürülecektir. Madde kapsamından da çıkarılabilecek olan bu açıklamam, Romanya'nın başlıca kaygısını giderecek nitelikte değil midir?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Yanılmıyorsam, Japon temsilcisi, Romen değişiklik önerisi kabul edilirse, kendisinin, Japon önerisinin kabulünde direnmeyeceğini söylemişti. Bu sözlerin nedenlerini tam anlayamadığım gibi, Romen önerisinin 18. maddenin yalnız birinci tümcesini mi, yoksa birinci fıkrasının tümünü mü değiştirmek amacında olduğunu da bilmemekteyim. Bu ikinci varsayımda, 18. maddenin son fıkrası ile ilk fıkrası arasında bir ilişki kalmayacağı için, son fıkranın metinden çıkartılması gerekebilecektir. Japon temsilci heyetinin ileri sürdüğü görüşün nedeni belki de budur; ancak, böyle ise, durum önemli biçimde değişmektedir. Tersine, Romen değişiklik önerisi yalnız maddenin ilk tümcesinin yerine geçecekse, Japon önerisine niçin gerek kalmayacağını anlıyamamaktayım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Değişiklik önerimiz, gerçekten, 18. maddenin birinci fıkrasının yerini almayı öngörmektedir.

B. SATO (Japonya). – Ben de böyle anlamıştım ve bu nedenle de sözleşmeye taraf Devletlerle Milletler Cemiyeti Konseyine bildirmede bulunma sorununun ortaya çıkmadığını düşünmüştüm. Romen temsilci heyetinin değişiklik önerisi kabul edilecek olursa, Japon temsilci heyetinin değişiklik önerisini anlamı kalmadığını bu nedenle söylemiştim. Şimdi, sanırım ki yanlış anlamışım.

B. CONTEZSCO (Romanya) – Gerçekten bir yanlış anlama olduğunu ben de sanmaktayım; çünkü, biz, hiçbir zaman bildiride bulunma işleminin kaldırılmasını düşünmemiştik.

B. ARAS (Türkiye). – Romen temsilci heyetinin bu madde üzerinde yapacağı incelemeyi kolaylaştırmak için bir kanıt daha ileri süreceğim: ayırım gözetme kanıtı. Romanya temsilci heyetinden, Türkiye'yi böyle ayırım gözetme durumunda bırakmamasını dileyeceğim. Gerçekten, Romen önerisi kabul edilecek olursa, Türkiye, Konseyin ve katılan Devletlerin önüne çağrılarak, bu ayırım gözetici tutumu saptamak zorunda kalabilir; bu da, durumu kolaylaştırmaz.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Öyle görünüyor ki, benim ilk tümce dediğim, gerçekten birinci fıkra sayılan metin demek olmaktadır. Buna göre, ikinci fıkra "Türk Hükümeti bu hakkı kullanırsa", üçüncü fıkra da, "Milletler Cemiyeti Konseyi" sözcükleriyle başlamaktadır. Bu, durumu büyük ölçüde değiştirmektedir; ancak, ikinci ve üçüncü fıkralar metinde kalsa da, Birleşik-Krallık temsilci heyeti Türkiye temsilcisinin öne sürdüğü görüşlere her bakımdan katılmak istemektedir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Tasarının 18. maddesinin ikinci fıkrasına hep verdiğimiz anlam konusunda bir açıklama yapmak istemekteyim. Tehdit edici davranışından kuşkulanılan, üstelik bu yüzden suçlanan bir Devletin gemisinin geçişini yasaklaması yüzünden, Türk Hükümetinin, burada Türk temsilci heyeti başkanının öne sürdüğü bütün sıkıntılara uğrayacağını sanmıyorum; çünkü, Türk Hükümeti, kendisini tehdit ettiğinden kuşkulandığı Devleti ya da Devletleri, Milletler Cemiyeti'ne ya da saptanacak bir başka örgüte daha önce bildirmiş olacaktır. Böyle olunca, kendisini tehlikeye sokma söz konusu idiyse, Türkiye, daha ilk bildirmede bulunuşu sırasında kendisi tehlikeye sokmağa başlamış olmaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – Ama, bir ayırım gözetme olmuyor ki.

B. CONTEZSCO (Romanya). – Elbette, bu ayırım gözetme ancak Milletler Cemiyeti'nin vereceği yanıttan sonra başlayacaktır. Değişiklik önerimizi kaleme alırken, aklımızdaki düşünce de, bu idi.

Bu sorun dışında, 18. maddenin, aynı zamanda ticaret gemilerinin geçişini de ilgilendirdiğini ve bizim, öteden beri, bir savaş tehdidinin hüküm sürdüğü dönemlerde bu gemilerin yazgısının ne olacağından da kaygı duyduğumuzu anımsatmama izin vermenizi isteyeceğim. Bununla birlikte, bizi her bakımdan memnun eden 4. maddeyi kabul etmiş bulunduğumuza göre, işin bu yönünün artık önemi kalmamıştır.

Bu fırsattan yararlanarak, izninizle, 17. maddeye döneceğim. Birleşik-Krallık ve Türk temsilci heyetlerinden, "dilediği gibi" sözcüğü yerine "değerlendirdiği gibi" sözcüğünün konulmasını kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin "dilediği gibi" sözcüğü yerine "değerlendirdiği gibi" sözcüğünün konulması önerisinin uzun bir tartışma konusu olacağını

sanmıyorum. Konferans isterse, konuyu Yazı Komitesine gönderebiliriz. Bununla birlikte, Romanya'lı meslekdaşımdan, bu öneride bulunmak için çok önemli bir nedeni yoksa, metni kabul edilmiş bir maddeye değişiklik getirmekte direnmemesini dileyeceğim.

B. CONTZESCO (Romanya). – Sanmıyorum; bununla birlikte, maddeyi hazırlayan temsilci heyetince ya da Türk temsilci heyetince önerime herhangi bir karşı çıkışta bulunuluyorsa, direnmeyeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – 17. maddedeki "dilediği gibi" sözcüğünün yerine "değerlendirdiği gibi" sözcüğünün konmasına karşı çıkan var mı?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – "Dilediği gibi" davranmakla, "değerlendirdiği gibi" davranmak arasındaki ayırımı pek açıkça göremekteyiz. "Dilediği gibi" davranmayı, "karar verme hakkı" anlamında almaktayız; oysa "değerlendirdiği gibi" davranma ise, "kararın alınmasına temel olacak öğelerin değerlendirilmesi hakkı" anlamına gelmektedir. Karar vermek Türk Hükümetine düşeceğine göre, şimdi olduğu gibi, bu maddeyi olanak ölçüsünde geniş tutmak daha doğru olacaktır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Birleşik-Krallık temsilci heyetiyle aynı durumda olduğumu belirtmek zorundayım. Ben de, "Türkiye'nin özel bir iznine bağlı olacaktır" sözcüklerinin yerine, "Türk Hükümeti dilediği gibi davranabilecektir" deyiminin neden konulduğunu anlayamamaktayım. Belki de her iki deyim eş anlamdadır; böyle olunca, bu nokta üzerinde özellikle direnecek değilim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Gerçekten, Romanya temsilci heyetinin 17. maddeye yeniden dönmesine izin vermek yöntem kurallarına aykırı idi. Romen temsilcisi, değişiklik önerisi üzerinde direnmediğine göre, konuyu olduğu gibi bırakmak en doğrusu olur.

Şimdi, 18. maddeye ilişkin Romen değişiklik önerisinin özünü incelememiz gerekmektedir. Türk temsilci heyeti, önümüzdeki metne önerilen değişikliği kabul edemeyeceğini açıklamıştır. Yapılan görüşmelerin, Konferansın elimizdeki metni olduğu gibi tutmaktan yana olduğunu gösterdiğini sanmaktayım. Bu koşullar altında, Romen değişiklik tasarısının görüşülmesini sürdürmede bir yarar olacağını sanmıyorum.

B. CONTZESCO (Romanya). – Az önce yaptığım konuşmayı tamamlamak istiyorum. Türk temsilci heyetince öne sürülen kanıtların geçerliliğini elbette kabul ettiğimizi belirtmiştim; Türk temsilci heyeti, haklı olarak, birtakım güçlüklerden çekinebilmektedir; ancak, bu güçlüklerin Türk temsilci heyetine artık göründüğü kadar büyük gelmeyeceğini düşünmekteyiz.

Bununla birlikte, Türk tezinin dayandığı temelinin sağlam olduğunu söylemeyecek değiliz. Bu nedenle, bu konuda, önceden alınmış yönergelerle, bir ölçüde, bağlı olmasaydım, şimdi başka türlü konuşabileceğimi de sözlerime ekleyebilirim. Ancak, temsilci heyetimizin başkanının kesin bir yönergesi olmadıkça, Romen temsilci heyetinin Konferans çalışmalarını engellemek ya da bunları kesmek niyetinde olmadığını belirtmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Yaptığı bu konuşma için, Romanya temsilci heyetine büyük bir gönül borcu duymaktayım.

Konferans bir sakınca görmüyorsa, şimdi de Japon değişiklik önerisi üzerinde görüşmeleri açacağım.

B. SATO (Japonya). – Hükümetimin görüşünü daha önce açıklamak olanağını bulduğuma göre, bu fikrada sözü edilen bildiride bulunma işleminin yalnız sözleşmeyi imza edenlere yöneltilmesini çok üstün tuttuğunu yinelemeyeceğim. Aynı zamanda, birçok temsilci heyetlerinin bu bildirmede bulunuşun Milletler Cemiyeti'ne de yapılmasını istediklerini de görmezlik gelmemekteyiz. Karşılaştığımız güçlükleri göz önünde tutarak, fikranın bu kesimini kabul ediyoruz; başka bir deyimle, imzacıların durumu korunmak koşuluyla, bildirmede bulunma işleminin, hem sözleşmenin imzacılarına hem de Milletler Cemiyeti'ne yapılmasını kabul etmekteyiz. Değişiklik önerimizi sunuş nedenimiz de buydu. Görmüş olacağınız gibi, üçte iki çoğunlukla alınacak Konsey kararının yanına, imzacı Devletlerin salt çoğunlukla belirtecekleri görüşü getirdik. Bu ikili yöntem, belki birtakım karışıklıklara yol açabilir; ancak, Milletler Cemiyeti üyesi Devletler ile, üye olmayan bir Devlet bulunduğuna göre, güçlükleri önleyebilecek tek yöntemin bu olduğunu düşündük. Hükümetim, sonunda bu metni kabul etti. Her ne kadar bu güçlükler iç güçlükler olduğuna göre, Konferansı ilgilendirmezse de, Konferansın, Japon temsilci heyetinin Konferansa katılanların çoğunluğunun görüşüne yaklaşabilmek için çektiği güçlükleri de göz önünde tutmasını özellikle dileyeceğim. Ayrıca şunu da belirteyim ki, değişiklik önerimiz, B. Aras'ın önceki bir toplantıda yaptığı bir konuşmadan esinlenmiştir; bir çözüm yolu aramak için, bu konuşmaya dayandık. Kaldı ki, B. Aras, bu görüşmelerin başında önerimizi kabul buyurduğunu söylemişti. Kendisine teşekkür ederim.

B. PELLA (Romanya). – Japon değişiklik önerisi ile Birleşik-Krallık temsilci heyetinin metni arasında temel bir ayrılık vardır. Bu ayrılık, öze ilişkindir. Gerçekten, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin metni, Türk Hükümetinin, bu sözleşmeye taraf olan Devletler ile Milletler Cemiyeti Konseyine bildirişte bulunacağını öngörmektedir. Öngörülen önlemlerin kaldırılmasına ilişkin karar verme yetkisini ise, Birleşik-Krallık metni yalnız Milletler Cemiyeti Konseyine bırakmaktadır. Buna karşı, Japon önerisine göre, karar vermesi gereken iki makam vardır: imzacı Devletler ve Milletler Cemiyeti Konseyi. Temel ayrılık buradadır. Bunun uygulamayla ilgili bir yönü de vardır. Gerçekten de, sürekli bir kuruluş olan Milletler Cemiyeti Konseyinin belirli bir çabuklukla toplanması olanağı bulunsa da, sürekli bir topluluk olarak örgütlenmemiş olan sözleşmenin bağıtlı tarafları için durum böyle değildir. Konsey bir karara varır da, sözleşmeye taraf kimi Devletler –bunu bir varsayım olarak söylüyorum– görüşlerini bildirmezlerse, sorunun çözümü nasıl olacaktır? Aynı biçimde, taraflar olumsuz, Konsey ise olumlu karar alırsa, durum ne olacaktır? Konseyin kuruluşunun kurmak istediğimiz sözleşmenin bağıtlı tarafları toplumunun kuruluşundan çok değişik olması yüzünden, böyle bir durumun ortaya çıkması olanağı vardır. Öngördüğünüz durumda, Konseyin oybirliğinin değil, üçte iki çoğunluğunun söz konusu olduğunu unutmayın. Bu sistemin sakıncalarını ileride belirteceğim. Örneğin dokuz bağıtlı taraf olsa ve bunlardan beşi evet ya da hayır demese, öte yandan da Milletler Cemiyeti Konseyi, Türkiye'nin girişimi konusunda olumsuz karar alsa, sonuç ne olacaktır? Bu soruna nasıl bir çözüm bulmaktasınız?

Demek ki, karar verecek durumda iki kuruluş olduğuna göre, öze ilişkin bir ayırım ortaya çıkmaktadır; bir de, sözleşmenin bağıtlı taraflarından kurulu bir örgüt bulunmadığına göre, uygulama güçlüğü ile karşı karşıyayız. Ayrıca, bağıtlı taraflardan biri görüş bildirmeyecek olursa da, çözüm yolu bulmak olanağı kalmamaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – B. Pella'mn sözünü ettiği güçlük yalnız görünürde vardır. Gereğinde, katılanların yalnız üçte ikisinden de söz edilebilirdi. Bununla birlikte, teh-

dit durumunda, Milletler Cemiyeti Konseyi buna aldırmazlıktan gelemez. Katılanların çoğu da Konseyin sürekli üyeleridir. Öte yandan, yerleşmiş yönteme göre, Balkan Antantı'nın bu örgütte her zaman için bir temsilcisi bulunmaktadır. Bu durumda, hem Japon Hükümetinin, hem de, sorun ortaya çıktığı sırada bu ülke Konsey üyesi bulunmuyorsa, Bulgaristan'ın da görüşünü istememiz doğaldır. Demek oluyor ki, sözleşmeye taraf olanların hepsi Konseyde temsil edilmiş bulundukları için, Bulgaristan ile Japonya'nın da görüşü sorulmuş olacaktır. Bundan daha doğal bir şey göremiyorum.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Dikkatinizi iki nokta üzerine çekmek istiyorum: Birincisi, Japon değişiklik önerisinin esinlendiği düşüncenin tümüyle yerinde olduğudur. Japonya, Milletler Cemiyeti'ne üye olmadığına göre, Konsey kararlarıyla bağlı sayılamaz. İkinci nokta da, salık verilen sistemin hiç de yeni bir şey olmadığıdır. Bir sürü örnekolay (emsal) vardır ve size, Milletler Cemiyeti'nin de, kimi zaman, Cemiyet'in üyesi olmayan Devletlerle işbirliği kurmak gereğini duyduğunu gösteren iki örnekolay verebilirim. 1929'da, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na ilişkin olarak, Amerika Birleşik Devletleri ile bir protokol hazırlanması örnekolayını belirtebilirim. Bu protokolde, bu ülkeye, Konseyin Sürekli Üyelerine tanınan aynı haklar ve ayrıcalıklar tanınmıştı. Bunun sonucu olarak, Divan'a, Amerika Birleşik Devletlerini ilgilendiren bir sorun, danışma görüşü alınmak üzere gönderilebilmek için, bu protokole göre, güncel uygulamanın gereği olan oybirliğine, Amerika Birleşik Devletleri'nin oyunun da katılması gerekmekteydi. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri'ne, Konsey kararlarını bir çeşit veto etmek hakkı tanınmış olmaktaydı. Bu yöntem, bugünkünden çok katı idi.

1933'de, Silâhsızlanma Konferansında, o sırada öngördüğümüz sözleşmenin birinci bölümü hazırlanırken, kabul edilen bir maddede, Konseyin ya da Genel Kurulun ya da, bir rastlantı olarak Milletler Cemiyeti'nin üyesi bulunmayan bağıtlı taraflardan birinin isteği üzerine, Paris Paktı'nın bozulması durumunda, Konsey ya da Genel Kurul ile, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan bu bağıtlı taraf arasında hemen bir danışma kurulabileceği hükmü vardı. Demek oluyor ki, Milletler Cemiyeti'nin içinde bile, Japon değişiklik önerisini tümüyle haklı kılan örnekolaylar bulunmaktadır.

B. PELLA (Romanya). – Bu konuda, ortaya yalnız bir hukuk sorunu çıkmamaktadır. Onaylanınca, uluslararası deniz ulaşımını ciddî biçimde engelleyebilecek olağanüstü önlemlerin en çabuk bir yönteme bağlanmasında hepimizin çıkarı vardır. Romen temsilci heyeti, bir tek örgüt öngören Birleşik-Krallık sistemini üstün tutmaktaydı. Güçlük, B. Rüştü Aras'ın dediği gibi, Bulgaristan için söz konusu değildir; çünkü bu ülke, Milletler Cemiyeti üyesidir.

Sorun, bağıtlı taraflar arasında, yalnız Japonya için ortaya çıkmaktadır.

Elbette ki, B. Politis'in tarih açısından yaptığı açıklamaya karşı çıkacak değilim. Şu var ki, kararları birbiriyle çatışabilecek iki örgüt kurulmamıştır. İşte bir örnek:

B. Aras, bağıtlı tarafların çoğunluğu görüş birliğine varırlarsa, Konseyde de anlaşmanın gerçekleşeceğini söyledi. Elbette böyle bir varsayım ortaya çıkabilir. Şu var ki, öteki varsayımla da karşı karşıya bulunulabilir. Gerçekten, Konseyde sürekli yerleri bulunan, çıkarları sınırsız üç Devletin –İngiltere, Fransa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin– ve Balkan Antantı'nı temsil eden bir Devlet ile, bir de, Küçük Antant'ı temsil eden bir Devletin dışında, Latin Amerika ülkeleri ve Kuzey ülkeleri grubu vardır, kimi Dominionlar vardır; bu ülkeler, sözleşmeye taraf Devletler arasında olumlu

yönde bir çoğunluk oluştuğu, ancak bunun oybirliğine varmadığı bir durumda, pekâlâ, istenen üçte ikiyi olumsuz bir yönde oluşturabilirler. Böylece, ortaya, birbiriyle çatışan iki karar çıkabilir.

Japon temsilci heyetinin kaygılarını anlamakla birlikte, en çabuk işleyen sistemlerden olması ve bir tek makamın kararına bağlı bulunması gereken bu yöntemi engellemeyecek bir sistemden yanayız.

B. SATO (Japonya). – B. Pella'nın görüşlerini büyük bir dikkatle dinledim. Koşut (paralel) sayılabilecek bir yöntem önerildiğinde, bunun karışıklıklara yol açacağı da besbellidir. Bunları biz de öngördük. B. Pella'nın ileri sürdüğü hukuksal düşünceleri biz de görmezlikten gelmiyoruz. Sözleşmeyi imzalayanların tümü bu sözleşmeyi Japon değişiklik önerisini de kapsamak üzere, kabul edecekleri zaman, ortaya bir iyi niyet sorunu da çıkacaktır. Az önce B. Aras'ın dediği gibi, uygulamada, hükümetlerin görüşlerini elde etmekte, Konseyin kararının uygulanmasını engelleyecek kadar bir güçlükle karşılaşılacağını sanmıyorum. Burada hazır bulunan bütün Devletlerin Ankara'da temsilcileri vardır. Bana kalırsa, Türk Hükümeti için, bu temsilcilerle danışmak, çok kolay olsa gerektir.

İyi anlayabilmişsem, Romanya temsilcisinin karşı çıkışı daha çok hukuk yönündendir. Romanya temsilcisi, iki yerine bir tek makamı üstün tuttuğunu söylemiştir. Bu, bir üstün tutuştan öteye gitmiyorsa, Hükümetimin bu değişiklik önerisinin Konferansça kabulüne çok önem verdiğini de göz önünde tutarak, B.Pella'mn söylediklerinden vazgeçmesini ve önerimizi onaylamasını direnerek rica etmek istiyorum. Hukuk ya da kaleme alış biçimi bakımlarından güçlükler varsa, bunlar Yazı Komitesine de gönderilebilir.

Bu değişiklik önerisinin, Hükümetimle danışılarak kaleme alındığını da, izninizle, sözlerime eklemek isterim. Bununla birlikte, Yazı Komitesine gönderilmesine yine de ses çıkaracak değilim.

B. PELLA (Romanya). – Uzlaşma yolunda olduğumuz için, B. Sato'nun böylesine dostça çağrısını karşılıksız bırakamayacağım. Kaldı ki, söylediklerimin amacı, bu soruna ilişkin olarak, Japonya'nın hukuksal durumunu hiçbir biçimde sarsmak değildir. Bu nedenle, Japonya'yı tam memnun etmek için, bu metnin Yazı Komitesine gönderilmesi düşüncesine tümüyle katılıyorum. Ortaya attığım ve çözüme bağlanmamış bir sorun daha var; bu da, bir *(x)* süresi içinde görüşünü bildiı meyecek olan bağıtlı tarafların durumudur. Savaş gemilerinin insancıl bir amaçla Karadeniz'e girişinin bildirilmesi konusunda da, benzer bir durumla karşılaşmıştık. Bir çözüm öngörmüş ve kesin bir metin önermiş idik. Bu kez, ileri sürdüğüm varsayımın çok daha ciddî, çok daha ilginç ve Yazı Komitesinin bütün dikkatini gerektirecek nitelikte olduğu kanısındayım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Milletler Cemiyeti Konseyi bu görevi üzerine almaktan kaçınırsa durum ne olacaktır? Biz, rızasını almadan, Konseyi hakem olarak seçmekteyiz. Ya Konsey kabul etmezse, o zaman ne olacaktır?

B. POLİTİS (Yunanistan). – Öyle sanıyorum ki, B. Litvinoff'un sorusu tüm kuramsal niteliktedir; çünkü, çoğunluğu –burada olduğu gibi– Milletler Cemiyeti üyesi de bulunan Devletlerin hazırladıkları metinlerde, Konseye yetkiler verdikleri çok görülmüştür, ve Konseyin bunu reddettiğine hiç rastlanmamıştır. Elbette ki, Konseye,

kendisine verilen yetkinin kabulü konusunda danışılacaktır; ancak, bilinen bütün örnekolaylar (emsaller) karşısında, Konseyin reddetmeyeceğinden de hiçbir kuşkum yoktur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japon temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisinin kabul edilmesi ve Yazı Komitesine gönderilmesi önerilmiştir. Yazı Komitesi, metni biçim bakımından inceleyerek ve imzacı Devletlerin çoğunluğundan bir görüş alınamazsa ne yapılması gerektiği konusunda, uygulamaya ilişkin güçlüğün giderilmesi için nasıl bir formül konulabileceğini araştıracaktır.

B. PELLA (Romanya). – Anlaşmazlığa taraf olanlardan aynı zamanda Konsey üyesi olanların, üçte iki çoğunluğa girip girmeyeceğini de bilmek istemekteyim. Ben, yalnız soruyu sormaktayım; karşılığını Yazı Komitesi versin.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Uygulama bakımından aynı güçlük, benzer bütün durumlarda ortaya çıkmaktadır. Her konuda her çeşit örnekolaylarımız olduğuna göre, tarafların oy verip vermeyeceğini kararlaştırabiliriz; Yazı Komitesinin bu alanda aşılmaz güçlüklerle karşılaşacağını sanmıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Saym Profesör Pella'nın son sorusunun da biraz kuramsal olduğunu sanmaktayım; çünkü, Konseyde oybirliği söz konusu olmayacaktır. Gerçekte, taraflar da yoktur; çünkü, bir suçlayıcı vardır. Bu nedenle, en son yüce makam olan Konseye, nasıl işlemesi gerektiği konusunda bir şey söylenmesine gerek bulunmadığı görüşündeyim. Şu da var ki, bu üçte iki çoğunluğunu saptamakla, yerleşmiş bütün kurallardan ayrılmış bulunuyoruz. Gerekirse, Konseyden söz etmeden katılanların üçte ikisi de söz konusu edilebilir. Sonuç olarak, gereksinmeleri gerçekten karşılayan bir tek Japon değişiklik önerisi ortadan kalmaktadır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Temsilci heyetleri, Türkiye temsilcisinin ileri sürdüğü görüşleri kabul ediyorlar mı? Değişiklik önerisinin olduğu gibi kabulünü ve, Yazı Komitesine gönderilecekse, yalnız biçim açısından incelenmesi için gönderilmesini istiyorlar mı?

B. PELLA (Romanya). – Yalnız bir kaleme alış sorunu söz konusu değildir. B. Sato da, biraz önce, görüşülen metnin Yazı Komitesine, Japonya'nın hukuksal durumunun korunması için gerekli formülün bulunması dileğiyle gönderilmesini öngördüğünü belirtmişti. Demek ki, Japonya'nın haklarına dokunmaksızın, sorunun özüne ilişkin birtakım değişiklikler getirilmesi olasılığı da vardır.

Öte yandan, B. Litvinoff, Yazı Komitesince incelenmeğe değer, bir başka sorun ortaya atmıştır.

Konferansın hızla işlerini yürütmek isteği yüzünden, B. Aras'ın savları üzerinde tartışmak istememekle birlikte, kendi görüşleriminin doğruluğunu kanıtlayacak hukuksal kanıtlar bulabilirim. Yazı Komitesinde bu konuyu çok büyük bir özgürlük içinde tartışabileceğiz. Açık bir metin olması ve ne imzalandığını iyice bilmesi Türkiye'nin de yararınadır; böylece, sözleşmenin öngörülmemiş bir kapsamı olması önlenmiş olur.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferansın, şimdi, bu sorunu Yazı Komitesine göndermek istediğini anladığımı sanmaktayım. Yanılmıyorsam Konferans, ortaya çıkabilecek bütün noktalara ilişkin olarak Milletler Cemiyeti Konseyine sanki yönergeler vermenin bize düşmediği görüşündedir. Konferans ayrıca, yalnız uygulamaya ilişkin nitelikte,

yeterince genel olan ve Sözleşmeye bir hüküm konulmasında gerçekten yarar bulunabilecekler dışında, başka güçlüklerin incelenmesinden yana da değildir.

Başkanın görüşü *uygun bulundu.*

B. POLİTİS (Yunanistan). – Dikkatinizi şuna çekmek isterim ki, şimdiye kadar incelediğimiz çeşitli metinlerde, kimi zaman "işbu sözleşmenin imzacısı olan Devletler", kimi zaman "bağıtlı Devletler" deyimleri kullanılmıştır. Bütün durumlara ve bütün maddelere uygulanacak bir tek deyim kullanılması gerekir. Burada, öze ilişkin bir sorun söz konusudur ve bu konuda Yazı Komitesi Konferansın yönegerlerine gereksinme duymaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – B. Politis'in hakkı var. Bütün sözleşmede "Bağıtlı Taraflar" deyimini kullanmak gerekir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu küçük güçlüğün, tasarımızı yazmakta gösterdiğimiz ivedilikten doğduğunu sanıyorum. Sözleşme Devlet Başkanları arasında yapıldığına göre, bütün maddelerinde kullanılması gereken terim "Bağıtlı Yüksek Taraflar" terimidir.

Yazı Komitesine, bütün sözleşmede "Bağıtlı Yüksek Taraflar" teriminin kullanılmasına özen göstermek *görevi verildi.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bir değişiklik önerisi daha var; bu öneri, 18. maddeye ilişkin olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisince sunulmuştur; Karadeniz'de ya da Karadeniz dışında olan gemilerin Boğazlar'dan geçerek üslerine ulaşabilme olanağını ele almaktadır.[1]

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Sovyet temsilci heyetini bu değişiklik önerisini vermeğe yönelten nedenleri daha önce açıklamış bulunmaktayım; bu öneriye neredeyse hiçbir karşı çıkış olmadığına göre, öneriyi tümüyle kabul etmek isteyeceğinizi umarım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bizim değişiklik önerimiz kabul edilmeyecekse, Sovyet temsilci heyetinin önerdiği değişikliğin kabul edilmesinden mutluluk duyacağımız doğaldır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince önerilen değişiklik *kabul edildi.*

Madde 19

İçinde veba, kolere, sarı humma, lekeli humma (typhus exanthémique) ya da çiçek hastalığı olayları bulunan, ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan savaş gemileri, Boğazları karantina altında geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Bu 19. maddeyi daha önce kabul etmiştik.

Madde 20.

B. ARAS (Türkiye). – Bu 20. maddenin ikinci kesimi için, Türk temsilci heyeti, Fransız temsilci heyetiyle ortaklaşa bir metin hazırlayarak Teknik Komiteye sunabilecektir.

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 246.

B. PONSOT (Fransa). – Türk temsilci heyetiyle işbirliği etmekten her zaman mutluluk duyarız. Bununla birlikte, 20. maddeye ilişkin bir metin yazacak durumda bulunmadığımız için, Türk temsilci heyetinin kendisinin bir metin hazırlamasını ve bu metni memnunlukla inceleyeceğimizi söylemek istiyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Madde 23.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde birçok görüşlerin öne sürülmesine yol açmıştı; Birleşik-Krallık temsilcisinin de, önceki bir maddeyi, 23. maddenin ilk biçimine dokunulmaması koşuluyla kabul etmiş olduğunu da anımsatırım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Daha önce de bildiridiğim gibi, değişiklik önerimi geçici olarak çekmeğe hazırız[1].

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bunu, daha önce belirtmiş olduğunuz koşullarla mı yapmaktasınız?

B. CONTZESCO (Romanya). – 16. maddenin hemen ardından, onun gerekli sonucu olan 23. maddenin kabul edilmek istenmesini çok iyi anlıyorum. Ancak, şunu söylemek zorundayım ki, 16. maddeyi hemen benimsememekliğim için öne sürdüğüm nedenler, 23. madde için de geçerlidir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu madde üzerinde başka söz alınmayacaksa, Romen temsilci heyetinin öne sürdüğü çekince ile ve öteki iki noktaya ilgili olarak Sovyet değişiklik önerisinin geri çekilmesine konan koşullar göz önünde tutulmak üzere, maddeyi kabul edilmiş sayıyorum.

Teknik Komitenin önerdiği Madde 8

Deniz kuvvetlerinin, sıvı olsun ya da başka türden yakıt taşımak için özellikle yapılmış olan yardımcı gemileri, önbildirim koşuluna bağlı tutulmayacak ve, Boğazlar'dan tek başlarına geçmek koşuluyla, sınırlamaya bağlı tonaj hesabına girmeyeceklerdir. Bununla birlikte, bu gemilerin öteki geçiş koşulları bakımından, savaş gemileriyle bir tutulmaları süregidecektir.

Bir önceki fıkrada belirtilen yardımcı gemiler, öngörülen kuraldışılıktan, ancak silâhları: yüzer hedeflere karşı,ençok 105 milimetre çapında iki toptan, hava hedeflerine karşıençok 75 milimetre çapında iki gereçten çok değilse, yararlanabileceklerdir.

Teknik Komite Başkanının açıklamalarını dinledikten sonra, Konferans 8. maddenin yeni metnini *kabul etti.*

B. PONSOT (Fransa). – Türk temsilci heyetine, Fransız temsilci heyetinin sunduğu önerileri kabul buyurmakla gösterdiği anlayış için teşekkür etmek isterim.

AŞAĞIDAKİ KONULARA İLİŞKİN OLARAK ASKIDA BIRAKILAN SORUNLAR: 1) BOĞAZLAR'DAN GEÇİŞİ HAFİF SU ÜSTÜ GEMİLERİNE SINIRLANDIRMAYI ÖNGÖREN HÜKÜM, VE 2) BOĞAZLAR'DAN TEK BAŞLARINA GEÇMELERİNE İZİN VERİLECEK GEMİLERİN (BİRİMLERİN) TONAJI.

B. LİVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Hafif su üstü gemileri konusunda, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu sınırlamayı koşullu olarak

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 109.

kabul ettiği anlayışındaydım; bu temsilci heyetinin öne sürdüğü koşullar yerine getirildiğine göre, maddenin kesin olarak kabul edilmesi ve Yazı Komitesine gönderilmesi gerekir kanısındayım; Yazı Komitesi, söz konusu bu hükmü ya 15. maddeye, ya da 9. maddeye koyacaktır.

Geriye, çeşitli gemilerin (birimlerin) Boğazlar'dan geçişi sorunu kalmaktadır. Anılarım doğruysa, bu noktada bir çekince ileri süren Birleşik-Krallık temsilci heyeti idi. Bu temsilci heyeti, çekincesini geri alacak olursa, bu sorun da çözüme bağlanacaktır.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Daha önce söylediğimi bir kez daha söylemeğe hazırım: 9. ve 11. maddelere ilişkin iki değişikliği ilke olarak kabul edebiliriz; yeter ki, 16. ve 25. madde tasarıları kesin biçimine girmiş olsun. Bu değişiklikleri kabul etmezden önce, onlara verilen biçimi ve sözleşme çerçevesine nasıl girdiğini görmek istemekteyiz. Bundan sonra, son biçimlerini almak üzere, Yazı Komitesine gönderilebilirler.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyetler Birliği temsilcisi, 15. maddeye ilişkin değişiklik tasarısını sunmuş bulunmaktadır;[1] bu tasarıda, Londra Andlaşmasına yapılan ve belki de düzeltmemiz gerekecek bir gönderme (atıf) vardır; şu, ne de olsa, bir olgudur ki, değişiklik tasarısı sunulmuştur; bu tasarının Sovyetler Birliği temsilcisince düzeltilmesi gerektiğini sanmıyorum; bu düzeltmeyi yapmak, şimdi Yazı Komitesine düşmektedir. Bana kalırsa, ilke açıktır: tanımlanması bir ekte gösterilecek olmakla birlikte, Londra Andlaşmasında tanımlandıkları biçimde hafif su üstü gemilerinin [Boğazlar'a girmesinin] kabulü. Öneri son bir kez elden geçtikten sonra, 7. maddenin metinden çıkartılmasına karar verilmesi olanağı da bulunmakla birlikte, şimdilik, önerinin Yazı Komitesine gönderilmesi gerekmektedir.

Böyle olunca, 16. ve 23. maddelere ilişkin değişiklik önerilerinin Sovyetler Birliği temsilcisince kabulünün koşulu oldukları için, bu iki noktanın ilke olarak kabul edilmesini ve sorunu Yazı Komitesine göndermeyi öneriyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyeti bu sabah 11. maddeye ilişkin bir değişiklik önerisi dağıtmıştır. Bu önerinin de, ötekiler gibi, Yazı Komitesine gideceğini varsaymaktayız.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Konferansın çalışmaları bu yoldan hızlandırılabilecekse, bu önerinin Yazı Komitesine gönderilmesini kabule hazırız; ancak bir koşulla: Hafif su üstü gemilerine yapılacak göndermenin (atfın) 15. maddede değil, 9. maddede olması.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Demek ki, 16. ve 23. maddelerin bağlı oldukları bütün noktaları ilke bakımından çözmüş olmaktayız; şimdi de hafif su üstü gemilerine ilişkin özel sorunun, bunlara yapılacak göndermenin (atfın) 9. maddede olması yönergesiyle, Yazı Komitesine gönderilmesi kalmaktadır.

11. Maddeye ilişkin Türk değişiklik önerisini de Yazı Komitesine göndereceğiz.

Ek protokol (Madde 11)

Türk temsilci heyetinin önerdiği metin:

> "Japon donanmasının aşağıda belirtilen, yaşını doldurmuş üç okulgemisinden ikisinin Boğazlar'dan birlikte geçmesine izin verilecek ve bu iki geminin toplam tonajı, bu durumda, 15.000 tona eşdeğerde sayılacaktır.

1 Bakınız [Fransızca metinde] s. 142

	Kızağa konuş tarihi	Hizmete giriş tarihi	Standard sutaşırımı (maimahrec) (ton)	Silâhlar
Asma ...	1896 - 10 - 20	1899 - 3 - 18	9.240	200 mm X 4 150 mm X 12
Yakumo ...	1898 - 9 - 1	1900 - 6 - 20	9.010	200 mm X 4 150 mm X 12
İwate ...	1898 - 11 - 11	1901 - 3 - 18	9.180	200 mm X 4 150 mm X 14"

Başkanın telkinleri *kabul edildi.*

Madde 15 (Ek I *bis* ve Ek II) (Bakınız Ek II, [Fransızca metinde] s. 296).

Ek II *bis* ve Ek II Teknik Komiteye *gönderildi.*

50. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan bildiri tasarısını birtakım değişikliklerle kabul etti.

ONBEŞİNCİ OTURUM

Perşembe, 16 Temmuz 1936, saat 17.30

Başkan: B. S. M. BRUCE

51. Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme tasarısı: Türk tasarısının Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiş biçimi (Ek II) *(görüşmelerin arkası).*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Dün akşam, çalışmalarımızın sonunda, sözleşme tasarısını 19. maddeyi de içine alacak biçimde gözden geçirmiş bulunduğumuzu anımsayacaksınız; bundan sonra, 20., 21. ve 22. maddeleri atlayarak, 23. maddenin incelenmesine geçmiştik.

Şimdi size, bugün öğleden sonra Teknik Komitece incelenmiş olan 20. maddeden başlamamızı öneriyorum; Konferans bunu kabul etmekteyse, Teknik Komite Başkanını, bu Komitenin 20. madde üzerindeki çalışmalarına ilişkin raporunu sunmağa çağracağım.

Madde 20.

Teknik Komitenin Önerdiği Metin

Sivil uçakların (aéronefs civils) Akdeniz ile Karadeniz arasında transit uçusunu sağlamak amacıyla, Türkiye, berkitilmiş (tahkim edilmiş) Boğazlar'ın yasak bölgesi dışında, bu transitte kullanılacak hava yollarını gösterecektir, ve sivil uçaklar, Türk Hükümetine, ara sıra (tarifesiz) yapılan uçuşlar için üç gün öncesinden bir önbildirim ile, düzenli (tarifeli) servis uçuşları için geçiş tarihlerini belirten genel bir önbildirimde bulunarak, bu Türk üllkesi üzerinden uçabileceklerdir.

Öte yandan, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmiş olmasına bakmaksızın, Türk Hükümeti, yine de, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kuralları uyarınca, Avrupa ile Asya arasında Türk ülkesi üzerinden uçmalarına izin verilmiş olan sivil uçaklara, tam bir güvenlik içinde geçmeleri için gerekli kolaylıkları sağlıyacaktır.

Ülke üzerinden bir uçuş izninin verilmiş olduğu durumlarda, Boğazlar bölgesinde izlenecek yol belirli dönemlerde gösterilecektir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Biraz önce toplanan Teknik Komite, bugün, 20. ve 25. maddeleri incelemiştir.

Uçaklar *(aéronefs)* ile ilgili 20. madde üzerinde, Fransız, Birleşik-Krallık ve Türk temsilci heyetlerinin çok iyi niyetli işbirliğinin desteğiyle, tam bir anlaşmaya varıldığını sizlere bildirmekle mutluluk duymaktayım. Yukarıdaki metin bütün temsilci heyetlerince benimsenmiştir. Yalnız, önbildirim süresi konusunda Fransız temsilci heyetinin küçük bir çekincesi vardır. Hemen şunu de söyliyeyim ki, Türk temsilci heyeti, önceleri on gün olarak saptanmış olan süreyi, iki kez kısarak, önce beş, sonra da üç güne indirmiştir. Bu süreyi bundan öteye indirme olanağını Türk temsilci heyeti bulamamıştır. Demek oluyor ki, Fransız temsilci heyetinin sözünü etmiş olduğum çekincesi kaldırılacak olursa, 20. madde metnini Yazı Komitesine göndermekten başka bir şey kalmıyacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanıyorum ki, Fransız temsilci heyeti direnmemektedir. Başka bir görüş ileri sürülmeyecekse, maddeyi kabul edilmiş sayacağım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Teknik Komitede yer alan ve Fransa'yı temsil eden General Mouchard'ın bu metnin bizce ortaya çıkardığı sakıncalardan birtakımını dile getirdiği tartışmaları yinelemek istemiyorum. Berkitilmiş yerler (istihkâmlar) üzerinden uçuşun yasaklanması ne kadar yasal ise ve bizce tümüyle kabul edilmekteyse, uçuş bölgelerini, önceden ve sürekli bir biçimde bildirmek hakkının Türkiye'ye tanınması da ne kadar yasal ise, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölge üzerinde uçuş tümüyle yasaklanmış olduğuna göre, önbildirimde bulunma yükümlülüğü bana o ölçüde anlaşılmaz gelmektedir. Gerçekten de, gerek hız, gerek hava koşullarının kararsızlığı bakımından, önbildirimde bulunma, hava ulaşımında kullanılmayan bir yöntemdir. Böyle bir koşul oldukça önemli sakıncalar yaratabilir.

Teknik Komitede bizim isteklerimizi tam karşılayan bir metne varılamadığını biliyorum. Daha önce de söylediğim gibi, vardığımız şu noktada, tartışmayı yeniden açmak istemiyorum; kaldı ki, sorunla en az bizim kadar, üstelik bizden de çok ilgili bulunsalar da, öteki temsilci heyetleri bu metne karşı çıkmamaktadırlar. Bunun sonucu olarak, ben de yeni kaleme alınış biçimine karşı çıkmıyorum; ancak, hava ulaşımının gereklerine daha uygun bir metin bulunamamış olmasından duyduğum üzüntüyü de belirtiyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Bir yanlış anlama olduğunu sanıyorum; Türkiye'nin istediği şudur: Hava ulaşımına izin verilen bölgeler üstünde belirli zamanlarda (tarifeli) yapılacak uçuşlar söz konusu olduğunda, önbildirimde bulunma bir kez yapılacaktır.

Arasıra yapılan (tarifesiz) uçuşlara gelince, deneyler göstermiştir ki, pek çok kaza olmaktadır. Uçakların yitip gittiği olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin bütün ilgisinin yoğunlaştığı bir bölge söz konusudur. Bunun sonucu olarak, hava ulaşımının güvenliğini sağlamak üzere, arasıra (tarifesiz) yapılan uçuşlar için üç gün öncesinden bildirimde bulunulmasını istemekteyiz. Bu koşul, hava ulaşımını hiç de güçleştirecek nitelikte değildir. Dediğim gibi, belirli zamanlarda yapılacak (tarifeli) uçuşlar için, tek bir önbildirim yeterli olacaktır. Böylece, şu ya da bu gün, bir uçağın geçeceğini bilmiş olacağız; ara sıra yapılan uçuşlar için önbildirimde bulunulduğuna göre, önlemler alınabilecek, gerektiğinde yardım önlemi alınabilecek, çevredeki köylere haber salınabilecek, v. b.. Kısacası, en yüksek ölçüde güvenlik sağlanabilecektir.

İşte bu nedenledir ki, Fransız temsilci heyetinden, hava ulaşımına güvenliğin bütün gereklerini sağlamamıza izin buyurması için ricada bulunmaktayım.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Direnmiyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Gösterdiği iyi niyet için, B. Paul-Boncour'a teşekkür ederim.

20. madde *kabul edildi.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkan-Yardımcısının bana anımsattığına göre, 2. madde üzerinde, şimdi kabul etmiş olduğumuz maddeye ilişkin karara bağlı bir çekince bulunmaktadır. Ancak, bütün maddeleri birer birer incelemenin daha iyi olacağını düşündüğüm için, 2. maddeye ilişkin çekinceyle şimdi kabul ettiğimiz maddenin ilişkisi olduğunu anımsatmakla birlikte, 21. maddeye geçilmesini öneriyorum.

Madde 21.

Türk temsilci heyetince önerilen yeni metin

"Boğazlar rejimine ilişkin olarak 24 Temmuz 1923 de Lozan'da imzalanmış sözleşmenin 12. maddesinde kurulması öngörülmüş bulunan Uluslararası Komisyonun yetkileri Türk Hükümetine aktarılmıştır.

"Türk Hükümeti, 10 Ocak 1937'den başlayarak, bu maddenin hükümlerine uymayı ve 11., 15. ve 9 *bis* maddelerinin (Not. – 9 *bis* maddesi Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin denizaltılarının geçişine ilişkindir) uygulanmasına ilişkin istatistikleri toplamağı ve gerekli bilgileri vermeği yükümlenir.

"Türk Hükümeti, işbu Sözleşmenin, savaş gemileriyle uçakların geçisine ilişkin 11., 13., 20 maddeleriyle 9 *bis* maddesinde yer alan hükümlerin yürütülüşüne göz kulak olacaktır.

"Türk Hükümeti –Türk donanmasına bağlı savaş gemileri dışında– bir deniz kuvvetinin, Akdeniz'den ya da Karadeniz'den gelerek Boğazlar'a gireceğini öğrenir öğrenmez, bunu, kuvvetin kuruluşunu, tonajını, Boğazlar'a girişi için öngörülen tarihi ve, gerekirse, olası dönüş tarihini belirterek, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ve Bağıtlı Yüksek Tarafların Ankara'daki temsilcilerine bildirecektir.

"Boğazlar'dan transit olarak geçen her deniz kuvveti komutanı, bu kuvvetin 13. maddede öngörülen koşullar altında geçiş sırasında uğrayabileceği her gecikmeyi Türk Hükümetine hemen haber verecektir.

"Türk Hükümeti, Boğazlar'da bütün yabancı savaş gemilerinin gidiş-gelişini gösteren ve ticarete ve ulaşıma yararlı bütün bilgileri kapsayan yıllık bir raporu Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ve Bağıtlı Yüksek Taraflara sunmayı yükümlenir."

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Konferansın başından beri, kanımızca, varlık nedenini yitirmiş bulunan Boğazlar Komisyonunun ortadan kaldırılması için direndik. Başlıca Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, bu Komisyonun ortadan kaldırılması konusunda birtakım kaygıları vardı. Bu temsilci heyetiyle temasa geçtik ve Boğazlar Komisyonuna düşen görevleri kendi üzerimize almamızla sonuçlanan bir çözüm yolunda görüş birliğine vardık. İşte bu düşünceyledir ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetiyle görüş birliği içinde, Türk temsilci heyeti yeni 21. maddeyi önermektedir.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Uluslararası sularda deniz ulaşımın çıkarlarını gözetmekle yükümlü uluslararası bir komisyon ilkesinin ne ölçüde önemli olduğunu gösteren ve daha önce de sunmuş olduğum kanıtları yeniden açıklamak niyetinde değilim. Bu Komisyonun yapacağı bütün işlerin ve bize vereceği bütün bilgilerin bundan böyle Türkiye Hükümetince karşılanacağı konusunda bize güvence verildiğine ve Türk Hükümetinin de en geniş anlamıyla sözünde duracağına göre, Birleşik-Krallık tasarısındaki biçimiyle 21. maddeyi metinden çıkartmaktan ve yerine, Türk temsilci heyetince önerilen metni kabul etmekten ancak mutluluk duymaktayım.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Yeni maddenin üçüncü fıkrasında, belki de dalgınlıkla, hükümleri aynı biçimde Türk Hükümetince yerine getirilmesi gereken başka maddelere değinilmediği görülmektedir. Örneğin, 9. madde ile 16. madde de vardır. Ayrıca, sonraki fıkrada, eski Komisyonun hiçbir zaman sahip olmadığı birtakım yetkilerden söz edilmektedir: Her hükümete, üstelik Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine, Boğazlar'dan geçen her savaş gemisini bildirme yükümlülüğü gibi. Bu hükmün esinlendiği düşünceyi ve bu gemilerin gidişgelişlerini bütün hükümetlerin niçin bilmesi gerektiğini anlamak güçtür. Gemilerin Süveyş Kanalından, Kiel Kanalından ve öteki ulaşıma elverişli su yollarından geçişine ilişkin olarak bize bilgi verilmemektedir. Boğazlar için neden bir kuraldışılık yapılsın? Yararsız gibi görünen bu istatistiklere ne gerek var? Ben, dördüncü fıkranın metinden çıkartılmasını önermek istiyorum. Türk Hükümetinin, Milletler Cemiyeti'ne ve bağıtlı taraflara bilgi vereceğini belirten son fıkra tümüyle yeterlidir. İstatistik derleme amaçlarıyla, yıllık bir dönem yeterli sayılır; Boğazlar'dan gemilerin geçişlerini günü gününe ve her seferinde bildirmeğe hiçbir gerek yoktur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Tasarıda 21. maddenin üçüncü fıkrasıyla, 9. ve 16. maddelerin durumu öyledir ki, bu metinlerde gemilerin geçişiyle ilgili hiçbir istatistik öngörülmemektedir. Bu metinlerde genel ilkeler belirtilmektedir; bunların uygulanması, bir Boğazlar komisyonunun çalışma alanına sokulmaları gerekmeksizin, elbette Türk Hükümetinin denetimi altında olacaktır. Ortada yalnız bir uygulama düzeni sorunu söz konusudur; görüşmeler sırasında, bu maddelere de bir göndermede (atıfta) bulunulması gerekecek olursa, böyle yapılmasında bir sakınca görmeyiz.

B. Litvinoff'un 4. fıkraya ilişkin olarak yaptığı daha önemli gözlemlere gelince, biz, Boğazlar Komisyonunun işini sürdürebileceğini her zaman umut etmiştik ve bu Komisyonun, bütün ilgililerin çok büyük yararına olarak, Boğazlar'dan geçen gemileri denetleme ve bunlara ilişkin bilgiler sağlama işine ara vermeyeceği düşüncesindeydik. Tasarının 4. fıkrasına konan hükümlerin yeni olduğu çok doğrudur; bunun nedeni, bütün sözleşmenin deniz ulaşımına yeni sınırlamalar getirmesi ve, bunun sonucu olarak da, Boğazlar'dan geçişin tümüyle özgür olduğu döneme oranla, daha çok bilgi toplaması gereğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu 4. fıkranın yeni olması, bu maddeye konulmaması için bir neden değildir; çünkü, öngördüğü hizmet, Boğazlar Komisyonu ortadan kaldırılmamış olsaydı, kuşkusuz ona verilecekti.

Geçişin özgür olması ve, ne denetlenmesi ne de bu konuda istatistikler toplanması gerektiği görüşüne dayanan kanıta gelince, Boğazlar uluslararası tüm özgür ve açık bir ulaşım yolu sayılsaydı, bu kanıt doğru sayılabilirdi. Ancak, hem amacımız hem de görüşmelerin sonucu, bir Devletin gemilerinin yapacağı geçişin, başka bir Devletin

gemilerinin geçişini kesinlikle etkilemesine yol açan belirli ve ayrıntılı kurallarla, Boğazlar'dan geçişi sınırlamak olmuştur. Gerçekten, çeşitli Devletlerin Boğazlar'daki durumu, her zamankinden çok, birbirine bağlı duruma gelecek ve bir ülke donanmasının hareketlerinin, başka bir ülkenin donanmasını etkileme ölçüsü ve bu istatistikler arasındaki sıkı bağlar düşünülecek olursa, bütün ilgililerin, özellikle konulan genel kurallara getirilebilecek kuraldışılıklar konusunda geniş bilgi almasının büyük önemi olduğu görüşündeyiz.

Sovyetler Birliği temsilcisinin öne sürdüğü karşı çıkışların çok güçlü olduğunu sanmıyoruz. Eninde sonunda, sıkı bir denetleme altında, bu çok dar su yolundan gemilerin geçişi herkesin gözü önünde ve bilgisi altında olacağına göre, bu bölgede oturanların kendileri için yapabilecekleri gözlemlerin resmî biçimde bir araya getirilerek, bunlarla ilgilenenlere iletilmesi gerekip gerekmeyeceği sorunu ile karşı karşıya gelinmektedir. Bize kalırsa, bu hareketlerin etkisinde kalabilecek olan bütün denizci Devletlere ve sözleşmenin imzacısı bütün Devletlere, bunların bildirilmesi gerekmektedir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – B. Rendel'e açıklamaları için teşekkür ederim; ancak yine de bir yanlış anlama olduğu kanısını taşımaktayım. Benim gözlemlerimin bir bölümü, 2. fıkrayı değil, 3. fıkrayı ilgilendirmekteydi. Oysa, istatistik bilgilerine değinen, 2. fıkradır; 3. fıkra ise, Türkiye'ye çeşitli maddeler hükümlerini uygulama görevini vermektedir. Bu madde hükümlerinin yerine getirilmesini sağlamak, Türkiye'ye düşecektir. Örneğin, 9. madde, yalnız, hafif su üstü gemilerinin geçişine değinmekte, 16. maddede ise, savaş, v. b. durumunda, Boğazlar'ın kapatılmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Türk Hükümeti, bütün bu kısıtlamaların uygulanmasını denetlemek durumunda olacağı içindir ki, bunların 3. fıkrada sayılmasını istiyorum; yoksa, istatistik toplamak amacıyla değil.

Maddenin 4. fıkrasına gelince, benim Hükümetimin de, öteki Hükümetler gibi, gemilerin geçişi konusunda tam bilgi almakta çıkarı vardır. Ancak, bu bilgilerin gerekli olduğu kanısında değilim; gemiler Boğazlar'dan görünmeden geçemeyeceklerine göre, bu bilgiler bir işe yaramaz. Türk Hükümetine bu görevi yüklemek de gereksizdir. Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu paragrafa önem vermekteyse, direnmeyeceğim; yalnız, yararsız bir işi önlemek için söz almıştım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetiyle Sovyet temsilci heyeti arasında ilke anlaşmazlığı olduğunu sanmıyorum. Bu nedenle, 3. fıkraya, 9. ve 13. maddelere bir gönderme (atıf) eklenmesini ve 4. fıkranın da metinde kalmasını, iki görüş arasında bir uzlaşma olarak öneriyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Umarım ki, Birleşik-Krallık temsilci heyeti her savaş gemisi geçişini Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bildirmenin gereksiz olduğunu kabul edecektir. Hükümetlere haber verilmesinin yeterli sayılabileceğini sanmaktayım.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – İlk tasarımıza bu hükmü eski Boğazlar Komisyonunun bir görevine uygun düştüğü için koymuştuk. Gerçekte, hiçbir önemi yoktur ve metinden çıkartılmasında herhangi bir sakınca görmeyeceğiz.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Hem 2. paragrafa, hem de 3. paragrafa yapılan çeşitli göndermelerin, hem deyimlerin olduğu gibi aktarılıp aktarılamadığını, hem de tamamlanması gerekip gerekmediğini denetlemek bakımından, Yazı Komitesince gözden geçirilmesini kabul edeceğinizi düşünmekteyim.

Bir de, ilk bakışta sözleşmenin geri kalan bölümleriyle, terimler bakımından bir aykırılık gösteren 4. paragrafın kaleme alınış biçiminin de değiştirilip değiştirilmeyeceğinin düşünülmesi gerektiğini sanıyorum. Gerçekten de, bu paragrafta, "Türk Hükümeti, ... bir deniz kuvvetinin .... öğrenir öğrenmez" denilmekle, sanki bu hükümet için bir beklenmedik olay olabileceği izlenimini vermektedir. Oysa, önbildirim işlemi nedeniyle, Türk Hükümeti, Boğazlar'a bir deniz kuvveti gireceğini her zaman önceden bilecektir. Öte yandan, sondan bir önceki paragrafta, "her deniz kuvveti komutanı..." denilmektedir. Önce, bu paragrafın gerçekten yararlı olup olmadığında kuşkum var; sonra da, bu paragrafın yararlı olduğu düşünülüyorsa, yerinin bu madde olup olmadığını kestiremiyorum; belki de 13. maddede bulunması daha iyi olurdu.

Böylece, Konferanstan, Yazı Komitesine, konuyu bu çeşitli açılardan da incelemesine izin vermesini dilemekteyim.

BAŞKAN. [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilcisi, bu çeşit bilgilerin Milletler Ceyeti Genel Sekreterine iletilmesine ilişkin hükmün metinden çıkartılması konusundaki Sovyetler Birliği temsilcisinin önerisini kabul ettiğini söylemiştir. Bu böyle olduğuna göre, Sovyetler Birliği temsilcisi de benim sözünü ettiğim uzlaşmayı kabul etmekte midir?

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Kabul ediyorum.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Demek ki, Birleşik-Krallık ve Sovyetler Birliği temsilcileri 9. ve 16. maddelerden 3. fikrada söz edilmesini ve, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine değinen sözlerin çıkartılması koşuluyla, bu fikranın metinde kalmasını kabul etmektedirler.

Öte yandan, Konferansın, yararlı olacağı Başkanınca belirtilen araştırmayı yapmağa Yazı Komitesini yetkili kılmayı kabul ettiğini sanmaktayım.

B. Politis'in istediği izin *verildi.*

B. PELLA (Romanya). – Gine Yazı Komitesine verilecek yetkilerle ilgili olarak, ortaya bir sorun çıkabilir. Görüşülen metnin 4. paragrafının altıncı satırında, bağıtlı Devletlerden her birinin Ankara'daki temsilcilerinden söz edilmektedir. Oysa, Teknik Komite, kimi katılmalarla ilgili olarak bir madde 25 *bis* olabileceğini öngörmüştü. Bir Devlet, katıldığını bildirir bildirmez, sözleşmeye bağıtlı taraflardan biri olmaktadır. Bu tür bağıtlı taraflar arasında Ankara'da diplomatik temsilcisi bulunmayacak biri olabilir. B. Pella, bu konuya açık-seçiklik getirmesini Türk temsilci heyetinden dilemektedir.

B. ARAS (Türkiye) – B. Pella'nın kaygısı, sözleşmeye katılmalara ilişkin maddeyi incelediğimiz anda, dağılacaktır. Türk temsilci heyeti, Konferansa, bu sözleşmeye katılma olanağını Lozan Andlaşmasının bağıtlı Devletleriyle sınırlanmasını önermeyi tasarlamaktadır. Böylece, bütün imzacı Devletlerin Ankara'da temsilcilerini bulunacağına güvenilebilecektir. Daha şimdiden, söz konusu bütün bu Devletlrin bize derin bir dostlukla bağlı olduklarını ve hepsinin Ankara'da temsilcileri bulunmasından onur duyduğumuzu belirtmek isterim.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*] – Yazı Komitesinden, bu maddeyi incelediği sırada, tarih sorunuyla da uğraşmasını dileyeceğim. Bu, bir ilke sorunu değil, bir hukuk sorunudur; umarım ki, B. Politis, meslekdaşlarıyla birlikte bunu incelemeyi kabul eder.

Lord Stanley'in telkini *kabul edildi.*

Yazı Komitesinin metinde yapmayı gerekli göreceği değişiklikler saklı kalmak koşuluyla, 21. madde *kabul edildi.*

Madde 22.

B. ARAS (Türkiye). – İncelediğimiz konunun tümüyle dışında olan ve Türkiye'nin çıkarlarına dokunmayan birtakım kaygılar, 22. maddenin kaleme alınışı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Boğazlar bölgesi Türkiye'nin bütünlüğü içinde ayrılmaz bir parçası olduğuna, bu bölgedeki egemenliğimiz konusunda duraksama duymadığımıza ve burada da yalnız Boğazlar'dan geçiş rejiminin düzenlenmesiyle uğraştığımıza göre, bu maddenin metinden tümüyle çıkartılmasını öneriyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik - Krallık temsilci heyeti adına, Konferansın işini çok basitleştiren önerisinden dolayı, Türk temsilci heyetine teşekkürlerimi bildirmek isterim.

22. madde tasarıdan *çıkartıldı.*

Madde 24.

B. ARAS (Türkiye). – Konferansın çalışmalarını kolaylaştırmak için, bu maddenin de tasarıdan çıkartılmasını önereceğim. Bununla birlikte, bu konuda, bu sözleşmenin Lozan Andlaşmasına taraf olan bütün Devletlerin katılmasına açık olduğunu belirten bir başka madde kaleme alınmasını önermeme izninizi dileyeceğim. Bu yeni metnin, 24. maddenin mi yerini alacağını, yoksa sözleşmenin başka bir yerine mi konulması gerekeceğini bilmiyorum. Bu, Yazı Komitesinin çözüme bağlayacağı bir sorundur.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Tasarıdan 24. maddenin çıkartılması önerisini duymuş bulunuyorsunuz. Öneri, Türk temsilci heyetinin kendisinden geldiğine ve şimdiki Konferansın, Lozan Sözleşmesinin yerine geçecek bir sözleşmenin hazırlanması için yapıldığını belirten Başlangıç bölümünün, Lozan Sözleşmesinin ortadan kaldırılması düşüncesini öngördüğüne göre, bu önerinin hiçbir güçlük çıkaracağını sanmıyorum. Demek ki, bu sözleşme yapılır yapılmaz, Lozan Sözleşmesi ortadan kalkacaktır.

İkinci sorun, Sözleşmeye, Yazı Komitesince saptanacak bir yerinde, katılmalarla ilgili bir hüküm konulmasına ilişkindir. Bu konuda, bu sözleşmenin belirli birtakım Devletlerin katılmasına açık kalacağının söylenmesi öngörülmektedir. Bu belirli Devletler de, Türk temsilci heyetinin önerisine göre, Lozan Anadlaşmasının bağıtlı tarafları olacaktır. "Sözleşme" değil, "Andlaşma" dediğime dikkati çekerim. Anladığıma göre, Lozan Andlaşmasının bağıtlıları, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin bağıtlılarından daha az sayıdadır. Burada, Konferans bu tür bir metnin konulmasına ilke bakımından karar verdikten sonradır ki, Yazı Komitesine, bunun biçimini ve yerini bulmak görevi düşebilir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başkaca bir gözlem yoksa, Konferansın, sözleşmede Lozan Sözleşmesinin kaldırıldığına ilişkin bir madde bulunmasına gereksinme duymadığı görüşünde olduğu kanısına varacağım.

Uygun bulundu.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türkiye temsilcisinin, sözleşmenin Lozan Andlaşmasına taraf olan bütün Devletlerin katılmasına açık olduğunu belirten bir madde konulmasına ilişkin telkini üzerinde görüşme açıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Telkinimi destekleyecek birkaç açıklama daha yapmak istemekteyim. Şu anda, Boğazlar'dan transit olarak geçişte, herkese aynı ayrıcaklıkları sağlayacak bir düzeni saptamağa çalışmaktayız. Bununla birlikte, bu ayrıcalıklar yanında, bağıtlı Devletlere düşen yükümlülükler de vardır. Gerçi, kurulacak rejime, ayrım gözetmeksizin bütün Devletler saygı gösterecekler ve bütün Devletlerin eşit ayrıcalıkları olacaktır. Şu var ki, bağıtlı taraflar birtakım haklardan yararlanacaklardır. Oysa, katılanların sayısı çok arttırılacak olursa, sistemin işlemesi güçleştirilmiş olacaktır. Kaldı ki, kabul edilecek hükümlerin eksiksiz uygulanmasını sağlmak, Türkiye'nin özel görevi olmakla birlikte, hepimizin saygı gösterilmesine göz kulak olmamız gereken bir sözleşmenin kaleme alınmasına katkıda bulunmak inceliğini gösterdikleri için, burada toplanmayı kabul eden katılan Devletlerin birtakım haklar elde etmeleri de doğaldır. Öngörülmeyecek zorluklarla karşılaşmamak için, bu nedenle, katılan Devletlerin sayısını arttırmamakta yarar vardır. Ayrıca, yalnız Lozan Andlaşmasının bağıtlı Devletlerini seçmekte bir başka neden daha vardır: Büyük Dünya Savaşından sonra Türkiye ile barış yapan ve Doğu Akdeniz'le Karadeniz'e doğrudan doğruya en çok ilgisi olan Devletlerin onlar olması.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Başka söz alan yoksa, Konferansın, ileride, Lozan Andlaşmasını imzalamış bulunan Devletlerin katılmasına olanak tanıyacak yeni bir madde tasarısı hazırlamak üzere, Yazı Komitesini görevlendirmek istediği sonucuna varacağım.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bir tartışmaya yol açabilecek bir soru sormak istemezdim. Ancak, Lozan Andlaşmasının, Andlaşmanın birer parçası sayılan bir sıra senetleri içerdiğine Konferansın dikkatini çekmek isterim.

Bu senetlerden kimilerini bir kategori Devlet, kimilerini de başka bir kategori Devlet imzalamıştır. Örneğin, [Yakın] Doğu'daki savaş durumu sonucu, ekonomik ve malî konuların Belçika'yı ve Portekiz'i ilgilendirmesi nedeniyle, bu iki Devletin de Son Senedi imzalamağa hakları olacağına karar verilmişti.

Şimdi ortaya çıkan sorun, herhangi bir sıfatla, Lozan Andlaşmasının kimi bölümlerini imzalamış olan Devletlerin de, tartışmasını yaptığımız maddenin kapsamında sayılıp sayılmayacaklarıdır.

B. ARAS (Türkiye). – "Lozan Andlaşması"ndan söz ettiğim zaman, başlıca andlaşmayı anlamaktayım, yoksa, buna eklenen senetleri değil. Lozan Andlaşmasında şunları okuyorum: "24 Temmuz 1923 tarihinde, bir yandan, İngiltere İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti; ve öte yandan, Türkiye, imzalamışlardır." İşte, Lozan Andlaşması. Ayrıca, daha sonra Karadeniz'de kıyısı bulunan Devletler de söz konusu edilmektedir ki, onları da aramızda görmekten mutluluk duymaktayız.

İşte, Lozan Andlaşmasından söz edildiğinde benim anladığım ve her zaman anlaşılan budur.

Yazı Komitesi, Lozan Andlaşmasının imzacısı Devletlerin katılmasına ilişkin bir madde tasarısı sunmakla *görevlendirildi*.

Madde 25

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Teknik Komite, 25. maddenin yeni bir metnini kaleme almış bulunmaktadır. Bu maddeye ilişkin raporunu bize sunması için, sözü bu Komitenin Başkanına veriyorum.

Teknik Komitece geçici olarak saptanan metin

İşbu sözleşme olabilen en kısa süre içinde onaylanacaktır.

Onama belgeleri, Paris'de, Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır.

Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğunu, diplomatik temsilcisi aracılığıyla, Fransa Hükümetine bildirmekle yetinebilecek ve, bu durumda, onama belgesini olabilen en kısa süre içinde gönderecektir.

Türkiye'nin onama belgesini de içermek üzere, imzacı altı Devletin onama belgeleri sunulur sunulmaz, bir sunuş tutanağı düzenlenecektir. Bundan önceki fıkrada öngörülen bildiri, bu bakımdan, onama belgesi sunuşu ile eşdeğerde olacaktır. İşbu sözleşme, bu tutanak tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti, onma belgelerinin sunuluşu tutanaklarının doğruluğu onaylanmış birer örneğini bütün imzacı Devletlere verecektir.

İşbu sözleşme, yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, yirmi yıllık bir süre için yürürlükte kalacaktır; şu koşulla ki, işbu sözleşmeninin birinci maddesinde belirtilen geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesinin sonsuz bir süresi olacaktır.

Sözü edilen yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce hiçbir Bağıtlı Yüksek Taraf, Fransız Hükümetine, Sözleşmeyi sona erdirme önbildirimi vermemişse, işbu sözleşme, bir sona erdirme önbildiriminin gönderilmesinden başlayarak, iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Bu önbildirim, Fransız Hükümetince Bağıtlı Yüksek Taraflara iletilecektir.

İşbu sözleşme, bu madde hükümleri uyarınca sona erdirilmiş olursa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, yeni bir sözleşmenin hükümlerini saptamak üzere kendilerini bir konferansda temsil ettirmeği kabul etmektedirler.

B. CONTZESCO, Teknik Komite Başkanı. – Bu maddenin metni birçok tartışmalara yol açmıştır. Bu görüşmeler ancak bugün bitebilmiştir.

Çeşitli temsilci heyetlerinin hukukçularının çok ilginç açıklamalarını duymamış olmakla, Konferansın yitirimi büyük olmuştur. Buna karşılık, bir metin elde etme üsttünlüğünü kazanmıştır. Bu metin de, biçim bakımından kesinleşmiş değildir. Teknik Komite, Başkan-Yardımcımızın yetkilerini çiğnemek istememiş ve bu metni, bilinen ustalığıyla, dilediği gibi gözden geçirme fırsatını kendisine bırakmıştır.

Yapılan çeşitli değişiklikler üzerinde durmakta yarar görmüyorum. Daha önce sunulmuş olan metni okumak fırsatını bulan herkesin hemen görebileceği gibi, hepsi de metni olabildiğince belirgin duruma getirmek amacına yönelmiş, birçok çıkarmalar ve birçok değişiklikler yapılmıştır.

25. maddenin birinci fıkrası yeterince açık-seçik değildi. Türk temsilci heyeti, "sözleşme" sözcüğü üzerinde kesinlikle karara varmaksızın, hiç değilse geçici olarak, bu sözcüğün bu maddede kullanılmasını kabul etmiştir.

Üzerinde uzun uzadıya tartışılan nedenlerle, onama belgeleri sunuş tutanağının kapanışına eşit uzunlukta bir sürenin metne konulmasından vazgeçilmiştir.

Japon Hükümetinin bildirme biçimine ilişkin olarak, araya özel bir madde konulmuştur.

Tıpkı Lozan Andlaşmasındaki gibi, onama belgelerinin sunulması işlemini üzerine alması ve bu sunuşların herbirinden imzacı her Taraf Devlete bilgi vermesi Fransız

Hükümetinden rica edilmiştir. Fransız Hükümeti, tarafların bu isteğini öğrenmiş bulunmaktadır.

Birleşik-Krallık tasarısında öngörülen sözleşmenin süresi değiştirilmiş ve –elbette sonradan kabul edilmek koşuluyla– Türk temsilci heyetinin telkin etmiş olduğu yirmi yıla indirilmiştir; şu kadar ki, sözleşmenin ilk maddesinde belirtilen geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesi sınırsız kalacaktır.

Öteki fikralar, sözleşmenin gözden geçirilmesi ve sona erdirilmesi olanaklarına ilişkindir. Yirmi yıllık dönemin bitiminde, iki yıllık bir önbildirim süresi öngörülmüştür. Bu önbildirim, aynı zamanda Fransız Hükümetine de yapılacak ve bu Hükümet aracılığıyla bağıtlı taraflara duyurulacaktır.

Sona erdirme durumunda, bu madde hükümlerine de uygun olarak, bağıtlı taraflar, yeni bir sözleşmenin koşullarını saptamak üzere, kendilerini bir konferansda temsil ettirmeyi kabul etmektedirler.

Çok önemli olan, belki de başka tartışmalara yol açabilecek bu maddenin az çok göze batan noktalarını açıklamış bulunuyorum. Teknik Komite, giriştiği geçici çabaların, Konferans genel oturumunun ve Yazı Komitesinin işini kolaylaştıracağını ummaktadır.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Biçime ilişkin birtakım gözlemlerim olacaktır.

Teknik Komitenin sunduğu metnin beşinci fikrasında, "tutanaklar" dan söz edilmektedir. Burada ya bir dalgınlık ya da ortadan kalkmış bir sistemin kalıntılarını görüyoruz. Öngörülen, bir tutanaktır ve bu nedenle çoğulun yerini tekil almalıdır.

Altıncı fikrada, "İşbu sözleşme ..... yürürlükte kalacaktır; şu koşulla ki, ... geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesinin süresi sonsuz olacaktır" denilmektedir. Bu, bir koşul değil, bir kuraldır. Böyle olunca, "şu koşulla ki" sözünü çıkartmak, yerine "Bununla birlikte" diye başlayan yeni bir cümle koymak gerekecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Metni kabul edilmiş saymaktayım ve Başkan-Yardımcısının ortaya çıkardığı iki nokta ile, Komite incelemesinin aydınlatacağı başka noktaları çözüme bağlamak üzere, metnin Yazı Komitesine gönderilmesini öneriyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Öngörülen yirmi yıllık süreden daha kısa bir süreyi, örneğin onbeş yıllık bir süreyi üstün tutardım; ancak, öteki temsilci heyetleri bu görüşümü paylaşmıyorlarsa, direnmeyeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktanın da Yazı Komitesine gönderilmesini öneriyorum.

Böyle *kararlaştırıldı.*

Madde 26

B. MENEMENCİOĞU (Türkiye). – 26. maddenin sonuna şu metnin eklenmesini önermekteyiz: "Bir Bağıtlı Yüksek Taraf, yukarıda öngörülen koşullar içinde bir değişiklik önerisinde bulunursa ve bu öneri üzerinde, diplomatik yoldan, oybirliğiyle bir anlaşmaya varılması olanağı bulunamazsa, Türkiye'nin de içinde bulunacağı, Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üç çoğunluğu, bu gözden geçirmenin yapılmasına karar verilmesi için yeterli olacaktır."

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türk temsilcisi, bu maddenin sonuna, olağan diplomatik yoldan harcanan çabalar sonucu, sözleşmenin gözden geçirilmesi için oybirliği sağlanmazsa, çoğunluğa Türkiye'nin de girmesi koşuluyla, dörtte üç bir çoğunluğun kabulünün yeterli olacağını öngören bir hüküm konulmasını önermiş bulunmaktadır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Başka bir vesile ile, Türk temsilci heyetinden, bağıtlı tarafların, gerektiğinde, 1. ve 15. maddelerden başka maddeler için de görüşlerini bildirmelerine ya da değişiklik istemelerine rıza göstermesini istemiştim. Gerçekten de, her ne kadar bu iki maddedeki hükümler çok önemli ise de, bunlar yalnız askerlik açısından önemlidirler. Oysa, sözleşmede, ekonomi, sağlık, ticaret konuları, ortaya çıkabilecek küçük anlaşmazlıklar gibi, bağıtlı tarafları ilgilendiren çeşitli konular bulunmaktadır. İnsan yapısı herşeyde olduğu gibi, bu sözleşmede de ileride ortaya çıkacak boşluklar bulunması olasılığı vardır. Bağıtlı tarafların, yirmi yıl geçmeden bir değişiklik istemek olanakları bulunmaması pek doğru olmasa gerekir. Bu değişiklik isteme hakkının, bütün bağıtlı taraflar için ve, yalnız 11. ve 15. maddeler için değil, bütün maddeler için tanınmasını anlamış olurdum.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyetinin önerisini görüşmeden önce, Romen temsilci heyetinin ortaya attığı sorunu çözüme bağlamamız gerekmektedir.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bir tek Devletin karışmasının ya da değişiklik istemesinin söz konusu olmadığını belirtmek isterim; bu istem de, Türk temsilci heyetinin önerdiği öçte iki ya da dörtte üç kuralına bağlı olacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Tasarının 15. maddesi, büyük ölçüde Karadeniz'e kıyıdaş Devletleri ilgilendirdiği için, Türk temsilci heyetinin önerisine katılıyorum; yeter ki, dörtte üç çoğunluğuna Karadeniz'e kıyıdaş Devletler de girsin.

B. ARAS (Türkiye). – Bu maddeyi kaleme alırken, Türkiye'yi özel bir duruma yerleştirmiş olduk. İstediğim bu ayrıcalık biçin özür dilerim. Bu değişiklik önerisi güçlük çıkarmaktaysa, geri çekmeğe hazırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Herşeyden önce, Konferansın, Romen önerisi konusunda ne yapmayı düşündüğünü bilmek isterdim.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Tasarımız hazırlandığı sırada, sözleşmenin gözden geçirilmesini öngördüğümüz hükümleri olarak, yalnız, rakamlar ve istatistikler kaplayanlarını düşünmekteydik. Bu bakımdan, 1. fıkranın sonuna bir eklentide bulunulması kuşkusuz gerekmektedir. İçinde rakamlar olduğu için gözden geçirilmesinin öngörülmesi gereken, I sayılı Ek'e de değinmemiz belki gerekecektir. Biz, daha çok, sık sık ve çok yakın aralıkla, karışık siyasal sorunlar yaratmayacak, biçimsel, istatistiğe dayanan gözden geçirmeler düşünmekteydik. İşte bunun içindir ki, bu maddeyi kaleme alırken, yalnız rakamların gözden geçirilmesine ilişkin hükümlere değindik. Romen değişiklik önerisi kabul edilmiş olursa, maddenin kapsamını önemli ölçüde genişletmiş olacağız; gerçekte, başta öngördüğümüzden değişik bir madde ile karşılaşılmış olunacaktır. Sözleşmenin siyasal ya da başka yanlarını gözden geçirebilmek ve bu olanağı, örneğin her beş yılda bir bulabilmek belki de istenecek bir şeydir. Ancak, böyle olursa, öngörülecek mekanizmanın, şimdiki maddenin mekanizmasında çok değişik olması gerekir; böyle bir durumdaysa, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, dörtte üç çoğunlukla oylamayı kabul edeceğinden kuşku duymaktayım. Birleşik-Krallık tem-

silci heyetinin, böyle bir öneriye, oybirliği kuralının kabul edilmesi çekincesiyle katılabileceğini sanıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Çalışmaları kolaylaştırmak amacıyla, önerimizi geri çekmekteyiz. Artık, çoğunluk söz konusu değildir.

Öteki maddeler için, ben de, Birleşik-Krallık temsilci heyeti gibi, bir istemin göz önünde tutulabilmesi için, katılanlarm üçte birinin bu istemi sunmuş olması gerektiği görüşündeyim. Böylece, Romen temsilcisinin isteği de karşılanmış olacaktır sanırım. Öteki maddeler için, değişikliği bir tek katılan ülke de isteyebilecektir, ancak; kararın oybirliğiyle alınması gerekecektir.

B. CONTZESCO (Romanya). – B. Aras'ın önerisini kabul ediyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Şimdiki öneriyi iyi anlamışsam, bu öneri, yalnız istatistiksel nitelikte olan, 11. ve 15. maddelerle I sayılı Ek'in değiştirilmesine ilişkin madde hükümlerinin olduğu gibi kalması, bağıtlı taraflardan birinin gözden geçirme isteminde bulunabilmesi ve bir değişikliğin kabul edilebilmesi için dörtte üç bir çoğunluğun gerekmesi yönündedir. Buna karşılık, sözleşmenin başka bölümlerinin gözden geçirilmesi, başka bir deyimle, siyasal maddelerin gözden geçirilmesi konusunda, istemin, sözleşmeye taraf olanların üçte birince getirilmesi ve istenen değişikliğin ancak oybirirliğiyle sağlanması gerekecektir. Böyle ise, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bir karşı çıkışı olmayacağını sanıyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Ben de, bunun, Konferansın rızasını toplayabilecek en uygun öneri olacağını sanıyorum.

Bana öyle geliyor ki, şimdiki metinle, başta öngörülen, başka bir deyimle, denizcilikte evrimin koşullarına uyan ve oranlara dayanan değişiklikler arasında büyük bir ayırım yapmak gerekmektedir. Bu oranlar aynı kalınca, rakamların tonajlarda ve başka şeylerde ortaya çıkan değişikliklere göre değiştirilmesi gerekir. Böyle bir durumda, taraflardan birinin istemde bulunması yeterlidir. Yöntemlerin olabildiğince basitleştirilmesi gerekir. Ancak, belki de çok haklı olarak, değişik bir eğilim ortaya çıkmıştır ve bunun en ileri biçimini Romen temsilci heyeti dile getirmiştir: Bütün maddelerin, üstelik genel ve siyasal kapsamlı olan maddelerin de gözden geçirilmesine izin verilmesi. Böyle bir durumda ise, dengesizliğe karşı her türlü önlemler alınması gerekir ki, önerinin göz önünde tutulabilmesi için üç Devlet koşulu ve bu Konferansda uyulan kural olduğu için de, oybirliği koşulu işte bu yüzden ortaya çıkmıştır. Böyle olunca, yapılan öneriyi destekliyorum ve Karadeniz kıyıdaşlarının isteklerine de uyuyorsa, Yazı Komitesinin bize yarına kadar bir metin getirmesi koşuluyla, bunu kabul edebiliriz.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi bize sunulan öneri, 26. maddenin değiştirilmesi konusundadır; bu maddede belirtilen kimi hükümlerin –bunların arasında I sayılı Ek'in de bulunup bulunmayacağına karar vermemiz de gerekecektir– değiştirilmesinin, sözleşmeye taraf olanlardan herhangi birince öne sürülebileceği ve oybirliği sağlanamazsa, dörtte üç çoğunlukla karar alınabileceği öngörülmektedir. Ayrıca, maddenin genişletilerek, sözleşmenin herhangi bir noktasının gözden geçirilebilmesinin istenmesine olanak tanınması, ancak, özellikle belirtilen maddelerden birinin söz konusu olmadığı durumlarda, istemin, imzacı Devletlerin üçte birinden gelmesi ve değiştirmenin de bu konuda oybirliğine varılmasıyla yapılması önerilmektedir. Bize sunulmuş bulunan öneriyi doğru biçimde yorumlamakta mıyım?

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyetinin önerisi üzerinde direnmiyorum. Bununla birlikte, düşüncemi daha iyi açıklamağa çalışacağım. Burada, katılan on Dev-

letiz. Dörtte üç çoğunluk, bunlardan sekiziyle sağlanır: Dördü Karadeniz'e kıyıdaş olmayan, artı üç Karadeniz'e kıyıdaş Devlet, bir de Türkiye, Karadeniz'le Akdeniz'in çıkarları söz konusu olduğunda, çoğunluğu oluşturmaktadır. Ancak, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çıkarlarının üstün gelebileceği durumlar da vardır. Çoğunluk, üç Karadeniz Devleti (bunlar, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çoğunluğunu oluştururlar) ile, en az dört Akdeniz Devletinden (bunlar da Akdeniz Devletlerinin çoğunluğunu oluştururlar) kurulabilir. Demek oluyor ki, bu dörtte üç çoğunluk için, Akdeniz'den dört, Karadeniz'den üç Devletin ve Türkiye'nin bir araya gelmesi gerekmektedir.

Bu öneri üzerinde durmadığımı, yine de belirtmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu noktayı şimdi çözüme bağlamamız gerekmektedir; çünkü, maddenin kaleme alınışı tümüyle buna göre değişebilir. Kimi maddeler çoğunlukla, kimleri ise ancak oybirliğiyle değiştirilebilecekse, bu maddenin belirli bir biçimde yazılması gerekir; çoğunluk kuralı uygulanmayacaksa, ve bütün maddeler için oybirliği aranacaksa, maddenin yazılışı çok daha basit olacaktır. Şu ya da bu maddenin çoğunluğun oyu ile değiştirilebileceğini kabul edip etmediğinizi belirtmeniz gerekmektedir; önce, bu konudaki görüşünüzü açıklamanızı öneriyorum.

Türkiye temsilcisi, çoğunluk oyundan yana bir öneri sunduğunu, ancak, meslekdaşlarından biri bunun istenmeyecek bir hüküm olduğu görüşünde bulunursa, bu nokta üzerinde direnmeyeceğini bildirmiştir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Üzerinde şu anda tartıştığımız, başka bir deyimle, istatistiklere ilişkin maddelerin gözden geçirilmesini öngören madde konusunda, hemen şunu açıklayayım ki, bir değişiklik yapılmasını oybirliğinin sağlanmasına bağlayacak herhangi bir öneriye kesin olarak karşıyız. Bu tür hükümlerde bir çeşit esneklik bulunması gerektiği görüşündeyiz. Rakamların gözden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkabilir; biz, dörtte üç çoğunlukla ya da Türk temsilci heyetinin önerdiğine benzer bir çoğunluk oyu ile alınacak kararın, kabul edilmesi gereken en iyi yöntem olduğu görüşündeyiz. Bu düşünceleri salt Başkan, bu konuda oybirliği isteyip istemediğimizi sorduğu için ileri sürüyorum; yoksa, şimdiden, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, oybirliğinin zorunlu kılınmasını istemediğini belirtebilirim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyeti önerisi üzerinde direnmediğine ve bu öneriyi geri çekmeğe hazır olduğuna, bu öneriye herkes de katılmadığına göre, 26. maddeyi olduğu gibi bırakmanın daha yerinde olacağını düşünmekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi, çoğunlukla alınmış bir kararı öngörmeyen bir ilk metinle karşı karşıyayız; kararı çoğunlukla alma telkini, Türk temsilci heyetince, bir sondaj niteliğinde ortaya atılmıştır ve şimdi de geri çekilmiş durumdadır. Metne çoğunluk kuralını sokmağa çalışmamak, daha akıllıca bir davranış olur görünmektedir.

B. ARAS (Türkiye). – Ben de aynı telkinde bulunacaktım.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Yine rakamların gözden geçirilmesi konusuna değinerek belirtmek isterim ki, bir anlaşmaya varılamayınca, kararın dörtte üç çoğunlukla alınmasına ilişkin ilk Türk önerisinin kabul edilmesi için sağlam nedenler vardır; çünkü, çok olasıdır ki, rakamların bir süre sonra gözden geçirilmesi nasıl olsa gerekecektir. Bu, o kadar zor bir sorun değildir; çünkü, söz konusu olan, hemen hemen yalnız istatistiklerdir; şimdi üzerinde karara varacağımız genel ilkelerin biraz değişik verilere uygulanmasından başka bir şey değildir. Bununla birlikte, bu konuda,

Türk temsilci heyetinin en başta önerdiği değişikliğin kalmasını üstün tutardık. Bunun da, sözleşmenin siyasal maddesinin değiştirilmesiyle bir ilgisi bulunmadığı besbellidir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Korkarım ki, ilk kez, bir görüşmeyi yöneten bir başkanın izlemesi gereken kesin kuralları uygulamanın zorunlu göründüğü bir noktaya varmış bulunmaktayız. Şimdiye kadar bunu yapmaktan kaçındım; ancak, karşılaştığımız durum şudur: Önümüzde, üzerinde bir değişiklik önerisi verilen bir madde vardır ve ben, bu önerinin tartışılmasına izin vermiş bulunmaktayım. Bu öneriye hiçbir karşı çıkış olmazsa, bunun ortada kalacağı anlayışında idik; yanlış anlamamışsam, bu öneri şimdi geri alınmış bulunmaktadır. Demek oluyor ki, şu anda çoğunluktan ya da buna benzer bir şeyden söz eden hiçbir metin önümüzde bulunmamaktadır ve, Birleşik-Krallık temsilci heyeti açıkladığı düşünceleri yönünde bir değişiklik önerisi sunmadığı sürece, bu tartışmayı sürdürmemize olanak bulunmadığını sanıyorum.

B. ARAS (Türkiye) – Türk temsilci heyetinin değişiklik önerisini geri çekmiş bulunmadığını, ancak, Konferansa çok zorluk çıkaracak nitelikte ise, geri çekmeğe hazır olduğunu belirtmem gerekmektedir. Bununla birlikte, bu öneriyi önce sunarken, sonra da geri çekerken niyetlerimizin neler olduğunu açıklamak istemekteyim. İlk niyetimiz, 15.000 ton konusuda bize tam güvenilebileceğini ve beş yıllık dönem içinde bir gözden geçirme gerektiği sonucuna varılırsa, Türkiye'nin buna karşı çıkmayacağını belirtmekti. Ancak, bundan sonraki tartışmaları izledim ve bunların, şu ana kadar katılanlar arasında aralıksız süren iyi anlayış havasını bozma tehlikesi yarattığını görünce, bu önerimi geri almağa da hazır olduğumu söyledim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanırım ki, teknik açıdan, bir yanlışlık yapmış bulunmaktayım; Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu tartışmayı sürdürmeğe her bakımdan hakkı var. Türk temsilci heyetinin niyetini yanlış anlamışım; değişiklik önerisi geri çekilmiş değildir; yalnız, istenirse, çekilecektir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu oturumun uyumunu bozacak bir davranışı benimsemeğe hiç niyetimiz olmadığını söylemekle birlikte, tartışmayı basitleştirmek için, bırakılmış olan metni kendi hesabımıza alıp, onu benimsediğimizi belirtmekliğimizin yararı olabilir. Böyle olunca, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin ileri sürdüğü bir değişiklik önerisi olarak, istatistiklere ilişkin hükümlerde herhangi bir değişiklik konusunda bir anlaşmaya varılmasının olanak dışı olması durumunda, bu maddelere bir değişiklik getirebilmesi için dörtte üç bir çoğunluğun yeterli olacağı hükmünün konmasını istemekteyiz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türk temsilci heyeti değişiklik tasarısını ilk sunduğunda, ben daha en baştan beri, ek bir değişiklik önerdimdi. Türk temsilci heyetinin önerisini çektiğini anlayınca, ben kendi önerim üzerinde direnmemiştim; ancak, bu değişiklik bu kez Birleşik-Krallık temsilci heyetince ele alınacak olursa, ben de, dörtte üç çoğunluğun Karadeniz'de kıyısı olan bütün Devletleri içermesi yönündeki önerimi yeniden sunmak için izninizi isteyeceğim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu eklentiyi kabul etmekte midir?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Yaptığımız hesaplardan vardığımız sonuç şu olmaktadır ki, Sovyet değişikliği, aslında, önerilecek her rakam değişikliği konusunda Karadeniz'e kıyıdaş herhangi bir Devlete veto hakkı tanındığının bir başka biçimde söylenmesidir. Bu, bizi, pek memnun bırakmamaktadır; dekmokratik düşün-

cede olduğumuz için, bir uzlaşma niteğinde olmak üzere, B. Aras'ın biraz önce, oybirliğine varılamadığı durumlarda, değişikliğin, dörtte üç çoğunluğun Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle, dörtte üçü bu Deniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin çoğunluğuyla kararlaştırılabileceğine ilişkin önerisine geri dönmeyi üstün tutmaktayız.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyeti Türk önerisini benimsediğine göre, bu önerinin dayandığı, en çok ilgili olan hükümetin veto hakkına sahip olması gerektiği ilkesini de kabul ediyor demektir sanırım.

Ben, Karadeniz Devletlerini ilgilendiren 15. maddeye bu ilkeyi uygulamakta başka bir şey yapmamaktayım; böyle olduğuna göre, Karadeniz'e kıyıdaş her Devletin aynı veto hakkına sahip olması gerektiği sonucuna vardım. Değişiklik önerimde direnmemin nedeni budur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – İzin verilirse, B. Litvinoff'un kanıtlamasının dayandığı varsayımı düzeltmek isterim: Bırakılan öneriyi kendi üzerimize aldığımızı söylemiştim; ancak, korkarım ki, önerinin ana-babası değişirken, kimi nitelikleri de değişiverdi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Önümüzde, bir değişiklik önerisine konu olan bir değişiklik önerisi bulunmaktadır; tartışmalar açık olarak göstermiştir ki, ilk metinde öngörülen ilkeye ve burada toplandığımızdan beri bütün görüşmelerin temelinde yatmış olan ilkeye aykırı bir ilke üzerinde bu masa çevresinde görüş birliğine varmak çok güçtür.

Oybirliği ilkesinde bir değişiklik konusunda– temsilci heyetlerinin aslında kendilerini ilgilendiren konularda bu oybirliği kuralının geri getirilmesi anlamına gelecek başka eğdişikliklerle şu ya da bu maddede kendi durumlarını korumak yolunu tutmadan – bir anlaşmaya varılması olasılığı çok az olduğuna göre, görüşmelerimiz boyunca her zaman aklımızda tutmuş olduğumuz bir kuraldan uzaklaşmak girişiminden vazgeçmekle en akıllıca tutuma girmiş olacağımızı sandığımı belirtmek isterim.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu öneriler üzerinde çok tartışıldı; ancak, benim de, çok değer vermekte olduğum bir öneri sunmuş olduğum unutuldu sanırım. Çoğunluk ya da oybirliği üzerindeki bu tartışmanın hiç kuşkusuz değeri olduğunu kabul etmekteyim. Şu var ki, sözleşmenin 11. ve 15. maddelerinden başka maddelerinin de gözden geçirilmesi olanağının bir karara bağlanmasını yine de istemekteyim. Bu değişiklik önerisiyle, siyasal nitelikte değişiklikler ya da değişiklik yapma olanakları getirmeyi amaçlamamaktayım. Ben, daha çok, ülkemi özellikle ilgilendiren, ekonomi, ticaret, sağlık ve benzeri konuları düşünmekteyim. Bu nedenle de, Konferansın, Yazı Komitesine ya da Teknik Komiteye, bu 26. maddeye Romen temsilci heyetinin gösterebileceği başka maddelere göndermeler de (atıflar da) eklenmesine izin verilmesini dilemekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin değişiklik önerisine ilişkin olarak ortaya attığı sorun unutulmuş değildi; anak, daha önce birtakım maddelere ilişkin olarak çoğunluk kuralının konulup konulmayacağını çözüme bağlamak gerekmekteydi. Bunu yapar yapmaz, bu fıkrada yer alan maddelerin dizelgesinin (listesinin) uzatılıp uzatılmayacağını inceleyebileceğiz.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu konuda meslekdaşlarıma bir çağrıda bulunmak istiyorum. Lozan Sözleşmesine köklü öyle değişiklikler getirmiş bulunuyoruz ki, bunlar, beş yıl sonra önerebileceğimiz rakam

değişikliklerinden çok daha köklüdür. Bunu, oybirliği ya da çoğunluk düşünmeden, karşılıklı ödünlerle, bugün buradaki havanın, bundan onüç yıl önce Lozan Sözleşmesinin bağıtlı taraflarının arasındaki havadan ne kadar daha iyi olduğunu gösteren, bir anlayışlı davranışla yapabildik. Ben, önümüzdeki beş yıl boyunca, bu havanın daha da iyileşeceği umudundayım. Bunun sonucu olarak, değişikliklere gereksinme duyulacak olursa, beş yıl sonra bir anlaşmaya varabilmek konusunda uluslarımız arasındaki iyi niyet ve anlaşma yaklaşımına güvenmemizi isteyeceğim.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Sovyetler Birliği temsilcisinin, beş yıl, on yıl ya da onbeş yıl sonra toplandığımızda, aynı iyi niyetle davranacağımızı söylemekte haklı olduğuna inanıyorum. Durum gereçekten böyle ise, dörtte üç kuralını benimsemekte hiçbir güçlük söz konusu olmayacaktır; çünkü, nasıl olsa oybirliği durumunda olacağız ve kuralın uygulanmasına gerek bile kalmayacaktır.

Bununla birlikte, gerçekten önemli olan bir noktaya değinmek istemekteyim. Bu sözleşme ilk tartışılmağa başlandığında, üzerinde en büyük güçlüklerle karşılacağımızı sandığımız iki tonaj sorunu vardı. Birine, Karadeniz'de toplam tonajları 45.000 tonu geçmemesi gereken, bu denize kıyıdaş olmayan Devletler için 45.000 tonluk tavan adı verilmişti. Başka bir donanmanın gerçekleştirebileceği büyümeleri göz önünde tutmayan bu katı sınırlamayı kabul etmekte çok büyük zorluk çektik; rızamızı, ancak, şu ya da bu nedenle, yeniden gözden geçirmeye karşı olan bir Devletin vetosuna bağlı olmayacak bir beş yıllık yeniden gözden geçirme koşuluyla verdik.

Gine büyük güçlüklerle karşılaştığımız öteki tonaj rakamı da, Boğazlar'dan geçecek deniz kuvvetlerine uygulanan 15.000 tonluk katı sınırlama olmuştu; biz, ilk tasarımızda, Türk donanması artarsa, 15.000 ton rakamının Türk donanmasının yarısını bulacak biçimde artmasını öngörmekteydik. Bu noktada da direnmekten vazgeçtik ve o katı 15.000 ton sınırını kabul ettik; çünkü, beş yıllık gözden geçirmenin bir gerçek olacağını düşünmekteydik. Bir anlaşmaya varılması olanağının bulunduğundan kuşku duymuyorum; bu değişiklikleri incelemek zamanı geldiğinde, tutumlarımızın daha da uzlaşıcı olması, bir olasılıktan da öteyedir; ancak, böyle de olsa, kabul ettiğimiz kısıtlamaların katılığı arttığı ölçüde, beş yıllık gözden geçirme sorununun önemi de gittikçe arttığından, bu gözden geçirmenin, bir tek ülkece olanaksız kılınmasını önleyecek güvencenin de sağlanmasının gittikçe daha gerekli olduğu görüşündeyiz. Aslında, ilk bakışta önemsiz gibi görünen böyle bir nokta üzerinde, bu geç saatlerde direnişimizin nedeni, işte budur.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – B. Rendel'e, 45.000 tonluk toplam tonaja ilişkin ödünün, Birleşik-Krallık tasarısında daha önce de bulunduğunu anımsatmak isterim; bu tasarıda, içinde herhangi bir çoğunluk sözü edilmeyen 26. maddenin Birleşik-Krallık temsilci heyetince kaleme alınmış biçimi de yer almaktaydı. Bu çoğunluk konusu, ilk kez bugün öğleden sonra ortaya atılmış bulunmaktadır. Sözü edilen ödünün, bu değişiklik önerisinin bugün öğleden sonra, Birleşik-Krallık temsilci heyetince değil, Türk temsilci heyetince sunulacağı bilinerek verilmiş olduğunu söylememe izin verilir mi? Bu ödünü daha baştan koşulsuz yapmak olanağı var idiyse, toplam tonaj sorununa niye dönmemiz gereksin? Bize sunulan önerinin kesin olarak ne olduğunu bilmek istiyorum. İyi anlıyorsam, Türk temsilci heyetinden gelen ve 11. ve 15. maddeleri –özellikle 11. maddeyi– ilgilendiren değişikliklerin, ancak içinde Türkiye'nin de bulunacağı dörtte üç çoğunlukla yapılabileceğini öngören bir öneri vardır. Tasarının 15. maddesini ilgilendiren ikinci öneri de, çoğunluğun içinde Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin de bulunmasını amaçlamaktadır. Bir-

leşik-Krallık temsilci heyeti, birinci öneriyi kabul edip, ikinci öneriyi red mi ediyor, yoksa her ikisini de mi reddetmektedir?

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – B. Litvinoff, ilk ödünü içeren bir tasarı sunduğumuzu ve bu değişikliği söz konusu etmediğimizi söylemekte tümüyle haklıdır. Gerçekten, bunun suçlusu, sanırım ki, bozuk bir eşgüdüm ve ivedi bir kaleme alıştır. 45.000 tonluk tavanı kabul ettiğimiz sırada, bunun gerçek ve güvenilir, ve konu dışı nedenlerle durdurulma tehlikesi gösteremeyen, bir beş yıllık gözden geçirme sistemine bağlı kalacağı olasılığı –gerçekte kesin inancı– kafamızda vardı. Bizim 26. maddemizde bir boşluk olduğuna dikkatimiz hemen çekildi. Tasarımızı sunduğumuz gün, bize, amaçlanan Konferans bir çıkmaza girerse, ortaya çıkacak duruma ilişkin bir hüküm öngörmemiş olduğumuz anımsatıldı; o sırada –yanılmıyorsam Türk temsili heyetince– çoğunlukla alınabilecek bir karara ilişkin bir hüküm konulması önerilmişti. Demek oluyor ki, kendi kendimize aykırı düşüyor gibi görünmekteysek de, bu aykırılık, öze ilişkin bir konuda değildir; çünkü, tasarıyı sunduğumuzda, 26. maddemizde bir boşluk olduğunu bilmiyorduk.

15.000 tona ilişkin ödüne gelince, bunu da çok kesin bir biçimde, beş yıllık bir gözden geçirme sırasında, çoğunlukla alınacak bir kararın, bizi –Türkiye'den gelebilecek bir veto durumu dışında– bir vetolama olanağından kurtaracağı düşüncesiyle verdik.

İki değişikliğe ilişkin öteki noktaya gelince, Türk önerisindeki, Türkiye'nin kendisinin rıza göstermesi koşulu üzerinde uzun boylu düşündüğümüzü sanmıyorum. Bütün bu Konferansın süresince, Türkiye'nin, Konferansın tümüyle çevresinde döndüğü çok özel bir durumda olduğunu kabul edegeldik; sanırım ki, bu nedenle de Türkiye'nin veto etme olanağını elinde bulundurmasını kabule hazırdık. Bununla birlikte, bu vetoyu başka Devletlere de yaymamayı çok üstün tutmaktaydık; her ne kadar, hiçbir biçimde veto ile karşılaşacağımızı beklememekte ve bu konuda çok akıllıca davranılacağına güvenmekte isek de, çoğunluk oyunu öngören önerinin birçok güçlükleri ortadan kaldırabileceğine ve büyük yararları olacağına gerçekten inanmaktayız. Ne olursa olsun, akla aykırı bir gözden geçirme önerisinin kabul edilmesi çok zordur; çünkü, bunun kabulü için, aralarından üçünün olumlu oy kullanması gereken Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, haksız herhangi bir öneriye karşı çıkmak için son derece güçlü durumda olacakları açıkça görülmektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bütün bu işittiklerimizden sonra, sanırım şunu kabul etmemiz gerekir ki, bu Konferans boyunca, çeşitli temsilci heyetlerinin, başta karşı çıktıkları, sonra da, başka birtakım maddelerin de değiştirilmesi koşuluyla, tutumlarını değiştirdikleri maddelerle karşılaşılmıştır. Dün, bunun birçok örneğini gördük. Bu konuda yalnız 16. ve 23. maddelerle, 9. ve 11. maddeler arasındaki ilişkilere değinmekle yetineceğim. Birleşik-Krallık temsilcisinin belirttiğine göre, geçmiş birtakım maddeler üzerinde birtakım ödünler, şimdiki madde hükümlerinin, kendisince öngörülen tonaj rakamlarının etkin bir gözden geçirilmesinin, bir tek Devletin vetosuyla işlemez duruma getirilmeyecek biçimde değiştirileceği varsayımına dayanılarak verilmiştir; bu nedenle de, sorunun çok önemli olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Şimdi, ileri sürülen görüşlerin, bu son maddeyi kabul ederek, Lozan Sözleşmesinin yerine geçecek bir sözleşmeye varmamızı sağlıyacak biçimde değiştirilmesi olanağı bulunup bulunmadığını göreceğiz. Bütün temsilci heyetlerine bir çağrıda bulunarak, bütün temsilci heyetlerince kabul edilebilecek bir sözleşmeye varmamızın önemini hepimiz anladığımıza göre, bu konuyu çözüme bağlamak için çaba harcamalarını dilemekteyim.

B. ARAS (Türkiye). – 15.000 ton sorununu tartışmış olduğumuzu söylemekte B. Rendel haklıdır; böylece, 11. madde konusuna, Türkiye'nin de oyunun katılmasıyla, dörtte üç çoğunluğu kabul etmekteyim. Buna karşılık, 15. madde konusunda da, B. Litvinoff, niçin Türkiye'nin yalnız başına vetosunu kullanabileceğini sormakta haklıdır. Bu nedenle, bu maddedeki Türk vetosunu çıkartıyorum. Özetle, 11. madde için, Türkiye'nin oyu da içinde olmak üzere, dörtte üç çoğunluğu kabul ediyorum. Karadeniz için (madde 15), Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin dörtte üçünü içeren bir dörtte üçlük çoğunluk ve Türkiye'nin adının çıkartılmasını istiyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Türkiye'ye özel haklar tanınması çok yerindedir ve Birleşik-Krallık temsilci heyeti de Türk Hükümetine bir veto hakkı tanınmasına karşı olmadığını doğrulamıştır. Bu, beni, önerinizi kabul etmeğe itmektedir. Bu önerinin, bir sakıncadan çok, bir yarar getirdiği kanısındayım.

Elimden geldiği ölçüde, Başkammızın çağrısına bir yankı da bulunmak isterim. Birleşik-Krallık önerisini olduğu gibi kabule hazırım; ancak, niyetimiz şu ya da bu ülkeye özel haklar vermek olmadığına göre, bir ülkeye, değişiklik istemek konusunda da öze lbir hak tanınmamasının daha yerinde olacağını sanmaktayım. Böyle bir hak verilecekse, üç ülkeye verilsin; o zaman kabul ederim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sovyetler Birliği temsilci, açıkça belirtilecek olan konuların yeniden gözden geçirilmesini istemek hakkının, bir değil, üç Devlete tanındığını öngören bir başka değişikliğin kabul edilmesi koşuluyla, 26. maddeye getirilen Birleşik-Krallık değişiklik önerisini kabul edebileceğini bildirmiş bulunmaktadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Önümüzdeki değişiklik önerisi o kadar çok değiştirildi ki, işin neresinde olduğumuzu pek bilemiyorum. Ne olduğunu açık-seçikliğe kavuştururursak iyi olacak sanırım. Tasarımızın 26. maddesine yapılan değişiklik önerisinin aşağı yukarı şu biçime girdiğini görmekteyim: (Son fikrada sözü edilen) Konferans, önerilen değişikliklerden herhangi birini oybirliğiyle kabul edemeyecek olursa, içinde, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin de bulunacağı dörtte üçlük bir çoğunlukla karar alınabilecektir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ve Türkiye.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Elbette, Türkiye'nin veto hakkı vardır; başka bir deyimle, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin dörtte üçü söz konusudur; demek oluyor ki, Türkiye ile başka iki ülke. Üstelik, Sovyet ya da Bulgar ya da Romen vetosu sayılabilecek şeye karşılık olarak da, B. Litvinoff, 11. ve 15. maddelerle I sayılık Ek'de yer alan rakamların değiştirilmesi isteminin, hangileri olursa olsun, üçten az Devletçe yapılamayacağının öngörülmesini istemektedir. Gözden geçirmenin her beş yılda bir yapılması yönündeki öneri ile bu hükümlerin nasıl bağdaştırılabileceğini pek bilemiyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Benim önerime göre, "bağıtlı taraflardan biri bir değişiklik önerisinde bulunursa, v. b." diyen son fikranın, bu önerinin başka iki bağıtlı Devletçe desteklenmesi gerektiğini belirtecek biçimde değiştirilmesi gerekir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu şu demek olmaktadır: Bir önerinin sunulabilmesi için, bir Devletin bunu iki başka Devletin desteğiyle sunması gerekir. Bu durumda, oybirliğine varılamadığı zaman, gözden geçirmenin yapılabilmesi, Tür-

kiye'nin de içinde olacağı dörtte üçlük bir çoğunluğa ve aynı zamanda Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin de çoğunluğuna, başka bir deyimle, Türkiye'nin de içinde bulunacağı Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çoğunluğuna bağlı olacaktır. Bir uzlaşma formülü ile, bu değişikliğin, şu biçimde değiştirilmesi koşuluyla, kabulünü öneriyorum: "bir başka Devletin de desteklediği bir Devlet" denilsin ki, gözden geçirme iki Devletçe istenebilsin.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Olanak ölçüsünde, en geniş biçimde, şu Konferansın başarısına katkıda bulunmak istediğim için, bu öneriyi kabul ediyorum.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Bu son değişikliği kabul etmekle kanıtladığı uzlaşıcı tutum için, B. Litvinoff'a en derin teşekkürlerimizi sunarız.

B. ARAS (Türkiye). – Birleşik-Krallık ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetlerine, ülkeme gösterdikleri güvenden duyduğum gönül borcunu belirtmek isterim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu güçlüğe bir çözüm bulmak için harcanan çabalarda görülen tutumu değerlendirmekte oybirliği içinde olduğumuzdan kuşku duymuyorum. Belki de, neye karar verdiğimizi tanımlamaya çalışmam yerinde olabilir.

İyi anlamışsam, son fikranın ilk satırı [Fransızca metinde] şöyle kaleme alınacaktır: "Bağıtlı bir Yüksek Taraf, bir başka Bağıtlı Yüksek Tarafın desteğiyle...»; ve maddenin sonuna, diplomatik görüşmeler oybirliğiyle bir anlaşmaya varamamışsa, dörtte üçlük bir çoğunluğun, buna Türkiye'nin da aralarında bulunacağı Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin de katılması koşuluyla, yeterli olacağına ilişkin bir hüküm konulacaktır.

Gerçekleştirilen anlaşma budur sanmaktayım; ancak, metnin hazırlanması işi Yazı Komitesine bırakılacaktır.

Bu maddeye ilişkin olarak, Romanya temsilcisince ortaya bir başka nokta daha atılmıştır. Romanya temsilcisi, yalnız 11. ve 15. maddelerin değil, başka maddelerin de gözden geçirilebileceğinin belirtilmesini istemişti. Bu madde ilk görüşüldüğünde, gözden geçirilmeleri tarafların oybirliğiyle kabulüne bağlı olmak koşuluyla, bütün maddelerin –siyasal nitelikte olanların bile– eklenebileceği ileri sürülmüştü. Bununla birlikte, Romanya temsilcisi, bütün maddeleri değil, yalnız bunlar arasında birtakım maddeleri göz önünde tutmuş olduğunu belirtmiş bulunmaktadır. Kanımca, bu sorun iki biçimde çözüme bağlanabilir: Ya oybirliği kuralı uygulanarak bütün maddelerin gözden geçirilmesi olanağını öngörerek; ya da, Romen temsilci heyetinden, gözden geçirilme olanağının verilmesini istediği maddeleri göstermesini isteyerek. Konferans, belirtilen maddelerin siyasal nitelikleri olan konulara değinmemesi koşuluyla, sunulan dizelgeyi (listeyi) kabule Komiteyi yetkili kılabilir.

Hiç bir meslekdaşım bu konuda söz almak istemiyorsa, bu sorunu çözmede en kolay yolun, Konferans herhangi bir maddenin gözden geçirilebilme olanağını kabule hazırsa, bu gözden geçirmeyi oybirliğiyle kabul koşuluna bağlı kılmaktır.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Birinci Madde

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Vakit geç olmakla birlikte, kanımca bir an önce çözüme bağlanmasında yarar olan bir-iki nokta daha kalmaktadır. Örneğin, birinci maddeye, "ve havalardan" sözcüğünün konulup konulmaması sorunu vardır. Anımsayacağınız

gibi, bu sorunun çözümü, 20. maddeye ilişkin olarak alınacak karara az çok bağlıydı. Bu sözcüklerin konulması hâlâ istenmekte midir?

Hiçbir görüş öne sürülmediğine göre, Konferansın, madde metnini olduğu gibi kabul ettiği sonucuna varıyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Başlangıç (Préambule).

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Çözmemiz gereken ikinci sorun, Başlangıç sorunudur. Bu konuda söz isteyen var mı?

B. POLİTİS (Yunanistan). – Karşılaştığımız bir sorun da, bu Konferansın ortaya koyacağı yapıtın başlığının ne olacağıdır; bu başlık bir sıra hükümlerde yinelenecektir.

Şimdiye kadar "sözleşme" terimini kullandık. Bu terim, çeşitli maddelerde yinelenmiştir. Başka bir terimin üstün tutulabileceğini duydum ve bana "sözleşme" sözcüğünün yerini almak üzere hangi teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı sorulmuştur. Ben, "Senet" *(Acte)* denilebileceğini ve "Boğazlar rejimini düzenleyen" sözcüklerinin de eklenebileceğini düşünmekteyim.

Yazı Komitesi, Konferansın yönergelerini beklemektedir.

B. PELLA (Romanya). – Yaptığımız görüşmeler sonucu olarak, Teknik Komiteye, "Boğazlar rejimini düzenleyen Senet" formülünü ben önermiştim; çünkü, "senet" sözcüğü, Türk temsilci heyetinin birtakım kaygılarını daha iyi karşılamaktadır.

B. ARAS (Türkiye). – Biz bu başlığı kabul ediyoruz.

B. PONSOT (Fransa). – "Sözleşme " sözcüğünün de bir değeri olduğunu söylemek isterim. Bu, bilinen bir terimdir; bu terim, Devletlerin Boğazlar'dan geçişin düzenlenmesiyle ilgili anlaşmalarını dile getirmek için yıllardan beri kullanılagelmiştir. Bu terim, aynı zamanda Lozan Andlaşmasının 23. maddesinde de kullanılmıştır. Bu bakımdan, bu terimin olduğu gibi kalmasında yarar vardır. Uluslararası çevrelerde bu nitelikte bir terime verilen değer bakımından da, "sözleşme" sözcüğünün bütün değerini taşımakta olduğunu belirtmek isterim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bugüne kadar süregelmiş bir sözleşmenin yerine yeni kurallar koyduğumuza göre, Lozan Konferansınca kabul edilmiş olan aynı terimleri kullanmamız gerektiğini düşünmekteyim; kaldı ki, sözleşmeye, Lozan sözleşmesinin ortadan kaldırıldığını belirten özel bir madde de koymuş değiliz. Bu koşullar altında, Lozan'da kabul edilmiş bulunan, "Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşme" deyiminin olduğu gibi kullanılmasının yerinde olacağını sanıyorum. Bunu yapmakla, bu sözleşmenin yeni bir rejim kurduğunu da belirtmiş olacağız.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Sovyet önerisini içtenlikle destekleyebilmekten mutluluk duymaktayız.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – "Sözleşme" teriminin genellikle üstün tutulduğunu sanıyorum. Bu terimin kabul edildiği sonucuna varabilir miyim?

Böylece *kararlaştırıldı.*

B. CONTZESCO (Romanya). – [Fransızca metinde] ikinci fikranın beşinci satırına, "... Türkiye'nin güvenliği" sözcüklerinden sonra, "ve Karadeniz kıyıdaşlarının" sözcüklerinin eklenmesi konusuna B. Titulesco'nun önerisini de henüz çözüme bağ-

lamamış bulunmaktayız. Yanılmıyorsam, Birleşik-Krallık temsilci heyeti başka bir formül önermişti; ancak, ben, yukarıda işaret ettiğim formülü üstün saydığımı ve olduğu gibi tutmak zorunda olduğumu açıklamıştım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İzninizle, her iki formülün de hemen hemen eş olduğunu belirtmek isterim; bu konuda bir karara varmayı Yazı Komitesine bırakabileceğimizi sanıyorum.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Ortada yalnız bir biçim sorunu yoktur. Bu konuda bir hayli tartışmamız da bunu kanıtlamaktadır. Bu "ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin" sözcüklerine birçok karşı çıkışlar olmuştur. Kimileri, bu terimin biraz çok ileri gittiğini, bu sorunla doğrudan doğruya ilgili olan Türkiye'nin güvenliğinin söz konusu olduğunun anlaşıldığını, ancak öteki ülkelerin güvenliğinin yalnız genel olarak Karadeniz'de söz konusu olduğunu ileri sürmüşlerdi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Görüşmelerimizin sonucunda, Konferansın, güvenliği, bu sorunun başka yönlerine genişletmeden, kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliği ile sınırlamak konusundaki isteğini açıkça belirtmiş olduğu kanısındayım. Bu koşullar altında, Konferansın kabul ettiği düşünceyi dile getirecek uygun bir formülü bulmaktan başka bir şey kalmamaktadır.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı.– Konferanstan, sorunu çözüme bağlamasını özellikle dilemekteyim. Yazı Komitesinin bunu tartışması iki saat sürebilir.

B. CONTZESCO (Romanya). – "Kıyıdaşların *Karadeniz'deki* güvenliği" formülünü memnunlukla kabul ederim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu terimin kabul edilebilir sayıldığını ve bunu kabul edebileceğimizi sanıyorum.

Böylece *kararlaştırıldı.*

B. PONSOT (Fransa). – Yazı Komitesinin, benim yapabileceğimden çok daha iyi çözeceği bir sözcük sorunu ortaya atacağım. Çoğu kez, Başlangıç'a, önce bağıtlı Devletlerin, sonra da tamyetkili temsilcileri atayan Devlet başkanlarının adlarını saymakla başlanması gerekmektedir. Bu tasarının Başlangıç'ında bu formülden uzaklaşıldığı için, bunu belirtmek isterim.

Protokol.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sözleşme tasarısının incelenmesini böylece bitirmiş olmaktayız; ancak, bu sözleşmeyle ilgili olarak, eski Boğazlar rejiminin ortadan kalktığını ve Türkiye'ye Boğazlar'ı berkitmek (tahkim etmek) hakkının verildiğini öngören bir protokolün imzalanmasını da düşünmek gerekmektedir. Bir protokol tasarısıyla, Sovyet temsilci heyetince önerilen bir değişiklik önerisi dağıtılmış bulunmaktadır.

Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen metin.

"Bugünkü tarihli Sözleşmeyi imzaladıkları sırada, aşağıda imzası bulunan tamyetkili temsilciler, herbiri kendi hükümeti adına, ve kendileri bakımından, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

"1. Türkiye, işbu Sözleşmenin Başlangıç'ında tanımlandığı biçimde Boğazlar bölgesini hemen yenide askerleştirme hakkına malik olacak ve

Türkiye'nin gerekli görebileceği askerleştirme hükümlerine karşı, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Sözleşmenin hiçbir hükmü, bundan böyle ileri sürülemeyecektir.

"2. Türk Hükümeti, bu günden başlayarak, işbu Sözleşmenin 18. maddesinde belirlenen hakları kullanabilecektir.

"3. İşbu Sözleşme, imzalanması tarihinden başlıyarak geçerli olacaktır.

"Bu hükümlere olan inançla, v. b.."

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi

"Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen metnin 2. paragrafının aşağıdaki biçimde değiştirilmesi:

"2. Türk Hükümeti, ... Ağustos 1936 tarihinden başlayarak Boğazlar bölgesinde, işbu Sözleşmede belirlenen rejimi geçici olarak uygulayacaktır."

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulan protokol metninde "ve Türkiye'nin gerekli..." [Fransızca metinde, "et aucune disposition"] sözcükleriyle başlayan son dört satırın metinden çıkartılmasını öneriyorum. Önerimin gerekçesi şudur: Herşeyden önce, varlığı son bulacak olan sözleşmenin anılması gerekli değildir. Sonra da, burada askersizleştirme konusunda sözü edilen Lozan Sözleşmesinin 4. maddesi yalnız Türkiye'ye ilişkin değildir. İlgilendirdiği başka ülkeler de vardır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, önerilen bu değişikliği kabul edeceğini sanırım. Konferansın tüm olarak bu değişikliği kabul ettiği kanısına varabilir miyim?

Böylece *kararlaştırıldı.*

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu konuda başka söz alan yoksa, Sovyet temsilci heyetinin 2. noktaya getirdiği değişikliğin incelenmesini önermekteyim.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Önerime tarih koymadım; çünkü, Türk Hükümetine, Sözleşmeyi, imzaladıktan bir ay sonra uygulamak olanağını sağlayacağımızı düşündüm. Sözleşmeyi 18 Temmuzda imzalarsak, konacak tarih 18 Ağustos olacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu değişikliği kabul ettiğini sanmaktayım; başka gözlemler de yoksa, 2. noktadaki değişikliği, Sovyet temsilci heyetinin önerisine uygun biçimde kabul ediyoruz demektir.

Sovyet değişiklik önerisi *kabul edildi.*

B. SATO (Japonya). – Hükümetimin, sözleşmeyi imzalamak üzere bana yetki vereceğini kesin olarak bilemiyorum. Her halde, Hükümetim, bu protokolü imzalama konusunda anaysal büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu nedenle, bütün bu noktalar üzerinde, tutumumu saklı bulundurmak zorunayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu protokol bakımından, çok uzun olan ve imzaya hazır duruma gelebilmesi önemli bir çalışma gerektiren sözleşmenin kendisi kadar ivedilik

bulunmadığını belirtmek isterim. Böyle olunca, protokolün incelenmesini cumartesiye bırakmayı öneririm; bu da bize, sözleşmeyle uğraşacak vakit bırakacaktır.

Bu öneri *uygun bulundu.*

52. Yöntem.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – İlke olarak, sözleşmenin maddelerini kabul etmiş bulunuyoruz; şimdi, Yazı Komitesinin en büyük bir dikkatle bütün belgeleri inceleyerek, bunlara son biçimini vermesi gerekmektedir. Tamamlanmış tasarı elimize geçince, üzerinde çekinceler bulunan birtakım noktaların incelenerek karara bağlanması gerekmekteyse de, askıda kalmış büyük sorunlar da kalmamıştır. Bu nedenle, Yazı Komitesinin yarın saat onda toplanarak, tasarı tüm hazırlanıncaya kadar çalışmalarını sürdürmesini önereceğim. Genel Sekreter, bu belgenin basılarak son biçiminde sunulması için hazırlıklarını yapmış bulunmaktadır.

53. Basına bildiri.

Konferans, basına bildiri metnini uygun buldu.

ONALTINCI OTURUM

Cumartesi, 18 *Temmuz* 1936, *saat* 15

Başkan: B. S. M. BRUCE

54. Konferans senetlerinin metinlerinin incelenmesi (Bölüm IV).

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Şimdi elimizde sözleşmenin basılı bir metni vardır; Yazı Komitesine, dün B. Politis'in ustaca başkanlığı altında başardığı önemli iş için teşekkür borçluyuz. Onun çabalarıyladır ki, tasarı dün gece basılarak, bu sabah elinize geçmiştir.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Konferans Başkanının, sizlerin adınıza Yazı Komitesine söylediği gönül okşayıcı sözleri beni çok duygulandırdı. Ancak, asıl benim için, Genel Sekretere neler borçlu olduğumuzu belirtmek en basit bir ödevdir. Gerçekten, sayın Genel Sekreter, buyruğu altında yetersiz sayıda yardımcı bulunmasına aldırmayarak, tam örnek olacak bir davranışla elinden gelen herşeyi yapmıştır. Dün, çalışmalarımızı, uzun süren bir oturumdan sonra bitirmiştik; Yazı Komitesinin madde madde inceleyerek, çoğu yalnız biçimsel olan birtakım değişiklikleri yapabilmeğe vakti olması için, metnin bu sabah elimize yeterince erken geçebilmesini sağlamak üzere, Genel Sekreter ve yardımcılarının geceyi neredeyse tümüyle uykusuz geçirerek, Lozan'a, metnin baskısını denetlemeğe taşınmaları gerekmiştir. Üstelik, Genel Sekreterlik, ayca, Yazı Komitesinin bu sabah sözleşme metininde yaptığı değişiklikleri gösteren bir belge düzenlemeğe de vakit bulmuştur.

Bu esirgemezlik örneği için, kendimizi kutluyorum; çünkü, Cenevre'den buraya gönderilmiş bulduğumuz bu çalışma arkadaşlarımıza ilişkin olarak edindiğimiz çok iyi izlenimi doğrulamış olduktan başka, soylu dâvaların her türlü esirgemezlikleri esinle-

diği ve çalışmaları insan gücünün en son sınırlarına kadar götürdüğü de kanıtlanmış olmaktadır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konfransın bütün üyelerinin, Yazı Komitesi Başkanınca Genel Sekretere ve yardımcı personele yöneltilen övgülere katılacağından kuşku duymuyorum.

Konferans, sözleşme metnini paragraf paragraf incelemeğe geçti.

Başlangıç (Préambule)

Paragraf 1.

Kabul edildi.

Paragraf 2.

B. CONTZESCO (Romanya). – İkinci paragrafın metnine bir yanlışlık sızmış sanmaktayım. Gerçekten, son genel oturumdaki konuşmamızdan sonra, "*Türkiye'nin güvenliği ve kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliği çerçevesinde*" deyimi kabul edilmişti. Oysa, herhalde yanlışlıkla olsa gerek, şimdiki metinde, Türkiye'nin güvenliği "*ve kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliği* çerçevesinde" denilmektedir.

Yazı Komitesi önünde, bu nokta üzerinde direnmek istemedim; ancak, Konferans kendi kararını olduğu gibi tutmak ister sanırım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sözlerden, Romanya temsilcisinin bu fıkra metninin değiştirilmesinde direnmek istediğini mi, yoksa Romen temsilci heyetinin bunu olduğu gibi kabul ettiği anlamını mı çıkarmam gerekiyor?

B. CONTZESCO (Romanya). – Son genel oturumda kabul edilen metni üstün tutmaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – Ben kendi hesabıma, Konferansın, Romen temsilci heyetinin görüşünü kabul etmesinden mutluluk duyardım. Ancak, anlam bakımından, B. Contzesco'nun dikkatini şuna çekmek isterim ki, "Türkiye'nin güvenliği ve kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliği çerçevesinde" denilirse, bu, Karadeniz ve Akdeniz kıyıdaşlarının Karadeniz'deki güvenliği anlamına gelebilir; oysa, şimdiki metin yalnız Karadeniz kıyıdaşlarının güvenliğini amaçlamaktadır.

İki metin arasındaki ayırım, işte budur. Bununla birlikte, ben, Romen temsilci heyetinin önerisini kabul edebilirim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu deyim üzerinde genel oturumda çok uzun tartışmalar olmuştur; bu deyimin amacının, yalnız Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin bu denizdeki güvenliği olduğu, bu Devletlerin güvenliğinin başkaca hiçbir yönü ile hiçbir ilgisi bulunmadığı belirtilmiştir. Hiç değilse, bu tartışmadan benim aklımda kalan budur ve sanıyorum ki, bu konuda tutanaklara da, başka bir kaynağa da başvurmağa gerek yoktur.

B. CONTZESCO (Romanya). – Yapmak inceliğini gösterdiğiniz açıklamaları kabul etmekte hiçbir güçlük çıkaracak değilim. Belki, bu metne katılabilirim de. Ancak, B. Titulesco'nun önerdiği formül yerine bunu kabul etmekte güçlük çektiğimi gözönünde tutmanızı da diliyorum. Bu formülü Bükreş'e iletmiştim; ancak, şimdiki formül benim ilettiğim formüle uymadığı için, buna ilişkin olarak yönergeler isteme olanağım kalmamıştır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konuyu olduğu gibi bırakabiliriz sanıyorum; ancak, şundan kuşku duymuyorum ki, bütün meslekdaşlarım, bu deyimle, Konferansın, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin Karadeniz'deki güvenliğini amaçlamış, ve her çeşit daha geniş yorumu reddetmiş olduğunu anımsayacaklardır.

Bu paragraf *kabul edildi.*

B. POLİTİS (Yunanistan). – Tamyetkili temsilcilerin dizelgesi (listesi) konusunda, bu sabah Yazı Komitesinde dendiği gibi –burada yinelemekte de yarar vardır– bu dizelgedeki tamyetkili temsilcilerin sayısının, adının ve niteliklerinin doğru olup olmadığına bakmak, herbir temsilci heyetine düşmektedir. Bu dizelgede yapılacak değişiklikler varsa, temsilci heyetlerinin bunları bir an önce, kesin baskıda göz önünde tutulabilmeleri için, Genel Sekretere iletmeleri rica olunmaktadır.

Başlangıç (Préambule) *kabul edildi.*

1. maddeden 18. maddeye kadar olan maddeler, Yazı Komitesinin getirdiği birtakım değişikliklerle *kabul edildi.*

Madde 19

B. CONTZESCO (Romanya). – Ekselâns B. Rüştü Aras ile başka temsilci heyetleri başkanlarının, Konferans önünde, bu maddenin kapsamının, gerek Milletler Cemiyeti Misakı, gerekse imzalanmış ya da ileride imzalanacak başka yardım misakları gereğince, Romanya'ya yapılacak yardımı güvence altına aldığı konusunda yaptıkları konuşmaları resmen öğrenmiş olarak, Romen temsilci heyeti, eski 16., şimdiki 19. maddeyi kabul ettiğini ve 15 Temmuz tarihli oturumda bu konuda öne sürdüğü çekinceyi geri aldığını bildirir.

B. NİCOLAEV (Bulgaristan). – Konferansın açılış oturumundaki konuşmasında, Bulgar temsilci heyeti, Krallık Hükümetinin, Lozan Sözleşmesinin gözden geçirilmesine ilişkin Türkiye'nin girişimini çok olumlu karşılamasının nedenlerini açıklamıştı.

Bu nedenler çok açıktır: Bir yandan, komşu Cumhuriyetin bütün yaşamsal gereksinmelerine karşı geniş bir anlayış duyulmasına yol açan sadık dostluk bağları; öte yandan, Türkiye'nin kaldırılmasını istediği hükümler kadar, bugünkü koşullar altında benzer nedenlerle uygulanamaz duruma gelmiş kimi hükümler taşıyan andlaşmalarla bağlı bir ülke olan Bulgaristan'ın, kendi güvenliği açısından benzer durumda olması.

Konferanstaki görüşmeler sırasında, Bulgar temsilci heyeti, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasında, andlaşmalarla silâhsızlandırılmış tek ülke olan Bulgaristan'ın çok özel durumunu, birçok kez belirtmek olanağını bulmuştur. Bunu yaparken, tek amacı, herkesce kabul edilmiş ilke gereğince, Bulgaristan'ın güvenliğini, Karadeniz'e kıyıdaş öteki ülkelerin güvenliğiyle aynı biçimde güvence altına alabilmek için sözleşmeye konması gereken hükümlere Konferansın dikkatini çekmekti.

Bu açıdan, Bulgar temsilci heyeti, sözleşmenin 19. maddesinin kendisine gereken yatıştırmaları sağlamadığını belirtmek zorunluluğunu duymaktadır. Bu madde, 2. fıkrasıyla şöyle bir durum ortaya çıkarmaktadır: Milletler Cemiyeti üyesi olan kimi bağıtlı Devletlere, bölgesel misaklardan doğan yardımla ilgili ek bir güvence sağlamaktadır. Genellikle olduğu gibi, bu Devletler silâhlanmak ve böylece, kendi olanaklarıyla, kendi güvenliklerini savunmak özgürlüğüne sahip iseler, güvence, üç katına çıkmış olmaktadır: 19. maddenin güvencesi; 25. maddenin güvencesi, ve kendi silâhlarının güvencesi. Kimi Devletlere tanınan bu üç kat güvence karşısında, silâhsız ve kendini

savunma olanağından yoksun Bulgaristan, yalnız, yeteri kadar etkin olmadığı burada açıklanmış olan, 25. maddenin güvencesi ile bırakılmaktadır. Tek güvence diyorsak, kendi iyi niyetinin dışındaki nedenler yüzünden, Bulgaristan'ın hiçbir bölgesel misaka taraf olmamasındandır.

Üstelik, bu açık eşitsizlik, başka bir durum yüzünden büsbütün ağırlaşmaktadır: Bir yardım eylemine girişilmesinin, Milletler Cemiyeti Konseyinin saldırganı tanımlayan bir kararına bağlı olacağı, 19. maddeden açıkça anlaşılmaktadır. Bulgar temsilci heyetinin, 15 Temmuz tarihli konuşmasında, kesin çekinceler öne sürmesinin nedenleri şöyle açıklanabilir: Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti Misakına sürekli bağlılığı, adalet ve tarafsızlığın en yüksek kaynağı olan bu büyük uluslararası kuruma başvurmadan herhangi bir yardım savaşının açılmaması gerektiğine olan inancımız.

Konferans çalışmalarının hızlı ilerlemesine katkıda bulunmak ve Konferansın ortaya koyacağı yapıta sonuna kadar güvenilir bir işbirliğiyle katılmış olmak için, Bulgar temsilci heyeti, 19. maddeye bir açıklayıcı eklenti sunmak niyetinden vazgeçmiştir. Bu uzlaşma isteği kanıtının gerektiği gibi değerlendirileceğine güvenerek, Bulgar temsilci heyeti, bugün aşağıdaki bildiride bulunmakla yetinmektedir:

> "Özellikle Türkiye'ye ve bu Konferansa katılan bütün öteki Devletlere karşı duyduğu dostluk ve güvenin yeni bir kanıtını vermek isteyen Hükümetinin buyruğuyla, burada hepimizin kanıtladığımız uzlaşma anlayışıyla davranan Bulgar temsilci heyeti, 19. maddeyi, Fransız temsilci heyetince sunulan biçimde ve metnine Yazı Komitesince yapılan değişiklikleri kabul ettiğini bildirir.
>
> "Aynı zamanda, Bulgar temsilci heyeti, Krallık Hükümeti adına, bu metnin 2. fıkrasının Bulgaristan'ca şu anlamda yorumlanacağını bildirmekle onur duymaktadır:
>
> "Hiçbir karşılıklı yardım andlaşmasına katılmayan Bulgaristan bakımından, saldırganın tanımlanması ve saldırı kurbanına yardımda bulunulması konularında Milletler Cemiyeti Misakında öngörülen yöntem uygulanacaktır.
>
> "Bulgar temsilci heyeti, tutumunun bütün temsilci heyetlerince anlaşılacağını ummaktadır."

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bulgaristan temsilci heyetinin bildirisi üzerine söz almak isteyen var mı? Romanya temsilcisinin az önce yaptığı konuşmaya ne kadar değer verdiğimizi söylerken, bütün meslakdaşlarımın duygularını dile getirdiğime inanıyorum.

B. ARAS (Türkiye). – Herşeyden önce, Romen temsilci heyetine, kanıtını verdiği uzlaşma anlayışı için teşekkür etmek isterim. Bulgar temsilci heyetine de derin teşekkürlerimi sunmak ve ülkeme karşı gösterdiği güvenden pek duygulandığımı belirtmek isterim. Bu güvenin, Sözleşmeye katılan öteki taraflar için olduğu gibi, hiçbir zaman boşa çıkmayacağına inanmasını Bulgaristan temsilcisinden dilemekteyim.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Yunan temsilci heyetinin başkanı olarak, Balkan Antantı Konseyinin Başkanı dostum B. Aras'ın söylediği sözlere katılmak ve Bulgaristan'a karşı hem kendimin, hem de hükümetimin duygudaşlığını belirtmek isterim. Bulgar temsilci heyetinin, bu görüşmelerin başından beri göstermiş olduğu uzlaşıcı tutum ile, 19. maddenin 2. paragrafını kabul etmekle göstermiş olduğu özel uzlaşma tutumuna pek çok değer verdiğimizi söylemek isterim. Öne sürdüğü çekincelere gelince, şu anda

tek söyleyebileceğim, Bulgar temsilci heyetine, Milletler Cemiyeti Misakının kendisine verdiği hiçbir şeyden yoksun kılmayı hiçbir zaman düşünmediğimiz konusunda kesin güvence verebileceğimizdir. Bulgar temsilci heyetine bir de şu güvenceyi vermek isterim ki, birtakım uluslararası belgelerde, saldırganın tanımlanması konusunu araştırırken, saldırganın tanımlanması ile saldırganın belirtilmesi arasında yapılması gereken ayırımı gözden kaçırmış değiliz.

B. PELLA (Romanya). – B. Politis'in, Bulgar temsilci heyetinin bildirisine ilişkin siyasal görüşlerine katılmakla birlikte, şunu da belirtmek isteriz ki, bu bildirinin kapsamı yalnız tek-taraflıdır ve Konferansda temsil edilen öteki Devletlerin, 19. maddenin yorumlanmasına ve uygulanmasına ilişkin hukuksal tutumlarına hiçbir etkisi yoktur.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Balkan Devletleri, Bulgar temsilci heyetinin gösterdiği uzlaşıcı tutumdan duyduğumuz duyguları dile getirdiler. Bu 19. maddenin 2. paragrafını oluşturan ve biraz önce, üzerinde Bulgar temsilci heyetinin açıklamalarını dinlediğimiz değişiklik önerisinin yazarı olmak sıfatıyla, Fransız temsilci heyetinin teşekkürlerini de sunmazlık edemezdim. Ayrıca, öyle sanıyorum ki, Konferansın kabul ettiği formülde sözünü ettiğimiz misaklar kimseye karşı bir hüküm taşımadıklarına göre, Romen temsilci heyetinin öne sürdüğü çekince de hepimizin niyetleriyle uyum içindedir. Bu misakların hepsi gerçekten Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesindedir ve amaçları bu Misakı güçten düşürmek değil, güçlendirmektir. Sonuç olarak, Bulgar Hükümetinin getirdiği görgü kurallarına çok uygun ve dürüst çekinceyle, Fransız temsilci heyetinin bu değişiklik önerisini sunduğu zamanki niyeti arasında hiçbir temel ayrılık görmemekteyiz.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Ben de, Balkan Antantı Başkanı B. Aras ile öteki temsilci heyetlerinin söyledikleri sözlere katılmak istiyorum. Hükümetim adına ve temsilci heyetim adına, burada Bulgar temsilci heyetinin kanıtladığı uzlaşıcı tutumunu ve iyi niyetini selâmlamak isterim. Misak'ın yorumuna girişmek kuşkusuz burada bana düşmez. Ancak, yalanlanma kaygısı duymadan, Hükümetimin kesin yönergelerini yerine getirerek, Bulgaristan'ın gösterdiği uzlaşıcı tutumu selâmlayabilirim.

B. NİCOLAEV (Bulgaristan). – Bulgar temsilci heyeti adına, söz alarak, yaptığımız bildiriyi uygun gördüklerini söyleyen temsilci heyetlerine içten teşekkürlerimi bildirmek isterim. Bildirimizi olumlu karşılamak inceliğini gösteren bütün öteki temsilci heyetlerine de teşekkür ederim.

BAŞKAN [*Çeviri*] – Konferansın Başkanı olarak, Bulgaristan'ın, çok güç koşullar altında benimsediği tutumun ve Bulgar temsilci heyetinin, büyük ve yararlı olacağını hepimizin umduğu bu yapıtın gerçekleşmesi ve bir anlaşmaya varılması için elinden gelen herşeyi yapmakla gösterdiği işbirliği anlayışının esinlediği övgülere ben de katılmak isterim.

19. madde *kabul edildi.*

20. madde görüşmesiz *kabul edildi.*

Madde 21

B. PELLA (Romanya). – 21. maddenin son fıkrasına ilişkin olarak şu bildiride bulunmak istiyorum:

Sunduğu değişiklik önerisine ilişkin olarak Japon temsilci heyetinin duyduğu kaygıları anlamakla birlikte, uluslararası politikasını Milletler Cemiyeti'nin yetkesine

(otoritesine) dayandıran Romanya, pek yakın bir savaş tehlikesi durumunda Türkiye'nin alabileceği önlemler konusunda kararın yalnız Milletler Cemiyeti Konseyince alınmasını dilemektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisinin tutanaklarına geçecek olan bildirisinde belirttiği yeğlemeyi Konferans resmen öğrenmiş olmaktadır.

21. madde *kabul edildi.*

22. maddeden 24. maddeye kadar olan maddeler görüşmesiz *kabul edildi.*

Madde 25

B. CONTZESCO (Romanya). – 21. maddenin son fıkrasına ilişkin çekincemi geri aldığıma göre, 25. maddeye ilişkin çekincemi de geri alabileceğimi bildirmekten mutluluk duymaktayım.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Romanya temsilcisine teşekkür ederim.

25. *madde kabul edildi.*

26., 27. ve 28. maddeler görüşmesiz *kabul edildi.*

Madde 29

Seçenekli metinler:

1. *Bu çoğunluk, 14. madde ve I sayılı Ek'le* ilgili olarak, *Türkiye'nin oyunu da içererek, ve 18. maddeyle ilgili olarak da, Karadeniz'e kıyıdaş Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçünü kapsamak üzere hesaplanacaktır.*

2. *Bu çoğunluk, Türkiye'yi de içine alarak, Karadeniz kıyıdaşı Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçünü kapsamak üzere hesaplanacaktır.*

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – İki seçenekli metin görmenizin nedeni, geçen günkü tartışmadan çıkarılacak gerçek düşünceyi araştırıp bulmağa Yazı Komitesinin saatlerce çaba göstermiş olmasıdır. Dün, uzun bir tartışmadan sonra, henüz hazırlanması tamamlanmamış olan tutanak elde bulunmadığı için, aklımızda takılıp kalan kuşku yüzünden, Konferansa seçenekli iki metin sunmak kararına varmıştık. Bu sabah tutanak elimize geçmiştir; bunu özenle inceledikten sonra, Konferansın görüşünün bu seçenekli metinlerden ikincisinde belirlenmiş olduğuna inandık. Yazı Komitesinin bu pek uzun görüşmesinin sonucunda, birçok temsilci heyetlerinin belirttikleri çeşitli çekincelerin ve duraksamaların ortadan kaldırıldığını ve bu metni size oy birliğiyle sunmak olanağını bulabildiğimizi sözlerime ekleyebildiğim için mutluyum.

29. madde *kabul edildi.*

Ek I.

B. MOMTCHİLOFF (Bulgaristan). – Teknik nitelikte bir soru sorduğum için özür dilerim. Bu Ek'te, sütun başında şu deyim vardır: "Fransız-frangı (altın)". Sütunun dibinde de, "yüz kuruş yaklaşık olarak 2 frank 50 santim altın değerindedir" diyen bir not vardır. Burada söz konusu olan eşitlik *(parité)* Fransız frangına değil, İsviçre frangınadır. Uygulanacak para birimi konusunda karara varmak gerekmektedir: Altın-Frank mı, şimdiki fransız frangı mı? Ben, gerçekte, İsviçre frangının söz konusu olduğu kanısındayım.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Ben bu soruyu Teknik Komitede ortaya atmıştım; üstelik, bu notun tümüyle metinden çıkartılmasını istemiştim; ancak, Yazı Komitesinin Başkanı, bunun yalnız güncel kuru göstermek amacıyla, salt bir gösterge olarak konduğunu bana söyledi. Benim kanımca da, bunun ya çıkarılması ya da düzeltilmesi gerekir.

B. MOMTCHİLOFF (Bulgaristan). – İyi anlıyorsam, 2 frank 50 santim karşılığı 100 kuruş temeline dayanan 1 altın-frank söz konusudur. Açıklama bu temel üzerinden yapılmıştır. Yarın, kuruşun değeri değişecek olursa, harçların tutarının aynı oranda değiştirilmesi gerekecektir. Bu koşullar altında, bana şöyle geliyor ki, temel Fransız frangı değil, altın-franktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Çizelgenin üst yanına da "altın-frank" sözcüklerinin yazılmasını mı istemektesiniz?

B. ARAS (Türkiye). – Evet.

B. MOMTCHİLOFF (Bulgaristan). – Bu durumda, sütunun yukarısında, "Fransız" sözcüğü silinerek, yalnız "altın-frank" denilmelidir.

B. ARAS (Türkiye). – Kanımca, bu not bile tümüyle çıkartılabilir; çünkü, her ne kadar paramızın sağlamlığına güven duymaktaysak da, birtakım karışıklıklara yol açabilir.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Sütun dibindeki bu notun, yalnız gösterici bir değeri vardır. Bu notun, sayfanın altında "altın-frank" alt başlığının dip notu biçiminde yer alması yararlı olur. Bu notu şöyle de yazabiliriz: "Şu sırada 100 kuruş yaklaşık olarak 2 frank 50 santim altın değerindedir."

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bulgar temsilcisinin gözlemlerinden ortaya çıkan, vergi ve harçların yazılı olduğu sütunun başındaki "Fransız frangı (altın)" deyiminin yerine, "altın-frank" deyiminin konulması gerekmektedir. Açıklama niteliğinden başka bir değeri olmayan not, sayfanın dibine konulabilir. [Fransızca metinde] 4. paragrafın sondan bir önceki satırındaki "Fransız" sözcüğünün de çıkartılması gerekmektedir.

I sayılı Ek, yukarıda belirtilen değişikliklerle, *kabul edildi.*

II, III ve IV sayılı Ekler, görüşmesiz *kabul edildi.*

55. Japon temsilci heyetinin bildirisi.

B. SATO (Japonya). – Sözleşmenin 19. ve 25. maddeleri görüşülürken öne sürmek zorunluluğunu duyduğum çekinceleri Konferans unutmamış olsa gerekir; o zaman, Hükümetime danışacağımı söylemiştim; şimdi aldığım yönergeler, imza sırasında bir çekince öne sürmek koşuluyla, bu metinlerin sözleşmeye konulmasına karşı çıkmadığımızı bildirmekliğime olanak vermektedir.

Birçok kez söylemiş olduğum gibi, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan Devlet durumunda bulunmamız, Milletler Cemiyeti Misakı'nı siyasal hükümleri açısından ve Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde yapılan yardım anlaşmalarını, her ne biçimde olursa olsun, tanımamıza olanak vermemektedir.

Öte yandan, Hükümetimiz, Konferansın çalışmalarını engellememeğe de özen göstermiştir; başlıca amacı Türkiye'nin haklı istemlerini karşılamak olan bu işe tam katkıda bulunmak istemiştir. Öte yandan, Cemiyet Üyelerinin 25. maddeye verdikleri önemi ve

birçok temsilci heyetlerinin 19. maddede yardım anlaşmalarının belirtilmesine gösterdikleri ilgiyi iyice anlamış durumdayız. Bu temsilci heyetlerinin duygularını yaralayabilecek hiçbir davranışta bulunmak istemedik. Bizim kendi durumumuzla, başka Devletlerin kaygılarına olan saygımızı bağdaştırmak kolay değildi. İşte böyle bir uzlaşmaya varmak içindir ki, karşılığında, Konferans, öne sürdüğümüz çekince tasarısını kabul buyurmak koşuluyla, Hükümetimiz bize, sözleşmeyi imzalamak yetkisini vermiş bulunmaktadır. Dürüst bir işbirliği isteğimizin kanıtını böylece verirken, çalışmalarımız sırasında bütün temsilci heyetlerinin o kadar çok kanıtını vermiş oldukları karşılıklı iyi niyet anlayışına yaptığım çağrının boşuna gitmeyeceğine inanmak istemekteyim.

İşte, sayın Başkan, çekincemizin içeriği:

> "Aşağıda imzaları bulunan Japonya tam yetkili temsilcileri, Hükümetleri adına, işbu sözleşme hükümlerinin, Japonya'nın, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Devlet olarak, Milletler Cemiyeti Misakı bakımından olduğu kadar, adı geçen Misak çerçevesinde imzalanmış karşılıklı yardım andlaşmaları bakımından da durumunu hiçbir yönden değiştirmediği gibi, Japonya'nın 19. ve 25. maddelerin hükümlerinde, özellikle bu Misak ve andlaşmalar bakımından, tam bir değerlendirme özgürlüğünü saklı tuttuğunu bildirirler."

Bir şey daha eklemekliğime izin vermenizi isteyeceğim. Hükümetimiz, bu çekinceye, şimdi okuduğum bildiriyi içeren ayrı bir protokol biçimi vermeyi üstün tutmaktaydı; biz de, öteki temsilci heyetlerinin bunu resmen öğrenmiş olmalarını dileyecektik. Ancak dünden beri meslekdaşlarımla yaptığım görüşmelerde, bu tasarımızı gerçekleştirmekte güçlüklerle karşılaştık. Bu nedenle, kendi sorumluluğumuz altında ve Hükümetimizin sonradan kabul etmesi koşuluyla, Japon temsilci heyeti, şimdi Konferastan, bu çekincenin sözleşmedeki imzalarımızın hemen üstünde yer alacak biçimde konulmasını dilemektedir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Japon temsilcisinin bildirisini dinlediniz. Birkaç gün önce, Japon temsilcisinin öne sürdüğü çekinceyi ve Hükümetiyle danışmak istediğini elbette anımsamaktasınız. Japon temsilci heyeti, hepimizin imzasını taşıyacak ayrı bir protokolü üstün tutmaktaydı; ancak, öteki temsilci heyetlerinin görüşlerini de göz önüne alarak, üyelerinin imzaları yanında yer alacak, biraz önce işittiğimiz çekinceyle yetineceğini şimdi bildirmiş bulunmaktadır. Çekinceyi, belgenin hemen arkasına yazdırmak olanağı vardır; çünkü, imzaların karşısına konursa, sanırım belgenin biçimini bozabilir. Elbette ki, bildirin, belgenin bir parçası olmamasını önermekte hiç de değilim; istediğim, yalnız, çekincenin, belgenin düzenini bozmayacak bir biçimde yer almasıdır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bu durumda, Japonya temsilcilerinin imzaları en son mu yer alacak ve bildirilerinin altında hiçbir imza bulunmayacak mı? Böyle olacaksa, ülkeler abece sırasına göre geleceklerinden, önce Japonya tamyetkili temsilcileri dışında bütün tamyetkili temsilcilerin imzası konacak, sonra da bildiri ve en altta da Japonya temsilcilerinin imzaları olacak demektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bu sorunu düşünmediğimi saklamayacağım; bunu çözmek Konferansa düşmektedir.

B. SATO (Japonya). – Gösterdiğim biçimde çekinceler öne sürmenin uluslararası yapılagelişlere aykırı olduğunu sanmıyorum; Devletlerin abece sırasını değiştirmeğe de herhangi bir neden görememekteyim.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sanıyorum ki, çekinceli olarak, yine de abece sırasına göre atılmış imza örneklerine çokça rastlanabilir. Sözleşmelerde, protokollerde ve andlaşmalarda abece sırasına göre imzalama geleneği vardır ve bu sözleşmede de buna uyulmaması güçlük doğurabilir.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Biz imzalarımızı Japon bildirisinin altına atacak olursak, Japon temsilci heyetinin görüşlerini paylaştığımız izlenimini yaratma tehlikesiyle karşılaşırız; oysa durum böyle değildir. Abece sırasında uyulacaksa, Japon temsilcisinin olağan yerinde imzasını atmasını ve bütün imzalardan sonra, bildirisine yer verilerek, kendisinin bu bildirinin altına ikinci bir kez imza koymasını öneririm.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Birtakım uluslararası andlaşmaları az önce incelemiş bulunuyorum; görüyorum ki, bu konuda belleğim beni yanıltmamıştır. Birçok durumda, bir sözleşmeyi imzalayanlar, imza sırasında çekinceler öne sürmüşler ve hiç kimse, sözleşmeyi imza eden öteki tarafların böylece belirtilen çekincelerine katıldıkları sonucunu çıkarmayı düşünmemiştir.

B. SATO (Japonya). – Uluslararası yapılagelişlere uygun olduğunu önce de belirttiğim görüşümü değiştirme olanağım olmadığını üzülerek bildiririm.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – B. Litvinoff'tan telkininde direnmemesini rica edeceğim. Bu son iki-üç hafta içinde çok daha önemli konularda ödün vermek inceliğini gösterdiğine göre, tartışılan bu konuda direnmemeği kabul edecek olursa, kendisine son derece gönül borcu duyacağız.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Başkanımızın çağrılarını yanıtlamağa her zaman hazırım; bu kez de böyle davranacağım; ancak, şunun iyi anlaşılmasını istiyorum ki, Japon temsilcilerinin imzalarından sonra yer alacak olan imzam, Japon çekincesinin özünü kabul ettiğim anlamına gelmez; başka bir deyimle, benim kabulüm, Japon çekincesinden doğacak etkileri ve sonuçları önceden kabul ettiğim anlamına gelmeyecektir.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – B. Litvinoff'un sözleri tutanaklarda yer alacak, böylece Sovyet temsilci heyetinin tutumu konusunda hiçbir kuşkuya yer olmayacaktır. B. Litvinoff'a, bu güçlüğün mutlu bir biçimde çözüme bağlanmasına olanak verdiği için teşekkürlerimi sunarım.

56. Protokol.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı.– Anımsayacağınız gibi, Protokol, son oturuma sunulmuştu ve üzerinde uzun uzadıya görüşülmüştü. Görüşmelerin ortaya çıkardığı, ilk tasarıda, kimi temsilci heyetlerince kabulü güç olan bir deyimin bulunmasıydı. Bunun üzerine, Teknik Komitenize ve Yazı Komitenize, konuyu hukuk açısından incelemek ve söz konusu sorun üzerinde oybirliğini toplayabilecek bir formül bulmağa çalışmak görevini vermiştiniz.

Yazı Komitesi bu sorunu uzun uzadıya incelemiştir. Burada basılı bulunan geçici bir formüle varılmıştır; ancak, şimdiki oturumla baskı arasında geçecek zaman içinde bir anlaşmaya varılamazsa, bunun yalnız geçici bir formül olarak sunulması kararlaş-

tırılmıştı. Sözleşme basıldığından beri, çok şükür, bir anlaşma gerçekleşebilmiştir. Şimdi size, üzerinde oybirliğine varılabileceğini sandığım, bu yeni Protokol formülünü okuyacağım. Metni şudur:

"Bugünkü tarihli Sözleşmeyi imza ettikleri sırada, aşağıda imzaları bulunan tamyetkili temsilciler, her biri kendi hükümetlerini bağlamak üzere, aşağıdaki hükümleri kabul ettiklerini açıklarlar:

"1. Türkiye, işbu Sözleşmenin Başlangıç'ında tanımlandığı biçimde Boğazlar bölgesini hemen yeniden askerleştirebilecektir.

"2. Türk Hükümeti, 15 Ağstos 1936 tarihinden başlayarak, işbu Sözleşmede belirlenen rejimi geçici olarak uygulayacaktır.

"İşbu Protokol bugünkü tarihten başlayarak geçerli olacaktır."

B. SATO (Japonya). – Bu Protokolü memnunlukla kabul etmekteyiz ve bu Protokolü imzalamaya yetkiliyim; ancak, Hükümetimin sonradan kabulü çekincesiyle, başka bir deyimle, *ad referendum* imzalayacağım. Burada, tamyetkili temsilcilerin imzalarının geçerli olabilmesi için önceden yapılması gereken bir iç yöntem sorunu söz Konusudur.

B. POLİTİS, Yazı Komitesi Başkanı. – Japon tamyetkili temsilcilerinin imzasından sonra, ayraç içinde, *ad referendum* sözcüklerinin konması yeterli olacaktır.

B. CONTZESCO (Romanya). – Bu Protokol önerisinin bizde, hukuk açısından, birtakım kaygılar uyandırdığını belirtmek zorundayım. Bununla birlikte, Hükümetimin Türkiye'ye karşı duyduğu çok içten dostluğun ve güvenin bir kanıtı olarak, hemen askerleştirme hükmünü içeren Protokol ile, sözleşmenin hemen yürürlüğe konmasına ilişkin olarak geçen gün önerilen Sovyet değişikliğini kabul ettiğimizi bildirmeye yetkili bulunmaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – İzninizle, B. Contzesco'ya gerek kendi adına, gerekse Hükümeti adına, Türkiye'ye karşı göstermiş olduğu güven için derin teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Ben de kişisel gönül borcumu bildirmek isterim.

Protokol *kabul edildi.*

57. Türk temsilci heyetinin mezarlıklara ilişkin bildirisi.

B. ARAS (Türkiye). – İmzalayacağımız sözleşme ile Lozan Barış Andlaşması arasındaki ilişkiler konusunda birtakım kaygılar açıklanmıştır. Her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak üzere, Türk temsilci heyeti, tutanaklara geçirmeniz dileğiyle, şu bildiride bulunmak istemektedir:

"Lozan Andlaşmasının 23. maddesi, hazırladığımız sözleşmede uygulanma alanı bulmuştur. Öte yandan, Türkiye'nin eskiden olduğu gibi, adı geçen Lozan Andlaşmasıyla kendini bağlı saymaya ara vermeyeceği ve, sözleşme ile, Boğazlar rejiminde meydana gelecek bütün değişiklikler ne olursa olsun, yükümlülüklerini olduğu gibi yerine getireceği besbellidir. Örneğin, mezarlıkların bakımı, denetlenmesi ve ziyareti konusunda ve 124. maddenin

uygulanmasına ilişkin olarak, bütün kolaylıkların sağlanması, eskiden olduğu gibi, Türk Hükümetince kuşkusuz sürdürülecektir."

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Birleşik-Krallık temsilcisi olarak, Türkiye temsilcisinin bu bildirisini çok büyük bir ilgi ve içten yakınlık duygularıyla dinledim. Görüşmekte olduğumuz Sözleşmenin imzalanmasından doğacak durum konusunda öne sürdüğü görüşler, Hükümetimce benimsenen görüşlerle aynıdır.

Burada, yalnız Lozan Sözleşmesini gözden geçirmek için bulunduğumuz, sanırım ki, başından beri kabul edilmiştir. [Lozan Barış Andlaşmasının] 23. maddesinin – şimdi bu sözleşme gereğince uygulama alanına gireceği konu dışında– hiç dokunulmamış kaldığı kuşku götürmediği gibi, burada yaptıklarımızın ya da kabul edebileceğimiz herhangi bir sözleşmeye koyabileceğimiz herhangi bir şeyin, bu Andlaşmanın değiştirilmesi sonucunu yaratmayacağından da kuşku yoktur.

Ülkemin kamuoyu, Lozan Andlaşmasının savaş mezarlıklarına ilişkin hükümlerinin genel olarak saklı kalmasına ve Birleşik-Krallık uyrukluğundaki kişilerin bu mezarlıkları ziyaretlerinde ve mezarların bakım ve korunmasında şimdiye kadar yararlandıkları kolaylıkların her bakımdan sürdürülmesine son derece önem vermektedir. Bu mezarları, ülkelerimiz arasında bir bağ olarak görmekteyiz ve Türk Hükümetiyle Türk ulusunun da bu duygularımızı paylaştıklarına güvenmekteyiz.

Bu nedenledir ki, Türk temsilcisine, bildirisinden ötürü teşekkürlerimi sunmakla çok derin kıvanç duymaktayım. Hükümetim, bu sözleşmeyi, bu bildirinin ve ona verdiğimiz yanıtın gösterdiği anlayışla imzalayacaktır.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferans Başkanı olarak değil de, Avustralya'nın temsilcisi olarak, Türkiye temsilcisinin bildirisi konusunda, Birleşik-Krallık temsilcisinin söylediklerine katılmak ve Hükümetimle Avustralya halkı adına, bize verilmiş güvenceyi ne denli değerlendirimizi kendisine söylemek istiyorum. Bu güvenceler, birçok bakımlardan gereksizdir; burada yaptıklarımız, Lozan Andlaşmasının savaş mezarlıklarına ilişkin hükümlerinde hiçbir değişiklik yaratmamıştır. Türkiye temsilcisinin, ülkem kamuyonunun bu konuya verdiği önemi anlayacağından kuşku duymuyorum. İlk söylevimde de Konferansa anımsatmış olduğum gibi, Avustralya'lı vatandaşlarımdan birkaç bini Gelibolu yarımadasında yatmaktadır. Ben de bu yarımadada bir kaç ay geçirdim ve mezarımın orada olmayışı, yalnız Tanrının bir esirgemesinden olsa gerektir. Ülkem, bu mezarlıkların, her durumda, nasıllarsa öyle kalmasını ve korunmasını en derin duygularla istemektedir. Türk Hükümetine, bu konuda gösterdiği kolaylıklar ve duygularımıza gösterdiği anlayıştan ötürü teşekkür ederiz. Güveniyorum ki, bu veni rejim altında da, eskiden yararlandığımız bütün kolaylıkların sağlanması sürdürülecek ve Türk Hükümeti bize karşı geçmişte gösterdiği anlayışa ara vermeyecektir. Kendi teşekkürlerimi Birleşik-Krallık temsilcilerinin teşekkürlerine eklemekle birlikte, Türkiye temsilcisine, bugün yaptığı bildirinin, bu konuya büyük duyarlılık gösteren ülkemin kamuoyunu huzura kavuşturmakta büyük katkısı olacağını belirtmek isterim.

Konferans Başkanı olarak, Türkiye temsilcisinin, tutanaklara geçecek olan bu demecini resmen öğrenmiş olmaktayım.

B. ARAS (Türkiye). – Sayın Başkanın ve Lord Stanley'm sözlerinin beni çok duygulandırdığını belirtmek isterim. Topraklarımızda yatan büyük ölülerin bizi birbirimize bağladığını ve burada temsil edilen bütün ülkelerle ve bize katılmak isteyeceklerle birlikte tam uyum içinde, barışın düzenlenmesine katkıda bulunmağa bizi çağırdıklarını bir kez daha belirtmek istiyorum.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Türkiye Dışişleri Bakanının, bu Konferansın çalışmalarının bir sonucu olarak içtenlikle yaptığı konuşma, Lozan Andlaşmasından önceki kurban verme olaylarına, Avustralya ve Birleşik-Krallık kadar, yakından karışmış bir ülkenin duygularını da –sayın Başkandan ve Lord Stanley'den sonra– dile getirmeyi benim için bir ödev yapmaktadır. Türk Dışişleri Bakanının bildirisi, kanımca, hukuksal, siyasal ve moral açılardan, üçlü bir anlam taşımaktadır ve Konferansın bitişine yaraşan bir hava vermektedir.

Hukuksal anlam; çünkü uzun tartışmalarımızın bizi ulaştırdığı sözleşme, burada yer alan büyük barışmaya daha da uyumlu düşmektedir. Siyasal anlam; çünkü, Türk temsilcisi, kendisinden istemediğimiz ve bu bakımdan daha da büyük bir gönül borcu ile karşıladığımız bu bildirisiyle, barış andlaşmalarının koşullara uygun düşmeyen kimi hükümlerinin, barış içinde, uluslararası kurallar uyarınca ve uluslararası hukuka saygılı bir biçimde koşullara uygun duruma getirilmesinin olanağı bulunduğunu kanıtlayan bu konferansın derin anlamını göstermektedir.

Son olarak da, moral anlam; çünkü, Lord Stanley ve siz, sayın Başkan, kendi anılarınızın duygusallığı içinde, Lozan Andlaşmasının yürürlükte kalmayı sürdüren hükümleri arasında, andlaşmalardan daha çok derin bir duyguya dayanan bu anlaşmaları ortaya çıkardığı için, Türk temsilci heyetine karşı hepimizin duyduğu gönül borcunu dile getirmek istediniz. Bu gönül borcuna temsilci heyetimin de katıldığını belirtmek isterim; çünkü, o topraklarda bizden de çok yatanlar vardır. Türk temsilci heyeti bu davranışı ile, ülkemizin kendisine her zaman gösteregeldiği saygıyı yanıtlamış olmaktadır. Lord Stanley, az önce, bu uzak topraklardaki mezarlarda yatanlara yapılan saygı ziyaretlerini anarken, ben de bizim yaptığımız ve başında orada savaşmış olan komutanlardan birinin bulunduğu böyle büyük bir ziyareti anımsadım: Bu komutan bütün yapıtlarında, Türk askerinin kahramanlığının ve dürüstlüğünün anılarını her zaman özenle belirtmekten geri durmamıştır.

Bu duyguların dile getirilmiş olması, çok mutluluk vericidir; bu Konferansın hukuksal çerçevesinin –siyasal çerçevesinin bile– çok ötesinde, bu toplantıya bu duyguların gerçek değerini verdiğini yüreğimizde duymaktayız.

B. POLİTİS (Yunanistan). – Yunan Hükümeti adına, yaptığı bildiriden dolayı Türk temsilci heyetine sunulan teşekkürlere ben de kendi içten teşekkürlerimi katmak istiyorum. Türk Hükümeti adına söylenen bu sözler, Atina'da derin bir memnunlukla karşılanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin özgürce kabul ettiği andlaşmalara olan bağlılığından en küçük bir kuşku duyulduğu için değil, çok özel nedenlerin yarattığı bir memnunluk duyulacaktır: Lozan Andlaşması, Yunanistan ve Türkiye için herhangi bir barış andlaşması değildir: Lozan Andlaşması, bu iki ülke arasındaki savaşların sonuncusuna gerçekten son veren andlaşmadır. Yüzyıllardan beri açık savaş durumunda olan bu iki ulus, bu anlaşmadan sonra, tarihin sayfasını çevirmek ve düşmanlık yerine dostluk yerleştirmek gereğini kesin olara anlamışlardır.

Lozan Andlaşması, bu iki ülke için, yıllardan beri, günden güne güçlenen ve kardeşçe bir niteliğe bürünen bir dostluğun başlangıç noktası olmuştur. İşte bu iki niteliğiyle, Türk temsilci heyetine teekkürlerimi ve gönül borcumu sunmak ve sözlerinin Yunanistan'da yankılar uyandıracağına inanmalarını söylemek istiyorum.

B. ARAS (Türkiye). – İzninizle, B. Paul-Boncour'a ve B. Politis'e, ülkelerinin duygularını dile getirmek inceliğinde bulunurken, bizim duygularımızın yorumculuğunu da yaptıkları için derin teşekkürlerimi sunmak isterim.

58. Basına bildiri.

Konferans, kendisine sunulan basına bildiri metnini uygun bldu.

(Konferans, bundan sonra, açık oturuma geçti).

ONYEDİNCİ OTURUM (HALKA AÇIK)

Cumartesi, 18 *Temmuz* [1936], *saat* 17.30

Başkan: B. S. M. BRUCE

59. Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin ikinci raporu.

B. POZZİ, Yetki Belgelerini İnceleme Komitesi Başkanı. – 23 Haziran 1936 da kurulan Komite adına, Montreux Konferansında temsil edilen ülkelerin temsilcilerinin yetki belgelerine ilişkin ilk raporumu sunmakla onur duymuştum.

Konferansın anımsayacağı gibi, Yugoslavya temsilcisi, Krallık Naiplerinin verecekleri ve hazırlanacak belgeleri imzalamağa kendisini yetkili kılacak yetki belgesinin çok yakında kendisine ulaştırılacağını bildirmişti.

Yugoslavya temsilcisi, aslı yolda olan bu yetki belgelerinin telgraf kopyasını Komiteye iletmiş bulunmaktadır.

Komitenin görüşüne göre, bu yetki belgesinin aslı, Sözleşme imzalanmazdan önce Montreux'ye ulaşamayacak olursa, kurallara uygunluk bakımından, Yugoslavya temsilcisinin bu belgeyi, sonradan Konferans arşivlerine yatırılmak üzere, Genel Sekretere daha sonra vermesi zorunlu olacaktır.

Bu söylediklerim, aynı zamanda Japonya temsilcisinin yetki belgesi için de geçerlidir.

Öte yandan, Romanya temsilci heyeti, Komiteye, Devlet Başkanının Romen tamyetkili temsilcilerini, hazırlanan belgeleri imzalamağa yetkili kılan belgesini sunmuş bulunmaktadır.

Son olarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Komiteye, bu temsilci heyetinin yeni başkanının yetki belgesini ulaştırmıştır. Aynı biçimde, Yunan temsilci heyeti de, bu temsilci heyetinin kuruluşundaki değişikliklerin gerektirdiği yetki belgelerini sunmuştur. Her iki durumda da, bu yetki belgeleri Devlet Başkanınca verilmiştir; Yetki Belgelerini İnceleme Komitesi bunları yöntemine uygun görmüştür.

Yetki Belgelerini İnceleme Komitesinin raporu kabul edildi[1].

60. Konferans Senetlerinin kabulü ve Başkanlığa saygı sunuşu.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Gündemin bundan sonraki maddesi, son haftalarda üzerinde çalışmış olduğumuz sözleşme tasarısıdır. Bugün öğleden sonra sözleşmenin tü-

1 Genel Sekreterin notu . — 27 Temmuzda Yugoslavya temsilci heyeti, 7 Ağustosda Japon temsilci heyeti, Konferans arşivine yatırılan yetki belgelerinin asıllarını Genel Sekretere vermişlerdir.

münün, hüküm hüküm, incelenmesini tamamladık; şimdi bunu bu açık oturumda kabul etmemiz kalıyor.

Sözleşme şimdi önümüzde bulunmaktadır; her temsilci heyeti sözleşmeye ilişkin görüşlerini bildirebilir.

Söz isteyen yoksa, sözleşme kabul edilmiş sayılacaktır.

Sözleşme kabul edildi.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sözleşme metni kesinleşmiş biçiminde basılacak ve gerekli belgeler imzaya hazırlanacaktır.

Bu belgelere imzaların atılması için, Konferansın pazartesi gecesi saat 22 de, bir genel oturum yapması önerilmiştir.

Bu öneri *kabul edildi.*

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Kuşkum yoktur ki, meslekdaşlarım, Konferansın bu oturumu kapanmadan, Başkanımızın ve işlerimizi böylesine kolaylaştıranların gördükleri hizmetlere büyük hayranlığı dile getirmek isteyeceklerdir. İznizle, şimdi, Birleşik-Krallık temsilci heyti adına, B. Aghnides'e ve Sekreterliğe, başardıkları iş için ve bize olan yardımlarından ötürü içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Bu Konferans, katıldığım ilk konferansdır; bunun için de, birçoğunuza her zamanki iş sayılabilecek olan, bana mucize gibi gelmektedir; sayın Genel Sekreterin ve yardımcılarının en sıcak teşekkürlerimizi kabul buyuracaklarını ummaktayım.

Yine izninizle, Birleşik-Krallık temsilci heyeti adına, iki Komitenin, Yazı Komitesi ile Teknik Komitenin başkanlarına, sürekli nezaketleri ve işlerimize yardım ediş biçimleri için teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Son olarak, sayın Başkan, temsilci heyetim adına, yaptığınız hizmetlerden ötürü size hayranlığımızı ve gönül borcumuzu belirtmek istemekteyim. Bu duyguları dile getirmekten özel bir mutluluk duyuşum, yalnız, sizin, ülkenize, Britanya İmparatorluğuna ve bütün dünyaya yaptığınız hizmetlere uzun süredir duyduğum hayranlık nedeniyle değil, yıllardır aramızda var olan kişisel dostluk nedeniyle bu ödevi yerine getirmekten özel bir kıvanç duyduğum içindir.

Konferansın, oybirliğiyle, kişiliğinizde, olabilecek en iyi başkanın bulunmuş olduğunu kabul edeceğinden kuşku duymuyorum. İşimizin bu kadar çabuk bitirilebilmiş olması, büyük ölçüde, sizin görgülü oluşunuzun ve ince nezaketinizin etkisiyledir.

En uygun sözcükleri bulmak kolay olmamaktadır; Başkammızın, işini umduğumuz kadar iyi yaptığını söylemekle yetinmek, sanırım ki, kendisine yapacağımız en yerinde övgü olacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Başkana, Genel Sekretere ve bütün yardımcılarına gönül borcunu belirtirken, Birleşik-Krallığın Sayın Temsilcisi, hepimizin aklında olanı öngörmüş ve yorumlamış olmaktadır. Ben, onun söylediklerine katılmak isterim. Çok Saym Stanley Bruce'un başkanlık ettiği genel toplantılara ilk kez katılmak onurunu kazanmış değilim; şunu söyliyeyim ki, her kez, bu görevdeki ustalığına olan hayranlığım biraz daha artmaktadır. Bu Konferans sırasında elde ettiğimiz çok iyi sonuçları, geniş ölçüde, Başkanımızın sakıntılı (ihtiyatlı) davranışına, inceliğine ve tarafsızlığına borçlu olduğumuzdan kuşkum yoktur. Başka uluslararası konferanslara katılabilmek umudunu yitirecek bir yaşa henüz varmış değilim; bu kez bize başkanlık edenden daha iyisini başımızda görmeyi hiç bir zaman dilemeyeceğim.

B. ARAS (Türkiye). – Türk temsilci heyeti adına ve ülkem adına, Türkiye'nin gereksinmelerine bu kadar büyük bir anlayış gösteren ve herkesin isteklerini karşılayıcı bir sözleşmenin hazırlanması yönündeki işimizi kolaylaştırmak isteğini gösteren bütün temsilci heyetlerine derin gönül borcumu sunmak isterim. Görüşmelerimiz sırasında birçok kez belirttiğim gibi, kendisine Türk temsilci heyetinin büyük bir hayranlık beslediği yüce başkanımıza içten gönül borcumuzu yinelemek istiyorum. Teşekkür duygularımı belirtebilecek sözcükler bulmakta güçlük çekmekteyim. Lord Stanley ile B. Litvinoff'un bütün söylediklerine katılıyorum.

Başkan-Yardımcımız B. Politis'e, bilinen ustalığıyla, iyi düşünülmüş olduğu kadar iyi de kaleme alınmış bir metni bize sağladığı için ayrıca teşekkür etmek isterim.

Gerçekten insan üstü bir çaba harcayan ve böylece hem kendisinin hem personelinin yeteneklerini kanıtlayan Genel Sekretere de teşekkürlerimi sunarım. Bu vesile ile, B. Aghnides ile yardımcılarının hizmetlerini bize sağlayan Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine de teşekkürlerimi iletmek istemekteyim.

Son olarak, değerli yardımlarıyla işimizi son derece kolaylaştıran Teknik Komitemizin başkanı B. Contzesco'ya gönül borcumu sunmayı ödev bilmekteyim.

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – Sayın Başkan, size sunulan övgüler her ne kadar tekdüzenli (monoton) bir niteliğe bürünse de, bunları dile getirmekten duyulacak kıvanç öylesine büyüktür ki, Fransız temsilci heyeti de, bu Konferansa başkanlık ediş biçiminize duyduğu gerçek hayranlığını söylemek hakkından vazgeçemeyecektir. Kaldı ki, bu da sizin alıştığınız bir şeydir. Ağır başka koşullar altında, sizin yönetiminizdeki görüşmelere katılmak onuruna daha önce de erişmiştim. Bu övgülere, bunlara çok alıştığı için artık etkilenmeyen B. Politis'e sunduğumuz övgüleri de eklemek isterim.

Ben de, Konferansın başrısını sağlamış olan –çünkü, her ne kadar beklenmedik gibi görünse de, bu Konferans başarıyla sonuçlanmıştır– B. Contzesco'ya, B. Aghnides'e ve bu başarıyı sağlayanların tümüne gönül borcumuzu bildirmek isterim. Lord Stanley, az önce, ilk kez bir konferansa katıldığını söylemişti; ben aynı şeyi söyliyecek durumda değilim. Ben, pek çok konferansa katıldım; başarıya uğramışların sayısı çok değildir. Bu başarının elde edilme onuru, çeşitli komiteleri yönetenlere ve Türkiye'nin yüce bir örneğini bize vermiş olduğu ve bütün görüşmelerde görülen uluslararası uzlaşma anlayışına düşmektedir. Türkiye, haklı olarak, günün koşullarına uymadığını gördüğü bir uluslararası andlaşmanın hükümlerini değiştirmek durumuna kalınca, bunu gerçekleştirmek için uluslararası yasal yolu ve aynı ölçüde ilgili bulunan uluslar arasında dostça tartışma yolunu seçmiştir.

Az önceki kapalı toplantımızda –sanırım ki açıklanmasında sakınca olmayacaktır –Türkiye Dışişleri Bakanı, çeşitli temsilci heyetlerinin temsilcilerince üzerinde durulan içten bir bildiriyi kendiliğinden sunmuştur. Bu bildiri, Türkiye'nin katkısıyla bu Konferansın kazanmış olduğu niteliğe, Konferansın tam bitiminde, katılan herkesin altını çizdiği yepyeni bir değer eklemek olmuştur.

Başkana sunulan övgü sözlerine katılmak ve bugün verilen örneğin uluslararası önemini özellikle belirtmek istiyorum.

B. SATO (Japonya). – Başkana, Başkan-Yardımcısına, Teknik Komite Başkanına, Genel Sekretere ve Sekreterlik personeline teşekkürlerini sunan çeşitli konuşmacıların söylediklerine, temsilci heyetim adına katılmasam, iyilik bilmezlik etmiş olurum.

Bu fırsattan yararlanarak, bunun, Milletler Cemiyeti'nden ayrıldığından beri Japonya'nın yaptığı ilk sözleşme olduğunu açıklamak isterim. Gerçi, olumlu bir sonuca va-

rabilmek için işbirliğimizde pek çok güçlüklerle karşılaştık. Bu güçlükler, Hükümetim bakımından çok ciddî olmakla birlikte, engel çıkarmamayı ve kendi tutumumuzu, öteki ilgili temsilci heyetleri aralarında anlaştıktan sonra saptamayı üstün tuttuk. Bugün, mutlu bir sonuca varmış bulunuyoruz; bununla birlikte, Sözleşmenin bütün maddelerini kabul edemedik ve, bu nedenle de, bir çekince öne sürmek zorunluğunda kaldık. Şu var ki, Hükümetimin, Sözleşmenin tümünü kabul ettiğini bildirmekle mutluluk duymaktayım.

Bu vesile ile, bizi bu Konferansa katılmağa çağırmak inceliğinde bulunan Türkiye temsilci heyetine özellikle teşekkürlerimizi sunmak istiyorum. Gerçi Lozan Sözleşmesinin yerine geçecek olan sözleşmenin görüşülmesinde hazır bulunmakla ilgiliydik. Bugün, varılan sonucu görmekten mutluyum.

Son olarak, temsilci heyetimiz ve ben, ara sıra katı davranmış ve Başkanla meslekdaşlarımızı sıkıntıya sokmuşsak, bunun için bağışlanmamızı dilemekteyim. İnanınız ki, başka türlü davranmak bana bağlı değildi.

B. CONTEZSCO (Romanya). – Montreux Konferansı konusunda, Romen Hükümetinin ve ülkesinin söyleyebileceği sözleri, size kendi sesiyle duyurabilme olanağını temsilci heyetimizin başkanına bırakıyorum. Başkanımıza yöneltilen ve Romen temsilci heyetinin de katıldığı çok hak edilmiş övgüleri duydukça, Konferans Başkanlığına B. Bruce'u önerme gibi iyi bir düşüncenin benim temsilci heyetimin başkanından geldiğini anımsayarak gurur duymaktayım. Yaşamı boyunca, elinin o andaki kadar uğurlu olduğu başka herhangi bir zaman bulunup bulunmadığını bilemiyorum.

Ben Lozan Konferansından arta kalanlardan biriyim. Hem Lozan Andlaşmasının, hem de Lozan [Boğazlar] Sözleşmesinin doğumunda hazır bulundum; bugün burada, görüşmelerimizi bitirmek üzere olduğumuz şu sırada, bunlardan birinin, başka bir deyimle, Türk temsilci heyetinin artık işine gelmeyenin gömülmesine, sizlerle hep birlikte katılmış olmaktan mutluluk duyduğumu belirtmek isterim.

Birleşik-Krallık, Fransa ve Türkiye temsilci heyetleri bana çok nazik teşekkürler yöneltmiş bulunmaktadırlar. Hiç kuşkusuz, bu teşekkürler yalnız bana değildir; çünkü, bunları en küçük ölçüde hak edebilmişsem, bu, başkanlığını yapmaktan onur duyduğum Teknik Komitenin mutlu bir sonuca varma olanağını bana sağlamak inceliğinde bulunmasındandır. Teknik Komite üyeleri arasında, her an, en yorulmaz bir sabır ve ince bir nezaket yanında, en büyük yeteneği ve derin dostluğu gördüm. Kimi zaman yüksekten konuşur gibi olan başkanlarına karşı, meslekdaşlarım çok anlayışlı davranmışlardır; sizi memnun bırakmak için, bu başkana katlanmak zorunda kaldılar.

Bu Sözleşmeye imzalarımızı atmamızın öngönünde, Romanya'nın, isteklerini karşılayacak her şeyi bu yeni Sözleşmede bulacağına inandığını ve Romanya ile Türkiye arasında varolan güvenin ve dostluğun her geçen gün artacağından kuşku duymadığını belirtmek isterim.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya). – Ortaya çıkan oybirliği içinde Yugoslavya'nın da sesini duyurmak istemekteyim. Söze başlarken, aklıma, hepimizin bildiği ve dünyanın en büyük zekâlarından birinin bir yapıtının başında kullandığı bir tümce geldi: "Herşey söylendi ve ben eskilerle yeniler arasında artanları toplamak için çok geç kalmış oluyorum." Kimisi yıllardan beri ülkelerini çeşitli uluslararası konferanslarda temsil etmiş, kimisi, kendi söylediklerine göre, bu işte yeni görev almış bulunan bu kadar çok konuşmacıdan sonra söz alınırken, aklıma bu tümce geldi. Her biri, Baş-

kanımıza karşı neler duyduğumuzu ve Başkan-Yardımcımız B. Politis'e, Teknik Komite Başkanımız B. Contzesco'ya ve Genel Sekreterimiz B. Aghnides ile bütün Sekreterlik personeline neler borçlu olduğumuzu belirtmek için en uygun sözleri buldular. Öteki temsilci heyetlerince böylesine bir konuşma ustalığıyla sunulan bütün övgülere Yugoslav temsilci heyetinin eksiksiz bir biçimde katıldığını söylemek isterim. Yalnız bir görevi yerine getirmek için söz almış değilim; çift bir kıvanç duygusuyla söz almış bulunuyorum : Uluslararası önemde yararlı bir yapıt ortaya çıkardığımızı düşününce duyduğum kıvanç ve, bu masada seçkin ve ayrıca mutlu temsilcisi olduğunu izninizle belirtmek isteyeceğim, B. Aras'ın temsil ettiği Türkiye'nin haklı isteklerinin gerçekleştiğini görmekten duyduğum kıvanç.

B. NİCOLAEV (*Bulgaristan*). – Konferansın başarısını sağlamak için bütün yaptıklarından dolayı sayın Başkanımıza, komiteler başkanlarına ve Genel Sekretere söylenen gönül borcu ve hayranlık sözlerine yürekten katılmaktayız.

Bulgar temsilci heyeti, burada, çalışmalarımızın başarısına temel katkısı olan, sayın Başkanımızın, komite başkanlarının ve Genel Sekreterin ince davranışlarına, tarafsızlıklarına ve çalışkanlıklarına duyduğu saygıyı belirtmek ister. Bugün mutlu bir biçimde tamamladığımız Sözleşme, uluslararası yaşamın sürekli evriminin çok önemli bir aşamasıdır. Bu sözleşme, çok büyük önem taşıyan birtakım sorunların çözüme bağlanmasına yalnız bir örnekolay (emsal) değil, uygun ve etkin bir yeni yöntem de getirmektedir

Bu bakış açısından, Bulgar temsilci heyeti, çabalarıyla ve uzlaşıcı davranışlarıyla çalışmalarımızın başarısına ve bu yoldan, bu yeni yöntemin de başarısına katkıda bulunmuş olan bütün temsilci heyetlerinin üyelerine teşekkürlerini sunmak istemektedir.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Bir sanığa, suçsuzluğunu kanıtlamak üzere söz almasına izin veriniz. Beni çiçeklere boğdunuz; bana olmayacak kadar aşırı değerler tanıdınız; ben de alçak gönüllü olmak durumuna düştüm. Ama, asıl yapmaklığım gereken bir şey var. Sizinle yürekten konuşarak, bu Konferansta bir hayli iş görmüşsem, bunu ikili bir bilinçle yaptığımı açıklamak isterim: Lord Stanley'in tersine ve dostum Boncour'a benzer biçimde, birçok mutsuz konferansa katıldıktan sonra, bir kez daha yazgısı böyle olacak bir konferansa katılmak kaygısıyla buraya gelmiştim ve bugünkü dünya koşulları içinde, artık bir kez daha kötü deneylere katlanılamayacağı bilincindeydim. Uluslararası haklılık bakımından çok büyük önem verdiğim bir başarıya, zorunluluğuna içtenlikle inandığım için, burada erişebilmek amacıyla bütün gücümle katkıda bulunmak istiyordum. Bunu başarabildiğimiz içindir ki, çok derin bir mutluluğun ilk nedenini bunda bulmaktayım. Ancak, bir de başka, belki de daha bencil bir nedenin de bilincindeydim; bu neden de, Konferansın bir dost ülkece istenmiş olmasıydı. Dostlar, kavgaya atıldığında, onlara başarı dilenir; onların yanı başında, davranışlarını, eylemlerini kolaylaştırarak ve olanak ölçüsünde kendi gücünü onların gücüne katarak, işi iyi yola yöneltmeğe çalışılır. Benim gözümde, yıllardan beri ülkeme sarsılmaz dostluk bağlarıyla bağlı bulunan Türkiye'den daha çok böyle bir yardımı haketmiş ülke olamazdı. Bu başarıdan sonra, Türkiye, buradan, dünya gözünde moral açıdan daha da yücelmiş olarak, uluslararası haklılığın sancakdarı, uluslar arasında uzlaşmanın koruyucusu ve barışın düzenlenmesinin savunucusu olarak çıkmaktadır. Türkiye'yi dünyanın gözünde yücelten herşey, dostları için bir kazançtır; işte bana burada elimden geldiğince çalışma gücü veren, açıkça söylemek isterim ki, bu duygu olmuştur; çünkü, Türkiye'nin kazancı, dolaylı olarak benim ülkemin de kazancıdır.

GENEL SEKRETER. – Lord Stanley, sayın Paul-Boncour, sayın Litvinoff, sayın Aras, sayın Soubbotitch ve sayın Nicolaev ile büyük dostum B. Sato'nun Genel Sekretere ve çalışma arkadaşlarına yöneltmek inceliğinde bulundukları övgüler beni çok duygulandırdı. Hakettiğimi de sanmadığım için, bu övgüler altında ezilmiş gibi oldum. Şu var ki, bu övgüler beni hiç de şaşırtmadılar; çünkü, bunları bana yöneltenlerin hepsi –dost sözcüğünü bu kadar yüce kişilerden söz edilirken kullanmak gözüpeklik sayılmazsa – dostlarımdır. Onları sık sık başka konferanslarda da görmekteyim. Her halde, dostluğun verdiği bir hoşgörü ile bu kadar iyi sözler söylediler. Bununla birlikte, bu sözleri memnunlukla kabul etmekteyim; çünkü, benden çok, Sekreterliğin tümüne söylenmiş sayıyorum. Diyebilirim ki, çalışmalarınıza bir ölçüde yardımım dokunabilmişse, bu yardımcılarımın emeğiyle olmuştur. Övgülerinizin en güzel bölümünü, onu gerçekten haketmiş olan bu yardımcılarıma bırakıyorum.

Öte yandan, B. Aras, şefim Milletler Cemiyeti Genel Sekreterini anmış olduğunuz için, size ayrıca gönül borcum var. Mesajınızı kendisine ileteceğim ve kuşkum yoktur ki, bundan çok duygulanacaktır.

Sayın Başkan, bir söz daha ekleyebilirsem, şunu söylemek isterim: Eşsiz bir başkanın yönetimi altında çalıştığım için, işim çok kolaydı. Bunu, Baylar, sizler de söylediniz, benden iyi dile getirdiniz; bu düşünceyi yinelemekle vaktinizi yitirmeyeyim. Klâsik anlayışla uluslararası düşünceyi en yetkin biçimde kişiliğinde birleştiren seçkin vatandaşım için ne diyeyim? Buyruğu altında çalışmak, yararlı olanla zevkli olanı birleştirmek oldu

Hepinize teşekkür ederim, Baylar.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bütün söylevlerde bana gösterilen içten yakınlık beni çok utandırmaktadır. Bunları işitmek benim için çok büyük bir ayrıcalık olmuştur; ancak, beni büyük ölçüde zor durumda bırakan bir ayrıcalık da olmuştur, çünkü, bana yöneltilen övgülerin, aslında başkalarına yöneltilmesi gerektiğini de bilmekteyim. İki komite canla başla çalışmış ve ortaya büyük bir yapıt koymuştur. Bunlardan biri, dostum B. Politis'in başkanlığını yaptığı Yazı Komitesiydi; sanırım, hepimiz ona büyük bir gönül borcu duymak durumundayız. Onun hizmetlerini bütün konuşmacıların ne denli değerlendirdiklerini söylemeleri beni mutlu kılmıştır.

İkinci Komite, B. Contzesco'nun başkanlığında, bugün burada gerçekleştirmekle mutlu olduğumuz sonuca varmak için, dinlenmeden çalışan Teknik Komite idi.

Bir de, Genel Sekreterimiz var. B. Litvinoff, benim için söylemek inceliğini gösterdiği o aşırı ölçüde güzel sözleriyle, benim başkanlık görevimi o kadar kötü yapmadığıma işaret buyurma inceliğinde bulunmuştur. Size şunu anımsatayım ki, bir başkan her zaman geniş ölçüde Genel Sekreterine dayanır; ben de şunu açıklamak zorundayım ki, elde edebildiğim başarılar, büyük ölçüde, Genel Sekreterimizin yeteneği ve ustalığı sayesinde olabilmiştir. B. Litvinoff, ayrıca, daha iyi bir başkanın yönetiminde –bu övgüsüne büyük önem veriyorum– çalışmak istemediğini sözlerine eklemiştir; ben bu övgüyü Genel Sekreterimize yansıtarak, hiçbir zaman daha iyisini dilemeyeceğimi belirtmek isterim. Görevimde tam bir yeteneksizlik göstermediğimi söylemiş olmanızdan memnunum; çünkü, B. Titulesco beni başkan olarak önermekle, bir başarısızlık olasılığını büyük bir cesaretle göze almıştı; bu, benim erişebileceğim bir başarısızlık olabilirdi. Bugün, B. Titulesco'nun bizimle olmayışına üzülmekteyim.

Bu Konferansın başarı nedeninin, hiçbir zaman eksik olmayan, uzlaşma ve iyi niyet anlayışı olduğunu söylememe izin vermenizi dilerim. Bir çok durumlarda, karşı-

laştığımız engelleri aşmakta, güç anlarda, bana yardımcı olmakla meslekdaşlarım beni kendilerine karşı gönül borcu altında bıraktılar; bunun için kendilerine, içten gelen ve cömertçe kullandıkları uzlaşıcı davranışlarından dolayı, duyduğum saygıyı belirtmek isterim.

Son olarak, izin verirseniz, bu Konferansın zahmetine değer bir girişim olduğunu belirtmeliyim. Seçkin Başkan-Yardımcımızın, Türkiye'nin, haklılığın sancakdarı olduğuna ilişkin sözleri beni son derece etkilemiştir. Bunun çok yerine ve hepimizin görüşünü dile getiren bir deyim olduğu kanısındayım. Davranışları ve bu davranışın kendilerine kazandırdığı sonuç bakımından Türkiye temsilcilerini kutlarken, ulusları ve halkları için önem taşıyan bir sorunu çözüme ulaştırmaktan daha da öteye bir şey başarmış olduklarını özellikle belirtmek isterim. Türk temsilcileri dünyaya yol gösteremişlerdir; umarım ki, verdikleri örnek ileride izlenir. Yasa yolunu ve ulusları birbirinden ayıran anlaşmazlıkları bir konferansda çözmek yöntemini çizdiler. Bugün, bize verilmiş olan görevi yerine getirmiş bulunmak düşüncesinden bir memnunluk duymaktaysak, bunun arkasında daha yüce bir şey vardır; belki de dünyaya, uluslararası anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasında yeni bir ülkünün oluşmasına götürecek bir örnek vermiş olabiliriz.

ONSEKİZİNCİ OTURUM (HALKA AÇIK)

Pazartesi, 20 *Temmuz* 1936 *saat* 22.

Başkan: B. S. M. BRUCE

61. Konferans Senetlerinin imzalanması.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Bir aydan beri Konferansın en önemli işlemine başlamaktayız; görüşmelerimiz sonucunda, üzerinde anlaşmaya vardığımız Sözleşme metnini imzalayacağız.

İmzalayacağımız ilk nüsha, Fransız Cumhuriyeti arşivlerine yatırılacak olan resmî nüshadır; bu nüsha, Genel Sekreterce imzaya sunulacaktır. Ayrıca, burada temsil edilen çeşitli ülkelerce saklanmak üzere, başka nüshalar da imzalanacaktır. Bu ek nüshalar, imzaya, Genel Sekreterin buyruğuna verilmiş kişilerce sunulacaktır.

Bütün imzalar atıldıktan sonra, bunlar, Genel Sekreterce imzalanacak ve imza töreninin kesin olarak bittiği saptanınca, bu tarihsel konferansın bitiminde yapmakta yarar görebilecekleri yorumlar için, isteyen temsilci heyetlerine söz vereceğim.

Şimdi imzaya başlıyoruz. Temsilci heyetleri Bulgaristan'dan başlayarak abece sırasına göre imzalarını atacaklardır.

Konferans, Sözleşmenin *imzalanmasına* geçti.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Sözleşmenin resmî nüshası şimdi imzalanmış bulunmaktadır. Genel Sekreter, elinde bulunan bu nüshayı, Fransız Hükümetine, arşivlerinde saklanması için iletecektir. Şimdi sözü B. Menemencioğlu'na veriyorum.

62. Konferans Senetlerinin imzalanmasına katılamayan Tamyetkili Temsilcilerine yakınlık duyuş oylaması.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). – Konferansın üyeleri arasında, bu akşam imzalanmış olan belgeyi imzalamaktan alıkonulmuş üç Tamyetkili Temsilci daha vardı. Birleşik-Krallık temsilcisi Lord Stanhope, Türkiye temsilcisi B. Fethi Okyar ve Yunanistan temsilcisi B. Mavroudis için yakınlık duyuşumuzu belirten bir oylama yapılmasını öneriyorum

BAŞKAN [*Çeviri*]. – B. Menemencioğlu'nun bu pek ince düşüncesine, kuşkum yoktur ki, bütün Konferans katılmak isteyecektir.

B. Menemencioğlu'nun önerisi *kabul edildi*.[1]

63. Temsilci heyetleri Başkanlarının söylevleri.

B. ARAS (Türkiye). – Sayın Başkan, Baylar; anlamlı ve önemli bir olay tamamlanmış bulunmaktadır. Birkaç dakika önce elde etmiş olduğumuz mutlu sonuca erişmek için bir aya yakın bir süre çabalar harcamamız gerekmiştir. Montreux Sözleşmesi, çağrımızı yanıtlamış olan ülkelerin sıkı işbirliği içinde imzalanmıştır.

Bundan böyle, dünyaya, her türlü uluslararası anlaşmanın temeli olan iyi niyet ve uzlaşıcı davranış halkları harekete getirdiği zaman, en çetin sorunların çözülebileceğini, adalet ve hakgözetirlik amacıyla herkesin göstereceği çabaların başarıya ulaşabileceğini söyleyebilirz.

Türk halkı adına, bizi anladığınız için, Kemalist Türkiye'nin politikasına karşılıklı güven olanağıyla, halklar arasında işbirliğine olan inancı güçlendirmek olanağını verdiğiniz için, hepinize teşekkür ederim.

Montreux Senedi, savaş sonrası politikasının bir aşaması olmuştur. Burada ortaya çıkan anlaşma, umudunu yitirmiş pek çok yüreğe cesaret vermiş, dünya üzerinde yeni bir umut parlatmış, barış dâvasına yeni bir dayanak sağlamış ve böylece, bir düzenleme çerçevesini aşarak, uluslararası anlaşma alanında, halklar önünde açılacak bir yükselme çağına izlerini bırakmıştır.

Baylar; bu sonuca ulaşabilmek için herbirimizin önemli ödünler vermesi gerekmiştir. Her halde Türkiye, en ucuz ödün veren Devletler arasında bulunmamaktadır. Yalnız ulusal nitelikte de olabilecek bir çözüm olasılığı varken, her bakımdan bir işbirliği sonucu bir çözüme varılmasını istediği için, bu çözüme varabilmek için, ülkem, en kutsal haklarından özveride bulunmağa katlanmıştır. Bu yolda bize yardımcı olduğunuz için sizlere teşekkür ederim. Alınan sonuç, bütün halklarla barış ve yaklaşma politikamızı tam anlamıyla doyurmaktadır; bu sonuç, sizlerden herbirinizin isteklerini de karşıladığı içindir ki, en büyük önemi taşıyan siyasal bir anlam kazanmaktadır.

Biz, Boğazlar'dan geçişi, sizlerle – ama herkes için – düzenlemiş bulunmaktayız. Öteki ulusların da, kimisi doğrudan doğruya, kimisi de moral destekleriyle, bize katılacaklarını kesinlikle umuyorum. Bu sonuca varmakla, hem sizin hem de bizim için, herkesin amacı olan bir yapıtı gerçekleştirmiş olacağız.

Bu salonda yer alan mutlu olaydan sonra, son açık oturumda, seçkin ve sevgili Başkanımız için söylenenlere bir kez daha dönmek istiyorum. Baylar; Büyük Savaşın

1 Genel Sekreterin notu — Bu oylama üzerine, Genel Sekreter, 21 Temmuz 1936 tarihli birer mektupla, oylamada adları geçen Lord Stanhope'a, B. Fethi Okyar'a ve B. Mavroudis'e bilgi vermiştir.

en şanlı olduğu kadar, en çok cana mal olan bir aşamasındaki kanlı olayların, sayın Başkan Bruce'u, bugün burada Boğazlar konusunun barışçı çözümüne başkanlık etmesine yol açmak üzere esirgemiş olmasından ne denli sevinsek azdır. Başkanımız, yalnız uluslararası görüşmelerin yönetiminde ünlü bir kişi olarak değil, herbirimize sevgi göstermeyi bilen bir dost olarak, kendini göstermiştir. Montreux Konferansı, onun başkanlığından onur kazanmıştır; ülkemde ise, onun adı, bütün Türklerin yürekten bağlı oldukları bir dâvanın gerçekleşmesiyle birlikte anılacaktır. Burada, kendisine içtenlikle, derin gönül borcumuzu yinelerim.

Dostum B. Politis, geçen cumartesi günü bize, dünyanın gözünde Türkiye'yi yücelten herşeyin dostları için bir kazanç olduğunu söylemişti. Montreux'de elde edilen başarının derin nedeni, bundan daha iyi açıklanamazdı: burada temsil edilen bütün Devletlerin temsilci heyetlerince ülkeme gösterilen gerçek dostluk sayesinde başarıya erişilmiştir.

Bu eşsiz dostluk sözleri, Baylar, herbirinizin ülkeme karşı dostluğunu dile getirmiş olduğunuz görüşmelerimizi en iyi biçimde özetlemektedir. Bunlar, aynı zamanda, dost ve müttefiklerimize karşı, bizim duygularımızın da gerçek bir yankısıdır. Seçkin Başkan-Yardımcımız, benim sizlere, ülkelerinizin sürekli yücelişi ve başarısı için dileklerimle birlikte, söylemeği yürekten istediklerimi bir konuşma ustalığıyla dile getirmiş oldu.

Baylar; Sözleşme tasarımızı yeni bir metin biçimine dönüştürmekle işimizi son derece kolaylaştırmış olan Birleşik-Krallık temsilci heyetinin oluşturduğu bu dostça temel üzerinde, bütün öteki temsilci heyetlerince Türkiye'ye bol bol dostluk ve güven gösterildiğini gördük. Burada, Sovyetler Birliği gibi, son onbeş yıldır Türkiye'ye olan dostluğu her koşul altında kanıtlanmış ülkelerle, Fransa gibi, içtenlikle dostluğumuz bulunan ülkelerle, ve Balkan Antantı müttefiklerimiz gibi, güvenilir oluşları denenmiş müttefiklerle görüşmeler yaptık. Ancak şunu özellikle belirtmek isterim ki, bu Konferans sırasında, dost Japonya'nın ve Bulgaristan'ın, en cömert yardımlarda bulunarak, Türkiye'ye karşı dostluk gösterisinde bu ülkelerle yarışırcasına örnek vermiş olmalarından da haklı bir gurur duymaktayız.

Baylar; sözlerime son verirken, değerli yardımlarıyla, Montreux Konferansını, uluslararası toplantılara örnek olacak bir duruma getirmiş olan B. Contzesco'ya, B. Pozzi'ye ve B. Aghnides'e de teşekkür etmekliğime izninizi dileyeceğim.

Ödenecek bir gönül borcum daha kalmaktadır: İşlerimizi en yetkin bir düzen içinde yapabilmişsek, bu, isteğimizi kabul ederek, Montreux'ye en seçkin personelini görevli olarak gönderen, Milletler Cemiyeti'nin değerli Genel Sekreteri B. Avenol'un yakınlık duygusu sayesinde olmuştur. Türkiye adına kendisine teşekkürlerimi bildirirken, Konferansın da gönül borcunu kendisine sunmak için bana katılacağından kuşku duymuyorum.

İsviçre'de bulunmayan, Montreux Konferansının onursal Başkanı B. Motta, kapanış oturumuna başkanlık edemedi. Bu akşam, kendisine saygı ve dostluk duyguları içinde selâmlarımı, Yüksek Federal Konseye olan gönül borcumla birlikte sunmak isterim.

Bir aydır, olağanüstü güzellikteki bu beldede, Vaud Kantonu ve Montreux bucağı makamlarının özenli konukseverliği ve sürekli dikkatiyle çevrili olarak çalıştık. Günlerimizin güzel geçmesini sağlayarak, işlerimizi kolaylaştırdılar. Kendilerine teşekkür borçluyuz.

Lord STANLEY (Birleşik-Krallık) [*Çeviri*]. – Konferansın açılış oturumundaki söylevinde, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin o zamanki başkanı, dilediği değişiklikleri görüşmek üzere, bir konferans topladığı için Türkiye'ye teşekkür etmişti; bu davranış, Türkiye'ye elimizden gelen her türlü yardımı yapmağa bizi büyük ölçüde önceden hazırlamıştı. Konferans boyunca tutumumuzun nedeni de bu olduğu gibi, biz, yalnız Türkiye'ye güvenliğinin tam korunmasını sağlamak için değil, aynı zamanda, öteki temsilci heyetleriyle işbirliği içinde, zamanın aşındırmasına dayanabilecek bir sözleşme tasarısı oluşturmak için de elimizden geleni yaptık. Bu noktada başarıya ulaştığımıza içtenlikle inanmaktayım. Türk temsilci heyeti ile temsilci heyetimiz arasında kurulan açık ve dostça ilişkilerin de, yalnız kişisel sayılmayarak, ülkelerimizin tutumlarının bir imgesi olarak görüleceğini de umarım.

İmzaladığımız anlaşma, önem bakımından, kapsadığı hükümlerin dar çerçevesini aşar niteliktedir; çünkü, dünyaya, uluslararası ilişkilerin olağan yöntemleri içinde de bağıtlı tarafların tümünü memnun bırakabilecek sonuçlar elde edilebileceğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, içinde yaşadığımız bu kuşkulu zamanlarda, uluslararası alanda anlaşmaya varmanın olanaksız bulunmadığını da göstermektedir.

Savaş sırasında, ağır koşullar altında yetişmiş bir kuşak adına konuşurken, Majeste Kralın az bir süre önce söylemiş oldukları şu sözleri yinelemek isterim: "Bizim kuşağın, artık hiçbir zaman, öyle karanlık ve korkunç günler görmemesini yürekten dilemekte ve bunun için dua etmekteyim. İnsanlık var gücüyle barışa çağrıda bulunmaktadır."

Baylar, dünyanın bir köşesinde olsun ileride çıkabilecek anlaşmazlık olanağı yaratabilecek nedenleri yok edebilmişsek, ve, umduğum gibi, uluslararası işbiriliği ve iyi niyet yolunda bir şeyler yapabilmişsek, bu Konferansın çalışmaları boşa gitmemiş olacaktır.

B. LİTVİNOFF (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) [*Çeviri*]. – Bugün, Cenevre gölünün sakin bir köşesinde toplanmış, kendi halinde bir Konferansın kapanış töreninde bulunuyoruz; üye sayısı belki de az sayılabilecek olan bu Konferansın, uluslararası toplantılar tarihinde onurlu bir yeri olacaktır. Uluslararası bir sözleşmeyi gözden geçirmek ve onu değişen koşullara uydurmak amacıyla toplanan Montreux Konferansı, görevini ağırbaşlılıkla yerine getirmiştir. Konferans, gelişen bütün koşulları göz önünde tutmuş, Lozan Konferansıca öngörülen Boğazlar'ın güvenliği güvencesinin Türkiye'ye gerçek bir güvenlik duygusu sağlayamayacağını anlamış ve bundan gereken sonuçları çıkarmıştır.

Konferans, bundan da çoğunu yapmıştır. Boğazlar sorununun birkaç Devlet arasında zaman kadar eski bir anlaşmazlık olduğu, bu yüzden de Konferansın başarısızlıktan başka bir sonuca ulaşamayacağı gibi, modası geçmiş birtakım görüşleri de değiştirmiştir. Bu başarısızlığa uğramamak için, Konferansın şunu anlamış olması gerekmekteydi: Emperyalist hükümetlerin satranç tahtasında bir taştan başka bir şey olmayan, yıkılmağa yüz tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini, yaratıcısı ve büyük reformcusu Atatürk'ün yönetiminde ilerleme yolunu büyük adımlarla geçmekte bulunan ve Avrupa'da barışın kurulmasında gittikçe büyüyen ve bağımsızlaşan bir rol oynayan, umut ve güç dolu genç Türk Cumhuriyeti almıştır. Konferansın şunu da anlaması gerekmiştir ki, Karadeniz'i büyük Devletlerin emperyalist kavgasında bir üs olarak kullanmağa çalışan eski emperyalist Rusya'nın yerini, şimdi, ilk eylemlerinden biri her türlü emperyalist amaçtan kesin olarak vazgeçmek olan ve o günden bu yana, yalnız kendisinin değil, yakın ve uzak bütün Devletlerin güvenliğine kıskançlıkla bağlı kalarak,

değişmez biçimde sistemli bir barış politikası güden, Karadeniz'in en büyük parçasına sahip yeni bir sosyalist sovyet Devleti almış bulunmaktadır.

Bu Konferans ayrıca şunu da öğrenmek durumunda kalmıştır ki, yeniden doğmuş bu iki Devleti –Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi – onbeş yıldır birbirine bağlayan sıkı dostluk bozulamaz ve bu dostluk geçici bir düzenleme niteliğinde değildir. Yetersiz bir ölçüde de olsa, Konferans, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin bu denizde ve Boğazlar'da geçiş bakımından özel haklarını ve Karadeniz'in, denizlerin kesin özgürlüğü genel kavramlarının tümüyle uygulanamayacağı özel coğrafya durumunu tanımıştır.

Bu ilkeleri kabul ettirmeğe çalışırken, Sovyet temsilci heyeti, bir an için bile, ne Karadeniz'de deniz ticareti ulaşımının sınırsız özgürlüğüne, ne de kendi kıyılarındaki limanlarla başka denizlerdeki limanlar arasındaki ulaşıma engel olmuştur. Sovyet temsilci heyeti, deniz ulaşımı özgürlüğünü yalnız Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin askerî donanmaları bakımından barış ve özellikle savaş zamanında kısıtlamağı düşünmüştür. Bunu yapmakla da, bu geniş alanı ve kendi kıyılarını, patlayabilecek bir savaşın yıkımlarından korumak ve hiçbiri saldırgan özlemler beslemekle suçlanamayacak olan Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliğini arttırmak istemiştir. İki kıtanın birleştiği nokta olan bu çok önemli bölgenin barış ve huzurunu korumakla, öyle sanıyorum ki, evrensel barışın güçlendirilmesi dâvasına küçümsenmeyeck bir hizmette bulunmuş olduk. Son olarak da, Sovyet temsilci heyeti, hazırlanan bu yeni uluslararası belge ile, daha önce de varolan Milletler Cemiyeti Misakı ve Karşılıklı Yardım Misakı gibi, barış belgeleri arasında bir bağ kurulmasına çalışmıştır.

Sovyet temsilci heyeti, bu amaçların tümünü değilse bile, büyük çoğunluğunu elde etmiş olduğunu büyük bir memnunlukla görmektedir; bu Konferansın özellikle son günlerinde görülen anlaşma ve karşılıklı uzlamaşma havasının yaratılmasına katkıda bulunan bütün meslekdaşlarıma teşekkür ederim. Bana öyle geliyor ki, bu Konferansa katılan herkes memnun ayrılacak ve memnun olmayan bulunmayacaktır. Konferansda hazır bulunmayanlar bakımından hiçbir memnunsuzluk nedeni de yoktur; çünkü, bu Devletlerin barışçı çıkarlarına tümüyle saygı gösterilmiştir. Özel bir sorunun çözüme bağlanmasında, imzacıların çıkarları arasında uyum sağlayan bu Sözleşmenin, bu ülkeler arasındaki ilişkilerin daha da iyileşmesine yol açacağına içtenlikle inanıyorum.

Ancak, Birleşik-Krallık temsilcisi Lord Stanley'in de belirttiği gibi, bu Konferansın anlamı, görüşmelerin amacını bir hayli aşmaktadır. Bu konferans, hükümetlerin becerikliliğine ve uluslararası sorunların topluca ve barışçı yollarla çözülebileceğine olan güvenin yitirilmeğe başlandığı, halklar arasında ilerici ilişkiler biçimlerini, toplu görüşmeleri, uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözüme bağlanmasını reddeden ve kaba kuvvetle, kimi ülkeler arasında, başka ülkelerin zararına özel düzenlemeler elde edilmesi kavramına değer veren bir öğretinin (doktrinin), en iğrenç biçimde yeniden başgösterdiği bir sırada toplanmıştır. Konferansımızın mutlu sonucu, bu öğretiye ilk ağır vuruşu indirmektedir; bunun böyle olduğunu görmek için, bu öğretiye inananların, bu sonucu nasıl bir kızgınlıkla karşılamış olduklarına bakmak yeterlidir. Bu öğretinin tanınması, uluslararası yaşamda siyasal bir bunalıma yol açmış ve yazgıya katlanışla umutsuzluğa benzer, karanlık ve karamsar önsezi bulutlarının oluşmasına yol açmıştır. Montreux Konferansı bir ilk umut ışığı getirmiş bulunmaktadır. Bu Konferansın sonuçları, uluslararası yaşamın, dalmış bulunduğu kısır görüşme ve tartışmalar çıkmazından yakında kesinlikle kurtularak, gerçek uluslararası işbirliği okyanusuna dalacağı ve sonunda, girişinde "Bütün halklar için genel barış ve güvenlik" sözlerinin yazılı olduğu limana varacağı umudunu bizlere vermektedir.

B. TİTULESCO (Romanya). – Sayın Başkan, Baylar; yeni Boğazlar Sözleşmesi oybirliğiyle kabul edildiği anda hazır bulunamadığım için, bu kez, kişisel olarak katılmağa özen gösterdiğim imza töreninde, izninizle, uluslararası yaşamda bir çağ açacak olan bu diplomatik belgenin hazırlanmasında emeği geçen bütün temsilci heyetlerine saygılarımı bildirmek istemekteyim.

Önce, İngiliz halkının özel nitelikleri olan, genel çıkarları düşünme, uygulamaya yönelik olma ve başarma iradesini bir kez daha kanıtlamış olan Birleşik-Krallık temsilci heyetlerinden söz etmeme izninizi dileyeceğim. Ancak, Birleşik-Krallığın adı geçince, anlaşmanın başarısını sağlayan cömert bir anlayış ve uzlaşma davranışı gösteren Fransa'yı ve Sovyetler Birliği'ni hemen onunla birlikte anmazlık edemem. Ayrıca, Montreux anlaşmasına katkıda bulunan ve rolleri her zaman kolay olmamış herkese, kimseyi dışarıda bırakmaksızın, saygı borcu duymaktayım. Şu var ki, Yüce Hükümdarım, Majeste II. Carol ve Romanya Krallık Hükümetince, yeni Boğazlar Sözleşmesine katıldığımızı bildirmeğe yetkili kılındığım şu sırada, Konferansa, bu katılma kararını vermemizin başlıca nedeninin, Türkiye'nin dürüstlüğüne olan sonsuz güvenimiz olduğunu özellikle belirtmeme izninizi dileyeceğim.

Metinlerin kaleme alınışından, Ekselâns Rüştü Aras'ın ve Konferansa katılan öteki temsilcilerin konuşmalarından, Romanya'nın bütün çıkarlarının ve özellikle daha önceden varolan yardım andlaşmalarından doğan çıkarlarının, her zaman saygı göreceği anlaşılmaktadır. Barış yararına politikalarımızın güttüğü amaçların eş oluşunun, ek güvenlik anlaşmaları yapılması yoluyle Romen çıkarlarına saygı gösterilmesini kolaylaştıracağına güvenmekteyim. Ülkem, Türk dürüstlüğüne sınırsız bir inanı göstermekle, XVI. yüzyılda, ölüm döşeğinde, "Günün birinde düşmanlarınızdan biriyle uyuşmanız gerekirse, Türkleri seçiniz; en dürüst onlardır" sözünü söyleyen, zamanın hükümdarı Prens Büyük Etienne'in vasiyetini yerine getirmekten başka bir şey yapmamış olmaktadır. Türkiye, bugün, düşmanımız değil, dürüstlüğüne en çok güvendiğimiz sağlam bir dostumuz olduğuna göre, onunla anlaşmak daha da kolaydır.

Şu anda, Türkiye Cumhuriyetine, Cumhurbaşkanı Ekselâns Atatürk'e, Başbakan Ekselâns İnönü'ye, Ekselâns Rüştü Aras'a, yeni anlaşmayı imzalarken duyduğumuz güven duygusunu açıklamak istemekteyim. Buna, bir de, size olan sevgimi eklerseniz, sevgili Rüştü Aras, Romanya'nın bütün tutumunu anlamış olacaksınız.

B. SATO (Japonya). – Meslekdaşım Hotta ve ben, 1923'de Lozan Konferansına katılmak onurunu kazanmış olan, çok az sayıdaki ayrıcalıklı kişilerdeniz. Böylece, onüç yıl ara ile, aynı sorunları, bu olağanüstü güzellikteki Vaud kantonunda yeniden tartışmak fırsatını bulduk; bu vesile ile, Kanton makamlarına, Konfederasyonun bize gösterdiği konuk severlikten ne denli duygulandığımızı bildirmek isterim.

1923'den bu yana ne çok değişiklikler oldu! Yaşlı bir İmparatorluğun kalıtı olan temeller üzerinde, Türkiye, çağdaş bir Devlet kurmayı becermiş bulunmaktadır; Türkiye, Asya kıtasının batı ucunda bir büyük Devlet olmuştur.

Ancak, bir şey değişmeden kalmıştır: Ekselâns İsmet İnönü'nün yönetimindeki temsilci heyetinde görüp hayran olduğumuz bu enerji ve esnekliği, tuttuğunu koparan, ama uzlaşmayı da bilen davranışı, bugün B. Aras'da yeniden bulduk; B. Aras, Türk ulusunun kurduğu düşe uygun olan amacı, bu yüksek nitelikleri ve değerli yardımcısı Büyükelçi Menemencioğlu'nun da işbirliğiyle gerçekleştirmiştir. Türk temsilci heyeti-

nin sayın üyeleri, yalnız diplomasinizin barışçı silâhlarını kullanarak başarıya ulaştığınız bu işten, haklı olarak gurur duyabilirsiniz.

Geçen gün, başkanlığa, başkan-yardımcılığına ve Konferans sekreterliğine olan gönül borcumuzu, çok yetersiz biçimde de olsa, dile getirmiştim; dikkatinizi daha çok aşırı ölçüde yormak istemiyorum; kısa konuşmak kaygısı beni değer bilmezliğe götürecek. Ne de olsa, birtakım engelleri aşmakta bize açık yürekle yardımda bulunmuş olan Birleşik-Krallık, Fransaz ve Sovyet temsilci heyetlerine teşekkürlerimizi sunmazlık edemeyeceğim. Romanya'nın sayın temsilcilerine de teşekkür etmek isterim; sayın Başkan B. Titulesco'nun bir kararı sayesinde, bir çıkmazdan kurtulmuş olduk; bugün kendisine, uzlaşıcı davranışından dolayı ne kadar teşekkür ettiğimizi bildirmekten mutluluk duymaktayım.

Kaldı ki, bütün temsilci heyetleriyle en dostça ilişkiler sürdürmüş bulunmaktayız; görevimi yerine getirmekte bana yaptıkları yardımlardan ötürü hepsine teşekkür eder, kaçınılmaz birtakım çekinceler öne sürmekle, yeni Sözleşmeyi kabul edebildiğimden dolayı kıvanç duyduğumu bildiririm.

Güçlüklerimiz, özellikle Japonya'nın şimdi artık Milletler Cemiyeti'ne üye bulunmamasından gelmekteydi. Kimi maddeler üzerinde öne sürmek zorunda kaldığımız çekinceler, bu durumun sonucundan başka bir şey değildir. Ancak, bu tek kısıtlama dışında, Hükümetimin, imzalamış olduğu Sözleşmenin hükümlerine ve ruhuna tam saygılı olacağına ve uygulanmasını kolaylaştırmak için kendine düşen herşeyi yapacağına inanmanızı dilerim.

Bu belgenin bir nüshası da, Montreux'den Uzak-Doğu'ya doğru yola çıkacaktır; dilerim ki, Asya'nın Uzak-Batısında barışın korunmasını sağlamak için yapılmış olan bu belge, yararlı etkilerini dünyanın bu bölgesinden en uzaktaki ülkelere kadar duyursun!

B. PAUL-BONCOUR (Fransa). – İster mutlu ister mutsuz olsun, ister başarıya ister başarısızlığa ulaşmış bulunsun, her uluslararası toplantıda, bu toplantıyı öylesine açıklıkla niteleyen bir çizgi vardır ki, bu toplantıya ilişkin bir yargıya varmak isteyenler, ne yaparlarsa yapsınlar, bu toplantı konusunda benzer biçimde konuşmak zorunda kalırlar. Cumartesi gecesi, uzun çalışmalarımız –aslında başka birçok konferanslara oranla daha da kısa süren çalışmalarımız– sona ererken, bu toplantının kendisi için çizilen çok önemli çerçevesini de aştığını ve acı düş kırıklıklarından, andlaşmaların kuvvet zoruyla çiğnenmesine ilişkin pek çok kötü örnekten sonra, cesaret ve umut verici bir nitelik taşıdığını belirtmiştim. Bu söylediklerim, bize okunan metni dinlerken, oturumlar sırasında tartıştığımız maddeleri anımsadığımız için, kendiliğinden ortaya çıkan bir gerçeğin dile getirilişiydi. Lord Stanley, B. Litvinoff, B. Titulesco, B. Sato, hepsi de, değişik terimlerle aynı gerçeği anlattılar ve bu Konferansın, belirli amacı dışında, bu akşam varılan sonucun mutlu yönü olan niteliğine değindiler.

Bu uyumlu konser içinde, ben de kişisel sesimi duyurmak istiyorsam, hiçbir özel ayrıcalığa dayanmadan, ülkem adına ve kendi adıma, duyduğumuz özel kıvancı dile getirmeğe kendimde hak gördüğüm içindir.

Şu ya da bu ülkeyi onbeş yıldır Türkiye'ye bağlayan dostluklardan söz edildiğini az önce duydum. İzin verilirse, Türkiye'ye, Milletler Cemiyeti'nde hoşgeldin demek onurunu da taşıdığım sırada söylediklerimi anımsayarak, ülkelerimiz arasında çok daha eskiden beri dostluk bağları bulunduğunu belirtmek isterim: Kral Büyük Etienne'in bir umudunu dile getirdiği aynı XVI. yüzyılda, dış politika yaparken rejim

ayırımlarına bakılmasına gerek olmadığı konusundaki kuramı zamanından önce uygulamasına, Çok Hıristiyan Kral, Türkiye ile ittifak yapmaktaydı. 1933 yılının Ocak ayında, Türkiye ile Dostluk ve Hakemlik Andlaşmasını imzalamakla onur duyduğum sırada, ben yalnız, ülkem adına bu akşam en açık ve en yararlı bir biçimde dile getirilebilen uzun bir dostluğu, üzücü bir aradan sonra, yeniden kurmuş olmaktaydım.

Oniki yıldan beri ve şimdi, önce Briand'ın yanı başında, daha sonra da onun yerine, ülkesinin Milletler Cemiyeti'ndeki temsilcisi olan bir kişinin, bu kadar çok kara günlerden sonra, şimdi, uğrunda savaş verdiğimiz ve vermeği sürdüreceğimiz ilkelerin gerçekleşmesi demek olan bu günü, bir ak gün olarak nitelendirmesine izin vermenizi dileyeceğim.

Biraz önce, B. Litvinoff, B. Titulesco –ve hiç kuşkusuz ondan sonra konuşacak olan Karadeniz kıyıdaşı ülkelerin temsilcileri– Türkiye'ye istediği ve gereksinme duyduğu tam egemenliğini oybirliğiyle geri vermekle, onun dürüstlüğüne ve uluslararası haklılık kaygısına göstermek istediğimiz saygı çerçevesini de aştığını belirtmişlerdir ya da belirteceklerdir. Ancak bu, ondan da öteye, Avrupa'nın sarsıntı geçirmekte olan barışına bir barınak olarak kurmak istediğimiz sağlam bir temel, bir güvenlik yapıtı olmuştur; B. Litvinoff'un az önce çok doğru olarak dediği gibi, bu, dünyanın iki kıtasının birleştiği bir köşesinde, üzerinde daha da büyük yapıtlar yükseltilmesine elverişli, sağlam bir kayadır.

Bunu kime borçluyuz?

Sizlere; haklı istemlerinizi elde etmek için yasa yolunu seçmiş olan Türk halkının değerli temsilcilerine! Yüzyıllardan beri ve özellikle XIX. yüzyılda, Avrupa'yı derinden sarsmış olan tarihsel anlaşmazlıkların ötesinde gerekli formülleri bulup çıkarmak için çaba harcayan, buradaki herkese! Bunu, Britanya İmparatorluğu'nun, günün koşullarını çok iyi anlamış olan ve büyük ülkelerin geleneksel tutumlarını yitirmeyi göze almak olmasa bile, bunları günün koşullarına uydurmayı kabul eden, temsilcilerine borçluyuz. Bunu, B. Litvinoff'un az önce dediği gibi, dâvada taraf olan büyük ülkelerin, çatışan emperyalizmlerin ötesinde, birleştirici yöntemleri ve barışın olumlu yapıtlarını aramağa yönelmelerine olanak veren değişmelerden geçmiş olmalarına borçluyuz.

Ancak, unutmamak gerekir ki, bunu, bütün bu dâva uğrunda ölenlere de borçlu bulunmaktayız. Benim de katıldığım övgüleri hakederek, büyük bir yetki ile bu Konferansı yönetmiş olan kişinin, bugün yasal bir biçimde ve uluslararası bir işbirliği sonucunda bir düzene soktuğumuz yerlerde savaşmış olması bir rastlantıysa da, her halde çok mutlu bir rastlantıdır. Sevgili meslekdaşlarım, barış adamları, barış için çalışan diplomatlar olarak, harcadığımız çabaların, ancak bütün bu şehitlerin, bütün vatanların verdiği şehitlerin, bugün bir mezar kardeşliği içinde uyuyan şehitlerin özverisi ile olanak içine girdiğini anımsamanın uygun düşeceği doğru değil midir?

B. SOUBBOTİTCH (Yugolavya). – Yugoslavya adına söz almış bulunmaktayım. Bir ay önce, aynı salonda, Konferansın başında, ülkemin çalışmalar karşısındaki tutumunu açıklamak için de söz almıştım. Bu tutum, o günden beri değişmemiştir: çalışmalarımız sırasında ne idiyse, imza sırasında da odur. Tutumumuza yön veren, Balkanlar'da barış kaygımız, uluslararası alanda iyi niyetli bütün Devletlerle işbirliği isteğimiz, hukuka saygımız ve dostluğun yüklediği görevlerin bilincidir. Bu önemli uluslararası sorunun çözüme bağlanmasının sonucu olan Sözleşmenin, bütün ilgilileri memnun bırakacak biçimde hazırlanmış olmasından kıvanç duymaktayız. Kurduğumuz ve bu Konferans'da doğan yeni rejimin, hiç kimseyi dışında bırakmaksızın, her-

kese yararlı bir rejim olacağı umudundayız; bauna tam bir güven duymaktayız; belgenin altındaki imzamızı, herhangi bir uluslararası anlaşmanın sonuçlanması formalitesi olarak görmemekteyiz; bu, bundan da öteye bir şeydir: bu, uluslararası yüksek güven olayıdır – Boğazlar'ına yeniden sahip olan Türkiye'ye karşı yüksek güven.

Bu Sözleşme, uluslararası bir güven belgesidir ve bunu o anlamda selâmlamaktayız. Düş kırıklıklarının birbirini izlediği ve karamsarlığın uluslararası toplumu yönetecek genel yasa biçimine dönüşür gibi olduğu bu dönemde, dünyanın böyle bir güvene gereksinmesi vardır. Dilerim ki, *Ex Oriente Lux* "Işık, Doğu'dan gelir" atasözü, bir kez daha doğruluğunu kanıtlamış olsun.

B. NİCOLAEV (Bulgaristan). – Bu Konferansın çözüme bağlaması gerekmiş olan sorun, *bir* güvenlik sorunu olduğu kadar, *genel olarak güvenlik* sorunu da olmuştur. Ortaklaşa güvenlik çerçevesi içinde, bir Devletin güvenliği söz konusudur. Bir bakıma, bölgesel güvenlik; evet ama, aynı bölgede bulunan bütün ülkelerin güvenliğini eşitçe sağlayan bir rejim içinde, bölgesel güvenlik.

Konferans, bu sorunu mutlu bir biçimde çözüme bağlayabilmişse, bu, herşeyden önce, bütün temsilci heyetlerinin uzlaşma ruhu içinde davranmış olmalarının sonucudur. Bu başarının bir başka nedeni daha vardır ki, Bulgar temsilci heyeti bunun üzerinde durmak istemektedir. Baylar; güvenliğin aşamalar-sırası olmaz. Büyükler için büyük güvenlik, küçükler için küçük güvenlik diye bir şey de yoktur. Bütün güvenlikler eş değerdedir; bütün güvenlikler eşit biçimde göz önünde tutulmak gerekir. Devletler arasındaki olgusal eşitsizliğin, ulusal güvenlikler alanında tek bir geçerli yankısı olmalıdır; o da şudur: bu eşitsizliği olanak ölçüsünde gidermek için, küçük Devletlerin güvenliğinin güçlendirilmesi.

Sözleşmemizin değeri, bu gerçeği ortaya çıkarmasıdır. Bu bakımdan, Sözleşmemiz, barış yolunda önemli bir aşama oluşturmaktadır.

Konferansımız, Baylar, konferansların saygınlığını geri getirmiştir. Bu Konferans, bir sorunun, olgunlaştığı zaman, dalından koparılarak, uluslararası bir inceleme sıkmacından geçirilmesi gerektiğini kanıtlamış bulunmaktadır.

Bu bakımdan, Sözleşmemiz, dünyaya çok değerli işaretler vermektedir. Şunu kanıtlamaktadır ki, en yasal ve haklı dâvalarını kabul ettirmek için bile olsa, Devletlerin, zamanını beklemeleri gerekmekteyse de, barış isteyen Büyük Devletler de, hakkı yenmiş ya da güvenliği tehdit edilmiş bir ülkeden gelen haklı istekleri, tarafsız ve anlayış dolu bir incelemesi yapılmak üzere, ciddî biçimde ele almakla yükümlüdürler.

Bulgar temsilci heyeti, bugün kabul edilmiş bulunan haklı isteğini öne sürmekle, ilerisi için umut verici bir yönteme yol açmış olan komşu ve dost cumhuriyete derin teşekkürlerini sunmaktadır. Aynı biçimde, geniş anlayışlı tutumlarıyla, bu akşam kutladığımız mutlu çözümü çok kolaylaştırmış olan, burada temsil edilmiş bütün Devletlere de teşekkürlerimizi bildirmek isteriz.

B. POLİTİS, Başkan-Yardımcısı. – Vaktin geç olduğunun, birçok temsilcileri bekleyen trenin ve son olarak söz alanlardan biri olduğumun farkındayım. Bu Konferansın başardığı yapıtın, genel düzen ve özel Türk ve Yunan düzeni içindeki önemini belirtmek için kırk-sekiz saat önce söylediklerime ne bir şey ekleyeceğim, ne de bunlardan bir şey çıkartacağım.

Bugün yalnız, herkesin ortak duygusunu yansıttığıma önceden inanarak, bir-iki dilek sözcüğü eklemek istiyorum: Az önce imzaladığımız Sözleşme, kendisine yirmi

yıllık bir ilk süre tanıdığımız bir belgedir; bu sözleşme, aralarında belli bir eşitsizlik de olan iki bölümden oluşmaktadır; bunlardan biri barış, öteki savaş zamanına ilişkindir, Dilerim ki, hiç olmasa bu ilk yirmi yıllık süre içinde, yalnız barış zamanına ilişkin kesimleri uygulansın ve öteki kesimler kuramsal bir inceleme sınırını aşmasın. Uzaklarda, dünyanın en güzel manzaralarından birine uzanan, o güzel Çanakkale Boğazı deniz yolunu görür gibi olmaktayım; en dipte İstanbul'la, bu konumu, Barış Tanrıçasının seçtiği yer olarak düşünebiliyorum. İlkçağlarda ona adanmış tapınaklar vardı; bu tapınakların kapıları, kötü insanların zorbalığa başvurmayı akıllarından geçirebildikleri sürece, kapalı kalmaktaydı. Çanakkale Boğazı'nın, Türkiye'nin mutluluğu, dünyanın gönenci, insanlığın ilerlemesi için açık duran, bir büyük mutluluk ve barış kentinin giriş kapısı olmasını dilerim. Boğazlar'ın, bir tapınağın hiçbir zaman kapanmayacak kapıları olmalarını dilerim; bu dilekle, Baylar, dostumuz Türkiye'nin ve daha özel olarak, sevgili meslekdaşımız Ekselâns Rüştü Aras'ın en içten isteğini yerine getirmiş olacağız. Türkiye, barışsever bir ülkedir. Türkiye, hem kendisi hem de başkaları için, böyle kalmak istemektedir. Yüreğimin derinliğinden dilediğim, Türkiye'nin bu dileğinin gerçekleşmesidir.

B. FİSCHER, Vaud Kantonu Devlet Konseyi Başkanı. – Montreux Konferansındaki Türk temsilci heyetinin sayın Başkanı; tatilde oldukları için ve başka zorunluklar yüzünden, üyelerinin ve özellikle konferansınızın Onursal Başkanı M. Motta'nın çok üzüldüğü, İsviçre Federal Konseyi, kendisini çok duygulandıran bu nazik çağrınız için sizlere teşekkür etmek ve bu akşamki törene katılamadığı için özür dilemek görevini bana vermiş bulunmaktadır.

Vaud Hükümeti de, size, hem bugünkü hem de açılış törenleri için yapmış olduğunuz çağrı için ayrıca teşekkür etmektedir. Konferansınızın toplantı yeri olarak kantonumuzun ve Montreux kentinin seçilmiş olmasından, Türkiye Cumhuriyetine ve burada temsil edilen öteki ülkelere derin gönül borcunu bildirmektedir. Bu duygulara Montreux makamları da katılmaktadırlar.

Konferansın sayın Başkanı, sayın Başkanlar, temsilci heyetlerinin sayın üyeleri; geçen 22 Haziranda ilk oturumdaki konuşmasında Başkan Motta, Federal Konseyin iyi dileklerini size sunmuştu. Bugün size aynı makamın, Konferansın mutlu sonucu dolayısıyla, kutlamalarını sunmakla onur duyuyorum. Bunlara Vaud makamlarının ve halkının kutlamalarını da katıyorum.

Toplantınızın konusu üzerinde konuşmak bize düşmez. Ağzımızı sıkı tutma ödevimize aykırı davranmaksızın, açık oturumlarınıza katılmak ayrıcalığına erişmiş olanların tanıklıklarını aktarmama ya da basında bu oturumlar konusunda çıkan değerli yazıları okumama izin vermenizi dilerim.

22 Haziranda söylediğiniz dikkat çekici söylevler, görkemli umutlar doğurmuştu. Bu söylevlerinizde en soylu duygulara, barış ve dostluk politikasına, başkalarının haklarına saygıya, iyi niyete, uzak görüşlülüğe, inanca, uluslar arasındaki dayanışmaya, uluslararası toplum sevgisine, anlaşmalara inanın güçlendirilmesine, adalete, barışın genel çıkarlarına çağrıda bulunmuştunuz. Uluslararası kamu hukukuna katkıda bulunma yönünde çalışmağa kararlı oluşunuzdan söz etmiştiniz.

Geçen günkü açık oturumda ise, yüce anlamlı ilkeleri dile getiren söylevlerinizde de, çalışmalarınızın isteğinize uygun biçimde mutlu sonuçlarını saptadınız. Kötü deneylere ayrılacak yer kalmadığı bir sırada, Montreux Konferansının yasallık ve görüşmelerdeki dostluk havası bakımından örnek olmasının değerinden, uyguladığınız yeni yöntemlerden ve araçlardan söz ettiniz.

Çalışmalarınızı taçlandıran belgeyi az önce imzalamış bulunmaktasınız. En başından beri, bu belgeyi, halklar arasında bir barış bağı saymak istediniz. Anlaşmanız duyulur duyulmaz, kamu vicdanının ona verdiği hayırlı anlam da, işte budur. Başkan Motta'nın pek yerinde deyimiyle, bu anlaşma "dileriz ki, yıllardır hepimizin içinde yaşamak zorunda kaldığımız, kaygıları ve karışıklığı azaltmağa yardım etsin". Dileriz ki, uluslararası güven, barış yapıtlarının başarısıyla, huzura ve adalete susamış insanğm mutluluğu için, giderek daha da güçlensin.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Konferansın, B. Motta'ya, bu akşamki törende bulunmayışından duyduğu derin üzüntüyü iletmek isteyeceğinden kuşku duymamaktayım.

Çalışmalarımızın sonuna hızla yaklaşmaktayız; zamanın acımasız akışı, bütün meslekdaşlarımın o çok anlamlı sözlerine katılmak ve özellikle Ekselâns B. Aras'ı, Hükümetinin izlediği tutumun yarattığı sonuçlardan ötürü kutlamak için, bana ancak bir kaç saniye bırakmaktadır. Ayrıca, uluslararası anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasını yasal yollardan aramakla, Türk ulusunun dünyaya verdiği görkemli örnek için bütün söylenenlere de katılmak istiyorum.

Kalan birkaç saniyeyi en iyi biçimde kullanmış olmak üzere, Konferansın başkanı olarak, görüşmelerimize katılan bütün temsilcilerin gösterdikleri uzlaşıcı tutuma ve geniş görüşlülüğe tanıklık edebileceğimi sanıyorum. Bu, ilerisi için iyiye yorulabilecek bir olaydır; kuşkum yoktur ki, biz yalnız dünyanın geleceği için son derece değerli olacak bir anlaşma ve iyi niyet havası yaratmış olmakla kalmadık; aynı zamanda, birçok meslekdaşlarımızın en iyi biçimde dile getirdikleri gibi, uluslararası ilişkilerde yeni bir çağ ve uluslararası anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasında daha iyi, daha kolay bir çığır açtık.

Son olarak, izin verirseniz bana yapmak inceliğini gösterdikleri yardımdan dolayı bütün meslekdaşlarıma gönül borcumu belirtmek istiyorum. Meslekdaşlarım desteklerini hiçbir zaman eksik etmediler; yüce ve saygın bir durumun görevlerini yerine getirmeğe çalıştığım sırada gösterdikleri içten yakınlık beni yürekten duygulandırmıştır.

64. Konferansın kapanışı.

BAŞKAN [*Çeviri*]. – Montreux Konferansının kapandığını resmen bildiririm.

II

TEKNİK KOMİTENİN TUTANAK - ÖZETLERİ

BİRİNCİ OTURUM

Çarşamba, 24 *Haziran* 1936, *saat* 16.

Başkan : B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar :

Avustralya :	B. BRUCE, B. OFFİCER.
Birleşik-Krallık :	Deniz Albayı MACDONALD, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan :	B. KARANDJOULOFF.
Fransa :	B. POZZİ, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan :	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS.
Japonya :	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya :	B. CONTZESCO, B. PELLA, B. MİHALOPOL.
Türkiye :	B. ARAS, B. MENEMENCİOĞLU, Dr. ARAR.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği :	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. MİLLER.
Yugoslavya :	B. SOUBBOTİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri : B. AGHNİDES.

1. Çalışmaların açılışı ve yöntem.

B. BRUCE (Avustralya), Konferansın Başkanı, oturumu açtı. Teknik Komitenin, şimdilik, Konferansın tek Komitesi olacağını ve, Komite çeşitli konuları ele alacağı için, temsilci heyetlerinin her seferinde ele alınacak konularda yetkili temsilcilerce ya da uzmanlarca kendilerini temsil ettirmeğe özen göstermeleri gerektiğini anımsattı.

Çalışmalar sırasında, kimi konuların daha küçük bir komitede daha iyi incelenebileceği anlaşılırsa, Teknik Komitenin özel alt-komiteler kurmasını engelleyecek bir şey yoktur. Kaleme alış sorunlarına gelince, Komite bu konuda da bir alt-komite kurabilecektir. Konferans, sözleşme tasarısının kesin metninin saptanması için, bir özel yazı komitesinin kurulmasına gerek olup olmadığını, sonradan kararlaştıracaktır.

Komite bu yöntemi *uygun buldu.*

2. Başkan seçimi.

B. BRUCE (Avustralya), bundan sonra, Komiteyi, başkanını seçmeğe çağırdı. Romanya temsilci heyeti ikinci temsilcisi B. Contzesco'yu aday olarak önerdi; B. Contzesco başkan seçildi.

B. CONTZESCO (Romanya), Komiteye bu seçim için teşekkürlerini sundu ve bu seçimi, Boğazlar sorununun Romanya için gösterdiği öneme bağladı. B. Contzesco, Başkanlık görevlerini tam bir yantutmazlıkla yapacağını, ancak, bu görevi kabul ederken, başkanlığa seçilişini, Romanya temsilcisi olarak tartışmalara katılma yeteneğinde bir kısıtlama yapmaması koşuluna bağladığını belirtti.

B. Contzesco, başkanlık koltuğuna oturdu.

3. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

Komite, Türk Hükümetince sunulmuş sözleşme tasarısının (Ek I) Başlangıç'ı ile birinci kesimini görüşmeğe başladı.

Başlangıç (Préambule).

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Başlangıç'ın incelenmesinin şimdilik ertelenmesini önerdi; çünkü Başlangıç, yalnız ticaret gemilerinin gidiş-gelişini değil, sözleşme tasarısının tümünü de ilgilendirmektedir.

Bu öneriyi B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye) destekledi.

Böylece kararlaştırıldı.

Birinci Madde.

B. PELLA (Romanya), sözleşme tasarısının 11. maddesinde sivil ve askerî uçakların ele alınmış olduğunu belirtti. Birinci madde Boğazlar rejiminin tümünü ilgilendirdiği için, bu maddede uçaklardan da söz edilmesinin daha mantıklı olacağını söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), birinci maddenin, tasarının I. kesimine konulmasında bir sakınca görmemekle birlikte, bu maddede uçaklar sorunundan söz edilmesine yer olmadığı görüşünü belirtti. Tasarının 11. maddesinde, sivil ve askerî uçakların Boğazlar üzerinden uçmasına izin verilmeyeceği, bu uçakların Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişlerinin, Türkiye'de hava ulaşımına ilişkin yönetim kuralları uyarınca ve onlara gösterilecek bir yol boyunca sağlanacağı öngörülmüştür.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu maddenin, sözleşme tasarısının değerinden bir şey yitirilmeksizin metinden çıkartılabileceğini belirtti; çünkü herşeyin sözleşmede öngörüldüğü gibi olup biteceği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bunun bir kaleme alış sorunu olduğunu, bu maddeyi metinde tutmanın ya da metinden çıkarmanın bir sakıncası olmadığını kabul etmektedir.

B. SOUBBOTİTCH de (Yugoslavya), birinci maddenin sözleşmeye bir şey katmadığı, bu maddenin çıkartılmasının da sözleşmenin değerinden bir şey eksiltmeyeceği kanısındadır. Bununla birlikte, B. Soubbotitch, sözleşmenin konusunu ilk bakışta kavrayabilmek için de olsa, bu maddenin sözleşmede bırakılabileceği görüşündedir.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), tasarının birinci maddesinin, uçaklardan söz edilmemesi dışında, Lozan Sözleşmesinin 2. maddesinin karşılığı olduğunu belirtti. Uçaklar sorunu 11. maddede ele alındığına göre, 11. maddenin görüşülmesine kadar, birinci madde tasarıda tutulabilir.

B. ARAS (Türkiye), bu konuda bir karar alınmasını Yazı Komitesine bırakmayı önerdi.

Böylece kararlaştırıldı.

KESİM I.

Madde 2.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), Boğazlar'dan transit geçen gemilerden sağlık harçları alınmasına karşı öne sürülen kanıtların, genel oturumda çok iyi bir biçimde açıklanmış olduğunu anımsattı. Öte yandan, bu harçların alınmasından yana kanıtları, B. Aras, eksiksiz bir biçimde belirtmiştir. Bununla birlikte, aydınlığa tümüyle kavuşturulmamış bir nokta kalmaktadır. Bulgaristan temsilcisi, 1926 Uluslararası Sağlık Sözleşmesinin 52. maddesini öne sürmüştü, B. Aras, bu sözleşmenin Türkiye'ce onaylanmamış olduğunu belirtmişti. Bu, bir olgudur; ancak, bu sözleşmeyi imzacıların neredeyse hepsi onaylamış bulunduklarından, sözleşmeye, Türk tasarısının 5. maddesinde sözü edilen uluslararası sağlık hükümlerinden biri olarak bakılabilir. 1926 Sözleşmesinin 52. maddesinin, Boğazlar bölgesinin durumu göz önünde tutularak kaleme alınmış olduğuna kuşku yoktur. Boğazlar'ı durmaksızın geçen gemilerin, kıyıları ya da Boğazlar bölgesinden geçen öteki gemileri bulaştırıp bulaştırmayacakları konusunda görüş ayrılıkları olabilir; buna karşılık, B. MacDonald, kişisel olarak, bu konuda yetkili değildir ve kesin bir şey söyliyemez. B. MacDonald, şimdilik, Türk temsilci heyetinden, aşağıdaki beş soruyu yanıtlamasını dilemekle yetinecektir:

1. Akdeniz limanlarında, 1935 yılında, kaç veba ya da bildirilmesi zorunlu hastalık olayı çıkmıştır; hangi limanlarda? Bu olaylar hangi tarihlerde Türk makamlarına bildirilmiştir?

2. Karadeniz limanları için aynı soru.

3. Bulaşmış limanlardan gelen ve transit geçen kaç gemi, 1935 de, doğrudan doğruya Boğazlar'a girmiştir?

4. Bu gemilerden kaçında hekim bulunmaktaydı?

5. *a*) Üçüncü soruda göz önünde tutulan durumlarda izlenen yöntem nedir? (Türk makamlarınca karantinaya alınmak? Gemilerin bulundukları yerde mikroptan arındırılması? v. b...) ;*b*) İçinde hekim bulunmayan gemiler için de aynı sorular.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), hastalık bulaşmış gemilerin geçişine izin vermemek için Türkiye'ce alınması gereken genel korunma önlemleri konusunda, Türk

temsilci heyetinin görüşünü daha önce açıklamış olduğunu anımsattı. Boğazlar'dan transit geçen bulaşmış gemilerin, Türk kıyılarını ya da başka gemileri, üstelik komşu ülkelerin kıyılarını da bulaştırıp bulaştırmayacakları konusunda, Türk temsilci heyetinin uzmanı Dr. Arar'dan görüşünü açıklamasını isteyecektir.

Bununla birlikte, 1926 Sözleşmesi sorununun Türkiye bakımından çözüme kavuşmuş olduğunu, B. Menemencioğlu daha şimdiden söylemek istemektedir. Türkiye, bu Sözleşmeyi onaylamamış olduğu için, bu sözleşmenin, transit geçen gemilere tanıdığı sağlık harçlarından bağışıklık hükümlerine Türkiye'nin uyması gibi hiçbir yükümlülüğü yoktur.

Tasarının 5. maddesinde, Türk yasal kurallarının uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde uygulanmasından söz edilişi, yalnız, Türkiye'nin, yetkili ulusal makamlarının harçların ve vergilerin alınmasında karar vereceğini ve bunları uluslararası alışıklıklar uyarınca uygulamaya hazır olduğunu anlamakta bulunduğu anlamına gelmektedir.

Dr. ARAR (Türkiye), sorunun aşağıdaki iki yönünü ard arda açıklayacaktır:

1. Boğazlar'dan transit geçen gemiler için bir sağlık denetiminin yararlı ya da gerekli oluşu;

2. Bu denetimin, yapılan hizmetler karşılığında sağlık harçları alınmasını haklı gösterip göstermediği.

Birinci nokta üzerinde, Dr. Arar, Boğazlar'dan geçen bir gemide hasta kişilerin bulunmadığını ya da bu geminin hastalık bulaşmış bir limandan gelip gelmediğini anlayabilmek için bir sağlık denetiminin gerekli olduğu düşüncesindedir. Bu koşullar altında, bulaşma olanağı bulunduğu, "İçlerinde veba, kolera ya da tifüs olayları olan, ya da yedi günden beri böyle olaylar çıkmış bulunan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan, beş kez yirmi-dört saatten az bir süre içinde ayrılmış bulunan gemiler, Boğazlar'dan karantinalı geçecekler, v. b....." diyen, Lozan Sözleşmesinin 6. maddesinde de kabul edilmiştir.

Böyle olunca, Boğazlar'dan transit geçen bir geminin bulaşmaya yol açabileceği kabul edilmiş bulunmaktadır. İşte Türk Hükümetinin yapmak istediği de, bunu önlemek üzere, Boğazlar'ın girişinde, gemide hastalık olayları bulunup bulunmadığını ya da geminin hastalık bulaşmış bir limandan gelip gelmediğini denetlemek için, gemileri ziyaret etmektir.

Boğazlar'ı geçmek üzere, Karadeniz Boğazı'nın girişine gelmiş bir geminin somut durumunu ele alalım. Sağlık makamlarınca hiçbir şey bilinmemektedir; bu makamlar, bir sağlık keşfinde bulunmak üzere geminin kaptanına başvururlar ve gemiye Çanakkale Boğazı'ndan çıkıncaya kadar geçiş izni verirler. Bu geçiş izni, söz götürmez yararlar sağlar. Gemi, İstanbul'da, hiçbir sağlık işlemi ya da harcı olmaksızın, kırk-sekiz saat kalabilir; gemiye, polis ve gümrük denetiminden bağışıklık tanınmıştır; kömür ve su alabilir; denizcilik acentasının buyruklarını alabilir.

Gemi denetimsiz (ziyaretsiz) geçerse, gemide hastaların bulunup bulunmadığı, bir hekim olup olmadığı, mikroplardan arındırıcı araçlarla donatılıp donatılmadığı bilinmez. Gemi, insan topluluklarının serpilmiş bulunduğu Karadeniz Boğazı'ndan geçer; doğruca, her çeşit geminin ve iskelenin kaynaştığı İstanbul limanının tam ortasına varır. Bir kez Marmara'ya çıkınca, artık gözden uzaklaşır. Gemi Boğazlar'dan doğrudan doğruya mı geçmiş, yoksa bir yerde durmuş mu, hiçbir zaman kesinliklikle bilinemez.

Gemilerin böylesine uzun bir bölgeyi hiçbir sağlık denetimi görmeksizin geçmelerinde büyük bir tehlike vardır.

Lozan Konferansının tutanaklarında, bu konuya ilişkin pek çok kanıtlar bulunabilir. Bu Konferans boyunca, sağlık sorunları uzun boylu görüşülmüştü; Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nın sağlık açısından çok önemli oldukları, yalnız Türkiye için değil, tüm Avrupa'nın çıkarı bakımından da korunma önlemlerinin gerekli olduğu kabul edilmişti.

Öne sürülen karşı çıkışlar, Türk Hükümetinin, bu tasarıyı sunmakla yeni bir durum yaratma istediği izlenimini vermektedir. Oysa, hiç de böyle değildir. Yapılmak istenen, 1839 da, Uluslararası Sağlık Konseyinin kuruluşundan beri yapılandır. Sağlık denetiminin, gemicilik için sıkıntılara ve gecikmelere yol açacağı düşünülebilir. Bu, bir yanılgıdır: basit bir sağlık keşfi söz konusudur. Hızlı deniz motorları, demirlemek zorunda olmayan, yalnız hızlarını yavaşlatan gemilere yanaşırlar. Ziyaret birkaç dakika sürer. Bugüne kadar hiçbir yakınmada bulunulmamıştır.

Sağlık harcı, bayrağı ne olursa olsun, bütün gemiler için tek ve geneldir. Bu harç, ancak limanlarda duruş yapan gemiler için aynı değildir. Harç oranı oldukça düşüktür: söz konusu olan, yılda, yirmi-altı ulusun gemilerince ödenen, 40.000 - 50.000 liradır. Bu harçtan elde edilen gelir, Lozan Andlaşması hükümleri uyarınca, yalnız sağlık yönetiminin gereksinmeleri için kullanılmaktadır.

Dr. Arar, alınan harcın, gerçekten sağlık yönetimince yapılan, yalnız Türkiye için değil, Avrupa ve dünya için bir koruma oluşturan bir hizmet karşılığı olduğunu belirterek, sözlerini sonuçlandırdı. Türkiye, gerçekten, eskiden Avrupa'da büyük yıkımlara yol açan birçok bulaşıcı hastalıkların alanı idi. Bugün, Türk Hükümetinin akıllıca yönetimi ve Boğazlar'la Türkiye'nin öteki limanlarında uygulanan denetimle, tüm korunmuş bulunmaktadır. Yalnız Türkiye'nin özel çıkarlarına değil, aynı zamanda dünnın ve gemilerde çalışanların da yararına, insancıl bir iş söz konusudur.

BAŞKAN, B. Arar'a, yaptığı açıklamalar için teşekkür etti; ancak, Türk temsilci heyetinin, Birleşik-Krallık temsilci heyetince yöneltilen soruları yanıtlamamış olduğunu da belirtti.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), hemen bir karşılık beklemekte olmadığını, Türk temsilci heyetinin, istenen bilgileri el altında bulundurmuyorsa, bunları ileride verebileceğini söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), istenilen bütün bilgileri sunmak konusunda, Türk temsilci heyetinin elinden geleni yapmağa hazır olduğunu bildirdi. Bu bilgiler hemen el altında değilse, Türk temsilci heyeti, bunları gecikmeden edinecektir. Bununla birlikte, bir ilke sorununu aydınlığa kavuşturmak söz konusudur. Bu soruların soruluş nedeni, sağlık harcını ve denetimini haklı göstermek için gerçekten yeterli sayıda hastalık bulaşması olayları olup olmadığını öğrenmek gibi görünmektedir. Peki, Türk temsilci heyeti, yanıt olarak "hiç yok" derse, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin Türkiye'ye sağlık denetimini kaldırmayı salık vermesini mi beklemek gerekecektir? Öteki ülkeler, bir yıl boyunca hiçbir veba ya da kolera olayı görülmezse, kendi sağlık önlemlerini kaldıracaklar mıdır? Aslında, söz konusu olan, genel korunma önlemleri değil midir?

Türk temsilci heyeti, istenilen bütün bilgileri sağlıyacaktır; ancak, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin de, kendilerine sorulan soruyu yanıtlamalarını dilemektedir.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetince sorulmuş soruların, sağlık harçları alınmasını zorunlu kılmayı haklı göstermek üzere, hangi somut kanıtların varolduğunu anlamak amacını güttüğünü sandığını söyledi. Gerçekten, bir gemide bir hekim bulunuyorsa ve yeterli bir sağlık örgütü varsa, böyle bir durumda, bunların bulunmadığı bir duruma göre, daha az sıkı önlemler gerekecektir.

Bundan başka, 10. maddeye bakılırsa görülür ki, içinde veba, kolera, v. b. olaylar bulunan savaş gemileri, Boğazlar'ın bulaştırılmasına yol açabilecek herhangi bir olanağa karşı, *bordalarında bulunan koruyucu araçlarla* gerekli koruma önlemleri almak yükümlülüğü altındadırlar. Bundan, gemilerin, Boğazlar'ı bulaştırma tehlikesi olmaksızın geçebilecekleri sonucuna varmak gerekir. Böyle olunca, gerekli koruma önlemlerini almak bakımından bordasında gereken araçları bulunduran savaş gemileriyle ticaret gemileri arasında, bulaştırma açısından ne gibi bir ayırım olabileceği de iyice anlaşılamamaktadır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kaygılarının, limanlarda duruş yapan gemilere değil, yalnız geçen gemilere ilişkin olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, çok iyi çalışan Türk sağlık örgütünün kaldırılmasını telkin etme niyetinde değildir. Tek karşı çıkışı, transit geçen gemilerle ilgilidir; çünkü, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu gemiler için zorunlu sağlık hizmeti uygulanmasını haklı gösterecek özel koşulların neler olduğunu anlayamamaktadır.

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sorularına gelince, B. Fitzmaurice, bu soruların tek amacının, bulaşma tehlikesinin genişliği konusunda Komiteye bir bilgi edinme olanağını sağlamak olduğunu belirtti.

BAŞKAN, Uluslararası Sağlık Sözleşmesine ilişkin öne sürülmüş görüşleri anımsatarak, bu sözleşme hükümlerinin, Türkiye açısından, bu ülkenin onlara uymak istediği ölçüde geçerli olduğunu kabul etmektedir. Türk Hükümetinin, hangi ölçüde ve hangi koşullar altında uluslararası hükümlere uymak niyetinde olduğunun bilinmesi söz konusudur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), B. Fitzmaurice'in görüşlerini yanıtladı ve, her zaman, limanlarda duruş yapan gemilerin değil de, transit geçen gemilerin söz konusu olduğunu düşündüğünü belirtti.

Transit geçen gemiler konusunda, B. Menemencioğlu, hiçbir Devletin, salt gösteriş olsun diye, pahalı bir örgüt sergilemeye kalkmayacağına Komitenin dikkatini çekmek istediğini söyledi. Belki Türk temsilci heyetine, sağlık örgütünün kaça mal olduğu, personelinin kaç kişiden oluştuğu, elinde bulundurduğu teknelerin sayısı ve buna benzer sorular sorulabilirdi. Türk temsilci heyeti, yalnız Türkiye için değil, bütün dünya için de yararlı bir örgütü süregötürmek için, harçtan elde edilecek gelirin gerekli olduğu kanısındadır. Kaldı ki, alınan harç hiç denecek kadardır: ton başına 3 kuruş harç alınmaktadır; bu da, sağlık hizmetleri giderlerini karşılamağa ancak yetmektedir. Hiç kuşku yoktur ki, ödenen harç, gerçekten yerine getirilen bir hizmet karşılığıdır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), hukuk sorunlarıyla, olgusal sorunlar arasında bir ayırım yapmak gerektiğini düşünmektedir. Kendisi, önce, harcın, yapılan hizmetlere ne ölçüde karşılık olduğunu inceleyecek, sonra da, 5. maddede sözü edilen uluslararası hukuk hükümlerine değinecektir.

Türkiye'de bir sağlık hizmetinin bulundurulmasının, bu ülkenin özel çıkarlarına olduğu kadar, bütün dünyanın da çıkarına uygun düştüğü açıkça bellidir. Bununla birlikte, bütün ülkeler sağlık hizmetleri sağlamakta, ancak bu ülkelerden hiçbiri, transit geçen gemilerden harç almamaktadır. Yapılan hizmetlerden söz edildiği zaman, bu terimi en dar anlamında kullanmak gerekir. Bir gemiyi oneş-yirmi dakika için durdutmak, bir hizmette bulunmak değil, bir engel yaratmaktır. Bu da, bir harç alınmasını haklı gösteremez.

Harçlar konusunda, Bulgar temsilcisi, transit geçen gemilerden harç almaya olanak veren uluslararası bir kuralın ya da bir sözleşmenin var olup olmadığını sormaktadır. Bulgar temsilcisi, Tuna'nın 1921 Kesin Statüsünün 23. madde 2. fikrasında, yalnız transit yüzünden hiçbir gümrük vergisi ya da özel bir vergi alınamayacağının belirtilmiş olduğunu söyledi. Şunu da ekledi: Bulaşma olanağı, bir nehir yolunda, Boğazlar'dan çok daha büyüktür; bu da, Boğazlar bölgesinde sağlık harcının kaldırılması için bir ek nedendir.

Bulgar temsilcisi, ayrıca, Barcelona'da 1921 de imzalanmış, Uluslararası Ulaşıma Elverişli Nehir Yolları Sözleşmesini de anmıştır; bu Sözleşme, ancak su yollarının bakımı için ve, genel olarak, ulaşım yararına yapılmış giderler karşılığı olarak harç alınabileceğini öngörmektedir.

Bulgar temsilcisi, az önce sözünü ettiği 1926 Paris Sözleşmesinin altmış yedi Devletçe imzalanmış olduğunu anımsatmaktadır. Bu Sözleşme, evrensel bir hukuk oluşturmaktadır; ancak, böyle bir evrensel hukuk da hiçbir yerde yoktur.

Son olarak, Bulgar temsilcisi, 10. maddenin, gemilerin Boğazlar'dan bulaştırma tehlikesi olmaksızın geçebileceklerini de üstü kapalı olarak tanır görünmektedir; çünkü, bu tehlikenin, savaş gemilerinin ya da ticaret gemilerinin söz konusu olmasına göre, değişik olacağı söylenemez.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), herşeyden önce, Bulgaristan temsilcisinin, sağlık hizmetinin herkes için kamu yararına bir hizmet olduğunu kabul ettiğini, bununla birlikte, öteki ülkelerin kendi karasularından geçen gemilerden harç almadıklarını sözlerine eklediğini belirtti. Bulgar temsilcisi, sağlık ziyaretinin oluşturduğu engelden de söz etmiştir. Bu engelin, ziyaretler yüzünden mi, yoksa alınan harçlar yüzünden mi yaratıldığının bilinmesi söz konusudur.

Birinci konuyla ilgili olarak, Dr. Arar, duruş süresinin çok kısa olduğunu daha önce açıklamıştı. İkinci konuyla ilgili olarak, çok aşırı bir harcın söz konusu olduğu söylenemez. Ton başına üç kuruştan, 1.000 tonluk bir gemi için, harç 30 Türk lirası, ya da 5 İngiliz lirasından daha az bir para tutmaktadır. Bu koşullar altında ulaşıma yaratılan bir engelden söz edilebilir mi?

Boğazlar bölgesinin, transit geçen gemilerden sağlık harcı alınan tek bölge olduğu söylendi; oysa, Türk temsilci heyeti, belgelere dayanarak, Panama Kanalı ile Süveyş Kanalı'nda da sağlık harçları alındığını bildiğini sanmaktadır. Türk Hükümeti, coğrafya bakımından konumuyla, ülkenin özel sağlık zorunluluklarından doğan özel koşulları göz önünde tutmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Savaş gemilerine ilişkin olarak, B. Menemencioğlu, sağlık denetiminin bu gemilere de uygulanmasının mı istediğini öğrenmek istemektedir. Bu olanaksızdır; çünkü, savaş gemilerinin bordalarında, gerekli korunma önlemleri almak için gereken herşey

vardır. Öte yandan, savaş gemilerinden, ne çeşit olursa olsun, hiçbir vergi ya da harç alınması olanağı da yoktur; çünkü, bu gemiler, Türk Hükümetinin saygı duyduğu, ülkelerinin egemenliğini temsil etmektedirler.

B. MİHALOPOL (Romanya), transit geçen gemilere sağlık ziyaretinin uygulanması nedeniyle sağlandığı söylenen yararlara ilişkin olarak bir gözlemde bulunmak zorunluğunu duymaktadır. Bu ziyaret, transit geçen gemilere İstanbul limanında kırksekiz saat kalmak hakkını vermekte, su ve kömür almak olanağını sağlamaktaysa, bu, somut bir yarar anlamına gelmemektedir; çünkü, İstanbul'da eksiklerini tamamlama gereksinmesini duyan bir geminin, sağlık harcı ödemesini engelleyecek hiçbir şey yoktur. Buna karşılık, kömür ya da su almak üzere İstanbul'da demirleme gereksinmesini duymayan gemiler de sağlık ziyaretinden bağışık tutulmalıdırlar. Ziyaretin hiçbir gecikme doğurmadığı da söylenemez; çünkü, her gemi, sağlık ziyareti için demir atmak zorundadır; bu da, zorunlu olarak, oldukça önemli bir gecikmeye yol açacaktır.

Türk temsilcisi harç tutarının ılımlı olduğundan söz etmiştir. Bu konuda, B. Mihalopol, önce daha genel nitelikte birtakım gözlemlerde bulunacaktır.

B. Mihalopol, 2. maddenin birinci fıkrasının başı ile sonu arasında bir çelişki görmektedir; çünkü, gemiler için hiçbir işlem, vergi ya da harç olmaksızın geçebilirler denildikten sonra, birtakım hizmetler ayrı tutulmaktadır. Bu çelişki kaldırılmak istenirse, açıkça, ticaret gemilerinin her türlü işlemlerden, vergilerden ve harçlardan bağışık olacaklarını hüküm altına almak gerekecektir. Bundan sonra da, yapılmış hizmetler karşılığı olmak üzere, giderleri karşılamağa gerekli olduğu ölçüde, harç alınabileceği öngörülebilir; aynı zamanda, alınan harçların yeterli olup olmadığını ve yapılmış hizmetlerin yol açtığı giderleri gerçekten karşılayıp karşılamadığını anlamağa olanak sağlayacak birtakım denetim yolları da belirtilebilir.

B. Mihalopol, Türk temsilcisinin önemsiz saydığı ton başına 3 kuşun, bir kez girişte bir kez de çıkışta alındığını, böylece 3 kuruş yerine 6 kuruş alınmış olduğunu da sözlerine ekledi.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Bulgaristan'ın, sağlık harçlarına verdiği büyük önemin nedenlerini belirtmek istemektedir. Bulgaristan'ın uluslararası ticareti, % 60 oranında Boğazlar'dan geçmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), önce, B. Mihalopol'e, 2. maddenin birinci fıkrasının kaleme alınışında bir çelişki bulunmadığını belirtti. Bu maddede, gemilerin salt geçişleri yüzünden bir harç alınmayacağı yazılmaktadır. Harçlar, yapılan hizmetler karşılığı istenmektedir. Harçların doğrudan doğruya yapılan hizmetler karşılığı olmadığı öne sürülerek karşı çıkılmaktaysa, aynı kanıt fenerler içinde öne sürülebilir ve denebilir ki, gemi batması olmadıkça yapılmış hizmet de yoktur. Oysa, fenerler, sağlık hizmetlerinden daha önemli bir kamu yararı hizmetinde bulunmamaktadırlar.

Romanya temsilcisinin, alınan harçların önemine ilişkin karşı çıkışlarına gelince, B. Menemencioğlu şunu belirtmek ister ki, Komite, şimdi olgusal bir sorunu değil, bir metin sorununu tartışmaktadır.

Son olarak, Bulgar temsilcisinin, Bulgaristan'ın ticaretinin % 60 ının Boğazlar'dan geçmesi yüzünden, sağlık harçlarına verdiği öneme ilişkin gözlemlerini yanıtlayan Türk temsilcisi, Bulgar gemilerinin 1934 de toplam olarak 200 İngiliz lirası ödemiş olduklarını belirtti.

BAŞKAN, tartışmanın en belirgin noktasının, transit geçen gemilerden alınan sağlık harcının gerçekten yapılmış bir hizmet karşılığı mı oluğu ve bu hizmet gerçekten yapılmış bile olsa, zorunlu mu sayıldığı biçiminde özetlenebileceğini söyledi.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, o bilinen soruları, Türkiye'nin, Lozan Sözleşmesinin 6. maddesindeki hükümleri hangi nedenlerle değiştirmek istediğini öğrenmek amacıyla sormuştu. Türkiye, böylesine üzücü deneylerle mi karşılaştı ki, yeni bir metin hazırlamak zorunda kalmıştır?

Bunları söyledikten sonra, Başkan, Romanya temsilcisi sıfatıyla, birtakım gözlemler eklemek istediğini belirtti. Sağlık harçları sorununun Bulgar ticaret gemiciliği için çok büyük bir önemde olduğu ne kadar doğruysa, bu, daha da önemli olan Romen gemiciliği için daha da doğrudur. Romen gemilerinin, 1923 Sözleşmesiyle öngörülmemiş bir harç için ödedikleri paralar çok önemli toplamlara varmaktadır ve bunlara kılavuzluk, kurtarma, ticaret odaları ve bu gibi ödemeler eklenmektedir. Romen Hükümeti, askerî sorunlara ilişkin bir sözleşme metnine, ulaşım koşullarını baştan başa değiştiren hükümlerin sokulmasını, gerçekten beklenmez bir şey olarak karşılamıştır. Bu nedenle, Romanya temsilcisi, Türk Hükümetinin dikkatini, Bulgaristan'la Romanya'nın güçlükler içindeki ekonomik durumuna dostça çekmek istemektedir; bu güç durum, ulusal malların yabancı mallarla yarışmasını (rekabetini) daha da güçleştirecek yeni giderlerin eklenmesiyle ağırlaşmış olmaktadır. 3 kuruşluk, daha doğrusu 6 kuruşluk bir harç, özellikle basit bir transit için alınan bir dizi harca eklendiği zaman, oldukça büyük br para tutmaktadır. Bu tasarı olduğu gibi kabul edilirse, gemicilik öyle vergiler altında bırakılmış olacaktır ki, kimi armatörler ve bir ticaret donanmaları olan Devletler, Boğazlar'dan geçiş sayısını azaltmak ya da, mallarının sürümü için, Karadeniz'den başka çıkış yolu bulunmayan Romanya bakımından, daha da pahalıya gelecek önlemler almak zorunda kalacaklardır. Romanya, Türk temsilci heyetinin dostluk duygularına güvenmekte ve görüşünü değiştireceğini ummaktadır.

Deniz Albayı ECONOMO (Yunanistan), Bulgaristan ile Romanya temsilcilerinin söylediklerine ekleyecek bir şeyi olmadığını bildirdi. Yalnız, sağlık harçlarının Yunanistan bakımından taşıdığı büyük önemi belirtmek istemektedir. İstatistiklerden anlaşıldığına göre, Yunan gemileri, Boğazlar'dan geçiş konusunda, sayıca birinci sırayı, tonaj bakımından da ikinci sırayı almaktadır. Yunan ticaret gemileri, 1935 de, 150.000 Türk Lirasına varan sağlık harcı ödemişlerdir. Bugünkü bunalım göz önünde tutulursa, ödenen harçların, yedi yıl önce daha da yüksek olduğu görülmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), herşeyden önce, Türk Hükümetinin önerisinin bütçe kaygılarından esinlenmediğini belirtti. Kendisi, Başkanın, hangi konuyla ilgili olarak Ticaret Odasından söz ettiğini de bilmemektedir. B. Menemencoğlu, Ticaret Odalarınca bir harç alınabileceğini sanmamaktadır.

Kılavuzluk konusuna gelince, bu, özellikle Karadeniz Boğazı için önemli bir sorundur; Karadeniz Boğazı'nda akıntılar oynak ve gidiş-geliş güç olduğundan, gemide kılavuz bulunmazsa, sık sık çatışmalar olmaktadır.

Sağlık harcı sorunu, Türkiye için çok büyük bir önem taşımaktadır; bu yüzden, bu harcın olduğu gibi tutulmasında direnmek zorundadır. Bununla birlikte, Başkan Türkiye'nin dostluk duygularına çağrıda bulunduğuna göre, Türk temsilci heyeti, doğaldır ki, sağlık harcının olduğu gibi tutulması koşuluyla, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetlerinin isteğe bağlı olmasını kabul etmeğe hazır olabilecektir. Yedekçilik (römorkörcülük) konusunda, Türk temsilci heyeti, bunun, savaş zamanında

zorunlu olmasını isteyecektir. Bu isteğin nedenleri çok açıktır ve Türk temsilci heyeti bunların gereği gibi değerlendirileceğinden kuşku duymamaktadır.

Bunları söyledikten sonra, B. Menemencioğlu, Yunanistan temsilcisinin gözlemlerini yanıtlayarak, Yunan gemilerinin ödemiş oldukları 150.000 Türk lirasının, limanlarda duraklama yapmış gemileri de kapsamak üzere, bütün gemilerin ödemiş oldukları ücretlerin toplamını gösterdiğini söyledi. Transit geçen gemilerin ödediği para, bunun yarısı kadar az olmak gerekir.

B. SOUBBOTİTCH (Yugoslavya), tartışmalara katılmaktan çekindiğini, çünkü bu sorun üzerinde kanıtlar öne sürebilecek temsilci heyetlerinin Komitede yeter sayıda olduğunu, öte yandan da, Yugoslavya'nın, gemileri Boğazlar'dan geçen ülkeler arasında son sırada geldiğini belirtti. Bütün bunlar, Yugoslav Hükümetinin bu sorunla ilgilenmediği anlamına gelmemektedir; gerçekten, Yugoslav mallarının büyük bir bölümü, başka ulusların gemileriyle Boğazlar'ı geçmektedir ve Boğazlar'da alınacak her harç, bu mallara da ağır yükler getirmektedir. Bu sözlerden, Yugoslav temsilci heyetinin, harcın süregitmesine karşı olduğu anlamı da çıkmamaktadır. Yapılan tartışmadan şu sonuca varabiliriz ki, Türkiye, Boğazlar'dan transit geçen gemilerde birtakım eylemlerde bulunma olanağını ve hakkını elinde tutmak ve böylece yapılan hizmetler için de parasal bir karşılık istemektedir. Uzlaştırıcı bir yol olarak, belki de, Türkiye'nin istediği hakkı tanımak, ancak, harcı olabildiğince düşük tutmak akla gelebilir. B. Soubbotitch basit bir telkinde bulunmakta, bir öneri sunmamaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türk temsilci heyetinin, çeşitli hizmetlerin sayılmasından sonra kullanılan "ya da başka" sözcüklerinin anlamını açıklamasını diledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sözcüklerin metinden çıkartılmasını kabule hazır olduğunu bildirdi.

Türkiye temsilcisi, önermiş olduğu uzlaşmayı belirterek, sağlık harçlarının olduğu gibi bırakılması koşuluyla, savaş zamanında yedekçilik (römorkörcülük) dışında, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetlerinin isteğe bağlı olmasını kabule hazır olduğunu yeniden söyledi.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin gösterdiği uzlaşıcı davranışı övdü. Bu sorunun henüz kesin bir sonuca bağlanmadığını ve temsilci heyetlerinin tartışmayı sürdürebileceklerini belirtti.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetleri konusunda, Başkan, bu hizmetlerin, savaş zamanında, ulaşımın güvenliği bakımından zorunlu tutulmasını anlamaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), fenerler ve kurtarma hizmetleri konusunda bir-iki açıklama eklemek istediğini söyledi. Bu hizmetlerin gerekliliği ayrıcalık tanınmış ortaklıklarca kullanılan haklardan söz eden, Lozan Sözleşmesiyle de tanınmışır. Bu hizmetler, bunları herkesin isteğini karşılayabilecek biçimde yerine getiren Türk Hükütince üstlenilmiştir. Türk temsilci heyeti, Komitenin bütün üyelerince bu hizmetlerin gerekli sayıldığında kuşku duymamaktadır.

BAŞKAN, Türk Hükümetinin önermiş olduğu uzlaşmanın henüz kesin olarak karara bağlanmamış olduğunu, 2. madde üzerinde tartışmanın, Komitenin gelecek oturumunda sürdürüleceğini bildirdi.

4. Basına bildiri.

Komite, basına verilecek bildiriyi, birtakım değişikliklerle uygun buldu.

İKİNCİ OTURUM

Perşembe, 25 *Haziran* 1936, *saat* 16.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Avustralya:	B. OFFİCER.
Birleşik-Krallık:	B. RENDEL, Deniz Albayı MACDONALD, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF.
Fransa:	B. POZZİ, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	B. PELLA, B. MİHALOPOL.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. MİLLER.
Yugoslavya:	B. RAYKOVİTCH, Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

5. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

Madde 2 (tartışmanın arkası).

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), bir gün önceki tartışmalar sonunda, Komitenin, sağlık harçları sorunu üzerinde bir çıkmazla karşılaştığını ve anlaşma ufuklarının bir hayli uzak göründüğünü belirtti. B. Rendel, Türk temsilci heyetinin, 1923 Lozan Sözleşmesinin hükümlerini yeniden ele alma olanağını görüp görmediğini sordu. Konferansın toplanmasını sağlayan resmî olmayan ilk görüşmeler üzerinde direnmek istememekle birlikte, B. Rendel, şuna da dikkati çekmek istemektedir: Bu sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesi istendiği zaman, Türk Hükümeti, tek amacının, Boğazlar'ın berkitilmesini (tahkimini) elde etmek olduğunu, değişikliklerin yalnız askerî hükümler üzerinde olacağını, sözleşmenin öteki yerlerinde herhangi bir değişiklik önermek niyetinde olmadığını belirtmişti. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, her zaman, yeni bir sözleşme kabul etmenin gerekmediği ve [eski sözleşmenin] askersizleştirme ile ilgili hükümlerinin kaldırılmasının yeterli olacağı görüşündedir. Bununla birlikte, Birleşik-

Krallık temsilci heyeti, yeni bir uluslararası belgenin imzalanmasına da karşı değildir; ancak, Birleşik-Krallık'ta Majestelerinin Hükümeti, her zaman, ilk sözleşmede askersizleştirmeyle ilgili olmayan bütün hükümlerin olduğu gibi tutulacağını, yalnız bu askersizleştirme hükümlerinin kaldırılmasının doğal sonucu olan değişiklikler yapılacağını düşünür olmuştur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin, askerî hükümlerden başka hükümleri hiçbir zaman değiştirmek istemediğini belirtti. Türkiye, yalnız, varolmakta bulunan bir durumun resmen kabul edilmesini istemiştir. Söz konusu harçlar, Lozan Sözleşmesinden bu yana, düzenli bir biçimde alınmaktadır; ancak, bunların yasallığı konusunda kuşkular ortaya atıldığı için, Türk Hükümeti bu harçları alma hakkının daha açıkça belirtilmesini istemiştir.

Lozan Sözleşmesi, alınan harçların yasallığını, ayrıcalıklı (imtiyazlı) işletmelerden ve ortaklıklardan yana kabul etmiştir; bu hizmetleri bugün Türk Hükümeti yerine getirmektedir. Lozan Sözleşmesi, kılavuzluk, fenerler ve yedekçilik (römorkörcülük) harçlarının yasallığını da kabul etmiştir. Türk temsilci heyeti, yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk hizmetlerinin isteğe bağlı olmasını daha önce kabul etmiş bulunmaktadır. Yalnız sağlık harçları sorunu kalmaktadır. Türk Hükümeti, Lozan Sözleşmesi hükümlerinin kendisine bu harçları alma yetkisini verdiği kanısındadır.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin amacının, varolagelmiş bir durumun resmen kabul edilmesini sağlamak olduğunu görmektedir. Kendisi, sağlık harçlarının bu sözleşme hükümleri uyarınca alınıp alınmayacağını düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bugünkü olgusal durumun, Lozan Sözleşsine uygun olup olmadığını tartışmaya girişmek yerine, gelecekte uygulanacak hükümlerin tartışılmasını üstün tuttuğunu söyledi. Türk temsilci heyeti, sağlık harçları alınmasının zorunlu olduğu kanısındadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), herşeyden önce, Birleşik-Krallık Hükümetinin, bu konuda Türk Hükümetinin almış olduğu birtakım önlemlerin Lozan Sözleşmesi hükümlerince haklı gösterildiğine inandırılmış olmadığını belirtmek istemektedir. Bununla birlikte, B. Rendel, bu sorunun çözülmez güçlükler yaratacak nitelikte olmadığını da kabul etmektedir; kuşkusuz, bu sorun bir çözüme bağlanabilir. Böyle de olsa, varolan bir durumu kabul etmek, bu durumu yasallaştırma ve olgusal bir durumu yasal bir duruma dönüştürme amacı güden yeni bir belge hazırlamaktan tüm ayrı bir şeydir.

Bu konuda B. Rendel'in henüz kesin yönergeleri de yoktur; ancak, kendisine öyle gelmektedir ki, Birleşik-Krallık'ta Majestelerinin Hükümeti, yanlış bir yorumlama sonucu saydığı bir durumu yasallaştırmak yerine, eski sözleşmenin hükümlerini olduğu gibi tutmayı yeğlemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Lozan Sözleşmesi metinlerini olduğu gibi tutmanın olanaksızlığını belirtti; çünkü, Lozan Sözleşmesi, artık bugün ortadan kalkmış olan, ayrıcalıklı (imtiyazlı) ortaklıklardan söz etmektedir. Yapılan hizmetler karşılığı olarak harçlar almak, zorunlu olarak, bu ortaklıkların yerini alan hükümete düşmektedir. Sözleşmenin, günün koşullarına uyarlanması için, bu sözleşmede birtakım değişiklikler yapılması kaçınılmazdır.

Bunları söyledikten sonra, Türk temsilci heyeti, sağlık harcının, Uluslararası Sağlık Komisyonunca her zaman alınageldiğini de anımsatmak istemektedir. Lozan Söz-

leşmesinin, ayrıcalıklı ortaklıklar yararına olan harçları olduğu gibi sürdürmek ve çok daha önemli olan sağlık harcını kaldırmak niyetinde olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Türk Hükümeti, Lozan Sözleşmesini yalnız ayrıcalıklı ortaklıkların çıkarlarını gözeten bir belge biçiminde hiçbir zaman yorumlamamıştır. Lozan Sözleşmesini kaleme alanların, bu özel çıkarları, genel çıkardan daha üstün saymak istedikleri düşünülemez.

B. PELLA (Romanya), Lozan Sözleşmesinin iki metninin kapsamı konusunda Türk temsilcisinin görüşünü almak istemektedir. Bu sözleşmenin 2. maddesinin 1. paragrafında şöyle denilmektedir: "Ticaret gemileri, bayrak ve yük ne olursa olsun, uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere, hiçbir işlem olmaksızın, kılavuz, fener, römorkör ya da doğrudan doğruya yapılan aynı nitelikte hizmetlere karşılık olanlar dışında, hiçbir vergi [resim] ya da harç almaksızın, üstelik Türk Hükümetince ayrıcalıklar tanınmış [imtiyaz verilmiş] kurumların ve işletmelerin bu konuda yararlandıkları haklara zarar gelmemek koşuluyla [şartiyle], gündüz ve gece, gemilerin gidiş-geliş ve geçişleri bakımından tam serbestlikten yararlanacaklardır."

Lozan Sözleşmesi sırasında ayrıcalık konusu olmuş hizmetler, Türk Hükümetince üstlenilmiştir; ancak, şimdi tartışılmakta olan sağlık harçlarının ayrıcalıklı işletmelerle bir ilgisi yoktur. Böyle olunca, sözleşme yeni duruma uyarlanması için değiştirilse bile, sağlık harçları sorununun ortaya çıkmaması gerekir gibi görünmektedir.

Öte yandan, aynı ek'in 6. paragrafının 2. fıkrası, "içlerinde bir hekim bulunan ve Boğazlar'dan durmaksızın ya da yük boşaltmaksızın doğrudan doğruya geçen" ticaret gemilerinin, içlerinde veba, kolera ya da tifüs olayları varsa, ya da yedi günden beri böyle bir olay çıkmışsa ya da bulaşık bir limandan, beş kez yirmi-dört saatten az bir süre içinde ayrılmışlarsa, Boğazlar'dan karantinalı geçmek ve Boğazlar'ı bulaştırmak olanağını kesin olarak ortadan kaldırmak üzere gerekli bütün koruma önlemlerini *gemide bulunan bütün araçları* ile almak zorunda oldukları öngörülmüştür.

B. Pella öyle sanmaktadır ki, 1. paragrafta söz konusu olan uluslararası sağlık hükümleri, transit geçen gemiler söz konusu olduğu zaman, bu 6. madde ile düzenlenmektedir ve, böyle olunca da, sözleşme yeni duruma uyarlanmak için değiştirilse bile, yapılacak değişikliklerin bu hükümleri hiçbir bakımdan etkilememesi gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin de, işte tam 1. paragrafın "doğrudan doğruya yapılan ya aynı nitelikteki başka hizmetler" den söz eden *a*) noktasına dayandığını açıkladı. Japon temsilcisinin isteği üzerine, Türkiye, bu son terimin metinden çıkartılmasına razı olmuştur; ancak, Türkiye, her zaman, Lozan Sözleşmesinin, ayrıcalık sahiplerinin çıkarlarını korumak için, genel çıkarı ve kamu sağlığını korumaktan daha elverişli hükümler öngöremeyeceğini düşünegelmiştir. Türkiye, bu maddeyi, Lozan Sözleşmesi sırasında varolan, ister ayrıcalıklı ortaklıklarca, ister Devletçe yapılmış olsun, bu hizmetleri aynı düzeyde göz önünde tutar biçimde yorumlamaktadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), tersine, ayrıcalıklı ortaklıklara ilişkin hükümlerin, Lozan'da imzalanan senetlerin başka yerlerindeki benzer hükümler gibi, Türkiye'de yabancı işletmelerin temsil ettikleri çok sayıda ve çok büyük olan –bir yana bırakılabilecek nitelikte görülmeyen– çıkarlar yüzünden konulmuş olduğu görüşündedir. Türk Hükümetinin, bu işletmelerin varlığına son veren anlaşmalar yapmış olduğu günümüzde, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, 1923 Sözleşmesi metninde, ayrıcalıklı ortaklıklarca

kullanılan haklara ilişkin tümcenin çıkartılmasına hiçbir karşı gelişte bulunmayacaktır.

Oysa, Türk Hükümetince önerilen metin çok daha uzaklara gitmektedir; özellikle, "doğrudan doğruya" sözü çıkartıldığı için, artık bu metinde doğrudan doğruya yapılan hizmetlerin söz konusu olmaması yüzünden, bu böyledir. Türk temsilci heyeti, bu sözcüğün yeniden konulmasını kabul ederse, öne sürülen karşı çıkışların birçoğu kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), şunları belirtmektedir: Lozan'da, 1. paragrafın *a*) noktasının birinci fıkrasındaki, "uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere" formülü kabul edildiği sırada, uluslararası sağlık hükümleri olarak, ancak, Türkiye'nin de onaylamış olduğu ve hükümleri transit geçen gemilerden sağlık harçları alınmasını yasaklamayan 1912 Sağlık Sözleşmesi ile, bu harçların alınmasını buyuran 1882 Sağlık Tüzüğü göz önünde tutulabilmekteydi. Lozan Sözleşmesinin imzalanmasınan sonra, sağlık harcı alınmasını yasaklayan yeni bir uluslararası sağlık sözleşmesi yapılmışsa, bu sözleşme, Lozan Sözleşmesi bakımından hesaba katılamaz. Türk temsilci heyetinin görüşüne göre, hukuksal durum işte budur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), öteki temsilci heyetlerinin tartışmaya katılmamalarından duyduğu üzüntüyü açıkladıktan sonra, Türkiye temsilcisinin son görüşleri üzerinde bir şeyler söylemek zorunda olduğunu belirtti. B. Rendel'e göre, "uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere" koşulu, yeni uluslararası sağlık hükümleri ortaya çıkarsa, bir aykırılığın kabul edilebileceği anlamına gelmemektedir. 1912 Sözleşmesinin transit geçen gemilerden sağlık harçları alınmasını yasaklamamış olması, durumu hiç de etkilememektedir.

İşte bu nedenledir ki, B. Rendel, nasıl kendisi 1926 sözleşmesini öne sürmekte haklı olmazsa, Türk temsilci heyetinin de 1912 Uluslararası Sağlık Sözleşmesini öne sürmekte haklı olamayacağı kanısındadır.

BAŞKAN, Lozan Sözleşmesinin imzacılarından biri olarak, söz konusu metnin, Türk temsilcisinin açıkladığı bir anlayış içinde imzalanmış olduğunu sanmadığını söyledi. "Uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere" deyimi, daha çok, uluslararası sağlık hükümlerinin teknik yönden uygulanmasını amaçlamaktaydı; koruma önlemleri, hekimler, mikroptan arındırma, asalaklardan arındırma, v. b.. Sözleşme, harçlar alınmasını hiç de amaçlamamaktaydı.

Başkan, bundan sonra, Boğazlar'dan geçen gemilere ilişkin olarak, Türk makamlarınca alınmış sağlık önlemleri konusunda, Boğazlar Komisyonu'nun 1936 *Belleten*'inden parçalar okudu. Başkan, uluslararası sağlık hükümlerinin uygulanmasının, zorunlu olarak, transit geçen gemilerden sağlık harçları alınmasını gerektirmeyeceğini belirtti. Bu harçlar bugün alınmaktaysa, kimi temsilci heyetlerinin anlayışına göre, sanıldığı kadar haklı olmayan bir yorum temeline dayanılarak böyle yapılmaktadır.

Başkan, Türkiye temsilcisinin, tartışmaya yalnız açıklık getirecek değil, aynı zamanda, deniz ulaşımının çıkarlarını göz önünde tutan elverişli bir çözüme varmayı sağlayacak biçimde, iyilik ister bir tutum göstereceğini umarak sözlerine son verdi.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), harçlar sorununun, 1. paragrafın *a*) noktası ve 6. maddenin ikinci fıkrasıyla çözülmüş olduğu kanısındadır. Bu metinlere göre, içlerinde bir hekim bulunduran gemiler için, bunlar bulaşık bir limandan gelseler, ya da içlerinde hastalar bulunsa bile, harçlar söz konusu olmayacaktır; daha da güçlü

nedenlerle, bulaşmamış gemiler için harçlardan söz edilemez. İçlerinde hekim bulunmayan gemiler için kuşkular duyulması düşünülebilir; ancak, bu gemiler hastalığa bulaşmış değillerse, ya da bulaşık bir limandan gelmemekteyseler, onlara uygulanacak işlem, 1. paragrafın *a*) noktasındakidir. "Uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere" sözcükleri, sağlık harçlarıyla değil, tam ulaşım özgürlüğüyle ilgilidir. Bu sözcükler, sağlık denetiminin teknik yönlerini amaçlamaktadır ve hiçbir biçimde sağlık harcı alınmasını haklı göstermek üzere öne sürülemezler.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 2. maddenin ilk fıkrasını saklı tutarak, bundan sonraki maddelere geçmeyi önerdi. Ona göre, bu sorun incelenebilir ve bir *modus vivendi* bulunmasına çalışılabilir.

Bu öneri *kabul edildi*.

Komite, 2. maddenin ikinci fıkrasını incelemeğe geçti.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), ilke bakımından bir karşı çıkışta bulunmaksızın, bu fıkra metninin, gemilere, Hükümetçe, adlarını v. b., birçok istasyonlara bildirme çağrısında bulunulabileceği izlenimini verdiğini söylemekle yetinmek istediğini belirtti. Bulgar temsilcisi, Türk tasarısında, 6. maddenin *a*) noktasının ikinci fıkrasında kullanılmış formülün –"Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna"– kabul edilmesini önermektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bunun bir kaleme alış sorunu olduğunu, bu konuda Bulgaristan temsilcisiyle anlaşmaya varmakta hiçbir güçlük duymadığını söyledi.

Bu paragraf, belirtilen yönde değiştirilmek üzere, Yazı Komitesine gönderildi.

Madde 3.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ikinci fıkranın metinden çıkartılmasının kararlaştırılmış olduğunu anımsatarak, Milletler Cemiyeti Misak'ından Türkiye için doğan yükümlülükler sorununa özel bir maddede yer verilmesi gerekeceğini söyledi.

B. PELLA (Romanya), birinci fıkrada kullanılan "tarafsız" teriminin de saklı tutulacağının ve B. Politis'in görüşleri ışığında incelenmesinin de kararlaştırılmış olduğunu söyledi.

BAŞKAN, bu iki çekince dışında, madde metnine karşı hiçbir görüşün öne sürülmemiş olduğunu görmektedir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Türk temsilcisinin bu maddeye "kılavuzluk isteğe bağlı kalmaktadır" sözlerinin eklenmesine razı olup olmayacağını sordu; bu sözler, Lozan Sözleşmesinin bunun karşılığı olan hükümlerinde vardır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sağlık hizmeti konusunda bir anlaşma sağlanması koşuluyla, kılavuzluğun isteğe bağlı kalmasını daha önce de kabul etmiş olduğunu söyledi. Böyle olunca kılavuzluk sorunu, şimdilik, saklı tutulmuş bulunmaktadır.

Madde 4.

B. PELLA (Romanya), Lozan Sözleşmesinin 2. maddesine ek'in 1. paragrafının *c*) noktasında belirtilen, düşmana yardım *(assistance à l'ennemi)* biçimlerinin sıralan-

masını, Türk temsilci heyetinin hangi nedenlerle tasarısına almadığını öğrenmek istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), eski metinde bulunan ve "özellikle" sözüyle başlayan sıralamanın, sınırlayıcı bir niteliği değil, açıklayıcı bir niteliği olduğunu anlattı. Bu nedenle, Türk temsilci heyeti, bir sıralama verme gereğini görmememiştir; çünkü, ne de olsa, sıralama dışında kalacak durumlar olacaktır. Türk temsilci heyeti, sınırlayıcı bir sıralama verme olanağı bulunsaydı, bunu kabul etmekte hiçbir güçlük çıkartmazdı.

B. PELLA (Romanya), bu sorun üzerinde direnmeyeceğini, ancak, birkaç durumun sıralanmasının, ganimet hakkının *(droit de prise)* yasallığı konusunda belirtici bir işaret sağlayabileceğini söyledi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), eski metni yeğlediğini söyledi; çünkü, bu eski metin daha açık-seçiktir; uluslararası hukuk gibi çok incelik isteyen bir konuda, açık seçiklik her zaman üstün tutulmak gerekir.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), o da, genellikle kaçakçılıktan değil de, "savaş kaçağı" ndan söz etmek koşuluyla, eski metnin olduğu gibi tutulmasından yanadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), askerî birliklerin taşınmasını da kapsayan bir sıralamayı kabul etmekte biraz güçlük çekeceğini söyledi; çünkü, ona göre, bir ticaret gemisi yasal olarak askerî birlikler taşıyamaz. Böyle bir sıralamanın kabulü, bir bakıma, ticaret gemileriyle askerî birlikler taşımayı yasallaştırmak gibi olacaktır.

Bunları söyledikten sonra, Türkiye temsilcisi, eski metni, uçaklara ve askerî birliklerin taşınmasına ilişkin parçaların çıkartılması koşuluyla, kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi.

Komite, bu kabulü *tutanağa geçirdi* ve birinci fıkrayı, Bulgaristan temsilcisinin savaş kaçağına ilişkin görüşünü de göz önünde tutacak olan, Yazı Komitesine *gönderdi.*

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), birinci fıkranın, deniz ulaşımının çıkarlarına uygun olduğunu kabul etmekle birlikte, ek'in 1. paragrafının *c*) noktasının ikinci fıkrası metninin kabul edilmesinden yana olduğunu söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), geçişin yalnız gündüz yapılacağının belirtilmesi koşuluyla, bu öneriyi kabul etmektedir.

B. PELLA (Romanya), Türk temsilci heyetine göre, Lozan Sözleşmesi metninin, savaşta zorunlu kılavuzluğun parasız olacağını belirtir biçimde anlaşılması gerekip gerekmediğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), savaş zamanında, tek başına kılavuzluğun, mayınlanmış su yollarından geçen gemilerin güvenliğini sağlamağa yeterli olamayacağını belirtti. Bu koşullar altında, Türkiye, zorunlu yedekçilik (römorkörcülük) de öngörmek zorunlululuğunu duymaktadır. Belli ki, Boğazlar'ı geçmek isteyecek gemiler, gerçekten yapılmış bir hizmet karşılığı olarak, yedekçilik (römorkörcülük) ücreti ödemek zorunda olacaklardır.

B. PELLA (Romanya), Lozan Andlaşmasının imzalanması sırasında, eski metinde kullanılan "yükümlenir" teriminin, ücretli değil, ücretsiz bir hizmette bulunulması yükümlülüğü anlamına gelip gelmediğini Başkana sordu.

BAŞKAN, bu sorunun Lozan'da aynı açıdan tartışılmış olduğunu doğrulayacak durumda değildir; ancak, izlenimi odur ki, 1923 sözlemesinin metni, ücretsiz bir hizmet sunuşu yükümlenmesi biçiminde yorumlanmak gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sorunun böylesine uzun bir tartışma gerektirecek kadar önemli olmadığını söyledi.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu konuda Birleşik-Krallık temsilci heyetinin herhangi bir görüş öne sürmemiş olduğunu, çünkü, bu maddenin geçen oturumda olduğu gibi kabul edildiği izlenimini taşıdığını belirtti.

BAŞKAN, bütün maddelerin, genel oturumda üzerinde hiçbir görüş öne sürülmemiş olanların bile, Komitece tartışılabileceğinin Konferansca ilke olarak kabul edilmiş olduğu, temsilci heyetlerinin de bu bakımdan tam bir özgürlük içinde bulundukları karşılığını verdi.

Komite, 4. maddenin kesin metnini saptamağı Yazı Komitesine bırakmağı *kararlaştırdı.*

Madde 5.

B. PELLA (Romanya), Türk temsilci heyetinin, genel oturumda, "günün her saatinde" deyiminin, gece ve gündüz anlamına geldiğini açıklamış olduğunu anımsattı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu açıklamayı doğruladı ve "günün" sözcüğünün metinden çıkartılmasını kabul etti.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), 5. maddenin ilk fıkrasının, ilke bakımından saklı tutulmuş olan, transit geçen gemilere uygulanacak sağlık harçlarına ilişkin olduğunu belirtti. Bunun sonucu olarak, bu fıkranın da saklı tutulmasını önerdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 2. maddenin özellikle sağlık harçlarına ilişkin olduğunu ve harç konusunda öne sürülen çekincenin 5. maddenin tam konusu olan sağlık denetimini hiç de etkilemeyeceğini belirtti.

BAŞKAN, bu maddede transit geçen gemilerle öteki gemilerin karıştırılmakta olduğunu, limanlarda duruş yapmayan gemilere sağlık denetimi uygulamamak amacıyla, bir ayırım yapılmasını istemiş bulunduğunu anımsattı.

B. PELLA (Romanya), genel oturumda yapılmış olan açıklamalardan, Türkiye'nin yasal kurallarının uluslararası hükümler çerçevesinde uygulanacağı ve bunlara aykırı ulusal hükümler bulunmayacağı biçiminde anlamış olduğunu sanmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), teknik sorunlarla ilgili olarak, bu yorumu tümüyle kabul ettiğini bildirdi.

BAŞKAN, Türkiye, 1926 Sözleşmesini onaylamamış olduğuna göre, 5. maddede öngörülen uluslararası sağlık hükümlerinin neler olduğunu sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk Hükümetinin, 1926 Sözleşmesindeki teknik hükümlerden hiçbirini reddetmemiş olduğu ve, teknik gelişmelere daha uygun düşen yeni bir uluslararası sözleşme imzalanırsa, Türk Hükümetinin bu sözleşmenin teknik hükümlerini kabul etmekle mutluluk duyacağı yanıtını verdi.

BAŞKAN, bu açıklamayı sevinçle kaydetmiş olduğunu söyledi.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Türk Hükümetinin, 1926 Sözleşmesinin hükümlerini uygulamaya hazır olduğunu anladığını sanmaktadır. Oysa bu sözleşmenin

52. maddesi, limanlarda duruş yapmayan ve transit geçen gemilerden sağlık ya da başka konularda hiçbir harç alınmamasını öngörmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin 1926 sözleşmesini onaylamamasının nedeninin, işte bu 52. madde olduğunu anlattı.

B. PELLA (Romanya), 1926 Sağlık Sözleşmesinin, transit geçen gemiler için bir sağlık denetimi öngörüp öngörmediğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Karadeniz Boğazı ile Çanakkale Boğazı'nın özel durumunun, bir sağlık denetimi gerektirdiğini yeniden söyledi; böyle bir sağlık denetimi, çok dar, yoğun insan toplulukları ile çevrelenmiş ve bulaşma tehlikesi çok büyük olan bir su yolu söz konusu olduğu için, kaçınılmazdır. Türk temsilcisi, sağlık bakımından önlemler alma hakkının Türkiye'ye nasıl olup da tanınmayacağını anlayamamaktadır.

Bununla birlikte, B. Menemencioğlu, Birleşik-Krallık temsilcisinin isteğini göz önünde tutarak, bu konunun saklı tutulmasını kabul etmektedir.

BAŞKAN, sözleşme tasarısının I. Kesiminin incelenmesinin sona erdirilmiş olduğunu söyledi. Kimi temsilci heyetlerinden aldığı haberleri ileterek, uçaklar sorununu görüşmeğe yetkili uzmanların Montreux'ye ancak gelecek hafta sonunda varacaklarını bildirdi. Bu durumda, Başkan, Komitenin, sözleşme tasarısının II. Kesiminin tartışılmasını sürdürmekle birlikte, uçaklar sorununu ancak 1 ya da 2 Temmuz gündemine yazmasını önermektedir.

Bu öneri *kabul edildi.*

6. Basına bildiri.

Komite, basına verilecek bildiriyi birtakım değişikliklerle uygun buldu.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Cumartesi, 26 *Haziran* 1936, *saat* 10.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır Bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	B. POZZİ, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.

Romanya : B. PELLA,
Tuğamiral ROSCA.

Türkiye : B. MENEMENCİOĞLU,
General GÜNDÜZ.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği :
B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ,
B. MİLLER.

Yugoslavya : B. RAYKOVİTCH,
Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri : B. AGHNİDES.

7. Konferansca Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

KESİM II

Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliği sorunu, genel oturumdaki tartışmalar sırasında saklı tutulmuş olduğu için, Teknik Komite üyeleri, II. Kesimi, yalnız Boğazlar'ın güvenliği açısından incelemeyi *kararlaştırdılar.*

Madde 6.

Birinci fıkra.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), tartışılması gereken ilk noktanın, bu maddenin neye uygulanacağının bilinmesi olduğu kanısındadır.

B. POZZİ (Fransa), Fransa'nın, aslında savaş gemisi olmayan, petrol almak üzere Batum'a giden petrol gemileri olduğunu belirtti. Bu gemiler, 6. maddenin uygulama alanına girmekteyse, bunlar Boğazlar'ı ancak uzun zaman alan birtakım işlemleri tamamladıktan sonra geçebileceklerdir ve bunların tonajları da, sözleşmenin saptadığı en yüksek ölçülerin hesabına girecektir ki, bu da adaletli olmayacaktır. Bundan başka, 1856 Sözleşmesi uyarınca, Tuna'nın ağzında duran küçük savaş gemilerinin durumunu da incelemek gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk Hükümetinin, yardımcı gemileri sözleşme tasarısında belirtmiş olduğunu söyledi; çünkü, bu gemiler daha önce Lozan Sözleşmesinde de gösterilmiştir. Bununla birlikte, Türk Hükümeti, hangi gemilerin yardımcı gemi kategorisine sokulması gerektiği sorununun bir uzmanlar komitesince incelenmesinde hiçbir sakınca görmeyecektir.

BAŞKAN, Tuna Komisyonu yanında duran hafif savaş gemilerine ilişkin olarak, 1856 Paris Andlaşmasının 19. maddesini okudu; bu maddede, az önce adı geçen Sözleşmeye imzacı tarafların, Tuna'nın ağzında her zaman hafif savaş gemileri bulundurabilecekleri hüküm altına alınmıştır.

B. POZZİ (Fransa), Türkiye temsilcisince, yapılmış, yardımcı gemi sayılacak gemiler sorununun incelenmesi önerisinin çok yerinde olduğunu, bunun için kendisine teşekkür ettiğini söyledi.

BAŞKAN, Başkanlık Divanının da bu teşekkürlere katıldığını, söz konusu Uzmanlar Komitesinin hemen bugün kurulacağını söyledi.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu uzmanlar komitesinin yalnız yardımcı gemiler sorunuyla mı uğraşacağını, yoksa Tuna komisyonu yanında bulundurulan hafif savaş gemileri sorununu da inceleyip incelemeyeceğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kendi anlayışına göre, uzmanlar komitesinin görevinin, özellikle yardımcı gemiler sorununu incelemek olduğunu söyledi. Tuna Komisyonu yanında bulundurulan hafif savaş gemilerine gelince, Türk Hükümeti, bunlara ilişkin olarak, önce, Lozan Sözleşmesindeki maddeyi olduğu gibi almıştı. Sonradan, böyle yapmanın ne ölçüde yerinde olacağını düşünmüş ve o zaman bu karakol gemilerinin *(bâtiments stationnaires)* gerçekte varolmadıklarını görmüştür. Bu yüzden, Türk Hükümeti, Komisyon yanında bu gemilerin bulundurulması ilkesini kabul etmekle birlikte, söz konusu hükmü metinden çıkarmıştır.

BAŞKAN, 1856 Paris Sözleşmesini imzalayan Devletlerin, birkaç yıldır, Tuna'nın ağızlarında hafif karakol gemileri bulundurmadıklarını doğruladı; bu görevi, ülke Devletinin donanması yüklenmiştir; şu var ki, böyle de olsa, bu gemileri bulundurma hakkı süregitmektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik-Krallık ve Fransa arasında yapılmış son deniz kuvvetleri anlaşmasına göre, hafif savaş gemileri kategorisine, tonajları 10.000 tona kadar çıkan ve ençok 8 pusluk toplarla donatılmış gemilerin sokulmuş olduğuna, Komitenin dikkatini çekmek istemektedir. Denizcilik çevrelerinde kendini kabul ettirme eğiliminde olan bu sınıflandırma, bu konuda kabul edilmiş olursa, Tuna Komisyonu yanında hafif savaş gemileri bulundurulmasına ilişkin hüküm büyük bir önem kazanacaktır; çünkü, 1856 andlaşmasının imzacısı üç Devletten herhangi birinin Tuna ağızlarına doğru gönderebileceği iki savaş gemisi, Türk Hükümetince sunulmuş sözleşme tasarısındaki enyüksek tonajı aşacaktır. Bu koşullar altında, bu sorunu ya ertelemek, ya da uzmanlar komitesinin incelemesine sunmak uygun olacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu sorunun ertelenmesi ve, yardımcı gemilerin tanımlanmasının bir uzmanlar komitesince incelenmesi yolundaki Türk temsilcisinin önerisini kabul etmek gerektiği görüşündedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Tuna ağızlarındaki karakol gemileri sorununun saklı tutulmasını kolayca kabul ettiğini söyledi.

BAŞKAN, Sovyet temsilci heyetinin ortaya attığı tonajla ilgili sorunun uzmanlar komitesine gönderileceğini, Fransız temsilci heyetince ortaya atılan öteki sorunun saklı tutulacağını bildirdi.

Böylece *kararlaştırıldı.*

"Yardımcı gemi" *("navire auxiliaire")* deyiminden ne anlaşılmak gerektiği sorununun bir uzmanlar komitesince incelenmesi *uygun görüldü.*

BAŞKAN, "yalnız nezaket ziyaretlerinde" formülü üzerinde tartışma açtı.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 6. maddenin ilk fıkrasında öngörülen varsayımın, savaş ya da gerginlik zamanına değil, barış zamanına ilişkin olduğunu belirtti.

B. PELLA (Romanya), uluslararası hukukun yalnız barışla savaşı tanıdığını, gerginlik durumunu barış durumuyla bir tuttuğunu açıkladı.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), az önceki konuşmasında, savaş tehdidi durumunun öngörüldüğü 9. maddeye değinmek istediğini, karşılık olarak söyledi.

B. PELLA (Romanya), şimdiki 9. maddenin öznel (sübjektif) nitelikte olduğunu belirtti; bu maddede, "Türkiye kendisini savaş tehdidi altında sayarsa" denilmektedir. Bir gerginlik durumuna ilişkin olarak, yalnız Türkiye'yi değil, sözleşmeye taraf olan bütün Devletleri ilgilendiren bir hüküm konulmak istenmekteyse, 9. maddeyi değiştirip düzeltmek uygun olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Konferansın, Milletler Cemiyeti Üyesi olarak Türkiye'nin haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin özel bir madde konulmasını daha önce düşünmüş olduğunu anımsattı. Bu haklar ve yükümlülükler kendi başlarına göz önünde tutulmak ve genel varsayımın tartışılmasını etkilememek gerekir. Türk Hükümeti, 6. maddede söz konusu olan gemilerin geçiş özgürlüğünü, 8. ve 9. maddelerdeki hükümler de saklı kalmak çekincesiyle, yalnız nezaket ziyaretleri durumlarına sınırlamak gerektiği kanısındadır; bu da, bu geçiş özgürlüğünün yalnız olağan barış zamanında geçerli olacağı anlamına gelmektedir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Türkiye temsilcisinin görüş biçimini tümüyle kabul etmektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), savaş gemilerinin Karadeniz'e girişi sorununu tümüyle saklı tutmaktadır; Birleşik-Krallık temsilcisi, Lord Stanhope'un, savaş gemilerinin Karadeniz'de, barış zamanı görevleri çerçevesini aşmaksızın, nezaket ziyaretlerinden başka yapabilecekleri şeyler de olabileceğini belirtmiş olduğunu anımsattı. Böyle de olsa, bu konu, Konferansın daha sonra inceleyeceği bir sorundur.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon Baştemsilcisinin, 6. maddenin birinci fıkrasında öngörülen sınırlamaya, bu sınırlamanın Boğazlar'a girişte olduğu gibi, Boğazlar'dan çıkışta da uygulanması koşuluyla, razı olacağını açıklamış bulunduğunu anımsattı. B. Yoshitomi, Karadeniz'in uluslararası bir deniz olduğu görüşündedir; bu yüzden, gemilerin bu denize girişine, orada bulunmalarının amacına ilişkin koşullar konulması güç görünmektedir. Savaş görevleri dışında da, Karadeniz'de gemilere düşen birçok görevler olabilir; savaş gemileri, Birleşik-Krallık temsilcisinin belirttiği gibi, bir kolluk (zabıta) göreviyle de Karadeniz'e gidebilirler.

BAŞKAN, bu sorunun, ancak, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin henüz kendisine ulaşmamış bulunan yönergelerini aldığı zaman tartışılabileceğini söyledi.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), birtakım gemilerin Karadeniz'deki bir üsden bir başka üsse aktarılması dışında, savaş gelerinin Boğazlar'dan geçmelerinde en önemli amacın, açıkça göründüğüne göre, nezaket ziyaretleri olacağını belirtti. Bir an için, Boğazlar'ı Türk değilmiş gibi sayalım; bu yüzden, Türk donanmasına, kimi birimlerini, Trabzon'dan İzmir'deki üssüne aktarma hakkını tanımama olanağı düşünülemezdi. Böyle olunca, Karadeniz'e kıyıdaş olup da bu deniz dışında üsleri bulunan Devletler için bir ilke sorunu ortaya çıkmaktadır ve B. Antsipo-Tchikounski, bu sorunun saklı tutulmasını elbette kabul etmektedir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu sorunun saklı tutulmasını kabul etmekte ve Sovyet temsilcisinin, bütün donanmalara bağlı gemilerin geçiş özgürlüğünü yalnız

nezaket ziyaretleriyle sınırlandırmada birtakım güçlükler görmesini anlamaktadır. Şu var ki, böyle olduğuna göre, Boğazlar'a giriş ve çıkış bakımından neden bütün ülkeleri aynı eşitlik düzeyine koymamalı ve neden nezaket ziyaretlerine ilişkin hükmü metinden çıkarmamalıdır?

BAŞKAN, Japon temsilcisinin telkininin Komite tutanağına geçirilmiş olduğunu söyledi.

Bundan sonra şu sözler üzerinde tartışma açtı: "denizaltılarla uçak-gemileri dışında".

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu kuraldışılığın metinden çıkartılması görüşündedir. Gerçekten, Lozan Sözleşmesi bütün savaş gemileri kategorilerinin Boğazlar'dan geçebileceğini öngörmekte, yalnız denizaltılar için özel bir düzenleme getirmektedir. Birleşik-Krallık temsilcisi, denizaltılar için Boğazlar'ı su yüzünden geçme zorunluluğunu kabule hazırdır; ancak, geçiş hakkının, denizaltılara ve uçak-gemilerine hiç bir sınırlama ve bağ olmaksızının tanınmasını kabul edemez.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, Sovyet temsilci heyetince, uçak-gemilerine ilişkin olarak önerilmiş eklemeyi kabul ettiğini açıkladı. Denizaltılara Boğazlar'ı geçmede öngörülen izin, Boğazlar'ın ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Gerçekten, denizaltılar çok özel nitelikte savaş gemileridir; bunların, bir nezaket ziyaretine girişen gemiler arasında bulunmaları gerçekten vazgeçilmez değildir. B. Menemencioğlu, bu durumda, Tuğamiral Bellairs'in sunmuş olduğu metinden çıkartma önerisine, hem denizaltılarla hem de uçak-gemileriyle ilgili olarak, katılmaktadır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Sovyet temsilci heyetinin, nezaket ziyaretinde bulunan deniz kuvvetlerinin uçak-gemileri de içermesinin neden gerekli olduğunu anlayamamakta olduğunu bildirdi. Bu gemiler, gerçekten, büyük sayıda uçak taşıyabilirler ve bu uçaklar, hava yoluyla ulaşılmasının yasaklanması zor olan bölgeler, v. b. üzerinden uçabilirler. Bu yüzden, denizaltılar gibi, uçak-gemilerini de dışarıda bırakmak gerekmektedir.

BAŞKAN, denizaltılarla uçak-gemilerinin geçişi sorununun, Karadeniz'de bulunabilecek yabancı gemilerin en yüksek tonajı konusuyla ilgili yeni madde Komitece incelendiği zaman, ileride daha yararlı olarak tartışılabileceği kanısındadır.

Romanya temsilcisi olarak, kendi görüşünü, bu yeni madde üzerindeki tartışmaların sonunda açıklayacaktır. Şimdilik, Boğazlar'dan denizaltıların geçişini yasaklamanın, biraz aşırı bir güvenlik kaygısını ortaya koyduğunu söylemekle yetinecektir; çünkü, su yüzünden giden küçük bir geminin, Karadeniz'de şu ya da bu limanı selâmlamak yerine, birden bire bombardımana başlayabilecek bir gemiden daha tehlikeli olabileceğini düşünmek olanaksızdır. B. Contzesco, bu nokta üzerindeki görüşünü ileride ayrıntılarıyla anlatmak hakkını saklı tutmaktadır; ancak, daha şimdiden, kendi temsilci heyetinin, 6. maddedeki kuraldışılığın çıkartılmasına önem verdiğini söylemek istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Karadeniz'e bir dostluk ziyaretinde bulunmak bahanesiyle girmiş olabilecek bir savaş gemisinin kıyıyı bombardımana kalkışması inanılmaz bir varsayım sayılırsa, bir enyüksek (tavan) tonaj saptamaya gerek yoktur; çünkü, bu anlayışa göre, 100.000 tonluk bir donanma, 14.000 tonluk bir donanma kadar zararsız olacaktır; ve, genel olarak, bu yönden gelecek herhangi bir tehlikeye karşı ko-

runmak, tümüyle gereksizleşecektir. Gerçekte, Türk Hükümeti 14.000 tonluk bir tavan belirtmişse, bunun nedeni, Türk Hükümetinin bu önemde bir deniz kuvvetinin, Türk donanmasının kendi tonajı göz önünde tutulursa, bir tehlike yaratmayacağını düşünmesidir. Bununla birlikte, bir uçak-gemisi, taşıdığı uçak filoları berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerlere beklenmez bir biçimde saldırıda bulunursa, Boğazlar için özellikle tehlikeli olabilir. Uçakların Boğazlar'a başka biçimde de girebilecekleri doğrudur; ancak, Türkiye'nin bu olasılığı daha önce düşünmüş olduğu kabul edilebilir.

Sonuç olarak, Türk temsilci heyeti, denizaltılarla uçak-gemileri için bir kuraldışılığın gerekli olduğunu düşünmeyi sürdürmektedir.

B. POZZİ (Fransa), sorunun özüne girmek istememekle birlikte, şuna değinerek geçecektir: B. Pozzi, bir Devlet, Karadeniz'e kıyıdaş bir ülkeye karşı düşmanca niyetler beslemekteyse, bu niyetlerini, bir uçak-gemisindeki uçak filolarından çok daha kolay olarak, hava yoluyla gelecek uçak filolarıyla yapabileceği kanısındadır.

Denizaltılara gelince, Fransa temsilcisi, B. Contzesco'nun görüşlerine tümüyle katılmaktadır. Kıyılara karşı birdenbire ateş açan 14.000 tonluk bir gemi, beklenmez bir anda saldırıya geçen bir denizaltıdan çok daha tehlikelidir. Bununla birlikte, genel bir görüş açısından, Fransız Hükümeti, denizaltılarla öteki savaş gemileri arasında bir ayırım yapılmasını hiçbir zaman kabul etmediği için, 6. maddede öngörülen kuraldışılık tartışılacaksa, B. Pozzi, Paris'ten bir ek yönerge istemek zorunluluğunda kalacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türkiye beklenmez bir saldırıdan çekindiğine göre, Türk temsilci heyeti ile Sovyet temsilci heyetinin görüşlerine katılabileceğini söyledi; çünkü, denizaltılar ve uçak-gemileri, öteki savaş gemilerinden daha tehlikelidir.

BAŞKAN, Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin istemekte oldukları kuraldışılığın, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin isteğine uygun olarak ertelenmiş bulunan ilke sorununun görüşüldüğü sırada tartışılabileceğini bildirdi.

Başkan, şu sözler üzerinde tartışmayı açtı: "*gündüz* özgürce geçeceklerdir". Bu terim, belki biraz belirsizdir. Söz konusu gemilerin güneş batmasından sonra mı geçecekleri anlaşılmalıdır? Saat 18 den sonra mı?

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), gündüz geçişe ilişkin metin parçasının olduğu gibi metinde tutulması gerektiği kanısındadır; çünkü, hiç olmazsa Sovyet temsilci heyetinin yer aldığı varsayım içinde, Boğazlar'ı ençok sekiz saatte aşabilecek kadar çok büyük hızı olan hafif su üstü gemileri (başka bir deyimle, 10.000 tona kadar olan gemiler) karşısında bulunulmaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Boğazlar'ın girişinden çıkışına kadar 165 mil olduğu söylendi. Birleşik-Krallık temsilcisi, yolun dar yerlerinde, gemilerin gündüz geçmesinin belirtilmesini kabul etmektedir; ancak, Marmara Denizi'nden, gerekirse, geceleyin de geçişin yapılabilmesi için, başka hükümlerin öngörülmesi gerekmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk Hükümetinin, Boğazlar'a giren bir savaş gemisinin, yolculuğu gündüz geçmek niyetiyle yapması gerektiği kanısındadır; kuşkusuz, kaza ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık *(fortune de mer)* olayları bunun dışında kalmaktadır. Bununla birlikte, gemilerin hızı, Boğazlar'm girişinden çıkışına kadar yolculuğu gündüz yapmağa yeterli değilse, ya da gündüzün çok kısa süreli olduğu mevsim içinde bulunuluyorsa, Türk makamlarının güçlük çıkart-

mayacakları kendiliğinden anlaşılmaktadır. Söz konusu hükmün amacı, gemilerin Boğazlar'a gündüz geçmek niyetiyle girmeleridir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), gündüz geçmek görüşünü kabul etmektedir; ancak, bu görüşün oldukça belirsiz bir biçimde anlatılmış olduğu görülmektedir. Geçiş gündüzden daha uzun sürerse, buna girişmek ve gündüz bitirilmek mi gerekir?

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Türkiye temsilcisinin yaptığı açıklamaların kendisini inandırdığını ve gündüz geçme sorunu üzerinde bir anlaşmaya varmayı kolaylaştıracağını söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), açıklamış olduğu kavramı daha da geliştirebileceğini sanmaktadır: Türk Hükümetinin istediği, gemilerin Boğazlar'a, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölgeyi gün gözüyle geçebilecek biçimde, güneşin doğuşu ile batışı arasında girmeleridir. Öteki yönden geceleyin gelirlerse, onlara, her iki doğrultuda da, yolculuklarını sürdürmeğe izin verilecektir.

BAŞKAN, Türkiye temsilcisinin, gündüz özgür geçiş konusunda yaptığı açıklamaların tutanağa geçirileceğini belirtti.

Paragraf a).

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, ön-bildirim ilkesini kabul etmekle birlikte, *a)* paragrafında belirtilen süreyi çok uzun bulduğunu söyledi. Bir aylık bir ön-bildirim süresi yerine, bir haftalık bir ön-bildirim süresi, alışkanlıklara çok daha uygun düşecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, ön-bildirim süresini onbeş güne indirmeğe hazır olduğunu bildirdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), gerekli ön-bildirim süresinin, özellikle ziyaretin amacına göre değişebileceği görüşündedir. Nezaket ziyaretleri söz konusu ise, bu süre bir ay olabileceği gibi, iki ay da olabilir; ancak, başka çeşit ziyaretler söz konusu olursa, başka sürelerin öngörülmesi gerekir. B. Yoshitomi, ziyaretlerin amacı sorunu nasıl saklı tutulmuşsa, ön-bildirime ilişkin hükmün de saklı tutulmasının yerinde olacağını düşünmektedir.

BAŞKAN, Komitenin bu telkini öğrenmiş olduğunu, bu arada, Türk temsilci heyetinin ön-bildirim süresini bir aydan onbeş güne indirme önerisini de sevinçle karşıladığını söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sorun Boğazlar'ın güvenliğine ilişkin bulunduğu için, Türk Hükümetinin, onbeş günlük ön-bildirim süresini, daha da altına inemeyeceği enküçük (minimum) sayı olarak gördüğünü önemle belirtmek istemektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Türk temsilci heyetine, vermiş olduğu ödün için teşekkür etti ve Birleşik-Krallık temsilci heyetinin onbeş günlük ön-bildirimi kabul ettiğini bildirdi.

B. POZZİ (Fransa), aynı yönde konuştu.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetince önerilen ön-bildirim süresini kıvançla kabul ettiğini söyledi; çünkü, Türk Hükümetinin daha önce öngördüğü bir aylık süreyi Romen Hükümeti de çok uzun bulmaktaydı.

Başkan, bir ön-bildirimin Türkiye'ye diplomasi yoluyla sunulmasının gerekli olup olmadığını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yabancı makamlarla ilişki kurmada yetkili tek Türk makamının Dışişleri Bakanlığı olduğunu anlattı.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin, *a)* paragrafının ikinci fıkrasında ön görülen bilgilerin, birinci fıkrada belirtilenlerle aynı olduğunu düşünüp düşünmediğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ikinci fıkrada istenilen bilgilerin, Boğazlar'dan geçmek niyetinde olan ve kuruluşu, Türk makamlarından aldıkları yönergelere uygun olması gereken, deniz kuvvetlerinin kimliğinin, Türk makamlarınca saptanması bakımından yararlı olacağı karşılığını verdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), öyle sanmaktadır ki, sözleşmeye taraf olan Devletlerden hepsinin yararı bakımından, Türkiye, kendisine yöneltilen ön-bildirimleri alır almaz, hemen öteki ülkelere bildirecektir. Japon temsilcisi, bu noktaya, Ankara'daki Japonya elçisinin, Türk Hükümeti temsilcileriyle yaptığı konuşmalarda değinildiğini sanmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bütün bağıtlı Taraflara böyle bir bildiride bulunmanın uygulama değeri bakımından yararının ne olacağını görememektedir. Her ön-bildirimin alınışında, bir genelge göndermek gerekecektir. Öte yadan, yalnız Sözleşmeye taraf olan Devletleri değil, bütün Devletleri ilgilendiren bir düzenleme söz konusu olduğu için, bu genelgelerin çok büyük sayıda örneklerinin gönderilmesi gerekecektir. Öyle görünüyor ki, Japon temsilci heyetinin telkini, işleri gereksiz yere karmaşıklaştıracaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), gemilerin Boğazlar'dan girişlerinin ve çıkışlarının, yalnız Türkiye'yi değil, belirli bir ölçüde, öteki ülkeleri de ilgilendirdiği kanısındadır; bu yüzden, ön-bildirimleri alan Türkiye'nin bunları hemen öteki Devletlere bildirmesini öngören bir hüküm yararlı olacaktır.

BAŞKAN, Japon temsilci kurulunun sunduğu telkinle, Boğazlar Komisyonunun olduğu gibi bırakılması ya da kaldırılması sorunu arasında bir bağlantı olduğu kanısındadır. Gerçekten, bu Komisyon varlığını sürdürürse, bu komisyondaki çeşitli Devletlerin temsilcileri, ön-bildirimlerinin içerdiği bilgileri kendi hükümetlerine aktaracaklardır. Tersine, Komisyon kaldırılmış olursa, Japon telkini, doğaldır ki, Türk temsilci heyetinin öne sürdüğü görüşler saklı kalmak üzere, haklı bir nedene dayanmaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japonya'nın, ne olursa olsun, giriş ve çıkış ön-bildirimi konusunda kesin çekinceler öne sürdüğünü belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), aslında bir ilke sorunun değil, bir uygulama sorununun söz konusu olduğunu söyledi. Türk temsilci heyeti bu sorunu inceleyecek ve, şu ya da bu temsilci heyetinin bu konuda isteğini yerine getirme olanağı varsa, öyle davranmaktan geri kalmayacaktır.

6. maddenin geri kalan kesiminin incelenmesi, gelecek bir oturuma *ertelendi.*

8. Bir uzmanlar Komitesi kurulması.

Kurulması Türk temsilci heyetince önerilen Uzmanlar Komitesinin, komitenin çalışmalarına katılmak isteyecek bütün temsilci heyetlerinin temsilcilerinden oluşması kararlaştırıldı.

9. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulan basına verilecek bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Cuma, 26 *Haziran* 1936, *saat* 16.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	B. POZZİ, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTİSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. MİLLER.
Yugoslavya:	B. RAYKOVİTCH, Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

10. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

Komite, yeniden 6. maddenin tartışılmasına girişti.

Madde 6 (tartışmanın arkası).

b) noktası.

B. YOSHİTOMİ (Japonya) *b)* noktasının birinci fıkrasındaki, "Karadeniz'e kıyıdaş olmayan" sözlerinin çıkartılmasını istedi; bunu, Japon Hükümetinin esinlendiği ilke nedeniyle istemektedir; bu ilkeye göre, Karadeniz'e giren gemiler bakımından olduğu kadar, çıkan gemiler bakımından da koşulların eşit olması gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu fikrada, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin Akdeniz'den Karadeniz'e giden gemilerinin söz konusu olduğunu anlattı. Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin durumu şimdiki metinde *b)* paragrafı hükümleriyle düzenlenmiştir; bu *b)* paragrafı 6. maddenin içinde tutulabileceği gibi, ayrı bir madde biçimine de sokulabilir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Türkiye temsilcisiyle aynı görüşte olduğunu bildirdi ve bir başka maddede düzenlemesi gereken kıyıdaş Devletlerin durumuna ilişkin olarak B. Litvinoff'un kesin çekincesini anımsattı.

BAŞKAN, Japon Hükümetinin görüşünün, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin gemileri için öngörülen kısıtlamaların, kıyıdaş Devletler için de uygulanması biçiminde olduğunu belirtti. Başkan, şunu öğrenmek istediğini söyledi: Japon temsilci heyetine göre, işlem eşitliği yalnız kısıtlamalar bakımından mı, yoksa, aynı zamanda, sözleşmeden doğan haklar ve çıkarlar bakımından mı olmalıdır?

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu soruya olumlu karşılık verdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), az önce belirtmiş olduğu görüşü geliştirerek, Akdeniz'den Karadeniz'e gelen ve Boğazlar'dan geçerek, Karadeniz'de daha önceden bulunabilecek olan ve tonajları da sınırlandırılmış gemilere katılmak üzere, belirli bir süre için gelen gemiler arasında bir ayırım yaptı. Bu, durumları *h)* paragrafında düzenlenen, kıyıdaş Devletlerin gemilerine hiçbir bakımdan dokunmamaktadır. Bu gemiler, zaman ve kuvvet sınırlaması olmaksızın çıkabilirler ve bunların Karadeniz'e de sınırlama olmaksızın girmeğe hakları vardır.

Bu koşullar altında, *b)* ve *h)* paragrafları kaynaştırılamaz.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu tez kabul edilirse, o zaman *a)* paragrafı hükümlerinin de ancak Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlere uygulanmasını öngörmek gerekir. Oysa, *a)* paragrafının ikinci fıkrasında, hem Çanakkale Boğazı hem de Karadeniz Boğazı söz konusudur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), *h)* paragrafı bir yana bırakılırsa, 6. maddenin tümüyle, Akdeniz'den gelip Karadeniz'e giden gemilerin geçişine uygulanır biçimde düşünülmüş olduğunu söyledi. Karadeniz Boğazı'ndan söz edilmekteyse de, bu, Karadeniz'e girmiş olup da, onbeş gün içinde çıkmak zorunda olan gemilere ilişkindir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Türk temsilcisinin açıklamalarını tümüyle mantığa uygun bulmaktadır. Sovyet temsilci heyetide, 6. maddenin, *h)* paragrafı dışında, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin gemilerine uygulanacağını düşünmektedir. Sovyet temsilci heyeti, bundan başka, teknik bakımdan, önce kıyıdaş olmayan Devletlerin durumunu, sonra da, bir başka maddede, kıyıdaş Devletlerin durumunu ele almayı üstün tutmaktadır. Kaldı ki, böyle davranmak, işlem eşitliği ya da eşitsizliği sorunu üzerinde bir önyargı anlamına da gelmeyecektir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu sorunun Deniz Kuvvetleri Alt-Komitsince incelenmesinden yanadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Japonya'nın çekincesi yüzünden siyasal bir niteliğe bürünen bu sorunu Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesinin incelemeğe yetkili olduğunu sanmamaktadır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) de, salt teknik bir nitelikte olan Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesinin, bu konuda yetkili olamayacağını belirtti.

Komite, şimdiki metinde *h)* paragrafında ele alınmış olan, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler sorununa özel bir madde ayrılmasını *kararlaştırdı.*

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon temsilci heyetinin, bu soruna, Yazı Komitesinde yeniden dönmek hakkını saklı tuttuğunu söyledi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Türk sözleşme tasarısında kullanılan "savaş gemisi birimi" *("unité navale")* teriminin tam uygun düşmediğini, bunun yerine "deniz kuvveti" *("force navale")* denilmesinin daha iyi olacağını belirtti.

Yazı Komitesi, Tuğamiral Decoux'nun uyarısını göz önünde tutacaktır.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin, genel oturumda, Türk Hükümetinin, Boğazlar'dan geçmesine izin verilecek deniz kuvvetinin kuruluşunda yapılacak bir değişikliğe karşı çıkmayacağını, bu kuruluşun bir örnek vermek üzere belirtilmiş olduğunu açıkladığını anımsattı. Türk temsilci heyeti, bundan başka, Romen temsilci heyetinin isteği üzerine, 6. maddenin *d)* paragrafını, *b)* den sonraya almağı da kabul etmiştir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), deniz kuvvetinin kuruluşuna ilişkin herhangi bir şey söylememeği, yalnız toplam tonajı saptamayı önermektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu öneriyi kabul etti.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), sözleşmenin süresi ve, bu arada, Türk deniz kuvvetlerinin tonajında meydana gelebileck değişiklikle yüzünden, değişmez bir tavan tonaj saptamak yerine, izin verilecek tavan tonajı, hizmette bulunan Türk donanmasının yarısına otomatik olarak uyarlayacak sürekli bir hüküm öngörmenin daha istenir olacağı kanısındadır. Bu öneri, Türk temsilci heyetinin yaptığı açıklamalara dayanmaktadır; Türk temsilci heyeti, 14.000 tonun, şimdiki durumda hizmette bulunan Türk donanması tonajının yarısını temsil eder biçimde saptanmış olduğunu söylemişti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye). 13. maddenin son fıkrasının, her beş yıllık dönem sonunda, sözleşmeye değişiklikler önerme olanağını sağladığını söyledi. Böyle olunca, Marmara Denizi'ndeki Türk kuvvetlerinin durumuna göre, tavan tonajın yeniden gözden geçirilmesi istenebilir.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), otomatik bir formülün, sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesini önleyeceği karşılığını verdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sınırlamanın, ancak, Boğazlar'ı bir seferde geçmeğe izin verilen deniz kuvvetinin tonajına ilişkin olduğunu belirtti. On saatlik bir geçiş söz konusudur ve, Karadeniz'de bulunan en yüksek tonajda deniz kuvveti olanak vermekteyse, bir ülkenin, Karadeniz'e, iki seferde, öngörülen tavan tonajdan daha çok tonajda gemi geçirmelerini engelleyecek hiçbir şey yoktur. Öte yandan, oldukça kısa olan beş yıllık bir dönem içinde, Türk donanmasının, böylesine önemli bir tonajdan söz etmeğe olanak sağlayacak oranlarda artabileceği de düşünülemez.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetine, *b)* paragrafının başında, "işbu sözleşmede öngörülen koşullar içinde" sözlerinin metinden çıkartılmasında bir sakınca görüp görmeyeceğini sordu. Romanya temsilcisi sıfatıyle, Başkan, sözleşmede öngörülen koşullar tümüyle bilinmedikçe, görüşünü saklı tutmak zorunluluğunu duymaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), söz konusu olan koşulların *a)* paragrafında öngörülen koşullar olduğunu söyledi: ön-bildirim, işaret verme, v. b. Bu sözler konulmazsa, gemilerin Boğazlar'dan, *a)* paragrafında öngörülen koşulları göz önünde tutmaksızın, *b)* paragrafı uyarınca geçebilecekleri izlenimi verilmiş olabilecektir.

Bununla birlikte, Yazı Komitesi bu sözleri gereksiz sayar ve bunları çıkarmağı kararlaştırırsa, Türk temsilci heyeti buna karşı gelmeyecektir.

Sorun, Yazı Komitesine gönderildi.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Boğazlar bölgesinin güvenliğini sağlamak için, yalnız toplam tonajı sınırlamanın yeterli olmadığını belirtti; özellikle deniz kuvvetinin kuruluşuna ilişkin olarak metinde hiçbir şey bulunmazsa, kesin bir niteliği olmamakla birlikte, olağanlıkla deniz kuvvetine katılmakta olan gemiler kategorisi konusunda bir işaret niteliğini de taşıyan, topların çapının sınırlanmasının uygun düşüp düşmeyeceğinin incelenmesi de yerinde olabilecektir. Şimdiki durumda, Konferans'da temsil edilmekte olan ülkelerden hiçbirinin, Boğazların güvenliğine daha büyük bir tehdit oluşturabilecek güçte çapları olan toplarla donatılmış, öngörülen tonaj içinde kalan gemilere sahip olmadığı bir gerçektir; ancak, sözleşmenin, Boğazlar'dan geçmelerine izin verilecek gemilerin bayrakları bakımından hiçbir ayırım yapmadığı da gözden yitirilmemelidir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), gerektiğinde, tavan tonajın arttırılmasına olanak verecek bir formülün sözleşmeye konulması yolunda, Romanya temsilci heyetinin önerisini desteklediğini söyledi. Birleşik-Krallık temsilcisi, Türkiye'yi 14.000 ton rakamını saptamaya yönelten nedenler konusunda B. Aras'ın açıklamalarını anımsattı ve bu etkenin de göz önünde tutulmasını istedi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), topların çapı konusunda yapmış olduğu çok ilginç telkin için Sovyet temsilci heyetine teşekkür etmektedir. Türk temsilcisi, bu sorunun Uzmanlar Alt-Komitesine gönderilmesini ve Alt-Komiteden, topların çap gücü ile tonaj arasındaki ilişki konusunda bir rapor istenmesini önerdi.

Tuğamiral Bellairs'in, tavan (enyüksek) tonajda meydana gelebilecek bir artış için bir formül bulmaya ilişkin önerisine gelince, Türkiye temsilcisi, bu konuda istekleri karşılayabilecek bir öneriyi gelecek oturumda sunabilme olanağı bulunup bulunmadığını en geniş bir anlayışla incelemeye söz verdi.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Türkiye temsilcisine teşekkür ettikten sonra, topların çapı konusunda birtakım gözlemlerde bulundu Ona göre, bu sorunu Deniz Kuvvetleri Alt-komitesinin incelemesine sunmak gereksizdir; çünkü, Türk tasarısının öngördüğü tonaj rakamlarına hangi tip gemilerin girebileceği şimdiden bilinmektedir. Topların çapını kısıtlamak için hiçbir zorunluluk yoktur; çünkü bu sorun, bir seferde geçmesine izin verilen deniz kuvveti için saptanmış, oldukça düşük tonajla düzenlenmiş bulunmaktadır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 6. maddenin, kıyıdaş olmayan Devletlerin gemilerinin söz konusu olduğu ve bunların hafif gemiler sayılabileceği düşüncesiyle kaleme alınmış olduğunu belirtti. Oysa bugün, sözleşme tasarısıyla öngörülen hafif tonaja girmekle birlikte, 11 pusluk topları olan gemiler vardır. Washington standardı hafif kruvazörlerle *(croiseurs)*, 11 pusluk toplarla donatılmış zırhlılar *(cuirassés)* arasında bir ayırım yapmak gerekir. Yalnız 10.000 tonluk bir zırhlı, her zaman bir zırhlıdır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Teknik Komite öyle isterse, bu sorunun Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesinde görüşülmesine karşı çıkmayacağını söyledi.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Tuğamiral DECOUX (Fransa), *b)* paragrafının birinci fıkrasının son tümcesine dikkati çekti. Boğazlar bölgesine girmesi kabul edilmiş bir deniz kuvvetinin Türk limanlarında kalış süresi için hiçbir sınırlama öngörülmemiş olduğunu belirtti. Bundan şu anlam mı çıkmaktadır: Bir deniz kuvveti, Boğazlar bölgesindeki Türk limanlarında bulunduğu sürece, öteki Devletlerin savaş gemileri geçemeyeceklerdir?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ön-bildirim ve Karadeniz'de kalış için öngörülen sınırlama ile, yabancı gemilerin, Boğazlar bölgesinin yabancı gemilere açık tek limanı olan İstanbul limanında ziyarette bulunmalarının, öteki Devletlerin gemilerinin geçişine engel yaratmasını önleme olanağı bulunduğunu anlattı. Kaldı ki, yabancı savaş gemilerinin İstanbul limanını ziyaretlerinin birkaç günden uzun sürmesi de alışılmış bir şey değildir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), ne de olsa, bu noktayı açıklığa kavuşturmak gerektiği görüşündedir. Kendisi de, uygulamada, yabancı limanlara nezaket ziyaretlerinin kısa süreli olduğunu bilmektedir. Ancak, tasarı, Marmara Denizi limanlarında kalış süresi bakımından hiçbir sınırlama öngörmezse ve kuraldışı uzunlukta kalış tehlikesine karşı korunulmuş olmazsa, sonuçları çok ağır olabilecek bir geçiş yasağı ile karşılaşılabilir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türkiye temsilcisinin Tuğamiral Decoux'nun gözlemlerine verdiği yanıtların inandırıcı olmadığı kanısındadır. Ön-bildirim ancak basit bir haber verme niteliğinde olduğundan ve Türkiye'nin bir izin vermesini gerektirmediğinden, ön-bildirimin işe karışmasının, Fransız temsilcisinin belirttiği sakıncayı nasıl ortadan kaldırabileceği anlaşılamamaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Fransız temsilci heyetinin sunmuş olduğu görüşlerin önemini belirtti. Şimdi yürürlükte olan sözleşme, Boğazlar'dan aynı zamanda geçen çeşitli ülkelerin deniz kuvvetlerinin toplam tonajına ilişkin sınırlama öngörmemektedir. Bundan, Türkiye'nin güvenliğinin, uygulamada, gerçekten etkilenmiş olduğu sonucu çıkartılamaz. Tuğamiral Bellairs, bununla birlikte, burada bir ilke sorununun söz konusu olduğu, bu sorunun genel oturumda çözüme bağlanması gerektiği kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşünü paylaşamadığını söyledi. Konferans genel oturumu bu sorunun saklı tutmuş değildir. Üstelik, bunu kabul etmiş de görünmektedir. Boğazlar'ın güvenliği bakımından, Türkiye, on Devletten herbirinin 14.000 er tonluk bir deniz kuvveti göndermesini ve İstanbul surları önünde 140.000 tonluk yabancı bir deniz kuvveti bulunmasını kabul edemez. Türk temsilci heyeti, bu konuda, en kesin çekinceler öne sürmek zorunluğunu duymaktadır.

Fransa ve Japonya temsilcilerinin görüşlerine karşılık olarak, Türk temsilcisi, onbeş günlük ön-bildirimin, Türkiye'nin, limanlarına gelecek yabancı gemilerin ziyaretini düzenleme olanağı vereceğini anlattı. Ancak, Türkiye, yabancı savaş gemilerinin Türk limanlarında kalış süresinin sözleşmede sınırlanmasını kabul edemez. Burada yalnız Türkiye'nin egemenliğine bağlı bir sorun söz konusudur ve Türkiye, egemenliği konusunda yeni bir sınırlama kabul edemez.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Türkiye'nin egemenlik haklarına bir kısıtlama getirmek niyetinde hiçbir zaman olmadığı karşılığını verdi. Kendisi, yalnız çözülmesi gereken bir güçlüğü belirtmiştir. Şöyle bir varsayım düşünelim: Karadeniz'e kıyıdaş olmayan bir Devletin deniz kuvveti bir Türk limanına girer de, orada avaryaya uğrarsa, ya da avaryaya uğradığını öne sürerse, bu deniz kuvvetinin Türk sularında kımıldayamaz durumda kalması, başka Devletlerin haklarına bir aykırılık meydana getirecektir. Bu sakıncaya bir çare bulmak için, *b)* paragrafının birinci fıkrasının son cümlesiyle kabul ettirilen kısıtlamanın, Türk limanlarında durakalmış gemilere uygulanmamasını öngörmek yeterli olabilecektir. Böylece, Türkiye, limanlarına gemiler kabul etmekte ya da etmemekte özgür olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sorunu inceledikten sonra bir yanıt verme hakkını saklı tuttuğunu söyledi. Bununla birlikte, kendisine *a priori* olarak öyle görünmektedir ki, uygulamada, bu, İstanbul limanını yabancı savaş gemilerine tüm kapatmağa varacaktır. Türkiye, sularında, aynı zamanda 14.000'er tonluk iki deniz kuvvetinin varoluşunu görmek istemeyeceğine, öte yandan da, birisine tanıdığını ötekine tanımazlık edemeyeceğine göre, hiçbir ziyareti kabul etmemeği yeğleyecektir.

BAŞKAN, Fransız temsilci heyetinin gözlemlerinin Türkiye'yi sıkıcı bir duruma sokmamak kaygısıyla öne sürülmüş olduğunu belirtti. Türk Hükümetinin ve Türk halkının efsaneleşmiş konukseverliği bilinince, iki ya da üç Devletin yabancı gemilerinin ziyareti aynı zamana düşerse, Türk Hükümetinin bir redde bulunmasının güç olacağı düşünülebilir. Böyle olunca, bu sorunu sözleşmede bir çözüme ulaştırmak Türkiye'nin de yararına olacaktır; Başkan, Türk temsilcisinin gelecek oturumlardan birinde sunma sözünü verdiği yanıtın, bu soruna, istekleri karşılayacak bir çözüm getireceğini ummaktadır.

Bu sorun, Türkiye'nin yanıtını beklemek üzere, saklı tutulmuştur.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Boğazlar bölgesini geçen gemiler için, *b)* paragrafında saptanan tavan (enyüksek) tonaj rakamı sorununu ele aldı. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, kendi görüşünü Türkiye'nin görüşüne yaklaştırmak için büyük çabalarda bulunmuştur; sözleşme tasarısındaki rakamın çok üstünde olmayacak bir rakam da kabul etmeğe hazırdır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, altı pusluk toplarla donatılmış iki hafif kruvazörün *(croiseurs légers)* aynı zamanda geçişine olanak sağlamak üzere, tavan (enyüksek) rakamın 16.000 ton olarak saptanmış olduğunu görmek istemektedir. Deniz kuvvetinin geçişi istenilen vakitte bildirilmiş olursa, bu artışın, stratejik bakımdan önemli sonuçlar doğuracağını sanmamaktadır.

Komite, tavan (enyüksek) tonaj sorununu gelecek oturuma kadar saklı tuttu.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bundan sonra, *b)* paragrafının ikinci fıkrasındaki kısıtlamalara dikkati çekti. Birleşik-Krallık temsilcisi, bu kısıtlamaların gereksiz olduğu kanısındadır; çünkü, barış zamanında 14.000 tonluk bir deniz kuvvetinin, gereği gibi sunulmuş bir ön-bildirimden sonra, geçişi, Boğazlar'ın güvenliğine karşı –Türk donanmasının birimlerinden biri hizmetten çekilmiş bile olsa– bir tehdit oluşturamaz.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk tasarısında öngörülen kısıtlamaların mantığa tümüyle uygun olduğunu söyledi; Türk donanması, birimlerinden birinin kızağa çekilmiş olmasıyla, kuvvetinden önemli bir azalma olduğunu görürse, 14.000 tonluk bir deniz kuvvetinin aynı zamanda geçişi sırasında doğabilecek herhangi bir

olasılığı karşılayacak durumda olmayabilecektir. Bu nedenledir ki, Türk tasarısı, geçişin iki seferde yapılmasını öngörmektedir. Bu, Türk Hükümetinin haklı bir kaygısıdır ve Türk temsilci heyeti, Tuğamiral Bellairs'in bunu kolayca anlayacağından kuşku duymamaktadır.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), Türk donanmasının etkinliğini önemli bir ölçüde arttıracak olan, Boğazlar'daki berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerlerin yeterince hesaba katılmadığını belirtti. Boğazlar'da kurulacak olan bu berkitilmiş yerler, bölgenin güvenliği bakımından, donanmanın oynayacağı rolün iki katını oynayacaklardır. Bu nedenledir ki, karmaşık hesaplara sürükleyecek olan bütün kısıtlamalar, sakıncasızca kaldırılabilir. Romanya temsilcisi, böylece, Birleşik-Krallık temsilcisinin önerisine katılmış olmaktadır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin ortaya çıkardığı temel etkeni hesaba katma konusunda, Romanya temsilcisinin görüşünü paylaşmaktadır. Fransa temsilcisi, Marmara Denizi'ne girmiş 14.000 tonluk bir deniz kuvvetinin, beklenmez bir saldırıda bulunma çılgınlığını işleyeceğini sanmamaktadır. Bütün bataryalar alarma geçirilmiş olacağına göre, bu deniz kuvveti Marmara Denizi'nden nasıl çıkacaktır? Bu, bir intihardan başka bir şey olmayacaktır. İşte bu nedenledir ki, kısıtlamalar gereksiz görünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yalnız, gerçek anlamında Boğazlar'ın berkitileceğini (tahkim edileceğini), Karadeniz Boğazı ile Çanakkale Boğazı arasında berkitilmemiş 100 mili aşan bir bölgenin bulunacağını anlattı. Fransa temsilcisinin az önce söylediği çılgınlığı işleyecek bir deniz gücünün kapana kıstırılmış olacağını B. Menemencioğlu da kabul etmektedir. Ancak, Türk Hükümeti, kendi deniz kuvvetlelerinin yok olması tehlikesiyle karşılaşmamağı ve, buna karşılık, yabancı deniz kuvvetini yok etmiş olmakla kendisini avutma yoluna gitmemeyi de yeğlemektedir.

BAŞKAN, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin yaratacağı koşullar altında, Türk donanması, birimlerinden birinin onarıma çekilmesiyle geçici olarak küçülmüş olsa bile, tehlikenin çok önemsiz kalacağı kanısındadır.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), 10.000 tonluk bir geminin Marmara Denizi'ndeki üssünden ayrılması ya da onarıma çekilmesi durumunda, Boğazlar bölgesine girmesine izin verilen 14.000 tona karşı koyabilecek 20.000 tonluk deniz kuvvetinin gine de kalmakta olduğuna Türkiye temsilcisinin dikkatini çekti. Böyle olunca, bundan şu sonuç çıkmaktadır: Her durumda, Türk deniz kuvveti, Boğazlar'dan geçen yabancı deniz kuvvetinden çok daha güçlü olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Romanya temsilcisine karşı, az önce kendisinin öne sürmüş olduğu ve Türk donanmasının gücünün artması durumunda, tavan (en yüksek) tonajda meydana gelebilecek bir artış olanağına ilişkin kanıtı öne sürdü. Bu biçimde düşünülürse, Türk donanmasının şimdiki gücünde önemli ölçüde bir azalma durumunda, Boğazlar'dan bir seferde geçen tonajda bir indirim öngörmek de mantığa uygundur. Kaldı ki, tasarı 10.000 tondan söz etmekte ise de, bu ancak kuramsal olarak böyledir. Bütün denizciler bilmektedirler ki, Türkiye'nin 23.000 tonluk yalnız bir savaş kruvazörü *(croiseur de bataille)* vardır ve söz konusu olan da bu gemidir. Bu gemi onarıma çekilirse, donanmanın geri kalan bölümü güçten düşecektir.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), kanıtlarını tasarıdaki rakamlara dayandırdığını söyledi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türkiye, donanmasının Marmara Denizi'nde bulunmadığını öne sürer de, yabancı gemilere geçişi her zaman redderse, durumun ne olacağını sordu. Türk donanmasının gerçekten Marmara'da olup olmadığını saptamak için için sürekli bir denetim olmayacaktır. Bu olasılığı karşılamak üzere, bu hükmü metinden çıkartmak daha iyidir. Bu nokta üzerinde, Japonya temsilcisi, Birleşik-Krallık, Fransa ve Romanya temsilci heyetleriyle görüş birliğinde olduğunu söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yanıt olarak, deniz kuvvetlerinde bir yer değiştirmenin gözden saklanamayacağını söyledi. Öte yandan, Türk donanmasının üssünde bulunmadığı ya da birimlerinden birinin onarımda bulunduğu bahanesiyle, Boğazlar bölgesinden yabancı gemilerin geçişini yasaklamak hiç de söz konusu değildir. Böyle bir durumda, söz konusu olan yalnız, deniz kuvvetlerini bir seferde geçirmek yerine iki seferde geçirmelerini Devletlerden istemektir. Bu da, böylece, on saatlik bir gecikmeye yol açar ki, böyle bir gecikme durumu trajik görmeğe ya da Türkiye'nin içtenliğinden kuşkulanmağa değmez.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), ikinci fıkranın son tümcesinin, birinci tümcesinin yarattığı sorunu yarattığını, bu tümcenin de öteki gibi saklı tutulması gerektiğini söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu durumda, bir kısıtlamanın değil, daha çok, birinci tümcede öngörülmüş kısıtlamadan bir ödünde bulunmanın söz konusu olduğunu anlattı.

BAŞKAN, çeşitli tarafların görüşlerinin yeterince belirgin kılınmış olduğunu ve Komitenin, şimdilik, hâlâ ayrılık gösteren görüşlerin bağdaştırılması olanağı sağlanıncaya kadar, metni incelemekten başka bir şey yapamayacağını söyledi.

Paragraf c).

Komite, Konferansca alınmış karara uygun olarak, *c)* paragrafını *saklı tuttu.*

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu paragrafa ilişkin olarak yalnız şunu belirtmek istediğini söyledi: *b)* paragrafında öngörülen tonajın sınırlanması konusunda bir anlaşma olursa, *c)* paragrafında saptanan sınır da ona göre değiştirilecektir.

Paragraf d).

Bu paragraf, topların çapı sorunuyla birlikte incelenmek, ve çap konusunda alınacak karara göre, *b)* paragrafından sonraya konulmak ya da metinden çıkartılmak üzere, Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesine *gönderildi.*

Paragraf e).

Bu paragraf, Konferansın kararı uyarınca, *saklı tutuldu.*

Paragraf f).

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu paragrafın kabulünün hiçbir kuşku yaratmaması gerekeceğini söyledi; çünkü, Boğazlar'dan transit geçen savaş gemilerinde bulunan uçaklar ancak keşif hizmetine yarayabilirler. Yabancı gemilerin, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölgelerde, uçaklarla keşifler yapmağa girişmeleri düşünülemez.

Paragraf *f) kabul edildi.*

Paragraf g).

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), genel oturumda, bu paragrafın ikinci fıkrasının metinden çıkartılmasının ve bu fıkradaki hükümlerin savaş zamanına ayrılan özel bir madde içine alınmasının kararlaştırılmış olduğunu söyledi.

Ayrıntılar üzerinde karşılıklı görüşler öne sürülmesinden sonra, birinci fıkra *kabul edildi.*

11. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulmuş olan, basına verilecek bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

BEŞİNCİ OTURUM

Pazartesi, 29 *Haziran* 1936, *saat* 16.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	B. POZZİ, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. LACHKEVİTCH, B. MİLLER.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER, B. KORENİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

12. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

Madde 6 (tartışmaların arkası).

Paragraf h).

h) paragrafının üç fıkrasının 6. maddeden ayrılarak, şimdilik saklı tutulmuş bulunan özel bir maddeye konu olması *kararlaştırıldı.*

Madde 7.

BAŞKAN, 7. maddeye ilişkin olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetinin bir değişiklik önerisinde bulunmuş olduğunu anımsattı.[1] Konferans, bu maddenin incelenmesini ertelemeyi kararlaştırmıştı; şu da kabul edilmişti ki, bu maddenin üçüncü fıkrası, Türkiye için, Milletler Cemiyeti üyeliğinden doğan yükümlere ayrılacak olan genel madde içine alınacaktır.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Konferansın niyetinin, yalnız 7. maddenin, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Üyeliğinden doğan yükümlülüklerine ilişkin genel sorunla ilgili hükümleri ertelemek olduğunu, Komitenin, maddenin geri kalan parçası üzerinde, çok yararlı olabilecek bir görüş alışverişinde pek âlâ bulunabileceğini sanmaktadır.

BAŞKAN, bu görüşe katıldığını söyledi.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Sovyet temsilci heyetince sunulmuş değişiklik önerisini açıkladı. Bu metni sunarken, Sovyet temsilci heyetinin kaygısı, sözleşme hükümlerinin, savaşın önlenmesi bakımından değerini arttırmaktı.

Sovyet temsilci heyeti, bu hükümlerin, olabildiğince, dışarıda başlamış bir savaşın Karadeniz'e bulaşmasını önlemesini istemiştir. Bunları söyledikten sonra, B. Lachkevitch üç gözlemde bulunacaktır.

Önce, Sovyet temsilci heyeti o kanıdadır ki, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan bir Devletin bir savaş gemisinin geçişi, 7. madde varsayımı içinde, ancak bir nezaket amacı gütmekteyse, bu gibi ziyaretlerin savaşa girişmiş bir Devletçe istenmeyeceği ve, en iyisi, bu Devletin, savaş mikrobunun Karadeniz'e sokulmasını önlemek üzere, bu ziyaretten çekinmesinin gerektiği kabul edilmiştir.

İkinci olarak, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden biri savaş durumunda ise, bu yüzden de bütün Karadeniz Devletleri az-çok heyecan içinde bulunuyorlarsa, bu denizde üssü olan gemilerden başka gemilerin, savaşan bir Devlete bağlı olmasalar bile, bu denizde görünmeleri tehlikeler yaratabilir; böyle olunca da, bu durumda, koşulların nezaket ziyaretlerine elvermediğini düşünmek gerekir.

---

1) *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetince sunulan değişiklik önerisi :*
Bu maddenin şu biçimde kaleme alınması:

"Savaş zamanında, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden hiçbiri savaşan (muharip) değilse, işbu kesimin daha önceki maddelerinde öngörülen koşullar içinde, savaş gemileriyle yardımcı gemiler Boğazlar'dan özgürce geçişten yararlanacaklardır. Bununla birlikte, savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan Karadeniz'e geçmeleri yasak olacaktır.

"Türkiye'den başka Karadeniz'e kıyıdaş bir Devlet savaşan olursa, kıyıdaş olmayan Devletlerin bütün savaş gemilerinin Boğazlar'dan Karadeniz'e geçişi yasak olacaktır.

"Bununla birlikte, işbu maddenin hükümleri, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan ya da bu Misak çerçevesinde yapılmış anlaşmalardan doğan yardım bağlantılarını yerine getirmek için savaş gemilerinin geçişine olduğu kadar, bu yardımın yapılması gereken Devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine de hiçbir halel getirmeyecektir."

Son olarak, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne karşı üstlendiği yükümlülüklere ilişkin üçüncü fıkra konusunda, bu fıkradaki hükümlerin öngörülen özel maddeye girip girmediğinin ileride incelenmesi gerekmekle birlikte, bu hükümlerin dayandığı ilkenin şimdiden kabul edilmesi iyi olacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Sovyet temsilci heyetinin önermiş olduğu değişikliğin kendisine çok karmaşık geldiğini; düşünmesi gerektiğini söyledi. Bu yüzden, bu değişiklik önerisinin Deniz Kuvvetleri Sorunları Alt-Komitesine gönderilmesi gerektiği kanısındadır. Konferansın başlıca konusu, Türkiye'nin güvenliğini korumaktır. Böyle olunca, savaş zamanında savaşanların gemilerinin Boğazlar'dan özgürce geçmeleri kabul edilirse, bu gemilerin savaş eylemlerine girişmeleri ve Türkiye'nin, bu eylemleri önlemek isterken, olayların itimiyle savaşa sürüklenme tehlikesiyle karşılaşması söz konusu olmaktadır. Bu koşullar altında, Türkiye'nin güvenlik çıkarı açısından, 3. fıkraya, savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan özgür geçişlerini yasaklayacak özel bir hükmün konulması zorunlu görünmektedir. Bu hüküm şöyle kaleme alınabilir: "Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasaklanacaktır."

BAŞKAN, Sovyet değişiklik önerisiyle Japon değişiklik önerisinin, basit bir Uzmanlar Alt-Komitesinde tartışılamayacak nitelikte, çok önemli sorunlar ortaya çıkardığı kanısındadır. Bu sorunları, önce Teknik Komitede tartışmak uygun olacaktır; doğaldır ki, bu sorunların, teknisiyenlerce aydınlatılması gereken yönleri Uzmanlar Komitesine gönderilebilir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Başkandan da ileri gideceğini söyledi; çünkü, Teknik Komitenin, 7. maddeyle ona ilişkin değişiklik önerilerinin ortaya çıkardığı ilke sorunlarını incelemeğe kendi başına yetkili olduğundan kuşku duymaktadır. Bu sorunlar, ona göre, Konferansın genel oturumunda tartışılmak gerekir. Ne olursa olsun, bunlara ilişkin Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşünü Tuğamiral Bellairs saklı tutmaktadır. Tuğamiral Bellairs, bundan sonra, Konferansın 7. maddeyi Komiteye göndermemiş olduğunu, bu maddeyi yalnız ertelemiş bulunduğunu belirtti.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 7. maddeye ilişkin Sovyet değişiklik önerisinin Teknik Komitede incelenmesini üstün tuttuğunu söyledi; ancak, Tuğamiral Bellairs'in Komitenin bu konudaki yetkisine ilişkin olarak öne sürdüğü karşı çıkışı da dikkate almamak olanağı yoktur. Bununla birlikte, Komitenin öteki üyeleri Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşüne katılmıyorlarsa, B. Lachkevitch, 7. maddeyle, ona ilişkin değişiklik önerilerini şimdiden incelemeğe hazırdır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), asıl amacının, henüz yeterince inceleme zamanı bulamadığı Sovyet değişiklik tasarısının incelenmesini ertelettirmek olduğunu söyledi. Bu değişikliğin, Deniz Kuvvetleri Alt-Komitesince ya da Konferansca ileride incelenmek üzere ertelenmesi, B. Yoshitomi için az önemlidir. Önemli olan, bu incelemenin şimdiden yapılmamasıdır. Bu koşullar altında, B. Yoshitomi, Tuğamiral Bellairs'in telkinine katılmaktadır; doğaldır ki, Sovyet değişiklik tasarısıyla Japon değişiklik tasarısına aynı işlem yapılacaktır.

Deniz Albayı ECONOMO (Yunanistan), B. POZZİ (Fransa) ve B. NEİCOFF (Bulgaristan), Birleşik-Krallık temsilcisi gibi, kendilerinin de, 7. Maddeyle, ona ilişkin değişiklik önerilerinin genel oturumda görüşülmesini yeğlemektedirler.

Yöntem sorununa ilişkin birtakım görüşler öne sürüldükten sonra, Komite, 7. maddenin tümüyle saklı tutulmasını *kararlaştırdı.*

Madde 8.

BAŞKAN, bu madde de, yardımcı gemiler sorununun söz konusu olduğunu belirtti. Kaldı ki, 8. madde, birçok bakımlardan, 6. ve 7. maddelere bağlanmaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu maddeye ilişkin olarak söyleyecek bir şeyi olmadığını belirtti; ancak, şu sözcüklerin tam olarak ne anlama geldiğini öğrenmek istemektedir: "Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi Türkiye'nin özel bir iznine bağlıdır." Öyle görünüyor ki, bu izin, Türkiye'ce, dilediği gibi verilebilecek ya da verilmeyebilecektir; bunun sonucu olarak da, bu hüküm, Boğazlar'dan barış zamanında geçişe uygulanan hükümden daha da ileriye gitmiş olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 8. maddeye Tuğamiral Bellairs'in yapmış olduğu yorumu doğrulamaktadır. Bellidir ki, savaş zamanında, Türkiye savaşansa, savaş gemilerinin geçiş özgürlüğü, denebilirse, otomatik olamaz. Geçiş özgürlüğü, Türkiye ile bu gemilerin ait oldukları Devletler arasındaki ilişkilere bağlı olmak gerekir.

BAŞKAN, 6. maddeye göndermede (atıfta) bulunulan 8. madde kapsamının, bu 6. madde metni kesin olarak kararlaştırılmadıkça, tam bir açıklığa kavuşamayacağı kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Başkanın görüşüne tümüyle katılamadığı için üzülmekte olduğunu söyledi. Gerçekte, 8. madde, 6. maddeye bağlı değildir; çünkü, 8. madde Türkiye'nin savaş zamanında güvenliği konusunu işlerken, 6. madde barış varsayımını öngörmektedir. Durum gerektirirse, 8. madde, 6. madde hükümlerine dokunmadan da işleyecektir. Öte yandan, B. Menemencioğlu, genel oturumda, 8. maddenin hiçbir gözleme ya da çekinceye yol açmadığını anımsatmayı da bir görev saymaktadır.

BAŞKAN, 8. maddede öngörülen varsayımda, Türkiye'nin kendisini savunma hakkını güçten düşürmeyi kesinlikle düşünmediğini belirtmek istemektedir; kendi adına, özellikle B. Menemencioğlu'nun yapmış olduğu açıklamadan sonra, 8. maddeyi elbette kabul etmektedir.

Türkiye temsilcisi genel oturumda 8. maddenin bir gözleme ya da çekinceye yol açmadığını belirtmiştir. Bu, tümüyle doğrudur; ancak, bundan, Teknik Komitenin bu maddeyi tartışamayacağı sonucu da çıkmaz. Başkan, kendi adına, böyle bir anlayışın, Teknik Komitenin yetkisini aşırı ölçüde kısıtlayacağı kanısındadır.

Deniz Albayı ECONOMO (Yunanistan), her halde, savaş gemileriyle yardımcı gemiler arasında bir ayırım yapılması gerektiğini belirtti; çünkü, yardımcı gemiler silâhlandırılmış değillerdir ve savaş zamanında Boğazlar'dan geçmekle Türkiye'nin güvenliğine karşı bir tehlike yaratmazlar.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yardımcı gemilere ilişkin olarak, sorunun Fransız temsilci heyetince, somut sözlerle ortaya konulmuş olduğunu açıkladı; Fransız temsilci heyeti, Fransız donanması için yakıt taşıyan gemilerden söz etmiştir. Konferansda, yardımcı gemiler konusunda Londra sözleşmesinden söz edilmiş ve Türk temsilci heyeti Başkanı bu hükümleri uygun bulduğunu bildirmiştir. Böyle olunca, Türk temsilci heyeti, çeşitli kategorilerdeki yardımcı gemiler arasında nasıl bir ayırım yapılabilir? Petrol taşıyan gemiler konusunda, Türk Hükümeti, Fransız donanmasının ya da herhangi bir başka yabancı donanmanın akaryakıt sağlamasını hiçbir biçimde engellemek istememektedir. Bugüne dek, petrol gemileri, savaş flaması taşımamaktadırlar;

bu da, Londra'da kabul edilmiş hükümlere aykırı davranmaksızın ve çeşitli kategorilerde yardımcı gemiler arasında –yapılması güç de olan– bir ayırıma kalkışmaksızın, Fransız temsilci heyetinin isteğini karşılama olanağını sağlamaktadır.

BAŞKAN, Fransız temsilci heyetinin yardımcı gemilere ilişkin olarak düşündüğü ayırımın 8. maddeye uygulanamayacağını belirtti. Kaldı ki, yardımcı gemiler sorunu tümüyle saklı tutulmuştur. Deniz kuvvetleri uzmanları kendilerine sunulmuş soruna bir çözüm getirinceye kadar, 8. maddenin görüşülmesinin geri kalan bölümü ertelenebilir.

Böylece *kararlaştırıldı*.

Madde 9.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), genel oturumda Japon Baştemsilcisinin öne sürdüğü çekinceleri yineledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Japon Baştemsilcisinin, genel oturumda, yalnız Milletler Cemiyeti'nden söz edilişine ilişkin olarak çekince öne sürmüş olduğunu anımsadığını sanmaktadır. Şimdi, Japon çekincesinin, maddenin tümünü kapsadığını mı anlamak gerekmektedir?

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon çekincesinin özellikle maddenin sonuna, başka bir deyimle "Milletler Cemiyeti'nin bilgisine sunarak'..." [Fransızca metinde] sözleriyle başlayan parçasına ilişkin olduğunu söyledi. Böyle olunca, çekince, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne ve imzacı Devletlere karşı alması gereken önlemlere ilişkindir.

BAŞKAN, B. Politis'in yaptığı açıklamalardan sonra, Japon Baştemsilcisinin, temsilci heyetinin görüşünü, Hükümetinden yönergeler aldıktan sonra açıklama hakkını saklı tutmuş olduğunu anımsattı. B. Sato'nun konuşmasından sonra, Birleşik-Krallık temsilcisi, Milletler Cemiyeti ile imzacı Devletleri aynı düzeye koyan, "ve ... bilgi vererek" sözlerinin metinden çıkartılması telkininde bulunmuştu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 9. maddenin varsayımına göre, Türkiye'nin kendisini, karşı karşıya bulunduğunu öne sürdüğü savaş tehdidi durumunun varlığına bir yüce makam sayabilmek için kabul etmiş olduğunu anlattı. Burada, Türkiye için, Milletler Cemiyeti Üyeliğinden doğan bir yükümlülük söz konusudur. Bu sıfatıyla Türkiye'nin haklarına ve yükümlülüklerine saygı göstermekle birlikte, savaş tehdidi durumunda sözleşmenin imzacılarınca ya da bir başka Devletler kümesince saptanmasını amaçlayan bir başka çözüm bulunabilirse, Türk temsilci heyeti buna katılmaya hazır olacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japonya'nın, bu bakımdan güç olan durumunu göz önünde tutmak çabaları için, B. Menemencioğlu'na teşekkür etti.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Japon temsilci heyetinin karşı görüşler öne sürmüş olduğu metnin yerine konulacak bir metin önerip önermediğini sordu.

BAŞKAN, Japon Baştemsilcisinin, ek yönergeler aldıktan sonra açıklamalarda bulunma hakkını saklı tutmuş olduğunu belirtti. Böyle olunca, sorun, şimdilik, bu durumuyla bırakılabilir.

Başkan, Romanya temsilcisi sıfatıyla, genel oturumda üç gözlemde bulunduğunu anımsattı; bunları yineleyecektir:

Önce, Türkiye'nin kurmak niyetinde olduğu berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerler, onu, 9. maddenin karşılamak amacını güttüğü tehlikeler bakımından tümüyle korumuş olmaktadır. Bu berkitilmiş yerler, Türk donanmasını büyük bir etkinlikle desteklemektedir; öyle ki, 9. maddede öngörülen önlemler, aşırı görünebilir.

İkinci olarak, bu önlemlerin bütün bayraklara karşı, başka bir deyimle, dost bayraklara olduğu kadar Türkiye'nin savaş gerginliği durumunda bulunduğu ülkelerin bayraklarına karşı da alınması gerekecekse, bundan, dost ülkeler için hakgözetirliğe oldukça az uygun düşen bir durum doğacaktır.

Üçüncü olarak, Romanya temsilci heyetinin görüşüne göre, Türkiye, 8. madde hükümlerini uygulamadan önce, Milletler Cemiyeti'nin görüşü alınmalıdır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), birinci nokta üzerinde, Boğazlar'ın savunulması için Türkiye'nin öngördüğü en etkin önlemin, Boğazlar'ı mayınlamak olduğu karşılığını verdi. Böylece, savaş gemileri, gerginlik döneminde, Boğazlar'ı geçmek bakımından barış zamanındaki aynı kolaylıktan yararlanamayacaklar ve önceden bir izin alınmasını öngören 8. maddenin uygulanmasına gerek kalmayacaktır.

İkinci nokta üzerinde, B. Menemencioğlu, Türkiye'nin, savaş tehdidi durumunda, onların kendi güvenlikleri için aldığı işte bu önlemlerin –dost ülkelerin de olabilecek– savaş gemileriyle yardımcı gemilerine Boğazlar'ı özgürce geçmek olanağı vermeyeceğini söyledi.

Üçüncü nokta üzerinde, Türk temsilci heyeti, genel oturumda daha önce görüşünü açıklamak fırsatını bulmuştu. Bununla birlikte, B. Menemencioğlu, savaş tehditlerinin, günümüzde eskisi gibi olmadığını belirtmek istemektedir. Bu tehditler, ard arda gelen bir gerginlik aşamalarından geçmemekte, bir ultimatum'la sonuçlanmamakta, savaş beklenmez bir anda patlamaktadır; tehdit altında bulunan ülke de, ana gücünün daha savaş eylemlerinin başında yok olmasını istemiyorsa, ivedi önlemler almak zorundadır. Bu önlemleri, Milletler Cemiyeti'nin görüşünü bildirmesine ertelemek, hiçbir şey yapmamak anlamına gelecektir; çünkü, herşeyden önce önemli olan, gecikmeden davranmaktır. Kaldı ki, 8. maddenin göndermede (atıfta) bulunduğu 9. maddedeki önlemleri hiçbir Devlet ciddî nedenler olmaksızın almayacaktır. Son olarak, hemen haberli kılınan Milletler Cemiyeti, durumu incelemekte, ve savaş tehdidi olup olmadığını kararlaştırmaktadır. Cemiyet bu sorunu olumlu yönde sonuca bağlarsa, Türkiye, 9. maddede öngörülen varsayımda, alınması gerekli önlemleri vaktinde aldığı için, ancak kutlanabilir; Milletler Cemiyeti bir savaş tehdidi olmadığı kararına varırsa, Türkiye, kendisine çok pahalıya mal olan bu önlemleri kaldırmaktan mutluluk duyacaktır.

BAŞKAN, Romanya temsilcisi sıfatıyla konuşarak, Türkiye'nin kurmağı düşündüğü berkitilmiş (tahkim edilmiş) yerlerin değerinin, bu ülkenin öngördüğü başka savunma sistemlerinin değeriyle karşılaştırılmasına ilişkin çok teknik nitelikte düşüncelere girmeksizin, şunu da belirtmek istemektedir: Türkiye'nin kendini tehdit eder saydığı Devlet, 9. maddede öngörülen dönemde, henüz saldırgan değildir. Üstelik, Türkiye'nin kendisini tehdit eder saydığı Devletin gemileriyle, Türkiye ile dostluk ilişkileri sürdüren Devletlerin gemilerine aynı önlemi uygulamakta biraz adaletsizlik de olabilecektir.

Üstelik, gerginlik durumu, hukuk açısından, gine de barış durumudur. Hükümleri herşeyden önce öznel (sübjektif) nitelikte olan 8. maddede, uluslararası hukukta günümüzde kabul edilmiş kurallar için yeterince koruma da bulunmamaktadır.

B. Contzesco, daha önce birkaç kez söylemek fırsatını bulduğu gibi, Türkiye'nin güvenliğine karşı çok saygılıdır. Yalnız, savaş ilânı olmaksızın ve daha önce düşmanca eylem bulunmaksızın, 9. maddede öngörülen önlemlerin alınması vakitsiz olacaktır. Gerçekte, çağdaş bir savaştan bile önce gelecek gerginlik döneminin, örneğin on günden onbeş güne kadar uzayacak, oldukça önemli bir süresi vardır. İşte, Romen Hükümetinin kullanılmasını görmek istediği dönem de budur. Bu dönem, Türkiye'nin kendisini savaş tehdidi altında saydığı anla, Milletler Cemiyeti'nin bu konuda görüşünü açıkladığı an arasında yer almaktadır. Bu ara boyunca, Türkiye'nin kendince, Türkiye için tehdit taşır sayılmayacak ülkelerin gemileri, 9. maddede öngörülen önlemlerin uygulanmasının doğuracağı engelleri hak etmemektedirler.

Şimdi de Başkan olarak konuşan B. Contzesco, 9. maddenin, Japon temsilci heyetinin bir değişiklik önerisine, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bir değişiklik önerisine ve Romanya temsilci heyetinin çekincelerine yol açmış olduğunu belirtti. Bu durumda, Başkana göre, en iyisi, bu konudaki tartışmayı ertelemektir.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Madde 10.

Hiçbir gözlemde bulunulmadı.

KESİM III – SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR

Madde 11.

Bu madde *saklı tutuldu.*

KESİM IV

Madde 12.

BAŞKAN, bu maddenin, Teknik Komite yetkilerinin dışında kalıp kalmadığını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), genel oturumda tartışmadan önce, Komite oturumunda bu maddenin incelenmesinin yararlı olacağını söyledi. Söz konusu olan sorun, sözleşmenin amaçladığı bölgeler üzerinde Türkiye'nin egemenliği olup olmadığı değildir; sorun daha somuttur. Türk temsilci heyetinin ana kaygısı şudur: Boğazlar Sözleşmesinde, Türkiye, egemenliği içinde bulunan birtakım haklardan vazgeçmektedir; ancak, Türkiye, bu haklar dışında, genel ilkeleri öne sürerek, önemli olanın sözleşmedekiler değil de, söz konusu bölgelerin Türkiye'nin denetimi dışında kalmış olduğunu savunmaya kalkışılmasını istememektedir. Türk Hükümeti, bunu kabul edemez; çünkü, herkesi ilgilendiren en az iki sorun üzerinde haklarını saklı tutmak istemektedir. Bunlardan birincisi, Türk polisinin genel yetkisine ilişkindir; burada salt yönetimsel yetki söz konusu değildir; özellikle bir yargısal yetki söz konusudur: Türk polisinin, gemilerin gidiş-gelişini bozanlara, gemilerinde suçlulara sığınak sağlayanlara karşı davranması söz konusudur; adam öldürmeler ya da başka suçlar işlenmiş olabilecek gemileri ziyaret etme hakkını saklı tutması gibi. Türkiye, düzeni bozan de-

ğil, suçluların taşınmasına hizmet etmeyen, zararsız bir geçiş düşünmektedir; Türk temsilci heyetinin önermiş olduğundan daha iyi –örneğin, egemenlik kavramından söz etmeyen– bir metin bulunabilirse, bundan ilk sevinç duyacak olan da Türk temsilci heyeti olacaktır.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, genel oturumda, 12. maddenin yanlış bir yoruma yol açmasından çekindiğini belirtmiş olduğunu anımsadı [Fransızca metinde] (bakınız sahife 56). B. Menemencioğlu, Lord Stanhope'un konuşmasına B. Aras'ın verdiği yanıtın anlamını daha belirgin kılmış bulunmaktadır. Romanya temsilcisi olarak, B. Contzesco, 12. maddenin olduğu gibi tutulması durumunda, sözleşmenin şu ya da bu hükmünü, Türk egemenliğini özellikle hesaba katmaksızın, yalnız hukuksal bir açıdan yorumlama olanağı olup olmadığını sormaktadır. Sözleşmenin bütün maddeleri siyasal nitelikte değildir; ticaret, sağlık ya da iktisat konularına ilişkin nitelikte olanlar da vardır. Bunlardan birine ya da ötekine ilişkin olarak bir güçlüğün ortaya çıktığı ve diplomasi yolunun bu güçlüğü bir çözüme ulaştıramadığı varsayılırsa, 12. maddeye karşın, bir hakemlik olanağı bulunacak mıdır? Türk Hükümeti, daha şimdiden, çıkabilecek ve diplomasi yoluyla çözülemeyecek her sorunun hakemlik konusu olacağı yönünde Konferansa bir güvence verebilir mi? Romanya temsilci heyeti, 12. madde metninin kesinleştirilmesini beklemeğe hazırdır ve Yazı Komitesinin, B. Aras ile B. Menemencioğlu'nun da işbirliğiyle, kaygılarını tümüyle yatıştıracak bir metin oluşturabileceklerini ummaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin birçok hakemlik andlaşmaları yapmış bulunduğunu ve bu andlaşmalarda, bunların imzacıları arasında yapılmış senetlere ilişkin olarak çıkabilecek yorum güçlüklerinin çözüme bağlanmasının öngörülmüş olduğunu anlattı. Bu 12. madde, yapılacak olan Boğazlar Sözleşmesini, bu andlaşmalarla öngörülen hakemlik dışında bırakmak amacını gütmemektedir. Türkiye, sözleşmeyi tek yanlı olarak yorumlamak niyetinde değildir; ancak, yanlış bir yorum yoluyla, Türkiye'ye, sözleşmede açıkça kabul ettikleri dışında yükümlülükler üstlenmesine olanak bulunmaması gerektiği kanısındadır. Türk Hükümetinin başlıca kaygısı, polis (kolluk) haklarıyla yargı yetkisini elinde tutmaktır. Türkiye, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı üyesidir; isteğe bağlı zorunlu yargı koşuluna katılmıştır, hakemlik andlaşmaları imzalanmıştır; 12. maddede bu duruma aykırı düşecek hiçbir şey yoktur.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin birtakım kaygılar duymuş olduğunu belirtti; çünkü, 12. maddenin metni o biçimde yorumlanabilir ki, Türkiye, egemenliğini öne sürerek, sözleşmeyle üzerine almış bulunduğu yükümlülüklerden kurtulma yeteneğini elinde tutabilir. Lord Stanhope, genel oturumda bu kaygısını açıkladığı zaman, B. Aras, 12. maddede, Boğazlar bölgesi üzerinde Türk egemenliğinin doğrulanmasından başka hiçbir şey görmemek gerektiğini ve bu maddenin, sözleşmenin öteki bölümlerinde girişilmiş bağlanmalara hiçbir aykırılık getirmeyeceğini söylemişti. B. Fitzmaurice, 12. madde metninde "egemenlik" *(souveraineté)* sözcüğü yerine "yetke" *(autorité)* sözcüğünün konulmasının daha iyi olabileceğini düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, sözleşme hükümleri olsa da, Türk egemenliğinin olduğu gibi tümüyle durduğunu doğrulamak istemediğini söyledi. Bu egemenlik, sözleşmede yazılı hükümler yüzünden, birtakım kısıtlamalara uğramaktadır. Türkiye, sözleşmenin herhangi bir maddesini tek yanlı bir davranışla

değiştirmek niyetinde değildir. B. Menemencioğlu, hangi hakları saklı tutmak istediğini, daha önce söylemek fırsatını bulmuştur. Düşüncesini daha iyi belirtmek için, somut bir örnek verecektir: Bir gemi Karadeniz Boğazı'nda, gemilerin gidiş-gelişini engelleyecek ya da küçük gemilere saldıracak biçimde zigzaglar çizmeğe kalkışırsa, Türk Hükümeti, kesinlikle geçiş özgürlüğünü öngören maddenin kendisine karşı öne sürüldüğünü görmeksizin, bu geminin aklını başına getirebilmelidir. Yazı Komitesinin, 12. madde için, daha uygun bir formül bulabilmesi olanağı da vardır.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun bu oturumda yaptığı iki açıklamanın, öne sürülen kaygıların büyük bir bölümünü ortadan kaldıracak nitelikte olduğu kanısındadır. Türk temsilcisinin, 12. maddeyi daha açıklığa kavuşturan bir metin hazırlanmasında Yazı Komitesine kolaylık göstereceğine güvenmektedir.

Tasarının incelenmesini sürdürmek gelecek bir oturuma *ertelendi.*

13. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulmuş olan basına verilecek bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

ALTINCI OTURUM

Salı, 30 *Haziran* 1936, *saat* 10.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	B. POZZİ. Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. CONTOUMAS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. LACHKEVİTCH, B. MİLLER.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER, B. KORENİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

14. Konferansça Komiteye gönderilmiş metinlerin (Ek I) **incelenmesi.**

Komite, Türk Hükümetinin sözleşme tasarısını incelemeği sürdürdü.

Madde 13.

13. maddenin birinci paragrafi üzerinde konuşan olmadı.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bununla birlikte, ikinci fıkranın birinci fıkrayla bir arada incelenmesi gerektiğini belirtti ve bu konuya ilişkin olarak Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunmuş olduğu görüşleri anımsattı.

B. Fitzmaurice de, bütün öteki temsilci heyetleriyle birlikte, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin geciktirilmez bir şey olduğunu kabul etmektedir; ancak, şunu da belirtmek istemektedir ki, imzacı ülkelerin bir çoğunda, yapılmış andlaşmaların ve sözleşmelerin gereği gibi bir onaylanması olmaksızın, Devletin uluslararası yükümlülükler altına girmesine izin vermeyen anaysal hükümler vardır. Böyle olunca, sözleşmenin kendisinin de, onaylanmadan önce yürürlüğe giremeyeceğini kabul etmek zorunludur. Bununla birlikte, Türk temsilci heyetine, Boğazlar'ın askerleştirilmesine gecikmeden girişebilme olanağını sağlamak için, Birleşik-Krallık temsilci kurulu, sözleşmeye, Lozan Sözleşmesinin askersizleştirmeye ilişkin hükümlerinin yeni sözleşmenin imzalanmasıyla sona ermiş olacağını öngören ayrı bir protokol eklenmesini önermişti.

Sözleşmenin kendisine gelince, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu sözleşmenin, ancak, bütün imzacı Devletlerce ya da eski Lozan Sözleşmesinin bütün imzacılarınca onaylanmasından sonra yürürlüğe girebileceği kanısındadır. Burada, bir sözleşmenin ancak imzacılarının rızasıyla değitirilebileceğini ya da sona erdirileceğini öngören uluslararası hukuk ilkesi söz konusudur. Türk temsilci heyeti, sözleşmenin, imzacıların çoğunluğunca onaylandığı zaman yürürlüğe girmesini önermiştir; şu var ki, B. Fitzmaurice, bir hukukçu olarak, bunun olanaksız olduğunu belirtme zorunluğunu duymaktadır. Ancak Lozan Sözleşmesinin bütün imzacılarının onaylamasıyladır ki, yeni sözleşmenin yürürlüğe girme olanağı doğabilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşünü anlamaktadır; ancak, şunu belirtmek istemektedir ki, bir andlaşmanın basit bir imzayla yürürlüğe girmesi, bu son yirmi yıl içinde, birçok kez görülmüş olan bir şeydir. Son derece önemli hükümler, bu yöntem izlenerek uygulamaya koyulmuştur. Kaldı ki, askersizleştirme maddelerini basit bir imza ile sona erdirme olanağı varken, aynı şeyi sözleşmenin tümü için yapma olanağı olmamasını da anlamak kolay değildir.

Sözleşmenin kendisine gelince, Türkiye temsilcisi, Lozan Sözleşmesinin bütün imzacılarının yeni sözleşmeyi imzalamalarını beklemenin de gereksiz olduğu kanısındadır. Lozan Sözleşmesini imzalamamış olmakla birlikte, özel çıkarları bulunan ve şimdiki Konferansın başlıca Devletleri arasında da yer alan Devletler vardır; Türkiye temsilcisi, bununla, Sovyetler Birliğini anlatmak istemektedir.

Aslında, tam anlamında çok-taraflı bir senet de söz konusu değildir; daha çok, bayrakları ne olursa olsun, bütün gemiler yararına konmuş uluslararası bir düzenleme söz konusudur. Bu düzenlemenin hazırlanmasına belirli sayıda Devletler katılmaktaysa, bu Devletlerin özel çıkarları olmasındandır. Örneğin, İspanya ile Arjantin de, yapılacak sözleşmeden, taraf olmaksızın, yararlanacaklardır.

İşte bu nedenledir ki, Türk temsilci heyeti, kimi ülkelerin anaysal hükümlerini göz önünde tutmakla birlikte, sözleşmeyi geçici olarak yürürlüğe koyma olanağı sorununun

incelenmesini istemektedir. Bu anayasal hükümlerin, ister sözleşmenin tümü, isterse kimi maddeleri söz konusu olsun, aynı olduğunda da kuşku yoktur.

Sözleşmenin onaylama yoluyla kesin olarak yürürlüğe konulması sorunu daha sonra incelenebilir; şu var ki, bütün dünyanin yararlanacağı uluslararası bir düzenleme tek bir Devletin insafına kuşkusuz bırakılamaz.

Türkiye temsilcisi, kendi görüşüne göre, Lozan Sözleşmesinin imzacısı olan Devletlerle, bu Sözleşmenin imzacısı olmayan Devletler arasına bir ayırım yapmağa gerek olmadığını sözlerine ekledi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Hükümetinin, Türkiye'ye Boğazlar'ı yeniden askerleştirmesi olanağı verme isteğini doğruladı. Böyle olunca, sözleşmenin tümüyle yürürlüğe konulmasına bağlı olmayarak, bu sonuca varma olanağını verecek bir formül bulmak söz konusudur. Bu sonuca ulaşabilmek için, B. Yoshitomi, Deniz Kuvvetleri Alt-komitesine benzer bir Hukuk Alt-komitesi kurulmasını ve bu alt-komitenin, 12. maddenin hukuksal yönlerini incelemekle birlikte, bu soruna da uygun bir formül bulmakla görevlendirilmesini önermektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye için, sözleşmenin kimi hükümlerini, onaylamayı beklemeksizin, yürürlüğe koyma bakımından son derece ivedilik olduğunu belirttikten sonra, 13. maddeyi Yazı Komitesine göndermeyi önerdi. B. Politis gibi çok değerli bir hukukçunun başkanlık ettiği Yazı Komitesi, çeşitli ülkelerin anaysal gereksinmelerini karşılayacak bir formülü kuşkusuz bulacaktır.

BAŞKAN, Japon temsilci heyetinin kaygısının, Türk temsilci heyetinin isteğini yerine getirmek olduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte, Başkan, bir hukuk alt-komitesi kurmaksızın da, Teknik Komite üyelerinin hukuksal görüşlerini bu komitede açıklayabileceklerini belirtti. Türkiye temsilcisinin de az önce söylediği gibi, Yazı Komitesine çağımızın en yetkili hukukçularından birinin başkanlık ettiğini unutmamak gerekir. Böyle olunca, Komite, görüş alışverişini tamamladıktan sonra, sorunu Yazı Komitesine göndermekle pek âlâ yetinebilir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, kendi hesabına, sözleşmenin imzalanır imzalanmaz yürürlüğe konmasına hiçbir karşı çıkışı bulunmadığı belirtmek istemektedir. Majesteleri Hükümetinin bu koşullar altında sözleşmeler yapmasını engelleyen anayasal hükümler yoktur. Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilcisi, başka ülkeler için, bir andlaşmanın yürürlüğe girebilmesinde onaylamanın temel koşullardan biri olduğunu bildiğini sanmaktadır.

Bunları söyledikten sonra, B. Fiztmaurice, bir sözleşmenin sona erdirilmesi ve onun yerine bir yeni sözleşme konulması için, bu ilk sözleşemenin bütün imzacılarının rızasının gerekli olduğu konusunda öne sürdüğü görüş üzerinde direnmektedir. Burada, karşı çıkılamaz bir hukuk konusu vardır. Lozan Sözleşmesi, ancak, taraflardan tümünün, başka bir deyimle, onu imzalamış ve onaylamış bütün Devletlerin rızalariyle sona erdirilebilir. B. Fiztmaurice, "onaylamış" sözcüğü üzerinde özellikle durmaktadır; çünkü, Lozan Sözleşmesinin kimi imzacıları sözleşmeyi onaylamamışlardır ve bu yüzden de, Lozan Sözleşmesinin sona erdirilmesi için bu Devletlerin rızası zorunludur.*

* Bu son iki tümcenin Fransızcası şöyledir: "La Convention de Lausanne ne peut être abrogée qu'avec le consentement de toutes les parties, c'est-à-dire de toutes les Puissances qui l'ont signée et ratifiée. M. Fitzmaurice insiste sur ce dernier mot parce que certains des signataires de la Convention de Lausanne ne l'ont pas ratifiée et que, par le fait même, le consentement de ces Puissances est indispensable pour l'abrogation de la Convention de Lausanne." (Çevirenler).

Sözlerini sonuçlandırmak üzere, B. Fitzmaurice, Türk temsilci heyetine, Lozan Sözleşmesinin imzacılarından bir Devletin, yeni sözleşmeyi imzalamayı ve onaylamayı reddetmesi üzerine, durumun ne olacağını sordu. Türkiye, bu Devlete karşı, eski sözleşmeyle mi bağlı olacaktır, yoksa ona karşı bu yeni sözleşmenin hükümlerini uygulamaya hakkı olacak mıdır?

B. Fiztmaurice, böyle bir varsayımda, Türkiye'nin eski sözleşmeyle bağlı olacağına inanmaktadır; bundan da, ikili bir rejim doğacaktır; şu anlamda ki, Türkiye, söz konusu Devletlere karşı eski sözleşmeyle bağlı olacaktır; öte yandan da, Lozan Sözleşmesinin öteki imzacılarına karşı yeni sözleşmeyle bağlı sayılacaktır. Bunun, içinden çıkılmaz bir durum olacağı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilcisinin ortaya attığı hukuksal nitelikteki sorunun, uzayacak bir tartışmaya yol açabileceğini görmektedir. Türk temsilcisi şunu belirtebilir ki, her uluslararası sözleşme, bu sözleşmeyle bağıtlananlardan her birinin, bu sözleşmeyle sağlanan çıkarlardan, ancak karşılığında bir şey vermek koşuluyla yararlanmasını gerektirir. Şimdiki sözleşmenin böyle bir niteliği yoktur; şu anlamda ki, taraflar elde ettiklerine karşılık olarak herhangi bir şey vermemektedirler. Burada tam karşılıklı bir özel hukuk sözleşmesi değil, uluslararası bir düzenleme söz konusudur. Bir Devlet yeni sözleşmeyi imzalamazsa, Türkiye ona karşı eski Lozan Sözleşmesinin hükümlerine uymak durumunda bulunmayacak, bu Devlete karşı, uluslararası bir düzenleme getiren yeni sözleşmenin hükümlerini uygulamağa Türkiye'nin hakkı olacaktır. Boğazlar rejimi ya uluslararası bir düzenlemeye konu olacaktır, ya da bu düzenlemeyi Türkiye ulusal düzeyde yapacaktır. Uluslararası düzenleme kabul edilirse, eski sözleşmenin imzacılarından birinin, yeni sözleşmeyi imzalamış ya da onaylamış olmaması bahanesiyle, ayrı bir rejimden yararlanması düşünülemez.

Burada, üzerinde görüş ayrılığı olabilecek, hukuksal nitelikte bir sorun vardır; ancak, Türk temsilcisi, daha bugünden, yeni sözleşmeyi kabul etmeyecek bir Devlete karşı Türkiye'nin hangi hükümleri uygulayacağı sorununu ortaya atmaya yer olmadığını sanmaktadır. Bu nedenle, Türk temsilcisi, bu tartışmanın sakınca yaratmaksızın ertelenebileceğini kanısındadır.

B. Menemencioğlu, bundan sonra, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, sözleşmenin hemen yürürlüğe konulmasını, kendi adına kabul etmiş olmasını sevinçle karşılamaktadır. Türk temsilcisi, sözleşmeyi geçici olarak yürürlüğe koyma olanağının bulunmasında güçlük çekilmeyeceğini ummaktadır; sonra da, sözleşmenin, imzacıların çoğunluğunun ya da hepsinin onaylamasıyla, kesin olarak yürürlüğe konulması sorununa da bir çözüm bulunabilir. Kuşku kaldırmaz olan şudur ki, amacı çok gerçek kaygıları yatıştırmak ve herkesin çıkarını sağlamak olan bir düzenleme, süresiz olarak geciktirilen bir onaylamayı bekleyerek, askıda bırakılamaz.

Böyle de olsa, Türk temsilcisi, askersizleştirme hükümlerine hemen son vermeyi ve, yeni sözleşmenin savaş tehdidi durumuna ilişkin hükümlerinin, onaylamayı beklemeksizin yürürlüğe girmesini öngören bir protokolün imzalanmasına da karşı çıkmayacağını bildiridi.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Türk temsilci heyetinin görüşünü desteklemekte ve hazırlanacak belgenin, niteliği bakımından, yalnız imzacıları ilgilendiren *inter se* bir sözleşmeyle bir tutulamayacağını düşünmektedir. Uluslararası bir düzenlemenin, olası imzacılarından bir tekinin ileride onaylamasına bağlı kılınması ve böyle bir onaylamadaki gecikmenin, olasılıkla Konferansca

kabul edilecek olan bir düzenlemenin bütün etkilerini askıya alması, son derece üzülünecek bir sonuç olacaktır.

Türk temsilci heyetinin önerdiği, önceden yürürlüğe giriş sistemi, Sovyet temsilci heyetine uygun görünmektedir; sözleşmeyi, onaylanmadan önce yürürlüğe girmek üzere, Sovyet temsilci heyeti imzalamağa hazırdır.

Bir Devletin onaylamamış olacağı o beklenmez durum konusunda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisi, uluslararası bir düzenlemeyi tek bir onaylamanın sonu gelmez biçimde ertelemesine bağlamak gibi, doğal olmayan bir durumdan kaçınmak için, bir yol bulunabileceği kanısındadır.

Son olarak, B. Lachkevitch, Birleşik-Krallık temsilcisinin, Lozan Sözleşmesini onaylamış olan imzacılarla, onaylamamış olanlar arasındaki ayırıma ilişkin görüşleri üzerine durmak istemektedir. Sovyet temsilcisi, Birleşik-Krallık temsilcisinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni göz önünde tutmakta olduğunu anladığını sanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Lozan Sözleşmesini onaylamamış olduğu doğrudur; şu var ki, Sovyetler Birliği, onüç yıldır bu sözlemenin hükümlerini uygulamaktadır ve öteki imzacılarla her zaman aynı düzeyde sayılmıştır. Kaldı ki, çağırı, Lozan Sözleşmesine taraf olan Devletlere değil, bu sözleşmeyi doğuran görüşmelere katılmış Devletlere gönderilmiştir. Böyle olunca, Birleşik-Krallık temsilcisinin telkin ettiği doğrultuda bir ayırım yapmak gereksizdir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon temsilci heyetinin, Boğazlar bölgesinin yeniden askerleştirilmesindeki geciktirilmez zorunluğu anladığını ve bu haklı isteği yerine getirmek için bütün işbirliğini katmağa hazır olduğunu yineledi. Bununla birlikte, bu nitelikteki bir uzlaşmanın ortaya koyacağı bütün güçlükleri gereği gibi değerlendirdiği için, Japon temsilci heyeti, sorunu incelemekle ve bir uzlaşma bulmakla görevlendirilecek bir hukuk alt-komitesi kurulmasını önermiştir. Bir hukuk komitesinin kurulması güç görünmekteyse, Japon temsilci heyeti, Türkiye'nin isteklerinin yerine getirilebilip getirilemeyeceğini görmek için, sorunun Komitece incelenmesinde de bir sakınca görmemektedir.

BAŞKAN, güçlüğün, ortalama bir sistem kabul ederek, çözülüp çözülemeyeceğini sordu; bu sistem, şöyle olabilecektir: Türkiye'yi sıkıntılı bir duruma sokmamak, aynı zamanda da imzacılara, ister parlamentonun işlemesi, ister Devlet başkanının kararname çıkarması yoluyla onaylama olanağı bırakarak, sözleşmeyi onaylamak için gerekli anayasal önlemleri alabilmek üzere, çok uzun olmayacak –örneğin, iki ya da üç aylık– bir onaylama süresi bırakmak. Aynı zamanda şu da öngörülebilir: saptanmış süre içinde bütün ülkeler sözleşmeyi onaylamamışlarsa, sözleşmeyi bütün imzacılar bakımından yürürlüğe koyabilmek için beş onaylama yeterli olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu formülün kabul edilebileceğini sanmaktadır. Türk temsilci heyeti başkanına danışmak çekincesiyle, B. Menemencioğlu, askersizleştirme hükümlerinin sona erdirilmesi ve savaş tehdidine ilişkin hükümlerin hemen yürürlüğe girmesi için, ayrı bir protokol imzalanmasına ilişkin Birleşik-Krallık önerisiyle birleştirilmiş olarak, Başkanın az önce yapmış olduğu telkine de katılabilecektir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu telkinin, Yazı Komitesi için isteklere çok uygun bir tartışma temeli oluşturacağı kanısındadır. Ancak, bu telkin, Lozan Sözleşmesine taraf bütün Devletlerin rızalarını alma gereğinden doğan güçlüğe bir çözüm oluşturmamaktadır. Türk temsilci heyeti, uluslararası bir rejimin söz konusu

olduğunu belirtmiştir. Bu görüşler, tümüyle yeni bir uluslararası rejim kurulması söz konusu olsaydı, kabul edilebilirdi. Oysa, şimdi değiştirilmek istenilen uluslararası bir rejim daha önceden vardır; böyle bir değişiklik, bütün imzacıların rızası olmaksızın gerçekleştirilemez.

B. Fitzmaurice, böyle bir durumla karşılaşılmayacağını ummaktadır; şu var ki, böyle bir durum söz konusu olursa, Birleşik-Krallık temsilci heyeti yeni görüşler öne sürmek hakkını saklı tutmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin titizliklerini anlamaktadır. Açıklamış olduğu hukuksal görüş pek âlâ savunulabilir. Bununla birlikte, Türk temsilcisi, Lozan Konferansında söz konusu olan çıkarların, bugün tartışılmakta olan çıkarlardan bir başka bakımdan çok daha önemli olduklarını belirtmektedir. Oysa, Lozan Andlaşmasının onaylanmasına ve Boğazlar Sözleşmesinin yürürlüğe konulmasına ilişkin hükümler incelenirse görülür ki, Türk temsilci heyetinin savunduğu sistem, Lozan'da, hem de daha az kısıtlamalarla uygulanmıştır.

BAŞKAN, çeşitli temsilci heyetlerinin görüşlerinin yeterince açıklanmış olduğunu ve 13. maddenin ilk iki fıkrasını Yazı Komitesine göndermekten başka yapılacak bir şey kalmadığını görmektedir.

Komite bu öneriyi *uygun buldu* ve üçüncü fıkranın incelenmesine geçti.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, bunan başka, sözleşme süresinin onbeş yılla sınırlandırılmaması, imzacılardan birince bildirilmiş sözleşmeyi sona erdirme ön-bildirimi olmadıkça sözleşme süresinin kendiliğinden uzamasının öngören bir formül kabul edilmesi telkininde bulunmuş olduğunu anımsattı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), süreyi kendiliğinden uzatma hükmünü kabul etmektedir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), sözleşmenin sona erdirilmesi konusuna ilişkin olarak hiçbir şeyin öngörülmemiş olduğunu belirtti. Birleşik-Krallık temsilcisi, böyle bir durumda, sözleşmeyle öngörülen rejimin yerine konulacak rejimi incelemek üzere, bütün imzacı Devletlerin katılmaları gereken, bir konferans toplanmasını öngören bir hükmün konulmasının yararlı olacağı kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sözleşmenin sona erdirilmesinden sonra kurulacak uluslararası düzenleme sorunu konusunda yeni bir konferansın toplanmasının doğal olduğu yanıtında bulundu. Bununla birlikte, B. Menemencioğlu, görüşünü saklı tuttuğunu ve Türk temsilci heyetinin görüşünü gelecek bir oturumda açıklayacağını söyledi.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin telkin etmiş olduğuna benzer hükümlerin başka birçok sözleşmede de bulunduğunu belirtti.

Komite, bundan sonra, 13. maddenin son fıkrasını incelemeğe geçti.

BAŞKAN, beş yıllık bir dönemin sona ermesinde, sözleşmeye değişiklikler *önermek* isteyecek Devletlerin daha önce Türkiye'nin rızasını elde etmeleri gerektiğini öngören koşula dikkati çekti.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), sözleşmenin ancak imzacıların rızalarıyla ve bu arada Türkiye'nin de rızasıyla sona erdirilebileceğinin kendiliğinden anlaşılmakta

olduğunu söyledi. Bununla birlikte, Birleşik-Krallık temsilcisi, sözleşmeye değişiklik önerilerini taraflardan birinin rızasına bağlamanın alışılagelen bir uygulama olmadığı kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu hükmün, sözleşmenin onaylanmasına ilişkin olarak yaptığı görüş açıklamasının mantığa uygun bir sonucu olduğunu anlattı. Gerçekten, eski sözleşmenin bütün taraflarının onaylaması gerekmeksizin, yürürlüğe konulabilecek uluslararası bir düzenleme söz konusu olduğunu söylemişti. Bununla birlikte, şu da bellidir ki, bu kural, ülkenin egemen Devleti olan ve sözleşmeye yapılacak herhangi bir değişiklik için rızası alınması gereken Türkiye'ye uygulanamaz. Bu anlaşılmış olduğuna göre, B. Menemencioğlu, son fıkranın ikinci satırındaki [Fransızca metinde] "onun rızasıyla" sözüklerinin metinden çıkartılmasını, Türk temsilci heyeti başkanına danışmak çekincesiyle, kabul etmektedir.

BAŞKAN, Konferans adına, bu kabulün kaydedileceğini söyledi.

Başkan, bundan başka, sözleşme metnine değişiklikler getirmek isteyecek Devletlerin, isteklerinin gerekçesini ve değiştirilmek istenilen noktaları belirtmelerinin öngörülmesinin gerekli olup olmadığını düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), böyle bir hükmün metne konulmasında bir sakınca görmemektedir.

BAŞKAN, "beşer yıllık dönem" sözünden uygulamada ne anlaşılmak gerektiğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ilk [beş yıllık] dönemin, sözleşmenin imzalanmasından başlayarak sayılacağını ve bundan sonra gelen dönemlerin, daha önceki beş yıllık dönemlerin sona ermesinden başlayacağını anlattı. Bununla birlikte, sözleşme değişikliğe uğrarsa, beş yıllık dönem, değişiklik tarihinden başlayarak hesaplanacaktır.

Komite, böylece, sözleşme tasarısının ilk okunuşunu bitirdikten sonra, ikinci okunuşuna geçmeği *kararlaştırdı*; Komite, bundan sonra, Konferansa sunulacak raporunu hazırlayacaktır.

15. Türk temsilci heyetinin, Birleşik-Krallık temsilci heyetince 24 Haziran 1936 oturumunda sorulmuş soruları yanıtlaması.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bulaşıcı hastalıklara ilişkin olarak bir takım bilgiler istemiş bulunduğunu anımsattı. Bu bilgiler alınmıştır ve B. Menemencioğlu aşağıdaki yanıtı verecek durumdadır:

> "I. Türk temsilci heyeti, Birleşik-Krallık temsilci heyetince kendisine Teknik Komitenin 24 Haziran 1936 günlü oturumunda sorulmuş soruları yanıtlayarak, kendisinden istenmiş olan bilgileri aşağıdaki gibi sunmakla onur duymaktadır:
>
> "1933 yılı boyunca, Akdeniz havzasında 103 veba olayı bildirilmiştir; bunlardan 1'i İskenderiye'de, 38'i Mısır'ın öteki kentlerine, 18'i Tunus'da, 41'i Fas'ın çeşitli limanlarında, 5'i Philipville'dedir.
>
> "Bilgimize ulaşan bu olayların büyük çoğunluğu, Türk sağlık makamlarının, ya bizim limanlarımıza ya da Boğaz bölgesine gelen gemilerde yaptıkları denetimler sonucu elde edilmiştir. Bilgimize ulaşmamış bulunan öteki olayları, Paris'deki Uluslararası Sağlık Örgütü'nün raporlarından çıkardık.

"II. Karadeniz havzasında, 1935 yılı boyunca veba olayları bildirilmemiştir. Buna karşılık, Milletler Cemiyeti'nin Sağlık Dairesinin yayınlamış olduğu raporlara göre, ilgili Hükümetlerin, 1935 yılının ilk dokuz ayında, Batı Rusya'da 4.143, Romanya'da 2.802 ve Bulgaristan'da 78 tifüs olayı bildirdikleri anlaşılmaktadır; bu hastalık, Uluslararası Sağlık Sözleşmesinde öngörülmüş bir hastalıktır.

"III. 1935 yılı boyunca, hastalık bulaşmış limanlardan gelen 86 gemi, Boğazlar'dan transit olarak geçmek istemişlerdir.

"IV. Bulaşmış yerlerden gelen bu gemilerden hiçbirinde hekim bulunmamaktaydı. Kaldı ki, 1935 yılı boyunca, Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e geçen 5.444 gemiden yalnız 8'inde bir hekim vardı. Öteki gemiler, içinde hekim bulunmayan ve her türlü koruma araç ve gereçlerinden yoksun, basit yük gemileriydi.

"Çoğu zaman, bu gemiler, gemi adamlarından hasta olanları baktırmak için, Boğazlar'dan geçerken sağlık örgütümüzden yardım istemişler ve örgütümüz istenilen bu bakımı bol bol göstermiştir.

"V. Hastalık bulaşmış limanlardan gelen gemiler Boğazlar'ı sağlık denetimi altında, başka bir deyimle *ad hoc* yönetmelik uyarınca geçmektedirler; gemilere yerleştirilen sağlık polisi görevlileri, bu gemilerin geçişinin bulaşmaya yol açmadan yapılmasını sağlamaktadırlar. Bu gemiler, Boğazlar bölgesini geçiş süresince, direklerine gündüzün sarı bir bayrak, geceleri de kırmızı fener asmaktadırlar."

BAŞKAN ve B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu bilgileri sağlamakta gösterdiği çabukluk için, Türk temsilcisine teşekkürlerini bildirdiler.

16. Basına bildiri

Komite, basına verilecek bildiri tasarısını öğrendi ve tasarıyı birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

B. YOSHİTOMİ (Japonya), yalnız askersizleştirme maddelerinin sona erdirilmesini değil, aynı zamanda savaş tehdidi durumuna ilişkin hükümlerin yürürlüğe konuluşuna ilişkin bir protokolden söz edilmiş olduğunu görmektedir. Japon temsilcisi, 9. madde hükümlerinin söz konusu olduğunu anlamaktadır; bu yüzden, bu konuda her türlü çekinceler öne sürme zorunluğunu duymaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yalnız, savaş tehdidi durumunda, Türk Hükümetinin alabileceği birtakım önlemlerin, bu hükümü Milletler Cemiyeti'ne bildirimde bulunmaya bağlamaksızın, yürürlüğe koymak söz konusudur.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu açıklamaları memnunlukla karşıladığını söyledi.

YEDİNCİ OTURUM

Çarşamba, 1 Temmuz 1936, *saat* 10.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	B. RENDEL, Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan	B. KARANDJOULOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. CONTOUMAS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. LACHKEVİTCH, B. MİLLER.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER, B. KORENİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

17. Sözleşme tasarısının (Ek I) **ikinci okunuş olarak incelenmesi.**

Başlangıç (Préambule).

BAŞKAN, Başlangıç'ın kesin metnin kararlaştırılması işinin Yazı Komitesine bırakılmasının önerilmiş olduğunu anımsattı. Komitenin, yeni bir görüş alışverişine girişmek mi, yoksa Başlangıç'ı Yazı Komitesine göndermek mi niyetinde olduğunu sordu; Yazı Komitesi, Konferans genel oturumuyla metnin ilk okunuşu sırasında öne sürülmüş görüşleri göz önünde tutacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Başlangıç'ı Yazı Komitesine göndermeyi ve bu Komiteyi, sözleşmenin kabul edilecek maddeleriyle uygun düşecek bir metin hazırlamakla görevlendirmeyi önerdi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Lord Stanhope'un genel oturumda öne sürmüş olduğu görüşleri anımsattı ve Başlangıç'm metnini, ancak en sonunda saptamanın alışılmış yol olduğunu belirtti: Başlangıç'ın, sözleşme hükümlerinin bir özeti olması

gerekmektedir. Yazı Komitesi, öne sürülmüş kaleme alışla ilgili çeşitli telkinleri olduğu kadar, Başlangıç metninin yaratabileceği anayasal nitelikte çeşitli sorunları da göz önünde tutacaktır. Bu yüzden, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Başlangıç'ı Yazı Komitesine gönderme önerisini desteklemektedir; Başlangıç'ın kesin metnin en son olarak saptanacağı da bellidir.

Komite, Başlangıç'ı, öteki maddelerin metni saptandıktan sonra, aynı zamanda hem biçimsel sorunları hem de öze ilişkin sorunları incelemekle görevlendirilecek Yazı Komitesine göndermeyi *kararlaştırdı.*

Birinci Madde.

BAŞKAN, kimi temsilci heyetlerinin, sözleşmeye öz bakımından hiçbir şey katmayan bu maddenin, sakıncasız olarak tasarıdan çıkartılabileceği kanısında olduklarını anımsattı. Bu telkin, ilke bakımından hiçbir karşı çıkışa yol açmamıştı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu konuda bir karar alınması işinin Yazı Komitesine bırakılmasını önerdi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), daha önce öne sürülmüş olması gerektiğini kendisinin de kabul ettiği, tümüyle yeni bir sorun ortaya attı. B. Rendel, Türk tasarısının birinci maddesiyle Lozan Sözleşmesinin birinci maddesi arasındaki karşıtlığı biraz şaşarak görmüştür. Gerçekten, Lozan metni, Boğazlar bölgesinde geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesini açıklamaktadır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu açıklamanın çok büyük bir önemi olduğu ve sözleşmenin tümünün dayandığı temeli oluşturduğu kanısındadır. B. Rendel, Konferansın, sözleşmeye enaz ölçüde değişiklikler getirmek üzere, sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesi için toplantıya çağrılmış olduğunu anımsattı. Konferansın amacı, Boğazları berkitmek (tahkim etmek) bakımından, Türkiye'ye şimdiki durumda yükletilmiş olan kısıtlamalardan bu ülkeyi kurtarmaktır. Boğazlar bölgesinde ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin bölgesinde Türkiye'inin güvenliğini etkin kılmak üzere, bunun, sözleşmenin çeşitli hükümlerinde birtakım değişiklikler yapılmasını gerektirdiği kendiliğinden anlaşılacak bir şeydir. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, güvenliğin istediği koşulları gerçekleştirmek için gerekli olan herşeyi yapmaya çaba gösterecektir. Bununla birlikte, bu, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin yeni sözleşmede olduğu gibi tutulmasını istediği ilke açıklamasından vazgeçmeyi gerektirmemektedir. Bu yüzden, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, şimdi incelenmekte olan tasarıya, Lozan Sözleşmesinin birinci madde metninin konulmasını istemektedir. Şu da kendiliğinden anlaşılmaktadır ki, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesini kabul etmekle, olduğu gibi tutulmasını istediği metindeki "havalarda" sözcüğünün metinden çıkartılmasını da kabul etmektedir; çünkü, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölgeler üstünde uçuşu sıkıca düzenleme ya da yasaklamak gereği bile kuşkuyla karşılanacak bir şey değildir. Bu kabul edildiğine göre, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Lozan Sözleşmesinin birinci maddesinde belirtilen ilkenin metinden çıkartılışının ve bunun kapsamının böylesine göze çarpıcı bir biçimde azaltılışının nedenini anlayamamaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin açıkladığı kaygıyı elbette anlamaktadır. Bununla birlikte, Türk temsilcisi, geçiş özgürlüğü ilkesinin, ticaret gemileri için, sözleşme tasarısının birinci bölümünde öngörülen düzenlemeden doğmakta olduğunu ve ikinci bölümde savaş gemileri için öngörülen düzenlemenin, şimdiye kadar olan ölçüde tam bir geçiş özgürlüğü öngörmediğini belirtti.

Bütün bunlara karşın, sözleşmenin bir ilke açıklamasıyla başlaması istenmekteyse, Türk temsilci heyeti davranışını saklı tutmakta ve, henüz genel oturumda değinilmemiş olan bu sorunun, Konferansda ortaya atılmasını istemektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Birleşik-Krallık temsilci heyetince ortaya atılan sorunun önemini, Fransız temsilci heyeti adına belirtti. Burada, daha önceki tartışmalar sırasında değinilmemiş bir ilke sorunu söz konusudur. Geçiş özgürlüğü ilkesi, yalnız Lozan Sözleşmesinde değil, aynı zamanda Lozan Andlaşmasının 23. maddesinde de açıkça belirtilmiştir. Fransız temsilci heyeti, bir yenilik yaratmak sayılmayacak, bu temel ilkenin, yeni sözleşmede bir kez daha doğrulanmasının iyi olacağı kanısındadır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Türk tasarısının, Boğazlar'da geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesiyle başlarsa, parçaları arasındaki düzenlilik bakımından çok daha iyileştirilmiş olacağı görüşündedir. Bulgar temsilci heyeti adına, B. Karandjouloff, Birleşik-Krallık temsilcisinin önerisine katılmaktadır.

BAŞKAN, bu sorunu Konferansa göndermeği önermekle, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, Komitenin, şimdilik, sözleşme tasarısının I. bölümünün özü bakımından teknik nitelikteki noktalarının tartışılmasından çekinmesi gerektiğini mi anladığını sordu.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), I. bölüm üzerindeki tartışmayı sürdürmemek için hiçbir neden bulunmadığı karşılığını verdi. Söz konusu olan, yalnız, Lozan Sözleşmesiyle Barış Andlaşmasının 23. maddesinde bulunan bir ilke açıklamasının, yeni sözleşmede de bulunmasının yerinde olup olmayacağıdır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu ilke açıklamasından vazgeçmek gibi hiçbir neden görmemektedir. Bunu söylemekle birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu sorunu Konferansa göndermekte de hiçbir sakınca görmemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), o da, Komitece, tasarının birinci kesimi maddelerinin tartışılması gerektiği kanısındadır. Söz konusu olan ilke açıklaması yeni tasarıda alıkonmamışsa, bunun nedeni, Türk Hükümetinin, bu ilkenin sözleşmenin tümü içinde bulunduğuna inanmış olmasıdır. B. Menemencioğlu, bu sorunun Konferansda tartışılması sırasındaki davranışını saklı tutmakla birlikte, geçiş özgürlüğü ilkesinin sözleşmenin başında açıklanmasında belki de hiçbir sakınca görmeyeceğini söyledi; ancak, böyle bir karar, Türk temsilci heyetinin, sözleşmenin 8., 9. ve 11. maddelerinin tartışılmasına ilişkin tutumunu hiçbir zaman etkilemeyecektir.

BAŞKAN, söz konusu maddelerdeki kısıtlamaların, geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesini oldukça güçten düşürdüğünü görmektedir. Gerçekten, bu sorunun Konferansça tartışılması gerektiği kanısındadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), birinci maddenin, sözleşme metninin kapsamına bağlı olduğunu belirtti. Böyle olunca, bu maddenin kaleme alınışının, sözleşmenin tümüyle hazır olmasından sonraya ertelenmesini önerdi. O zaman, bu maddenin metnini kesin olarak saptamak işi, Yazı Komitesine bırakılabilir.

BAŞKAN, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin önerisinin, Türkiye temsilcisinin yapmış olduğu öneriden ayrıldığını görmektedir. Başkan, yalnız bir kaleme alınış sorununun değil, aynı zamanda, Konferansça da tartışılması gereken, bir ilke sorununun söz konusu olduğunu belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için, Türk temsilci heyetinin, Boğazlar'da geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesini

reddetmemek istemiş olduğunu açıklamak istemektedir. Türk Hükümetinin önermiş olduğu düzenleme, bu ilkeyi kabul etmiş olduğunu göstermektedir. Türk temsilci heyetinin sorduğu, bir ilke açıklaması kapsayan bir madde konulması sorununun önce Konferansca tartışılmasının yerinde olup olmadığıdır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), birinci maddenin bir çeşit ikinci bir Başlangıç *(Préambule)* sayılabileceği kanısındadır. Sovyet temsilci heyeti, böyle bir düşünceyledir ki, Teknik Komitenin ilk oturumunda, bu maddenin Yazı Komitesine gönderilmesi telkinini desteklemişti. Sovyet temsilci heyeti, ilkelerin, her bakımdan, sözleşmenin metninden anlaşıldığını düşünmektedir. Bu sorun, Yazı Komitesince çok daha yararlı bir biçimde tartışılabilir.

BAŞKAN, Romanya temsilcisi sıfatıyla, Türkiye'nin, geçiş özgürlüğü ilkesinin yeni sözleşmede bilmezlikten gelinmediği ya da tanınmazlık edilmediği yolunda yapmış olduğu açıklamayı sevinçle karşılamaktadır. Deniz ulaşımı özgürlüğü ilkesine en büyük önemi vermekte olan Romanya, Boğazlar'ın güvenliği ile bağdaşabilir biçimde en büyük özgürlüğü sağlamaya yönelik her öneryi tümüyle destekleyecektir. Başkan, Türkiye temsilcisinin açıklamasını işte bu duygularla kaydetmiş bulunmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerisinin, Lozan Sözleşmesinin 2. maddesinin karşılığı olan, şimdiki tasarının birinci maddesine, bu Lozan Sözleşmesinin birinci maddesinin eklenmesini istemekte olduğunu sanmaktadır. Burada tümüyle yepyeni bir öneri söz konusu olduğu için –yoksa, Türk temsilci heyetinin herhangi bir biçimde geçiş özgürlüğü ilkesini reddettiği için değil– B. Menemencioğlu, bu sorunun Konferansa götürülmesini istemektedir. B. Menemencioğlu şunu da şimdiden belirtmek ister ki, bu maddenin tasarıya konulması kararlaştırılırsa, kendisi de Türk tasarısının 12. maddesinin şimdiki metninin sözleşmede bırakılmasında direnecektir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşünü çok iyi anlamaktadır; ancak, Lozan Sözleşmesiyle, şimdiki rejimden çok daha büyük kısıtlamalar getiren tasarı arasında, geçiş özgürlüğü bakımından, oldukça büyük bir başkalık vardır. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerisi, yalnız bir formül sorununa ilişkin değildir; büyük önemi olan bir sorundur ve derinlemesine incelenmesi gerekir. Bu nedenle, B. Yoshitomi, bu önerinin Konferansın genel oturumunda incelenmesi gerektiği kanısındadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Bireşik-Krallık temsilci heyetinin ortaya atmış olduğu sorunun, Konferansın genel oturumuna götürülmesini kabul ettiğini bildirdi.

Komite, Birleşik-Krallık önerisini, tasarının öteki maddelerinden sonra genel oturumda görüşülmek üzere, Konferansa sunmayı *kararlaştırdı.*

KESİM I.

Madde 2.

Birinci fıkra.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye Baştemsilcisinin Komitede yapmış olduğu açıklamaları anımsattı. Sağlık harçları alınması gereği kabul edilirse, Türk temsilci heyeti, şimdi harçların arttırılmamasını kabule hazırdır. Öte yandan, harç-

ları alma hakkının tanınması koşuluyla Türk temsilci heyeti, kılavuzluğun ve yedekçiliğin (römorkörcülüğün) –savaş durumunda ya da savaş tehdidi durumunda yedekçilik (römorkörcülük) dışında– isteğe bağlı olmasını da kabul etmektedir. Türk temsilci heyeti, birinci fıkranın sonundaki [Fransızca metinde] "ya da başka" sözlerinin çıkartılarak, harçların sayılmasına, Lozan Sözleşmesinin de kabul etmiş olduğu, kurtarma harçlarının eklenmesini de kabul etmektedir.

B. LACKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), "hastane gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere" sözcüklerinin, kısıtlayıcı bir anlamada anlaşılarak, savaş gemisi olmamakla birlikte, tam anlamıyla ticaret gemisi de olmayan pompa-gemilerini, tarak dubalarını, buzkıranları ve bu gibi gemileri kapsayıp kapsamadığını öğrenmek istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, Lozan Sözleşmesindeki sayımı kabul etmiş olduğunu anlattı. Bu sayımın hangi amaçla kabul edilmiş olduğunu kendisi bilmediği gibi, Sovyet temsilcisinin düşüncelerini karşılayacak bir başka sayımın bulunması olanağı olup olmadığını da bilmemektedir. Türk temsilci heyetinin düşündüğü, herhangi bir askerî niteliği olmayan gemileri kapsamaktadır. B. Menemencioğlu, Lozan Sözleşmesindekinden ayrılan herhangi bir metni de kabule hazırdır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), II. kesimde göz önünde tutulan savaş gemilerinden başka bütün gemileri kapsayacak bir terim kabul edilmesi gerektiği kanısındadır. B. Miller, Karadeniz'de buzkıranların bulunduğunu ve bu buzkıranları Karadeniz'den Baltık Denizi'ne ve Baltık Denizi'nden Karadeniz'e sık sık geçirmek gerektiğini anlattı.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), II. kesimde öngörülenler dışındaki bütün gemileri kapsayacak bir formül öngörülmesi gereği konusunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisiyle görüş birliğinde olduğunu söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), o da, bu öneriye katılmaktadır. Deniz kuvvetleri uzmanlarınca uygun bir tanımlama hazıranmasını önermektedir.

BAŞKAN, deniz kuvvetleri uzmanları yanında, başka uzmanlara da çağırıda bulunulmasının gerekebileceğini belirtti. Başkan, telkin edilen nitelikte bir tanımlamanın, ancak sınırlayıcı bir niteliği olabilecek bir sıralama dizelgesinden (listesinden) elbette daha üstün olduğu kanısındadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Komite, Birleşik-Krallık önerisini kabul ederse, sorunu uzmanlara göndermenin belki de gereksiz olacağını söyledi. "II. Kesimde söz konusu olan savaş gemileri dışında" sözleri kabul edilebilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), özü bakımından teknik nitelikte olan bu sorun üzerinde, şimdiden bir şey söyliyecek durumda olmadığını bildirdi. B. Menemencioğlu, Türk temsilci heyetinin tasarısını hazırlarken esinlendiği düşüncelere aykırı düşecek bir formülün Komitece kabul edilmemesi için, sorunun uzmanlarca tartışılmasını yeğlemektedir.

Komite, sorunu uzmanlara sunmağı *kararlaştırdı.*

B. CONTOUMAS (Yunanistan), 2. maddenin birinci fıkrası sonundaki [Fransızca metinde] "ya da başka" sözleri metinden çıkartılırsa, böylece de çeşitli harçların

sayımına sınırlayıcı bir nitelik verilirse, kılavuzlukla yedekçiliğin (römorkörcülüğün), olasılıkla isteğe bağlı tutulacağı göz önünde bulundurularak, fıkranın son tümcesinin kaleme alınışını değiştirmenin yerinde olacağını belirtti.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Lozan Sözleşmesi metnini değiştirmek için hiçbir neden bulunmadığı kanısında olan Birleşik-Krallık temsilci heyetinin açıkladığı görüşü anımsattı. Bu maddeye ilişkin olarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Lozan Sözleşmesinin 2. maddesine ek olan 1. paragrafın *a)* fıkrasının metni yeni sözleşmeye olduğu gibi alınırsa, isteklerin karşılanmış olacağı kanısındadır. Bu metinde, *b)* fıkrasında da olduğu gibi, kılavuzluğun isteğe bağlı kalacağı öngörülmüştür.

Lozan metnini tümüyle olduğu gibi almak yolunda Birleşik-Krallık önerisine karşılık olarak, Türk temsilci heyeti, bir uzlaşma niteliğinde, Lozan Sözleşmesine bir ölçüde dönmeği önermektedir. Türk temsilci heyeti, Türk tasarısında bulunmayan, "doğrudan doğruya" sözcüğünün metne yeniden konulmasını kabul ederse, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kabulü belki de kolaylaşacaktır.

Kılavuzluğun isteğe bağlı olması genellikle kabul edilmiştir; yedekçiliğe (römorkörcülüğe) gelince, B. Rendel bu konuda uzman değildir ve bunun ne ölçüde zorunlu tutulabileceğini bilmemektedir.

Sonuç olarak, B. Rendel, İngiliz temsilci heyetinin, eski sözleşme metninin kabul edilmesinde direnmekle birlikte, bu metindeki, şimdiki durumu karşılamayan, ayrıcalıklı (imtiyazlı) ortaklıklara ilişkin parçaların metinden çıkartılması gerektiğinin kendiliğinden anlaşılmakta olduğunu anlattı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Teknik Komiteye, Türk Hükümetinin, Lozan Sözleşmesinin kaleme alınışında, ayrıcalıklı ortaklıkların gördükleri hizmetlerin, yalnız ortaklıklar söz konusu olduğu için göz önünde tutulmuş olduğunu hiçbir zaman düşünmediğini daha önce de anlatmış olduğunu anımsattı. Türk Hükümeti, Lozan Sözleşmesinde söz konusu hizmetler saklı tutulmuşsa, bunun, bu hizmetlerin vazgeçilmez olmaları yüzünden böyle yapıldığını her zaman düşünmüştür. Yalnız ayrıcalıklı ortaklıkların çıkarlarının göz önünde tutulmuş olduğu düşünülemez. Fenerler hizmeti hep ayrıcalık olarak verilmiştir; kurtarma hizmeti bugün Türk Hükümetince yerine getirilmektedir. Ortaklıkların, ortaklık oldukları için her zaman harç alabilecekleri, Hükümetin ise, bir hükümet olduğu için harç alamayacağını kabul etmek olanağı yoktur.

Doğrudan doğruya yapılan hizmetler kavramına gelince, Türk temsilci heyeti, fenerler ve kurtarma konusunda, hizmetlerin doğrudan doğruya yapıldığı ve, ancak gemiler batma tehlikesiyle karşılaşmış olurlarsa o zaman doğrudan doğruya yapılmış hizmetlerin söz konusu olabileceğini öne sürme olanağı bulunmadığı kanısındadır.

Türk temsilci heyeti, kılavuzluğun isteğe bağlı olmasını kabul etmiştir. Yedekçilik (römorkörcülük) konusunda, Türk temsilci heyeti, bunu, su yollarının mayınlanmış olacağı, ancak savaş ya da savaş tehdidi durumunda zorunlu kılmayı istemektedir. Böyle bir durumda yedekçiliği (römorkörcülüğü) zorunlu kılmak, gemilerin gidiş-gelişi yararınadır da; Türk Hükümeti, gemilerin hizmetine römorkörleri gerçekten verdiğine göre, bu hizmetlerin de gerçekten yapılmış oldukları ve bunun karşılığının ödenmesi gerektiği kesinlikle bellidir. Kaldı ki, ödenecek bu karşılık da pek yüksek değildir.

Sonuç olarak, B. Menemencioğlu, yönergeleri uyarınca, üzerinde direnmek zorunda olduğu sağlık harçları alınması ilkesi kabul edilirse, isteğe bağlı kılavuzluğu da kapsamak üzere, Lozan metnini kabule hazır olduğunu bildirdi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), bu tartışmaya bir çıkış kapısı bulmanın son derece güç olduğunu görmektedir. Türk Hükümeti, Lozan Sözleşmesi uyarınca, kendisini sağlık harçları almağa hakkı var saymaktadır. Varolan yükümlülüklerin bu biçimde yorumlanmasına ilişkin olarak Türk Hükümetinin görüşüyle Majesteleri Hükümetinin görüşü uyuşmamaktadır. B. Rendel'in bu konuda kesin yönergeleri yoktur; ancak, kişisel olarak, bir yorum konusunda görüş ayrılıkları olunca, anlaşmazlığı bir yargı organına sunarak çözmek bakımından birçok yollar bulunduğunu telkin etmek istemektedir. Taraflardan birinin görüşünü görmezlikten gelerek, yalnız bir tarafın görüşünü yasalaştırma sonucunu verecek bir maddenin metne konulması gerekli değildir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Komitenin, üzerinde büyük görüş ayrılıkları görülecek bütün sorunların genel oturuma gönderilmesini kararlaştırmış olduğunu anımsattı.

Birleşik-Krallık Baştemsilcisi, genel oturumda, hükümetlerin bütün ülkelerde değiştiğini ve bir gün bir başka Türk Hükümetinin şimdi alınmakta olan harçları arttırmak isteyip istemeyeceğinin bilinmediğini söylemişti. Türk temsilci heyeti, bu açıklama karşısında, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, Türkiye'ce alınan harçların tutarına önem vermekte olduğunu düşünmüş ve bu nedenle, Türkiye'nin, şimdiki sağlık harçlarını arttırmasını önleyecek bir formülü kabul etmeğe hazır olduğunu bildirmişti.

Sorunun özüne gelince, Türk temsilci heyeti, transit geçen gemilerden sağlık harçları alınması gerektiği konusundaki görüşünde direnmek zorunluğunu duymaktadır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Konferansın, daha çok, ticaret gemileri ulaşımının iyileştirilmesini sağlamak için çağrılmış olduğunu belirtti. Türk Hükümetinin 11 Nisanda gönderdiği çağrıda, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Akdeniz'le Karadeniz arasında ulaşılmış ve ticaret gemiciliğinin geliştirilmesi için kendisine sunulacak önerileri en geniş bir düşünceyle incelemeğe hazır olduğunu belirtmişti. Böyle olunca deniz ulaşımını geliştirmenin en iyi yolu, bugün transit geçişe sıkıntı veren harçlardan kurtaracak önlemleri incelemektir.

Komitenin geçen oturumlarından birinde, Bulgaristan temsilcisi, ulaşıma elverişli su yollarının rejimi konusunda Barcelona Sözleşmesinden, Tuna'nın kesin Statüsünden ve 1926 Uluslararası Sağlık Sözleşmesinden ortaya çıktığı biçimde, gemilerin transit gidiş-geliş özgürlüğü konusunda çağdaş anlayışın ne olduğunu açıklama fırsatını bulmuştu. B. Karandjouloff, bu sözleşmenin yirmi Devletçe onaylanmış olduğunu dalgınlıkla söylemişti. Gerçekte, onaylamaların sayısı otuz-dörttür.

Gemilerin transit gidiş-gelişini sağlık harçlarından bağışık tutma ilkesini onaylayan bu uluslararası hükümler, Konferansın– ulaşımın ilerlemesine ve gelişmesine bir katkıda bulunmak istiyorsa– yönelmesi gereken yolu göstermektedir. Konferansa katılmakta olan Devletler, geriye bir adım atarlarsa ya da önemli sorunları askıda bırakırlarsa, haklı olarak kınanacaklardır.

B. Karandjouloff, Türk temsilci heyetinin, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerisini kabul yolunda bir çaba göstereceğini ummaktadır. Bulgar temsilcisi, Türk Hükümetinin, Lozan Sözleşmesi uyarınca, sağlık harçları almağa hakkı olduğu yolunda yapılmış olan yoruma karşı her türlü çekinceler öne sürmektedir. Ayrıcalıklı ortaklıklarca alınmakta olan harçlar konusunda, Türk temsilci heyetinin görüşünü kabul etmektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyeti adına, Birleşik-Krallık ve Bulgaristan temsilcilerinin açıklamalarını uygun bulduğunu söyledi. Bugün hazır-

lanması istenilen yeni Boğazlar sözleşmesi, ticaret gemilerine ilişkin olarak, olabildiğince geniş görüşlü bir düzenleme getirmelidir. Fransız temsilci heyeti, transit geçen gemilerden sağlık harçları alınmaması gerektiği kanısındadır. Bu harçların zorunlu niteliği kabul edilirse, tehlikeli bir örnekolay (emsal) yaratılmış olacaktır. Bu örnekolaydan güç alan başka Devletlerin, başka uluslararası boğazlarda, sağlık harçları almağa kalkışmayacaklarını hiçbir şey söyliyemez. Bu, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır.

Deniz Albayı ECONOMO (Yunanistan), daha önceki bir oturumda açıklanmış olan Yunan temsilci heyetinin görüşünü anımsattı. Yunan temsilci heyeti, sağlık harçlarının, doğrudan doğruya yapılmış bir hizmet karşılığı olarak düşünülemeyeceği ve transit geçen gemilerin bu harcı ödememeleri gerektiği kanısındadır.

Öteki harçlara gelince, Yunan temsilci heyeti, ticaret gemiciliğinin rejimini sürekli olarak iyileştirmek gerektiği konusunda Bulgaristan temsilcisinin görüşlerini tümüyle uygun karşılamaktadır. Bugünkü durumda, transit geçen gemiler üç çeşit harç ödemektedirler: Alınması hiçbir zaman haklı gösterilmemiş olan sağlık harçları, fenerler harçları ve kurtarma harçları. Fenerlere ilişkin harçların alınmasının yerinde olup olmadığı konusunda kuşkular duyulabilir. Başka boğazlarda da, gemilerin yararlandığı fenerler bulunmaktadır; Baltık Denizi'nde, Amerika'ya giden bir gemi, hiç bir harç ödemeksizin bin kadar fenerden yararlanmaktadır. Kaldı ki, Boğazlar'da alınan fenerler harcı da oldukça yüksektir ve hem gidişte hem de dönüşte, çoğu zaman da gemiler fener hizmetinden yararlanmamışken, alınmaktadır.

Kurtarma harçları, Karadeniz'e giren bütün gemilerden alınmaktadır. Bu harçların doğrudan doğruya yapılmış hizmetler karşılığı olduğu gerçekten söylenemez. Kaldı ki bu harçlar, altın değeriyle, savaşta önce alınanın üç katını bulduğuna göre, bir hayli de yüksektirler.

Transit geçiş tonajı bakımından ikinci sırada bulunan Yunanistan, harçlar sorunuyla özellikle ilgilidir. Türk temsilcisi, yirmi-altı ulusun gemileri arasında bölüşülen 50.000 İngiliz liralık bir paranın söz konusu olduğunu anlatmıştı; şu var ki, bu paranın % 90'ının yalnız beş ulusun gemilerince ödenmekte olduğunu da unutmamak gerekir. Öte yandan, Boğazlar'dan geçen Yunan gemilerinden beşte birinin Türk limanlarına uğradığını da göz önünde tutmak gerekir. İşte bu nedenledir ki, Yunan temsilci heyeti, gemilerin ödemekte oldukları harçların kaldırılması yolunda değilse bile, azaltılması yolunda öne sürülecek her öneriye katılacaktır.

BAŞKAN, Romanya temsilcisi sıfatıyla konuşarak, her şeyden önce, bu konuya ilişkin olarak daha önce açıklamış olduğu görüşlerle, gelecekte açıklayacağı görüşlerinin, Türk Hükümetine karşı duymakta olduğu yürekten anlayış ve dostluk duygularını hiçbir bakımdan etkilemeyeceğini belirtmek istemektedir. Söz konusu olan, özellikle deniz adamlarının en yüksek ölçüde değerlendirdikleri bir ticaret sorunu, bir para sorunudur. Montreux'den dönecek Romanya temsilcileri, Türk dostlarını sıkıntıya sokmamak için ulusal çıkarların savunulmasında seslerini yükseltmediklerini söylerlerse, deniz adamları onları kınayacaklardır. Romanya temsilcileri, kendi ülkelerinin yararına olduğu kadar, ülkelerine denizlerde hizmet edenlerin de yararına, bu tartışmaya yeniden katılmak zorundadırlar. İşte bu nedenledir ki, Romanya temsilci heyeti, özellikle transitin niteliği üzerinde durmak istemektedir. Gemilerin transit geçişinin, sağlık açısından, Türkiye için bir tehlike yarattığı düşünülemez. Geçen oturumlardan birinde Başkanın değinmiş olduğu Türk sağlık kuralları incelenirse, şu sonuca varılır ki, şimdiki durumda, ister savaş gemilerinin, ister ticaret gemilerinin transit

geçişi, Boğazlar'ın hastalığa bulaşması bakımından bir tehlike yaratmamaktadır. Durum böyle ise, sağlık harcı, yapılmış bir hizmet karşılığı olmaktan çıkarak, gerçek bir ulaşım vergisi biçimine dönüşmektedir. Romen Hükümeti, işte bu ulaşım vergisine karşı çıkmak zorunluğunu duymaktadır. Kaldı ki, Romen Hükümeti, Lozan Sözleşmesi metnine Türk Hükümetinin verdiği ve sürdürmek niyetinde de olduğunu anlattığı yoruma da katılma olanağını görememektedir.

Aslında, bir harcın alınmasının haklı olması için, bu harcın, gerçekten yapılan bir hizmet karşılığı olması da yeterli değildir. Aynı zamanda bu hizmetin vazgeçilmez sayılması da zorunludur. Bir Türk yönetmeliği vazgeçilmez olmayan hizmetlere başvurulmasını öngörmekteyse, doğrudan doğruya yapılmış bir hizmet karşılığı olsa bile, böyle bir harcın alınması haklı gösterilemez.

Öte yandan, sağlık harcının, bir sürü başka harçlara eklendiğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu harçlar arasında, ilk sırada, fenerler harçları gelmektedir. Bu konuda, Başkan, Romanya'nın da, pek pahalıya mal olmuş bulunan, fenerleri ve radyofenerleri hizmette tuttuğunu belirtmek istemektedir. Oysa, Romanya, uluslararası gemicilikten, bu yüzden hiçbir harç almamaktadır. Gerekliliğine ciddî karşı çıkışların bulunduğu, transit geçen gemilerden sağlık harcı alınması ilkesi –hem de oldukça uzun bir süre için– bugün kabul edilirse, bundan, daha da haklı nedenlerle, şu sonuç çıkacaktır: Romanya, kendi fenerlerinin gördüğü hizmetler yüzünden, Boğazlar'dan gelen gemilerden fener harçları almağa kendini izinli saymalıdır. Başkan, yalnız, gemilerden alınan harçlar konusunda Romen Hükümetinin esinlendiği ilkenin en geniş görüşlülük olduğunu göstermekten başka bir amaç gütmeyen bu gözlemlerde, kararlaştırılmış bir niyetin gölgesinin bile görülmemesini istemektedir. Romen Hükümeti, ancak, gemiciliğin teknik ilerlemesini sağlamak için zorunlu olan paraları bütçesinde bulmadığı durumlarda, harçlar koymaktadır. İşte, örneğin, bir kurtarma harcını bu yüzden koymuştur; bununla birlikte bu harç ne transit geçen gemilerden, ne de limanlarında demirleyen büyük gemilerden alınmaktadır; yalnız limanlarında ticaret işlemlerinde bulundukları gereği gibi saptanan gemilerden alınmaktadır. Kaldı ki, bu harcın tutarı da çok önemsizdir: Kütüğe yazılmış ton başına 1.50 leva, ya da Fransız parasıyla aşağı yukarı 10 santim.

Lozan Sözleşmesi imzacılarının gözünde, transit geçen gemilerden zorunlu bir sağlık harcı alınmasını öngörmediğine göre, yeni sözleşme bugün tek yanlı olarak konulmuş bir uygulamayı yasallaştırırsa, Romanya'nın durumu güçleşecektir. Bütün gemilerine, çok uzun yıllar için –çünkü, yeni sözleşmenin çok uzun süreli olacağı düşünülebilir– haklı nedenler olmaksızın, kesin olarak kabul edilmiş harçlar yükletilmiş olacaktır.

Başkan, transit geçiş konusunda, olabildiğince geniş görüşlü bir düzenleme gereğine ilişkin olarak, öteki temsilci heyetlerince söylenmiş olan herşeye katıldığını bildirerek sözlerini toparladı. Başkan, Türk temsilci heyeti, Konferansa katılan ülkelerce öne sürülmüş olan görüşleri bir hakgözetirlik duygusuyla incelerse ve eski sözleşmenin haklı göstermediği ve gemiciliğin çıkarlarına açıkça zararlı harçların alınmasında direnmezse, Türk temsilci heyetine büyük bir gönül borcu duyacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin denizde ulaşım özgürlüğü ilkesini kabul edişinin, gerekli harçların kaldırılması anlamında anlaşılmaması gerektiğini belirtti. Ulaşım özgürlüğü, Türk ülkesi boyunca yapılan gemiciliğe sağlanan kolaylıklardan anlaşılır; bu özgürlük, Türkiye için, doğrudan doğruya hiçbir yarar getirmeyen bir gemiciliğin yüklerine katlanmak anlamına gelmez.

Türk temsilci heyeti, gemilerin transit geçişinin, Türkiye için, sağlık açısından yarattığı sakıncaları daha önce de uzun uzun anlatmıştır. Boğazlar'da mallar yitirilmiş olabilir. Marmara Denizi'ne gizlice yolcular çıkartılabilir. Türkiye'nin, gemiciliğe ülkesi boyunca özgür geçiş sağlamakta olması yüzünden, bulaşma tehlikelerini göze alması ve bu tehlikeleri önlemek için alınması gerekli önlemlere katlanması gerektiği öne sürülemez.

Türkiye'nin sağladığı geçiş özgürlüğünün, başka ülkelerin sağladığı bir edim karşılığı olmadığını gözden uzak tutmamak gerekir.

Kaldı ki, sağlık harçları ve fener harçları Türk gemilerinden de alınmaktadır; yabancı gemiler için daha elverişli bir rejimin kurulmasının kabul edilmesini istemek güçtür.

Kurtarma harçlarına gelince, B. Menemencioğlu, 1832 den bu yana, 1.500 geminin batmış olduğunu anlattı. Bu gemilerde bulunan 11.200 kişiden, 10.430 u kurtarma hizmetlerince kurtarılmıştır. Romen temsilci heyeti, burada, Romen kıyılarındaki radyo-fenerlerin sağladığından çok daha önemli bir hizmetin söz konusu olduğunu kabul edecektir. Kurtarma hizmetleri yalnız transit geçen gemilerin yararına çalışmaktadır ve Türk Hükümeti, bu hizmetin giderini tümüyle taşımak zorunda hiç de değildir.

Lozan Sözleşmesi, hiçbir yorum olanağı bırakmaksızın, fenerler ve kurtarma harçlarının alınmasını kabul etmiştir. Sağlık harçlarına gelince, Türk temsilci heyeti, bunları arttırmamağı yükümlenmekle birlikte, bunların olduğu gibi kalması gerektiği kanısındadır.

B. Menemencioğlu, bütün temsilci heyetlerince açıklanmış olan bir isteğe katılma olanağını ilk kez bulamama durumunda kaldığı için üzülmektedir. Bu konuda öne sürülmüş bütün istemleri olduğu gibi tutmak zorundadır.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin görüşü kabul edilirse, 2. madde metninin olayların gerçek durumuyla bağdaşmadığını belirtti. Gerçekten bu maddede, ticaret gemilerinin, "hiçbir işlem, vergi ya da harç olmaksızın" tam bir gidiş-geliş ve geçiş özgürlüklerinden yararlanacakları söylenmektedir. Maddeyi, sayımı uzayıp giden harç yığınıyla uyum içine sokmak üzere, bu sözcükleri metinden çıkarmak gerekir. Doğrusu, başka hangi harcın alınabileceğini düşünmek güçtür. Daha şimdiden altı harç sayılmaktadır: sağlık harcı, fenerler, kurtarma, kılavuzluk, yedekçilik (römorkörcülük) ve ticaret odaları harçları – gerçekten de, ticaret odaları yararına bir harç alınmaktadır. Böyle olunca, "hiçbir işlem, vergi ya da harç olmaksızın" sözleri yerine, "aşağıdaki harçları ödeyerek" sözlerini eklemek ve sonra da alınan harçları sıralamak gerekecektir.

Türk temsilci heyeti görüşünde direndiğine göre, Başkan, sorunu Konferansa götürmekten başka bir çözüm görememektedir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Türk temsilci heyetinin aldığı tutum yüzünden, kendisi de, sorunu Konferansa yollamanın yerinde olacağı kanısındadır. B. Rendel, bununla birlikte, bir iki görüş daha öne sürecektir; Türk temsilci heyetinin, genel oturumdaki tartışmaları beklerken, bunlar üzerinde düşünmesini dileyecektir.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türk Hükümetinin, Lozan Sözleşmesi uyarınca almağa hakkı olduğu bütün harçları kabul etmektedir. Bu, söz konusu harçların hakgözetirliğe uygun olduğu ya da tutarlarının çok yüksek olmadığı anlamına da gelmez. Birleşik-Krallık, kıyıları boyunca, çok pahalıya mal olan bir kurtarma hizmeti yürüt-

mektedir; bundan yararlanan gemilerden en küçük bir harç bile almamaktadır; oysa, İngiltere kıyılarında gemilerin gidiş-gelişi, Boğazlar bölgesindeki gidiş-gelişten çok daha tehlikelidir.

Sağlık harçlarına gelince, bu harçların alınmasının haklılığı konusunda bir anlaşmazlık vardır. Öyle görünmektedir ki, Türk Hükümetinin kendisi de bu harçların yasallığı konusunda kuşkular duymaktadır; çünkü, başka türlü olsaydı, Lozan Sözleşmesi metninin yeniden ele alınmamasını kabul ederdi. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, bu anlaşmazlığın bir yargı organına sunulmasını önermiştir.

B. Rendel, Konferansın, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi sorununu tartışmak üzere toplanmış olduğunu, çünkü Lozan Sözleşmesinin 18. maddesinin, Türkiye'ye yeterli güvenceleri artık sağlayamadığını bir kez daha anımsatmak istemektedir. Birleşik-Krallık Hükümeti, Türk Hükümetinin yalnız askerî sorunu tartışmak niyetinde olduğunu özel bir özenle kaydetmiştir. Türk temsilci heyetinin, askerî sorunların çözümü için girişilmiş görüşmelerin, ticaret gemiciliği için yeni yüklerin ortaya çıkmasına varırsa, durumun ne olacağını lütfen düşünmelidir. Askerî sorunları tartışmak için toplanmış bir konferansın, zaten güç olan ticaret gemiciliğinin durumunu daha da ağırlaştırma sonucunu elde etmesi karşısında, kamuoyunun tepkisinin ne olacağı haklı olarak sorulabilir.

Türk Hükümeti bugün ayrıcalıklı bir durumda bulunmaktadır. Bütün Avrupa ülkelerinin kamuoyu, özellikle Lozan Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini isteme yönteminde gösterdiği dürüstlükten ötürü, Türk Hükümetine çok olumlu duygular beslemektedir. Türk Hükümetinin, Konferansda hazır bulunan temsilci heyetlerinin hakkı olmadığı kanısında bulundukları çıkarları dolaylı yollardan sağlamak üzere, bu Konferansdan yararlanmağa kalkıştığı izlenimi verilirse, kamuoyunun çok şiddetli tepkilerini beklemek gerekecektir. Dolaylı yollardan söz ederken, B. Rendel, kendi kişisel görüşünü açıklamak niyetinde hiç de değildir; yalnız, böyle bir kanının kafalara yerleşmesinin ve basında dile getirilmesinin tehlikesine işaret etmek istemektedir.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türk Hükümetinin, Lozan Sözleşmesi uyarınca hakkı olan bütün harçları almasını kabul etmektedir. Bu konuda kuşkular varsa, başvurulabilecek hukuk yolları bulunmaktadır. Ancak, Konferans yasal haklardan vazgeçilmesine varırsa, Türk Hükümetiyle birlikte bütün hükümetler, kamuoyu karşısında hiç de hoş olmayan bir durumda kalacaklardır. Birleşik-Krallık temsilcisi, Türk temsilci heyetinin, bu gözlemlere gerekli bütün özeni göstermesini dilemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), temsilci heyetlerinin genel oturumda diledikleri tutumu alabileceklerini, bu tartışmayı sürdürmenin büyük bir yararı olmadığını belirtti.

Bununla birlikte, B. Menemencioğlu, Türkiye'nin yeni bir harç almayı düşünmemiş olduğunu da belirtmek istemektedir: Türkiye, Lozan rejiminin olduğu gibi sürdürülmesini istemiştir. Bu nokta üzerinde, yorum dışında, bir anlaşma vardır. Türk temsilci heyeti, sağlık harçlarının açıkça belirlenmesini istemekteyse, bu, Lozan metinlerinin yorumu konusunda kuşkuları olduğundan değildir; bu metinlere daha açıklık getirmek ve Lozan Sözleşmesi ile kurulmuş rejimi güçlendirmek istediğinden böyle davranmaktadır.

Böylece, herşey, Lozan'da kabul edilmiş metnin, sağlık harçlarını da kapsayıp kapsamadığını bilmeğe gelmektedir. Sözleşmeye daha açıklık getirmenin gerekli olup olmadığını kararlaştırmak Konferansın yapacağı bir iştir.

Komite, bu sorunun Konferansa gönderilmesini *kararlaştırdı.*

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), yalnız geçiş özgürlüğü bakımından değil, aynı zamanda harçların tutarına ilişkin olarak da, işlem eşitliği ilkesinin, bütün temsilci heyetlerince kabul edilmiş olduğunu görmektedir. Bununla birlikte, Bulgaristan temsilcisi, 2. maddenin 1. fıkrasının şimdiki kaleme alınış biçiminin "bayrak ve yük ne olursa olsun" yalnız geçiş özgürlüğüne ilişkin bulunduğu, harçların tutarına ilişkin bulunmadığı izlenimini verip vermediğini düşünmektedir. Bu fıkra şu biçimde kaleme alınabilir: "Harçlar, Türk bayrağını da kapsamak üzere, bütün bayraklar için, nitelikleri ve oranları bakımından eşit olacaktır."

Öte yandan, bu harçların tonaj üzerinde mi, yoksa yükün miktarına ve niteliğine göre mi alınacağı belirlenmemiştir. B. Karandjouloff, harçların, yükün miktarını ve niteliğini göz önünde tutmaksızın, tonaj üzerinden alınması gerektiğini düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin düşünüşüne göre, işlem eşitliği hem geçiş özgürlüğünü hem de harçların oranını kapsamakta olduğunu anlattı. B. Menemencioğlu, metnin, Bulgaristan temsilcisinin gösterdiği yönde açıklığa kavuşturulmasında hiçbir sakınca görmemektedir.

Harçların tonaj üzerinden alınması sorununa gelince, bu konu, Türk ve Bulgar temsilci heyetlerinin uzmanları arasında daha yararlı bir biçimde tartışılacak, teknik bir sorundur.

Komite, bu sorunu uzmanlara sunmayı *kararlaştırdı.*

18. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulmuş olan basına bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

SEKİZİNCİ OTURUM

Perşembe, 2 *Temmuz* 1936, *saat* 16.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	B. LAMBERT, Yarbay PAYNE, Deniz Binbaşısı BREMNER.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	General MOUCHARD, Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEULE.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. CONTOUMAS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.

Türkiye : B. Müşfik Selâmi İNEGÖL,
Deniz Binbaşısı Fahri KORUTÜRK.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği :
B. LACHKEVİTCH.

Yugoslavya : Deniz Yarbayı MUNDORFER,
B. KORENİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri : B. AGHNİDES.

19. Sözleşme tasarısının (Ek I) **ikinci okunuş olarak incelenmesi** *(görüşmelerin arkası).*

KESİM III – SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR.

Madde 11.

BAŞKAN, Komitenin iki metin tasarısı karşısında bulunduğunu anlattı. Birincisi, Türk Hükümetinin sunduğu sözleşme tasarısındaki metindir ve şöyle kaleme alınmıştır :

"Sivil ve askerî uçaklar Boğazlar'ın üstünde uçamazlar; bunların Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişleri, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kurallarına uygun olarak ve onlara gösterilecek bir yoldan sağlanacaktır."

Öteki metin Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilmiştir ve şöyledir :

"Türkiye'nin, ülkesi ve karasuları üzerinde sivil ve askerî uçakların uçuşunu düzenlemek bakımından başka herhangi bir Devletle eşit düzeyde bulunduğu ve üzerinden uçulması yasak olan bölgeler kurmak bakımından hukukça tam özgürlüğü olduğu kabul edilmiştir.

"Bununla birlikte, Türkiye, bu konuya ilişkin Türk yönetim kuralları çerçevesinde, kökenleri ve uyruklukları ne olursa olsun, bir yandan Avrupa ile Asya, öte yandan da Akdeniz'le Karadeniz arasında, sivil uçaklara, tam bir güvenlik içinde, geçme olanağını verecek gerekli kolaylıkları sağlamağı yükümlenir."

Türk temsilci kurulu, kendi metninde, "Akdeniz'le Karadeniz arasında" sözlerinin çıkartılmasını kabul etmiştir.

Başkan, 11. maddeye ilişkin bu iki metin tasarısının, tartışma tabanı olarak, eşit bir düzeye konulması gerektiğini düşünmektedir.

Yarbay PAYNE (Birleşik-Krallık), havacılığa yasak edilmiş bölgeler konusunda, Lord Stanhope'un, 25 Haziranda yapmış olduğu açıklamayı anımsattı. Birleşik-Krallık temsilci heyeti, genel olarak, havacılık için yeni yasak bölgeler kurulmasının salık verilemeyeceği kanısındadır. Bu bölgeler, bulundukları yeri doğru saptamak için bulutların altına inmek, yön değiştirmek gerektiğinde, motörün kendiliğinden duruvermesi üzerine, iniş yapamayacakları topraklar ya da su yüzeyleri üzerinden uçmak zorunda kalabilecek sivil havacılar için bir sıkıntı, kimi zaman da bir tehlike kaynağı olabilmeye elverişlidir. Üstelik, günümüzde, yasak bölgeler kurmanın casusluk girişimlerine karşı gerçek bir koruma olduğu da pek söylenemez. Bu yüzden, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türk Hükümeti, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları dolaylarında yeni yasak bölgeler kurma kararını almazsa, bundan mutluluk duyacaktır.

Sivil havacılık bakımından, yasak bölgeler, uçakların olağanlıkla izledikleri yolların hemen yakınında bulunmaktaysalar, özellikle belirgin sakıncalar ortaya çıkartmaktadırlar. Oysa, havacılığın Avrupa'dan Asya'ya geçmek için kullandığı doğal kara yolu Türk ülkesinden ve özellikle Boğazlar bölgesinden geçmektedir. Avrupa'nın çeşitli noktalarından kalkıp, Asya'nın çeşitli ülkelerine doğru ve *vice versa* yol alan uçakların izledikleri yollar –bu uçaklar karalar üzerinden uçmaktaysalar– zorunlu olarak, Akdeniz'i Karadeniz'den ayıran oldukça dar toprak şeridine doğru birleşmektedir. Bu bölgede Marmara Denizi'nin bulunuşu yeni bir güçlük yaratmaktadır: çünkü, kara uçaklarının pilotları, güvenlik nedenleriyle, Marmara'nın daha geniş bölgeleri üzerinden uçmak yerine, deniz üzerinden uçuşun çok daha kısa olduğu Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nı aşmağı üstün tutacaklardır.

Akdeniz'den Karadeniz'e geçen deniz uçaklarının durumunu da incelemek gerekmektedir. Sivil deniz uçaklarının pilotları, geniş kara şeritlerini aşmak zorunda kalmamalıdırlar. Türk Hükümeti, Karadeniz'den Akdeniz'e ve *vice versa* yönelen deniz uçaklarının, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'ndan geçen doğal yolu izlemelerini istememekteyse, örneğin, Saros Körfezi ile Marmara Denizi'nin kuzey-batı kıyısından geçecek ve deniz uçaklarının, gerektiğinde su yüzeylerine inebilecekleri bir uzaklıkta bulunmalarına olanak sağlayacak yeni bir yol saptaması uygun olacaktır.

Yasak bölgelerin casusluğa karşı sağladığı güvencelere gelince, İngiltere'de, fotoğrafçılıkta yeni ilerlemelerin ve özel havacılıkla ticaret havacılığındaki hızlı gelişmelerin, casusluk girişimlerine karşı bir koruma olmak üzere yasak bölgelerin değerini tümüyle ortadan kaldırdığı düşünülmektedir. Bu yüzden, İngiltere'de, patlayıcı madde fabrikalarının bulunduğu bölgeler gibi, üzerinden uçulmasının havacılığa bir tehlike yarattığı bölgeler dışında, bütün yasak bölgelerin kaldırılmasına doğru bir gidiş görülmektedir.

Savaş zamanında, kara ya da deniz kuvvetleriyle ilgili önlemlerin gözetlenebileceği yerler üzerinden uçakların uçmalarını engellemek için, etkin önlemler alınması uygulamada çok önemlidir ve buna da olanak bulunabilir. Bununla birlikte, barış zamanında, gerçekten etkin önlemlerin uygulanabilmesi hiç de kesin değildir. Üstelik, bütün Gelibolu yarımadası üzerinden uçmak Türk Hükümetince yasaklanmış olsa bile, uçaklar, Türk karasuları dışında, batı kıyıları boyunca uçuş yaparak, yanlamasına fotoğraf gine de çekebileceklerdir. Marmara Denizi'nin güney kıyısı için de aynı şey söz konusu olacaktır. Bu kıyı bölgelerinde, yasak bölgeler, casusluğa karşı korunma sağlamak bakımından her türlü etkinlikten özellikle yoksundurlar.

1923 Sözleşmesiyle, ticaret gemilerinin ve uçakların Boğazlar'dan geçiş koşullarını saptamak üzere bu Sözleşmenin ekinde belirtilen kurallar uyarınca, askerî olmayan uçakların, savaş zamanında Türkiye'nin savaşan (muharip) olması durumu dışında, Boğazlar'dan gündüz ve gece tam bir gidiş-geliş özgürlüğünden yararlanmaları öngörülmüştür; bu varsayımda bile, tarafsız sivil uçakların geçişine, birtakım koşullara bağlı olarak, izin verilmiştir. Bununla birlikte, 1923 Sözleşmesi, Boğazlar üzerinden yanlamasına doğrultuda uçuş konusunda hiçbir hüküm içermemektedir; oysa, bu doğrultuda uçuşların şimdi çok yoğun olduğu açıkça bellidir. Böyle olunca, İngiliz sivil havacılık makamları, Türk Hükümetinin, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları yakınında hangi yasak bölgeleri olasılıkla elinde tutmayı istediğini, ve Avrupa Türkiye'sinden Asya Türkiye'sine ve Akdeniz'den Karadeniz'e geçen sivil uçaklara hangi çıkış koridorlarının ayrılacağını bilmek istemektedirler. Birleşik-Krallık Havacılık Bakanlığı bu uçuş yollarının olabildiğince geniş tutulmasını ve kara uçaklarının çok geniş

su alanlarını, deniz uçaklarının da çok geniş kara parçalarını aşmak zorunda bırakılmayacakları bir biçimde öngörülmeleri gerektiği kanısındadır. Genel olarak, bu düzenleme, sivil uçakların tam bir güvenlik içinde uçmalarına olanak sağlamalı ve kara uçaklarıyla deniz uçaklarının gerektiğinde güvenlik içinde inebilecekleri, yeter sayıda kara ya da su alanları kapsamalıdır.

Son olarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türkiye'nin, bütün Devletler gibi, ülkesi üzerinde dilediği üzere, yasak bölgeler kurmağa kesin hakkı olduğunu belirtmek istemektedir. Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesine taraf olan Devletler, bu haklarından vazgeçmiş değillerdir. Bununla birlikte, Uluslararası Hava Ulaşımı Komisyonu, 1935 de, yirmi-üçüncü oturumunda, bağıtlı Devletlere:

> "1. Sözleşmenin 3. maddesiyle kendilerine tanınmış hakkı (başka bir deyimle, yasak bölgeler kurma hakkını), çıkarlarıyla bağdaştırabilecek en düşük düzeye indirmelerini;
>
> "2. Yasak bölgelerin yeri ve alanı konusunda kararlar alırken, bu kararlardan, uluslararası havacılık için doğabilecek sakıncaları en düşük düzeye indirmek için çaba harcamalarını;
>
> "3. Ülkelerinde, üzerinden uçuşun uçaklara yasaklandığı bölgeleri, yukarıda açıklanan ilkeler ışığında gözden geçirmelerini"

salık vermiştir.

Türkiye'nin, kendi ülkesi üzerinde yasak bölgeler kurma hakkı tartışılmamıştır; Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bilmek istediği, Türk Hükümetinin bu hakkını ne ölçüde kullanmak niyetinde olduğudur; Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Boğazlar yakınından geçen uçaklara, 1923 Sözleşmesinde tanınan kolaylıkların yerine geçmek üzere, Türk Hükümetinin sağlayacağı kolaylıkları da öğrenmek istemektedir. Bu görüş açısından bakan Birleşik-Krallık temsilci heyeti, önermiş bulunduğu madde tasarısının, 11. madde yerine, çok daha yararlı olarak konulabileceği ve bağıtlı tarafların niyetini daha doğru biçimde dile getirmiş olacağı kanısındadır.

General MOUCHARD (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, B. Paul-Boncour'un daha önce söylemek fırsatını bulduğu gibi, sivil ve askerî uçaklar sorununun derinlemesinde bir incelemeye konu olması gerektiğini düşünmekte olduğunu söyledi. Kendi hesabına, metinler konusu ele alınmadan önce, bu sorunu yan tutmaz bir biçimde incelemek niyetindedir.

B. İNEGÖL (Türkiye), herşeyden önce, Türk tasarısının 11. maddesinin incelenmekte olduğu kanısındadır. Bu metin, genel oturumda birçok gözlemlere yol açmış, bu metne İngiliz temsilci heyetince bir değişiklik önerilmiştir; Türk temsilcisinin görüşüne göre, bu değişikliğin, Türk tasarısı ışığında incelenmesi gerekir. Öte yandan, Türk temsilci heyeti, General Mouchard'ın bildirdiği açıklamayı işitmekle mutluluk duyacaktır; Türk temsilci heyeti, Fransız temsilci heyetiyle Birleşik-Krallık temsilci heyetine, bu iki temsilci heyetlerince anlatılan noktalar üzerinde düşündükten sonra karşılık verme hakkını saklı tutmaktadır.

General MOUCHARD (Fransa), Birleşik-Krallık temsilcisinin az önce yapmış olduğu açıklamalara tümüyle katılmaktadır. General Mouchard, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinden, 1923 Lozan Andlaşmasının kurduğu durumu göre, doğabilecek değişiklikleri incelemek niyetindedir.

Önce, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesinin, Lozan Andlaşmasıyla kararlaştırılmış durumda tümüyle bir değişiklik yaratacağı açıkça bellidir. Bu, şu anlama

mı gelmektedir: Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için gerekli koşullar, bugüne kadar kabul edilmiş olan, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünün sona erdirilmesini gerekli kılmaktadır? General Mouchard, bunun böyle olduğunu sanmamaktadır. Ona göre, aynı zamanda hem Türkiye'nin güvenliği sağlanabilir, hem de geçiş özgürlüğü korunabilir; yapılması gerekli değişiklikler, yalnız, bu özgürlüğün uygulanma koşullarına ilişkindir. Böyle olunca, bu değişiklikler, geçiş özgürlüğüne hiçbir engel yaratmayacak bir biçimde yapılabilir; böylece, geçiş özgürlüğü, kesin olmak yerine, yalnız görece olabilir. Bu bakımdan, Birleşik-Krallık temsilcisi, geçişe konulacak koşulların, Türk Hükümetinin casusluğu önlemek için alacağı önlemler konusundaki kanısına göre, az ya da çok geniş görüşlü olabilir.

Böyle olunca, ortaya çıkan ilk soru, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünün, Lozan Andlaşmasına öngörülmüş olan koşullardan başka nitelikteki uygulama koşullarıyla, korunup korunmayacağıdır. Bu soru, yalnız 11. maddeye değil, aynı zamanda sözleşmenin Başlangıç'ını ve 1. maddesini de ilgilendirmektedir.

İkinci olarak, birtakım noktaların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Bu noktalardan birincisi, Akdeniz'den Karadeniz'e geçişle ilgilidir; Başkan, bu konunun düzenlenmiş olduğunu söylemiştir; Fransa temsilcisi, bu hükmün, kendi düşünüşüne göre, aynı zamanda sivil ve askerî uçakların Karadeniz'den Akdeniz'e geçişine de uygulandığını eklemekle yetinecektir. General Mouchard, B. Paul-Boncour'un, sözleşmede, Avrupa ile Asya arasında ulaşım olanağını sağlayacak bir metin parçasının bulunması gereğini belirtmiş olduğunu anımsattı. Bu kaygı, "Akdeniz'le Karadeniz arasında" sözlerinin metinden çıkartılmasıyla, ortadan kaldırılmıştır; hiç olmazsa General Mouchard, bunun böyle olduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte, şunu da iyice belirtmek gerekir ki "geçişleri" terimi, tam bir güvenlik içinde yapılabilecek bir geçiş anlamına gelmektedir. Fransız teknisyenleri, kendilerince, birçok geçiş yolları düşünmektedirler: bunlardan birincisi, Avrupa toprakları üzerinden uçuşla, Akdeniz'den Karadeniz'e gitmektir; ikincisi, iki denizi, Asya üzerinden uçuşla birleştirmektir. Bu geçiş yolları, Fransız temsilci heyetine göre, olağan uçuş koşulları altında, tam güvenlik içinde bir uçuşa elvermelidir; başka bir deyimle, bu uçuşun, hava koşulları olağan iken, özel bir tehlike olmaksızın yapılabilmesi gerekir; hava koşullarının kötü olması durumunda, ya da nesnel bir kaza olursa, uçağın, olağan güvenlik koşulları içinde iniş yapabilme olanağı bulunmalıdır. İşte burada, gerektiğinde uçakların iniş yapabilecekleri toprak ya da su alanları öngörmenin yerinde olup olmayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak gereklidir.

Üçüncü olarak, 11. madde, uçakların geçişinin, "Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı düzenlemesine uygun olarak sağlanacaktır" demektedir. Bu nokta üzerinde, General Mouchard, Uluslararası Hava Ulaşımı Sözleşmesindeki kuralların uygulanmasını daha yerinde bulmaktadır. Böyle yapmakla, Türkiye'nin güvenliğinden hiçbir şey eksiltilmiş olmayacaktır; çünkü, Sözleşme uyarınca, Türkiye, ülkesi üzerinden uçuş koşullarını saptama hakkını elinde tutmuş olacaktır. Yapılacak olan Montreux Sözleşmesine taraf olacak bütün Devletlerin havacılık sözleşmesine taraf bulunmamaları durumunda, 11. maddede öngörülen geçiş yolları için, Uluslararası Hava Ulaşımı Sözleşmesindeki kuralların uygulanacağı kararlaştırılabilir.

Son olarak, önemli bir sorun, askerî uçakların savaş zamanında geçişidir. 1923 Lozan Sözleşmesi, savaş zamanında, askerî uçaklara, gemilere uygulanan işlemin uygulanacağını öngörmektedir; başka bir deyimle, bu uçaklarla gemilerin geçişleri, 1907 tarihli ve III sayılı La Haye Sözleşmesi ile düzenlenecektir. Bu sözleşmenin uygulanma-

sıyla, Boğazlar bölgesini geçen bir uçak, bir Türk limanında yirmi-dört saat kalabilecek, bu limandan azıklarını, gereçlerini tamamlayabilecek ve orada onarımlar görebilecektir. Türkiye'nin tarafsız kaldığı bir savaş zamanında bulunduğu varsayımıyla, Türk temsilci heyeti için benzer bir hüküm kabul etme olanağı yok mudur? Sorun, General Mouchard bir kez daha belirtmektedir, çok önemlidir. Gerçekten, öyle olabilir ki, Milletler Cemiyeti Misak'nda ya da bölgesel andlaşmalarda kabul edilmiş karşılıklı yardım yükümlülükleri uyarınca, bir ülke bir başka ülkeye havacılık yardımında bulunmak ve bunu yapmak için de Boğazlar'ın ötesine uçaklar göndermek durumunda kalabilir. Bu durumları öngörmek üzere, Türkiye'nin, Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasında gerekli üsler kurmasında yarar görülebilir. Bu nokta üzerinde de, bir açıklama getirmek gereklidir.

Sözlerini bitirirken, General Mouchard, sorunu, salt teknik açıdan incelemiş olmasının, Fransız temsilci heyetinin tutumunu, siyasal yönden hiçbir biçimde bağlamadığını da belirtmektedir.

B. İNEGÖL (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilcisiyle Fransa temsilcisinin ortaya atmış oldukları sorunların, bu sorunla ilgilenen temsilci heyetlerinin uzmanları arasındaki görüşmelere yararlı bir biçimde konu olabileceği kanısındadır.

General Mouchard'ın ele aldığı konuları birbiri ardından inceleyen Türkiye temsilcisi, Hükümetinin sunmuş olduğu tasarının, sivil ve askerî uçaklar için geçiş özgürlüğünü hiçbir bakımdan ortadan kaldırmadığını belirtti; bu uçaklar, kendilerine gösterilecek yolu izlemek koşuluyla, geçiş için tam bir özgürlükten yararlanacaklardır. Türk Hükümeti, yalnız, Boğazlar bölgesi üzerinden özgürce uçuşu yasaklamak istemektedir; kaldı ki, bu da, 11. maddenin ilk tümcesinden anlaşılmaktadır. Berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölgeler üzerinden uçuş düşüncesinin, günümüzün askerlik zorunluluklarıyla bağdaşmayacağı herkesce kabul edilecektir.

Bundan başka, Avrupa ile Asya arasında geçişe gelince, B. İnegöl, şimdi incelenmekte olan sözleşmenin, Boğazlar'da hava ulaşımını düzenleyeceğini ve Türk ülkesinin tümüne uygulanır bir sözleşme niteliğinde olmayacağını belirtmek istemektedir. Bunun içindir ki, Avrupa ile Asya arasındaki geçişe, Türk Hükümetince, sunmuş olduğu sözleşme tasarısında değinilmemiştir. Türkiye, her ne kadar, 1919 Uluslararası Havacılık Sözleşmesine taraf değilse de, ülkesi üstünde uçan uçaklara, bütün ülkelerin isteklerini yerine getiren bir rejim uygulamaktadır. Batıdan gelen ve güney-doğuya ve *vice versa* yönelen pek çok sayıda uçak, Türk ülkesinin üstünden özgürce geçmektedir. Böyle olunca, B. İnegöl, bu Boğazlar sözleşmesinde, Türkiye'de hava ulaşımını genel olarak ilgilendiren bir hükmün konulmasını düşünmenin yararlı olacağını sanmamaktadır.

General Mouchard'ın istediği ve Birleşik-Krallık değişikliğinde de öngörülen, "tam bir güvenlik içinde" geçiş konusuna gelince, Türk ülkesi üzerinden uçan uçakların, kötü hava durumunda, iniş yapma olanakları vardır. Türkiye, hava trafiğinin gelişmesini kolaylaştırmak isteğindedir; ancak, Fransa temsilcisinin düşündüğüne göre, gerektiğinde uçakların konabileceği iniş alanları ya da su yüzeyleri konusunda, Türkiye'nin bir yüküm altına mı girmesinin gerekli olduğunun bilinmesi yerinde olacaktır.

Türkiye'de hava ulaşımının düzenlenmesine gelince, Türk temsilcisi, bu düzenlemenin, genel sözleşmelerdeki hükümlere uygun olacağını söylemek durumundadır.

Son olarak XIII sayılı La Haye Sözleşmesine uygun hükümlerin uygulanmasına gelince, bu sorun uzmanlarca incelenebilir.

General MOUCHARD (Fransa), iyi anlamışsa, Türkiye temsilcisinin, geçiş özgürlüğünün süregittiğini, hiç de sona erdirilmediğini, ancak bu özgürlüğün uygulan-

ma koşullarının, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesi nedeniyle, değiştirilmiş bulunduğunu düşünmekte olduğunu söyledi. Kısacası, B. İnegöl'ün yapmış olduğu açıklamalarla, General Mouchard'ın kendisinin yapmış olduğu açıklama arasında hiçbir aykırılık yoktur. Bu nokta üzerinde direnmek istememekle birlikte, General Mouchard, bunun sözleşmede bir hükme konu olması gerektiğini söyledi.

BAŞKAN, General Mouchard'ın vardığı sonuçlardan sonra, Türk tasarısının 11. maddesinde, sivil ve askerî uçakların *Boğazlar üzerinden uçamayacaklarının* açıklanmış olduğunu belirtti.

General MOUCHARD (Fransa), Boğazlar'ın tümü üzerinde tam bir uçuş özgürlüğü olmadığı gibi, Lozan Sözleşmesinin kurduğu ve hava Boğazı denilebilecek yerde de tam bir geçiş özgürlüğü bulunmadığını kabul etmektedir; ancak, bundan, Marmara Denizi'ni belirli bir doğrultuda kesip geçen bir yol (şerit) boyunca geçiş özgürlüğünün korunmuş olmadığı da anlaşılamaz.

B. İNEGÖL (Türkiye), Fransa temsilcisinin görüş biçimi ile kendi görüş biçimi arasında hiçbir ayrılık olmadığını belirtti. Olsa olsa, General Mouchard, sözleşmenin sona erdirilmesi öğesini belirtmiş, oysa B. İnegöl, Akdeniz'le Karadeniz arasında geçiş özgürlüğünün süregittiğini belirtmeye önem vermiştir.

BAŞKAN, sonradan doğabilecek bir yanlış anlama olanağını ortadan kaldırmak üzere, daha önce anmış olduğu, "sivil ve askerî uçaklar Boğazlar'ın üstünde uçamazlar" hükmünün tam olarak hangi anlama geldiğini gene de öğrenmek istemektedir.

B. İNEGÖL (Türkiye), bu hükmün anlamının açık olduğu kanısındadır. Bu hüküm, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmiş bölgeleri üzerinden uçuşu yasaklamayı amaçlamaktadır.

General MOUCHARD (Fransa), teknik bir görüş açısından, Boğazlar sözü ile ne anlaşıldığının tanımlanmasının gerekli olduğu kanısındadır. Lozan Andlaşmasına göre, Boğazlar, Karadeniz Boğazı'nı, Çanakkale Boğazı'nı ve Marmara Denizi'ni kapsamaktadır. Oysa, Marmara Denizi yeniden askerleştirilmemiştir ve, öyle görünüyor ki, bu deniz üzerinden uçuşu yasaklamak için hiçbir neden de yokur. Geçiş yollarının Türk Hükümetince gösterileceği bellidir. Türk Hükümetinin niyeti, Boğazlar bölgesi üzerinden uçuşu tümüyle yasaklamak mıdır? Bunun böyle olduğunu sanmaya yer yoktur.

B. İNEGÖL (Türkiye), Lozan Sözleşmesinin 1. maddesine, "Boğazlar" terimiyle, Çanakkale Boğazı'nın, Marmara Denizi'nin ve Karadeniz Boğazı'nın anlatılmakta olduğunu kabul etmektedir. Yeniden askerleştirilmiş bölgeler üzerinden uçakların uçmasını yasaklamakla, Türk Hükümeti, Boğazlar üzerinden her türlü geçişi kuşkusuz yasaklamış olmayacaktır. Doğaldır ki, Avrupa ile Asya arasında bir geçiş koridoru bırakacaktır. Avrupa'dan Irak'a giden uçaklar, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin kendilerine göstereceği şeritleri ve yolları izlemek koşuluyla, Boğazlar üzerinden uçabileceklerdir.

BAŞKAN, Türk tasarısının ilk metninde 11. maddede, "*Akdeniz'le Karadeniz* arasında" sivil ve askerî uçakların geçişinin, Türkiye'deki hava ulaşımı kuralları uyarınca ve kendilerine gösterilecek bir yoldan sağlanabileceği hüküm altına alınmış olduğunu anımsattı. Türkiye temsilcisinin vermiş olduğu yanıt, Boğazlar'ın üzerinden yanlamasına *(transversal)* denilebilecek uçuşla ilgilidir. Şimdi, Türk Hükümetinin, Boğazlar'ı, her iki yönden de, uzunlamasına *(longitudinal)* geçişe uygulamayı düşündüğü rejim nedir?

B. İNEGÖL (Türkiye), Boğazlar üzerinden yanlamasına geçişten daha özellikle söz etmişse, Komitenin kimi üyelerinin duymakta olduklarını sandığı kaygıları yatıştırmak için böyle yapmıştır. Türk tasarısında söz konusu olan geçiş, uzunlamasına *(longitudinal)* geçiştir. Bu geçişe iki koşul konmuştur; şöyle ki: geçişin, Türkiye'de hava ulaşımı kurallarına uygun olarak ve uçaklara gösterilecek bir koridordan yapılması gerekir.

General MOUCHARD (Fransa), Türkiye temsilcisiyle kendisi arasında bir anlaşmanın belirir gibi olduğunu sanmaktadır. Boğazlar bölgesinden geçişi, yalnız Karadeniz, Akdeniz şeritleriyle sınırlandırmak söz konusu değildir; Boğazlar her türlü doğrultu boyunca geçilebilecektir; yeter ki Türk Hükümetinin gösterdiği geçiş şeritlerine bağlı kalınsın. Türk Hükümetinin düşüncesi gerçekten böyle ise, en iyisi, 11. maddede, sivil ve askerî uçakların Boğazlar üzerinden, ancak bu uçaklara Türk Hükümetinin göstereceği yollardan uçabileceğini belirtmektir. Böyle kaleme alınmış bir hükümden, birtakım şeritlerde, geçiş özgürlüğünün varlığının sürüp gittiği anlamı çıkacaktır.

B. İNEGÖL (Türkiye), 11. madde hükümlerinin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenen bütün temsilci heyetleri uzmanlarının, Teknik Komitenin gelecekteki bir oturumuna sonuçlar sunabilinmesi için, Türk uzmanlarıyla birlikte, söz konusu madde hükümlerini incelemelerinin yararlı olacağını yeniden söyledi.

BAŞKAN, Türkiye temsilcisine, uzmanlar arasında kurulmasını düşündüğü temasların, başka sorunlar arasında, Boğazlar bölgesinin bir yanından öteki yanına geçen bir geçiş şeridi saptamakla uğraşıp uğraşmayacağını sordu.

B. İNEGÖL (Türkiye), bu sorunu, Türk temsilci heyetinin uzmanlarıyla daha yakından incelemeden yanıtlamayacağını bildirdi.

B. LAMBERT (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, sivil uçaklara, Boğazlar bölgesinden en büyük bir geçiş özgürlüğü sağlamak isteğinde olduğunu belirtti. Böyle olunca, bu uçaklara izin verilecek yol bundan böyle sözleşmede belirtilmiş olursa, bu açıklığa kavuşturma, Türk Hükümetini, ancak, üzerinden uçuşun yasaklanmış bulunduğu bölgeleri kaldırmak ya da daraltmak istediği zaman sıkıntıya sokabilir. Birleşik-Krallık temsilci heyetini, değişiklik önerisini sunmağa götüren düşüncelerden biri de bu olmuştur.

B. İNEGÖL (Türkiye), Birleşik-Krallık değişikliğini, gerektirdiği bütün özenle inceleyeceğini bildirdi.

Yarbay PAYNE (Birleşik-Krallık), Türk temsilci heyetinin, uzmanların görüşmelerinin hemen başında, üzerinden uçuşu yasaklamağı düşündüğü bölgeleri bildirmesinin iyi olacağı kanısındadır; izlenecek yollar sorunu, geçiş şeritleri, v.b., bundan sonra incelenecektir.

General MOUCHARD (Fransa), konuşmasında ele aldığı çeşitli noktalara ilişkin birtakım açıklığa kavuşturmalarda bulundu. General Mouchard, yalnız Akdeniz'le Karadeniz arasındaki geçişin değil, aynı zamanda Avrupa ile Asya arasındaki geçişin de söz konusu olduğunu belirtmişti. Fransa temsilcisi, bu konuda sözleşme metninde açık-seçik herhangi bir şey konulmasını hiçbir zaman istememiş olduğunu da belirtmek istemektedir; Fransız temsilci heyeti, havacılık ilişkilerini tümü içinde düşünmüştür.

General Mouchard, teknik bir bakış açısından, hava ulaşımını düzenlemek için en iyi yöntemin, Uluslararsı Hava Ulaşımı Sözleşmesini kabul etmek olduğunu da söy-

lemişi. Türkiye temsilcisi, şimdiki Türk yönetim kurallarının istekleri karşılayıcı nitelikte olduğu yanıtını vermiştir ki, bu elbette doğrudur. Bununla birlikte, şunu da görmek yerinde olur: bu düzenleme, Uluslararası Hava Ulaşımı Sözleşmesinde öngörülen düzenlemedir ve, bu değiştirilmediği sürece de, bütün istekleri karşılayacaktır. Tasarının 11. maddesinde öngörülen düzenlemenin söz konusu sözleşmedeki düzenleme olduğu açıkça belirtilmezse, bir gün Türk Hükümetinin, bugünkü düzenlemesine, öteki ülkelerin havacılığı bakımından sıkıntı yaratıcı olabilecek değişiklikler getirmeyeceğine güvenilemez.

Savaş zamanında askerî uçaklara uygulanacak rejime gelince, Fransız temsilci heyeti, XIII sayılı La Haye Sözleşmesinin gemiler gibi uçaklara da uygulanacağını öngören, Lozan Andlaşması hükmünü olduğu gibi tutmanın olanağı bulunup bulunmadığını sormaktadır. General Mouchard, Türkiye temsilcisinin yanıtını iyi anlamışsa, Türk temsilcisi, Lozan Sözleşmesinde, uçaklara ilişkin hiçbir hüküm bulunmadığını söylemiştir.

B. İNEGÖL (Türkiye), bu konuda General Mouchard'ın konuşmasındaki bir noktaya değinmiş olduğunu ve, uçakların geçişinin, Lozan Sözleşmesinde, ayrı hükümlere konu olmadığını söylediğini belirtti.

General MOUCHARD (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, yeni sözleşmeye, Lozan Andlaşmasındaki şu hükme benzer bir hüküm koymağı düşündüğünü belirtti: "Uçaklar için tarafsızlık kurallarına ilişkin kuralları saptayacak uluslararası bir sözleşme yapılıncaya kadar, askerî uçaklara, Boğazlar'da (savaş zamanında, Türkiye tarafsız iken), XIII sayılı La Haye Sözleşmesinin savaş gemilerine tanıdığı işlemlere benzer işlemde bulunulacaktır." Konuşmasında, General Mouchard, hep savaş zamanında, Türkiye'nin tarafsız kalması varsayımında, uçaklara, azık ve gereç almak ve onarımlarını yaptırmak üzere, Türk limanlarında yirmi-dört saat kalabilme izni verilmesi gerektiğini telkin etmişti.

11. maddenin geri kalan parçasının tartışılması *ertelendi.*

Az önceki tartışmada ortaya atılan sorunların, bu konularla ilgilenen temsilci helerinin uzmanlarınca, Türk temsilci heyeti toplantı tarihini bildirir bildirmez, incelenmesine *karar verildi.*

20. Sözleşme tasarısının I. ve II. kesimlerine verilecek başlıklar.

Son oturumda, Sovyet temsilci heyetince öne sürülmüş birtakım görüşleri dikkate almak amacıyla (bakınız [Fransızca metinde] ss. 222-223), Fransız temsilci heyetinin bir önerisi üzerine, Komite, II. kesime "Yardımcı gemileri de kapsamak üzere, savaş gemileri", ve I. kesime "Ticaret gemileri ve II. kesimde göz önünde tutulmayan öteki gemiler" başlıklarını vermeyi *kararlaştırdı.* Sözleşmenin metninde de, bu başlık değiştirmelerinin yol açtığı değişiklikler yapılacaktır.

21. Harç koyma yöntemi.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetine, Komitenin bir önceki oturumunda, Bulgar temsilci heyetinin, harç koyma yöntemi konusunda yöneltmiş olduğu soruyu anımsattı.

B. İNEGÖL (Türkiye), Türk makamlarının uygulamasının, harçları tonaj üzerinden almak olduğunu bildirdi.

DOKUZUNCU OTURUM

Cuma, 3 *Temmuz* 1936, *saat* 10.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	B RENDEL, Tuğamiral BELLAİRS, Deniz Albayı MacDONALD.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, B. VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	B. POZZİ.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. CONTOUMAS.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	General GÜNDÜZ, B. SADAK.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. LACHKEVİTCH, B. MİLLER.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER, B. KORENİTCH.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

22. Sözleşme tasarısının (Ek I) ikinci okunuş olarak incelenmesi.

Madde 3.

BAŞKAN, "tarafsız" *(neutre)* teriminin hangi anlamda anlaşılması gerektiği konusunda B. Politis'in genel oturumda yapmış olduğu konuşmayı anımsattı.

Başkan, bu maddenin, kılavuzluğu isteğe bağlı bırakan hükmün konulmasını beklemek üzere, ertelenmiş olduğunu anımsattı. Bundan sonra, ikinci fıkra hükümlerinin, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Üyesi sıfatıyla yükümlülüklerinden söz eden genel bir madde içine alınması konusunda anlaşmaya varılmış bulunduğunu belirtti.

Bunları söyledikten sonra, Başkan, Türk temsilci heyetinin, "*savaş zamanında*, Türkiye tarafsız kalmışsa" sözlerinin tam anlamını kesinlikle belirtmesi isteğinde bulundu. Komşu Devletler arasında bir savaş mı, daha uzak Devletler arasında bir savaş mı, Avrupa'daki, Asya'daki bir savaş mı söz konusudur?

B. SADAK (Türkiye), bu sözlerden, coğrafya açısından savaşanların durumu ne olursa olsun, Türkiye dışında iki ya da birçok Devlet arasındaki savaş durumunun anlaşılması gerektiğini belirtti.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Başkanın ikinci fıkraya ilişkin sözlerine değinerek, bu fıkranın metinden çıkartılması ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Üyesi sıfatından doğan bütün yükümlülüklerin, sözleşmenin çeşitli maddelerine dağıtılmak yerine, tek bir genel maddede toplanması gerektiği kanısında olduğunu söyledi.

Komite, Birleşik-Krallık temsilcisinin görüşünü *uygun buldu.*

Başkanın önerisi üzerine, birinci fıkradaki "hastane gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere, ticaret gemileri" sözleri yerine, Komitenin bir gün önceki oturumunda kabul edilen, "ticaret gemileri ve II. kesimde göz önünde tutulmayan öteki gemiler" formülünün konulması *kararlaştırıldı.*

Madde 4.

BAŞKAN, Romanya temsilcisinin, "bu gemilerin düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla" sözlerine ilişkin olarak bir gözlemde bulunduğunu ve Türk temsilcisinin, uçaklara ve birliklerin taşınmasına değinen sözlerin metinden çıkartılması koşuluyla, Lozan Sözleşmesinin 2. maddesine ek'in 1. paragrafında *c*) noktasına karşılık olan formülün konulmasını kabul etmiş bulunduğunu anımsattı.

Türkiye temsilcisi, aynı zamanda, Bulgaristan temsilcisinin, ikinci fıkra olarak, Lozan Sözleşmesinde karşılığı bulunan aynı noktaya ilişkin metnin konulmasını da, ticaret gemilerinin geçişinin gündüz yapılacağı açıkça belirtilmek koşuluyla, kabul etmişti. Başkan, Komiteye, hemen şimdiden, metinleri saptamak mı istediğini, yoksa bu görüşleri benimseyerek, kesin metnin hazırlanmasını Yazı Komitesine bırakmayı mı yeğlediğini sordu.

B. SADAK (Türkiye), bu işi Yazı Komitesine bırakmanın daha iyi olduğunu söyledi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık) bu öneriyi deteklemekle birlikte, bir çekince öne sürmek istemektedir. Tasarının 2. ve 5. maddeleri üzerinde ortaya çıkmış olan görüş ayrılıklarını göz önünde tutarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Konferansın çalışmalarını ilerletmenin en iyi yolu olarak, Türk tasarısını temel alan ve Türk Hükümetinin düşüncelerini Birleşik-Krallık Hükümetinin görüşleriyle bağdaştıran, değiştirilmiş bir sözleşme tasarısı metni sunmak olduğu kanısına varmıştır. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin tasarısı kısa bir süre içinde sunulacaktır.

BAŞKAN, bundan sonra, 4. maddenin ikinci fıkrası yerine, bunun Lozan Sözleşmesindeki karşılığı olan metnin konulması önerisine ilişkin olarak, Romanya temsilcisinin, savaş zamanında yapıldıkları vakit, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetlerinin ücretsiz olmaları sorununu ortaya atmış olduğunu anımsattı.

B. SADAK (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, yedekçilik (römorkörcülük) harçları sorununun, sağlık harçları sorununun kesin bir çözüme bağlanmasına kadar, ertelenmesini istemekte olduğunu belirtti.

Bu görüş kaydedildi.

Madde 5.

BAŞKAN, bu maddenin, bu maddeyi 2. maddede öngörülen harçlar sorununa bağlı bir konu sayan birçok temsilci heyetinin isteği üzerine, ertelenmiş olduğunu anımsattı. Bundan başka, ikinci fıkradaki "günün" sözcüğünün de, gündüzün ve gecenin her saatında denetimin uygulanacağını açıklığa kavuşturmak için, metinden çıkartılması da kabul edilmişti.

B. SADAK (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyeti, değiştirilmiş bir metin sunmak niyetinde olduğuna göre, 5. maddeyi tartışmadan önce, bu metni beklemenin yerinde olacağı kanısındadır.

Böylece *kararlaştırıldı.*

KESİM II.

Madde 6.

BAŞKAN, temel ilkeleri ertelenmiş olan bu maddeyi tartışmanın güçlüğünü belirtti. Bununla birlikte, ilke sorunlarının çözüme bağlanmasından ayrı olarak tartışılabilecek birkaç nokta olup olmadığını da düşünmektedir. Belki de şu sorunlar tartışılabilir: Fransız temsilcisinin ortaya attığı, yardımcı gemiler sorunu; denizaltılar sorunu; Sovyet temsilci heyetinin öne sürdüğü, uçak gemileri sorunu; ve, son olarak, savaş gemilerinin Karadeniz'e nezaket ziyaretleri dışında başka amaçlarla gönderilebileceği durumlar sorunu.

Başkan, bununla birlikte, yardımcı gemiler sorununun deniz kuvvetleri uzmanlarınca incelenmiş bulunduğunu, denizaltılar sorununun ise, Türk temsilcisi kesin bir yanıtta bulunmağa söz verdiği için, şimdilik askıya alınmış olduğunu belirtti.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 6. maddenin birinci fıkrasına, "Karadeniz'e kıyıdaş-olmayan Devletlerin" sözlerinin eklenmesinin kabul edilmiş bulunduğunu anımsattı. Bu, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler için ayrı bir madde öngörme kararının mantıksal sonucudur.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), hızla bir çözüme varabilmek için izlenmesi en iyi olacak yolun, ilkeler konusuna bir anlaşma sağlanmadan, ayrıntı niteliğindeki sorunları tartışmamak olduğu kanısındadır. B. Rendel, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunmak niyetinde olduğu değiştirilmiş metnin, bir yandan, gemilerin geçişi ve Türkiye'nin güvenliği sorunu ile, öte yandan, gemilerin Karadeniz'den çıkışı sorununu ayrı ayrı ele almakta olduğunu anlattı.

BAŞKAN da, gerçekten, ayrıntılara ilişkin sorunların tartışılmasının, ilke sorunları üzerinde varılacak anlaşmaya bağlı olduğunu, iki ayrı madde bulunması biçimindeki çözüm kabul edilirse, ayrıntıların da bundan zorunlu olarak etkileneceğini kabul etmektedir.

B. SADAK (Türkiye), kendi görüşüne göre de, herşeyden önce, Birleşik-Krallık tasarısını incelemenin yararlı olacağını düşünmektedir.

Komite bu görüşü paylaşmaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), 6. maddenin *b)* noktasında kullanılan "savaş gemileri" teriminin, *a)* noktasında kullanılan formüldeki anlamında kabul edilerek, bu yüzden de, yardımcı gemileri de kapsar saymak mı gerektiğini sordu.

B. SADAK (Türkiye), bu soruya olumlu karşılık verdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), böyle ise, *b)* noktasında, *a)* noktasının ilgili bulunduğu gemilerden başka gemilerin amaçlandığı izleniminin verilmesini önlemek üzere, her iki durum için de aynı metnin kabul edilmesinin daha iyi olacağı kanısındadır.

B. Yoshitomi, bundan sonra, Türk temsilci heyetinin, 14.000 ton rakamının, Türk donanmasının aşağı yukarı yarısını göstermekte olduğunu söylemiş bulunduğunu

anımsattı. B. Yoshitomi, bu tonajın hesaplanmasında, yardımcı gemilerin de hesaba katılıp katılmadığını öğrenmek istemektedir.

B. SADAK (Türkiye), bu rakama, Türk donanmasının, yardımcı gemileri de kapsamak üzere, şimdiki durumda hizmette bulunan gemilerinin sokulmuş olduğu karşılığını verdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türk temsilci heyetinin, hizmette bulunan Türk donanmasının toplam tonajını belirtebilip belirtemeyeceğini sordu.

B. SADAK (Türkiye), bu rakamın Milletler Cemiyeti'nin *Askerî Yıllık*'ında bulunduğunu söyledi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon temsilci heyetinin hesabına göre, yardımcı gemiler, izin verilen tonajın (14.000 ton) saptanmasında temel alınan rakam olan, hizmetteki Türk donanması genel tonajı rakamına girmemektedir.

B. SADAK (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, 6. maddenin *b)* ve *d)* fıkralarının birleştirileceği yeni bir metin sunmak niyetini Komiteye bildirmiş olduğunu anımsattı. Bu öneri Komiteye sunulduğu zaman, birtakım önyargıların ortadan kalkmasına belki de katkıda bulunacaktır.

BAŞKAN, zamanı gelince, sunulmuş metinlerin niteliğine göre, "yardımcı gemileri de kapsamak üzere, savaş gemileri" terimini mi, yoksa yalnız "savaş gemileri" terimini mi kullanmanın uygun düşeceğini kararlaştırmanın yerinde olacağını belirtti.

B. YOSHİTOMİ (Japonya) sözleşmede söz konusu olan tonajların, Washington tonajı mı olduğunu sordu.

B. SADAK (Türkiye), bu soruya olumlu karşılık verdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), İstanbul limanına gitmek isteyecek okul-gemilerinin de aynı kısıtlamalara mı bağlı olacağını sordu.

B. SADAK (Türkiye), kendisini, bu soruya kesin bir yanıt verebilmek durumunda görememekle birlikte, okul-gemileri silâhlı gemiler ise, bu kısıtlamalar altına gireceklerinde kuşku olmadığını şimdiden söyleyebilir. Bu, okul-gemilerinin hangi kategoriye girdiğine bağlıdır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon Hükümeti, Türk Hükümetini selâmlamak üzere, okul-gemisi olarak hizmet gören iki kruvazör göndermek isteğinde bulunursa, Türk Hükümetinin, bu nezaket gösterisini kabul etmek isteğinde olsa bile, tonajın öngörülen sınırı geçmesi durumunda, bu ziyareti kabul edememe zorunda kalıp kalmayacağını öğrenmek istemektedir.

B. SADAK (Türkiye), Japon temsilci heyetine, Türk Hükümeti için açıkladığı iyi duygulardan ötürü teşekkür etti ve bütün bu soruların hazırlanacak olan yeni sözleşme ile çözüme bağlanacağını söyledi.

BAŞKAN, 6. madde ile, bu maddenin çeşitli fıkraları üzerinde şimdiye dek öne sürülen çekincelerin tümüyle olduğu gibi tutulmakta olduğunu ve bunların, yeni metnin tartışılması sırasında yeniden ele alınacağını bildirdi.

Madde 7.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Lord Stanhope'un, bu maddeye ilişkin olarak, Majesteleri Hükümetinin davranışını genel oturumda saklı tutmuş olduğunu anım-

sattı. Bu çekince hep süregitmektedir ve Birleşik-Krallık temsilci heyeti, tartışmalara katılamayacağı için üzülmektedir.

7. madde *ertelendi.*

Madde 8.

BAŞKAN, Romanya temsilci heyetinin, bu maddenin metnine, 6. madde hükümlerini anması yüzünden, bir çekince öne sürmüş olduğunu anımsattı. Romanya temsilci heyeti, 6. madde hükümlerinin henüz kesin olarak saptanmış olmadığı için, çekincesini olduğu gibi tutmaktadır.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Majesteleri Hükümetinin, 8. maddeyi özü bakımından, kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi. Metnin yazılışı bakımından getirilebilecek değişiklikler dışında, bu konuda öne süreceği hiçbir çekince yoktur. B. Rendel, 6. madde hükümlerine yapılmış olan anışın, 6. maddede öngörülen düzenlemenin, 8. maddenin amaçladığı durumda uygulanmayacağı anlamına geldiğini belirtti. Böyle olunca, 6. madde konusunda alınabilecek karar, 8. maddeyi, özü bakımından, etkileyemeyecektir.

B. SADAK (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilcisine teşekkür etti ve Türk temsilci heyetinin aynı görüşte olduğunu söyledi. Türkiye'nin özel izin vermesi ilkesi daha önce kabul edilmişti. Bu ilke, 6. maddenin metni ne olursa olsun, olduğu gibi dokunulmamış durmaktadır.

BAŞKAN, 6. ve 8. maddeler arasında kurulabilecek bir ilişki olup olmadığına karar vermekle Yazı Komitesinin görevlendirilmesini önerdi.

Bu öneri *kabul edildi.*

Madde 9.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin, 9. maddeye çok büyük bir önem verdiğine dikkati çekti. Bu konuda, Romanya temsilci heyetinin sunduğu görüşleri anımsattı.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), Milletler Cemiyeti'nin olumsuz bir görüşte bulunması durumunda, Türkiye'nin 9. madde uyarınca alınmış önlemleri kaldırmağı yükümlenip yükümlenmediğini sordu.

BAŞKAN, kendi adına, Romanya temsilci heyetinin, Milletler Cemiyeti'nin görüşünün, söz konusu önlemlerin yürürlüğe konulmasından önce alınmasını daha önce istemiş olduğunu açıkladı.

B. SADAK (Türkiye), Milletler Cemiyeti olumsuz bir görüş bildirirse, Türkiye'nin, savaş tehdidi olmadığını görmekle mutluluk duyacağını ve almış olduğu kuraldışı önlemleri kaldıracağını bildirdi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Milletler Cemiyeti'nin açık-seçik belli olan hangi yöntem uyarınca, bir savaş tehdidi olmadığı yolunda bir görüş bildireceğini iyice göremediğini belirtmek istemektedir. Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyesi ise, bir savaş tehdidi yüzünden kendisinin almış olduğu önlemlerin haklı olup olmadığını saptayan bir karardan yana Türkiye'nin nasıl oy vereceği anlaşılmamaktadır. Bu durumda, Meclis'in çoğunlukla karar alabilmesini sağlayacak özel bir yöntem öngörmek gerekir.

B. SADAK (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, 9. maddenin uygulanmasına olanak sağlayacak bir yöntemin bütün ayrıntılarını Birleşik-Krallık temsilci heyetiyle incelemeğe hazır olduğunu bildirdi.

BAŞKAN, Romanya temsilcisi sıfatıyla, 9. maddede öngörülen kuraldışı önlemlerin, ayırım gözetmeksizin bütün gemiler için mi, yoksa yalnız Türkiye bakımından bir tehlike oluşturur görünen gemiler için mi uygulanacağı sorununu ortaya atmış olduğunu anımsattı.

B. SADAK (Türkiye), çeşitli Devletlerin gemileri arasında bir ayırım yapmanın çok güç olduğu karşılığını verdi. Savaş tehlikesi varsa, 9. maddenin ayırım yapmaksızın bütün Devletlere uygulanması zorunludur.

BAŞKAN, Romanya'nın, bu sorun kesin bir çözüme bağlanıncaya dek, çekincesini olduğu gibi tutmak zorunda olduğunu bildirdi.

Madde 10.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), 10. madde metninin, Lozan Sözleşmesinin 2. maddesine ek'in 6. paragrafının aynı olduğunu görmektedir; şu ayırımla ki, bu paragrafta sayılan hastalıklara sarı humma ile çiçek hastalığı da eklenmiş ve "*typhus*" yerine "*typhus exanthématique*" denilmiştir.

B. Rendel, bu eklemenin nedenlerini sormaktadır.

B. SADAK (Türkiye), bu konuda kesin bir görüş öne sürecek durumda olmamakla birlikte, bu hastalıklar Uluslararası Sağlık Sözleşmesinde bulunduğu için bunların metne eklenmiş olduklarını sandığını söyledi.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), 10. maddenin Yazı Komitesine gönderilmesini önerdi.

Böylece *kararlaştırıldı.*

KESİM III.

Madde 11.

Komite, bir önceki oturumda alınmış karara uygun olarak, çeşitli temsilci heyetlerinin uzmanları arasında girişilmiş görüşmelerin sonucunu beklemeğe *karar verdi.*

KESİM IV.

Madde 12.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin öne sürmüş olduğu görüşler üzerine, Türkiye temsilci heyetinin, bu sorunu en büyük bir özenle incelemeğe söz vermiş olduğunu ve "egemenlik" *(souveraineté)* sözcüğü yerine daha uygun bir terim koyarak, metni değiştirmeği kabul etmiş bulunduğunu anımsattı. Başkan, ayrıca, daha sonraki bir oturumda, Türkiye temsilcisinin, Lozan Sözleşmesinin 1. maddesi yeni sözleşmeye konulursa, kendisinin de, 12. maddenin şimdiki metninin olduğu gibi tutulmasını isteyeceğini söylemiş olduğunu da anımsattı. Başkan, Türk temsilci heyetinin söz vermiş bulunduğu yorumlar ve açıklamalar saklı kalmak üzere, maddeyi Yazı Komitesine yollamayı önermektedir.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Başkanın önerisine karşı çıkmamakla birlikte, 12. maddenin, çok büyük önemi göz önünde tutulunca, Konferans'ca yeniden tartışılması gerekeceği kanısındadır. Hiçbir temsilci heyetince, Boğazlar bölgesinde Türkiye'-

nin egemenliğini kısıtlamak, ya da bu ülkenin bağımsızlığına yeni sınırlamalar getirmek niyeti güdülmediği açıkça bellidir. Ancak, uluslararası bir sözleşme imzalayan her Devlet, böyle yapmakla, egemenliğine, özgürce rıza gösterilmiş kısıtlamalar kabul etmiş olmaktadır. Bununla birlikte, sözleşmeye, 12. madde niteliğinde bir hüküm konulursa, böyle bir hükmün, Türkiye'nin, sözleşme uyarınca üzerine almış bulunduğu birtakım yükümlülüklerden, bunların egemenliğine aykırı düştüğü kanısında olursa, kurtulabileceği biçiminde yorumlanmasından korkulabilir.

Böyle olunca, B. Rendel, 12. maddenin özü konusunda görüş ayrılığı bulunmamakla birlikte, bu maddenin kaleme alınışının en büyük bir sakıntıyla (ihtiyatla) incelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

B. SADAK (Türkiye), Türkiye bir sözleşme imzalarsa, bu sözleşmenin bütün hükümlerine saygı göstereceği açıkça bellidir. Söz konusu olan, yalnız, bu sözleşme hükümlerini, Türkiye'nin egemenliğine aykırı düşecek biçimde yorumlamamak gerektiğidir.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun Komiteye yapmış olduğu açıklamaların, B. Sadak'ın az önce yapmış olduğu açıklamalardan çok daha güven verici olduğunu anımsatmak istemektedir. Sözleşmenin uygulanmasına "egemenlik" kavramını sokmak, kaygılar uyandıracak niteliktedir. Bir Devletin bir sözleşme imzalamakla, egemenliğini kendi isteğiyle sınırlandırdığı, söylenmesine gerek olmayacak kadar açıktır. Ancak, bu çeşit birtakım sınırlamalar kabul ettikten sonra, bir Devlet, sözleşme hükümlerinin, egemenliğine aykırı düşecek biçimde yorumlanamayacağını öngören bir madde konulmasını isterse, bu, bir elle verdiğini öteki elle geri almak anlamına gelecektir.

B. Menemencioğlu'nun yaptığı açıklamalardan, Türk temsilci heyetinin, "egemenlik" sözcüğü yerine, başlıca kaygısı Boğazlar bölgesinde, özellikle deniz ulaşımı kolluğu (zabıtası) bakımından, otoritesini kullanmağa yönelmiş Türk Hükümetinin gerçek niyetlerine daha tam uygun bir deyim konulmasını kabul edeceği sonucu çıkmaktaydı.

Romanya temsilcisi sıfatıyla, Başkan, Romanya temsilci heyetinin öne sürmüş olduğu çekinceyi doğrulamaktadır. Böyle olunca, maddeyi kabul edilmiş saymamakta ve, Türk temsilci heyeti, isteklerini karşılayan yeni bir metin ortaya koyacağı zaman, bu metne ileride katılmasını saklı tutmaktadır.

B. SADAK (Türkiye), Türk temsilci heyetince daha önce yapılmış olan açıklamaları ne genişletmek ne de daraltmak niyetinde olduğunu söyledi.

KESİM V.

Madde 13.

BAŞKAN, sözleşmenin yürürlüğe konulması, askersizleştirilme hükümlerinin sona erdirilmesi için sözleşmeyle aynı zamanda imzalanacak özel protokol, savaş tehlikesine ilişkin hükümlerin hemen yürürlüğe konulması, onaylama için verilecek süre, sözleşmenin süresi ve sözleşmeyi yeniden gözden geçirme bakımından, bu maddenin yol açtığı gözlemleri anımsattı.

B. RENDEL (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sunmak niyetinde olduğu değiştirilmiş tasarıda, protokol niteliğinde, önemli bir çok nokta için çözümler öngören yeni bir metin olduğunu anlattı; bu konular şunlardır: 1) yeni sözleşme hükümlerinin Lozan Sözleşmesi hükümleri yerine konulması; 2) sözleşmelerin yeniden gözden geçirilmesi konusunda izlenecek yöntem; 3) süre sorunu, v. b..

Bu sorunlardan üçüncüsüne ilişkin olarak, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türk tasarısında belirtilen sürenin pek büyük ölçüde uzatılmasını önermek isteyecektir.

B. SADAK (Türkiye), bu koşullar altında, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, değiştirilmiş metnin sunulmasını beklemenin daha iyi olacağı kanısındadır.

BAŞKAN, Teknik Komitenin, tutanak özetinde belirtilmiş çeşitli nedenlerle ertelenen maddeler dışında, sözleşme tasarısının ikinci okunuşunu tamamlamış olduğunu ve, Birleşik-Krallık tasarısının kendisine sunulmasını bekleyerek, gerekirse, Konferansın toplanmasından sonra, tartışmayı sürdürmekten başka yapacağı bir şey kalmadığını görmektedir.

23. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulmuş olan basına bildiri tasarısını, birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

ONUNCU OTURUM

Cuma, 10 *Temmuz* 1936, *saat* 17.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. SEAL.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, B. NEİCOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. MİLLER.
Yugoslavya:	B. RAYKOVİTCH, Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

24. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Madde 9. – Denizaltılar.

BAŞKAN, Sovyet ve Bulgar temsilci heyetlerince desteklenen, Romanya temsilci heyetinin, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, satın aldıkları ya da Karadeniz dışında yaptırdıkları denizaltıların bu denize sokmalarına, onarımlar gerektiren denizaltıları Karadeniz'den çıkartmalarına ve yeniden bu denize sokmalarına izin verilmesini istemiş olduğunu anımsattı. Bu öneri, bütün öteki temsilci heyetlerince anlayışla karşılanmış ve Konferans bu sorunu Teknik Komiteye göndermişti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye Baştemsilcisinin genel oturumda yapmış olduğu bildiriyi yineledi: Türkiye, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, bu deniz dışında denizaltılar satın almalarını ya da yaptırmalarını ve bunları Karadeniz'e sokmalarını anlayışla karşılamağa hazırdır. Türkiye, aynı zamanda, denizaltıların belirli onarım amacıyla –doğaldır ki, Türk Hükümetine önbidirimde bulunarak– çıkmasına izin vermeğe de hazırdır. Bütün temsilci heyetleri bu nokta üzerinde görüş birliğinde iseler, sorunu Yazı Komitesine göndermekten başka yapacak bir şey kalmamaktadır.

B. PELLA (Romanya), bir metin kaleme aldığını ve bunu birçok temsilci heyetine sunmuş bulunduğunu anlattı. Türk temsilcisi, öze ilişkin olarak, aynı görüşte olduğunu söylemiş, ancak biçim konusunda kuşkuları olduğunu belirtmişti. Düzeltilmiş bir metin Yazı Komitesine sunulacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kuşkular öne sürmüşse, bunun nedeninin, kıyıdaş Devletler denizaltılarının Boğazlar bölgesinde diledikleri gibi dolaşmaları olmadığını, yalnız, Karadeniz dışında satın alınmış ya da yaptırılmış denizaltılara Karadeniz'deki üslerine ulaşmalarının ya da onarılmak üzere Karadeniz'den çıkmalarının söz konusu olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiğinden olduğunu anlattı.

BAŞKAN, Konferansın, öneriyi yalnız bu biçimde anlamış olduğunu ve bu anlayış içinde öneriyi uygun bulduğunu belirtti.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Karadeniz'e girmesi gereken denizaltıların, yeni yapılmış denizaltılar olduğunun anlaşılması gerektiği kanısındadır. Bu anlayış biçimi kabul edilirse, Karadeniz donanması için denizaltıların yaptırılmasının Türk Hükümetine bildirilmesinin gerektiği, buna karşılık, olağan geçiş için bir ön-bildirimde bulunulmasının söz konusu olmadığı sonucuna varılmış olur. Böylece, yeni tanımlamanın, Boğazlar'da denizaltılarm özgürce dolaşması için bir bahane oluşturması önlenmiş olacaktır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, kıyıdaş Devletlerin Karadeniz donanması için bu deniz dışında yaptırılmış denizaltıların Karadeniz'e girmesine izin verecek ve onarımlar için kolaylıklar öngören bir hükmün metne konulmasından yana olduğunu bildirdi. Bununla birlikte, Tuğamiral Decoux, genel oturumda daha genel bir bakış açısından konuşan B. Paul-Boncour'un, 14. ve sonraki maddeler kararlaştırılıncaya kadar, denizaltıların geçişinin yasaklanması konusunda her türlü çekinceler öne sürmüş olduğunu anımsattı. Fransız temsilci heyeti, sözleşmenin, tek bu çeşit gemilere özel bir ayırım gözeticilik yükler havasında görünmesini istememektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), 9. maddeye konulacak hükmün metnini Yazı Komitesine göndermeden önce, bunu Teknik Komitenin görmesinin daha

akıllıca olacağı kanısındadır. Örneğin, su yüzünden geçiş gibi, özel geçiş kurallarının özellikle öngörülmesi gerekmektedir. Öte yandan, sözleşmenin öngördüğü kurallara bir aykırılık söz konusu olduğuna göre, bütün imzacılara bir bildiride bulunulmasının gerekip gerekmediği düşünülmeğe değer.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Sovyetler Birliği temsilcisiyle tam bir görüş birliğinde olduğunu belirtmek istemektedir. Türk Hükümetinin düşünüşüne göre, bu özel durumda yapılması gereken bildiri, olağan geçiş ön-bildirimi, sipariş anındaki bir ön-bildirimdir. Türkiye'nin, Sovyetler Birliği ile daha önce yapılmış, Karadeniz'-deki donanmalar için yapımına başlanmış [savaş gemileri] birimlerinin yapım sürelerinin bildirilmesini öngören bir deniz kuvvetleri sözleşmesi vardır. Böyle olunca, Sovyetler Birliği'ne ilişkin olarak, Türkiye, hangi gemilerin ve hangi tarihlerde yapımına başlanacağını bilmektedir. Türkiye'nin, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlere de, Karadeniz dışında yapımına başlanan denizaltılara ilişkin olarak, aynı şeyi sormağa hakkı olacaktır.

Geçiş kurallarına gelince, denizaltıların su yüzünden gitmeleri gerektiği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Buna benzer başka hükümlerin de öngörülmesi belki yerinde olacaktır.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), yapımına başlama ya da satın alma tarihinin bildirilmesi konusunda Türkiye temsilcileriyle görüş birliğinde olduğunu bildirdi. Bununla birlikte, onarımlar için onbeş günlük ön-bildirim istemek gereksizdir; çünkü, ilke olarak, ivedi durumlar söz konusudur. Türkiye'nin güvenliğini göz önünde tutmak üzere, aynı anda Boğazlar'dan geçmesine izin verilecek denizaltıların sayısına, gerekirse, sınırlamalar getirmek öngörülebilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu nitelikteki durumlarda, bir kezde bir tek denizaltının geçeceğinin kendiliğinden anlaşıldığı karşılığını verdi. Onarımlara ilişkin ön-bildirim konusuna gelince, Türk temsilci heyeti, çıkış ve giriş için bir ön-bildirim düşünmektedir. Türk temsilci heyeti, hafifletmeler öngörmeye olanak bulunup bulunmadığını incelemeğe hazır olacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), kuraldışı bir durum söz konusu olduğuna göre, bütün ilgililerin bundan haberli kılınmalarının gerekli olduğunu belirtti. Böyle olunca, bilinmesi söz konusu olan, ön-bildirimin bütün imzacılara mı, yoksa yalnız Türkiye'ye mi yapılacağıdır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), yalnız, denizaltılarm geçişinin yasaklanmasına yol açan, Boğazlar'ın güvenliğinin söz konusu olduğu karşılığını verdi. Böyle olunca, tek ilgili olan, Türk Hükümetinin izin vermesi yeterlidir. Bu vesileyle, B. Miller, B. Litvinoff'un, genel oturumda, herkesin bütün denizlerdeki bütün donanmalarının bütün hareketlerinden haberli kılınmalarını kabul edeceğini, ancak yalnız Karadeniz'deki donanmaların hareketlerinin bütün imzacı Devletlere bildirilmesini kabul edemeyeceğini açıklamış bulunduğunu anımsatmak istemektedir. Böyle olunca, yalnız kıyıdaş Devletlerin denizaltılarına ilişkin bilgiler vermeğe yer yoktur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin isteğini tümüyle yerine getirmenin güç olduğu kanısındadır. Gerçekten, Sovyetler Birliği için, Boğazlar Sözleşmesi gereğince verilecek bildiri, Türk-Sovyet deniz kuvvetleri anlaşması uyarınca verilmesi gereken ön-bildirim ile karışacaktır. Oysa, bu anlaşma uyarınca

alınmış bilgilerin başkalarına bildirilmesi olanağı kesinlikle yoktur. Bu olanaksızlık, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletler için de ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Türk Hükümeti, imzacı Devletler, yılda bir ya da iki kez, Boğazlar'dan geçişe ilişkin bilgiler vermeği yükümlendiğine göre, denizaltıların geçişine ilişkin bilgiler bu raporda bulunacaktır. Bu da, belki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin isteğini karşılayabilir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Türk temsilcisine, isteğini karşılar nitelikte görünen telkini için teşekkür etti.

Madde 15, *paragraf* d).

BAŞKAN, Karadeniz'e insancıl amaçlarla savaş gemileri gönderilmesine ilişkin olarak B. Bruce'un bir telkininin Konferansca Teknik Komiteye gönderilmiş olduğunu anımsattı. Bu telkine göre, böyle bir gönderme, 30.000 tonluk tavana erişilmiş olduğu bir sırada yapılmış olursa, insancıl amaçlarla gönderilmiş ek tonajı da kapsamak üzere, genel tonaj, aşılmaması gereken, 30.000 tonun altına indirilinceye kadar, Karadeniz'e hiçbir savaş gemisinin girişine Türkiye'ce izin verilmemesi öngörülmektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu telkini, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kabul etmekte olduğunu bildirdi; iş, bir formül kaleme almağa kalmaktadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu çözümün istekleri karşılayıcı olduğunu sanmamaktadır. Bu telkin, belirli bir anda, Karadeniz'de, belki de yirmi bir gün süreyle, 30.000 ton sınırını bir hayli aşan tonajın bulunmasına engel olamaycaktır. Sovyet temsilci heyeti böyle bir artışa karşıdır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, bir artış düşünülmemesini yeğlemekle birlikte, kabul edilmesi olanaksız bulunan 15.000 ton rakamını bir hayli indirmek koşuluyla, kuraldışı durumlarda, bunu kabul etmeye az çok hazır olduğunu bildirmiş bulunduğunu anımsattı. Türkiye'nin artık hiçbir geçiş izni vermemeyeceğini söylemek, öneriyi kötü formüle etmek olacaktır. Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi yalnız bir ön-bildirime bağlanmıştır; Türkiye'nin geçişe izin vermesi ya da vermemesi söz konusu değildir. Kıyıdaş olmayan Devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin en yüksek tonajına ilişkin sözleşme hükmüne saygı göstermek bütün imzacı Devletlere düşmektedir. Böyle olunca, yeni kuralın bu doğrultuda kaleme alınması gerekir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Sovyet temsilcisinin varsaydığı gibi, toplam tonajı yirmi-bir gün süreyle arttırmanın kesinlikle söz konusu olmadığını belirtti. B. Bruce'un önerisi, 30.000 tonluk tavana erişilmiş bulunulduğu bir sırada beklenmez bir olay patlak verirse ve o sırada Karadeniz'de savaş gemileri bulundurmayan bir Devlet bu denize bir savaş gemisi göndermek isterse, bunu yapabilmeye izinli olmasını öngörmektedir. Böyle bir durumda, Karadeniz'de bulunmakta olan başka deniz kuvvetleri yirmi bir günlük sürenin bitiminde bu denizden çekilir çekilmez, ek tonaj, 30.000 tonluk toplam tonaja otomatik olarak katılacaktır. Yirmi bir günlük sürenin, 30.000 tonun tümü için, ek tonajın giriş tarihinden başlayarak aynı zamanda hesaplanmağa başlanılacağı düşünülemez. Böyle olunca, Karadeniz'de kuvvetler dengesini değiştirme olasılığı yoktur.

B. MİLLER (Soyyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), kuvvetlerin artışının, zorunlu olarak, yirmi bir gün sürmesi gerekmeyeceğini çok iyi anlamaktadır; bu,

belki, ancak yirmi bir gün sürecektir. Bununla birlikte, B. Miller, böylece gönderilmiş gemilerin her zamanki ön-bildirime bağlı olup olmayacağını öğrenmek istemektedir.

B. PELLA (Romanya), bir deprem durumunda, bu ön-bildirimde bulunabilmenin nasıl düşünüldüğünü sormaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), B. Yoshitomi'nin sorduğu soruları yanıtlıyarak, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşüne göre, 30.000 ton içinde kendi deniz kuvvetleri bulunmayan bir Devletçe bir savaş gemisi gönderilmesini gerektiren bir âfet patlak verirse, bu Devletin 10.000 ton göndermeye hakkı olacaktır. Aynı durumda olan bir başka Devlet de bir savaş gemisi göndermek isterse, 15.000 tonluk toplam tonaj içinde bunu yapabilecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), söz konusu Devletin, II. Kesim hükümleri içine girmeyen, hastane gemileri kullanabilip kullanamayacağını sordu.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), böylece gönderilecek gemilerin, olağan ön-bildirimde bulunma zorunda olup olmayacaklarının önceden bilinmesi gerektiği kanısındadır. Bu nokta, tasarıda açıkça belirtilmemiştir. Ön-bildirim vazgeçilmez sayılıyorsa, yardımın çok geç ulaşması tehlikesi doğacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Fransa temsilcisinin kaygılarını anlamaktadır; bununla birlikte, çeşitli ön-bildirimler, tarih değiştirmeleri, v. b. kapsayan aşırı ölçüde karmaşık sistemi anımsatmaktadır. Bütün bunlara, bir de, ön-bildirisiz geçen gemi lerin eklenmesini kabul etme olanağını, B. Menemencioğlu görememektedir.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), insancıl bir iş yapmak söz konusu olduğu zaman, amaca ulaşılabilmesi için bütün kolaylıkların sağlanmış olmasının doğal olduğu kanısındadır. Bir ön-bildirim zorunlu tutulursa, amaca erişilememiş olur; böyle bir durumda, bundan sözleşmede söz edilmesine gerek yoktur.

BAŞKAN, Türkiye'nin, söz konusu gemilerin ön-bildirimsiz geçmelerini kabul edip edemeyeceğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu soruya olumsuz bir karşılık verdi. B. Menemencioğlu'na göre, bu gemilerin de genel düzenlemeye bağlı olmaları gereği açıkça bellidir.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), ancak bir âfet patlak verdikten sonra ön-bildirimde bulunulabileceğine göre, yardım işine de ancak onbeş gün sonra girişilebilecektir. B. Neicoff, bu koşullar altında, böyle bir durumu sözleşmede öngörmenin gereksiz olduğunu yeniden söyledi.

BAŞKAN, yalnız depremlerin söz konusu olmadığını, çok hızlı yapılmamış bir yardımın da etkin sonuçlar verebileceği başka durumların da bulunabileceğini belirtti. Bunun gibi, her zaman, bakılmaları gereken hastalar ya da yaralılar da olmayabilecektir; böyle olunca, amaçlanan hedefe varmak için hastane gemileri göndermek her zaman yeterli olmaycaktır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), böyle bir durumda, olabildiğince kısa, örneğin üç günlük, bir ön-bildirimi düşünmenin yerinde olacağı kanısındadır.

BAŞKAN, tartışmayı özetledikten ve üzerinde henüz bir anlaşmaya varılmamış noktaları belirttikten sonra, Türk temsilci heyetine, sözleşme tasarısında 15.000 ton olarak saptanmış bulunan ek toplam tonaj rakamını kaç görmek istediğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, 5.000 - 6.000 tonluk bir rakamı kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi; Türk temsilci heyeti, bir tek Devletin gönderebileceği tonajı, bu ek tonajın üçte ikisiyle sınırlandırmayı kaldırmayı da kabul edebilecektir; elbette iyice anlaşılmaktadır ki, Tuğamiral Bellairs'in de dediği gibi, söz konusu Devlet Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmamaktaysa, ancak, o zaman, böyle bir yetenek kullanılabilecektir.

Amaçlanan hedefe varmak için, Türk temsilci heyetine, 5.000 tonluk bir gemi gönderilmesi yeterli görünmektedir.

BAŞKAN, böyle özel bir durumda, ön-bildirim süresini üç güne indirme önerisine ilişkin olarak, Türk temsilci heyetinin tutumunun ne olduğunu sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu konuda her türlü çekinceler öne sürmektedir; Türk temsilci heyetinin bu yeni karmaşıklığı kabul edebileceğini sanmamaktadır. Böyle de olsa, B. Menemencioğlu, bu sorunu, Türk temsilci heyeti teknisiyenlerinin incelemesine sunabilecektir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, 15.000 ton rakamını, savaş gemilerinin alışılmış bir tonajı ile ilgili uygulama değeri olan nedenlerle saptamış olduğunu anlattı; bu 15.000 ton rakamı, üçte iki sınırlamasıyla, 10.000 tonluk bir gemi gönderilmesine olanak verecektir. 12.000 toplam tonluk bir rakam, 8.000 tonluk bir kruvazör gönderilmesini sağlayabilmektedir.

BAŞKAN, 5.000 ya da 6.000 ton rakamını önerirken, Türk temsilci heyetinin aynı zamanda üçte iki sınırlamasını kaldırmayı da öngördüğünü belirtti. Başkan, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, en yüksek rakamı, üçte iki sınırlama olmaksızın, 8.000 ton olarak saptamayı kabul edip etmeyeceğini sordu.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu soruya olumlu karşılık verdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sorun üzerinde çekincelerini sürdürmekle birlikte, Türk temsilci heyeti için, bu biçim bir çözümden yana olmanın olanak dışı da bulunmadığını söyledi.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) bu ek tonajın, öngörülen sistem herhangi bir yardım sağlamaksızın, Boğazlar'dan geçiş için yaratacağı karmaşıklığı ve kıyıdaş Devletler için doğuracağı kaygıları belirtmekte direnmektedir; çünkü, on güne bile indirilse, her türlü girişimi etkinlikten yoksun bırakacak bir ön-bildirim söz konusudur. O sırada gemileri Karadeniz'de bulunan öteki Devletlerin gemilerinin hizmetlerinden yararlanmak çok daha iyi olacaktır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), düşünülen çözümün güçlükleri ortadan kaldıramayacağı ve birçok yanlış anlamalara yol açabileceği görüşündedir. Belki de, yardım gerektiren tehlikeli olaylar durumunda, Karadeniz'e savaş gemileri gönderme biçimindeki özel önlemlerin, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle alınabileceğini öngören genel bir formülde çözüm bulunabilmesi olanağı vardır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcisinin, hastane gemileri kullanma kolaylığına ilişkin gözlemlerini ele alarak, Teknik

Komiteye, bu konuda Japonya'nın deneylerini anlattı. Bunlardan şu çıkmaktadır ki, deprem ya da benzer âfetler durumunda, hızlı ve etkin bir yardım getirebilecek gemiler, yalnız savaş gemileridir. Hastane gemileri her zaman denize açılmağa hazır değillerdir.

B. SEAL (Birleşik-Krallık), Japon temsilcisine, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşünü doğrulayan bu açıklamaları için teşekkür etti. Ön-bildirim sorununa gelince, B. Seal, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu noktayı tümüyle atlamış olduğunu kabul etmektedir. İvedi durumlarda, Karadeniz dolaylarında bulunan gemilerin komutanlarının, Türk Hükümeti katında görevlendirilmiş diplomasi temsilcileri aracılığıyla, bir geçiş izni isteminde bulunmalarını öngörerek, bu soruna belki de bir çözüm bulunabilir. Sözleşme hükümlerinin, kıyıdaş Devletlerin güvenliği için tehdit oluşturmayacak insancıl bir davranışa engel olabilmeleri gerçekten çol üzülünecek bir şeydir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Karadeniz için öngörülen sınırlamaya uyulmak koşuluyla, Türkiye'nin izni de isteneceğine göre, bu nitelikte bir çözüme katılmakta herhangi bir sakınca görmediğini bildirdi.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Fransız temsilci heyeti doğrultusunda, Türkiye'nin iznine, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin rızasının da eklenmesi gerektiğini belirtti.

B. SEAL (Birleşik-Krallık), bu durumda, sınırlamanın uygulanmasının süregidip gitmeyeceğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu soruya olumlu karşılık verdi ve düşünülen çözümün yalnız ön-bildirimle ilgili olduğunu anlattı.

BAŞKAN, bütün kıyıdaş Devletlerin iznini elde etmenin, çok büyük bir gecikmeye yol açıp açmayacağını düşünmektedir. Bu devletlerden birinin böyle bir izni vermemesi olanağını da göz önünde tutmak gerekir. Belki de, gerekçeli bir bildirimde bulunmakla yetinilemez mi? Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin tehlike içinde bulunduğu bir durumda, öteki Devletlerin, bu Devlete yapılacak bir yardıma karşı çıkmalarını düşünmek gerçekten güçtür.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), sorunu basitleştirmek üzere, savaş gemilerinin gönderilmesinde, geçiş için Türkiye ile, tavanın aşılması için de Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlerle telle dostça görüşülmesini öngörmek gerekir. Böylece, anlaşma belki hemen elde edilebilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Fransız önerisinin bütün olayları toplar göründüğünü belirtti. Türkiye'nin de katıldığı kıyıdaş Devletler, gereği gibi gerçeklendirilmiş bir isteme rızalarını bildirirlerse, sorun yirmi-dört saat içinde çözülmüş olabilecektir.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), 8.000 tonluk bir artışın kıyıdaş Devletlere yaratabileceği tehlikenin, teknik bakımdan abartıldığı kanısındadır. 30.000 ton rakamı, Karadeniz'deki en büyük donanma göz önünde tutularak saptanmıştır. Bu tonaj, 30.000 tona çıkartılsa bile, aradaki açıklık gine de oldukça büyük kalmaktadır. Şu da var ki, çeşitli Devletlere bağlı olan, aralarında alıştırma (tâlim) birliği bulunmayan, birbirine benzemez. 38.000 tonluk gemi söz konusudur. Üstelik, kıyıdaşların gemileri üslerinin hemen yakınında bulunurken, bu gemiler üslerinden uzakta olacaklardır. Son olarak, kıyıdaş olmayan Devletlerin deniz kuvvetleri, her kategoriden gemiler de ver-

meyeceklerir; çünkü, Boğazlar'dan geçiş, bu bakımdan, kısıtlamalara bağlanmış bulunmaktadır. Böyle olunca, 30.000 ton olarak öngörülmüş en yüksek (tavan) rakamın 38.000 tona çıkartılmasıyla, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin güvenliğinin ciddî olarak tehdit edilmiş olacağı kabul edilemez.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), söz konusu arttırmanın kıyıdaş Devletler için bir tehlike olup olmadığı sorunu üzerinde tartışmaya girişmek istemeksizin, ortaya çıkabilecek bir âfet durumunda, ilk yardım sunacak Devletlerin kıyıdaş Devletler olduğunu belirtti. Kıyıdaş Devletlerin dikkatini bu olaylar çekmiş olacak ve yeni deniz kuvvetlerinin varoluşu kaygılarını arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bunları söyledikten sonra, B. Miller, Fransız önerisinin mutlu bir öneri olduğunu ve Sovyet temsilci heyetinin, kendi temsilci heyetinin başkanına danışmak çekincesiyle, bu öneriye katılabileceğini belirtti.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), Karadeniz'in dört Devleti Konferansda temsil edilmekte olduğuna göre, her somut durum için anlaşmaların yapılmasını öngörmek yerine, ilke sorunu üzerinde şimdiden bir anlaşmaya varmanın olanak içinde bulunup bulunmadığını düşünmektedir. B. Neicoff, âfet durumunda, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin rızasını esirgeyeceğinin düşünülebileceğini sanmamaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Fransa temsilcisinin çok iyi düşünülmüş önerisini, şu anlamda anlamak gerektiğini sanmaktadır: 15. maddeye, zorunluluk durumunda, öngörülen koşullar içinde tavanı aşan gemiler gönderilmesini koymak yerine, Türkiye'nin izni istenecek ve Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlere bir bildirimde bulunulacaktır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu yorumun tam doğru olmadığını, Türkiye'nin izni geçiş için istenirken, öteki kıyıdaşların rızasının Karadeniz'deki tonaja ilişkin olarak gerekli bulunduğunu belirtti. Böylece olunca, bir bildiride bulunmak yeterli değildir.

BAŞKAN, şöyle bir ortalama yoluna bulununup bulunmayacağını düşünmektedir: Yirmi-dört ya da kırk-sekiz saat süreli bir bildiri, ve bu sürenin bitiminde ilgililer herhangi bir şey söylememişlerse, bu susuşu üstü örtülü bir rıza olarak kabul etmek.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu çözümü kabulde biraz güçlük çekmektedir. Bir Devletin çok büyük bir önem vereceği bir yardım davranışını, tek bir Devlete önleyebilme olanağı bırakmanın olanaklı olacağını sanmamaktadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu konuda, Sovyet temsilci heyeti başkanına danışma hakkını saklı tutmaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), kendi bakımından da, temsilci heyeti başkanma danışmak zorunluğunu görmektedir.

Komite, çeşitli temsilci heyetlerinin uzmanlarına, özel görüşmelerinde, kabul edilebilecek bir çözümü incelemeleri işinin bırakılmasını *kararlaştırdı.*

ONBİRİNCİ OTURUM

Cumartesi, 11 *Temmuz* 1936, *saat* 10.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Birleşik-Krallık: Tuğamiral BELLAİRS,
B. SEAL,
B. FİTZMAURİCE.

Bulgaristan: B. KARANDJOULOFF,
B. NEİCOFF.

Fransa: Tuğamiral DECOUX,
Deniz Albayı DELEUZE.

Yunanistan: B. BİBİCA-ROSETTİ.

Japonya: Deniz Albayı YAMADA,
B. YOSHİTOMİ.

Romanya: Tuğamiral ROSCA,
B. PELLA.

Türkiye: B. MENEMENCİOĞLU,
General GÜNDÜZ.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:
B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ,
B. MİLLER.

Yugoslavya: B. SOUBBOTİTCH,
B. RAYKOVİTCH,
Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

25. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Madde 15, *paragraf* d) (tartışmanın arkası).

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bir önceki oturumda ortaya çıkmış olan görüş ayrılıklarının, Fransız önerisinin verilmesinden ve Başkanın bu öneride yaptığı düzeltmelerden sonra çok büyük ölçüde hafiflemiş olduğunu bildirdi. Tuğamiral Bellairs, Başkanın öngördüğü tasarıya dayanan bir çözümün, Birleşik-Krallık temsilci heyetince kabul edilebileceğini sanmaktadır. Bununla birlikte, dün Bulgar temsilcisinin yaptığı çok önemli bir konuşmada değinmiş bulunduğu ilke sorununun incelenmesini biraz daha ileri götürmesini Komiteden dilemek istemektedir. Göz önünde tutulan varsayımda, temel etken, eylemin çabukluğudur. Diplomasi yolundan geçme gerekirse, yöntemi hızlandırmak ve Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin rızalarının alınmasının yol açacağı gecikmeleri önlemek için birtakım düzenlemelerin öngörülmesi gerekecektir. Tonaja ilişkin olarak, Tuğamiral Bellairs, 15.000 tonun çok yüksek olduğu konusunda kendisi bir değerlendirmede bulunmaksızın, bu tonajın 8.000 tona indirilmesini kabul edebilecektir. Bir eklemede bulunmak istenirse, Başkanın belirttiği yön-

tem, bu ekleme istemine uygulanabilecektir; böyle bir durumda, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin rızasının istenmesi yerinde görülmektedir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Sovyet temsilci heyeti adına aşağıdaki değişikliği sundu:

> "Bununla birlikte, deprem ya da doğa olgularının yol açtığı bir başka âfet gibi, kuraldışı durumlarda, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan bir Devlet, bu denize, insancıl amaçlarla, su üstü hafif savaş gemilerinden birini göndermek isterse, ve, aynı zamanda, işbu maddenin *a)* paragrafında öngörülen tonaj, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan başka Devletlerce tümüyle kullanılmış bulunursa, bu gemi, Karadeniz'e girebilecektir; şu koşulla ki, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin deniz kuvvetlerinin bundan sonraki her girişi, ancak işbu maddenin *a)* paragrafında öngörülen kullanılabilir tonaj sınırı içinde yapılabilecektir."

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Sovyet değişiklik önerisinin dünkü tartışma sonuçlarına uygun olduğunu ve herhalde Türk temsilci heyetinin bu öneriye katıldığını bildirdi.

BAŞKAN, Sovyet değişiklik önerisinin, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden birinin reddetmesinden doğabilecek duruma ilişkin olarak öne sürülmüş sakıncaları ortadan kaldırmadığını belirtti. İşte bu sakıncaları karşılamak içindir ki, Başkan, kendi telkinlerini ortaya atmıştı. Başkan, bu telkinlerin, kıyıdaş Devletlerin rızasını istemeyi öngörmediğini, bu ülkelere gönderilecek bir bildiri öngördüğünü belirtti; şu da var ki, belirli bir süre içinde kıyıdaş Devletler bir yanıtta bulunmazlarsa, onların susuşu, kabul ettikleri anlamına alınacaktır.

BAŞKAN, Tuğamiral Bellairs'e, kendisinin, ek 15.000 tonu 8.000 tona indirdikten sonra, bunu, *d)* paragrafının birinci fıkrası sonunda belirtilen üçte iki kuralına bağlamak isteyip istemediğini sordu.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), düşünüşüne göre, üçte iki kuralının her Devlet için uygulanması gerektiği yanıtını verdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japonya'nın 1923 depremi sırasında edinmiş olduğu deneye dayanan bir değişiklik önermek istediğini söyledi. *d)* paragrafında öngörülen âfet durumlarında, olaylar birçok Devletten izinler istemeğe zaman bırakmamaktadır. Kurtarmaya yardımda bulunmak için savaş gemilerinin varlığı geciktirilmez nitelikte ve değerlidir. Böyle olunca, söz konusu paragrafta bütün kıyıdaş Devletlerin rızasının alınmasının gerektiğini belirtmek uygulama bakımından geçerli olmayacaktır. B. Yoshitomi'nin görüşüne göre, Boğazlar'ın giriş-çıkış denetçisi olan Türk Hükümetinin izin vermesi, gemilerin geçmesi için yeterli olmalıdır; sonradan, kıyıdaş Devletlerden birinin, bu yabancı gemilerin varlığına karşı çıkması durumunda, bu gemilerin çekilmeleri de kabul edilmelidir.

d) paragrafında söz konusu olan "insancıl amaçlar" deyiminin anlamı konusunda olabildiğince enaz düzeyde kuşkular duyulması için, bu deyimin anlamı bir örnekle belirlenebilir ve şöyle denilebilir: "deprem ve başka âfetler durumundaki yardımlar gibi."

Her halde, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin önceden rızalarını istemek zorunluluğu, uygulama bakımından pek kullanılışlı olmayacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk Hükümetine karşı duyduğu güven için Japon temsilci heyetine teşekkür etti; ancak, şunu da belirtmeyi gerekli gördü: Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, istenmesi zorunlu kalan izninden önce Boğazlar'dan geçiş, yalnız zaman kazanma amacını güdebilir. Boğazlar'dan geçmeleri söz konusu olacak gemilere, kıyıdaş Devletlerin iznini beklemek üzere, Boğazlar'da demirleyip durmalarına izin verilemez. Boğazlar'dan geçişin bir transit olması gerekir. Gemilerin Boğazlar'a girişle Boğzlar'dan çıkış arasında durmamaları gerekir; bundan şu sonuç çıkmaktadır: kıyıdaş Devletlerin izninin, Boğazlar'a girişten önce elde edilmesi zorunludur.

BAŞKAN, bu koşullar altında, ön-bildirim sorunu üzerinde yeni bir tartışma açılmış olduğunu düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu anda incelenen varsayımda, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletler bir ön–izinde bulunmaktaysalar, Türk Hükümetinin ön-bildirimden vazgeçmekte olduğunu belirtti.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), Komitenin, soruna bir çözüm bulmaya doğru yol aldığı izlenimindedir. Göründüğü gibi, *d)* paragrafının karşıladığı varsayımda Türkiye'nin iznini istemek söz konusu ise, izlenecek yöntem şu olabilir: Kendisine bir izin istemi sunulmuş olan Türk Hükümeti, bu istemi, kıyıdaş Devletlerin Ankara'da atanmış temsilcilerine bildirir – burada, siyasal durumun her zamanki gibi olduğu ve bu yüzden de, Karadeniz'e hafif bir donanmanın geçişinden kaygılanmağa yer olmadığı bir varsayım söz konusudur; kıyıdaş Devletlerin Ankara'daki temsilcileri de, bunu hükümetlerine bildirirler; bu hükümetler, öyle görünür ki, insancıl bir görev için gelecek gemilerin geçişine karşı çıkmayacaklardır. Böylece, sorun, istemde bulunan Devletin doğrudan doğruya Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin herbirine başvurmasına gerek kalmaksızın, bir çözüme bağlanmış olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), B. Neicoff'un telkin ettiği yöntemi, bu yöntem Türkiye'ye yeni bir yük üstlenmesini gerektirirse de, kabul etmektedir; çünkü, her halde, geçiş izni isteminde bulunan deniz kuvvetlerine bu iznin verilebilmesi için gerekli koşullara uyup uymadıklarını öğrenmek Türkiye için zorunlu olacaktır. Böyle olunca, Türkiye, bu soruyu Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere sormağı ve onların yanıtını istemde bulunan Devlete ulaştırmağı kabul etmektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), B. Neicoff'un sunduğu telkinin son derece ince düşünülmüş olduğu kanısındadır. Tuğamiral Bellairs, bu öneriyi tümüyle kabul etmektedir; ancak, Başkanın düşündüğü ön-bildirim sorununun kalmış olduğunu belirtmektedir.

BAŞKAN da, kendi adına, B. Neicoff'un gösterdiği yöntemi kabul ettiğini söyledi. Bu yöntemin kabul edilmesi varsayımında, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere, yanıtta bulunmaları için tanınacak süre ne olacaktır? Bu süre, yirmi-dört saat mi, otuz-altı saat mi olacaktır?

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), sürenin, yirmi-dört saati geçmemesi gerektiğini kanısındadır; çünkü, bu konuda hızlılık, temel düşüncedir. Tuğamiral Bellairs'e göre, bu, kurtarma için gönderilmek istenilen gemilerin bu yirmi-dört saat boyunca Türk sularında bulunacakları anlamına gelmez. Tersine, izin alınmadığı sürece, bu gemilerin Boğazlar'ın dışında bulunmaları gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), B. Neicoff'un belirttiği yöntemin kabul edilmesi ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere istemi yanıtlamaları için yirmi-dört saatlik

bir süre tanınması varsayımında, Türkiye'nin de, bütün yanıtları ancak kırk-sekiz saatlik bir süre içinde ulaştırabileceğini bildirdi.

BAŞKAN, iki evreyi birbirinden ayırmaktadır. Önce, Türkiye'ye, soruyu Karadeniz'e kıyıdaş öteki üç Devlete ulaştırması için gerekli zaman; sonra da, Türkiye'ye, istemde bulunan Devlete tüm yanıtını bildirmesi için gerekli zaman söz konusudur.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bütün bu bildirmelerin telsiz telgrafla yapılabileceği ve gerekli sürenin, kırk-sekiz saat yerine, yirmi-dört saat olarak saptanabileceği görüşündedir.

BAŞKAN, bir uzlaştırma olmak üzere, otuz-altı saatlik bir süre önerdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ilgili makamların kuşkusuz ellerinden geldiğince çabuk davranacaklarını ve gerçekte kırk-sekiz saatlik sürenin çok büyük ölçüde kısaltılması olanağı bulunabileceğini belirtti. Bununla birlikte, Akdeniz'de görevlendirilmiş donanmaların Çanakkale Boğazı'na gelebilmeleri için en az iki gün gerekeceğine göre kırk-sekiz saatlik bir süre öngörmenin hiçbir sakıncası yoktur. Buna karşılık, sözleşmeye yirmi-dört saatlik bir süre konulursa, Türk temsilci heyeti, istemlerin tatil günlerinde gönderilmesi ya da telsiz talgraf aygıtlarının kötü işlemesi gibi durumlara ilişkin olarak çekinceler öne sürmek zorunda kalacaktır. Sözlerini bitirirken, B. Menemencioğlu, Komitenin dikkatini şuna çekmektedir: Gerçekten çok kısa bir süre öngörülmüş olursa, Türkiye, gerekli yanıtları almamış bulunacağı için, olumsuz karşılık verme durumunda kalabilecektir.

BAŞKAN, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin, tatil günlerinde bile, bir yardım eylemi için gerekli olan bir yanıtı en kısa süreler içinde yollamak bakımından ellerinden gelen herşeyi yapacakları kanısındadır. Böyle de olsa, bu görüş, B. Menemencioğlu'nun yirmi-dört saatlik bir süre saptanmasına karşı bütün söylediklerini ortadan kaldırmamaktadır.

Başkan, tanınan süre içinde, dört ülkeden birinin yalnız kaçamaklı bir yanıt vermesi ya da tamamlayıcı bilgi istemesi, ya da olumsuz bir yanıtta bile bulunması durumu için ne gibi bir hüküm konulmasının uygun olacağı sorununun tartışılmasını istedi. Geçiş izninin verilebilmesi için, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin verdikleri karşılıkların olumlu olması gerekir mi?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), çoğunluk sorununun ortaya atılamayacağı kanısındadır. Yanıtta bulunmayan ya da kaçamaklı bir biçimde yanıtlayan Devlet, özellikle geçişi reddetme niyetinde olan Devlet olabilir. Türk temsilci heyeti, ikili anlama gelen her yanıtın Türk Hükümetince, olumsuz bir yanıt olarak yorumlanacağını bildirmek zorundadır. Kaldı ki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin daha büyük bir açıklıkla, başka bir deyimle, evet ya da hayır biçiminde bir karşılık vermelerini de beklemek gerekir. Ne olursa olsun, şu bilinmelidir ki, bu Devletlerin rızası, geçiş koşuludur ve söz konusu Devletlerin tam bir açıklıkla yanıtta bulunmaları gerekir.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin insancıl duygularına boşu boşuna çağrıda bulunulmuş olmayacağını ve, böyle olunca da, Konferansın, herkesin rızasının gerekli olması yönünde B. Menemencioğlu'nun yapmış olduğu telkini kabul edebileceğini sanmaktadır. Gerçekten de, bir red, ancak çok önemli bir nedene dayanabilir ve hafife alınarak öne sürülemez.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu biçimde anlamayı kabul ettiğini söyledi; Başkanın formüle ettiği öneriler uyarınca, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin susması olasılığının bir kabul sayılabilip sayılamayacağını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), böyle bir hükmün uygulanabilmesi için, Karadeniz'e kıyıdaş ilgili Devlet katındaki Türk temsilcisinin, Hükümetinin bildirisini sunmuş olduğu saati kaydettirmesi gerekeceğini belirtti. Bununla birlikte, Konferans, susmanın rıza anlamına geldiğini kabul ederse, Türk temsilci heyeti karşı çıkışında direnmeyecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu yöntemin, ne de olsa, uygulama bakımından bir güçlükle karşılaştığını belirtti; çünkü, bir telsiz gönderilirse, ilgili Devletin bunu alacağı hiçbir zaman kesin olarak bilinemez. Böyle olunca, posta, telgraf ve telefon yönetimi, Dışişleri Bakanlığı, üstelik ilgili Devletin Hükümet Başkanınca bir alındı (makbuz) verilmesi gerekecektir. Öngörülen hüküm, bu yüzden aşırı ölçüde karışıklıklar yaratacağı için, en iyisi böyle bir hükmü kabul etmemek olacaktır. En iyi çözüm, yanıtın açık deyimlerle verilmesini kararlaştırmaktır.

B. PELLA (Romanya), bir diplomasi temsilcisinin, herhangi bir hükümete verdiği bir notanın verilişini belirttiği saatten kuşkulanmaya hiçbir zaman yer olmadığını belirtti. Bu nokta kabul edilince, bir ülkenin herhangi bir şey söylememesinin, rızasını vermiş olduğu anlamında yorumlanmasında herhangi bir sakınca olmayacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kendisi bir başkentte bir hükümetin temsilcisi olsaydı ve kendisine yirmi-dört saat içinde yanıtlanması gereken bir nota verilseydi, hemen her türlü çekinceler öne sürmek zorunluluğunu duyacağını belirtti. Hem Ankara'da Karadeniz kıyıdaşı ülkelerin temsilcilerine, hem de bu ülkelerden herbirinin başkentinde bildiriyi sunma durumunda, sürenin hesaplanmasının güçlüklere yol açması olasılığı yok gibidir. Sonuç olarak, bu sorun üzerinde, Yazı Komitesinin bu konuya ilişkin açıklamaları getirmesinin gerekli olduğu çekincesiyle, anlaşmaya varılmış bulunmaktadır.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun belirttiği görüşe tümüyle katılmakta ve bu sorunun Yazı Komitesine gönderilmesi gerektiği kanısındadır. Başkan, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin olasılık içindeki bir susmasının yorumlanması sorununa ilişkin olarak, bu susuş, sözleşme hükümlerine göre, bir kabulle eş değerde sayılırsa, Türk Hükümetinin, ona bu anlamı vererek, özel bir sorumluluk altına giremeyeceğini de sözlerine ekledi. Konferans üyelerinin, yirmi-dört saatlik bir sürenin hüküm altına alınması koşuluyla, sorunun, Yazı Komitesine gönderilmesini kabul etmelerini istedi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Tuğamiral DECOUX (Fransa), Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), aynı görüşte olduklarını bildirdiler.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), yirmi-dört saatlik sürenin, Türk Hükümetince bu konuya ilişkin notanın ilgili hükümetlere verildiği andan başlamak üzere değil de, bunların notayı almış olacakları andan başlatılması koşuluyla, yirmi-dört saatlik bir süreyi kabule oldukça eğilimli bulunmaktadır. Her halde, bu süre konusunda Sovyet temsilci heyetine danışması gerekmektedir.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinden, bir anlaşmaya varılmasını kolaylaştırmak üzere, otuz-altı saatlik bir süreyi kabul emesini istedi.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu süreyi kabul etti.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu koşullar altında, otuz-altı saatin nasıl bölüneceğini sordu. Süre, Türkiye için oniki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler için de yirmi-dört saat mi olacaktır?

BAŞKAN, otuz-altı saatlik sürenin, Türkiye'nin notayı gönderdiği andan başlayacağı karşılığını verdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), otuz-altı saatlik bir sürenin uygulanma bakımından elverişli olmadığını sanmaktadır; çünkü, Türkiye, aynı gece içinde kesin bir yanıtta bulunmak zorunda kalabilir. Kaldı ki, Türk makamlarının verecekleri karşılığı dört ya da altı saatte hazırlamaları olanağı da vardır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Komitenin kabul edeceği çözümü benimsemeye hazır olduğunu bildirdi.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun öne sürdüğü karşı çıkışları göz önünde tutmak üzere, —tümüyle kullanılmayacağına inanarak,— kırk-sekiz saatlik bir süre önerdi.

Böyle *kararlaştırıldı.*

BAŞKAN, insancıl amaçlarla Karadeniz'e gönderilebileck ek tonaj sorunu üzerinde tartışmayı açtı.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bir indirimi, ancak basit bir bildirinin yeterli olacağı varsayımında kabul etmiş olduğunu açıkladı. Sovyet değişiklik önerisine göre, söz konusu izin, Karadeniz'e kıyıdaş bütün Devletlerin rızasına bağlı olacaktır; bu koşullar altında, sınır, 8.000 ton yerine, 10.000 ton olabilecektir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 8.000 ton rakamı yerine 10.000 rakamı konulacaksa, Sovyet temsilci heyeti, bir başka sorunu da ortaya atmak zorunluğunu duyacaktır. Kaldı ki, burada yalnız hafif su üstü gemileri söz konusu olduğuna göre, Tuğamiral Bellairs'in önerdiği 2.000 tonluk artış belki de gerekli olmayacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), 8.000 ton rakamını şu koşulla kabul ettiğini bildirdi: Kruvazörlerin gönderilmesi olanaksız kılınmamak üzere, *d)* fıkrasının sonunda formüle edilmiş olan üçte iki kuralı bu tonaja uygulanmayacaktır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu koşulu kabul etmektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Karadeniz'e ivedi yardım gönderme olanağının genel olması gerektiği kanısındadır; yoksa, bunu yalnız, toplam tonajın tavanına erişmiş bulunması varsayımı ile sınırlandırmamak gerekir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), bu gözleme katılmaktadır; böyle yaparken, özellikle, son yıllardaki istatistiklerin Karadeniz'de sürekli olarak neredeyse hiçbir yabancı gemi bulunmadığını göstermekte olduğunu da göz önünde tutmaktadır. Kadeniz'de yabancı gemilerin bulunmaması durumunda, mantığa uygun olarak bu hızlandırılmış yöntem uygulanabilir ve kıyıdaş Devletlere danışmaktan bile vazgeçilebilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), böyle bir varsayımda, sorunun yalnız Türkiye'yi ilgilendirdiğini ve kendi temsilci heyetinin, 8.000 tonluk bir donanmanın, kırksekiz saatlik bir yanıtlama süresi koşuluyla, geçmesini kabul ettiğini belirtti.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), B. Menemencioğu'nun az önce söylediklerinin, isteklerini tümüyle karşıladığını bildiridi.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), B. RAYKOVİTCH (Yugoslavya) ve Romanya temsilci heyeti adına BAŞKAN da, bu yöntemi kabul etmektedirler.

BAŞKAN, gemilerin sayısını saptamadan, 8.000 tonluk bir tonaj üzerine anlaşmaya varılmış olduğunu görmektedir. Bunun gibi, geçiş için, bu yöndeki istemin Türkiye'ye yapılacağı, Türkiye'nin de bu istemi Karadeniz'e kıyıdaş Devletlere aktaracağı, Karadeniz Devletlerinden rızalarını bildirmeleri isteneceği konusunda da anlaşmaya varılmıştır. *Türkiye, kırk-sekiz saatlik bir süre içinde bu istemi yanıtlayacaktır. Bundan* başka, Komite, kıyıdaş bir Devletin bir şey söylememesinin, olumlu bir yanıt olarak yorumlanması gereğinde de görüş birliği içindedir. Bununla birlikte, süre sorununa ilişkin olarak, Sovyet temsilcisi, kendi temsilci heyetine danışma hakkını saklı tutmuştur. Bundan başka, *d)* maddesinin birinci fıkrası sonunda belirtilen üçte iki kuralı uygulanmayacaktır; son olarak da, Karadeniz'de yabancı gemi bulunmadığı zaman, yalnız Türkiye'nin izni gerekli olacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), saptanmış tavana erişilmediği durumda, *d)* paragrafının, toplam tonajı 30.000 tondan 38.000 tona çıkartma sonucunu yaratıp yaratmayacağını sordu.

BAŞKAN, bu sorunun *saklı tutulmuş olduğunu* bildirdi.

Madde 18.

BAŞKAN, bu maddeyle ilgili olarak, biri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nce, öteki de Romanya temsilci heyetince, iki değişiklik önerisi sunulmuş olduğunu anlattı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nce sunulmuş olan değişiklik önerisi şöyledir:

"Birinci fıkradan sonra, şu hükmün eklenmesi:

"Bununla birlikte, bir önceki fıkranın kendisine tanıdığı yeteneğin kullanılmasından önce Boğazlar'dan geçmiş olan, böylece bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş gemileriyle yardımcı gemilere bu limanlara dönme izni tanınacaktır. Bununla birlikte, şu da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, davranışıyla işbu maddenin uygulanmasına yol açmış olabilecek Devletin gemilerini bu haktan yararlandırmayabilecektir."

Romanya temsilci heyetinin değişiklik önerisi şöyledir:

"Birinci fıkra yerine aşağıdaki hükmün konulması:

"Türkiye, kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, davranışı kendisi için bir tehdit oluşturan Devletin savaş gemileriyle yardımcı gemilerine karşı, Türkiye'nin, 17. madde hükümlerini uygulamağa hakkı olacaktır."

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Romanya temsilci heyetince önerilmiş metni kabul edemediği için üzülmektedir. Çeşitli nedenlerle, çok yakın bir savaş tehdidi olduğu zaman, Boğazlar savunma durumuna sokulmuşsa, savaş gemilerinin Boğazlar'da güvenlik içinde gidip-gelmelerini sağlamak Türkiye için güç olacaktır. Bununla bir-

likte, Türk temsilci heyeti, uzlaşıcı yaklaşımının bir kanıtını ortaya koymak üzere, Sovyet değişiklik önerisini, bunda bir düzeltme yapılması çekincesiyle, kabul edebilir. Bu değişiklikte, söz konusu gemilerin üslerine ancak Türkiye'nin izniyle ve birtakım güvenlik koşulları altında dönebilecekleri belirtilmelidir. Açıkça bellidir ki, Türkiye'nin, kendisini tehdit etmeyen ülkelerin gemilerini üsleri dışında tutmakta hiçbir çıkarı yoktur. B. Menemencioğlu'nun telkin ettiği düzeltmenin başlıca yararı, davranışıyla 18. maddenin uygulanmasını gerektirecek Devletin Türkiye'ce gösterilmemesi olanağını sağlamasıdır. Türk temsilci heyeti, "birtakım güvenlik koşulları" sözleriyle, Boğazlar'ın savunma durumuna konulmasında, örneğin gemilerin gündüz gidip-gelmelerini ya da zorunlu yedekçiliği (römorkörcülüğü) anlamaktadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Türk temsilci heyetinin bir noktayı aydınlatmasını istemektedir. Türk temsilci heyeti, düşündüğü önlemleri, hangi ülkenin olursa olsun, bütün gemilere mi uygulamak niyetindedir?

Sovyet temsilci heyetince kaleme alınmış bulunan ve B. Menemencioğlu'nun önerdiği biçimde değiştirilecek fıkra, Türkiye'ye bu hakkı vermeyecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), şu yanıtı verdi: Sovyet değişiklik önerisinde, herhangi bir ülkenin donanmasının üssüne dönmesinin reddedilebilmesi öngörülmektedir; oysa Türk temsilci heyeti, bu yeteneğin Türkiye'nin iznine bağlanmasını istemektedir. Bu biçimde bir formül kabul etmekle, Türkiye, bir geçişi reddetmek için, kendi güvenliğine karşı bir tehdit yaratıcı olarak herhangi bir ülkeyi göstermek zorunda bırakılmamalıdır.

B. MİLLER (Sovyet Sosysalist Cumhuriyetleri Birliği), B. Menemencioğlu'nun önermiş olduğu değişikliğin, gerçekte, Birleşik-Krallık tasarısının özünde hiçbir şey değiştirmemekte olduğu kanısındadır; çünkü, Türk temsilci heyetinin öngördüğü önlem, bütün gemilere uygulanabilirse, yine bu tasarının koşullarına dönülmüş olmaktadır. B. Menemencioğlu'nun isteğini yerine getirmek üzere, Sovyet temsilci heyetinin değişiklik önerisinin son cümlesi, Türkiye'ye karşı bir tehdit yaratan bir Devletin gemileri için, Türk Hükümetinin iznini zorunlu kılan bir hükmün konulması biçiminde değiştirilebilir. Türk Hükümeti, kendi görüşüne göre, onu tehdit eden bir Devleti, Milletler Cemiyeti'ne başvururken belirtmek zorunda olacağına göre, bu Devleti, gemilerinin üslerine dönüşüne izin vermeği reddederken yeniden belirtmesinde bir ek sakınca da yoktur. Bununla birlikte, davranışları Türkiye için tehdit oluşturmayan Devletler gemilerinin, bağlama limanlarına, Türkiye'nin izni olmaksızın dönmeğe hakları olacaktır.

B. PELLA (Romanya), 18. maddede öngörülen durumun biraz karmaşık olduğunu söyledi; çünkü, uluslararası hukukta, tarafsızlık rejimi ile savaş rejimi konularında açıklık bulunmasına karşın, savaş tehdidi kavramı için aynı şey söylenemez. Savaş tehdidi, öznel (sübjektif) bir değerlendirmedir; bu tehdidin süresi, gerçekten açıkça belli kesin bir başlangıçtan ve bitişten de yoksundur. B. Pella, bir ülkeyi tehdit yaratıcı olarak göstermenin savaş durumunu gerçekleştirmeyi hızlandıracağı yolundaki B. Menemencioğlu'nun düşüncesini çok iyi anlamaktadır; şu var ki, öte yandan, Karadeniz'e kıyıdaş Devletler de, 18. maddede öngörülen varsayımda, 17. madde hükümlerinin uygulanmasından doğabilecek kararsızlık ve güvensizlik durumunda bırakılamazlar. Gerçekten, iki ya da üç ay süreyle, Türkiye kendisini bir savaş tehdidi altında sayar da, Akdeniz'de bulunan gemilerin Karadeniz'deki üslerine dönmelerine engel olursa, bu durum, çeşitli ülkeler için pek büyük sakıncalar doğuracaktır. Romen temsilci heye-

tince önerilen değişiklik, kapsamı bakımından ve B. Aras'ın da genel oturumda yapmış olduğu konuşmalara dayanılarak değiştirilebilir. B. Pella, böylesine sakıncalara yol açan bir durumun sürüp gitmesini önlemek üzere, Milletler Cemiyeti Meclisi, Türk Hükümetince alınmış önlemlerin haklı olup olmadıkları konusunda yapması gereken genel nitelikte değerlendirme dışında, bu önlemlerin, ne olurlarsa olsunlar bütün savaş gemileri bakımından haklı olduğunu, hiçbir savaş gemisi bakımından haklı olmadığını, ya da şu ya da bu Devletin gemileri için haklı olduğunu ve ötekiler için uygulanmaması gerektiğini belirtmeğe çağrılmalıdır. Böylece, savaş tehdidi durumunun sona ermesi, artık yalnız Türkiye'nin basit bir değerlendirmesine bağlı olmaktan çıkacak, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına bağlı kılınacaktır; Milletler Cemiyeti Meclisi, çok sıkıntı verici olabilecek kararsız bir duruma hızla son verme olanağını bulabilecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), söz konusu önlemlerin şu ya da bu ülkeye uygulanan bir ceza oluşturmadığını, ancak Türkiye'nin güvenliğini korumaya yönelmiş bulunduğunu belirtmek istemektedir.

Milletler Cemiyeti, tehditte bulunan Devleti göstermekle birlikte, yakınlık duyan Devletleri belirtme sorumluluğunu kuşkusuz üzerine almayacaktır. Çok yakın bir tehlike durumunda, Türkiye'nin, Boğazlar'ı savunma durumuna sokmak üzere alacağı önlemler, savaş gemilerinin Boğazlar'dan özgürce geçip gitmelerine izin vermeyecektir. Savaş gemileri, ancak ya bir ziyaret, ya bir kolluk (polis) eylemi, ya da savaş olabilecek, belirli bir amaçla yolculuk yapabilirler. Birinci durumda, nezaket ziyaretinin, Türkiye bir savaş tehdidi altında bulunuyorsa, büyük bir sakınca doğurmadan ertelenebileceği kabul edilecektir. Kolluk (polis) eylemlerinin ya da savaş eylemlerinin söz konusu olması durumunda, işte tam Türkiye'nin uzaklaştırmak istdiği olasılık içine düşülmüş olmaktadır. Kısacası, Türk temsilci heyetinin düşündüğü, 18. madde ile, barışçı niyetlere bir prim vermektir. Bu maddede cezalar öngörülmüş değildir; bu yüzden de, B. Pella'nın önerisini kabul etmek, B. Menemencioğlu için mantığa aykırı görünecektir.

Sovyet temsilci heyetince önerilen değişiklikte, deniz üsleri söz konusudur. Bundan tam olarak ne anlaşılmak gerekir? Bu sorun, yalnız Karadeniz'e kıyıdaş Devletler için söz konusu olabilir; "deniz üsleri" *(bases navales)* teriminin anlamı sözleşme bakımından açıkça belirlenmemiş olursa, savaş tehdidi durumunda, Sovyetler Birliği'nin bütün donanmasını Karadeniz'e göndermeğe karar vermesi düşünülebilir. O zaman, 18. maddenin sonucu, bütün Sovyet gemilerine Boğazlar'dan bir geçit yaptırmak mı olacaktır?

Tuğamiral DECOUX (Fransa), "deniz üsleri" teriminin Sovyet değişiklik önerisinde bulunmadığını, tersine, bu tasarıda bağlama limanlarından *(ports d'attache)* söz edildiğini belirtti. Tuğamiral Decoux'ya göre, en iyisi, "çıkış limanları" *(ports de provenance)* demek olacaktır.

B MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlri Birliği), bu terimi kabul etmektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), sorunun özü bakımından. B. Pella'nın da belirttiği gibi, uluslararası hukuk yalnız barış durumu ile savaş durumu tanırken, bu iki durum arasında bir durum varsayımında bulunulmaktadır. Böyle olunca, Türk temsilci heyetinin anladığı anlamıyla 18. maddeden şöyle bir sonuç çıkacaktır: Bir savaş durumu olmayan bir durumda, Türkiye, hiçbir ayırım gözetmeden, herhangi bir donanmaya karşı, bu donanmalardan birtakımı için en büyük sakıncaları yaratabilecek, kısıtlayıcı önlemler uygulayabilecektir.

Tuğamiral Decoux, Türkiye'nin, kesin bir açıklama ile, şu ya da bu Devleti amaçlamadığını bilmezlikten gelmemektedir; ancak, bir başka yönden, temsilci heyetinin düşündüğü yöntemin sakıncalarını da görmek gerekir. Ayırım gözetilmiyorsa, önlemler bütün donanmalara uygulanabilir ve bir savaş tehdidi durumunda, Türkiye'nin değerlendirdiği gibi, uzaması durumunda, hepsini ciddî olarak sıkıntıya sokabilir.

Özet olarak, 18. madde, bu maddeye hiçbir açıklık getirilmezse, Türkiye'ye, Boğazlar'ı barış zamanında, hem de uzun bir süre için, kapatmak olanağını verebilir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türkiye'nin, herhangi bir donanmanın, düşmanca bir güç olacağı korkusuyla, bu donanmanın Karadeniz'den ayrılmasına engel olmakla, belki de çok akıllıca davranmış olmayacağına Türk temsilci heyetinin dikkatini çekti; duvar dibine sıkıştırılmış bir farenin kediyi bile ısırdığı yolundaki Japon atasözünü anımsattı. Türk temsilci heyetinin düşündüğü varsayımda, düşmanlaşabilecek bir donanmanın Karadeniz'den çıkışına izin vermek daha yararlı olacaktır.

B. Yoshitomi, bu konuda en büyük değerlendirme yeteneğinin Türk Hükümetine bırakılması, bunun sonucu olarak da, Sovyet temsilci heyetinin değişiklik önerisinin sonundaki hükmü kabul etmemek gerektiği kanısındadır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, yalnız kendi çıkarlarını gözetmiş olsaydı, Sovyet temsilci heyetinin, Romanya'nın sunduğu metni kabul edebileceğini belirtti. Şu var ki, Sovyetler Birliği, bütün yabancı gemilerin Boğazlar'dan geçmelerine ilişkin kuralların, Türkiye bir savaşla tehdit edildiği zaman, askıya alınması gerektiğini anlamaktadır. Bunun sonucu olarak, söz konusu olan, yalnız, Türkiye'nin 18. madde hükmünü uygulamağa koyduğu anda, üslerinden ayrılmış bulunan gemilerin bu üslere dönüş hakkıdır. "Bağlama limanı" konusunda, Sovyet temsilci heyeti, bu terim yerine, Fransız temsilci heyetinin önermiş olduğu "çıkış limanları" teriminin konulmasını kabul etmektedir. Son olarak, Japon temsilci heyetinin öne sürdüğü görüşü yanıtlayan B. Anstsipo-Tchikounski, Sovyet temsilci heyetinin de, fareye, deliğinden çıkma izni vermeğe Türkiye'nin yetkili olması gerektiğini düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), "bağlama limanları", "deniz üsleri" ya da "çıkış limanları" terimleri üzerinde kesin bir görüşü olmadığını, bunlar arasında bir seçme yapmak işini teknisiyenlere bıraktığını söyledi. Belirtilmesi gereken düşünce şudur: Karadeniz'de ziyaret için bulunan gemiler Boğazlar yoluyla çıkabilmelidirler ve Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin, Karadeniz dışında ziyarette bulunan gemileri, Karadeniz'e yeniden girebilmelidirler.

Fransız temsilci heyetinin, savaş tehdidinin belirsiz süresi konusunda söylediklerine gelince, B. Menemencioğlu, ilk genel oturumda yapılan açıklamaları anımsattı: Türk metninde savaş tehdidi olup olmadığına karar vermekle Milletler Cemiyeti'ni ya da üzerinde anlaşmaya varılacak herhangi bir başka organı yetkili kılan, bir güvence hükmü vardır. Böylece, Türkiye'yi tehdit etmeyen Devletlerin zarar görmeleri olanağı da yoktur. Tehditte bulunmayan Devletler arasında yapılması önerilen ayırım gözeticilik, B. Menemencioğlu'na gerçekleştirilebilir görünmemektedir. Buna karşılık ve öngörülen organ gerçekten bir savaş tehdidi olmadığını bildirirse, Türkiye'nin aldığı önlemler iki gün içinde kaldırılabilir. Türkiye'nin ödevi, öne sürülen tehdidin var olup olmadığını öğrenmek için, öngörülen makama başvurmaktır. Böylece, bu kurumun görüşünü bildirmekte yavaş davranması bir yana, geçici durum sürüp gitmeyecektir; öte yandan, Türkiye, bir savaş tehdidi durumu içinde bulunduğu sırada, savaş gemi-

lerinin Boğazlar'dan geçmesine göz yummak hovardalığına kalkışamaz. Türk temsilci heyeti, Sovyet donanmasının, birtakım hükümler uyarınca, Karadeniz'de kapalı tutulmasının hangi yollardan sağlanabileceğini anlamak üzere, Sovyet önerisini incelemeği büyük bir istekle kabul etmektedir.

Japon temsilci heyetinin sözünü ettiği tehdide gelince, bu tehdit, Boğazlar'a değil, Karadeniz Boğazı'nın berkitilmiş (tahkim dilmiş) bölgesine yöneltilmiş olacaktır.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun açıklamalarında, şu sorunun karşılığını bulamadığını söyledi: Milletler Cemiyeti Meclisi ya da sözleşmede öngörülen şu ya da bu organ, A ve B Devletlerinin gerçekten bir savaş tehdidi yarattıkları, ancak, 18. maddeyi Y ve Z Devletlerine uygulamak için de hiçbir neden bulunmadığı yolunda bir görüş öne sürerse, Türkiye ne yapacaktır?

B. PELLA (Romanya), sözleşme metninden, Milletler Cemiyeti Meclisinin, üçte iki çoğunlukla, Türk Hükümetince alınmış önlemlerin haklı olmadığına karar vermesi durumunda, Türk Hükümetinin bu önlemleri kaldırmayı yükümlendiği anlamının çıktığını ekledi.

Türk Hükümeti şu seçenek önünde bulunabilir: ya bu önlemleri bütün Devletler bakımından kaldırmak, ya da bütün Devletler için yürürlükte tutmak. Bununla birlikte, Türk Hükümeti, Meclisin, bu önlemleri A ve B Devletlerine karşı haklı bulması gibi, ortalama bir durumu öngörmekte midir?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), alınmış olan olan sakıntı (ihtiyat) önlemlerinin haklı olup olmadığını söylemek, söz konusu organın yetkisi içindedir; ancak, bu organ, bu önlemlerin şu ülkeler bakımından haklı, bu ülkeler bakımından da haksız olduğunu bildirmeğe yetkili değildir. Çünkü, önlemlerin Y ya da Z ülkesi için haksız olduğunu söylemekle, söz konusu organ, bu önlemleri haksız bulmuş olmaktan başka bir şey yapmamış olacaktır. Gerçekten, bir kez Boğazlar'da birtakım savunma önlemleri uygulamaya koyulunca, Boğazlar'ı kimi gemilere açmak, kimilerine de kapatmak olanaksızdır. Torpillerin ve mayınların, herkesin bildiği üzere, dost gemilerle düşman gemileri ayırdedecek hiçbir özel aygıtı yoktur. Türkiye, aldığı önlemleri kaldırmak zorunda bırakılırsa, buna karşılık olarak, bu önlemlerin kaldırılmasının ardından gelebilecek bir saldırıya karşı Türkiye'ye bir yardımda bulunma güvencesi verilmek gerekir.

Böyle olunca, 18. madde hükmü, Türkiye'yi korumayı amaçlamaktadır; yoksa, bir kararsızlık durumunu aylarca uzatmayı amaçlamamaktadır; çünkü, ya çok yakın bir tehdit gecikmeyecek bir savaşla sona erer, ya da böyle bir tehdit görüşmeler ya da alınmış etkin önlemler sonucunda ortadan kalkar; o zaman da bu önlemler otomatik olarak kaldırılmış olur. Gerekirse, zarar gördüğü kanısında olan her Devlet, bir karar alınması için girişimde de bulunabilir.

B. PELLA (Romanya), 17. maddede, Türkiye'nin, kimi Devletlerin donanma birimlerine Boğazlar'a girme olanağı tanırken, öteki Devletlerin donanma birimlerini Boğazlar'a sokmayarak, ülkeler arasında ayırım yapma hakkının saklı tutulmuş olduğunu belirtti. Neden 18. maddede ögörülen varsayımda, aynı ayırım yapılmasın?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bir savaş varsayımında uygulanacak savunma önlemlerinin değişik olabileceğini anlattı. Boğazlar'ın yalnız bir kesimi kapatılmış olursa, B. Pella'nın sözünü ettiği ayırım gözeticilikte bulunma olanağı bulunacaktır. Kaldı ki, Türkiye, belirli bir anda Boğazlar'daki savunma önlemlerini, müttefik bir donanmaya geçiş olanağı sağlamak üzere, azaltmağı daha yararlı bulabilir. Oysa, bunun

tersine olarak, basit nezaket ziyaretlerinin yapılmasına olanak sağlamak üzere, savunma olanaklarını güçsüzleştirmekte hiçbir çıkarı olmayacaktır.

BAŞKAN, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, 18. madde konusunda Hükümetinden istemiş olduğu yönergeleri henüz almamış bulunduğunu belirtti. Böyle olunca, bu maddenin incelenmesini gelecek bir oturumda sürdürmeyi önerdi.

Böylece kararlaştırıldı.

26. Basına bildiri.

Konferans, kendisin sunulmuş basına bildiri tasarısını değişikliklerle *kabul etti.*

ONİKİNCİ OTURUM

Cumartesi, 11 *Temmuz* 1936, *saat* 15.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. SEAL, B. FİTZMAURİCE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, B. NEİCOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	B. BİBİCA-ROSETTİ.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ,
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ, B. MİLLER, B. LACHKEVİTCH.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

27. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Madde 11— *Geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık ya da avarya durumunda gemilerin kımıldanamaz duruma gelmeleri.*

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), avaryaya uğrayan gemilerin, hiçbir özel güvence olmaksızn, Boğazlar'da belirsiz bir süre kalmalarının kabul edilemeyeceğini söyledi. Böyle bir durumda, Boğazlar bölgesi için kabul edilmiş en yüksek (tavan) tonaj arttırılamayacaktır; çünkü, bu bölgeye, avaryaya uğramış gemilerin yığılması kabul edilemez. Bununla birlikte, bir karaya oturma olursa, belirli bir süre sonunda bu geminin artık en yüksek (tavan) tonaj içinde sayılmaması düşünülebilir.

BAŞKAN, bir sözleşmede, avaryaya uğramış bir geminin onarımının ne kadar bir süre içinde tamamlanması gerektiğinin öngörülebilip öngörülemeyeceğini düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yabancı gemilerin Türk tezgâhlarında onarılması, ya da bu gemilerin karaya oturması durumunda, belirli bir süre sonunda, bu gemilerin toplam tonaja girmemelerinin kabul edilebileceğini söyledi. Az önemli onarımlar birkaç gün, örneğin on gün sürerse, böylece oldukları yerde kalmış gemiler, başka gemilerin geçmelerini engelleyeceklerdir; ancak, belirli bir süre sonunda, avaryanın gerçek olduğu saptanırsa, onları toplam tonaj hesabından çıkartmak yolu düşünülebilir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), avarya gerçekse ve yalancıktan böyle davranılmıyorsa –bunu da saptamak kolaydır– geminin toplam tonajdan çıkartılması gerekeceği kanısındadır. Türk makamlarının, onlara, istenilen bütün kaygı giderici önlemleri alacakları düşünülebilir; ancak, avaryaya uğramış gemilerin oldukları yerde kalmalarının, Boğazlar'da bir geçiş tıkanıklığı ile sonuçlanmasını kabul etmek için de hiçbir neden yoktur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bir anlaşmaya varma olanağı bulunduğunu sanmaktadır. Türk temsilci heyeti, bu durumda bulunan bir geminin toplam tonajdan çıkartılmasını, Türk makamlarınca kararlaştırılacak birtakım önlemlere bağlı kalması koşuluyla, kabul edebilecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık *(fortune de mer)* için de benzer bir hüküm öngörmenin yerinde olup olmayacağını düşünmektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyetinin düşüncesinin, avarya ile yetinmek olduğu karşılığını verdi. Geminin teknik yönetimine bağlı olmayan aksaklık, bir başka temsilci heyetince, aynı formül 13. maddede de kullanıldığı için, bakışıklık *(symétrie)* sağlamak amacıyla istenmişti.

BAŞKAN, 13. maddenin durumunun başka olduğunu belirtti; geçiş için gerekli zaman söz konusudur.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), 11. maddeye şu formülün eklenmesini önerdi:

> "Bir avarya sonucunda, geçici olarak bulundukları yerde kıpırdayamaz kalmış ve bu avaryanın onarımına kadar Türk Hükümetince bu amaçla çıkartılan kolluk (polis) kurallarına bağlı olmaları gerekecek transit geçen savaş gemileri de bu tonaja katılmayacaktır."

Fransız temsilci heyetiyle Türk temsilci heyetinin, bu konuda Yazı Komitesine sunulacak metin üzerinde anlaşmaları *kararlaştırıldı.*

Madde 15. – *d) paragrafının yerine konulmak üzere, Teknik Komite tartışmaları sonucunda ortaya çıkan yeni metin.*

> "*d)* Bununla birlikte, sözü edilen Devletlerden biri Karadeniz'e insancıl amaçlarla bir deniz kuvveti göndermek isterse ve bunu *a)* ve *c)*

paragraflarındaki hükümler yüzünden yapacak durumda bulunamazsa, bu Devlet, aşağıdaki koşullarla, 8.000 tona kadar bir deniz kuvvetini Karadeniz'e gönderebilecektir: Bu konuya ilişkin olarak, Türk Hükümetine bir istem yöneltilecek, Türk Hükümeti de bunu hemen Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlere bildirecektir. Sözü edilen Devletler bu isteme karşı çıkmazlarsa ve Türkiye de bu isteme karşı çıkışta bulunmazsa, Türk Hükümeti, söz konusu geçişe izin vermek için gerekli önlemleri hemen alacaktır. Türk Hükümeti, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden, ilk istemin alınışından başlamak üzere kırk-sekiz saat içinde hiçbir yanıt almamış olursa, bu Devletler hiç bir karşı çıkışta bulunmamış sayılacaklardır.

"*e)* Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerden biri, insancıl amaçlarla, ancak işbu maddenin *a)*, *b)* ve *c)* paragraflarında belirtilen toplam tonajı aşmamak üzere, Karadeniz'e bir deniz kuvveti göndermek isterse, bu Devlet, bu amaçla ilgili olarak, Türk Hükümetine bir istem sunduktan ve bu Hükümetin iznini aldıktan sonra, 8.000 tonu aşmayacak bir deniz kuvveti gönderebilecektir. Türk Hükümetinin yanıtı, her durumda, istemin alınmasından başlamak üzere kırk-sekiz saat içinde verilecektir.

"*f)* Ön-bildirime ilişkin 10. madde hükümleri, bundan önceki iki paragrafta öngörülen durumlara uygulanmayacaktır.

"*g)* İşbu maddenin *d)*, *e)* ve *f)* paragraflarında öngörülen konudaki ziyaretler dışında, sözü edilen Devletlerden herhangi birinin bir deniz kuvvetinin Karadeniz'de kalışı onbeş günü geçmeyecektir."

BAŞKAN, bu metnin ivedilikle hazırlanmış olduğuna, kuşkusuz birçok görüşlere yol açacağına dikkati çekti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu metnin, Komitenin düşüncesini aşmakta olduğunu belirtti.

Metin, her Devletin 8.000 ton gönderme yeteneği olacağı izlenimi vermektedir. Aynı belirsizlik, *c)* noktasında da vardır. Kırk-sekiz saatlik süre de, Komitenin kararlarına tümüyle uygun düşmemektedir. Son olarak, sonuncu nokta süreye ilişkin bir yanlış de içermektedir.

Uzun bir tartışma açmaktansa, Türk temsilcisi, Birleşik-Krallık ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilci heyetleriyle görüş birliği içinde yeni bir metin hazırlamayı, sonra da bunu Komiteye sunmayı önermektedir.

Komite bu öneriyi *kabul etti* ve oturuma ara verdi.

Oturum yeniden açıldığı zaman, B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye) aşağıdaki metni okudu:

"*d)* Bununla birlikte, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerden biri, insancıl bir amaçla bu denize bir deniz kuvveti göndermek isterse ve o sırada *a)* paragrafında öngörülen toplam tonaj kıyıdaş olmayan öteki Devletlerce kullanılmış bulunursa, bu gönderme, aşağıdaki koşullarla, 8.000 ton olan en yüksek (tavan) toplam tonaja kadar yapılabilecektir: Türk Hükümetine bir izin isteminde bulunulacak, Türk Hükümeti bunu hemen Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletlerin bilgisine sunacaktır. Sözü edilen Devletler, bu istemi almalarından başlayarak, yirmi-dört saat içinde buna karşı çıkmazlarsa, Türkiye de bir karşı çıkışta bulunmazsa, Türk Hükümeti kırk-sekiz saat-

lik bir süre içinde bu amaçla gerekli izni verecektir. Şu da bellidir ki, kıyıdaş olmayan Devletler deniz kuvvetlerinin Karadeniz'e bundan sonraki her girişi, ancak, işbu maddenin *a)* paragrafında öngörülen kullanılabilir toplam tonaj sınırı içinde yapılabilecektir.

"*e)* Bu izin yöntemi, bir önceki paragrafta öngörülen durumlar için de, Karadeniz'deki toplam tonaja erişilmemiş olsa bile ve 8.000 tonu geçmeyen bir deniz kuvvetinin söz konusu olması koşuluyla kullanılabilecektir; bu durumda geçiş izninin, Karadeniz'e kıyıdaş öteki Devletler dışında, yalnız Türkiye'den istenmesi gerekecektir.

"*f)* Ön-bildirime ilişkin 10. madde hükümleri öteki iki paragrafta öngörülen durumlara uygulanmayacaktır.

"*g)* Karadeniz'e yapılacak ziyaretler için, amaçları ne olursa olsun, kıyıdaş olmayan Devletlerin savaş gemileri, bu denizde yirmi-bir günden çok kalamayacaklardır."

Türk temsilcisi, şunu da öngörmenin gerekli olduğunu sözlerine ekledi: Bu ek kuvvetlerin [Karadeniz'de] kalışları süresince, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletler gemilerinin toplam tonajı, ek kuvvetleri de kapsamak üzere, öngörülen 30.000 tonluk en yüksek (tavan) tonajın altına indirilmedikçe, Karadeniz'e yeni hiçbir deniz kuvveti giremeyecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), kendisinin de, böyle bir hükmün eklenmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu söyledi.

Yukarıdaki metnin dağıtılmasını beklerken, Komite, çalışmalarının bir sonraki noktasına geçti.

Madde 25.

B. PELLA (Romanya), bu maddede öngörülmemiş bir noktayı belirtti. Bu maddede, önce, onaylamalar söz konusudur. Oysa, önce imzalar sorunu üzerinde durmak gerekir. Konferansa katılmamış Devletler için bir sistem vardır; bu sistem şudur: Sözleşmeyi belirli bir tarihe kadar imzaya açık tutmak; bu tarihten sonra, sözleşmeye katılma olanağı kalmaktadır.

B. Pella, Türk temsilci heyetinin bu sistemi öngörüp öngörmediğini öğrenmek istemektedir.

Bir başka sistem, katılmayı olmasa bile, hiç olmazsa rızayı, Türkiye ile öteki Devletler arasında ikili anlaşmalarla sağlamaktır.

Türkiye bu son yöntemi düşünmekteyse, buna hangi koşullar altında başvurmak niyetinde olduğunu bilmek gerekir; çünkü, öteki imzacıların bundan haberli olmaları yararlarınadır.

Bu yöntemlerden birini ya da ötekini Türkiye henüz göz önünde tutmamışsa, B. Pella, Türk temsilci heyetinden, belirttiği bu noktayı kaydetmesini ve sözleşmede bu konuda özel bir hüküm koymanın yerinde olup olmayacağını incelemesini istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), siyasal niteliği kimsenin gözünden kaçmayan bu sorun üzerinde, görüşünü açıklamayı Türk temsilci heyetinin başkamna bırakmayı yeğlemektedir. Böyle de olsa, daha şimdiden, bu nokta üzerinde bir gözlemde bulunmak istemektedir.

İmzalanması öngörülen sözleşme, daha önce de belirtmek fırsatını bulduğu gibi, uluslararası bir düzenlemedir. Bu düzenlemeden ayrılan ikili anlaşmalar yapmak, Türkiye için söz konusu olamaz. Türkiye, bu gibi anlaşmalara başvururşa, bu anlaşmaların amacı, ancak bu düzenlemeyi tümüyle doğrulamaktan başka bir şey olamaz; bu ikili anlaşmalar, sözleşme metnini tümüyle olduğu gibi içereceklerdir. Türk Hükümeti, kim olursa olsun, bir Devlete, öteki Devletlerin yararlanamayacakları çıkarlar sağlayan ikili anlaşmalar yapmak yöntemini kesinlikle reddetmektedir.

B. SEAL (Birleşik-Krallık), o da, sözleşmeye, bu sözleşmenin gerek imzaya gerekse öteki Devletlerin sonradan katılmasına açık olduğunu öngören bir madde eklenmesi gerektiğine inanmaktadır; Lozan Sözleşmesinin bütün imzacıları bu Konferansa katılmış olmadıkları için bu, daha da gereklidir.

B. PELLA (Romanya), gözlemlerini, Romanya temsilcisi olarak, Türk temsilci heyetinin kaygılarını yatıştırmak isteğiyle öne sürmüş olmadığını belirtmek istemektedir. Romen olarak, Türkiye'nin dostluğuna tam bir güven duymaktadır; bu da kendisine tümüyle yeterlidir. B. Pella bu sorunu bir hukukçu olarak ortaya atmıştır ve, bir hukukçu olarak, katılma hükmünü ikili anlaşmalardan üstün tutmaktadır.

BAŞKAN, Türkiye temsilcisinin hukuksal nitelikteki açıklamalarından sonra, sözleşmeye, bu sözleşmenin imzaya ya da öteki Devletlerin katılmasına açık olacağını öngören bir hükmün konulmasının düşünülebileceğini görmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu sorunun, genel oturumda, Türk temsilci heyeti başkanınca ele alınması gereken siyasal bir görünümü olduğunu yineledi.

Sözleşmenin kurduğu uluslararası düzenlemenin öteki Devletler için de yürürlüğe konması amacıyla ikili anlaşmalar yapılması konusuna gelince, B. Menemencioğlu, bu nitelikte olan ve bir Devlete, öteki Devletlerin aynı ölçüde yararlanmadıkları bir çıkar sağlayan bir anlaşmanın, bu uluslararası düzenlemenin hükümlerine aykırı düşeceğini belirterek, görüşüne açıklık kazandırmak istemektedir. Böyle olunca, B. Menemencioğlu, sözleşmeye, Türkiye'nin, böyle bir ayırım gözeticilik yapmamayı yükümleneceği bir hükmün nasıl konulabileceğini görememektedir. Bu, Türkiye'den, bu sözleşmeye aykırı davranmayacağına söz vermesini istemek anlamına gelecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), bu konuda Türk temsilcisiyle görüş birliğinde olarak, sözleşmeyi imzaya mı, yoksa öteki Devletlerin katılmasına mı açık tutmak gerektiği sorununun, ancak, genel oturumda temsilci heyetleri başkanlarınca tartışılabileceği kanısındadır.

BAŞKAN, Türkiye'nin sözleşme hükümlerine aykırı olarak ikili anlaşmalar yapmamaya söz vereceği bir hükmün konulmasına kadar gitmeksizin, Sözleşmeye sonradan katılmak isteyebilecek Devletler için uygulamaya koyma yollarına ilişkin bir hüküm düşünülebileceğini belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sözleşme tasarısının 3. maddesinde kullanılmış olan, "bayrak ve yük ne olursa olsun" terimlerinin, Türkiye için kesin bir bağlanma oluşturduğunu anlattı. Bir Devlet, Türkiye ile ikili bir anlaşma yapmak isterse, Türkiye bu Devlete, olduğu gibi sözleşme metnini, buna yeni bir Başlangıç *(préambule)* ekleyerek, sunacaktır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu sorunun genel oturumda ele alınmasına karşı değildir. Bununla birlikte, özü bakımından teknik ve hukuksal olan bu sorunun,

Konferansca, ya Teknik Komiteye ya da bir hukukçular komitesine gönderilmesinden de çekinmektedir.

B. PELLA (Romanya), kendisinin de, aynı gözlemde bulunmak niyetinde olduğunu söyledi. Bununla birlikte, Konferansın, genel oturumda Türk temsilci heyeti başkanını dinledikten sonra, bu sorunu ya Teknik Komiteye ya da, aslında bir hukuk komitesi olan, Yazı Komitesine göndermeye karar verdikten sonra, hukuksal tartışmayı yeniden ele almanın daha iyi olacağı kanısında olduğunu söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sorunun hukuksal açıdan tartışılmasına karşı çıkmamaktadır; ancak, herşeyden önce hangi onaylamaların gerekli olduğu bilinmelidir. Böyle olunca, sözleşmeyi yürürlüğe koyma yolları incelenebilir.

Bu nokta üzerinde, Türk temsilci heyeti, sözleşme tasarısının birinci fıkrasındaki formülden değişik bir formül istemektedir. Onaylama belgelerinin, "olabildiğince kısa bir süre içinde" sunulmasını hüküm altına almak yerine, onaylama belgelerinin saptanacak bir tarihe kadar sunulmasını öngörmek gerekecektir; bu tarihten sonra, sözleşmenin, onu onaylamış Devletler bakımından yürürlüğe girmesi için, altı onama belgesinin sunulmuş bulunması yeterli olacaktır. Böylece, bir ilk yürürlüğe koyma elde edilmiş olacaktır. Bu, çok-taraflı başka bir çok sözleşmede kabul edilmiş bir sistemdir. Başlıca amaç, sözleşmenin, sonu gelmez biçimde bir kararsızlık durumunda kalmamasını ve öngördüğü uluslararası düzenlemenin olabildiğince erken yürürlüğe girmesini sağlamaktır.

Oldukça uzun, örneğin dokuz aylık, bir onaylama süresi saptanabilir. Dokuz ay sonunda, imzacılardan biri onaylamamışsa, bundan, çekimser kaldığı sonucu çıkartılabilir. Oysa, bir Devletin keyfi böyle istedi diye, uluslararası bir düzenlemenin yürürlüğe konulması belirsiz bir süre için geciktirilemez.

Açıkça bellidir ki, bu onaylama sistemi, Lozan Sözleşmesinin askersizleştirme hükümlerinin hemen kaldırıldığını ve, imzalanması anında başlamak üzere, yeni sözleşmenin 18. madde hükümlerinin hemen yürürlüğe girdiğini hüküm alan ayrı bir protokol imzalanması koşuluna bağlıdır.

B. PELLA (Romanya), çeşitli temsilci heyetlerine ve özellikle Türk temsilci heyetine, kabul edilecek formül üzerinde düşünmeleri dileğiyle, bir ön soru yöneltmek istemektedir. B. Pella, şimdilik, altı mı, yoksa yedi mi onaylama gerekeceği sorununu tartışmayacaktır. Çözümü kolay olmayan bir sorunu belirtmekle yetinecektir: Bir protokolün, herhangi bir onaylamaya bağlı olmaksızın yürürlüğe girmesi sorunu. Bu protokolün onamasız olarak yürürlüğe girmesine hukuksal bir nitelik sağlayacak bir formülün bulunması söz konusudur.

B. Pella, genel olarak, bir bağıtlanmanın, her ülkenin anaysal hükümlerine göre, ya Parlamentoca, ya Devlet Başkanınca onaylandığı ölçüde yürürlüğe girebileceğini anımsattı. İmza, ancak geçici bir aşama oluşturmaktadır.

İşte, B. Pella, meslekdaşlarını bu sorun üzerinde düşünmeğe çağırmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kimi hükümlerin imza anında yürürlüğe girdiğini gösteren pek çok örnek verilebileceğini belirtti. Bu bakımdan pek çok örnekolay (emsal) gösterilebilir. Bir hükümetin, hemen yürürlüğe girecek bir protokolü imzalaması hukuk ilkelerine aykırı değildir. Çok çok, hükümetin, bir sorumluluk altına girdiği söylenebilir; böyle de olsa, bu koşullar altında imzalanmış bir protokolün yürürlüğe

giremeyeceği söylenemez. Söz konusu sorumluluk, anaysal ve iç düzeyde bir sorumluluktur.

Şimdiki durum göz önünde bulundurulunca, Montreux Konferansının bitiminden sonra, en kısa bir süre için bile, Türkiye'nin, Boğazlar'ın askersizleştirilmesi hükümlerinin ortadan kaldırılmasını beklemesi olanağı yoktur. Türkiye, bu karmaşık çağda, hukuka uygun bir biçimde davranmış olması yüzünden, övgülü sözler işitmiştir; birtakım yeni örnekleri izlememiş olduğu için kutlanmıştır. Oysa, Türkiye'ye böylesine güzel sözler yöneltmiş olan aynı temsilci heyetleri, bugün Türkiye'ye, değerini yitirmiş bir sözleşme ile ve güvenliğinin gerekli kıldığı önlemleri alma olanağı bulunmaksızın, dokuz ay boyunca bekleme yükümlülüğünü zorla kabul ettirmelerinin olanak içinde bulunduğunu söyleyebilirler mi? Sorun güncel, ivedi ve kaçınılmazdır. Bu durumu, büyük ilkelerden uzaklaşmadan, göz önünde tutmayı sağlayacak bir formül gerekmekteyse, bu formül bulunmalıdır; ancak, herhalde, imzalandığı anda yürürlüğe girecek bir protokol gereklidir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), onaylamayı beklemeksizin, imza ile birlikte yürürlüğe girecek bir protokolün gerekli olduğu konusuna Türk temsilcisiyle aynı görüşte olduğunu bildirdi. Böyle bir protokolün imzalanmasının güçlüklerle karşılaşacağını da sanmamaktadır.

Buna karşılık, böyle bir hüküm, sözleşme metnine konulamaz; çünkü, böyle bir hüküm, ancak sözleşmenin kendisi yürürlüğe girdiği zaman, başka bir deyimle, onaylanmasından sonra geçerli olacaktır. Herhalde, sözleşme dışında imzlanmış bir protokol ya da bir tutanak-özeti *(procès-verbal)* gerekmektedir.

Sözleşmenin altı ya da yedi imzacı Devletin onaylamasıyla yürürlüğe girmesine gelince, B. Fitzmaurice, Türk temsilci heyetinin, sözleşmenin önce onu ilk onaylayan altı ya da yedi ülke bakımından, sonra da bunu onaylayacak başka her hangi bir Devlet bakımından yürürlüğe girmesi gerektiğini düşünmekte olduğunu sanmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sözleşme dışında imzalanacak bir protokolün ya da tutanak-özetinin gerekliliği konusunda, B. Fitzmaurice'in görüşünü paylaşmaktadır. Bu vesile ile, Lozan Andlaşmasının kimi hükümlerinin anlaşmaya eklenmiş mektuplar verişimi ile hemen yürürlüğe konulmasında ortaya çıkmış olan güçlükleri anımsattı. Birleşik-Krallık temsilcisinin, Türk temsilci heyetinin niyetini yorumlayış biçiminin doğru olduğunu söyledi: Gerçekten, Türk temsilci heyetinin görüşü, sözleşmenin kurduğu uluslararası düzenlemenin uygulamaya konulması için altı onaylamanın yeterli olacağı, öteki onaylamaların daha sonra elde edilebileceği biçimindedir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Lozan Anlaşmasının 143. madde 3. fikrasını belirtti; buna göre, Japonya'nın Paris'deki diplomasi temsilcisi aracılığıyla onaylamasının bildirilmesi onay belgesinin sunulması ile aynı sonucu yaratmaktaydı. B. Yoshitomi, Hükümetinin yönergelerine göre, Japon temsilci heyetinin yeni sözleşmeye de böyle bir hüküm konulmasını istemek zorunda olduğunu Komiteye bildirdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Japon Hükümetinin sözleşmeyi bir an önce onaylama isteğini gösteren bu açıklama için, Japon temsilci heyetine teşekkür etti. Bu öneri ile, B. Menemencioğlu, tüm aynı görüştedir.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), sözleşmenin kimi hükümlerinin daha önceden yürürlüğe girmesi için bir düzenleme yapılmasının söz konusu olduğunu görerek, öteki hükümlerin de, uygulamada, onaylamadan önce yü-

rürlüğe konulamaz nitelikte olup olmadığını düşünmektedir. B. Lachkevitch, bütün bu hükümlerin yönetimsel bir nitelikte olduğunu ve bunlara uyulmasının yönetim yönetmelikleriyle sağlanabileceğini belirtti. Ne bir toprak parçasının ayrılması, ne de kamu parasını etkileyecek hükümler söz konusudur. Genel çıkar yararına, sözleşmenin bütün hükümlerinin yürürlüğe konulmasının geciktirilmemesi önemli ise, imzacı Devletler, yönetimlerine, sözleşmede öngörülen doğrultuda önlemler almalarını pek âlâ buyurabilirler.

B. PELLA (Romanya), Komite önünde, sorunun bir başka yönünü belirtmek için bu fırsattan yararlanmak istediğini söyledi. Sözleşmenin kimi hükümlerinin onaylamaya bağlı olmaksızın hemen yürürlüğe konulması üzerinde görüş birliğine varılırsa, öteki hükümlerin uygulanmasının ne biçimde olacağı düşünülmektedir. Bu hükümler, her ne kadar, Boğazlar'ın askersizleştirilmesi olan sözleşmenin ana konusuna bağlanmakla birlikte, hemen yürürlüğe girmemektedirler. Böyle olunca, düzenlemenin konusunu oluşturan bütün hükümler için uygulanacak rejim ne olacaktır? Lozan rejimi mi, yoksa yeni sözleşmenin rejimi mi? Sorun oldukça karmaşık görünmektedir.

BAŞKAN, B. Fitzmaurice'in, vaktinde onaylamamış olacak Devletlere ilişkin sorusunu ortaya attığı zaman, belki de benzer bir durumu göz önünde tutmakta olduğunu sanmaktadır. Onaylamış Devletlerle öteki Devletler arasında, haklar ve çıkarlar bakımından, bir ayırım gözeticilik olacak mıdır? Onaylamış Devletlere yeni sözleşme, öteki Devletlere de, onaylamalarını bekleyerek, eski sözleşme mi uygulanacaktır?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), öne sürülmüş görüşlerin B. Lachkevitch'in önerisinden yana olduklarını sanmaktadır; bu öneriye katılmakta kendisi de hiçbir sakınca görmemektedir.

B. PELLA (Romanya), hukuksal sorunun olduğu gibi durduğunu görmektedir. Sözleşmenin 15 Temmuz da imzalandığı ve ilk altı onay belgesinin iki ay içinde alındığı varsayılırsa, 15 Temmuz ile 15 Eylül arasında, öteki hükümler bakımından, Boğazlar'ın rejimi ne olacaktır? Lozan rejimi mi, yoksa yeni sözleşmenin rejimi mi? Bu hükümler, özellikle tonaja ve geçiş kurallarına ilişkin hükümler, askersizleştirmeye bağlanmaktadır. Bu, incelememiz gereken bir sorundur.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), B. Pella'nın, bütün düzenlemenin, istenirse geçici olsun, aynı zamanda yürürlüğe konulmasının yararını kanıtlamış olduğunu belirtti. Başka türlü olursa, belirtilecek sakıncalardan hiçbir zaman kaçınılamayacaktır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), sözleşmenin kimi hükümlerini yürürlüğe koyan bir protokol imzalanırsa, sözleşmenin ancak onaylamadan sonra yürürlüğe girebileceği kanısındadır. Böyle bir durumda, yeni sözleşme yürürlüğe girinceye kadar Lozan Sözleşmesinin uygulanacağı kuşkusuzdur. B. Fitzmaurice, onaylama çekincesi altında sözleşmenin geçici olarak uygulanmaya konulmasıyla güçlüğün aşılıp aşılamayacağını düşünmektedir. Kesin yürürlüğe konulma, ancak onaylama ile gerçekleşecektir. Böyle bir durumda, gerekli onama belgeleri sunulmamışsa, bu geçici düzenlemenin sona ereceği bir tarihin öngörülmesi gerekecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kendisinin de aynı gözlemde bulunmak niyetinde olduğunu söyledi. Sözleşmenin geri kalan hükümleri yürürlüğe konulmadan, askersizleştirme hükümlerinin hemen ortadan kaldırıldığı kabul edilirse, söylemeğe gerek yoktur ki, Lozan Sözleşmesi yürürlükte kalmış olacaktır. Bu da, istenir olmaktan

uzak hukuksal bir durum yaratacaktır. Gerçekten, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmesini Lozan Sözleşmesinin hükümleriyle bağdaştırmak güçtür.

Böyle olunca, bir yandan, askersizleştirme hükümlerini kaldıran kesin bir protokol imzalamak, öte yandan da, yeni sözleşmenin tümünü, gerekli onamaların gelmesini beklerken, geçici olarak yürürlüğe koyan bir protokol imzalamak yerinde olacaktır. Bu onamalar öngörülen süre içinde gerçekleşmezse, bu geçici düzenleme de son bulacaktır; ancak, bundan, Lozan hükümlerinin *ipso facto* yeniden geçerli olacağı sonucu çıkmayacaktır. Olsa olsa, yeni bir konferans gerektiği söylenebilecektir.

Her halde, B. Fiztmaurice'in düşüncesi pek âlâ kabul edilebilir görünmektedir.

B. PELLA (Romanya), açmış olduğu tartışmanın yararsız olmadığını görmekle sevinç duymaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), yeniden askerleştirmenin Lozan Sözleşmesinin bir bölümüne değişiklik getirmesinden doğacak hukuksal güçlükle, bu değişikliğin sözü geçen anlaşmayı imzalamış bütün Devletlerce kabul edilmemesinin doğuracağı hukuksal güçlüğü belirtmek istemektedir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu sorunu kendisinin ortaya atmış olduğunu, ancak, güçlüğü aşacak bir yol göründüğünü anımsattı. İmzacı Devletler yeni düzenlemeyi kendileri bakımından kabul etmektedirler; bu kabulleri öteki Devletleri bağlamamaktadır. Bu devletlerle anlaşmak Türkiye'ye düşmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Sovyetler Birliği'nin de, Yugoslavya'nın da Lozan Sözleşmesini onaylamamış olduklarını belirtti. Onların bu sözleşmeye uygun davranmadıkları söylenebilir mi? Sovyetler Birliği'nin Boğazlar rejimi ile ilgilenmediği, Akdeniz'deki herhangi bir Devletten daha az ilgilendiği ileri sürülebilir mi? Gerçekte, Lozan Sözleşmesi, Paris ve Berlin Sözleşmelerinin yerini almaktan başka bir şey yapmamıştır. Bu son sözleşmelerin imzacılarından birince onaylanmamıştır; böyle olmakla birlikte, bu imzacı Devlet, bu yüzden sözleşmeye uygun davranmamış da değildir.

Lozan Sözleşmesinin, yerine geçtiği sözleşmelerin imzacılarından biri bu sözleşmeyi onaylamamış olduğu için, varolmadığı da söylenbilir. Daha birçok hukuksal kanıtlar ortaya atılabilir; ne var ki, bu sorun üzerinde direnmek gerekli görünmemektedir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Lozan Konferansında, daha önce var olan bir sözleşme yerine başkasını koymanın söz konusu olmadığı karşılığını verdi. Öte yandan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, gerçekten, Lozan Sözleşmesinin uygulanmasına bir karşı çıkışta bulunmamışsa, bundan, böyle bir davranışta bulunmağa hakkı olmadığı sonucu çıkartılamaz. Kaldı ki, Lozan rejimi yalnız yararlar sunmakta olduğu için, Lozan Sözleşmesini onaylamamış Devletlerin karşı çıkışıyla karşılaşmamış olmasında şaşılacak bir şey de yoktur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Lozan sözleşmesinin, Akdeniz Devletleri için, çıkarlarına daha elverişli bir rejim kurduğunu kabul etmektedir; ancak, örneğin Sovyet temsilci heyetince, bu rejimin böyle kabul edilmiş olmasını kuşkuyla karşılamaktadır. Bununla birlikte, Sovyetler bu rejimi kabul etmişler ve ona uygun davranmışlardır.

Bütün sorun, uluslararası bir düzenlemenin söz konusu olmasında yatmaktadır. Düzenlemenin bu niteliği, karşı çıkışlarda bulunacak her Devlete karşı öne sürülebilir.

İki şeyden biri: Ya bu, uluslararası bir düzenlemedir; o zaman da bir tek ülkenin karşı koyuşu anlamsızdır; ya da bu uluslararası bir düzenleme değildir, o zaman da, Lozan Sözleşmesi yoktur.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Türkiye ve Romanya temsilcileriyle kendisinin, öne sürülmüş bu görüşleri göz önünde tutarak, ortak bir metin hazırlamak üzere görüşmelerde bulunmalarının yararlı olacağı kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, 25. maddenin tüm bir metnini sunmak niyetinde olduğunu söyledi; bununla birlikte, Türk temsilci heyeti bu görüşmenin yapılmasını yeğlemektedir.

Sözleşmenin süresine gelince, B. Menemencioğlu, Türk temsilci heyeti başkanının elli yıllık bir sürenin çok uzun olduğunu ve bu sürenin bir kuşak boyu uzamamasını kabul etmeğe hazır bulunduğunu söylediğini anımsatmaktadır. Türk temsilci heyetinin düşünüşüne göre, yirmi yıllık bir süre bu kavramı karşılamakta ve aşılması olanaksız en yüksek bir süreyi oluşturmaktadır.

BAŞKAN, genel oturumda kendisinin öne sürmüş olduğu telkini anımsattı. Bir süre saptama yoluna gitmeksizin, taraflardan her birine, belirli bir dönem, örneğin beş yıl sonunda, saptanması gereken bir ön-bildirimde bulunarak, sözleşmeyi sona erdirme hakkı tanınabilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin bu telkini kabul ettiğini söyledi.

B. LACHKEVİTCH (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Başkanın önerisinin, beş yıllık bir süre saptama anlamına geldiğini belirtti. B. Lachkevitch, süre saptamamayı, rakamların yerini boş bırakmayı önermektedir. Gerçekten, teknik bir sorun değil, siyasal bir uygunluk sorunu söz konusudur.

B. PELLA (Romanya), andlaşmayı sona erdirmekle *(dénonciation)*, andlaşmayı yeniden gözden geçirmek *(révision)* arasında bir ayırım gözetmek gerektiğini anlattı. Sözleşmenin süresinin sınırsız olduğu ilkesi kabul edilebilir ve aşağıdaki iki düşünce üzerinde durulabilir: sözleşme hangi koşullar altında sona erdirilebilir ve hangi dönemde yeniden gözden geçirilebilir. Dönemsel gözden geçirmeler görüşü kabul edilirse, hangi hükümlerin yeniden gözden geçirme konusu olacağını belirlemek yerinde olacaktır. Rakamlara gelince, B. Pella, B. Lachkevitch gibi, burada bir siyaasl uygunluk (yerindelik) sorununun söz konusu olduğu ve Konferansın kararını beklemek üzere, rakamların yerlerini boş bırakmak gerektiği kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), tartışmalardan şu sonuçları çıkarabileceğini sanmaktadır; Önce, Başkanın önermiş olduğu, süreyi üstü örtülü (zımnî) uzatma ilkesi vardır; sözleşmeyi sona erdirme bildirisinin sonucu, sözleşmenin sona ermesi olacaktır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti bu nokta üzerinde bir çekince öne sörmüştür: Birleşik-Krallık temsilci heyeti, sözleşmeyi sona erdirmeden sonra ne olacağını sormuş ve sözleşmede belirtilen geçiş özgürlüğü ilkesinin zaman sınırlaması olmaksızın korunması gerektiği görüşünü belirtmiştir. Türk temsilci heyeti, yirmi yıllık bir ilk süre saptanmasını önermektedir. Bu süreden sonra, taraflardan her biri, bir ya da iki yıllık bir ön-bildirimle, sözleşmeyi sona erdirebilecektir. Türk temsilci heyeti, yirmi yıldan daha uzun bir süre kabul etmemektedir; çünkü, bunun bir yarar sağlamayacağı kanısındadır.

Sözleşmeyi yeniden gözden geçirme konusuna gelince, Boğazlar'daki ve Karadeniz'deki tonajla ilgili hükümlerin, her beş yılda bir, Türkiye'nin de oyunu kapsa-

mak üzere, üçte iki çoğunlukla yeniden gözden geçirebilmesi öngörülebilir. Öteki hükümlerin de gözden geçirilmesi, bütün tarafların rızasıyla olmak üzere, düşünülebilir.

BAŞKAN, yapılmış olan bu görüş alış-verişinden sonra görüşler arasınaki açıklığın artık o kadar büyük olmadığını sevinerek görmektedir.

Komite, Türk temsilci heyetinin bildirdiği metnin sunulmasına kadar, kararını ertelemeği *kararlaştırdı.*

Madde 11 (tartışmanın arkası).

BAŞKAN, Komitenin dikkatini, sözleşme tasarısının 11. maddesinde kullanılan "eylemsel hizmet" *(service effectif, active commission)* terimine çekmektedir. Bu terim, tam uygun düşmese gerektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, birinci beş yıllık dönem için, sözü geçen maddede öngörülen tonajın 15.000 ton olarak saptanması, bu sınırla Türk donanmasının tonajı arasında hiçbir ilişki kurulmamasını istemek için kesin yönergeler almış bulunmaktadır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin bu sorunu inceleme olanağını bulamamış olduğunu ve bu sorunu ileride tartışmayı yeğlediğini söyledi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Boğazlar bölgesine girmeleri kabul edilmiş gemilerin toplam tonajı ile Türk donanması arasındaki ilişki ilkesinin, ilk beş yıllık süre için olmasa bile, hiç olmazsa bundan sonraki dönemler için korunup korunmayacağını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk donanmasının şimdiki tonajının 29.000 ton olduğunu, böylece 15.000 ton rakamının bu tonajın yarısını bile aşmadığını anlattı. Ancak, Türk donanmasının eylemsel hizmette bulunan tonaj rakamı içinde, hiçbir değeri olmayan gemiler de vardır. İşte bunun içindir ki, Türk temsilci heyeti, ilk beş yıllık dönem süresince bu tonajın göz önünde tutulmamasını istemektedir. Bu dönem süresince, Türk donanmasında önemlice bir artış olursa, Türkiye, sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesinde öne sürülecek akla yatkın istemleri kabul etmeğe hazır olacaktır.

BAŞKAN, Türk donanmasının ilk dönem içinde 30.000 ton artması durumunda, Türkiye'nin 15. 000 tonluk sınırı olduğu gibi tutmak niyetinde olup olmadığını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu rakamın beş yıllık dönem sonunda gözden geçirilmesinin olanak içinde bulunduğunu yeniden söyledi. Bununla birlikte, Türkiye'nin donanmasını böylesine büyültmeği düşünmesi için parasal olanaklarının elvermeyeceğini yürek açıklığıyla söyleyebileceğini sanmaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bir hafta, önce, öne sürmüş olduğu gözlemleri anımsattı; o zaman şunları söylemişti: Türk donanmasının tonajını gösterir diye belirtilen 29.000 tonun yardımcı gemileri kapsamadığını ve, mantıksal bir tümden-gelimle, yardımcı gemilerin 15.000 tonluk rakam içine alınmaması gerektiğini belirtmişti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Sözleşme tasarısının II. kesiminin, yardımcı gemileri de kapsamak üzere, savaş gemileriyle ilgili olduğu, yardımcı gemilerin 29.000 tonluk rakam içinde bulunduğu ve bunun kabul edilmiş tek kuraldışılığının petrol gemileri olduğu karşılığını verdi.

Madde 15. paragraf d) (tartışmanın arkası).

Komite, Türk temsilci heyetince 15. maddenin *d)* paragrafı yerine geçmek üzere sunulan metni inceledi ve birtakım kaleme alış değişiklikleriyle, bu metni uygun buldu[1].

Bu metin, Yazı Komitesine gönderildi.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), daha önce de söylediklerine uygun olarak, metni, Sovyet temsilci heyeti başkanına danışmak çekincesiyle kabul etmiş olduğunu söyledi.

28. Basına bildiri.

Komite, kendisine sunulmuş olan bildiri tasarısını birtakım değişikliklerle *kabul etti.*

ONÜÇÜNCÜ OTURUM

Salı, 14 *Temmuz* 1936, *saat* 10.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE, Deniz Albayı MACDONALD.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. KARANDJOULOFF, Deniz Albayı VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	B. BİBİCA-ROSETTİ, Deniz Albayı ECONOMO.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ, B. KIZILTAN.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. MİLLER, B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

1 Bakınız [Fransızca metinde] sahife 134

29. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Madde 2 (eski madde 3).

BAŞKAN, bir gün önce, Lord Stanley'in önermiş olduğu değişiklik (bakınız [Fransızca metin] sahife 123) üzerinde tartışmayı açtı; bu değişiklikte 2. maddenin ilk satırlarında bulunan "yük" sözcüğünden sonra, "yolcuların uyrukluğu ne olursa olsun" sözcüklerinin konulması öngörülmekteydi.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin düşünüşüne göre, Boğazlar'da transit geçiş özgürlüğüne ilişkin olan ve uyrukluklar arasında ayırım gözetmemeğe dayanan madde, hem yolcuları hem de bayrağı ya da yükü açıkça göz önünde tutacak biçimde kaleme alınırsa, maddenin daha da belirgin kılınacağını anlattı. Bir yandan, bu açıklığa kavuşturma mantığa uygun düşmekten başka bir şey olmayacaktır; öte yandan da, bu açıkça belirtiş, Birleşik-Krallığın yapmış olduğu bütün ticaret andlaşmalarında yer almaktadır ve şimdi hazırlanmakta olan gibi bir sözleşmede de, öyle görünüyor ki, tam yerini bulacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetince sunulmuş değişiklik tasarısının kapmasını çok iyi anlayamamış olduğunu gizlemek istememektedir. B. Menemencioğlu, barış zamanında, Boğazlar'dan geçiş bakımından, yolcuların uyrukluğuna göre hiçbir ayırım gözeticilik güdülmeyeceğinin sözleşmede belirtilmesinin neye yarayacağını anlayamamaktadır. Gerçekten, B. Menemencioğlu, bir ülkenin, bir boğazdan geçen bir gemiye, içinde şu ya da bu uyruklukta bir yolcu bulunması ve bu yolcuların uyrukluğu yüzünden nasıl engel olabileceğini görememektedir. Türkiye'nin, bir geminin yolcularıyla ilgilenebileceği tek durum, yönetim ya da yargı kolluğu (zabıtası) denetimini kullanmasının gerekmesi durumudur; ancak, böyle bir durumda, sorun, yolcunun uyrukluğu ile değil, davranışları ve kişisel durumu ile ilgilidir.

A priori, B. Menemencioğlu, Birleşik-Krallık temsilcisince eklenmesi önerilen terime karşı çıkmak için hiçbir neden görmemektedir; böyle de olsa, böyle bir formülün neye yarayacağını anlayamayışını da sürdürmektedir.

Bundan başka, 2. madde metni gibi bir maddede, "bayrak ayırımı yapılmaması" deyimi, söz konusu düzenlemenin evrenselliğini göstermekten başka bir şey yapmamaktadır; oysa, "uyrukluk bakımından ayırım gözetmemek" deyiminin başka bir anlamı olacaktır.

BAŞKAN, "Yolcuların uyrukluğu ne olursa olsun" deyiminin, yolcuların pasaportlarına göre ortaya çıkan uyrukluk ne olursa olsun anlamına geldiğini belirtti; bu nitelik, yolcuların girişebilecekleri davranışlar dışında olduğu gibi, kişisel olarak içinde bulunabilecekleri durum dışında da göz önünde tutulmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Başkanın yapmış olduğu yorum uyarınca, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin değişiklik önerisini, "yolcuların taşıdıkları pasaport ne olursa olsun" biçiminde anlamak gerekseydi, bundan şu sonuç çıkabilecekti: Yolculardan biri, Türkiye'nin tanımadığı, örneğin Papalık Devleti gibi, bir Devletin pasaportunu taşımaktaysa, Türkiye, geminin geçişine engel olmamalıdır. B. Menemencioğlu, bunun böyle olduğunu elbette kabul etmektedir; ancak, bunu söylemenin gerektiğini sanmamaktadır. Gerçekten, Türk Hükümeti, transit geçen gemiler için, yolcuların pasaportlarını da, kimlik belgelerini de sormamaktadır. Yolcuların hangi uyruklukta olduklarını öğrenmekten hiçbir yarar da beklememektedir. Türkiye, bu biçimde hiçbir denetim uygulamamaktadır. Türkiye, yalnız, gemide hastalıklar olup olmadığıyla

ilgilenmektedir; hastalık varsa, bunları belli edecek olan da, kuşkusuz pasaportlar değildir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), birçok nokta üzerinde Türkiye temsilcisiyle aynı görüşte olmakla birlikte, şunu da belirtmek istemektedir: Yolculara ilişkin olarak söylediklerinin hepsi yüke de uygulanmaktadır; böyle olunca, maddede yük belirtilirse, yolcuların da belirtilmesi yerinde olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu bakımdan yük ile yolcuların tümüyle aynı durumda olduğunu sanmamaktadır. Bir kez daha belirtmek istemektedir ki, kendisi, "yolcuların uyrukluğu ne olursa olsun" sözlerinin eklenmesine *a priori* karşı çıkmayacaktır; ancak, bunun doğru anlamını anlamak istemektedir. Yükün belirtilmesinde özel bir neden vardır; çünkü, Boğazlar gibi bir deniz ülkesinden, örneğin cephane gibi birtakım yükler taşıyan gemilerin geçişinin yasaklanması söz konusu olabilir; "yük bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin" demekle, Karadeniz'e giden ya da oradan gelen herhangi bir yük için tam bir transit özgürlüğü kabul edilmiş olmaktadır. Aynı hüküm, uyrukluk için gerekli değildir; çünkü, Türk karasularından ya da kara ülkesinden geçişin, şu ya da bu ülkenin uyruklarına yasak olduğu *a priori* söylenemez.

BAŞKAN, Türkiye'nin, Türk limanlarında duruş bir yana bırakılırsa, Boğazlar'dan geçiş sırasında, yolcuların uyrukluğu *(nationalité)* ya da yolcuların (uyrukluktan ayrı bir kavram olan) bir Devlete bağımlığı *(sujétion)* üzerinde bir dentim kurulmasına karşı çıkmadığını görmektedir. Bu koşullar altında, Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen ekleme, Türkiye için hiçbir yeni yükümlülük ya da özel bir sıkıntı oluşturmadığına göre, Türk temsilci heyeti bunu neden kabul edemeyecektir?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşi-Krallık temsilci heyetinden, söz konusu olan hükmün, savaş durumuna yaymak istediği hükümler sisteminden ancak biri olarak mı düşünüp düşünmediğini sordu. Böyle ise, B. Menemencioğlu, her türlü çekince öne sürmek zorunda kalacaktır. Böyle değilse, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin eklemeyi kabul edebilecektir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, uyruklar arasında ayırım gözetilmemesi hükmünü yalnız barış durumuna uygulamayı düşündüğünü ve, savaş durumu ile, böyle bir durumda Türkiye'nin savaşan (muharip) olması varsayımına ilişkin hükümleri bu bakımdan değiştirmek niyetinde olmadığını söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye'nin, kendisinin de savaşan olduğu, savaş durumunun göz önünde tutulduğu tasarısında, düşman uyruklarının taşınmasına ilişkin olarak Lozan Andlaşmasına bulunan hükmü çıkartmış bulunduğunu bildirdi. Birleşik-Krallık temsilci heyetince, barış zamanı için, önerilen ekleme kabul edilirse, B. Menemencioğlu, savaş zamanı için, Türkiye'nin düşmanı olan Devlete bağımlı kişilerin taşınmasının çıkartılmasını istemek zorunluluğunu duyacaktır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin buna karşı olmayacağını bildirdi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), 5. maddede, savaş durumunda Türkiye savaşansa, tarafsız ticaret gemilerinin, düşmana herhangi bir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, geçiş ve Boğazlar'da gidip-gelme özgürlüğünden yararlanacaklarının hüküm altına alınmış olduğunu belirtti. Bu hüküm, elbette kabul edilebilir; çünkü, savaşan

bir ulusun, tarafsız gemileri ziyaret (denetleme) hakkı vardır; bundan şu çıkmaktadır: 5. maddede öngörülen varsayımda, Türkiye'nin, Boğazlar'da, ticaret gemilerinin düşman uyruklarını taşımadıklarını kesinlikle bilmek hakkı olacaktır. Böyle olunca, Fransız temsilci heyeti, sözleşmeye bu doğrultuda bir açıklık getirilmesine karşı çıkmayacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Tuğamiral Decoux ile, tam bir görüş birliği içinde olduğunu söyledi. B. Menemencioğlu, düşmanca-yardım durumlarının neler olduğunun sıralanmasına karşı idi; oysa, barış zamanı için, uyrukluğa ilişkin olarak hiçbir ayırım gözetmede bulunulmaması gerektiği bir ilke olarak konulursa, savaş zamanı için de, bir gemide bir düşman uyruğunun bulunmasının, bu geminin Boğazlar'dan geçişinin yasaklanmasına yol açacağının belirtilmesini gerekli kılmaktadır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu biçim bir hüküm konulmasına hiç de karşı olmadığını, ancak bu hükmün, yüke de uygulanması gerektiğini belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bunu kabul etmekle birlikte, düşmanca-yardımda, yükün, düşman uyrukluğunda bir kişiden ya da bir avuç kişiden çok daha somut bir öğe olduğunu belirtti. Düşmana gönderilecek savaş kaçağı bir yük ya da cephane yükü, düşman uyruğu birkaç kişinin taşınmasından çok daha belirli bir yardım olayıdır. Birleşik-Krallık temsilci heyeti sakınca görmemekteyse, B. Menemencioğlu, 2. maddenin, Lozan Sözleşmesinde bile bulunmayan sözlerin sokulması yoluyla değiştirilmemesini önerecektir.

B. PELLA (Romanya), uluslararası hukukun şimdiki durumunda, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin istediği ekleme, tartışma kaldırmaz bir yarar sağlayamayacakır. Böyle bir ekleme, 2. maddenin anlamını karartacak yorumlara yol açmak sakıncasını yaratacaktır.

B. NEİCOFF (Bulgaristan), Birleşik-Krallık önerisinin bir sürü sorunlar yarattığını ve çok geniş tepkilere yol açabileceğini görmektedir. Bu koşullar altında, B. Neicoff, Türkiye temsilcisinin yaptığı açıklamalardan sonra, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin isteklerini karşılanmış sayarak, "yolcuların uyrukluğu ne olursa olsun" "sözcüklerinin 2. maddeye konulmasında direnmek isteyip istemeyeceğini düşünmektedir. Bu ekleme, yolcuların uyrukluğuna, yüke, v. b. ilişkin başka açıklamalar yapılmasını gerektirecektir. Böyle olunca, en iyisi, Türkiye temsilcisinin açıklamalarıyla yetinmek ve, 5. maddeyi de değiştirmek zorunda kalmamak için, 2. maddeyi olduğu gibi bırakmaktır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, Türk temsilcisinin, Boğazlar'dan transit olarak geçişte, yolcuların uyrukluğu yüzünden, Türk Hükümetinin ayırım gözeticilik ya da engeller uygulamayacağı yönünde güvence vermiş olduğunu anlamış bulunduğunu bildirdi. Gerçekten böyle ise, Birleşik-Krallık temsilci heyeti, eklemede bulunma isteğini geri almağa hazırdır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), B. Fitzmaurice'in, Türk temsilci heyetinin düşüncesini yorumlayış biçimini tümüyle doğruladı ve Bulgaristan temsilcisine, ortaya çıkan soruna mutlu bir çözüm getirdiği için teşekkür etti.

Komite, 2. maddeyi değiştirmemeğe *karar verdi.*

Birleşik-Krallık temsilci heyetinin önerdiği I sayılı Ek (Bknz.: Ek II, [Fransızca metinde] sahife 296).

Paragraf 1.

BAŞKAN, *c)* noktasında yer alan radyofarlar, sis düdükleri ve ışıklı şamandıraların, *b)* paragrafında, fenerlerin, ışıklı şamandıraların ve geçit şamandıralarının yanında yer almasının daha iyi olabileceğini düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetindeki teknisiyenlerin, kendisine, *c)* noktasında yer alan sis düdükleri, radyofarların ve ışıklı şamandıraların, *b)* noktasında görülen fenerlerden, ışıklı şamandıralardan ve geçit şamandıralarından ayrı bir yönetime bağlı olduklarını, bu yüzden de aynı madde de birleştirilmediklerini söylemiş bulunduklarını bildirdi.

B. Menemencioğlu, bu konuyla ilgili olarak, "kurtarma gemileri" (paragraf *c)* teriminin, "güvertesiz kurtarma gemileri" terimi ile değiştirilmesi gerekeceğini belirtti.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Paragraf 2.

BAŞKAN, 2. paragraf hükmünün yeni olduğunu belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu hükmün, gidiş-geliş için, bir seferde vergi alınmasını öngördüğünü anlattı. Bu sistem, sağlık harçlarını yarı yarıya azaltmakta ve, öteki vergiler için de, vergi alma işlemlerini kolaylaştırmaktadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Boğazlar'dan geçip gittikten sonra bir daha dönüş yolculuğu yapmak üzere Boğazlar'a gelmiyecek bir gemi için Türk makamlarının ne yapmağı düşündüklerini sordu; böyle bir durum, kesin olarak bir başka denize gitmek üzere Karadeniz'den ayrılacak olan gemiler için söz konusu olabilecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), gitgide daha da geniş bir görüşle, Türk Hükümetinin bu gemiyi harç ödemekten bağışık tutacağını bildirdi; çünkü, bu gemi, vergi alınmasının gerekli olması için, bir daha Ege Denizi'ne dönmiyecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) Türk temsilcisinin vergilerin bir kez, girişte, hem gidiş hem de dönüş için alınacağını söylemiş olduğunu belirtti. Böyle olunca, bir gemi, Karadeniz'den Baltık Denizi'ne Boğazlar'dan geçerek ve geri dönmemek üzere giderse, bu yolculuk ne gibi bir vergiye konu olabilir? Bu sorunun uygulama bakımından az çok önemli bir yönü de vardır; çünkü, Baltık Denizi'nde bir hizmet görmekte olup da, ara sıra Karadeniz'e gelen ve bu denizden bir daha geri dönmemek üzere ayrılan gemiler bulunmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yaşamın boyunca, bir gidiş-dönüş bileti alıp da, dönüş kârından yararlanamadığının bir kaç kez başına gelmiş olduğunu söyledi. B. Miller'in sözünü ettiği yolculuğu yapan gemilerin karşılaşacakları zarar da aşağı yukarı buna benzer olacaktır. Böyle durumlar kesinlikle kuraldışı durumlarıdır; bunları sözleşmede öngörmenin de bir yararı olmayacaktır. Bununla birlikte, istenirse ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyeleri Birliği temsilci heyeti de bu noktada direnmekteyse, bir gemi, dönüş yolculuğu yapmayacağını bildirirse, bu gemiden verginin yarısının alınacağı sözleşmede belirliyebilirler.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), yarım-vergi alınmasını öngören hükmün yalnız fener vergisine uygulanacağını belirtti; çünkü, kurtarma vergisiyle sağlık harcı, gemi ister dönsün, ister dönmesin, tam olarak alınmak gerekecektir.

BAŞKAN, 2. paragrafta öngörülen altmış günlük sürenin, Romen teknelerine çok ağır bir yük getireceğini açıkladı. Karadeniz'in bütün ülkelerinin, gemilerin onarılabileceği tezgâhları vardır. Bu onarımlar yedi ya da sekiz hafta sürebilir; bu koşullar altında, onarım gören gemilerin Boğazlar'a ilişkin geçiş harcını yeniden ödemeleri gereklidir. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: birçok durumda, gemiler, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin tezgâhlarında onarım göremeyeceklerdir. Öte yandan, Karadeniz limanlarına yük almak için gelen yabancı gemiler, bu limanlarda bir dönüş yükü toplayabilmek için, çoğu zaman altmış günden daha uzun süre kalmaktadırlar. Bu, bunalımın bir sonucudur; bu gemiler de, Boğazlar'dan bir ikinci kez geçiş vergisi ödemek zorunda kalacaklardır. Açıkça söylemek gerekir ki, bu hüküm, bunalıma karşı kendisini savunma bakımından şimdiden güçlükler içinde bulunan Romen ihracat ticareti üzerinde hiç de istenmeyecek ağır etkiler yapacaktır. Romanya temsilcisi olarak, Başkan, Türk temsilci heyetinin bu nokta üzerine direnmemesinden büyük bir gönül borcu duyacaktır; çünkü, Romanya temsilci heyeti, söz konusu hükmü kabul edemeyecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Başkanın sunmuş olduğu kanıtların doğruluğunu kabul etmektedir. Türk temsilci heyeti, hiçbir biçimde, herhangi bir engel yaratmak istemediği için, söz konusu sürenin altı aya çıkartılmasına hazırdır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), B. Menemencioğlu'nun yapmış olduğu bu öneriyi kabul etmektedir.

BAŞKAN, kendisinin de kabul ettiği bu öneriyi yapmış olan Türkiye temsilcisine teşekkür etti.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Türk temsilcisinin sözlerini sevinçle karşıladığını ve bu sözler için kendisine teşekkür ettiğini söyledi.

2. paragrafta öngörülen altmış günlük süre *yerine* altı aylık bir süre *konuldu.*

Paragraf 3.

BAŞKAN, 3. paragrafta sözü geçen vergiler (harçlar) dışında, bir de, İstanbul Ticaret Odasınca alınan 2 Türk lirası tutarında vergi bulunduğunu belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sözleşmede öngörülenler dışında hiçbir vergi (harç) alınmayacağını bildirdi.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun az önce söylediklerinin, İstanbul Ticaret Odasınca alınan vergi konusunda ortaya attığı sorunu bir çözüme bağlamakta olduğu kanısındadır.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), İstanbul Ticaret Odasının, yayabancı denizcilik işletmelerinin çıkarlarını geliştirme amacı güden özel bir kuruluş olduğunu anlattı. Bu odaca alınan vergiler, Türk makamlarının tümüyle dışında kalmak üzere, bir karşılık beklemeden ödenmektedir.

BAŞKAN, sözleşmede, Boğazlar'da gemiye çıkan sağlık görevlilerinin, hiçbir ücret almayacaklarının öngörülmüş olduğunu belirtti. Bununla birlikte, şimdiki Türk yasalarında, bu görevlilerin, kötü hava koşulları yüzünden gemide bir gece geçirmek zoruna kalmaları durumunda, günde 1 Türk lirası tutarında harç ödenmesi öngörülmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Konferansın, bu noktaya ilişkin olarak, "hiçbir vergi ya da harç olmaksızın" deyimiyle yetinebileceği kanısındadır; üstelik, B. Menemencioğlu, artık böyle bir vergi olduğunu da kesin olarak sanmamaktadır.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), Başkanın sözünü ettiği verginin kaldırılmış olduğunu sanmaktadır; hem, ne olursa olsun, böyle bir vergi (harç), 2. maddenin birinci fıkrasındaki hükümle kaldırılmış olacaktır.

BAŞKAN, ayrıca, Türk temsilci heyetinin, alınması Sözleşmenin I sayılı Ek'inde öngörülen dışında, hiçbir verginin ya da harcın, Türk makamlarınca alınmayacağını doğrulamış bulunduğunu da belirtti.

Paragraf 4.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 4. paragrafta yalnız isteğe bağlı hizmetlerin söz konusu olduğunu belirtti; bu, 4. maddeye göre elbette böyledir; çünkü, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük), barış zamanına olduğu gibi, savaş zamanında da, Türkiye savaşan (muharip) değilken, isteğe bağlı kalmaktadır. Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, yedekçiliğin (römorkörcülüğün) isteğe bağlı olmaktan çıkması, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) harçlarının isteğe bağlı olmaktan zorunlu olmaya dönüşmesi onucunu vermektedir. Komite, 4. paragrafta öngörülen hizmetlerin zorunlu kılınması durumunda aynı vergilerin uygulanmasının gerekli olduğunu düşünürse, B. Menemencioğlu buna karşı çıkmayacaktır.

BAŞKAN, savaş tehdidi döneminde hangi hükümlerin uygulanacağı sormaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, savaş tehdidi durumunu, savaş tehdidi durumuyla bir tuttuğunu bildirdi.

BAŞKAN, Türkiye, bunun tersine, savaş tehdidi dönemini barış zamanıyla bir tutmuş olursa, denizcilik işletmesiyle uğraşan herkesin Türkiye'ye bu yüzden gönül borcu duyacağını belirtti. Romanya temsilcisi olarak, Başkan, sözleşme hükümleri uyarınca, Türkiye'nin, savaş tehdidi döneminde, gerekli her türlü savunma önlemlerini almaya hakkı olduğunu belirtmek istemektedir; Türkiye, özellikle, Boğazlar'ı mayınlayabilir; böyle de olsa, Türkiye'nin, Boğazlar'dan geçen gemilere, tek yanlı olarak ve oldukça uzun olabilecek bir süre için, almış bulunabileceği bir karar uyarınca, gerekli kılınmış kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) için ücret ödetmeye kalkarak, bu gemilerin katlanmakta oldukları yükü arttırmaması gerekir.

Başkan, Türk temsilci heyetinin, bu bakımdan yatıştırıcı açıklamalarda bulunmasından mutluluk duyacaktır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Türk temsilci heyetine, öne sürmüş olduğu telkin için teşekkür etti ve bunu kabul etmekle mutluluk duyduğunu bildirdi. Romanya temsilci heyeti gibi, Birleşik-Krallık temsilci heyeti de, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetleri zorunlu kılınırsa, gemiciliğin yüklendiği vergilerin ve harçların değişmemesinin, adalete uygun olacağını düşünmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), zaten 4 *bis* maddesinin konusu olacak savaş tehdidi varsayımında olduğu gibi, savaş varsayımında da, söz konusu olan ödeme, gerçekte, bir vergi ya da harç karşılığı değil, gemilere, onların en iyi güvenlik koşulları altında, bir kılavuzun ya da römorkörün güdümünde geçmeleri olanağını sağlamakla yapılan bir hizmet karşılığı olduğunu belirtti.

BAŞKAN, bu durumda, Türkiye'nin, kendisinin zorunlu kıldığı bir hizmet karşılığı olarak ödemede bulunmanın söz konusu olduğunu belirtti. Savaş ya da savaş tehdidi gibi kuraldışı durumlarda, Türkiye'nin, Boğazlar'dan geçen gemilere ağır vergiler yüklememesi adaletli olurdu.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Romanya ve Birleşik-Krallık temsilci heyetlerince öne sürülmüş görüşlere katılmaktadır. Ona göre, gerginlik dönemi, savaş zamanıyla bir tutulamaz ve, bu dönemde, barış zamanı kurallarının uygulanması gerekir. Sözleşme tasarısında, Lozan Andlaşmasıyla karşılaştırıldığı zaman, kuşkusuz bir yenilik vardır; ancak bu yenilik, yalnız Türkiye'nin güvenliği açısından geçerlidir; Türkiye'nin kendi kendine değerlendirdiği bir savaş tehdidi durumu yüzünden alabileceği önlemlerden, ticaret gemiciliğinin etkilenmemesi adalet gereğidir. Böyle olunca, 4. paragrafta öngörülen kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) hizmetlerini Türkiye'nin ücretsiz yerine getirmesi doğal olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), savaş durumunun da, savaş tehdidi durumunun da Türkiye'nin iradesine bağlı olmadığı kanısındadır. Bir ülke, hiçbir nedene dayanmaksızın, savaş tehdidi durumu olduğunu hiçbir zaman ortaya atamaz; çünkü, böyle bir bildirimde bulunmak, kendisi için son derece sıkıntı yaratacak sonuçlar doğurabilir. Bir Devlet, ancak savaş patlamak üzereyse, böyle bir bildirimde bulunabilir. Böyle olunca, bu durum tümüyle o Devletin iradesi dışındadır. Öte yandan, Türkiye savaş durumunda bulunuyorsa, ticaret gemilerinin geçmesine izin vermesi olayı bile, tek başına, Türkiye'nin, dünya ticaretine yeterli bir ödünde bulunması demektir. Gerçekten bellidir ki, bir ülke, savaş durumu ya da savaş tehdidi içinde bulunmaktaysa, yalnız dünya ticaretinin gelişmesini kendine dert edinemez. Bu devlet, kendi güvenliğini de sağlamak zorundadır. İşte tam bu durumda, savaş durumu ile savaş tehdidi arasında bir başkalık söz konusu olamaz; çünkü, bu iki durumda alınması gereken önlemler tümüyle ayrı olabilir. Savaş tehdidi durumunda alınmış önlemler kılavuzlukla yedekçiliği (römorkörcülüğü) zorunlu ya da gerekli kılacak nitelikte değilse, gemilerin geçişine izin vermekten başka bir şey yapılamayacaktır; ancak, Boğazlar mayınlanmışsa, gemilere bir kılavuz ya da bir römorkör vermek, ticaret çıkarlarını tam bir anlayış içinde korumak olacaktır.

Bu kılavuzluğu ya da yedekçiliği ücretsiz sağlamak yönünde Bulgar temsilcisinin telkinine gelince, B. Menemencioğlu, öngörülen varsayımın koşulları içinde, Karadeniz'e kıyıdaş olan ve olmayan ülkelerin ticaretini sağlamayı kabul etmekle, Türkiye'nin çok önemli bir ödünde bulunmakta olduğu kanısındadır. Buna ek olarak, Türkiye'den, bu çeşit bir hizmeti ücretsiz sağlaması da istenemez. Bu hizmetin ücretsiz yapılmasında direnilirse, Türk makamları, geçiş isteyen gemilere, elde römorkör bulunmadığını, tehlikenin çok büyük olduğunu, başlarına gelebilecekleri göze alarak kendi başlarına geçebileceklerini bildirmek durumunda kalabilirler. Bu da, gerçekten, yabancı ülkelerin ticareti için yararlı mı olacaktır? B. Menemencioğlu'nun düşünüşüne göre, Türkiye'nin kılavuzları ve römorkörleri sağlaması, bunlara ücret ödenmesi ve onların hizmetlerine gereksinme duyan gemiler için her zaman kılavuz ve römorkör bulunması çok daha iyidir. Bu, böylece ortaya konulduktan sonra, B. Menemencioğlu, Türk temsilci heyetinin, savaş durumu olsa da, kılavuz ve yedekçilik (römorkörcülük) ücretlerinin çok yüksek olmamasını kabul etmeğe hazır olduğunu daha önce de söylemiş bulunmaktadır. Türkiye temsilcisi, alınacak ücretlerin en düşük düzeyde tutulduğunu, kaldı ki, savaş tehdidi durumunun çok kuraldışı bir durum sayılması gerektiğini ve sözleşmenin uygulanması boyunca, bir kez bile ortaya çıkmayacağını umduğunu sözlerine ekledi.

BAŞKAN, Romanya temsilcisi olarak, zorunlu sağlık harcı ilkesini, % 50 bir indirimle bile, kabul etmekte güçlük çektiğini söyledi. Genel oturumda, I sayılı Ek'i incelemeği, bu Ek'in kapsamına zorunlu sağlık harcını sokmaktan vazgeçmek olanağını sağlayıp sağlamayacağını anlamak üzere, saklı tuttuğunu söylemek fırsatını bulmuştu. Romanya temsilci heyeti, her zaman, sağlık hizmetleri için bir harç alınmaktaysa, bu hizmetlerin gerçekten gerekli olmasını savunmuştur. Oysa, Boğazlar'dan transit geçen bir gemiye bu harcın uygulanmasının gerekli olduğunu sanmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, belki de moral düzeyde nedenlerle, kaldırmak istemediği bir sağlık harcını uygulayagelmekte olduğuna ve, öte yandan, Türk Devletinin böyle bir harç almakta parasal bir çıkarı bulunduğuna göre, Başkan, bu harca tümüyle karşı çıkmak istememektedir. Başkan, Türk temsilci heyetinin öne sürdüğü kanıtlara dayanmak istemektedir: Türk temsilci heyeti, bu harcın en aşağı düzeyde tutulmuş olduğunu, bu yüzden de uzun uzadıya tartışmaya değmediğini, bundan başka, savaş tehdidi durumunun kuraldışı bir durum olduğunu öne sürmüştür. Açıkça söylemek gerekir ki, bu kanıtlar, Türk temsilci heyetinin görüşünü desteklediği ölçüde, Romanya temsilci heyetinin görüşünü de desteklemektedir.

Başkan, yeni sözleşmenin, daha çok, keyfe bağlı ve Lozan hükümlerine uygun düşmeyen bir harcı yasalaştırmasını görmek istememektedir. Başkan, Türkiye, kendi hükümetinin aldığı kararlar yüzünden zorunlu kılınan yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk hizmetleri karşılığı ücret almaktan vazgeçmiş olsaydı, zorunlu sağlık harcı ilkesini daha kolayca kabul edebilirdi. Türk temsilci heyeti buraya kadar gidemiyorsa, Başkan, uzlaşıcı bir çözüm önerecektir; bu çözüme göre, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) ücretlerinin, savaş tehdidi döneminde, Türkiye'nin savunma önlemleri aldığı andan başlamak üzere değil, Milletler Cemiyeti'nin ya da sözleşmede öngörülen kuruluşun, savaş tehdidi durumun varlığını kabul ettiği andan başlayarak alınmasıdır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin de, Başkanın açıkladığı aynı nedenlerden esinlenen ve aynı amacı güden uzlaştırıcı bir formül sunmak niyetinde olduğunu söyledi. Bu formül şöyle olacaktı: Savaş tehdidi ya da savaş durumunda kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük), gerekli olabilmekle birlikte, bu hizmetler ücretsiz olmak yerine, bu bakımdan Türk Hükümetinin alacağı harçlar, bu hizmetlerin isteğe bağlı oldukları barış zamanında alınan harçların yarısı tutarında olacaktır.

Birleşik-Krallık temsilci heyeti, Türk temsilci heyetinin öne sürdüğü ilkeyi kolayca kabul edemiyecektir. Türk temsilci heyeti, ticaret gemilerinin savaş tehdidi döneminde geçmelerine izin vermekle çok büyük bir ödünde bulunmuş olduğunu, artık vergilerde (harçlarda) bir indirim istenmemesini söylemiştir. Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşüne göre, bu ödünde bulunanlar, savaş tehdidi zamanında, Türkiye'ye, Boğazlar'dan geçişi düzenlemesine izin vermekle, yabancı ülkeler olmaktadırlar. Bir Devlete böyle bir yeteneğin tanındığı dünyanın bir başka bölgesi gösterilemeyeceği gibi, bir Devletin, kendisini, savaş tehlikesi karşısında sayması durumunda, başka ülkelerin ticaretini engelleyebilmesi de görülmemiştir. Türkiye'ye eşsiz bir ayrıcalık tanınmaktadır ve Türkiye'nin, bu ayrıcalıktan öteki Devletler için doğan sonuçları olabildiğince hafifletmesi doğru olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), önce Başkanın, Milletler Cemiyeti'nin ya da sözleşmede öngörülecek bir kuruluşun kararından önceki durumla, bu karardan sonraki durum arasında yaptığı ayırım üzerinde duracaktır. Başkanın bu konuya ilişkin olarak söylediklerinin, kılavuzluk ve yedekçilik (römörkörcülük) harçlarından çok

daha geniş bir kapsamı vardır. B. Menemencioğlu, söz konusu karardan önceki dönemle, bu karardan sonraki dönem arasında, hukuk açısından bir ayırım yapılabileceğini kabul edemektedir; çünkü, Türkiye, herhangi bir senede aykırı olarak değil, hazırlanmakta olan sözleşme uyarınca savunma önlemleri alacaktır. Böyle olunca, Milletler Cemiyeti'nin ya da sözleşmede gösterilecek kuruluşun kararı, aldığı önlemlerin bir üst makamca değerlendirilmesini kabul eden Türkiye'nin verdiği bir güvenceden başka türlü görünmemektedir. Söz konusu hükümden, bu önlemlerin, karardan önce, karardan sonrasına göre daha az hukuksal oldukları sonucu hiç de çıkartılamaz.

B. Menemencioğlu, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin gözlemlerine geçerek, ödünden söz etmişse, tartışılmakta olan varsayımda öngörülen durum göz önünde tutulunca, bunların, Türkiye'nin yapması istenilen gerçek ödünler olmasındandır. Savaş durumu ilân edip de, gemilerin gidiş-gelişine engel olunan bir başka bölge, elbette yoktur; ancak, Türkiye'nin Boğazlar'daki durumuna benzer bir başka durum da yoktur. Bu Boğazlar, Türkiye'nin içinde bulunmaktadır; hem de Türkiye'nin ruhudurlar; Türkiye, onları aşmak isteyen gemilere geçit vermekle, uluslararası ticarete hizmet etmek istemektedir; bunu ancak savunma olanaklarını güçsüzleştirerek yapabilmektedir; çünkü, çok sayıda olabilecek gemilere gidiş izni verirse, Boğazlar'da alınmış olan birtakım savunma önlemlerini yumuşatması gerekir. Yoksa, Boğazlar tehlikesiz geçilemez. Kimi noktalarda mayınların kaldırılması, geçiş için çıkış geçitleri ayrılması gerekecektir. İşte, Türkiye'nin bulunmakta olduğu tartışma kaldırmaz ödün buradadır. Bu aynı eylemler, Birleşik-Krallık temsilci heyetince, denizlerin özgürlüğüne bir engel sayılmaktadır. Şu var ki, denizlerin özgürlüğü, Boğazlar'ın coğrafya açısından konumu çerçevesinde düşünülmek gerekir. B. Menemencioğlu, savaş tehdidi bulunması ve bu durumun, Milletler Cemiyeti'nce ya da sözleşmede öngörülen kuruluşça yersiz sayılıncaya, ya da, bir mutsuzluk sonucu, savaşın bu duruma son vermesine kadar, belki de sekiz gün sürebilmesi yüzünden, kılavuzluk ya da yedekçilik (römorkörcülük) karşılığı olan harçların daha da azaltılmasına, ya da yabancı gemilerin bu harçlardan tümüyle bağışık tutulmasına olanak bulunabileceğini sanmamaktadır. Böyle bir görüş uygulanabilir nitelikte olmadığı gibi, Ek'in özüne de aykırı düşecektir. Kaldı ki, savaş tehdidi durumu kuraldışıdır, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) karşılığı alınan harçlar enaz düzeydedir ve Türkiye, Boğazlar'daki savunma hazırlıklarının doğuracağı güçlükler olsa da, bu harçları arttırmamağı yükümlenmektedir.

B. Menemencioğlu, bu sözlerinin, temsilci heyetlerini inandırmağa yeterli olacağını ummaktadır; ancak, durum böyle değilse, B. Menemencioğlu, söz konusu noktanın tartışılmasını, Türk temsilci heyetinin başkanına bırakmak zorunluğunu duyacaktır; çünkü, bu iş böylesine önemli sayılmaktaysa, en iyisi, Türk temsilci heyeti başkanının sorumluluğu kendisinin üzerine almasıdır.

Türk temsilci heyeti, görüşleri paylaşılırsa, 4. noktaya şu değişikliği önermek istemektedir; "bu tarifeler, söz konusu hizmetlerin 4 *bis* ve 5. maddelerin uygulanmasıyla zorunlu kılınmaları durumunda, arttırılmayacaktır."

BAŞKAN, savaş tehdidi durumunda, ticaret gemilerine Boğazlar'dan geçiş iznini vermemekle Türkiye'nin yapmış olduğu ödünün nasıl anlaşılması gerektiği konusunda, tümüyle B. Fitzmaurice'nin söylediklerine katılmaktadır. Elbette ki, Türkiye'nin hakları vardır; ancak, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerle öteki Devletlerin de hakları vardır.

Başkan, savaş tehdidi durumunda Türkiye'nin alacağı önlemlerin hukuksallığına ilişkin olarak, konunun özü üzerinde bir tartışmaya girişmeyecektir. Romanya temsilci

heyeti, genel olarak, bu varsayımda, Türkiye'nin, gelebilecek bir saldırıya karşı kendisini korumağa hakkı olduğunu kabul etmektedir; ancak bu önlemleri almak hakkı, bunların hukuksallığı ve gerekliliği ile ticaret gemiciliğine harçlar yükletilmesi arasında, elbette gözden uzak tutulmaması gereken, çok büyük bir ayırım vardır. Türkiye'nin güvenliği, gemicilik harçları arttırılmadan da sağlanabilir.

Başkan, öne sürmüş olduğu uzlaştırıcı öneriyi yeniden ele alarak, Türkiye'nin aldığı önlemlerin haklı olup olmadığı konusunda, Milletler Cemiyeti'nin ya da sözleşmede öngörülecek organın kararından önceki durumla, bu karardan sonraki durum arasında bir ayırım yapmak niyetinde hiç de olmadığını belirtti. Başkan, yalnız, harçların alınabileceği anı bu kararın saptadığını düşünmektedir.

Sözlerini bitirirken, Başkan, yapılmış olan tartışmanın, zorunlu sağlık harcını kabul etmeyi, Romanya temsilci heyeti için oldukça güçleştirdiğini bildirdi.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Türk temsilcisinin, savaş tehdidi durumunda kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) konusunda Konferansça hiçbir harcın alınması kabul edilmezse, Boğazlar'ı geçmek isteyecek gemilere hizmete hazır kılavuzların ya da römorkörlerin bulunmaması olasılığından söz eder gibi olduğunu anımsattı. B. Karandjouloff'a göre, bu, Türk Hükümetinin iradesine, üstelik iyi niyetine bağlı olacaktır; bu yüzden de, tartışılmakta olan soruna, 11 Nisan Notasında belirtilen adalete ve geniş görüşlülüğe uygun bir çözüm bulmak önem kazanmaktadır. Bunu söyledikten sonra, B. Karandjouloff, Başkanın sunduğu telkinin kabul edilebileceğini sanmaktadır; çünkü, Türkiye ile Boğazlar'dan geçmekle ilgili Devletler arasında, tarafsız bir makamın, "gerçekten savaş tehdidi durumu vardır; harçların ödenmesi de gerekmektedir" ya da "savaş tehdidi durumu yoktur; harçların ödenmesi de gerekmemektedir" demesi iyi olacaktır. Bulgar temsilci heyeti, kendi adına, başka formülleri bir yana bırakmak istemeksizin, bu uzlaşmaya katılmaktadır.

B. PELLA (Romanya), B. Menemencioğlu'nun, 18. maddenin kapsamı konusunda çok önemli bir sorun ortaya atmış olduğunu söyledi. Seçilecek an sorunu dışında, bir de, hukuksal nitelikte bir sorun ortaya çıkmaktadır. Açıkça bellidir ki, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin kaleme aldığı 18. madde, Türkiye'ye, savaş tehdidi durumunda, birtakım önlemler almak bakımınan tartışma kaldırmaz hak tanımaktadır. Bununla birlikte, 18. madde ve özellikle bu maddenin son fıkrası çözümlenirse, olgusal yönden olduğu gibi hukuksal yönden de, Türkiye'nin tartışma kaldırmaz hakkından doğan önlemler, Milletler Cemiyeti'nin ya da sözleşmede belirlenecek kuruluşun, denebilirse, onaylamasına bağlı kalmaktadır. İşte, gerçekten, 18. maddenin son fıkrasının metni şöyledir: "Milletler Cemiyeti Meclisi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin almış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse, Türk Hükümeti bu önlemleri kaldırmayı yükümlenmektedir." Türkiye'nin önlemler alma hakkı tartışılmakta değildir; ancak, öznel bir tepkiyi dile getiren bu önlemler, onaylanmağa bağlı kalmaktadır.

Varsayalım ki, Türkiye, 1 Ağustosta savaş tehdidi durumu karşısında olduğunu bildirsin, bu tarihten sonra uluslararası gemiciliğe yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk harçları uygulamağa başlasın, ve 5 Ağustosda da, Milletler Cemiyeti Meclisi, Türkiye'nin almış olduğu bu önlemlerin haklı olmadığını söylemiş olsun. Bu durumda, Türkiye'nin uluslararsı gemiciliğe yüklemiş olduğu harçların hukuksal temeli nedir? Böyle bir temel yoktur; işte, bu düşüncenin ışığındadır ki, Başkanın önerisi haklı çıkmaktadır: Türkiye'nin almış olduğu önlemler Milletler Cemiyeti'nce ya da sözleşmede belirtilen bir kuruluşca haklı bulunmadığı bir sürece, ticaret gemilerinin, bu önlemlerin sonuçlarına katlanmak zorunda olmamaları açıkça bellidir.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu'nun öne sürmüş olduğu görüşlerin, savaş tehdidi durumu konusunda kaleme alıncak yeni maddeye ilişkin olarak bir öneride bulunmasına yol açmış bulunduğunu söyledi: "Bu durumda, Türkiye, gerekli kılavuzu ya da römorkörü vermeği yükümlenir." Başkan, bu değişikliği, Romanya temsilcisi olarak savunacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Boğazlar'ı ayıran iki deniz arasında ticaret gemilerinin geçiş hakkını tanımazlık etmemiş olduğunu belirtti. Bununla birlikte, bir hakkın, örneğin, her insanın canını korumayı ve güvence altına alma hakkı ile, bunun karşılığı olarak öteki insanların bu cana kıymama yükümlülüğü, son derece sağlam bir kuraldır; böyle de olsa, bunun birtakım kuraldışılıkları vardır; örneğin, toplumu korumak için konmuş ölüm cezası, ya da yasal (meşru) savunma; zorunluluk durumu bile böyle bir kuraldışılıktır. B. Menemencioğlu, böylece, gemiler için Karadeniz'e gitmek ya da Karadeniz'den çıkmak üzere Boğazlar'dan geçmek hakkını yok saymamaktadır; hiç kimseye, varolma hakkını da tanımazlık etmemektedir; ancak, savaş durumuyla savaş tehdidi durumunun, zorunluluk durumuna benzetilebileceği kanısındadır. B. Menemencioğlu, bu benzeyişten, bir başkasının canına kıymak, başka bir deyimle, söz konusu olan durumda, ticareti, hiç olmazsa bir süre için, felce uğratmak ya da öldürmek için yararlanmağa da kalkışmamaktadır; ancak, bu ticaretin, geçmek için, birtakım sakınma önlemleri almasını istemektedir. Savaş durumu ya da savaş tehdidi durumunda, zorunluluk durumu olduğu öne sürülebilir; B. Menemencioğlu, Türkiye'nin, genel barış durumunda olduğu gibi, zorunlulukla haklı gösterilecek önlemler alma zorunda kalınca, Boğazlar'dan özgürce geçmek hakkının dokunulmaz kalacağının savunulamayacağını sanmaktadır. İki varsayım arasında bir ayırım yapmak, ve Türkiye'nin aldığı her harcın, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) giderlerini karşılamak için olduğunu unutmamak gerekir.

B. PELLA (Romanya), B. Menemencioğlu'nun öne sürdüğü örnekte, uluslararası hukuk kurallarıyla, iç ceza hukuku kuralları arasında benzerlik olduğunu kabul etmemektedir. Kaldı ki, zorunluluk ilkesi en aşırı sonuçlarına götürülürse, o çok bilinen, "zorunlululk yasak tanımaz" *(Not kennt kein Gebot)* özdeyişine varılmış olur. Şu da var ki, B. Pella, uluslararası hukukta zorunluluk durumu kuramına da karşıdır; çünkü, bu kuramla, hukuksal bir ilişki yerine, maddesel bir ilişki, bir hukuk ilişkisi yerine bir güç ilişkisi *(Machtverhaeltniss)* kurulmuş olmaktadır. Elbette, Türk temsilci heyetinin düşüncesi böyle değildir. Üstelik, zorunluluğun burada yasal savunmadan ayrı tutulması gerekir; çünkü, ticaret gemilerine herhangi bir suçluluk yüklemek de çok zor olacaktır. Son olarak, bu zorunluluğunun kendisine ilişkin olarak da, ceza hukukunda uygulanan şu ilkeyi anımsamak yerinde olacaktır: Zorunluluk durumunda olan bir kimse, bu zorunluluk içine kendi iradesiyle düşmemişse, bu durum öne sürülebilir. Açıkça bellidir ki, Türkiye, kendi kendine bir savaş tehdidi durumu içine düşmüş olabileceğini düşünmemektedir; ancak, yedekçilikle (römorkörcülükle) kılavuzluğu zorunlu kılan önlemler almakla, Türkiye, bu bakımdan, kendi başına böyle bir yedekçiliğe zorunlu kılmış olmaktadır. Kaldı ki B. Pella, Türk temsilci heyetinin bu güçlüğün çözümünü bulacağı kanısındadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yapmak zahmetine katlandığı açıklamalar için B. Pella'ya teşekkür etmektedir. B. Menemencioğlu, çok geniş bir hukuk kuramı öne sürmek niyetinde bulunmuş değildir; ceza hukukunu uluslararası hukuka benzeterek düşünce yürütülemeyeceğini o da kabul etmektedir; özellikle Birleşik-Krallık temsilci heyetinin öne sürdüğü ve Türkiye'nin bir ödünde bulunmuş olmasını kabul

etmeyen görüşlerine karşı, B. Menemencioğlu da, zorunluluk durumunu öne sürmüştü. B. Menemencioğlu, savaş sorununda, bir yanda yasal (meşru) savunma olmakla birlikte, öte yanda da, savaşmayanlar için zorunluluk durumu olduğunu çok iyi görmektedir. Kendisi, bir kanıtlama sunmuştu; yoksa bir hukuk savı öne sürmemişti.

Türk temsilci heyeti uzmanlarından, savaş tehdidi durumunda, yedekçiliğin gereksiz olduğunu, basit bir kılavuzluğun gemileri Boğazlar'dan geçirmeğe yetmesinin çok olası bulunduğunu ve, son olarak da, bir kılavuzun hizmetlerinin aşağı yukarı 12 kuruş tuttuğunu öğrenmiş bulunmaktadır. Bu koşullar altında, şimdiye kadar yapıldığı gibi, büyük ilkeler dalgalandırmak zahmetine katlanmağa değer mi? Ne olursa olsun, B. Menemencioğlu'nun yönergeleri, söz konusu harçların alınmasından vazgeçmek olanağını kendisine vermemektedir; bunların kaldırılmasında direnilirse, Türk temsilci heyetinin başkanına danışması gerekecektir.

BAŞKAN, B. Menemencioğlu gibi, Teknik Komite açısından, bu tartışmaya bir son vermenin daha iyi olacağını düşünmektedir.

Başkan, ortaya atılmış olan ve askıda kalmış ilke sorunları dışında, I sayılı Ek'in kabul edilmiş sayılabilip sayılamayacağını meslekdaşlarına sormaktadır.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Sovyet temsilci heyetinin, Ek'i, yapılan değişiklikler ve buna ilişkin açıklamalarla birlikte kabul ettiğini söyledi; bundan, özellikle, savaş tehdidi durumunda, kılavuzluğun gerekli olmaması sonucu çıkması olasılığı vardır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), İngiliz temsilci heyetinin, I sayılı Ek'i, ilke üzerinde yapılacak tartışmalardan sonra bu Ek'e getirilebilecek değişiklikler saklı kalmak üzere ve, bu harçların alınmasında, uyruklar ya da bayraklar arasında ayırım gözetilmemesi konusunda Bulgar temsilci heyetinin gözlemlerinin nasıl bir sonuca ulaştırılacağını beklemek çekincesiyle, kabul etmekte olduğunu söyledi. Bu ilkenin kabul edilmiş olduğu, yalnız, bu ilkenin Ek'e mi, yoksa sözleşmenin 2. maddesine mi yazılması gerektiğinin kalmış bulunduğu anımsanacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon temsilci heyetinin Ek'i olduğu gibi kabul ettiğini söyledi. Yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk, savaş tehdidi ya da savaş dönemlerinde bir zorunluluk olarak belirmektedir; çünkü, bunlar olmazsa, Türk temsilci heyeti, ticaret gemilerinin Boğazlar'a girişlerinde, gereksinme duyacakları kılavuzları ya da römorkörleri bulamayacaklarını anlatmağa çalışmıştır. Bu koşullar altında, en iyisi, gemilerin geçişlerinin böyle gecikmelere uğramasının önlenmesi ve onlara, bir harç ödemekle, Boğazlar'ı geçiş olanağının sağlanmasıdır. Bununa birlikte, Japon temsilci heyeti, bu soruna çok büyük bir önem de veriyor değildir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, Konferansın, Ek'i, tartışmanın ortaya çıkarmış olduğu güçlüğün bir çözüme ulaştırılması çekincesiyle kabul edebileceği kanısındadır. Sorunun özü üzerinde, Fransız temsilci heyeti, Bulgaristan, Romanya, ve Birleşik-Krallık temsilci heyetleri gibi düşünmektedir; başka bir deyimle, Fransız temsilci heyeti savaş tehdidi döneminde, ne de savaş döneminde, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) ücretlerinin alınmaması gerektiği görüşündedir. Kaldı ki, Tuğamiral Decoux, Türkiye temsilcisinin açıklamalarını iyi anlamışsa, uygulamada, kılavuzluk zorunlu tutulmayacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin sözünü ettiği ayırım gözetme sorununun, genel oturumda, Türk temsilci heyeti başkanının

yapmış olduğu, tutanağa da geçen bildirisiyle çözüme bağlanmış bulunduğu izlenimindedir; bu bildiriyi, Bulgar temsilci heyetiyle başlamak üzere, bütün temsilci heyetleri uygun karşılamışlardır. Bu bildiri, şimdi zorunlu bir nitelik kazanmıştır; Ek'e, ayırım gözetme olanaklarını kaldıracak bir paragraf koymak yararlı olmayacaktır. B. Menemencioğlu, bunu bir kez daha söylemektedir ki, ayırım gözeticilik olmayacaktır; üstelik, istenirse, Ek'in başlangıcı şöyle de kaleme alınabilir: "Bayrağı ne olursa olsun, gemilerden alınacak harçlar ve vergiler..."

B. Menemencioğlu, Japonya temsilcisinin sözlerine katılmaktadır. B. Menemencioğlu, kılavuzların ve römorkörlerin ticaret gemilerine hizmet için yeterli sayıda tutulacaklarına güvence verebilir; ancak, harç alınması konusunu tümüyle saklı tutmaktadır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Türk temsilci heyetince önerilen eklemeyi kabul etmektedir; ancak, şimdi varolan harçların eşit olmasının hükmü bağlanmasının söz konusu olmadığını belirtmek istemektedir; bu harçlar, Ek'in 1. paragrafında saptanmış bulunduğu için, bu eşitlik kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Söz konusu olan, harçların tutarında indirime ilişkin olarak eşitliğin hükme bağlanmasıdır; Türk Hükümetinin ileride böyle bir indirim yapma hakkını elinde tuttuğuna kuşku yoktur. Bundan şu çıkmaktadır ki, B. Menemencioğlu'nun önermiş olduğu eklemenin, 1. paragrafın başına değil, sonuna konması daha doğru olacaktır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), 1. paragrafın başında, vergilerin ve harçların bütün bayraklar için eşit olacağı söylenirse, vergilerde ve harçlarda indirim yapılması durumunda bu eşitliğin süregideceği açıkça bellidir.

B. BİBİCA-ROSETTİ (Yunanistan), özellikle Türkiye temsilcisinin yaptığı açıklamalardan sonra, Ek'in kabul edilmiş sayılmasında bir sakınca görmemektedir. Böylece yalnız, genel oturumda tartışılması gereken, ilke sorunu kalmaktadır.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, Bulgar temsilci heyetince önerilen eklemeyi kabul etmekte olduğunu söyledi.

Deniz Yarbayı MUNDORFER (Yugoslavya), bu görüşe katılmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu eklemeyi,– böyle bir ekleme düşüncesini kendisi öne sürmüş olduğu için– daha da büyük bir sevinçle kabul etmektedir.

BAŞKAN, bu konuda Romanya'nın durumunun daha nâzik olduğunu anlattı. Romanya temsilci heyeti, Ek konusunda bilgi edininceye kadar, zorunlu sağlık harcı öngören 2. maddeye ilişkin tutumunu saklı tutmuştu. Başkan, şimdi, savaş tehdidi durumunda yedekçiliğe (romörkörcülüğe) ve kılavuzluğa ilişkin harçların alınması konusunda öne sürülen görüşler saklı kalmak üzere, Ek'in kabul edilmiş sayıldığını görmektedir. Türk temsilci heyeti, savaş tehdidi zamanında yedekçilik (römorkörcülük) ve kılavuzluk zorunluğunu kaldırmakla, Romanya temsilci heyetinin işini çok daha kolaylaştırmış olacaktı. Romanya temsilci heyeti, şimdi, B. Aras'ın getirebileceği ödünlerin ne olduğunu öğreninceye kadar, durumunu saklı tutacaktır. Belki o zaman, 2. madde ile I sayılı Ek'i kabul edebilecektir.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), "darasız tonaj" *(jauge nette)* teriminin tam anlamının ne olduğunu sordu.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), net tonajın, bir geminin daralı tonajından, gemi adamlarına ve subaylara ayrılmış yerlerin ve makinelerle yardımcı makinelere ayrılmış yerlerin çıkartılması sonucu elde edildiğini anlattı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türkiye temsilci heyeti uzmanlarının kendisine söylediklerine göre, başlangıçtan beri vergilerin (harçların) bu temele dayanılarak alınmakta olduğunu ve Ek'in, bu nokta üzerinde, varolan durumu yasalaştırmaktan başka bir şey yapmadığını anlattı.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), alınan harçların, "Kütüğe (sicile) yazılı tonaj" *("Registered Tonnage")*, ya da 2 m^3 83'e eşit olması temeline dayanılarak alındığını sanmaktadır.

BAŞKAN, gerçekten, kütüğe yazılmış net tonajın, başka bir deyimle, şimdi de uygulamakta olan hesaplama biçiminin söz konusu olduğunu belirtti.

Deniz Albayı MACDONALD (Birleşik-Krallık), Lloyd kütüğüne göre, iki tonajın varolduğunu belirtti: daralı *(brute)* tonaj ve darasız *(net)* tonaj. Daralı tonaj, bütün gemiyi kapsamaktadır; darasız tonaj, yüke ayrılan yerle, yolcu gemilerinde buna eklenen, yolculara ayrılmış alanı kapsamaktadır. Kullanılacak terim, "kütüğe yazılı darasız tonaj" *(tonnage de registre net)* olabilecektir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu telkini kabul etmektedir.

Kullanılacak terimin "kütüğe yazılı darasız tonaj" *(tonnage de registre net)* olması *kararlaştırıldı.*

BAŞKAN, ilke sorununun genel oturuma gönderildiğini, Ek'in, öne sürülen görüşlerin ve çekincelerin ışığında kabul edilmiş olduğunu bildirdi.

ONDÖRDÜNCÜ OTURUM

Salı, 14 *Temmuz* 1936, *saat* 15.45.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, B. FİTZMAURİCE, Deniz Albayı MACDONALD.
Bulgaristan:	B. NEİCOFF, B. KARANDJOULOFF, Deniz Albayı VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.

Türkiye : B. MENEMENCİOĞLU,
General GÜNDÜZ,
B. KIZILTAN.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği :
B. MİLLER,
B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ,

Yugoslavya : B. RAYKOVİTCH,
Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri : B. AGHNİDES.

30. Komiteye gönderilmiş metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Birtakım savunma araçlarıyla donatılmış ticaret gemileri.

BAŞKAN, Yazı Komitesince hazırlanan metnin (bakınız [Fransızca metin] sahife 125) (Birleşik-Krallık temsilci heyeti tasarısının eski 5. maddesi) 4. maddesinin incelenmesi sırasında, Romanya temsilci heyetinin, bu maddeyle 23. madde arasındaki bağlantı konusunda öne sürmüş olduğu kesin çekinceyi anımsattı.

Gine o sırada, Romanya temsilci heyeti, önemsiz bir silâhla donatılmış ticaret gemileri sorununu da ortaya atmış ve Türkiye temsilcisi, bu gibi gemilerin donatılmış olabilecekleri savunma araçları bu gemileri, II. kesimde öngörülen savaş gemileri ve yardımcı gemiler kategorisine sokmuyorsa, söz konusu gemilerin ticaret gemileri için önerilen rejime bağlı kalacakları karşılığını vermişti. Bu bildiriyi göz önünde tutarak, özel bir madde kaleme almaya yer olup olmadığını kararlaştırmak komiteye düşmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu gemilerin özel olarak belirtilmesine gerek olmadığı kanısındadır. Kesim II de öngörülen kategoriye girmeyen bütün gemilerin ticaret gemileri olacağı kabul edilmiştir. Böyle olunca, hafif bir silâhla donatılmış ticaret gemilerinin durumuna açıklık getirmek üzere bir madde öngörmeye gerek yoktur. Buna karşılık, ticaret gemilerinin hafif savunma araçlarıyla donatılabileceğini ya da donatılamayacağını öngören özel bir hüküm kaleme alınacak olursa, bu konuda başka sözleşmelere ileride konulacak ya da özel anlaşmalarla öngörülmüş bulunan hükümler de etkilenmiş bulunacak ve bu sözleşme ile ticaret gemileri için genel bir düzenleme yapılmış olacaktır; oysa, amaç bu değildir. Bu maddeyi, ticaret gemilerini izin verilmiş olan silâhları bulundurma yeteneğini tanıyacak biçimde, şimdi kaleme alınmış olduğu biçimde bırakmak daha iyi olacaktır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Türk temsilcisiyle aynı görüştedir. Fransa temsilcisi, bu sorunun, VII sayılı La Haye Sözleşmesiyle daha önceden düzenlenmiş olduğunu belirtti. Ona göre, Romanya temsilci heyetince ortaya atılan sorunu isteğe uygun biçimde karşılayan şimdiki yazılış biçimiyle yetinmek, daha iyi olacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), tümüyle, B. Menemencioğlu'nun ve Tuğamiral Decoux'nun görüşlerini paylaştığını söyledi.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), birtakım silâhlarla donatılmış ticaret gemileri ile gerçek anlamında savaş gemileri arasında bir ayırımın, hiçbir kuşkuya yol açmayacağını belirtti. Çok çok, ticaret gemileriyle

savaş gemileri arasındaki sınırdan söz edilebilir. Oysa, savaş gemileri için, askerî donanmaya bağlı gemilerin söz konusu olduğunu açıkça belirleyen, Londra Sözleşmesindeki tanımı kabul etmek kararlaştırılmıştı. Öte yandan, uluslararası kurallar, ticaret gemilerini oldukça önemli toplarla donatma olanağını tanıdığına göre, çapları ve teknik başka özellikleri tanımlamak da güçtür.

BAŞKAN, Komitenin genel eğiliminin, 6. maddede verilen tanımın olduğu gibi tutulması olduğunu sanmaktadır; hafifçe silâhlandırılmış ticaret gemilerinin durumu, yapılmış bulunan ve tutanaklara geçirilecek olan bildiri ile belirlenmiş olmaktadır. Bu koşullar altında, yeni bir tanım eklemeye gerek yoktur.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), tutanaklar konusu dışında, Başkanla tüm aynı görüştedir. B. Menemencioğlu, şimdiki uluslararası düzenlemelerle, ileride kabul edilebilecek düzenlemeleri etkilememek gerektiğini söylemek istemiştir. Ticaret gemilerinin silâhlanmalarından yana hiçbir bildiride bulunmamıştır. B. Menemencioğlu, yalnız, yapılacak sözleşmeyle hiçbir ilgisi bulunmayan bir ayırım yapmağa gerek olmadığını belirtmek istemiştir.

Savaş tehdidi durumunda ticaret gemilerinin gidiş-geliş rejimi.

BAŞKAN, gine, 4. maddeye ilişkin olarak, Konferansın, savaş tehdidi durumunda Boğazlar'da ticaret gemilerin gidiş-geliş rejiminin de tartışılmış ve Teknik Komiteye gönderilmiş olduğunu anımsattı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), savaş tehdidi konusunda genel oturumda yapılan açıklamalardan sonra, önce söylemiş olduğunun tersine, Türkiye'nin, işbu sözleşmenin 18. maddesi uyarınca önlemler alması durumunda, Türkiye'nin, ticaret gemilerinin gidiş gelişine ilişkin olarak, 5. maddedekine benzer hükümler uygulayabileceğini öngören, bununla birlikte savaş tehdidi durumunda, düşmanca-yardımın ya da Türkiye ile savaşta bulunan ülkelerin ticaret gemilerinin söz konusu olmamasını da göz önünde tutan, özel bir madde koymağa gerek olduğu kanısındadır.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), bütün temsilci heyetlerinin isteklerini yerine getirebileceğini sandığı, şu metni önermektedir:

"Madde 4 *bis* tasarısı:

"Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda, 2. madde hükümleri uygulanacaktır; ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilecek yol boyunca yapılması gerekecektir.

"Kılavuzluk *zorunlu* kılınabilecektir."

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Türk temsilci heyetinin bütün isteklerini karşılayan, Fransız temsilci heyetinin önerdiği metni kabul etmektedir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), kendisinin de bu metni tümüyle kabul etmekte olduğunu söyledi.

Komite, maddeye sözleşme içinde verilmesi uygun olacak yeri saptamayı Yazı Komitesine bırakarak, önerilen maddeyi *kabul etti.*

Madde 2 ve Ek I (tartışmanın arkası).

Komite, Bulgar temsilci heyetinin bir önceki oturumda sunmak olanağını bulamadığı birtakım gözlemleri ele aldı.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), *b)* ve *c)* noktalarında sayılmamış bulunan, yeni tesislerin olasılıkla yapılmasının, harçlarda bir yükseltmeğe yol açmayacağını iyice belirgin kılmak için, harçlar çizelgesinin *b)* ve *c)* noktalarından herbirinin sonuna "ya da başka" sözlerinin eklenmesini önermektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu noktanın I sayılı Ek'de öngörülenlerden başka hiçbir verginin ya da harcın Türk makamlarınca alınmayacağını öngören maddenin hükümleriyle daha önce çözüme bağlanmış bulunduğunu belirtti. Türkiye başka tesisler yaparsa, 2. madde uyarınca, bütün gemilerin, ek hiçbir vergi (harç) olmaksızın, bunlardan yararlanacakları kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, B. Menemencioğlu, Bulgaristan temsilci heyetince önerilen "ya da başka" sözlerinin eklenmesine karşı çıkmayacaktır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Türk temsilcisinin söyledikleri kaydettiğini ve bu sözler için kendisine teşekkür ettiğini söyledi.

B. Karandjouloff, Bulgar temsilci heyetinin, 2. madde ile Ek'i, kılavuzluk harçlarının zorunlu kılınması durumunda, bunlara ilişkin olarak bir anlaşmaya varılmak çekincesiyle, kabul ettiğini bildirdi.

Boğazlar'dan geçmelerine izin verilen denizaltılar.

Komite, kıyıdaş Devletlerin Karadeniz donanmalarına bağlı denizaltıların geçişi sorununu düzenlemek üzere, Türk temsilci heyetince önerilen yeni bir maddenin incelenmesine geçti:

> "Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, tezgâhlandığını ya da satın alındığını vaktinde Türkiye'ye bildirdikten sonra, bu deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltılarını, üslerine ulaşmak üzere Boğazlar'dan geçirme hakkına sahip olacaklardır.
>
> "Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin denizaltıları, Türkiye'ye bu konuda gerekçeli bir bilgi vaktinde verilmek koşuluyla, bu deniz dışındaki tezgâhlarda onarılmak üzere, Boğazlar'dan geçebileceklerdir.
>
> "Her iki durumda da, denizaltıların gündüz ve su üstünden gitmeleri ve Boğazlar'dan tek başlarına geçmeleri gerekecektir."

B. PELLA (Romanya), "gerekçeli bildiri" *(avis motivé)* teriminin kapsamı üzerinde açıklamalarda bulunulmasını istedi. B. Pella, bu terimin, Türkiye'ce, bildirinin yeterince gerekçeli olmadığının bildirilerek, bu geçişe izin vermemesi biçiminde yorumlanabilip yorumlanamayacağını öğrenmek istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), ilke olarak, bütün denizaltıların geçişinin yasaklanmasının kararlaştırılmış olduğunu anımsattı. Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin yararına bir kuraldışılık böylece tanınırsa, onarım sorunu bir güvence gösterilmesi gereken konu olabilir. Türkiye bir "gerekçeli bildiri" istemektedir, çünkü, ilgili Devletten, denizaltının onarım gerektirdiğini, örneğin Saint-Nazaire tezgâhları gibi bir tezgaha gönderilmesi gerektiğini öğrenmek istemektedir. Komite bir başka formül bulursa, Türk temsilci heyeti bu formülü kabul etmeye hazırdır.

B. PELLA (Romanya), genellikle, bir izin sistemi söz konusu olduğu zaman, "gerekçelendirmek" sözcüğünün kullanıldığını anlattı. Görüşülen durumda, daha çok, birtakım bilgiler kapsayan bir bildiride bulunmak söz konusudur. Belki de, daha iyi bir formül bulması işi Yazı Komitesine bırakılabilir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu öneriyi kabul etmektedir.

Madde *kabul edildi ve Yazı Komitesine gönderildi.*

Avarya durumunda hareketsiz kalan gemiler.

Avaryalar sonucunda Boğazlar bölgesinde hareketsiz kalmış savaş gemileri sorununu bir çözüme bağlamak üzere, Komite, Türk temsilci heyetinin önerisine uygun olarak, 11. maddeye konulacak yeni fıkranın aşağıdaki metnini uygun buldu:

> "Geçiş sırasında bir avaryaya uğramış olan savaş gemileri de bu tonaja katılmayacaktır; bu gemiler, onarım sırasında, Türkiye'ce yayımlanan özel güvenlik hükümlerine bağlı olacaklardır."

Bu metin Yazı Komitesine gönderildi; söz konusu maddede bu metnin alacağı yer, Yazı Komitesince kararlaştırılacaktır.

Okul-gemileri.

Komite, bundan sonra, 11. maddeye eklenmek üzere, Japon temsilci heyetince önerilen yeni bir fıkranın aşağıdaki metnini inceledi:

> "1900 yılından önce tezgâha konmuş ve, Türk Hükümetinin izniyle, Boğazlar'ın bir limanına ziyarette bulunacak okul-gemileri, 14. maddede Türk Hükümetince çağrılmış bulunan gemiler için saptanmış rejime bağlı olacaklar ve, bunun sonucu olarak da, 11. maddenin 1. fıkrasında öngörülen toplam tonaj için de sayılmayacaklardır."

B. MENEMENCİOĞLI (Türkiye), bu maddenin, daha önce Japon temsilci heyetiyle tasarladıklarından biraz değişik biçimde kaleme alınmış olduğu kanısındadır. Japon temsilci heyeti, Türk temsilci heyetine, tonajları 9.000 ile 10.000 ton arasında değişen, üç okul-gemisinin adını vermişti. 1900 yılından önce tezgâha konmuş gemiler söz konusudur ve bunlar, iki gemi bir arada sefer yapmaya alışmışlardır. Bu gemilerden ikisi bir arada 18.000 tonluk bir tonajı aşmaktadır. Ancak, Japon temsilci heyeti, hiçbir savaşanlık değeri de olmayan bu gemileri adlarıyla belirtmiş olduğu için, Türk temsilci heyeti, bu gemilerden ikisinin toplam tonajının 15.000 tonu aşmaz kabul edeceğini bildirmişti. Bununla birlikte, gemilerin adlarıyla belirtileceği ve, 14. maddeden ya da tonajla ilgili hükümlerden söz etmeksizin, bu iki geminin 15.000 tonluk bir tonajları bulunduğunun kabul edileceği bir protokolün kaleme alınacağı da kararlaştırılmıştı.

B. Menemencioğlu'na göre, bu yöntem en iyisidir; çünkü, bu maddede, Türk Hükümetinin izniyle gelmiş olan bu gemilerin, Türk Hükümetinin çağrılısı sayıldıkları söylenemez. Bu, 14. maddeye oldukça önemli bir aykırılık oluşturan, biraz özel bir durumdur. Bu son madde kabul edilmiş olduğuna göre, öyle görünüyor ki, B. Menemencioğlu'nun telkin etmiş bulunduğu yöntemin izlenmesi uygun olacaktır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türk temsilci heyetine, dostça önerisi için teşekkür etti, B. Yoshitomi, Japon temsilci heyetinin tek amacının, Japon okul-gemilerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini selâmlamak olanağını ve ayrıcalığını vermek olduğunu anlattı. Teknik Komite, Türkiye temsilci heyetinin önerisini kabul ederse, Japon temsilci heyeti, bunu, hangi formül altında olursa olsun kabul etmeğe hazırdır.

BAŞKAN, Japon önerisinin genel terimlerle kaleme alınmış olduğunu ve bütün Devletlerin okul-gemilerine uygulandığını belirtti; oysa, Türk temsilci heyetince önerilen formül yalnız Japonya'yı ilgilendirmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Japon temsilcisine, kendisine yönelttiği güzel sözler için teşekkür etti. B. Menemencioğlu'nun, Komitenin dikkatini çekmek istediği ana noktanın, üç Japon okul-gemisinin söz konusu olduğudur. Bu nokta özellikle belirtilmezse, yalnız, 1900 yılından önce tezgâha konmuş okul-gemilerini amaçlayan genel bir hüküm öngörmekle yetinilirse, bir gün, savaşanlık gücü Türkiye'ce bilinmeyen okul-gemilerinin ziyaretleriyle karşılaşılabilir. Türk temsilci heyeti, Japon Hükümetince gösterilen üç gemi için bir kuraldışılık yapmak istemektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Japon temsilci heyetinden, bu konuda almış olduğu yönergeleri doğrulamasını diledi; bu yönergelere göre, 8 pustan daha büyük çaplı topu olmayan, hafif su üstü gemileri söz konusudur.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), gerçekten de, 8 pustan daha büyük çaplı topu olmayan, üç hafif su üstü gemisinin söz konusu olduğu karşılığını verdi. B. Yoshitomi, önerisi için Türk temsilci heyetine teşekkür etti ve bu öneriyi kabul ettiğini bildirdi.

Komite, Türk temsilci heyetinin önerisini *kabul etti*; Türk temsilci heyeti bir metin sunacaktır.

Madde 25 (tartışmanın arkası).

Komite, Türk temsilci heyetince önerilen metniyle, 25. maddenin incelenmesine girişti:

"İşbu uluslararası düzenleme, olabilen en kısa bir süre içinde ve en geç 1 Mayıs 1937 tarihine kadar onaylanacaktır.

"Onama belgeleri, Paris'de Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır.

"Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğunu diplomatik temsilcicisi aracılığıyla Fransız Hükümetine bildirmekle yetinebilecek, ve bu durumda, onama belgelerini olabilen en kısa bir süre içinde ulaştıracaktır.

"Türkiye'nin ve öteki beş Devletin onama belgelerini sunmaları ya da bir önceki fıkrada belirtilen bildiriyi yapmaları üzerine, bir sunuş tutanağı düzenlenecektir.

"Bu ilk tutanağın tarihinden başlayarak, işbu uluslararası düzenleme, onu onaylamış olan Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girmesinden sonra uygulanacaktır. Sözleşme, bundan sonra, öteki imzacı Devletler için, onama belgelerini sunuş tarihinde yürülüğe girecektir.

"Fransız Hükümeti, onama belgelerinin doğruluğu onaylanmış birer örneğini bütün imzacı Devletlere verecektir.

"İşbu uluslararası düzenleme, ilk onama belgelerini sunuş tutanağının tarihinden başlayarak yirmi yıllık bir süre için yürürlükte kalacaktır; bununla birlikte, işbu uluslararası düzenlemenin birinci maddesinde belirtilen geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesinin sonsuz bir süresi olacaktır.

"Sözü edilen yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, hiçbir Bağıtlı Yüksek Taraf bu uluslararası düzenlemeyi sona erdirdiğini bildirmezse, düzenleme, bir sona erdirme ön-bildiriminin gönderilmesinden iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktır.

"İşbu uluslararası düzenleme, bu madde hükümleri uyarınca sona erdirilmiş olursa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, yeni bir düzenlemenin hükümleri-

ni saptamak üzere kendilerini bir konferansta temsil ettirmeği kabul etmektedirler."

B. PELLA (Romanya), birinci fıkrada, Türk temsilci heyetinin, "sözleşme" yerine "uluslararası düzenleme" deyimini kullanmış olduğunu görmektedir. Böyle bir deyimle ilk kez karşılaştığı için, B. Pella, bu deyimin tam olarak hangi anlama geldiğini ve alışılagelmiş deyimlerle ne gibi bir ayırımı olduğunu öğrenmek istemektedir. Her halde, bu yeni deyim kabul edilirse, sözleşmenin öteki yerlerinde de aynı deyimin kullanılması gerekir.

B. Pella'nın sormak isteyeceği ikinci bir soru, aynı fıkrada saptanmış olan süredir. Herhangi bir bağıtlanmada, bir süre saptanınca, bunun bir sonucu olmak gerekir. Onaylama saptanmış süre içinde gerçekleşmezse, ortaya çıkacak sonuç ne olacaktır? Bir tarih saptanmasının hukuksal bir yararı olması için, gine hukuksal bir sonuç olması gerekir.

B. FİTZMAUİRİCE (Birleşik-Krallık), kendisinin de, B. Pella gibi, aynı soruları sormak niyetinde olduğunu söyledi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), birinci soruyu yanıtlayarak, aşağıdaki açıklamalarda bulundu:

Savaştan beri, uluslararası hukukun gelişmesi sonucunda, ve şimdi savaş öncesinde bulunmayan koşullarla karşılaşılmış olması yüzünden, uluslararası hukukta yeni terimler ortaya çıkmıştır. B. Menemencioğlu, "uluslararası düzenleme" *(réglementation internationale")* deyiminin bir yenilik yaratmakta olduğunu bilmez değildir. Ancak, gerçekler alanında kalınması gerektiği ve bu belgenin tam anlamıyla bir sözleşme sayılma olanağı bulunmadığı kanısındadır. Bu belgeye "protokol", "sözleşme" ya da "andlaşma" adı verilebilir; şu var ki, sonuç olarak, Türk temsilci heyeti başkanının da daha önce söylediği gibi, bir uluslararası düzenleme söz konusudur. Bunun amacı, Boğazlar'dan geçişi düzenlemektir. Böyle olunca, "sözleşme" terimini kullanmayı sürdürerek belirsizlik içinde kalmaktansa, bu nitelikte bir belge için yeni bir sözcük yaratmak gözü pekliğini göstermek gerekir. Gerçekten, tam anlamıyla bir sözleşme, daha çok, imzacıları bağlayacaktır ve egemen yetkeyi (otoriteyi) elinde bulunduran, öteki Devletlere en çok gözetilen ulus işlemi tanıyabilecektir. Oysa, durum burada böyle değildir. Dokuz Devlet yalnız bu dokuz Devleti bağlayan ve Türkiye'ye aynı ayrıcalığı başka Devletlere de tanınmasını sağlayan bir düzenleme hazırlamak için değil, hiçbir kuraldışılık olmaksızın, dünyanın bütün Devletleri için geçerli olmak özere, bir düzenleme yapmak amacıyla burada toplanmış bulunmaktadırlar. Bu dokuz Devlet, bu düzenlemenin, burada temsil edilmemiş ya da Boğazlar'a ilişkin bir sözleşmeyi hiçbir zaman imzalamamış Devletlere de uygulanacağını açıklamaktadırlar. Bu koşullar içinde, böyle bir senede– "sözleşme" ya da "andlaşma" terimleri imzacıları bağladığına göre– neden bu adlar verilmeli? Gerçekten, bir sözleşme, genel olarak, bütün Devletlere uygulanmaz ve bütün Devletler için bu çeşit bir geçişi düzenlemez. Böyle olunca, Türk temsilci heyeti, "düzenleme" *(réglementation)* sözcüğünün, çok daha belirli bir anlamı olduğu kanısına varmıştır. Söylemeğe bile gerek yoktur ki, bu deyim, ne senedin değerini, ne de bu senetten bağıtlı taraflar için, ve *a fortiori* Türkiye için, doğan yükümlülüklerin değerini hiçbir değişikliğe uğratmamaktadır. B. Menemencioğlu, B. Pella ile birlikte, bu terimin bütün sözleşme için kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Türk temsilci heyeti, bu konuda, "sözleşme" sözcüğünün her yerde, "düzenleme" sözcüğü ile değiştirilmesi için, genel bir değişiklik önerisini sunabilecektir. Bu açıklamalar, kuşkusuz, Komitenin bütün

üyelerini inandırmış olacaktır. Türkiye, bu terimi kabul etmekle, herhangi bir çıkar sağlamak isteğinde değildir. Türkiye, içtenlikle ve açıkça, "düzenleme" ve "sözleşme" terimlerinden ne anladığını ortaya koymuştur; Türkiye, "düzenleme" sözcüğünün, duruma, "sözleşme" sözcüğünden daha uygun düştüğü kanısındadır.

Onaylama tarihi konusuna gelince, B. Menemencioğlu, Konferansın asbaşkanı B. Politis'den esinlenmiş olduğunu söyledi; B. Menemencioğlu, belirli sayıda Devletler için geçerli olacak bir onaylamaya ilişkin olarak, Türk temsilci heyetinin görüşünü B. Politis'e anlatmıştı. En uygun yolun, senedi imzalamış olacak Devletlere, bunu onaylamak için yeterli zaman bırakmak üzere, dokuz-on aylık bir süre saptamak olduğu anlaşılmıştır; bu tarihte, kimi Devletler senedi onaylamamış olurlarlasa, bu artık onların senedi imzalamak niyetinde olmadıkları anlamına gelecekti. Bu durumda, öngörülen yöntem uygulanacaktır; başka bir deyimle, düzenleme, Türkiye'den başka beş Devletin onaylamasıyla yürürlüğe girecektir. B. Menemencioğlu, onaylama sorununda yıllar boyunca kararsızlık içinde kalmayı önlemek üzere, bir süre saptanması gerektiğine inanmaktadır. Gerçekten, Türk temsilci heyeti, 1 Mayıs 1937 de, sözleşmeyi onaylamış bulunmaları gerektiği kanısındadır.

BAŞKAN, uluslararası bir düzenleme getiren birçok sözleşmenin ya da andlaşmanın bulunduğunu, bununla birlikte, bunlara alışılagelen adlardan başka terimler kullanılmadığını, Türk temsilci heyetine belirtti. Başkan, Tuna'nın kesin Statüsü örneğini verdi.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), Romanya temsilcisinin görüşlerine katılmaktadır. B. Fitzmaurice de, yeni sözleşmenin gerçekten uluslararası bir düzenleme kurmakta olduğunu kabul etmektedir; ancak, bu ona sözleşme adının verilmemesi için bir neden değildir. Birçok sözleşmelerle uluslararası düzenlemeler kurulmuştur: 1856 Sözleşmesi, Kongo'ya ilişkin Berlin Sözleşmesi, tarafsızlık ve savaş konusunda La Haye sözleşmeleri, v. b.. Böyle olmakla birlikte, bu durum, bunlara "Sözleşme" ya da "Andlaşma" denilmesine engel olmamıştır.

Tarih konusuna gelince, B. Fitzmaurice, bu konuda da, B. Pella'nın görüşünü tümüyle paylaşmaktadır. B. Fitzmaurice, bir tarih saptanırsa ve bu tarihte hiçbir onama gerçekleşmezse, bunun tek sonucunun, Lozan Sözleşmesinin uygulanmağı sürdüreceği olabileceğini belirtti. Onaylamanın, zorunlu olmayan ve isteğe bağlı bir davranış olduğunu unutmamak gerekir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), "düzenleme" deyimine kesinlikle gönül vermiş olmadığını, tarih konusunda da direnmek isteğinde bulunmadığını söyledi. B. Menemencioğlu, "uluslararası düzenleme sözleşmesi" *(convention de réglementation internationale)* sözcüklerinin kullanılmasını kabul edecektir. Tarih sorununa gelince, B. Menemencioğlu, B. Pella ile B. Fitzmaurice'in haklı olduklarını düşünmektedir. Böyle olunca, Komite de aynı görüşte ise, bu tarihi metinden çıkartmaya hazırdır.

25. maddenin tartışılması gelecek bir oturumda sürdürülecektir.

ONBEŞİNCİ OTURUM

Çarşamba, 15 *Temmuz* 1936, *saat* 16.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, Komiser-yardımcısı HORNE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, Deniz Albayı VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	B. BİBİCA-ROSETTİ.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ, B. KIZILTAN.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. MİLLER, B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

31. Komiteye gönderilen metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Yakıt taşıma işleriyle görevlendirilmiş yardımcı gemiler.

Teknik Komite, yakıt taşıma işiyle görevlendirilmiş yardımcı gemilere ilişkin olmak üzere, Fransız temsilci heyetince önerilen aşağıdaki metni inceledi:

"Deniz kuvvetlerinin sıvı ya da başka türden yakıt ya da ikmal maddeleri sağlama işleri için özellikle yapılmış olan yardımcı gemiler ön-bildirime bağlı tutulmayacaklar ve, bir deniz kuvvetine eşlik etmemek koşuluyla, sınırlandırılmaya bağlı tonaj hesabına katılmayacaklardır. Bununla birlikte, bu gemilerin, öteki geçiş koşulları bakımından savaş gemileriyle bir tutulmaları süregidecektir.

"Bir önceki paragrafta göz önünde tutulan yardımcı gemiler, öngörülen kuraldışılıktan, ancak silâhları:

"Deniz hedeflerine karşı top olarak, ençok 105 mm. çapından büyük iki toptan daha çok;

"Hava hedeflerine karşı top olarak, 75 mm. çapında iki silâhtan daha çok değilse, yararlanabileceklerdir."

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yardımcı gemileri de kapsamak üzere, savaş gemilerinin geçişi için öngörülen kurala bir madde önemli bir aykırılık getirse de,

Türk temsilci heyetinin, Fransız temsilci heyetine duyduğu saygıyla, bu metni kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi. Türk temsilci heyeti, bu gemilerin silâhları konusunda 105 mm. çapa ilişkin tek bir çekince ileri sürmektedir. Türk temsilci heyeti, bu çapta toplarla donatılmış gemilerin, bir ön-bildirimde bulunmadan geçmelerinin, üstelik bunlardan birçoğunun geçişi birlikte yapmaları durumunda, bir tehlike oluşturabileceği kanısındadır. Bu nedenle, Türk temsilci heyeti, Fransız temsilci heyetinin, isteklerini yerine getirmek üzere bir şeyler yapma olanağının bulunup bulunmadığını incelemesini dileyecektir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), isteklerini göz önünde tuttuğu için, Türk temsilci heyetine teşekkür etti. Topların çapı konusunda, bir olgusal durumun söz konusu olduğunu belirtti; 105 mm. çapındaki toplar yardımcı gemilerde bulunmaktadır ve bu düzeni değiştirmek güç olacaktır. Buna karşılık, Fransız temsilci heyeti, bu geçişi, yardımcı gemilerin tek başlarına yapmalarında hiçbir güçlük görmemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), yardımcı gemilerin geçişi tek başlarına yapmaları koşuluyla, Fransız önerisini tümüyle kabul ettiğini söyledi.

Tuğamiral DECOUX (Fransısa), Türk temsilci heyetine, kendi adına olduğu kadar, Fransız Donanma Dairesi adına da teşekkürlerini bildirdi.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), önerilen formülü kabul ettiğini söyledi.

BAŞKAN, Türk temsilci heyetinin her zamanki anlayışlı davranışı yüzünden böylesine kolayca elde edilmiş anlaşmadan duyduğu sevinci açıkladı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), kabul edilmiş olan öneri metnini tartışmak istemeksizin, Fransız temsilci heyetinden, "ikmal maddeleri" *(approvisionnements)* teriminin anlamı konusunda az önce verilmiş olan açıklamaları yinelemesini diledi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), yalnız yiyecek maddelerinin söz konusu olduğunu bildirmeye hazır olduğunu söyledi. Bununla birlikte, Türk temsilci heyeti isterse "ikmal maddeleri" *(approvisionnements)* teriminden vazgeçmeğe hazır olduğunu da bildirdi.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu terimin giysileri de kapsayabileceğini belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu koşullar altında, çok kesin bir tanım verme olanaksızlığı karşısında, bu terimin metinden çıkartılmasını yeğlemektedir.

BAŞKAN, bununla, yardımcı gemilerin yakıttan başka bir şey taşıyamayacakları anlamının mı çıkartılması gerektiğini sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu kuraldışılığın, Fransız temsilci heyetinin petrol taşımına ilişkin olarak öne sürdüğü zorunluluk nedeniyle istemiş olduğunu anlattı. "İkmal maddeleri" *(approvisionnements)* terimi yanlış anlamaya yol açmasaydı, bu terimin metne konulmasını kabul edebilecekti. Bundan, yardımcı gemilerin başka bir şey taşımayacakları anlamı çıkmamaktadır; ancak, bu durumda, savaş gemileriyle yardımcı gemiler için öngörülen işlemlere bağlı olacaklardır. Kuraldışılık, yalnız akaryakıt ve kömür için yapılmıştır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Teknik Komite tutanaklarının, sözleşme ile kurulan uluslararası düzenlemeye uygun davranacak imzacı olmayan Devletlere karşı öne sürülemeyeceğini belirtti. Uygulamada,

yakıt, yardımcı gemilerince Karadeniz'den dışarıya taşman tek ikmal maddesidir. Böyle olunca ikmal maddesi sözünün metinden çıkartılması daha doğru olacaktır.

Böylece *kararlaştırıldı.*

Komite, bundan sonra, birinci fıkrada, "ya da deniz kuvvetlerine ikmal maddeleri" sözlerini metinden çıkartarak ve "bir deniz kuvvetine eşlik etmemek koşuluyla" sözleri yerine "tek başlarına geçmek koşuluyla" sözlerini koyarak, önerilen metnin tümünü kabul etti.

Bu metin Yazı Komitesine gönderildi.

ONALTINCI OTURUM

Perşembe, 16 *Temmuz* 1936, *saat* 9.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLARİS, B. FİTZMAURİCE, Deniz Albayı MACDONALD, Yarbay PAYNE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, Deniz Albayı VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	General MOUCHARD, Tuğamiral DECOUX.
Yunanistan:	B. BİBİCA-ROSETTİ.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ, B. KIZILTAN.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. MİLLER, B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

32. Komiteye gönderilen metinlerin ve sorunların incelemenmesi.

Madde 15 (I *bis* ve II sayılı Ekler) (Bakınız, Ek II [Fransızca metinde] sah. 296).

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), I *bis* sayılı Ek'in konusu üzerinde açıklamalarda bulundu; bu Ek'in konusu, 15. mad-

de uyarınca, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin bildirmeleri gereken toplam tonajın hesaplanması yöntemini saptamaktır. Geminin standard sutaşırımı *(déplacement-type,* maimahreci), kullanılabilecek çeşitli hesap yöntemleri ve bu yöntemlerle varılabilecek çeşitli rakkamlar yüzünden her türlü yanlış anlamayı önlemek için seçilmiştir.

Bu Ek'in bir başka amacı da, yardımcı gemilerle hizmet dışı bırakılmış gemileri bu tonajın dışında bırakmaktır.

II sayılı Ek'e gelince, bu Ek, Londra Sözleşmesinden alınmış tanımlamaları kapsamaktadır. Buna, yardımcı gemiler tanımı da eklenebilir; böylece, bu tanım ayrı bir eke konu yapılmamış olur; bu da, sözleşmede bir madde eksiltmeye olanak sağlayacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu öneriyi uygun bulmaktadır. Tuğamiral Bellairs, Ek'i Yazı Komitesine göndermeyi telkin etti; Yazı Komitesi, bunu, sözleşmenin tümüne ilişkin bir ek yapabilecektir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), "kategoriler ve alt-kategoriler" terimleri yerine "sınıflar ve alt-sınıflar" terimlerinin konulmasını önerdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu ekler sözleşmeye tümüyle eklenmiş olurlarsa, yalnız 15. maddede öngörülen durum bakımından tonaj sınırı dışında bırakılmaları söz konusu olan yaşını doldurmuş (miyadı dolmuş) gemilerin, sanki, her durumda, öngörülen tonaj sınırları dışında sayılabilmeleri gibi bir yanlış anlamaya yol açmasından çekinmektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), I *bis* sayılı Ek'in yalnız 15. maddeye ilişkin bulunduğunu, oysa genel tanımlamalar içeren II sayılı Ek'in, sözleşmenin tümünü kapsaması gerektiğini belirtti.

Bu öneri *kabul edildi* ve Ek'ler Yazı Komitesine *gönderildi.*

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Karadeniz'e kıyıdaş bir ülke olan Türkiye'nin de, 15. maddede öngörülen bilgileri bildirmekle yükümlü olup olmayacağını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), hiçbir an böyle bir olasılığın öngörülmemiş olduğu karşılığını verdi. Türkiye'nin savaş gemilerinin dolaşmaları tümüyle özgürdür ve yapılacak sözleşmenin hükümleriyle düzenlenmesi söz konusu olamaz. Böyle olunca, Türkiye'nin yapacağı herhangi bir bildirme söz konusu değildir.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bundan, Türk donanmasının, Karadeniz'deki şimdiki donanmaların en güçlüsünden daha güçlü olması durumunda bile, Türkiye'nin hiçbir bildirimde bulunmayacağı sonucunu çıkartabileceğini sanmaktadır.

Madde 20.

Komite, 20. madde için, Türk temsilci heyetince önerilen aşağıdaki metinle, bu metne Fransız temsilci heyetince sunulan bir değişiklik önerisini görüşmeye başladı:

Türk temsilci heyetince önerilen metin:

"Türkiye'nin, ülkesi ve karasuları üzerinden uçakların uçuşlarını düzenleme hakkına ilişkin olarak, bütün öteki Devletlerle aynı eşitlik düzeyinde bulunduğu kabul edilmiştir.

"Bununla birlikte, sivil uçakların Akdeniz'le Karadeniz arasında transit uçuşlarını sağlamak amacıyla, Türkiye, berkitilmiş (tahkim edilmiş) Bo-

ğazlar'ın yasak bölgeleri dışında, bu transiti sağlayacak bir hava yolu gösterecektir ve, sivil uçaklar, arasıra (tarifesiz) yapılan uçuşlar için Türk Hükümetine on gün önceden bir ön-bildirim ile, düzenli (tarifeli) servis uçuşları için geçiş tarihlerini belirten genel bir ön-bildirimde bulunarak, bu Türk ülkesi üzerinden uçabileceklerdir.

"Öte yandan, Boğazlar bölgesinin yeniden askerleştirilmesinin, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kuralları uyarınca izin verilmiş olan uçakların, Avrupa ile Asya arasında Türk ülkesi üzerinden uçmalarına engel olmayacağı kararlaştırılmıştır; Türk Hükümetince bir uçuş izninin verilmesi durumunda, Boğazlar bölgesinde izenecek yol, belirli dönemlerde gösterilecektir."

Fransız temsilci heyetince önerilen değişiklik:

"Türkiye'inin, ülkesi ve karasuları üzerinden uçakların uçuşlarına ilişkin olarak yasak bölgeler kurma hakkı bakımından, bütün öteki Devletlerle aynı eşitlik düzeyinde bulunduğu kabul edilmiştir.

"Uçakların Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişini sağlamak amacıyla, Türkiye, berkitilmiş (tahkim edilmiş) Boğazlar'ın yasak bölgeleri dışında, Boğazlar bölgesi üzerinden uçuşla uluslararası ilişkileri sağlayacak hava yollarını gösterecektir.

"Öte yandan, Türk Hükümetince bir yolculuğun tümü için bir uçuş izni verilmiş olduğu zaman, Avrupa ile Asya arasında havacılık ilişkileri için, yasak bölgeler dışında Boğazlar bölgesi üzerinden uçulabileceği de kararlaştırılmıştır."

General MOUCHARD (Fransa), Türk metninin birinci fıkrasına ilişkin olarak, kimi başka Devletlerin, Uluslararası Ulaştırma Sözleşmesiyle bağlı olduklarını belirtmek istemektedir. Böyle olunca, bu sözleşmeyi imzalamamış olan Türkiye'nin, bu öteki Devletlerle aynı eşitlik düzeyinde bulunduğu söylenemez. Bunun sonucu şudur: Boğazlar bölgesinde, havacılık ulaşımı düzenlenmesi, söz konusu uluslararası Sözleşmeyle öngörülen düzenlemeden çok daha az geniş görüşlüdür. Bu yüzdendir ki, Komite de ve Konferansda temsil edilen, Birleşik-Krallık ve birçok öteki Devlet üzerinden, yasak bölgelere aykırı davranmamak koşuluyla, tam bir özgürlük içinde uçuş yapılabilir. Türk önerisinin öngördüğü düzenleme, on günlük bir ön-bildirim getirmektedir. Böyle olunca, Türkiye'nin öteki Devletlerle eşitlik düzeyinde bulunmadığı, daha çok, onlardan üstün durumda bulunduğu söylenebilir. Adaletli olmak istenirse, Fransız temsilci heyetinin önerisinde yaptığı gibi, "ülkesi ve karasuları üzerinden uçakların uçuşlarına ilişkin olarak yasak bölgeler kurma hakkı bakımından, Türkiye'nin, bütün öteki Devletlerle aynı eşitlik düzeyinde bulunduğu" söylenmelidir. Böyle bir hüküm, Boğazların yeniden askerleştirilmesinin yarattığı yeni duruma çok daha uygun düşmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), burada bir yanlış anlama olduğunu sanmaktadır; Türk temsilci heyeti, ilk Birleşik-Krallık metninden almış olduğu birinci fıkrayı, biraz değişik bir anlamda anlamaktadır. Türk temsilci heyeti, bu hükümde, Türkiye'nin, uçakların ülkesi üstünde uçuşunu dilediği gibi düzenlemekte özgür olduğu düşüncesini görmüştür. "Öteki Devletlerle aynı eşitlik düzeyinde" sözlerinden, Türkiye'nin, öteki Devletlerle aynı düzenlemeyi uygulaması anlaşılsın istenmekteyse, Türk temsilci heyeti, bu görüşe kesinlikle karşıdır. Boğazlar rejimini düzenleyen bir sözleşmenin imzalanması dolayısıyla, Türkiye'nin hemen Uluslararası Hava Ulaşımı Sözleşme-

e katıldığını ya da, bu sözleşmeye kendini bağlayan bir tümceyle, davranış özgürlünün kısıtlanması durumunda bırakılması kabul edilemez.

Öyle görünüyor ki, Fransız temsilci heyetinin önerisi, bu iki görüş arasında bir rışıklık meydana getirmektedir. Yasak bölgeler kurmak söz konusu değildir; söz kosu olan, Türkiye'nin, ülkesi üzerinde hava ulaşımını dilediği gibi düzenlemek hakdır. Kaldı ki, bunun başka türlü olması da düşünülemez; özellikle Boğazlar bölgesi z konusu olduğuna göre, birinci fıkra tümüyle gereksiz görünmektedir. Türkiye'nin, aradeniz'le Akdeniz arasında ve *vice versa,* uçakların geçişi için, Boğazlar bölgesi dıda bir hava yolu göstereceğini söylemek yeterlidir. Türkiye, bir ön-bildirimde bunulmasını istemekteyse, bunun nedeni, gösterilecek yolun yasak bölgelere çok yakın masıdır. Bu hüküm, gerçekten, özellikle hava ulaşımının yararı göz önünde tutularak onulmuştur; çünkü, ön-bildirim, almacak yolun yakınında bulunan bütün karakol erlerine haber vermeyi, böylece de uçakların yolculuklarını tam bir güvenlik içinde apmalarını sağlayacaktır. Avrupa Türkiye'si ülkesinin çok dar olduğunu ve bu ülkenin stünden geçen herhangi bir hava yolunun, zorunlu olarak, ya berkitilmiş (tahkim edilış) Çanakkale Boğazı bölgesinin, ya da berkitilmiş Çatalca bölgesinin hemen yakınına olacağını unutmamak gerekir. Avrupa Türkiye'sinin coğrafya açısından durumu, n-bildirimi zorunlu kılmaktadır.

B. Menemencioğlu, Türk önerisinin birinci fıkrası, açıklamış olduğu nedenlerle netinden çıkartılırsa, Türk önerisinin, Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilmiş 'eni metne çok daha yaklaşmış olacağını görmektedir.

Buna karşılık, Fransız temsilci heyetinin önerisi, B. Menemencioğlu'nun General Mouchard ile yapmış olduğu görüşmelerde bu konuda kararlaştırılmış olanların sınırını ışmaktadır. Bu öneri, karışıklığa yol açabilir ve, bu nedenle, Türk temsilci heyetinin steğini tam karşılamamaktadır.

General MOUCHARD (Fransa), şimdiye kadar, Türkiye'nin, Boğazlar bölgesi ışında, ülkesi üzerinde hava ulaşımını dilediği gibi düzenlemek bakımından etkin bir tam özgürlüğü bulunduğunu belirtmek istemektedir. Yeni olgu şudur: Türkiye, şimdi, aynı hakkı, Boğazlar bölgesini de kapsamak üzere, elde etmektedir. General Mouchard, değişiklik önrisinde, yalnız Boğazlar bölgesini göz önünde tutmuştu. Buna ilişkin olarak, General Mouchard, Türk temsilci heyeti başkanının genel oturumda söylediklerini anımsatmaktadır; Türk temsilci heyeti başkanı, Türkiye'nin, hava ulaşımını, yasak bölgeler üzerindeki uçuş dışında, ister uzunlamasına, ister yanlamasına bir doğrultuda sağlamak niyetini açıklamıştı. Böyle bir açıklama, General Mouchard'ın görüşüne göre, bu kuraldışılık bir yana bırakılırsa, ticaret amacıyla ulaşım rejiminin özgürlük rejimi olacağı anlamına gelmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Fransız temsilci heyetince önerilmiş metnin, birinci fıkrasının *a contrario* bir sonuç doğurduğunu belirtmek istemektedir: Türkiye, ülkesi üzerinde uçakların uçuşuna yasak bölgeler kurabilecek ve, bunun dışında, dolaşım tüm özgür olacaktır. Türk temsilci heyetinin anlayışı böyle değildir. Öngörülen sözleşme, Türk ülkesinin tümünü değil, yalnız Boğazlar bölgesini ele almaktadır. Bunun sonucu olarak da, birinci fıkrada belirtilen ilkenin varlık nedeni yoktur. Önemli olan, aşağıdaki ilke üzerinde görüş birliği bulunup bulunmadığıdır: Türkiye, Karadeniz'le Akdeniz ve Akdeniz'le Karadeniz arasında, sivil [hava] ulaşımı için, berkitilmiş (tahkim edilmiş) bölgeler dışında, bir yoldan geçiş özgürlüğü tanımaktadır. Bu nokta üzerinde görüş birliği varsa, ön-bildirim sorunu kalmaktadır; bunun da önemi o

kadar büyük değildir; çünkü, Boğazlar bölgesi üzerinden rastgele (arada sırada) uçuş yapacak olan özel kişiler ön-bildirim gereğine katlanabilirler; düzenli (tarifeli) hava yolları işletmeleri içinse, genel bir ön-bildirim yeterli olacaktır.

General MOUCHARD (Fransa), uçuş özgürlüğü tanınacak uçakların, Türk Hükümetinin dilediği gibi göstereceği bir yolan uçmaları gerekeceği ilkesi üzerine görüş birliğinde olduğunu söyledi.

BAŞKAN, *tam Boğazlar'ın üzerinde de geçişe izin verilip verilmeyeceğini sordu.*

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu soruya olumsuz karşılık verdi.

General MOUCHARD (Fransa), "Boğazlar" *("Détroits")* teriminin anlamı üzerinde görüş birliğine varmak gerektiğini belirtti. Gerçekten, sözleşme, bu terimin, Karadeniz Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi anlamına geldiğini öngörmektedir. Terimin kabul edilmiş bu anlamıyla, asıl deniz boğazları arasında bir ayırım gözetmek gerekir. Asıl deniz boğazlarının berkitilmiş (tahkim edilmiş) kesimleri üzerinden uçulamayacağı gibi, Marmara kıyısının berkitilmiş yerleri (tahkimatı) üzerinden de uçulamayacağı açıkça bellidir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), "Boğazlar bölgesi" teriminin, kendi görüşüne göre, pek açık-seçik olmadığını belirtti. Türk Hükümeti, Türkiye ülkesi üzerinde, araçların Akdeniz'den Karadeniz'e, ve *vice versa*, gitmelerini sağlayacak bir yol göstermek niyetindedir. Bu yol, aşağı yukarı, Ege Denizi'nde Enos ile, Karadeniz'de Midya arasında kurulacaktır. Deniz uçaklarının geçişini kolaylaştırmak üzere, Türk Hükümeti, kara ülkesinden uçuşun çok uzun olması durumunda ve deniz uçaklarına denize birara iniş yapmalarını sağlamak üzere, deniz uçaklarının, Marmara Denizi'nde, Ereğli yakınında denize inebilmelerinin kabul etmeyi önermektedir. Bu, deniz uçakları için, kara üzerinden uçuşu neredeyse yarı yarıya kısaltmaktadır. Böylece, Türk Hükümeti, uçaklara olduğu gibi, deniz uçaklarına da, Akdeniz'le Karadeniz arasında tam bir güvenlik içinde uçuş için bütün olanakları sağlayacaktır.

General MOUCHARD (Fransa), Türk önerisinin ikinci fıkrasının birinci bölümünü, beşinci satırdaki "transit" sözcüğüne kadar [Fransızca metinde] kabul etmeye hazır olduğunu, gerisinin metinden çıkartılması gerektiği, çünkü, bir ön-bildirimde bulunmaya yer olmadığı kanısını açıkladı.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bir anlaşmaya varmayı kolaylaştırmak üzere, Türk temsilci heyetinin, olağanlıkla onbeş gün olan ön-bildirimde bulunma süresinin beş güne indirilmesini kabul edebileceğini söyledi; düzenli (tarifeli) uçuşlar için genel bir ön-bildirim gine verilecektir. Türk temsilci heyeti, ön-bildirimin metinden tümüyle çıkartılmasını kabul edebileceğini sanmamaktadır; çünkü, ön-bildirimin kaldırılması, hava ulaşımı için bir tehlike oluşturacaktır. Türk temsilcisi, General Mouchard'ın, kuramsal sorunlar üzerinde durmamasını, işin uygulama değeri olan yönünü göz önünde tutmasını dilemektedir. Uygulama açısından, ön-bildirimde bulunma sistemi, uçakların ara sıra (tarifesiz)geçişleri için hiçbir sakınca yaratmamaktadır; bir izin değil, yalnız basit bir ön-bildirim söz konusudur.

General MOUCHARD (Fransa), uygulama değeri olan gerçekler alanı üzerinde durmak istemektedir; bu yüzden de, Türk temsilci heyetine, bir uçağın, yasak bölgeler üzerinden uçmaksızın, ancak ön-bildirimde de bulunmadan, uçması durumunda ne olacağını sormaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), böyle bir durumda, Türk Hükümetinin, uçağın bağlı olduğu Devleti protesto edeceği ve, genel olarak, yasağa aykırı davranmanın gerektirdiği önlemlerini uygulayacağı karşılığını verdi. Turizm uçaklarının tam bu bölge üzerinden neden uçmak isteyeceklerini B. Menemencioğlu anlayamamaktadır.

General MOUCHARD (Fransa), örneğin, Bulgaristan üzerinde uçan bir uçağın bulutlu bir bölgede bulunmasının, oysa Boğazlar bölgesinde havanın daha açık olmasının düşünülebileceğini anlattı. Bu uçak, bu durumdan yararlanmak isteyerek, iniş yapmak ve beş gün beklemek zorunda kalırsa, bu, onun için büyük bir sıkıntı yaratacaktır. İşte bu nedenledir ki, Fransız temsilci heyeti, ön-bildirimsiz geçiş özgürlüğünü istemektedir. Fransız temsilcisi, bunun, Türkiye'nin egemenliğini ne bakımdan etkileyeceğini görememektedir; çünkü, Uluslararası Hava Ulaşımı Sözleşmesine otuz-dört Devlet katılmıştır, ve hepsi de ülkeleri üzerinden turistlerin özgürce uçmalarını kabul etmiştir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu kanıtın, Türkiye Avrupa'nın ortasında bulunsaydı, geçerli olacağı karşılığını verdi. Şu var ki, Boğazlar bölgesi Avrupa'dan oldukça uzakta bulunmaktadır, ve turizm uçaklarının bu bölgeye sık sık uğramaya kalkışmaları için hiçbir neden yoktur. Bununla birlikte, Türk Hükümeti, süreyi daha da kısaltabilir; ancak, daha önce açıklanmış olan nedenlerle, bunun kaldırılmasını kabul edemez.

BAŞKAN, Fransız temsilci heyetine, düzenli (tarifeli) uçuşlar için genel bir ön-bildirim kabul edip etmediğini sordu.

General MOUCHARD (Fransa), bir hava ulaşımı işletmesinin, düzenli (tarifeli) bir hizmet kurmak istemesi durumunda, Türk Hükümetinin izninin alınmasının zorunlu bulunduğu karşılığını verdi. Fransız temsilci heyeti, ön-bildirimden bağışık tutulmayı, yalnız, ulusal ya da uluslararası havayolları işletmelerine bağlı olmayan, kendi başlarına uçuş yapan uçaklar için istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), onüç yıldan beri tek bir turizm uçağının bile Boğazlar bölgesi üzerinde uçmadığını belirtti. Bu yüzden, bu sorun üzerinde uzun boylu durmaya değdiğini sanmamaktadır. Türkiye'ye iniş yapacak düzenli (tarifeli) havayolları işletmeleri için, sorun bir başka biçimde ortaya konmaktadır; çünkü, bunun için, Türk Hükümeti ile bir sözleşme yapılmış olması gerekir. Düzenl i(tarifeli) havayolları işletmeleri için Türk temsilci heyetinin öngördüğü genel ön-bildirim, daha çok, Türk ülkesine inmeksizin, bu ülke üzerinden geçen yollardan düzenli (tarifeli) uçuşlar kurmak isteyen hava ulaşımı işletmelerini ilgilendirmektedir. Türk temsilci heyeti, uzlaşıcı yaklaşımını daha iyi göstermek için, ön-bildirim süresini üç güne indirmeğe hazırdır.

B. Menemencioğlu, bugüne dek, ne zaman bir turizm uçağı Türk ülkesi üzerinden uçmak izni istemişse ve bu izni almışsa, her seferinde, birçok karakolun (istasyonun) bundan haberli kılınmış olduğunu sözlerine ekledi. Böylece, ön-bilirimin süregöttürülmesi, sivil havacılığın yararı bakımınan gereklidir.

Yarbay PAYNE (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin üç günlük ön-bildirimi kabule hazır olduğunu bildirdi. Yarbay Payne, özel bir kişinin arabayla yolculuk yapmak istediği zaman, gümrükten geçiş belgesi ile gerekli başka belgeleri edinmek için gerekli işlemlere boyun eğmek zorunda olduğunu belirtti.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşünü tümüyle paylaştığını söyledi. B. Menemencioğlu, birinci fıkrayı metinden çıkartarak, Birleşik--Krallık temsilci heyetince sunulmuş metnin ikinci fıkrasını, Fransız değişiklik önerisinin üçüncü fıkrasıyla birleştirmeği önerdi.

Yarbay PAYNE (Birleşik-Krallık), Fransız metninin üçüncü fıkrasının amaca tam uygun düştüğünü sanmamaktadır. Önemli olan, Türkiye, ülkesi üzerinden uçuş izni verince, sivil hava ulaşımına, iniş alanları, deniz uçaklarının inişi için su alanları, v.b. kolaylıkları sağlamasıdır. Üçüncü fıkra bu yönde yazılmalıdır.

General MOUCHARD (Fransa), bu telkini kabul etmek için yeterli yetkileri olmadığını söyledi. Bu sorunu siyasal temsilcilere sormak hakkını saklı tutmaktadır.

Komite bu nokta üzerinde tartışmayı ertelemeği *kararlaştırdı.*

ONYEDİNCİ OTURUM

Perşembe, 16 *Temmuz* 1936, *saat* 15.30.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	B. FİTZMAURİCE, Yarbay PAYNE.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF.
Fransa:	General MOUCHARD, B. Lucien HUBERT.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO.
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA, B. PELLA.
Türkiye:	B. MENEMENCİOĞLU, General GÜNDÜZ, B. KIZILTAN.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. MİLLER, B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHİNDES.

33. Komiteye gönderilen metinlerin ve sorunların incelenmesi.

Madde 20 (tartışmanın arkası).

BAŞKAN, geçen oturumda, Komiteye, Türk temsilci heyetince önerilmiş metnin birinci fıkrasını metinden çıkartmağı, ikinci fıkrada, ön-bildirim süresinin üç güne

indirmeği, ve bunun ardına Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilmiş değiştirilmiş metni eklemeği öngören bir öneri sunulmuş olduğunu anımsattı.

Birleşik-Krallık temsilci heyetince önerilen değişiklik:

> "Türk temsilci heyetince önerilen metnin son fıkrası yerine (bakınız [Fransızca metinde] sahife 272), aşağıdaki metnin konulması:
>
> "Öte yandan, Boğazlar yeniden askerleştirilmiş olmakla birlikte, Türk Hükümeti, yine de, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kuralları uyarınca, Avrupa ile Asya arasında Türk ülkesi üzerinden uçmalarına izin verilmiş olan sivil uçaklara, tam bir güvenlik içinde geçmeleri için gerekli kolaylıkları sağlayacaktır. Bir uçuş izninin verilmiş olduğu durumlarda, Boğazlar bölgesinde izlenecek yol belirli dönemlerde gösterilecektir."

General MOUCHARD (Fransa), sabah belirttiği gözlemlerine ekleyecek hiçbir şeyi olmadığını bildirdi. Yapabileceği tek şey, Fransız temsilci heyetinin, önerilen metni kabul etmesini salık vereceğini söylemek olabilecektir. Bu metni kendisi kabul edememektedir ve ön-bildirim konusunda bir çekince öne sürmek zorunluluğunu duymaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), General Mouchard'ın, önerilen metni, Fransız temsilci heyetine salık verme konusuna söz verişine teşekkür etti ve istekleri karşılayıcı bir anlaşmaya varılacağı umudunu belirtti.

Yarbay PAYNE (Birleşik-Krallık), bu öneriyi tümüyle kabul edilebilir gördüğünü söyledi. Yarbay Payne, bu önerinin genel oturuma sunulabileceği kanısındadır.

BAŞKAN, ön-bildirim süresinin iki güne indirerek tam bir görüş birliğine varma olanağının bulunup bulunmadığını sordu.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), iki günlük bir süre saptamanın, ön-bildirimi kaldırmak demek olduğunu belirtti; kendisi, bu yola girme olanağını bulamamaktan üzüntü duymaktadır.

Komite, önerilen metni, General Mouchard'ın telkin ettiği birtakım kaleme alış değişiklikleriyle, *kabul etti*. Fransız temsilci heyetinin kabulü saklı tutulmaktadır.

Metin, Konferansa sunulacaktır.

Madde 25 (tartışmanın arkası).

Komite, bir gün önce girişmiş olduğu, 25. madde üzerindeki tartışmayı yeniden ele aldı.

BAŞKAN, birinci fıkranın iki gözleme konu olduğunu anımsattı: Birinci gözlem, "sözleşme" sözcüğü yerine kullanılan "uluslararası düzenleme" deyimine, ikinci gözlem de, onama belgelerinin sunulması için öngörülen süreye ilişkindir.

B. PELLA (Romanya), iki noktanın daha önce kabul edilmiş bulunduğunu belirtti: "uluslararası düzenleme" terimi yerine bulunması gereken bir başka terim kullanılacaktır, ve süre kaldırılacaktır.

B. Pella, "Boğazlar rejiminin uluslararası düzenlemesine ilişkin senet" terimini telkin etmektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), sürenin kaldırılmasını daha önce kabul etmiş olduğunu söyledi. Bulunması gereken terime gelince, bu terimin seçimini Yazı Komitesine bırakmayı önermektedir.

Böylece *kararlaştırıldı.*

B. YOSHİTOMİ (Japonya), aşağıdaki noktalara ilişkin olarak, Türk temsilci heyetinin açıklamalarda bulunmasını istemektedir: Türk Hükümetinin görüşüne göre, Lozan Sözleşmesi olayların zoruyla değerini yitirmiş olduğuna göre, gerekli onamalar elde edilemezse durum ne olacaktır? Türk temsilcisine göre, eski sözleşme artık geçerli olmaktan çıkmış bulunacaktır; yeni sözleşme ise yürürlüğe girmemiş olacaktır. Bir hukuksal karmaşa (kaos) içinde bulunulmayacak mıdır?

Bir geçici yürürlüğe koyma protokolü imzalanırsa ve sözleşme yürürlüğe girmezse, durum ne olacaktır?

Öte yanda, Türkiye, sözleşmeyi bir uluslararası düzenleme saymakta ve bu terimin 25. madde metninde kullanılmasını istemektedir. Oysa, bu durumda, 24. maddeyi metinden çıkartmak gerekmez mi?

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu noktalar üzerinde tartışmayı yeniden açmak istemeksizin, Türk temsilci heyetinin, yeterli sayıda onama belgeleri toplanamazsa, sözleşmenin, aynı koşullar altında başka herhangi bir sözleşme nasıl bir sonuçla karşılaşıyorsa, öyle bir sonuçla karşılaşacağı kanısında olduğu yanıtı verdi. Lozan Sözleşmesinin yürürlüğe girmesi sorunu oldukça nâzik bir sorundur ve bunun tartışılması güçtür. Türk temsilci heyeti, Lozan Sözleşmesinin gerekli olmaktan çıktığı kanısındadır; ancak, bu görüşü kimi temsilci heyetleri paylaşmaz görünmektedirler. Her halde, yeni bir sözleşme gerekecektir.

Eski Lozan Sözleşmesine taraf bir Devletin yeni sözleşmeyi onaylamaması, bu yeni sözleşmenin geçerli olmadığı anlamına gelmez. Bu görüş, doğruluğunu, bir uluslararası düzenleme olgusunda bulmaktadır. Kaldı ki, bu konuda çok destekleyici örnekolaylar (emsaller) bulunmaktadır; çünkü, Lozan Konferansına katılmış Devletler arasında, imzalamamış bir Devletle, onaylamamış bir başka Devlet vardır.

Yeni Sözleşmeyi onaylamayacaklarsa, eski sözleşmenin uygulanabilip uygulanamayacağı sorununa gelince, yeni sözleşmenin yaratacağı çeşitten bir uluslararası düzenlemenin her iki sistemin de aynı zamanda uygulanmasının kabul edilemeyeceği ve Türkiye'nin, uygulanacak kuralın sözleşmede öngörülen kural olduğu konusunda bağıtlı öteki Devletlere güvenecek bulunduğu açıkça bellidir.

B. PELLA (Romanya), 24. maddenin metinden çıkartılmasından yana öne sürülen nedenlerin, sözleşmenin, onu onaylamış taraflar arasında yürürlüğe gireceğini belirten, beşinci fıkranın da değiştirilmesi için geçerli olduğunu belirtti. Bu formülle, bilinmesi gereken, imzalamamış Devletlere hangi rejimin uygulanabileceğidir. Uluslararası sözleşmelerde, sözleşmenin, yalnız onu onaylamış Devletler arasında yürürlüğe girdiğini belirtmeksizin, istenilen onaylamaların elde edildiği anda, yürürlüğe girdiğinin öngörülmesi alışılmış bir tutumdur.

Bunun sonucu olarak, B. Pella "onu onaylamış olan Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında" sözlerinin metinden çıkartılmasını önermektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu öneriye katılmaktadır; 24. maddenin metinden çıkartılmasına karar verilirse, bu öneri daha da haklı olmaktadır.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Türkiye temsilcisinin açıklamalarından, gerekli onaylamalar elde edilemezse, yeni bir konferansın toplanması gerekeceğini anlamış olduğunu sanmaktadır. B. Yoshitomi, böyle bir durumda, bu yeni konferansda bir

anlaşmaya varılıncaya kadar, Lozan Sözleşmesinin yürürlükte kalıp kalmayacağını öğrenmek istemektedir.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), böyle bir durumda, yeni konferansın, bugün ortaya çıkanın eşi bir sorunla karşılaşmış olacağını anlattı. Bu sorun o zaman tartışılabilir.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), bu nokta üzerinde bir anlaşmaya varılması olanağının bulunacağından kuşku duymamaktadır. Bununla birlikte, eski sözleşmenin geçersiz olacağı yolunda yapılmış olan açıklamaya karşı çıkmaktadır. Birleşik-Krallık Hükümeti, Lozan Sözleşmesinin tümüyle her zaman yürürlükte olduğu kanısındadır. Bu sözleşmenin askersizleştirmeye ilişkin hükümlerin geçersizleştiği savunulabilir; ancak, geçiş özgürlüğüne ilişkin hükümler için aynı şey söylenemez. Bununla birlikte, B. Fitzmaurice bu sorunu tartışmak istememektedir; çünkü, bir anlaşmaya kolayca varılacağını ummaktadır.

B. Fitzmaurice, 24. maddenin metinden çıkarılmasına karşı değildir; çünkü, sözleşmenin önsözünde de, yeni sözleşmenin eskisinin yerine geçmek üzere yapıldığı öngörülmektedir.

Buna karşılık, sözleşmeye, Lozan Barış Andlaşmasına taraf bulunan Devletlerin katılmasını açık bırakan bir yeni madde konulabilir.

B. Pella'nın, beşinci fıkradan [kimi sözlerin] çıkartılması önerisine gelince, B. Fitzmaurice, Sözleşmenin onu onaylamayan Devletler için de yürürlüğe girebileceğini B. Pella gibi düşündüğü için değil, tersine, bir sözleşmenin ancak onu onaylayan Devletler bakımından yürürlüğe girebileceği için, bu öneriyi kabul etmektedir.

Bununla birlikte, B. Fitzmaurice, sözleşmenin imza tarihinden başlayarak geçici olarak yürürlüğe gireceğini öngören bir protokolün kabul edilmesiyle bütün güçlüklerin çözüme bağlanabileceğini sanmaktadır.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), B. Fiztmaurice gibi, şimdi Lozan Sözleşmesinin geçersizliğine ilişkin olarak karşılıklı kanıtlar öne sürmenin gereksiz olduğunu düşünmektedir. B. Menemencioğlu, Lozan Andlaşmasına taraf bulunanların katılmasına sözleşmenin açık tutulacağını öngören bir hükmün eklenmesini kabul etmektedir; böyle yaparken, şunları da göz önünde tutmaktadır: iki protokol olacaktır; bunlardan biri askersizleştirme hükümlerinin kesinlikle sona erdirilmiş olduğunu, öteki de sözleşmenin tümüyle uygulamaya konulmasını öngörecektir. Türk temsilci heyeti, bu koşulla, [sözleşmeye] katılmalara ilişkin maddeyi kabul etmeye hazır olabilecektir.

Geçici olarak [sözleşmeyi] yürürlüğe koyma konusunda, bitimiyle geçici rejimin uygulanmasının sona ereceğini gösteren kesin bir süre konulması gerekeceği açıkça bellidir. O zaman ne olacağı sorununa gelince, bu konuda bir karar almak, toplantıya çağrılacak yeni konferansa düşecektir.

B. MİLLER (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), geçici olarak, yürürlüğe koymayı öngören bir protokol görüşüne katılmaktadır.

Komite, bundan sonra, önerilen metni, fıkra fıkra, inceleyerek, metne biçimsel yönden birtakım değişiklikler getirdi.

B. FİTZMAURİCE (Birleşik-Krallık), onama belgelerinin sunuş tutanaklarının, Fransız Hükümetince, sözleşmenin bütün imzacılarına gönderileceğini öngörmenin yararlı olacağını belirtti.

B. Lucien HUBERT (Fransa), Fransız Hükümetinin bunu hemen yapacağını bildirdi.

B. MENEMENCİOĞLU (Türkiye), bu konuda kaygılanmamak gerektiği kanısındadır. Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından sonra gelecek onaylamaların, bunları yapan Devlete, bağıtlı taraf sıfatını vermek gibi hukuksal bir sonucu olacaktır. Böyle olunca, bunların değersiz oldukları da söylenemez.

Komite, 25. maddenin tümünü, Yazı Komitesinin getirebileceği değişiklikler saklı kalmak koşuluyla, *uygun buldu.*

Komite bu metni Konferansa sunmayı *kararlaştırdı.*

DENİZ KUVVETLERİ UZMANLARI ALT-KOMİTESİ OLARAK TOPLANAN TEKNİK KOMİTE

OTURUMUN TUTANAK-ÖZETİ

Salı, 30 *Haziran* 1936, *saat* 15.45.

Başkan: B. CONTZESCO (Romanya)

Hazır bulunanlar:

Birleşik-Krallık:	Tuğamiral BELLAİRS, Deniz Binbaşısı BERNER.
Bulgaristan:	B. KARANDJOULOFF, Deniz Albayı VARİKLETCHKOFF.
Fransa:	Tuğamiral DECOUX, Deniz Albayı DELEUZE.
Yunanistan:	Deniz Albayı ECONOMO, B. PAPADAKİS,
Japonya:	Deniz Albayı YAMADA, B. YOSHİTOMİ.
Romanya:	Tuğamiral ROSCA.
Türkiye:	B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL, Komodor FAHRİ ENGİN.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği:	B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ.
Yugoslavya:	Deniz Yarbayı MUNDORFER.

Konferansın Genel Sekreteri: B. AGHNİDES.

1. Başkan seçimi.

Birçok temsilci heyetinin isteği üzerine, Teknik Komite Başkanı B. Contzesco, Deniz Kuvvetleri Uzmanları Alt-Komitesinin başkanlığını da üzerine almağı kabul etti.

2. Alt-komitenin çalışma programı.

BAŞKAN, Teknik Komitenin, 26 Haziranda, 6. maddenin tartışılması sırasında, "yardımcı gemi" *(navire auxiliaire)* teriminden ne anlaşılması gerektiği sorununu (bakınız [Fransızca metinde] sahife 201) ve savaş gemisi birimlerinin tonajı ile bu tonajın kaldırdığı topların çapları arasındaki ilişki sorununu (bakınız [Fransızca metinde] sahife 207), çalışmalara katılmak isteyecek bütün temsilci heyetlerinin uzmanlarından oluşan bir alt-komiteye göndermeği kararlaştırmıştı.

Boğazlar'dan geçmelerine izin verilen deniz gücünün bileşimine ilişkin *b)* paragrafı da, topların çapı sorunuyla birlikte incelenmek ve, çap konusunda alınacak karara göre, *b)* paragrafından sonra metinde tutulmak ya da metinden çıkartılmak üzere Uzmanlar Alt-Komitesine gönderilmişti. (Bakınız [Fransızca metinde] sahife 209).

3. Yardımcı gemilere ilişkin sorunlar.

BAŞKAN, Fransız temsilci heyetinin aşağıdaki önerisini tartışmaya koydu:

> "Deniz kuvvetlerinin, akar ya da başka türden yakıt, ya da gereç (malzeme) taşımak için özellikle yapılmış yardımcı gemileri ön-bildirim koşuluna bağlı tutulmayacaklar ve sınırlandırılmaya bağlı tonaj hesabına katılmayacaklardır; bununla birlikte, öteki geçiş koşulları (harçlar, kılavuzluk, v. b.) bakımından savaş gemileriyle bir tutulmaları süregidecektir."

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, tasarısında amaçladığı gemilerin Devlete ait olduğunu ve, kuramsal olarak, askerî gemiler olduklarını anlattı; çünkü, bu gemilerin adamları, donanma denizcilerinden oluşmakta ve bu gemiler savaş flâması taşımaktadırlar. Fransa, bu çeşit gemiler için, *status quo*'nun olduğu gibi sürdürülmesini istemektedir; başka bir deyimle, bu gemiler Boğazlar'dan özgürce geçebilmelidirler, harçlardan bağışık tutulmalıdırlar ve sınırlandırılmış tonaj hesabına katılmamalıdırlar. Fransız temsilci heyeti, yardımcı gemilere ilişkin olarak yeni bir tanımlama önermek niyetinde hiç de değildir; çünkü, 1936 Londra Konferansınca hazırlanmış olan tanımlama bol bol yetmektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Alt-komitenin, Londra tanımlamasından ayrı bir tanımlama getirmeme üstünlüğü olan, Fransız temsilci heyetinin önerisini kabul etmekle en doğru kaynaktan esinlenmiş olacağı kanısındadır.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), yardımcı gemiler tanımlamasının, Fransa'nın imzalamış bulunduğu Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşmasında öngörülmüş bulunduğunu belirtti ve Alt-Komitenin, Fransız temsilci heyetinin önerisinde göz önünde tutulan petrol gemilerinin ticaret gemileriyle bir tutulabilip tutulamayacaklarını söylemeğe yetkili olmadığı kanısında bulunduğunu bildirdi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), 14.000 tonluk sınır rakamı Türk donanmasının yarısını gösterdiğine göre, ya yardımcı gemilerin sınırlı tonaj hesabına katılmamaları ya da bu rakamın yükseltilmesi gerektiğini belirtti.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Tuğamiral Decoux ile B. Antsipo-Tchikounski'nin görüşlerini desteklemektedir.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), Fransız temsilci heyeti ile onun görüşünü uygun bulan temsilci heyetlerinin, iki kategori yardımcı gemi arasında bir ayı-

rım yapmakta olduklarını görmektedir. Oysa, Türk temsilci heyeti, sabahki oturumda, ülkesinin, ilke olarak, Londra Andlaşmasma katılmayı kabul etmekte olduğunu, böyle olunca da, bu andlaşmada, yardımcı gemileri de kapsamak üzere, savaş gemileri konusunda verilmiş bütün tanımlamaları da kabul ettiğini bildirmişti. Petrol gemilerinden alınacak harçlara gelince, Alt-Komite bu konuyu tartışmakla görevli olmadığı gibi, bu konuda yetkili de değildir.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), Fransız temsilci heyetinin tasarısını desteklediğini söyledi ve her ay, Köstence ve Batum limanlarından her birinde, 10.000 tonluk petrol gemileri bulunduğunu ve bu gemilerin kendi başlarına, izin verilen tonaj hesabına sokulurlarsa, sınırı aşacaklarını belirtti.

BAŞKAN, akar-yakıt taşıyan gemiler sorununa değinen bütün maddelerde, Fransız temsilci heyetinin önerisini göz önünde tutmanın yerinde olacağını belirtti.

Başkan, Fransız temsilci heyetinin önerisinde belirtilen "gereç" *(matériel)* teriminden ne anlamak gerektiğini sordu.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), bu önerinin, sözleşmede olasılıkla öngörülecek olan bütün kuraldışılıklardan yararlanması gereken bütün gemilere uyguladığını anlattı. Fransız donanmasında yakıt taşıyan gemilerle gereç (malzeme) taşıyan gemiler vardır. Gereç taşıyıcılar her çeşit mal, özellikle sandıklar ya da variller içinde petrol yükleyebilirler. Doğrusu, bu son beş yıl boyunca, Karadeniz'e, yalnız petrol almaya giden gemiler girmiştir.

BAŞKAN, ikinci kategori gemilerin, olasılıkla, savaş gereçleri (malzemesi) ya da askerî gereçler taşıyıp taşıyamayacaklarını öğrenmek istemektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), bu gemilerin, donanma kullanımları için, askerî olsun ya da olmasın, genel olarak malzeme (gereç) taşımak üzere düşünülmüş olduğu yanıtını verdi. Kaldı ki, güçlükler yaratmamak için, Fransız temsilci heyeti, önerisinin metninden "ya da gereç (malzeme)" sözcüklerini çıkartmağa ve [Fransızca metinde] "düşünülmüş" sözcüğünde sonra, "ya da kullanılmış" sözcüğünü eklemeğe hazırdır. Öneriyle göz önünde tutulan akar-yakıtlar, mazot dışında, az ya da çok arıtılmış (rafine) petroldür.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon donanması da Karadeniz'e yakıt donatımını sağlamak için yardımcı gemiler gönderdiğine göre, Japon temsilci heyetinin, yardımcı gemilerin sınırlandırılmış tonaj hesabına girmemelerini istediğini bildirdi. Bu önerinin, 6. maddeden başka maddeler üzerindeki yansımalarına ilişkin olarak, Japon temsilci heyeti, bunları incelemeyi şimdilik saklı tutmaktadır.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), Japon temsilci heyetinin az önce yapmış olduğu önerinin, sözleşme tasarısının genel yapısına değinmekte olduğunu ve kendisini bu konuda her türlü çekinceler öne sürmek zorunda bıraktığını belirtti. Bu genişlikte bir sorunu Alt-Komite oturumunda tartışmak olanaksızdır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), askerî bakımdan, Fransız temsilci heyetinin ortaya attığı sorunun apaçık olduğu, ancak, bu sorunun öteki yönlerini Teknik Komitenin incelemesi gerektiği kanısındadır.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), böyle de olsa, son Londra Konferansında tanımlandığı biçimde yardımcı gemilerin, Marmara Denizi'nde bir tehlike yaratması olasılığı

bulunup bulunmadığını söylemenin Uzmanlar Alt-Komitesine düşmekte olduğu kanısındadır.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), Türk temsilci heyetine göre, Londra tanımına uygun düşen yardımcı gemilerin, Marmara Denizi'nin güvenliği için bir tehlike yaratabileceklerini bildirdi.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Fransız temsilci heyetinin, sunmuş olduğu tasarıda, çok ileriye gitmekten çekinmiş olduğunu açıkladı. Son Londra deniz kuvvetleri andlaşması, bir dizi yardımcı gemiler öngörmektedir; Fransız temsilci heyeti, bütün bu gemilerin kuraldışılıklardan yararlanmalarını istemiş değildir. Bunun için, önerisinde göz önünde tutulan gemileri, yalnız akar-yakıt taşımak için düşünülmüş ya da bu işte kullanılan gemilerle sınırlamıştır. Her halde, bir petrol gemisinin, üstelik güçlü bir biçimde berkitilmiş (tahkim edilmiş) bir kıyı için bir tehlike yarattığını öne sürmek oldukça zordur.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), Londra tanımına giren birtakım yardımcı gemilerin, Boğazlar bölgesinin güvenliğine bir destroyerden ya da bir torpidodan *(torpilleur)* çok daha tehlikeli olabileceğinin kuşku dışı bulunduğunun bildirdi; çünkü, bu gemiler, çok önemli toplarla donatılmış olabilirler. B. Antsipo-Tchikounski, bu düşüncede, silâh sorunlarını bir yana bırakan Fransız önerisinin kabul edilmesi için, bir neden daha görmektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), yakıt taşıyan gemiler için bir kuraldışılık kabul edilmezse, şu seçenek kaşısında bulunulduğunu belirtti: ya Fransız donanmasına petrol almak için Karadeniz'e gitmesini yasaklamak, ya da bu donanmaya yalnız ona özgü bir ayrıcalık tanımak. Fransız temsilci heyeti, "öteki geçiş koşullarını", başka bir deyimle kılavuzluk harçları gibi sorunları, ikinci derecede önemli saymaktadır; bu koşulların Alt-Komiteden başka bir yerde incelenmesini kabul edebilecektir.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, Londra tanımına uyan ve, bunun sonucu olarak da, 76. mm.'lik altı ya da sekiz topla silâhlandırılmış bulunabilen yardımcı gemilerin, Marmara Denizi'nin güvenliği için bir tehlike yaratabilecekleri görüşünde olduğunu yeniden bildirdi. Fransız temsilci heyeti, önerisini, akar-yakıt taşınmasıyla sınırlandırmayı kabul etmiştir; B. İnegöl, bu davranışı için Fransız temsilci heyetine teşekkürlerini sunar; kendi adına, kılavuzluk harçları gibi sorunların, Alt-Komitenin yetkisi dışında kaldığı yolundaki ilk konuşmasını anımsatmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

BAŞKAN, savaşmaya yönelmemiş ve Londra Andlaşmasının dışarıda bıraktığı nitelikleri olmayan bu gemilerin gerçekten tehlikeli olup olmadıklarını düşünmektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), aslında tam anlamıyla denizde savaşmalar değil, örneğin, bir açık kentin bombardımanının öngörülmekte olduğu karşılığını verdi. Gerçekte, 155 mm.'lik toplar daha şimdiden korkunç silâhlardır ve karada, bunu aşan çapta ancak pek az batarya vardır. Dört yardımcı geminin, kendi aralarında, sekiz topu olabilmektedir; bunların, başka saldırı silâhları da vardır ve kıyıların bombardımanı durumunda, hız ve torpil gibi başlıca üstünlükleri, kıyıların bombardımanında kullanılamayan destroyerlerden daha tehlikeli sayılabilir. Üstelik, bunlardan her biri, iki uçak, denizaltı bombaları, v. b. taşıyabilmektedir.

BAŞKAN, Londra Andlaşması hükümlerine göre, savaşa tutuşmaya elverişli durumda olur olmaz, bir gemi, yardımcı gemi sayılmaktan çıkmaktadır. Ne olursa olsun, Fransız temsilci heyeti, önerisinde, başka gemilere ya da kıyı kentlerine saldırmak yeteneği olan gemileri göz önünde tutmamaktadır.

BAŞKAN, Alt-Komitenin büyük çoğunluğunun, Fransız önerisinden yana olduğunu, ancak Alt-Komitedeki Türk temsilci heyetinin, bu konuyu, ticaret açısından tartışmaya kendisini yetkili saymadığını görmektedir.

4. Boğazlar'dan geçmesi kabul edilmiş deniz kuvvetleri: Kuruluşları ve toplarının çapı ile ilgili koşullar.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), 6. maddede, "hafif su üstü gemileri" terimini, yeni Londra Andlaşmasının bu terime verdiği anlamı vererek kabul etmeyi önermektedir. Böylece, başka sorunlar arasında, topların gücü ile tonaj arasındaki ilişki sorunu çözüme bağlanmış olacaktır.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Sovyet temsilcisinin görüşünün değerini kabul etmekle birlikte, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin, geçişe konulabilecek tek sınırlamanın, toplam tonajın sınırı olabileceğini söyledi; böylece, Boğazlar'dan geçen deniz kuvvetinin kuruluşuna ilişkin olarak, tam bir özgürlük bırakılmış olacaktır. Boğazlar'ın güvenliği, ister nitelik ister niceliik bakımından, başka kısıtlamalar öngörmeğe gereksinme duymaksızın, tonajın sınırlanması, ön-bildirim ve savaş zamanında uygulanacak özel düzenleme ile bol bol sağlanmış olacaktır.

Komodor FAHRİ ENGİN (Türkiye), Türk temsilci heyetinin, Boğazlar'dan geçecek ve, tasrıda belirlendiği gibi, en çok 14.000 tonluk bir tonaj olabilecek donanmaların kuruluşunun aşağıdaki gibi olacağını düşünmekte olduğunu söyledi: 10.000 Washington tonluk bir kuruvazör *(croiseur)* ve 8 pustan daha küçük çaplı toplarla donatılmış iki destroyer *(destroyers)*, ya da bir kruvazör ve dört torpido avcısı (muhrip, *contre-torpilleurs)*. Bu kuvvetler, 14.000 tonluk sınırın altında bile kalsalar, 4 torpidodan *(torpilleurs)* daha çoğunu kapsamamalıdırlar.

Öte yandan, ilke olarak kabul edilmiş olan Boğazlar'ın güvenliği yararına olmak üzere, Türk donanması Marmara'da bulunmuyorsa, ya da bu donanmanın bir bölümü onarımdaysa, deniz kuvvetlerinin geçişi iki seferde yapılmalıdır. Türk temsilci heyetinin genel görüşü, deniz kuvvetinin, 14.000 tona ulaşmaktaysa, herhalde bir kruvazörle destroyerlerden oluşması biçimindedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), teknik açıdan, Fransız temsilci heyetinin, çap bakımından yapılacak bir sınırlama konusunda, Tuğamiral Bellairs'in görüşüne katıldığını bildirdi.

B. Yoshitomi'nin sorduğu bir soru üzerine, Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), Birleşik-Krallık temsilci heyetinin çap sınırlaması olmaması, Boğazlar'dan geçecek gemilerin toplam tonajının sınırlanmasının yeterli olacağı kanısında bulunduğunu söyledi.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), bu koşullar altında, İngiliz temsilci heyetinin kanısını paylaştığını bildirdi.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), gerçekte, toplam tonaj sınırlamasına başka kısıtlamalar hazırlamanın söz konusu olmadığını

söyledi. Boğazlar'dan yalnız Londra Sözleşmesinin tanımladığı biçimde hafif su üstü kuvvetlerinin geçmesine izin verileceğinin belirlenmesi yeterli olacaktır. Karadeniz'e hafif su üstü gemilerinin girişi düşüncesi, Türk tasarısında verilen deniz kuvvetlerinin kuruluşu tanımının içinde bulunmaktadır ve, öyle görünüyor ki, bu görüş, temsilci heyetlerinin çoğunluğunca da paylaşılmıştır. Uçak gemilerine ve denizaltılara gelince, bunun dışında tutulmalı, hiç olmazsa durumları tartışılmalıdır.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), Türk temsilci heyeti, Boğazlar'dan geçmelerine izin verilen deniz kuvvetlerinin tonajı ile kendi donanmasının tonajı arasında bir ilişki kurmaktaysa, bu kuvvetlerdeki topların çaplarının, Türk donanması toplarının enyüksek çapı ile sınırlandırılmasının mantığa uygun olduğunu bildirdi. Bununla birlikte, Türk berkitilmiş yerleri (tahkimatı) daha büyük çaplı toplarla donatılmışsa, Tuğamiral Rosca, toplam tonajı sınırlamakla, Boğazlar için istenilen bütün güvenliğin sağlanmasının elde edilmiş olacağını, gemilerdeki topların çapını sınırlamaya da yer olmadığını belirtmek zorundadır

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), Türk temsilci heyetinin düşünüşüne göre, herhangı bir anda, Marmara Denizi'ne girmesine izin verilen toplam tonajın, yalnız Londra Sözleşmesinin *c)* alt-sınıfında öngörülen gemilerden kurulmuş olması gerektiğini belirtti. Böyle olunca, Türk temsilci heyeti, çap sınırlaması üzerinde direnmeyecektir. Bununla birlikte, Türk temsilci heyeti, şimdiki durumda, Marmara Denizi kıyılarında berkitilmiş yerler (tahkimat) bulunmadığını, kaldı ki, deniz ortasında böyle yerler yapmak olanağının da bulunmadığını belirtmek zorundadır.

B. KARANDJOULOFF (Bulgaristan), Bulgar temsilci heyeti başkanının yokluğunda, Karadeniz'e girebilecek deniz kuvvetlerinin kurulu konusunda Bulgar temsilci heyetinin görüşünü daha ileride bildirmek üzere saklı tuttuğunu söyledi. Bununla birlikte, Bulgar temsilci heyeti, Fransız, Japon ve Romen temsilci heyetlerince desteklenen, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin görüşüne katılabileceğini sanmaktadır.

Bu anda süregitmekte olan tartışma, B. Karandjouloff'da bir kaygı uyandırmaktadır. B. Karandjouloff, Konferans Karadeniz'in güvenliğine ilişkin bütün sorunları saklı tutmuş olduğu için, Karadeniz'e girmelerine izin verilecek deniz kuvvetlerinin kuruluşu sorununu şimdiden tartışma olanağının bulunup bulunmadığını düşünmektedir.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), tartışılmakta olan nokta üzerinde Sovyet temsilci heyetinin görüşünü belirgin kılmak istemektedir. Sovyet temsilci heyeti, Boğazlar'dan geçişin hafif su üstü gemileriyle sınırlandırılmasını kabul edebilecektir. Bir formül benimsenmemiş ve yalnız tonaj sınırlaması kabul edilmiş olursa, bundan, 11 pusluğa kadar toplarla donatılmış zırhlıların *(cuirassés)* geçebilecekleri sonucu çıkacaktır; çünkü, toplam tonajı 10.000 ton olan bu tip zırhlıların varolduğu bilinmektedir.

Bu tip gemilerin, 10.000 tonluk tonajı aşmasa bile, "zırhlı" *(cuirassés)* oldukları ve Türk tasarısının 6. maddesinde sözü edilen "kruvazör" *(croiseurs)* tanımına girmedikleri açıkça bellidir.

Bu nedenle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, "hafif su üstü gemileri" *(bâtiments légers de surface)* tanımının konulmasının gerekli olduğu kanısındadır.

Deniz Albayı ECONOMO (Yunanistan), yalnız tek bir sınırlamanın –toplam tonaj sınırlamasının– konulması görüşündedir.

BAŞKAN, Bulgar temsilcisinin gözlemine karşılık olarak, Alt-Komitenin, Karadeniz'e gemilerin girişi sorununu, yalnız teknik yönden tartışmış olduğunu, bunun da elbette görevi içinde olduğunu söyledi.

Başkan, bundan sonra, Alt-Komitenin, Boğazlar'dan geçen donanmalarda denizaltıların bulunup bulunmayacağını ve bu yüzden Türkiye'nin güvenliğinin tehlikeye düşüp düşmeyeceğini sordu.

Tuğamiral ROSCA (Romanya), 6. maddenin başlangıcının tartışılması sırasında, Romanya temsilci heyetinin, denizaltılar için tanınan kuraldışılığı, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin deniz kuvvetleri için Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünü düzenleyecek olan yeni maddeyi öğrendiği zaman tartışmak hakkını saklı tutmuş bulunduğunu anımsattı. Bununla birlikte, teknik yönden, Tuğamiral Rosca, denizaltıların, Boğazlar'ın güvenliği için ve üstelik Marmara Denizi'nde bulunan deniz kuvvetlerinin güvenliği için yaratacağı tehlikenin çok abartılmış olduğu kanısındadır. Gerçekten, gelişi onbeş gün önceden bildirilen, Boğazlar'a girişini bildirmesi gereken, yalnız gündüzün ve su yüzünden sefer eden bir denizaltı, deniz kuvvetleri için bir tehlike oluşturamaz. Marmara Denizi'ndeki gemiler, beklenmez bir saldırıda bulunması olanak içinde düşünülen denizaltının gelişinden uyarılmış oldukları için, böyle bir saldırıdan sakınmak için gerekli bütün önlemleri almaya zaman bulacaklardır. Kaldı ki, bir denizaltı gerçekten beklenmez bir saldırıda bulunmak niyetinde olsaydı, gelişini bir ön-bildirimle açıklamayacak, Boğazlar'ı elverişli koşullar altında görünmeden geçecek ve birçok başarı şanslarıyla saldırıda bulunacaktır. Tuğamiral Rosca, Büyük Savaş'da, denizaltıların Boğazlar'ı –mayın barajları, ağlar ve başka engellerle savunulmuş olmalarına karşın– geçmeyi başarmış olduklarını anımsatmağa gerek duymamaktadır. Bununla birlikte ve Türk temsilci heyetinin duyabileeği her türlü kaygıyı dağıtmak amacıyla, Tuğamiral Rosca, Boğazlar'ı aynı zamanda geçen denizaltıların sayısını sınırlamakta hiçbir sakınca görmemektedir. Bunu söyledikten sonra, Tuğamiral Rosca, denizaltıların, kıyıların savunulması ve yaşamsal denizcilik çıkarları bakımından son derece etkin olduklarını da belirtmek istemektedir. Öte yandan, Tuğamiral Rosca, elverişli tezgâhların olmaması yüzünden, Karadeniz'de kendi denizaltılarını kendileri yapamayan Devletlerin bulunduğunu da belirtti. Bu Devletler, bu özel gemilerini, Boğazlar dışında bulunan başka ülkelerin tezgâhlarına ısmarlamak zorunda olduklarından, denizaltıları Boğazlar yoluyla getirmek ve onları onarım, yeni koşullara uydurmak gibi nedenlerle Karadeniz'den çıkartmak özgürlüğüne sahip olmalıdırlar.

B. YOSHİTOMİ (Japonya), Japon temsilci heyetinin, Boğazlar'dan geçişin denizaltılara yasaklanmasını önermiş olduğunu anımsattı; ancak, 7. maddenin bir üçüncü fıkrasında, Boğazlar'dan geçişin, savaş zamanında, savaşan Devletlerin denizaltılarını da kapsamak üzere, bütün savaş gemileri için yasaklanması koşuluyla, bu hüküm üzerinde direnmeyecektir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), Tuğamiral Rosca'nın açıkladığı görüşü tümüyle paylaşmaktadır. Tuğamiral Decoux da, denizaltıların onlara özgü saldırgan niteliğinin çok abartılmış olduğunu düşünmektedir. Bir denizaltı Marmara Denizi'nde bir saldırıya geçmeyi kurmaktaysa, bu denize su altından ve ön-bildirimde bulunmaksızın girecektir. Tuğamiral Decoux Fransız politikasının her zaman, savaş gemileri arasında ayırım yapılmaması ve denizaltıların öteki gemilerle aynı düzeye konması biçiminde olduğunu belirtmek istemektedir. Temsilci heyeti başkanının daha kesin yönergelerini almak çekincesiyle, Tuğamiral Decoux, bu ilke üzerinde direnecektir.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), teknik bakımdan, Tuğamiral Rosca ile Tuğamiral Decoux'nun sunmuş oldukları görüşlere tümüyle katılmakta olduğunu bildirdi. Tuğamiral Bellairs de, Boğazlar'dan geçiş bakımından, denizaltılarla öteki gemiler arasında bir ayırım yapılmasının iyi olmayacağını düşünmektedir.

B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), burada, Alt-Komitenin incelemekle görevlendirilmemiş olduğu bir ilke sorununun ortaya çıktığı görüşündedir. Alt-Komitedeki Türk temsilci heyeti, kendisi bakımından, tasarının 6. maddesinin hükümleriyle bağlı olduğu kanısındadır.

BAŞKAN, denizaltılar sorununun Uzmanlar Alt-Komitesine, bu Alt-Komitece 6. madde hükümlerinin değiştirilmesi amacıyla değil, yalnız Alt-Komitenin Boğazlar'ı geçen bir donanmanın kuruluşunda, denizaltıların öteki savaş gemilerinden daha tehlikeli olup olmadıklarını söylemesi için gönderilmiş olduğunu belirtti.

Başkan, olup biten tartışmadan sonra, Boğazlar'dan geçmesi kabul edilebilecek deniz kuvvetlerinin kuruluşu sorunu üzerinde daha da düşünülmesinin gerekli olduğu kanısındadır.

5. Tuna Avrupa Komisyonu yanında duran savaş gemileri.

BAŞKAN, Sovyet temsilci heyetinin, eski terimlere verilmiş yeni bir anlama göre, Tuna Avrupa Komisyonu yanında bulundurulmak üzere, herbiri 10.000 tonluk altı geminin sokulması olanağı bulunduğunu belirtmiş olduğunu anımsattı.

Tuğamiral DECOUX (Fransa), bu güçlüğü çözüme bağlamanın kolay olduğu kanısındadır; çünkü, 1856 Andlaşmasında öngörülen gemiler küçük gemilerdir, ve, Tuna Avrupa Komisyonu yanında deniz kuvvetlerinin bulunması yeniden kabul edilirse, bu deniz kuvvetleri 2.000 tonluk bir enaz (minimum) tonajda, güçsüz toplarla donatılmış ya da hiç topu bulunmayan gemilerden oluşacaktır.

B. ANTSİPO-TCHİKOUNSKİ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği), burada da, Londra Andlaşması terimlerinin kullanılmasını ve Tuna Avrupa Komisyonu yanında bulundurulabilecek gemilerin "küçük savaş gemileri" *(Minor War Vessels)* (bakınız, 23 Mart 1936 tarihli Londra Andlaşması, Bölüm I, birinci madde, paragraf *b)* 5) olmasının öngörülmesini önermektedir.

Tuğamiral DECOUX (Fransa) ve B. MÜŞFİK SELÂMİ İNEGÖL (Türkiye), bu telkini kabul etmektedirler.

Tuğamiral BELLAİRS (Birleşik-Krallık), bu önerinin akla tümüyle yatkın olduğu kanısında bulunmakla birlikte, bu öneriyi, Birleşik-Krallık temsilci heyetinin öteki üyeleriyle tartışmak olanağını saklı tutmak istemektedir.

6. Madde, paragraf b) ve d).

Türk temsilci heyetinin, şimdiki *b)* ve *d)* paragraflarını kaynaştıracak ve uyum içine sokacak tek bir paragraf metni sunması üzerinde görüş birliğine varıldı.

III

EKLER

EK I

LOZAN'DA 24 TEMMUZ 1923 DE İMZALANAN BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN YERİNE GEÇMEK ÜZERE TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİNCE ÖNERİLEN SÖZLEŞME TASARISI

BULGARİSTAN, BRİTANYA İMPARATORLUĞU, FRANSA, YUNANİSTAN, İTALYA, JAPONYA, ROMANYA, TÜRKİYE, SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ VE YUGOSLAVYA,

"Boğazlar" *("Détroits")* genel deyimiyle belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin gidiş-gelişini (ulaşımı), Türkiye'nin güvenliği çerçevesi içinde uluslararası ticaretin çıkarlarını koruyacak biçimde düzenlemek isteğiyle duygulu olarak, sona ermiş olduğunu kabul ettikleri ve böylece açıkladıkları, Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış Sözleşmenin yerine yeni bir Sözleşme kaymağı kararlaştırmışlar ve bu amaçla kendi tamyetkili temsilcilerini aşağıdaki gibi atamışlardır:

. . . . . .

Bu temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Birinci Madde.

Ticaret gemileriyle savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi ve gidiş-gelişi (ulaşımı) bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenecektir.

KESİM I

HASTANE GEMİLERİNİ, YATLARI VE BALIKÇI GEMİLERİNİ DE KAPSAMAK ÜZERE, TİCARET GEMİLERİ

Madde 2.

Barış zamanında, hastane gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, hiçbir işlem (formalite), vergi ya da harç olmaksızın, sağlık, kılavuzluk, fenerler, yedekçilik (römorkörcülük) ya da başka hizmetler gibi yapılmış hizmetler saklı tutulmak koşuluyla, gidiş-geliş ve geçiş tam özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Yukarıda adı geçen hizmetlere ilişkin harçların alınmasını kolaylaştırmak üzere, Boğazlar'dan geçen ticaret gemileri, Türk Hükümetince gösterilen istasyonlara adlarını, uyruklularını, tonajlarını ve gidecekleri yeri bildireceklerdir.

Madde 3.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız kalmışsa, bir önceki maddede sözü geçen hastane-gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere ticaret gemileri, aynı koşullar altında, Boğazlar'dan özgürce geçişten yararlanacaklardır.

Bununla birlikte, bu geçiş özgürlüğünün, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi sıfatıyla Misak'dan doğan yükümlülüklere bağlı olacağı kabul edilmektedir.

Madde 4.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa (muharipse), tarafsız ticaret gemilerine, bu gemilerin düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, geçiş özgürlüğü tanınacaktır.

Boğazlar'dan geçiş gündüz ve, istek üzerine, Türkiye'nin gösterdiği yoldan yapılacaktır.

Madde 5.

Hastane-gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere, Boğazlar'a girecek olan ticaret gemileri, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde ve bu konuda Türkiye'de yürürlükte olan hükümler uyarınca sağlık denetimine bağlı olacaklardır.

Bununla birlikte, bu denetim günün her saatinde ve söz konusu gemilerin gidiş-gelişlerinde hiçbir gecikmeye yol açmayacak biçimde yapılmak gerekecektir.

KESİM II

SAVAŞ GEMİLERİ VE YARDIMCI GEMİLER

Madde 6.

Barış zamanında, denizaltılar dışında, savaş gemileri ve yardımcı gemiler, bayrak ne olursa olsun, hiçbir harç ya da vergi alınmaksızın ve aşağıdaki koşullar altında, gündüz özgürce geçeceklerdir – bu geçiş özgürlüğünün yalnız yukarıda sözü edilen gemilerin yapacakları nezaket ziyaretlerinde söz konusu olduğu kabul edilmiştir:

a) Savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi için, Türkiye'ye, diplomatik yoldan, gemilerin gittikleri yeri, adlarını, cinsini ve sayısını belirtmesi gereken bir ön-bildirimde bulunulacaktır.

Bu ön-bildirimde belirtilen geminin geçişi sırasında, komutan, durması gerekmeksizin, Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan gemilerin tam kuruluşuyla, bu konuya ek bilgileri bildirecektir.

b) İşbu sözleşmede öngörülen koşullar içinde, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan her Devlet, toplam tonajı 14.000 tonu geçmeyecek olan, bir kruvazör *(croiseur)* ile iki torpidodan *(torpilleurs)* oluşan bir deniz kuvvetini aşmayacak savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirebilecektir. Bu 14.000 tonluk tonaj, aynı zamanda, Boğazlar bölgesine giren savaş gemileri için en yüksek (tavan) toplamı da göstermektedir.

Bununla birlikte, Türk donanması Marmara'daki üssünden ayrılmış bulunursa ya da Türk donanmasının 10.000 tonu aşan gemilerinden biri geçici olarak hizmetten

çekilmişse, yukarıda belirtilen yabancı deniz kuvveti Boğazlar'ı ancak iki seferde geçebilecektir. Bu son durumda deniz kuvvetinin gemilerinden biri, birimin (deniz kuvvetinin) toplam tonajının yarısından daha yüksek tonajda ise, bu geminin, geçişi tek başına yapması gerekecektir.

c) Karadeniz'de, bu denize kıyıdaş olmayan Devletlere ait savaş gemilerinin toplam tonajı 28.000 ton rakamını aşmayacaktır.

d) Yukarıdaki *b*) fıkrasında öngörülen deniz kuvveti, Boğazlar'dan geçiş ve Karadeniz'e giriş için öngörülen en yüksek tonajların bu yüzden bir değişikliğe uğramamaları koşuluyla, başka bir kuruluşta da olabilir.

e) Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin Karadeniz'e gitmek üzere Boğazlar'dan geçmiş olan savaş gemileri, Karadeniz'den en çok onbeş günlük bir süre içinde ayrılmak zorundadırlar.

f) Boğazlar'ı geçen savaş gemileri, taşımakta bulunabilecekleri uçakları, hiçbir durumda, kullanmayacaklardır.

g) Boğazlar'dan transit geçen savaş gemileri, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık *(fortune de mer)* dışında, hiçbir durumda, geçişlerini yapabilmek için kendilerine gerekli olan zamandan daha çok Boğazlar'da kalamayacaklardır.

Savaş gemilerinin ikmalinin tamamlanması ve onarımı, deniz savaşında tarafsızlığa ilişkin XIII sayılı La Haye Sözleşmesinin hükümleri uyarınca yapılacaktır.

h) İşbu maddenin *a), b), d) f), g)* paragraflarındaki hükümler, aynı zamanda, Akdeniz'e giden, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin savaş gemilerine de uygulanır.

Bununla birlikte, böylece Akdeniz'e gönderilmiş gemilerin tümü, 2. maddenin *b)* paragrafında öngörülen kuvvet sınırlaması ile, *a)* paragrafında belirtilen işaretlere ilişkin geçiş düzenlemelerine uygun davranarak Karadeniz'e dönebilecektir.

Şu da kabul edilmiştir ki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden biri, varolan donanmasından, tonajı geçiş için kabul edilmiş enyüksek (tavan) tonajı aşan ve 25.000 tona kadar çıkan bir savaş gemisini Boğazlar'dan geçirmek isteminde bulunursa, bu geçiş, aşağıdaki koşullara bağlı olacaktır: Türkiye'nin bir ön izninin elde edilmesi ve geminin geçişi tek başına yapması gerekir.

Madde 7.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsızsa, savaş gemileriyle yardımcı gemiler, bir önceki maddede öngörülen koşullar içinde Boğazlar'da özgürce geçişten yararlanacaklardır.

Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'da herhangi bir elkoyma ve denetleme (ziyaret) hakkı uygulamaları ve düşmanca bir davranışa girişmeleri yasak olacaktır.

Bununla birlikte şu da kabul edilmiştir ki, işbu maddenin 1. fıkrasında sözü edilen geçiş özgürlüğü, Türkiye için Milletler Cemiyeti üyesi sıfatıyla Misak'dan doğan yükümlülükler koşuluna bağlı olacaktır.

Madde 8.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi, 6. madde hükümleri göz önünde tutulmaksızın, Türkiye'nin özel bir iznine bağlıdır.

Madde 9.

Türkiye, kendisini bir savaş tehdidi altında sayarsa, gereğinin yapılması için Milletler Cemiyeti'nin bilgisine sunarak ve işbu sözleşmenin imzacısı Devletlere bunu bildirerek, işbu sözleşmenin 8. maddesini uygulama hakkını kullanabilecektir.

Madde 10.

İçinde veba, kolere, sarı humma, lekeli humma *(typhus exanthématique)* ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi dört saatten az bir süreden beri ayrılmış bulunan savaş gemileri, Boğazlar'ı karantina altına geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

KESİM III

SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR

Madde 11.

Sivil ve askerî uçaklar Boğazlar'ın üstünde uçamazlar; bunların Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişleri, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kurallarına uygun olarak ve gösterilecek bir yoldan sağlanacaktır.

KESİM IV

Madde 12.

İşbu Sözleşmenin hükümleri, bu sözleşme ile göz önünde bulundurulan bölgeler üzerinde, Türkiye'nin egemenliğini zedeleyecek biçimde genişletilemez ve yorumlanamaz.

KESİM V

Madde 13.

Boğazlar'ın rejimine ilişkin olarak, Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış Sözleşmenin hükümlerini sona erdiren ve onların yerine geçen işbu Sözleşme, olabildiğince kısa bir süre içinde onaylanacak ve onama belgeleri Paris'de, Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır.

İşbu Sözleşme imzalandığı tarihte yürürlüğe girecektir.

İşbu Sözleşmenin süresi onbeş yıl olacaktır.

Türkiye ve bağıtlı Devletlerden herbiri, onun rızasıyla, imza tarihinden başlayarak beşer yıllık dönemler sonunda, bağıtlı taraflara üç ay önceden bildirerek, işbu Sözleşmeye yararlı sayacakları her türlü değişikliği önerebileceklerdir.

EK II

BOĞAZLAR'IN REJİMİNE İLİŞKİN OLARAK TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNCE SUNULAN SÖZLEŞME TASARISI İLE, BİRLEŞİK - KRALLIK TEMSİLCİ HEYETİNCE SUNULAN, BU TASARININ DEĞİŞTİRİLMİŞ BİÇİMİNİN KARŞILAŞTIRMALI TABLOSU

Türk Sözleşme Tasarısının, Birleşik-Krallık Temsilci Heyetince, 4 Temmuz 1936 de Düzenlenmiş Yeni Biçimi.

Başlangıç

Majeste Bulgaristan Kralı, Fransa Cumhuriyeti Başkanı, Majeste Birleşik-Krallık, İrlanda ve Denizler Ötesi Britanya Domionları Kralı, Hindistan İmparatoru, Majeste Yunanlılar Kralı, Majeste Japonya İmparatoru, Majeste Romanya Kralı, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yürütme Komitesi ve Majeste Yugoslavya Kralı,

"Boğazlar" genel deyimi ile belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin gidiş-gelişini (ulaşımı) Lozan'da, 24 Temmuz 1923 de imzalanmış olan Barış Andlaşmasının 23. maddesiyle saptanmış ilkeyi, Türkiye'nin güvenliği çerçevesinde koruyacak biçimde, düzenlemek isteğiyle duygulu olarak;

İşbu Sözleşmeyi, 24 Temmuz 1923 de Lozan'da imzlanmış olan Sözleşmenin yerine koymayı kararlaştırmışlar ve bu amaçla, tamyetkili temsilcilerini aşağıdaki gibi atamışlardır:

....

Türk Temsilci Heyetince 22 Haziran 1936 da Önerilmiş Sözleşme Tasarısı.

Başlangıç

Bulgaristan, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Yugoslavya,

"Boğazlar" *("Détroits")* genel terimiyle belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin gidiş gelişini (ulaşımı) *Türkiye'nin güvenliği çerçevesi içinde ulus*lararası ticaretin çıkarlarını koruyacak biçimde düzenlemek isteğiyle duygulu olarak, sona ermiş olduğunu kabul ettikleri ve böylece açıkladıkları, Lozan'da 24 Temmuz 1923'de imzalanmış Sözleşmenin yerine yeni bir Sözleşme koyamağı kararlaştırmışlar ve bu amaçla kendi tamyekili temsilcilerini aşağıdaki gibi atamışlardır:

....

Bu temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Bu temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Birinci Madde

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar'da transit ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesini kabul ederler ve doğrularlar.

Sözü edilen transit ve gidiş-geliş (ulaşım), bundan böyle, işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenmiş olacaktır.

KESİM I

TİCARET GEMİLERİ

Madde 2.

"Ticaret gemileri" terimi, işbu Sözleşmenin II. Kesiminde göz önünde tutulmayan bütün gemilere uygulanmaktadır.

Madde 3.

Barış zamanında, ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, hiçbir işlem (formalite) olmaksızın, Boğazlar'dan gidiş - geliş (ulaşım) ve transit tam özgürlüğünden yararlanacaklardır. Bu gemiler, Boğazlar'ın bir limanında durmaksızın transit geçerlerken, bu gemilerden, Türk makamlarınca alınması işbu Sözleşmenin I sayılı Ek'inde öngörülen vergi ve harçlardan başka hiçbir vergi ve harç alınmayacaktır.

1 sayılı Ek gereğince alınabilecek herhangi bir verginin ya da harcın alınmasını kolaylaştırmak üzere, Boğazlar'dan geçecek ticaret gemileri, Türk Hükümetince gösterilecek istasyonlara, adlarını, uyrukluklarını, tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Madde 4.

İçinde veba, kolera, sarı humma, tifüs *(typhus exanthématique)* ya da çiçek has-

Birinci Madde.

Ticaret gemileriyle savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi ve gidiş-gelişi (ulaşımı) bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenecektir.

KESİM I. – HASTANE GEMİLERİNİ, YATLARI VE BALIKÇI GEMİLERİNİ DE KAPSAMAK ÜZERE, TİCARET GEMİLERİ

Madde 2.

Barış zamanında, hastane gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, hiçbir işlem (formalite), vergi ya da harç olmaksızın, sağlık, kılavuzluk, fenerler, yedekçilik (römorkörcülük) ya da başka hizmetler gibi yapılmış hizmetler saklı tutulmak koşuluyla, gidiş-geliş ve geçiş tam özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Yukarıda adı geçen hizmetlere ilişkin harçların alınmasını kolaylaştırmak üzere, Boğazlar'dan geçen ticaret gemileri, Türk Hükümetince gösterilen istasyonlara adlarını, uyrukluklarını, tonajlarını ve gidecekleri yeri bildireceklerdir.

Madde 5.

Hastane-gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere, Boğaz-

talığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan gemilerle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan gemiler, Türk makamlarının gösterebileceği sağlık koruma personelini gemiye almak üzere, Boğazlar'ın girişine yakın bir sağlık istasyonunda duracaklardır. Bu personele ilişkin olarak hiçbir ücret alınmayacaktır; bu personel Boğazların çıkışında bulunan bir sağlık istasyonunda gemiden indirileceklerdir.

Bir önceki fıkrada göz önünde tutulmayan ve Boğazlar'a Ege Denizi'nden giren her gemi, Türk yönetim kurallarına uygun olarak, Türk makamlarının uyguladıkları bir sağlık denetiminden geçmek üzere, Boğazlar'ın yakınındaki bir sağlık istasyonunda duracaktır. Bu denetim, düzenli bir sağlık belgesi olan gemiler için, gündüz ve gece, olabilen en büyük hızla yapılacak ve yukarıda sözü edilen gemiler, geçişleri sırasında Boğazlar'ın başka hiç bir yerinde durmak zorunda bırakılmayacaklardır.

Madde 5.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız ise, ticaret gemileri, 3. ve 4. maddelerin hükümleri saklı kalmak üzere, Boğazlar'dan transit ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Kılavuz almak isteğe bağlı kalacaktır.

Madde 6.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, tarafsız ticaret gemileri, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, transit ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bütün gemiler Boğazlar'a gündüz girecekler ve geçiş, istem üzerine, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılacaktır.

lar'a girecek olan ticaret gemileri, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde ve bu konuda Türkiye'de yürürlükte olan hükümler uyarınca sağlık denetimine bağlı olacaklardır.

Bununla birlikte, bu denetim, günün her saatinde ve söz konusu gemilerin gidiş-gelişlerinde hiçbir gecikmeye yol açmayacak biçimde yapılmak gerekecektir.

Madde 3.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız kalmışsa, bir önceki maddede sözü geçen hastane gemilerini, yatları ve balıkçı gemilerini de kapsamak üzere ticaret gemileri, aynı koşullar altında, Boğazlar'dan özgürce geçişten yararlanacaklardır.

Bununla birlikte, bu geçiş özgürlüğünün, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi sıfatıyla Misak'dan doğan yükümlülüklere bağlı olacağı kabul edilmektedir.

Madde 4.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, tarafsız ticaret gemilerine, bu gemilerin düşmana hiçbir biçimde yardım etmemeleri koşuluyla, geçiş özgürlüğü tanınacaktır.

Boğazlar'dan geçiş gündüz ve, istek üzerine, Türkiye'nin gösterdiği yoldan yapılacaktır.

KESİM II. – SAVAŞ GEMİLERİ VE YARDIMCI GEMİLER

Madde 7.

İşbu Sözleşme bakımından, yardımcı gemilere uygulanacak olan tanımlama, aşağıda 8. maddede öngörülen kuraldışılık saklı kalmak üzere, 25 Mart 1936 tarihli Londra Andlaşmasının I. Bölümünün, 1. B. 6. maddesindeki tanımlamadır.

Madde 8.

"Yardımcı gemiler" terimi, deniz kuvvetlerinin, sıvı ya da başka bir türden, yakıt ya da deniz kuvvetlerine ikmal maddeleri taşımak için özellikle yapılmış olan yardımcı gemilere uygulanmaz.

Madde 9.

Barış zamanında, Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin savaş gemileriyle yardımcı gemileri, denizaltılar dışında, bayrakları ne olursa olsun, hiçbir vergi ya da harç ödemeksizin, Boğazlar'a gündüz ve aşağıda belirtilen koşullar altında girerlerse, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Madde 10.

Savaş gemileriyle yardımcı gemilerin Boğazlar'dan geçişi için, Türk Hükümetine, diplomasi yoluyla bir ön-bildirimin onbeş gün önce verilmesi gerekecektir, Bu ön-bildirimde, gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi ve sayısı gösterilecektir.

Geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı, durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan kuvvetin tam kuruluşu ile, bu kuvvete ilişkin tamamlayıcı bütün bilgileri bildirecektir.

Madde 10.

(6 Temmuz 1936 da Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiştir.)

Madde 6 (başlangıç).

Barış zamanında, denizaltılar dışında, savaş gemileri ve yardımcı gemiler, bayrak ne olursa olsun, hiçbir harç ya da vergi alınmaksızın ve aşağıdaki koşullar altında, gündüz özgürce geçeceklerdir; bu geçiş özgürlüğünün yalnız yukarıda sözü edilen gemilerin yapacakları nezaket ziyaretlerine söz konusu olduğu kabul edilmiştir:

Madde 6 a).

Savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi için, Türkiye'ye, diplomatik yoldan, gemilerin gidecekleri yeri, adlarını, cinsini ve sayısı belirtmesi gereken bir ön-bildirimde bulunulacaktır.

Bu ön-bildirimde belirtilen geminin geçişi sırasında, komutan, durması gerekmeksizin, Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan gemilerin tam kuruluşlarıyla, bunu tamamlayıcı bilgileri verecektir.

Savaş gemileriyle yardımcı gemilerin Boğazlar'dan geçişi için, Türk Hükümetine diplomasi yoluyla bir ön-bildirimin onbeş gün önce v rilmesi gerekecektir. Bu ön-bildirimde gemilerin gidecekleri yeri, adı, tipi ve sayısı ile, Boğazlar'a giriş tarihi belirtilecektir. Bu tarih değiştirilirse, yeni tarihi gösteren üç günlük bir ön-bildirimde bulunulacaktır. Boğazlar'ı her geçiş, ilk ön-bildirim tarihinden başlayarak yirmi gün içinde yapılmalıdır. Bu dönemin bitiminden sonra, onbeş günlük yeni bir ön-bildirimde bulunmak gerekecektir.

Geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı, durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazı'nın ya da Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altındaki kuvvetlerin tam kuruluşu ile bu kuvvete ilişkin tamamlayıcı bütün bilgileri bildirecektir.

Madde 11.

Herhangi bir anda Boğazlar'da transit olarak geçişte bulunan bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek (tavan) toplam tonajı, geçiş sırasında Türk donanmasının eylemsel hizmette bulunan toplam tonajının yarısını aşmayacak, ya da, Türk donanmasının eylemsel hizmette bulunan tonajının yarısı 15.000 tonu bulmazsa, 15.000 ton kadar olacaktır.

Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, transit geçmeksizin, Türkiye'nin izniyle, Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden gemileri bu tonaj hesabına katılmayacaktır.

Madde 11.

(6 Temmuz 1936 da Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiştir).

Herhangi bir anda Boğazlar'da transit olarak geçişte bulunabilecek bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek (tavan) toplam tonajı, geçiş sırasında Türk donanmasının eylemsel hizmette bulunan toplam tonajını aşmayacak, ya da Türk donanmasının eylemsel hizmette bulunan tonajının yarısı 15.000 tonu bulmazsa, 15.000 kadar olacaktır.

Madde 6 b).

İşbu sözleşmede öngörülen koşullar içinde, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan her Devlet, toplam tonajı 14.000 tonu geçmeyecek olan, bir kruvazör *(croiseur)* ile iki torpidodan *(torpilleurs)* oluşan bir deniz kuvvetini aşmayacak savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirebilecektir. Bu 14.000 tonluk tonaj, aynı zamanda, Boğazlar bölgesine giren savaş gemileri için en yüksek (tavan) toplamı da göstermektedir.

Bununla birlikte, Türk donanması Marmara'daki üssünden ayrılmış bulunursa ya da Türk donanmasının 10.000 tonu aşan gemilerinden biri geçici olarak hizmetten çekilmişse, yukarıda belirtilen yabancı deniz kuvveti, Boğazlar'ı ancak iki seferde geçebilecektir. Bu son durumda, deniz kuvvetinin gemilerinden biri, birimin (deniz kuvvetinin) toplam tonajının yarısından daha yüksek tonajda ise, bu geminin, geçişi tek başına yapması gerekecektir.

Bununla birlikte, işbu maddenin bir önceki fıkrasında göz önünde tutulan kuvvetler, dokuz gemiden çok gemi içermeyeceklerdir.

Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, 14. madde hükümleri uyarınca, Boğazlar'daki bir Türk limanını ziyaret eden gemileri, bu tonaj hesabına katılmayacaktır.

Madde 12.

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri, taşımakta olabilecekleri uçakları, hiçbir durumda kullanamayacaklardır.

Madde 13.

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık durumları dışında, geçişleri için gerekli olan süreden daha uzun süre Boğazlar'da kalamayacaklardır.

Madde 6 d).

Yukarıdaki *b)* fıkrasında öngörülen deniz kuvveti, Boğazlar'dan geçiş ve Karadeniz'e giriş için öngörülen en yüksek tonajların bu yüzden bir değişikliğe uğramamaları koşuluyla, başka bir kuruluşta da olabilir.

Madde 6 e).

Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin Karadeniz'e gitmek üzere Boğazlar'dan geçmiş olan savaş gemileri Karadeniz'den en çok onbeş günlük bir süre içinde ayrılmak zorundadırlar.

Madde 6 f).

Boğazlar'ı geçen savaş gemileri, taşımakta bulunabilecekleri uçakları, hiçbir durumda, kullanmayacaklardır.

Madde 6 g).

Boğazlar'dan transit geçen savaş gemileri, avarya ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık *(fortune de mer)* dışında, hiçbir durumda, geçişlerini yapabilmek için kendilerine gerekli olan zamandan daha çok Boğazlar'da kalamayacaklardır.

Savaş gemilerinin ikmalinin tamamlanması ve onarımı, deniz savaşında tarafsızlığa ilişkin XIII sayılı La Haye Sözleşmesinin hükümleri uyarınca yapılacaktır.

Madde 6 h).

İşbu maddenin *a), b), d), f), g)* paragraflarındaki hükümler, aynı zamanda, Akdeniz'e giden, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin savaş gemilerine de uygulanır.

Bununla birlikte, böylece Akdeniz'e gönderilmiş gemilerin tümü, 2. maddenin *b)* paragrafında öngörülen kuvvet sınırlaması ile, *a)* paragrafında belirtilen işaretlere ilişkin geçiş düzenlemelerine uygun davranarak Karadeniz'e dönebilecektir.

Şu da kabul edilmiştir ki, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerden biri, varolan donanmasından, tonajı geçiş için kabul edilmiş enyüksek (tavan) tonajı aşan ve 25.000 tona kadar çıkan bir savaş gemisini Boğazlar'dan geçirmek isteminde bulunursa, bu geçiş, aşağıdaki koşullara bağlı olacaktır: Türkiye'nin bir ön izninin ele edilmesi ve geminin geçişi tek başına yapması gerekir.

Madde 14.

Yukarıdaki maddelerin hükümleri, herhangi bir tonajda ya da kuruluşta bir deniz kuvvetinin, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine Boğazlar'daki bir limanı ziyarete bulunmasına engel olmayacaktır; bununla birlikte, şu koşulla ki, sözü edilen, kuvvet, ziyaretini bitirdikten sonra, Boğazlar'dan, giriş için izlediği yoldan ayrılacaktır.

Madde 14.

(6 Temmuz 1936 da Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiştir.)

Yukarıdaki maddelerin hükümleri, herhangi bir tonajda ya da kuruluşta bir deniz kuvvetinin, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine Boğazlar'daki bir limanı ziyarette bulunmasına hiçbir biçimde engel olmayacaktır; bununla birlikte, şu koşulla ki, sözü edilen bu kuvvet, ziyaretini bitirdikten sonra, Boğazlar'dan, giriş için izlediği yoldan ayrılacaktır; meğer ki, bu kuvvet, 9. ve 11. maddeler hükümleri uyarınca, Boğazlar'dan transit geçme olanağını verecek bir tonaj ve kuruluşta olsun.

Madde 15.

(Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin deniz kuvvetlerinin Karadeniz'de bulunmalarına izin verilen en yüksek (tavan) toplam tonajı).

Madde 6 c).

Karadeniz'de, bu denize kıyıdaş olmayan Devletlere ait savaş gemilerinin toplam tonajı 28.000 ton rakamını aşmayacaktır.

Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri toplam tonaj aşağıdaki gibi sınırlandırılmıştır:

a) İşbu maddenin *b)* fıkrasında öngörülen durum dışında, sözü geçen Devletlerin toplam tonajı 30.000 tonu aşmayacaktır;

b) Herhangi bir anda, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin Karadeniz'de en güçlü donanmasının tonajı, işbu Sözleşmenin II sayılı Ek'inde öngörülmüş olduğu gibi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Karadeniz'deki donanmasını yüzde on geçerse, *a)* fıkrasında sözü edilen 30.000 tonluk toplam tonaj, bu artışa eşit bir miktarda, ençok 45.000 tona varıncaya kadar arttırılacaktır.

c) Sözü edilen Devletlerden herhangi birin Karadeniz'de bulundurabileceği tonaj, sözü edilen toplam tonajın dörtte üçü ile sınırlandırılacaktır.

d) Sözü edilen Devletlerden biri Karadeniz'e insancıl amaçlarla bir deniz kuvveti göndermek isterse ve bu denizde hiçbir gemisi yoksa ya da 10.000 tondan az bir kuvveti varsa, bu Devletin, Türk hükümetinden özel bir iznin alınması koşuluyla, işbu maddenin daha önceki fıkraları göz önünde tutulmaksızın, duruma göre, gemiler gönderme ya da Karadeniz'de bulunan deniz kuvvetini 10.000 tona varıncaya kadar yükseltme yeteneği olacaktır.

İşbu maddenin *d)* fıkrasında öngörülen ziyaretler dışında, sözü edilen Devletlerden birinin deniz kuvvetinin Karadeniz'de kalış süresi bir ayı aşmayacaktır.

Madde 15.

(6 Temmuz 1936 da Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiştir).

(Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin deniz kuvvetlerinin Karadeniz'de bulun-

malarına izin verilen en yüksek (tavan) toplam tonajı).

Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri toplam tonaj aşağıdaki gibi sınırlandırılmıştır:

a) İşbu maddenin b) fıkrasında öngörülen durum dışında, sözü geçen Devletlerin toplam tonaj 30.000 tonu aşmayacaktır.

b) Herhangi bir anda, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devletin Karadeniz'de en güçlü donanmasının tonajı, işbu Sözleşmenin II sayılı Ek'inde öngörülmüş olduğu gibi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Karadeniz'deki donanmasını yüzde on geçerse, a) fıkrasında sözü edilen 30.000 tonluk toplam tonaj, bu artışa eşit bir miktarda,ençok 45.000 tona varıncaya kadar arttırılacaktır.

c) Sözü edilen Devletlerden herhangi birinin Karadeniz'de bulundurabileceği tonaj, sözü edilen toplam tonajın dörtte üçü ile sınırlandırılacaktır.

d) Bununla birlikte, sözü edilen Devletlerden biri Karadeniz'e insancıl amaçlarla bir deniz kuvveti göndermek isterse, sözü edilen toplam tonaj 15.000 ton arttırılacak, ve bu Devletin Karadeniz'de bulundurma yeteneği olacak tonaj, böylece arttırılmış tonajın ..... ile sınırlandırılmış olacaktır.

İşbu maddenin d) fıkrasında öngörülen ziyaretler dışında, sözü edilen Devletlerden birinin deniz kuvvetinin Karadeniz'de kalış süresi bir ayı aşmayacaktır.

Madde 16.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız kalırsa, savaş gemileri ve yardımcı gemiler 9. maddeden 15. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen koşullarla aynı koşullar içinde, Boğazlar'da tam bir geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Madde 7.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsızsa, savaş gemileriyle yardımcı gemiler, bir önceki maddede öngörülen koşullar içinde Boğazlar'da özgürce geçişten yararlanacaklardır.

Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'da herhangi bir elkoyma

Bununla birlikte, bu koşullar, savaşan bir Devlete, savaşanlık haklarına zarar verecek biçimde uygulanmayacaktır.

Tarafız bir Devlet olarak, Türkiye'nin hakları ve yükümlülükleri, Türkiye'nin tarafsız kaldığı savaş zamanında olduğu gibi, barış zamanında da suları tüm özgür kalması gereken Boğazlar'da geçişi ve gidiş-gelişi engelleyecek önlemler almaya Türkiye'yi yetkili kılmayacaktır.

İşbu maddenin hiçbir hükmü, Türkiye'nin tarafsız kaldığı savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da, işbu Sözleşmenin 18. maddesinin Türkiye'ye tanıdığı hakka halel vermeyecektir.

Savaşanların savaş gemileri Boğazlar'da hiçbir elkoymaya kalkışmayacaklar, ziyaret ve arama haklarını kullanamayacaklar ve hiçbir düşmanca davranışta bulunamayacaklardır.

İkmal ve onarımlar konusunda, savaş gemileri, deniz savaşında tarafsızlığa ilişkin 1907 tarihli ve XIII sayılı La Haye Sözleşmesi hükümlerine bağlı olacaklardır.

Madde 17.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, 9. maddeden 14. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri uygulanmayacak ve savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir.

Madde 18.

Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, işbu Sözleşmenin 17. maddesi hükümlerini uygulamağa hakkı olacaktır. Türk Hükümeti bu hakkı kullanırsa, işbu Sözleşmeye taraf Devletlere ve Milletler Cemiyeti Meclisine bu konuyla ilgili bir bildiri gönderecektir.

Milletler Cemiyeti Meclisi, üçte iki bir çoğunlukla, Türkiye'nin böylece alve denetleme (ziyaret) hakkı uygulamaları ve düşmanca davranışa girişmeleri yasak olacaktır.

Bununla birlikte şu da kabul edilmiştir ki, işbu maddenin 1. fıkrasında sözü edilen geçiş özgürlüğü, Türkiye için Milletler Cemiyeti üyesi sıfatıyla Misak'dan doğan yükümlülükler koşuluna bağlı kalacaktır.

Madde 8.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, savaş gemileriyle yardımcı gemilerin geçişi, 6. madde hükümleri göz önünde tutulmaksızın, Türkiye'nin özel bir iznine bağlıdır.

Madde 9.

Türkiye, kendisini bir savaş tehdidi altında sayarsa, gereğinin yapılması için Milletler Cemiyeti'nin bilgisine sunarak ve işbu sözleşmenin imzacısı Devletlere bunu bildirerek, işbu sözleşmenin 8. maddesini uygulama hakkını kullanabilecektir.

mış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse, Türk Hükümeti bu önlemleri kaldırmayı yükümlenir.

Madde 19.

İçinde veba, kolere, sarı humma, lekeli humma *(typhus exanthématique)* ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan savaş gemileri, Boğazlar'ı karantina altında geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

Madde 10.

İçinde, veba, kolere, sarı humma, lekeli humma *(typhus exanthématique)* ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süreden beri ayrılmış bulunan savaş gemileri, Boğazlar'ı karantina altında geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

KESİM III. – SİVİL VE ASKERÎ UÇAKLAR

Madde 20.

Türkiye'nin, ülkesi ve karasuları üzerinde sivil ve askerî uçakların uçuşunu düzenlemek bakımından başka herhangi bir Devletle eşitlik düzeyinde bulunduğu ve üzerinden uçulması yasak olan bölgeler kurmak bakımından hukukça tam özgürlüğe sahip olduğu kabul edilmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye, bu konuya ilişkin Türk yönetim kuralları çerçevesine, geldikleri yer ve uyruklukları ne olursa olsun, sivil uçaklara, bir yandan Avrupa ile Asya, öte yandan da Akdeniz'le Karadeniz arasında, tam bir güvenlik içinde geçme olanağını verecek gerekli kolaylıkları sağlamağı yükümlenir.

Madde 11.

Sivil ve askerî uçaklar Boğazlar'ın üstünde uçamazlar; bunların Akdeniz'le Karadeniz arasında geçişleri, Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kurallarına uygun olarak ve gösterilecek bir yoldan sağlanacaktır.

KESİM IV

Madde 21.

Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin 10. maddesinden 16. maddesine kadar olan maddeleri uyarınca kurulmuş bulunan Boğazlar Uluslararası Komisyonu görevlerini yapmayı sürdürecektir. Komisyonun

başlıca görevi, işbu Sözleşmenin III sayılı Eki hükümlerine uygun olarak, istatistikler toplamak ve 11. ile 15. maddelerin uygulanması için gerekli bilgileri sağlamaktır.

Madde 22.

Türkiye'nin özgürce kabul etmiş bulunduğu işbu Sözleşmenin hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Türkiye'nin ülkesi ve karasuları üzerinde egemenliği tümüyle olduğu gibi kalmaktadır.

Madde 22.

(6 Temmuz 1936 da Birleşik-Krallık temsilci heyetince değiştirilmiştir).

Türkiye'nin özgürce kabul etmiş bulunduğu işbu Sözleşmenin hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Türkiye'nin işbu Sözleşme ile göz önünde tutulan ülkesi ve karasuları üzerindeki egemenliği tümüyle olduğu gibi kalmaktadır.

Madde 23.

İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Türkiye için ya da Milletler Cemiyeti'ne üye herhangi başka bir bağıtlı Yüksek Taraf için Milletler Cemiyeti Misakından doğan haklara ve yükümlülüklere halel vermemektedir.

Madde 24.

İşbu Sözleşme, Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalanmış Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşmeye son vemektedir.

Madde 12.

İşbu Sözleşmenin hükümleri, bu Sözleşme ile göz önünde bulundurulan bölgeler üzerinde, Türkiye'nin egemenliğini zedeleyecek biçimde genişletilemez ve yorumlanamaz.

Madde 13.

Boğazlar'ın rejimine ilişkin olarak, Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış Sözleşmenin hükümlerini sona erdiren ve onların yerine geçen işbu Sözleşme, olabildiğince kısa bir süre içinde onaylanacak ve onama belgeleri Paris'de, Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır.

İşbu Sözleşme imzalandığı tarihte yürürlüğe girecektir.

İşbu Sözleşmenin süresi onbeş yıl olacaktır.

Türkiye ve bağıtlı Devletlerden herbiri, onun rızasıyla, imza tarihinden baş-

layarak beşer yıllık dönemler sonunda, bağıtlı taraflara üç ay önceden bildirerek, işbu Sözleşmeye yararlı sayacakları her türlü değişikliği önermeğe yetenekli olacaklardır.

Madde 25.

İşbu Sözleşme olabildiğince kısa bir süre içinde onaylanacak ve onama belgeleri, Paris'te Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır; Fransız Hükümeti, bu belgelerin doğruluğu onaylanmış birer nushasını Bağıtlı Yüksek Taraflardan herbirine ulaştıracaktır.

Sözleşme, onama belgeleri bütün Bağıtlı Devletler adına sunulur sunulmaz yürürlüğe girecektir.

İşbu Sözleşme, yürürlüğe giriş tarihiden başlayarak, elli yıllık bir süre için yürürlükte kalacaktır; bununla birlikte, işbu Sözleşmenin birinci maddesinde kabul edilen ve doğrulanan geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğü ilkesi zaman sınırlaması olmaksızın yürürlükte kalacaktır.

Sözü edilen elli yıllık dönemin bitiminden iki yıl önce, hiçbir Bağıtlı Yüksek Taraf Sözleşmeyi sona erdirdiğini bildirmemişse, Sözleşme, sona erdirme ön-bildirimin gönderilmesinden başlıyarak iki yıl sonrasına kadar yürürlükte kalacaktır.

İşbu Sözleşme, işbu madde hükümlerine uygun olarak sona erdirilmiş olursa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, yeni bir sözleşme yapmak için bir konferansda kendilerini temsil ettirmeyi kabul etmektedirler.

Madde 13 (yukarıda).

Madde 26.

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yıllık dönemin sona ermesinde, Bağıtlı Yüksek Taraflardan herbiri, işbu Sözleşmenin 11. ve 15. maddelerinde yapılmasını gerekli gördüğü değişiklikleri önerme hakkına sahip olacaktır.

Madde 13 (yukarıda)

Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, bir önceki fıkraya uygun olarak, değişiklik önerileri sunmak isterse, yürürlükteki beş yıllık dönemin bitiminden üç ay önce, bütün öteki Bağıtlı Taraflara bunu bildirecektir. Bu ön-bildiri, yapılması istenilen değişikliklerle, bunların gerekçesini kapsayacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, yukarıda öngörülen koşullar içinde, bir değişiklik önerirse, ve bu öneri üzerinde diplomasi yoluyla bir anlaşmaya varma olanağı bulunamazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, bu sorunu incelemek için toplanacak bir konferansda kendilerini temsil ettirmeyi kabul etmektedirler.

BİRLEŞİK-KRALLIK TEMSİLCİ HEYETİNCE

ÖNERİLEN EK I.

1. İşbu Sözleşmenin 3. maddesi uyarınca alınabilecek olan vergiler ve harçlar aşağıdaki çizelgede gösterilenler ya da Türk Hükümetinin almak isteyebileceği daha düşük tutarlı vergiler ve harçlar olacaktır:

Yapılan hizmetin niteliği	Kütüğe yazılı darasız tonajın (*tonnage de jauge net*) herbir tonu üzerinden alınacak vergi ya da harç tutarı Fransız Frangı (altın)
a) Sağlık denetimi istasyonları	0,075
b) Fenerler, ışıklı şamandıralar ve geçit şamandıraları:	
800 tona kadar	0,42
800 tonun üstünde	0,21
c) Kurtarma hizmeti: kurtarma sandallarını, füze istasyonlarını, sis düdüklerini, radyofarları ve b) paragrafına girmeyen ışıklı şamandıraları kapsamak üzere	0,10

Not: 100 kuruş aşağı yukarı 2.50 altın-Frank değerindedir.

2. İşbu Ek'in 1. fıkrasına ekli çizelgede belirtilen vergiler ve harçlar Boğazlar'dan bir gidiş-dönüş geçişine uygulanacaktır (başka bir deyimle, Ege Denizi'nden Karadeniz'e bir geçiş ve Ege Denizi'ne dönüş yolculuğu, ya da Karadeniz'den Ege Denizi'ne Boğazlar'dan bir geçiş, bunun ardından da, Karadeniz'e dönüş); bununla birlikte, bir ticaret gemisi, gidiş yolculuğu için Boğazlar'a girdiği tarihten başlayarak altmış günden çok bir süre sonra, duruma göre, Ege Denizi'ne ya da Karadeniz'e dönmek üzere Boğazlar'dan yeniden geçerse, bu gemi, bu vergileri ve harçları bir ikinci kez ödemekle yükümlü tutulabilecektir.

3. İşbu Ek'in 1. fıkrasına ekli çizelgede tanımlanan ve söz konusu hizmetlerin gerektirdiği giderlerin karşılanmasına ve yedek akçe ya da aşırı olmayan bir döner sermaye fonu elde etmek için gerekli miktardan yüksek olmayacak olan vergiler ve harçlar, ancak işbu Sözleşmenin 26. maddesi hükümlerine uygun olarak arttırılabilecek ya da tamamlanabilecektir. Bunlar Fransız-Frangı (altın) ya da ödeme tarihindeki kambio değerine göre Türk parası olarak ödenecektir.

4. Ticaret gemileri, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) gibi isteğe bağlı hizmetler karşılığı vergi ve harçları — böyle bir hizmet söz konusu geminin acentasının ya da kaptanının istemesi üzerine Türk makamlarınca gereği gibi yerine getirilmişse — ödemek zorunda tutulabileceklerdir. Türk Hükümeti, isteğe bağlı bu hizmetler için alınacak vergilerin ve harçların tarifesini vakit vakit yayınlayacaktır.

EK I *bis* VE EK II. – BİRLEŞİK-KRALLIK TEMSİLCİ HEYETİNCE ÖNERİLEN METİN

Ek I *bis.*

1. Toplam tonaj hesabına katılacak kategoriler ve alt-kategoriler şunlardır:

Hattıharp gemileri:

Alt-kategori *a)*;

Alt-kategori *b)*;

Uçak-gemileri:

Alt-kategori *a)*;

Alt-kategori *b)*;

Hafif su üstü gemileri:

Alt-kategori *a)*;

Alt-kategori *b)*;

Alt-kategori *c)*;

Denizaltılar:

İşbu Sözleşmenin II sayılı Ek'indeki tanımlamalara göre.

Tonaj hesaplanmasında göz önünde tutulacak tonaj, II sayılı Ek'de tanımlanan biçimde standard sutaşırımıdır [mamahreçtir]. Yukarıda belirtilen Ek'de tanımlanmış oldukları biçimde, ancak "yaşını doldurmuş" olmayan gemiler göz önünde tutulacaktır.

2. Ayrıca, bilgi vermek üzere, işbu Ek'in, 1. paragrafında belirtilen kategorilerden ve alt-kategorilerden herbirinin toplam tonajı da bildirilecektir.

EK II.[1]

A. Standard sutaşırımı (maimahreç esası, déplacement-type).

Bir su üstü gemisinin standard sutaşırımı [maimahreci], bütün gemi adamlarıyla, makineleri ve kazanlarıyla, denize açılmağa hazır olan –makinelerinin ve kazanlarının beslenmesine özgü yakıtla yedek suyu dışında– bütün silâhlarını ve her türlü cephanesini, döşemlerini [tesisatını], donatımını, komanyasını, gemi adamları için tatlı suyu, çeşitli yiyeceklerini ve savaş sırasında taşıyacağı her çeşit araç ve gereçlerini ve yedek parçalarını bulunduran, yapımı tamamlanmış bir geminin standard sutaşırımıdır [maimahrecidir].

B. Sınıflar.

1. *Hattıharp gemileri (bâtiments de ligne)*, aşağıdaki iki alt-sınıftan birine giren su üstü savaş gemileridir:

1 İşbu Ek'in metinleri, 25 Mart 1936 tarihli Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşmasından alınmıştır.

a) Uçak-gemileri, yardımcı gemiler ya da *b)* alt-sınıfına giren hattı harp gemileri dışında, 10.000 tonun (10.160 metrik tonun) üstünde standard sutaşırımı [maimahreci] olan ya da 203 milimetre (8 pus) çapından büyük büyük çaplı bir top taşıyan, su üstü savaş gemileri;

b) Uçak-gemileri dışında, sutaşırımı [maimahreci] 8.000 tonun (8.128 metrik tonun) üstünde olmayan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan su üstü savaş gemileri.

2. *Uçak gemileri (bâtiments porte-aéronefs)*, sutaşırımı [maimahreci] ne olursa olsun, başlıca uçak taşımak ve uçakları denizde harekete geçirmek için yapılmış ya da buna göre düzenlenmiş su üstü savaş gemileridir. Bir savaş gemisi başlıca uçak taşımak ve bunları denizde harekete geçirmek için yapılmamışsa ya da buna göre düzenlenmemişse, bu gemiye bir iniş ya da kalkış güvertesinin konulması, bu geminin, uçak gemisi sınıfına sokulması sonucunu vermez.

Uçak-gemileri sınıfı iki alt-sınıfa ayrılır; şöylece:

a) Uçakların havalanabilecekleri ya da konabilecekleri bir güverte ile donatılmış olan gemiler;

b) Yukarıda *a)* paragrafında tanımlanan bir güverteyle donatılmamış olan gemiler.

3. *Hafif su üstü gemileri (bâtiments légers de surface)*, uçak gemileri, küçük çatışma [muharebe] gemileri ya da yardımcı gemiler dışında, standard sutaşırımı [maimahreci] 10.000 tonu (10.160 metrik tonu) geçmemek üzere, 100 tonun (102 metrik tonun) üstünde olan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan su üstü savaş gemilerdir.

Hafif su üstü gemileri üç alt-sınıfa ayrılır; şöylece:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı bir top taşıyan gemiler;

b) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı top taşımayan ve standard sutaşırımı [maimahreci] 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olan gemiler;

c) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan ve standard sutaşırımı 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olmayan gemiler.

4. *Denizaltılar (sous-marins)*, denizin yüzeyi altında gidip-gelmek üzere yapılmış bütün gemilerdir.

C. Yaşını doldurmuş gemiler (bâtiments hors d'âge).

Aşağıdaki sınıflara ve alt-sınıflara giren gemiler, yapımlarından başlayarak, sayıları gösterilen yıllar geçince, "yaşını doldurmuş" *("hors d'âge")* sayılacaklardır:

a) Bir hattıharp gemisi için ..... 26 yıl;

b) Bir uçak gemisi için ..... 20 yıl;

c) a) ve *b)* alt-sınıflarınan bir hafif su üstü gemisi için:

(i) 1 Ocak 1920 den önce kızağa konulmuşsa ..... 16 yıl;

(ii) 31 Aralık 1919 dan sonra kıağa konuşmuşsa ... 20 yıl;

d) c) alt-sınıfından bir hafif su üstü gemisi için ..... 16 yıl;

e) Bir denizaltı için ..... 13 yıl;

BİRLEŞİK-KRALLIK TEMSİLCİ HEYETİNCE ÖNERİLEN

EK III

1. Boğazlar Komisyonu, savaş gemilerinin geçişine ilişkin hükümlere gereği gibi uyulmasını sağlamakla görevli olacaktır.

2. Komisyona, yetkilerini kullanma olanağını sağlamak üzere, Ege Denizi'nden ya da Karadeniz'den Boğazlar'a savaş gemileri gönderecek her Devlet, bunu, 10. madde gereğince Türk Hükümetine bildirmekle kalmayarak, aynı zamanda, Komisyondaki temsilciliği aracılığıyla, Boğazlar Komisyonuna da bildirecektir.

Komisyon, bundan sonra, belirli bir tarihte Boğazlar'dan bir deniz kuvvetinin geçeceğini, Komisyonda temsil edilen öteki Devletlere bildirecektir. İşbu Sözleşmenin 10. maddesinde sözü edilen işaret istasyonları, söz konusu deniz kuvvetinin komutanından alınacak bilgileri yalnız Türk Hükümetine değil, aynı zamanda Boğazlar Komisyonuna da aktaracaktır.

3. Karadeniz'de kıyıdaş olsun ya da olmasın, her Devlet,Türk Hükümetine haber vereceği anda, deniz kuvvetinin Boğazlar yoluyla döneceği tarihi de Komisyona bildirecektir; Komisyon, Türk Hükümeti ile işbu Sözleşmeye taraf öteki Devletleri, yukarıda sözü edilen bütün gidiş-gelişlerden ve bunlarla ilgili başka her türlü durumlardan haberli tutacaktır.

4. Boğazlar'dan geçen her deniz kuvvetinin komutanı, bu kuvvetin geçişinde avarya, sis, v. b. nedenlerle bir gecikme olup olmadığını hemen Komisyona bildirecektir.

5. İşbu Sözleşmenin 15 *b)* maddesinde belirtilen kuralın uygulanmasına olanak sağlamak üzere, Komisyon, her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihlerinde, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin herbirinden, bu denizde bulunan donanmasının toplam tonajı konusunda bilgi alacaktır.

6. Komisyon, her yıl, Türkiye'ye ve işbu Sözleşmeye taraf öteki Devletlere, çalışmalarını gösteren bir rapor sunacaktır.

IV

MONTREUX KONFERANSININ SENETLERİ

BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN OLARAK, MONTREUX'DE 20 TEMMUZ 1936 DA İMZALANAN SÖZLEŞME

MAJESTE BULGARLAR KRALI,¡ FRANSA CUMHURİYETİ BAŞKANI, MAJESTE BÜYÜK BRİTANYA, İRLANDA VE DENİZLER ÖTESİ BRİTANYA ÜLKELERİ KRALI, HİNDİSTAN İMPARATORU, MAJESTE ELENLER KRALI, MAJESTE JAPONYA İMPARATORU, MAJESTE ROMANYA KRALI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞKANI, SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ MERKEZ YÜRÜTME KOMİTESİ, VE MAJESTE YUGOSLAVYA KRALI;

"Boğazlar" genel deyimiyle belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin-gidiş gelişini (ulaşımı), Lozan'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış olan Barış Andlaşmasının 23. maddesiyle saptanmış ilkeyi[1], Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'de, kıyıdaş Devletlerin güvenliği çerçevesinde koruyacak biçimde, düzenlemek isteğiyle duygulu olarak;

İşbu Sözleşmeyi, 24 Temmuz 1923 de Lozan'da imzalanmış olan Sözleşmenin[2] yerine koymağı kararlaştırmışlar ve Tamyetkili Temsilcilerini aşağıda belirtildiği üzere atamışlardır:

MAJESTE BULGARLAR KRALI:

Doktor Nicolas P. NİCOLAEV, Tamyetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Genel Sekreteri;

B. Pierre NEİCOV, Tamyetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Siyasal İşler Müdürü.

FRANSA CUMHURİYETİ BAŞKANI:

B. PAUL-BONCOUR, Senatör, Milletler Cemiyeti'nde Fransa'nın Sürekli Temsilcisi, eski Başbakan, eski Dışişleri Bakanı, *Légion d'honneur* nişanının *Chevalier* rütbesi, Savaş Haçı nişanı;

B. HENRİ PONSOT, Fransa Cumhuriyeti'nin Ankara'da Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçisi, *Légion d'honneur* nişanının *Grand Officier* rütbesi.

---

1 Lozan Barış Andlaşmasının 23. maddesi şöyledir: "Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihli yapılmış olan Sözleşmede öngörüldüğü üzere, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden ve havadan, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği ilkesini kabul ve ilân etmekte görüş birliğine varmışlardır. Bu sözleşme, Yüksek Taraflar bakımından, sanki bu Andlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır." *Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar -Belgeler* (çeviren Seha L. MERAY), Takım II, cilt 2, Ankara, 1973, s. 8

2 Boğazlar Rejimine İlişkin Lozan Sözleşmesi için bakınız: *Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar - Belgeler* (çeviren Seha L. MERAY), Takım II, cilt 2, Ankara, 9973, ss. 54-64.

MAJESTE BÜYÜK-BRİTANYA, İRLADA VE DENİZLER ÖTESİ BRİTANYA ÜLKELERİ KRALI, HİNDİSTAN İMPARATORU:

BÜYÜK-BRİTANYA, KUZEY İRLANDA VE BRİTANYA İMPARATORLUĞUNUN BİREYSEL OLARAK MİLLETLER CEMİYETİ'NE ÜYE OLMAYAN BÜTÜN PARÇALARI İÇİN:

Çok Sayın Lord STANLEY, P.C., M.C., M.P., Amirallik Dairesinde Parlamento Üyesi Müsteşar;

AVUSTRALYA COMMONWEALTH'İ İÇİN:

Çok Sayın Stanley Melbroune BRUCE, C.H., M.C., Avustralya Commenwealth'inin Londra'da Yüksek Komiseri.

MAJESTE ELENLER KRALI:

B. Nicolas POLİTİS, Yunanistan'ın Paris'de Olağanüstü Temsilcisi ve Tamyetkili Ortaelçisi, eski Dışişleri Bakanı;

B. Raoul BİBİCA-ROSETTİ, Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi.

MAJESTE JAPONYA İMPARATORU:

B. Naotake SATO, Judammi, Doğan-Güneş nişanının Büyük-Kordon rütbesi, Paris'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Büyükelçi:

B. Massa-aki HOTTA, Jushii, Doğan-Güneş nişanının İkinci Sınıf rütbesi, Bern'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi.

MAJESTE ROMANYA KRALI:

B. Nicolas TİTULESCO, Dışişleri Bakanı;

B. Constantin CONTZESCO, Tamyetkili Ortaelçi, Tuna ve Avrupa Uluslararası Komisyonlarında Romanya Temsilcisi;

B. Vespasien PELLA, La Hayc'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞKANI:

Dr. Tevfik Rüştü ARAS, Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili;

B. Suad DAVAZ, Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris'de Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçisi;

B. Numan MENEMENCİOĞLU, Türkiye Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri;

B. Asım GÜNDÜZ, Korgeneral, Genelkurmay İkinci Başkanı;

B. Necmeddin SADAK, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi, Sıvas Milletvekili, Dışişleri Komisyonu Raportörü.

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ MERKEZ YÜRÜTME KOMİTESİ:

B. Maxime LİTVİNOFF, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yürütme Komitesi Üyesi, Dışişleri Halk Komiseri.

MAJESTE YUGOSLAVYA KRALI:

B. İvan SOUBBOTİTCH, Yugoslavya'nın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi.

BU TEMSİLCİLER, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Birinci Madde.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar'da denizden geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesini kabul ederler ve doğrularlar.

Bu özgürlüğün kullanılışı bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenmiştir.

KESİM I. – TİCARET GEMİLERİ.

Madde 2.

Barış zamanında, ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, aşağıdaki 3. madde hükümleri saklı kalmak üzere, hiçbir işlem (formalite) olmaksızın, Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) tam özgürlüğünden yararlanacaklardır. Bu gemiler, Boğazlar'ın bir limanına uğramaksızın transit geçerlerken, Türk makamlarınca, alınması işbu Sözleşmesnin I sayılı Ek'inde öngörülen vergilerden ve harçlardan başka, bu gemilerden hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır.

Bu vergilerin ya da harçların alınmasını kolaylaştırmak üzere, Boğazlar'dan geçecek ticaret gemileri, 3. maddede belirtilen istasyonun görevlilerine adlarını, uyruklularını, tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalmaktadır.

Madde 3.

Ege Denizi'nden ya da Karadeniz'den Boğazlar'a giren her gemi, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde Türk yasalarıyla konulmuş olan sağlık denetimi için, Boğazlar'ın girişine yakın bir sağlık istasyonunda duracaktır. Bu denetim, bir temiz sağlık belgesi (patentesi) ya da işbu maddenin 2. fıkrasındaki hükümlerin kapsamına girmediklerini doğrulayan bir sağlık bildirisi gösteren gemiler için, gündüz ve gece, olabilen en büyük hızla yapılacak ve bu gemiler Boğazlar'dan geçişleri sırasında başka hiçbir duruş zorunda bırakılmayacaklardır.

İçinde veba, kolera, sarı humma, lekeli humma *(typhus exanthématique)* ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan gemilerle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan gemiler, Türk makamlarının gösterebilecekleri sağlık koruma görevlilerini gemiye almak üzere, sağlık istasyonunda duracaklardır. Bu yüzden, hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır; sağlık koruma görevlileri Boğazlar'ın çıkışında bir sağlık istasyonunda gemiden indirileceklerdir.

Madde 4.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, ticaret gemileri, bayrak ve yük ne olursa olsun, 2. ve 3. maddelerde öngörülen koşullar içinde Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalmaktadır.

Madde 5.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemek koşuluyla, Boğazlar'da geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bu gemiler Boğazlar'a gündüz girecekler ve geçiş, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılacaktır.

Madde 6.

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda, 2. madde hükümlerinin uygulanması yine de sürdürülecektir; ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekecektir.

Kılavuzluk, bu durumda, zorunlu kılınabilecek, ancak ücrete bağlı olmayacaktır.

Madde 7.

"Ticaret gemileri" terimi, işbu Sözleşmenin II. Kesiminin kapsamına girmeyen bütün gemilere uygulanır.

KESİM II. – SAVAŞ GEMİLERİ.

Madde 8.

İşbu Sözleşme bakımından, savaş gemilerine ve bu gemilerin nitelikleriyle tonajlarının hesabı için uygulanacak tanımlama, işbu Sözleşmenin II sayılı Ek'inde yer alan tanımlamadır.

Madde 9.

Deniz kuvvetlerinin, sıvı olsun ya da olmasın, yakıt taşımak için özellikle yapılmış olan yardımcı gemileri, 13. maddede belirtilen ön-bildirim koşuluna bağlı tutulmayacaklar ve, Boğazlar'ı tek başlarına geçmek koşuluyla, 14. ve 18. maddeler gereğince sınırlamaya bağlı tonajlar hesabına katılmayacaklardır. Bununla birlikte, bu gemilerin, öteki geçiş koşulları bakımından, savaş gemileriyle bir tutulmaları süregidecektir.

Bir önceki fıkrada belirtilen yardımcı gemiler, öngörülen kuraldışılıktan, ancak silâhları: yüzer hedeflere karşı ençok 105 milimetre çapında iki toptan, hava hedeflerine karşı ençok 75 milimetre çapında iki silâhtan çok değilse yararlanabileceklerdir.

Madde 10.

Barış zamanında, hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler, ister Karadeniz'e kıyıdaş olan ister olmayan Devletlere bağlı bulunsunlar, bayrakları

ne olursa olsun, Boğazlar'a gündüz ve aşağıdaki 13. ve sonraki maddelerde öngörülen koşullar içinde girerlerse, hiçbir vergi ya da harç ödemeksizin, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen sınıflara giren gemiler dışında kalan savaş gemilerinin ancak 11. ve 12. maddelerde öngörülen özel koşullar içinde geçiş hakları olacaktır.

Madde 11.

Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, 14. maddenin 1. fıkrasında öngörülen tonajdan yüksek bir tonajda bulunan hattıharp gemilerinin[1] Boğazlar'dan geçirebilirler; şu koşulla ki, bu gemiler Boğazlar'ı ancak tek başlarına ve ençok iki torpido[2] eşliğinde geçerler.

Madde 12.

Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, bu deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltılarını, tezgâha koyuştan ya da satın alıştan Türkiye'ye vaktinde haber verilmişse, deniz üslerine katılmak üzere Boğazlar'dan geçirme hakkına sahip olacaklardır.

Sözü edilen Devletlerin denizaltıları, bu konuda Türkiye'ye ayrıntılı bilgiler vaktinde verilmek koşuluyla, bu deniz dışındaki tezgâhlarda onarılmak üzere de Boğazlar'dan geçebileceklerdir.

Gerek birinci gerek ikinci durumda, denizaltıların gündüz ve su üstünden gitmeleri ve Boğazlar'dan tek başlarına geçmeleri gerekecektir.

Madde 13.

Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hükümetine diplomasi yoluyla bir ön-bildirimde bulunulması gerekecektir. Bu ön-bildirimin olağan süresi sekiz gün olacaktır; ancak, Karadeniz kıyıdaşı olmayan Devletler için bu sürenin onbeş güne çıkartılması istenmeğe değer sayılmaktadır. Bu ön-bildirimde gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş için ve, gerekirse, dönüş için geçiş tarihleri belirtilecektir. Her tarih değişikliğinin üç günlük bir ön-bildirim konusu olması gerekecektir.

Gidiş için geçişte Boğazlar'a girişin, ilk ön-bildirimde belirtilen tarihten başlayarak beş günlük bir süre içinde yapılması gerekecektir. Bu sürenin bitiminden sonra, ilk ön-bildirim için olan aynı koşullar içinde yeni bir ön-bildirimde bulunulması gerekecektir.

Geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı, durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazı'nın ve Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan kuvvetin tam kuruluşunu bildirecektir.

Madde 14.

İşbu Sözleşmenin 11. maddesinde ve III sayılı Ek'inde öngörülen koşullar dışında,

Boğazlar'da transit geçişte bulunabilecek bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek (tavan) toplam tonajı 15.000 tonu aşmayacaktır.

Bununla birlikte, bir önceki fıkrada belirtilen kuvvetler dokuz gemiden çok gemi içermeyeceklerdir.

Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, 17. madde hükümleri uyarınca Boğazlar'daki bir limanı ziyaret eden gemileri bu tonaja katılmayacaktır.

---

1 Fransızca metinde "bâtiments de ligne", İngilizce metinde "Capital Ships", 1936 Türkçe çevirisinde "hattıharp gemileri". (Çevirenler)

2 Fransızca metinde "torpilleurs", İngilizce metinde "destroyers", 1936 Türkçe çevirisinde "torpido". (Çevirenler)

Geçiş sırasında bir avaryaya uğramış olan savaş gemileri de bu tonaja katılmayacaktır; bu gemiler, onarım sırasında, Türkiye'ce yayımlanan özel güvenlik hükümlerine bağlı tutulacaklardır.

Maedde 15.

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri taşımakta olabilecekleri uçakları[1], hiçbir durumda, kullanamayacaklardır.

Madde 16.

Boğazlar'da transit olarak bulunan savaş gemileri, avarya[2] ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık[3] durumları dışında, geçişleri için gerekli süreden daha uzun süre Boğazlar'da kalamayacaklardır.

Madde 17.

Yukarıdaki maddelerin hükümleri, herhangi bir tonajda ya da kuruluşta olan bir deniz kuvvetinin, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine, Boğazlar'daki bir limana sınırlı bir süre için bir nezaket ziyaretinde bulunmasına hiçbir biçimde engel olamayacaktır. Bu kuvvet, 10., 14. ve 18. maddeler hükümleri uyarınca, Boğazlar'dan transit olarak geçmek için istenilen koşullar içinde bulunmuyorsa, Boğazlar'dan, giriş için izlediği yoldan ayrılacaktır.

Madde 18.

1. Karadeniz kıyıdaşı olmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri toplam tonaj aşağıdaki gibi sınırlandırılmıştır:

a) Aşağıda *b)* paragrafında öngörülen durum dışında, sözü geçen Devletlerin toplam tonajı 30.000 tonu aşmayacaktır;

b) Herhangi bir anda, Karadeniz'in en güçlü donanmasının (filosunun) tonajı işbu Sözleşmenin imzalanması tarihinde bu denizde en güçlü olan donanmanın (filonun) tonajını enaz 10.000 ton aşarsa, *a)* paragrafında belirtilmiş olan 30.000 tonluk toplam tonaj aynı ölçüde veençok 45.000 tona varıncaya değin arttırılacaktır. Bu amaçla, kıyıdaş her Devlet, işbu Sözleşmenin IV sayılı Ek'i uyarınca, Türk Hükümetine, her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihlerinde, Karadeniz'deki donanmasının (filosunun) toplam tonajını bildirecektir; Türk Hükümeti de, bu bilgiyi, öteki Bağıtlı Yüksek Taraflara ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ulaştıracaktır.

c) Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerden herhangi birinin bu denizde bulundurabileceği tonaj, yukarıdaki *a)* ve *b)* paragraflarında öngörülen toplam tonajın üçte ikisiyle sınırlandırılmış olacaktır.

d) Bununla birlikte, Karadeniz kıyıdaşı olmayan bir ya da birkaç Devlet, bu denize, insancıl bir amaçla deniz kuvvetleri göndermek isterlerse, toplamı hiçbir varsayımda 8.000 tonu aşmaması gerekecek olan bu kuvvetler, işbu Sözleşmenin 13.maddesinde öngörülen ön-bildirime gerek duyulmaksızın, aşağıdaki koşullar içinde Türk Hükümetinden alacakları izin üzerine, Karadeniz'e girebileceklerdir: Yukarıdaki *a)* ve *b)* paragraflarında öngörülen toplam tonaj dolmamışsa ve gönderilmesi istenilen

1 Fransızca metinde "aéronefs", İngilizce metinde "aircrafts", 1936 Türkçe çevirisinde "hava sefineleri". (Çevirenler)

2 Fransızca metinde "avarie", İngilizce metinde "damage", 1936 Türkçe çevirisinde "hasar". (Çevirenler)

3 Fransızca metinde "fortune de mer", İngilizce metinde "peril of the sea" 1936 Türkçe çevirisinde "deniz arızası". (Çevirenler)

kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılmayacaksa, Türk Hükümeti, kendisine yapılmış olan istemi aldıktan sonra en kısa süre içinde bu izni verecektir; sözü geçen toplam tonaj daha önce kullanılmış bulunuyorsa ya da gönderilmesi istenilen kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılacaksa, Türk Hükümeti, bu izin isteminden, Karadeniz kıyıdaşı Devletleri hemen haberli kılacak ve bu Devletler, haberli kılındıklarından yirmi-dört saat sonra bir karşı görüş öne sürmezlerse, ilgili Devletlere istemlerine ilişkin olarak verdiği kararı en geç kırk-sekiz saat içinde bildirecektir.

[Karadeniz'e] kıyıdaş olmayan Devletler deniz kuvvetlerinin, Karadeniz'e bundan sonraki her girişi ancak yukarıdaki *a)* ve *b)* paragraflarında öngörülen kullanılabilir toplam tonajın sınırları içinde yapılacaktır.

2. Karadeniz'de bulunmalarının amacı ne olursa olsun, kıyıdaş olmayan Devletlerin savaş gemileri bu denizde yirmi-bir günden çok kalamayacaklardır.

Madde 19.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, savaş gemileri 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen koşullarla aynı koşullar içinde, Boğazlar'da tam bir geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bununla birlikte, savaşan herhangi bir Devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktır; şu kadar ki, işbu Sözleşmenin 25. maddesinin uygulama alanına giren durumlarla, saldırıya uğramış bir Devlete, Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde yapılmış, bu Misak'ın 18. maddesi hükümleri uyarınca kütüğe yazılmış (tescil edilmiş) ve yayımlanmış, Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım andlaşması gereğince yapılan yardım durumları bunun dışında kalmaktadır.

Yukarıdaki fıkrada öngörülen kuraldışı durumlarda, 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen kısıtlamalar uygulanamayacaktır.

Yukarıdaki 2. fıkrada konulmuş geçiş yasağına karşın, Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan savaşan Devletlere ait olup da bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş gemileri, bu limanlara dönebilirler.

Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'da herhangi bir elkoymaya [1] girişmeleri, denetleme (ziyaret) hakkı [2] uygulamaları ve başka herhangi bir düşmanca eylemde bulunmaları yasaktır.

Madde 20.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri uygulanamayacaktır; savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir.

Madde 21.

Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, Türkiye'nin, işbu Sözleşmenin 20. maddesi hükümlerini uygulamağa hakkı olacaktır.

Yukarıdaki fıkranın Türkiye'ye tanıdığı yetkinin Türkiye'ce kullanılmasından önce Boğazlar'dan geçmiş olan, böylece bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş

1 Fransızca ve İngilizce metinlerde "capture", 1936 Türkçe çevirisinde "zapt ve müsadere". (Çevirenler)

2 Fransızca metinde "droit de visite", İngilizce metinde "right of visit and search", 1936 Türkçe çevirisinde "muayene hakkı". (Çevirenler)

gemileri, bu limanlara dönebileceklerdir. Bununla birlikte, şu da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, davranışıyla işbu maddenin uygulanmasına yol açmış olabilecek Devletin gemilerini bu haktan yararlandırmayabilecektir.

Türk Hükümeti, yukarıdaki birinci fıkranın kendisine verdiği yetkiyi kullanırsa, Bağıtlı Yüksek Taraflara ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bu konuyla ilgili bir bildiri gönderecektir.

Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin böylece almış olduğu önlemlerin haklı olmadığına karar verirse, ve işbu Sözleşmenin imzacıları Bağıtlı Yüksek Tarafların çoğunluğu da aynı görüşte olursa, Türk Hükümeti, söz konusu önlemlerle, işbu Sözleşmenin 6. maddesi uyarınca alınmış olabilecek önlemleri kaldırmayı yükümlenir.

Madde 22.

İçinde veba, kolera, sarı humma, lekeli humma *(typhus exanthématique)* ya da çiçek hastalığı olayları bulunan, ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan savaş gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan savaş gemileri, Boğazlar'ı karantina altında geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

KESİM III. – UÇAKLAR[1].

Madde 23.

Sivil uçakların Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişini sağlamak amacıyla, Türk Hükümeti, Boğazlar'ın yasak bölgeleri dışında, bu geçişe ayrılmış hava yollarını gösterecektir; sivil uçaklar, Türk Hükümetine, ara sıra (tarifesiz) yapılan uçuşlar için üç gün öncesinden bir ön-bildirim ile, düzenli (tarifeli) servis uçuşları için geçiş tarihlerini belirten genel bir ön-bildirimde bulunarak, bu yolları kullanabileceklerdir.

Öte yandan, Boğazlar'ın yeniden askerleştirilmiş olmasına bakılmaksızın, Türk Hükümeti, yine de Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kuralları uyarınca, Avrupa ile Asya arasında Türk ülkesi üzerinden uçmalarına izin verilmiş olan sivil uçaklara, tam bir güvenlik içinde geçmeleri için gerekli kolaylıkları sağlayacaktır. Bir uçuş izninin verilmiş olduğu durumlarda, Boğazlar bölgesinde izlenecek yol belirli dönemlerde gösterilecektir.

KESİM IV. – GENEL HÜKÜMLER.

Madde 24.

Boğazlar rejimine ilişkin 24 Temmuz 1923 tarihli Sözleşme gereğince kurulmuş olan Uluslararası Komisyonun yetkileri Türk Hükümetine aktarılmıştır.

Türk Hükümeti, 11., 12., 14. ve 18. maddelerin uygulanmasına ilişkin istatistikleri toplamağı ve gerekli bilgileri vermeği yükümlenir.

1 Fransızca metinde "Aéronefs", İngilizce metinde "Aircrafts", 1936 Türkçe çevirisinde "Hava sefineleri". (Çevirenler)

Türk Hükümeti, işbu Sözleşmenin, savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine ilişkin her hükmünün yürütülmesine göz kulak olacaktır.

Türk Hükümeti, yabancı bir deniz kuvvetinin yakında Boğazlar'dan geçeceği kendisine bildirilir bildirilmez, bu kuvvetin kuruluşunu, tonajını, Boğazlar'a giriş için öngörülen tarihi ve, ve, gerekirse, olası dönüş tarihini, Bağıtlı Yüksek Tarafların Ankara'daki temsilcilerine bildirecektir.

Türk Hükümeti, Boğazlar'da yabancı savaş gemilerinin gidiş-gelişini gösteren, ayrıca ticarete ve işbu Sözleşmede öngörülen deniz ve hava ulaşımına yararlı bütün bilgileri kapsayan yıllık bir raporu Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ve Bağıtlı Yüksek Taraflara sunacaktır.

Madde 25.

İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Türkiye için ya da Milletler Cemiyeti'ne üye herhangi bir başka Bağıtlı Yüksek Taraf için, Milletler Cemiyeti Misakından doğan haklara ve yükümlülüklere halel vermemektedir.

KESİM V. – SON HÜKÜMLER.

Madde 26.

İşbu Sözleşme olabilen en kısa süre içinde onaylanacaktır.

Onama belgeleri, Paris'de Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin aşivlerine konulacaktır.

Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğunu, Paris'deki diplomatik temsilcisi aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinebilecek ve, bu durumda, onama belgesini olabilen en kısa süre içinde gönderecektir.

Türkiye'nin onama belgesini de içermek üzere, altı onama belgesi sunulur sunulmaz, bir sunuş tutanağı *(procès-verbal de dépôt)* düzenlenecektir. Bundan önceki fıkrada öngörülen bildiri, bu bakımdan, onama belgesi sunuşu ile eşdeğerde olacaktır.

İşbu Sözleşme, bu tutanak tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti, bundan önceki fıkrada öngörülen tutanakla, sonradan sunulacak onama belgelerinin sunuş tutanaklarının doğruluğu onaylanmış birer örneğini bütün Bağıtlı Yüksek Taraflara verecektir.

Madde 27.

İşbu Sözleşme, yürürlüğe girişinden başlayarak, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşmasını imzalamış her Devletin katılmasına açık olacaktır.

Her katılma, diplomasi yoluyla Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, onun aracılığıyla da, bütün Bağıtlı Yüksek Taraflara bildirilecektir.

Katılma, Fransız Hükümetine yapılan bildiri tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

Madde 28.

İşbu Sözleşmenin süresi, yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, yirmi yıl olacaktır.

Bununla birlikte, işbu Sözleşmenin 1. maddesinde doğrulanan geçiş ve gidiş-geliş ulaşım) özgürlüğü ilkesinin sonsuz bir süresi olacaktır.

Sözü edilen yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, hiçbir Bağıtlı Yüksek Taraf, Fransız Hükümetine Sözleşmeyi sona erdirme ön-bildirimi vermemişse, işbu Sözleşme, bir sona erdirme ön-bildirimin gönderilmesinden başlayarak, iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Bu ön-bildirim, Fransız Hükümetince, Bağıtlı Yüksek Taraflara iletilecektir.

İşbu Sözleşme, işbu madde hükümlerine uygun olarak sona erdirilmiş olursa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, yeni bir Sözleşmenin hükümlerini saptamak üzere kendilerini bir konferansda temsil ettirmeği kabul etmektedirler.

Madde 29.

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yıllık dönemin sona ermesinde, Bağıtlı Yüksek Taraflardan herbiri, işbu Sözleşmenin bir ya da birkaç hükmünün değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflardan birince yapılacak değiştirme isteminin kabul edilebilmesi için, bu istem 14. ya da 18. maddelerin değiştirilmesini amaçlamaktaysa, başka bir Bağıtlı Yüksek Tarafca; başka herhangi bir maddenin değiştirilmesini amaçlamaktaysa, başka iki Bağıtlı Yüksek Tarafca desteklenmesi gerekir.

Böylece desteklenmiş değişiklik istemi, içinde bulunulan beş yıllık dönemin sona ermesinden üç ay önce, Bağıtlı Yüksek Taraflardan herbirine bildirilecektir. Bu bildiri, önerilen değişikliğin niteliğini ve gerekçesini kapsayacaktır.

Bu öneriler üzerinde diplomasi yoluyla bir sonuca varmak olanağı bulunamazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, bu konuda toplanacak bir konferansda kendilerini temsil ettireceklerdir.

Bu konferans, ancak oybirliğiyle karar alabilecektir; 14. ve 18. maddelere ilişkin değişiklik durumları bu hükmün dışında kalmaktadır; bu durumlar için Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçünden oluşan bir çoğunluk yeterli olacaktır.

Bu çoğunluk, Türkiye'yi de içine alarak Karadeniz kıyıdaşı Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçüncü kapsamak üzere hesaplanacaktır.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, aşağıda adları yazılı Tamyetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

MONTREUX'de, yirmi Temmuz bin dokuz yüz otuz altı tarihinde onbir nüsha olarak düzenlenmiştir; bu nüshalardan, Temsilcilerce mühürlenmiş olan birincisi, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arşivlerine konulacak, öteki nüshalar da imzacı Devletlere teslim olunacaktır.

N. P. NİCOLAEV
Pierre NEİCOV
J. PAUL-BONCOUR
H. PONSOT
STANLEY
S. M. BRUCE
N. POLİTİS
Raoul BİBİCA-ROSETTİ

Aşağıda imzaları bulunan Japonya Temsilcileri, işbu Sözleşme hükümlerinin, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan bir Devlet sıfatıyla, Japonya'nın durumunu, gerek Milletler Cemiyeti Misakına göre, gerek bu Misak çerçevesi içinde yapılmış karşılıklı yardım andlaşmalarına göre, hiçbir biçimde değiştirmediğini ve Japonya'nın özellikle 19. ve 25. maddeler hükümleri içinde bu Misak ve bu andlaşmalar konusunda tam bir değerlendirme özgürlüğünü elinde tuttuğunu, Hükümetleri adına bildirirler.

N. SATO
Massa-aki HOTTA

N. TİTULESCO
Cons. CONTZESCO
V. V. PELLA
Dr. R. ARAS
Suad DAVAZ
N. MENEMENCİOĞLU
Asım GÜNDÜZ
N. SADAK
Maxime LİTVİNOFF
Dr. İ. V. SOUBBOTİTCH.

EK I.

1. İşbu Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca alınabilecek olan vergiler ve harçlar aşağıdaki çizelgede gösterilenler olacaktır. Türk Hükümetinin bu vergilerde ve harçlarda kabul edebileceği indirimler, bayrak ayırımı gözetilmeksizin uygulanacaktır.

Yapılan hizmetin niteliği	Kütüğe yazılı darasız tonajın (*jauge nette, net register tonnage*) herbir tonu üzerinden alınacak vergi ya da harçlar tutarı Altın-Frank [1]
a) Sağlık denetimi	0.075
b) Fenerler, ışıklı şamandıralar ve geçit şamandıraları, ya da başka şamandıralar:	
800 tona kadar	0.42
800 tonun üstünde	0.21
c) Kurtarma hizmeti: Kurtarma sandallarını, palamar taşıyan füze istasyonlarını, sis düdüklerini, radyofarları ve *b)* paragrafına girmeyen ışıklı şamandıralarla, aynı türden başka döşemleri (tesisleri) kapsamak üzere	0.10

2. İşbu Ek'in, 1. paragrafına ekli çizelgede belirtilen vergiler ve harçlar, Boğazlar'dan bir gidiş-dönüş geçişine uygulanacaktır (başka bir deyimle, Ege Denizi'nden Karadeniz'e bir geçiş ve Ege Denizi'ne doğru dönüş yolculuğu ya da Karadeniz'den Ege Denizi'ne Boğazlar'dan bir geçiş, bunun ardından da Karadeniz'e dönüş); bununla birlikte, bir ticaret gemisi, gidiş yolculuğu için Boğazlar'a girdiği tarihten baş-

1 Şimdiki durumda, 100 kuruş, yaklaşık olarak 2 altın-Frank 20 santim değerindedir.

layarak altı aydan çok bir süre sonra, duruma göre, Ege Denizi'ne ya da Karadeniz'e dönmek üzere Boğazlar'dan yeniden geçerse, bu gemi, bayrak ayırımı yapılmaksızın, bu vergileri ve harçları ikinci kez ödemekle yükümlü tutulabilecektir.

3. Bir ticaret gemisi, gidiş geçişinde, dönmeyeceğini bildirirse, işbu Ek'in birinci paragrafının *b)* ve *c)* fıkralarında öngörülen vergiler ve harçlar bakımından yalnız tarifenin yarısını ödemesi gerekecektir.

4. İşbu Ek'in birinci paragrafına ekli çizelgede tanımlanan ve söz konusu hizmetlerin gerektirdiği giderlerin karşılanmasına ve yedek akçe ya da aşırı olmayan bir döner sermaye fonu elde etmek için gerekli miktardan yüksek olmayacak olan vergiler ve harçlar, ancak işbu Sözleşmenin 29. maddesi hükümleri uygulanarak arttırılabilecek ya da tamamlanabilecektir. Bunlar altın-Frank ya da ödeme tarihindeki kambio değerine göre Türk parası olarak ödenecektir.

5. Ticaret gemileri, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) gibi isteğe bağlı hizmetler karşılığı vergileri ve harçları, böyle bir hizmet, söz konusu geminin acentasının ya da kaptanının istemesi üzerine, Türk makamlarınca gereği gibi yerine getirilmişse, ödemek zorunda tutulabileceklerdir. Türk Hükümeti, isteğe bağlı bu hizmetler için alınacak vergilerin ve harçların tarifesini vakit vakit yayınlayacaktır.

6. Bu tarifeler, söz konusu hizmetler 5. maddenin uygulanmasıyla zorunlu kılındığı durumlarda arttırılmayacaktır.

EK II [1]

A. STANDARD SUTAŞIRIMI (MÂİMAHREC) [2].

1. Bir su üstü gemisinin standard sutaşırımı [mâimahreci], bütün gemi adamlarıyla, makineleri ve kazanlarıyla, denize açılmağa hazır olan ve –makinelerinin ve kazanlarının beslenmesine özgü yakıtla yedek yakıt dışında– bütün silâhlarını ve her türlü cephanesini, döşemlerini [tesisatını], donatımını, gemi adamlarının komanyasını, tatlı suyunu, çeşitli yiyeceklerini ve savaş sırasında taşıyacağı her çeşit araç ve gereçlerini ve yedek parçalarını bulunduran, yapımı tamamlanmış bir gemidinin sutaşırımıdır.

2. Bir denizaltının standard sutaşırımı, bütün gemi adamlarıyla, yürütücü makineleriyle, denize açılmağa hazır olan ve –yakıtı, yağlama yağı, tatlı suyu ve her çeşit balast suyu dışında– bütün silâhlarını, her türlü cephanesini, döşemlerini [tesisatını], donatımını, gemi adamlarının komanyasını ve savaş sırasında taşıyacağı çeşitli araç ve gereçleri ve her çeşit yedek parçalarını taşıyan (dalma sarnıçlarının suyu dışında) yapımı tamamlanmış geminin su üstündeki sutaşırımıdır.

3. "Ton" *(tonne)* sözcüğü, "metrik ton" *(tonnes métriques)* teriminde kullanılışı dışında, 1.016 kilogramlık (2.240 litrelik) bir ton anlamına gelmektedir.

B. SINIFLAR.

1. *Hattıharp gemileri,*[3] aşağıdaki iki alt-sınıftan birine giren su üstü savaş gemileridir:

1 İşbu Ek'in metinleri, 25 Mart 1936 tarihli Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşmasından alınmıştır.

2 Fransızca metinde "déplacement - type", İngilizce metinde "standard displacement", 1936 Türkçe çevirisinde "maimahreç esası". (Çevirenler)

3 Fransızca metinde "Bâtiments de ligne", İngilizce metinde "Capital Ships", 1936 Türkçe çevirisinde 'Hattıharp gemileri". (Çevirenler)

a) Uçak-gemileri, yardımcı gemiler ya da *b)* alt-sınıfına giren hattı-harp gemileri dışında, standard sutaşımrımı [mâimahreci] 10.000 tonun (10.160 metrik tonun) üstünde olan ya da 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan, su üstü gemileri;

b) Uçak-gemileri dışında, standard sutaşırımı [mâimahreci] 8.000 tonun (8.128 metrik tonun) üstünde olmayan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan su üstü savaş gemileri.

2. *Uçak-gemileri*,[1] sutaşırımı [mâimahreci] ne olursa olsun, başlıca uçak taşımak ve bu uçakları denizde harekete getirmek için yapılmış ya da buna göre düzenlenmiş su üstü savaş gemileridir. Bir savaş gemisi başlıca uçak taşımak ve bunları denizde harekete getirmek için yapılmamışsa ya da buna göre düzenlenmemişse, bu gemiye bir inme ya da havalanma güvertesinin konulması, bu geminin, uçak-gemisi sınıfına sokulması sonucunu vermez.

Uçak-gemileri sınıfı iki alt-sınıfa ayrılır; şöylece:

a) Uçakların havalanabilecekleri ya da konabilecekleri bir güverte ile donatılmış olan gemiler;

b) Yukarıa *a)* paragrafında tanımlanan bir güverteyle donatılmamış olan gemiler.

3. *Hafif su üstü gemileri*,[2] uçak-gemileri, küçük savaş gemileri ya da yardımcı gemiler dışında, standard sutaşırımı [mâimahreci] 10.000 tonu (10.160 metrik tonu) geçmemek üzere, 100 tonun (102 metrik tonun) üstünde olan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan su üstü savaş gemileridir.

Hafif su üstü savaş gemileri üç alt-sınıfa ayrılır; şöylece;

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan gemiler;

b) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı top taşımayan ve standard sutaşırımı [mâimahreci] 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olan gemiler;

c) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan ve standard sutaşırımı [mâimahreci] 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olmayan gemiler.

4. *Denizaltılar*,[3] denizin yüzeyi altında gidip-gelmek üzere yapılmış bütün gemilerdir.

5. *Küçük savaş gemileri*,[4] yardımcı gemiler dışında, standard sutaşırımı [mâimahreci] 2.000 tonu (2.023 metrik tonu) geçmemek üzere, 100 tondan (102 metrik tondan) büyük olan, ancak aşağıdaki niteliklerden hiçbirini kendilerinde bulundurmayan su üstü savaş gemilerdir:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı bir topla donatılmış olmak;

---

1) Fransızca metinde "bâtiments porte-aéronefs", İngilizce metinde "Aircraft-Carriers", 1936 Türkçe çevirisinde "Tayyare ana gemileri". (Çevirenler)

2) Fransızca metinde "bâtiments légers de surface", İngilizce metinde "Light Surface Vessels", 1936 Türkçe çevirisinde "hafif su üstü gemileri". (Çevirenler).

3 Fransızca metinde "sous-marins", İngilizce metinde "Submarines", 1936 Türkçe çevirisinde "denizaltı gemileri". (Çevirenler).

4 Fransızca metinde "petits navires de combat", İngilizce metinde "Minor War Vessels", 1936 Türkçe çevirisinde "küçük muharebe gemileri". (Çevirenler).

b) Torpil atmak için yapılmış ya da donatılmış bulunmak;

c) 20 milden çok hız sağlamak üzere yapılmış olmak;

6. *Yardımcı gemiler*,[1] askerî donanmaya bağlı olup, standard sutaşırımı [mâimahreci] 100 tondan (102 metrik tondan) büyük olan, olağanlıkla donanma hizmetinden ya da asker taşıma ya da savaşan gemilerin kullanıldıkları hizmetten başka herhangi bir hizmette kullanılan, savaşan gemi olmak üzere yapılmamış olan ve aşağıdaki niteliklerden hiçbirini kendinde bulundurmayan su üstü gemileridir;

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı bir topla donatılmış olmak;

b) 76 milimetreden (3 pustan) büyük çapta sekiz toptan çok topla donatılmış olmak;

c) Torpil atmak üzere yapılmış ya da donatılmış olmak;

d) Zırhlı kaplamalarla korunmak üzere yapılmış olmak;

e) 28 mili aşan bir hıza erişmek üzere yapılmış olmak;

f) Uçakları denizde harekete geçirmek üzere özellikle yapılmış ya da düzenlenmiş olmak;

g) Uçak fırlatmak için, ikiden çok araçla donatılmış bulunmak.

C. YAŞINI DOLDURMUŞ GEMİLER.

Aşağıdaki sınıflara ve alt-sınıflara giren gemiler, yapımlarından başlayarak, aşağıda sayıları gösterilen yıllar geçince, "yaşını doldurmuş"[2] sayılacaklardır:

a) Bir hattıharp gemisi için	26 yıl;
b) Bir uçak-gemisi için	20 yıl;
c) a) ve b) alt-sınıflarından bir hafif su üstü gemisi için:	
(i) 1 Ocak 1920 den önce kızağa konulmuşsa	16 yıl;
(ii) 31 Aralık 1919 dan sonra kızağa konulmuşsa ..	20 yıl;
d) c) alt-sınıfından bir hafif su üstü gemisi için	16 yıl;
e) Bir denizaltı için	13 yıl;

EK III.

Japon donanmasının aşağıda belirtilen, yaşını doldurmuş üç okul gemisinden ikisinin Boğazlar'daki limanları birlikte ziyaretine izin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu iki geminin toplam tonajı, bu durumda, 15.000 tona eşdeğerde sayılacaktır.

1 Franzıca metinde "bâtiments auxilliaires", İngilizce metinde "Auxilary Vessels", 1936 Türkçe çevirisinde "Muavin gemiler". (Çevirenler)

2 Fransızca metinde "hors d'âge", İngilizce metinde "over-age" ,1936 Türkçe çevirisinde "yaşını doldurmuş". (Çevirenler)

	Kızağa konuş tarihi	Hizmete giriş tarihi	Standard sutaşırımı (maimahreci) (ton)	Silâhlar
Asama ...	20–X–1896	18–III–1899	9.240	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
Yakumo ..	1–XI–1898	20–VI–1900	9.010	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
İwate	11–XI–1898	18–III–1901	9.180	IV x 200 mm. XIV x 150 mm.

EK IV.

1. İşbu Sözleşmenin 18. maddesine öngörülen, Karadeniz kıyıdaşı Devletlere bağlı donanmaların toplam tonajı hesabına katılacak gemilerin sınıfları ve alt-sınıfları şunlardır:

Hattıharp gemileri:
Alt-sınıf *a)*;
Alt-sınıf *b)*;
Uçak-gemileri:
Alt-sınıf *a)*;
Alt-sınıf *b)*;
Hafif su üstü gemileri:
Alt-sımf *a)*;
Alt-sınıf *b)*;
Alt-sınıf *c)*;
Denizaltılar:

İşbu Sözleşmenin II sayılı Ek'indeki tanımlamalara göre.

Tonaj toplamının hesaplanmasında göz önünde tutulması gereken sutaşırımı [mâimahreç], III sayılı Ek'de tanımlanan standard sutaşırımıdır. Sözü edilen Ek'te tanımlanmış oldukları biçimde, ancak "yaşını doldurmuş" olmayan gemiler göz önünde tutulacaktır.

2. 18. maddenin *b)* fikrasında öngörülen bildirinin ayrıca işbu Ek'in birinci paragrafında belirtilen sınıflarla alt-sınıflardaki gemilerin tonaj toplamını kapsaması gerekir.

PROTOKOL.

Bugünkü tarihli sözleşmeyi imza ettikleri sırada, aşağıda imzaları bulunan Tamyetkili Temsilciler, herbiri kendi hükümetlerini bağlamak üzere, aşağıdaki hükümleri kabul ettiklerini bildirirler:

1. Türkiye, işbu Sözleşmenin Başlangıç *(Préambule)* kesiminde tanımlandığı biçimde Boğazlar bölgesini hemen yeniden askerleştirebilecektir.

2. Türk Hükümeti, 15 Ağustos 1936 tarihinden başlayarak işbu Sözleşmede belirlenen rejimi geçici olarak uygulayacaktır.

3. İşbu Protokol bugünkü tarihten başlayarak geçerli olacaktır.

MONTREUX'de, yirmi Temmuz bin dokuz yüz otuz altı tarihinde düzenlenmiştir.

N. B. NİCOLAEV
Pierre NEİCOV
J. PAUL-BONCOUR
H. PONSOT
STANLEY
S. M. BRUCE
N. POLİTİS
Raoul BİBİCA-ROSETTİ
N. SATO *(ad referendum)*
Massa-aki HOTTA *(ad referendum)*
N. TİTULESCO
Cons. CONTZESCO
V. V. PELLA
Dr. R. ARAS
Suad DAVAZ
N. MENEMENCİOĞLU
Asım GÜNDÜZ
N. SADAK
Maxime LİTVİNOFF
Dr. I. V. SOUBBOTİTCH.

RESMÎ METİNLER

CONVENTION[1] CONCERNANT LE RÉGIME DES DÉTROITS SIGNÉE A MONTREUX, LE 20 JUILLET 1936.

Texte officiel français communiqué par le délégué permanent de la Turquie près la Société des Nations. L'enregistrement de cette convention a eu lieu le 11 décembre 1936.

SA MAJESTÉ LE ROI DES BULGARES, LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE, SA MAJESTÉ LE ROI DE GRANDE-BRETAGNE, D'IRLANDE ET DES TERRITOIRES BRITANNIQUES AU DELA DES MERS, EMPEREUR DES INDES, SA MAJESTÉ LE ROI DES HELLÈNES, SA MAJESTÉ L'EMPEREUR DU JAPON, SA MAJESTÉ LE ROI DE ROUMANIE, LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE TURQUE, LE COMITÉ CENTRAL EXÉCUTIF DE L'UNION DES RÉPUBLIQUES SOVIÉTIQUES SOCIALISTES, ET SA MAJESTÉ LE ROI DE YOUGOSLAVIE;

Animés du désir de régler le passage et la navigation dans le détroit des Dardanelles, la mer de Marmara et le Bosphore, compris sous la dénomination générale de «Détroits», de manière à sauvegarder, dans le cadre de la sécurité de la Turquie et de la sécurité, dans la mer Noire, des Etats riverains, le principe consacré par l'article 23 du Traité[2] de paix signé à Lausanne le 24 juillet 1923;

Ont résolu de substituer la présente convention à la Convention[3] signée à Lausanne le 24 juillet 1923 et ont désigné pour leurs plénipotentiaires, savoir:

1 *Ratifications déposées à Paris:*

GRANDE-BRETAGNE ET IRLANDE DU NORD AINSI QUE TOUTES LES PARTIES DE L'EMPIRE BRITANNIQUE NON MEMBRES SÉPARÉS DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS	9 novembre 1936.
AUSTRALIE	
BULGARIE	
FRANCE	
GRÈCE	
ROUMANIE	
TURQUIE	
UNION DES RÉPUBLIQUES SOVIÉTIQUES SOCIALISTES	
YOUGOSLAVIE	
JAPON	19 avril 1937.

Le procès-verbal de dépot des six premières ratifications, y compris celle de la Turquie, prévu à l'article 26 de la convention, a été dressé en date du 9 novembre 1936.

La présente convention, dont les dispositions ont été provisoirement appliquées à dater du 15 août 1936, est entrée définitivement en viguer à partir du 9 novembre 1936.

2 Vol. XXVIII, page 11, de ce recueil.

3 Vol. XXVIII, page 115, de ce recueil.

SA MAJESTÉ LE ROI DES BULGARES:

M. le Docteur Nicolas P. NICOLAEV, ministre plénipotentiaire, secrétaire général du Ministère des Affaires étrangères et des Cultes;

M. Pierre NEICOV, ministre plénipotentiaire, directeur des Affaires politiques au Ministère des Affaires étrangères et des Cultes;

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE:

M. PAUL-BONCOUR, sénateur, délégué permanent de la France à la Société des Nations, ancien président du Conseil, ancien ministre des Affaires étrangères, chevalier de la Légion d'honneur, Croix de guerre;

M. Henri PONSOT, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de la République française à Ankara, grand officier de la Légion d'honneur;

SA MAJESTÉ LE ROI DE GRANDE-BRETAGNE, D'IRLANDE ET DES TERRITOIRES BRITANNIQUES AU DELÀ DES MERS, EMPEREUR DES INDES:

POUR LA GRANDE-BRETAGNE ET L'IRLANDE DU NORD ET TOUTES LES PARTIES DE L'EMPIRE BRITANNIQUE QUI NE SONT PAS INDIVIDUELLEMENT MEMBRES DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS:

Le très honorable lord STANLEY, P.C., M.C., M.P., secrétaire parlementaire à Son Amirauté;

POUR LE COMMONWEALTH D'AUSTRALIE:

Le très honorable Stanley Melbourne BRUCE, C.H., M.C., haut commissaire du Commonwealth d'Australie à Londres;

SA MAJESTÉ LE ROI DES HELLÈNES:

M. Nicolas POLITIS, envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire de Grèce à Paris, ancien ministre des Affaires étrangères;

M. Raoul BIBICA ROSETTI, délégué permanent de la Grèce auprès de la Société des Nations;

SA MAJESTÉ L'EMPEREUR DU JAPON:

M. Naotake SATO, Jusammi, grand-cordon de l'Ordre du Soleil-Levant, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire à Paris;

M. Massa-aki HOTTA, Jushii, deuxième classe de l'Ordre du Soleil-Levant, envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire à Berne;

SA MAJESTÉ LE ROI DE ROUMANIE:

M. Nicolas TITULESCO, ministre secrétaire d'Etat au Département des Affaires étrangères;

M. Constantin CONTZESCO, ministre plénipotentiaire, délégué de la Roumanie aux Commissions européenne et internationale du Danube;

M. Vespasien PELLA, envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire à La Haye;

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE TURQUE:

M. Le Docteur RÜŞTÜ ARAS, ministre des Affaires étrangères, député d'Izmir;

M. Suad DAVAZ, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de la République turque à Paris;

M. Numan MENEMENCİOĞLU, ambassadeur de Turquie, secrétaire général du Ministère des Affaires étrangères;

M. Asım GÜNDÜZ, général de corps d'armée, sous-chef de l'Etat-Major général;

M. Necmeddin SADAK, délégué permanent de Turquie auprès de la Société des Nations, député de Sivas, rapporteur à la Commission des Affaires étrangères;

LE COMITÉ CENTRAL EXÉCUTIF DE L'UNION DES RÉPUBLIQUES SOVIÉTIQUES SOCIALISTES:

M. Maxime LITVINOFF, membre du Comité central exécutif de l'Union des Républiques soviétiques socialistes, commisssaire du Peuple aux Affaires étrangères;

SA MAJESTÉ LE ROI DE YOUGOSLAVIE:

M. Ivan SOUBBOTITCH, délégué permanent du Royaume de Yougoslavie près la Société des Nations;

Lesquels, après avoir exhibé leurs pleins pouvoirs, reconnus en bonne et due forme, sont convenus des dispositions suivantes:

Article premier.

Les Hautes Parties contractantes reconnaissent et affirment le principe de la liberté de passage et de navigation par mer dans les Détroits.

L'usage de ladite liberté est dorénavant réglé par les dispositions de la présente convention.

SECTION I

NAVIRES DE COMMERCE

Article 2.

En temps de paix, les navires de commerce jouiront de la complète liberté de passage et de navigation dans les Détroits, de jour et de nuit, quels que soient le pavillon et le chargement, sans aucune formalité, sous réserve des dispositions de l'acrticle 3 ci-après. Aucune taxe ou charge autre que celles dont la perception est prévue par l'annexe I à la présente convention ne sera prélevée par les autorités turques sur ces navires lorqu'ils passeront en transit sans faire escale dans un port des Détroits.

Afin de faciliter la perception de ces taxes ou charges, les navires de commerce qui franchiront les Détroits feront connaître aux agents du poste visé à l'article 3 leurs nom, nationalité, tonnage, destination et provenance.

Le pilotage et le remorquage restent facultatifs.

Article 3.

Tout navire qui pénètre dans les Détroits par la mer Egée ou par la mer Noire s'arrêtera à un poste sanitaire près de l'entrée des Détroits aux fins du contrôle sanitaire établi par les règlements turcs dans le cadre des prescriptions sanitaires internationales. Ce contrôle, dans le cas de navires possédant une patente nette de santé ou présentant une déclaration de santé attestant qu'ils ne tombent pas sous le coup des dispossitions de l'alinéa 2 du présent article, s'effectuera de jour et de nuit, avec le plus de rapidité possible, et ces navires ne devront être astreints à aucun autre arrêt au cours de leur passage dans les Détroits.

Les navires qui ont à bord des cas de peste, de choléra, de fièvre jaune, de typhus exanthématique ou de variole, ou qui en ont eu moins de sept jours auparavant, ainsi que les navires qui ont quitté un port contaminé depuis moins de cinq fois vingt-quatre heures, s'arrêteront au poste sanitaire indiqué à l'alinéa précédent pour y embarquer les gardes sanitaires que les autorités turques pourraient désigner. Il ne sera, à ce titre, prélevé aucune taxe ou charge et les gardes devront être débarqués à un poste sanitaire à la sortie des Détroits.

Article 4.

En temps de guerre, la Turquie n'étant pas belligérante, les navires de commerce, quels que soient le pavillon et le chargement, jouiront de la liberté de passage et de navigation dans les Détroits dans les conditions prévues aux articles 2 et 3.

Le pilotage et le remorquage restent facultatifs.

Article 5.

En temps de guerre, la Turquie étant belligérante, les navires de commerce n'appartenant pas à un pays en guerre avec la Turquie jouiront de la liberté de passage et de navigation dans les Détroits à condition de n'assister en aucune façon l'ennemi.

Ces navires entreront de jour dans les Détroits et le passage devra s'effectuer par la route qui sera, dans chaque cas, indiquée par les autorités turques.

Article 6.

Au cas ou la Turquie s'estimerait menacée d'un danger de guerre imminent, il continuerait néanmoins à être fait application des dispositions de l'article 2, sauf que les navires devraient entrer de jour dans les Détroits et que le passage devrait s'effectuer par la route indiqué, dans chaque cas, par les autorités turques.

Le pilotage pourrait, dans ce cas, être rendu obligatoire, mais sans rétribution.

Article 7.

Le terme «navires de commerce» s'applique à tous les navires qui ne sont pas visés par la section II de la présente convention.

SECTION II

BATIMENTS DE GUERRE

Article 8.

Aux fins de la présente convention, la définition applicable aux bâtimens de guerre et à leurs spécifications, ainsi qu'au calcul des tonnages est celle qui figure dans l'annexe II à la présente convention.

Article 9.

Les bâtiments auxillaires de la marine militaire spécifiquement conçus pour le transport des combustibles, liquides ou non, ne seront pas astreints au préavis visé à l'article 13 et n'entreront pas dans le calcul des tonnages soumis à limitation en vertu des articles 14 et 18, à condition de traverser les Détroits isolément. Toutefois ils demeureront assimilés aux bâtiments de guerre en ce qui concerne les autres conditions de passage.

Les bâtiments auxiliaires visés au précédent alinéa ne pourront bénéficier de la dérogation envisagée que si leur armement ne comporte pas: comme artillerie contre objectifs flottants, plus de deux pièces d'un calibre de 105 mm. ou maximum; comme artillerie contre objectifs aériens, plus de deux matériels d'un calibre de 75 mm. au maximum.

Article 10.

En temps de paix, les bâtiments légers de surface, les petits navires de combat et les navires auxiliaires, qu'ils appartiennent à des Puissances riveraines ou non de la mer Noire, quel que soit leur pavillon, jouiront de la liberté de passage dans les Détroits sans aucune taxe au charge quelconque, pourvu qu'ils y pénètrent de jour et dans les conditions prévues aux articles 13 et suivants ci-après.

Les bâtiments de guerre autres que ceux qui entrent dans les classes visées à l'alinéa précédent n'auront le droit de passage que dans les conditions spéciales prévues aux articles 11 et 12.

Article 11.

Les Puissances riveraines de la mer Noire sont autorisées à faire passer par les Détroits leurs bâtiments de ligne d'un tonnage supérieur au tonnage prévu à l'alinéa premier de l'article 14, à la condition que ces bâtiments ne franchissent les Détroits qu'un à un, escortés au plus de deux torpilleurs.

Article 12.

Les Puissances riveraines de la mer Noire auront le droit de faire passer par les Détroits en vue de rallier leur base, leurs sous-marins construits on achetés en dehors de cette mer, si un avis de mise en chantier ou d'achat a été donné en temps utile à la Turquie.

Les sous-marins appartenant auxdites Puissances pourront également traverser les Détroits pour etre réparés dans des chantiers situés hors de cette mer à la condition que des précisions à ce sujet soient données à la Turquie.

Dans l'un et l'autre cas, les sous-marins devront naviguer de jour et en surface et traverser les Détroits isolément.

Article 13.

Pour le passage dans les Détroits des bâtiments de guerre, un préavis devra être donné au Gouvernement turc par la voie diplomatique. La durée normale du préavis sera de huit jours; mais il est désirable que, pour les Puissances non riveraines de la mer Noire, elle soit portée à quinze jours. Il sera indiqué dans le préavis la destination, le nom, le type et le nombre des bâtiments ainsi que la date de passage pour l'aller et, s'il y a lieu, pour le retour. Tout changement de date devra faire l'objet d'un préavis de trois jours.

L'entrée dans les Détroits pour le passage d'aller devra avoir lieu dans un délai de cinq jours à partir de la date indiquée dans le préavis initial. Après l'expiration de ce délai, il devra etre donné un nouveau préavis, dans les mêmes conditions que pour le préavis initial.

Lors du passage, le commandant de la force navale communiquera, sans avoir à s'arrêter, à une station de signaux à l'entrée des Dardanelles ou du Bosphore, la composition exacte de la force se trouvant sous ses ordres.

Article 14.

Le tonnage global maximum de toutes les forces navales étrangères pouvant se trouver en cours de transit dans les Détroits ne devra pas dépasser 15.000 tonnes, sauf dans les cas prévus à l'article II et à l'annexe III à la présente convention.

Toutefois les forces visées à l'alinea précédent ne devront pas comprendre plus de neuf bâtiments.

Ne seront pas compris dans ce tonnage les bâtiments appartenant à des Puissances riveraines ou non riveraines de la mer Noire qui, conformément aux dispositions de l'article 17, rendent visite à un port des Détroits.

Ne seront pas davantage compris dans ce tonnage les bâtiments de guerre qui auraient subi une avarie lors de la traversée; ces bâtiments se soumettront, pendant les réparations, aux dispositions spéciales de sécurité édictées par la Turquie.

Article 15.

Les bâtiments de guerre en transit dans les Détroits ne pourront, en aucun cas, utiliser les aéronefs dont ils seraient porteurs.

Article 16.

Les bâtiments de guerre en transit dans les Détroits ne devront, sauf en cas d'avarie ou de fortune de mer, y séjourner au delà du temps nécessaire pour effectuer leur passage.

Article 17.

Les dispositions des articles précédents ne sauraient en aucune manière empêcher une force navale d'un tonnage et d'une composition quelconques de rendre, dans

un port des Détroits, sur l'invitation du Gouvernement turc, une visite de courtoisie d'une durée limitée. Cette force devra quitter les Détroits par la même route que pour l'entrée, à moins qu'elle ne soit dans les conditions voulues pour passer en transit dans les Détroits, conformément aux dispositions des articles 10, 14 et 18.

Article 18.

1. Le tonnage global que les Puissances non riveraines de la mer Noire peuvent avoir dans cette mer en temps de paix est limité de la façon suivante:

a) Sauf dans le cas prévu au paragraphe *b)* ci-après, le tonnage global desdites Puissances n'excédera pas 30.000 tonnes;

b) Au cas où, à un moment quelconque, le tonnage de la flotte la plus forte de la mer Noire viendrait à dépasser d'au moins 10.000 tonnes celui de la flotte la plus forte en cette mer à la date de la signature de la présente convention, le tonnage global de 30.000 tonnes mentionné au paragraphe *a)* sera majoré d'autant, jusqu'à concurrence d'un maximum de 45.000 tonnes. A cette fin, chaque Puissance riveraine fera connaître, conformément à l'annexe IV à la présente convention, au Gouvernement turc, le 1er janvier et le 1 er juillet de chaque année, le tonnage total de sa flotte en mer Noire, et le Gouvernement turc transmettra cette information aux autres Hautes Parties contractantes ainsi qu'au Secrétaire général de la Société des Nations;

c) Le tonnage que l'une quelconque des Puissances non riveraines aura la faculté d'avoir en mer Noire sera limité aux tiers du tonnage global visé aux paragraphes *a)* et *b)* ci-desus;

d) Toutefois au cas ou une ou plusieurs Puissances non riveraines de la mer Noire désireraient y envoyer, dans un but humanitaire, des forces navales, ces forces, dont l'ensemble ne devra, en aucune hypothèse, excéder 8.000 tonnes, seront admises à pénétrer dans la mer Noire, sans le préavis prévu à l'article 13 de la présente convention, moyennant une autorisation obtenue du Gouvernement turc dans les conditions suivantes: si le tonnage global visé aux paragraphes *a)* et *b)* ci-dessus n'est pas atteint et ne doit pas être dépassé par les forces dont l'envoi est demandé, le Gouvernement turc accordera ladite autorisation dans le plus bref délai après le réception de la demande dont il aura été saisi; si ledit tonnage global se trouve être déjà utilisé ou s'il devait être dépassé par les forces dont l'envoi est demandé, le Gouvernement turc donnera immédiatement connaissance de la demande d'autorisation aux autres Puisssances riveraines de la mer Noire et si ces Puissances, ving-quatre heures après en avoir été informées, n'y font pas d'objection, il fera savoir aux Puissances interessées, au plus tard dans un délai utile de quarante-huit heures, la suite qu'il aura décidé de donner à leur demande.

Toute entrée ultérieure en mer Noir de forces navales des Puissances non riveraines ne s'effectuera que dans les limites disponibles du tonnage global visé aux paragraphes *a)* et *b)* ci-desus.

2. Quel que soit l'objet de leur présence en mer Noire, les bâtiments de guerre des Puissances non riveraines ne pourront pas y rester plus de vingt et un jour.

Article 19.

En temps de guerre, la Turquie n'étant pas belligérante, les bâtiments de guerre jouiront d'une complète liberté de passage et de navigation dans les Détroits dans des conditions identiques à celles qui sont stipulées aux articles 10 à 18.

Toutefois il sera interdit aux bâtiments de guerre de toute Puissance belligérante de passer à travers les Détroits, sauf dans les cas rentrant dans l'application de l'article 25 de la présente convention, ainsi que dans le cas d'assistance prêtée à un Etat victime d'une agression en vertu d'un traité d'assistance mutuelle engageant la Turquie, conclu dans le cadre du Pacte de la Société des Nations, enregistré et publié conformément aux dispositions de l'article 18 dudit pacte.

Dans les cas exceptionnels visés à l'alinéea précédent, ne seront pas applicables les limitations indiquées dans les articles 10 à 18.

Malgré l'interdiction de passage édictée dans l'alinéa 2 ci-dessus, les bâtiments de guerre des Puissances belligérantes riveraines ou non de la mer Noire, séparés de leurs ports d'attache, sont autorisés à rallier ces ports.

Il est interdit aux bâtiments de guerre belligérants de procéder à toute capture d'exercer le droit de visite et de se livrer à un acte hostile quelconque dans les Détroits.

Article 20.

En temps de guerre, la Turquie étant belligérante, les dispositions des articles 10 à 18 ne seront pas applicables; le passage des bâtiments de guerre sera entièrement laissé à la discrétion du Gouvernement turc.

Article 21.

Au cas ou la Turquie s'estimerait menacée d'un danger de guerre imminent, elle aurait le droit d'appliquer les dispositions de l'article 20 de la présente convention.

Les bâtiments de guerre qui, après avoir passé par les Détroits antérieurement à l'usage par la Turquie de la faculté que lui confère l'alinéa précédent, se trouveraient ainsi séparés de leurs ports d'attache, pourront rallier ces ports. Il est cependant entendu que la Turquie pourra ne pas faire bénéficier de ce droit les bâtiments de l'Etat dont l'attitude aurait motivé l'application du présent article.

Si le Gouvernement turc fait usage de la faculté que lui confère l'alinéa premier ci-dessus, il adressera une notification à cet effet aux Hautes Parties contractantes ainsi qu'au Secrétaire général de la Société des Nations.

Si le Conseil de la Société des Nations, par une majorité des deux tiers, décide que les mesures ainsi prises par la Turquie ne sont pas justifiées et si tel est également l'avis de la majorité des Hautes Parties contractantes signataires de la présente convention, le Gouvernement turc s'engage à rapporter les mesures en question ainsi que celles qui auraient été prises en vertu de l'article 6 de la présente convention.

Article 22.

Les bâtiments de guerre qui ont à bord des cas de peste, de choléra, de fièvre jaune, de typhus exanthématique ou de variole, ou qui en ont eu moins de sept jours auparavant, ainsi que les bâtiments qui ont quitté un port contaminé depuis moins de cinq fois

vingt-quatre heures devront passer les Détroits en quarantaine et appliquer par les moyens du bord les mesures prophylactiques nécessaires pour éviter toute possibilité de contamination des Détroits.

SECTION III

AÉRONEFS.

Article 23.

En vue d'assurer le passage des aéronefs civils entre la Méditerranée et la mer Noire, le Gouvernement turc indiquera, en dehors des zones interdites des Détroits, les routes aériennes destinées à ce passage; les aéronefs civils pourront utiliser ces routes en donnant au Gouvernement turc, pour les survols occasionnels, un préavis de trois jours et, pour les survols de services réguliers, un préavis général des dates de passage.

D'autre part, nonobstant la remilitarisation des Détroits, le Gouvernement turc fournira les facilités nécessaires, pour le passage en toute sécurité des aéronefs civils autorisés d'après la réglementation aérienne en vigueur en Turquie à survoler le territoire turc entre l'Europe et l'Asie. Pour les cas où une autorisation de survol aurait été accordée, la route à suivre dans la zone des Détroits sera périodiquement indiquée.

SECTION IV

DISPOSITIONS GÉNÉRALES.

Article 24.

Les attributions de la Commission internationale constituée en vertu de la Convention concernant le régime des Détroits en date du 24 juillet 1923 sont transférées au Gouvernement turc.

Le Gouvernement turc s'engage à réunir les statistiques et à fournir les renseignements relatifs à l'application des articles 11, 12, 14 et 18.

Il doit veiller à l'exécution de toute disposition de la présente convention ayant trait au passage des bâtiments de guerre dans les Détroits.

Dès qu'il aura été avisé du prochain passage dans les Détroits d'une force navale étrangère, le Gouvernement turc fera connaître aux représentants à Ankara des Hautes Parties contractantes la composition de cette force, son tonnage, la date prévue pour son entrée dans les Détroits et, s'il y a lieu, la date probable de son retour.

Le Gouvernement turc adressera au Secrétaire général de la Société des Nations ainsi qu'aux Hautes Parties contractantes un rapport annuel indiquant les mouvements des bâtiments de guerre étrangers dans le Détroits et fournissant tous renseignements utiles pour le commerce et la navigation maritime et aérienne envisagée dans le présente convention.

Article 25.

Aucune disposition de la présente convention ne porte atteinte aux droits et obligations découlant du Pacte de la Société des Nations pour la Turquie ou pour toute Haute Partie contractante, Membre de la Société des Nations.

SECTION V

DISPOSITIONS FINALES

Article 26.

La présente convention sera ratifiée dans le plus court délai possible.

Les ratifications seront déposées aux archives du Gouvernement de la République française à Paris.

Le Gouvernement Japonais aura la faculté de se borner à faire connaître au Gouvernement de la République française, par son représentant diplomatique à Paris, que la ratification a été donnée et, dans ce cas, il devra transmettre l'instrument aussitôt que faire se pourra.

Un procès-verbal de depôt sera dressé dès que six instruments de ratification, y compris celui de la Turquie, auront été déposés. A cette fin, la notification prévue à l'alinéa précedent équivaudra au dépôt de l'instrument de ratification.

La présente convention entrera en viguer à la date de ce procès-verbal.

Le Gouvernement français remettra à toutes les Hautes Parties contractantes une copie authentique du procès-verbal visé à l'alinéa précédent et de procès-verbaux de dépôt des ratifications ultérieures.

Article 27.

A partir de son entrée en vigueur, la présente convention sera ouverte à l'adhésion de toute Puissance signataire du Traité de Paix de Lausanne du 24 juillet 1923.

Toute adhésion sera signifiée par la voie diplomatique au Gouvernement de la République française et, par celui-ci, à toutes les Hautes Parties contractantes.

Elle portera effet à dater du jour de la signification au Gouvernement français.

Article 28.

La présente convention aura une durée de vingt ans à dater de son entrée en vigueur.

Toutefois le principe de la liberté de passage et de navigation affirmé à l'article premier de la présente convention aura une durée ilimitée.

Si, deux ans avant l'expiration de ladite période de vingt ans, aucune Haute Partie contractante n'a donné un préavis de dénonciation au Gouvernement français, la présente convention demeurera en vigueur jusqu'à ce que deux années se soient écoulées après l'envoi d'un préavis de dénonciation. Ce préavis sera notifie par le Gouvernement français aux Hautes Parties contractantes.

Si la présente convention venait à être dénoncée conformément aux dispositions du présent article, les Hautes Parties contractantes conviennent de se faire représenter à une conférence en vue d'arrêter les termes d'une nouvelle convention.

Article 29.

A l'expiration de chaque période quinquennale à compter de la mise en vigueur de la présente convention, chacune des Hautes Parties contractantes pourra prendre

l'initiative de proposer des amendements à une ou plussieurs dispositions de la présente convention.

Pour être recevable, la demande de revision formulée par une des Hautes Parties contractantes doit être appuyée, s'il s'agit de modifications à l'article 14 ou à l'article 18, par une autre Haute Partie contractante et, s'il s'agit de modifications à tout autre article, par deux autres Hautes Parties contractantes.

La demande de revision ainsi appuyée devra être notifiée à toutes les Hautes Parties contractantes trois mois avant l'expiration de la période quinquennale en cours. Ce préavis contiendra l'indication et les motifs des amenements proposés.

S'il est impossible d'aboutir sur ces propositions par la voie diplomatique, les Hautes Parties contractantes se feront représenter à une conférence convoquée à cet effet.

Cette conférence ne pourra statuer qu'à l'unanimité, à l'exception des cas de revision relatifs à l'article 14 et à l'article 18, pour lesquels il suffira d'une majorité des trois quarts des Hautes Parties contractantes.

Cette majorité sera calculée en y comprenant les trois quarts des Hautes Parties contractantes riveraines de la mer Noire, y compris la Turquie.

En foi de quoi, les plénipotentiaires susnommés ont signé la présente convention.

Fait à Montreux, le vingt juillet mil neuf cent trente-six, en onze exemplaires, dont le premier, revêtu des sceaux des plénipotentiaires, sera déposé dans les archives du Gouvernement de la République française et dont les autres ont été remis aux Puissances signataires.

(L. S.) N. P. NICOLAEV.
(L. S.) Pierre NEICOV.
(L. S.) J. PAUL-BONCOUR.
(L. S.) H. PONSOT.
(L. S.) STANLEY.
(L. S.) S. M. BRUCE.
(L. S.) N. POLITIS.
(L. S.) Raoul BIBICA ROSETTI.

Les soussignés, plénipotentiaires du Japon, déclarent, au nom de leur gouvernement, que les dispositions de la présente convention ne modifient en rien la position du Japon comme Etat non membre de la Société des Nations, tant à l'égard du Pacte de la Société des Nations qu'à l'égard des traités d'assistance mutuelle conclus dans le cadre dudit Pacte, et que le Japon conserve notamment, pour ce qui concerne ce Pacte et ces traités dans les dispositions des articles 19 et 25, une pleine liberté d'appréciation.

(L. S.) N. SATO.
(L. S.) Massa-aki HOTTA.

(L. S.) N. TITULESCO.
(L. S.) Cons. CONTZESCO
(L. S.) V. V. PELLA.
(L. S.) Dr. R. ARAS.
(L. S.) Suad DAVAZ.

(L. S.) N. MENEMENCİOĞLU.
(L. S.) Asım GÜNDÜZ.
(L. S.) N. SADAK.
(L. S.) Maxime LITVINOFF.
(L. S.) Dr. I. V. SOUBBOTITCH.

ANNEXE I

I. Les taxes et charges qui peuvent être prélevées conformément à l'article 2 de la présente convention seront celles qui sont indiquées dans le tableau ci-après. Les réductions éventuelles de ces taxes et charges que le Gouvernement turc admettrait seront appliquées sans disinction de pavillon.

Nature du service rendu	Montant de la taxe ou de la charge à percevoir sur chaque tonne de jauge nette (net register tonnage) *Francs-or*[1]
a) Contrôle sanitaire	0.075
b) Phares, bouées lumineuses et bouées de chenaux ou autres:	
Jusqu'à 800 tonnes	0.42
Au-dessus de 800 tonnes	0.21
c) Service de sauvetage, y compris les canots de sauvetage, les postes de fusées porte-amarres, les sirènes de brume, les radiophares, ainsi que les bouées lumineuses non comprises sous *b)* ou autres installations du même genre	0.10

2. Les taxes et charges définies au tableau annexé au paragraphe premier de la présente annexe s'appliqueront à une double traversée des Détroits (c'est-a-dire à un passage de la mer Egée à la mer Noire et au voyage de retour vers la mer Egée ou bien à une traversée des Détroits de la mer Noire à la mer Egée suivie du retour en mer Noire); toutefois, si un navire de commerce franchit à nouveau les Détroits en vue de retourner en mer Egée ou en mer Noire, selon le cas, plus de six mois après la date d'entrée dans les Détroits pour le voyage d'aller, le navire pourra être appelé, sans distinction de pavillon, à acquitter une seconde fois ces taxes et charges.

3. Si, à la traversée d'aller, un navire de commerce déclare ne pas devoir revenir, il n'aura à acquitter, quant aux taxes et charges visées aux alinéas *b)* et *c)* du paragraphe premier de la présente annexe, que la motitié du tarif.

4. Les taxes et charges définies au tableau annexé au paragraphe premier de la présente annexe et qui ne seront pas plus élevées qu'il n'est indispensable pour couvrir les frais occasionnés par les services en question et pour conserver un fonds de réserve ou un fonds de roulement raisonnable ne seront augmentées ou complétées que par application des disposition de l'article 29 de la présente convention. Elles seront acquittées en francs-or ou en monnaie turque d'aprés le cours des changes pratiqué à la date du paiement.

1 Actuellement 100 piastres équivalent à environ 2 frances 50 centimes-or.

5. Les navires de commerce pourront être tenus d'acquitter des taxes et des charges pour les services facultatifs tels que le pilotage et le remorquage lorsqu'un tel service aura été dûment rendu par les autorités turques à la demande de l'agent ou du capitaine du navire en question. Le Gouvernement turc publiera de temps à autre, le tarif des taxes et charges qui seront perçues au titre de ces services facultatifs.

6. Ces tarifs ne sernot pas augmentés dans les cas où lesdits services seront rendus obligatoires par application de l'article 5.

ANNEXE II[1]

A. DÉPLACEMENT-TYPE.

1. Le déplecement-type d'un bâtiment de surface est le déplacement du bâtiment achevé, avec son équipage complet, ses machines et chaudières, prêt à prendre la mer, ayant, tout son armement et toutes ses munitions, ses installation, équipements, vivres, eau douce pour l'équipage, approvisonnements divers, outillages et rechanges de toute nature qu'il doit emporter en temps de guerre, mais sans combustible et sans eau de réserve pour l'alimentation des machines et chaudières.

2. Le déplacement-type d'un sous marin est le déplacement en surface du bâtiment achevé (non compris l'eau des compartiments non étanches), avec son équipage complet, son appareil moteur, prêt à prendre la mer, ayant tout son armement et toutes ses munitions, ses installations, équipements, vivres pour l'équipage, outillages divers et rechanges de toute nature qu'il doit emporter en temps de guerre, mais sans combustible, huile lubrifiante, eau douce ou eau de ballast de toute sorte.

3. Le mot «tonne», sauf dans l'expression «tonnes métriques», désigne une tonne de 1.016 kilogrammes (2.240 lb.).

B. CLASSES.

1. Les *bâtiments de ligne* sont des bâtiments de guerre de surface appartenant à l'une des deux sous-classes suivantes:

a) Bâtiments de guerre de surface, autres que les bâtimens porte-aéronefs, les bâtiments auxilliaires ou les bâtiments de ligne de la sous-classe *b)*, dont le déplacement-type est supérieur à 10.000 tonnes (10.160 tonnes métriques) ou qui portent un canon d'un calibre supérieur à 203 milimètres (8 pouces);

b) Bâtiments de guerre de surface, autres que les bâtiments porte-aéronefs, dont le déplacement-type n'est pas supérieur à 8.000 tonnes (8.128 tonnes métriques) et qui portent un canon d'un calibre supérieur à 203 millimètres (8 pouces).

2. Les *bâtiments porte-aéronefs* sont des bâtiments de guerre de surface qui, quel que soit leur déplacement, sont conçus ou aménagés pricipalement pour transporter et mettre en action des aéronefs en mer. Si un bâtiment de guerre n'a pas été conçu ou aménagé pricipalement pour transporter et mettre en action des aéronefs en mer, l'installation sur ce bâtiment d'un pont d'atterissage ou d'envol n'aura pas pour effet de le faire entrer dans la classe des bâtiments porte- aéronefs.

1 Les textes de la présente annexe ont été empruntés au Traité naval de Londres du 25 mars 1936.

La classe des bâtiments porte-aéronefs se subdivise en deux sous-classes, à savoir:

a) Bâtiments pourvus d'un pont tel que les aéronefs puissent y prendre leur vol ou s'y poser;

b) Bâtiments non pourvus du pont décrit au paragraphe *a)* ci-desus.

3. Les *bâtiments légers de surface* sont des bâtiments de guerre de surface, autres que les bâtiments porte-aéronefs, les petits navires de combat ou les bâtiments auxiliaires, dont le déplacement-type est supérieur à 100 tonnes (102 tonnes métriques), sans dépasser 10.000 tonnes (10.160 tonnes métriques), et qui ne portent pas de canon d'un calibre supérieur à 203 milimètres (8 pouces).

La classe des bâtiments légers de surface se subdivise en trois sous-classes, à savoir:

a) Bâtiments portant un canon d'un calibre supérieur à 155 millimètres (6.1 pouces);

b) Bâtiments qui ne portent pas de canon d'un calibre supérieur à 155 millimètres (6.1 pouces), et dont le déplacement-type est supérieur à 3.000 tonnes (3.048 tonnes métriques);

c) Bâtiments qui ne portent pas de canon d'un calibre supérieur à 155 millimètres (6.1 pouces), et dont le déplacement-type n'est pas supérieur à 3.000 tonnes (3.048 tonnes métriques).

4. Les *sous-marins* sont tous les bâtiments conçus pour naviguer au-dessous de la surface de la mer.

5. Les *petits navires de combat* sont des bâtiments de guerre de surface, autres que les bâtiments auxillaires, dont le déplacement-type est supérieur à 100 tonnes (102 tonnes métriques), sans dépasser 2.000 tonnes (2.032 tonnes métriques), et qui n'ont aucune des caractéristiques suivantes:

a) Etre armés d'un canon d'un calibre supérieur à 155 millimètres (6.1 pouces);

b) Etre conçus ou équipés pour lancer des torpilles;

c) Etre conçus pou atteindre une vitesse supérieure à vingt noeuds.

6. Les *bâtiments auxiliaires* sont des bâtiments de surface faisant partie de la flotte militaire, dont le déplacement-type est supérieur à 100 tonnes (102 tonnes métriques), qui sont normalement utilisés pour le service de la flotte, ou comme transports de troupes, ou pour tout emploi autre que celui de bâtiments combattants, qui ne sont pas spécialement construits pour être des bâtiments combattants, et qui n'ont aucune des caractéristiques suivantes:

a) Etre armés d'un canon d'un calibre supérieur à 155 millimètres (6.1 pouces);

b) Etre armés de plus de huit canons d'un calibre supérieur à 76 millimètres (3 pouces);

c) Etre conçus ou équipés pour lancer des torpilles;

d) Etre conçus pour être protégés par des plaques de blindage;

e) Etre conçus pour atteindre une vitesse supérieure à vingt-huit noeuds;

f) Etre conçus ou aménagés principalement pour mettre en action des aéronefs en mer;

g) Etre équipés de plus de deux appareils à lancer de aéronefs.

C. BÂTIMENTS HORS D'ÂGE.

Les bâtiments des classes et sous-classes suivantes seront considérés comme «hors d'âge» lorsque, depuis leur achèvement, se sera écoulé le nombre d'années indiqué ci-dessous:

a) Pour un bâtiment de ligne	26 ans;
b) Pour un bâtiment porte-aéronefs	20 ans;
c) Pour un bâtiment léger de surface des sous-classes *a)* et *b)*:	
i) S'il a été mis sur cale avant le 1er janvier 1920..	16 ans;
ii) S'il a été mis sur cale après le 31 décembre 1919	20 ans;
d) Pour un bâtiment léger de surface de la sous-classe *c)* .	16 ans;
e) Pour un sous-marin	13 ans.

ANNEXE III

Il est convenu que, parmi les trois navires-écoles hors d'âge ci-dessous désignés de la marine japonaise, deux unités seront admises à visiter les ports des Détroits ensemle.

Le tonnage global de ces deux navires sera, dans ce cas, considéré comme équivalant à 15.000 tonnes.

	Date de la mise en chantier	Date de l'entrée en service	Deplacement-type (tonnes)	Armement
Asama ...	20–X–1896	18–III–1899	9.240	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
Yakumo ..	I–IX–1898	20–VI–1900	9.010	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
Iwate	II–XI–1898	18–III–1901	9.180	IV x 200 mm. XIV x 150 mm.

ANNEXE IV

1. Les classes et sous-classes de bâtiments à comprendre dans le calcul du tonnage total des flottes des Puissances riveraines de la mer Noire, visé à l'article 18 de la présente convention, sont les suivantes:

Bâtiments de ligne:

Sous-classe *a)*

Sous-classe *b)*.

Bâtiments porte-aéronefs:

Sous-classe *a)*.

Sous-classe *b)*.

Bâtiments légers de surface:

Sous-classe *a)*

Sous-classe *b)*

Sous-classe *c)*.

Sous-marins:

Suivant les définitions de l'annexe II à la présente convention.

Le déplacement dont il doit être tenu compte dans le calcul du tonnage total est e déplacement-type, tel qu'il est défini à l'annexe III. Ne seront pris en considération que les bâtiments qui ne sont pas «hors d'âge», tels qu'ils sont définis à ladite annexe.

2. La communication prévue à l'article 18, alinéa *b)*, doit comprendre en outre le onnage total des bâtiments des classes et sous-classes mentionnées au paragraphe premier de la présente annexe.

PROTOCOLE

Au moment de signer la convention portant la date de ce jour, les plénipotentiaires soussignés, engageant leurs gouvernements respectifs, déclarent accepter les dispositions ci-après:

1. La Turquie pourra remilitariser immédiatement la zone des Détroits telle quelle est définie dans le préambule de ladite convention.

2. A partir du 15 août 1936, le Gouvernement turc appliquera provisoirement le régime spécifié dans ladite convention.

3. Le présent protocole prendra effet à dater de ce jour.

Fait à Montreux, le vingt juillet mil neuf cent trente-six.

N. P. NICOLAEV.
Pierre NEICOV.
J. PAUL-BONCOUR.
H. PONSOT.
STANLEY.
S. M. BRUCE.
N. POLITIS.
Raoul BIBICA ROSETTI.
N. SATO *(ad referendum)*
Massa-aki HOTTA *(ad referendum)*.
N. TITULESCO.
Cons. CONTZESCO.
V. V. PELLA.
Dr. R. ARAS.
Suad DAVAZ.
N. MENEMENCİOĞLU.
Asım GÜNDÜZ.
N. SADAK.
Maxime LITVINOFF.
Dr. I. V. SOUBBOTITCH.

Pour copie certifiée conforme:
Ankara le 2 décembre 1936.
Le Chef du Protocele,
Şevket Keçecy.

[1] TRADUCTION . — TRANSLATION.

CONVENTION[2] REGARDING THE REGIME OF THE STRAITS. SIGNED AT MONTREUX, JULY 20 TH, 1936.

French official text communicated by the Permanent Delegate of Turkey to the League of Nations. The registration of this Convention took place December 11th, 1936.

HIS MAJESTY THE KING OF THE BULGARIANS, THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC, HIS MAJESTY THE KING OF GREAT BRITAIN, IRELAND AND THE BRITISH DOMINIONS BEYOND THE SEAS, EMPEROR OF INDIA, HIS MAJESTY THE KING OF THE HELLENES, HIS MAJESTY THE EMPEROR OF JAPAN, HIS MAJESTY THE KING OF ROUMANIA, THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC, THE CENTRAL EXECUTIVE COMMITTEE OF THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, AND HIS MAJESTY THE KING OF YUGOSLAVIA;

Desiring to regulate transit and navigation in the Straits of the Dardanelles, the Sea of Marmora and the Bosphorus comprised under the general term "Straits" in such manner as to safeguard, within the framework of Turkish security and of the security, in the Black Sea, of the riparian States, the principle enshrined in Article 23 of the Treaty[3] of Peace signed at Lausanne on the 24th July, 1923;

Have resolved to replace by the present Convention the Convention[4] signed at Lausanne on the 24th July, 1923, and have appointed as their Plenipotentiaries:

---

1 *Traduction du Foreign Office de Sa Majesté britannique.*

1 Translation of His Britannic Majesty's Foreign Office.

2 *Ratifications deposited at Paris:*

GREAT BRITAIN AND NOTRHERN IRELAND AND ALL PARTS OF THE BRITISH EMPIRE WHICH ARE NOT SEPARATE MEMBERS OF THE LEAGUE OF NATIONS	November 9th, 1936.
AUSTRALIA	
BULGARIA	
FRANCE	
GREECE	
ROUMANIA	
TURKEY	
UNION OF SOVIET SOCIALIST REBUBLICS	
YUGOSLAVIA	
JAPAN	April 19th, 1937.

The *procès-verbal* of deposit of the first six ratifications, including that of Turkey, provided for in Article 26 of the Convention, was drawn up on November 9th, 1936.

The present Convention, the provisions of which were provisionally applied as from August 15 th, 1936, came finally into force on November 9th, 1936.

3 Vol. XXVIII, page 11, of this Series.

4 Vol. XXVIII, page 115, of this Series.

HIS MAJESTY THE KING OF THE BULGARIANS:

Dr. Nicolas P. NICOLAEV, Minister Plenipotentiary, Secretary-General of the Ministry of Foreign Affairs and of Cults;

M. Pierre NEICOV, Minister Plenipotentiary, Director of Political Affairs at the Ministry of Foreign Affairs and of Cults;

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC:

M. PAUL-BONCOUR, Senator, Permanent Delegate of France to the League of Nations, former President of the Council, former Minister for Foreign Affairs, Chevalier of the Legion of Honour, Croix de Guerre;

M. Henri PONSOT, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the French Republic at Angora, Grand Officer of the Legion of Honour;

HIS MAJESTY THE KING OF GREAT BRITAIN, IRELAND AND THE BRITISH DOMINIONS BEYOND THE SEAS, EMPEROR OF INDIA:

FOR GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND AND ALL PARTS OF THE BRITISH EMPIRE WHICH ARE NOT SEPARATE MEMBERS OF THE LEAGUE OF NATIONS:

The Right Honourable Lord STANLEY, P.C., M.C., M.P., Parliamentary Secretary to the Admiralty;

FOR THE COMMONWEALTH OF AUSTRALIA:

The Right Honourable Stanley Melbourne BRUCE, C.H., M.C., High Commissioner for the Commonwealth of Australia in London;

HIS MAJESTY THE KING OF THE HELLENES:

M. Nicolas POLITIS, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Greece in Paris, former Minister for Foreign Affairs;

M. Raoul BIBICA ROSETTI, Permanent Delegate of Greece to the League of Nations;

HIS MAJESTY THE EMPEROR OF JAPAN:

M. Naotake SATO, Jusammi, Grand-Cordon of the Order of the Rising Sun, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary in Paris;

M. Masa-aki HOTTA, Jushii, Second Class of the Order of the Rising Sun, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary at Berne;

HIS MAJESTY THE KING OF ROUMANIA:

M. Nicolas TITULESCO, Minister Secretary of State for the Department of Foreign Affairs;

M. Constantin CONTZECO, Minister Plenipotentiary, Delegate of Roumania to the European and International Commissions of the Danube;

M. M. Vespasien PELLA, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary at The Hague;

THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC:

Dr. RÜŞTÜ ARAS, Minister for Foreing Affairs, Deputy for Smyrna;

M. Suad DAVAZ, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the the Turkish Republic in Paris;

M. Numan MENEMENCİOĞLU, Ambassador of Turkey, Secretary-General of the Ministry for Foreign Affairs;

M. Asım GÜNDÜZ, General Commanding an Army Corps, Deputy Chief of the General Staff;

M. Necmeddin SADAK, Permanent Delegate of Turkey to the Legue of Nations, Deputy for Sivas, *Rapporteur* for the Committee of Foreign Affairs;

THE CENTRAL EXECUTIVE COMMITTE OF THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS:

M. Maxime LITVINOFF, Member of the Central Executive Committee of the Union of Soviet Socialist Republics, People's Commissar for Foreign Affairs;

HIS MAJESTY THE KING OF YUGOSLAVIA:

M. Ivan SOUBBOTITCH, Permanent Delegate of the Kingdom of Yugoslavia to the League of Nations;

Who, after having exhibited their full powers, found in good and due form, have agreed on the following provisions:

Article 1.

The High Contracting Parties recognise and affirm the principle of freedom of transit and navigation by sea in the Straits.

The exercise of this freedom shall henceforth be regulated by the provisions of the present Convention.

SECTION I.

MERCHANT VESSELS.

Article 2.

In time of peace, merchant vessels shall enjoy complete freedom of transit and navigation in the Straits, by day and by night, under any flag and with any kind of cargo, without any formalities, except as provided in Article 3 below. No taxes or charges other than those authorised by Annex I to the present Convention shall be levied by the Turkish authorities on these vessels when passing in transit without calling at a port in the Straits.

In order to facilitate the collection of thes taxes or charges merchant vessels passing through the Straits shall communicate to the officials at the stations referred to in Article 3 their name, nationality, tonnage, destination and last port of call (provenance).

Pilotage and towage remain optional.

Article 3.

All ships entering the Straits by the Aegean Sea or by the Black Sea shall stop at a sanitary station near the entrance to the Straits for the purposes of the sanitary control prescibed by Turkish law within the framework of international sanitary regulations. This control, in the case of ships possesing a clean bill of health or presenting a declaration of health testifying that they do not fall within the scope of the provisons of the second paragraph of the present Article, shall be carried out by day and by night with all possible speed, and the vessels in question shall not be required to make any other stop during their passage through the Straits.

Vessels which have on board cases of plague, cholere, yellow fever, exanthematic typhus or smallpox or which have had such cases on board during the previous seven days, and vessels which have left an infected port within less than five times twenty-four hours shall stop at the sanitary stations indicated in the preceding paragraph in order to embark such sanitary guards as the Turkish authorities may direct. No tax or charge shall be levied in respect of these sanitary guard and they shall be disembarked at a sanitary station on departure from the Straits.

Article 4.

In time of war, Turkey not being belligerent, merchant vessels, under any flag or with any kind of cargo, shall enjoy freedom of transit and navigation in the Straits subject to the provisons of Articles 2 and 3.

Pilotage and towage remain optional.

Article 5.

In time of war, Turkey being belligerent, merchant vessels not belonging to a country at war with Turkey shall enjoy freedom of transit and navigation in the Straits on condition that they do not in any way assist the enemy.

Such vessels shall enter the Straits by day and their transit shall be effected by the route which shall in each case be indicated by the Turkish authorities.

Article 6.

Should Turkey consider herself to be threatened with imminent danger of war, the provisions of Article 2 shall nevertheless continue to be applied except that vessels must enter the Straits by day and that their transit must be effected by the route which shall, in each case, be indicated by the Turkish authorities.

Pilotage may, in this case, be made obligatory but no charge shall be levied.

Article 7.

The term "merchant vessels" applies to all vessels which are not covered by Section II of the present Convention.

SECTION II.

VESSELS OF WAR

Article 8.

For the purposes of the present Convention, the definitions of vessels of war and of their specification together with those relating to the calculation of tonnage shall be as set forth in Annex II to the present Convention.

Article 9.

Naval auxiliary vessels specifically designed for the carriage of fuel, liquid or non-liquid, shall not be subject to the provisions of Article 13 regarding notification, nor shall they be counted for the purpose of calculating the tonnage which is subject to limitation under Articles 14 and 18, on condition that they shall pass through the Straits singly. They shall, however, continue to be on the same footing as vessels of war for the purpose of the remaining provisions governing transit.

The auxiliary vessels specified in the preceding paragraph shall only be entitled benefit by the exceptional status therein contemplated if their armament does not include: for use against floating targets, more than two guns of a maximum calibre of 105 milimetres; for use against aerial targets, more than two guns of a maximum calibre of 75 milimetres.

Article 10.

In time of peace, light surface vessels, minor war vessels and auxiliary vessels, whether beloging to Black Sea or non-Black Sea Powers, and whatever their flag, shall enjoy freedom of transit through the Straits without any taxes or charges whatever, provided that such transit is begun during daylight and subject to the conditions laid down in Article 13 and the Articles following thereafter.

Vessels of war other than those which fall within the categories specified in the preceding paragraph shall only enjoy a right of transit under the special conditions provided by Articles 11 and 12.

Article 11.

Black Sea Powers may send through the Straits capital ships of a tonnage greater than that laid down in the first paragraph of Article 14, on condition that these vessels pass through the Straits singly, escorted by not more than two destroyers.

Article 12.

Black Sea Powers shall have the right to send through the Straits, for the purpose of rejoining their base, submarines constructed or purchased outside the Black Sea, provided that adequate notice of the laying down or purchase of such submarines shall have been given to Turkey.

Submarines belonging to the said Powers shall also be entitled to pass through the Straits to be repaired in dockyards outside the Black Sea on condition that detailed information on the matter is given to Turkey.

In either case, the said submarines must travel by day and on the surface, and must pass through the Straits singly.

Article 13.

The transit of vessels of war through the Straits shall be preceded by a notification given to the Turkish Government through the diplomatic channel. The normal period of notice shall be eight days, but it is desirable that in the case of non-Black Sea Powers this period should be increased to fifteen days. The notification shall specify the destination, name, type and numer of the vessels, as also the date of entry for the outward passage and, if necessary, for the return journey. Any change of date shall be subject to three days' notice.

Entry into the Straits for the outward passage shall take place within a period of five days from the date given in the original notification. After the expiry of this period, a new notification shall be given under the same conditions as for the original notification.

When effecting transit, the commander of the naval force shall without being under any obligation to stop, communicate to a signal station at the entrance to the Dardanelles or the Bosphorus the exact composition of the force under his orders.

Article 14.

The maximum aggregate tonnage of all foreign naval forces which may be in course of transit through the Straits shall not exceed 15,000 tons, except on the cases provided for in Article 11 and in Annex III to the present Convention.

The forces specified in the preceding paragraph shall not, however, comprise more than nine vessels.

Vessels, whether belonging to Black Sea or non-Black Sea Powers, paying visits to a port in the Straits, in accordance with the provisons of Article 17, shall not be included in this tonnage.

Neither shall vessels of war which have suffered damage during their passage through the Straits be included in this tonnage; such vessels, while undergoing repair, shall be subject to any special provisions relating to security laid down by Turkey.

Article 15.

Vessels of war in transit through the Straits shall in no circumstances make use of any aircraft which they may be carrying.

Article 16.

Vessels of war in transit through the Straits shall not, except in the event of damage or peril of the sea, remain therein longer than is necessary for them to effect the passage.

Article 17.

Nothing in the provisons of the preceding Articles shall prevent a naval force of any tonnage or composition from paying a courtesy visit of limited duration to a port in the Straits, at the invitation of the Turkish Government. Any such force must leave the Straits by the same route as that by which it entered unless it fulfils the conditions required for passage in transit through the Straits as laid down by Articles 10, 14 and 18.

Article 18.

(1) The aggregate tonnage which non-Black Sea Powers may have in that sea in time of peace shall be limited as follows:

(a) Except as provided in paragraph *(b)* below, the aggregate tonnage of the said Powers shall not exceed 30.000 tons;

(b) If at any time the tonnage of the strongest fleet in the Black Sea shall exceed by at least 10,000 tons the tonnage of the strongest fleet in that sea at the date of the signature of the present Convention, the aggregate tonnage of 30,000 tons mentioned in paragraph *(a)* shall be increased by the same amount, up to a maximum of 45,000 tons. For this purpose, each Black Sea Power shall, in conformity with Annex IV to the present Convention, inform the Turkish Government, on the 1st January and the 1st July of each year, of the total tonnage of its fleet in the Black Sea; and the Turkish Government shall transmit this information to the other High Contracting Parties and to the Secretary-General of the League of Nations;

(c) The tonnage which any one non-Black Sea Power may have in the Black Sea shall be limited to two-thirds of the aggregate tonnage provided for in paragraphs *(a)* and *(b)* above;

(d) In the event, however, of one or more non-Black Sea Powers desiring to send naval forces into the Black Sea, for a humanitarian purpose, the said forces, which shall in no case exceed 8.000 tons altogether, shall be allowed to enter the Black Sea without having to give the notification provided for in Article 13 of the present Convention, provided an authorisation is obtained from the Turkish Government in the following circumstances: if the figure of the aggreagete tonnage specified in paragraphs *(a)* and *(b)* above has not been reached and will not be exceeded by the despatch of the forces which it is desired to send, the Turkish Governement shall grant the said authorisation within the shortest possible time after receiving the request which has been addressed to it; if the said figure has already been reached or if the despatch of the forces which it is desired to send will cause it to be exceeded, the Turkish Government will immediately inform the other Black Sea Powers of the request for authorisation, and if the said Powers make no objection within twenty-four hours of having received this information, the Turkish Government shall, within forty-eight hours at the latest, inform the interested Powers of the reply which it has decided to make to their request.

Any further entry into the Black Sea of naval forces of non-Black Sea Powers shall only be effected within the available limits of the aggregate tonnage provided for in paragraphs *(a)* and *(b)* above.

(2) Vessels of war belonging to non-Black Sea Powers shall not remain in the Black Sea more than twenty-one days, whatever be the object of their presence there.

Article 19.

In time of war, Turkey not being belligerent, warships shall enjoy complete freedom of transit and navigation through the Straits under the same conditions as those laid down in Article 10 to 18.

Vessels of war belonging to belligerent Powers shall not however, pass through the Straits except in cases arising out of the application of Article 25 of the present Convention, and in cases of assistance rendered to a State victim of aggression in virtue of a treaty of mutual assistance binding Turkey, concluded within the framework of the Covenant of the League of Nations, and registered and published in accordance with the provisions of Article 18 of the Covenant.

In the exceptional cases provided for in the preceding paragraph, the limitations laid down in Article 10 to 18 of the present Convention shall not be applicable.

Notwithstanding the prohibition of passage laid down in paragraph 2 above, vessels of war belonging to belligerent Powers, whether they are Black Sea Powers or not, which have become separated from their bases, may return thereto.

Vessels of war belonging to belligerent Powers shall not make any capture, exercise the right of visit and search, or carry out any hostile act in the Straits.

Article 20.

In time of war, Turkey being belligerent, the provisions of Articles 10 to 18 shall not be applicable; the passage of warships shall be left entirely to the discretion of the Turkish Government.

Article 21.

Should Turkey consider herself to be threatened with imminent danger of war she shall have the right to apply the provisions of Article 20 of the present Convention.

Vessels which have passed through the Straits before Turkey has made use of the powers conferred upon her by the preceding paragraph, and which thus find themselves separated from their bases, may return thereto. It is, however, understood that Turkey may deny this right to vessels of war belonging to the State whose attitude has given rise to the application of the present Article.

Should the Turkish Government make use of the powers conferred by the first paragraph of the present Article, a notification to that effect shall be addressed to the High Contracting Parties and to the Secretary-General of the League of Nations.

If the Council of the League of Nations decide by a majority of two-thirds that the measures thus taken by Turkey are not justified, and if such should also be the opinion of the majority of the High Contracting Parties signatories to the present Convention, the Turkish Government undertakes to discontinue the measures in question as also any measues which may have been taken under Article 6 of the present Convention.

Article 22.

Vessels of war which have on board cases of plague, cholera, yellow fever, exanthematic typhus or smallpox or which have had such cases on board within the last seven days and vessels of war which have left an infected port within less than five times twenty-four hours must pass through the Straits in quarantine and apply by the the means on board such prophylactic measures as are necessary in order to prevent any possibility of the Straits being infected.

SECTION III.

AIRCRAFT.

Article 23.

In order to assure the passage of civil aircraft between the Mediterranean and the Black Sea, the Turkish Government will indicate the air routes available for this purpose, outside the forbidden zones which may be established in the Straits. Civil aircraft may use these routes, provided that they give the Turkish Government, as regards occasional flights, a notification of three days, and as regards fligts on regular services, a general notification of the dates of passage.

The Turkish Government moreover undertake, notwithstanding any remilitarisation of the Straits, to furnish the necessary facilities for the safe passage of civil aircraft authorised under the air regulations in force in Turkey to fly across Turkish territory between Europe and Asia. The route which is to be followed in the Straits zone by aircraft which have obtained an authorisation shall be indicated from time to time.

SECTION IV.

GENERAL PROVISIONS.

Article 24.

The functions of the International Commission set up under the Convention relating to the régime of the Straits of the 24th July, 1923, are hereby transferred to the Turkish Government.

The Turkish Government undertake to collect statistics and to furnish information concerning the application of Article 11, 12, 14 and 18 of the present Convention.

They will supervise the execution of all the provisions of the present Convention relating to the passage of vessels of war through the Straits.

As soon as they have been notified of the intended passage through the Straits of a foreign naval force the Turkish Government shall inform the representatives at Angora of the High Contracting Parties of the composition of that force, its tonnage, the date fixed for its entyr into the Straits, and, if necessary, the probable date of its return.

The Turkish Government shall address to the Secretary-General of the League of Nations and to the High Contracting Parties an annual report giving details regarding the movements of foreign vessels of war through the Straits and furnishing all information which may be of service to commerce and navigation, both by sea and by air, for which provision is made in the present Convention.

Article 25.

Nothing in the present Convention shall prejudice the rights and obligations of Turkey, or of any of the other High Contracting Parties members of the League of Nations, arising out of the Covenant the League of Nations.

SECTION V.

FINAL PROVISIONS.

Article 26.

The present Convention shall be ratified as soon as possible.

The ratifications shall be deposited in the archives of the Government of the French Republic in Paris.

The Japanese Government shall be entitled to inform the Government of the French Republic through their diplomatic repserentative in Paris that the ratification has been given, and in that case they shall transmitt the instrument of ratification as soon as possible.

A *procès-verbal* of the deposit of ratifications shall be drawn up as soon as six instruments of ratification, including that of Turkey, shall have been deposited. For this purpose the notification provided for in the preceding paragraph shall be taken as the equivalent of the deposit of an instrument of ratification.

The present Convention shall come into force on the date of the said *procès-verbal.*

The French Government will transmit to all the High Contracting Parties an authentic copy of the *procès-verbal* provided for in the preceding paragraph and of the *procès-verbaux* of the deposit of any subsequent ratifications.

Article 27.

The present Convention shall, as from the date of its entry into force, be open to accession by any Power signatory to the Treaty of Peace at Lausanne signed on the 24th July, 1923.

Each accession shall be notified through the diplomatic channel, to the Government of the French Republic, and by the latter to all the High Contracting Parties.

Accessions shall come into force as from the date of notification to the French Government.

Article 28.

The present Convention shall remain in force for twenty years from the date of its entry into force.

The principle of freedom of transit and navigation affirmed in Article 1 of the present Convention shall however continue without limit of time.

If, two years prior to the expiry of the said period of twenty years, no High Contracting Party shall have given notice of denunciation to the French Government the present Convention shall continue in force until two years after such notice shall have been given. Any such notice shall be communicated by the French Government to the High Contracting Parties.

In the event of the present Convention being denounced in accrodance with the provisons of the present Article, the High Contracting Parties agree to be represented at a conference for the purpose of concluding a new Convention.

Article 29.

At the expiry of each period of five years from the date of the entry into force of the present Convention each of the High Contracting Parties shall be entitled to initiate a proposal for amending one or more of the provisions of the present Convention.

To be valid, any request for revision formulated by one of the High Contracting Parties must be supported, in the case of modifications to Articles 14 or 18 by one other High Contracting Party, and, in the case of modifications to any other Article, by two other High Contacting Parties.

Any request for revision thus supported must be notified to all the High Contracting Parties three months prior to the expiry of the current period of five years. This notification shall contain details of the proposed amendments and the reasons which have given rise to them.

Should it be found impossible to reach an agreement on these proposals through the diplomatic channel, the High Contracting Parties agree to be represented at a conference to be summoned for this purpose.

Such a conference may only take decisions by a unanimous vote, except as regards cases of revision involving Articles 14 and 18, for which a majority ot three-quarters of the High Contracting Parties shall be sufficient.

The said majority shall include three-quarters of the High Contracting Parties which are Black Sea Powers, including Turkey.

In witness whereof, the above-mentioned Plenipotentiaries have signed the present Convention.

Done at Montreux the 20th July, 1936, in eleven copies, of which the first copy, to which the seals of the Plenipotentiaries have been affixed, will be deposited in the archives of the Government of the French Republic and of which the remaining copies have been transmitted to the signatory Powers.

(L. S.) N. P. NICOLAEV.
(L. S.) Pierre NEICOV.
(L. S.) J. PAUL-BONCOUR.
(L. S.) H. PONSOT.
(L. S.) STANLEY.
(L. S.) S. M. BRUCE.
(L. S.) N. POLITIS.
(L. S.) Raoul BİBİCA ROSETTİ.

The undersigned, Plenipotentiaries of Japan, declare, in the name of their Government, that the provisions of the present Convention do not in any sense modify the position of Japan as a State not a member of the League of Nations, whether in relation to the Covenant of the League of Nations or in regard to treaties of mutual assistance concluded within the framework of the said Covenant, and that in particular Japan reserves full liberty of interpretation as regard the provisions of Articles 19 and 25 so far as they concern that Covenant and those treaties.

(L. S.) N. SATO.
(L. S.) Massa-aki HOTTA.
(L. S.) N. TITULESCO.
(L. S.) Cons. CONTZESCO.
(L. S.) V. V. PELLA.
(L. S.) Dr. R. ARAS.
(L. S.) Suad DAVAZ.
(L. S.) N. MENEMENCİOĞLU.
(L. S.) Asım GÜNDÜZ.
(L. S.) N. SADAK.
(L. S.) Maxime LITVINOFF.
(L. S.) Dr. I. V. SOUBBOTITCH.

ANNEX I.

The taxes and charges which may be levied in accordance with Article 2 of the present Convention shall be those set forh in the following table. Any reductions in these taxes or charges which the Turkish Government may grant shall be applied without any distinction based on the flag of the vessel:

Nature of service renderad	Amount of tax or charge to be levied on each ton of net register tonnage *Francs gold*[1]
(a) Sanitary Control Stations	0.075
(b) Lighthouses, Light and Channel Buoys:	
Up to 800 tons	0.42
Above 800 tons	0.21
(c) Life Saving Services, including Life-boats, Rocket Stations, Fog Sirens, Direction-finding Stations, and any Light Buoys not comprised in *(b)* above, or other similar installations.	0.10

2. The taxes and charges set forth in the table attached to paragraph I of the present Annex shall apply in respect of a return voyage through the Straits (that is to say, a voyage from the Aegean Sea to the Black Sea and return back to the Aegean Sea or else a voyage through the Straits from the Black Sea to the Aegean Sea followed by a return voyage into the Black Sea); if, however, a merchant vessel re-enters the Straits with the object of returning into the Aegean Sea or to the Black Sea, as the case may be, more than six months after the date of entry into the Straits for the outward voyage, such vessel may be called upon to pay these taxes and charges a second time, provided no distinction is made based on the flag of the vessel.

3. If, on the outward voyage, a merchant vessel declares an intention of not returning, it shall only be obliged as regards the taxes and charges provided for in parag-

1 100 piastres at present equals 2.5 francs gold (approx.).

raphs *(b)* and *(c)* of the first paragraph of the present Annex, to pay half the tariff indicated.

4. The taxes and charges set forth in the table attached to the first paragraph of the present Annex, which are not to be greater than is necessary to cover the cost of maintaining the services not be increased or added to except in accordance with the the provisions of Article 29 of the present Convention. They shall be payable in gold francs or in Turkish currency at the rate of exchange prevailing on the date of payment.

5. Merchant vessels may be required to pay taxes and charges for optional services, such as pilotage and towage, when any such service shall have been duly rendered by the Turkish authorities at the request of the agent or master of any such vessel. The Turkish Government will publish from time to time the tariff of the taxes charges to be levied for such optional services.

6. These tariffs shall not be increased in cases in the event of the said services being made obligatory by reason of the application of Article 5.

ANNEX II.[1]

A. STANDARD DISPLACEMENT.

(1) The standard diplacement of a surface vessel is the displacement of the vessel, complete, fully manned, engined, and equipped ready for sea, including all armament and ammunition, equipment, outfit, provisions and fresh water for crew, miscellaneous stores and implements of every description that are intended to be carried in war, but without fuel or reserve feed water on board.

(2) The standard displacement of a submarin is the surface displacement of the vessel complete (exclusive of the water in non-watertight structure), fully manned engined and equipped ready for sea, including all armament and ammunition equipment, outfit, provisions for crew, miscellaneous stores and implements of very description that are intended to be carried in war, but without fuel, lubricating oil, fresh water or ballast water of any kind on board.

(3) The word "ton" except in the expression "metric tons" denotes the ton of 2.240 lb (1.016 kilos).

B. CATEGORIES.

(1) *Capital ships* are surface vessels of war belonging to one of the two following sub-categories:

(a) Surface vessels of war, other than aircraft - carriers, auxilliary vessels, or capital ships of sub-category *(b)* the standard displacement of which exceeds, 10.000 tons (10.160 metric tons) or which carry a gun with a calibre exceeding 8 in. (203 mm.);

(b) Surface vessels of war, other than aircraft-carriers, the standard displacement of which does not exceed 8.000 tons (8,128 metric tons) and which carry a gun with a clibre exceeding 8 in. (203 mm.).

1 The wording of the present Annex is taken from the London Naval Treaty of March 25th, 1936.

(2) *Aircraft-Carriers* are surface vessels of war, whatever their displacement, designed or adapted primarily for the purpose of carrying and operating aircraft at sea. The fitting of a landing-on or flying-off deck on any vessel of war, provided such vessel has not been designed or adapted primarily for the purpose of carrying and operating aircraft at sea, shall not cause any vessel so fitted to be classified in the category of aircraft-carrier.

The category of aircraft-carrier is divided into two sub-categories as follows:

(a) Vessels fitted with a flight deck, from which aircraft can take off, or on which aircraft can land from the air;

(b) Vessels not fitted with a flight deck as described in *(a)* above.

(3) *Light Surface Vessels* are surface vessels of war other than aircraft-carriers, minor war vessels or auxiliary vessels, the standard displacement of which exceeds 100 tons (102 metric tons) and does not exceed 10,000 tons (10.160 metric tons), and which do not carry a gun with a calibre exceeding 8 in. (103 mm.).

The category of light surface vessels is divided into three sub-categories as follows:

(a) Vessels which carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.);

(b) Vessels which do not carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.) and the standard displacement of which exceeds 3.000 tons (3.048 metric tons);

(c) Vessels which do not carry a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.) and the standard displacement of which does not exceed 3.000 (3,048 metric tons).

(4) *Submarines* are all vessels designed to operate below the surface of the sea.

(5) *Minor War Vessels* are surface vessels of war, other than auxilliry vessels, the standard displacement of which exceeds 100 tons (102 metric tons) and does not exceed 2,000 tons (2,032 metric tons), provided they have none of the following characteristics:

(a) Mount a gun with a calibre exceeding 6.1 in (155 mm.);

(b) Are designed or fitted to launch torpedoes;

(c) Are designed for a speed greater than twenty knots.

(6) *Auxiliary Vessels* are naval surface vessels the standard displacement of which exceeds 100 tons (102 metric tons), which are normally employed on fleet duties or as troop transports, or in some other way than as fighting ships, and which are not specifically built as fighting ships, provided they have none of the following characteristics:

(a) Mount a gun with a calibre exceeding 6.1 in. (155 mm.);

(b) Mount more than eight guns with a calibre exceeding 3 in. (76 mm.);

(c) Are designed or fitted to launch torpedoes;

(d) Are designed for protection by armour plate;

(e) Are designed for a speed greater than twenty-eight knots;

(f) Are designed or adapted primarily for operating aircraft at sea;

(g) Mount more than two aircraft-lauching apparatus.

C. OVER-AGE.

Vessels of the following categories and sub-categories shall be deemed to be "over-age" when the undermentioned number of years have elapsed since completion:

(a) Capital ships ..... 26 years;
(b) Aircraft-carriers ..... 20 years;
(c) Light surface vessels, sub-categories *(a)* and *(b)*:
(i) If laid down before 1st January, 1920 ..... 16 years;
(ii) If laid down after 31st December, 1919 ..... 20 years;
(d) Light surface vessels, sub-category *(c)* ..... 16 years;
(e) Submarines ..... 13 years;

ANNEX III.

It is agreed that, of the three over-age training ships, as indicated below, belonging to the Japanese Fleet, two units may be allowed to visit ports in the Straits at the same time.

The aggregate tonnage of thse two vessels shall in this case be considered as being equivalent to 15.000 tons.

	Date when laid down	Date of entry into service	Standard displacement (tons)	Armaments
Asama	20–X–1896	18–III–1899	9.240	IV x 20 mm. XII x 150 mm.
Yakumo	I–IX–1898	20–VI–1900	9.010	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
Iwate	II–XI–1898	18–III–1901	9.180	IV x 200 mm. XIV x 150 mm.

ANNEX IV.

1. The categories and sub-categories of vessels to be included in the calculation of the total tonnage of the Black Sea Powers provided for in Article 18 of the present Convention are the following:

Capital Ships:
Sub-category *(a)*;
Sub-category *(b)*;

Aircraft-Carrier:
Sub-category *(a)*;
Sub-category *(b)*;

Light Surface Vessels:
Sub-category *(a)*;
Sub-category *(b)*;
Sub-category *(c)*;

Submarines:
As defined in Annex II to the present Convention.

The displacement which is to be taken into consideration in the calculation of the tonnage is the standard displacement as defined in Annex II. Only those vessels shall be taken into consideration which are not over-age according to the definition contained in the said Annex.

2. The notfication provided for in Article 18, paragraph *(b)*, shall also include the total tonnage of vessels beloning to the categories and sub-categories mentioned in paragraph I of the present Annex.

PROTOCOL.

At the moment of signing the Convention bearing this day's date, the undersigned Plenipotentiaries declare for their respective Governments that they accept the following provisions:

(1) Turkey may immediately remilitarise the zone of the Straits as defined in the Preamble to the said Convention.

(2) As from the 15th August, 1936, the Turkish Government shall provisionally apply the régime specified in the said Convention.

(3) The present Protocol shall enter into force as from this day's date.

Done at Montreux the 20th July, 1936.

N. P. NICOLAEV.

Pierre NEICOV.

J. PAUL-BONCOUR.

H. PONSOT.

STANLEY.

S. M. BRUCE.

N. POLITIS.

Raoul BIBICA ROSETTI.

N. SATO *(ad referendum)*

Massa-aki HOTTA *(ad referendum)*.

N. TITULESCO.

Cons. CONTZESCO.

V. V. PELLA.

Dr. R. ARAS.

Suad DAVAZ

N. MENEMENCİOĞLU.

Asım GÜNDÜZ.

N. SADAK.

Maxime LITVINOFF.

Dr. I. V. SOUBBOTITCH.

BOĞAZLAR REJİMİ HAKKINDA MONTREUX'DE 20 TEMMUZ 1936 TARİHİNDE İMZA EDİLEN MUKAVELENAME*

HAŞMETLİ BULGARLAR KIRALI, RFANSA CUMHURİYETİ REİSİ, HAŞMETLİ BÜYÜK BRİTANYA, İRLANDA VE DENİZAŞIRI BRİTANYA ÜLKELERİ KIRALI VE HİNDİSTAN İMPARATORU, HAŞMETLİ ELENLER KIRALI, HAŞMETLİ JAPONYA İMPARATORU, HAŞMETLİ ROMANYA KIRALI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ REİSİ, SOVYETİK SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ MERKEZÎ İCRA KOMİTESİ VE HAŞMETLİ YUGOSLAVYA KIRALI:

Boğazlar umumî tabiri altında ifade edilen Çanakkale Boğazı, Marmara denizi ve Karadeniz Boğazından geçişi ve seyri-sefaini Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiş olan Sulh Muahedenamesinin 23 üncü maddesile tesbit edilen prensibi, Türkiye'nin emniyeti ve Karadeniz sahilları Devletlerin Karadeniz'deki emniyeti çerçevesi dahilinde, koruyacak tarzda tanzim etmek arzusile mütehassis olarak;

İşbu Mukavelenameyi 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza edilmiş olan Mukavelenamenin yerine ikameye karar vermişler ve murahhas olarak âtideki zevatı tayin etmişlerdir:

HAŞMETLİ *BULGARLAR* KIRALI:

Doktor Nicolas P. Nicolaev, Orta Elçi, Hariciye ve Mezahib Nezareti Kâtibi Umumîsi;

M. Pierre Neicov, Orta Elçi, Hariciye ve Mezahib Nezareti Siyasî İşler Müdürü.

FRANSA CUMHURİYETİ REİSİ:

M. Paul Boncour, Âyan Meclisi azası, Akvam Cemiyetinde Fransa Daimî Murahhası, sabık Başvekil, sabık Hariciye Nazırı, Légion d'Honneur nişanının Chevalier rütbesini ve harp salibini haiz;

M. Henri Ponsot, Fransa Cumhuriyeti Ankara Fevkalâde Büyük Elçisi ve Murahhası, Légion d'Honneur nişanının Grand Officier rütbesini haiz.

HAŞMETLİ BÜYÜK *BRİTANYA*, İRLANDA VE DENİZAŞIRI BRİTANYA ÜLKELERİ KIRALI VE HİNDİSTAN İMPARATORU:

Büyük Britanya, Şimalî İrlanda ve herbiri ayrı ayrı Akvam Cemiyeti azası bulunmayan Britanya İmparatorluğu sair bütün aksamı için:

Asaletli Lord Stanley, P.C., M.,C. M.P., Bahriye Nezareti Parlamento âzâsı Müsteşarı;

* Düstur, III. Tertip, c. 17, s. 665-679.

Avustralya Commonwealth'i için:

Asaletli Stanley Melbourne Bruce, C.H., M.C, Avustralya Commonwealth'inin Londra'daki Fevkalâde Komiseri;

HAŞMETLİ *ELENLER* KRALI:

M. Nicolas Politis, Yunanistan'ın Paris Orta Elçi ve Fevkalâde Murahhası, sabık Hariciye Nâzırı;

M. Raoul Bibica Rosetti, Yunanistan'ın Akvam Cemiyeti nezdinde Daimî Murahhası.

HAŞMETLİ *JAPONYA* İMPARATORU:

M. Naotake Sato, Jusammi, Soleil-Levant nişanının birinci rütbesini haiz, Paris Fevkalâde Büyük Elçi ve Murahhası;

M. Masa-aki Hotta, Jushii, Soleil-Levant nişanının ikinci rütbesini haiz, Bern Fevkalâde Murahhası ve Orta Elçisi.

HAŞMETLİ *ROMANYA* KIRALI:

M. Nicolas Titulesco, Hariciye Nâzırı;

M. Constantin Contzesco, Orta Elçi, Avrupa ve Beynelmilel Tuna Komisyonları Romanya Murahhası;

M. Vespasien Pella, Lahey Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçisi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ REİSİ:

Dr. Rüştü Aras, Hariciye Vekili, İzmir Mebusu;

Suad Davaz, Türkiye Cumhuriyeti Paris Fevkalâde Büyük Elçisi ve Murahhası;

Numan Menemencioğlu, Türkiye Büyük Elçisi, Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi;

Asım Gündüz, Korgeneral, Genelkurmay İkinci Başkanı;

Necmeddin Sadak, Akvam Cemiyeti nezdinde Türkiye Daimî Murahhası, Sivas Mebusu, Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni Mazbata Muharriri.

SOVYETİK SOSYALİST CUMHURİYETLERİ MERKEZÎ İCRA KOMİTESİ:

M. Maxime Litvinoff, Sovyetik Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkezî İcra Komitesi âzâsından, Hariciye Halk Komiseri.

HAŞMETLİ *YUGOSLAVYA* KIRALI:

M. Ivan Soubbotitch, Akvam Cemiyeti nezdinde Yugoslavya Krallığı Daimî Murahhası.

Bu zevat usulüne muvafık ve muteber görülen salâhiyetnamelerini ibraz ettikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1.

Yüksek Âkid Taraflar Boğazlarda denizden geçiş ve seyri-sefain serbestisi prensisibini kabul ve teyid ederler.

Bu serbestinin istimali bundan böyle işbu Mukavele hükümleri ile tanzim edilir.

KISIM I.

TİCARET GEMİLERİ

Madde 2.

Sulh zamanında, ticaret gemileri, sancak ve hamule ne olursa olsun, gündüz ve gece, aşağıdaki 3 ncü maddenin hükümleri mahfuz kalmak üzere, hiç bir merasime tâbi olmadan Boğazlardan geçiş ve seyrisefain tam serbestisinden müstefid olacaklardır. Bu gemiler Boğazların hiç bir limanında tevakkuf etmeksizin transit suretile geçtikleri takdirde Türkiye alâkadar makamları tarafından cibayeti bu Mukavelenamenin 1 nci lâhikasında derpiş edilen rüsum veya tekâliften başka hiç bir rüsum veya tekâlife tâbi tutulmıyacaktır.

Bu rüsum veya tekâlifin cibayetini teshil etmek için Boğazlardan geçecek ticaret gemileri 3 ncü maddede tasrih edilen merkezin memurlarına isimleri, tâbiyetlerini, tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Kılavuzluk ve romorkaj ihtiyarî kalır.

Madde 3.

Ege denizinden veya Karadenizden Boğazlara dahil olacak her gemi, beynelmilel sıhhî hükümler çerçevesi dahilinde Türk nizamlarile vazedilmiş olan sıhhî kontrola tâbi olmak için Boğazlar medhaline yakın bir sıhhat merkezinde tevakkuf edecektir. Temiz patenteleri olan veyahut işbu maddenin 2 nci fıkrasındaki hükümleri şümulüne girmediklerini tasdik eden sıhhî bir beyanneme ibra eyleyen gemiler için bu kontrol gündüz ve gece mümkün olan azamî süratle icra edilecek ve bu gemiler Boğazlardan geçişleri esnasında başka hiç bir tevakkufa mecbur edilmiyeceklerdir.

İçinde veba, kolera, sarıhumma, lekelihumma veya çiçek vakaları bulunan veyahud içinde yedi günden az bir zaman evvel bu hastalıklar bulunmuş olan gemilerle bulaşık bir limanı beş defa 24 saatten az bir zamandan beri terketmiş olan gemiler Türk Makamlarının tayin edebilecekleri sıhhat zabıta memurlarını irkâp etmek üzere bundan evvelki fıkrada tasrih edilen sıhhat merkezinde tevakkuf edeceklerdir. Bundan dolayı hiç bir rüsum ve tekâlif alınmıyacak ve sıhhat zabıta memurları Boğazların mahrecinde bir sıhhat merkezinde indirileceklerdir.

Madde 4.

Harp zamanında, Türkiye muharip olmadığı taktirde, ticaret gemileri, sancak ve hamule ne olursa olsun, 2 nci ve 3 ncü maddelerde derpiş edilen şerait dairesinde Boğazlarda geçiş ve seyrüsefer serbestisinden müstefid olacaklardır. Kılavuzluk ve romorkaj ihtiyarî kalır.

Madde 5.

Harp zamanında, Türkiye muharip olduğu takdirde, Türkiye ile harp eden bir memlekete mensup olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir suretle muzaheret etmemek şartiyle, Boğazlarda geçiş ve seyrüsefer serbestisinden müstefid olacaklardır.

Bu gemiler Boğazlara gündüz girecekler ve geçiş her defasında Türk Makamları tarafından gösterilecek yoldan vaki olacaktır.

Madde 6.

Türkiye kendini pek yakın harp tehlikesi tehdidine maruz telâkki ettiği takdirde yine 2 nci madde hükümlerinin tatbikine devam edilecektir. Ancak gemilerin Boğazlara gündüz girmeleri ve geçişin, her defasında Türk Makamları tarafından gösterilen yoldan vaki olması lâzımdır.

Kılavuzluk bu takdirde mecburî kılınabilecek, ancak ücrete tâbi olmıyacaktır.

Madde 7.

(Ticaret gemileri) tabiri işbu Mukavelenamenin ikinci kısmiyle istihdaf edilmemiş bütün gemilere şamildir.

KISIM II.

HARP GEMİLERİ

Madde 8.

İşbu Mukavele mucibince harp gemileri ve onların vasıfları ile tonajlarının hesabı için muteber olacak tarif işbu Mukavelenamenin ikinci lâhikasında olan tarifdir.

Madde 9.

Askerî bahriyenin, mayi olsun olmasın, mahrukat nakli için hassaten inşa edilmiş olan yardımcı gemileri 13 üncü maddede istihdaf olunan mütekaddim ihbara tâbi tutulmayacak ve Boğazları münferiden geçmek şartile 14 ve 18 inci maddeler mucibince tahdide tâbi tonajlar hesabına girmeyeceklerdir. Bununla beraber sair geçiş şeraiti hususunda harp gemilerine kıyasen muameleye tâbi tutulmakta berdevam olacaklardır.

Bundan evvelki fıkrada istihdaf edilen yardımcı gemiler, derpiş edilen istisnadan ancak teslihatları: Sabit hedefelere karşı azamî 105 milimetre çapında iki top; ve hava hedeflerine karşı azamî 75 milimetre çapında iki silâhdan fazlasını ihtiva etmediği takdirde istifade edebileceklerdir.

Madde 10.

Sulh zamanında hafif su üstü gemileri, küçük muharebe gemileri ve yardımcı gemiler, gerek Karadenize sahildar olan gerek olmıyan Devletlere mensup bulunsunlar, hiç bir rüsum ve tekâlife tâbi tutulmadan Boğazlardan geçiş serbestisinden istifade ede-

ceklerdir; şu şart ile ki, bunlar Boğazlara gündüz ve aşağıdaki 13 ncü ve müteakip maddelerde derpiş edilen şerait dairesinde girerler.

Yukarıki fikrada istihdaf edilen sınıflara dahil olan gemilerden gayri harp gemileri ancak 11 ve 12 nci maddelerde derpiş edilen hususî şerait dahilinde geçiş hakkını haiz olacaklardır.

Madde 11.

Karadeniz sahildarı Devletler 14 üncü maddenin 1 nci fikrasında derpiş edilen tonajdan yüksek bir tonajda bulunan hattı-harp gemilerini, Boğazlardan geçirmeğe mezundurlar, şu şart ile ki: Bu gemiler Boğazları birer birer ve refakatlerinde en çok iki torpido ile geçerler.

Madde 12.

Karadeniz sahildarı Devletler, bu deniz haricinde inşa ettirdikleri veya satın aldıkları denizaltı gemilerini, eğer tezgâha konma veya mübayaadan Türkiye'ye vakti zamaniyle haber verilmiş ise, üssübahrilerine iltihak etmek üzere, Boğazlardan geçirmek hakkını haiz olacaklardır.

Mezkûr devletlere ait denizaltı gemileri, bu hususta Türkiye'ye tasrihat verilmek şartiyle, bu deniz haricinde kâin tezgâhlarda tamir edilmek üzere keza Boğazlardan geçebileceklerdir.

Gerek birinci ve gerek ikinci takdirde denizaltı gemileri gündüz ve su üstünde seyrüsefer edecekler ve Boğazlardan münferiden geçeceklerdir.

Madde 13.

Harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi için Türkiye Hükümetine siyasî tarik ile bir mütekaddim ihbar vaki olmak lâzımdır. Bu mütekaddim ihbarın normal müddeti sekiz gün olacaktır; ancak Karadeniz sahildarı olmıyan Devletler için bu müddetin onbeş güne iblâğı arzuya şayandır. Bu mütekaddim ihbarda gemilerin gidecekleri mahal isimleri, tipleri ve adetleri ile azimette geçiş ve ledelicab, avdette geçiş tarihleri tasrih edilecektir. Her tarih tebeddülü üç günlük bir mütekaddim ihbara mevzu teşkil edecektir.

Azimet geçişinde Boğazlara giriş ilk mütekaddim ihbarda gösterilen tarihten itibaren beş gün zarfında vuku bulmalıdır. Bu mühletin inkızasından sonra, ilk mütekaddim ihbar için olduğu gibi, aynı şerait dahilinde yeni bir mütekaddim ihbar verilecektir.

Geçiş esnasında bahrî kuvvet kumandanı, tevakkufa mecbur olmaksızın, Çanakkale veya Karadeniz Boğazları medhalindeki bir işaret istasyonuna emri altındaki kuvvetin sarih teşekkülünü bildirecektir.

Madde 14.

İşbu Mukavelenamenin 11 inci maddesinde ve 3 üncü lâhikasında derpiş edilen ahval müstesna olmak üzere, Boğazlarda transit halinde bulunabilecek ecnebi bahrî kuvvetlerin azamî tonaj mecmuu 15.000 tonu tecavüz etmiyecektir.

Her halde bundan evvelki fikrada istihdaf edilen kuvvetler dokuz gemiden ziyade olamaz.

Karadenize sahildar olan veya olmayan Devletlere ait olup, 17 inci madde ahkâmına tevfikan Boğazlardaki bir limanı ziyaret eden gemiler bu tonaja dahil olmıyacaklardır.

Keza geçiş esnasında hasara uğramış olan harp gemileri bu tonaja dahil olmıyacaklardır; bu gemiler tamirat esnasında, Türkiye tarafından isdar edilen hususî emniyet ahkâmına tâbi tutulacaklardır.

Madde 15.

Boğazlarda transit olarak bulunan harp gemileri hamil bulunabilecekleri hava sefinelerini hiç bir suretle kullanamazlar.

Madde 16.

Boğazlarda transit olarak bulunan harp gemileri, hasar veya deniz arızası halleri müstesna olmak üzere, geçişlerine muktazi müddetten fazla Boğazlarda kalamazlar.

Madde 17.

Yukarıki maddelerin ahkâmı herhangi bir tonaj veya teşekkülde bir bahrî kuvvetin, Türkiye Hükümetinin daveti üzerine Boğazlardaki bir limana mahdud bir müddet için bir nezaket ziyaretinde bulunmasına hiç bir suretle mâni olamaz. Bu kuvvet Boğazları geldiği yoldan terkedecektir. Şu kadar ki, 10., 14. ve 18 nci maddeler ahkâmı mucibince Boğazlardan transit olarak geçmek için matlup şeraiti haiz ise bu hükümden müstesnadır.

Madde 18.

1— Karadeniz sahildarı olmayan Devletlerin sulh zamanında bu denizde bulundurabilecekleri tonaj mecmuu aşağıdaki veçhile tahdit edilmiştir:

a) Aşağıdaki *(b)* fıkrasında derpiş edilen hal müstesna olmak üzere, mezkûr Devletlerin mecmu tonajı 30.000 i tecavüz etmiyecektir;

b) Şayet herhangi bir zaman Karadenizin en kuvvetli filosunun tonajı işbu Mukavelenamenin imzası tarihinde bu denizde en kuvvetli olan filonun tonajını, asgarî 10.000 ton tecavüz ederse *(a)* fıkrasında tasrih edilmiş olan 30.000 tonluk mecmu tonaj o derecede ve azamî 45.000 tona varıncaya değin tezyid edilecektir. Bu maksatla, sahildar her Devlet işbu Mukavelenamenin 4 ncü lâhikasına tevfikan Türkiye Hükümetine her senenin 1 Kânunusani ve 1 Temmuz tarihlerinde Karadenizdeki filosunun tonaj yekûnunu bildirecektir ve Türkiye Hükümeti bu malûmatı sair Yüksek Âkid Taraflara ve keza Akvam Cemiyeti Umumî Kâtibine isal edecektir.

c) Karadenize sahildar olmayan Devletlerden herhangi birinin bu denizde bulundurabileceği tonaj yukarıki *a)* ve *b)* fıkralarında istihdaf edilen mecmu tonajın üçte ikisini tecavüz etmiyecektir.

d) Bununla beraber Karadeniz sahildarı olmayan bir veya bir kaç Devlet bu denize, insanî bir maksatla bahrî kuvvetler göndermek istedikleri takdirde, mecmuu hiç bir ihtimalde 8.000 tonu tecavüz edemiyecek olan bu kuvvetler işbu Mukavelenamenin, 13 ncü maddesinde derpiş edilen mütekaddim ihbara lüzum olmaksızın aşağıdaki

şerait dahilinde Türkiye Hükümetinden istihsal edecekleri müsaade üzerine Karadenize girebileceklerdir: Eğer yukarıdaki *a)* ve *b)* fıkralarında istihdaf edilen tonaj mecmuu dolmamışsa ve gönderilmesi talep edilen kuvvetlerle tecavüz edilmeyecek ise Türkiye Hükümeti kendisine vaki olan talebi aldıktan sonra en kısa bir müddet zarfında mezkûr müsaadeyi ita edecektir. Şayed mezkûr mecmu tonaj zaten istimal edilmiş bulunuyorsa veya gönderilmesi talep edilen kuvvetlerle bu yekûn tecavüz edilecek ise, Türkiye Hükümeti, bu müsaade talebinden Karadeniz sahildarı Devletleri derhal haberdar edecek ve eğer bu Devletler, haberdar edildiklerinden 24 saat sonra bir itiraz serdetmezler ise alâkadar Devletlere, talepleri hakkında verdiği kararı en geç kırk sekiz saatlik nizamî bir mühlet zarfında bildirecektir.

Karadenize sahildar olmayan Devletler bahrî kuvvetlerinin, Karadenize bundan sonraki her duhulü ancak yukarıki *a)* ve *b)* fıkralarında derpiş edilen mecmu tonajın müsaadesi nisbetinde olacaktır.

2— Karadenizde bulunmalarının maksadı ne olursa olsun, sahildar olmayan Devletlerin harp gemileri bu denizde yirmi bir günden ziyade kalamayacaklardır.

Madde 19.

Harp zamanında, Türkiye muharip olmadığı taktirde, harp gemileri 10 ilâ 18 inci maddelerde tasrih edilen şeraitin aynı şerait dahilinde Boğazlarda tam bir geçiş ve seyrisefain serbestîsinden müstefid olacaklardır.

Bununla beraber muharip herhangi bir Devletin harp sefinelerinin Boğazlardan geçmesi memnu olacaktır; şu kadar ki, işbu Mukavelenamenin 25 inci maddesinin tatbiki şümulüne giren haller ve keza Akvam Cemiyeti misakı çerçevesi dahilinde aktedilip mezkûr misakın 18 inci maddesi ahkâmı mucibince tescil ve neşredilen ve Türkiye'yi bağlıyan bir mütekabil müzaheret muahedenamesi mucibince, tecavüze düçar olan bir Devlete yapılacak müzaheret halleri bundan müstesnadır.

Yukarıki fıkrada derpiş edilen istisnaî ahvalde 10 ilâ 18 nci maddelerde tasrih edilen tahdidat kabili tatbik olmıyacaktır.

Yukarıki 2 nci fıkrada vazedilen geçiş memnuiyetine rağmen, Karadenize sahildar olan veya olmayan muharip Devletlere aid olup da mensup bulundukları limanlardan ayrılmış bulunan harp gemileri bu limanlara iltihak etmek müsaadesini haizdirler.

Muharip harp gemilerinin Boğazlarda bir gûna zabt ve musadereye tevessül etmeleri, muayene hakkını icra eylemeleri veya diğer herhangi bir hasmane harekette bulunmaları memnudur.

Madde 20.

Harp zamanında, Türkiye muharip olduğu takdirde, 10 ilâ 18 nci maddeler ahkâmı tatbik edilmeyecektir; harp gemilerinin geçmesi tamamen Türkiye Hükümetinin rey ve ihtiyarına bırakılacaktır.

Madde 21.

Türkiye, kendisini pek yakın bir harp tehlikesi tehdidine maruz telâkki ettiği takdirde, işbu Mukavelenamenin 20 nci maddesi ahkâmını tatbik hakkını haiz olacaktır.

Yukarıki fıkranın Türkiye'ye verdiği salâhiyetin Türkiye tarafından istimalinden evvel Boğazlardan geçmiş olup bu suretle mensup bulundukları limanlardan ayrılmış

bulunan harp gemileri bu limanlara iltihak edebileceklerdir. Bununla beraber şurası mukarrerdir ki, Türkiye, tavır ve hareketi ile işbu maddenin tatbikine sebep olan Devletin gemilerini bu hakdan istifade ettirmiyebilecektir.

Türkiye Hükümeti, yukarıki birinci fıkranın kendisine verdiği salâhiyeti istimal ettiği takdirde Yüksek Âkit Taraflarla Akvam Cemiyeti Umumî Kâtibine bu hususta bir tebliğ gönderecektir.

Cemiyeti Akvam Konseyi üçte iki ekseriyetle Türkiye'nin bu suretle ittihaz etmiş olduğu tedbirlerin haklı olmadığına karar verirse ve işbu Mukavelenameye vaziülimza Yüksek Âkit Tarafların ekseriyeti de keza aynı reyde bulunursa, Türkiye Hükümeti bahse mevzu tedbirlerle işbu Mukavelenamenin 6 ıncı maddesi mucibince alınmış olabilecek tedbirleri refetmeyi taahhüt eder.

Madde 22.

İçinde veba, kolera, sarıhumma, lekelihumma veya çiçek vakaları bulunan veyahut içinde yedi günden az bir zaman evvel bu hastalıklar bulunmuş olan harp gemilerile, beş defa 24 saatten az bir zamandanberi bulaşık bir limanı terketmiş olan harp gemileri, Boğazları karantine altında geçecekler ve Boğazların bulaşdırılmasına imkân bırakmamak için muktazi tahaffuz tedbirlerini gemi vesaitiyle ittihaz etmeğe mecbur olacaklardır.

KISIM III.

HAVA SEFİNELERİ

Madde 23.

Sivil hava sefinelerinin Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişini temin etmek için, Türkiye Hükümeti Boğazların memnu mıntıkaları haricinde bu geçişe mahsus hava yollarını göstereceklerdir; sivil hava sefineleri Türkiye Hükümetine, arızî uçuşlar için üç gün evvel bir mütekaddim ihbar ve muntazam servis seferleri için geçiş tarihlerini tasrih eden umumî bir mütekaddim ihbar vermek suretile bu yolları kullanabileceklerdir.

Diğer taraftan, Boğazların yeniden askerîleştirilmesine rağmen, Türkiye Hükümeti, Türkiye'de mer'î havaî seyrüsefer nizamatına tevfikan Avrupa ile Asya arasında Türkiye arazisi üzerinden uçmalarına müsaade edilmiş olan sivil hava sefinelerinin tam bir emniyetle geçmeleri için muktazi teshilâtı gösterecektir. Uçuş müsaadesi verilmiş olan ahval için Boğazlar mıntıkasında takib edilecek yol vakit vakit gösterilecektir.

KISIM IV.

UMUMÎ AHKÂM

Madde 24.

Boğazlar rejimine dair 24 Temmuz 1923 tarihli Mukavelename mucibince teessüs etmiş olan Beynelmilel Komisyonun salâhiyetleri Türkiye Hükümetine devredilmiştir.

Türkiye Hükümeti 11, 12, 14 ve 18 nci maddelerin tatbikine mütedair istatistikleri toplamağı ve malûmatı vermeği tahhüt eder.

Türkiye Hükümeti, bu Mukavelenamenin harp gemilerinin Boğazlardan geçişine dair olan her hükümünün icrasına nezaret edecektir.

Türkiye Hükümeti, ecnebî bahrî bir kuvvetin yakında Boğazlardan geçeceğinden haberdar edilir edilmez, bu kuvvetin teşekkülünü, tonajını, Boğazlara duhulü için derpiş edilen tarihi ve ledelicap, muhtemel avdet tarihini Yüksek Âkit Tarafların Ankara'daki Mümessillerine bildirecektir.

Türkiye Hükümeti Boğazlarda ecnebî harp gemilerinin seyrüseferini gösteren ve ticarete ve işbu Mukavelenamede deriş edilen bahrî ve havaî seyrisafaine faideli olan her türlü malûmatı ihtiva eden senelik bir raporu Akvam Cemiyeti Umumî Kâtibliğiyle Yüksek Âkid Taraflara tevdi edecektir.

Madde 25.

İşbu Mukavelenamenin hiçbir hükmü, Türkiye için veya Akvam Cemiyeti azası herhangi başka bir Yüksek Âkid Taraf için Akvam Cemiyeti Misakından mütevellit hukuk ve vecibeleri ihlâl edemez.

KISIM V.

NİHAÎ AHKÂM

Madde 26.

İşbu Mukavelename en kısa bir müddet zarfında tasdik edilecektir.

Tasdiknameler, Paris'te Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Hazinei Evrakına tevdi edilecektir.

Japonya Hükümeti, tasdikin icra edilmiş olduğunu Paris'teki siyasî mümessili vasıtasile Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle iktifa edebilecek ve bu takdirde tasdiknameyi mümkün olan süratle isal edecektir.

Türkiye'ninki de dahil olmak üzere, altı tasdikname tevdi edilir edilmez bir tevdi zabıtnamesi tanzim edilecektir. Bundan evvelki fıkrada derpiş edilen tebliğ, bu hususta, tasdikname tevdiine muadil olacaktır

İşbu Mukavelename bu zabıtname tarihinden itibaren mer'iyet mevkiine girecektir.

Fransa Hükümeti bundan evvelki fıkrada derpiş edilen zabıtname ile bilâhare tevdi edilecek tasdiknamelerin tevdi zabıtnamelerinin aslına mutabık birer suretini Yüksek Âkid Tarafların kâffesine tevdi edecektir.

Madde 27.

Mevkii mer'iyete girdiğinden itibaren işbu Mukavelename, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan sulh Muahedenamesine vaziülimza herhangi bir Devletin iltihakına açık olacaktır.

Herhangi bir iltihak diplomasi tarikile Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, ve onun tarafından da Yüksek Âkid Tarafların kâffesine tebliğ edilecektir.

Bu iltihak Fransa Hükümetine yapılan tebliğ tarihinden itibaren mutebcr olacaktır.

Madde 28.

İşbu Mukavelename mevkii mer'iyete girdiği tarihten itibaren yirmi sene müddetle mer'i olacaktır.

Bununla beraber işbu Mukavelenamenin 1 nci maddesinde teyit edilen geçiş ve seyrisefain serbestisi prensipinin müddeti namahduttur.

Mezkûr yirmi senelik müddetinin inkızasından iki sene evvel hiç bir Yüksek Âkid Taraf, Fransa Hükümetine fesih ihbarnamesi vermemiş ise, işbu Mukavelename, bir fesih ihbarnamesi gönderilmesinden itibaren iki sene geçinceye kadar mutebcr kalacaktır. Bu ihbarname Fransa Hükümeti tarafından Yüksek Âkid Taraflara tebliğ edilecektir.

İşbu Mukavelename, bu madde ahkâmı mucibince feshedildiği takdirde Yüksek Âkid Taraflar yeni bir Mukavelenamenin ahkâmını tesbit etmek üzere, kendilerini bir Konferansta temsil ettirmek hususunda mutabıktırlar.

Madde 29.

İşbu Mukavelenamenin mer'iyet mevkiine girmesinden itibaren her beş senelik müddetin hitamında Yüksek Âkit Taraflardan her biri, işbu Mukavelenamenin bir veya bir kaç hükmünün tadilini teklife teşebbüs edebilecektir.

Yüksek Âkid Taraflardan biri tarafından vaki olan tadil talebi, kabule şayan olmak için, şayet 14 üncü veya 18 inci maddelerin tadilini istihdaf ediyorsa, diğer Yüksek bir Âkid, ve şayet diğer herhangi bir maddenin tadilini istihdaf ediyorsa, diğer iki Yüksek Âkid tarafından iltizam edilmelidir.

Bu suretle iltizam edilen tadil talebi cari beş senelik müddetin inkızasından üç ay evvel Yüksek Âkid Tarafların herbirine tebliğ edilecektir. Bu ihbarname teklif edilen tadilâtın mahiyetini ve sebeplerini ihtiva edecektir.

Bu teklifler üzerinde diplomasi tarikiyle bir neticeye vasıl olmak mümkün olmazsa Yüksek Âkid Taraflar bu hususta toplanacak bir konferansta kendilerini temsil ettireceklerdir.

Bu Konferans ancak ittifakı âra ile karar verebilecektir; bu hükümden 14 üncü madde ile 18 inci maddeye müteallik tadil halleri müstesna olup bunlar için Yüksek Âkid Tarafların dörtte üçünün ekseriyeti kifayet edecektir.

Bu ekseriyet, Türkiye dahil olmak üzere, Karadeniz sahildarı Yüksek Âkid Tarafların dörtte üçünü ihtiva etmek suretiyle hesap edilecektir.

Tasdikanlilmakal yukarıda isimleri mezkûr Murahhaslar işbu Mukavelenameyi imza etmişlerdir.

Montreux 'de yirmi Temmuz bin dokuzyüz otuz altı tarihinde on bir nüsha olarak tanzim edilmiştir. Bunlardan Murahhaslar tarafından mühürlenmiş olan birinci nüsha, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Hazinei evrakına vazedilecektir, diğer nüshalar da vaziülimza Devletlere teslim edilmiştir.

N. P. NICOLAEV
PIERRE NEICOV
J. PAUL-BONCOUR

H. PONSOT
STANLEY
S. M. BRUCE
N. POLITIS
RAOUL BIBICA ROSETTI

Zîrde vaziülimza Japon Murahhasları, işbu Mukavele ahkâmının, Akvam Cemiyeti azası olmıyan bir Devlet sıfatiyle Japonyanın vaziyetini, gerek Akvam Cemiyeti Misakına nazaran, gerek mezkûr Misak çerçevesi dahilinde mün'akit mütekabil muzaheret muahedenamelerine göre, hiç bir suretle tadil etmediğini ve Japonya'nın betahsis 19 ve 25 nci maddeler ahkâmı dahilinde bu Misak ve muahhedeler hakkında tam bir serbestii takdir muhafaza ettiğini Hükümetleri namına beyan ederler.

N. SATO
MASSA-AKI HOTTA
N. TITULESCO
CONS. CONTZESCO
V. V. PELLA
Dr. R. ARAS
SUAD DAVAZ
N. MENEMENCİOĞLU
ASIM GÜNDÜZ
N. SADAK
MAXIME LITVINOFF
Dr. I. V. SOUBBOTITCH

LÂHİKA I

1. İşbu Mukavelenamenin 2 nci maddesi mucibince istifa edilebilecek olan rüsum ve tekâlif aşağıdaki tabloda gösterilenler olacaktır. Türkiye Hükümetinin bu rüsum ve tekâlifden kabul edebileceği muhtemel tenzilât sancak farkı gözetilmeksizin, tatbik edilecektir.

	İfa edilen hizmetin mahiyeti	Beher Neto hacim tonilâtosu (net register tonnage) üzerinden istîfa edilecek resim veya harç miktarı *Altın frank*[1]
a)	Sıhhî kontrol	0.075
b)	Fenerler, ziyalı şamandıralar, geçit şamandıraları ve saire:	
	800 tona kadar	0.42
	800 tondan fazlası	0.21
c)	Tahlisiye hizmeti: Buna tahlisiye sandalları, roket istasyonları, sis düdükleri, radiofarlar ve keza *b)* fıkrasında dâhil bulunmayan ziyalı şamandıralar veya aynı neviden diğer tesisat dahildir	0.10

1 Halen yüz kuruş takriben altın 2 frank 50 santime muadildir.

2. İşbu lâhikanın 1 nci fıkrasına merbut tabloda tasrih edilen rüsum ve tekâlif Boğazlardan iki defa geçiş içindir (yani Ege denizinden Karadenize bir geçiş ve Ege denizine dönüş seyahati veyahut Karadenizden Ege denizine Boğazlardan bir geçiş ve müteakiben Karadenize dönüş); bununla beraber eğer bir ticaret gemisi azimet seyahati için Boğazlara girdiği tarihten itibaren altı aydan fazla bir zaman sonra, vaziyete göre, Ege denizine veya Karadenize dönmek üzere Boğazlardan tekrar geçerse bu gemi sancak farkı gözetilmeksizin bu rüsum ve tekâlifi ikinci defa olarak tediye ile mükellef tutulabilir.

3. Eğer, bir ticaret gemisi azimet geçişinde avdet etmiyeceğini beyan ederse, işbu lâhikamn birinci paragrafının (b) ve (c) fıkralarında derpiş edilen rüsum ve tekâlif hususunda tarifenin nısfını tediye edecektir.

4. İşbu lâhikanın birinci paragrafına merbut tabloda tarif edilen ve mevzuu bahis hizmetlerin icap ettirdiği masrafları kapatmağa ve ihtiyat akçesi veya makul bir müdevver sermaye muhafazası için lüzumlu miktardan yüksek olmıyacak olan rüsum ve tekâlif, ancak işbu Mukavelenamenin 29 ncu maddesi ahkâmı tatbik edilmek suretiyle tezyid veya ikmal edileceklerdir. Bunlar tediye tarihlerindeki kambiyo fiatına göre altın frank veya türk parası olarak tesviye olunur.

5. Ticaret gemileri kılavuzluk ve romorkaj gibi ihtiyarî hizmetler için, böyle bir hizmet gemilerin acente veya kaptanlarının talebi üzerine Türk Makamatı tarafından lâyıkıyle ifa edildiği taktirde, rüsum ve tekâlif tediyesine mecbur tutulabilirler. Türkiye Hükümeti işbu ihtiyarî hizmetlerin ifası için istîfa edilecek rüsum ve tekâlif tarifesini zaman zaman neşredecektir.

6. İşbu tarifeler mezkûr hizmetler 5 nci maddenin tatbiki suretiyle mecburî kılındığı hallerde tezyid edilmeyeceklerdir.

LÂHİKA II[1]

A. Mâimahreç esası:

1. Bir su üstü gemisinin mâimahreç esası, tam mürettebatı ve makine ve kazanlariyle denize açılmağa müheyya olan ve makine ve kazanlarının beslenmesine mahsus mahrukatı ile ihtiyat suyu hariç olmak üzere, bütün esliha ve her türlü mühimmatını, tesisatını, techizatını, komanyasını, mürettebatı için tatlı suyu, muhtelif erzakını ve harp esnasında taşıyacağı her nevi âlât ve edevat ve yedek parçalarını hâmil olan, inşası itmam edilmiş bir geminin mâimahrecidir.

2. Bir denizaltı gemisinin mâimahreç esası, tam mürettebatı ve motör cihazı ile denize açılmağa müheyya olan ve mahrukatı, yağlama yağı, tatlı suyu ve her nevi (ballast) suyu hariç olmak üzere bütün silâhlarını, her türlü mühimmatını, tesisatını, techizatını, mürettebatının komanyasını ve harp esnasında taşıyacağı muhtelif âlât ve edevatı ve her nevi yedek parçalarını hamil bulunan (dalma sarnıçlarının suyu hariç) inşası itmam edilmiş geminin su üstünde mâimahrecidir.

3. "Ton" kelimesi, "metrik ton" tabirindekinden gayri, 1.016 kilogramlık (2.240 librelik) bir tonu ifade eder.

1 Bu Lâhikanın metni 25 Mart 1936 tarihli Londra Bahrî Andlaşmasından alınmıştır.

B. Sınıflar:

1. Hattıharp gemileri aşağıdaki iki tâlî sınıftan birine mensup olan suüstü harp gemileridir:

a) Tayyare ana gemileri, muavin gemiler veya (b) tâlî sınıfına mensup hattıharp gemilerinden maada, mâimahreci 10.000 (10.160 metrik ton) tondan fazla olan veya 203 milimetre (8 pus) çapından yukarı bir topla mücehhez suüstü harp gemileridir.

b) Tayyare ana gemilerinden maada mâimahreci 8.000 (8.128 metrik ton) tondan yukarı olmayan ve 203 milimetre (8 pus) çapından yukarı bir topla mücehhez bulunan suüstü harp gemileridir.

2. Tayyare ana gemileri, hacimleri ne olursa olsun, başlıca tayyare taşımak ve bunları denizde harekete geçirmek için inşa edilmiş veya tertibatlandırılmış suüstü harp gemileridir. Eğer, bir harp gemisi başlıca tayyare taşımak ve bunları denizde harekete geçirmek için inşa edilmemiş veya tertibatlandırılmamış ise bu gemiye bir inme veya havalanma güvertesinin kurulması bunun tayyare ana gemileri sınıfına ithalini intaç eylemez.

Tayyare ana gemileri sınıfı iki tâlî sınıfa ayrılır, şöyle ki:

a) Tayyarelerin uçabilecekleri veya konabilecekleri bir güverte ile mücehhez olan gemiler;

b) Yukarıda (a) fıkrasında tarif edilen bir güverte ile mücehhez bulunmayan gemiler.

3. Hafif suüstü gemileri, tayyare gemileri, küçük muharebe gemileri veya muavin gemilerden maada mâimahreci 10.000 (10.160 metrik ton) tonu geçmemek üzere 100 tondan (102 metrik ton) fazla olan ve 203 milimetre (8 pus) çapından yukarı topla mücehhez bulunmayan suüstü harp gemileridir.

Hafif suüstü gemileri sınıfı üç tâlî sınıfa ayrılır, şöyle ki:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından yukarı bir top taşıyan gemiler,

b) 155 milimetre (6.1 pus) çapında yukarı top taşımıyan ve mâimahreci 3.000 (3.048 metrik ton) tondan yukarı olan gemiler,

c) 155 milimetre (6.1 pus) çapından yukarı top taşımayan ve mâimahreci 3.000 (3.048 metrik ton) tondan yukarı olmayan gemiler.

4. Denizaltı gemileri, denizin sathı altında seyrüsefer etmek üzere inşa edilmiş bütün gemilerdir.

5. Küçük muharebe gemileri muavin gemilerden maada mâihmahreci 2.000 (2.032 metrik ton) tonu tecavüz etmemek üzere 100 (102 metrik ton) tondan fazla olan, fakat aşağıdaki evsafın hiç birini haiz bulunmayan suüstü harp gemilerdir:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından yukarı bir topla mücehhez olmak;

b) Torpil atmak için inşa veya techiz edilmiş bulunmak;

c) 20 milden fazla sürat temin etmek üzere inşa edilmiş olmak;

6. Muavin gemiler, askerî filoya mensup olup mâimahreci 100 tondan (102 metrik ton) fazla bulunan, normal olarak filo hizmetinde veya asker naklinde veyahut muharebe yapan gemilerin kullandıkları hizmetten başka herhangi bir hizmette kul-

lanılan, muhabere yapan gemi olmak için hassaten inşa edilmemiş olan ve aşağıdaki evsaftan hiç birini haiz bulunmayan suüstü gemileridir:

a) 155 milimetre (6.1 pus) den yüksek bir çapta bir topla mücehhez olmak;

b) 76 milimetre (3 pus) den yüksek bir çapta sekiz toptan fazla topla mücehhez olmak;

c) Torpil atmak için inşa veya techiz edilmiş bulunmak;

d) Zırhlı levhalarla muhafaza edilmek üzere inşa edilmiş olmak;

e) 28 milden fazla bir sürate erişmek için inşa edilmiş olmak;

f) Tayyareleri denizde harekete getirmek üzere bilhassa inşa edilmiş veya tertibatlandırılmış olmak;

g) Tayyare uçurmak için, ikiden fazla âletle mücehhez bulunmak.

C. Yaşını doldurmuş gemiler:

Aşağıdaki sınıflara ve tâlî sınıflara mensup gemiler inşaalarından itibaren âtide adetleri gösterilen seneler geçince "yaşını doldurmuş" telâkki edileceklerdir:

a)	Bir hattıharp gemisi için	26 sene
b)	Bir tayyare ana gemisi için	20 sene
c)	*(a)* ve *(b)* tâlî sınıflarından bir hafif suüstü gemisi için:	
(i)	1 Kânununusani 1920 tarihinden evvel tezgâha konmuş ise	16 sene
(ii)	31 Kânunuevvel 1919 tarihinden sonra tezgâha konmuş ise	20 sene
(d)	*(c)* tâlî sınfına mensup bir hafif suüstü gemisi için	16 sene
(e)	Bir denizaltı gemisi için	13 sene

LÂHİKA III

Japon donanmasına mensup, aşağıda irae edilen yaşını doldurmuş üç mektep gemisi meyanından iki geminin Boğazlardaki limanları birlikte ziyaretine müsaade edilmesi mukarrerdir. Bu iki geminin mecmu tonajı bu halde 15.000 tona muadil addolunacaktır.

	Tezgâha konma tarihi	Hizmete girme tarihi	Mâimahreç esası (ton)	Teslihat
Asama	20.X.1896	18.III.1899	9.240	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
Yakumo	1.IX.1898	20.IV.1900	9.010	IV x 200 mm. XII x 150 mm.
İwate	11.XI.1898	18.III.1901	9.180	IV x 200 mm. XIV x 150 mm.

LÂHİKA IV

1. İşbu Mukavelenamenin 18 nci maddesinde derpiş edilen Karadeniz sahilleri Devletlere ait filoların tonaj yekûnunun hesabına ithal edilecek gemilerin sınıfları ve tâlî sınıfları berveçhi âtidir:

Hattıharp gemileri:

(a) tâlî sınıfı

(b) tâlî sınıfı

Tayyare ana gemileri:

(a) tâlî sınıfı

(b) tâlî sınıfı

Hafif suüstü gemileri:

(a) tâlî sınıfı

(b) tâlî sınıfı

(c) tâlî sınıfı

Denizaltı gemileri:

İşbu Mukavelenameye merbut II numaralı lâhikadaki tarifler göre.

Tonaj yekûnunun hesabında nazarı itibare alınması lâzım gelen mâimahreç III numaralı lâhikada tarif edilen mâimahreç esasıdır. Mezkûr lâhikada tarif edildiği üzere, ancak "yaşını doldurmamış" gemiler nazarı itibare alınacaktır.

2. 18 nci maddenin (b) fıkrasında derpiş edilen tebligatın ayrıca işbu lâhikanın birinci fıkrasında zikredilen sınıf ve tâlî sınıf gemilerin tonaj yekûnunu da ihtiva etmesi lâzımdır.

PROTOKOL

Bugünkü tarihli Mukavelenameyi imza ettikleri sırada, zîrde vaziülimza Murahhaslar, Hükümetlerini taahhüt altına alarak aşağıdaki ahkâmı kabul ettiklerini beyan ederler.

1. Türkiye, mezkûr Mukavelenamenin mukaddemesinde tarif edilen Boğazlar mıntıkasını derhal yeniden askerîleştirebilecektir.

2. 15 Ağustos 1936 tarihinden itibaren Türkiye Hükümeti, mezkûr Mukavelenamede tasrih edilen rejimi muvakkaten tatbik edecektir.

3. İşbu Protokol bugünkü tarihden itibaren muteber olacaktır.

Montreux'de yirmi Temmuz bir dokuzyüz otuz altı tarihinde tanzim edilmiştir.

N. P. NICOLAEV

PIERRE NEICOV

J. PAUL-BONCOUR

H. PONSOT

STANLEY

S. M. BRUCE
N. POLITIS
RAOUL BIBICA ROSETTI
N. SATO *(ad referendum)*
MASSA-AKI HOTTA *(ad referendum)*
N. TITULESCO
CONS. CONTZESCO
V. V. PELLA
Dr. R. ARAS.
SUAD DAVAZ
N. MENEMENCİOĞLU
ASIM GÜNDÜZ
N. SADAK
MAXIME LITVINZFF
Dr. I. V. SOUBBOTİTCH